

అథకార్యత్వహేతోఽపిరుద్ధత్వమాహ - క్షిప్యేతి - ఇదంఘటముఖమఖలంకార్యజాతమ్ - ఘటపిఛ్చతికం సవంకార్యజాతమ్, నెశ్వరైః అనీశ్వరైః, అల్పశక్తిజ్ఞానైః-అల్పశక్తిజ్ఞానయుక్తైః, నదేహైః-దేహవిశిష్టైః, రచితందృష్టమితి - నిమిత్తందృష్టమితి, కార్యత్వాత్ ప్రాక్తహేతోఽపిరుద్ధత్వమాహ - సావజ్ఞానైవగుణోఽయైవైతః, అభీష్టక్షణః - అభీష్టక్షణస్వరః అతీనసిద్ధ్యదితి భవతాప్రాక్తహేతునిరుద్ధత్వమియోజనా, అతీవిరుద్ధత్వమభీష్టసాధ్యవిపరీత సాధకత్వమ్,

సవానుమానూచ్ఛేదమాజ్ఞానాహ - శక్త్యమితి - ఏతావతా ఇహప్రాక్తయాదితా సవత్తైవవైరీత్యంప్రసక్తంభవతీతి సవానుమానక్షతిరితితు సచశక్త్యమితియోజనా, అయంభావః, శ్వచిదన్యతేదృష్టానైసహచరితభమాణాం యదిసాధ్యప్రసక్తిః, తహి సవస్య అనుమానస్య ఉక్తరీత్యావై పవరీత్య సాధకత్వం స్యాత్ . పవతపక్షకవహ్నిసాధ్యకధూమహేతుకానుమానానామ పిదృష్టానైమహాసాదావహ్నేః పవతాన్యత్వసామానాధికరణ్యదశనాత్ సీషాధయిపి తేపవతీయవహ్నీవపితప్రసక్తేనవిపరీతసాధకత్వప్రసక్తాదుచ్ఛేదప్రసక్తి. పరిహరతి - సాధ్యేతి - అన్యతే— అన్యస్తిన్ననుమానై, ప్రాపితంవై పరీత్యమ్ - ఉక్తరీత్యాసహచారదశనైవజ్ఞాపితంపవతాన్యత్వ సామానాధికరణ్యరూపంవై రీత్యమ్, సాధ్యగాహిప్రమాణాన్తరవిహతగతి - సాధ్యభూతవహ్నిదిగాహకవీత్యహాదిరూప ప్రమాణాన్తరబాధితస్వప్రతిపత్తికంసత్, సన్యాత్-సధవేత్, అతఃపరతానుమానై సదోఽసప్రసక్తితియోజనా, అయంభావః, పవతాదావహ్నీదిసాధ్యకధూమాదిహేతుకానుమా

నెన్నుపై నై నహ్మ్యచాపవతాన్యత్వసామానధికరణ్యదశః నబలాత్
 పక్షీయసాధ్యేసితత్పరీతియాఅపాదితా, సా పవతీయవహ్నిగా
 హిపిత్యయోది పరీమాణబాధితత్వాన్నభవతీతి నోక్తదోషశ్చతి,

పరీకృతేపితధైవదోషవరిహారః కిన్నస్యాదిత్యత్రాహమానా
 దెవేతి - ఇహపునరనుమానాన్తానాదేవ ఈశాఖ్యంసాధ్యంగమితమ్,
 అస్తిప్రమితమ్, అస్తిప్రాప్తంనై పరీత్యంతత్, పరీతిహతివిరహాత్ -
 పరీమాణాన్తరపరీతిగోధవిరహాత్, తథైవావతిష్ఠేత్ - అబాధితమేవతి
 ష్ఠేత్, ఇతియోజనా, అయంభావః, జగతః, కతురీశ్వరస్యానుమా
 నైకగమ్యత్వాన్తప్రాప్తైకులాలాదాకతః రిదృష్టా అల్పజ్ఞత్వాదయో
 ధమాః పరీసక్తాః పరీమాణాన్తరస్య బాధకస్యవిరహేణ అబాధితా
 ఏవన్యరితే నోక్తదోషవరిహారశ్చతి* పరీమాణాప్తరావేద్యత్వైశ్వర
 స్యశాస్త్రైకవేద్యత్వంసూత్రాధిగమయతి - తస్మాదితి - తస్మాత్ -
 పరీమాణాన్తరాణామనుమానాదీనామీశ్వరసాధనై అక్షమత్వాత్
 గోభిప్రీతఈశః భిన్నమానైః, కథంసిద్ధ్యేత్, అతః, ఉక్తైలతీనితై
 కాస్త్రీకవేద్యైః పాక్తైధవతీతియోజనా,

[శ్లో॥ అత్రాహుః, సావయవత్వాదేవజగతః కార్యత్వస్సపరీ
 త్యాఖ్యాతుంశక్యతే, భవన్తిదపియోగాః, భూభూధరాదికమ్, కార్యమ్ | సావయవత్వాత్ | ఘటాదినత్ | తథా, వివాదాధ్యాసితమవ
 నిజలమహీధరాది | కార్యమ్ | మహత్త్వైసతికియావత్త్వాత్ |
 ఘటవత్ | తనుభవనాది | కార్యమ్ | మహత్త్వైసతిమూర్తత్వాత్ |
 ఘటవదితి | సావయవేషుద్రవ్యేష్వి దమేవక్రియతే, నెతరదితి,
 కార్యత్వస్యనియామకంసావయవత్వాతిరేకీ రూపాన్తరన్నాపలభా
 మహే, కార్యత్వపరీతినియతంశక్యేయత్వం శక్యోపాదానవిజ్ఞానత్వ

ఇచ్చోపలభ్యత ఇతి చెన్న, కార్యత్వేన అనుమతేపివిషయైజ్ఞానశక్తికా
ర్యానుమేయే ఇతి అన్యతాగ్రహిణావయవత్వాదినా కార్యత్వంజ్ఞాతమితి-
తేచప్రతిపన్నేనవేతి సకశ్చిద్విశేషః, తథాహి ఘటమణికాదిషుకృ
తేషుకార్యదర్శనానుమితకర్తృగతతన్నిమూలా శక్తిజ్ఞానపురుషో
౭దృష్టపూర్వవిచిత్రీ సన్నివేశన్నరెస్త్రిభవనమాలోక్య అనయన
సన్నివేశవిశేషేణతన్యకార్యత్వన్నిశ్చిత్య తదానీమేవకర్తుస్తజ్ఞాన
శక్తివైచిత్ర్యమనుమనోతి, అతస్తనుభవనాదేకకార్యత్వేసిద్ధే సర్వ
సాక్షాత్కారతన్నిమూలాదినిపుణః కశ్చిత్ పురుషవిశేషస్సిద్ధ్యత్యేన,

శ్లో॥ అతాహుస్సంశతాతోజగతితు విదితాకా
ర్యతానైవశక్యాప్రత్యాఖ్యాతుం ప్రయోగాగ్రహతు
బహువిధాస్సంప్రవృత్తాస్తథాహి । కార్యంభూభూ
ధరాద్యంభవతితు విమతంసాంశభావాద్యభాయంకు
మ్భాదిస్సర్వమేతద్వి మతజలచుహీ భూధరాద్యం
తత్తైవ ॥

కర్మోపేతాన్తపత్యాప్తట్టభవ తనులోకాదికంకా
ర్యమేతన్నతాత్వాత్ స్యాన్తపత్యైవసతి ఘటవదితి
జ్ఞాపకాః కార్యతాయామ్ । ద్రవ్యేష్యేతేషుకా
ర్యంభవతిపునరీదన్నదమిత్యత్రీసాంశత్వాదన్యనైవ
రూపంగమకమహ పునదృశ్యతేకార్యతాయామ్ ।

దృష్టంశక్యక్రియత్వాదికమితితు నసదాన శక్తిహీన
తుః ॥ కొన్నిపైకాయే ఘటాదావసిభవత ఇమేకా

యః దృష్ట్యానుమేయే । ఏవంభూభూధరాచావపి
తదనుగుణైశ్చానత క్షీహికతుః కాశ్యైశ్చైవానుమేయే
స్తథితనిహివిశేషాన్యతో స్థింస్తథాహి ॥

దృష్ట్యాకార్యం ఘటాదింరచితమిహ యథావాస్య
నిమాణాశ క్షిజ్ఞానెపుంసోఽస్యకతుఃజగతి సము
చితేపూరుషోనిశ్చినోతి । ఏవందృష్ట్యానరెన్ద్రాస్యతు
భవనమహాదృష్టమావంవిచిత్రంకార్యత్వం సన్నివే
శాత్తదవయవగతాత్తస్యదృష్టాత్పరీత్య ॥

వైచిత్ర్యంక్షానశక్తోరపితదనుమినోత్యస్య కతుః
స్తథైవాతః కార్యత్వేతీసిద్ధతనుభవన ముఖ్యత్వస్య
కతాపిసిద్ధ్యేత్ । సాక్షాత్కారాదికేస్యత్వతినీచ
ణతరఃపూరుషఃకశ్చిదేనం సవశస్యేతస్తతోనోభగ
వతి నిగమస్తత్రమానంకదాపి ॥ ॥ ॥

అ ॥ సాక్షాత్ పూర్వపక్షిణం పరిస్తాతి - అతాహురితి-

టీ ॥ కార్యత్వహేతోప్సర్వరూపాసిద్ధిమాశంక్య పరిహరతి -
సాంశతాతథితి - సాంశతాతః - సావయవత్వాత్, జగతి - పరిశ్చే
దిదితా - పరీతా, కార్యతా - జన్యతా, పరిత్యాఖ్యాతుమ్ - పరితి
షేధుమ్, నైవశక్యా - నైవసాధ్యేత్యర్థః, జగత్ । కార్యమ్ ।
సావయవత్వాత్ । ఇత్యనుమానన జగతి పరీతాకార్యతాననిషే
ధుయోగ్యేతిభావః, అత్రైవజగతఃకార్యత్వే సాధకా అనుమానపరి
యోగాలన్యేపి సస్తిత్యాహ - పరియోగాఇతి - ఇహ కార్యతాయా
న్యజ్ఞానకాః, పరియోగాః - అనుమానపరియోగాః, బహువిధాన్యం

ప్రసృతాభివ్యవస్థయః, తానైవప్రయోగావిశదీకరణీతి - తథాహీతి
విమతంభూభూధరాద్యమ్ - విప్రీతిపన్నమ్మహీమహీధరాదికమ్, కా
ర్యమ్ - సాంశభావాత్ - సావయవత్వాత్, యథాయంకుమ్భాది
రితియోజనా, ప్రయోగాస్తరమాహ - సర్వమితి - విమతజలమహీ
భూధరాద్యం సర్వమేతత్ - విప్రీతిపన్నజలధరణీభూధరాదికంసర్వ
మేతత్, తథైవ - కార్యమేవ,

అత్ర హేతుమాహ - కర్మాపేతాదితి - కర్మాపేతాత్
కర్మవత్త్వసహితాత్, మహత్త్వాత్ - మహత్ప్రమాణాత్, అత్ర
మహత్త్వమాత్రస్య హేతుత్వేన్యామితే ఆకాశేవ్యభిచారః, అతః
కర్మాపేతాదితి - కర్మవత్త్వమాత్రస్య హేతుత్వేపరమాణౌ
వ్యభిచారః, అతోమహత్త్వాదితి - అభిదృష్టాంతమాహఘటాదితే-
ప్రయోగాస్తరమాహ - తనులోకాదికమితి - ఏతత్తనులోకాదిక
మ్ - తనుభవనాదికమ్, కార్యంస్యాత్, మహత్త్వేనతిమూర్తత్వా
దితియోజనా, హేతుకౌటావిశేషణప్రయోజనంపూర్వవత్. ఘట
వదితిదృష్టాంతైః, అథసోపాధికత్వంసామాన్యేన ప్రతిష్ఠిత-
దృష్టాంతైః - ఏతేషుదృష్టాంతైః, ఇదంకార్యంభవతినైదమిత్యత్ర, ఇహ
కార్యతాయాంగమకంరూపం సాంశత్వాదన్యవై వదృశ్యత్యవ్యవ-
యః,

ఉపాధిమాశజ్జ్యపరిహరదిదృష్టమితి - శక్యక్రియత్వాదికమ్,
ఆదిపదార్థభోగ్యాదానవిజ్ఞానత్వ పరిగ్రహః, శక్యక్రియత్వంశక్యోపా
దానవిజ్ఞానత్వత్పత్త్యర్థః. గమకమిత్యస్యానుషంజేగమకందృష్ట
మితితు ససత్ ఇత్యవ్యవస్థయః, కుతఇత్యత్రాహజ్ఞానశక్తిహీతి - కౌఠి
ఘటాదావపి కార్యే - సంప్రీతిపన్నఘటాది కార్యేపి, ఇమేజ్ఞానశక్తిః

కార్యరూప్యై - కార్యదర్శనై, అనుమయేభవతః - సతుప్రత్యక్షసి
 ద్ధైత్యథః. ఏవమ్ - ఉక్తప్రకారేణ భూభూధరాదావపి-మహీశైలా
 దావపి, తదనుగుణే-మహీశైలాదికార్యానుగుణే, కర్తుః జ్ఞానశక్తిః,
 కార్యేణైవ - కార్యతవవ, అనుమయేస్త్యతి అనుమయేభవత్యతి -
 అన్యతః. కౌఞ్చకార్యాద్భూతాదితః, అస్మిభూభూధరాదావిశేషానై
 త్యన్వయః, అయంభావః, సావయవత్వాదినాజగతః అస్మిః కార్య
 త్వసాధనశక్యక్రియత్వంశక్యోపాదానవిజ్ఞానత్వం ఉపాధిరితివక్తుః
 యోగసాధ్యవ్యాపకత్వంఘటాద్యస్తభావేణ, సాధనావ్యాపకత్వం
 భూభూధరాద్యస్తభావేణాభిప్రేతమితివాచ్యమ్, సహిఘటాదాశక్య
 క్రియత్వశక్యోపాదానవిజ్ఞానత్వయోః ప్రత్యక్షేణసిద్ధిః, కిన్తుకార్య
 త్వేన కర్తుః జ్ఞానశక్త్యనుమానైవ తత్సిద్ధిరితివాచ్యమ్, తద్వదిహపి
 భూభూధరాదా కర్తుః జ్ఞానశక్త్యనుమానసంభవాత్ శక్యక్రియత్వ
 శక్యోపాదానవిజ్ఞానత్వయోసిద్ధిర్దేవతయోగసాధనావ్యాపకత్వమితి
 సతయోగపాధిత్వమితి, యద్యపిసావయవత్వేన కార్యత్వసాధనాన
 సరే కార్యత్వస్యమహీమహీధరాదావనిశ్చయ్యతి కార్యత్వహేతు
 నాతత్తుత్తుః జ్ఞానశక్త్యో నిశ్చయాసంభవాచ్ఛక్యక్రియత్వశక్యో
 పాదానవిజ్ఞానత్వయోస్తతీననిశ్చయ్యతి తయోస్తదస్తభావేణ సా
 ధనావ్యాపకత్వప్రతీతిభవతి మహాతీతితయోగపాధిత్వంజ్ఞాతుం
 శక్యతవ, తథాపి కార్యత్వస్యమహీమహీధరాదాసందిగ్ధత్వేన కర్తుః
 జ్ఞానశక్త్యోరపిసందిహచ్ఛక్యక్రియత్వ శక్యోపాదానవిజ్ఞానత్వయోరపి
 తత్తీనందేహత్తయోగసాధనావ్యాపకత్వస్య నిశ్చయాభావేన ఉపాది
 త్వనిశ్చయోనాస్తీతి తెతదాయహేతోననిశ్చయ్యతి నిశ్చయాభావేన
 హేతోవాన్యనిశ్చయోనానుపపన్నః, యద్యపిసందిగ్ధాపాధిరితి
 దోషత్వంతాప్తికసమ్యక్తమ్, తథాపి తథాత్వమనుకూలతకవిరహ

ఏవ, అతీత్యనకూలతకౌఁస్త్వేవ, దృష్ట్యాదిజన్యత్వన్నస్యాత్
త్రహిణావయవత్వన్నస్యాదితీతిభావః, కార్యానుగుణ్యనకతుఁ
జ్ఞానశక్త్యోవైచిత్ర్యానుమితిం విపులవిపులతరకార్యస్థలే కృమేణ
ప్రదశ్యే తద్వద్విపులతమేజగత్వపి తదనుమానం ప్రదశ్యేతి—
తథాహీతి,

ఇహ జగతిరచితంఘటాదింకార్యందృష్ట్యా అస్యకతుఃపుం
సః, అన్యసముచితే, నిమూణశక్తిజ్ఞానై యథావానిశ్చినోతి, ఏవం
విచితీమదృష్టపూర్వన్నరెద్దృన్యభావనందృష్ట్యా తదవయవగతా
ద్దృష్టాతే సన్నివేశాత్ అస్యకతుఁస్తద్జ్ఞానశక్త్యోవైచిత్ర్యంప్రతీత్య
తదైవలనుమినోతి, ఏవమ్, అతీ తనుభవనప్రభృతిప్రపంచైకార్య
త్వేసిద్ధే అస్యసాక్షాత్కారాదికై అతినిపుణతరః సర్వస్యశఃకశ్చిత్
కతాపిపూరుషసిద్ధ్యదిత్యన్వయః, ఉక్తరీత్యాఅనుమాననప్రీమితే
భగవతి నిగమోనప్రీమాణమితి పూర్వపక్షున్నిగమయతి . తత ఇతి-
తతః - భగవతోఽనుమానగమ్యత్వాత్, తతీభగవతీనిగమఃకదాపి
నోమానమిత్యన్వయః,

శ్రీ ॥ కిచ్చ సర్వచేతనానాంధర్మాధర్మనిమిత్తైఽపినుఖ
దుఃఖోపభాగై చేతనానధిష్ఠితయోస్తయోరచేతనయోః ఫలహేతు
త్వాచుపపత్తైస్సర్వకర్మానుగుణ సర్వఫలప్రదానచతురఃకశ్చిదా
స్థేయః, వర్ణకేనానధిష్ఠితస్యవాస్యాదైరచేతనస్య దేశకాలాద్యనైకపరి
కరసన్నిధానైపి యూపాదినిమూణసాధనత్వాదశకనాత్, బీజాఙ్కు
రాదేవత్కృతభావేణ త్రైవ్యభిచారాపాదనం శోత్రీయవేతాళా
నామనభిజ్ఞతావిజృంభితమ్, తత ఏవనుఖాదిషువ్యభిచారవచనమపిత
ధైవ, నచలాఘవేనఉభయవాదినంప్రతిపన్నతైతీజ్ఞానామేవ ఈదృ

శాధిష్ఠాత్మత్వకల్పసంయుక్తమ్, తెహంసూక్ష్మవ్యవహితవిప్రకృష్టద
శానాశక్తినిశ్చయాత్, దశానానుగుణైవహిసవత్రీకల్పనా, నచ
తైత్తిజ్జవదీత్యరస్య అశక్తినిశ్చయోఽస్తి అతఃప్రమాణాంతరతాన
తత్త్విద్యనువపత్తిః, సమర్థకతృప్తావకత్వనియతకార్యత్వహేతు
నాసిద్ధ్యో స్వాభావికసర్వాథా సామ్యోత్కారతన్నియమనశక్తిసం
పన్న ఏనసిద్ధ్యతి

శ్లో॥ కీడ్వాస్తాజ్జీవనగాఢత్సుఖ తదితరయోభూజ్య
మానోపభోగేధమాఢధమాఢహితైపి ప్రభురిమా
పురుషోస్యప్రదాతాభ్యుపేయః । ధర్మాధర్మా
చిదన్యో కథమివ ఫలదాచేతనాధిష్ఠితాన్యైశక్తంవ
ధాన్యపేతన్నయదికథమివస్యాత్తువాస్యాదికార్యే ॥
పత్యోస్తభూతబీజాబ్జురముఖ విమతాథేవ్యనై
కాన్తికతోవద్ధానంవెతాళవగ్నస్యతు మతివిరాహా
య్యైమిభుతంశోఠీరియస్య । తద్దోషోక్తిస్సుఖాదా
వపిభవతి తథైవారవోక్తవత్యోస్తభూవాల్లాఘవ
నోచితఇతితునసత్ కతృభావస్సజీవే ॥ ॥

అస్తిన్నత్యస్తసూక్ష్మవ్యవహితవిషయాలోకనైశక్తి
బుద్ధేతైత్తిజ్జకముబద్ధప్రకృతిపరవశే స్వల్పదీశక్తి
యుక్తే । కౌ పితృప్రప్త్యానుగుణ్యసహిభవతి
సచాక్తిదీర్ఘరస్యతైత్తిజ్జానామివైవాభవతి నవిహ
తాతోఽన్యమానెనతద్దీ ॥ ॥

సిద్ధ్యోకార్యత్వహేతోస్సహజ నిజగుణైశ్చక్రకత్ర
నివృతత్యవ్యాప్తాత్ సర్వాథాసామ్యోత్ కృతనియ
మనశక్త్యాదిభిసిద్ధ్యతీతః । ॥ ॥

అ || సిద్ధసాధన నిరాసాధకమనుమానాస్తరప్రదశకనాథక
జ్ఞాన - కింజల్కిత -

టీ || అస్తాజ్జీవవగాఢత్ - జీవసమూహాత్, సుఖతదితరయోః -
సుఖదుఃఖయోః, భుజ్యమానోపభోగే - అనుభూయమానసాక్షా
త్కారే, ధర్మాధర్మాహితేషి - ధర్మాధర్మనిమిత్తకేసత్యసి
అస్య - సుఖదుఃఖోపభోగస్య, ప్రదాతాప్రభుఃపురుషః - ఉత్పాద
కోనిష్ఠాఢాపురుషః, అభ్యుపేయః - అభ్యుపగస్తవః, తత్ర
ధర్మాధర్మాహితేషీత్యనెన సిద్ధసాధనశబ్దానూచితా, కుతస్తథా
విధపురుషోఽభ్యుపగస్తవ్యిత్యత్రాహ ధర్మాధర్మావితి - చిద
న్యాచేతనభిన్నా, చేతనాధిష్ఠితాన్యా - చేతనానాధిష్ఠితౌ, ధర్మా
ధర్మోకధర్మవ - కథంవా, ఫలదా - ఫలప్రదా, అచితశ్చేతనానాధిష్ఠి
తస్యస్వయంఫలప్రదత్వాసంధవాత్ ఫలప్రదాకశ్చనపురుషోభ్యుప
గస్తవ్యిత్యభావః, అత్రోద్భవోద్భవమాహ - శక్తమితి - వాస్యాది -
వాస్యాదికమ్, వధకక్యపెతన్నయది - వధకేనానాధిష్ఠితత్వాత్, కార్య-
యాపనిమాణాదాస్యకార్య, కథమివ - కథంవా, శక్తమ్ -
సమర్థమ్, స్వాత్ - భవేత్, అత్ర, ధర్మాధర్మాః | స్వసాక్షాత్కా
రిచేతనాధిష్ఠానెనకార్యకకా | అచేతనత్వాత్ | వాస్యాదివత్ |
ఇత్యనుమానశరీరంబోధ్యమ్, జీవైధర్మాధర్మ సాక్షాత్కారత
త్పూర్వకతదధిష్ఠానాయోగాజ్జీవవిలక్షణసిద్ధిః, అనాధిష్ఠితస్యకార్యకర
త్వానాయోగాజ్జీవై సాక్షాత్కార తత్పూర్వకాధిష్ఠానాయోగాన్య
సిద్ధసాధనజ్ఞపరిహృతమ్, కతురభావకార్యానుత్పత్తి ప్రసజ్యస్యవివ
క్షేబాధకతకస్యపురుష సుఖాదిప్రయోజకాదృష్టేన కార్యోత్పత్త్య
నుపపత్తిరితియా అన్యధాసిద్ధిః, సాప్యనైనైవ పరిహృతాభవతి,

అచేతనస్వావ్యవధిష్ఠితస్య బీజాదేరజ్జురోత్పాదకత్వదశనా
 ద్వ్యభిచారఇతిశక్త్యాం పరిహారతి - పతాన్తభూతేతి - పతాన్త
 భూతబీజాజ్జురముఖవిమతాధేష్వితి - పతాన్తభూతాయేబీజా
 జ్జురాదయోవిప్రీతిపన్నాథాః, తెప్పిత్యధః. అనైకాన్తికత్వా
 ద్గానమ్ . తదుద్భావనమ్, శ్రోత్రీయస్య - శ్రోత్రీయాఖ్యస్య, వెతా
 శవగః స్యమతివిరహాజ్జుమ్భితమ్ - అజ్ఞానాయత్రమిత్యధః, హే
 తోస్సాధ్యవ్యభిచారోహి సాధ్యాభావవత్తయానిశ్చితేధమిక్లేష్టా
 ద్భావయితుంయోగ్యః, నతుసందిగ్ధసాధ్యకే, తథానతివహతోవహ్ని
 మాధూమాదిత్యాదావపి ధూమాదిహేతోవహతాదా వ్యభి
 చారోద్భావనపరిసక్లాత్, ప్రకృతేచబీజాజ్జురాదేవతాన్తభూతేన
 సందిగ్ధసాధ్యకత్వా త్రత్రహేతోవ్యభిచారోద్భావనం వ్యభిచారే
 ద్భావనయోగ్యాయోగ్యస్థల విభాగవివేకాభావనిబన్ధనమితిభావః,
 చేతనానభిసంహితపులకాద్యుత్పాదకై శ్చేతనానధిష్ఠితైస్సవ్యయమ
 చేతనై స్సుఖాదిభి రచేతనత్వ హేతోవ్యభిచారమాశంక్యవరి
 హరతి - తద్దోషోక్తిరితి - తద్దోషోక్తిః - అనైకాన్తికత్వ
 దోషోక్తిః, తథైవ - అజ్ఞానవిజృమ్భితైవేత్యధః. కుతఞ్త్య
 త్రాహ - అతవేతి - అతవప్రాక్తపతాన్తభూతాత్ . ఉక్తపతాన్త
 స్తభూతత్వాదతవహేతోరీత్యధః. సుఖాదేరపిపతాన్తభూత
 తత్వేన సందిగ్ధసాధ్యకత్వా త్రత్ర అనైకాన్తికత్వాదభావనన్నాచిత
 మితిభావః, లాఘునన్యాయేనహేతోరన్యధాసిద్ధేసిద్ధసాధనమాశంక్య
 పరిహరతి - లాఘువేనెతి - సః, కర్తృభావః, లాఘువేనజీవే ఉచిత
 ఇతి ననదితియోజనా,

కుతఞ్త్యత్రాహ - అస్తిన్నితి - అస్తి - తేత్రీజ్ఞే కర్మ
 బద్ధే ప్రకృతిపరవశే స్వల్పధీశక్తియైకై జీవే, ఇదంసహంవిశేషణం

జీవస్య హేతుగభావమ్, అత్యంతసూక్ష్మవ్యవహిత విషయాలోకనమ్—
అత్యంతసూక్ష్మైః, కాలతోదేశతత్త్వవ్యవహితా, విపరీకృష్టాయేవిష-
యాః - పదార్థాః, తెనామాలోకనమ్ - సాక్షాత్కారే, అశక్తిబు-
ద్ధైః - శక్త్యభావనిష్ఠయాత్, ఏకేంద్రియకల్పనస్యలాఘవేపైకేంద్రియ-
స్యశబ్దాది సకలవిషయగ్రహణాశక్తేహ్యానైకేంద్రియకల్పనా, తస్మా-
ద్లాఘవాధా మతత్త్వస్యకార్యకరత్వకల్పనమయుక్తమితిభావః, తదే-
వ్రూపసాదయతి - కౌలుప్తిరితి - కౌలుప్తిః - కల్పనా, దృష్ట్యానుగుణ్యే-
నహిభవతి - దశేనానుగుణ్యేనహిభవతి, ఉపపన్నమేవహికల్పనీ-
యమ్, సహజీవానాంసూక్ష్మవ్యవహితాధాదశేనానశక్తిదృష్టేత్య-
థాః. శక్తిమత్సాక్షాత్కారవిషయాపేక్షితః, నతుశక్తిసాక్షాత్కార-
ఇతీదమవిపరీత్యుక్తంభవతి - సూక్ష్మవ్యవహితేత్యాదినా శక్తిమ-
తామేవపరమాణ్వదీనాం తేత్రజ్ఞేనసాక్షాత్కారాసిద్ధేః, ఈశ్వరే-
నతథానుపపత్తిరిత్యాహ - నచేతి - తేత్రజ్ఞానామివ - జీవానామివ,
ఈశ్వరస్య - పరమపురుషస్య, ఏషా, అశక్తిభీః - అశక్తివిశ్పయః,
నచ - నైత్యథాః. అవాంతరానుమానెన ఈశ్వరసిద్ధిన్నిగమయతి—
నవిహతేతి - అతః - ఉక్తానుమానెన ఈశ్వరసిద్ధేః, అన్యమానెన—
శాస్త్రాదన్యప్రమాణెన, తద్భీః - ఈశ్వరసిద్ధిః, నవిహతా - నప్రతిహ-
తేత్యథాః.

వ్యాప్తిబలాత్ కార్యానుగుణజ్ఞానశక్తిమాత్రా కతా సిద్ధ్యతు-
తస్యకథం తేత్రజ్ఞవిలక్షణత్వమ్, జ్ఞానంహి దేహేంద్రియాదిసాపేక్షమితి
శక్త్యానాం పక్షధర్మతాబలసిద్ధమథామాహ - సిద్ధ్యన్నితి—
అస్వాభావికత్వే కమానుగుణపరిమితజ్ఞానశక్తిమత్త్వంస్యాదితి
తద్వ్యుదాసాధానం సహజనిజగుణైరితిశబ్దః, సర్వాధాసాక్షాత్కార

తన్ని యమనశక్త్యాదీనాం గుణానాం స్వాభావికత్వేన నొక్కదోషవచన క్రింది భావః,

శ్రీ ॥ యత్త్వవై శ్వర్యాద్యాపదనైః ధర్మవిశేషవిపరీతసా ధనత్వమున్నీతమ్, తదనుమానవృత్తానభిజ్ఞత్వనిబద్ధసమ్, సపక్షేనహ దృష్టానాం సర్వేషాం కార్యస్యా హేతుభూతానాం ధర్మాణాం లింగీ న్యప్రాప్తేః, ఏతదుత్తంధవతి, కేనచిత్ కిచ్చత్క్రియమాణం స్వాత్మ త్తయేకత్యుస్సన్వనిమాణసామర్థ్యం స్వాపదానోపకరణజ్ఞాన జ్ఞాపేక్షతే, నత్వన్యానామర్థ్యమన్యజ్ఞానజ్ఞా, హేతుశ్వాభావాత్ నన్వనిమాణసామర్థ్యస్వాపదానోపకరణజ్ఞానాభ్యామేవ స్వాత్మ త్తావృపపన్నాయాం సంబద్ధితయాదశేనమాత్రేణ అకిచ్చత్కరస్య అథాన్తరాజ్ఞానాదే హేతుత్వకల్పనాయోగాదితి - కిచ్చ క్రియ మాణవస్తువ్యతిరిక్తాథాజ్ఞానాదికం కింసప్రవిషయకం క్రియోప యోగి, ఉతకతిపతియవిషయమ్, నతావతావత్సవవిషయమ్, సహి కులాలాదిః క్రియమాణవ్యతిరిక్తం కిమపినజానాతి, నాపి కతిపయవిష యమ్, సర్వేషుకర్తుషు తత్తనజ్ఞానాశక్త్యనియమేన సర్వేషామ జ్ఞానాదీనాం వ్యభిచారాత్, అతః కార్యస్వస్యా సాధకానామనీశ్వర త్వాదీనాం లింగీన్యప్రాప్తిరితి సవిపరీతసాధనత్వమ్,

శ్లో ॥ యత్త్వైశ్వర్యాద్యభావ ప్రిసజనతత్తహభీష్ణితా ధర్మస్య హేతు హేతుత్వం వైపరీత్యైః కథితమను మానానభిజ్ఞత్వజన్తత్ ॥ దృష్టాధర్మాస్సపక్షే సహసఖిలుభవన్తీహపక్షేఽపినర్వయేతేనై ప్రాపయంతైః ప్రకృతత్తహపునసాధ్యధర్మైః తథాహి ॥ ౨౭౫ ॥

కార్యంసంతస్యమానంజగతికిమసివై కెనచిత్ సోదర
యెతత్కతునికమాణశక్తిమ్మతిమపిచ తథాపెక్ష
తెస్వస్యహేతోః । కతునాన్యస్యత్రీధీశక్త్యవహతి
మపిచాపేతుభూతాన్తుకార్యే దృష్టోధమకస్సహేతి
ప్రసజతినతునోయోనకార్యావహేతః ॥ ॥

కింఛాథాత్తస్యమానాత్కిమితర సకలాథేషుధీ
శక్త్యభావః కింవాస్తాత్తస్య మానాత్పరకతివయధీ
శక్త్యభావైత్రీహేతుః । నాద్యోనాయంకులాలా
దిరిహసిమపినోవెత్తిభిన్నం ఘటాదేనాన్యః కలక
ర్యశక్తినిజగతినియతాచామతిస్తేషుతేషు ॥ ॥

కార్యత్వేహేతుభూతప్రసజతీ సతతోనీశ్వరత్వా
దిరస్తి తస్మాత్ కార్యత్వహేతోనభవతి విపరీతా
నమాత్వప్రసజః । ॥ ॥

అ ॥ అథ కార్యత్వహేతోనికాద్ధత్వంప్రదస్యతియత్త్వితీ-

టీ ॥ ఇహ - జగత్కతఃరీశ్వరే ఐశ్వర్యాద్యభావప్రసజనతః
ఈశ్వరత్వాద్యభావప్రసజాత్, ఆదిపదనసవజ్ఞత్వాదేసరిగ్రహః,
హేతో - కార్యత్వరూపహేతో, అభీప్సితార్థస్య అభీష్టార్థస్య
సవేశ్వరత్వ సవజ్ఞత్వాదేః - వై పరీత్య - వివక్షయే, హేతు
త్వమ్ - అనుకథితమ్ - అనుమాపకత్వంప్రతిపాదితమ్, యత్, తత్,
అనుమానానభిజ్ఞత్వజమ్ - అనుమానస్వభావానభిజ్ఞత్వనిబద్ధనమ్,
కథమిత్యత్రాహ - దృష్టాంతి - ఇహప్రకృతేసాధ్యధర్మే - యే
నై ప్రాపయంతాః, తేనపక్షేనహదృష్టాస్సవేధమాణఃపక్షేనభవన్తి

ఖల్విత్వస్వయః, కింసహదశశనమాత్రాః దనీశ్వరత్వశరీరాదిపాఠైః
 కీశ్వరస్య, ఉతహేతుత్వాత్, నాద్యః, అతిప్రసక్తాత్, నద్వితీయః,
 హేతుత్వాసిద్ధిత్వభిపాఠైః, నను సహసపక్షైః సహదృష్టత్వాత్
 కార్యహేతుత్వచ్ఛేదకత్వమ్, తథాసతికథంకతివయాపాఠైః కతివయ
 పాఠైః శోచ్యతే ఇత్యత్రాహ - తథాహీతి -

జగతికెనచిత్ సంతస్యమానమ్ - క్రియమాణమ్, కిమపికార్య
 మ్, స్వాదయే - స్వాత్వత్వై తత్కర్తునిమాణశక్తిమ్ - రచనా
 సామర్థ్యమ్, తథా, స్వస్య హేతోః - స్వకారణభూతోపాదానూప
 కరణాదేః, నుతిమపిచ - జ్ఞానమపిచ, అపేక్షతే, నతు, అహేతుభూ
 తమ్ - కార్యాహేతుభూతమ్, కర్తురన్యత్రీధీశక్త్యపహతిమపి
 అన్యత్రీజ్ఞానశక్త్యభావమపి, అపేక్షతే ఇత్యన్యాయముపక్షేణాన్వయః. అతః
 సహదృష్ట్యతి, యోనకాకార్యావహః - యోనకార్యోపయోగీ సధ
 మోగసప్రసజతి - నప్రసక్తాభవతీత్యర్థః.

క్రియమాణకార్యే ఇతరాజ్ఞానాశక్త్యో హేతుత్వం వికల్పదూ
 షయతి - కిచ్ఛేతి - తన్యమానాదధాత్ - క్రియమాణాత్ కార్యా
 త్, ఇతరసకలాథేషుధీశక్త్యభావః - ఇతరసకలపదార్థా
 విషయజ్ఞానశక్త్యోరభావః, కిమత్రీహేతురిత్యుత్తరేణాన్వయః, కిమ
 త్రీకార్యే, హేతురిత్యుచ్యతే, ఇత్యర్థః, అయమేవోవిక
 ల్పః, వికల్పస్తరమాహ - కింవేతి - తన్యమానాత్, క్రియమాణా
 త్, అస్తాత్ - అస్తాత్కార్యాత్, పరకతివయధీశక్త్యభావః, భిన్న
 కతివయవస్తువిషయకజ్ఞానశక్త్యోరభావః, అత్ర - అస్తికార్యే, హే
 తుఃకింవా - కారణమిత్యుచ్యతే కిమిత్వర్థః. అసయోకల్పయోః
 ప్రథమంకల్పం దూషయతి - నాద్యితి - కుత ఇత్యత్రాహ - నాయ

మితి - అయంకులాలాదిఘటాదైభిఃన్నం కిమపినోవే త్రితినైత్యన్వ
యః, కార్యేస్వేతరసకలపదాథవిషయాజ్ఞానశక్త్యై హేతుత్వై
కులాలాదేస్తదభావేన తస్యఘటాదినిమిత్తత్వస్సన్యాదితిభావః, కా
ర్యైకతుస్తదితరకతిపయ పదాథవిషయకజ్ఞానశక్త్యభావౌహే
తురినిద్వితీయవక్షంధూషయతి . నాన్వృత్తి - కుత ఇత్యతాహ—
కతఃరీతి - జగతి, కతఃరి - ఘటాదికతఃరికులాలాదౌ, తెషుతేషు-
తత్తత్పదాథేషు, అశక్తిః - ఉత్పాదనసామర్థ్యాభావః, అమతిశ్చ
అజ్ఞానశ్చ, ననియతా - ననియమేనాస్తీత్యథః, అయంభావః, ఘ
టాదౌకులాలాదేః కతుస్తదితరకుడ్యకుసూలాలాదిరూపకతిపయప
దాథవిషయకజ్ఞానశక్త్యభావస్యహేతుత్వైకుడ్యకుసూలాలాదినిమాణ
ణశక్తస్యాపి కుడ్యకుసూలాలాదికజ్ఞానవతః కులాలాదే ఘటాదికత్వై
త్వదశనాత్ తత్రకారణాభావేపి కార్యోత్పత్త్యావ్యతిరేకవ్యభిచా
రాత్ తదితరకతిపయపదాథవిషయకజ్ఞానశక్త్యభావస్యాపి తద్ధేతు
త్వస్ససంభవతీతి,

నిరుక్తరీత్యాకతుఃరనీశ్వరత్వాదెరపీసత్త్వా హేతోఃకార్య
త్వస్య అనీశ్వరత్వాచాదకత్వరూపవిరుద్ధత్వ ప్రిసజ్ఞోనాస్తీత్యాహ—
కార్యత్వైతి - తతః - తస్మాత్, కార్యత్వై, అహేతుభావః - అపి
యోజకీభావః, అనీశ్వరత్వాది అస్తి-ఈశ్వరే, నపీనజతి . నపీన
క్రొధవతి, అహేతుసూత ఇత్యనీశ్వరత్వ ప్రిసజ్ఞాభావహేతుగభావవిశే
షణమ్, తస్మాత్ తస్మాత్ కారణాత్ . కార్యత్వహేతోః - కార్యత్వ
రూపహేతోః - విపరీతావహత్వప్రిసజ్ఞః - అనీశ్వరత్వాచాదకత్వప్రి
సజ్ఞః,నభవతి - నాస్తీత్యథః.

శ్రీ || కులాలాదీనాంద్రణచక్రాద్యధిష్ఠానం శరీరద్వారైశ్చ
దృష్టమితి జగదుపాదానూపకరణాధిష్ఠాన మిశ్వరస్యాశరీరస్యానుప

పన్నమితిచెన్న, సంకల్పమాత్రేణై వపరశరీరగతభూతవేతాశగంభా
ద్యపగమవినాశదశఽనాత్, కథమశరీరస్య పరిప్రవతఽనరూపస్సంక
ల్పఇతిచెత్, సశరీరాపేక్షస్సంకల్పః, శరీరస్యసంకల్పమౌతుత్వాభావా
త్, మనవవహిసంకల్పమౌతుః, తదభ్యుపగతమీశ్వరైఽపి, కార్యత్వే
నై వజ్ఞానశక్తిసన్తససోఽపిసాప్తత్వాత్, మానసస్సంకల్పస్సశరీరస్యై
వ, సశరీరస్యైవసమనస్కత్వాదితిచెన్న, మనసోనిత్యత్వేనదేహావగ
మైఽపిమనసస్సద్భావేనానై కాన్త్యాత్, అతోవిచిత్రావయవసన్నివేశ
విశేష తనుభవనాదికార్యనిమాణాణి ఘ్రాణ్యచావపరవశః పరిమితశక్తి
జ్ఞానఃతైత్రీజ్ఞో నప్రభవతీతి నిఖిలభవననిమాణాచక్షురోఽచిన్త్యా
పరిమితజ్ఞానశక్త్యైశ్వర్యోఽశరీరఃసంకల్పమాత్రీసాధన పరినిష్ఠన్నా
నస్తవిస్తారవిచిత్రీరచనప్రపత్తుః పురుషవిశేషోఽనుమానైవై వసిద్ధ్యతి
అతః ప్రమాణాన్తరావసేయత్వాద్భ్రష్టానై తద్వాక్యంబోధానా
తిసాదయతి,

శ్లో॥ దేహద్వారై పదృష్టం ఘటజనకకులాలాదికై
దణ్డముఖ్యాధిష్ఠానస్తద్విదేహే కథమివజగతోహేత్వ
ధిష్ఠానమీశై । మైపంసంకల్పమాత్రాత్పరవపుషిస
తోభూతవేతలకాదే రుత్సాగోమాన్త్రికైస్తుక్షతిరపి
గరలాదఃకృతాదృశ్యతేహి । । ।

సంకల్పదేహాశూన్యకథ మివసపరపేరిణాత్కాత్తని
స్యాన్తైవం సంకల్పమౌతునఽవపురపితు తత్కారణం
మానసంహి । తచ్చైశ్వర్యభ్యుపేతంభగవతిజగతఃకా
ర్యతాతోస్యసిద్ధశ్చైతస్య జ్ఞానశక్త్యోరివభవతి తతో
నాస్యహేతోరసిద్ధిః ।

సంకల్పమానసోభవతి సవపుషఃపుంసవప్త్రా
పపన్నస్తస్యైవస్సాస్తయోగాదితితు ననదనై నికత్వ
ప్రసక్తాత్ । దేహాపాయేపినిత్యంస్థితమహమనన్యత్యై
షసంకల్పఃశైత్యక్షుణ్ణోతోవిదేహేపిచభవతి తతో
నోక్తదోషప్రసక్తిః ॥ ॥

తన్నిమాణేవిచిత్రావయవతనుమహీభూధరాదెర్న
జేవస్సవల్పజ్ఞస్సవల్పశక్తిః ప్రభవతికథమప్యేషకర్తా
నుబద్ధః । కీన్తస్వన్యోతఃపుమానైవ నిఖిలభవనని
మాణచాతుర్య ధుర్యసానికాయోచిన్త్యధీశక్తిభిర
భిలసితఃస్నిద్ధ్యతీశోనుమానాత్ ॥ ॥

బ్రహ్మతోభిన్నమానావగత ముపనిషద్వాక్యమేత
ద్యతోవేత్యాద్యంశక్నోతివక్తుం కథమపినిగమోహ్య
ప్రతీతేప్రమాణమ్ । ॥ ౩౮౪ ॥

అ ॥ సహదృప్తేష్యపికార్యానుపయోగినాంప్రాప్తిసన్యాత్
శరీరంహికార్యోపయోగీతిశక్నోతే - దేహద్వారే—

టీ ॥ ఘటజనకకులాలాదికై- ఆదిపదేనవటజనకతన్తువాయాది
వరిగ్రహః, దణ్డముఖ్యాధిష్ఠానమ్ - దణ్డప్రభృతీనాముపకరణానామ
ధిష్ఠానమ్, దేహద్వారైవదృష్టమ్ - దేహద్వారైవదృశ్యతే, తత్-
తస్మాత్, విదేహే దేహరహితే, ఈశే - ఈశ్వరే, జగతః - ప్రపంచ
స్య, హేత్వధిష్ఠానమ్ - కారణభూతోపాదానూపకరణాద్యధిష్ఠానమ్,
కథమివ - కథంవా, స్యాదిత్యధ్యాహారః, పరిహరతి - మైవమితి—
కథమిత్యత్రాహ - సంకల్పమాత్రాదితి . పరవపుషి - పరశరీరే,
సతః - ఆవిష్టస్య, భూతవేతాలకాదై - స్వాధ్యైకప్రత్యయః, భూత

వెతాలాదేః, మాన్త్రికైః - మన్త్రిజ్ఞైః, ఉత్సారః - అపసారణమ్, తథా, పరివపుషి సతతత్యత్యత్య అత్యాప్యనుషజ్ఞః, గరళాదేః - విషపౌ భృతేః, క్షతిశ్చ - హానిశ్చక్రతా - రచితా, దృశ్యతేహి - దృశ్యతే భిర్విశ్యధః, శబ్దతే - సంకల్పభితిపరపేరణాత్ - పరపేరణాత్తకః, సంకల్పః, దేహశూన్యేఽత్తని కథమిద - కథంవా, స్యాదితియో జనా, పరిహరితి - మైవమితి - సంకల్పహేతునావపుః - నదేహః అపిశు, తత్కారణమృతసంహి - మనోహీత్యధః తత్కిమస్తీత్య త్రాహ - తచ్చేతి - తచ్చ - మనశ్చ, ఈశేపి - ఈశ్వరైఽపి, అభ్యుపేతంభవతి - అభ్యుపగతంభవతి, కుతత్యత్యత్రాహ - జగత్యతి - జగతః - పౌషణ్మస్య, కార్యతాతః - కార్యత్వరూపపేతుతః, అస్య చిత్తస్య - అస్యమనసః, భగవతిస్థైర్యేతి భగవతీత్యస్యానుషజ్ఞాన్వయః, అత్యస్తానైః, జ్ఞానశక్తిరివేతి తతః - తస్మాత్, అస్య - సంకల్పస్య, హేతోః - కారణస్యమనసః, నాసిద్ధిః - అసిద్ధిర్నాత్మస్య యః, ఈశ్వరస్యమనసంబద్ధోఽస్తి నాన్యాయకదేశమతేన,

పునశ్శబ్దతేసంకల్పభితి - మానసోయంసంకల్పః, మనోజన్మాయంసంకల్పః సనపుషఃపునసప్రౌపపన్నః, కుతత్యత్యత్రాహ - తస్యైవేతి-తస్యైవసగరిరస్యైవ, స్యాన్తయోగాత్ - మనోయోగాత్, పరిహరితి-భితితునసదితి- కుతత్యత్యత్రాహ- అనై కాన్తికత్వప్రసక్తాదితి కథమనై కాన్తికత్వమిత్యత్రాహ - దేహాపాయేపీతి - దేహాపాయేపి - దేహావియోగేపి, నిత్యమృత్తః, ఇహ - ఆత్మని, స్థితమిత్యతః - నతా త్యత్యత్రాహే - తోరశ్యధః, శరీరాభావేపినిత్యస్యమనస ఆత్మనిస్థితత్వా చ్చరీరనాధకమనోరూపపేతునాన్యచరతీతిభావః ఉక్తరీత్యాదేహా విరహేహి-ఈశ్వరస్యమనసాఽయుక్తత్వా న్నానసంకల్పోదేహవిరహే శీశ్వరస్యాక్షత్యతి సంకల్పతోదేహరహితస్యాపీశ్వరస్య జగదుపాదా

నౌపకరణాధిష్ఠానసంభవాన్నౌ క్తదోషఇత్యాహ - ఏవసంకల్ప
 ఇత్యాదినా నౌ క్తదోషప్రసజ్గత్య నైవ . అవాస్తరానుమానేన
 ఈశ్వరసిద్ధిన్నిగమయతి - తదితి . తత్ - తస్మాత్, ఏదిత్యావయవ
 తనుమహీభూధరాదేః - ఏదిత్యావయవసన్నివేశోపేత శరీరధరణీప
 వతాదేః, కార్యస్య, నిర్మాణే - రచనె, స్వల్పజ్ఞః - పరిమితజ్ఞః,
 స్వల్పశక్తిః - సప్రభవతి - సత్కౌతీత్యథః, కిన్తు, అతోన్యః - అస్మాద
 న్యః నిఖిలభువననిర్మాణచాతుర్యధుర్యః, నిఖిలప్రేక్షానిర్మాణచా
 తురీధురధరః, పుర్మా-పురుషః, ప్రభవతీత్యస్య అత్యానుషజ్ఞః, శక్నో
 తీత్యథః. అకాయః - అశరీరః సః - తాదృశః, అచిన్త్యశీతీభిరభిల
 సితః - అచిన్త్యజ్ఞానశక్తిభిరుజ్జ్వలః - ఈశః - ఈశ్వరః, అతోఽను
 నాత్ సిద్ధ్యతీత్యస్వయః,

ఏవంసాధకాస్తరసిద్ధత్యాజ్ఞగతా రణవస్తునిశాస్త్రస్య అపా
 మాణ్యన్నిగమయతి - బ్రహ్మైతి - భిన్నమానావగతమ్ -
 శాస్త్రాతిరిక్తప్రమాణేనప్రతీతమ్, ఏతత్, యతోవైత్యాద్యుపనిష
 ద్వాక్యమ్, కథమపి - కథచ్ఛిదపి. వక్తుమ్ - ప్రతిపాదయితుమ్,
 సత్కౌతి - ససమర్థంభవతీత్యథః. కుత ఇత్యత్ర తమపపాదక
 న్నాయమాహ - నిగమోహీతి - నిగమోహి. వెదోహి, అప్ర
 తీతే - అనవగతేఽర్థే, ప్రమాణమ్ . ప్రమిత్యుత్పాదకమ్, అపా
 ప్రహిశాస్త్రమథఃపదిత్యావాయోత్యాభిప్రేతః,

శ్రీ || కిన్చ అత్యస్తభిన్నయోరైవమృద్ధ్రీవ్య కులాలయోనిః
 మిత్రోపాదానత్వదశఃసేన ఆకాశాదనిరవయవద్రీవ్యస్య కార్య
 త్వోనుపపత్త్యాచ నైకమేవబిచ్ఛాకృత్సృజగతోనిమిత్తముపాదాన
 శ్చప్రతిపాదయితుంశక్నోతీతి,

శ్లో || కీర్ణాత్యంతం విభిన్నాఖలు ఘటజననమృత్యు-
లాలానిమిత్తోపాదానస్తోనిమిత్తం క్వచిదపిచమతన్న
హ్యుపాదానమథే । అకాశాదెనిరంశస్యతు
నసముచితాకార్యతాతోతృకృత్సే బ్రహ్మైకంహే
తురతద్వివిధఇతి నవైవక్తుమిష్టేతీయాతి ॥ ॥

అ । నిమిత్తోపాదానై క్యస్య గగనాదిసృష్టేశ్చ అనుమానా
విషయత్వేన శాస్త్రస్య అధికవిషయత్వాన్మిహ్నే పామాణ్యమా
శక్యతే తత్రాధికాంతరబాధితత్వాచ్చాస్త్రా పామాణ్యముచ్యతే-
కించేతి—

టీ || ఘటజనన . ఘటోత్పత్తే, అత్యంతం విభిన్నా - అత్య-
ంతవిలక్షణౌ, మృత్యులాలాఖలు . మృద్భివ్యకులాలాహి, నిమిత్తో-
పాదానస్తో - నిమిత్తోపాదానభవతః, క్వచిదపిచాథే - కుతా-
పికార్యే, నిమిత్తమ్ - నిమిత్తకారణమ్, ఉపాదనన్నహిమతమ్ . ఉపా-
దానన్నదృష్టత్యథః. అస్యశ్లోకార్థాథేనసృత్యత్యన్యన్యైమవా-
క్యాథేమినాన్వయః, నిరంశస్య నిరవయవస్య, అకాశాదెన్త- అకా-
శాదివదాథేనసృత్య, కార్యతా - జన్యతా - నసముచితా - నయుక్తా,
అతః - ఉక్తహేతుద్వయాత్, అతృకృత్సే - అస్మిన్నాకాశసహి-
తేకృత్సేపృథక్, ఏకంబ్రహ్మ - ద్వివిధోపాతురితి - నిమిత్తోపా-
దానభేదతేజోవిధంకారణమితి - త్రయీ - నిగమః, వక్తుమ్—
పృథిపాదయితుమ్, నెష్టే - నశక్నోతి, ఇతీత్యస్య అత్రాహురిత్యూ-
పాదాన్వయః, అత్యంతం విభిన్నయోరేవ పదార్థయోజనగతి నిమి-
త్తోపాదనత్వసశేనాత్ ఏకస్యైవబ్రహ్మజగన్నిమిత్తత్వం జగదు-
పాదనత్వచ్చవక్తున్నయుక్తమితికా ఆశంకా, అకాశాదెనిరవయ

వద్రీవ్యస్యకార్యత్వాసంభవా త్రత్సహితప్రవృత్తస్య బ్రహ్మకార్యత్వ
న్నసంభవతీత్యవరేతిబోధ్యమ్,

[శ్రీ ॥ ఏవంప్రాప్తైబూరిమః, యథా క్తలక్షణంబ్రహ్మజన్మాదినా
కన్యంబోధయత్యేవ, కుతః - శాస్త్రైకప్రమాణకత్వాబ్బ్రహ్మణః, య
దుక్తమ్, సావయవత్వాదినా కార్యంసంవంజగతే, కార్యస్య తదు
చితకర్తృవిశేష పూర్వకందృష్టమితి నిఖలజగన్నిర్మాణ తదుపా
దానోపకరణవేదనచతురఃకశ్చేదనుమేయఇతి, తదయుక్తమ్, మహీ
మహాణవాదీనాం కార్యత్వైఽపి ఏకదైవ ఏకేనైవనిర్మితా
ఇత్యుక్తీమానాభావాత్, నచ ఏకస్యఘటస్యేవ సవైమామేకంకా
ర్యత్వమ్, యేనఏకదైవఏకః కర్తాస్యాత్, పృథగ్భూతేషుకార్యేషు
కాలభేదకర్తృభేదదశనైవ కర్తృకాలైక్యనియమాదశనాత్,
నచ క్షేత్రజ్ఞానాంవిచిత్రజగన్నిర్మాణాశక్త్యా కార్యత్వబలేన తదతి
రిక్తకల్పనాయా మనెకకల్పనానుపపత్తైశ్చ ఏకఃకర్తాభవితుమహా
తీతి, క్షేత్రజ్ఞానామప్రాపచితపుణ్య విశేషేణశక్తివైచిత్ర్యదశనన
తైమామేవాతిశయితాదృష్టసంభావనయాచ తత్తద్విలక్షణకార్యహే
తుత్వసంభవాత్, తదతిరిక్తాత్వంతాస్త్వపురుషకల్పనానుపపత్తే, నచ
యుగవత్సర్వోత్పత్తి స్సర్వోచ్చిత్తిశ్చప్రమాణపదవీమధిరోహతః,
అదశనాత్, క్రిమేనైవఉత్పత్తివినాశదశనాచ్చ, కార్యత్వేనస
ర్వోత్పత్తివినాశయోః కల్పమానయోదశనానుగుణ్యేన కల్ప
నాయాంవిరోధాభావాత్ అతోబుద్ధినుదేకకర్తృకత్వేసాధ్య కార్య
త్వస్యానైకాన్త్యమ్ పక్షస్యాప్రసిద్ధవిశేషణత్వమ్ సాధ్యవికలతాచ
దృష్టాంతస్య సర్వానిర్మాణచతురస్రైకస్యాప్రసిద్ధేః, బుద్ధిమత్క
ర్తృకత్వమాత్రేసాధ్యసిద్ధసాధనతా సావజ్ఞ్యసంవత్క్రియుక్తస్య
కస్యచిదేకస్యసాధకమిదంకార్యత్వం కింయుగవదుత్పద్యమాన సర్వా

వస్తుగతమ్ ఉతకృమేణాత్పద్యమాన సవనవస్తుగతమ్, యుగపరుత్ప
ద్యమానసవనవస్తుగతత్వైకార్యత్వస్య అసిద్ధతా, కృమేణాత్పద్యమా
నసవనవస్తుగతత్వై అనెకకత్వైకత్వసాధనాద్విరుద్ధతా, అత్యైక
కత్వైకత్వసాధనై పృత్యయోనుమానవిరోధశ్చాస్త్రీ విరోధశ్చ, కుమ్భ
కారోజాయతే రథకారోజాయతఇతికృవణాత్.

శ్లో || అత్యైకబూమోయథోక్తంకథయతిహి పరంబరీ
హ్లాజన్మాదివాక్యం శాస్త్రీదన్యపిమాణాత్పరిమితి విర
హతోఽపెక్షితబరీహ్లాజన్య । యచ్చోక్తంక
తుక్రాపెతంసకలమపిజగత్సత్రీ కార్యంహిదృష్టంసాం
శత్వాత్ కార్యమెతజ్జగదితిజగతస్తస్యకర్తాసుమేయః॥

ఇత్యేతన్నోచితంభూజలముఖపదార్థేషు కార్య
త్వయోగేప్యేకేనైవైకదైతేనపది విరచితాఇత్యద
స్తవపరిమాణమ్ । కార్యత్వనైకమెతజ్జగతితు
సకలేయద్వైకకర్తృ కుమ్భకర్తైకస్తైవకదాన్యాద్యత
ఇహపరమఃపూనుషోభీష్టఈశః ॥ ॥

కాలఃకర్తాచభిన్నః పృథగుదితపదార్థేషు కార్యే
షుదృష్టఃకర్తాఃకాలస్యచైక్యన్నభసతినియతం క్వాసి
తాదృగ్విధేషు । క్షేత్రీజ్ఞానాంవిచిత్రావయవజగతి
నిమాణశక్తైరభావాదేకః కర్తాన్యవభ్యుపగమిత
ఇహపునస్తద్భూతైస్సగురుత్వాత్ ॥ ॥

ఇత్యేతనైషుశబ్దేషుధిక సుకృతతత్వక్షిప్తచిత్రీ
దృష్టేస్తేషేవాదృష్టయోగస్యతు పునరధికస్యేహ
సంభావితత్వాత్ । హేతుత్వంతేషుస్వాద్యివుల

తరపదాధోపిచైతద్ధరాదానాత్వంతా దృష్టపుంసోభ
వతి సముచితాకల్పనాఽతఃపరస్య ॥ ॥ ॥

సప్రాంతస్పత్తిక్షతీవై సచయుగ పదిమేమానమాగా
భియాధేన్మప్టేనహ్యేవ మేతెక్రిమికజనిలయాహ్య
తేదృష్టేప్రిపజ్ఞాః । కార్యత్వాత్ సవలోకాద
యలయకలనె దశేనస్యానుగుణ్యేనైవైతత్ కల్ప
నాయాంక్షుతిరిహనభవేత్ కాప్యతోన్వేప్తసిద్ధిః ॥ ॥

ఏకఃకథాతాతీధీమాన్యదిజగతిభవేత్ సాధ్యకొటిప్రి
విప్లవః కార్యత్వంతహ్యేనై కాన్తికమిదముదితంహ్య
ప్రిసిద్ధాసాధ్యమ్ । దృష్టాన్తస్సాధ్యశూన్యస్సకల
రచన చాతుర్యయుక్తుగుషస్యాసిద్ధిరైకస్యభీమద్యది
భవతిపునఃకత్కమాత్రంప్రివిప్లవమ్ ॥ ॥ ॥

సాధ్యేఽస్త్రితహిః గోషోభవతి పునరయంసిద్ధసాధ్య
త్వయాపోషీ వానాదాయకత్వాత్ పునరితరమతేసా
ధ్యసిద్ధాస్థితత్వాత్ । హేతుస్సావజ్ఞ్యముఖైర్విరఖ
లగుణగణైస్సంయుతస్యేహకతుః కార్యత్వం కిన్త
దేతద్భవతియుగ ఏదుత్పద్యమానాఖలస్థమ్ ॥ ॥

ఏతత్క్రియాకర్మమేవోదయయుత నిఖిలాథాస్థమేత
స్య హేతునాద్యోహేతోరసిద్ధేనచభవతి పరస్సా
ధ్యహేతువినోరోఘాత్ । కార్యత్వంకత్కభేదం
హ్యవగమయతి తద్భిన్నకాలోదితస్థంకత్కైక్యంసా
ధ్యనుతాప్రిసయదివిహాసస్సత్తదామోనుమానైః ॥

దుర్వాకరాశాస్త్రతత్త్వ ప్రతిహతిరుదయః కుమ్భక
తుః శుత్రోవై శాస్త్రైకరూపరధస్యాపిచభవతిత
తోఽస్యావరోధస్ఫుటోహి । ॥ ౪౪ ॥

అ ॥ సిద్ధాంతం వక్తుముపకరితే - అత్ర బ్రూమి ఇతి -

టీ ॥ అత్ర - అ స్థిపూర్వపక్షే, బ్రూమః - సిద్ధాంతం
బ్రూమి ఇత్యర్థః, పరమసాధ్యం ప్రతిజానీతే - యథోక్తమితి -
జన్మాదివాక్యమ్ - యతోవాచిమానీత్యాదివాక్యమ్, యథోక్తం ప
రంబ్రహ్మ - జగజ్జన్మాదికారణత్వలక్షణాపేతం పూర్వోక్తం పరంబ్ర
హ్మ, కథయతిహి - ప్రతిపాదయతిహి త్యర్థః. తత్రోపాతమాహ -
శాస్త్రాదన్యేతి - శాస్త్రాదన్యప్రమాణాత్ - శాస్త్రాతిరిక్తాదనుమా
నాదేప్రమాణాత్, అస్య అపేక్షితబ్రహ్మణః - అస్య సిహాధయిషిత
బ్రహ్మణః, ప్రమితివిరహతః - ప్రమిత్యభావాదిత్యర్థః. హేత్వసిద్ధిం
పరిపాతుం పూర్వపక్షమునుభావతే - యచ్ఛక్తమితి - అత్ర జ
గతి - సకలమపి కార్యంకర్తుంపేతం హిదృష్టమ్, ఏతజ్జగత్సాంశ
త్వాత్ కార్యమితి తస్య జగత్కర్తా అనుమేయః, ఇతి యచ్ఛక్తమి
త్యన్వయః,

దూషయతి - ఏతన్నోచితమితి . పక్షధర్మతాబలాత్
క్షేత్రజ్ఞవై లక్షణ్యం వదతా కిం విపులకార్యాణాం కర్తృకాలై క్యనియ
మమస్తభావస్య తదుచ్యతే, ఉచితపులత్వమాత్రేణ, ఉచితతీన్ద్రియో
పాదానాదిదశానవశాత్, అథవా శరీరానపేక్షస్పష్టేన శాత్, ఇతివిక
ల్పమభిప్రేత్య ప్రథమందూషయతి - భూజలధిముఖపదార్థాద్భూతి -
భూజలధిముఖపదార్థేషు - మహీమహాణావాదిపదార్థేషు, కా
ర్యత్వయోగే - కార్యత్వసద్భావేఽపి, ఏతే - ఏతేపదార్థాః,

ఏకేనైవ - ఏకేనైవపుంసా, ఏకదా- ఏకస్త్రికాలే, సపది - త్వరయై
వ, విరచితాః, నిమిత్తాః, ఇత్యదస్తు - ఇత్యేతిస్తు, అప్రమాణమ్ -
అప్రమాణికమిత్యర్థః. ఏకదైవమేన నిమిత్తత్వాభావముపపాద
యతి - కార్యత్వమితి - సకలేజగతి -, ఏతత్కార్యత్వమ్, నైకమ్ -
అతీదృష్టాంతైర్యద్యదైకతీకుమృత్యుతి - ఘటఏకంకార్యత్వమ్, యా
దృశందృశ్యతే, తాదృశంపరిమితైకావయవినిష్ఠం కార్యత్వమేవఏక
కర్తృకత్వసంభావనాపాదకమ్, తచ్చమహీమహీధరాదీనాన్నదృశ్యత
ఇత్యర్థః. స్యాదితీసంభావితత్వమాత్రీముచ్యతే, నహ్యైకఘటస్యాపి
ఏకకర్తృకత్వనియమః, అనైకైరప్యేకఘటనిష్పాదనసంభవాత్.

తతఃఃమిత్యపేక్షాయాం బహుషువిపులేషుచకార్యేషు తద్విప
ర్యయమాహ - కాలితి - కార్యేషు, పృథగుదితపదార్థేషు -
కార్యభూతేషుపృథగుత్పన్నపదార్థేషు, కాలఃకర్తాచభిన్నోదృష్ట
ఇత్యన్వయః, పృథగుదితపదార్థేష్విత్యేతి విపులత్వమపిగర్భితమ్,
యద్యదైకతీకుమృత్యుతిపూర్వముక్తేః, బహుషువిపులేషుచకార్యేషు
కర్తృకాలైక్యనియమాదర్శనా ద్భూజలధ్యాదయోపి ఏకదైవ
ఏకేననిమిత్తాభ్యత్యేతిప్రమాణాభావః, ప్రమాణాభావాదేతన్నోచి
తమిత్యధ్యాహారేణాన్వయః, నచకార్యత్వమేవకర్తృకాలైక్యప్రమా
ణమ్, ఏకల్పసహత్వాత్, కింకార్యత్వమాత్రీమ్, ఉతవిపులకార్యత్వ
మ్, ఉతాసంభావితజీవకర్తృకంపక్షాసాధారణకార్యత్వమ్, ప్రథమే
అనైకాన్త్యమ్, ద్వితీయేవిరుద్ధత్వమ్, విపులకార్యేషు కాలదైఖ్య
కర్తృబహుత్వదర్శనాత్, యద్వాఅనైకాన్తికత్వమేవ, తృతీయే
అసాధారణానైకాన్త్యమితిభావః, కార్యత్వబలేనకర్తృరికల్పనీయేవిపు
లతరసూక్ష్మతరపక్షధర్మతాబలాత్క్షేత్రీజ్ఞవైలక్షణ్యం లాఘవన్యా

యాత్ కతుఁరైకత్వత్పసిద్ధ్యతీత్యతాహ. ఔత్తిజ్ఞానామితి- విచిత్రా
వయవజగతి. విచిత్రాపయవసన్నివేశోపైతేజగతి, ఔత్తిజ్ఞానామ్- బద్ధ
జీవానామ్, నిరూణితైః - రచనాసామర్థ్యస్య, అభావాత్-అస
త్త్వాత్, ఏభ్యః - ఏభ్యఃఔత్తిజ్ఞభ్యః, అన్యః - భిన్నః, ఏకఃకతాఁ
ఇహపమితః - సిద్ధత్యర్థః. కథంతదైకత్వమిత్యతాహ - తద్బహు
త్వః - తద్బహుత్వే - కతృబహుత్వాక్షీకారే, గురుత్వాత్ -
గౌరవాత్, అత్రీవిచిత్రావయవేత్యనన అస్తదాద్యశక్యత్వాధిక
మతివిపులత్వమతిసూక్ష్మత్వత్పసిద్ధ్యవశాత్.

ఇత్యేతన్న - ఇత్యేతన్నాచితమిత్యర్థః. కుతృత్వతాహ-
ఏష్వితి - ఏషుజీవేషు, అధికనుకృతతః - అతిశయితపుణ్యతః, శక్తి
నైచిత్యదృష్టేః - విశ్వామిత్రాదిషు విచిత్రశక్తివశానాదిత్యర్థః.
తావతాకిమిత్యతాహ. తెష్వేవైతి-తెష్వేవ - జీవేష్వేవ. అధికస్యా
దృష్టయోగస్య - జగత్సృష్ట్యాద్యుపయుక్తస్యాదృష్టయోగస్య, సంభా
వితత్వాత్ - సంభావనయేత్యర్థః. తెష్వేపి - జీవేష్వపి, ధరాదా
మహీమహాణావాదౌ, విపులతరపదాధికేపి - ఏతద్భేదత్వమ్—
కారణత్వమ్, స్యాత్ - సంభావితమిత్యర్థః. సర్వభ్యఃకామభ్యో
జ్యోతిష్టోమృత్యాదిభిః ఔత్యాదిసృష్టృత్వానుగుణాతిశయితాదృష్ట
సంభావనా, ఔత్తిజ్ఞాతిరిక్తైకత్వేనతిహి అనైకకల్పనాదైకకల్పసన్య
న్యాయ్యత్వమ్, ఔత్తిజ్ఞానామైవకర్తృత్వోపపత్త్యా తదతిరిక్తైకకల్ప
యితవ్యత్యర్థః, అతిఃపరస్య - అస్తాత్ ఔత్తిజ్ఞాదన్యస్య, అత్యంతా
దృష్టపుంసః - అత్యంతప్రత్యక్షాద్యగోచరస్యపురుషస్య, కల్పనా -
కల్పనమ్, నసముచితాఅనుచితమిత్యర్థః.

అథ ఔత్తిజ్ఞస్యసర్వేశరీరసాపేక్షత్వాత్ తస్యసర్వసంహార
దశాయాం శరీరాభావాత్తదానీంశరీరానపేక్షః కతాఁ జీవవిలక్షణః

స్యాత్, ఇత్యతాహ - సమ్రాత్పత్తితి - ఇమేయుగవత్ సహోత్పత్తిక్షతీ, సమానమాగాఢధిరాఢే - నపిమాణపదవీమధిరోహతఇత్యథః. కుతఇత్యతీ తథాదశేనాభావాదిత్యాహదృష్టైః - ఏతే - సమ్రాత్పత్తిక్షతీ, ఏవమ్ - యుగవత్, గద్యష్టేహి - శదృష్టిపథన్నాధిరాఢేహీత్యథః. ఉక్తమేవాథముపపాదయతి - కఠిబుకేతి అత్రపిపశ్య కఠిమికజనిలయాహిదృష్టావిత్యన్వయః, ఇదానీంకఠిమణాత్పత్తివినాశౌదృశ్యేతే, తదాశూన్యత్తివినాశయాగపద్యం కల్ప్యతఇత్యతాహ - కార్యత్వాదితి - కార్యత్వాత్ - కార్యత్వాద్ధేతోః సపఁలోఽదయులయకలనై - సపఁపిపశ్యసృష్టిపిశయకల్పనాయామ్, దశేనస్యానుగుణ్యేనైవ - ఇదానీన్తనదశేనస్యానురూప్యేనైవ, ఏతత్కల్పనాయామ్ - సృష్టిపిశయయోఃకల్పనాయామ్, కఠిమికసృష్టిపిశయకల్పనాయామిత్యథః, కాపి, క్షతిః - అనుపపత్తిః - సభవేత్ - నస్యాత్, అతః - తస్మాత్, ఇష్టసిద్ధిః, స - సభవేదిత్యథః అత్రీకాపిక్షతినభవేదిత్యనై న వ్యాప్తివిరోధోనభవతీత్యుక్తంభవతి, ఏవంపరమతదూషణాపయుక్తాథశితౌకృతా,

అథఫలితందూషణందశయతి - ఏకఃకతేతి - అత్రీజగతి, ధీమానైకఃకతాయది సాధ్యకొటిపివిష్టః, యద్యైకకతౌకత్వంజగతి సాధ్యతఇతిఫలితాథః. తహి - తదా, కార్యత్వమనైకాన్తికమ్ - సాధారణానైకాన్తికమిత్యథః. చలనాదిమత్తుగాదెరివకియాశ్రీయత్వమాత్రీలక్షణకతౌత్వవ్యావృత్త్యథో ధీమానితిశబ్దః, కింబుద్ధిమదైకకతౌకత్వంసాధ్యమ్, ఉతసకతౌకత్వమాత్రీమ్, పిథమేపి కింసామాన్యతోబుద్ధిమదైకకతౌకత్వమాత్రీంసాధ్యమ్, ఉతసజ్జనజనశత్యైకకతౌకత్వమ్, పిథమేకజ్జే అనైకాన్త్యమ్, అ

సకతకృతకరణగోవురాదిముకార్యత్వస్య విద్యమానత్వాదితిభావః,
 సవజ్ఞసవశక్తికతకృతకర్తవ్యసాధ్యత్వపక్షే దూషణమాహ—
 ఇదముదితమితి - ఇదముదితంసాధ్యమ్ - ఇదంప్రాప్తంసాధ్యమ్, అ
 పరిసిద్ధిః - కుతావ్య నిశ్చితశ్చేత్త్యథః. సాధ్యాపరిసిద్ధిరతిపక్షే.
 దూషణముక్తంభవతి, సహ్యగ్నిమత్త్వమివసవజ్ఞసవశక్తికతకృ
 తత్వం కుతాపిదృష్టమితిభావః, అస్మిన్నేవపక్షేదూషణాంతరమాహ
 దృష్టాంతసాధ్యతూన్యతీ- ఘటాదృష్టాంతేసవజ్ఞసవశక్తికతకృ
 తత్వరూపసాధ్యసాధ్యతశ్చనాదృష్టాంతే సాధ్యవైకల్యమపి దూషణమ
 తీభవతితిభావః, సాధ్యాపరిసిద్ధిరూపదూషణముక్తందృష్టాంతేసాధ్య
 వైకల్యమపునఃపాదయతి - సకలరచనెతి - సకలరచనచాతుర్యయు
 క్పూరుషస్య - ఏకస్య, అసిద్ధేః - ఉక్తానుమానాత్ పరిసిద్ధేఃశ్చ
 థః. సకలరచనచాతుర్యయుక్పూరుషస్యైకత్వా దిదంరూప
 ణద్వయంసవజ్ఞసవశక్తికతకృతకర్తవ్యపక్షేవైతిజ్ఞాయతే, పూర్వ
 స్థిపక్షేచేత్ సాధ్యాపరిసిద్ధిరేవమితి. సప్యేకతకృతకర్తవ్యమపిసి
 ద్ధమ్, సకతకృతకర్తవ్యమాత్రస్యసాధ్యత్వపక్షేదూషణమాహ - ధీమదితి

అస్మిన్సాధ్యే, ధీమత్ కతకృతకర్తవ్యమాత్రంయదిప్రవిష్టంభవతి—
 తహి, అయంసిద్ధసాధ్యత్వరూపాదోషాభవశీత్యన్వయః, ధీమత్క
 తకృతకర్తవ్యమాత్రస్యసాధ్యత్వే సిద్ధసాధనందోషాభవశీతిభావః, తమేవ
 దోషముపపాదయతి - జీవానాదాయెతి - ఇతరమతే - పరమతే,
 కతకృతజీవానాదాయ సాధ్యసిద్ధేతత్వాదితియోజనా, సిద్ధసాధన
 త్వంవేదాన్తినానవక్తవ్యమ్, తేతీజ్ఞకతకృతకర్తవ్యసభ్యుపగమాదితి
 చెన్న, తేతీజ్ఞానామపిద్వైకతకృతకర్తవ్యసభ్యుపగమాత్, సమష్టితత్వే
 ఘనద్వైకతకృతకర్తవ్యమితిచేత్, సచత్తత్వీకరణమ్, లోకకప్రమాణా

విషయత్వాత్, అగమేనసిద్ధానాంతేషాంపక్షీకారణిచెత్, తెనక
తాఁవిసిద్ధతీసిద్ధసాధ్యతేతి, ముఖాన్తరేణ దూషయితుంహేతుంవి
కల్పయతి - హేతురీతి - సాపక్షజ్ఞప్తముచైర్విరఖిలగుణగజైస్సంయుత
స్య ఏకకర్తుః హేతుః - సాధకమ్, తదేతత్కార్యత్వమ్, కింయుగ
పదుత్పద్యమానాఖిలస్థంభవతి - యుగపదుత్పద్యమానాఖిలపదాధక
నిష్ఠంసత్ హేతుభవతి కిమిత్యథః.

ఏకల్పాన్తరమాహ - ఏతదితి - ఏతత్ - ఇదంకార్యత్వమ్,
కింవా, కృమేణోదియయుత నిఖిలాధకస్థమ్ - కృమేణోత్పద్యమాన
నిఖిలపదాధకస్థితం సత్, ఏతస్య - నిరుక్తసాధ్యస్య, హేతుః - హే
భవతీత్యథః, అనయోఃకల్పయోః ప్రథమకల్పందూషయతి—
నాద్యశ్చితి - నాద్యః - ఆద్యఃకల్పోనయుక్తత్యథః, కుతశ్చత్వత్వా
హ - హేతోఽసిద్ధిరీతి - సర్వేషాంపదాథానాంయుగపదుత్పత్తై
రేవాసిద్ధ్యా యుగపదుత్పద్యమానాఖిలపదాధకవృత్తిత్వనిశ్చిన్దకార్య
త్వరూపహేతోఽసిద్ధిరీతిభావః, ద్వితీయంపక్షందూషయతి - సచభ
వతిపరశ్చితి - పరః - ఇతిరీతి, కల్పః, సచభవతి - నయుక్తోభవతీత్యథః
కుతశ్చత్వత్వాహ - సాధ్యహేతోన్విరోధాదితి - సాపక్షజ్ఞప్తిదిగుణ
యుక్తైకకర్తృకత్వరూపసాధ్యేన కృమేణోత్పద్యమానాఖిలపదా
ధకనిష్ఠకార్యత్వరూపహేతో విరుద్ధత్వాదితిభావః, విరోధమే
వ్రాపసాదయతి - కార్యత్వమితి - భిన్నకాలోదితస్థం తత్కార్యత్వమ్,
భిన్నకాలోత్పన్ననిష్ఠంతత్కార్యత్వమ్, కర్తృభేదంవ్యావగమ
యతి - కర్తృభేదంఖలుజ్ఞాపయతి - భిన్నకాలోత్పన్నఘటాదేక
కర్తృభేదదత్తేనాదితిభావః, తథాచ భిన్నకర్తృకత్వసాధకస్యాస్య
హేతోరైకకర్తృకత్వసాధ్యం ప్రతివిరుద్ధత్వం దుర్వా రమితిభావః,
కర్తురైకత్వంసాధ్యమత్రాపిచెతి - అత్రాపి - భిన్నకర్తృకతయా

పృత్యక్షసిద్ధిఘటపటరథాదావపి, కతైశ్చోక్యమ్ - సాధ్యంయది—
సాధ్యతేచెత్, విశిష్టకార్యత్వస్యాసకతయా అభిమతస్య ఘటపటర
థాదిదృష్టస్యభిన్నకతృకత్యస్య పృతిత్యైవత్యథాః. అత్యృత్యత్య
నుమానై విరోధం దూషణమాహ - విహతిస్సాన్యదితి - తదాత
హి, అత్యృత్యనుమానైః, విహతిస్సాన్యత్—
విరోధస్సాన్యత్, భిన్నకతృకతయా పృత్యక్షసిద్ధిఘటపృత్యక్షవిరోధః,
అన్యత్రద్విపాస్తరవతిః ఘటః । ఏతద్వ్యతిరీక్తకులాలకతృకః । ఏత
ద్వాపారాగోచరహేతుకత్యైవతిఘటత్యైత్ । సంపృతివన్నకులాలా
స్తరోత్పన్నఘటవత్ । ఇత్యనుమానవిరోధః, ద్వీపాస్తరవతిఃఘట
హేతునాం దృష్టాదీనామేతద్వాపారాగోచరత్వ మేతస్య తత్యగమ
నాభావనిత్యయాన్నిత్యైత్,

శాస్త్రవిరోధమాహమవాణైతి - శాస్త్రతత్త్వపృతిహతిః,
దువాణైతియోజనా, శాస్త్రవిరోధామవాణైత్యథాః. శాస్త్ర
విరోధముపసాదయతి - ఉదయతి - కుమ్భకతుః, రథస్యాపిచ
కతుః, శాస్త్రై - కుమ్భకారోజాయతైర ధకారోజాయతైతిశాస్త్రై
ఉదయఃశుతోహి, తతిః - తాదృశశాస్త్రైత్ । అన్య, ఉపరోధః -
విరోధః, స్ఫుటోధవతిహి - స్పష్టోధవతిహిత్యథాః, కథమేతచ్ఛా
స్త్రైవిరోధత్యైచెత్, న, నహి కుమ్భరథయోరైకకతృకత్యై కుమ్భ
కారరథకారయోరుత్పత్తిఃపృథగ్వక్తవ్యా, కిన్తుకుమ్భరథకారోజాయ
తైత్యైత్రాక్తిస్సాన్యదితి తద్విరోధత్యైభావః,

[శ్రీ॥ అపిచ సవేషాంకార్యాణాంశరీరాదీనాం సత్వాదిగుణ
కార్యరూపసఖాద్యన్వయదశనై సత్వాదిమూలత్వమసత్వాశ్రయ
ణీయమ్, కార్యవైచిత్ర్యహేతుభూతాః కారణగతావిశేషాస్సత్వా

దయః, తెసాంకార్యాణాంతన్మూలత్వాపాదనం తద్వ్యక్తపురుషాంతః
 కరణవికారద్వారేణ, పురుషస్యచతద్యోగః, కర్మమూలఇతి కార్య
 విశేషారమ్భాయైవజ్ఞానశక్తివత్ కర్తుఃకర్మసంభవః కార్యహేతు
 త్వేనైవావశ్యాశశ్శ్రీయణీయః, జ్ఞానశక్తివైచిత్ర్యస్యచ కర్మమూ
 లత్వాత్, ఇచ్ఛాయాఃకార్యారమ్భహేతుత్వేపి విషయవిశేషవిశేషి
 తాయాస్తస్యాస్పృత్యాదిమూలత్వేన కనుః సంబంధోఽనజః నీయః,
 అతఃక్షేత్రజ్ఞానవకర్తారః, సతద్విలక్షణఃకశ్చిదనుమానాత్సిద్ధ్యతి,

శ్లో॥ దృష్టస్పృత్యాదిమూలోపితనుషు సుఖాద్యన్వ
 యోధేకస్యశేషే తజ్జత్వజ్ఞానచేతోవికృతిముఖమి
 దం తత్సమేతస్యపుంసః । సత్వాదిఃకర్మ మూలస్య
 ఇతిభవతివై కర్మకర్తేర్యుపేయం కార్యార
 మ్భాయధీశక్తివదితిజగత్స్యాత్ సకర్తాఽత్రజీవః ॥

వైచిత్ర్యంజ్ఞానశక్త్యైభవతిఖలుయతః కర్మమూ
 లంతతోపిన్యాత్ కర్తాకర్మ బద్ధోభవతు జగతిసా
 కేవలేచ్ఛేనహేతుః । ఇచ్ఛాసత్వాదిమూలాభవతి
 హివిషయేణాపరిక్తా విశేషాత్కర్తుస్పృత్యాదియో
 గోభవతి పునరతోదునివారప్రసజః ॥

క్షేత్రజ్ఞేష్వేవకర్తృత్వమతఇతి సతద్భిన్నకర్తావ్రీ
 మాణాత్సిద్ధ్యత్యేషోఽనుమానాదితిభవతి పునశ్చ
 స్త్రమేవాత్రీమానమ్ । ॥ ౪౬౪ ॥

అ॥ ఏకారాస్తరేణవిరుద్ధత్వమాహ - దృష్టఇతి—

టీ॥ అపిచ అశేష అర్థేఅశేషే కార్యేతనుషుచసత్వాది
 మూలస్సుఖాద్యన్వయోదృష్టః, ఇహ క్షదంతజ్జత్వేచ్ఛ - అస్మిన్సుఖా

ద్యవ్యయే ఇదంసత్వాదిజన్యత్వచ్చ, తత్సమేతస్యపుంసః - సత్వాది
యు క్రస్యపుంసస్య, చెతోవికృతిముఖమ్ - మనోవికారద్వారకమ్,
స సత్వా దిః కర్మమూలఇతికథారి ధీశక్తివత్కార్యారమ్భా
య కర్మాభ్యుపేయమ్, ఇతిజగత్సతేనజీవఃకర్తాస్వాదిత్యవ్యయః,
సుఖాదెస్సత్వాదిగుణకార్యత్వం శాస్త్రీదృష్టమితి తచ్చాస్త్రీపా
మాణ్యవాదినా అజ్ఞేకాద్యమితి మత్వాఅనిష్టమాపాదితమ్, సతుప
రాభ్యుపగమాత్ సుఖాదీత్యాదిశబ్దైః దుఃఖమోహావివక్షితాః,
సుఖాద్యవ్యయశ్చరీరాదీనాం సుఖాదిహేతుత్వానన్తావ్యయః, సత్వాది
మూలత్వంసత్వాదిగుణకద్రీప్యాపాదానకత్వమ్, సత్వాదియు క్రస్వ
కీయాస్త్రకరణవికారద్వారకం సుఖాదెస్సత్వాదిమూలకత్వంభవతు
తతఃకమిత్యత్రాహసత్వారితి - కార్యానుపయోగినోహిధర్మాన
పాప్నోతి - పూర్వవక్షిణోక్తమ్, సత్వాదీనాంకార్యోపయోగి
త్వాత్, తమపయోగికర్మసంబద్ధోఽవజ్ఞసీయఇతిభావేనోక్తంధీ
శక్తినిదితి - సుఖదుఃఖమోహాదీనాంసత్వరజస్తమోహేతుకత్వం సు
ఖాదిహేతుభూతశరీరాద్యుపాదానస్య నిమిత్తస్యచకర్తుకస్సత్వాది
గుణావ్యయశ్చశాస్త్రీసిద్ధః, నిగుణస్యాప్రమేయస్య శుద్ధస్యావ్యయ
లాత్మకః । కథంసర్గాదికకృత్వం బ్రహ్మణోఽభ్యుపగమ్యతే ।
ఇత్యాదిమదకృత్యై, అతస్సత్వాదిగుణకశరీరాద్యుపాదానంద్రీప్యం
సత్వాదిగుణావ్యయవికృతాస్త్రకరణః పురుషోధిష్ఠితి గుణావ్యయశ్చ
కర్మమూలఇతి కర్మవశ్యత్వప్రసంగిత్యర్థః,

హేత్వస్తరణాపి కర్మసంబద్ధమాహ - వైచిత్ర్యమితి—
జ్ఞానశక్త్యవైచిత్ర్యమ్ - సృష్ట్యైవయికత్వరూపంవైలక్షణ్యమిత్య
ర్థః. యతః — యస్తాత్, కర్మమూలమ్, తతోఽపి - తస్మాదపిహే
తోః, కర్మబద్ధఃకర్తాస్వాదితియోజనా, నజ్ఞానశక్తివైచిత్ర్యాద్వి

చిత్రసగళః, అపిత్విచ్ఛామాతాదిత్యాశబ్దస్య తదాసీమపి విషయ
విశేషోపరక్తాయాఇచ్ఛాయా స్సత్వాదిమూలకత్వాత్ కర్తుంస్సత్వా
దిగుణయోగ పరిసజ్గోదునివారణిత్యాహభవత్విత్యాదినా దునివ
వారవసినబ్ధిత్వత్వైన, జగతినాకేవలేచ్ఛేవహేతుభవతు, కేవలశ
బ్దైన జ్ఞానశక్తుప్రపహితత్వవ్యవచ్ఛేదః, విశేషాత్ విషయేణోపర
క్తా - విషయవిశేషసహితా, ఇచ్ఛా, సత్వాదిమూలాహితవతి—
సత్వాదిగుణజన్యాహితవతే, అతః కర్తుం స్సత్వాదియోగో
దునివారవసినజ్గోభవతీత్యన్వయః, విషయవిశేషవిశేషితాయా
ఇచ్ఛాయాస్సగన్ధేమాదివిషయత్వం తతాపి విచిత్రసగళాదివిష
యత్వేచ్ఛ సత్వాదిమూలకత్వేన కర్మమూలమిత్యర్థః.

ఏవంకర్తృత్వజ్ఞేతృజ్ఞత్వయోవాక్యప్రదేశణా న్న తద్విల
క్షణసిద్ధ్యతీత్యాహ - జ్ఞేతృజ్ఞేప్సితి- అథః కర్తృత్వంజ్ఞేతృజ్ఞేప్సే
వేతి - ఏ తద్భిన్నకర్తా అనుమానాత్ ప్రమాణాన్నసిద్ధ్యతీతి శా
స్త్రీమేవాతీమానంభవతీతియోజనా,

[శ్రీ | భవన్తిచప్రియోగాః, తమభవనాది | జ్ఞేతృజ్ఞకర్తృ
కమ్ | కార్యత్వాత్ | ఘటవత్ | ఈశ్వరః | కర్తానభవతి | ప్ర
యోజనసూన్యత్వాత్ | ముక్తాత్తవత్ | అశరీరత్వాత్ | తద్వదేవ,
నచజ్ఞేతృజ్ఞానాన్వశరీరాధిష్ఠానైవ్యభిచారః, తతాప్యనాదేస్సూక్ష్మ
శరీరస్య సద్భావాత్, నిమితివిషయకాలః | నలోకసూన్యః | కాల
త్వాత్ | వర్తమానకాలవత్ | ఇతి,

శ్లో || సన్తిహ్యత్రైవ మేతత్తమభవనముఖం జీవ
కర్తృప్రియుక్తం కార్యత్వాత్ కుచ్ఛవత్సాన్వచ
భవతిప్రసః కర్తృతాస్యేశ్వరస్య | అథాభావా

ద్విముక్తాత్తవదిహనభవేదేవకతాః పరిసృజ్యైదేహా
త్వాత్తస్యదేవస్యభిచరితహిసప్రాక్త హేతుస్తుజీవే ||

దేహస్వైధిప్థితత్వాదితి న భవతిహేహాపి సూక్ష్మం
శరీరంజీవేనాదీతి కాలోనభవతిఏమతోలోకశూ
న్యసతత్వాత్ | దృష్టాన్తోసర్తమానస్సమయితి
విరుద్ధానుమానప్రయోగాః క్షేత్రజ్ఞకర్తృభావంజగ
తిధగవతోకర్తృతాంసాధయన్తః || ||

అ || పరితరకానాహ - సన్తితి—

టీ || తనుభవనముఖమితి - తనుభవనముఖమ్ - తనుభవనా
దికమ్, జీవకర్తృప్రియుక్తంస్వాత్ పుష్పనదితియోజనా, ఇదంసృ
త్యనుమానం పరితరకోవా, అన్యేపరితరకావన, అన్యేకుశ్వరస్య
కర్తృతానభవతి, అథాభావాత్. ప్రియోనాభావాదిత్యర్థః,
అతీదృష్టాన్తః - విముక్తాత్తవదితి - ముక్తాత్తాహి ప్రయోజనాభా
వాదేనస్పష్టాదాక తాః నభవతి, తద్వినయమపీతిభావః, ఇహప్రిస
ృజ్య, ఏషః - ఈశ్వరః - కర్తానభవత్, అదేహత్వాత్ - దేహ
శూన్యత్వాదిత్యర్థః, అతీదృష్టాన్తః - తద్వదేవేతి - ముక్తాత్తవదే
వేత్యర్థః. అస్మిన్ననుమాన దేహాధిష్ఠానప్రియోజకం దేహమస్త
రై న దేహాధిష్ఠిత్యసర్తమానజీవేవ్యవచారమాశ్చక్ర్యపరిపారితి—
స్యభిచరిత్యాది నా అనాదీత్యంతేన - సత్ప్రాక్త హేతుజీవేవ్యభి
చరితహితియోజనా,

కుతథ్యత్వాహ - దేహస్వైధిప్థితత్వాదితి - స్వదేహే—
స్వోయేశరీరే, అధిప్థితత్వాత్. అధిష్ఠాతృత్వాదిత్యర్థః. జీవస్యస్థూ
లశరీరాధిష్ఠానప్రియోజకీభూతంసూక్ష్మశరీరంవర్తతేతి అశరీరత్వ

హపహేతోస్తతానత్వేన నవ్యభిచారఇతి పరిహరతి - నెఱి—
 1 - నదోషఇత్యర్థః, కుతఇత్యతాహ - భవతీతి - ఇహ జీవేసి, అ
 గది. సూక్ష్మశరీరమ్, భవతీతి నదోషఇతి పూర్వేణాన్వయః, అనా
 త్యనైన స్థూలశరీరాధిష్ఠానం సూక్ష్మశరీరసంబంధేనచేత్, సూక్ష్మశరీ
 రాధిష్ఠానమపి స్థూలశరీరేణైత్యన్యోన్యాయశఙ్కా ప్రవాహానాది
 క్షిప్త బీజాఙ్కరన్యాయేన పరిహృతా, యథాబాలశరీరవిశిష్టేన
 బువశరీరపరిగ్రహః, తద్వదేవ, ప్రతితకాన్తరమాహ - కాలఇతి
 విమతఃకాలః- విప్రతిపత్తివిషయఃకాలః, లోకశూన్యోనభవతి—
 లోకసామాన్యాభావవాన్న భవతీత్యర్థః, అత్ర హేతుమాహ - తత్త్వా
 తి - కాలత్వాదిత్యర్థః. దృష్టాంతమాహ - దృష్టాన్తావతమా
 స్పృశయతి - అనైవకృత్సప్తపృషచ్ఛైక్యకదాఉచ్చితభవతీతి
 రోక్తన్నయుజ్యతేఇతిభావః, ఇతీత్యన్య విరుద్ధానుమాన ప్రయోగా
 త్యత్రతాన్వయః, విరుద్ధానుమానప్రయోగాః - ప్రకృతసాధ్య
 సుద్ధసాధ్యానుమిత్యుపయుక్తాప్రయోగాః, విరుద్ధత్వముపపాదయతి—
 త్రిజ్జిగతి— ఔత్రిజ్ఞే, జగతికర్తృభావమ్ - జగత్కర్తృత్వామ్,
 గవతోజగత్కర్తృత్వం సాధయన్తేఇతియోజనా, అన్యసిప్రయో
 ఇతిపూర్వేణాన్వయః,

శ్రీ || అపిచకిమీశ్వర స్సశరీరోఽ శరీరోవాకార్యంకరోతి,
 తావదశరీరః, అశరీరస్యకర్తృత్వాచుపపద్యై, మానసాన్యపికార్యా
 సశరీరస్త్వేనభవన్తి, మనసానిత్యత్వేఽపి అశరీరేషుముక్తేషు
 త్కార్యాదశేనాత్, నాపిసశరీరః, వికల్పానహత్వాత్, తచ్చరీరం
 న్నత్యమ్, ఉత అనిత్యమ్, సతావన్నిత్యమ్, సావయవస్యతస్యచిత్వ
 సజతోఽపినిత్యత్వావిరోధా దీశ్వరాసిద్ధేః, నాన్యనిత్యమ్, తద్వన్తి

తిరిక్తస్య తచ్చరీరహేతోస్తదానీమభావాత్, స్వయమేవపేతురితిచె
న్న, అశరీరస్యతదయోగాత్, అన్యేనశరీరేణశరీరభిచెన్న, అనవ
స్థానాత్.

శ్లో॥ కిణ్చితశఃకింసదేహలూజనయతి వితనువైషకా
ర్యంసమస్తన్నాన్యైః దేహలూజకాపిచిమితభవా
వునఃకార్యకర్తాప్రపణ్ణాః । సద్దేహస్యైవకార్యా
ణ్యపిజగతిపునర్మానసాన్యన్భవన్తి స్యాన్తన్నిత్య
భ్చముక్తైస్థితమనసుగుణం కాపికార్యైశ్శరీరైః ॥ ॥

నాద్యఃకల్పోవికల్పన్నఖిలు ససహతేవత్యమాణస్త
థాహీదజ్ఞిన్నిత్యంశరీరం భగవతఉతసచ్చావ్యవక్షో
నయుక్తః । సాంశోనిత్యోస్యదేహలూయదిజగదిద
మప్యేనమేవేద్యశంస్యాదీశ సిద్ధ్యేన్నచైతజ్జనకభితిస
చాభీష్టసిద్ధిస్తవస్యాత్ ॥ ॥

అన్త్యేవక్షోవ్యయుక్తౌవపుషి భగవతోనాస్తిహేతు
స్తదానీంతద్భిన్నాహేతురేష స్వయమితితుససన్ని
స్తనోప్రత్వహఃనః । అన్యస్తాద్దేహతోఽయం
సతచురితిచసన్నానవస్థాప్రసక్తాద్దేతు స్తత్రాపిచాన్య
ద్వపురితివపుషోస్యాపిచాన్యత్రథేతి ॥ ॥

అ॥ అనుమానముఖాస్తరేణదూషయతి - కిణ్చేతి -

టీ॥ దూషణంవక్తుంవికల్పయతి - కిమితి - ఈశః - ఈశ్వరః
సమస్తంకార్యమ్, కింసదేహలూజనయతి, వితనువైషికల్పః, అశరీర
భిత్వభావః. కీన్తంచరమపక్షందూషయతి - నాన్త్యభితి - కుతభిత్వత్రా

హ - అదేహా ఇతి . ఇహ పౌషణ్యే అదేహాః కొపికతా న పౌషిత
 ఇత్యన్వయః, అదేహస్యకతుణః పౌషణ్యేకతాస్యనుపలభ్యైదేహస్య
 కత్యాత్వమనుపలభ్యైరాహతమితిభావః, అశరీరస్యమనసాకత్యాత్వం
 స్యాదితిప్రొక్తం దూషయతి - సదైహస్యైవేత - జగతి మానసాస్య
 పికార్యాణి సదైహస్యైవౌద్భవస్తీత్యన్వయః, దేహయుక్తస్యైవాత్మ
 నోమానసకార్యోత్పాదనమపీతిభావః, కుత ఇత్యతాహ-స్వాస్తమితి-
 అశరీరేముక్త - ముక్త్యాత్మని, స్థిత్యా - స్థితమపి, నిత్యం స్వాస్తమ్ -
 నిత్యమనః, క్వాపికార్యే అననుగుణమ్ - అనుత్పాదకమిత్యర్థః.
 ముక్తస్య సమనస్కత్వేస్య శరీరస్యకార్యోత్పాదకత్వాభావాంతానస
 కార్యాణ్యపి సశరీరస్యైవ ఉత్పత్త్యస్త ఇతి నక్తవ్యమితిభావః,

పౌషమంకల్పందూషయతి - నాద్య ఇతి - ఆద్యఃకల్పః ఈశ్వ
 రస్సశరీర ఇతిపక్షః, న - నయుజ్యత ఇత్యర్థః, కుత ఇత్యతా వికల్పాసహ
 త్వందూషణమాహ - వికల్పమితి - సః - ఆద్యఃపక్షః, వక్ష్యమాణం
 వికల్పన్నసహతేఖల్విత్యన్వయః తమేవవికల్పమాహ - తథాహీతి—
 ఇదంభగవతశ్శరీరమ్, కిన్నిత్యమ్, ఉత నెతి, యోజనా, భగవచ్ఛరీరస్య
 నిత్యత్వపక్షే దోషమాహ- ప్రాచ్యుత్త ఇతి . ప్రాచ్యుత్తః - ఈశ్వర
 శరీరన్నిత్యమితిపక్షః, నయుక్తః - అనుపపన్న ఇత్యర్థః, కుత ఇత్య
 తాహ - సాంశ ఇతి - సాంశోఽస్యదేహః - సానయవేశ్వరదేహః,
 నిత్యాయది . నిత్యశ్చైత్, ఈదృశమిదంజగదప్యేవమేవస్యాదిత్యన్వ
 యః, సానయవంజగదపినిత్యమేవస్యాదిత్యర్థః. అస్తుకాక్షతిరిత్య
 తాహ - ఈశ ఇతి - ఏతజ్జనకః - భూభూధరాదిజగద్ధతుభూతః,
 ఈశః - ఈశ్వరః, ససిద్ధ్యైదిత్యన్వయః, ఈశ్వరాసిద్ధ్యా వాదినోఽ
 భీష్మసిద్ధిన్తేత్యాహ - నచేతి,

ఈశ్వరశరీరస్వనిత్యత్వపక్షదూషయతి - అస్త్యితి -
 అస్త్యఃపక్షోపి - ఈశ్వరశరీరమనిత్యమితిపక్షోపి, అయుక్తః - అను
 పపన్నః, కుతఃకత్యత్రాహవపుషీతి - తదానీమ్ - తత్కాలే, అనిత్య
 స్వభగవచ్చరీరస్యోత్పత్తిశాక్యాలశ్చత్యధః. తద్భిన్నః - తచ్చరీర
 భిన్నః, వపుషి హేతుః- తచ్చరీరోత్పాదకః నాస్తి-సంసారతత్కత్యధః.
 భగవచ్చరీరస్యానిత్యత్వే తస్య స హేతుకత్వేన తదుత్పత్తైశ్చాక్రద్భి
 న్నస్యహేతోరసత్వేన తదుత్పత్తిరేవనస్యాదితిభావః, తచ్చరీరే స్వయం
 మేవేశ్వరోహేతురిత్యాశ్చజ్ఞ్య సరిహరితి - హేతురితి - ఏవస్వ
 యం హేతురితితునసత్, ఈశ్వరస్వయమేవకారణమితితు నోచిత
 మిత్యధః. కుతఃకత్యత్రాహ - నిస్తనోరితి - నిస్తనోః అశరీరస్య
 తత్త్వహః - కారణత్వాభావాదిత్యధః. అథైతద్దోషపరిజహీషా
 యా తద్దేహూత్పాదకం దేహస్తరంమిశ్రయ్యతే, తేన దేహేన
 సదేహవేశ్వరస్తద్దేహకారణమిత్యాశ్చజ్ఞ్య అనవస్థాప్రసక్తేనపరి
 హరితి - అన్యస్మాదితి - అయమ్ - ఈశ్వరః, అన్యస్మాద్దేహతః - తద్దే
 హూత్పాదకేనాన్యదేహేన, సరినుః - సశరీరః, ఇతిచనన్న - ఇతిచ
 నసదిత్యధః. కుతఃకత్యత్రాహ అనవస్థాప్రసక్తాదితి - అనవస్థామేవ
 వివృణోతి - హేతురితి - తత్కాలే - కల్పితేదేహేపి, అన్యద్వపు
 హేతురితి, అస్యాపివపుషః, అన్యత్తేదేహేపి అన్యద్వపుహేతురితి,
 అన్యదే అనవస్థాప్రసక్తాదితిపూర్వేణాన్వయః. అనిత్యభగ
 వచ్చరీరోత్పాదకతయా భగవతోఽన్యస్వశరీరస్యకత్వేన తస్యాప్యని
 త్యత్వేన తదుత్పాదకం దేహస్తరంకల్పనీయమ్, తస్యాప్యూత్పాదకం దే
 హస్తరమితిరీత్యా అన్యసన్నితదేహపరంపరాకల్పనాప్రసక్తేన అనవస్థా
 ప్రసక్తైతిభావః,

శ్రీ ॥ సకింసవ్యాపారోనివాన్యపారోవా; అశరీరత్వాదేవ సస
వ్యాపారః, నాపీ నివాన్యపారఃకార్యంకరోతి, ముక్తాత్మవత్, కార్యం
జగదిచ్ఛామాత్రీవ్యాపారకతృకమిత్యుచ్యమానై పక్షస్యాప్రసిద్ధ
విశేషణత్వమ్, దృష్టానైవ సాధ్యహీనతా, అతీదశనానుగు
ణ్యేన ఈశ్వరానుమానం దశనానుగుణ్యపరాహతమితి శాస్త్రైక
ప్రమాణకః పరబ్రహ్మభూత స్సర్వేశ్వరిః, పురుషోత్తమః, శాస్త్ర
స్తు సకలేతరప్రమాణపరిదృష్టసమ స్తవస్తవినజాతీయం సావజ్ఞ్యసత్య
సంకల్పత్వాదిమిశ్రానవధి కాలిశయా పరిమితోదారగుణసాగరన్ని
ఖల హేయప్రత్యసీకస్వరూపం ప్రతిపాదయతీతి సప్రమాణాస్తరావ
సిత వస్తుపాథమ్యప్రయుక్తవోషగన్ధప్రసజ్జః, యత్తు నిమిత్తోపాదా
న యోగై క్య మాశాశాదేని రవయవదీన్యన్యకార్యత్వఞ్చ
అనుసంబంధ మశక్యప్రతిపాదనమిత్యుక్తమ్, తదస్యవిరుద్ధమితి ప్రకృతి
శ్చప్రతిజ్ఞాదృష్టాంతానువరోధాత్, నవియదశుతొరిత్యత్ర ప్రతిపాద
యిష్యతే, అతఃప్రమాణాస్తరాగోచరత్వేన శాస్త్రైకవిషయత్వాద్య
తోవాగ్ధమాని సూతా నీత్యాదివాక్యం ప్రతిపాదయతీతిసిద్ధమ్.

శ్లో ॥ సవ్యాపారోనవాయన్నచభవతిపునః ప్రాచ్య
పక్షోఽతనుత్వాన్నివాన్యపారోన కార్యంజనయతి
పురుషోముక్తవన్నాస్యతోన్యః । ఇచ్ఛావ్యాపార
మాత్రాజ్ఞనితమఖల మిత్యుచ్యమానైతసాధ్యాసిద్ధిః
ప్రాక్తస్సపక్షోభవతిఖలు తదాసాధ్యశూన్యోఽఘ
టాదిః ॥

తస్మాదీశానుమానంత్యదభిహితమిదం దశనస్యానుగు
ణ్యాత్తస్మాద్దృష్ట్యానుగుణ్యాత్ ప్రతిహతమితితన్నైశ్వ

రెస్తిస్త్రిమాణమ్ । తస్మాచ్ఛస్త్రైకగమ్యస్సపరమపు
గుమోబ్రహ్మభూతోఽఖలెశో బూతేశాస్త్రస్తు
మానాస్తరవిషయవిజాతీయమథాంహ్యపూర్వమ్ ॥

సవజ్ఞత్వాదిమిశ్రానవధి మహిమకోదారభూయో
గుణాధ్యర్మతోమానాస్తరేణ ప్రమితవిషయసాధ
మన్యనోపపన్నః । యశోచ్చక్తోనోఽలబ్ధంక్వచిద
పిచ కథంవెహకార్యనిమిత్తో చాదానై క్యన్నిరంత
వియతిచకథయేత్ కార్యభావంత్రీయూతి ॥ ॥

దోషోయస్తుప్రకృత్యాద్యధికరణయగె వార్యతేసూ
త్రాకారై బహిష్కృతాదానతాంభజనిమపి కథయ
చ్చోతవాక్యైః హి ॥ తస్మాద్బ్రహ్మాత్మలక్ష్యస
సదశిహి యతొవెతివాక్యం తైతత్తచ్ఛస్త్రైదన్యప్ర
మాణాత్ ప్రమితివిరహతఃప్రా క్తరీత్యేతిసిద్ధమ్ ॥౧౦౨౪॥

అ ॥ ముఖాస్తరేణవికల్ప్య దూషయతి - సవ్యాపారఇతి—

టీ ॥ అయంసవ్యాపారోనవా, ఇతివికల్పః, ఈశ్వరోవ్యాపార
వావా, సవేత్సధః, సవ్యాపారత్వపక్షదూషయతి - సచేతి—
ప్రాచ్యసత్తోనభవతీత్యన్వయః, కుతఇత్యత్రాహ - ఆతనుత్వాదితి—
అశరీరత్వాదిత్యధః సశరీరస్యైససవ్యాపారత్వేన అశరీరస్యతదభా
వాదిత్యధః. ద్వితీయపక్షదూషయతి - నివాన్యపారఇతి-నివాన్య
పారఃపురుషఃకార్యన్నజనయతీతియోజనా, అశరీరస్యనివాన్యపార
త్వే నివాన్యపారస్య కార్యాకరిణేచ దృష్టాన్తాముక్తాత్మాముక్తవ
దిత్యనెనఉక్తః, అతొనాస్యస్యఇతియోజనా, అన్యఃపక్షోపితతపవ

హేతోనానంభవతీత్యథః, వ్యాపారశ్చాత్రీప్రియత్నోవివక్షితః,
 ఇచ్ఛావిశేషస్య హేతు త్వేహి గుణవశ్యతాప్రిసజ్జఃపూర్వముక్తః,
 ఇచ్ఛాయాత్రీమేవవ్యాపారఇత్యత్రాహ - ఇచ్ఛావ్యాపారమాత్రాది
 తి - మాత్రీశబ్దేన సత్త్వాదిగుణాన్వయతన్మూలకమనంబద్ధోవ్యావ
 త్యతే, ఇచ్ఛావ్యాపారమాత్రాత్ - ఇచ్ఛావ్యాపారోయస్య, స
 ఇచ్ఛావ్యాపారః, సనవ, తన్త్రాత్రీమ్, తన్త్రాదిత్యథః. అఖిలంజనితం
 ఉత్పాదితమిత్యథః. ఇత్యుచ్యమానె - ఇత్యుక్తౌ, సాధ్యాసిద్ధిః—
 సాధ్యాప్రిసిద్ధిరిత్యథః. ఇచ్ఛామాత్రీజన్యత్వస్యసాధ్యస్య ప్రకృత
 సాధ్యసిద్ధేఃపూర్వంకుత్రాప్రినిశ్చితత్వాత్ సాధ్యాప్రిసిద్ధిరితిభావః,
 అస్మిన్పక్షేదృష్టానై సాధ్యవై కల్యమపిదూషణమాహ - పౌక్తఇతి
 తదా - ఇచ్ఛామాత్రీజన్యత్వస్య సాధ్యత్వే, పౌక్త్రాఘటాదిస్సపక్ష
 సానిధ్యసూన్యోభవతీతియోజనా, ఘటాదెస్సపక్షస్య ఇచ్ఛామాత్రీ
 జన్యత్వాభావాద్దృష్టానైసాధ్యవై కల్యమితిభావః,

నను కర్మవశ్యత్వాదిక న్నకర్తుః ప్రశంజనీయమ్, అవ్యా
 పకత్వాత్, సహిత్యత్వత్కైణవా అన్తత్వత్కైణవావ్యాప్తిః, ఈశ్వరేత్వ
 యామయాపి తదనభ్యుపగమాత్ నైవమ్, అగామాదృతేపి ఈశ్వ
 రసిద్ధ్యతీతివదన్తంప్రితి అగమమనన్తంకృత్వా అన్తదాదిభిరుచ్య
 మానత్వాత్, యది ఈశ్వరప్రితిపాదకాగమబలా దుక్తవ్యాప్తిభ
 జ్ఞేన ఈశ్వరానుమానంస్థాప్యతే తదానీమనుమానస్య అగమమనపె
 త్య పామీమాణ్యాసిద్ధిరితి అపాప్తగ్రాహిత్య మాగమస్యసిద్ధ్యేత్

అనుమానదూషణముపసంహరితన్తాదితి - దశనస్యాను
 గుణ్యాత్ - కార్యత్వసకత్వకత్వయో స్సహచారదశనస్యానుగు
 ణ్యేన యదీశానుమానమభిహితమ్, యదీశ్వరానుమానముక్తమ్,

ఇదమ్, తస్మాద్విద్యుష్ట్యానుగుణ్యాత్ . తస్మాద్ నదశ్చనానుగుణ్యాత్, పృథివీతామ్ . పృథ్వీస్తమిత్యధః. సకత్వైకత్వకార్యత్వయోరివ కర్మవశ్యాదికత్వైకత్వకార్యత్వయోరిపి సహచారదశ్చ నైవ కర్మవశ్యకత్వైకత్వస్యైవ ఉక్తానుమానెనసిద్ధ్యా నాకర్మవశ్యస్యైవ స్య సిద్ధితిభావః, అధికరణార్థమువసంచారతి . తస్మాదితి - తస్మాత్, ఈశ్వరసాధకప్రమాణాభావాత్, బ్రహ్మభూతః, అఖలశః - అఖలేశ్వరః, సపరమపురుషః, శాస్త్రైకగమ్యత్యయోజనా, పరస్యబ్రహ్మణ ఈశ్వరాసతిరిక్తత్వజ్ఞాననాథోఽఖలశశబ్దః, అనెన తమిశ్వరాణాంపరమస్తు హేత్వరిమితి శ్రితిః స్థారతాభవతి, దేవతావిశేషనిగ్రాహ్యార్థమ్ మహాప్రభువైపురుషస్సత్వస్యైవప్రవతః క ఇతిశ్రితి స్థారణార్థః పరమపురుషశబ్దః, ఉక్తద్వోహస్తదానీమపిచాక్షుయ్య రిత్యతాహ - శాస్త్రీన్వీతి - శాస్త్రీనుమానాస్తరవిషయవిజాతీయమపూర్వమథఃంగా బూరిత్యత్యన్వయః, శాస్త్రీస్య ప్రమాణాస్తప్రతిపాద్యాధర్మవిజాతీయార్థః ప్రతిపాదనన్వాభావ్యా చ్ఛాస్త్రీనోక్తద్విత్యతిభావః,

విజాతీయత్వమేనదశ్చయతి - సవజ్ఞత్వాదితి - సవజ్ఞత్వాదిమిశ్రానవధిమహిమకా దాదభూయోగుణార్థమ్ - సవజ్ఞత్వాదిమిశ్రాః - ఆదిసదేనసత్యసంకల్పత్వాదివర్తిమాః, సవజ్ఞత్వాదియక్తాః, అసంధిమహిమకాః - నిరవధికోత్కర్షణవస్తా, యేఉదారాగుణాః, ఆశీతానామపేక్షితసకల ప్రదానచతురాగుణాభివ్యధః తైరాధ్యమ్ - పూర్ణమిత్యధః. అస్యచ అపూర్వమథః మితిపూర్వేణాన్వయః. పూర్వపక్షేనిమిత్తోపాదనయోరైక్యన్నిరవయవద్రీవ్యస్యాకాశాదేకార్యత్వచ్ఛలోకే అనుపలబ్ధమితి తచ్ఛాస్త్రీప్రతిపాదయితున్న శక్యమిత్యాశ్చక్షిత్వమ్, తామాశజ్ఞామనూద్యపహర

తి - యశ్చైతి - క్వచిదపిచకార్యేనోపలబ్ధమ్ - అనుపలబ్ధమ్, నిమిత్తో
పాదానై క్వమ్, నిరంశేవియతి - నిరవయవే ఆకాశే, కార్యభావశ్చ,
కార్యత్వశ్చ, త్రియీకథంవాకథయేదితియోజనా, శ్రుతిఃకథంవా
ప్రతిపాదయేదిత్యర్థః.

ఏతద్దోషఃప్రకృత్యధికరణేవియదధికరణేచ సూత్రీకారై స్వ
యమేవపరిహీయత ఇతి సమాధత్తై - దోషఇతి - అయంయశ్చదో
షఉక్తః, సూత్రీకారైఃప్రకృత్యాద్యధికరణయై - ప్రకృత్యధికర
ణేవియదధికరణేచ, ఇహలగ్నీవార్యత ఇతియోజనా, అస్యామేవశారీ
రకమీమాంసాయామగ్నీ పరిహీయత ఇత్యర్థః, అగ్నేవక్ష్యమా
ణంపరిహారప్రకారంసంక్షేపేణదేశకయతి - బ్రహ్మపాదానతా
మితి - బ్రహ్మపాదానతామ్ - బ్రహ్మజగదుపాదనత్వమ్, ఖే -
ఆకాశే - జనిమపి - ఉత్పత్తిమపి, కథయచ్ఛ్రీతవాక్యైః - ప్రతిపాద
యదైవదికవాక్యైరిత్యర్థః. ప్రకృత్యధికరణే ప్రకృతిరితి నిమిత్త
స్యబ్రహ్మణ ఉపాదానత్వం యేనాశ్రితంశ్రితమిత్యాదిప్రతిజ్ఞారూప
శ్రితివాక్యేన ఏకవిజ్ఞానైససర్వావిజ్ఞానవిషయేణ సమర్థితమ్, ఆకా
శశశ్శిశ్చత్తిశ్చ వియదధికరణే ఆత్మన ఆకాశస్సంభూతఇతి ఆకాశో
త్పత్తిప్రతిపాదకశ్రితివాక్యేన 'అస్తితు' ఇతినూతేనిసమర్థితమి
తినాయందోషఇతిభావః,

* ఇతిమణిమంజూషికాయాంశాస్త్రీ *

యోనిత్వాధికరణమ్

* అథ సమన్వయాధికరణమ్ *

—————(0)—————

శ్రీ అ || యద్యపిపిమాణాన్తరాగోచరంబిహ్మ, తథాపి
పిన్మత్తనివృత్తిపరత్వాభావేన బిహ్మ నశాన్తంపితిపాదయతీత్యా
శబ్దాహ -

సూ || * తత్తుసమన్వయాత్ *

శ్రీ || పినక్తాశబ్దానివృత్త్యక్షస్తుశబ్దః, తతీ - శాన్తంపి
మాణకత్వమ్, బిహ్మాణస్సంభవత్యైవ, కుతః, సమన్వయాత్, పరమ
పురుషార్థతమాన్వయస్సమన్వయః, పరమపురుషార్థభూతస్యైవ
బిహ్మ శాన్తభేదయతయాన్వయాత్, ఏవమివసమన్వయోపశ్చాపనిష
దఃపదసముదాయః, యతోవాగ్విమానిభూతానిజాయంతే, సదేవసా
మ్యైరమగ్ని ఆసీదేకమేవాద్వితీయమ్, తదై తతబహుస్యాంపిజాయే
యతి తత్రైకోస్పృశత, బిహ్మనాగ్నిదేవమేకమేవాగ్నిఆసీత్, ఆత్మావాగ్ని
మేకేవవాగ్నిఆసీత్, తస్మాద్వావశస్సాదాత్తనకాశస్సంభూతః, ఏకా
హవైనారాయణఆసీత్, సత్యంజ్ఞానమనన్తంబిహ్మ, ఆనన్దోబిహ్మ
త్యైవమాదిః,

శ్లో || యద్యప్యవైపిమాణే నః భవతి పరమంబి
హ్మగమ్యంతథాపిభూతైశాన్తం పిన్మత్త్యద్యన
గతిపరతాశూన్యమేతన్నసిద్ధమ్ । ఇత్యతీపాహసూ
త్రేతదితితు భగవత్యన్వయాత్ సమ్యగన్తిశాన్త
స్యాతత్పరత్వైవ్యనవధికసుఖత్యతాత్పర్యయోగమ్ ॥

సూత్రార్థస్తత్తుయిక్తంభవతి భగవత్శాన్తయో
నిత్వముక్తంసమ్యక్తతాన్వితత్వాచ్చుతిశిఖరగిరాం

వాచ్యమృత్యావ్యయేతి । తీయ్యంతోహ్యేనమేవా
న్వితశ్చవాయతశ్చత్యాదికోయం సదవేత్యాద్యోన్యాయ
హేతువాదోభగతితు పరబిహ్వణిబిహ్వణేతి ॥

అత్యేత్యాద్యశ్చతస్తాదిభవతి తదైవైకత్యాదికో
స్యస్మత్ప్రజ్ఞానాదివాదఃఫలపరశ్చతరోప్యేషఅనన్దవాదః।

అ ॥ యథామృత్తికాయా ఘటనిష్పాదనశక్తత్యేసి కులాల
స్యచ తన్నిమాణశక్తౌసత్యామసి ద్దృచకాదిపరికరాపేక్షాన్వేన
తథాశబ్దస్య పరినిష్పన్నబిహ్వపృథిపాదనశక్తత్యేసి బిహ్వణోపిశబ్దేన
పృథిపత్వం శక్యత్యేసి బుబుత్సాఖ్యపరికారాపేక్షా ప్రమిత్యుత్పాద
నేవిద్యతే, యత్సాధ్యత్వాద్బుబుతాన అపేక్షితా. సాచ అజ్ఞాతత్వ
పురుషార్థత్వప్రయుక్తా. తత్రీ అవాన్తరపెటికారూపేణ ప్రథమేన
సూత్రీద్వయేన శబ్దద్వారకమథాద్వారకచ్ఛేదక్రిమత్త్వం ప్రతిపాది
తమ్, అథ సూత్రీద్వయాన్తరమవాన్తరపెటికాన్తరమ్, బుబుత్సా
హేతునిరూపణపరమ్, తత్రీ ప్రథమేన తృతీయనూత్రేణ అజ్ఞాతత్వ
రూపాబుబుతానహేతురుక్తః, అథ ప్రయోజనత్వరూపా బుబుత్సా
హేతురుచ్యతేచతుర్థేన, అథే ప్రతిపన్నహి ప్రయోజనాప్రయో
జనత్వ చింతా, ప్రతిపత్తిశ్చలక్షణతేజితజన్మాదిసూత్రీం ద్వితీయమఘా
త్, జన్మాదికంలక్షణంచే న్నానాన్తరాత్ తత్త్విద్విన్యదితీశబ్దాయా
సంగతత్వా చ్ఛాస్త్రీయానిత్వాదితిసూత్రీం తృతీయమఘాత్, అజ్ఞా
తత్వస్యప్రయోజనే బుబుత్సానుదయాత్ ప్రయోజనరూపత్వ మత్రీ
నిరూప్యతేతికరిమోయమేవ, తత్రీవాన్తరసంగతిమోహయద్య
పీతి—

టీ ॥ పరబిహ్వ యద్యప్యన్యప్రమాణే గమ్యన్నభవతి-
వేద్యన్నభవతీత్యథాః. తథాపి, ప్రవృత్త్యాద్యవగతిపరతాశూన్యమ్-

ఆదిపదేన నివృత్తిపరిగ్రహః, పృథక్పృథక్ నివృత్తిబోధతాత్పర్యశూన్యం
 శాస్త్రాంసిద్ధమేతన్న బూతిత్యత్యన్వయః, సిద్ధంబిహ్నానబిహిత్యథః.
 అజ్ఞాతత్వన్నామ బుబుత్సాహేతుర్యద్యప్యస్తీతియద్యపీత్యాదేరథః
 ప్రయోజనం నుఖిందుఃఖనివృత్తిశ్చ. శాస్త్రస్య తత్పర్యవసాయిత్యం
 తమసాయపృథక్పృథక్ నివృత్తిబోధనదావరా, తచ్చ ససిద్ధపరత్వేఽస్తి,
 తస్యపృథక్పృథక్ నివృత్తిరూపత్వాభావాత్, పృథోజనపర్యవసాయ
 త్యాభావేన బుబుత్సానిఖ్యపరికరాభావాత్ సిద్ధేశాస్త్రే న్నప్రమితిం
 జనయతీతి తథాపీత్యాదేరథః. ఇత్యతీ - ఇత్యాశ్చజ్ఞాయామ్,
 తదితీసూత్రే, తత్తుసమన్వయాదితీసూత్రే, శాస్త్రస్య, అతత్పరత్వేఽస్తి.
 పృథక్పృథక్ నివృత్తిబోధకత్వాభావే, తస్య - శాస్త్రస్య, అనవధికనుభ
 వేఽస్తిభగవతి - నిరవధికనుభూయేఽస్తిభగవతి, సమన్వయస్యాత్
 తాత్పర్యయోగంపాహేత్యన్వయః, సూత్రీకారిత్యధ్యాహరః సూ
 త్రీకారఃపాహేత్యథః. ఇహాపి సాధారణవిచారద్వయమథః సిద్ధమ్,
 బిహ్నానశాస్త్రప్రమాణకత్వంసంభవతీనెతిద్వితీయవిచారః, తదథః
 పృథక్పృథక్ నివృత్తిరూప పృథోజనశూన్యానాం వెదాంతవాక్యానాం
 బిహ్నాపరతయాఅన్వయస్సంభవతీనెతి, తదథఃకింశబ్దస్యప్రమాణ్యం
 పృథక్పృథక్ నివృత్తిపరతయాఉతపురుషార్థపరతయేతి, శబ్దస్యపృథక్
 పరతయైవప్రమాణ్యే బిహ్నానసిద్ధరూపస్యశాస్త్రప్రమాణకత్వాభా
 వాత్ తద్విచారానారమ్భః, శబ్దస్యపురుషార్థపరతయైవప్రమాణ్యే
 పురుషార్థభూతబిహ్నానశాస్త్రప్రమాణకత్వాత్ తద్విచారస్య
 రమ్భణీయత్వంఫలితమ్,

సూత్రీవాక్యార్థమాహ - సూత్రార్థఃఇతి - భగవత ఉ
 క్తం శాస్త్రాస్త్రే ప్రాచీనత్వం క్తంభవతి, శ్రుతిశిఖరగిరాం తత్ర
 స్వీయావాచ్యవృత్త్యా - స్వకీయాభిధావృత్త్యా, సమన్వయితత్వాదితి

యోజనా, ఇతీత్యస్య సూత్రాధికృత్యచేనాన్వయః, అతీసమ్యగిత్య
స్యవిసరణం వాచ్యమృత్త్యాన్వయేతి - కథంతథావిధాన్వయకృత్యపె
త్త్యూయామెతదుసపాదయతి - తీయ్యస్తృతి - అయంయతృత్యాదిక
స్తీయ్యస్తః, అన్యస్సదేవత్యాద్యః - సదేవసామ్యేదమగ్రితీదిత్యా
ద్యః, బ్రహ్మవేతి - బ్రహ్మవాగ్దదమేకమేవాగ్ర తీదిత్యాద్యః,

ఆత్మేత్యాద్యశ్చ - ఆత్మవాగ్దదమేకమేవాగ్రి తీదిత్యాదిక
శ్చ, తస్మాదితి - తస్మాద్వాపితస్మాదా త్తనఆకాశస్సంభూతకృత్యాదికశ్చ
తస్మాద్వానయః, ఏకకృత్యాదికః - ఏకాహనైనారాయణతీదిత్యాదికః,
హేతువాదః - కారణవాచిత్యం, సత్యజ్ఞానాదివాదః - సత్యంజ్ఞానమ
స్తంబిహ్యైతి స్వరూపశోధకశబ్దః, ఫలపరః - పుష్కపాథకపరః, ఇతర
ఏవః, ఆనందవాదోపి - ఆనందోబ్రహ్మేత్యాదికశబ్దోపి, తీయ్యస్తృతి
స్య సహితోప్రథమా నైషప్రస్వయః, భగవతిపరబ్రహ్మణి, ఏవమేవ
అన్వితృతియోజనా, సమ్యగేవాన్వితకృత్యకః. అతీయతోవేత్యా
దికంలక్షణవాక్యమ్, సదేవత్యాదివాక్యంపాపకవాక్యమ్, సచ్చబ్ద
స్యబృహదల్పసాధారణత్వా త్తద్విశేషకంవాక్యంబ్రహ్మవేతి, య
త్కారణంతచ్చిహ్యైతి లక్షణవాక్యేనొకై సతః కారణత్వేచకథితే
తస్య సతోబ్రహ్మత్వంసిద్ధతీతి న బ్రహ్మత్వనిశ్చయాథకం బ్రహ్మవేతి
వాక్యపేక్షేతిచెత్, న, లక్షణవాక్యస్య కారణానువాదిత్యేనపాపక
వాక్యోపజీవ్యత్వా దుపజీవ్యేషు పాపకవాక్యేషేవ విశేషనిర్ధా
రణమపేక్షితమితి తద్దాపనాథకంబ్రహ్మేతివాక్యోపాదానమ్, సద్బ్ర
హ్మశబ్దయోరీక్షణాన్వయలింగాదచిద్వాన్వయత్వస్తుపరత్వేపి తయో
శ్చబ్దయోస్సాధారణతయా శబ్దసామర్థ్యాద్చిద్వాన్వయత్వనిశ్చయ
స్తతీనాస్తీతి శబ్దశక్త్యేవవిశేషజ్ఞాపనాథకమాత్మావా ఇతివాక్యోపా
దానమ్, బ్రహ్మశబ్దస్య సాధారణత్వన్నామబహుష్వధేషువీయు

జ్యోతిర్మయో, సత్ప్రవృత్తినిమిత్త నాధారణ్యమ్, జ్యోతిర్మయో త్త
భూతస్య నిరతిశయబ్రహ్మత్వస్య భగవద్వ్యతిరక్తగామత్వసం దేహసహ
త్వంవా, సహి సార్వరిసికాత్తబైకాధ్యే ప్రతిపన్నసతి నిరతిశయ
బ్రహ్మత్వస్య అచిద్దామిత్వసం దేహా, యద్యపి సద్విద్యాయాంసత్యై
త్యాత్తబోధోఽస్తి, తథాపి సత్యబ్రహ్మసంహారస్థితి ఉచ్యతేమస్థేనై వా
త్తబైక విశేషనిశ్చయాథా మూత్తావా ఇతివాక్యోపాదానమ్, యతా
వా ఇమాసీత్యాదిప్రకరణవచ ఆనందాద్భేదభివ్యూహానిభూతానిజాయ
ంత్యత్యాన్త్యబైక కారణేనిదిష్టేపి యదేష ఆకాశ ఆనందోనస్య
దిత్యాకాశేబ్రహ్మాధికరణ్యాదానంత్యబైక అచిద్దామిత్వ త్రివిచయః
ప్రతిబద్ధస్థితి అచిద్దామిత్వ త్రివిచయోపాదానమ్ 'మూత్తావా' ఇతి
వాక్యోపాదానమ్, సనా శాఖాపరిత్యయన్యా యేనవినిపి బ్రహ్మశబ్ద
ఆత్మసరిత్యిజ్ఞాననాథాం తన్మాద్వాపితన్మాదాత్మసరిత్యివాక్యోపాదానమ్
సత్యంజ్ఞానమనంత్రబ్రహ్మాతిహితత్రా ప్రికృతమ్, ఛాగోవామస్త్రవ
ణాదిత్యానామేన సామాన్యశబ్దానాం దేవతావిశేషపర్యవసానంద
దత్తే యితమేకాహవై నానాయణ ఆసీదితి వాక్యోపాదానమ్, కారణ
తయానిదిష్టస్యబ్రహ్మణ శ్చజ్ఞేతదోషవ్యాప్త్యథాం సత్యంజ్ఞాన
మనంత్రమితి శోధకవాక్యోపాదానమ్, గుణవిభూత్యాదివిశేషస్యబ్రహ్మ
ణఃపురుషార్థాత్వజ్ఞాననాథామానందోబ్రహ్మాతివాక్యోపాదానమ్,

శ్రీ ॥ సచ ప్రవృత్తిత్రివిధసరిమిష్టన్నవస్త్ర ప్రతిపాదన సమ
థానాం పదసముదాయానా మఖిలజగదుత్పత్తిస్థితినివాశహేతు
భూతాశేషదోషపరిత్యగీకాపరిమితోదారగుణ సాగరానవధికాతిశ
యానంత్రస్వరూపే బ్రహ్మణి సమన్వితానాంప్రవృత్తినివృత్తిరూపప్ర
యోజనవిరహాదస్యపరత్వమ్, స్వవిషయావబోధపర్యవసాయిత్యా

త్సవః పరిమాణానామ్, సచ పరియోజనానుగుణా పరిమాణపరివృత్తిః
 పరియోజనంహి పరిమాణానుగుణమ్, సచ పరివృత్తినివృత్త్యన్వయ
 విరిహిణః పరియోజనశూన్యత్వమ్, పునఃసాధాన్వయపరితీతే, తథా
 స్వరూపపతేష్వపి పుత్రస్తైభాతోనాయంసపః ఇత్యాదిషు మాషః భ
 యనివృత్తిరూప పరియోజననత్వం దృష్టమ్.

శ్లో॥ సిద్ధేచ్ఛత్సత్తిసిద్ధేఽఖిలజగదుదయశ్శేమభక్తాది
 షేతౌ పరిత్యక్తాశ్చేషదోషేఽఖిల గుణజలధానిస్తులా
 నస్తరూపే । సమ్యక్ప్రాప్తాన్వయోయంభగవతి పర
 మబ్రహ్మణిహా క్రీత్యాశబ్దస్తోమః పరివృత్త్యాదిక ఫల
 విరహాదాన్యపర్యన్నవిదేత్ ॥ ॥

మానంస్వాధావబోధేఖిలుజగతివరం పర్యవస్యత్స
 శేషస్మయమ్మానపరివృత్తిః ఫలమనుసరతీదంహి మా
 నానుసారి । నైష్ఫల్యన్నపరివృత్త్యాదికవిరహాయ
 జోఽస్తి పుమథః పరితీతేః పుత్రస్తైఽభూన్నసపో
 ఽయమితివచనతోమాషభీహానిదృష్టేః ॥ ॥

అ॥ ఏవమాన్వితేషువాక్యేషు పరిస్తుతపురుషార్థత్వోప
 యోగిశ్వేన కొధఃపరితిషన్నః, సచ కిమాపాతపరితిషన్నః, ఉతతా
 త్పర్యభూమిః, స పరిధమః, తస్యతాత్వికత్వనిశ్చయామోగాత్,
 నద్వితీయః, పరివృత్తినివృత్త్యభావేనతదయోగాత్, ఇతిశబ్దాయాం
 పరివృత్తినివృత్త్యన్వయః ప్రామాణ్యవ్యాపకః, అతి శ్రద్ధాన్విత్య
 ప్రామాణ్యం తద్విరహే నసిద్ధ్యతీతి కిమచ్యతే, కింవా పరివృత్తిని
 వృత్త్యన్వయః ప్రయోజనవ్యాపకః, పరియోజనశ్చ ప్రామాణ్య
 వ్యాపకమితి పరివృత్తినివృత్త్యన్వయవిరహే తద్వాన్విత్యప్రయోజ

నాభావాత్ తద్వాస్యసంప్రామాణ్యన్నసిద్ధ్యతీత్యుచ్యతే, ఇతివికల్ప
మభిప్రేత్య పరివృత్తినివృత్త్యన్వయస్య ప్రామాణ్యవ్యాపకత్వన్నా
స్తీత్యాహ - సిద్ధాంతః—

టీ || సిద్ధే - నిష్పన్నే, పుష్కలత్తిసిద్ధే - శబ్దపుష్కలత్తిసిద్ధే,
అయ్యచ్చపరిధమసూత్రాథామవాదః, సిద్ధవస్తునోఽపురుషార్థా
త్వాన్నశాస్త్రాంతప్రతిపాదయితుంశక్నోతి, పురుషార్థత్వేన పరితిప
న్నేపి సతత్రతాశ్చర్యమ్, సిద్ధేపుష్కలత్త్యభావాదితినవాచ్యమ్, సిద్ధే
పుష్కలత్త్వసంపాదనాదిభిభావః, ప్రామాణ్యానరగోచరత్వప్రీత్యాక్ర
న్యసరిత్వశేషాపుష్కలత్త్యభావాదానామ ఉదాహృతకారణవాక్యప్రీతివన్నమ
ధః మాహ - అఖిలజగదుదయస్థైర్యమభంగాదిహేతావీతి — శోధక
వాక్యప్రీతివన్నంకారణవాక్యసిద్ధమధఃమాహ - అశేషదోషప్రీత్య
నీకేతి - సాంఖ్యస్యభిమతప్రీత్యుచ్యతే పురుషసరిత్వందువచమితిభావః,
పురుషార్థసతత్వాపావాదన్యసరిత్వపుష్కలత్త్యభావాదానామ — నిస్తుల
నందయావత్తి - ఏవంకూపేభగవతివరమబ్రహ్మణి, ప్రోక్తరీత్యా, సమ్య
క్సాప్తిప్రాప్త్యయోగంశబ్దస్తామః—సమ్యగన్వితోయంశబ్దసముదాయః
ప్రవృత్త్యాదికఫలవిరహాదన్య పర్యన్నవిదైదిత్యన్వయః, అన్యపర్యం
తాశ్చర్యాభావః, బ్రహ్మణిప్రామాణ్యాభావత్యర్థః. తన్నప్రాప్ను
యాదిత్యర్థః.

పరివృత్తినివృత్త్యన్వయవిరహే కథంప్రామాణ్య మిత్యతా
హ - నానమితి - జగతి - అశేషమూనమ్ - అశేషంప్రమాణమ్,
స్వాదావబోధేభిరుపరివృత్తిన్యతీత్యన్వయః, ప్రమాణానిసవాణి స్వ
స్వవిషయానబోధేపర్యసన్యన్తి, సతుపరివృత్తినివృత్త్యోర్నిత్యర్థః.
అథ ప్రవృత్తినివృత్త్యన్వయస్యప్రయోజనవ్యాపకత్వాభావమాహ—

నెయమితి - ఇయమ్మానపవృత్తిః - పవమాణపవృత్తిః, ఫలమ్—
ప్రయోజనమ్, నానుసరతీత్యన్వయః, తమపపాదదయతి - ఇదంహీతి
ఇదంహి - ఫలంహి, మానానుసారి - పవమాణానుసారి, హిశబ్దో
హేతౌ, యద్వాపవృత్తయోజనస్య పావమాణ్యావ్యాపకత్వాభావపరిసిద్ధి
హిశబ్దాభివృత్తా, యథా, తస్మాదీకాయామ్ సహిలోష్టంపశ్యతస్త
ద్దేశనన్నిష్పవృత్తయోజనమితి సువణదేశనతాకర్ష్యేతేతి- పవయో
జనవ్యాపకత్వం పవృత్తినివృత్త్యన్వయస్యాస్తు, తేనతన్నివృత్తైః పి
పవయోజనమేవ నివర్తతే, నతుపావమాణ్యమ్, ప్రయోజనస్యపా
మాణ్యావ్యాపకత్వాభావాదితిభావః, ప్రత్యక్షాదిషు ప్రయోజనస్య
పావమాణ్యావ్యాపకత్వాభావేపి శాస్త్రేప్రయోజనస్యపావమాణ్యా
వ్యాపకత్వమస్తీతిశబ్దాయాం ప్రయోజనవ్యాప్యత్వంశాస్త్రేప్రమాణ్యా
స్యాస్తు, తథాపి ప్రయోజనస్యప్రవృత్తినివృత్త్యన్వయవ్యాప్యత్వస్యా
స్తీత్యాహ - నైష్ఫల్యమితి - ప్రవృత్త్యాదికవిరహాయుజః - ప్రవృత్తి
నివృత్త్యన్వయవిరహాయుక్తస్య, నైష్ఫల్యమ్, నిష్పవయోజనత్వమ్,
స-నాస్తీత్యర్థః. వాక్యస్యైత్యభ్యాహారః, కుతఃకర్తృత్రాహ-అస్తిన్ని
తి-అస్తి- ప్రవృత్తినివృత్తివిరహాయుక్తేవాక్యే, పుమథప్రతీతేః-
పురుషార్థాన్వయప్రతీతేః, తథాకుత్రదృష్టమిత్యత్రాహ- పుత్రస్తై
౭భూదితి-పుత్రస్తైభూత్, అయన్నసవః, ఇతివచనతః. ఇతివాక్యతః.
హామభీహానిదృష్టేః - హామస్య భయహానైశ్చదేశనాదిత్యర్థః
ఉక్తవాక్యయోఃప్రవృత్తినివృత్తిపరత్వాభావేపి ఇష్టానిష్టనివృత్త్యైః
పవయోజనయో దేశనాత్ ప్రవృత్తినివృత్త్యన్వయవిరహవతః
ప్రయోజనశూన్యత్వన్నసంభవతీతిభావః,

శ్రీ ॥ అత్రాహ - నవేదాస్తవాక్యానిబ్రహ్మప్రతిపాదయన్తి
ప్రవృత్తినివృత్త్యన్వయవిరహిణశాస్త్రేస్యానర్థక్యాత్, యద్యపి

ప్రత్యక్షాదీని వస్తుయాథాత్వానబోధపర్యవస్యన్ని తథాపి శాస్త్రీం
ప్రయోజనపర్యవసాయ్యేన, సహిలోకవేదయోఃప్రయోజనరహితస్య
కస్యచిదపివాత్వాస్య ప్రయోగఉపలబ్ధచరః, నచ కిచ్చిత్ ప్రయోజన
మనుద్ధిశ్యవాక్యప్రయోగఃశ్రేవణంవాసంభవతి, తచ్చప్రయోజనంప్ర
వృత్తినివృత్తిసాధ్యేష్టానిప్రసాప్తిపరిహరణాత్కముపలబ్ధమ్, అథా
థీరాజకులంగచ్ఛేత్, మద్వాగ్ని నాఁఁబుపిబేత్, స్వర్గకామాయజేత,
నకళజ్జంభక్షయేది త్యేనమాదిషు, యత్పున సిద్ధవస్తుపరేష్వపిప్రత్ర
స్తైజాతోనాయంసహజజ్జరేషెత్యాదిషు మామభయనివృత్తిరూప
పురుషార్థాన్వయోద్వృష్టత్యుక్తమ్, తతః కింపుతేజస్తాద్యథాత్
పురుషార్థావాప్తిః, ఉతతద్జ్ఞానాదితివివేచనీయమ్, సతోఽప్యజ్ఞాతస్యా
థాస్యాపురుషార్థత్వేన తద్జ్ఞానాదితిచేత్ తహ్యసత్యవ్యథే జ్ఞా
నాదేవపుషార్థసిద్ధ్యతీత్యథాపరత్వాభావేన ప్రయోజనపర్యవసా
యినోపి శాస్త్రీస్యనాథా సద్భావేసామాన్యమ్, తస్మాత్ సవతే
ప్రవృత్తినివృత్తిపరత్వేన జ్ఞానపరత్వేనవా ప్రయోజనపర్యవసానమి
తి కస్యాపివాక్యస్య పరినిష్పన్నవస్తునితాత్పర్యాసంభవా న్నవేదా
న్తః పరినిష్పన్నంబ్రహ్మపరిపాదయన్తి,

శ్లో॥ అతాహబ్రహ్మనైవ శుతిశిఖరగిరస్సంగిరస్తై
కథచ్ఛిచ్చాస్త్రీనైవపివృత్త్యాద్యవగతివిరహేయా
తిసాఫల్యమేతత్ । యద్యస్యతాదిమానన్నిజవి
విషయమతేపర్యవస్యత్యశేషం శాస్త్రీస్త్యథేహి
పుంసస్త్వవిషయమతితఃపర్యవస్యేతథాపి ॥

లోకేవేదేచవాచానచ ఫలరహితోత్పాదలబ్ధప్ర
యోగోనూర్ద్విశ్యాకం ప్రయోగోభవతిహివచనః

కస్యచిదైవశ్రుతిర్వా । అథాస్సోపిపృష్ట్యాదిత
ఉదిత నిజాపెక్షితానిష్టయోగా భావాత్తాలోకవేదో
దితవచసి పునద్రాశ్యతేవై తథాహి ॥

గచ్ఛేదథాః భిలాషీనరపతిభివనంకం పిబెన్నాల్పవ
హ్నియః ప్రవ్యంస్వగః కామైశః చ లశునముఖంభ
క్షయెద్వస్తవభక్త్యమ్ । ఇత్యాదాయత్తుతేభూత్
సుతఇహానపునస్సపః ఏషాతు మాతేత్యాదాసిద్ధాథః
కై స్త్రివచసిముదభయందృష్టమిత్యక్తమత్రీ ॥

పుత్రోత్పత్త్యాదితఃకింభవతితవమతః పూరుషార్థస్య
లాభాజ్ఞానాదాప్యస్యేతిచిన్త్యం సదపినతుమతంస్యాత్
పుమథోఽనతస్తాత్ । ధీతోస్యైవతిచైత్రహస్యసతి
చమతితోఽథేఽస్యసిద్ధ్యేత్ పుమథఃశ్శాస్త్రీస్తాత్ప
ర్యమథేనభజతఇతివై తదథేపరీమాణమ్ ॥

తస్తాదాప్యకస్యంపృష్ట్యాదిక పరమభవాజ్ఞానతాత్పర్య
యక్తంసవఃవై పర్యవస్యేత్ ఫలఇతినవచస్సిద్ధతా
త్పర్యవత్స్యాత్ । సిద్ధేథేఽతత్పరతాప్యచ్ఛ్రుతిశి
ఖరిగిరోబిష్టాసిద్ధన్నచైతా వ్యాపాతుంశక్నువన్తి
ప్రీయతనవపరతావజాతాస్సనః ధేతి ॥ ౩౫ ॥

అ॥ తాత్పర్యాథంవక్తుం పూర్వపక్షంవిస్తరేణావతార
యతి - అత్రాహేతి—

టీ॥ ఏతావత్పథికరణాథేఉక్తై లబ్ధస్వదూప్యప్రసక్తఃపూ
ర్వపక్ష్యాహేత్యథః. బిష్టాశ్శాస్త్రీనినితిపాద్యత్వాభావం ప్రీతి

జానీతే, బ్రహ్మనై వెతి - శ్రుతిశిఖరగిరి - వెదాస్త్రవాక్యాని, కథ
 ఛీత్ - కథమపి, బ్రహ్మనై వసంగిర నై - పృతిపాదియ నీత్యథః.
 సాతీతచ్ఛబ్దైశాస్త్రయోనిత్యస్య పరామృష్టత్వాత్ పూర్వపక్షిణా
 తదభావైషి పృతిజ్ఞాత్యతిజ్ఞాయతే - పృతిజ్ఞాముపపాదయతి - శా
 స్త్రీమితి - ఏతచ్ఛాస్త్రంపృష్టత్వాద్యనగతి విరహే, పృష్టత్వనిష్ఠ
 బోధకత్వాభావే, సాఫల్యన్నయాతీత్యస్వయః, పృష్టత్వనిష్ఠత్వవగ
 త్యభావే పృతిపాదనమేవనపూర్వైతేతిభావః, తథాచ వాత్మికమ్
 యావత్ఫలుప్రమాణ్యాణాం ప్రవర్తననివర్తనైః । శబ్దాసక్తునః తేతా
 వన్ననిరాకాంక్షబోధనః, మితి శాస్త్రీమితి - శాసనాద్ధిశాస్త్రీమ్. శా
 సనశ్చప్రవర్తననివర్తనాత్మకమ్, తత్రీవాత్మికమ్ (పృష్టత్వవా
 నిష్టత్వవానిత్యేన కృతకేనవా । పుంసాంయేనోనదిత్యేతచ్ఛాస్త్ర
 న్నూపపద్యతే' ఇతి - పూర్వాక్తంప్రమాణానాం స్వవిషయావ
 బోధిత్యమాశక్యతత్త్వమాణవిశేషే వ్యసస్థాపయన్ శాస్త్రీస్యప్ర
 యోజనపర్యవసానావశ్యంభావమాహ - యద్యపీతి - అశేషమక్షాది
 మానమ్ - పృత్యక్షాదిప్రమాణంసర్వమ్, నిజవిషయమత్ర - స్వవి
 షయానబోధే, యద్యపిపర్యవస్యతి - పరిక్షీణంభవలీత్యథః, సతు
 ఫలైత్యభావః, అయచ్ఛాధఃపూర్వమేపూర్వపాదితః, తథాపి, శాస్త్ర
 స్తు, స్వవిషయమతితః - స్వవిషయానబోధేన, పుంసః - పురుషస్య,
 అథేహిపర్యవస్యత్ - ప్రయోజనేహిపర్యవస్యదిత్యథః,

తదుపపాదయతి - లోకఇతి - అత్రీలోకేవైదేవ - లోకజైద
 యోః, ఫలరహితః - ప్రయోజనశహితః, వాచః - వాక్యస్య, ప్ర
 యోగః, నూపలబ్ధః - నదృష్టిత్యథః. నకేవలమనుపలబ్ధిరేవ, అ
 నుపపత్తిరప్యస్తీత్యాహ - నొద్దిత్యేతి - అథానొద్దిత్య - ప్రయో

జనమనుద్దిశ్య, కస్యచిద్వ్యవసాః - కస్యచిద్వాక్యస్య, ప్రయోగాః—
ఉచ్ఛారణమ్, శ్రుతివాక్ - శ్రీవణంవా, సభవతిహి - సజాయతేహి
త్యధాః. ప్రియోగాదేయత్నసాధ్యత్వా ద్యత్నస్య ప్రయోజనన
వినా అనుపపన్నత్వాదిత్యధాః. వాక్యానాంప్రయోజనపర్యవసా
యిత్వాదేనహిపునరుక్తైః ప్రయోజనాభావాద్దూషణత్వమ్, నిష్ప్రి
యోజనవాక్యప్రయోగాః, తచ్చరణంవా అనుపపన్నంస్యాత్, తతః
కింప్రిస్తుతస్యప్రియోజన పర్యవసాయినాంవాక్యానాం ప్రిన్పుత్రినిన్పు
త్రిపరిత్వస్య, సిద్ధనస్తుపరత్వేపిహి ప్రియోజనపర్యవసాయిత్యముప
పద్యత ఇత్యత్రాహ - అథాన్సీపీతి - సోధోపి - యమథముద్ది
శ్యలోకవేదయోవాక్యప్రియోగాః, సోధోపీత్యధాః ప్రిన్పుత్త్వా
దితఉదితనిజాపేక్షితానిష్ప్రయోగాభావాత్తా - ప్రిన్పుత్రినిన్పుత్రిభ్యా
ముత్సన్నస్వాపేక్షితయోగానిష్ప్రనిష్ప్రత్తాత్తకః, లోకవేదోదితవచసి
లోకవేదయోఃప్రియుక్తవాక్యై, దృశ్యతేహి - ఉపలభ్యతేహిత్య
ధాః, ప్రిన్పుత్రినిన్పుత్రిపరత్వేన లోకవేదయోః ప్రియోగందశక
యతి తథాహీతి.

అథాభిలాషీ - అథాభీ, నరపతిధవనమ్ . రాజగృహ
మ్, గచ్ఛేత్ - ప్రిన్పుయాత్, అల్పవహ్నిః - మద్దాగ్నిః - కన్నపి
బెత్ - అమ్బునపిబెత్, స్వర్గాకామైః - స్వర్గాధిభిః, యప్తవ్యమ్
యాగఃకర్తవ్యః, లశునముఖమధిశ్యంవస్తునభక్షయేదితియోజనా,
ఇత్యాదావిత్యస్య దృశ్యత ఇతి పూర్వేణాన్వయః, అత్రీవిధినిషేధ
యోలోకకవాక్యైద్వైదికవాక్యైద్వై ఇత్యనధేయమ్, ప్రిన్పుత్రిని
న్పుత్రిపరత్వాభావేపి ప్రయోజనపరంవాక్యంబృష్టమితిశబ్దాయాం
సిద్ధపరత్వేనొక్తంవాక్యందూషయితు మనువదతి - యత్త్రితి—
తేనుతోభూత్, ఇహనసపః, ఏషాతుమాలేత్యాదౌసిద్ధాధాకై

స్థిక్వచసి, సిద్ధనస్తుబోధకై స్థిక్వాక్యై, ముదభయమ్ - ముచ్చ
అభయఞ్చైతి సమాహారద్వంద్వః, మోదశ్చఅభయఞ్చ, దృష్టమితి
దృశ్యతృతీయదుక్తమిత్యన్వయః, వికల్పయతి - అత్యేతి.

అశ్చి-అ స్థిక్వాక్యై, పూరుషార్థస్యలాభః, సుఖభయనివృత్తి
రూపపురుషార్థలాభః, తవనుతః - త్వనభినుతః, పుత్రోత్పత్త్యాది
తః - అదిశబ్దేన సర్వాభావపరిగ్రహః, పుత్రోత్పత్తిసర్వాభావాభ్యా
మ్, భవతిమ్ - జాయతేమ్, అస్యజ్ఞానాద్వా - పుత్రోత్పత్త్యాదే
జ్ఞానాద్వా, ఇతిచిన్త్యమ్- ఇతివిచారణీయమిత్యర్థః. పరిధమకొట్ట
నుపపత్త్యా ద్వితీయకొట్టభ్యుపగమంశబ్దతే - సదవీతి - సదః—
విద్యమానమపి, నమతిమ్ - జ్ఞానావిషయభూతమ్, పుత్రోత్పత్త్యాది
కమ్, పుమభోనస్యాత్ - పురుషార్థోన భవేదిత్యర్థః. ధీతో
స్సైవ - అస్యపుత్రోత్పత్త్యాదేజ్ఞానాదేవ, పురుషార్థస్యలాభఇతి
పూర్వేణాన్వయః, ఇతిచేత్ - ఇతివక్ష్యీయదీత్యర్థః. దూషయతి
తహిణి - తహిణ - తదానీమ్, అథేఅనతిచ - అథేఅనత్యపి,
అస్యమతితః - అసతోఽథస్యజ్ఞానాత్, పుమథస్సిద్ధ్యేత్ - పురు
షార్థస్సిద్ధ్యేత్, అసతోఽథస్యజ్ఞానాత్ పురుషార్థస్యలాభేకా
క్షతిరిత్యతాహ - శాస్త్రమితి - శాస్త్రమ్, అథేతాత్పర్యన్నభజ
తే, శాస్త్రమథేతాత్పర్యకన్నభవతీత్యర్థః. ఇతి తత్ - ఇత్యేత
స్తాద్ధేతోః, ఏతత్ - శాస్త్రమ్. అథేనపరీమాణమిత్యన్వయః;

పూర్వపక్షముపసంహరితస్సాద్భితి - తస్మాత్ —
ప్రవృత్తిప్రవృత్తిపరత్వేనవా జ్ఞానతాత్పర్యకత్వేనవా ప్రయోజనప
ర్యవసాయిసంపదాకృత్యస్య లోకవేదయోః ప్రయోగస్యసిద్ధత్వాత్
ప్రయోజనపర్యవసానస్య ప్రవృత్తిప్రవృత్తిపరత్వేనవా జ్ఞానపరత్వేన

వా, ఉపపన్నత్వాదిత్యధః. సవంవాక్యమ్ - పృథ్వీత్వాదికపరమ్, పృథ్వీనిపృథ్విపరమ్, అథవా జ్ఞానతాత్పర్యాయక్తమ్ - ఫలేపర్యవస్యేత్ - ప్రయోజనపర్యవసాయిస్యాత్, ఇతి - ఇత్యతోహేతూః, వచః - వాక్యమ్, సిద్ధతాత్పర్యకన్నస్యాత్ - ఏతాఃశ్రుతిశిఖరగః - వెదాస్తవాక్యాని, సిద్ధైఃఫేటతత్పరత్వాత్ - సిద్ధతాత్పర్యశూన్యత్వాత్, సిద్ధంబిప్తా, వ్యాపాతున్నశక్నువన్తి - వక్తున్నపృథవస్తీత్యధః. అత్రైవపాతూః ప్రియత్నపరతావజ్ఞేతాఇతి, సవఘాప్రియత్నపరతావజ్ఞేతాః - పృథ్వీనిపృథ్విరూపసవఘవిధప్రియత్నపరతాశూన్యాఇత్యధః. ఇతీత్యస్య ఆహేతిపూర్వేణాన్వయః,

శ్రీ || అత్రీకశ్చిదాహవేదాస్తవాక్యాన్యపి కార్యపరతయైవ బిప్తాః పృథ్విభావమనుభవన్తి, కథమ్, నిష్ప్రపిష్కమద్వితీయం జ్ఞానైకరసంబిప్తా అనాద్యవిద్యయా సప్రపిష్కతయాప్రళీయమాననిష్ప్రపిష్కంకుర్యాదితి బిప్తాః పృథ్విప్రివిలయద్వారేణ విధివిషయత్వమితి. సాదృష్టదృశ్యరూపప్రపిష్కప్రివిలయద్వారేణ సాధ్యజ్ఞానైకరసబిప్తావిషయోవిధిః, (నదృష్టేదణిష్టారంభశ్చైవ మతేనున్తరమన్వీథాఇత్యాది, దృష్టదృశ్యరూపభేదశూన్యందృశిమాత్రంబిప్తాకుర్యాదిత్యధః. స్వతసిద్ధస్యాప్రిప్తానిష్ప్రపిష్కతాయాపి కార్యత్వమవిరుద్ధమితి, తద్యాయక్తమ్, నియోగవాక్యాధావాదినాహి నియోగో నియోజ్యవిశేషణం విషయః కరణమితి కర్తవ్యతా ప్రయోక్తాచవక్తవ్యః, తత్రహి నియోజ్యవిశేషణమనుపాదేయమ్, తచ్చనిమిత్తంఫలమితిద్విధా, తత్రీకిన్నియోజ్యవిశేషణమ్, తచ్చకిన్నిమిత్తంఫలంవెతి వివేచనీయమ్. బిప్తాస్వరూపయాభాత్త్వానుభవశ్చేన్నియోజ్యవిశేషణం తహి సతన్నిమిత్తమ్, జీవనాదీవత్త

స్యలసిద్ధత్వాత్, నిమిత్తత్వేచ తస్య నిత్యత్వేన అపవగ్నోత్తరకాల
మపి జీవననిమిత్తాన్ని హేమాత్యాదివన్నిత్య తదనుష్ఠానవసజ్ఞ, నాపి
ఫలమ్, నై యోగికఫలత్వేన స్వగ్నాదివదనిత్యత్వవసజ్ఞాత్,

శ్లో॥ కశ్చిత్ ప్రాప్తాతః కార్యశుభిశ్శిఖరగిరాం తత్ప
రత్వాత్ పరిమాణంబ్రహ్మణ్యేతాః కథన్నిభుః పనమ
నితరంబ్రహ్మతదానరూపమ్ । స్వీయాజ్ఞానాదనాదైస్త
దుపహితతయాభాసమానం పరిపఞ్చోత్తీర్ణాః కు
ర్యాదితిస్యాద్విధిహ జగతోభజ్జతోద్వారతోఽ
యమ్ ॥

కొవాసాదృష్టృదృశ్య పరివిలయముఖతోబ్రహ్మగా
మీవిధిస్సశుభ్యస్తస్మ దృష్టేరితిఖలునమతేరిత్యద
శ్చాపివాక్యమ్ । అన్యథోదృష్టృదృశ్యత్వకనిఖల
భిదావజ్జతందృష్టిమాత్రం కుర్యాదిత్యేషసిద్ధస్యచ
భవతి పరబ్రహ్మణః కార్యతాఽస్య ॥

కార్యభూతపరిపఞ్చ పరివిలయముఖతోఽతప్రయీ
శీమవాచాంకార్యాథత్వేఽపి యక్తాభవతి భగ
వతోవాచితేతిత్వసత్తత్ । వాక్యాథోనిష్పరిపఞ్చే
కరణవిషయకాయస్యచక్షేనియోగోవక్తవ్యం తేనస
వంవిధివచసినియోగానుబధ్యథజాతమ్ ॥

కర్తాయోవై నియోజ్యస్సకరణవిషయా సేతి కర్తా
వ్యతాకాథమోయోవై నియోజ్యాన్విత ఉభయవి
ధోఽయన్నిమిత్తంఫలఞ్చ । యాథాత్మస్యానుభూతి

నకథవతిహి పరబ్రహ్మణస్సాన్నిమిత్రం పాగస్యా
అగ్నిహోతాత్రాదికథవ పురుషే జీవనాదెరసిద్ధే: ||

కింహనుష్ఠేయమస్మిన్ పరిసజతికరణంపుంసిమోక్షో
త్రరస్తద్యావజ్జీవంయథావాధవతి విధిబలాదగ్ని
హోతాత్రాదికార్యమ్ | బ్రాహ్మేచేత్ సానుభూతిః
ఫలమితిభవతుస్వగృహత్ సావ్యనిత్యాతస్యానై
యోగికత్వాన్నహిఫలముదితం శాశ్వతంద్వైత్తమ
స్తాత్ ||

|| ౨౦ ||

అ | జరన్తాయావాదిపక్షౌ ద్వావిద్యైతే, తత్రైకొనిష్ఠిప
శ్చీకరణనియోగవాదః, అన్యోధ్యాననియోగవాదః, ఏతస్తతద్వ
యం ధ్యాననియోగవాదిముఖేనశక్యరమతత్త్వ దూషితవస్తమధికర
ణపూర్వపక్షిణంప్రతి సిద్ధాస్తంవత్క్య ఇదానీన్నిష్ఠిపశ్చీకరణని
యోగవాదంప్రస్తాతి - కశ్చిత్ప్రతిహేతి—

టీ || తంప్రతిజానీతే - కార్యత్యతి - శుతిశిఖరగిరామ్, కార్య
తత్పరత్వాత్ - కార్యతాత్పర్యవత్త్వాత్, ఏతాఃబ్రహ్మణిప్రమాణమి
తియోజనా, కార్యపరస్యనాక్యస్యసిద్ధవస్తుని ప్రమాణభావఃకథమి
త్యభిప్రాయన్నాహ - కథమితి - ఉత్తరమాహ - నిభూవనమితి—
నిభూవనమ్ - నిష్ఠిపశ్చమ్, అనితరమ్ - నవిద్యతేఇతరత్ యస్య,
తథావిధమద్వితీయమ్, జ్ఞానరూపమ్, అనాదే, స్వీయాజ్ఞానాత్ —
స్వకీయాదజ్ఞానాత్, తదుపహితతయాభాసమానమ్ - ప్రపశ్యోపహి
తత్వైవప్రతియమానమ్, తద్భిన్న, ప్రపశ్యోత్తీర్ణంకుర్యాత్—
నిష్ఠిపశ్చంకుర్యాత్, ఇతి, ఇహబ్రహ్మణి, జగతోభజ్జతోద్వారతః
ప్రపశ్యులయద్వారా, అయంవిధిస్సాక్షితియోజనా,

విధిందేశయితముకాంతముత్థాపయతి - కొవాసావితి-
 కతిపయనాశెప్యశక్తస్య విశ్వప్రసన్నానాశనవిధిరశక్యత్యభిప్రాయః
 దృష్టౌదృశ్యప్రవిలయముఖతః - దృష్టౌదృశ్యప్రసన్నావిలయద్వా
 రా, బ్రహ్మగామి - బ్రహ్మవిషయకః, సాసావిధిఃకొవెత్యన్వయః,
 ఆవిన్యకస్యప్రసన్నాస్య బుద్ధినిసృతిమాత్రీరూపావిలయశ్చక్యత్యభి
 ప్రాయేణ విధివాక్యముపాదత్తే - శ్రుత్యస్తస్థమితి - శ్రుత్యస్తస్థమ్-
 వెదాస్తభాగస్థమ్, నదృష్టేరితి- నదృష్టేదశ్చాప్రారంభశ్చేరితి, సమశ్చేరి
 సమతేమన్తారమన్వీధాశ్చితి, అదశ్చాపివాక్యమ్ - ఏతద్వాక్యశ్చాపి,
 దృష్టివ్యతిరక్తత్వావిశేషాద్జ్ఞేయనిషేధోపిఫలితః, ఉపాత్రశ్రుతివాక్య
 స్యాథకమాహ - అస్యాథకశ్చితి-దృష్టౌదృశ్యాత్తకనిఖలభిదావజ్ఞా
 తమ్ - దృష్టౌదృశ్యాత్తకనిఖలభేదశూన్యమ్, దృష్టిమాత్రీమ్, కుర్యా
 త్ - కువీతేత్యథః, మాత్రీశబ్దేనదృష్టౌదృశ్యకల్పకావిద్యానిసృ
 త్తిః, అస్యాథకశ్చిత్వేషత్యన్వయః, సిద్ధస్యబ్రహ్మణావిధేయత్వం
 కథమితీతజ్ఞానాయాం ప్రసన్నాప్రవిలయద్వారేణైతి పూర్వంవివక్షిత
 మథం విస్తరేణాహ - సిద్ధస్యచేతి, సిద్ధస్య అస్యపరబ్రహ్మణశ్చ-
 పరబ్రహ్మణాపి, కార్యభూతప్రసన్నాప్రవిలయముఖతః - కార్యో యః
 ప్రసన్నాప్రవిలయః - ప్రసన్నానాశః, తన్నుఖతః - తద్వారా, కార్య
 తాభవతీత్యన్వయః, ప్రతిజ్ఞాతాథకన్నిగమయతి - అతశ్చితి - అతః
 సిద్ధస్యాపిబ్రహ్మణఃప్రసన్నావిలయద్వారేణకార్యత్వాత్, త్రియీశీ
 షకవాచామ్ - వెదాస్తవాచామ్, కార్యాథకశ్చేదపి, భగవతో
 వాచితా- భగవద్బోధకత్వమ్, యుక్తాభవతి - యుక్తంభవతీత్యథః
 ఇతీత్యన్యకశ్చిత్ప్రసాది పూర్వేణాన్వయః, అధికరణపూర్వపక్షీ
 మీమాంసకస్తందూపయతి - అసత్తదితి - తదసదితియోజనా, కథ
 మిత్యత్రాహ - వాక్యాథకశ్చితి - యస్యపక్షే - యస్యమతే, నిష్ప్ర

పఞ్చీకరణనియోగోవాక్యాధః, తేన విధివచసి- విధివాక్యే, నియో
గానుబద్ధస్థానజాతమ్ - నియోగసంబద్ధస్థానముదాయః, వక్తవ్య
మ్ - పృథిపాదసీయత్వధః.

కీన్తదధఃజాతమిత్యాకాంతాయామాహ - కథేతి—
యోనియోజ్యః కథానః, సేతికథవ్యతాకారణవిషయా -
సాంసౌకరణవిషయావిత్యధః. నియోజ్యాన్వితోయోధమకస్సృతి
అనుషజ్జేణాన్వయః, ఇదంసవకన్నియోగానుబద్ధస్థానజాతం వక్తవ్య
మితిపూర్వేణాన్వయః, ఏతేషాన్నియోగానుబద్ధస్థానాం వక్త
వ్యత్వ పృథిపాదసమాత్రా తత్త్వక్షేకాదోష ఉద్భావితోభవ
తీత్యాశక్యతేషునియోజ్యవిశేషణధమకం దూషయితుంవిధ
జతే - ఉభయవిధితీ - అయన్నియోజ్యాన్వితోధమకః, నిమి
త్తంఫలఞ్చ ఉభయవిధితీయోజనా, నిమిత్తంఫలమిత్యుభయ
విధిత్యధః. అస్తుకాహనిరిత్యత్ర నిమిత్తందూషయతి . యాథా
త్వస్యేతి - పరబ్రహ్మణాయాథాత్వస్యానుభూతిస్సా నిమిత్తన్నభవ
తీతియోజనా, కుతఃత్యత్రాహ - పౌగితి - అస్యః - పరబ్రహ్మయా
థాత్వ్యానుభూతేః, అగ్నిహేమాత్రాదికేజీవనాదేరివ పురుషే పౌగ
సిద్ధేరితియోజనా, అయంభావః, నిమిత్తంహికరణస్యపౌగ్భావి, య
థా, యావజ్జీవమగ్నిహేమాత్రంజహుయాదిత్యాదా జీవనాదినిమిత్త
కాగ్నిహేమాత్రాదా జీవనాదిక మగ్నిహేమాత్రాదేపౌగ్భావతే,
తథాబ్రహ్మయాథాత్వ్యానుభూతే నిష్ప్రపఞ్చీకరణ రూపకమక
నిమిత్తత్వేతతఃపౌగ్భావిత్వమావశ్యకమ్, నచతదస్తి, నిష్ప్రపఞ్చీకర
ణవిషయనియోగోత్తరత్వాత్తస్యాగతి,

దూషణాన్తరమాహ— కిణ్చేతి - అస్తికేపుంసి - నిష్ప్రప
ఞ్చీకరణరూపంకమక, మోక్షోత్తరమ్ - అపవగోత్తరమపి, అను

ప్రేయంప్రసజతి-కర్తవ్యంప్రసక్తమిత్యర్థః. అతీదృష్టానోయావ
జ్జీవమతి - యథావా, విధిబలాత్ యావజ్జీవాగ్నిహూతావిధివాక్యబ
లాత్, యావజ్జీవమగ్నిహూతాదికార్యమనుష్ఠేయమ్భవతి, తథే
త్యధ్యాహారేణాన్వయః, జీవనాదినిమిత్తకంహ్యగ్నిహూతాదికం
జీవనాదాస్థితేనతివశ్యకర్తవ్యంభవతి, తథాబ్రహ్మయాథాత్మ్యాను
భూతినిమిత్తకస్య నిష్ప్రసక్తీకరణస్య కర్మణాబ్రహ్మయాథాత్మ్యా
నుభూతిరూపమోక్షదశాయామనుష్ఠానప్రసక్తజ్ఞాతిభావః, ఏతావతా
నియోజ్యవిశేషణయోనిమిత్తఫలయోమథాన్వయనిమిత్తం దూషి
తమ్, అథ ఫలందూషయతి - బ్రూషేచేదితి - సాలనుభూతిః - పాబ్ర
హ్మయాథాత్మ్యానుభూతిః, ఫలమితిబ్రూషేచేత్ - వక్షీచేత్, సాపి- బ్ర
హ్మయాథాత్మ్యానుభూతిరపి, స్వగవత్, అనిత్యాభవత్వితయోజనా,
అనిత్యాప్యాదిత్యర్థః. కుతఃత్యతాహ- తస్యాఇతి- తస్యాః- బ్రహ్మ
యాథాత్మ్యానుభూతే, నైయోగికత్వాత్ - నియోగజన్యత్వాత్,
నియోగజన్యత్వమాతేణ సశ్వరత్వరూపానిత్యత్వప్రసక్తీకథమిత్య
తాహసహితీ- అస్తాత్ - నియోగాత్ - ఉదితమ్-జన్యమ్, ఫలంశాశ్వ
తమ్ - అనశ్వరమ్, సదృష్టంహీతియోజనా, నియోగజన్యఫలస్యన
శ్వరస్యైవదృష్టత్వేన బ్రహ్మనుభూతేనియోగజన్యత్వేనశ్వరత్వమే
వస్యాదితిభావః,

శ్రీ ! కశ్చాతీనియోగవిషయః, బ్రహ్మైవేతిచేత్, న, తస్యని
త్యత్వేన అభవ్యరూపత్వాదభావాథత్వాచ్చ, నిష్ప్రసక్తాబ్రహ్మ
సాధ్యమితిచేత్సాధ్యత్వేపి ఫలత్వమేవ, అభావాథత్వాన్నవిధివిష
యత్వమ్, సాధ్యత్వచ్ఛకస్య, కింబ్రహ్మణః, ఉతప్రసక్తానివృత్తేః, సతా
వద్బ్రహ్మణః, సిద్ధత్వాత్, అనిత్యత్వప్రసక్తకైశ్చ, అథ ప్రసక్తానివృత్తేః

సతహిబ్రహ్మణసానిధ్యత్వమ్, ప్రపంచనివృత్తిరేవ విధివిషయభితిచే
త్, స తస్యఃఫలత్వేనవిధివిషయత్వాయోగాత్, పరిపంచనివృత్తిరే
వహిమోక్షః, సచఫలమ్, అన్యచ నియోగవిషయత్వే నియోగాత్
పరిపంచనివృత్తిః, ప్రపంచనివృత్త్యానియోగభితితరతరాశ్రియత్వమ్.

శ్లో॥ కొవాఢోయోనియోగేవిషయకహాసనబ్రహ్మ
నిత్యన్నభవ్యంభావాధాచ్ఛాన్యదే తద్భువనవిరహి
తత్వేనచేత్ సాధ్యమేతత్ । సాధ్యత్వేవ్యవస్థాయు
క్తాభవతితు ఫలత్వైవాక్రియాత్వాన్నతుస్యాద్భిహ్న
ణ్యస్థివిధేయత్వమితి నవిషయోబ్రహ్మనైయోగికో
యమ్ ॥ ॥

సాధ్యత్వంబ్రహ్మణోవాభవతి తవమతం తత్ప్రపంచాత్
తేవానాద్యసిద్ధంకథంవాభవతిపునరిదంసాధ్యతాం
పాశ్చిమహమ్ । స్యాచ్ఛానిత్యం తదాతద్యదిభ
వతిపరఃపక్ష ఇష్టస్తదానీంసాధ్యన్నబ్రహ్మభంగోనచ
విధివిషయోన్య పరిపంచస్యసోయమ్ ॥ ॥

సోత్థానుష్ఠానసాధ్యంఫలమితి సఫలగోచరత్వంవిధే
స్సాస్యత్ ప్రోక్తస్తస్యంగవీవహ్యాయమిహ ఫలమిత్వే
వతద్గోచరోన । స్యాచ్ఛేదిష్టాపరిపంచాత్తలిహ విష
యోయస్మిన్నైయోగికస్తేస్యాచ్ఛాన్యోన్యవ్యపేక్షాభు
వనహతిరియంతద్యవేతస్సచేతి ॥ ॥

అ॥ నియోగవిషయానుపపత్తింవక్తుమాహ - కొవేతి—

టీ॥ ఇహనియోగేయోధో విషయస్సకొవేతియోజనా,
బ్రహ్మణానియోగవిషయత్వమాశంక్యపరిహరతి - నబ్రహ్మణి—

హేతుమాహ - నిత్యన్న భవ్యమితి - నిత్యం బ్రహ్మసాధ్యమిత్యర్థః,
 శృణిసాధ్యత్వాభావాద్బ్రహ్మణోవిధి విషయత్వస్సంభవతీతిభావః,
 హేత్వస్తరమాహ - భావాథావాచ్ఛాన్యదెతదితి - ఏతత్, బ్రహ్మ,
 భావాథావాచ్ఛ - క్రియాతశ్చ, అన్యతే - భిన్నమిత్యర్థః. క్రియా
 యావవిధివిషయత్వాత్ బ్రహ్మణస్తదన్యత్వాత్ తద్విషయత్వం
 తస్యనసంభవతీత్యర్థః. నిష్ప్రపజ్ఞత్వాకారేణసాధ్యత్వంశబ్దతే-
 భువనవిరహితత్వేనైతి - ఏతత్ - బ్రహ్మ, భువనవిరహితత్వేన—
 నిష్ప్రపజ్ఞత్వేనాకారేణ, సాధ్యజ్ఞేదిత్యర్థః. పరిహరతి - సాధ్య
 త్వేపీతి - అన్య - బ్రహ్మణః, సాధ్యత్వేపి - ఉక్తరూపేణసాధ్యత్వా
 జ్ఞేకారేపి, ఫలతైవయుక్తాధవతి - ఫలత్వమేవ్రాపవన్నంభవతి, ఏవ
 కారవ్యవచ్ఛేద్యంస్ఫుటయతి - అక్రియాత్వాదితి - అస్మిన్ బ్రహ్మణి,
 విధేయత్వస్సాధ్యదితియోజనా, కుతశ్చత్యత్ర హేతురక్రియాత్వాదితి—
 క్రియాభిన్నత్వాదిత్యర్థః. బ్రహ్మణోనియోగవిషయత్వాభావంపా
 గుక్తముపసంహరతి - నవిషయఇతి - బ్రహ్మనైయోగికోయంవిష
 యోనైతియోజనా,

విశిష్టస్యవిషయత్వానుపపత్తిరుక్తా, అథ విశేష్యాంశస్య విశే
 షణాంశస్యచ విషయత్వానుపపత్తింపక్ష్యక్షకల్పయతి - సాధ్యత్వ
 మితి - తవమతం తత్సాధ్యత్వమ్, బ్రహ్మణోవాప్రపజ్ఞత్వతేజాతివి
 కల్పః, ఆద్యంపక్షంసిద్ధస్య సాధ్యత్వాయోగేనదూషయతి - నాద్య
 ఇతి - ఆద్యఃపక్షోనయుక్తశ్చత్యర్థః. కుతశ్చత్యత్రాహ - సిద్ధమితి—
 సిద్ధమిదమ్ - సిద్ధంబ్రహ్మ, సాధ్యతాంపాప్తుంకథంవాహాంభవతీతి
 యోజనా; అస్మిన్నైవపక్షేబ్రహ్మణోనిత్యత్వప్రసక్తం దూషణస్తర
 మాహ-స్యాచ్ఛేతి - తదా-బ్రహ్మణసాధ్యత్వే,తత్—బ్రహ్మ, అనిత్యం
 స్యాదితియోజనా, ద్వితీయంశబ్దతేయదిభవతీతి - పరఃపక్షః, ద్వితీ

యఃపక్షః, యదీష్టోభవతీతియోజనా, యద్యభిమతోభవతీత్యర్థః. తదానీమ్ - తత్పక్షే, బ్రహ్మసాధ్యమితియోజనా, బ్రహ్మణస్సాధ్య త్వాభావేన విధివిషయత్వస్సన్యాదితిభావః, ప్రపంచనివృత్తైర్వివిధివిషయత్వమాశక్యదూషయతి - భజగతి - సోయంప్రపంచస్యభజ్గో యదివిధివిషయగతియోజనా,

తస్యఫలత్వేనవిధేయత్వస్ససంభవతీతిదూషయతి - సగతి— సః - ప్రపంచభజః, అత్ర - అస్తిపురుషే, అనుష్ఠానసాధ్యంఫలమితి గతిహేతుః, కథంబుత్ - కథమపి, విధేనాః చరోసన్యాదితియోజనా ప్రపంచభజస్యఫలత్వముపసాదయతి - మోక్షగతి - హి - యతః, తద్భజనీన - ప్రపంచభజనీన, మోక్షః, అయమ్ ప్రపంచభజః, ఇహ అస్తిపురుషేఫలమితి - ఫలరూపగతి - ఏమః - ప్రపంచభజః, తద్గోచరోన - నియోగవిషయోనభవతీత్యర్థః. నిష్ప్రపంచీకరణ పక్షేముఖాంతరేణదూషణమ్, స్యాచ్ఛేదితి - ఇహ - అస్తిపురుషే నైయోగిగోవిషయః, తెప్రపంచక్షుతిరిష్టాస్యాచ్ఛేదిత్యన్వయః, ప్రపంచక్షుతేనియోగవిషయత్వాగ్గీకారగత్యర్థః, అత్ర అన్యోన్యశ్రీ యంరూపణమాహ - స్యాచ్ఛేదితి - అన్యోన్యవ్యవేక్షాసన్యాదితి యోజనా, అన్యోన్యశ్రీయణస్సాదిత్యర్థః. చక్షురైన పూర్వోక్తదూషణానాంసముచ్చయః, అన్యోన్యశ్రీయముపసాదయతి— భువనహారితి - ఇయంభువనహతిః - ప్రపంచనివృత్తిః, తద్భవా- నియోగజన్యా, నిష్ప్రపంచీకరణవిషయకనియోగస్య ప్రపంచనివృత్తిరూపమోక్షసాధనత్వాగ్గీకారాత్ ప్రపంచనివృత్తినియోగజన్యేతిభావః, ఇతః - ప్రపంచక్షుతితః, సచేతి - నియోగశ్చేత్యర్థః. ప్రపంచనివృత్తేకరణత్వేన నియోగసాధనత్వేన నియోగస్యతజ్జన్యత్వ మితిభావః,

శ్రీ ॥ అపిచకిన్నివతః నీయప్రపణ్ణోమిథ్యారూపస్సత్యోవా,
 మిథ్యారూపత్వే జ్ఞాననివతఃకథ్యాదేవనియోగేన నకించితప్రియో
 జనమ్, నియోగస్తునివతఃకథ్యానమూత్సాద్య తద్వారేణ పరిపఞ్చస్య
 నివతఃకథితీచేత్ తత్సర్వవ్యాక్యాదేవజాతమితినియోగేన నప్రియో
 జనమ్, వాక్యాథకజ్ఞానాదేవ బ్రహ్మస్యతిరిక్తస్యకృత్సర్వమిథ్యాభూ
 తస్య పరిపఞ్చస్యబాధితత్వాత్ నపరికరస్యనియోగస్యఅసిద్ధిశ్చ, ప్ర
 పఞ్చస్యనివతఃకథ్యే పరిపఞ్చనివతఃకథా నియోగఃకింబ్రహ్మస్వరూప
 మేన, ఉత తస్యతిరిక్తః, యదిబ్రహ్మస్వరూపమేన, నివతఃకథ్యని
 త్యతయానివతఃకథ్యపరిపఞ్చసద్భావవేద నసంభవతి, నిత్యత్వేననియో
 గస్య విషయానుష్ఠానసాధ్యత్వేష్య నఘటతే, అథబ్రహ్మస్వరూపవ్యతి
 రిక్తః, తస్యకృత్సర్వపరిపఞ్చనివృత్తిరూప విషయానుష్ఠానసాధ్యత్వేన
 ప్రయోక్తాచ విసమైతత్వాశ్రయాభావాదసిద్ధిః, ప్రపఞ్చనివృత్తిరూప
 విషయానుష్ఠానైవైవ బ్రహ్మస్యతిరిక్తస్యకృత్సర్వ నివృత్తత్వాన్న
 నియోగనిష్పాద్యమైతాత్మఖ్యంఫలమ్,

శ్లో ॥ కింఞ్చాయంసత్యభూతుఃకిముత తదితరోవానివ
 తఃప్రపణ్ణోమిథ్యత్వే జ్ఞాననాశ్యేసతిజగతిని
 యోగేనకింవాఫలంతే । జ్ఞానతస్త్విపరిపఞ్చత్వతి
 కృత్తునియోగాపయోగానవాచ్యోవాక్యాదేవైది
 తేఽస్త్వికానహిభవతినియోగస్య కింఞ్చిత్కరత్వమ్ ॥ ॥
 వాక్యాథకజ్ఞానబాధ్యేభులజగతి పరబ్రహ్మభిన్నకథం
 హాశిష్యేతాయన్నియోగఃపరికర సహితాయోజగ
 ద్భంగహేతుః । ఉక్తస్సాయన్నియోగాభవనహతి
 తరోబ్రహ్మప్రాతేతరోతా నాద్యోనిత్యేపరిపఞ్చత్వతి
 కృత్తుసతితద్వాద్యతోకః కథంస్యాత్ ॥ ॥

నిత్యత్యేనాస్యసాధ్యత్వమపిచ విషయాన్నహ్యతోను
ప్రీతాత్ స్యాన్నాస్త్యఃకృత్సృ పృషణ్ణోపహతివిష
యకాత్ సహ్యనుష్ఠానతస్సాన్యత్ । కతాచాతోవి
సప్టోధవదితిగతాధారకౌ యన్నసిద్ధ్యేన్నాతోమో
క్షోవియోగోదిత ఫలమితి నాభీష్టసిద్ధిభావేద్యః ॥ ॥

అ । నిష్ప్రవిశ్చీకరణనియోగపక్షే ముఖాంతరేణదూషణ
మాహ-శిష్టైతి—

టీ ॥ దూషయితుంవికల్పయతి - అయంసత్యభూతఇతి—
అయన్నివర్తకఃప్రపఞ్చః సత్యభూతఃకీమ్, ఉతతదితరోవేతివికల్పః, మి
థ్యాత్వపక్షస్తూషయతి - మిథ్యాత్వఇతి - మిథ్యాత్వే - మిథ్యా
త్వపక్షే, జగతిజ్ఞాననాశ్యేసతితేనియోగేన కింఫలమిత్యన్వయః, ప్ర
పఞ్చనివృత్తావేన నియోగస్యావయోగోవాచ్యః, పృషణ్ణస్యమిథ్యా
త్వేప్రపఞ్చక్షుతే జ్ఞానైవైవసంధవాన్ననియోగోపయోగఇతిభావః
నియోగస్య ప్రపఞ్చనివర్తకజ్ఞానోత్పత్తావృపయోగమాశక్యపరి
హరతి - జ్ఞానఇతి - ప్రపఞ్చక్షుతికృతి - ప్రపఞ్చనివృత్తిహేతుభూ
తే, తస్మిన్జ్ఞానై, నియోగోపయోగోనవాచ్యఇత్యన్వయః, కుతఇత్య
త్రాహ - వాక్యాదేవేతి - వాక్యాదేవ - వాక్యమాత్రాత్, ఉది
తే - ఉత్పన్నై, అస్మిన్ - జ్ఞానై, నియోగస్యకించ్చిత్కరత్వన్నభవతీత్య
న్వయః, ప్రపఞ్చనివర్తకజ్ఞానోత్పాదకత్వంహి నియోగస్య తత్త్వా
మగ్నిసుప్రవేశాద్వాచ్యమ్, తత్త్వమసీత్యాదివాక్యమాత్రోదితపృ
షణ్చనివర్తకజ్ఞానసామగ్నోన్మాన్యానుప్రవేశఇతి నతదుత్పాదకత్వ
మితిభావః, దూషణాన్తరమాహ.

వాక్యాథకజ్ఞానెతి - పరబ్రహ్మభిన్నైఽఖలజగతి వాక్యాథకజ్ఞానబాధ్యేనతి యోజగద్భజ్జహేతుః, పరికరసహితస్సాయన్నియోగః కథంవాశిష్యతేత్యన్వయః, బ్రహ్మభిన్నస్యకృత్సప్తప్రపంచస్య వాక్యాథకజ్ఞానబాధ్యత్వాజ్ఞేకారేణనియోజ్యాపరికరసహితస్సాయన్నియోగస్యాపి తత్తవవనివృత్తేనకతస్య పరిశేషసన్యదితిభావః, పూర్వంవికల్పితరోద్వయే ద్వితీయంశిరోదూషయితుమాహ - ఉక్త ఇతి - భువనహతికరః - ప్రపంచనివృత్తిహేతుభూతః, సాయముక్తొనియోగః - బ్రహ్మవా - బ్రహ్మస్వరూపంవా, ఉత అత ఇతరోవేతి - వికల్పః, బ్రహ్మసామ్యోవైత్యథః. బ్రహ్మస్వరూపత్వపక్షందూషయతి - నాద్య ఇతి - కుత ఇత్యత్రాహ - నిత్య ఇతి - ప్రపంచక్షుతికృతి - ప్రపంచనివర్తకే, నిత్యేనతి - నిత్యేనతమానె, తద్బాధ్యలోకః - తన్నివర్త్యలోకః, కథంస్యాత్ - కథంభవేదిత్యథః. నియోగస్య ప్రపంచనివర్తకస్యబ్రహ్మస్వరూపత్వే తస్యనిత్యత్వేననివర్తకేనిత్యే బ్రహ్మణివిద్యమానె నివర్తకప్రపంచస్థితిన్ స్యాదితిభావః,

అస్మిన్నైవపక్షేదూషణా నరమాహ - నిత్యత్వేనతి - అస్య నియోగస్య, నిత్యత్వేన - అనుత్పాద్యత్వేన, అతోవిషయాదనుష్ఠితాత్ సాధ్యత్వమపిసన్యాదిత్యన్వయః, నియోగస్యవిషయానుష్ఠాన సాధ్యత్వంవక్తవ్యమ్. తచ్చ తస్యనిత్యత్వేన నసంభవతీతిభావః, నియోగస్యబ్రహ్మస్యతిరక్తత్వపక్షందూషయతి - నాన్త్య ఇతి - కుత ఇత్యత్రాహ - కృత్స్నిప్రసాద్యతి - సహ సనియోగోహి, కృత్స్నిప్రసాద్యోపహతివిషయకాత్ - కృత్స్నిప్రపంచనివృత్తివిషయకాత్ అనుష్ఠానతస్యైవ - అనుష్ఠానాద్భవేత్, అతః - కృత్స్నిప్రపంచనివృత్తివిషయకానుష్ఠానాత్, కతాచ, నియోగాశ్చయఃపురుషశ్చ

విసత్తోఽథవత్. నివృత్తోఽథవత్, ఇతి - ఇత్యుతోహేతూ, విగతా
ధారకః - నిరాశ్రయః, అయన్నియోగోససిద్ధ్యేతే - ససత్త్వతీత్య
థః, ఉక్తరీత్యానియోగాసిద్ధ్యా మోక్షస్యనియోగసాధ్యత్వంపరా
భిమతన్నసిద్ధ్యతీత్యాహ - నాత ఇతి - అతః - మోక్షోనియోగోదిత
ఫలన్నేతి ప్రాఽభీష్టసిద్ధినాథవేదిత్యన్వయః,

శ్రీ || కీర్ణ పరిపఞ్చనివృత్తేనియోగకరణస్య ఇతికర్తవ్య
తాభావా దనువక్తృతస్యచ కరణత్వానయోగాన్నికరణత్వమ్, కథమితి
కర్తవ్యతాభావఇతిచేత్. ఇథేమ్, అన్యఇతికర్తవ్యతా భావరూపా
అభావరూపావా, భావరూపాచకరణశరీరనిష్పత్తి తదనుగ్రహకార్య
భేదభిన్నాఉభయవిధాచనసంభవతి, సహిముద్గారాభిఘాతాదివత్
కృత్స్నస్యపరిపఞ్చస్యనివర్తకఃకౌపిదృశ్యత ఇతి దృష్టాఘాతనసంభవతి,
నాపినిష్పన్నస్య కరణస్యకార్యోత్పత్తావనుగ్రహస్సంభవతి, అనుగ్రా
హకాంశనద్భావేన కృత్స్నపరిపఞ్చనివృత్తిరూపకరణస్వరూపాసిద్ధేః,
బ్రహ్మణోఽద్వితీయత్వజ్ఞానం పరిపఞ్చనివృత్తిరూపకరణశరీరన్నిష్పా
దయతీతిచేత్, తెనైవపరిపఞ్చనివృత్తిరూపామోక్షసిద్ధ్యితి సకరణా
దినిష్పాద్యమవశిష్యత ఇతి పూర్వమేవప్రాక్తమ్, అభావరూపత్వేచ
అభావాదేవ సకరణశరీరన్నిష్పాదయతి, నావ్యనుగ్రహకః, అతా
నిష్పరిపఞ్చనివృత్తయోవిధినాసంభవతి,

శ్లో || క్షైప్రపావై పరిపఞ్చతుతిరిహ కరణత్వేనయే
ష్టేనియోగే సాంగావాకిన్నిరక్తానథవతి కరణంసేయ
మన్త్యతువత్సే । కీర్ణత్కారానుపేతేనఖిలు కరణ
తాదృశ్యవైక్యాపికేనాప్యద్యైజ్ఞంభావరూపం కిముత
తదితరన్నిష్పరిపఞ్చకృతౌతే ।

సాచ్యం ద్వైధోపయుక్తం కరణపపుషిచానుగ్రహ
స్యేతిభేదాద్దృష్టాభావఃకాపి నిష్పాదకభవాకరణస్యా
స్యనోదృశ్యతేహి । కుమ్భాదీనాం యథావాజగతి
హతికరోముద్గరాద్యాభిఘాతః కార్యోత్పత్తైనచాను
గ్రహభవాకరణేయసకేనాపియుక్తః ॥ ॥

సత్త్వైనుగ్రహకస్యక్షతిరిహ జగతసాన్వితో కథంవా
ఖలస్యావ్యదైవితబ్రహ్మబుద్ధిః కరణవపురిదంబోకహః
న్యాఖ్యమేహ । ఆధత్తైచేత్ సమోక్షోజగతఉపహ
తిశ్చాతపవతి నాస్తాన్నిష్పాద్యంకింశ్చిదస్తీహతుతవ
కరణాదేతదుక్తంపురైవ ॥ ॥

భావాదస్యచనాజ్ఞంభవతి పునరిహైతన్నివృత్తావభా
వాదేవాతొనిష్ఠ్విపశ్చీకరణవిధిమతం సవకథాఽ
సంగతస్తత్ । ॥౨౯౪॥

అ ॥ కరణమితీకతావ్యతాశ్చదూషయతి - క్షిప్యతి—

టీ ॥ భవా - నియోగే - కరణత్వేనైష్టా - కరణత్వేనాభిమ
తా, యావోపశ్చక్షతిః - పోపశ్చనిష్ఠత్తిః, ఏహ - సాక్షావా కిన్ని
రక్షావేతివికల్పః; అజ్ఞసహితావా అజ్ఞశూన్యావేత్యభావః, ఉపస్థిత
త్వాదస్త్యపక్షందూషయతి - సేయమితి - అన్త్యేపక్షేతు - నిరజ్ఞే
తివక్షేతు, సేయంకరణన్నభవతీత్యన్వయః, పోపశ్చనిష్ఠత్తిః కరణ
న్నభవతీత్యభావః, కుతభవ్యతాహ - క్షిప్యతాకెతి - కేనాపిక్షిప్య
తాకరానుపేతే - కేనావ్యక్తేనక్షిప్యతారహితేవస్తుని, శ్వాపికరణ
తానదృశ్యత్యభవ్యన్వయః, కరణతయాసంపృతిపన్నే సవకతృదశక

పూర్ణామసాదౌప్రయాజాద్యజ్ఞైః కింజ్ఞితాగ్రదశానాదితిభావః,
ఆద్యంపక్షందూషయతి - ఆద్యైతి - ఆద్యై - ప్రసజ్ఞానివృత్తిస్సా
జ్ఞైతిపక్షే, నిష్ప్రసజ్ఞీకృతౌ - నిష్ప్రసజ్ఞీకరణే, తే - త్వదభిముతమ్
అజ్గంకింభావరూపమ్, ఉత తదితరదితివికల్పః, ఉతాభావరూపమిత్య
థః.

భావరూపమప్యజ్గం ద్వైధావిభజతే - ప్రాచ్యమితి - ప్రాచ్యమ్,
భావరూపమజ్గమ్, ద్వైధా - ద్వివిధమిత్యథః. విధాభేదందశాయ
తి - ఉపయుక్తమితి - కరణవపుషిఉపయుక్తమ్ - కరణశరీరనిష్పా
దకమ్, అనుగ్రహస్యోపయుక్తమ్, కరణవపుషీత్యస్యాత్రానువజ్ఞః
కరణవపుషి అనుగ్రాహకమ్, ఇతిద్వైధేత్యన్వయః, కరణశరీరనిష్పా
దకమపిభావరూపమజ్గం దృష్టాథః మదృష్టాథమితిద్వైధావిభజ్య
దృష్టాథఃస్తదివాదూషయతి - దృష్టాథైతి - జగతియథావాకు
మ్భాదీనాంహతికరః - నాశహేతుభూతః, ముద్గరాద్యాభిఘాతః -
ముద్గరాదినాఅభిఘాతః, తథా అస్యకరణస్యనిష్పాదకః, దృష్టాథఃశా
పినౌద్భవ్యతేహీతి తథేత్యస్యాధ్యాహారేణాన్వయః, అనిఅదృష్టా
థైత్యపక్షః తత్ప్రమాణాభావాదేవ సదూపితైతిబోధ్యమ్

అజ్గస్యభావరూపస్యనిష్పాదక కరణశరీరానుగ్రాహకత్వపక్షం
దూషయతి - సత్వైతి - అనుగ్రాహకస్యసత్త్వే అనుగ్రాహకస్యాజ్ఞ
స్యసద్భావే, ఇహఅఖిలస్యజగతఃకర్తృకథంస్యాదితిసంబంధః, అఖిలప్ర
సజ్ఞానివృత్తిరూపంకరణం యేనాజ్ఞేనఅనుగ్రహ్యతే, తత్సత్త్వే అఖిల
ప్రసజ్ఞానివృత్తిరూపకరణమేవససిద్ధ్యతీతిభావః, ఇతికర్తృత్వతాస
ద్భావముఖేన కరణసిద్ధింశక్యతే - అదైవతబ్రహ్మబుద్ధిరితి - లోక
హాన్యాఖ్యమ్ - ప్రసజ్ఞానివృత్త్యాఖ్యమ్, ఇదంకరణవపుషః - ఇదంక

రణశరీరమ్, ఏమాఅద్వైతబ్రహ్మబుద్ధిః - ఇయమద్వితీయంబ్రహ్మైతిబు
ద్ధిః. ఆధత్తఇతిచెల్ - నిష్పాదయతీతిచెదిత్యథః. దూషయతి—
సమోక్ష్యతి - జగతడుపహతిస్సమోక్ష్య - పరిపశ్చనివృత్తిరూప
స్సమోక్ష్య, అతవవెతి - అద్వితీయంబ్రహ్మజ్ఞానాదెవెతి, అస్తాత్కర
ణాత్ - పరిపశ్చనివృత్తిరూపకరణాత్, ఇహనిష్పాద్యన్నజ్ఞేచ్ఛదస్తీ
త్యన్వయః, పరిపశ్చనివృత్తిరూపకరణా నిష్పాద్యోనియోగః, తన్ని
ష్పాద్యోమోక్ష్య నాస్తీతిభావః, ఇదంపాగవోక్తమిత్యాహ—
‘వతదు క్కంఘరై వెతి.

అజ్ఞస్యఅభావరూపత్వపక్షందూషయతి - భావాదస్యచ్చైతి -
 ఇహవీతన్నివృత్తై - అతీపీషణ్మనివృత్తై, భావాదస్యచ్చఅజ్ఞస్మిన్
 తి - అభావరూపాజ్ఞానభవతీత్యర్థః, కుతఇత్యత్రాహ - అభావాదే
 వేతి - అభావాదేవ - తథావిభక్త్యాసత్త్వాదేవ - నిష్ప్రీక్షీకరణవిధి
 మతదూషణముపసంహరతి - అత ఇతి - అతః - ఉక్తాత్ సర్వస్వాదౌ
 త్వాః, తన్నిష్ప్రీషక్షీకరణవిధిమతం సర్వథా అసంగతమిత్యన్వయః,

శ్రీ॥ అన్యోప్యహ, యద్యపివేదాంతవాక్యనాన్వపరినిష్ప
న్నబ్రహ్మస్వరూపవంతయా పామీమాణ్యమ్, తథాపిబ్రహ్మస్వరూపం
సిద్ధ్యత్యైవ, కుతః, ధ్యానవిధిసామర్థ్యాత్, ఏవమేవహిసమామనన్తి
ఆత్మావారెదీప్తస్యః, నిదిధ్యాసితస్యః, యతత్తాతపహపాచ్ఛా, సాన్వ
ప్తస్యస్పృహిజ్ఞాసితస్యః, ఆత్మైత్యైవోపాసీత, ఆత్మానమేవలోకముపా
సీతేతి, అతీ ధ్యానవిషయోహినియోగ స్సప్రవిషయభూతంధ్యానం
ధ్యాయకనిరూపణీయమితి ధ్యాయమాతీపతి, సచధ్యాయస్సప్రవాక్య
నిర్విప్లతత్తా, సకింరూపిత్యపేక్షాయాం తత్స్వరూపవిశేషసమవ
ణద్వారేణ సత్సంజ్ఞానమనంత్రంబ్రహ్మ, సదేవసామ్యేదమగ్రీతసీదిత్యై

వమాదీనాంవాక్యానాంధ్యానవిధిశేషతయా ప్రిమాణ్యమితి విధివి
షయభూతధ్యానశరీరాను ప్రివిష్టబ్రహ్మస్వరూపేషి తాత్పర్యమస్యై
వ, అతఏకమేవాద్వితీయమ్. తత్పర్యంసతత్తాతత్త్వమసిత్వైతకాతో,
నెహనానాస్తికిచ్చన ఇత్యాదిభిర్యోగైర్బ్రహ్మస్వరూపమేకమేవసత్యమ్,
తదస్యతిరిక్తంసవకంమిథ్యైత్యవగమ్యతే, ప్రిత్యత్యాదిభిర్యోగైర్బ్రహ్మ
నాచకమకాశాస్త్రిణ భేదఃప్రతీయతే, భేదాభేదయోగపరస్పరవిరోధ
సత్యనాద్యవిద్యామూలత్యేనాపిభేదప్రతీత్యుపపత్తే రభేదవేదపరమా
భాగ్యినిశ్చీయతే, తస్మాద్బ్రహ్మధ్యాననియోగేన తత్సత్యతాత్కారఫల
న నిరస్తమస్తావిద్యాకృత వివిధభేదాద్వితీయజ్ఞానైకరసబ్రహ్మరూప
మోక్షఃప్రప్యతే, సచవాక్యాభాగ్యజ్ఞానమాలేఖ బ్రహ్మభావసిద్ధిః
అనుపలభ్యే, వివిధభేదదశకానానువృత్తేశ్చ, తథాచసతిశ్రేయణాదివిధా
నమనభాకంస్యాత్,

శ్లో॥ అన్యోప్యత్రోబ్రవీతిశ్రుతి శిఖరగిరోనాత్రసిద్ధ
ప్రిమాణంయద్యవ్యేతానిదిధ్యాసన విధిబలతోబ్ర
హ్మసిద్ధ్యేతథాపి 1 అత్తానారేయ అత్తానభితిఖలు
నిదిధ్యాసనస్తస్యవక్రిహ్యత్యైత్యేవ్యతి చాత్తానమితి
చబహువిధాభారతీనైగమూస్తీ ॥ ॥

ధ్యానస్పృశేనియోగఃపరమతడదితాధ్యానవిధ్యుక్తిగ
మ్యాధ్యానంధ్యేయైకరూప్యంస్వవిషయ మచిరాదా
క్షిప్తత్యేషనూనమ్ | ధ్యేయస్సపిస్వవాక్యై కథిత
ఇహభవేదేష అత్తేవనాన్యోజిజ్ఞాసాయాం సకిద్బుద్ధ
వతి పునరితిపోచ్యతే తత్త్వరూపమ్ ॥ ॥

సత్యజ్ఞానాదివాక్యైశ్రుతి శిరసినదేవతివాక్యైస్తథా
వైః ప్రిమాణ్యంప్రొక్తవాచాంభవతి పునరతో

ధ్యానవాక్సేషభావాత్ । తాత్పర్యంబ్రహ్మణీహఃపి
చభవతి తతోధ్యానరూపానువిష్టేసిద్ధంబ్రహ్మసిద్ధ్యై
త్తత్తదముదితై నై కగమానైవచోభిః ॥

సత్యంబ్రహ్మైవసతస్తానన్మతమిదమిదత్యాహు రామ్నా
యవాచస్తస్మిన్మహా నానెత్యపిచబహువిధాస్త
త్త్వయస్యాదికాశ్చ । ప్రత్యక్షైకమకాస్మిన్నిచ
భవతి భిదాలబ్ధునాభేదబుద్ధిభేదాభేదాదుర్ధ్ధావతి
భవతిభిదానాద్యవిద్యోపసాద్యా ॥

సత్యోఽభేదవివాదగతభవం పరబ్రహ్మణాధ్యా
నజన్యాత్తద్వైప్రళాభాన్నియోగాత్పరిహత సకలా
విద్యభేదాద్విరీయమ్ । బ్రహ్మజ్ఞానాత్తకం యద్యవ
తిపునరతస్తస్యభావస్య మోక్షోవాక్యాద్వాక్యాభానీ
తోసతుభవతి పునబ్రహ్మభావోఽపరీతీతైః ॥

భేదజ్ఞానానున్మత్తైశ్రీవణముఖవిధేశ్చాఫలత్వపరిశ్లా
ఘ్యానాధీనాన్నియోగా దనుకథితదిశాముఖిన్కృచి
తైః ।

॥ ౮౫ ॥

అ ॥ అథధ్యానసియోగవాదంప్రతిక్షిప్తతి - అన్యోపీతి—

టీ ॥ బ్రహ్మణివేదాంతవాక్యానాం స్వాతంత్ర్యేణ పరీమా
ణ్యాభావమక్షీకృత్యాహ— శ్రుతితితితితితితి - యద్యపి, ఏతాఃశ్రు
తితితితితితి - వేదాంతవాచాః, ఆతిసిద్ధసపరీమాణమ్ - సిద్ధబ్రహ్మణి
స్వాతంత్ర్యేణానపరీమాణమ్, తథాపి నిదిధ్యానసవిధిబలతో బ్రహ్మ
సిద్ధ్యదిత్యన్వయః, ధ్యానవిధినా మథాన్యథా హ్మసిద్ధిరీత్యర్థః. ధ్యాన

విధిఃకః, తస్యసామర్థ్యంకథమిత్యత్రాహ - ఆత్మావారణతి - ఆత్మా
వారె - ఆత్మావారెదృష్టవ్యః శ్రోతవ్యైమన్తవ్యై నిదిధ్యాసితవ్యః,
యతత్తా - యతత్తా అపహతసాప్తావిజరోవిమృత్యువిరోకొవిజఘ
తోఽపి చాసస్సత్యకామస్సత్యసంకల్పఃసతతి - సాన్వేష్టవ్యస్సవిజ్ఞాసి
తవ్యః, ఇతీత్యస్యసవతీసంబధః, ఆత్మైత్యైవేతిచ - ఆత్మైత్యైవేతు
గృహ్ణీయాదితిచ, ఆత్మానమితిచ - ఆత్మానమేవలోకముపాసీతేతిచ,
నైగమాస్తీభావతీబహువిధాతస్య నిదిధ్యాసనంవక్తిఖల్విత్యన్వయః,
బ్రహ్మణానిదిధ్యాసనంవక్తిహీత్యథః. ఏషువాక్యేషునిదిధ్యాసితవ్య
ఇత్యుపాసనముక్తమ్, దృష్టవ్యఇతి తస్యదశకనరూపత్వమ్, విజ్ఞాసి
తవ్యఇతిసామాన్యశబ్దః, ఆత్మైత్యైక్యోపాసనముక్తమ్, ఆత్మానమితి -
స్వస్యజగత్తాచాత్మ్యోపాసనమ్,

సామర్థ్యందశకయతి - ధ్యానస్పర్శీతి - ధ్యానస్పర్శీ—
ధ్యానవిషయకః, అతఃఉదితః - ధ్యానతోజన్యః, ధ్యానవిషయైక్తిగమ్యః
ధ్యానవిధివచోవేద్యః, ఏషనియోగః, ధ్యాయైకరూప్యమ్ - ధ్యాయైక
నిరూపణీయమ్, స్వవిషయమ్, అదిరాత్ - అవిశమ్భేన, ఆక్షిపతీత్యన్వ
యః, ధ్యాయమాక్షిప్తమాన్తు, తద్బ్రహ్మైతికథంజ్ఞాయతఇత్యత్రాహ
ధ్యాయసోసీతి - సధ్యయోపి, ఇహస్వవాక్యే కథితపపత్తైవభవేత్,
నాన్యఇత్యన్వయః, ఆకాశ్చాయాంసన్నిహితమేవ యోగ్యశ్చాత్
తత్పరిత్యక్తున్నయ్యుక్తమ్, గామానయేత్వాదిషుహి తథాదృష్టమితిభా
వః, స్వరూపమాత్రోపేతిపాదకానాం కారణశోధకవాక్యానామపి
విధ్యపెక్షితసమపకత్వేనైవ పామీమాన్యమిత్యాహ - జిజ్ఞాసాయా
మితి - సకీదృగ్భవతీజిజ్ఞాసాయామ్ - శ్రుతిశిరసి - వెదానై, సత్య
జ్ఞానాదివాతైః. తథాచన్యైఃసదేవేత్యాదివాతైః - సదేవసామ్యే

దక్షాగ్రాసీదిత్యాదివాక్యైః, తత్త్వరూపంప్రాచ్యకథ్యస్వయః, శోధితస్వరూపస్య ధ్యేయత్వాత్ సత్యాదివాక్యంప్రథమముపాత్తమ్, తదనుగుణార్థతయా సదేవేతికారణవాక్యం పశ్యాదుపాత్తమ్ నిరుక్తబ్రహ్మస్వరూపపరవాక్యానాం ప్రామాణ్యంకథమిత్యత్రాహ—
 ప్రామాణ్యమితి - ప్రాక్తవాచామ్ - సత్యజ్ఞానాదివాక్యానాంసదేవేత్యాదికానాచ్చవాక్యానామ్. అతౌధ్యానవాచ్ఛేషభావాత్ - సామాన్యమిత్యస్వయః, అతౌధ్యానవిధిశేషత్వాత్ ప్రామాణ్యమిత్యర్థః, తావతాబ్రహ్మణిప్రామాణ్యం కథమిత్యత్రాహ - తాత్పర్యమితి - తతః, ధ్యానరూపానువిష్టేబ్రహ్మణ్యపిచ తాత్పర్యంభవతీత్యస్వయః, (అథేనై వనిశేషాహి నిరాకారతయాధియా) మితిభావః బ్రహ్మణస్పృథ్ధింప్రాకృతిజ్ఞాతాన్నిగమయతి - సిద్ధమితి - తతః - ఇదం సిద్ధంబ్రహ్మపి, ఉదితై నైకగమానైవచాభిః - వేదాన్తవాక్యైః, సిద్ధైదిత్యస్వయః.

ధ్యేయబ్రహ్మస్వరూపంహిధ్యానశరీరానుప్రేక్ష్యమ్, ప్రేక్షణమిత్యాత్మస్య ధ్యానశరీరాననుప్రేక్షాత్, కథంభేదనిషేధే తాత్పర్యమిత్యత్రాహ - సత్యమితి తస్మాత్. వినిశేషభూతస్యసిద్ధార్థే తాత్పర్యసద్భావాత్, తత్పర్యన్నమానానెత్యపిచ తత్త్వమన్యాదికాశ్చబహువిధానమన్యాయవాదః, బ్రహ్మైకసత్యం తస్మాదితరదన్యకమిత్యాహురిత్యస్వయః, భేదనిషేధశుతయశ్చైతాబ్రహ్మణోఽద్వితీయత్వవరాః, బ్రహ్మణోఽద్వితీయత్వమేవభేదమిత్యాత్మస్యమితిధ్యానశరీరానుప్రేక్షేభేదనిషేధతాత్పర్యమస్తీత్యర్థః. భేదగాహిప్రమాణవిరోధాన్నశాస్త్రీమద్వితీయః బ్రహ్మప్రతిపాదయతి - ఆదిత్యాయూపకృత్యాదివదితిశాస్త్రంపరిహతుంప్రత్యక్షాదిభిర్యద్యప్రతితిమభ్యుపగచ్ఛతి, ప్రత్యక్షైరితి, ప్రత్యక్షే. భిదాలమ్బినా - భేదగా

చరణ, కర్మకాస్త్రేణ, భేదబుద్ధిభావతీత్యన్వయః. శక్త్యాంపరి
హరతి - భేదాభేదావితీ, భేదాభేదావిరుద్ధావితీభిదాఅనాద్యవిద్యో
పపాద్యాభవతీత్యన్వయః, సమానసత్తా యోభేదాభేదయోవి
రుద్ధత్వేన ఏకతీసమావేశాసంభవాత్ భేదోనాద్యవిద్యయోప
పాద్యత్యభావః. తథాచభేదస్యమిథ్యాత్వేన ఉభయోస్సమానసత్తా
తత్వవిరహేణ నవిరోధతీభావః,

భేదస్యమిథ్యత్వాదభేదవీవసత్యతత్వాహసత్యోభావతీ, ఇహ
సత్యోభోఽభేదవీవ అవగత్యత్యన్వయః, తహి నియోగస్యవిష
యఃకరణంప్రియోక్తాఫలమిత్యాదికంవత్తవ్యమ్, నియోగవివరణ
త్వేప్రిపంచస్య సత్యత్వప్రిసజ్ఞః, నిత్యప్రిప్రత్యాద్వీప్రభాప్రసంభవ
మిత్యత్రాహ పరబ్రహ్మణాఇతి పరబ్రహ్మణాధ్యానజనానీత్, తద్దృష్ట్య
థాత్ తత్సాక్షాత్కారఫలకాత్, అతానియోగాత్, పరిహరణక
లావిద్యభేదాద్వితీయమ్- నిరస్తనకలావిద్యకభేదకత్వేనఅద్వితీయమ్,
యద్దానా త్తకంబ్రహ్మతస్యభావస్సమోభవతీత్యన్వయః, దానస్యని
యోగవిషయత్వముక్తంభవతి. నియోగాన్మోక్షశ్చైన్నజ్ఞానోక్షతీ
శక్త్యాంప్రదన్యతి - తద్దృష్ట్యథాదితి - నియోగస్యపాయత్వం
జ్ఞానద్వారకమిత్యభావః. పరిహరణతేత్యాదినాఅవిద్యానిపుత్తిఃఫలమి
త్యుక్తమ్, తదేవఫలతయా నియోజ్యవిశేషణమ్, ఉపాసకఃప్రియో
క్తా, శమాదిరితికతకవ్యతా, ఇత్యాద్యస్తాకంసిద్ధమితీభావః, వాక్యా
భాజ్ఞానమాత్రాన్మోక్షనాదినందూషయతి - వాక్యాదితి - వాక్యా
దావ్యాభావధీతః - వాక్యజన్యవాక్యాభాజ్ఞానతః, బ్రహ్మభావస్తున
భవతీత్యన్వయః, కులత్యత్యత్రాహ - అపరీతేరితి - అనుపలభ్య
రిత్యభావః.

హేత్వస్తరమాహ - భేదజ్ఞానానుభూతైరితి - వాక్యాభాజ్ఞా
నానస్తరమపి భేదజ్ఞానస్య అనువర్తమానత్వాదిత్యభావః. ఏతావ

తాపౌత్యక్షవిరోధఉక్తోభవతి, అథశాస్త్రవిరోధముప్యాహ - శ్రీవణ
ముఖవిధేరితి - శ్రీవణముఖవిధేః - శ్రీవణముననాదివిధేః, అఫల
త్వప్రసక్తాచ్యుత్యస్వయః, అసథాక్యప్రసక్తాచ్యుత్యథాః, వాక్యాథాః
జ్ఞానమాత్రాదేవముక్త్యక్షీకార శ్రోతవ్యోమస్తవ్యిత్యాదినా శ్రీవ
ణాదివిధానన్నిరథాకంస్యాదితిభావః, పౌగుక్తంధ్యాననియోగస్య
మోక్షసాధనత్వన్నిగమయతి - ధ్యానాధీనాత్ - ధ్యానజన్యాత్,
నియోగాత్ - అపూర్వాత్, అనుకథితదిశా - పౌక్తరీత్యా, బ్ర
హ్మసాక్షాత్కారద్వారేత్యథాః, ఉక్తాముక్తిః, బ్రహ్మభావరూపాము
క్తిః, ఉచితా - ఉపపన్నాః ఇతీత్యస్య అన్యోవ్యతీబ్రవీతీత్యనా
న్వయః,

(శ్రీ ॥ అథాచ్యుతరజ్జురేమానసపఞ్చత్కుపదేశేన సపఞ్చయని
వృత్తిదశకనాద్రీజ్జనపఞ్చ దృఢస్యనమిధ్యారూపత్వేన జ్ఞానభాధ్య
తయాతస్య వాక్యవిస్మయజ్ఞానైవనివృత్తియః త్రా, నతునియోగేన, ని
యోగసాధ్యత్వే మోక్షస్య అనిత్యత్వంస్యాత్, స్వగాదివత్, మో
క్షస్యనిత్యత్వంహిసపఞ్చవాదినమ్మతమ్, కింఞ్చ ధర్మాధర్మయోఃఫల
హేతుత్వంస్వఫలానుభవానుగుణ శరీరోత్పాదనద్వారణేతి బ్రహ్మది
ష్ఠావతానైవతువిధశరీర సంబద్ధరూపసంసారఫలత్వమవజగీయమ్,
తస్మాన్నధర్మసాధ్యోమోక్షః, తథాచశ్రుతిః, (నహివైవశరీరస్యసతః
ప్రియాప్రియయోరవహతిరస్తి, అశరీరంవావసస్తన్నప్రియాప్రియై
స్సృతః), ఇతి, అశరీరత్వరూపమోక్షేధర్మాధర్మసాధ్య ప్రియా
ప్రియవిరహశ్రీవణాన్నధర్మసాధ్యమశరీరత్వమితివిజ్ఞాయతే. నచని
యోగవిశేషసాధ్యఫలవిశేషవద్ధ్యా సనియోగసాధ్యమశరీరత్వమ్,
అశరీరత్వస్యస్వరూపత్వేన అసాధ్యత్వాత్, యథాహుశ్రుతయః

అశరీరంశరీరేవస్వవస్థేవస్థితమ్ (మహా స్తంవిభుమాత్మానమ్మత్వా
ధీరోనశోచతి, అసాగ్రహ్యామనాశ్చభిః అనజ్ఞోహ్యాయంపురుష)
ఇత్యాద్యః, అతా ౭ శరీరత్వరూపామోక్షోనిత్యితి నధమః సాధ్యః
తథాచశుతిః, (అన్యత్రీధమాణదన్యత్రీధమాణదన్యత్రీస్తాత్కరి
తాకరితాత్కరి. అన్యత్రీధమాణదన్యత్రీధమాణదన్యత్రీస్తాత్కరి) తి;

శ్లో ॥ నన్వాపైమోపదిష్టాన్న పునరహిరియంరజ్జరి
త్యాదివాక్యాన్తిభ్యాసపాఠే భీతిక్షుతిరివసుషకా
బద్ధహానిశ్చపుంసః । తద్వన్తిభ్యాసధీబాధ్యకతిభవ
తివాగ్జన్యవాక్యా గ్రంథాద్ధ్యామోక్షోనాతా నియో
గాద్భవతిసతు తదాన్వగ్రంథాన్వదనిత్యః ॥ ॥

మోక్షోనిత్యత్వమ స్థితభవతి పునరిదంసవవాద్య
భ్యుపేతంధమాణధమేషు క్షిప్తస్వఫలజపకతాదేహ
సరియోగపూర్వా । బ్రహ్మాన్తిస్థావరాన్తాఖిలతనుషు
తదావజః నియఃప్రవేశస్సంసారాత్తా సమోక్షోయది
భవతిపునరథమాణసాధ్యస్తన్విష్టః ॥ ॥

మోక్షోనిత్యత్వమ స్థితభవతి పునరిదంసవవాద్య
భ్యుపేతంధమాణధమేషు క్షిప్తస్వఫలజపకతాదేహ
సరియోగపూర్వా । బ్రహ్మాన్తిస్థావరాన్తాఖిలతనుషు
తదావజః నియఃప్రవేశస్సంసారాత్తా సమోక్షోయది
భవతిపునరథమాణసాధ్యస్తన్విష్టః ॥ ॥

నాదేహత్వాఖ్యమోక్షోభవతి పునరయంధ్యాసపు
న్యాద్యధావాలోకే పున్యాప్రభేదాద్భవతిఫలభిదాత

ద్వైదేవేతివాచ్యమ్ । ఏషాహ్యత్తస్వరూపంప్రమిత
మతనుతాఽతొనసాఖ్యా తథాహాదహత్వం తత్స్వ
రూపంశురిరిదమశరీరంశరీరేష్వితీయమ్ ॥ ॥

అపాగి, హాసజ్జగిత్యాదికమపివచనం నైగమాంతం
బ్రహ్మితిహ్యత్తస్వస్థిన్న దేహత్వమిదమనుదితం కేనచి
త్ తస్వస్వరూపమ్ । నిత్యోతాదేహభావప్రాభవతిప్రస
రయంధమేసాఘోసమోక్షోఽన్యత్రై త్యాద్యాచ
వాణీశురిశిఖితగతావత్త్వముంధమేవాన్యమ్ ॥౯౦॥

అ ॥ అథ సాక్షాత్తాయావాదినా స్వమతంపశ్చాద్వివక్షతా
ప్రథమంధ్యాననియోగవాదివత్ ప్రతిక్షేపాత్రాశజ్జ్యతే - నన్వితి -

టీ ॥ బద్ధస్థస్థానమాత్రనివత్యాత్వంసోపపత్తికమాహ —
ఆపైమోషదిష్టాదితి - ఆపైమోషదిష్టాత్ - నపునంహి, నసపః,
ఇయంరజ్జురిత్యాదివాక్యాత్, మిథ్యాసహితభీతితీరివ - మిథ్యా
సహజస్థభయనివృత్తివ, వాగ్ధ్యవాక్యాభాబుద్ధ్యా - తత్త్వ
మసీత్యాది నిగమవాక్యజస్థవాక్యాభాజ్ఞానైవ పుంసోబద్ధహానిశ్చ,
భవతీత్యన్వయః పుంసోబద్ధనివృత్తిశ్చభవతీత్యభావః. సపఃస్థమి
థ్యాత్వాత్తజ్జస్థభయనివృత్తివాక్యాధీన వాక్యాభాజ్ఞానైవభవతు
మహతి, అతీతుబద్ధస్థసత్యత్వాన్న తన్నివృత్తివాక్యాభాజ్ఞానై
వభవదిత్యత్ర బద్ధస్థాపిరజ్జుసహజభీతిబాధ్యత్వేనమిథ్యాత్వమిత్యా
హ - తద్వదితి రజ్జుసహజదిత్యభావః, సఃబద్ధఃమిథ్యామృషేత్యభావః,
తథాబద్ధస్థమిథ్యాత్వమిత్యత్రాహ - భీతిబాధ్యతీ - భీతిబాధ్య
త్వాదేవబద్ధస్థమిథ్యాత్వమితిభావః, అతోబద్ధనివృత్తిరూపమోక్షే

ని యోగస్యనూపయోగఇత్యాహమోక్షఐతి - అతోమోక్షోనియో
గాన్నభవతీత్యన్వయః, అన్యథాఅనిష్టమాహ - సత్వితీ - తదా—
నియోగసాధ్యత్వాన్లక్ష్మీకారే, సతు - మోక్షస్తు, స్వగ్గవజనిత్యస్సాన్వ
యిత్యన్వయః,

మోక్షోనిత్యత్వస్యతదనిష్టతామాహ - మోక్షఐతి - అస్మిన్
మోక్షేఐదన్నిత్యత్వం సర్వానాద్యభ్యుపేతంభవతీతయోజనా, సర్వా
వాదినంపతివన్నంభవతీత్యభావః, నియోగోవిపరీతఫలప్రదశ్చైత్యా
హ - ధర్మాధర్మమేవీతి - కిచ్చధర్మాధర్మేషు, స్వఫలజనక
తా - స్వకీయఫలీభూతసుఖదుఃఖోత్పాదకతా, దేహసంయోగపూ
ర్వా - దేహసంయోగద్వారీకా, మోక్షోయదిధర్మసాధ్యోభవతి.
తదా' బ్రహ్మాదిస్థావరాంతాఖలతనుషు, సంసారాత్తాప్రవేశోఽవజన్
యిత్యన్వయః, ధర్మాధర్మయోదేహయోగద్వారైవసుఖదుః
ఖజనకత్వాత్, మోక్షస్యధర్మసాధ్యత్వే ధర్మాధీనఫలానుభవా
నుగుణశరీతప్రవేశస్సంసారరూపఃపుంసోఽవజన్తీయస్సాన్వయితీసంబంధః

మోక్షస్య అశరీరత్వరూపత్వోక్త్యాచ నియోగసాధ్యత్వ
మాహ - మోక్షమితి - సహవాత్సత్వదశ్చౌతవాక్యమ్ - సహవై
సశరీరస్యసతః ప్రియాప్రియయోరపహతిరస్తి, అశరీరంవాపసస్తన్న
ప్రియాప్రియేస్పృశత) ఇత్యేతిచ్చౌతివాక్యమ్, పుంసః, పుణ్యాఘజ
స్యప్రియతదితరయోః- పుణ్యపావజన్యసుఖదుఃఖయోః, యోగరాహి
త్యయుక్తమ్ - అన్వయాభావయుక్తమ్, అదేహత్వరూపమోక్షం
కథయతీత్యన్వయః, అశరీరత్వరూపమోక్షే ధర్మాధర్మఫలరూప
ప్రియాప్రియసంబంధవిరహశ్రీవణాన్తోక్షస్య ధర్మసాధ్యత్వాభావః
ఫలితఇత్యాహ - నాదేహత్వాభ్యుత్పత్తి - అయమదేహత్వాభ్యోమో

క్షోధమతోనొదిలిజ్ఞాయతే - ధర్మోనోత్పన్నవిజ్ఞాయతే,
 ఇత్యధా, కుత ఇత్యతోచ్యతే - ధర్మోధర్మోతి - తతోమోక్షే-
 అశరీరత్వరూపమోక్షే, ధర్మోధర్మో తస్మాత్సామ్యవిహింసా
 ప్రాప్తయేత్వన్వయః, అశరీరత్వరూపమోక్షే ధర్మోధర్మోధీన
 సుఖదుఃఖవిహింస ఉత్తమోతివాక్యేన ప్రతిపాదనాదిత్యధా. ఏవ
 నియోగసాధ్యత్వే మోక్షస్వధర్మోధర్మో ఫలసంబద్ధరాహిత్యశ్చ
 వానుపవత్తితి శుత్యధాపత్తిరుక్తాభవతి,

యథానియోగవిశేషస్య పనిప్రతిఫలముచ్యతే, తద్వన్ని
 యోగవిశేషస్య బద్ధనిప్రతిఫలకత్వంసంభవతీత్యతాహ - నాదే
 హత్వాఖ్యమోక్షాతి - అయమదేహత్వాఖ్యమోక్షః, ధ్యానపు
 ణ్యాత్, ధ్యాననియోగాత్, భవతి - భవితుమహతీత్యధా. కథ
 మిత్యతీదృష్టాంతమాహ - యథావేతి - లోకేయధానా, పుణ్య
 ప్రభేదాత్ - పుణ్యనిశేషాత్, ఫలభిదాభవతి - ఫలవిశేషభవతి
 తద్వదేవేతి నవాచ్యమిత్యన్వయః, పుణ్యప్రభేదఫలభిదాశ్చైత్యాఖ్యాం
 ప్రాయశ్చిత్తపాపక్షయే వివక్షితే, కుత ఇత్యతాహ - ఏవాహితి—
 హి - యతః, ఏవా - అతనుతా - ఏతదతనుత్వమ్, అత్తస్వరూపం
 ప్రాప్తుమ్, అతోదేహత్వస్య సాధ్యత్వన్నత్యాహ - అత్యతి—
 అతః - అతోహేతోః సాధ్యా, అతనుతేత్యనుషజ్ఞః, అతనుతా,
 ననాధ్యా - నజన్యోక్త్యధా, అశరీరత్వస్వరూపత్వేశుతిమాహ -
 తథాహితి - అశరీరంశరీరేష్యతీయంసృతిః - అశరీరంశరీరేష్యనవస్థే
 వ్యవస్థిగమితుసృతి, తథాహేత్యన్వయః, కథమాహేత్యతాహ—
 అదేహత్వమితి - అదేహత్వమ్ - అశరీరత్వమ్, తస్వరూపమ్ - అత్త
 స్వరూపమాహేత్యధా.

అస్తిన్న ధౌశుశ్రీత్యస్తకమాహ - అపాగిఇతి . నైగమా
స్తమపాగిణాసజ్జిత్యాదికవచనమపి, అస్తిన్నత్తని ఇదమదేహత్వం
కెనచిదనుదితమ్, తత్త్వరూపమ్ - ఆత్మస్వరూపంబివివేచిత్యస్వ
యః, సశరీరస్యహిపాగిణమనన్తంబద్ధతిభావః అదేహత్వస్యనిత్య
త్వాద్ధర్మసాధోయమ్నాక్షోనధవతీత్యాహనిత్యఇతి-అతః నిత్యః.
అదేహభావైమోక్షాయం ధర్మసాధ్యోనధవతీత్యస్వయః, సకేవ
లంకర్మ ఫలసంబద్ధవిరహాత్, అశరీరత్వస్యస్వాభావికత్వాచ్చ,
నియోగసాధ్యత్వాభావస్సిద్ధః, అపితుకణ్ఠాక్షశ్చైత్యాహ-అన్యత్రేతి
శుతిశిఖరగతా. వెదాస్తభాగస్థా, అన్యత్రేత్యాద్యాచవాణీ- అన్యత్ర
ధర్మాదన్యత్రాధర్మాత్, అన్యత్రాస్తాత్కృతాకృతాత్ అన్యత్ర
భూతాదభ్యవ్యాచ్యయత్తత్పశ్యసితద్వదఇతివాక్, అముంధమజాన్యం
వక్త్రీ - అముమ్నాక్షంధర్మసాధ్యభిన్నం వక్త్రీత్యథా,

శ్రీ ॥ అపిచ ఉత్పత్తిపాప్తి వికృతసంస్కృతిరూపేణ చతు
విధంహిసాధ్యత్వమ్నాక్షస్యసంభవతి, సతావమత్వాద్యః, మోక్ష
స్యబిష్టస్వరూపత్వేననిత్యత్వాత్, నాపిచాప్యః, ఆత్మస్వరూపత్వే
నబిష్టానిత్యపాప్తిప్రత్యాత్, నాపిచికార్యః, దధ్యాదివదనిత్యత్వపి
సజ్జాదేవ, నాపిసంస్కార్యః, సంస్కారోహి దోషాపనయనైన గుణా
ధానైనవాసాధయతి, సతావదైషాపనయనైన, నిత్యశుద్ధత్వాద్భిష్టా
ణః, నాప్యతిశయాధానైన, అనాగ్నేయాతిశయస్వరూపత్వాత్, నిత్య
నివికారత్వేన స్వాశ్రీయాయూపరాశ్రీయాయాశ్చక్రియాయాఅవి
షయతయా సనిఘర్షణేన ఆదర్శాదివదపిసంస్కార్యత్వమ్, సచదే
హస్థయాన్నాదికియయా అత్తాసంస్కీయతే, కిన్త్యవిద్యాగృహీ
తస్తత్సజ్జితోహంక తాత్తత్ఫలానుభవైషిత్యస్యైవ, సచ అహంకర్తై

వాత్సా, తత్సాక్షీత్వాత్, తథామస్త్రీవణః, తయోరన్యఃపిష్పలం
 స్వాప్యత్త్యనశ్చన్నన్యోఽభిచాకశీతీతి, ఆత్మేంద్రియమనాయుక్తంభా
 కైత్యాహుమణిషిణః, ఏకాదేవస్సవకభూతేషు గూఢస్సవకవ్యాపీ
 సవకభూతాస్తరాత్మా, కర్మాధ్యక్షస్సవకభూతాధివాససాక్షీచేతా
 కేవలోనిగుణశ్చ! సపర్యగాచ్యుక్తమకాయమప్రిణమస్థావిరంశుద్ధమ
 పాపవిధమితిచ అవిద్యాగృహీతాదహంకర్తురాత్మస్వరూపమనా
 ధేయూఃశిశయన్నిత్యశుద్ధన్నివికారన్నిష్కృప్యతే, తస్మాదాత్మస్వరూ
 పశ్చైవ ససాధ్యమోక్షః,

శ్లో॥ కీర్ణోత్పత్తిస్తథాప్రివికృతిరపిచ తత్సంస్కృ
 తిశ్చైతిభేదాత్సాధ్యత్వం చాతురాత్మ్యన్నపునరిహభ
 వెత్సాధ్యతోత్పత్తిరూపా । రిత్యోబ్రహ్మస్వరూపాన
 భవతిహియతోమోక్షఉత్పాద్య ఏవసాప్రైనిత్యన్న
 చాప్రిభవతిపునరిహబ్రహ్మణిస్వాత్మరూపే ॥ ॥

నిత్యేనాయంవిజారోభవతిహి దధివద్బ్రహ్మణీహావి
 కారేదోషోద్ధారాద్ధృశాధానత్యతిచ భవేత్సంస్కృతి
 ద్వికాపికారా । పృత్యస్తాశ్చేషదోషేనభవతిహిపర
 బ్రహ్మశిశాక్తసీసానాధయోత్ కర్మభాజీహతు
 నఖిలుపరాసంస్కృతిశ్శీపవన్నా ॥ ॥

స్వాధారాయాఃక్రియానానభవతి విషయోతోఽని
 కారంసదైతత్సంస్కార్యాన్యాయా అమిముకుర
 తలంఘుమణెనెవలోకే । స్నానాదైకమణానాపి
 చవపుషీసతస్సంస్క్రియేతాయమాత్మాహంకతా
 విద్వికస్సంగత్యహతుతత సంస్క్రియేతాత్మనోన్యః ॥

తస్యైవై తత్ఫలన్నాత్మని సువచఇహాయంత్యహంక
తఃకేభేదస్తత్సాక్షీ త్వాత్తయోరిత్యుపనిషది తథా
సత్యతేమస్తావరాణః । పాత్రంహ్యతైస్త్రియేత్యా
దికమపివచనంపస్త్రతాథేక పరిమాణంహ్యేకౌదేవ
స్స ఇత్యాదికమపిగమయత్యుక్తమథకంత్రీయీర్థమ్ ॥

ఆత్మాహంకతురావిద్యికతఇహ పునశ్చాపినిషత్
ష్యతేవై తస్మాదాత్మస్వరూప స్వయమితిసప్తస సా
ధ్యతేమోక్షవపః । ॥ ౯౪౪ ॥

అ ॥ ముఖాంతరేణ మోక్షస్వనియోగసాధ్యత్వందూషయతి-
కించుతి—

టీ ॥ సాధ్యత్వస్య వైవిధ్యంవదత్ తదనంభవమాహ . ఉత్ప
త్తిరితి - తత్, సాధ్యత్వమ్, ఉత్పత్తిః, తథా ఆ ప్తిః - పాత్రీ, వికృ
తిరపిచ, సంస్కృతిశ్చైతి, భేదా చ్చాతురాత్మమితియోజనా, చతు
ష్పరీకారమిత్యథః. తత్ర ఉత్పత్తిరూపం సాధ్యత్వమ్మోక్షస్వనైత్యా
హ - సపునరితి. ఇహ- అ స్థిమోక్షే, ఉత్పత్తిరూపసాధ్యతా సభ
వేదిత్యన్వయః, కుతఇత్యత్రాహ - నిత్యకతి - బ్రహ్మస్వరూపానిత్య
మోక్షవపయతానౌత్పాద్యోభవతి, తతస్సాధ్యతా ఉత్పత్తిరూపా
సభవతీతి తతఇత్యధ్యాహారేణాన్వయః, అథపాత్రీపరూపంసాధ్యత్వం
ప్రతిషేధతి - పాత్రీవృత్తి, నిత్యంపాత్రీపైస్వాత్మరూపేబ్రహ్మణి ఆ ప్తి
శ్చసభవతీత్యన్వయః, పాత్రీశ్చసభవతీత్యథః. పాత్రీహ్యచాపై
గామీమాజాగమనాదినాభవతి, సచ సానిత్యపాత్రీపైబ్రహ్మణిస్వాత్మభూ
తేధవితు మహాతీతిభావః,

వికృతిరూపంసాధ్యత్వంప్రతిషేపతి - నిత్యఇత్యాదినా, నిత్యే
 అతపస అవికారేఇహబ్రహ్మణి దధినద్వికారోయన్నభవతీత్యన్వయః
 దధిహిజన్యంవికారాస్పదంభవితమహతి, బ్రహ్మజాతభాత్వాన్న
 తత్రవికృతిస్సంభవతీతిభావః, అథ సంస్కృతిరూపంసాధ్యతాం ధూ
 మయితం సంస్కృతైర్దైవిధ్యమాహ - దోషోద్ధారాదితి - దో
 షోద్ధారాత్ - దోషపరిహారాత్, గుణాధానతత్త్వ - గుణోత్పాద
 నాచ్చ, ఇతిసంస్కృతిర్ద్విప్రకారేత్యన్వయః, తత్ర ప్రాథమికీసం
 స్కృతిమిహ దూషయతి - పృథ్వస్తైతి - పృథ్వస్తాశైషదోషే -
 నితస్తస్థిలదోషే, పరబ్రహ్మణి, ప్రాక్తనీ-పూర్వా-దోషపరిహార
 రూపా సాసంస్కృతినకభవతీత్యన్వయః, నిత్యనిదోషేబ్రహ్మణి దో
 షనివృత్తైరసంభావితత్వా ద్దోషనివృత్తిరూపాసాసంస్కృతిస్తత్రీనసం
 భవతీతిభావః, అథ గుణాధానరూపాంద్వితీయాం సంస్కృతింతత్రపరి
 హరతి, అనాధ్యైతి - అనాధ్యోత్కర్షణభాజి - కేనచ చిదనుత్పా
 ద్యోత్కర్షణ్యుక్తై, ఇహతు - పరబ్రహ్మణితుపరాసంస్కృతిత్వ-గుణా
 ధానరూపా అన్యాసంస్కృతిత్వ, నౌపపన్నాఖిలు - నయక్తాఖిల్విత్య
 భావః, గుణాధానరూపోహిసంస్కారః కస్యచిదుత్కర్షణ్య పూర్వ
 మవిద్యమానస్యఉత్పత్తిస్థలవనస్యాత్, స్వతస్సప్రోత్కృష్టేబ్రహ్మ
 ణితు ఉత్పాద్యోత్కర్షణభావాన్నిత్యశుద్ధస్య నివికలైషస్యవస్తు
 నౌదోషావసయక గుణాధానరూపసంస్కారవిషయత్వన్నిత్యశు
 ద్ధత్వానాధేయాతిశయశబ్దాభ్యాన్నస్తీత్యుక్తమ్,

అథ క్రియావిషయత్వాభావాత్సంస్కార్యత్వన్నిస్తీత్యా
 హస్వాధారాయాత్తి - సదానివికారమేతత్, స్వాధారాయాః - స్వని
 స్థాయాః - స్వాస్యనిష్ఠాయా అపి క్రియాయావిషయోనభవతి, అతో

ససంస్కార్యమిత్యన్వయః, కీయావిషయస్యైవ సంస్కార్యత్వమిత్య
త్రీ దృష్టాంతమాహ - ముకురతలమితి - లోకేషుషణేనముకురతల
మివేతియోజనా, నిర్ణికాంత్యైవ కీయావిషయత్వాభావఃకథమ్,
ఇత్యమ్, యద్యత్ కీయావిషయభూతిమ్ తద్ధి సవికారందృష్టమ్, య
దాదపకణంహస్తతలేనిఘృష్యతే, తదాదపకణాశ్చియాకియా, య
దాదపకణేచాణిర్నిఘృష్యతే, తదాపాశ్చాశ్చియాకియేతి స్వాశ్చి
యపరాశ్చియాకియామో దః పకణాదాహరణమ్, కీయావిషయ
త్వాభావేపి సంస్కార్యత్వం దృష్టమిత్యత్రాహ - స్నానాదరితి—
నపుషిసతః - శరీరేవిద్యమానాత్, స్నానాదేకమకణః - స్నానాది
రూపకమకణః, అయమత్తా, నాపిసంస్కరియేత - నచసంస్కార్యో
భవతీత్యర్థః. తహికకస్సంస్కరియేతేత్యత్రాహ - అహంకతేతి
ఇహ - శరీరే, సంగతః - సంబద్ధః, అత్తమోన్యః - ఆత్మభిన్నః, ఆవి
ద్యికః - అవిద్యాకల్పితః, అహంకతా - అహంకారః, సంస్కరియే
తేత్యన్వయః, ఆవిద్యికతోష్ట్యా అతిశయాధానానుగుణవికారిత్వం
సూచితమ్, అహంకతుకరిపి దేహాద్విలక్షణత్వాత్ కథంజహగత
స్నానాదిభిస్తస్య అతిశయఇత్యత్రోక్తమ్, ఇహసంగతఇతి,

ఆత్మః ఫలభోక్తృత్వాత్ సవసంస్కార్యఇత్యాహ—
తస్యైవేతి - తస్యైవ - అహంకతుకరేవ, ఏ తత్ఫలమ్ —
స్నానాదిఫలమిత్యర్థః, ఫలభాక్తాలహమథః ఇతిచేత్ సవవాత్స
త్యత్రాహ - నాత్మనీతి, ఇహఆత్మని అహంకతకథిభేదో ననువచ
ఇత్యన్వయః, కుతఇత్యత్రాహ - తత్సాక్షిత్వాదితి - యోయన్యసా
క్షీ, సహి న తద్భవతీతిభావః, సాక్షిత్వేమానమాహ - తయోరితి—
ఉపనిషది, తయోరితిమన్త్రీవణః, తయోన్యఃవిప్రులం స్వాతత్వ

సత్సత్సన్మోఽభిచాకశీతీతినుస్త్రీవణః, తథాఽత్యతే, ఇత్యన్వయః
 సాక్షీత్యైవిమాణతమాపత్యతెత్యర్థః. తయోరన్యథాత్వాదెరయ
 మభః, అహంకారజ్ఞప్రొత్తనోరేశఃఫలభాక్తా, అన్యోనత్సన్నితి.
 అహంకారైశభాక్తైః స్వప్రదశకయన్వదనమాహ - పోక్తంహీతి
 పోక్తమ్, ఆత్మేంద్రియత్యాదికమ్ - ఆత్మేంద్రియమనాయుక్తంభాక్త
 త్యాహుమనీషిణ ఇత్యాదిరూపమ్, వచనమపి - వాక్యమపి, పశీస్తు
 తాథే - పశ్యతాథే, ప్రమాణంహీత్యన్వయః. ఆత్మాదేహః,
 దేహాదిసంబద్ధస్వభాక్తృత్వాదాత్మనోఽశరీరత్వాప్రాణత్వామ
 నన్మత్వాదిశీవణాదనత్సన్నిత్యభోక్తృత్వశీవణాచ్చ భాక్తునిలయ
 ణాత్మైశ్యభిప్రాయః, యద్వా ఆత్మశబ్దస్సంవిదాత్మపరః. తత్సత్తద్యు
 క్తస్వభోక్తృత్వా త్తస్వభోక్తృత్వన్నాస్తీత్యభిప్రాయః, అత్రైవ
 వచనాస్తరంప్రమాణమాహ - ఏకాదేనఇతి, ఏకాదేనఇత్యాదికమ్,
 ఏకాదేనస్సప్రభాతేషు గూఢస్సప్రవాపీ సప్రభాతాస్తరాత్మా
 కమాధ్యక్షస్సప్రభాతాధివాసస్సాక్షీచేతాకేవలోనిగుణశ్చైత్యై
 వంరూపమ్, సఇత్యాదికమ్ - సప్రకృత్యాచ్యుక్తమకాయమపి, ఇమస్థా
 విరంశుద్ధమపాపవిద్ధమ్, ఇత్యైవంరూపమ్, త్రియూఫమ్ - నిగమగత
 మ్, వచనమపి - వాక్యమపి, ఉక్తమథంగమయతీత్యన్వయః, ఏకా
 దేనఇత్యత్ర కేవలశబ్దేన ఫలాన్వయరాహిత్యంవివక్షితమితితస్యాతో
 వయోగః, నిగుణః - అగుణవశ్యత్వాదభాక్తైత్యర్థః. సాక్షీ—
 అహంకారేవ్యాపీయమాణే స్వయంసాక్షీమాత్రేతయా అన్యస్థానా
 న్నభాక్తైత్యర్థః. సప్రకృత్యాదిత్యత్ర శుక్లమ్ - అవిద్యారహితమ్—
 వాసనారహితంవా, శుద్ధమపాపవిద్ధమ్ - కమేఫలఃహితమ్, కమే
 రహితం, పర్యగాత్ - గత్యర్థాబుద్ధ్యర్థా ఇతి అమన్యతైత్యర్థః

ఉదాహృతశ్రుతిప్రతిపన్నా కారోపేతా త్వస్వరూపంచదతి—
ఆత్మేతి - ఇహవాచి, ఆవిద్యుకతః - ఆవిద్యాకల్పితాత్, అహంక
తుః - అహంకారాత్ ఆత్మానిష్క్రమ్యత ఇత్యన్వయః; ఆత్మావిచ్య
జ్ఞాప్యత ఇత్యర్థః. ముక్తైరసాధ్యత్వేన్నిగమయతి - తస్మాదితి - అయం
స్వయమాత్మస్వరూప ఇతి తస్మాన్మోక్షోనపునసానిధ్య ఇత్యన్వయః, ఆత్మ
స్వరూపత్వేన మోక్షస్య సిద్ధత్వాన్న సాధ్యత్వమితిభావః,

శ్రీ || యద్యేవం కింవాక్యాథజ్ఞానైస్క్రియత ఇతిచెత్, మో
క్షప్రతిబంధనివృత్తిమూలమితిబ్రూమి, తథాచశ్రుతయః, త్వంహీ
నపితామోఽస్మాకమవిద్యాయాః పరంపారంతారయసీతి, శ్రుతం
హ్యేవమేవభగవద్బ్రువేత్థ్యః తరతిశోకమాత్మనీత్ * సాహంభగవ
శ్శోచామితమృథగవా శోకస్యచారస్తారయతు * తస్మైమృదితకపా
యాయతమసఃపారందశ్శయతిభగవా ననత్కుమారః, ఇత్యాద్యాః
తస్మాన్నిత్యస్వైవమోక్షస్య ప్రతిబంధకనివృత్తివాక్యాథజ్ఞానైస్
క్రియతే, నివృత్తిస్తుసాధ్యాపి ప్రధ్వంసాభావరూపానవిసశ్యతి, బ్రహ్మ
వేదబ్రహ్మైవభవతి (తమేవవిదిత్వాఅతిమృత్యుమేతి) ఇత్యాదివచనం
మోక్షస్యవేదనానస్తరభావితాం ప్రతిపాదయన్నియోగవ్యవధానం
ప్రతిరుదధి, నచవిదిక్రియాకర్మకర్మైవనవాభ్యానక్రియాకర్మకర్మైవనవా
కార్యానుప్రవేశః, ఉభయవిధకర్మత్వప్రతిషేధాత్, (అన్యదేవ
తద్విదితాదథోఽవిదితాదపి యేనెదంసవః సంవిజానాః తత్కేనవిజానీ
యా) దితి, (తదేవబ్రహ్మత్వంవిద్ధినెదంయదిదముపాసత, ఇతిచ,

శ్లో || యద్యేనస్తహి కింవాక్రియత ఇహవచోజన్య
వాక్యాథబుద్ధ్యత్యత్రబ్రూమో విముక్తఃప్రతిభట
హతిరేవేతి వేదాస్తథాహుః | త్వంహీత్యాద్యాః

శ్చుతంహీతిచప్రదితకషాయాయ తస్మాద్ధీ మేనిత్య
స్యైప్రౌపరోధప్రతిజాతిజననీసాతుమోక్షస్యతస్మాత్ ॥

సాధ్యాప్యేషానిన్పత్తిః భజతేహి హతింధ్వంసరూ
పాయతౌఽతౌఽవైత్తేముః కైశ్చమధ్యే న్యవహితివిద
హఃప్రాచ్యతేఽయన్నియోగాత్ । ఔష్ణేన బిష్ణౌ
వేదతిచతమితిగిరాఽతౌనముక్తినిః యోగాత్ సా
ధ్యాసావిత్తిచూతౌఽచ్చుతిశిఖరగిరాఽహదితా ఘా
ప్యతేహి ॥ ॥ ॥

సౌతాన్యాయజ్ఞివేశోధగవతి సుపచౌవేదనధ్యాన
కమఃత్వాభ్యాం తేహ్యస్య దేవతిగిరిపరిహృతేస్తస్త
దేవేఽచాత్రి । ॥ ౯౭ ॥

అ ॥ జ్ఞానవైయధ్యంతజ్ఞుతే - యద్యేవమితి -

టీ ॥ ఏవంయది - మోక్షస్వాధ్యోసచేత్, తర్హి, వచోజ
శ్చుచాక్మాధః బుద్ధ్యా - వాక్యజన్యవాక్యాధః జ్ఞానస, కింవాక్రియతే
కింసాధ్యతిఇత్యధః, మోక్షస్వాసాధ్యత్వేన మోక్షసాధకత్వస్యవా
క్యాధఃజ్ఞానసక్తుమకత్యత్వా. ద్వ్యాక్యాధఃజ్ఞానస్యనై ష్చల్యమేవేతి -
భాన, పరిహరితివిముక్తావతి విముక్తా - మోక్షే ప్రతిభటపాతిరే
షేతి . ప్రతిబద్ధః నిన్పత్తిరేవేత్యధః. ఇతీశ్వస్యబూసుఇత్యనేనా
స్వయాః ప్రతిబద్ధః నిన్పత్తిరేవ సాధ్యత్వం - శ్చుతిసిద్ధమాహ -
చదాస్తభాహుతి - త్వంహీత్యాద్యాః - త్వంహినిఃపితాయోఽ
స్తాకమవిద్యాయాః పరంపారంతాయసీత్యాద్యాఇత్యధః. అనెన
శ్చుతివాక్యేన అవిద్యారూపప్రతిబద్ధః నిన్పత్తిరేవ జ్ఞానసాధ్యత్వప్ర

తిపాదనాల్, ఉక్తా భావాక్యమిదంప్రమాణమ్, శ్రుతంహీతిచ—
శ్రుతం హ్యేవమేవధగవద్దృశ్యేభిస్తరతిశోకమాత్మవిదిత్యాద్యాఇత్య
భాః. అనెన వాక్యేనశోకనివృత్తైజ్ఞానసాధ్యత్వప్రతిపాదనా చ్ఛా
కహేతుభూతావిద్యానివృత్తైరపి తత్సాధ్యత్వమథాసిద్ధమితి నిరుక్త
వాక్యముక్తాభేప్రమాణమ్, మృదితకషాయాయతస్సాఇతి - తస్మై
మృదితకషాయాయతమసుపారందశాయతిభగవాన్ సనత్కుమార
ఇతీత్యభాః, అనెన వాక్యేనతమసుపారందశాయతీతి అవిద్యానివరణ
కబిహ్నాన్వహూనప్రదశానప్రతిపాదనా దవిద్యానివృత్తైజ్ఞానసాధ్య
త్వే నిరుక్తవాక్యంప్రమాణమ్, ఇతీమే - ఇత్యేనరూపాఇత్యభాః.
ప్రతిబంధకనివృత్తైస్సాధ్యత్వన్నిగమయతి - నిత్యస్యైవేతి - తస్మాల్,
హేతువాక్యజన్యవాక్యాథాబుద్ధిస్తు, నిత్యస్యైవమోక్షస్య ఉపరోధ
ప్రతిహతిజననీ - ప్రతిబంధకనివృత్తిహేతుభూతేత్యభాః,

ప్రతిబంధకనివృత్తైస్సాధ్యత్వేన అనిత్యస్వస్వాదిత్యతాహ-
సాధ్యానీతి - ఏహానివృత్తిః, యతోధ్వంసరూపా, అతః, సాధ్యాపిహ
తిమ్, నభజతేఇత్యన్వయః, ప్రధ్వంసాభావస్య ధ్వంసాప్రతియోగిత్యా
ల్ ప్రతిబంధకనివృత్తేనానిత్యత్వప్రసజ్జితభావః, అయంపరిహారో
నియోగసాధ్యత్వవక్షేపి తుల్యఇతిచెన్న, నియోగసాధ్యత్వే ప్రపంచ
సత్యత్వంస్వాదిత్యభిప్రేతమిత్యైక్తత్వాల్, నియోగసాధ్యత్వవక్షేపప్ర
తిస్వారస్యహానిమాహ - విత్తైరితి - బ్రహ్మైవబ్రహ్మవేదేతి - బ్రహ్మ
వేదబ్రహ్మైవధవతీతితమితిగిరా - తమేవవిదిత్వాఅతిమృత్యుషాతీ
త్యాదివాక్యేనచ, విత్తైర్ముక్తైశ్చ - జ్ఞానమోక్షయోః, మధ్య
నియోగాదన్వయధానవిరహః, ప్రోచ్యతేఇత్యన్వయః, ప్రతివాద్యతే
త్యభాః. నిరుక్తవాక్యే మాక్షేబ్రహ్మవేదనానంతర్యప్రతిపాదనా,

పొత్తిగళ్యాభిధాను । ఆవిభూతస్వరూపం తదనుస
ముదితం జక్షుక్రీడరాద్యైయోగంచ బ్రహ్మలోకేఽ
స్మృతి మపిచమత్వక్త దేహాదికస్య ॥

ఏకంరూపస్యవృత్తి వపుషిశకటయ్యోపమానేనచో
క్తాప్రాగన్తిక కమతస్త్రోకరణమపిమతేః శ్రోత్రనే
త్రాదిచోక్తా । వేద్యంశబ్దాది వేత్తత్వమపిచకథయి
త్వాత్మనీహాన ఏవవ్యావృత్తి చోపపాద్యాస్య పునరభి
హితేభ్యస్తు దేహేంద్రియేభ్యః.

ఏకంభూతాత్మవిత్సు ప్రచరణమఖలేష్వేవ లోకేశుకా
మానాప్తి చాప్యేష్వశేషాం వచనవివాదమిత్యాదికే
సంప్రదశ్యే । సవాల్లోకాంశ్చ కామానభజతియ
ఇహాత్మానమేవం ప్రకారంజానాతీతి ప్రజాపత్యుదితమి
తికృతో త్రోపసంహార ఏవమ్ ॥

జ్ఞాతవ్యైతస్యపాశ్చత్వ ముఖగుణయంతస్తతజీవఃప్రతీ
తస్తజ్జీవే సంభవస్తీహతు కథితగుణాస్తేహ్య పాపత్వ
ముఖ్యాః । జీవోతోవ్యాఖ్యేశేషే శ్రుతవితిదహరో జీవఏ
వేతిశక్యాం ప్రాప్తామేతామ నూద్యన్వయమిహతుము
నిస్సీవ్యయ సిద్ధాస్తసూహ ॥

ఆవిభూతస్వరూపస్త్వీతి పునరన్వతాచ్ఛాదితా పాశ్చ
తాదిః ప్రాకృత్యాన్తక్తబద్ధః ప్రకృతిజవపుషః ప్రోత్తి

రసంబన్ధఃపారమాధికః, తదాకింతద్వినాశాపెక్షా, సతుబ్రహ్మవ్యతిరిక్తతయానపారమాధిః కః యస్యతుబన్ధాననివృత్తిః, తస్యజ్ఞానమేవజాతమిత్యవగమ్యతే, జ్ఞానకార్యాదశఃనాత్, తస్మాత్, శరీరస్థితిభావతువామావా, వాక్యార్థజ్ఞానమనంతమృక్తవవాసా, అతోనభ్యాసనియోగసాధ్యోమోక్షఇతి సభ్యాసవిధిశేషతయా బ్రహ్మణస్సిద్ధిః, అపితు సత్యంజ్ఞానమనంతంబ్రహ్మ, తత్త్వమసి, అయమాత్మాబ్రహ్మ, ఇతితత్పరైశ్చేషదసముదామేదిన సిద్ధ్యతీతి,

శ్లో॥ శాస్త్రేన్నైతావతా నివిషయమితిభవెచ్చ
క్యశజ్ఞంకదాచిద్భేదస్యావిద్యుకస్య పరిహితేవిష
యశ్చైవసతహ్యపవతైః । బ్రహ్మైవైవసశాస్త్రేనసభ
భవతివిషయకిన్త్యవేద్యం కథంచిత్పరిత్యగూపం
హిశాస్త్రంగమయదపహరిత్యేతదీయాప్యభేదాత్॥

జ్ఞాతృజ్ఞేయాదికానైవకథయతిహి తథావాఙ్మదృష్టే
రితీయంబన్ధచ్ఛేదోమతేశ్చేచ్ఛ్చినగాముఖవిధేనికం
లత్వంనశజ్ఞయమ్ । తేహంస్వాభావ్యజ్ఞాతేతరసకలభి
దోన్ముఖ్యహానావహత్యన్న జ్ఞానాదేవబన్ధతురిహజగ
తీయన్నదృష్టేతివాచ్యమ్ ॥ ॥ ॥

మిథ్యారూపస్సబన్ధాసహిమతి జననస్యోత్తరస్థాతు
మహాస్తత్త్వంసోబన్ధహాని నిజతమసతనాదూ
ధ్వమివేత్యయ్యుక్తమ్ । నోమిథ్యాసపక్షేతేహా
రణఇహాపరోపెత్యతే రజ్జునీతస్సపక్షధ్వంసస్తనుశ్చే
న్నచభవతిస్మూహాపెత్యతేతద్వినాశః ॥ ॥ ॥

బ్రహ్మస్య త్వేన దేహానభతి పరమాథోఽపితు
స్యాత్స్వసాయంబన్ధోయస్యానిచ్ఛత్తామతిరిహ పురు
షేనోదితేత్యేవజ్ఞాధ్యమ్ ! తత్కార్యస్యాప్రతీతే
స్థితిరిహతుతనూరస్తువాపుంసి మావామక్రొవాక్యా
థబుద్ధైఃపరమయమితితథ్యాన పున్యాన్నమోక్షః ||

సిద్ధింబ్రహ్మణస్తద్భవతి ప్రసరియంఛ్యానవాక్యేష
వాత్సత్యజ్ఞానాదివాక్యైరపితు సిగమగైస్తత్త్వము
స్యాదివాక్యైః | || ౧౦౧౫ ||

అ || విదికమర్థాభావే బ్రహ్మణశ్చస్త్రీవేద్యత్వాసిద్ధ్యా
శాస్త్రీస్యనివిషయత్వమాశక్యపరిహారతి - శాస్త్రీమతి -

టీ || ఐతానతాశాస్త్రీం కదాచన్నివిషయమితి నశక్య
శక్యమితియోజనా, తహిశాస్త్రీస్య కొవావిషయత్వత్యాహ -
భేదస్యతి - ఆవిద్యకస్య - ఆవిద్యాకల్పితస్య, భేదస్య, ప్రతిపాతివిష
యత్వేన - నివృత్తివిషయకత్వేన, తస్య - శాస్త్రీస్యఉపపత్తేః -
ఉపపన్నత్వాదిత్యథః. బ్రహ్మవేదబ్రహ్మవిదిత్యాదిభి బ్రహ్మణా
వేద్యత్వంప్రతీయతత్వత్యాహ - బ్రహ్మేతి - శాస్త్రే, బ్రహ్మ, ఇద
న్త్యేన - ప్రమేయతయా, విషయోనభవతీత్యన్వయః, తహి కథం
విషయత్వత్యాహ - కిన్త్వీతి - కిన్తు - అవేద్యమ్ - అవిషయభూ
తమ్, యత్ప్రత్యగూపమ్ - ప్రత్యగత్తస్వరూపమ్, కథంచిత్ తత్,
గమయత్ శాస్త్రీమ్ - ప్రతిపాదయచ్చాస్త్రీమ్, ఏతదీయాప్రభే
దాజ్ఞాతృజ్ఞేయాదికానపహరతీత్యన్వయః,

శాస్త్రీస్యభేదనివృత్తిపరత్వందశేయతి - కథయతీతి - నద్వి
ష్టేరితీయంవాక్ - నదృష్టేదృష్టారంపత్వేనః మతేమః నైఃమ్యస్య

ధాఇతివాక్, తథాకథయతిహీత్యన్వయః. జ్ఞానాదెవబద్ధనిపుత్రిశ్చై
 చ్ఛాస్త్రవిరోధస్తావత్ పరిహరతి - బద్ధచ్ఛేదఇతి - బద్ధచ్ఛేదః - బద్ధ
 నిపుత్రి, మతేశ్చైత్ - జ్ఞానాదెవచైత్, శ్రీవరాముఖవిధేః - శ్రీవరా
 మానననిదిధ్యాసనవిధానస్య. శ్రోతశ్చాస్త్రమస్తవ్యకత్యాదేః, నిష్ఫల
 త్వమ్ - నై రథశక్యమ్, సశక్యమితియోజనా - నాశక్యసీయమి
 తీత్యర్థః, పరిహరతి - తెషామితి - తెషామ్ - శ్రీవరామానననిది
 ధ్యాననానామ్, స్వాభావ్యజాతేతరసకల భిదోన్ముఖ్యహానావహ
 త్వాత్ - స్వాభావ్యజాతమ్ - స్వాభావతడిత్వన్నమ్, యత్ ఇతరసక
 లభిదోన్ముఖ్యమ్ - పుంసథితరజ్జాతృజ్ఞేయజ్ఞానరూప భేదాభిముఖ్యమ్
 తస్యహానావహత్వాత్ - నిపుత్రిహేతుత్వాదిత్యర్థః, అయంభావః
 వాక్యాథేజ్ఞానోత్పత్తౌభేదవాసనా పరిబంధికా, తన్నివతాకాభేద
 వాసనోత్పాదనశ్రీవరాదీనాముపయోగఇతి, అథ పృత్యక్షవిరోధంప
 రిహరతి - సజ్ఞానాదెవతి - ఇహజగతిజ్ఞానాదెవయంబద్ధతీత్యన్వ
 ద్బుష్టేతిసవాచ్యమిత్వన్వయః,

కథమిత్వత్రాహ - మిథ్యాపూర్వఇతి - సమిథ్యాపూర్వబద్ధః,
 మణిజననస్యోత్తరం స్థాతుమపరాసహిత్యన్వయః, కథమిజనన
 స్యోత్తరంబద్ధస్థాతుమనవాః. బద్ధోహ్యనువర్తతేఇతిజ్ఞాబద్ధాయ
 స్యానువృత్తత్యాదినా పరిహరిష్యతే, ఉక్తాదెవహేతోబంధనిపు
 త్తేశ్వరీరపాతానపెక్షత్వమిత్వాహ - తదితి - తత్ - తస్మాత్, పుంసః
 పురుషస్య, నిజతరుపతనాదూర్ధ్వమేవ - నిజశరీరపాతాత్పరమేవ,
 బద్ధహానిరిత్యయుక్తమిత్వన్వయః, బద్ధనిపుత్రితినయుక్తమిత్వర్థః,
 ఉక్తమథంబద్ధమైనాపపాదయతి - నామిధేతి - ఇహమిథ్యా
 నవభేదేహారణే - మిథ్యాసంపాదయనిపుత్తౌ, రజ్జుధీతఃపరః - రజ్జు
 యాథాత్మజ్ఞానాదస్య, సపాద్యంసః - సపానాశః, నూఅపెక్ష్యతే

నాపెక్షణీయత్యథః. దృష్టానైవశీతమథాంవృతిరేకముఖన దా
ష్టాన్తికేవివృణోతి - తనుశ్చేదితి, తనుఃమృషానధవతిచేత్ - మి
థ్యానధవతిచేత్. తద్వివాశోఽపెక్ష్యతఇత్యన్వయః, తద్వివాశోపె
క్షణీయత్యథః.

సారమార్థికత్యవిపర్యయమాహ - బిహ్వస్యత్వేన పరమా
ధోః నభవతి, అపితుమ్మపెత్యన్వయః, విపరీతవన్నంమసారమార్థిక
మ్ - బిహ్వస్యతిరిక్తత్వాత్, శుక్తిరూప్యనదిత్యనుమానంవిషయేతమ్
బద్ధసృజ్ఞానోత్తరకాలంస్థితిరనుపవన్నాచేత్ తథంబద్ధసృజ్ఞానోత్తర
కాలంస్థితిరిత్యత్రాహ - అయంబద్ధఇతి - అయంబద్ధోయస్యానిష్ప
త్తః, ఇహపురుషే - అస్మిపురుషే మతినోదితేత్యేవబోధ్యమ్ -
నోత్పన్నేత్యేవజ్ఞాతవ్యమిత్యథః, కుతఇత్యత్రాహ - తత్కార్యస్య
తీ - తత్కార్యస్య - మతికార్యస్య బద్ధనిష్పత్తిరూపస్య, అపరీతేః
అనుపలభ్యేత్యథః కార్యాభావస్యకారణభావమాత్రీవ్యాప్యత్వా
భావేసి సామగ్రిభావవ్యాప్యత్వాత్ భిమనిష్పత్తింప్రతితత్సృజ్ఞానస్య
సామగ్రిత్వాత్ తదభావేన జ్ఞానాభావఃకల్పితఇతి నపరీత్యక్షవిరోధ
ఇతిభావః. జ్ఞానోత్పత్త్యనంతరంబద్ధనిష్పత్తిన్నిగమయతి - స్థితిరితి -
ఇహపుంసి - తనోస్థితిరస్తువామావా, వాక్యాథ బుద్ధిఃపరమయన్ము
క్తఇతియోజనా, అయంపురుషోముక్తవేత్యథః, దగ్ధపటేపటపరీ
తిభాసవత్ శరీరపరీతిభాసోఽనుపతేతవా, నివతేతవా, బద్ధశ్చిన్న
మూలతయాదగ్ధపటపదకార్యకరఇతిభావః, ధ్యాననియోగస్యమోక్ష
హేతుత్వాభావన్నిగమయతి - ధ్యానపుణ్యాన్నమోక్షఇతి,

బద్ధనిష్పత్తేనియోగనైరపెక్ష్య సాధకహేతుభిన్ధ్యానవిధి
శేషతయాబిహ్వణసిద్ధిరిత్యాహ - సిద్ధిరితి - తత్ - తస్మాత్, బిహ్వ

ణః, ధ్యానవాక్యైషభావాత్ - ధ్యానవిధిశేషతయా, నసిద్ధిరిత్యన్వ
యః, తహిః బ్రహ్మణః కథంసిద్ధిరిత్యత్రాహ - సత్యజ్ఞానాదీతి—
అపితుతత్పరైః నిగమగై స్సత్యజ్ఞానాదివాక్యైః తత్త్వమస్యాదికైశ్చ-
తత్త్వమస్యాదివాక్యైశ్చ బ్రహ్మణసిద్ధిరితిపూర్వేణాన్వయః,

శ్రీ ॥ తదయుక్తమ్, వాక్యార్థజ్ఞానమాత్రాద్భవనిపుత్ర్య
నుపపత్తైః, యద్యపిమిథ్యాయోబద్ధోజ్ఞానబాధ్యః. తథాపి బద్ధస్యా
పరోక్షత్వాన్నపరోక్షరూపేణవాక్యార్థజ్ఞానైవ సబాధ్యతే, రజ్జ్వ
దానపరోక్షసంప్రదేశితోవత్కమానాత్మాత్మాయం సర్వోరజ్జ్వరేషే
త్యాప్తోవదేశజనిత పరోక్షసంప్రదేశితజ్ఞానమాత్రేణ భయాని
వృత్తిదశకానాత్, ఆప్తోవదేశస్యతుభయనివృత్తిహేతుత్వం వస్తు
యాథాత్మ్యాపరోక్షరిమిత్రవృత్తిహేతుత్వేన, తథాపి, రజ్జ్వసంప్ర
దేశకనభయాత్ పరావృత్తావృత్యహే - నాయంసర్వోరజ్జ్వరేషేత్యా
ప్తోవదేశేన తదన్వస్తుయాథాత్మ్యదర్శనవృత్తస్తదేవవృత్త్యైకేణదృ
ష్టోభయాన్నివతేతే, నచశబ్దపవవృత్త్యజ్ఞానంజనయతితివక్తుంశక్య
మ్, తస్యఅనిద్రియత్వాత్, జ్ఞానసామగ్రివీధిద్రియాణ్యేవహి అపరోక్ష
సాధనాని, నచాస్యానభిసంహితఫలకమాన్యస్థానమృదితకషాయస్య
శ్రీవణమనననిదిధ్యాసనవిముఖీకృతబాహ్యవిషయస్య పురుషస్యవా
క్యమైవ అపరోక్షజ్ఞానంజనయతి, నివృత్తవృత్తిబద్ధతత్పరేపిపురుషే
జ్ఞానసామగ్రివిశేషేణామిద్రియాదీనాం స్వవిషయనియమాతికృమా
దశకేనైవ తదయోగాత్,

శ్రీ ॥ మైవంవాక్యార్థాధీమాతేతత్తహ కథితాన్మౌ
చితాబద్ధహానిబంధోమిథ్యేతి యద్యపుద్దితధిషణ
యాబాధ్యతేయంతథాపి । బాధ్యానాధ్యక్షగమ్య

స్వయమయమవరోక్షాన్యవాక్యాభాబుద్ధ్యాసర్వా
భ్యజ్జేతరజ్జేస్థితవతినభయంవార్యతే హ్యప్తవా
క్యాత్ ॥ ॥

ఏషారజ్జనఃసహాయమితి భయనివృత్త్యావహత్యన్తు
వాచోయాథాత్మ్యస్యాసరోక్షోపయికయతన నివాహ
మాకత్వాత్తథాహి । రజ్జేసహప్రీతీత్యోదితచకిత
యుతోతోనివృత్తిపుమాన్యారజ్జహేన్యపాససహా
యమితివచనతఃకస్యచిత్వాప్తపుంసః ॥ ॥

దీప్తుంసోయంప్రీవృత్తోభవతిఖలు పురోవృత్తితద్వ
స్తుసమ్యద్వృత్త్యాతద్వస్తుతత్వం భవతిహిగతభీష్తన
వప్రీతీతిః । నౌవాచ్యంశబ్దవవానహతి మతిమితి
హేయమధ్యక్షరూపాంశబ్దస్యానిద్రియత్వాన్నభవతి
హియతోఽనిద్రియేధ్యక్షకృత్త్వమ్ ॥ ॥

కమాన్యుష్టానతోనాపిచ ఫలనిషయాసక్తిముక్తాన్ని
వృత్తాశేషాఘస్యాన్యపుంస శ్శిరావణమసనతోధ్యాన
తశ్చాపివాక్యమ్ । బాహ్యభౌన్యుభ్యరోధాప్రభవ
తిజననైధ్యక్షబుద్ధైఃకదాచి చ్ఛబ్దేధ్యక్షావహత్యంక
చిదపిజగతీదన్నద్భుష్టన్నయుక్తమ్ ॥ ॥

ఏతాశేషాపరోధపిచసహిపురుషే తత్పరైతౌదిరూ
పాధీసామగ్రికదాచిత్ స్వవిషయనియమంలబ్ధశేతో
నసత్తత్ । ॥ ౧౦౬ ॥

అ ॥ ఏతద్ధ్యాననియోగవాదీదూషయతి - మైనమితి—

టీ॥ కథితాద్వాక్యాధానీమూలీతః పోక్తవాక్యాధానా
 మూలీణ, ఇహ - అస్మిక్ పురుషే, బద్ధహనినోచితేత్యన్వయః
 బద్ధనివృత్తిశయైకైత్యధానః. పరిపచ్చమిథ్యాత్వవాదినా జ్ఞానాద్య
 స్థనివృత్త్యనుపపత్తికథమచ్యుతత్యతాహ - బద్ధత్యతి - యద్యపి
 బద్ధామిథ్యతీ, అయమ్ - బద్ధః, ఉదితధిషణయాబాధ్యతే - ఉత్ప
 న్నజ్ఞానెననివార్యతే, ఇత్యన్వయః, జ్ఞాననివర్త్యతోపగమేపి వైష
 మ్యమాహతథాపీతి - స్వయమధ్యక్షగమ్యాయమ్ - పరిత్యక్షగ
 మ్యాయంబద్ధః, అపరోక్షాన్యవాక్యాధానబుద్ధ్యానబాధ్యత్యన్వయః
 పరోక్షజ్ఞానస్య అపరోక్షభూమాబాధకత్వేదృష్టాస్తమాహ - సహా
 భ్యక్ష్యతి - అతీరజ్ఞానసాధ్యత్యైస్థితవతి ఏవారజ్ఞః, అయన్నసహ
 త్యతి ఆప్తవాక్యాద్యయన్నవార్యతేహీత్యన్వయః,

రజ్జుజ్ఞానెనభయానివృత్తిశ్చైదాప్తోపదేశనైరథాన్యోస్యాదిత్య
 తతహ - భయనివృత్త్యావహత్యమితివాచః- వాక్యస్యభయనివృత్త్యా
 వహత్యస్తు. భయనివర్తకత్వస్తు, యాథాత్మ్యస్య - పురోవృత్తివస్తు
 యాథాత్మ్యస్య, అపరోక్షాన్యాయతననివాహకత్వాదితి సంబద్ధః,
 పరిత్యక్షజ్ఞానాపయికపరివృత్తినివాహకత్వాదిత్యధానః, అనెన పరి
 భమసూత్రే పరిబలపరిమాణబాధితత్వేన భయాదికార్యస్తునివర్తక
 త్యతిభాష్యాధోజ్ఞాయతే, ఆప్తోపదేశస్యభయాదికార్యనివృత్తిహేతు
 త్వంవస్తుయాథాత్మ్యాపరోక్షనిమిత్తపరివృత్తిద్వారకమితిహి తస్యా
 ధానః, ఇమమథాన్యదృష్టాన్తైదేశకాయతి - తథాపీతి - రజ్జౌ, సహ
 పరిత్యా - సహభాన్త్యా. ఉదితచకితయుతః - ఉత్పన్నభయయు
 క్తః, అతోనివృత్తః - అతీరజ్జుతఃసరావృత్తః, యఃపుమాన్,
 సోయమ్, కస్యచిదాప్తపుంసః - కస్యచిదాప్తపురుషస్య ఏవారజ్ఞః,
 అయన్నసహత్యతివచనతః - వాక్యతః,

దగ్ధిష్ఠంపగీవుత్తః - పురోవృత్తితద్వస్తుతత్వం సమన్వయప్రవృత్తి
 వీతసంపదపగీతీతిః - నివృత్తసంపదభాగిన్తి, వీతభయోభవతిహీత్య
 న్వయః, నివృత్తభయోభవతి ఖల్విత్యర్థః. అస్తస్వపరోక్షజ్ఞానమేవ
 తాదృశభగిమవిరోధి, శబ్దవీవతాదృశాపరోక్షజ్ఞానం జనయతీత్యా
 శబ్దాహ - నౌవాచ్యమితి - ఇహ, తాంశబ్దవీవ, అధ్యక్షరూపా
 మ్మతిం జనయతీతినౌవాచ్యమిత్యన్వయః, కుతశ్చత్యతాహ - శబ్దస్య
 తి - శబ్దస్య - వాక్యస్య, అనిన్దియత్వాత్ - ఇన్దియభిన్నత్వాది
 త్యర్థః. ఇన్దియభిన్నత్వేపి పగీత్యక్షజ్ఞానహేతుత్వం కుతోఽన్యాది
 త్యతగీవాప్తిందశయతి - సభవతీతి - యతః - అనిన్దియే, అధ్య
 క్షకృత్త్వమ్ - పగీత్యక్షకృత్త్వమ్ - సభవతి - నాస్తి, తతశ్చత్య
 భాహారేణ పూర్వేణాన్వయః, అనెన యతగీఅనిన్దియత్వమ్, తతగీ
 పగీత్యక్షహేతుత్వాభావఇతివాప్తిందశయతి - సచ అనిన్ది
 యత్వేపి ఆలోకాదెరపరోక్షజ్ఞానజననకత్వందృష్టమితి - హేతో
 హ్నాభిచారః, అనిన్దియశబ్దేన ఇన్దియఘటితసామగ్రిఘటకత్వస్య
 వివక్షితత్వాత్

అనిన్దియమేవహి యోగినౌప్యవహితాదికంజ్ఞాపయతి,
 తథావివక్షితపురుష విశేషస్యవాక్య మపరోక్షజ్ఞానంజనయతీత్యా
 శబ్దస్యపరిహారతి - కర్మానుష్ఠానత్య - ఫలవిషయాసక్తిముక్తాత్ -
 ఫలాసక్తిసహితాత్, కర్మానుష్ఠానతః - కర్మానుష్ఠానాత్, నివృ
 త్తాశేషపాపస్య, అస్యపుంసః, అస్యపురుషస్య, శ్రీవరాహసతోభావ
 తశ్చ - శ్రీవరాహససధానైః, బాహ్యభావస్తుఖ్యగోధాత్ - పగీత్య
 గర్భాన్యతిరిక్తపరాగర్భవిషయకాభిముఖ్య పగీతిరోధాత్, వాక్య
 మ్, అధ్యక్షబుద్ధేన ననాపికదాచిత్ప్రభవతీత్యన్వయః, నాపికదాచి
 చ్చక్షుతీత్యర్థః. కుతశ్చత్యతాహ - శబ్దస్య - జగతిశబ్దేననుగ

తౌనహత్వమ్ - పృతక్ష హేతుత్వమ్, క్వచిదపి - సదృష్టతనయుక్త
మిత్యస్వయః,

సయుక్తమిత్యస్వవివరణం వీతాశేషోపరోధే - నిష్పత్తసకల
పృతిబద్ధకే, తత్పరేపురుషేపి, వివక్షితాథాకావధానవతిపురుషేపి,
అతాదిరూపాధీసామగ్రి - ఇంద్రియాదిరూపాజ్ఞానసామగ్రి, స్వవిషయ
నియమంకదాచిన్నలబ్ధతే - స్వసాధ్యనియమం కదాచిదపి నాఃకరి
మతీత్యథాః, ఇంద్రియమేవపృత్యక్ష హేతుః, అనుమానమేవ అనుమతి
హేతుః, శబ్దశబ్దబింసహేతుచిత్యమున్నియమమిత్యథాః. శబ్దస్వపృ
త్యక్ష హేతుత్వాభావన్నిగమయతి - అతశ్చి - అతః - ఉక్తనియమా
త్, తత్ శబ్దస్వ పృత్యక్ష హేతుత్వమ్, సనత్ - సయుక్తమిత్యథాః,

[శ్రీ || సచ ధ్యానస్య వాక్యాథాక్షానోపాయతా, ఇతరేతరా
శ్రీయత్వాత్, వాక్యాథాక్షానానాతేతద్విషయం ధ్యానమ్, ధ్యానని
వృత్తే వాక్యాథాక్షానమితి - సచ ధ్యానవాక్యాథాక్షానయోభిక్షాన్న
విషయత్వమ్. తథాసతి ధ్యానస్య వాక్యాథాక్షానోపాయతా - సన్యాత్
సహ్య స్వధ్యానమన్యోన్ముఖ్యముత్పదయతి, జ్ఞాతాథాక్షాన్తప్రతిసన్త
తిరూపస్య ధ్యానస్య వాక్యాథాక్షానపూర్వకత్వమవజానీయమ్, ధ్యే
యబిహ్వవిషయజ్ఞానస్య హేత్వస్తరాసంభవాత్ సచ ధ్యానమూలం
జ్ఞానం వాక్యాన్తరజన్యమ్ నివర్తకం జ్ఞానం తత్త్వమన్యాదివాక్యజన్య
మితియుక్తమ్, ధ్యానమూలమిదం వాక్యాన్తరజన్యం జ్ఞానం తత్త్వ
మన్యాదివాక్యజన్యజ్ఞానసంకవిషయం భిన్నవిషయంవా, ఏకవిషయ
త్వే తదేవేతరేతరాశ్రీయత్వమ్, భిన్నవిషయత్వే ధ్యానసతదాన్త
ఖ్యాపాదానాసంభవః, కిచ్చ ధ్యానస్య ధ్యేయధ్యాతౌద్యనేకప్రప
ణ్చాపేక్షత్వాన్నిష్ప్రసివజ్చబిహ్వత్వైకత్వవిషయవాక్యాథాక్షానోత్ప

తై దృష్టద్వారేణ నౌపయోగఇతి వాక్యార్థజ్ఞానమాత్రాదవి
ద్యానివృత్తింవదతః శ్రీవరాహననవిధ్యాననవిధీనామానభావ్యమేవ

శ్లో॥ వాక్యార్థజ్ఞానహేతుత్వ మపిసకుచిరంధ్యాన
వీతత్వయోక్తం తత్రాన్యోన్యశ్రీయాత్తదభవతి
హివచసోత్పన్నవాక్యార్థబుద్ధ్యా । ధ్యానాద్వా
క్యార్థాధీస్సేతిచవిషయభిదానాన యోగ్యకృతజ్ఞా
న్యానం హేతునతహీహేతుభవతి పునవాగ్జ
వాక్యార్థబుద్ధౌ ॥ ॥

అన్యోన్యభిన్నపుంసోజనయతిహి యతోధ్యానమ
థేవర స్థి ధ్యానంజ్ఞాత స్మతీనాం సముదయఇతి
తద్ధేతుతాస్మాత్తవజ్ఞాన్య । ధ్యేయబ్రహ్మపరీతి
నభవతిహియతో హేతుతస్సాపరస్తాన్నజ్ఞానం
ధ్యానమూలంభవతి పునరిదంభిన్నవాచాకయాచిత్ ॥

హస్తజ్ఞానమహావాక్యతత్పరమచిరం తత్తవమస్మా
దిజ్ఞాతదానంధ్యానౌపయుక్తం వరవచసభవంత
త్వమస్మాదివాచా । ఏకాథంవానవాత్కథిత
ఇహపునదోష ఆద్యేతుపక్షేననౌన్యంసాపేక్షతా
న్యైవచభవతి తదాన్యభిన్నముక్తస్తతోవై ॥ ॥

ధ్యానాద్వాక్యార్థబుద్ధావీతి సభవతితద్ధ్యానహేతు
త్వమతేత్యన్యస్తాద్వాక్యతస్సేత్యపి సహిరచిరంధ్యా
నహేతుపరీతిః । క్షిప్రస్యధ్యేయముఖ్యాఖిల వివి
ధభిదాపేక్షయానిష్ఠిపశ్చబ్రహ్మైకత్వబుద్ధౌసపున
రిహభవద్దృష్టరీత్యోపయోగః ॥ ॥

తృతీయః. ధ్యానహేతుభూతంజ్ఞానం హేత్వస్తరజన్యమ్, సతుధ్యానప
శ్చద్భ్యాంజ్ఞానపేతువాక్యహేతుకమ్, ఇత్యేవంధ్యానవాక్యాథకజ్ఞా
నయోనస్సచుగ్రీభేన అన్యోన్యశ్చైవపరిహారమాశక్యసామగ్రీభే
దోనసంభవతీత్యాహ - ధ్యేయబిస్తాప్రతీతితి - సాధ్యేయబిస్తాప్ర
తీతి, యతఃపరస్తాద్భేదేన ససంభవతీ తతస్తద్భేదేనతాతస్యాఅవశ్యే
తీ పూర్వోపాతత్యధ్యానహేతౌగాన్వయః, బిస్తాప్రతీతిత్యతాద్యగో
చరత్వాదితిభావః, తత్పరిహారాయవాక్య భేదమాశక్యతభావక్తుమ
యుక్తమిత్యాహ - సజ్ఞానమితి - ఇదంధ్యానమూలంజ్ఞానంకయా
చిద్భిన్నవాచాళవతి - తత్త్వమస్యాదివాచాభిన్నవాక్యాన్భవతీత్య
థః.

హస్తప్రజ్ఞానమ్ - నిరతఃకజ్ఞానమ్, తత్త్వమమస్యాదికాన్త
హావాక్యతః, భవతీతిసగుచిరమిత్యనుషడ్గేగాన్వయః, కుతఃత్యతీవిక
ల్ప్యదూషయతి - తద్దానమితి - పరిసరసభవమ్, భిన్నవాక్యజన్యమ్,
ధ్యానోపయుక్తంతద్దానస్తత్త్వమస్యాదివాచా ఏకార్థంవాసవా
ఇతీవికల్పః, తత్సకార్థమితిపక్షేచాగ్రుక్తాన్యోన్యాశ్చైవదోషమా
హ - సాగతి - ఇహాపద్యేనుపక్షేసాగ్రుక్త, అన్యోన్యసాపేక్ష
తాదోషిత్యన్వయః, అన్యోన్యాశ్చైవదోషోభవతీత్యథః. వాక్యా
న్తరేణజ్ఞానోత్పత్తౌ తస్యతత్త్వమసీదివాక్యతుల్యనిషయత్వాత్తస్యా
పిజ్ఞానస్యనిదిధ్యానససాపేక్షతాస్యాత్ ధ్యానస్యచవాక్యాథకజ్ఞానా
పేక్షాస్యాదిత్యన్యోన్యాశ్చైవదోషమిత్యథః. వాక్యయోభిన్ననిషయ
త్యేదూషణమాహ - అన్యైవతి - అన్యైవతే ఉక్తమమాన్యుభ్యస్త
త్, తతః - ధ్యానాత్, వాక్యాథకబుద్ధాసభవతీత్యన్వయః,

ఉక్తదోషేణవాక్యాన్తరజన్యజ్ఞానస్య ధ్యానహేతుత్వస్ససం
భవతీత్యుక్తరీతిన్సంభవతీతి నిగమయతి - ఇతినభవతీతి - ఇతి-

ఇత్యుతోహేతోః, అత్యధ్యానహేతుత్వస్మసద్భవతి - నయంత్రంభవ
తీత్యథః, ఇతి సాధ్యానహేతుప్రతీతిః అన్యస్తాద్వాక్యత ఇత్యపి
సగుచిరమిత్యన్వయః, నయంత్రమిత్యథః. ధ్యానస్యవాక్యాభిజ్ఞాన
విరోధిత్వమేవేత్యాహ - కిచ్చౌతి - అన్య - ధ్యానస్య. ధ్యేయము
ఖ్యాఖిలవివిధభిదాపేక్షయా - ధ్యేయధ్యాతౌది సకలవిధభేదసాపే
క్షతయా, ఇహానిష్ఠావశ్యాబ్రహ్మతైకత్వబుద్ధౌ దృష్టరీత్యానౌప
యోగః, - దృష్టద్వారేణనౌపయోగఇత్యథః. అదృష్టద్వారేణాప
యోగస్తు అత్యస్తభీరుభిః పరైనిరసనీయదైవితవాసనాయా స్స
త్యత్వప్రసక్తభయాత్ సరిత్యక్తఇతి ధ్యాననియోగవాదినోఽభి
ప్రాయః, అస్తుకాహానిరీత్యతాహ - తస్మాదితి - తస్మాత్ - దృష్టరీ
త్యా ఉపయోగాభావాత్, వచనజనితధీమాత్రీతః - వాక్యజన్యవా
క్యాభిజ్ఞానమూతాత్, అజ్ఞానహానిశ్చేత్ - అజ్ఞాననిష్పత్తిశ్చేత్
శ్రౌతవాక్యోదితస్య - శ్రౌతవ్యతిత్యాదేవోదవాక్యోదితస్య, శ్రీవ
ణముఖవిధేః, శ్రీవణమనననిదిధ్యాననవిధేః, పురోక్తమ్ - పాగుక్త
మ్, వై ఫల్యమ్ - నైరథః క్యమ్, దునికవారమ్ - దుష్పరిహర
మిత్యథః,

శ్రీ యతోవాక్యాదాపరోక్ష్యజ్ఞానాసంభవాద్వాక్యాభిజ్ఞా
నేన అవిద్యాననివర్తతే, తతేవీవజీవన్ముక్తిరపిదూరోతానితా, కాచే
యంజీవన్ముక్తిః, సశరీరస్సైవమోక్షఇతిచేత్ మాతామెనద్ధ్యేతివద
సంగతాథానంవచః, యతస్సశరీరత్వంబద్ధః అశరీరత్వమేవమోక్షఇ
తి త్వయేవశ్రుతి భిరుపపాదితమ్, అథ సశరీరత్వప్రతిభాసేవతమా
నె యస్యాయంప్రతిభాసోమిశ్మితప్రత్యయః తస్యసశరీరత్వనిష్పత్తి
రితి, స, మిథ్యేతిప్రత్యయేన సరీరత్వన్నిష్పత్తంచేత్, కథంసశరీరస్య
ముక్తిః, అజీవతోపిముక్తిస్సశరీరత్వమిథ్యా ప్రతిభాసనిష్పత్తిరవేతి-

కాయంజీవన్ముక్తిరీతివిశేషః, అథ సశరీరత్వప్రతిభాసా బాధితాపి
యస్యద్విచస్త్రజ్ఞానవదను పతకాలై, సజీవన్ముక్త్యతిచెన్న, బ్రహ్మవృత్తి
రిక్తసకలవస్తునిషయత్వాద్బాధకజ్ఞానస్య కారణభూతావిద్యాకమాకా
దిదోషస్సశరీరత్వప్రతిభాసనసహతే నైవభాధితఇతిబాధితానువృత్తి
సంశక్త్యతేపక్తుమ్, ద్విచస్త్రాదాతుతత్ప్రతి భాసహేతుభూతదోషస్య
బాధకజ్ఞానభూతచస్త్రైకత్వజ్ఞానావిషయత్వేనఅబాధితత్వాచ్చస్త్రప్రతి
భాసానివృత్తియుక్తా,

శ్లో॥ యస్తాద్వాక్యాత్ప్రగోక్షే తరమతిజననాసంభవా
నైసహక్యాద్వాక్యాభజ్ఞానామాత్రిం ప్రభవతిజ
నితంపుంస్వవిద్యాపహారే । జీవన్ముక్తిచ్చ తస్తాద్భవతి
పరిపూతాదూరతస్సేతిబోధ్యంజీవన్ముక్తిచ్చ కేయంభ
వతితనమతాదేహినోముక్తతాచేత్ ॥ ॥

వన్ధ్యామాతామమతీవగ వసనమిదంహ్యమాతా
భం యతోవై బన్ధాదేహిత్యమివామ మియమత
నుతాభాశినోక్షసత్వయైవ । దేహిత్యస్యావభా
సేస్థితపతిభవతి ప్రత్యయోయస్య దేహినిమిథ్యేత్యే
తస్య దేహాక్షుతిరితియదీసానై వజీవద్విముక్తిః ॥ ॥

దేహినిథ్యాత్వబుద్ధ్యా వపురపహరణజీవతోఽన్య
స్యచేయమ్ముక్తిమిథ్యావ పుణీహరణమితి భవేత్
కావిశేషోత్తీముక్తా । యస్య త్వేహేనువృత్తాభ
వతితనమతి బాధితాపిద్విచస్త్రప్రజ్ఞావత్తంపుమాం
పంకథయసింహుదిహిపోక్తజీవద్విముక్తమ్ ॥ ॥

తస్మాత్తంతంతతే దేహిత్యస్యేతిదేహిత్యస్య సశరీరత్వస్యవ అభాసేవృతి
సంధానైస్థితవతివతఃసూనానతి- యస్య యస్య పురుషస్యదేహేమిథ్య
తివృత్తయోధవతి వృత్తీతివతఃతే ఏతస్య అస్యపురుషస్యదేహాక్ష
తిరితియది దేహాక్షతిః జీవన్ముక్తిరితిచెదిత్యర్థః, జీవన్ముక్తిరిత్యస్యా
త్రాప్యనువజ్ఞః దేహాక్షతిరితినిదేశేనదేహాస్యచ్ఛిన్నమూలతాజీవ
న్ముక్తివాచినాభిప్రీతా. దూషయతిసేతిసావైవజీవద్వాముక్తిః జీవ
న్ముక్తీనభవతీత్యర్థః, కుతఃత్యత్రాహ దేహాక్షతి దేహేమిథ్యా
త్వబుద్ధ్యామిథ్యాత్వవిరేత్వా వపురవహరిణాత్ దేహాస్యనివృత్త
త్వాదిత్యర్థః. తథాచయస్యదేహేమిథ్యాత్వ పృథ్వీయోవతఃతే
తస్యదేహ ఏననాస్తీతి నసజీవతీతి సతతృజీవన్ముక్తిరుక్తోవపద్యతేతి
భావః, అథమిథ్యాభూతాదేహాభాననివృత్తిరేవ జీవన్ముక్తిరీత్యుచ్య
తేత్యాశంక్యాజీవతోపిముక్తిస్సేవేతి సవిశేషోజీవన్ముక్తేరిత్యాహ—
జీవతేతి జీవతోన్యస్యచ అజీవతోపిఇయమ్ముక్తిః, మిథ్యానపురీహ
రణమితి - మిథ్యాదేహాపృథిభాననివృత్తిరితి అతేముక్తాజీవన్ముక్తావ
శేషోభవేదిత్యన్వయః, నకొపిశేషత్యర్థః,

అథ బాధితాపిదేహా పృథీతియఃస్యపుంసోద్వీచస్త్రజ్ఞానవదను
వతఃతే సజీవన్ముక్తత్యుచ్యత ఇత్యాశంక్యచరిహరితియస్యత్వి
త్యానాదియస్యతు- యస్యపురుషస్యతు, ఏషాతనుమతిః- దేహాపృథీ
తిః, బాధితాపిద్వీచస్త్రపృజ్ఞావత్-ద్వీచస్త్రపృథీతివత్, అనుష్ఠత్తాధవతి
అనువతఃతే తంవ్రమాంసంపౌక్తజీవద్విముక్తం - కథిరజీవన్ముక్తం,
కథయసియది వదసిచెదిత్యర్థః. బాధితానుష్ఠత్తింత త్వజ్ఞానవతో
దూషయతిబిహ్మన్యైతి - బిహ్మన్యాశేవవస్తుక్షవణకరధియా-బిహ్మ
న్యాశేవవస్తునాశహేతుభూతియూతత్వమసీత్యాదివాక్య జన్యయాబు
ద్ధ్యా, సహేత్వవిద్యాదిదోషాపి- సప్రపజ్ఞాకారణీభూతావిద్యాకమ

వాసనారూపదోషోపి, దేహప్రతీత్యానహనప్రతి బాధితాథానాను
వృత్తికథమితియోజనా. బాధితాథానానువృత్తికథంస్వాదిత్యధికః.
కారణస్వావిద్యాదిదోషస్యనష్టత్వా త్రతేకాయానానువృత్తినోక
పవద్యతఇతిభావః, ద్విచన్ద్రజ్ఞానాదాహి బాధితానువృత్తిసంప్రేత్య
తాహ - చన్ద్రద్విత్వప్రతీతావతి - ఇవాచన్ద్రద్విత్వప్రతీతేతు - హే
తుకాచాదిదోషః - కారణీభూతకాచమిరాదిదోషః, అబాధ్యః, తతః
హేతుః - అచన్ద్రేకతాధీవిషయఇతి - చన్ద్రేకతాజ్ఞానావిషయత్వాదే
వాబాధ్యత్వమితిభావః, అబాధితాత్, తతః - తస్మాద్దోషాత్ నాచన్ద్ర
ద్విత్వప్రతీతిః - అనువృత్తేతియోజనా అనువతఃతత్వత్వధికః. ఏ
థమసూత్రేబాధితానువృత్తి నిరాకరణే దోషస్యపారమాధిక
త్వేన జ్ఞానబాధ్యత్వాభావాత్ భిమానానువృత్తిరుక్తా అతీతుచన్ద్రేక
త్వజ్ఞానావిషయత్వేనదోషస్యా బాధితత్వాద్ద్విచన్ద్రజ్ఞానానువృత్తిరు
క్తేతిభిదాజన్తాయావాదినోపికృత్సమిఖ్యాత్వ స్యాభ్యుపగతత్వా
దేవం వైషమ్యముక్తమ్,

శ్రీ ॥ కిచ్చ తస్యతావదేవచిరంయావన్నవిమోక్ష్యే అథసంప
త్యేఇతి సద్విద్యానిష్ఠస్య శరీరపాతమాలోమపేక్షతేమోక్షఇతి పద
స్త్రీయంశుతిః జీవన్ముక్తిం వారయతి సైమాజీవన్ముక్తిరాపస్తంబేనాపి
నిరస్తా, వెదానిమంలోకమముఖ్యపరిత్యజ్యాత్సానమన్విచ్ఛేత్ బుద్ధేక్షే
మపాపణం తాచ్చస్త్రీవిఃప్రతిపిద్ధంబుద్ధచేత్ తేమపాపణమిహైవ
సదుఃఖముపలభేత ఏతేనవరంవ్యాఖ్యాతమితి - అనెనజ్ఞానమూత్రా
న్నాక్షశ్చనిరస్తః, అతస్సకలభేదనివృత్తిరూపాముక్తిజీవతోససంభ
వతి, తస్మాద్ధ్యాననియోగేన బ్రహ్మపరోక్షజ్ఞానఫలేనైవబంధనివృత్తిః
సచ నియోగసాధ్యత్వేనాక్షర్యానిత్యత్వప్రసంగః, ప్రతిబంధనివృత్తి

మాత్రస్త్వైససాధ్యత్వాత్, కిచ్చసనియోగెనసాక్షాత్ బద్ధనివృత్తిః
క్రియతే కిన్తునిష్ప్రసాద్యాజ్ఞానైకరసబ్రహ్మోత్పత్త్యానైస, నియోగస్తు
తదాపరోత్పత్త్యానంజనయతి.

శ్లో॥ కిచ్చై తత్తస్యతానచ్చిగమివచనం వైదికం
సద్విదస్తన్ముక్తత్వం దేహపాతాన్వదతిపరమశోము
క్తిరేనానిరస్తా । ఆపస్తంబేన వెదానిమమితిసదతా
పుష్కముక్తినిరస్తాఘో తోజ్ఞానమాత్రాదితివ
పరిహృతం ప్రాక్తనాశ్వాత్ సుమారిమ్ ॥

ముక్తిస్తస్తాన్నజీవత్యఖిలవిధభిదాహానిరూపాపపన్నా
జ్ఞాతృజ్ఞేయాదిభేదోపహిత ఇహ పునర్భాగ్యదేహా
ద్యుపెతే । బద్ధచ్ఛేదస్సతస్తాద్యనతి భగవతోదశక
నాథాన్నియోగాత్తద్భావోత్థాన్న చైవంసతిస
తః కిలోముక్త్యనిత్యత్వదోషః ॥ ॥

సాధ్యాఘోవరోధోపహతిరిహయతః కేవలాతో
నదోషః కిచ్చేయంబద్ధహానినాభవతిహి నిమోగెన
సాక్షాత్పుంసః । కిన్త్యేషానిష్ప్రసాద్యాప్రమితి రస
పరబ్రహ్మసందేశకనౌత్థాదృష్టిన్త్యేతాన్నియోగా
జనయతిహి పరబ్రహ్మణాధ్యానజన్యః ॥ ॥

సాక్షాత్తద్దృష్టిజన్యానభజతిహి తతోముక్తిరేషోక్త
దోషం సాక్షాజ్ఞాతోనియోగాత్ పురుషభవపరిన్న
శ్వరస్వగణాకః । ॥ ౧౧౮ ॥

ఆ || జీవన్ముక్తేశులివిరోధమాహ . కిష్కాతి—

టీ || ఏతత్ తస్యతావద్భిరమితివైదికంవచనం - తస్యతా
వదేవదిరం యావన్నవిమోక్ష్యై అథ నతపశ్యేత్తత్తేతత్ శౌతం
వాక్యం, సద్విదూఃసద్విద్యానిష్ఠస్య తన్ముక్తత్వం దేహపాతాత్ పరం
వదతి-దేహపాతాత్ త్రం కథయతి అతః ఉక్తవాక్యాత్ ఏషాముక్తిః
జీవన్ముక్తిః నిరస్తైత్యన్వయః, దేహపాతాత్ పరమేవముముక్షోస్స
ద్విద్యానిష్ఠస్యముక్తైరుక్తవాక్యే పృథివీదానాత్ దేహాపాతస్య
జీవన్ముక్తిముక్తిరుక్తవాక్యేన పరిహృతైతిభావః, స్ఫుటివిరోధమాహ
ఆపస్తంబనైతి - వేదానిమితివదతా వేదానిమంలొకమముఖ్యపరి
త్యజ్యాత్మానమన్వితైర్బుద్ధైశ్చేమచాపరాంతచ్ఛాస్త్రైర్విప్రైరిపిద్ధం
బుద్ధైశ్చేత్ షేమచాపరామహిమైవనమఃఖిముఖ్యభేద ఏతేనపరంవ్యా
ఖ్యాతమితి కథయతా ఆపస్తంబనాభ్యుక్తముక్తినిరస్తైత్యన్వయః,
అత్ర వేదశబ్దైర్వేదానాం సాధనకర్మాణ్యుచ్యంతే తత్ ఫలముచ్యతే
ఇమంలొకమముఖ్యైతి, బుద్ధైర్వాక్యాథజ్ఞానజ్ఞానేనాతేనతి షేమచాపరాం
మోక్షః, తచ్ఛాస్త్రైర్విప్రైరిపిద్ధం శాస్త్రైరితి బహువచనస్వాయం
భావః, వాక్యాథజ్ఞానోత్తరభావ్యుపాసనవిధిపరైః ఏవంవత్య
న్యా వదాయుషమిత్యా పరియాణాదనువృత్తిపరైః మోక్షస్యశరీ
రసాతమాత్రీనాపేక్ష్యత్యపరైః తయోర్ధ్వకమాయ న్నమృతత్వమే
తీతిహాడివిశేషనిష్క్రమణపరైః అచిరాదిమాగ్ధాదేశవిశేషచా
ప్తినరైశ్చాన్తైశ్చాస్త్రైర్విరోధాతి, విప్రైరిపిద్ధమితి విశేషేణవిప్రై
ద్ధం, సతుల్యబలైఃపృథిపిద్ధం అపితు పృథివైఃసరాహతం, సౌబల్య
ఇభూయసాంస్యాద్భలీయస్తస్యమితిన్యాయాదితిభావః, పృథ్వీవిరో
ధమపిస్తృతిరేవాహ బుద్ధైశ్చేదితి - ఏతేనపరంవ్యాఖ్యాతం ఏతేన

తాస్త్రప్రతిత్వక్షవిరోధసంబంధులొమ్మూదిమతానుసారేణాత్మసంస్కరణవి
 వ్యాఖ్యాతం సవకముప్యపాస్త్రమిత్యథః, యద్వాయథేదానీందుః
 ఖోపలభ్యః తథాపి త్యావీశ్యథః. జీవన్ముక్తినిరసార్థముదాహృతేన
 పదనైన వాక్యార్థజ్ఞానమాత్రాన్తోక్షశ్చార్థాన్నిరస్తాత్మాహ-
 మోక్షాతి అతః ప్రాక్తవాక్యాత్ జ్ఞానమాత్రాత్ వాక్యార్థజ్ఞాన
 మాత్రాత్ మోక్షాతిచ మోక్షోభవతీతి కథనం, సుదూరంపరి
 మృతమిత్యన్వయః, గూఢతోనిరస్తమిత్యథః. జీవన్ముక్తినిరాసంనిగ
 మయశిముక్తరితి తస్మాత్ ఆఖిలవిధభిదాహనిరూపాముక్తిః జ్ఞాతృజ్ఞే
 యాదిభేదోపహితే భాగ్యదేహద్యుపేతేహ జీవతినామపన్నతియో
 జనా, జీవన్ముక్తినిరాసేనస్వమతస్థైర్యుమాహ బద్ధచ్ఛేదాతితస్మాత్
 బద్ధచ్ఛేదః శరణతోదశనాథాత్ బ్రహ్మసాక్షాత్ కారణకాత్
 తద్ధాన్యాత్ బ్రహ్మధ్యానజన్యాత్, నియోగాత్ భవతీతియోజనా,
 వాక్యార్థజ్ఞానమాత్రాన్తోక్షవాదినోక్త శ్రీనృపరిహారోమమాపి
 తుల్యిత్యాహనచైవంసతీతి—ఏవంసతి మోక్షోనియోగసాధ్యశ్చైత్
 కథితస్సముక్త్యనిత్యశ్చిదోషస్తుముక్తైర నిత్యత్వప్రసక్తిరూపాదోషస్తు,
 నతియోజనా మత్యత్యతాహ సాధ్యేతి. యత ఇహ క్షణమోక్షోప
 రోహోపహతిస్సాధ్యా — మోక్షప్రతిబద్ధకనివృత్తిమాత్రేనసాధ్యం,
 అతోనవోపిత్యత్యన్వయః, మోక్షప్రతిబద్ధకనివృత్తిమాత్రేనైవ
 నియోగసాధ్యత్వేన మోక్షసాధ్యతావాస్తవోపిత్యభావః, నియో
 గనివృత్త్యేవ ప్రతిబద్ధస్య సత్యత్వంసాదిత్యాశంకాన్వయా క్షేపితి—
 పుంసః ఇయంబద్ధహానిః సాక్షాన్నియోగేనసంభవతీత్యన్వయః, బద్ధహా
 నేస్సాక్షాన్నియోగాగ్రీనత్వాభావే తస్మి సాక్షాత్ కారణ కమిత్యత్రా
 హ - దృష్టిమితి - పరబ్రహ్మణోధ్యానజన్యానియోగస్తు ఏతాంధృ
 ష్టింసనయతీత్యన్వయః, ఏవంబ్రహ్మసాక్షాత్ కారణసయతీత్యథః,

ము కైరనిత్యత్వదోషపరిహారన్నిగమయతి - సాక్షాదితి - సాక్షాత్
ద్వైపిజన్యా - సాక్షాద్భిప్రసాక్షాత్కారజన్యా, ఏషాముక్తిరుక్త
దోషన్నభజతీత్యన్వయః, అనిత్యత్వదోషన్నప్రాప్నోతీత్యభావః. కుత
ఇత్యత్ర సాక్షాన్నియోగజన్యత్వాభావాదిత్యభిప్రేత్యసాక్షాన్నియో
గజన్యస్యైవ అనిత్యత్వందృష్టమితిస్వగతం తథావిధముదాహరితి-
సాక్షాదితి - పురుషేనియోగాత్ సాక్షాజ్ఞాతఃపరన్నత్వరస్వగతలో
కఇవేత్యన్వయః, తథాచనియోగస్య ప్రసక్త్యానివతఃకత్వం జ్ఞానద్వా
రకమితి ననివతఃప్రసక్త్యానత్యత్వ ప్రసక్తితిభావః,

శ్రీ || కథన్నియోగస్యజ్ఞానోత్పత్తిహేతుత్వమితిచెత్, కథం
వాధవతోఽనభినంహితఫలానాం కర్మణాం వేదనోత్పత్తిహేతు
త్వమ్, మనోనైమిశ్యద్వారణేతిచెత్, మమాపితధైవ, మమతుని
మలేమనసి శాస్త్రేణజ్ఞానముత్పాద్యతే, తవతునియోగేనమనసిని
మలే జ్ఞానసామగ్గీవక్తవ్యేతిచెత్, ధ్యాననియోగనిమలమనస
వేతిబ్రూమః, కేనావగమ్యతేతిచెత్ భవతోవా కర్మభిమనో
నిమలంభవతి నిమలేమనశ్శేవణమనస నిదిధ్యాననైస్సకలేతత
విషయవిముఖస్యైవ శాస్త్రాన్నివతః కజ్ఞాన ముత్పాదయతీతి కేనా
వగమ్యతే * వివిదిషన్తియజ్ఞేనదానెన తపసాఽనాశకెన * శ్రోత
ప్ర్యామస్తప్ర్యానిదిధ్యాసితవ్యః * బ్రహ్మవేదబ్రహ్మైవభవతీత్యాదిభి
శ్చాస్త్రైరితిచెత్, మమాపిశ్రోతప్ర్యామస్తప్ర్యా నిదిధ్యాసితవ్యః *
బ్రహ్మవిదాబ్రహ్మైవైవ * నచక్షుషాగ్రహ్యతేనాపివాచా * మనసా
తువిరుద్ధేన * హృదామనీషామనసాభిక్రమైః । ఇత్యాదిభిశ్చాస్త్రై
ధ్యాననియోగేనమనోనిమలంభవతి, నిమలంచమనోబ్రహ్మైవ
రోక్షజ్ఞానం జనయతీతినిరవద్యమ్,

జ్ఞో || పాతుజ్ఞాననియోగస్సతు కథమితిచైత్ర్య-
 థంవాఫలేచ్చాశూన్యానాం కమణాంసంభవతిహి
 భవతోవేదనోత్పాదకత్వమ్ | నైఋత్యచ్యవరత
 శ్చేడ్ధృదిమమచతధైవాస్తిశాస్త్రం విశుద్ధచిత్రైజ్ఞా-
 నావహమైతవతుజననకృతస్యకింవతిచైత్రత్ || ||

బూమిస్సన్వస్తన్నియోగాత్కలుష రహితమేవతి
 కస్తాత్పరిమాణాదభోయం యుష్మదుక్తస్తవగత
 త్తితిచైత్రైనవార్థంత్యదుక్తమ్ | చిత్రైశుద్ధాశ్రియా-
 భిఃశ్రీవణమననతోధ్యాన తశ్చాస్యశాస్త్రాదన్యాన్త-
 భోవ్యిష్టితస్యామతిహానిభిషణాచాయతేనెతివెత్సి || ||

కైశ్చిచ్చాస్త్రైస్సచార్థస్తవగతత్తిచైద్యక్షియజ్ఞా-
 నదానెత్యాద్యైస్సంప్రీతైఃశ్రుతి మనననిదిధ్యాన
 నానావిధానైః | బహ్మైవ బ్రహ్మవైదత్తువనిషది
 తథాశ్రూయమానైవః చాభిబక్తిహ్మైక్యం బ్రహ్మ-
 కేముష్యుపహితపురుషే జ్ఞాపయద్భిస్తథానైః || ||

అథస్సాయంప్రీతితోభవదితి యదినోచ్యతసత్త్వమ్
 మాపిహిక్తకోతవ్యత్యాదిక నిగమగిరాబ్రహ్మవి-
 స్తోక్తవాచా | వాచానూచక్షుషోగృహ్యతత్తిమనసే
 త్యాదిభిశ్చాస్యశాస్త్రైభాన్యనాధీనాన్నియోగాదభవ-
 తిహృదమలం తెనచబ్రహ్మద్భుతైః || ||

సాక్షాత్ కారాచ్యతస్తాద్భవతిహి భగవత్పూర్తిరూప
 స్సమోక్షస్సాక్షాదిత్యథా ఏవంవికదతరమయంజ్ఞాయ-
 తేతోవవద్యమ్ | || ||

అ || నియోగస్వజ్ఞానోత్పత్తైక్కిచ్చిత్కార బుభుత్సయాప్య
చ్చతి - హేతురితి—

టీ || సః, నియోగః, జ్ఞానోత్పత్తై కథం హేతురితిచెదిత్యన్వ
యః. సఖిలుజ్ఞానోత్పత్త్యః కిచ్చిత్కారోనియోగేనసంభవతి, అతస్సవ
త్తవ్యతిభావః, ప్రతిబద్ధ్యాపరిహరితీతి - కథంవాధవతఃఫలే
చ్చాశూన్యానాంకమణామ్ - అనభినంహితఫలతయా అనుష్ఠీయ
మానానాన్నిత్యనైమిత్తికకమణామ్, తద్వేదనోత్పాదకత్వమిత్య
న్వయః, ఇచ్చద్వాదావేదనోత్పాదకత్వమహాభిప్రీతమ్, వివిదిష
స్తీతిహిశ్రుతిరుదాహరివ్యతే, పరిహారంశక్కుతే - నైమల్యద్వా
రశ్చేదితి - హృది నైమల్యద్వారతశ్చేదితియోజనా, కమణామ్
నోనైమల్యోత్పాదన ద్వారావేదనోత్పాదకత్వముచ్యతేచెదిత్య
థః. తత్సామ్యమాహ - మమచతథైవేతి - మమాపిమనోనై
మల్యద్వారైవేదననియోగస్వ జ్ఞానోత్పాదకత్వమిత్యథః, పున
రాశక్కుతే- అస్తిశాస్త్రీమితి- మే, మమచిత్తేచిశ్చద్ధై మనసినిమలే
జ్ఞానావహమ్ - వేదనోత్పాదకమ్, శాస్త్రీమస్తి, తవతు, తస్యజనన
కృత్- జ్ఞానోత్పాదకమ్, కింవేతిచెదిత్యన్వయః, మనోహి సాధారణ
కారణమ్. తస్మిన్సత్యపి అసాధారణకారణమపేక్షితిమ్, తస్మా
స్తి, త్వయాశువత్తవ్యమిత్యథః.

వైశిషికాద్యభిమతమాసపప్రత్యక్షణవ ప్రికృష్టేదృష్టసహ
కృతమనోమాత్రీకారణకే (తత్సంధామణీర్యేణ యథావత్సం
ప్రపశ్యంతీ) త్యాదిసిద్ధయోగిప్రప్రత్యక్షణవ చమనసీవా సాధారణ
కారణమితిపరిహరితే . తద్బూమితి - నియోగాత్ కలుషరహితం
తత్త్వాస్తమేవేతి బూమిమిత్యన్వయః, మనసవేతిబూమిమిత్యథః.

మనోమాత్రీస్యసాధారణకారణత్వేపి నిమలతరమనోవిశేషస్య
 అసాధారణకారణత్వంయుక్తమితిభావః, తద్జ్ఞాపకప్రమాణంశబ్ద-
 తే - కస్తాదితి - యుష్మదుక్తాయమథాః. కస్తాత్ప్రమాణాదవగత్యచే-
 దితియోజనా, జ్ఞాపకస్వాతస్యలక్షణంస్వపతే వైషమ్యందశ్చయి-
 తుంపృచ్ఛతి - కేనవేతి - కీయాభిశ్చితైశుద్ధే - కమభిమునసి-
 నిమలే, శ్రీవణమనసతోధ్యాసతశ్చ - శ్రీవణమనసనిదిధ్యాసనైః,
 అనౌష్ఠ్యభోగియ్యతస్య - బాహ్యవిషయవిముగస్య, శాస్త్రాత్, అస్య-
 అస్యపుంసః, సాఅమతిహరధిషణా - అజ్ఞాననిలకాతాః, జాయత్యతి-
 పోక్తమథాం కేనవావేత్సిత్యన్వయః,

నివర్తకజ్ఞానూత్పత్తైస్ప్రమాణతయా పరాభిమతానిశ్చితి-
 వాక్యానిశబ్దతే - కైశ్చిదితి - యజ్ఞేనబానెనెత్వాద్యైః - యజ్ఞేన
 దానసతపసాఅనాశకేన బ్రాహ్మణావివిదిషస్తీత్యాద్యైః, కైశ్చిచ్ఛా-
 ప్తైః, సంప్రతీతైః, శ్రుతిమనసనిదిధ్యాసనానాంవిధానైః - శ్రీవణ-
 మనసధ్యాసవిధివాక్తైః, బ్రహ్మశేముఘ్యపహితపుష్పే - బ్రహ్మజ్ఞాన-
 వతిపుష్పే, బ్రహ్మైక్యజ్ఞాపయద్భిః, ఉపనిషదిహోయమాణైః,
 బ్రహ్మవేదబ్రహ్మవేతివచాభిసంస్థాయమథాః ప్రతీతోభవదితియదివా-
 చ్యైతత్సన్వయః, ఉక్తమగ్రీకృత్యసామ్యేన పరిహరితి - సత్యవతి—
 మమాపిపోక్తశోతస్య ఇత్యాదిక నిగమగిరా - శ్రోతవ్యామస్తస్య
 ఇత్యాదికయాపోక్తనిగమవాచా, బ్రహ్మవిన్మోక్షవాచా - బ్రహ్మవి-
 దాహ్నితిపరమితి - బ్రహ్మవిదోమోక్షప్రతిపాదకపదనైః, నోచక్షు-
 సాగృహ్యతఇతివాచా - సచక్షుసాగృహ్యతఇత్యాదికయావాచా,
 మనసెత్యాదిభిరస్య శాస్త్రైశ్చ - మనసాతువిశుద్ధైవేత్యాదిభిరస్యశ్రు-
 తివాక్త్యైశ్చ, ధ్యానాధీనాన్నియోగాద్భద్రమలంభవతి - మనోని

మకలంభవతి, తేనచ - నిమగ్నేనమనసాచ, బ్రహ్మదృష్టిః - బ్రహ్మ
సాక్షాత్కారః. తస్మాత్ - సాక్షాత్కారాన్నభగవత్ప్రసాదానాం
మోక్షసాక్షాత్కృత్యే ఇత్యుక్తం యమేనంవిశదతరం జ్ఞాయతే—
స్ఫుటతరంజ్ఞాయతే, అలోనవద్యమ్ - అలోనదోషఇత్యుక్తం,

శ్రీ ॥ నెదంశుదిదముపాసతఇత్యుపాస్యత్వం పరిపిధమితచ
త్, నైవమ్, నాత్రబ్రహ్మణ ఉపాస్యత్వంపరిపిధమితే, అపితు బ్రహ్మ
ణోజగద్వైరాఘ్యంపరిపాద్యతే, యదిదంజగదుపాసతేపాణిసా,
నెదంబ్రహ్మ, తచేవబ్రహ్మత్వంఽస్తి, యద్వాచానభ్యుదితంయెనవా
గభ్యుద్యతే ఇతివాక్యాధః, అన్యథాతచేవబ్రహ్మత్వంవిద్ధీతివిరుద్ధ
తేధ్యానవిధివైయథ్యోఽప్యస్యాత్, అలోబ్రహ్మసాక్షాత్కారఫలేన
ధ్యాననియోగేనైవ అపరమాధః భూతస్యకృతస్య ద్విష్టృదృశ్యా
దివివచ్ఛయాపబద్ధస్య నివృత్తిః,

శ్లో ॥ బ్రహ్మోపాస్యన్న నెదంశుదిదమితిగీరాతత్త
థాహిపరీతతన్ననంబ్రహ్మపరీతాద్భి సదృశమితి
హిపాప్రచ్యతే పాక్తవాక్యాత్ । యచైత్రతేపా
ణినోవై జగదిదమిహతూపాసతే బ్రహ్మనెదం తద్విద్ధి
బ్రహ్మవాచానఖిలు యదుదితంయెనవాగభ్యుదీతః ॥

ఇత్యుక్తం హ్యుక్తవాచోన యదిహివిహతిబ్రహ్మవి
ద్ధీతివాచావైయథ్యం ధ్యానవాచోపిచభవతి తతః
పాక్తవవాధాబోధః । తస్మాద్బ్రహ్మోక్షణాథాద్భ
వతిపునరియంధ్యానజన్యాన్నియోగాత్ మిథ్యాభూత
స్యబద్ధస్యకుహతిరుచితా ద్విష్టృదృశ్యాదికస్య ॥ ॥

అ || ఉపాస్యత్వప్రతిషేధంశబ్దతే - బ్రహ్మైతి—

టీ || బ్రహ్మ, ఉపాస్యన్న - ఉపాస్యన్నభవతి, కుత ఇత్యతాహా - నెదమితి - నెదం యదిదమితిగిరా - నెదం యదిదముపాసత ఇతి వాక్యేన, తత్ - బ్రహ్మ, తథాహి ప్రతీతమ్ - అనుపాస్యంహి ప్రతీత మిత్యర్థః. ఉక్తవాక్యేన యదిదముపాసతే నెదమితి బ్రహ్మణ ఉపాస్యత్వప్రతిషేధాత్ బ్రహ్మణ ఉపాస్యత్వన్న సంభవతీతి శబ్దీతు భావః, పరిహరతి - నైవమితి - తస్య వాక్యస్య ఏవన్ని వాక్యేనా నయ్యుక్త ఇత్యర్థః, ఉపాస్యత్వనిషేధః ప్రతీయత ఇత్యతాహా— బ్రహ్మైతి - ప్రాక్తవాక్యాత్ బ్రహ్మప్రసక్త్యాద్వినివృత్తమితిహి ప్రాచ్యతే, ఇత్యన్వయః, కథంనై సాదృశ్యప్రతిపాదనమిత్యతాహా— యచ్ఛేతి - ఇవాజగతి ఏతే ప్రాణినః, యదిదంజగదుపాసతే నెదం బ్రహ్మ, యద్వాచానోదితంయేన వాగభ్యుదీక్షా తస్మిన్ బ్రహ్మవిధీతిహి ప్రాక్తవాచోర్థ ఇత్యన్వయః, యదిదముపాసత ఇత్యతీతి ఇవమంశేని షేధతాత్పర్యమితి భావః, మనోబ్రహ్మైత్యుపాసీతే త్యాదినా విహిత ప్రతీకాపాననోపాసానిహి పరిచ్ఛిన్నాని, నెదం బ్రహ్మ, కీర్త్యపరిచ్ఛిన్నంతదేవబ్రహ్మైత్యర్థః, అనెన అస్య దేవతద్విదితాదిత్యాదికమపి జగదైవరూప్యపరం వ్యాఖ్యాతంభవతి, యద్వాచానభ్యుదితమే - యద్వక్తుమశక్యమ్, అపరిచ్ఛిన్నమిత్యర్థః.

ఉక్తవాక్యస్య ఉక్తార్థః కర్తవ్యమనగ్గీకృత్యసర్వోక్తార్థకత్వాజ్ఞే కా రే న్యవాక్యవిరోధందోషమూహ - నయదిహితి - నయది— ప్రాక్తవాచఉక్తార్థో నచేత్, బ్రహ్మవిధీతివాచః, విహతిః - విరోధ ఇత్యర్థః. బ్రహ్మవిధీత్యనెన బ్రహ్మణ ఉపాస్యత్వప్రతిపాదనాత్ తద్విరోధ ఇతి భావః, ధ్యానవై య్యర్థస్య ప్రసక్తేన వాక్యాన్తరవిరోధోప్య

స్త్రీత్యాహ - వై యథా క్షమితి - ధ్యానవాచోపిచవై యథా క్షమంభవ
 తీత్యథాః. ఉక్తవాక్యస్య స్వోక్తవవాథాకృతి నిగమయతి - తత
 ఇతి . తతః . తస్మాత్, అథాబోధః ప్రోక్తవవేత్యన్వయః, స్వపక్ష
 ముపసంహరతి . తస్మాదితి - తస్మాత్, బ్రహ్మేక్షణాథాత్ - బ్రహ్మ
 సాక్షాత్కారఫలకాత్, ధ్యానజన్యాన్నియోగాత్, మిత్యాభూతస్య-
 అపారమాధికనస్య, దీప్తదృశ్యాదికస్య - దీప్తదృశ్యాదిరూప
 నస్య, బద్ధస్య, ఇయంహతిః - నివృత్తిః, ఉచితాధవతీత్యన్వయః, ఉప
 పన్నాభవతీత్యథాః.

శ్రీ || యదపి కైచ్చిమక్తమ్, భేదాభేదయోవిరోధానవిద్య
 తఇతి, తదయుక్తమ్, సహితోష్ణతమః ప్రకాశాదివద్భేదాభేదావేక
 స్థితివస్తుని సంగచ్ఛేతే, అథోచ్యతే, సవకంహివస్తుజాతం ప్రతీతిస్య
 వస్థావ్యమ్, సవకృచ్ఛభిన్నాభిన్నంప్రతీయతే, కారణత్తనాజాత్యాత్మ
 నాచలభిన్నమ్, కార్యాత్తనావ్యక్త్యాత్మనాచభిన్నమ్, ఛాయాతపాది
 షువిరోధస్సహసవస్థాసలక్షణాభిన్నాధారత్వాదిలక్షణశ్చ, కార్యకా
 రణయోజాకృతివ్యక్త్యైశ్చ తదుభయన్మోపలభ్యతే, ప్రత్యుత్పక
 మేవవస్తుద్విరూపంప్రతీయతే, యథాఃపుదయంఘటః, ఖణ్డోషారితి,
 సచవకరూపంకించ్చిదపిఃస్తులోకేదృష్టచరిమ్, సచత్పరాదేజ్జ్వలనాది
 వదభేదోభేదోపమదీకదృశ్యతఇతి నసస్తువిరోధః, మృత్సువణాగవా
 శ్వాద్యాత్తనావస్థితస్త్వైవ ఘటమకుటఖణ్డబడబాద్యాత్తనాచలవస్థా
 నాత్, సచలభిన్నస్య భిన్నస్యచనస్తునోఽభేదోభేదశ్చవకవవాకార
 ఇతీశ్వరాజ్ఞా, ప్రతీత్యాదైకరూప్యేష్యేత్ ప్రతీతత్వాదే వభిన్నాభిన్న
 త్వమితిదైవరూప్యమపుభ్యుపగమ్యతామ్, సహి విష్ఫారితాక్షఃపు
 రుషోఘటశరావఖణ్డముష్టాదిఃపువస్తుషూపలభ్యమానెషు ఇయమృ

త్, అయంఘటః శబదంగోత్పత్, ఇయంఘటః, ఇతి వివేక్షంశక్నోతి,
అపితుమ్మదయంఘటః శబ్దాగౌరిత్యేవప్రత్యేతి,

శ్లో॥ యచ్చాభాణీహకైశ్చిన్నహి జగతిభిదాభేద
యోవై విరోధోఽస్తిత్యేతన్వైవ యుక్తన్నహిభ
జతఇమాక్వాచైకత్రీవృత్తిమ్ । లోకేశీతోష్ణతా
వత్తిమిరతవనవత్ప్రీత్యనీకస్వభావా యద్వచ్చాయా
తపాదౌద్వజగతినయుగవత్సాతుమహాతదైవ ॥ ౧

యచ్చోక్తం వస్తుజాతం సకలమపిధియాన్యోద్వ్యవస్థా
వనీయమ్భిన్నాభిన్నంహి సర్వప్రమితిషుసకలంభాన
తేషస్తుజాతమ్ । భిన్నాకారాన్నచైకత్రీతుభవతిభి
దాభేదయోవై విరోధోఽభేదోధోఽయన్తుభేదోప
హితఇహపునజాతి హేత్వాత్తతాభ్యామ్ ॥ ౨

భేదస్తత్రైవనిష్ఠాంశజతి పునరయంవ్యక్తికార్యాత్
తాభ్యాం లోకేచ్ఛాయాతపాదౌ సపునరుభయధా
దృశ్యతేవైవిరోధః । సాధకంవృత్తైరభావఃశ్వచిదపి
యుగపచ్ఛిన్నధమిస్థతాదిభాజాతి వ్యక్తిస్తదేత
ద్వయమపి సపునఃకార్యహేత్వోశ్చదృష్టమ్ ॥ ౩

ఏకంహిప్రత్యుతదవ్యుత్తకమిహ జగతిజ్ఞాయతేవై
యథాయం కుమ్భామ్బుద్గౌశ్చఖడ్గోఽయమితితునచ
వస్త్వైకరూపంప్రతీతం । సేయంలోకేత్పరాదజస్వలన
వదభిదానైవహస్త్రీభిదాయాః పుంసాదృప్తేతీనైవే
మాతుభవతి పునర్వస్తునోవై విరోధః ॥ ౧౧౮౪ ॥

మృత్యునాశాద్యాత్మగాతు రగముఖతయానస్థిత
 దైవ్యవతసావస్తానెనపరివృత్తే ఘటమకుటరయాఖ
 ణ్డతాబాదబాద్యైః । నెశాఙ్గాఽతారక్షణోభవతిఖలు
 భిదాభేదవీవాఖవతిన్యాత్మహీనా ద్యాత్మకల్యేసతి
 సముపగతేవస్తురస్తద్విరోధః ॥ ॥ ॥

యద్యేతత్తుపరీత్యావదసిజగతి వస్త్యైకరూపంపరితీ
 త్యాభిన్నాభిన్నంతయేవానగతమితి తద్దైవాభ్యుప
 యంద్విరూపమ్ । నాస్తికవిస్ఫురితాత్మోజగతిఘటశ
 రావదికేఖణ్డముణ్డాదావాభేక దృశ్యమానమృదియా
 పిహఘటోఽయన్తుగోల్పన్తిన్విహైతత్ ॥ ॥

వ్యక్తిస్త్వేషేతినమ్యక్ప్రభవతి పురుషస్సవకమేతద్వి
 వేక్తుంకిన్తుపరిత్యేతికుమ్భామృదయమితితథాఖణ్డాగౌ
 రభ్రహ్మీతి । ॥ ॥

అ । అథ ఆయమేవధ్యాననియోగవాదీ భాస్కరమతం
 చూషయితుం తదభిమతంభేదాభేదావిరోధమనువదతి - యచ్ఛేతి-

టీ । కైశ్చిత్ ఇహ జగతిభిదాభేదయోవిరోధోనాస్తీతి
 యదభాణిత్యవ్యయః, పరిధమంసంత్రేవేణదూషయతి - ఇత్యేతన్నై
 వయుక్తమితి - కుతఇత్యత్రాహ - నహీతి - లోకేశీతోష్ణతావత్
 తిమిరతపనవత్ పరిత్యసీకస్వభావావిచూ, హి - యతః, క్వాపిపక
 త్రీవృత్తిన్నభవతః, తతఇత్యధ్యాహారేణాన్వయః, అత్రీదృష్టాన్తమా
 హ - యద్వశితి - జగతిచ్చాయాతపా, యద్వత్, యుగపత్స్థాతు
 న్నాహా, తద్దైవేత్యన్వయః.

అథ భేదాభేదమాత్రం విస్తరణ ప్రస్తావన - యచ్చోక్తమితి -
 పక్ష్యమాణోపయోగమథాంతరీక్షయతి - వస్తుజాతమిత్యాదినా - సక
 లమపి వస్తుజాతంధియా న్యవస్థాసనీయంసాధ్యదిత్యన్వయః, తావతా
 భిన్నాభిన్నత్వం కథంఽద్భుతత్యతాహ - భిన్నాభిన్నమితి - సవక
 ప్రమితిషుసకలంవస్తుజాతంభిన్నాభిన్నంహితాసత్యత్యన్వయః, భిన్నా
 భిన్నత్వమేకత్యత్యముపపద్యత్యత్యతాహ - భిన్నాకారాదితి -
 భిన్నాకారాత్ - ఆకారభేదాత్, ఏకత్య - ఏకస్త్రివస్తుని, భిదాభే
 దయోః - భేదాభేదయోః, విరోధోనభవతీత్యన్వయః, ఆకారభేదం
 ప్రతిపాదయతి - అభేదశబ్ద - ఇహభేదోపహితేఽథే అయమభే
 దస్తుజాతపేత్యాత్మతాభ్యామిత్యన్వయః, ఘటయోఃపరస్పరంభిన్న
 యోగుఃటత్వయాఃజాత్యాత్మనామృదూవపేత్యాత్మనా అభేదో
 నానుపపన్నశబ్దభావః.

ఏవంభిన్నాభిదోపపాదకమాకారంప్రదేశ్య అభిన్నేభేదో
 పపాదకమాకారంప్రదేశ్యయతి - భేదశబ్ద - తత్రైవ - అభిన్నఏవ
 వస్తుని, అయంభేదాపునః - అయంభేదస్తు, న్యక్తికార్యాత్మతాభ్యా
 మ్ - వ్యక్త్యాత్మనాకార్యాత్మనాచ, నిష్ఠామ్ - వృత్తింభజతీత్యన్వ
 యః, మృదూవకారనాత్మఘటత్వయాపజాత్యాత్మనాచాభిన్న
 యోగేనఘటయోస్తత్త్వవ్యక్త్యాత్మనా ఘటయాపకార్యాత్మనాచ
 భేదోపరతత్యతిభావః, చాయాతపాదరివభేదాభేదయోవిరోధో
 నాస్త్రీశ్యుపపాదయతుంఛాయాతపాదాదృష్టం విరోధం ద్వైభావిభ
 జ్యప్రదేశ్యయతి - లోకశబ్ద - లోకేఛాయాతపాదోనవిరోధాపునః
 ఉభయధావృత్తే, సాధకంకర్తవీదిదపియుగపద్యత్యైరిభావః, భిన్న
 ధర్మకస్థతాచ - నియమేనభిన్నధర్మకస్థవపరతమానత్వచ్చ, ప్రాగ్
 మికవిరోధశాఛాయాతపయోః, ద్వితీయస్తుఘటత్వపటత్వాద్యోరితి

జోధ్యమ్, ఏవంద్విరోధోపవిరోధః పరికృతేనాస్తీత్యాహ - జాతివ్యక్తిరీతి - తతఃతద్దన్వయమపి, జాతివ్యక్తికార్యహేతోవశ్యనదృష్టమిత్త్యన్వయః, ద్వివిధాయంవిరోధోనయోరుభయోనాన్యవృత్తిభ్యంకః.

అవిరోధేనఉపలబ్ధిమాహ - ఏకంహీతి - ఇహజగతి పరిత్యజ్య తఏకంహిద్వాన్యత్తకంజ్ఞానతత్వత్వస్వయః, ఉపలభ్యతత్వత్వభ్యంకః, ఉపలబ్ధిమభినయేనదశకాయతి - యథేతి - యథాఅయంకుష్మామృతో గాశ్చఖిణ్ణాయమితిత్వతి - అత్యితిత్వస్వజ్ఞాయతత్వత్వచాన్వయః, అద్విరూపవస్తవనుపలబ్ధిమాహ - సచేతి - ఏకరూపంవస్తునపరితేతమిత్త్యన్వయః, నాశ్యనాశకత్వలక్షణస్తృతీయోవిరోధోనాస్తీత్యాహ సేయమితి - లోకేతృణాదెజ్వలనవత్ సేయమభిదాభిదాయానైవహస్తీ) పుంసాదృష్టేత్వస్వయః, ఇతి - ఇత్యతోహేతోః, ఇహ, వస్తునోవిరోధోనభవతీత్వస్వయః, అత్యివిరోధశబ్దేన నాశ్యనాశకభావలక్షణోవిరోధోవివక్షితః,

తాదృశవిరోధాభానముపపాదయతి - మృత్స్వత్కేతిజాతిగతోఽభేదః, వ్యక్తిగతశ్చభేదఇతి కథ మేకన్యభేదాభేదావితిశబ్దాయాం జాతివ్యక్తిః పరస్పరభేదాభేదముపపాదయతి - నెకాజ్ఞేతి - భిదా అథవాఅభేదవపేకతకారోభవతీతినెకాజ్ఞా - నెకాజ్ఞేత్యభ్యంకః, తహిక - తథాసతి, వస్తునోద్వాన్యత్తకత్వే సముపగతేసతి - భిన్నాభిన్నత్తకత్వేఅగ్రీకృతేసతి, తద్విరోధస్సాన్విత - ఈశ్వరాజ్ఞావిరోధస్సాన్వదిత్యభ్యంకః, జాతేరభేదవినాకారః, వ్యక్త్యభేదవినాకారఇతి కిమీశ్వరాజ్ఞమాస్వీకీయతే, తహిక తయోభిన్నాభిన్నత్తకత్వే ఈశ్వరాజ్ఞానవిరోధస్సాన్వదితిభావః, సహిషిమాణతకానాదరేణనాతాత్కచ్ఛిదభాస్వీకార్యితిభావః,

పరితీతి బలాత్తదభ్యుపగమంశబ్జశ్చైయదీతి - యది, ఏతత్
ఏకరూపం వస్తుపరితీత్యావదసీతియోజనా, తదాన్వయతస్య ఆభ్యుప
గస్తస్యతామాహ - పరితీత్యైతి - తయాపరితీత్యైతిభిన్నాభిన్నమన
గతమితితదైవద్విరూపం వస్తుభ్యుపయమితివస్తివత్స్య ఆభ్యాహ
రేణ అన్వయః, పరితీతత్వమేవౌపపాదయతి - నెతి - అస్మిజగతివి
ష్ఫురితాక్షఃపురుషః - అనంకుచితనెతస్మిన్త్రిపురుషః, దృశ్యమాన
ఘటశరావాదికేఖణ్డముణ్డాదౌవాఅగ్రే, ఇహ, ఇహమ్మౌ, అయం
ఘటః, ఇహైశద్ధోత్పమ్, న్యక్తిస్త్వేతి సహ మేతద్విశేక్తుంసమ్య
త్పరిధవతి - శక్నోతీతికాకుః, నశక్నోతీత్యధికః. తహిశతశంజానా
తీత్యతాహ - కిన్త్వీతి - కిన్తు - ఆపితు, మృదయంకుమ్భః, శధా
అతీఖణ్డగౌరీహిపరిత్యేతీత్యన్వయః,

శ్రీ || అనున్మత్రిబుద్ధిబోధ్యంకారణమాకృతిశ్చ, వ్యాన్మత్తి
బుద్ధిబోధ్యంకార్యం వ్యక్తిశ్చైతి - వివిన్క్తీచేత్, నైవమ్, వివిక్తా
కారానుపలభై, నహీనుమాత్మనుపినిక్షిమాణైరిదమరువతః మాన
మ్, ఇదన్మవ్యావతమానమితిపునోపస్థితేవస్తున్యకారణైర ఉపల
భ్యతే, యథాసంపత్తివన్తైక్యకార్య విశేషేచ ఏకత్వబుద్ధిరుప
జాయతే తద్దైవకారణేసామాన్యేచ ఏకత్వబుద్ధివిశిష్టోజాయతే
ఏవమేవశేతఃకాలతశ్చ అకారణశ్చోన్మదలక్షణేష్య విస్తృతత
దైవమితివిశ్టభిజ్ఞాజాయతే, అతోద్వ్యక్తకమేనవస్తుప్రతీయతే,
ఇతికార్యకారణయోజానివ్యక్త్యాత్మవత్తదోపపాదానం పరితీ
వరాహతమ్, అథాచ్యుత, మృదయంకుఃఖణ్డోగౌరితివద్దేవౌప మ్మ
నుష్కృహమితి సామానాధికరణ్యేన ఏకత్వపరితేరాత్మకరణయోరపి
భిన్నాభిన్నత్వోన్మాత్, ఆతదదలభేదాదేదోపపాదనన్నిజనరసిహిత
హుతహుజ్వాలాయతఇతి, తదిదమనాకలితభేదాభేదసాధన సామా

నాథికరణ్యతదభావాయథాత్వైవబోధకలితమ్, తథాహి, అబాధితపవ
ప్రతిత్యయస్సకతౌ అథాన్వయసప్తాపయతి * దేవాద్యాత్మాభీమాన
స్తుతత్తయూథాత్వగోచరై స్సవైః * పరిమఃకై బాః ధ్యమానూరజ్జ
సవాణ్ది బుద్ధివన్నాత్మశరీరయోతభేదంసాధయతి, ఖణ్డోగార్కుణ్డోగో
రితిసామానాధికరణ్యస్య నకేసచిద్బాధోద్భృత్యతే, తస్మాన్నాతిపరిసజ్జః

శ్లో || బాతింహేతుశ్చబానాత్మనుగతవి హేతు వ్యక్తి
కార్యైతదన్యత్యై నై వాయంప్రపజ్ఞేన్నుటమిహ వివి
సక్తీతిచైన్నతిదేవమ్ | సూక్ష్మశ్చాపీక్షమాజ్ఞానా
పునరనుగతంవస్త్విదంవస్త్విదస్తువాన్వృత్తం నైపు
రోవస్థితఇతిభవతిజ్ఞేయ ఆకారభేదః || || ||

కార్యన్యకైస్త్వైవకైక్యంప్రమితమిహ పునరికాన్
వాదైశ్చభాజోరేపంహ్యథే సహేతౌభవతిఖిలుస
సామాన్యకైచైకతాన్ధః | వస్తుస్వప్రేవమేవాకృతి
సమయశ్చిశాభేదతోతినభిన్నేవేషాతు ప్రతిభిజ్ఞాభ
వతి భవితదేవదమిత్యేకతాన్ధః || || ||

తత్సవకందావ్యైత్తకంవస్త్వసగతమితియః కార్యహే
త్వోత్పజాతిన్యకైశ్చాత్మస్తభేదః కథితఇహపరై
వాన్యహేతున్యంప్రతీత్యా | సన్వంమ్భుత్తుతో
యన్వితవదవిహేతోమానుసో మానురోవాన్విత
త్యాద్యాభిపుమానాధికరణ్యమితి భిన్నైత్తనోదే
హ్యభేదః || || ||

భేదాభేదోపపత్తైకభసమత ఇహోపాతరన్యంపరేషాం
స్వేనై వస్త్వియగె సోనిహితమలకవహ జ్వాలయా

సామ్యమేతి । ఇత్యేచ్ఛాన్యనాలోచిత సకలభిదా
భేదనివాహహేతు పోక్షప్రజ్ఞాసమానాభివృత్తిబ
లతదీయాక్షణజాతంతథాహి ॥ ॥ ॥

ననక తా'భకం వ్యవస్థాపయతి జగతి హి పరీత్య యో
బాధితాన్యో దేవావ్యాత్మాభీమానః ప్రసరయమయే
థావస్థితాథో హి బాధ్యః । అత్తగ్రాహిపా'మాదై
స్సకథమవితథం సాధయేదథ తత్త్వం ఖిద్వోమూర్త్యై
గౌరిత్యపిజనితథియోమృద్వటోయన్ద్విహేతి ॥ ౨ ॥

నాస్తిబాధపరీతిః క్వచిదపిపురుషస్యేహకస్యాపిలో
 కేమానాత్ కస్మాదపీతివ్రాజతినహిసోతివ్రాసంగస్తస్య
 దు కః ।

అ॥ అనుష్టుప్ షష్ట్యంత్యైర్విశంకంకై జాతిమతి—

టీ || ఇహపరివర్జ్య అయంపురుషఃజాతం హేతుశ్చానుగతం
జానాతివ్యక్తికార్యోపదన్యత్వేన అనువృత్తాదన్యత్వేన వ్యావృత్త
త్వేనస్ఫుటంవివిసక్తీచేదిత్యర్థః, పరిహరతి నైవదేవమితి వివి
క్తాకారానుపలభైర్యథాః. వివిక్తాకారానుపలభింవివృణోతి సూక్ష్మ
మితిసూక్ష్మశ్చాపి సూక్ష్మతయూపిఇక్షమాదేః పురుషైఃపురోవస్థితే
పురోవృత్తివస్తువి ఇదంవస్త్యనుగతం అనువృత్తంఇదస్తు వస్తువ్యా
వృత్తం ఇత్యాకారభేదః అంశభేదః సజ్జేయోధవతీతియోజనా, సజ్జ
యత్యిత్యథాః. తహికశకముపలంభిత్యతాహ - కార్యవ్యక్తి
రితి - ఇహ నివిజనాదైక్యభాజోః సంపత్తివస్త్యైక్యయోః కార్య
వ్యక్తియైక్యైః యదైక్యంప్రమితంవచం సహితుకససామాన్యకైచైకతాధీ

భజనతీతియోజనా, యథాకార్యైకత్వం స్య క్షైకత్వం సంప్రీతి
 పన్నం తథాజాతీస్యక్త్యైః కార్యకారణయోగైచ్చకత్వ బుద్ధిజ్ఞానత
 త్యభజః. ఏకత్వబుద్ధిత్వనైకకశబ్దానువిధ్య ప్రత్యయఉక్తోభవతి,
 సహజావలంబనియమః ప్రగమసిద్ధగ్రహణే అభేదగ్రహణాచ్చ
 భావదుక్తంభవతి అభిపిష్టానాం పరస్పరంభేదాభేదఉచ్యతేనస్తుప్రీతి
 ఏవమేవాత్మతిననుయదిశాభేదః. ఆకారభేదాత్ కాలభేదాత్ దేశ
 భేదాత్ అతీవభిన్నేషు అత్యంతవిలక్షణేషువస్తువ్యపి తదేవేదమితి
 ఏకతాఢీప్రత్యభిజ్ఞానవతీత్యన్వయః, దేశకాలవైలక్షణ్యం స్పష్టం
 నీలత్వఖడ్గత్వాదిరాకారవైలక్షణ్యం అతీవభిన్నేప్రీత్యననాభేదాన
 హజాభేదోఏవయీతః భేదాభేదంగమయతి. తత్ సవకమితి తత్
 తస్మాత్ సవకంద్వ్యత్తకంభిన్నాభిన్నాత్తకం అవగతమితి ప్రతీత
 మితి కార్యహేతోవ్యక్తజాతీయక్త్యేచ్ఛపరైః కథితోయోగ్యస్తభేదః,
 అయంప్రతీత్యావ్యాహతత్యన్వయః, ప్రతీతివరాహతత్యభజః.
 శంకతేనన్వితీవసం సమానాధికరణప్రత్యయస్య భేదాభేదసాధక
 త్వంగీకారకమృత్ ఘటోయంత్యితివత్ మానుషోహంసురోహమి
 త్యాద్యాభిన్నమానాధికరణమతిభిః తస్మాత్కరీరస్య దెహ్యాభేదఃఅత్తాభే
 దఃఅవిహతఃస్వాదితియోజనా అబాధితఃస్వాదిత్యభజః, భేదస్యేవైత్యా
 త్ అభేదమాత్రమాపాదితం దేహత్తనోస్సదగీవ్యాత్తనైకత్వేభిమ
 తేపిదేహరూపేషాత్తరూపేణవారయోః ఐక్యస్యాచీమాణికత్వా
 త్ అనిష్టేయమభేదతీతభావః, ఉక్తానిష్టప్రసంగేన సమానాధికరణ
 ప్రత్యయసవకేహంభేదాభేదోపపాదనం మూలభోహనిమాపాద
 యతీత్యై తత్ సదృష్టాంతం ప్రతిపాదయతి భేదాభేదోపపత్తేరితి అతః
 ఇహపరమాం ఆపాతరిమ్యం ఆపాతతః రమణీయం అక్షోదక్షమం
 భేదాభేదోపపత్తైః కథనంభేదాభేదోపపాదనంస్వీయగోపేనైవ

నిమిత్తహుతవహుజ్జ్వలయా సామ్యమేతీత్యన్వయః, స్వనాశముదశా
మసర్వాలోచ్యస్తీయగేహోన్వనైవకృతాన్నిప్రీత్యైవద్భూతీత్యథాః,
పరిహరతి ఇత్యేతిదితి ఇత్యేతిత్ అనాలోచిత సకలభిదాభేదనివా
హహేతు ప్రోక్తప్రజ్ఞాసమానాధిశృతి తదీయాభాజాతంభూతీత్యన్వ
యః, భేదాభేదనివాహక సమానాధికరణప్రీత్యన్వయస్వరూపస్య
ప్రోక్తస్యతన్నిష్ఠ సామానాధికరణ్యాస్య తాదృశప్రీత్యయవిషయా
భూతాథాన్వయసంపన్నచాపయాలోచనోదితమిత్యథాః. అబాధిత
మేవసామానాధికరణ్యం భేదాభేదసాధకం అబాధితశ్చభేదాభేదస్త
త్వమిత్యసరిజ్ఞానోద్భవమిత్యథాః, తదుపసాదయతి తథాహేతిపరిహా
రసంయికమక్షణం తిక్షయతి సవకత్రేతిజగతి సవకత్రబాధితాన్వయః
అబాధితః ప్రీత్యయోహి అభేదంవ్యవస్థాపయతీత్యన్వయః. తతః
కిమిత్యత్రాహ . దేవాదీతి ఆత్మగోహిప్రమాణైఃబాధ్యః అయం
దేవాద్యాత్మాభిమానః పునఃదేవాద్యాత్మాభిమానస్తు అయభాషిత్వా
థోహి అయభాథోహి సఃఅవితథం అబాధితమక్షణం కథంసాధ
యేదితియోజననా జాతీశ్చక్రస్థరపితథాస్యాదిత్యత్రాహ ఇన్ద్రోముద్ధ
ఇశిమృత్ ఘటోయ్యుత్పిహేతి ఇన్ద్రోముద్ధాశ్చగౌతమ్యసిజనితధయః
ఇహలోకేత్వచిదపి కస్యాపిపురుషస్యకస్తాదపిమానాత్ బాధప్రీతి
నాన్వైవాస్తీతిత్వమన్తస్సతి ప్రసంగోనప్రసజతీత్యన్వయః,

(శ్రీ! అతవవజీహ్రాపిబిహ్రాహానాత్యస్తభిన్నః అపితుబిహ్రాశ
త్వేనభిన్నాభిన్నః తత్రాభేదవవస్వాభావికః భేదస్త్రోపాధికః కథమ
వగమ్యతఇతిచెత్ (తత్వమసినాన్యోలో స్తీసిష్టా అయమాత్మాబి
హ్ర) ఇత్యాదిభిఃబిహ్రామేద్యానాపునిఇతి ప్రీకృత్య (బిహ్రదాశా
బిహ్రదాసాబిహ్రాకితవాఉత స్త్రీపుంసాబిహ్రాహాబౌ స్త్రీయో
బిహ్రాతవాప్రమా) ఇత్యాధవకఃకానాంసంహితోపనిషది

బ్రహ్మసూక్తే అభేదశ్రీవగాచ్చ (నిత్యోనిత్యానాం చెతనశ్చైతనా
నామకోబహూనాం యోవిదధాతికామా) జ్ఞాజ్ఞేద్వావజాపీశసీ
శౌ) క్రియాగుణైరాత్మగుణైశ్చతేహం సంయోగహేతురపరోపి
దృష్టః) (పరీధానమైతీజ్ఞ పతిగుణైశః) (సంసారబద్ధస్థితిమోక్షహే
తుః) (సకారణంకరణాధిపాధిపః) (తయోర్యఃపిప్పలంస్పాదస్త్య
సశ్చన్నన్యోఅభిచాకశీతి) (యత్యత్సనిష్ఠ) పాజ్ఞేనాత్మనాసంప
రివ్యక్తినబాహ్యంకించనవేద) (పాజ్ఞేనాత్మనాన్వానూధ ఉత్ సజ్జ
నయాతి) తమేవవిదిత్యాఅతిమృత్యుమేతీత్యాదిభిర్భేదశ్రీవగాచ్చ
జీవవరయోభేదాభేదావవశ్యాశ్రీయణీయహా, తతీ) (బ్రహ్మవేదబ్ర
హ్మైవధవతీ) త్యాదిభిర్మోక్షదశాయాం జీవస్యబ్రహ్మస్వరూపాప
త్తివ్యపదేశాత్ (యతీతస్వస్య సనకసూత్రైవాభూత్ తత్కేనకం
పశ్యే) దితి తదానింభేదేనెవ్వర దశకసనిషేధాచ్చాభేదస్వాభాషక
ఇత్యవగమ్యతే,

శ్లో || జీవైస్త్వస్త్వస్తభిన్నోసహిభవతి పరబ్రహ్మణ
సోత్సవవాభిన్నోభిన్నస్తవంశోపితుభవతి తతోభేద
వవస్వభావః । భేదస్త్యాపాధికాయంగమకమిహ
పునస్తత్వమస్యాదివాక్యం వాక్నాన్యో తాయ
మాత్మైతిచకథయతి । బ్రహ్మ జీవైక్యమేహ ॥ ॥

బ్రహ్మైవైత్యుచకీమృత్యుకథయతిహి బ్రహ్మదేశా
ఇతీదంనిత్యజ్ఞాజ్ఞేనీయత్యాదిక నిగమవచోబ్రహ్మ
జీవావిభిన్నా । పాజ్ఞేనత్యాదికం తంయైతిచసత
యోరిత్యవ్రాచత్తద్దేవబ్రహ్మైవబ్రహ్మవేదేతితువచసి
పరబ్రహ్మభావైవదేశాత్ ।

మాహ నిత్యఇతినిత్యోజ్ఞాజ్ఞాకియేత్యాదిక నిగమవచః నిత్యోనిత్యా
నాంచేతనశ్చేతనానామిత్యాదికం జ్ఞాజ్ఞాద్వావబావీతనిశావిత్యాదికం
కియాగుణైరాత్మగుణైశ్చసేషాం సంయోగ హేతురపరోపిదృష్టఇ
త్యాదికం నిగమవచఃబ్రహ్మజీవావిభిన్నాకథయతీత్యన్వయః, జీవబ్ర
హ్మజ్ఞాభేదబోధకంశౌతంవాక్యాన్తరమపిదశయతిపాఞ్చనతిపా
జ్ఞానెత్యాదికం పాఞ్చనాత్మనాసంపరివృక్త ఇత్యాదికంతంయితిచ
తమేవవిదిత్వా అతిస్మృత్యుమతి యత్ర త్తనిలిప్తన్నితినసతయోఽతి
సకారణంతరణాధిపాధిపః తయోర్యుః పిష్పలంసాన్వదతీతిచ నిగమవ
చః తదైవామౌచత్ ఇతి నిగమవచఇత్యస్యానువంగేణాన్వయః, బ్రహ్మ
జీవా విభిన్నావమౌచదిత్వథా, అతాభిదస్యస్వాభావికత్వం భేద
స్వాపాధికత్వంకథమవగమ్యత ఇత్యతాహ బ్రహ్మైవేతి జీవస్య
మోక్షేబ్రహ్మైవదబ్రహ్మైవతివచసిబ్రహ్మభావౌపదకాత్ బ్రహ్మస్య
రూపావత్ప్రతిపాదనాత్ యత్ర త్వితిగియతీత్యన్వయమాత్మై
వాభూత్ తత్కేనకంచశ్యేదితి నాక్య తత్రమోక్షేభిదయాభేదనశస్య
ఈశ్వరస్యదృష్టేః దశనస్యనిషేధాత్ ప్రతిషేధాత్ తత్ర తయో
భేదాభేదయోనుధ్యే అయంఅభేదఃస్వభావః, స్వాభావికః అన్యః
అభేదాదన్యఃభేదఃతదన్యః స్వాభావికాదన్యః బౌపాధికః జ్ఞాయతఇత్య
న్వయః, ప్రతీయతఇత్యథా, ముక్తాజీవస్యబ్రహ్మన్వరూపావత్ప్రతిప
దకోభేదదృష్టినిషేధత్వా భేదస్యస్వాభావికత్వజ్ఞాపకా తత్సంభేద
స్వాపాధికత్వమథాసిద్ధమితిభావః,

శ్రీ ॥ సనుచసోశ్నుతేసవాకామానహబ్రహ్మణావిపశ్చి
తేతి సహశ్రుత్యాతదానీమపిభేదః ప్రతీయతేసత్యుతిచజగద్వాప్తిపార
వజం ప్రకరణాదసన్నిహితత్వాచ్చ భోగమాత్రమ్యలింగాచ్చేతి నై

తదేవం నాన్యోతో స్తిద్వస్తాథిత్యాదిశ్రుతిశ్చైః । అక్షభేదపరితిషే
ధాత్ సోశ్చ తేనవార్థకామాన్ సహబ్రహ్మణావిపశ్చితైః సవైః
కామైస్సహబ్రహ్మశ్చై సర్వగుణాన్వితం బ్రహ్మశ్చ తథిత్యుక్తం
భవతి అన్యథాబ్రహ్మణాసహేత్య ఏభాన్యంబ్రహ్మణః పరిసజ్యేత
జగద్వ్యాపారవజ్జమిత్యత్రముక్తస్య భేదేనాన్యథాసంత్యేత్వర్వస్య
న్యూనతాపరిసంగోపత్యతే అన్యథాసంపద్యావిభాః వస్వేనశబ్దాది
త్యాదిభి ర్విరోధాత్ తస్మాదభేదవీనస్వాభావికః భవన్తుజీవానామ్
పరస్తాత్ బ్రహ్మణః పరస్పరస్సంబంధీన్ద్రియదౌహుసాధికృతః యద్య
పిబ్రహ్మనిరసయనంసనకగతస్స తథాప్యకాశభవఃకూడినాబుద్ధ్యా
ద్యుపాధినాబ్రహ్మణ్యపి భేదస్సంభవత్యేననచభిన్నై బ్రహ్మణీబుద్ధ్యామ్య
పాధిసంయోగః బుద్ధ్యామ్యుపాధిసంయోగాత్ బ్రహ్మణీభేదక్షతీతరైః
రాశీయత్వం ఉపాధైస్తత్ సంయోగస్యచకమకృతత్వాత్ తత్
ప్రసాహస్యచానాదిత్వాత్ ఏతదుక్తంభవతి పూర్వకమకసంబద్ధా
జీవాత్ స్వసంబద్ధవప్రసాధిగుతీ పద్యతే తస్మక్తాత్ కమక ఏవం
బీజాంకురన్యాయేన కమోపాధిసంబద్ధస్యానాదిత్వాత్ సదోష
ఇతి అతోజీవానాంపరస్పరంబ్రహ్మణాదాభేదవీన స్వాభావికః భేద
స్త్వాపాధికః ఉపాధీనాంపునః పరస్పరంబ్రహ్మణాదాభేదవత్ భేదోపి
స్వభావికః ఉపాధీనాముపాధ్యస్తరాభావాత్ తదభ్యుపగమేనసప్థా
నాచ్చ అతోజీవకమానురూపం బ్రహ్మణోభిన్నాభిన్నస్వభావాన
ప్రసాధయఉత్ పద్యస్తైతి.

శ్లో॥ సన్వేషాశ్చౌతవాక్ సోశ్చతైతి సహశబ్దా
న్వితామోక్షకాలేచాపేక్షాజ్జీవభేదం మునిరవిజగ
దిత్యాహభాగతివాముమ్ । నై నాన్యోతథిత్యా

దికనిగమశతై బ్రహ్మజీవ ప్రభేదప్రత్యాఖ్యానాద్వ
చస్తత్ సహసకలగుణై బ్రహ్మచప్తై సుభాష్యమ్ ॥

నూచేత్ ప్రాధాన్యభంగః ప్రసజతిసహయోగాత్
పరబ్రహ్మణోన్యతై వ్యవస్థా స్యానతాస్యాదితిజగదితి
తుప్రాహముక్తస్యభేదః । సంఘ్యేత్యాదిసూత్రా
వహతితరథాచునికవారప్రసంగా జీవేతస్తాదభేద
స్సహజఇహ పరబ్రహ్మణోన్యతైమిషః ॥ ॥

భేదోన్యత్యంవరస్తాదపిభవతి పునర్భేద్వినియాదేరు
పాధేరస్యామోక్షంస్థితత్వాద్భవతి సచతథామోక్ష
పర్యస్తమస్త్యై । బ్రహ్మసంశంహియగ్యవ్యఖిలగతమి
మిదంత్యభ్యుపేతం తథాపిప్ర్యామిన్నవాస్త్యై ఘటా
దేభిః పతిభిరుభిదాధీన్ద్రియాదేరుపాధేః ॥ ॥

భిన్నై బ్రహ్మణ్యుపాధిభిః పతి సతుభిదాసాతుతద్యోగ
తోస్తిన్నిత్యన్యోన్యత్యోన ప్రసజతిజనితఃకమ
ణోపాధిరస్త్యై । కమోపాధిప్రవాహస్సహిభవతి
యతోనాదిరత్యప్రవృత్తోనాతోదోషస్స ఉక్తోభవతి
పునరిహత్వేతదుక్తంవిమళే ॥ ॥

జీవాత్ ప్రాకకమబద్ధాత్ భవతి పునరిహస్వానుబ
ద్ధవన్యుపాధిస్తస్యక్తాత్ కమభీజంకారవదిహత
యోరాద్యభావాన్నదోషః । అన్యోన్యంజీవవగై
తత్యహసహజోబ్రహ్మణాచాప్య భేదోభేదస్తాన్ప్రతి
క్షోసాసతుసహజభిదాభేదవాక్స్యానుపాధిః ॥ ॥

ముక్తానుభావ్యమబ్రవీదిత్యర్థః. కామా సహబ్రహ్మణాశ్చ తథా
గుణా బ్రహ్మచానుభవతీత్యర్థః. కింబ్రహ్మపృథగ్భూతోశ్చ తే
ఉతాపృథగ్భూతత్యపేక్షయాం తద్వాన్విక్వాన్తరావగమ్యం అతో
సాత్రీభేదప్రతీతిరితియావత్, ఏతదుపపాదయతి నూచేదితినూచేత్
అత్రీత్య సహశబ్దస్య భాక్తృసాహిత్యపరత్వేఅస్యపరబ్రహ్మణః సహ
యోగాత్ ప్రాధాన్యభంగః. ప్రసజతీత్యన్వయః, ప్రాధాన్యహానిః,
స్యాదిత్యర్థః, సహాయుక్తైః ప్రాధాన్యైతిసూత్రేణ సహయోగస్థలే
అప్రాధాన్యవాచకశబ్దాత్ తృతీయావిధానాదితిభావః, అప్రాధాన్యం
భోక్తృన్తరాపేక్షయాబ్రహ్మణోదోషః భాగ్యభూతస్వగుణాపేక్షయా
తునదోషత్యితిభావః, పరోదాహృతసూత్రీత్య స్వాభిమతమర్థమూ
హ ఐశ్వర్యన్యూనతాస్యాదితి జగదితితు జగద్వాన్విపారవజ్జమితిసూ
త్రేతు ముక్తస్య ముక్తాత్మనః భేదబ్రహ్మణాభేదనావస్థాన ఐశ్వర్య
న్యూనతాస్యాదితిప్రామాత్యన్వయః, మునిరిత్యనువంగః మునిః ప్రా
మాత్యర్థః, బ్రహ్మణాముక్తస్యచభేదేనతి జగద్వాన్విపారవజ్జత్వప్ర
సంగాన్నభేదత్యితి సూత్రార్థః త్యితిభావః, తదుపపాదయతి సంపద్యతి
త్యతరథాముక్తజీవబ్రహ్మణాభేదే సంపద్యత్యాదిసూతోపహతిః,
సంపద్యావిభావస్వేన శబ్దాదిత్యాదిసూత్రీవిరోధః, దునివారప్ర
సంగాదునివారః ప్రసక్తత్యర్థః, అభేదస్య స్వాభావికత్వం నిగ
మయతి - జీవత్యి తస్మాత్ ఇహ జీవబ్రహ్మణా ఏవః ఆయంతభేదః
సహజః స్వాభావికః ముక్తాభేదనిషేధాత్ భేదస్త్వాపాధికః ఉపాధిక
త్యితి శంకాయాం బుద్ధీద్వియాదిరుపాధిరిత్యాహ
భేదత్యి జీవత్యనుషజ్యతే జీవన్యాన్యంపరస్తాదపి పరబ్రహ్మణాపి
భేదఃద్వియాదేరుపాధేత్యన్వయః, బుద్ధీద్వియాద్యుపాధినిబద్ధనత్యర్థ
ః. సహపాధికోభేదఃకియత్ పర్యంతస్మితీత్యత్రాహ అస్యేతి

అస్య ఉపాధేః ఆమోక్షంమోక్షవర్జ్యస్తంస్థితత్వాత్ జీవేష్ఠితత్వాత్
 స చ భేదశ్చాస్తిక్ మోక్షచర్జ్యస్తంతథాభవతి స్థితోభవ
 తీత్యర్థః. బ్రహ్మసాపేక్షత్వనిరవయవత్వాభ్యాం జీవగతఉపాధిబ్ర
 హ్మజ్యేష్ఠి తదసంస్పృష్టసౌదేశాభావాత్ జీవేశ్వరభేదోఽసంభవ
 తీత్యతాహ బ్రహ్మైతియద్యపి ఇదంబ్రహ్మసంశం నిరవయవం అఖ
 లగతం సవగతం అభ్యుపేతం ఇతియోజనా అభ్యుపగతమిత్యర్థః
 ఉక్తాశంకాపరిహరతి తథావీతితథాపి విభుత్వనిరవయవత్వయోగస
 త్వేపి అస్తికబ్రహ్మణి పూర్వముఘటాదరివ ఘటాద్యుపాధిత్యవ
 ధీద్వియాదగుపాధేః బుద్ధీద్వియాద్యుపాధితః భిదాభవతిఖల్వీత్యన్వ
 యః భేదోభవతీహిత్యర్థః, అన్యోన్యాశ్చాయమాశంక్యాహ భిన్న
 ఇతి సఃఉపాధిఃభిన్నైబ్రహ్మణిభవతి సాభిదాతు అస్తికబ్రహ్మణిత
 ద్యోగతః ఉపాధియోగతః, ఇత్యన్యోన్యాశ్చాయః సప్రసజతీత్యన్వ
 యః, ఐశ్వర్యాశేకమకృతబుద్ధాప్తమృతపాధి సంబద్ధాభావాత్ ఉపాధి
 నంయోగస్య భేదపూర్వకత్వం ప్రవాహనాదితయాపరిహరతి జని
 తత్వతి అస్తిక్ కమః సాపాధిజన్వితః అత్ర సకమోపాధిప్రవా
 హనాయతోనాదిః, సప్రవృత్తోభవతి అతస్సఉక్తోహోనైత్యన్వయః,
 కథముపాధికమః, ప్రవాహనాదిత్వం తేనచాన్యోన్యాశ్చాయ
 పరిహరః, కథమిత్యతాహ భవతీతి ఇమాతు విమశేకపర్యాలోచన
 ఏతరుక్తభవతీత్యన్వయః, పాక్ కమః బద్ధాత్ జీవాత్ స్వాను
 బద్ధైకమానుబద్ధైహ జీవేఉపాధిః బుద్ధీద్వియాదిభవతి జాయతే
 తమ్యక్తాత్ ఉపాధియుక్తాత్ కమఃభవతీత్యనుషజ్యతే జాయతేఇత్య
 థః, కమః వశ్యస్యంహి జీవత్వం ఉపాధిన జీవత్వం జీవభావాదుపా
 ధ్యస్తరమిత్యనాదితిభావః, తదిదమాహ తయోరితి ఇహబీజంకు
 రవత్తయోః కమోపాద్యోః ఆద్యభావాత్ సదోపఃసాన్యోన్యా
 శ్చయోయందోషఇత్యర్థః.

ఫలితసుధాకమాహ - అన్యోన్యమితి తతః తస్మాత్ ఇహ జీవనగో - అన్యోన్యం పరస్పరం అభేదః సహజస్వాభావికః అసా భేదస్తుకౌసాధికఇత్యన్వయః, అదిదంశేదైషమన్యమాహ - సత్వితినః ఉపాధిస్తు సహజభిదాభేదవాక్సాత్, స్వాభావికభేదాభేదవాక్ స్యాదిత్యుక్తః, సహజభిదాభేదవత్త్వం కిమపేక్ష్యేత్యత్రాహ - అన్యోన్యమితి అన్యోన్యం పరస్పరం బ్రహ్మణాచ సహజభిదాభేద వానిత్యన్వయః, ఉపాధేభేదాభేదయోః, పరస్పరం బ్రహ్మణాచ స్వాభావికస్వేహేతుః అనుపాధిరితి ఉపాధ్యస్తరసూన్యఇత్యుక్తః, ఉపాధ్యస్తరం కుతానాస్తీత్యత్ర తదపరిజ్ఞానమేవహేతురిత్యాహ - పరిజ్ఞాతభిన్నోపధిరితియః ఉపాధిః పరిజ్ఞాతభిన్నోపధిః అనవగతౌ సాధ్యస్తరః సహజభిదాభేదవానితీ అధ్యాహారేణ పూర్వేణాన్వయః, ఉపాధేరుపాధ్యస్తరస్వీకారేనపస్థామాహతత్ స్వీకారఇతి తత్ స్వీకారేఉపాధ్యస్తరస్వీకారే అపస్థాభవతిత్యధ్యాహరః అనపస్థా ముపసాదయతివిరమతీతి వితతావిస్తీకాఉపాధిధారాఉపాధివరంప రానవిరమతినవిశీయతి ఇత్యనపస్థేతిపూర్వేణాన్వయః, ఉపాధివరం పారాయూలవిశ్రాంతైర నవస్థేతిభావః, భిన్నాభిన్నత్వపక్షముపసంహ రతి ఉత్పద్యస్తఇతితతః ఇహ జీవనవగోఅనెనబ్రహ్మణాభిన్నాభిన్న స్వభావాః, ఉపాధయః, స్వకమానుగుణంజీవకమానుగుణ్యేన నిరూపధికతయూ ఉపాధ్యస్తరసూన్యతయూ ఉత్పద్యస్తఇత్యన్వయః. బాహ్యస్తఇత్యుక్తః. ఇతీత్యన్య పూర్వేణాన్వయః,

శ్రీ ॥ అత్రోచ్యతే, అద్వితీయసచ్చిదానందబ్రహ్మధ్యానవిష యవిధిపరం వేదాంతవాక్యజాతమితి వేదాంతవాక్యైరభేదః ప్రతీయ తే, భేదావలంబిభిః కమేశాస్త్రైః ప్రత్యక్షాదిభిశ్చ భేదఃప్రతీయతే,

భవోన్మతీనిధై: । భిత్తైతన్మై వయ్యుక్తం భవతిఖలు
భిదాకన్యచిదై వీకుత్పిదై వీలక్ష్యంహ్యభేదోభవతి
పునరతీవై పరీత్యంపరీతమ్ ॥ ॥ ॥

కోనుఁ న్నత్తఃపుమాన్ వైకథయతిహి రథాత్వాత
థాభావయోవై నిష్ఠామకతీతెజ స్తిమిరవదనయో:
పరీత్యనీకత్వభాజో: । భిన్నైస్త్వస్తిన్నభేదోభవతిపు
నరయంసోతుజాత్వాత్తతాభ్యాం కార్యవత్త్వాత్తతా
భ్యాంభవతిఖలుభిదాఁభిన్నవస్తున్యవీతి ॥ ॥

భిన్నాకారాద్విరోధఃపరిహృతఇతి చెన్నోవికల్పాన
మాత్వాద్భిన్నాకృత్యాఽవిరోధంవదతఇహపునస్తేతు
కావాభిసద్ధి: । ఏకాకారేభేదస్థితఇహతు తదన్య
కృతావిత్యభేద: కింవాకారద్వయేనోపహితఇహపున
వఃస్తునీమావితీయమ్ ॥ ॥

ఆద్యేసాన్యక్తివిష్టాభవతిఖలు భిదాజాతినిష్ఠస్త్వభే
దోవై కన్యదాన్యత్తకత్వంభవతితవమతం వ్యక్తిజా
త్యోరభేదే । భిన్నాకృత్యాఽవిరోధోభవదను కథి
తస్సంపరీత్యక్తవీషస్యాద్భిదా భేదయోవై నిహతి
మృతికారాకాగభేదప్రమాణాత్ ॥ ॥

వైలక్ష్యంతదీయోవిరహాడభయఃసప్యథా వీకతీస
స్యాదిత్యుక్తంహ్యస్త్యకల్పేనహి సమవగతేహ్యకృ
తీతేవిభిన్నై । నాధిష్ఠానస్తయోశ్చవగతమితిచతత్
కల్పనచతీయాణా మన్యోన్యభేదవీషప్రసజతిభవ
తాసాధితోనత్వభేద: ॥ ॥ ౧౩౫ ॥

అ || అథ భేదాభేదపక్షం ధ్యాననియోగవాసీమాషయతే—
అలీమూమిషత్యాదినా—

టీ || అఖలమ్, కుమిలిమిలవచః - నేదాస్తవాక్యమ్, అద్వితీ
యం సచ్చిదానందరూపంబ్రహ్మణ్యాయం విధత్సలి నిగమాస్తాభేదః
పరీతితః, ఇహపరీత్యహద్యైభిదాలద్భిభిశ్చకమకాస్తాస్తాభేదోఽవగ
తః, భేదాభేదావిరుద్ధావితీభిదా అనాద్య విద్యోపపాద్యా, తత్—
తస్మాత్, అభేదవచనశ్చ ఇత్యభిహితమిత్యోజనా, స్వేనోక్తమిత్య
థాః, ఇహ - అస్మిన్ పయే, ఏతాన్తభావసి - భేదాభేదాన్తభావ
సి, అన్యోన్యన్యోవికల్పా - సవికల్పా, కుతశ్చిత్త్యాహ - పరిమిత
ఇతి - పరిమితః - పూర్వోక్తపరీతితః, ఉభయోః భేదాభేద
యోః, ఏకత్యాథా - ఏకస్మిన్ వస్తుని, సిద్ధాంతియచ్చాత్మమ్, ఏత
న్నైవయుక్తమిత్యన్వయః, కుతశ్చిత్త్యాహ - ఇవతీతి - కన్యచిత్
కుతశ్చిద్వైలక్షణ్యైభిదాభవతి, అతావై పరీత్యమభేదః పరీతితంభ
వతి, తేజస్తిమిరవత్పరీత్యనీకత్వభాజాః, విరుద్ధస్వభావయోః, అస
యోస్తభాత్యాతభావయోః, అనున్తత్తకఃపుమాన్ ఏకతీని
పూంకథయతీత్యన్వయః, స్థిలింకథయతీత్యథాః, ఏరోక్తం సిద్ధాద్యయ
భేదాభేదస్య ఆకారభేదాద విరోధముపపాదయతి - భిన్నపీతి—
భిన్నపి - సిద్ధాంతరాద్విలక్షణేః, అస్మిన్ - అస్మిన్విద్యే, అభేదో
యం హేతుజాత్యాత్మతాభ్యాం భవతీత్యన్వయః, అభిన్నవస్తుస్యపి
కార్యవక్త్యాత్మతాభ్యాంభిదాభవతీతి, భిన్నాకారత్ - ఆకారభేదా
త్, విరోధః - భేదాభేదయోవిరోధః, పరిమాతృత్యచెన్నో - పర్య
హరీతిచెన్న, కుతశ్చిత్త్యాహ - వికల్పసహత్వాదితి - కథంవికల్పా
సహత్వంనోవావికల్పిత్యత్యాహ - వికల్పశ్చైతి, భిన్నాకృత్యా -

అకారభేదేన ఇహ భేదాభేదయోః, అవిరోధపడతస్యై కావాఽభి
సంధిః త్యవస్యః, అభిసంధిః కీదృశీత్యర్థః, తామేవాభిసంధిం వికల్పయతి-
ఏకాకారేతి - ఇహ ఏకాకారే - ఏకస్త్రిన్నాకారే, విభేదః - భేదః, స్థితః,
తదన్యాకృతౌ - ఆకారాంతరే, అభేదః, స్థితఇతి స్థితత్వత్యన్యానుపజ్ఞే
గాన్వయః, ఆకారాంతరేణాపహితే, ఇహ సస్తుని, ఇమాపితి - భేదా
భేదావితి, ఇయమభిసంధివేతి అభిసంధిరిత్యవ్య అనుపజ్ఞేగాన్వయః,
అనయోవికల్పయోరాద్యే దూషణమాహ - అద్యత్సతి - ఆద్యే
ఆద్యకల్పే, సాభిదావ్యక్తినిష్ఠాఖిలుభవతి - అభేదస్తుభావినీత్యః, తవ
మతమ్. ఏకస్య ద్వావ్యక్తకల్పమ్ - భిన్నాభిన్నాత్కల్పమ్, సభవతీత్య
వస్యః. జాతివ్యక్త్యైరభేదా దేకస్య ద్వావ్యక్తకల్పముపసన్నమిత్యా
కల్పతే - వ్యక్తిజాత్యైరభేదత్సతి - వ్యక్తిజాత్యైరభేద - వ్యక్తి
జాత్యైరభేదస్తీకారే, పరిహరతి - భిన్నాత్పత్యైతి - భవదనుకథితః
ఏవభిన్నాకృత్యా అవిరోధః - ఆకారభేదాదవిరోధః, సంపరిత్యక్త
స్సాంక్షికోత్పన్నయః, కుత ఇత్యతాహ - విహతివృత్తికరేతి - విహతి
వృత్తికరాకారభేదప్రమాణాత్ - విరోధపరిహరమేతుభూతాకార
భేదపరిత్యాగాదిత్యర్థః. వ్యక్త్యాకారాద్భేదజాత్యాకారేణ అభేద
ఇతిహి ఆకారభేదేనవిరోధపరిహరకృతః, తయోజాతివ్యక్త్యైర
భేదాజ్ఞీకారే ఆకారభేదేనభేదాభేదయోవిరోధపరిహరో సంభవ
తీతిభావః. విరోధస్త్యైవైత్యర్థః,

జాతివ్యక్త్యైర్భిన్నాభిన్నత్వమజ్ఞీయత ఇత్యతాహ - వై ల
క్షణ్యమితి - వై లక్షణ్యమ్, భేదః, తదీయోవిరహః - భేదవిరహః,
ఉభయనుపి, ఏకతా - ఏకస్త్రివస్తుని, సస్యాత్ - సభవేత్. ఇత్యు
క్తంహి - ప్రాగేత్యుక్తంఖల్విత్యర్థః, ఉక్తఏకల్పయోదీప్తియక
ల్పేదూషణమాహ - అన్యకల్పత్సతి - అన్యకల్పే ఆకారద్వయోపేత

పస్తునిభేదాభేదావితితస్యే, తెవిభిన్నైకకృతీ - ససమవగతైః—
 నప్రతిపన్నైకీత్యథాః, అత్ర తృతీయాస్యబాలివ్యక్తివ్యతిరేకస్యవస్తు
 నోఽప్రతిపన్నత్వన్నామదూషణమధికమ్, తదిదమాహ - నాధిష్ఠా
 నమితి - తయోః - ఆకృత్యోః, భిన్నమధిష్ఠానఞ్చనావగతమిత్యన్వ
 యః, భిన్నైకత్వస్యలిజ్జనచన వివరిణామైననుపక్షాత్, తృతీయాకార
 స్యప్రతిపన్నత్వాభ్యుపగమిషిదూషణమాహ - తత్కల్పనైచితి—
 తత్కల్పనైచ - కృతీయాకారకల్పనైచ, భవతా, సాధితః - ఉపపాది
 తః, త్రియాణామనోన్మేస్యం భేదవీచ్యసజ్జితసత్వ భేదశత్యన్వయః,
 అన్యథాత్రీత్వాభావాదితిభావః,

శ్రీ || ఆకారద్వయనిరూపామృతమాణావిరోధం తదాశ్రయభూ
 తేపస్తుని భిన్నాభిన్నత్వమితిచేత్, స్వస్త్వాద్విలక్షణం స్వాశ్రయభూ
 తారద్వయం స్వస్థివిరుద్ధధర్మః ద్వయ సమావేశనివాహకం
 కథంభవేత్. ఆవిలక్షణమకథస్తరామ్, ఆకారద్వయరహితోశ్చ
 ద్వైతత్వతత్వాభ్యుపగమినివాహకాస్తరాపక్షయాలునవస్థాస్యాత్
 సహిసంప్రతిపన్నైకస్యక్తిప్రతిపత్ ససామాన్యైశివస్తున్యకరూ
 పాప్రతిపత్తిరుపచాయతే, యత ఇదమిథమితిసవత్రే ప్రకారప్రకారిత
 యైవసహాప్రతితి, తత్ర ప్రకారాంశోహతి, ప్రకార్యంశోవ్యక్తిరీతి
 నై కాకారాప్రతితి,

శ్లో || భిన్నాభిన్నత్వమాకృత్యుభయవిరచిత స్వావి
 రోధస్తునిష్ఠామైకత్రైతీతివాణీనజగతి విదుషాంచిత
 సేరోచతేసా । స్వాన్వయత్ స్వస్థి విరుద్ధాకథమపఘ
 టయేత్ తద్భిదాభేదధర్మాస్వాన్వయత్తన్నితాస్తన్న
 ఘటయతియదిశ్యేన తత్ భిన్నమైకమ్ || ||

తన్నివాణామూపయక్తాకృతిరపిచ పరామర్శితా
తానవస్థావ్యక్తాయద్వైత్ ప్రతీతిభావతి పునరీయ
న్నివివాదైకతయామ్ । నైసంహృతాససామా
స్యకథహతుమతిజానయతేనైజనానాం ప్రజ్ఞాసవక
ప్రచీనాత్పద్యతయమిదమిత్థం ప్రకారాహిసవాణా ॥

జాతిస్తతీప్రకారోధవతిపునరీయం స్వక్తిరేషాప్ర
కారీనై కాకారాసరీతిజగతిభవతి నైకావేకస్యాపి
పుంసః । ॥ ॥

అ॥ అథ తృతీయవస్తున్యకారద్వయేన భేదాభేదాని
చాహ్యత్యేనావిరోధంశంకతే - భిన్నాభిన్నత్వమితి—

టీ॥ ఆత్మశుక్లయవిరచితస్వావరోధమ్ - ఆకారద్వయని
పూర్వభవ్యకీయావిరోధమ్, భిన్నాభిన్నత్వమ్—, ఏకతీనిస్తామరీరి
వాణీ - జగతివినుసాంచరసెనరోచితైత్యన్వయః, ఇదమాకారద్వ
యం స్వాశ్రయేణభిన్నమ్, ఉత అభిన్నమ్, ఉతభిన్నాభిన్నమితివిక
ల్ప మభిప్రేత్యప్రభమంశిరోమాపయతి - స్వాస్యదితి - స్వాస్యత్.
తత్ - ఆకారద్వయమ్, స్వస్తికాశుద్ధాభేదాభేదధర్మాణా కథమివ
ఘటయేదిత్యభావా, భేదాభేదయారెకాశ్రయత్యేహివిరోధః, అవి
రోధనివాహకాకారద్వయంహి సభేదాభేదయారాశ్రయభూతమ్,
అతానతదవిరోధనివాహకమ్, అగ్నిగతంవైజ్ఞశ్యచాజ్ఞవల్క్యశ్చ
ఆకారద్వయమగ్నోశీతోష్ణత్వరూప విరద్ధధర్మః ద్వయం సమావేశ
నివాహకన్నభవతీతిభావః, ద్వితీయంశిరోమాపయతి - స్వాస్య
దితి - తత్ - ఆకారద్వయమ్, స్వాస్యత్ - స్వాభిన్నమ్, నితా
స్తన్నఘటయతి . భేదాభేదధర్మాణా స్వస్తిన్నిత్యస్యచానపక్షః, స్వ

స్క్రికైభేదాభేదభూతానితరాన్న ఘటయతీత్యర్థః. పూర్వమాకార
రద్వయోసంభవతి తస్యవిరుద్ధధర్మః ద్వయనివాహకత్వాత్సాగ
ఉక్తః, అతేత్వాకారద్వయమేవనాస్తీతి నితరాంవిరుద్ధధర్మః ద్వయ
సమావేశాయోగఇత్యభిప్రాయేణ నితాస్తమిత్వ్యుక్తమ్ తృతీయం
శిరోదూషయతియదీతి - తత్ - ఆకారద్వయమ్, యదిస్వేనభిన్న
మేకం స్వేనభిన్నాభిన్నమత్యుచ్యతేయదీత్యర్థః,

తదేత్యధ్యాపారః, తదాపరాతన్నివాహకాపాయుక్తాశ్చ
తిరపిఅపెక్షితా - ఇత్యన్వయఃనిరుక్తభేదాభేదనివాహకాశ్చత్యస్త
రమన్వపెక్షితమిత్వర్థః, తస్మిన్వికారేదోషమాహ - అతోనస్థితి
తస్యాపిప్రశ్నాయోగభిన్నాభిన్నత్వమస్తిచేత్ తదవిరోధనివాహకా
కారద్వయాస్తరమపెక్షితమితి అసవస్థాస్యాదిత్యర్థః, అభకింద్యమై
ఽనుసవన్నమిత్యాశ్చజ్ఞాయాం భేదాభేదవిషయప్రేరేతింగూషయతి
వ్యక్తానితి - నివివాదైకతాయామ్ - నివివాదాభేదాయామ్,
వ్యక్తః, యద్వత్ప్రేరేతిభేదఃవతి - యథాప్రేరేతిభావయతే, ఏవమ్,
ఇహససామాన్యకైర్భేదమతినజాయతఇత్యన్వయః, తహికళం
ప్రేరేతిభావయతఇత్యతాహ - ప్రజ్ఞేతి - సవత్ప్రేరేత, ససామాన్యకై
ర్భేదఇత్యనుషజ్ఞః, సవత్ప్రేరేతససామాన్యకైర్భేదఇయంసవాప్రజ్ఞా
ఇదమిత్థంప్రేరేతాహమ్యుత్పద్యతఇత్యన్వయః,

తావతాకిమిత్వతాహ - జానితి - తతే - ఇదమిత్థమిత్వా
కారకప్రేరేతయే, జాతిఃప్రేరేతారోధవతి, ఏషాన్వక్తిఃప్రేరేతారోధవతితిభ
వతిత్యస్యానుషజ్ఞేణాన్వయః, తతశ్చప్రేరేతాప్రేరేతాయాంవిభిన్నపదా
ర్థఃద్వయావగాహిత్యాత్ సవత్స్వప్రేరేతయన్వ ఏకాకారత్వాత్
వేన భేదాభేదావగాహిత్యన్నసంభవతిత్యాహ - నైకాకారేతి—

జగతి - త్వాపి - కస్యాపి పురుషస్య, ఏకాకారావృత్తితీర్ణభవతీత్యన్వయః, సజాయిత్యశః.

శ్రీ || అతఏవజేవస్యాపిబ్రహ్మణాభిన్నాభిన్న త్వేన్న సంభవతి, తస్మాదభేదస్య అనన్యథాసిద్ధశాస్త్రీమూలత్వాదనాద్య విభాజ్యమూల ఏవభేదపీత్యయః, సన్వేపంబ్రహ్మణఏవ అజ్ఞత్వం తస్మాత్తాత్మ జన్మ జరామరణాదయోదోషాఃపాదీదుష్యః, తతశ్చ యస్మిన్ జన్మసంకపత్ * ఏవతత్తాతపహతపాస్తా) ఇత్యాదీనిశాస్త్రాణిబాధ్యరన్తైవను, అజ్ఞానాదిదోషాణామపరమాఖ్యత్వాత్, భవతిస్తు ఉపాధి బ్రహ్మచ్యుతి క్తంవస్త్యస్తరమునభ్యుపగచ్ఛతో బ్రహ్మజ్యేష్ఠాపాధి సంసర్గస్తత్కృతాశ్చ జేవత్యాజ్ఞత్వాదయోదోషాపరమాఖ్యత ఏవ భవేయః, సహి బ్రహ్మణినిరవయవే అచ్యుద్యేసంబధ్యమానా ఉపాధయస్తస్మిన్త్వాభిత్వావాసంబధ్యంతే, అపితు బ్రహ్మస్వరూపే సంయుజ్య తస్మిన్నైవస్యకార్యాణికుమన్తి.

శ్లో || భిన్నాభిన్నోనజేవ్రాపిచ భవతిపరబ్రహ్మణసోపి తఏవాభేదస్యత్యోతీశాస్త్రాదపురుషకలుషానన్యథా సిద్ధియుక్తాత్ | భేదస్యపీత్యయోయంభవతి పున రిహనాద్యవిద్యైకమూలోమిథ్యాభూతస్యశాస్త్రాద్భవతి పునరతోబాధితోధూతదోషాత్ || ||

సన్వేపంబ్రహ్మణోన్వైదహిబతభవితాజ్ఞానితా తద్భవాశ్చోత్పత్త్యాద్యాస్సుస్పహి దోషాశ్చుతిరిపిచత తోవ్యాహతాస్యాదశేషా | సాపజ్ఞానాస్తతాదీభగవతి కథయస్తీతిచెన్నాజ్ఞతాదే మిథ్యాత్వాన్వైషమదోషః శ్చుతిరిహపరమాఖ్యంహిదోషంధునోతి ||

|| ||

దోషసంబద్ధముఖాదాయతి - నన్వీతి - ఏవమ్ - ఏవంసతి
అన్యబ్రహ్మణవీచహి అజ్ఞానితా, భవితా, భవిష్యతి, బలెతిభద్ర,
తస్మానాశ్చ - అజ్ఞానజనాశ్చ ఉత్పత్త్యాదాః - జన్మనురణాదయా,
స్మృతీక త్యన్వయః. భవేయుషీక త్యక్షణః, శ్రుతివిరోధమపిదోష.
మాహ - శ్రుతిరపీతి - సావాక్ష్యాపాక్షతాదీః, భగవతి, కథయా
న్తీ - పృథిపాదయన్తీ, అశేషాశ్రుతిఃపితతోవ్యాహతాస్యాదిత్య
న్వయః, ఏరుద్ధాస్యాదిత్యక్షణః బ్రహ్మణాజ్ఞానిత్వే తస్యసామాజ్య
పృథిపాదకశ్రుతివిరోధః, తస్యసర్వోపత్వే అపాక్షత్యపృథిపాదకశ్రు
తివిరోధఇతిభావః, బ్రహ్మణ్యాజ్ఞానాదేరపరమాధికతయాపరిహరతి -
నతి - అజ్ఞతాదేవికథ్యాత్వాదేషదోషానెత్యన్వయః, తావతాపి
శ్రుతివిరోధసరిహితఃకథమిత్యతాహి - శ్రుతిః - బ్రహ్మ
ణానిదోషత్యపృథిపాదకశ్రుతిః, ఇహ - బ్రహ్మణి, పరమాధికం
హిదోషంధునోతి - తాత్త్వికంహిదోషన్ని సతతాయతీత్యక్షణః,

సరోక్తదోషఃపరస్యైవత్యాహ - నతి - భవతః - ఔపాధి
కభేదవాదినస్తవ, ఉపాధిబ్రహ్మభిన్నమ్ - ఉపాధేబ్రహ్మణశ్చాతి
రిక్తమ్, కిచ్చిన్వస్తునస్తుతోనాస్తీహి, తత్త్రైవభగవతి, ఉపాధియో
గః, బహుళా, తజ్జదోషాపి - ఉపాధిసన్యదోషాపి, అవార్యః - అని
వార్యఇత్యక్షణః, తమసపాదయతి - సంబధ్యస్త్యతి - ఛేద్యభిన్న -
ఛేదనాయోగ్యై, నిరంశే - నిరవయవే, ఇహపరబ్రహ్మణి, బధ్య
మనః - సంబధ్యమానః, వివిధోపాధయః, తస్మాన్బ్రహ్మ, కథమపికథ
భిదపి, చిత్తాద్విభిత్తాపివా నసంబధ్యస్త్యత్యన్వయః, అంగుళ్యా
దేవైవ ఛేదో నసంభవతీతి అచ్ఛేద్యత్వంబ్రహ్మణః, తస్యహేతునిరవ
యతస్యన్నిరంశఇత్యనెనోక్తమ్, భిత్తేత్యన్వ అచ్ఛిన్నత్వేనవిహ

బాధివల్ల పరినియతపరిచితభేదనత్వము, పరిచితభేదనత్వమునా
బ్రహ్మజనంబులముపాధయోనానానానా, నిరవయవత్వాదచ్చేద్యత్వా
చ్చేత్వము.

తమముకాదాధయఃకుతీసంయుజ్యస్తత్వత్వాహ . సంయు
జ్యతి . అపితు అత్రైనభగవతితే సంయుజ్య స్వీయకార్యాణికునా
ని, తస్మాత్, భవతోబ్రహ్మపనిష్పితకారమాగమ్యథాతథా —
పరిచితీయామూగకరహితం యథాతథా, దుష్టంపరినజతి - దుష్టం
పరినజ్యతత్వము,

శ్రీ || యదిమన్విత ఉపాధ్యుపహితంబ్రహ్మజీవ, సచానుప
రిమాణః, అనుత్వేన అవచ్చేదకస్వయసోఽనుత్వాత్, సచావచ్చే
దోఽనాదిః, ఏవముపాధ్యుపహితంశే సంబధ్యమానాదోషఃఅను
పహితేపరబ్రహ్మజినసంబధ్యస్తత్వతి, అయంపరివ్రత్య, కిముపాధినా
భిన్నోబ్రహ్మజ్ఞోఽనురూపజీవః, ఉతఅచ్చిన్న ఏవానురూపపాధి
సంయుక్తోబ్రహ్మపరిచేదనీయః, ఉతఉపాధిసంయుక్తోబ్రహ్మస్వరూప
మ్, అథ ఉపాధిసంయుక్తంచేతనానైరమ్, అథ ఉపాధిరైవతి, అచ్చే
ద్యత్వాదచ్చేత్వముః పరిధమఃకల్పోనకృతే, అదిమత్త్వేనజీవస్య
స్వాత్, ఏకస్యసతాదైవధీకరణంహిచేదనమ్, ద్వివీయేతుకల్పేబ్ర
హ్మజీవపరిచేదనీయ ఉపాధిసంబధ్యాత్ బ్రహ్మజాన్యవేదోషాస్త
వైవస్యః, ఉపాధాగచ్ఛతి ఉపాధినాస్వసంయుక్తబ్రహ్మపరిచేదక
మానాయోగాదనుక్షణముపాధి సంయుక్తబ్రహ్మపరిచేదభేదాత్ క్షణే
క్షణేబద్ధమోక్షోచన్యాతామ్, ఆకమాణేచ అచ్చిన్నత్వాత్ కృత్స్న
స్యబ్రహ్మణ ఆకమాణంస్వాత్, నిరంశస్య వ్యాపినఆకమాణస్ససంభవ
తితిచేత్ తమముకాదరైవగచ్ఛతి పూర్వోక్తఏవవోషస్వాత్,
అచ్చిన్నబ్రహ్మపరిచేదేషు సమూహపాధిసంసగౌసర్వేషాచ్చేదనానాం

బ్రహ్మణ్యవపరీతశ్చైవ ఏకస్యైవబ్రహ్మణ్యసంస్కారో, పరదేశభేదా
దపరీతసన్ధానైవ ఏకస్యాపి స్వాంత్యభాగచ్ఛ్రుతి బ్రహ్మణ్యసన్మస్కారో
తృతీయైతుకత్వే బ్రహ్మస్వరూపస్యైవ శాఖాసంబంధేన జీవత్వాపాతా
త్ తదతిరిక్తానుపహితబ్రహ్మణ్యైర్భిన్నస్కారో సజ్జానుచడహాస్వేకీవజీ
వస్కారో, తురీయైతుకత్వే బ్రహ్మణ్యైర్భిన్నస్కారో జీవజ్ఞతి జీవభేదస్యాసాధి
కత్వంపరిత్యక్తంస్కారో, చరమే చావాకీవత్వంపరిగృహీతస్కారో
తస్మాదభేదశాస్త్రీబలేన కృత్స్నస్యభేదస్య అవిజ్ఞామూలత్వమేవా
భ్యుపగస్తస్యమ్, అతఃపరీత్య త్రివిక్రంతి పరీయోజనపరిత్యయేన శాస్త్రీ
స్యసామాన్యైవి ధ్యానవిధిశేషతయా నేదాస్తవాక్యానాం బహు
స్వరూపే సామాన్యమునవన్నమితి,

శ్లో || యద్యుచ్యతాతేజోపాధవతి పునరుపాధ్య
న్వితంబ్రహ్మసోమస్తతావచ్ఛేపకస్యాస్యతు నిగమ
మితాచ్ఛేతసోఽణుశ్చయోగాత్ | సోవచ్ఛేదస్తవి
నాతినాపునరుపహితేం శేత్రీ సంబధ్యమానాదోషాః
పారీదుష్కృత స్తిన్ననుపహిత పరబ్రహ్మణీతిపావా
చ్యమ్ ||

చిన్నకింబ్రహ్మజ్ఞోధవతి పునరుపాధ్యన్వయేనాణు
జోపానూచేదచ్ఛిన్నమేనంవదసి పునరణూపాధియు
గ్భ్రహ్మదేశమ్ | యద్వాబ్రహ్మస్వరూపం కథయసి
కిముపాధ్యన్వితం చేతనోన్యస్తమ్యక్తింవాసయుక్తో
భవతిపునరిహూపాధిరేవాథవేతి ||

కల్పినాద్యస్తుయుక్తోభవతి పునరీహబ్రహ్మణోఽచ్ఛే
ద్యథావాత్ స్యాదుత్పాద్యశ్చజోపాయమపి నిగ

మతో యస్తునిత్యః పరితః । దైర్వ్యధీకారశ్చిదైకస్య
హి భవతి పరబ్రహ్మణా సైన్యన దో సాన్యస్యైః కల్పేద్వి
తీయే పరిదిశి బహువిధో పాధియో గాదితాయే ॥ ॥

ఏవంగచ్ఛత్యుపాధౌ సహి భవతి తతో బ్రహ్మదేశాను
కషణస్తత్సంయుక్తప్రదేశో భవతి ఖలు యతోఽను
క్షణం వై విభిన్నః । స్యాతాం వై సేనపగోతదిహ
తు భవతోఽనుక్షణం బద్ధమోక్షావచ్ఛిన్నత్వా తే
సమాకషణాభిహ నిఖలబ్రహ్మణః కషణం స్యాత్ ॥

వాక్యపిన్యస్తిన్నిరంతే సహి భవతి సమాకషణాభిహ
దానీం యాతీ హూపాధిః వెత్యుశతధిత మభుద్భూష
ణం ప్రాక్తకల్పే । చ్ఛిన్నబ్రహ్మపదే శైష్విహ యది
సకలో పాధియో గన్తవానీం సవే జీవాశ్చ దేశో భగవ
తభితి తేషైర్వ్యభాసం సదా స్యాత్ ॥ ॥

తచ్ఛేదైకప్రభేదాత్ పరిహరసితదైకస్య చ స్వేహ్యుపా
ధాగచ్ఛత్యైకస్య సరితః కథమివ భవితా స్వీయదేశ
ప్రభేదాత్ । కల్పే ప్రాక్తైత్యతీయే భవతి హి సరితం
బ్రహ్మజీవస్తనన్యస్త్వస్మిద్ధం భవేత్తైఽనుపహి శమఖ
లక్షైః ప్రకజీవం వపుస్స్యాత్ ॥ ॥

కల్పే ప్రాక్తైత్యురీయే భవతి ఖలు తదా బ్రహ్మణోన్యో
హి జీవస్త్యక్తం స్యాజ్జీవభేదభవదను కథితం వ్యక్తమా
పాధికత్వమ్ । పక్షే నైత్యుప్రవేశో భవతి హి భవ
తాం బాహ్యచావాకషణే భేదస్యావిద్యకత్వస్తత
భిహ సకలస్యైకస్య శాస్త్రావసాయమ్ ॥ ॥

పామీయాణ్యసి పౌష్కత్వాదికయతనపరత్వేనాస్త్రా
 వ్యతస్తాద్వేదాస్తాసుస్యఃపామీయాణం భగవతీకథితధ్యా
 నశేషామమేతి । ౧౪౮ ।

అ ॥ నిరవయవత్వేవ్యచ్ఛేద్యత్వేసి గగనవదుపహితానువ
 హితాంశభేదేన సదోషత్వనిర్దోషనిర్వాసపత్రింకబ్జతే- యద్యు
 చ్యతే—

టీ ॥ అత్ర ఉపాధ్యవహితంబిహితావేష, సోమ, తత్ర—
 అమితా, అవచ్ఛేదకస్యావ్యచేతనః నిగమమితాత్ - వెనపమితా
 త్, అమిత్యైవాగాదిత్యేవ్యయః, ఉత్పాద్యవచ్ఛేదాజ్జీవభావః, జీవ
 భావాదుపాధ్యవచ్ఛేదః కమాదిజీవభావః, స్తప్తాత్మకైవల్యన్యాయ
 న్యాశ్రీయః పరిహారాయాహ - సోపచ్ఛేదస్త్రితి సోపచ్ఛేదస్తు—
 మనూరూపాపాధ్యవచ్ఛేదస్తు అనాదిః బీజాదురవదనాదిత్వాన్నా
 న్యాయాశ్రీయఃఇతిభావః, తత్రావతాహా కర్మాదిపరిహారకథమిత్యా
 శక్త్యాయామాహ - పునరితి - ఉపహితేతత్త్వోపశేనబధ్యమా
 నాదోషః అరుపహితంబిహితాస్త్రిత్ నపామీయమ్యోత్యవ్యయః,
 ఇతియమ్యుచ్యతేనిత్యతేబ్జ్యనూవేణాన్వయః, దూషయితుమాహ
 ఇహవాచ్యమేతి - ఇహవక్తవ్యమ్, పరిష్టన్యమిత్యర్థః,

వికల్పఃకలి - నిర్మలత - ఉపాధ్యవ్యయేనచ్చిన్నః, బిహితా
 జ్ఞోమజేప్రాధనతి కిమితివికల్పః, వికల్పాస్తరచాహ - నూచేదితి
 అచ్చిన్నమ్, అమితాగ్నియగ్నిహితాదేవమ్, ఏనంవదసికిమిత్యవ్యయః,
 జీవంవదసికిమిత్యర్థః, త్పరిత్యవికల్పమాహ - యద్యేతి - ఉపాధ్య
 నివృతంబిహితాన్వయావమ్, ఏనంకథయసికిమితి ఏనమిత్యస్యానుపక్షేణా
 న్వయః, జీవంకథయసికిమిత్యర్థః, తురీయంవికల్పమాహ - చెతనో

స్వత్వతి - తస్యత్ - ఉచాధియుక్తః అన్యశ్చైతనః బ్రహ్మభిన్నశ్చైతనః
సకీమిత్యన్వయః, జీవాకీమిత్యర్థః. సద్భూతులవికల్పమాహ - యు
క్తత్వతి అథవా ఇహ బ్రహ్మాణియుక్తః అనుషక్త ఉచాధిరేవ, సభ
వతిత్వమ్ - జీవైవాభవతికీమిత్యనుషక్తేగాన్వయః,

ఏషుకల్పేషు ఏకమంకల్పరూపాయతి - కల్పత్వతి - ఇహ
ఏషుకల్పేషు, ఆద్యస్తుకల్పానయక్తోభవతీత్యన్వయః, కుతత్వత్వతా
హ - బ్రహ్మణత్వతి - బ్రహ్మణః - అచ్ఛేద్యభావాత్ - చెడనాయో
గ్యత్వాదిత్యర్థః, బ్రహ్మణశ్చేదనాయోగ్యత్వాదనాపాధినాభిన్నో
బ్రహ్మఖణ్డోజీవత్వతి వక్తున్నశక్యమితిభావః, అస్తిన్నవక్షేజవస్య
త్వాద్యత్వప్రసంగంరూపగాస్తరమాహ - స్యాదితి - ఆయోజన
ఉత్పాద్యత్వస్యాదిత్యన్వయః, ఉత్పాద్యత్వాజ్ఞేకారే శ్రుతివిరోధం
రూపణమాహ - నిగమతత్వతి - యస్తరిగమతః - వెదవాక్యాత్
నిత్యఃపరీతః - నిత్యత్వేనపరీతయమాహ, సః, ఉత్పాద్యస్యాదితి
చ్చబ్రాహ్మహారేణ పూర్వేణాన్వయః, ఉత్పాద్యత్వప్రసంగముపపా
దయతి ద్వైధీకారత్వతి - ఏకస్యద్వైధీకారోహిచిదాభవతీత్యన్వయః
చేదనస్యద్విధీనఖణ్డాబ్ధిత్రియాత్వేన జీవస్యభిన్న బ్రహ్మఖణ్డరూప
త్వే ఉత్పాద్యత్వప్రసంగత్వతిభావః, స్వతీయకల్పేదోషమాహ - పర
బ్రహ్మణత్వతి - ద్విధీయోకల్పే, అన్యగురబ్రహ్మణవవ, పరీదితి - పరీదే
శే, బహువిధోచాధియోగోదిత్యాః - అనేకప్రకారోపాధిసంబంధజన్యాః
యేదోషాస్తైస్త్వరిత్యధ్యహారేణాన్వయః,

రూపగాస్తరమాహ - ఏవమితి - ఉచాధాగచ్ఛతి తతోబ్ర
హ్మదేశానుకర్షణమ్, యతః, సభవతి, యతః, అనుక్షణంతత్సంయు
క్తప్రదేశః, ఉచాధినంయుక్తప్రదేశః, విభిన్నః. తత్ - తస్మాత్, ఇహ

జీవనగో అనుక్షణంబద్ధమోక్షో స్యాత్సామిత్యన్వయః, ఆకర్షణేన
వినాతత్పరిహారాసంభవాత్ తదాశక్త్యాహ - అచ్చిన్నత్వాదితి-
అచ్చిన్నత్వాత్ - బ్రహ్మణ్యత్యధ్యాహారః - బ్రహ్మణోఽచ్చిన్నత్వా-
త్, సమాకర్షణే నిఖలబ్రహ్మణః - కృత్స్నబ్రహ్మణః, కర్షణం
స్వాదిత్యన్వయః;

అనుపపత్త్యాతదనభ్యుపగమమాశ్చ్య పూర్వోక్తదూషణే
సనిరస్యతి - వ్యాపినితి - నిరంతే - నిరవయవే, వ్యాపిని - సవ-
వ్యావకే, అస్తిబ్రహ్మణిసమాకర్షణన్నభవతిచేత్, తదానీమహ
ఉపాధిరేవ, యాతీతి - గచ్ఛతీతి, ప్రోక్తకల్పేదూషణఃసనుకథితమ
భూదిత్యన్వయః, ప్రోక్తమభూదిత్యథాః. దూషణా నైరమాహ -
అచ్చిన్నతి - ఇహఅచ్చిన్నబ్రహ్మప్రదేశేషు, సకలోపాధియోగోయది
తదానీసన్వేజీవాశ్చ భగవతోఽశాశ్చ తేషుసదావికృతభానంస్వా
దిత్యన్వయః, భగవతపితౄత్, భగవత్ప్రదేశభూతచైత్యేజీవతత్ప్రద
ేశభూతమైత్యేజీవైత్యసద్భావేన తయోఃపరస్పరమైక్యపరిసన్ధానం
స్వాదితిభావః,

తత్పరిహారమాశక్త్యాహ - తచ్చేదితి - తత్ - ఐక్యభానమ్
జేశప్రభదాత్ - ప్రదేశభదాత్, పరిహారసిచేదిత్యన్వయః, చైత్యేజీవా
ఖ్యుబ్రహ్మప్రదేశాత్ మైత్యేజీవాఖ్యుబ్రహ్మప్రదేశోభిన్నఐతి తయోరై
క్యభావా తత్ప్రతిసన్ధానన్నభవతీతి పరిహారోవివక్షితః, ఏవంపరిహారే
దూషణమాహ - తదేతితదా, ఏకస్యచ- ఏకస్యాపిజీవాత్తనః, స్వేషి
పాథాగచ్ఛతి స్వకీయశరీరరూపాపాథాగచ్ఛతిసతి, ఐక్యవృత్తీతిః -
సోహమిత్యైక్యపరిసన్ధానమ్, కథమిదభవిత్యేత్యన్వయః, కథంవాభవే
దిత్యథాః. కుతశ్చిత్త్యాహ - స్వీయదేశప్రభేదాదితి - గామీమాద్రా
మా నైరంగతేమైత్యేపూర్వగామిస్థిత మైత్యేశరీరావచ్చిన్న ప్రదేశా

శ్రీ॥ తదన్యాయక్తమ్, ధ్యానవిధిశేషత్వేపి వేదాన్తవాక్యా
నామథానత్యత్వే ప్రామాణ్యాయోగాత్, ఏతదుక్తంభవతి, బ్రహ్మ
స్వరూపగోచరాణివాక్యాని కింధ్యానవిధినా ఏకవాక్యతామాపన్నా
నిబ్రహ్మస్వరూపప్రామాణ్యోపగతిపద్యంతే, ఉతస్వతంత్ర్యాన్వేష, ఏక
వాక్యత్వే ధ్యానవిధిపరత్వేన బ్రహ్మస్వరూపతాత్పర్యస్మ సంభవతి,
భిన్నవాక్యత్వే ప్రవృత్తినివృత్తిప్రయోజన విరహోదనవబోధకత్వ
మేన, నదవాచ్యమ్, ధ్యానస్మాదుక్తతీనస్తతిరూపమ్, తచ్చస్తతః
వ్యైకనిరూపణీయమితి-ధ్యానవిధేః, స్తతఃవ్యవశేషాకాంతాయామ్,
ఇదంసహాయదయమాత్మా * బ్రహ్మసవాకనుభూః * సత్యంజ్ఞానమ
నస్తంబిహ్నేత్వాదీనిస్వరూప తద్విశేషాదీనిసమపజయన్తి, తెనఏక
వాక్యతామాపన్నాని అథాసద్భావేప్రమాణమితి - ధ్యానవిధేఃస్త
తఃవ్యవశేషాపేక్షత్వేపి మనోబ్రహ్మత్వాదిదృష్టివిధిప దసత్యేనా
వ్యథావిశేషేణ ధ్యాననిశ్చయత్వపవత్యై ధ్యేయసత్యత్వానపేక్షణా
త్, అతోవేదాన్తవాక్యనాం ప్రవృత్తినివృత్తిప్రయోజనవిధుర
త్వాత్ ధ్యానవిధిశేషత్వేపి ధ్యేయవిశేషస్వరూపనమర్పణమాలీప
ర్యవసానాత్ స్వాతంత్ర్యేపి బాలాతురాదుపచ్యస్తనవాక్యవత్ జ్ఞాన
మాత్రేణైవ పురుషాథావర్యస్తతాసిద్ధేశ్చ పరినిష్పన్నవస్తుసత్యతా
గోచరత్వాభావాద్బ్రహ్మణశ్చాస్త్ర ప్రమాణకత్వస్మ సంభవతీతి
ప్రాప్తమ్,

శ్లో॥ తచ్చాయుక్తంతథాత్వేపిచ నిగమశిరోనాథా
సద్భానవీతన్తానంస్యాదేతదుక్తంభవతి భగవతోయా
స్వరూపాక్తిరేషా । కిమ్మానంధ్యానవిధ్యైక్యతత్తహ
భవతీయంస్వతంత్రాభవాద్యధ్యాన తాత్పర్యయో
గపిచసఖిలుపరబ్రహ్మతాత్పర్యమస్యాః ॥ ॥ ॥

అ నైకైకత్వేనౌత్పత్త్యాదికఫల విరహద్బోధకానైక
సామ్యాన్నోనాచ్యం ధ్యానమెతత్ స్మృతితలితి
సాధ్యయనస్త్వికరూపాన్యః । తస్మాచ్ఛేష్టేనౌపాది
కమిదమిదమిత్యాదివేదాన్తవాక్యం తద్ధ్యానోక్తైక
వాక్యంభవతి పునరిదమన్తానమధేః పిచెతి ॥

ధ్యానార్థేయానుకాంత్యపుచితమిదమనన్యేనతేనాపి
వాక్యైనామబిష్కృదిదృష్టిహాస్యసతిచ విహితా
ర్థోత్థియీశేఖరస్థైః । తస్మాద్వేదాన్తవాచాంఘట
విధురతయాధ్యానవిధ్యైకతాయా మప్యాసాంధ్యాయ
వస్త్యుఃకణిహతుపరం కేవలేతత్పరత్వాత్ ॥

స్వాతంత్ర్యస్యజ్ఞబాలాతురముఖ హృదుపచ్ఛబ్దనూ
త్పాదినద్ధిమాత్రాశ్చభావ్యపత్వైస్యభిమత ఫలపర్య
న్తతాసిద్ధితత్త్వః । నిష్పన్నబిష్కృతస్త్యభిమతివిష
యైస్త్యతాగోచరత్వాభావాచ్ఛాస్త్ర సామూహ్యై
మిహతుసభవేద్బిష్కృతీతిపనిశ్కమ్ ॥

అ ॥ ధ్యాననియోగవాదిపక్షమ్నామాంసకోదూషయతి—
తచ్ఛాయుక్తమితి—

టీ ॥ సకేవలన్నిష్ప్రసంభేదకరణ నియోగపాదవీవానుపవన్నః
తదనుపినుతేనునుపవన్నమితిచశబ్దరూపిహితః, కుతశ్చత్యత్రాహ
తథాత్వేపీతితథాత్వేపి-ధ్యానవిధిశ్చేషత్వేపి, ఏతన్నిగమశిరః-వేదాన్త
వాక్యమ్, అథాసద్భావేనమానంస్యాదిత్యన్వయః, ధ్యానవిధిశ్చేషత్వే,
కథమథాసత్యత్వే తాత్పర్యాయోగః, విధిశ్చేషత్వేహిత్యా స్వా
తంత్ర్యణవాబిష్కృతీసామూహ్యంస్యాదిత్యత్రాహ - ఏతనుక్తమితి—

దూషయితుం వికల్పయతి-భగవత ఇతి భగవతః బ్రహ్మణః, యాస్య
రూపోక్తిః స్వరూపప్రతిపాదికావాక్ ఏషాశిః ధ్యానవిధైశ్చకృతః,
ధ్యానవిధివాక్తృకవాక్యతయా, ఇహ బ్రహ్మాణిమానంభవతి! ఆథవా
స్వాతంత్ర్యా - స్వాతంత్ర్యేణ, మానంభవతి వికల్పః, ప్రథమం
శిరోదూషయతి-ఆద్యఇతి-ఆద్యే-ఆద్యకల్పే, అస్మాః-బ్రహ్మస్వరూప
వాచః, ధ్యానేతాత్పర్యయోగేషి, నవదబ్రహ్మతావర్య మిత్యన్వయః.

ద్వితీయం శిరోదూషయతి-అస్త్యఇతి-అస్త్యకల్పే - స్వాతంత్ర్య
నైశ్చిణ్య-బ్రహ్మస్వరూపోక్తిః ప్రమాణమితీకల్పే. ప్రవృత్త్యాదికఫల
విరహాత్! ప్రవృత్తినివృత్తిరూప ప్రమాణసవిరహాత్, సాబ్రహ్మ
స్వరూపోక్తిః బోధికానైవస్యాదిత్యన్వయః, అనవబోధకత్వం దుఃఖ
సాధ్యశ్రవణాదా ప్రవృత్త్యయోగాత్, ఏకవాక్యత్వపక్షేనిధిశేష
తయా బ్రహ్మణస్సిద్ధిమాశంక్యాహ-నూవాచ్యమితి-పతద్భావనం స్మృతి
తఃపితి - స్మృతినస్తఃపితి, సాస్మృతిస్తతిః, ధ్యేయవస్తేకరూపాన్య,
ఇతీత్యన్య అత్రాప్యనుషంగః, ధ్యేయవస్తునైవ నిరూపణీయేతి, తస్య-
ధ్యేయవస్తునః, ఇదంస్వరూపాదికం, ఇదమిత్యాది వేదాంతవాక్యం
ఇదం సర్వం. యదయమాత్మాః బ్రహ్మసర్వానుభూః సత్యం జ్ఞాన
మనస్తం బ్రహ్మేత్యాదికం వేదాంతవాక్యం. అచక్షే-ప్రతిపాదయతి.
తత్-తస్మాత్, ఇదముక్తవాక్యం, ధ్యానోక్త్యైకవాక్యం - ధ్యానవిధి
వాక్తృకవాక్యంసత్, అథేపిచ, బ్రహ్మణ్యపిచమానంభవతి -
ప్రమాణంభవతి, ఇతియనూవాచ్యమిత్యన్వయః-నవాచ్యమిత్యర్థః,

మత ఇత్యత్రాహ-ధ్యానఇతి - ధ్యానేధ్యానాయానుకాంక్షేషి-
ధ్యేయవస్తుసాకాంక్షేషి, ఇదం-ధ్యానం, తేన-ధ్యేయవస్తునా అనత్యే
నాపి-అవిద్యమానేనాపి, ఉచితం - ఉపపన్నమ్, ధ్యేయవస్తుమౌనస

జ్యేష్ఠి ధ్యానోపపత్త్యాధ్యాన విధైకతామాత్రేణ స్వరూపవర
వాక్యైః ధ్యేయవస్తు సత్యత్వస్సిద్ధ్యతీతభావః । ఉపాస్యనస్తునో
సత్యేష్ఠి ఉపాసనవిధిసమవన్న ఇత్యుక్తి నామబిహ్మాదిదృష్టిం వెదవిహి
తాం దృష్టాంతయతి . వాక్యైరితి - త్రియీశేఖరస్థైః - వెదాస్తభా
గస్థైః, వాక్యైః, అథే అసతిచ, నామబిహ్మాదిదృష్టివిహితాహీ
త్యన్వయః, నామబిహ్మాత్పువాసీతేత్యాదిషు దృష్టివిధిషు విశేష్య
సత్యజ్యేష్ఠి శిశేషణసత్యజ్యేష్ఠ విశిష్టాసత్యత్వమవజన్తీయమ్, ఇహ
చత్యై వెత్యథః. సాధకసంగ్రహం పూర్వపక్షముపసంహరతి—
తస్మాదితి—ననుప్రథమసూత్రే విధిశేషతయా బ్రహ్మణి పామీమాణ్య
సమర్థనాత్ ఏతదధికరణ పూర్వపక్షే విధిశేషతయా తత్సిద్ధిప్రతి
క్షేపశ్చ కథంభటతే, ఇథమ్, తత్రతుఫలత్వేన సిద్ధిరుక్తా, ఫలతయా
సిద్ధ్యతఃపారమాధ్యాభావే స్వర్గాదేరప్యసత్యత్వ ప్రసక్త్యాత్ పార
మాధ్యం సిద్ధ్యతీతిఫలతయా తత్సిద్ధి సమర్థనంసాధీయః; అత్ర
తుధ్యానవిధికమత్వేన తత్సిద్ధి పుణ్యదస్తా, సతుఫలతయా తత్సిద్ధి
రిత్యుచిరథః; తస్మాత్, వేదాస్తవాచామ్ బ్రహ్మస్వరూప ప్రతిపాదక
వేదాస్తవాక్యానామ్ ఫలవిధురతయా - పృష్ఠత్తి నివృత్తిరూప
ప్రయోజన శూన్యతయా, ఆసామ్ - వేదాస్తవాచామ్ ధ్యానవిద్యే
కతయామపి—ఇహ కేవలేద్యేయవస్తవపక్షే - ద్యేయవస్తుప్రతిపా
దనే, కేవలశబ్దేన ధ్యేయవస్తుసత్యత్వంన్యవచ్చిన్యతే తత్పరత్వాత్,

స్వాతంత్ర్యేష్ఠి - ధ్యానవిధ్యైకవాక్యత్వాభావేన, అజ్ఞబాలా
తురముఖహృదువచ్చస్తనూక్త్యాదివత్, బాలాతురవిభృతిజనహృ
దయోపచ్చస్తనవాక్యాదివత్, అథే అసత్యేష్ఠి, ధీమాతాత్—
జ్ఞానమాతాత్, అభిమతఫలవర్యస్తతాసిద్ధితశ్చ— అభిమతఫలవర్య

వసానసిద్ధేశ్వ - అభిమతివిషయేనిష్పన్న బ్రహ్మసంస్తుని సత్యతాగోచర
త్వాభావాత్ - సత్యతాబోధకత్వాభావాత్, ఇహ బ్రహ్మణి, శా
స్త్రీప్రమాణత్వమ్ - శాస్త్రీప్రమాణకత్వమ్, నభవేదితి, పునర్వ
మిత్యన్వయః, పాప్రమిత్యర్థః.

శ్రీ || తత్రీప్రతిపద్యతే తత్తునమన్వయాదితి - నమన్వయస్స
మ్యగన్వయః, పురుషార్థతయా అన్వయశత్యర్థః. పరమపురుష
ర్థభూతస్య అనవధికాతిశయానన్వస్వరూపస్య బ్రహ్మణోభిధేయ
తనూ అన్వయాత్ తత్ - శాస్త్రీప్రమాణకత్వం సిద్ధ్యత్యేవైత్య
ర్థః, నిరస్తనిఖిలదోషనిరతిశయానన్వస్వరూపతయా పరమప్రప్యం
బ్రహ్మబోధయే వెదాంతవాక్యగణః, పౌష్టత్తినిష్టత్తిపరతావిరహః
న్నప్రయోజనపర్యవసాయిగాతి బుద్ధివాణా రాజకులవాసినఃపురుషస్య
కాలేయకకులాననుప్రవేశేన ప్రయోజనశూన్యతాంబూతే, ఏతదు
క్తంభవతి, అనాదికమరూపావిద్యాపెష్టనతిరోహితవరావరతస్వ
యాథాత్మ్యస్వస్వరూపావబోధానం దేవాసురగన్ధర్వసిద్ధవిద్యాధర
కిన్నరకింపురుషయక్షరాక్షసపిశాచమనుజశకు, నిసర్వసమృద్ధగుల్మ
తాదూర్వాదీనాం స్త్రీపున్నపుంసకభేదభిన్నానాం ఔత్పిష్ఠానాం
వ్యవస్థితభారకపోషకభోగ్య విశేషాణాం మృక్తానాం స్వస్యచ అవిశే
షేణ అనుభవసంభవే స్వరూపగుణవిభవచెష్టితై రనవధికాతిశయాన
న్వజననం పరంబ్రహ్మస్తీతి బోధయదేవవాక్యం ప్రయోజనపర్యవసా
యి, ప్రాప్తత్తినిష్టత్తినిష్టత్తు యావత్పురుషార్థాన్వయ బోధన్నప్ర
యోజనపర్యవసాయి, ఏవంభూతంపరంబ్రహ్మకథంప్రప్యత్యత్యేవ
యోయాం శిష్టావిదాప్నోతిపరమ్ * (ఆత్మానమనలోకముపాసీత)
ఇతివేదనాదికబైరుపాసనం బ్రహ్మప్రప్యపాయతయా విధీయతే.

యత్నే తాత్పర్య రాహిత్యతృణతితువదన్ రాజవంశస్థ
పుంసోనాస్తీహానుప్రవేశ్యశ్వకులకృతి పునుభావప్రస
క్తింబ్రవీతి । హేయేపి హ్యేతదుత్తంభవతిపునరిహానా
దికమన్వయాపావిద్యాతో వెష్టనాచ్ఛాదితపర పును
షస్వస్వయాపస్థితీనామ్ ॥ ॥

యేతీజ్ఞానాస్తు దేవాసురముఖదివిషద్యక్షరక్షాపిశాచ
ప్రౌఢ్యదగ్ధర్య విద్యాధరసర పశుపత్న్యాదికానాం
బహూనామ్ । వృతాదీనాంపరేషామపి వివిధలతా
గుల్మదూర్వాదికానాంస్త్రీపుంషండ ప్రభేదాన్వితని
జవపుషాం భిన్నభాగ్యాదికానామ్ ॥ ॥

ముక్తానాంచా విశేషాదనుభవజ్ఞుదితే స్వేమహాస్వ
దాయబ్రహ్మస్తీతిస్వకీయై శ్శుభగుణవిభవైశ్చైష్టితై
శ్చాచనవద్యైః । వాక్యంయద్ జ్ఞాపయత్తత్ ఖలుమ
హతిఫలేపర్యవస్యేన్నచాన్యత్ శుష్కంయత్సంవచో
యత్కుఠయతిహిఫలేపర్యవస్యేత్ కథంఠత్ ॥ ॥

యదైవాక్యం ప్రవృత్త్యాదికథా నిరతంతత్తుయా
వత్పుయథాజ్ఞాననోపర్యవస్యేత్పలకృతి జగతిస్పష్టవ
నాయమథాః । లభ్యం బ్రహ్మేదమేవంవిధమిహాకథ
మిత్కుత్థితాకాంక్షయాహ బ్రహ్మప్రాప్తిస్తదీ యావ
గతితథావై శాక్తియీశేఖరస్థా ॥ ॥

అహోతిబ్రహ్మవిద్యైపరమితిచ తథాత్మానమిత్యాది
కాచాప్యతోపాస్తీంవిధతై శుశిశిఖరవచో వెద

టీ॥ తత్ర) . తస్మిన్ పూర్వకవత్సే, మునిః - సూత్రీకారః, ఉక్తమ్ - శాస్త్రీయోనీత్యాదితిసూత్రేణోక్తమ్, తత్ - తస్యభగవతః శాస్త్రీమానత్వమ్, సమ్యగన్వయాత్, సముచితమితి అస్తాస్మాత్తాత్ సమాధిమ్ - సమాధానమ్, బూితత్పరత్నస్వయః, హేతువాచి సమన్వయశబ్దస్థసమిత్యపసంగాఢసమ్యక్త్వం కీదృశమిత్యత్రాహ సమ్యక్త్వంచెతి . అత్రీ సమ్యక్త్వంచ అసవధినుహిమానస్తథావస్సన్విదిత్యన్వయః, ఏతావతా హేతువాక్యఫలితాథకమాహ - తథాత్వేనెతి - తథాత్వేన - నిరతిశయోత్కృష్టవిశిష్టానస్తభావేన, అత్రీ - భగవతి, శ్రుత్యస్తవాచః - వెదాస్తవాక్యస్య, అన్వయః, ఇహ - అస్తిస్మాత్తే, పోక్తహేతుక్తివాచ్యః పోక్తసమన్వయాదితి హేతువాక్యాథకః, యద్యపి శాస్త్రీప్రమాణకత్వం వెదాస్తవేద్యత్వమేవ, ఉక్తరీత్యాసమన్వయశబ్దాఢోప తదేవేతిసాధ్య హేత్వోరైక్యమ్, తథాపివాక్యాథకత్వంసాధ్యమ్, పదవాచ్యత్వం హేతురితివేదాన్నదోషః, అనన్దోబ్రహ్మత్యాదివాక్యస్థానస్తశబ్దవాచ్యత్వ నిరతిశయానస్తభావావద్భిన్నముపనిషద్వాక్యతాత్పర్యరూపవాక్యాథకత్వేహేతుః,

బ్రహ్మణః ప్రయోజనరూపత్వాభావా ద్బ్రహ్మణిసిద్ధే ప్రవృత్తి నివృత్తిభ్యాంభిన్నే వెదాస్తవాక్యానాం తాత్పర్యన్న సంభవతీత్యాత్రేవస్య బ్రహ్మణః పురుషాథకత్వ ప్రతిపాదనముఖేనహ్యత్రీపరిహారోవివక్షితః, తదిదంవిప్రణ్వక్ సూత్రీస్థాన్వయశబ్దాథకంచపదక సూత్రీ నిష్క్రష్టభావమాహబ్రహ్మేతి - బ్రహ్మ - అసవధినుహిమానస్తరూపః - నిరతిశయోత్కృష్టవిశిష్టానస్తరూపః, ఉత్కృష్టః పురుషోహి - పురుషాథోహి, అస్యబ్రహ్మణః, అత్రీ - శ్రుత్యస్తవాచి అభిధేయత్వేనాన్వయాత్తత్సమచితమ్ - శాస్త్రీప్రమాణకత్వముచితమిత్యథకః, తత్త్వమస్యాదిన్వరూపోప దేశపరవాక్యాథకజ్ఞానమా

తేనె అవిద్యానిపు త్తిరితతన్తుఖనవాక్యస్యపర్యాయోజనపర్యవసానంచ
వదతోమృషావాదినోధ్యానవిధ్యానధః క్షంప్యాత్, ధ్యానవాక్యా
ర్థజ్ఞానోపయోగిత్యస్యదూషితత్వాత్, మీమాంసకపక్షేబ్రహ్మ
ణోఽసిద్ధిరిత్యుభయవిధదోషాస్పృష్టేనాకారేణ వేదాంతవాక్యా
నాంబ్రహ్మణ స్సృతస్సవేషాం సవకప్రకారభాగ్యత్వేనపురుషార్థః
త్వాధిక్యం ప్రప్రతినివృత్త్యోమఃభాత్తకత్వేన పురుషార్థః త్వవైక
ల్యంన అభిప్రాయోప్రప్రతినివృత్తిసరతావిరహవతః, పురుషార్థః
పర్యవసానాభావనిబన్ధనాప్రమాణ్యశక్త్యాంపరిహరతి. సంత్యక్తేతి
సన్త్యక్తశ్చేషదోషానవధికమహిమానన్దరూపమ్ - నిరస్తనిఖిలదోషని
రవధిరోత్కృష్టః విశిష్టానన్దరూపమ్, తత్ప్రాప్త్యంపరంబ్రహ్మనదః,
శ్రుతిశిఖరగణః - వేదాంతవాక్యసముదాయః, యత్నేతాత్పర్యరా
హిత్యతః - ప్రప్రతినివృత్తిరూప ప్రాయత్న తాత్పర్యశూన్యత్వతః,
ఫలేనపర్యవస్యేత్ - ప్రయోజనపర్యవసాయానభవేత్, ఇతివదః.
ఏవం - వదకపురుషః, రాజశంకస్థపుంసః రాజకులస్థితపురుషస్యహే
యైశ్చిత్వకలే అనుప్రవేశోనాస్తీతిచమధాః ప్రసక్తిమ్. పురుషార్థాణా
నన్వయమ్, బ్రహ్మ - బూరితత్వత్వకః, స్వతోనిరవధికపురుషా
ర్థపరవాక్యస్య ప్రయోజనశూన్యత్వకధనమయపశన్నమిత్యర్థః.
బ్రహ్మణః శధమనవధికానన్దరూపతయూ పురుషార్థత్వాధిక్యం
కథంచప్రప్రతినివృత్త్యో పురుషార్థత్వవేకల్యం స్వరూపపరవాక్య
స్యపురుషార్థపర్యవసానంకుతీదృష్టం తథాసతికథంధ్యానవిధిసాధ
ల్యమిశ్యాకాంతాయామాహ - ఏతమక్తమితి - బ్రహ్మణః పురుషా
ర్థత్వాధిక్యమాహ - అనాదీత్యాదినా, అనాదికమన్వరూపావి
ద్యాతః - అనాదికమన్వరూపయా అవిద్యయా, వైష్ణవాచ్చాక్షిత
పరపురుషస్వస్వరూపస్థితీనామ్ - వైష్ణవేతిరోహితపరమపురుషస్య

స్వరూపయాతాత్మ్యానామ్, దేవానురెత్వాది, దేవానురాదీనామ్,
 వరేషాంవృతాదీనామ్, స్త్రీపుంపణ్డసౌభేదాన్వితనిజసపుషాం స్త్రీ
 పుంపణ్డభేదభిన్నస్వకీయదేశానామ్, భిన్నభోగ్యాదికానామ్, ఆది
 పదార్థారకపాపకయోఃపరిగ్రహః, విభిన్నవ్యవస్థితధారకపాపకభా
 గ్యానామ్, క్షేత్రజ్ఞానాముక్తానాం, సేవనుభవేడిదితేనతి—
 స్వకీయానుభవేచాప్రేసతి. స్వకీయైశ్చభగవదవిభజ్యైః - కల్యాణగుణ
 విభూతిభిః, అనవద్యైశ్చేష్టితైశ్చ - నిదోఃపైవాప్యచారైశ్చ, అవి
 శేషాత్—వైషమ్యమంతరా, మహానన్దదాయా- బ్రహ్మస్త్రీజ్ఞానయత్
 యద్వాక్యమ్, తథేలు - తదేవఖలు, మహతిఫలేపర్యవస్యసే-మహా
 ఫలేపర్యవస్యేత్, అస్యేత్ . సౌస్థత్తినన్తత్తీయావయత్నపరితిషా
 దకమ్, సఫలేపర్యవస్యేదిత్యనువజ్ఞః. సచాన్యదిత్యుక్తమధాంవివృ
 త్తాతి - శుష్కమితి - శుష్కమ్ - సుఖమఃఖనివృత్తి పర్యవసానర
 హితమ్, యత్నమ్ - ప్రియత్నమ్ యస్యచాకథయతి తద్విధంఫలే
 పర్యవస్యేదిత్యన్వయః,

లోకపృష్ఠత్తినన్తత్తీయావ ప్రియశ్చపరవాక్యస్య ప్రియో
 జనపర్యవసానందృష్టమ్ తత్కథాన్నిషిధ్యత ఇత్యాశ్చజ్ఞానూంతతా
 పి సుఖమఃఖనివృత్తిపరత్వేన ప్రియోజనపర్యవసానమ్, నాన్యథా
 త్యాహయత్నఃకథి. ఇహ- పృష్ఠత్వాదికేయత్నైనిరతం తద్వాక్యంహి
 యావత్సుమథోజ్ఞానమ్- పురుషార్థజ్ఞానపర్యంతమ్, ఫలనోపర్య
 వస్యేదిత్యయమథోజగతిస్థిప్తవవేత్త్యన్వయః, శాస్త్రనాదిదిద్వాసకా
 క్యంపరిహరతి - లభ్యమితి - ఏవంవిధమిదంబ్రహ్మకథంలభ్యమిత్సు
 త్థితాకాంక్షయా బ్రహ్మసాప్తిస్తడీయావగతిత్యతితీయీ శేఖరస్థావా
 గాహేత్యన్వయః,

కానావాగిత్యతాహ - ఆహ్వానీతి - ఆహ్వానీతిబ్రహ్మదేవ
 పరమితి - బ్రహ్మవిదాహ్వానీతిపరమితి, తథా, ఆత్మానమిత్యాది కాచ -

ఆత్మానమనలోకమువాసీతేత్యాదికాచ, పరోక్షజ్ఞానస్యాపిసుఖరూప
తాపరాణివాత్మాని పురుషార్థపర్యవసాయాన్వేష, తదాపరోక్ష్యా
కాంతీణస్తత్సాధనజ్ఞాపకత్వాద్ధ్యానవిధాయానివాత్మాన్వేషి ననిష్ఠ
లాసీత్యధః. బ్రహ్మవిదిత్యాదివాక్యేషు వెదనాఙ్గికమెవహినిధీయతే,
సత్సాధ్యానమిత్యాకాంతాయాం ధ్యానమేవాత్రవేదనాదిశబ్దవిధి
యత్తత్తత్తాహ - అతోహస్తిమితి - పరోక్షాపరోక్షయోరుభయో
విజ్ఞానయోపురుషార్థత్వమస్తీతిమమథకందృష్టానైనదశాయతి
ఆస్తతి - తేస్వీయగృహేనిధిరానై, ఇతివచనాత్ - ఇతివాక్యాత్,
స్వేగృహేనిధింసంత్రాత్వా జాతత్వప్రే, పుమాన్ - అథ. అన
స్తరమ్, తదుపాదానయత్నమ్, తదాపారణప్రియత్నమ్ - కరోః -
తనోతి,

ఏవమ్, శ్రుతిశిఖరగిరా - వెదాస్తవాక్యేన, పరంబ్రహ్మజ్ఞా
త్వా తుప్త్యవశాత్ తదీయప్రాప్త్యై అయముముక్షుఃపరబ్రహ్మణ
ఉపాస్తాయతతత్తత్సన్వయః, అత్రైవాన్వయపిరాజకుమారదృష్టాంతం
వైశద్యాయాహ - కశ్చిదితి - కశ్చిత్ పశ్యవపోపాలోరాజ్ఞఃకు
మానోసరపతిభవనాన్నిగతః క్రీడాప్రసృతః, పథిపథి - మాగే
మాగే, విహరిన్ - క్రీడకన్, భిష్ట మాగః - ప్రచ్యుతమాగః
విసప్తః - ప్రచ్యుతః, రాజ్ఞా, ఇతిజ్ఞాతప్రత్య, ఏవంజ్ఞాతప్రత్యస్తా, అవి
గితపితృకః, స్వయంతుచకశ్చిత్కపితాతస్తీతిపరిజ్ఞానశూన్యః, కేనాపివి
శ్రవణేణ - ద్విజోత్తమేన, నధిః తః - సంరక్షితః, శాస్త్రాత్ - అప్త
వమానస్తరమ్, అథిగతనిగమః - అవగతవేదః, శాస్త్రావిత్ - శాస్త్రా
భిజ్ఞః, పోడశాబ్దః - పోడశపక్షః, హృద్యైః - మనోహరైః -
గుణాఘైశ్చమదమాదిగుణసమూహైః యుతః - యుక్తః, ఇహతిప్తక
న్తేజసకస్తతేజఃతాతు, లోకాధినాథః - లోకాధిపతిః, గాంధీర్యా

దాశ్యముఖ్యాఖ్యలగుణజలధిః, గాంభీర్యాపార్యాది సకలకల్యాణగు
ణాకరః, సః, తావన్నప్రందిదృశ్యుస్సీవ్యైపురైతస్యై ఇతియదికనాప్య
భియుక్తైన ఉక్తంవాక్యమ్, సః - కుమారః, శ్రుణోతి, - తదైవ
అహంజీవతఃపుత్రః, మమపితాచ సంపూర్ణ సంపత్ - సమృద్ధసంప
ద్యుత్తః, ఇతి స్వయమనవధికాంతుష్టిమెయాత్, ఇత్యన్వయః, అపా
రసంతోషభాగ్భవేత్, ఇత్యర్థః, నరపతిరపి జీవత్సేపుత్రమ్, అతీవ
హృద్యావలోకమ్ - అతిమనూహరదశనమ్, విజ్ఞాతాశేషవెద్యమ్-
జ్ఞాతవ్యసకలాథకవెదినమ్, శ్రుతావసకలాభీష్టభాక్ భవతీత్యధ్యాహా
రః, సకలాభీష్టయుక్తోభవతి, అవాప్తసమస్తకామోభవతి, అస్యోపా
దానయత్నమాదధాతి పుత్రోపాదానయత్నంకరోతి, ఇత్యర్థః,
తథేతిదాప్తా నికనాన్వయః.

శ్రీ || యత్పునఃపరినిష్పన్నవస్తుగోచరస్యవాక్యస్య తద్దాన
మాత్రేణాపి పురుషార్థః పర్యవసనాత్ బాలాతురాద్యుపచ్ఛన్నసవా
క్యవన్నాథకసద్భావేపామూల్యమితి - తదనత్, అథకసద్భావా
భావేనిచ్చితే జ్ఞాతోష్ఠ్యర్థః. పురుషార్థాయనభవతి, బాలాతురా
దీనామపి అథకసద్భావభాన్త్యాహూయోద్యుత్పత్తిః, తెషామేవ తస్మి
న్నైవజ్ఞానవిద్యమానై యద్యథా భావనిచ్చయోజాయేత, తతస్తా
నీమేవ, హూయదయోనివతేరక, ఔపనిషదెవ్యపివాక్యేషు బ్రహ్మ
స్తిత్వతాత్పర్యాభావనిచ్చయై బ్రహ్మజ్ఞానసత్యపి పురుషార్థపర్యవసా
నన్నస్యాత్, అతో యతోవా ఇమానిభూతానిజాయంత, ఇత్యాది
వాక్యన్నిఖలజగదైకకారణన్నిరస్తనిఖలదోషగర్భం సావజ్ఞ్యసత్య
సంకల్పత్యాద్యనస్తకల్యాణగుణాకరమనవధికాంతియానందం బ్రహ్మ
స్తితి - బోధయతీతిసిద్ధమ్,

శ్లో || యత్తాత్తం బాలరోగిసౌభృతి జగదుపచ్ఛదనో
తావివాధజ్ఞానాదేవాతీసిద్ధాధాకగిరి ఫలపర్యస్త
తాసిద్ధ్యతీతి । నైతద్యుక్తం ప్రతీతం యదిభవతిగిరో
సత్త్వమథాస్యతహిజ్ఞాతౌవ్యథాః, పుష్కలేన
భవతిహి యథాజాగ్రితస్సాన్వపృష్ఠాపృష్ఠమ్ ॥

బాలాదీనాస్తుతుష్టిః శుభ్రతవచసత్తహాథాస్యసత్త్వ
భ్రమూతీస్యాత్ తేమామేవాధాసత్తావిరహాహ
మతేజ్ఞాయతేచేత్స్థితాయామ్ । తేనైతాస్సు
హిహాహాదయథి జగతీదస్తుసహాప్రసిద్ధంతస్మా
త్ సిద్ధాధానాచాన్నభవతి సువచంస్వాధాసత్తాప్ర
హాణమ్ ॥

బ్రహ్మస్థితిశ్చైవచస్సప్రపృష్ఠ నిషదియదాజ్ఞాయతే
తత్ప్రత్యంబ్రహ్మజ్ఞానైస్థితేపిస్వతఃసహ ఫలపర్యస్తతే
తేషునస్యాత్ । తస్మాద్వాక్యంయతోవేత్త్యుపనిషది
జగత్కారణంవీత దోషంసాహజ్ఞానైర్గుణామై
యుతమమితసుఖంబ్రహ్మవత్తీతిసిద్ధమ్ ॥ ౧౬౫౪ ॥

అ || అథ పూర్వపక్షేణోక్తః సునుభావతే - యత్తాత్తమితి -

టీ || సిద్ధాధాకగిరి - పరినిష్పన్నసస్తుప్రతిపాదకవాక్యే, బాల
రోగిసౌభృతి జగదుపచ్ఛదనోత్తావివ - బాలాతురముఖజనోపచ్ఛ
స్తనవాక్యేషవ. అధాజ్ఞానాదేనఫలపర్యస్తతాసిద్ధిరితియత్తాత్తమిత్యస
యః, ఏవకారేణఅధాసద్భావవ్యవచ్చేదః, వెదాస్తవాక్యానాన్నా
థాసద్భావేప్రామాణ్యమస్తీతిప్రతిజ్ఞా తదథామథాసద్భావాభావే

పురుషార్థః పర్యవసానాదివిహేతువికలక్షణః, దూషయతి - నైత
య్యుక్తమితి - కుతఃకథ్యతాహ - పరితీతమితి - గిరః - వాక్యస్య,
అథాన్యలసత్త్వమ్ - అథాన్యలసద్భావః, యదిపరితీతంభవతి—
యదినిశ్చితోభవతి, తహి - తదా, అథోజ్ఞాతౌపి - పరితీతౌపి,
పురుషార్థే - సుఖదుఃఖనివృత్తిపురుషార్థపర్యవసామీ, నభవతిహి—
నభవతిభివ్యత్యథః. అతీదృష్టాస్తమాహ - యథేతి - జాగ్రతః -
సుప్తాభివ్యత్య, స్వాప్నరాప్యమ్ - స్వప్నదశాయాం దృష్టం రాప్యమ్,
యథాపురుషార్థేనభవతీత్యనువక్ష్యాణాన్వయః,

అథాన్యద్యావేపి పురుషార్థోదృశ్యతేతి శక్యాయాం
తతాధాన్యద్యాననిశ్చయాభావమునాధిమాహ - బాలాదీనామితి—
ఇహ బాలాదీనాం శుతవచసః. శుతవాక్యస్య, అథాన్యత్వభిమాత్
అథాన్యద్యావభిమాత్, తుష్టిస్సాన్యత్ - తోషస్సాన్యత్, తెహమేవ,
స్థితాయామిహమతే - విద్యమానాయాం స్వకీయభ్రమాత్తకబుద్ధౌ,
అథాన్యత్తావిరహః - అథాన్యద్యావవిరహః, జ్ఞాయతేచేత్ - నిశ్చీయ
తేచేత్, తెహపాదయః - తదీయాస్తాపాదయః, అపేతాన్యుహి—
నివృత్తాన్యుహి, నివతేరన్నితియావత్ తస్మాత్, సిద్ధార్థపరవా
త్మానామ్, స్వాథాన్యత్తాపరిహాణమ్ - స్వాథాన్యద్యావభావః, నను
వచంభవతి - నవక్తుంశక్యోభవతీత్యథః,

తతఃకీమిత్యపేక్షాయాం నపక్షేదశితమథాన్యం పక్షేస్ఫుటిక
రోతి - బ్రహ్మస్తిత్వేతి - ఉపనిషదివచస్వపి - ఔపనిషదవాక్యే
వ్యపి, యదిబ్రహ్మస్తిత్యే. అతత్పరత్వమ్ - తాత్పర్యాభావః, జ్ఞాయ
తే - నిశ్చీయతే, తదేత్యధ్యాహరః, బ్రహ్మజ్ఞానస్థితేపి - బ్రహ్మజ్ఞాన
విద్యమానాపి, ఏతేషుఏషువాక్యేషుఫలపర్యస్తతాన్యదిత్యన్వయః,
ఉక్తస్య హేతువికలపర్యయేపర్యవసానందశ్చాయ న్నధికరణార్థము

వసంహరతి - తస్మాద్దితి - ఉపనిషది, యతోవేతి - యతోవాఇ
మానిభూతానిజాయంత్యత్యాదివాక్యమ్, జగత్కారణమ్ - నిఖిల
జగత్కారణభూతమ్, వీరదోషమ్ - నిరస్తనిఖిలదోషగర్భమ్, సావక
జ్ఞాన్యైర్గుణౌఘైర్ముతమ్ - సవజ్ఞత్వసత్యసంకల్పత్వాదికల్యా
ణగుణాకరమ్, అమితసుఖమ్ - అనవధికానందరూపమ్, బ్రహ్మ, వక్తృత్వి
ప్రతిపాదయతీతి, సిద్ధమ్ - నిశ్చితమ్, యతోవాఇమానీత్యాదివాక్య
శ్లోధకవాక్యాధఃశ్చగర్భితభిరభిప్రాయేణ వీరదోషమిత్యుక్తమ్,
కారణత్వైవయికాగుణాస్సావజ్ఞాదయః, ఏతదధికరణసిద్ధాంతో
మితసుఖమితి - వక్తృత్వస్య అధ్యాపనాద్యుపపత్తయే పురుషార్థప
ర్యవసానస్యాపేక్షితత్వాత్ ప్రేమావదధికారికస్య శాస్త్రస్య అథా
సద్భావాభావనిశ్చయేనతి పురుషార్థపర్యవసానానుపపత్తే స్తదుపప
త్త్యథః ప్రవతకవాక్యానామిష అథాసద్భావే ప్రామాణ్యమగ్నే
కార్యమితి యథోక్తలక్షణంబ్రహ్మ యతోవాఇమానీత్యాదివా
క్యంప్రతిపాదయతీత్యధః.

శ్లో || శుశ్రవంతైత్యన్తగుప్తా ఖనిభువిమనీనాప్రా
ధ్నతాతకశానైః పుష్టాప్రఖ్యాతబోధాయనమణిన
ణిజాసాపితాఘంశరీర్య . త్రాతాపూర్వా ర్య
వర్తయః తిపతివిహితాం భాష్యభూషామవాప్య
ప్రాదీప్తాత్వైరత్నావళిరిహతుచతు స్సూక్ష్మగాత్
పూర్తిమేమా ||

* ఇతిమణిమర్జ్జునాషికాయామ్ *

సమన్వయాధికరణమ్

సమాప్తమ్

చతుస్సూత్రీప్తమ్.

శ్రీమతేరామానుజాయనమః,

* అ థ ఈ ఊ త్య ధిక రణ మ్ *

—————(*)—————

నూ || * ఈ ఊ తెనాశబ్దమ్ *

(౫)

శ్రీ || యతోవాఞ్మమాసీత్యాది జగత్కారణవాదివాక్యప్రతి
పాద్యం సవజ్ఞంసవశక్తి సమస్త హేయప్రత్యసీకల్యాణగుణైక
తానంబ్రహ్మజ్ఞాన్యమిత్యుక్తమ్ । ఇదానీం జగత్కారణవాదివా
క్యానామానుమానికప్రధానాది ప్రతిపాదనాసహతోచ్యతే, ఈ
ఊ తెనాశబ్దమిత్యాదినా, ఇదమామ్నాయతేచ్చాన్ద్యైగ్య సదేవసా
మ్యేదమగ్రితసీదేకమేవాద్వితీయం తదైక్షతబహున్యాంప్రజాయే
యేతి తత్రైజోఽసృజతేత్యాది, తత్రీనద్వైహః, కింసచ్చబ్రహ్మచ్యం జగ
త్కారణంపరోక్షమానుమానికంప్రధానమ్, ఉతఉక్తలక్షణంబ్ర
హ్మైతి, కింప్రప్తమ్, ప్రధానమితి, కుతః, సదేవసామ్యేదమగ్రితసీదే
కమేవేతి ఇదంశబ్దశాచ్యస్యచేతనభాగ్యభూతస్యసత్వరజస్తమోమయ
స్య వియదాదినానారూపవికారావస్థస్య వస్తుసకారణానన్తాంపదతి,
కారణభూతద్రవ్యస్య అవస్థాంతరాపత్తిరేవహిణార్యతా, అతో య
ద్ద్రవ్యం యత్సర్వభావశ్చకార్యావస్థం తత్సర్వభావంతదేనద్రవ్యంకా
రణావస్థమ్, సత్త్వాదిమయశ్చకార్యమితి గుణసామ్యావస్థంప్రధానమే
వహికారణమ్, తదేవఉపసంహృత సకలవిశేషం సన్తాత్రీమితి సదే
సామ్యేదమగ్రితసీదేకమేవాద్వితీయమిత్యభిధీయతే, తతపేవకార్య
కారణయోరసన్యత్వమ్, తథాసత్యేవఏకవిజ్ఞానెనసవకవిజ్ఞానప్రతిజ్ఞాప
పత్తిః, అన్యథాయథాసామ్యైకేనమృత్పిండేనెత్యాదిమృత్పిండ తత్కా
ర్యదృష్టాంతదాప్తాన్తికయోవైకరూప్యశ్చైతి జగత్కారణవాదివా
క్యేన మహాపిణాకపితేనూక్తం ప్రధానమేవప్రతిపాద్యతే, ప్రతిజ్ఞా

దృష్టాంతరూపేణ అనుమానవేషమేవచదంవాక్యమితి సచ్ఛబ్దవాచ్య
మానుమానికమేవ,

శ్లో ॥ ప్రిక్తంనూతైశ్చతుర్భిర్యథాతత్త్వజగతఃకార
ణాక్షిప్తితంసర్వజ్ఞంసర్వశక్త్యన్వితమఖిలగుణైకా
న్పదంధూతహేయమ్ । జిజ్ఞాస్యంబ్రహ్మసంప్రీతు
పనిషదివచః కారణస్య ప్రధానన్నాఖ్యాతీతీదమీశ్వ
రతత్వధికరణవిహితాప్యతేనుతీకారైః ॥ ॥

ఛాన్దోగ్యైరధీతమేవంవల్యపనిషది సదేవేతిసత్కా
రణస్తత్ సాంఖ్యోక్తం కింప్రధానంసరముతభవతిబ్ర
హ్మసంప్రీతవేషమ్ । ఇత్యేవంసంశయోత్పిప్రసర
తికథకఃపూర్వపక్షీహసాంఖ్యస్సబూతేసత్ ప్రధా
నంభవతిహి జగతఃకారణంకాపిలోక్తమ్ ॥ ॥

బూతేతేదంపదోక్తగుణమయవియదాదాలసన్నా
మరూపేచిద్భౌగ్యహేత్వవస్థాంసదితిఖలు దశాకార్య
తాన్యాహిహేతోః । యద్ద్రవ్యంయత్స్వభావంభవ
తిజగతివై కార్యమేతత్ స్వభావశ్చైతద్ద్రవ్యంహిహే
తుభావతిజగదిదంభాతిసత్వాదియుక్తమ్ ॥ ॥

కార్యస్తత్ప్రధానంఖలు గుణసమతాసంయుతంకా
రణంస్యాత్ సత్తత్ప్రసంగేచ్యతేస్త్రికాన్యత సకల
గుణంతత్సదేవేతివాక్యే । తస్మాదేవైకభావౌభవతి
సముచితఃకార్యహేతోవస్తథానత్యేవైకజ్ఞానతః చా
క్సకలవిషయకజ్ఞానముక్తచ్ఛబ్దయుక్తమ్ ॥ ॥

నూచేద్దృష్టాంతదాష్టాన్తికయుగ శమిహస్మాద్విరూ
పస్తదస్త్రిక శుభ్రత్యనైహేతువాక్యే కపిలమునిమతః

స్తశ్చరీధానంహివెద్యమ్ । వాక్యజ్ఞేదం విభాతిసు
తిశిరసిపరాభాః సుమానైకవేషం దృష్టాస్తోక్తైఃప్రతి
జ్ఞావచసప్తహయథాసాంస్యయెనెతిచోక్తైః ॥ ॥

తస్మాదత్రానుమానంస్ఫురతి కపిలతస్మాక్తమేవప్ర
ధానం సద్విద్యావాచినాన్యత్త్వదభిమత పరబ్రహ్మ
భాత్యుచిహితీ ॥ ॥

అ । ప్రథమేనూనోఽక్షరైఃకృతః, ద్వితీయేలక్షణముక్తమ్,
తృతీయచతుర్థాభ్యాం లక్ష్యస్యబ్రహ్మణఃపరీక్ష్యత్వసిద్ధ్యథలక్ష
ణస్వభావాత్ సిద్ధరూపలక్ష్యస్వభావాచ్చ ఉత్థితేజ్ఞాతత్వాప్రయోజ
నత్వశక్తేఃపరిహృతే, అథ లక్ష్యంవస్తు కిచ్చిదచిద్విక్షణ, ముతావిల
క్షణమితి పరీక్ష్యతే, యద్వా పూర్వంకారణత్వమనూద్యతస్యలక్ష
ణత్వముక్తమ్, లక్షణలక్ష్యస్వభావనిబద్ధసంశక్త్యాద్యయజ్ఞపరిహృ
తమ్, అథ లక్షణభూతకారణత్వప్రాప్తకవాక్యాని నిరూప్యన్త్యై, య
ద్వాచతుస్సూత్ర్యా వెదాస్తవాక్యానాం బ్రహ్మణిప్రామాణ్యరూప
పరీక్ష్యతాపరికరస్థాపనంకృతమ్, అథ ప్రమేయవిశేషపరీక్షాకీయత
ఇతిపెటికాసంగతిః, నను ఈక్షత్వధికరణమనారమ్భణీయమ్, సమన్వ
యాధికతనే పురుషార్థభూతస్యైవబ్రహ్మణఃప్రతిపాద్యత్వనిశ్చయేన
హేయాప్తదస్యప్రధానస్య ప్రసక్తాభావాదితి - నైవమ్, పురుషార్
థభూతస్యబ్రహ్మణః ప్రతిపాద్యత్వన్నసంభవతి, అపురుషార్థభూత
స్యప్రధానాదేప్రతిపాదనాదితి సమన్వయాధికరణాక్రాధఃస్యాత్మ
పేణ ఉత్థానాత్, ఇతి, చతుస్సూత్ర్యక్రాధఃమనుషవత్ అధికరణా
స్తరమవతాశయతి - ప్రాక్తమితి—

టీ॥ యతః - యతోవాచమానిభూతానిజాయంత్యతి -
 జగతఃకారణోక్తిప్రతిపత్ - జగత్కారణవాక్యప్రతిపాద్యమ్, సవ-
 జ్జమ్, సవశక్త్యన్వితమ్ - సవశక్తియుక్తమ్, ఇమాగుణోకారణ
 త్వోపయుక్తై, అఖలగుణై కాస్పదమ్ - సమస్తకల్యాణగుణై కనిశే
 తనమ్, ధూతహేయమ్ - హేయవీర్యసీకమ్, బ్రహ్మ, చతుర్భు-
 న్నూత్రైజ్ఞాన్యముక్తమిత్యన్వయః, చామాణికతయావరీత్యమి-
 త్యుక్తమిత్యథా, తదనంతరంపరీతౌహిసంగతేత్యభిప్రాయేణాహ-
 సంప్రీతి - అనెనచతుస్సూత్రాన్వితస్త్రయంబ్రహ్మణఃపురుషాక్షాతా-
 ప్రతిపాదనవరసమన్వయాధికరణానస్త్రయమప్యుక్తమ్, సంప్రీతి -
 ఇవాసీమ్, ఉపనిషది - కారణస్యవచః - కారణవాక్యమ్, ప్రాణాన-
 న్నాఖ్యాతీతి - నప్రతిపాదయతీతి, ఇదమ్, ఇహఈశ్వరత్వధికరణేనూ-
 త్రాకారైస్థావ్యతత్వన్వయః.

విషయముదాహరణి - ఛాంద్యగ్యతి - ఛాంద్యగ్యఉపని-
 షదినదేవత్యేవమధీతమ్ - సదేవసామ్యదమగ్రీహసీదేకమేవాద్వితీ-
 యంతదైక్షితబహుస్యాంప్రజాయయేతి తత్రైజ్ఞోఽన్వజత, ఇత్యేవమ-
 ధీయతేత్యథా, అథ సంశయమాహ - సత్కారణమితి - సత్ -
 సచ్చబ్రహ్మచ్యమ్, తత్కారణమ్ - సాంఖ్యోక్తంప్రజానంకిమ్, ఉత
 సంప్రాక్తవేషంపరంబ్రహ్మభవతి, ఇత్యేవసంశయోత్తరాప్రసరతీత్య-
 న్వయః, కొలీరూపావక్షీత్యత్రాహ - కథకఇతి - కథకః - కథా-
 యాంప్రవృత్తః సాంఖ్య ఇహ పూర్వావక్షీత్యన్వయః, ఈపూర్వావ-
 క్షిత్యత్రాహ - సబూతీత్యతి - సః - సాంఖ్యః, కాపిలోక్తమ్ -
 కాపిలతస్త్రోక్తమ్, ప్రాణానమ్, జగతఃకారణమ్, సత్ - సచ్చబ్రహ్మ-
 చ్యమ్, బూతేత్యన్వయః,

కుత ఇత్యత్ర కారణస్య పరీక్షానత్వసిద్ధ్యావయికానీ తద్విలక్ష
ణపురుషవిశేషత్వవివాధీనిచ విశేషణాని సచ్చబ్దార్థ ఆహ - బూత
ఇతి - అత్ర - సదేవసామ్యేదమగ్రీతనీదిత్యత్ర ఇదంపదోక్తేలసన్నా
రూప - నామరూపవిభాగయై కైచిద్భృగ్యై - చెతనభోగ్యభూతేగుణ
మయవియదాదా, సదితి-సచ్చబ్దః, హేత్వవస్థాంబూతత్వత్వన్వయః,
గుణమయశబ్దస్సత్వాదిగుణయై త్వవరః, ఇదంపదోక్తత్వత్వస్వరూగ
భాహీ సంశబ్దస్వరన్వయే నతుపరీత్యగభావేతనఇతిభావః, జగత్సేద
చిదాత్మకతయా చెతనస్యాపి ఇదంశబ్దవాచ్యాస్తభావఇతిశబ్దయో
క్తమ్ చిద్భృగ్యైఇతి - చిదంశస్య కార్యత్వకారణత్వయోగాత్ సతస్య
కార్యాస్తభావ ఇతిభోక్తృతయాతివస్థానమేవతస్య భాగ్యస్త్వేవతు
కార్యత్వమితిభావః, చెతనస్యజ్ఞేయతైకస్వభావజగద్రూపత్వమయైక్య
మితిభావః, భాగ్యోన్వేషదనాయాహ - వియదాదావితి - యద్వా
ఇదంశబ్దవాచ్యదీప్యస్య కారణత్వే కార్యకారణయోః, కొభేద
ఇత్యత్రాహ - వియదాదావితి - ఏకత్వావస్థంకారణమ్, బహు
త్వావస్థాకార్యమితి - భిదేత్వభావః, ఏకరూపస్యపురుషస్య నానా
రూపకార్యభావోఽనుపపన్నశ్చేతిభావః, కారణస్యకార్యసాలక్ష
ణ్యావశ్యంభావేహి - చెతనస్యఇదంశబ్దవాచ్యంపరీతికారణత్వానుప
పత్తిః, కారణావస్థాకార్యోపదానభూతదీప్యస్తరనిష్ఠేతి కథం సాల
క్షణ్యావశ్యంభావఇతిశబ్దయో - కార్యకారణయోరేకదీప్యత్వ
మాహ - దశేతి - హేతూరన్యదశాహికార్యతైత్వన్వయః, కారణ
నిష్ఠాకారణావస్థాపేక్షయా అన్యావస్థాహికార్యతైత్వభావః. తతఃకిమి
త్యపేక్షయో - కార్యకారణసాలక్షణ్యవియమం ఫలితమాహ -
యద్దీప్యమితి - జగతి కార్యంయద్దీప్యంయత్స్వభావంభవతి హేతు
రేతద్దీప్యమేతత్స్వభావశ్చభవతీత్యన్వయః, తతోపి కిమిత్వపేక్షా

యాంకార్యస్య పౌఢానసాలక్షణ్యమాహ - జగదీదమితి - ఇదంకార్యంజగత్ సత్వాదియుక్తంభాతీత్యన్వయః, సత్వాదిగుణత్రయప్రచురంభాతీత్యర్థః.

పౌఢానస్యకార్యసారూప్యేణ తస్యైవకారణత్వముపపన్నమిత్యాహ - తత్తేతి - తత్ర - సత్వాదిగుణయుక్తైజగతి, గుణసమతాసంయుతమ్ - గుణసామ్యానన్ధమ్, పౌఢానంఖిలుకారణంస్మాదిత్యన్వయః, కార్యేగుణవైషమ్యదశకనాత్ కారణమపితథావిభంస్వాదితిశబ్దాపరిహారార్థంగుణసమతాసంయుతమితి, విషమాశస్థస్యసహస్యకార్యత్వ దశకనాత్ కారణస్వాపి తథాత్వై కారణాన్తరాపేక్షయాఽనవస్థాప్రసక్తాచ్చ పౌఢానస్యగుణసామ్యావస్థస్యేద్ధిరితి భావః, అనెకగుణసామ్యావస్థస్య పౌఢానస్యకారణత్వై ఏకత్వానభారణమచుపపన్నమ్, ఏకస్యైవబ్రహ్మణః కాండత్వేతూపపన్నమ్, ఇత్యత్రాహ - సన్తాత్రీమితి - అస్మిన్ దేవేతి చాక్యేహృత సకలగుణంతత్ పరిహృతసకలవిశేషంపౌఢానమ్, సన్తాత్రీంహృతతత్త్వన్వయః, ఏకమేవేతి నామరూపవిభాగవ్యవహరః, అద్వితీయమితి గుణవైషమ్యవృద్ధానభిరసామ్యేన హృతసకలగుణమిత్యుక్తమ్, పౌఢానకారణత్వమేవయుక్త్యన్తరేణోపపాదయితుమాహ - తస్మాదేవ - ఇదంశబ్దవాచ్యంప్రతికారణస్యతిగుణాత్తకస్య పౌఢానస్యసచ్చబ్దవాచ్యత్వాదేవ, కార్యహేతోః - కార్యకారణయోః, ఏకభావస్సముచితోభవతీత్యన్వయః, ఐక్యంయుక్తంభవతీత్యర్థః, ఐక్యమృద్ధాదిత్యత్రాహ - తథానత్వైవేతి - తథానత్వైవ - కార్యహేతోరైక్యేనత్వైవ, పౌక్ - ప్రథమమ్, ఉక్తమ్ - ఏకజ్ఞానతస్సలవిషయకజ్ఞానజ్ఞాయుక్తమిత్యన్వయః, యేనాశృతమిత్యాదినా ఏకవిజ్ఞానైవ సహవిజ్ఞానసౌతిజ్ఞాపౌక్ష్పతా కార్యకారణయోరనన్యత్వై సత్వైవోపపన్నతి భావః,

యః క్షృప్తరమాహ - నూచెదితి - నూచెన్, ఇవాద్యప్రాప్త
 దాప్తా నికయుగళంవిరూపంస్యాదిత్యన్వయః, అచేతనమృత్పిష్టలో
 హమగ్యాదిదృష్టాస్తశ్చైతనకారణస్యదాప్తా నికత్వే ననంగచ్ఛతథితి
 భావః, యదా సరూపమృత్పిష్టఘటాదికార్యకారణదృష్టాన్తో నవి
 రూపకార్యకారణయోదాప్తా నికత్వేనుటతథితిభావః, కపిలస్త
 త్వైకాఖ్యాంహేతుత్వేనాభిప్రాయన్నాహ - తదస్తినితి - తత్ -
 తస్మాత్, శ్రుత్యై - వేదానై, ఆస్తిహేతువాక్యై - సదవేత్వా
 దికారణవాక్యై, కపిలమునిమతమ్. కపిలమహాశేఖరభినుతమ్, తత్ప్ర
 ణానంహివేద్యమ్ - ప్రణానంఖలుప్రతిపాద్యమిత్యథాః, కపిలముని
 మతమిత్యనెనముషింప్రసూతం కపిలమ్మహాస్తమితి - శ్రుతిస్తానిరీతా,
 హేత్వస్తరమాహ - వాక్యఞ్చాదమితి - శ్రుతిశిరసి - వేదానై, ఇదం
 వాక్యమ్. యేనాశ్రుతమిత్యాదివాక్యఞ్చ, పరాభానమూనైకవేషం
 విభాతి - పరాభానమూనస్వరూపంభానతథిత్వథాః, కుతథిత్వతా
 హ - దృష్టాన్తోకేరితి - యథాసామ్యైకేనమృత్పిష్టైస సహమ్మృగ్న
 యుంవిజ్ఞాతంస్యాదితి, దృష్టాన్తాకై - దృష్టాస్తస్యకథనాత్, యేన
 తిచ - యేనాశ్రుతమిత్యాదినాన, ప్రతిజ్ఞావచసః - ప్రతిజ్ఞావాక్యస్య
 ఉక్తై, కథనాత్,

తస్మాత్ - ఉక్తవాక్యస్య పరాభానమూనరూపత్వాత్,
 అతీనద్విద్వావాచి - సద్విద్వావాక్యై, ఆనుమానమ్ - ఆనుమానిక
 మ్, కపిలతస్మాక్తంప్రణానమేవ, స్ఫురతి - అస్యత్త్వదభిమతపర
 బ్రహ్మ, అతీనభాతీత్యన్వయః, ఇతీత్యస్యసమూతథిత్వనైనాన్వయః,

శ్రీ || ఇత్వేవంశాప్రైభిధీయతే, ఈక్షుతేనాశబ్దమితి—
 యస్మిన్కేవలంప్రమాణస్సధవతి, తదశబ్దమ్, ఆనుమానికంప్రణాన
 మిత్యథాః, సతజ్జగత్కారణవాదివాక్య ప్రతిపాద్యమ్, కుతః, ఈక్షు

తేః, సచ్చబ్రవాచ్యసంబధి వ్యాపారవిశేషాభిదాయన ఈశ్వరేధాన్
 తోఃశ్రీవణాత్, తదైతత్తబహుస్యాంప్రజాయెయేతి, ఈశ్వరీయా
 యోగశ్చాచేతనెవిధానెనసంభవతి, అతకుద్య శేషేణతమస్సవజ్ఞ
 స్సవశక్తిః పురుషోత్తమస్సచ్చబ్రాభిధేయః, తథాచసవోషేవసప్తస్తి
 ప్రకరణేషు ఈశ్వరూపావైకై నసృష్టిఃప్రతీయతే, సఈశ్వరలోకాన్న
 సృష్టాంతి సఖిమాల్లోకానస్పజత * సఈశ్వరీశ్రీ నసాగిమస్పజతే
 తేత్యాదిను, ననుచకార్యానుగుణేనైవకారణేనభవితవ్యమ్, సత్యమ్
 సవకార్యానుగుణవ సవజ్ఞః సవశక్తి స్సత్యసంకల్పః, పురుషో
 త్తమ స్సూక్ష్మచిహ్నిద్యస్తశరీరకః యథాహ - పరాస్యశక్తివివిధై
 వశూయాతే స్వాభావిజ్ఞానబలకీయాచ, యస్సవజ్ఞస్సవశక్తియ
 సృష్టానమయస్తవః, యస్యావ్యక్తంశరీరం యస్యాక్షరంశరీరంయస్య
 వ్యాత్యుశ్యరీరమ్, ఏవసవజ్ఞ భూతాస్తరాత్మా । ఇతి - తదేతన్నవిలక్ష
 ణత్వాదిత్యాదిషు ప్రతిపాదయివ్యతే, అతీసృష్టివాక్యాని స ప్రధా
 నప్రతిపాదనయోగ్యానీత్యుచ్యతే, వస్తువిరోధస్తు తలైవపరిహరివ్య
 తే, యత్తాత్మ ప్రతిజ్ఞాదృష్టాస్తయోగాదనుమానరూపమేవదంవా
 క్యమితి తదసత్, హిత్వసుపాదానాత్, యేనాశుతంశుతమితి
 ఏకవిజ్ఞానెన సవవిజ్ఞానె ప్రతిపాదయిమితే, సవాత్మానా తదసం
 భవమ్మన్వాసస్య తత్సంభవమాతీప్రదశనాయహిదృష్టాన్తాపాదా
 నమ్, ఈశ్వర్యాదేశ్రీవణాదెవహి అనుమానగన్ధాభావౌవగతః,

శ్లో ॥ అతీబూతేనమాధి మ్మురిహభగవానీశ్వరే
 నైతినూత్రేనూత్రాథ శ్చబ్రవవావగమయతినయ
 త్తత్తత్తబ్రవప్రధానమ్ । నైతత్తచ్చబ్రవాచ్యంశు
 తిశిఖరగిరీహేతుతేస్సం శుతత్యాచ్చిద్ధర్మన్మేతుణ
 స్తత్కథమపికథయేత్ సెతరతీతీయీతి ॥

పాత్రంహ్యతైక్షితస్యాం బహురదితిభవేదీదృశే
తౌక్షమోవై సవజ్ఞ స్సవశక్తిస్సవరమపుతమః
పాత్రసచ్చబ్రవాచ్యః । ఈక్షాపూవాహిసృష్టిపా
కరణణదితాసృష్టిరన్యతీనవకతే) తౌక్షకౌసభి
త్యాదిషుననుసదృశౌకార్యహేతుహుయ్యపెయూ ॥ ॥

సత్యంసహితౌకార్యైనుగుణభిహవరః, పూరుషస్స
వశక్తిస్సవజ్ఞ సూక్ష్మరూపైభిః సతిహిచిదచిద్యస్తు
భిదౌహ్యపావై । యస్సవజ్ఞఃపరాస్యేత్యుపనిషది
తథైవప్రాచ్యతే చిత్తదన్యైదౌహిత్యేచ్ఛాస్తరాత్
త్వపరగిరిపునఃశ్రూయతేనై గమాన్త్యామ్ ॥ ॥

ఏతన్నత్యాదిసూతౌస్ఫుటముపరితనవక్ష్యతేసృష్టివా
చస్త్యతీపాత్రాపరిధానానుకథన పరతానవశా
తానై గమాన్త్యాః । తత్రైవశ్యాహతిస్తాద్ధియత
భి సవై పానరుక్త్యపీనక్తి శ్శబ్దోయం భావిసూ
త్రైరధికరణభిహపాత్రసూతౌషుదోమః ॥ ॥

యత్పాత్రంవాక్యము త్రంస్ఫురతి తదనుమానాకృతీతి
పరితిష్ఠాదృష్టాస్త్రాత్పాత్రకర్త్యాదితి నసదభీష్టస్య
హేతురనుక్తైః । యేనైవైకప్రతీత్యాతదితరసకల
జ్ఞానము క్తస్త్యయుక్తం మన్వానెనవః ధోదాహర
ణమిహాతుతత్ సంభవజ్ఞాపనాథేమ్ ॥ ॥

ఈక్షత్యాదౌశ్రుతేశ్చ పరిసరతినపునస్సోనుమాన
స్యగన్ధస్తస్తాత్ సచ్చబ్రవాచ్యః పరమపురుషఏవాయ
ముక్తశ్రుతౌన్యాత్ । ॥ ॥

అ || పోక్తాంఖ్యపూర్వకవత్ సమాధాన మీక్ష తెనెతి నూత్రే సూత్రీకారోవక్తీత్యాహ - అత్రీబూతఇతి—

టీ || అత్ర అస్మిన్పూర్వకవత్, భగవాన్మునిః సూత్రీకారః ఇహ ఈక్ష తెనెతిసూత్రే, సమాధిమ్ - సమాధానమ్, బూతే, ఇత్వయః, సూత్రీవాక్యాభామాహ - సూత్రీభావఇతి—
వాక్యాభాజ్ఞానస్య వదాభాజ్ఞానసాపేక్షత్వాత్ సూత్రీస్థాశబ్దపదాభామాహ - శబ్దవవేతి - శబ్దవవయత్రీనవోమాణమ్, తదశబ్దమితి—
విగ్రహః, తదిదమాహ- శబ్దవవేతి- యత్, శబ్దవన, నావగమయతి, నజ్ఞాపయతి - తదశబ్దమిత్వస్వయః, తత్కిమిత్వత్రీహపరిధానమితి—
పరిధానస్య అనుమాననాపిగమ్యత్వాత్ శబ్దమాత్రీగమ్యత్వన్నాస్తీతి, ఉక్తవృత్తత్యా అశబ్దశబ్దవాచ్యత్వమితిభావః, సూత్రీస్థనశ్చదం విన్యూతి - నై తదితి - ఏతత్ పరిధానమ్, సచ్ఛబ్దవాచ్యన్వేత్యస్వయః, అత్రీసూత్రే సచ్ఛబ్దవాచ్యమిత్వధ్యాహారః, యత్రానవసరోన్యత్రీపదంతత్రీపరిశిషితమ్ । వాక్యంవేతి సతాన్నీతిసానకాశే సతద్భవేత్, ఇతిన్యాయాత్, ఈక్ష తెరితిపదం విన్యూతి- శ్రుతిశిఖరగీతి - ఇహ - శ్రుతిశిఖరగీరి - వేదాస్తవాక్యే, ఈక్ష తెస్సంశ్రుతత్వాత్ - ఈక్ష తెథాకతోఃశ్రీవణాత్, ఈక్ష తెథాకతోః శ్రీవణతః సచ్ఛబ్దవాచ్యస్య పరిధానాన్యశ్చం కథంసాధ్యత ఇత్యత్రీసూత్రీతాత్పర్యమాహ - చిద్ధర్మమితి - సాత్రీయీ, చిద్ధర్మమ్ - చెతనాసాధారణంధర్మమ్, తత్, ఈక్షణమ్ - ఇతిరత్రీ - చెతనాదన్యత్రీ పరిధాన, కథమపి - కథంపిదపి. సకథయేత్ - సబోధయేత్, ఇతిత్వస్వనూత్రీభావఇతిపూర్వకానన్వయః, అత్రీసంశ్రుతత్వాన్విత్యన్తం సూత్రీవాక్యాభావః, త్రీయీత్వన్తంసూత్రీతాత్పర్యాభావః.

ఈక్షతేస్సంశ్చుతత్వాదితిఈక్షతిశ్రీవరాంపేతుతయాఉత్తమ్,
 కుశ్రీ ఏతసీక్షతిశ్రీవరామిత్యత్ర తత్రైవసద్విన్యావాక్యై తదైక్షతబ
 హుస్యాంప్రజాయేయైతి ఈక్షతిఃశ్రూయతఇత్యాహ - పోక్షంహీ
 తి - ఐక్షతస్యాంబహుతదితి - తదైక్షతబహు స్యామితి . అత్రీపో
 క్తంహీత్యన్వయః, నను మాస్త్యస్త్వేపక్షేపిధానస్య ఈక్షణాభా
 వాల్ సచ్చబ్దవాచ్యత్వమ్, భవత్సక్షే తనువపత్తిః కథమిత్యత్రాహ
 భవేదితి - ఈద్భవేక్షాక్షమః - బహుస్యామిలేక్షణాహః, సవశజ్ఞః,
 సవశశక్తిః, సవరమపురుషః, పోక్షసచ్చబ్దవాచ్యభవేదిత్యన్వయః,
 తదైక్షతేత్యనైవ సిద్ధోగుణ స్సవశజ్ఞః, బహుస్యామిత్యనైవ ఫలితం
 సవశశక్తిరితి - చిదవిన్యాసవశశక్తిజ్ఞబలసిద్ధంన దితిసామాన్యశ్చ
 తేవర్యససానస్థలం పరమపురుషత్వత్వనదశితమ్, నెయోదెవతేతి,
 దేవతాశబ్దోపిఈక్షణవిశేష సామర్థ్యాచ్యుగపశున్యామైసచాను
 గృహీతఃపరికరణాస్త్రోక్తదేవతాపిశేషవిషయైతిభావః, సద్విద్యా
 వాక్యస్య ఉక్తార్థపరత్వమనైకశ్చుత్వస్తరస్వారస్యేన ఉపపాదయతి
 ఈక్షాపూజేతి - పక్షాక్షేచ్ఛక్తి ఇత్యాదిషు స్పష్టిపరికరణైస్త్యత్ర
 సవశత్రీఈక్షాపూజాపిస్పష్టిగుడిత్యన్వయః, ఆదిపదేనసఈక్షత
 లోకాన్నుస్మజాఇతి సమర్థాలోకానస్పృశత, ఇత్యాదేవరిగ్రహః,
 స్వసక్షసాధకముక్త్యాపూజాపక్షయైతి పరిహర్తుం శౌద్యముప
 షేపతి - నన్వితి - కార్యకారణయోగసృతణ్యన్తానక్షికార్యమ్,
 మృత్యుర్వాదిషుదశానాత్, తచ్చసాలక్షణ్యంబ్రహ్మణస్త్రీగుణాత్త
 కత్వాదియోగేనవా జగత్స్తద్విధురత్వేనవా నివాహ్యమ్, ఆద్యై
 శబ్దాస్తరైణపిధానాక్షికారః, ద్వితీయేనుఖిదుఃఖమోహాన్వయాద్యుప
 లబ్ధవిరోధైతిభావః, సద్భూతివితి - కార్యమేతా - కార్యకారణౌ
 సద్భూతిహ్యుపేయా - అనుగుణోహ్యక్షికతకవ్యా, ఇహతుబ్రహ్మణి

సర్వకార్యవిలక్షణకార్యానుగుణ్యాన్ని సై అతఃప్రధానైవ సచ్చ
బ్రాహ్మణకారణభవితవ్యమ్, ఇతిశక్తితుభావః,

పరిహరతినత్యమితి - అధాక్షికారెసత్యశబ్దః, కార్యానుగు
ణ్యానుక్షీకృతన్నతం ప్రధానత్వమితి - ఇహసర్వత్రికార్యే అనుగుణః
పరఃపురుషః, తస్య కార్యానుగుణిమిత్రోపాపానభావసిద్ధ్యథాంసర్వ
జ్ఞస్సర్వశక్తిః తిపదవ్యయమ్, వికారాదీనాంసద్వార కర్తృసిద్ధ్యథాం
సూత్రైత్యాదివదమ్, అసాపరఃపురుషసూక్ష్మరూపైశ్చిదచిద్వస్తుభి
దేహీభవతీత్య సాసర్వత్రికార్యే అనుగుణోభవతీస్వయః, ఉక్తా
కారవిరహకారణత్వాయోగాత్ తద్వత్వైశ్చుతివాక్యానిదశాయతి
యస్సర్వజ్ఞఇతి - ఉపనిషదియస్సర్వజ్ఞః పరాస్మితి - యస్సర్వజ్ఞ
స్సర్వవిత్ పరాస్యసక్తివివిధైః ప్రకరాయతఇతి, తత్తైషాచ్యుతే—
సర్వజ్ఞత్వసర్వశక్తిత్వాదియోగేనైవపరమాత్మైశ్చతత్త్వథాః, పర
మాత్మైశ్చిదచిచ్ఛరీరకత్వే ప్రమాణమాహ - చిత్తదన్వైరితి—
చిత్తదన్వైదేహిత్యమ్ - చెతనాచేతనైశ్చరీరత్వమ్, నైగమాన్త్యామ్
అస్తరాత్తత్వపరగిరి — అస్తర్యామిత్యపరవాచి, శూన్యతత్త్వ
స్వయః,

చిదచితోశ్చరీరత్వంకథమ్, శరీరత్వైచ తద్వతఃకర్మవశ్యత్వా
దివోపస్స్యత్, ఇత్యత్రాహ - ఏతదితి - ఏతత్, ఉపరితన, నత్యా
దిసూత్రే - నవిలక్షణత్వాదిత్యాదిసూత్రే, వక్ష్యతేఇత్యవ్యయః సవి
లక్షణత్వాదిత్యాదిసూత్రైరేషాం సూత్రాణాంపానరుక్త్యమాశ
జ్ఞానా - సృష్టివాచఇతి - నైగమాన్త్యాస్సృష్టివాచః - వెదాస్త
థస్యసదేవేత్యాదిసృష్టివాక్యస్య, ప్రధానాను కథనపరతానహతా
అత్రోపాక్రాంతిన్నధికరణేపాక్తత్యథాః, వ్యాహతిస్తువిరోధస్తు,

తత్తైవ - సవిలక్షణత్వాదిత్యతైవ, ఉద్ధియతే - పరిహీయతే,
ఇతి, భావిస్తూత్రైః - సవిలక్షణత్వాదిత్యాద్యాగామిస్తూత్రైః, ఇహ
అధికరణే, ప్రోక్తసూత్రైః, పానరుక్త్యప్రసక్తిరయంక్షోషానశ
జ్యోతిత్యన్వయః,

అథ పరోక్షం హేత్వస్తరమనువదతి - యత్పాక్షమితి . పరి
జ్ఞాదృష్టాస్తూత్రాత్కత్యాత్ తదుక్తంవాక్యమ్, అనుమానాకృతీని-
అనుమానాకారమితి, యత్పాక్షమిత్యన్వయః, తస్మానుపపన్నత్వ
మాహ - ననదితి - తన్ననదితీతచ్ఛబ్దాధ్యాహారేణాన్వయః, కథమి-
త్యతాహ - అభీష్టస్యతి - అభీష్టస్య . విషయీతస్య, హేతూః—
లిజ్జస్య, అనుక్తేః - అకథనాదిత్యథాః, వక్తురనుమానవివక్షాస్తిచేత్
తరిప్రధానావయవైహేతురవశ్యోచాదేయః, తదభావాన్నతద్వివక్ష
క్షేతిభావః, ప్రతిజ్ఞాదృష్టాస్తూత్రాత్ హేత్వాత్కేపాప్యయక్తకత్యా
హ - యేనెతి - ఏకప్రతిత్వాతదితర సకలజ్ఞానముక్తనుసర్వకథా
అయుక్తమన్వానై - పరినిష్ఠధానై, శ్వేతకేతౌ ఇహ ఉదాహరణం
తత్సంభవజ్ఞాననాథామిత్యన్వయః, అనన్యధాసిద్ధంహ్యతేషకమ్,
సర్వప్రమాణసాధారణత్వాత్ పరిజ్ఞాతస్యధాసిద్ధిస్థితిస్థంకృత్యా
దృష్టాస్తస్యహేత్వాత్కేపకత్వాయోగోఽత్యోక్తః, నకేవలంవ్యాప్తి
ప్రదేశకనాయైవ దృష్టాస్తూపన్యాసః, అపిత్వసంభవవ్యాప్తుత్తి
ప్రదేశకనాయాపి సంభవతీతి అన్యధాసిద్ధత్వాత్ స నా యే ప క
ఇత్యథాః, సర్వధేత్యస్య ఏకవిజ్ఞానసర్వవిజ్ఞానసంధమైక్యకాల్
ఏకాకారాన్వయాద్వా వస్త్యస్తరవ్యతిరేకాద్వా సంభవతి, ఘటప
టాదిషుతేహాపి తన్నసంభవతి, ఘటపటాదిషుధమైక్యకృత్యస్య అన్వ
యేన అన్యస్తాద్యవ్యతిరేకేణవా సమానాకారయోగస్య అభావాదితి
భావః,

అస్తు దృష్టాస్తస్య అనుమానాజ్ఞత్యై సంభవపరిదేశనాభ్య-
త్యైచసాధారణ్యమ్. తథాసత్యస్యైవ సంతాపః పాతీకస్సాదిత్య
తాహ- ఈశ్వర్యాదేవతీ - ఆదిత్యైవనవత్సమాణహేతవైవిషయీతాః
ఈశ్వర్యాదే - ఈశ్వర్యాదేధాతా, శ్రుతేశ్వ- శ్రవణాచ్చ, సాను
మానస్యగర్భః, నవీనరతి - నవీనతాతత్వత్యభాః. ప్రతిజ్ఞాదృష్టాస్త
యోసానిధారణ్యేన అనుమానత్వంశక్తితమ్, ఈశ్వరాద్యసాధారహే
తుసద్భావాచ్చజ్ఞాపినితస్తత్వభిప్రాయాణాక్త న్నానుమానస్యగర్భ
ఇతి, నిగమయతి - తస్మాదితి,

శ్రీ ॥ అథ స్యాత్ సచేతనగతిముఖ్యమీక్షణమిహాచ్యతే,
అపితుప్రధానగతంగౌణమీక్షణమ్. తత్తైజవత్తతాతవవత్తనైతిగౌణే
క్షణసాహచర్యాత్, భవతిచాచేతనెష్వపిచేతనభవోపచారః, యథా
వృష్టిపరీక్షయాశ్చాలయః, వక్షేణబీజం పరిసంజహేతి, అతా
గౌణక్షేణ మితీమామాశక్త్యా మనుభాష్యపరిహరతి,

సూ ॥ * గౌణశ్చైన్నాత్మకైవై * (౬)

శ్రీ ॥ యదుక్తంగౌణక్షణసాహచర్యాత్ సతాపీక్షణవ్యవదేశ
స్యగణియతపూర్వావస్థాభిప్రాయోగౌణఇతి, తన్న, ఐతదాత్మమి
దంసవంతత్వత్యంశతైతిసచ్చబ్దపరీక్షాదితస్య ఆత్మకైవద్యపదేశా
త్, ఏతదుక్తంభవతి, ఐతదాత్మమిదంసవంతశ్చతైతి చేతనాచేతన
ప్రవర్ణోద్దేశేన సతతత్త్వోపదేశోయన్నాచేతనె పరీధానంగచ్చ
తత్వతి, అతస్తైజాబన్నానానుపి పరమాత్మైవాత్మైతి తేజఃపరీశ్చుతయో
ఽపిశబ్దః పరమాత్మనవవవాచకాః, తథాహి హస్తాహమిమాస్మి
సోదేవతా అనేనజవే నాత్మనానుపరీవిశ్వనామరూపే వ్యాకర
వాణీతి పరమాత్మానుభవేనాదేవ తేజఃప్రభృతినావస్తుత్వన్నామ

భాక్త్యజ్ఞేరి, తలైజవతుత తాతవవతు నైత్యపిముఖ్యవీవ ఈక్షణశ్చ
వదేశః, అతస్సహచర్యాదపి తదైక్షతేత్యలౌ గౌణత్వాశక్కాదూ
తోత్సారి తేతిసూత్రాభిప్రాయః,

శ్లో॥ సన్వతేయోతుగౌణేక్షణసహచరితా సంజహ
షేణి వత్సాద్భీజంవషేణ గౌణీభవతిభువియథా
పుత్ర్యపేయచసన్వే । తస్మాత్సాంఖ్యోక్తమేవహ
తుసదితివచోనక్తి తత్తుప్రధానన్నాన్యద్యుప్సాహ
ముఖ్యక్షణముపనిషదిప్రాక్తశబ్దోబ్రవీతి ॥

ఇత్యాశక్కాత్తశబ్దాత్ పరిహరతిమునిగౌణి
త్యాదినూతే సూత్రాథకస్త్యాశబ్దశ్రీవణతథహ
తత్సత్ప్రధానన్నహీతి । యచ్ఛక్తంగౌణ
మీక్షణత్యనుకథనమిదం గౌణతత్సహచర్యాత్ సృ
ష్టేపూర్వామవస్థాంకథయతి నియతామ్ముఖ్యమేత
న్నహీతి ॥

నైతద్యుక్తం సతతైత్యుపనిషదిసతోఽస్యాత్తశబ్దో
వదేశాన్ముఖ్యాదత్రైతద్యుక్తంభవతి సకలవస్వైతదా
త్క్రియోక్తిపూర్వః । సచ్ఛబ్దాథాచితశ్చాచిత ఇహ
తుసతతైతిచాత్తత్వవాదోనాయం యుక్తఃప్రధాన
ఽచితిభవతి తత్సత్ప్రధానన్నహీతి ॥ ॥

తేజోఽబన్నఘచాత్తాతతథహపర మాత్మైషవీవతి
తేజోముఖ్యాశ్శబ్దాశ్చతస్యైవహి పరమఖిలావాచ
కాస్సుస్తథాహి । హ నైత్యుక్తంహి తేజఃప్రధాన
తిషు నిగమేవస్తుతానామభాక్త్యై తస్యైవానుప్రస
కాదితిభవతి పరిత్రాపిముఖ్యక్షణోక్తిః ॥

తస్మాన్నో సాహచర్యాదపిభవతి గిరీహేతుణాక్తిః ప్రతీ
తాశఙ్క్యగోచీతి సూత్రైస్యతుభవతి పునఃసూచ
భావోవిభావస్య ॥ ॥

అ | ఉత్తరసూత్రమువతారయితు మీయనస్యగౌణత్వంశ
జ్ఞాతే - నన్యతి—

టీ 1 అత్రేతి - ప్రకరణమాలోచనమువిభాషః, అత్రే
త్యస్య - అస్తికప్రకరణే, అస్తికప్రధానశ్రితివాచకః, ఈతౌతు
తదైక్షతేత్యత్రాశ్రయమాణేతౌతు, గాణేక్షణసహచరితా - తత్రైజ
విక్షత, తాతపవక్షుస్తేత్యత్రాశ్రయమాణగాణేక్షణసమభివ్యాహృ
తా, పక్షేక్షణబీజం సంజహషేక్షణివద్గాణేస్త్యాదిత్యస్వయః, అత్రేవ్రా
దాహరణాన్తరం భవతీతి, యథాభవిసస్యేత్పక్ష్యపేక్షా - సస్యంపృష్టి
మపక్షుతేత్యత్రా గాణేతి గాణేత్యస్య అనుషడ్గాణాన్వయః, తస్మాత్ -
తదైక్షతేత్యత్రాక్షణస్య గాణత్వాత్, ఇహ ఉపనిషదినదితివచః,
తత్సాంఖ్యోక్తంప్రధానమివవక్తి, ముఖ్యేక్షణమస్యస్ఫుష్టాహోక్త
శబ్దోసబోధితీత్యస్వయః, సయం దివతైక్షతేతి జవతాశబ్దోవ్యసన
న్యాయేన ఇమాస్తిసోదకతా ఇతివదచిద్విషయత్వోచిత్యాన్నగా
ణత్వేదాధకశ్రితిభాషః,

ఉత్తశబ్దాపరిహారాయనూతనస్య అవలీలత్వమాహ—
 ఇత్యాశజ్జ్యేతి - ఇత్యాశజ్జ్య - ఏనమాశజ్జ్య, ఆత్తశబ్దాతే
 ఐతదాత్మ్యమిదంసహమ్, సహత్తైత్తత్రాశూయమాణాదాత్తశబ్దాత్,
 గౌణఇత్యాదినూతే, మునిః, పరిహరతి - శబ్దాంపరిహరతీత్యర్థః,
 నూతాశ్శమాహ - నూతాశ్శఇతి, ఇహ - అస్మిన్సద్విద్యావా
 క్యే, ఆత్తశబ్దశ్చేనంతః - సహత్తైతిఆత్తశబ్దశ్చేనంతాత్, తత్, సత్—
 సచ్చబ్దవాచ్యమ్, పరీధానస్మేత్యన్వయః, ఇతీత్యన్వనూతాశ్శ ఇత్య

శానాన్వయః, కేనగుణయోగేన గౌణత్వమితీశజ్ఞాం పరిహరణ సూ
త్రంయోజయతి - యచ్చోక్తమితి - ఇదమీక్షత్వనుకథనమ్ - తదై
క్షతేతీక్షతేః కథనమ్, గౌణతత్సహచర్యాత్, గౌణేక్షణసహచర్యా
త్, గౌణమ్ - గౌణత్వే కలిగుణంప్రతిపాదయతీత్యతాహ - సృష్టేః
పూర్వావామితి - సృష్టే నికాయతాం పూర్వామవస్థామ్ - అవ్యవహిత
నియతపూర్వావస్థామ్ కథయతి, ఈక్షత్వనుకథనమిత్యనుషజ్ఞేనాన్వ
యః, ఏతత్ - ఈక్షత్వనుకథనమ్, ముఖ్యస్సత్వన్వయః, ఇతియ
చ్చోక్తమేతన్నయుక్తమితి ఉపర్యన్వయః,

కుతఇత్యతాహ - సత్యైతి - ఉపనిషది సత్యైతితత్తత్త్వ
పదేశాదిత్యన్వయః, ఆత్మశబ్దస్యావ్యముఖ్యత్వే నొక్తదోషఇత్యతా
హ - ముఖ్యాదితి - ఆత్మశబ్దస్య అముఖ్యత్వే హేత్వభావాన్ముఖ్యత్వ
మితిభావః, ఐతదాత్మమిదమిత్యతా ఏతచ్ఛబ్దస్య సత్యైత్యతా సత్తి
పదస్యచ ప్రకృతపరామర్శిత్యాదుభయతా సతతత్త్వముక్తమితి
సచ్ఛబ్దార్థః స్యప్రధానత్వమయుక్తమితిభావః, అథ ఆత్మశబ్దోపి మృ
దాత్మకొఘటః, ఘటస్యమృదాత్మైతివత్ స్వరూపసతికాథనస్సాత్
ఇత్యతాహ - ఆత్మైతిమక్తంధవతీతి - సకలవస్త్యైతదాత్మ్యైక్తిపూ
నః, సకలవస్తుషుఐతదాత్మ్యమిదంసర్వామితి ఐతదాత్మ్యప్రతిపాదక
వాక్యపూర్వకః, ఇహసచ్ఛబ్దార్థోచితశ్చ సత్యైతితత్త్వ
వాదోఽయంఅచితిప్రధానై నయుక్తోధవతి తతస్సత్ - సత్పదవాచ్యమ్,
ప్రధానస్సత్వన్వయః, ఇతీత్యస్య ఏతదుక్తంధవతీత్యనైనాన్వయః,
చితోచితశ్చైక్యైక్తిః ఇదంసర్వామృజతేతి సర్వాశబ్దాసంకోచస్య
స్వతఃప్రాప్తత్వాత్, సన్ముల్యాసర్వాఃప్రజాఇతి పూర్వావాక్యైకా
ధ్యాయత్, ఇదంసర్వామృజతసచ్ఛత్వచ్ఛాభవత్ విజ్ఞానజ్ఞాన

శ్చేతి శ్రుత్యంతరై గాథాన్యచ్చైతిభావః, పరీధానై అచితీత్యన్య సహా
చేతనస్య అచేతనస్వరూపైక్యంసంభవతీతిభావః,

ఏవంగౌణేక్షణసాహచర్యమభ్యుపగమ్య దూషణము క్తమ్,
అథ తదేవనా స్తీత్యాహ - తేజోబన్నస్వీతి - తతః - చిదచిత్తాత్త
కప్రీషజ్ఞాన్య ఆత్మత్వాత్, ఇహ - తేజోబన్నానుచ - తేజోజలస్థ
భవీషుచ, ఏవపరమాత్మైవాత్మైతి తేజోమూఖ్యాఅఖలాశ్చబ్దాశ్చ
తస్యైవవాచకాన్సురీత్యన్వయః, కిమథా మిక్షణోపదేశరహితస్య
అన్నస్యోపాదనమ్, ఉచ్యతే, ఈక్షణోపదేశవిరహానిబద్ధనాబ్రీహ్మత్త
కత్వశక్కానివారణార్థమ్, అన్యథాసంభాసకార్యస్య బ్రీహ్మత్తక
త్వానవగమాత్ ఇదరిసదితిసామానాధికరణ్యాదౌగ్ర్యత్వైస ఏకవిజ్ఞా
నైస సవవిజ్ఞాన పరీతిజ్ఞానన్నఘటతలతస్తుదుపాదానైస పరీతిజ్ఞానిద్ధ్యా
వయికమనుపరీవేశశ్రుతిసిద్ధమన్నస్యబ్రీహ్మత్తకత్వమానువక్షేకందశిక
తమ్, తేజఃప్రభృతీనాంశబ్దానాం పరమాత్మవాచకత్వముపపాదయతి
తథాహీతి - తేజఃప్రభృతిషుతేజో- ముఖ్యేషుపదార్థేషు, హంతైతి
హంతాహమిమా స్త్రీసోదేవతా అనెనజీవేనాత్మనానుపరీవిశ్యనాః
రూపేవ్యాకరవ్యాసీతి, నిగమే - వెదే, వస్తుతానామభాక్త్యై- వస్తు
త్వనామభాక్త్యై, తస్మానుపరీవేశాదేవేతి - పరమాత్మానుపరీవేశా
దేవేతి, అతీవస్తుత్వంతత్తదూపపత్వమ్, తేజసోవస్తుత్వంతేజస్తత్వమ్
అసాంవస్తుత్వమప్తమ్ పృథివ్యావస్తుత్వ పృథివీత్వమ్, దేవమను
స్యాదీనాంవస్తుత్వం దేవత్వమనువ్యత్యాదికమ్, తత్తదవస్థాభా
క్త్యమిత్యథాః, నామభాక్త్యన్నామవాచ్యత్వమ్, సమకథంపరస్య
నామవ్యాకరణ్యత్వశ్రీవగాన్నామవాచ్యత్వసిద్ధిః, ఉచ్యతే, తన్నామ
రూపాభ్యాంవ్యాకీయతేతి సమానవాక్యేవ్యాకృతత్వశ్రీవగాత్, నా
మ్నావిశేషితత్వంహి నామవ్యాకృతత్వమ్ నామవిశేషి

తత్త్వస్థానామనాచ్యత్వరూపమితిప్రసిద్ధమ్, సతుతదుత్పాదక
త్వమాత్మీయమ్, సహ్యాకాశస్యజామాతాపితౌదేవాః దేవదత్తాదినా
మవిశేషితత్వప్రసిద్ధిః, అతానామన్యాకృతత్వన్నామనాచ్యత్వమ్,
అతస్తదైకాథాక్యాదిహాపి నామనాచ్యత్వం వివక్షితమ్, వచసాంవా
చ్యముత్తమమితిచ అయమథకాఙ్కచ్యతే, ఏవంతేజఃప్రభృతిశబ్దా
నాంసరమాత్తనాచిత్వోపపాదనఫలమాహ - ఇతివరత్యాపీతి - ఇతి
శబ్దోహతుపరః, ఇతి - అతాహేతాః, పరత్యాపి - తత్రైజవిక్షతే
త్యాదావపి, ఈక్షణోక్తిః - ఈక్షణవ్యవదేశః, ముఖ్యా - ముఖ్యితత్వ
థః.

ముఖ్యితత్వఫలమాహ - తస్మాదితి - తస్మాత్ - తత్రైజవిక్షతేత్యా
దావపిఈక్షణేముఖ్యాత్వాత్, ఇహగిరి - తదైక్షణ్యేత్యభివాక్యే
ప్రతీతిః - ఈక్షణోక్తిః - ఈక్షణత్వోక్తిః, సాహచర్యాదపి - గౌణ
క్షణసాహచర్యాదపి, గౌణీతినాశజ్ఞాత్వా - సకలైజ్యత్యథః, ఇతి
సూత్రస్య గూఢభాష్యావిభాష్యాభవతి - గూఢాశయోజ్ఞాతప్ర్యా
భవతీత్యథః,

శ్రీ అ || ఇతశ్చకప్రమాణానం సచ్చజ్జనప్రతిపాద్యమ్,

సూ || * తన్నిష్ఠస్య మోక్షోపదేశాత్ *

శ్రీ || ముముక్షోశ్చైవరతేతా స్తత్త్వమనీతి సదాత్మకత్వాను
పదానముపదిశ్య తన్నిష్ఠస్య తస్యతానదేవచిరంయావన్నవిమోక్ష్యై
అథ సంసర్నేస్య ఇతి శరీరపాతనూత్యాస్తరామోబిన్నాసంపత్తిలక్ష
ణోమోక్షాదిత్యుపదిశతి - యదిచ ప్రధాన మచేతనంకారణముప
దిశ్యేత తదాతదాత్మకత్వానుపదానస్య మోక్షసాధనత్వోపదేశోనా
పవద్యతే, యథాకర్తృరన్తిలోకేభునుపాధవతి, తథేతావేత్యభవ
తీతి తన్నిష్ఠస్య అచేతనసంపత్తిరేవవన్యాత్, సచమాతాపితృనహస్రే

భ్యాపి - వత్సలతరంగాస్త్రా మేవంవిధతావత్రాయాభిహతి హేతుభూ
తాం సంపత్తిముపదిశతి, ప్రధావకారణవాదినోపిహి ప్రధాననిష్ఠ
స్యమోక్షంనాభ్యుపగచ్ఛన్తి,

శ్లో॥ సన్నిష్ఠే మోక్షవాదాదపి సమవగతాత్సత్వదా
థః స్యభేదం తన్నిష్ఠస్యేతిసూత్రేప్రకటయతి ముని
స్సాంఖ్యగీతాత్ ప్రధానాత్ । ఉత్తావత్రాద్దాలక
స్తత్త్వమితినిజనుతశ్చైతకేతో ముముక్షోస్తత్తాదా
త్ప్రవృత్తతవదతిపునరణుంతస్యతస్యేతి మోక్షమ్ ॥ ॥

దేహస్యైతస్యచ తావధిమిహతు పరబ్రహ్మసంపత్తి
రూపం సంపత్త్యేథేతివాక్యాదధిగతసదుపాస్తైఃఫలం
స్వానురూపమ్ యద్యేతదైవప్రధానశ్చేదితరదుపది
శ్చైతపుంసస్తదానీంతత్తాదాత్ప్రవృత్తీతే సఖిలు
సముచితోమోక్షహేతుత్వవాదః ॥ ॥ ॥

సంపత్తిశ్చాస్యతత్త్రైవహిభవతి పునరుపనివార
ప్రసక్తాస్వీకారైరానుగుణ్యంఖిలుభవతిఫలే తత్కృ
త్యున్యాయసిద్ధమ్ । సంపత్తింఘోరతావత్రాయహతి
జననీనాచితశ్చాస్త్రమస్యబ్రూయీన్నాతాపితృభ్యోపి
చజగతిపరంవత్సలంతచ్ఛతేభ్యః ॥ ॥ ॥

సంపత్తిన్నప్రధానవదతిహి తదుపాస్తాత్రసాంఖ్య
పి మోక్షంతస్తాత్ సచ్ఛబ్దవాచ్యంశ్రుతిశిఖరగిరీహస్య
దేవప్రధానాత్ । ॥ ॥

అ॥ ఉత్తరసూత్రమునతారయతి - సన్నిష్ఠఇతి—

టీ॥ సన్నిష్ఠే - సదుపాసకే సమవగతాత్ - ప్రతీతాత్,
క్షవాదాత్ - మోక్షోపదేశాత్, తన్నిష్ఠస్యేతి సూత్రే—

తన్నిష్ఠస్య మోక్షోపదేశాదితిసూత్రే, సత్పదార్థః స్య - సత్పదవా
చ్యస్య. సాంఖ్యగీతాత్ పరిధానాత్, సాంఖ్యోక్తాత్ పరిధానాత్,
భేదమ్, మునిః - సూత్రీకారః, పరిపటయతీత్యన్వయః, కొసాసన్నిష్ఠే
మోక్షవాదః, తతఃసౌక్తభేదః కథంసిద్ధ్యతీత్యతాహ - ఉక్త్యే—
అతీ - అస్తి నద్విద్యావాక్యే, ఉక్తాలకఃపితాముముక్షోనిజ
సుతశ్వేతకోతాః - స్వపుత్రస్యశ్వేతకోతాః, తత్త్వమితిసత్తాదా
త్వపరితీతిముక్త్యా - సత్తాదాత్వ్యానుసన్ధానముక్త్యా, అయముద్దాల
కః, తస్య - శ్వేతకోతాః, తస్యేతి - తస్యతాలదేవచిరంయావన్నవిమో
క్ష్యేతి, దేహస్యైతస్యపాతావధిమ్, ఏతద్దేహపతనావధికమ్, సంప
త్సృభేతివాక్యాత్, అథ సంపత్సృభేతివాక్యాత్, పరబ్రహ్మసంపత్తి
రూపమ్ అధిగతసమపాస్తైః - సౌప్తసమపాసస్య, స్వానురూపంఫల
మోక్షంవదతి - ఉపదిశతీత్యర్థః. అవాచీనఫలకదృష్టివిధిసంధ
నాత్ చెతనై కృత్స్నజగదుపాదానతయా ఉత్కృష్టపరిధానదృష్టివిధి
రయమితిశక్జాముముక్షోఽతిపదేన పుష్కరానదాత్మకత్వోపదేశవా
క్యగతస్తచ్చబ్దః పరికృతసద్విషయభిజ్ఞాపనపరః సూత్రేతచ్చబ్దభి
త్యభిసౌయేణ సత్తాదాత్వేత్వక్తమ్ పరితీతీకదైవ నిష్ఠాశబ్దార్థః
ఉక్తః, ఇహఉపదేశస్యానుసన్ధాన్వో కథమవగతమ్, ఉచ్యతే,
ఉపకరీమయేనాశుతంశుతంధవత్యమతస్తుతమవిజ్ఞాతం విజ్ఞాతమితి
శ్రీవరాహనవనశానస్తరభావివిజ్ఞానశబ్ద ఉపాసనపరః, శ్రోతవ్రాహ్మణస్త
మ్రోనిదిధ్యాసితన్యభిత్తనై కాథాన్యత్, ఉపసంహారేచ తద్ధాన్య
విజ్ఞానాది తత్తూల్యాధికంవిజ్ఞానాదిపదరూపతీతమ్, మధ్యే—
అచార్యవాక్ పురుషోవేదేతి అచార్యవత్తాఫలత్వేన పరిపాదితా
ధికవిశేషవేదనవచన మాచోఽవ్యవహితార్థః స్య అనుసన్ధేయత్వేలిజ్ఞమ్
ఏవమెభిఃకారణైస్తుదాత్మకత్వోపదేశస్య ఉపాసనార్థత్వావగమః,

దేహస్యైతస్య పాతావధిమిత్యనెన శరీరపాతావధిశంబధితగమ్యతే,
 యావన్న విమోక్ష్యథత్వై కథంశరీరాంతోక్షసిద్ధిః, ఉచ్యతే, మోక్ష
 ఇత్వై కస్తాంతోక్షఇతిబద్ధకంకిఞ్చదాకాంక్షేతమ్, తచ్చక్షమిత్యపేక్షా
 యామస్యామేవవిద్యాయామ్, అథయదాస్యవాఙ్మనసినంపద్యతేత్యా
 దినాదేహదుత్క్రమణశ్రేణాత్ అన్యతీచ అస్తాచ్చరీరాత్ సముత్థా
 యుపరంజ్యోతిరుపనంపద్య * ధూర్వాశరీరమ్ * ఆశరీరంవావసన్తన్న
 ప్రియాప్రియైస్పృశతతతి శ్రీవణాత్, త్యక్త్వాదేహంపునజన్తనైతీ
 త్యాది స్థరణాచ్చ శరీరమిత్యవగమ్యతేబ్రహ్మ సంపత్తిరూపమిత్యస్య
 అథ సంపత్స్యైతీ సంపత్తేస్సయాదాసుప్తస్య స్మకథఞ్చనవ్యతి
 సతాసామ్యతదాసంపన్నోభవతీతి వాక్యాన్తరప్రతిపన్నం బ్రహ్మైవ
 కమేతిభావః, ఏతావతాకింప్రధాన వైలక్షణ్యస్యైత్యపేక్షాయామ్ము
 ముక్షోరితిపదేనాభిప్రేతంవివృణోతి - యదీతి - చిదితరత్ - చేతనా
 దస్యత్ ఏతత్ప్రధానంయదిభుంస ఉపదిశ్యేత, తదానీమ్ తత్రాదాత్మ్య
 ప్రతీతేః ప్రధానఃకాత్మ్యప్రతీతేః, మోక్ష హేతుత్వవాదః, నసము
 చితః, ఖలు - అయుక్తఃఖల్విత్యధః,

కథమనుపపత్తిః తీర్థక్షేత్రసేవాదివదచిదుపాసనస్యమో
 ఖోపయోగిత్వంశాస్త్రబలాత్ కిన్నస్యత్, ఇత్యాశఙ్కాయామా
 హ - సంపత్తిశ్చైతి - అస్య - అచిదుపాసకస్య, తత్రైవ - అచిదుపా
 ప్రధానవవ, సంపత్తిమూర్తినివారప్రసంగేత్యన్వయః, కుతఇత్యత్ర
 యథాకృతున్యాయాదిత్యాహ - స్వోపాస్తేరితి - స్వోపాస్తేః - స్వకీ
 యోపాసనస్య, ఆనుగుణ్యమ్ - ఆనురూప్యమ్, ఫలేతత్కృతున్యాయ
 సిద్ధుభవతీత్యన్వయః, అచేతనంపత్తిరస్తు తతఃకిమిత్యత్రాహ - సంప
 త్తిమితి - ఘోరతావత్రయహతిజననీమ్ - దుస్సహతావత్రయభిభూ
 తహేతుహేతామ్, అచిదస్సంపత్తిమ్, జగతి శతేభ్యోమూలాపిత్వ

భ్యాపిత పరమ్ - వత్సలమ్ - వశ్యులతరమ్, తత్ శాస్త్రమ్, నబూరి
యాదిత్యస్వయా, అతః 'శాస్త్రంహి వత్సలతరమ్ తాపితృసహసృతః'
ఇతిపురాణవచనంస్తారితమ్. మాతాపితరా వేక స్థిజన్తని ఐహికభో
షణమాతృపరా, శాస్త్రస్తు అనెకేషుజన్తసు ఐహికాముష్టికరక్షణ
పరమితిభావః, తాపతయేత్యస్య శాస్త్రస్యప్రయోజనపర్యవసానన్న
స్యాతితిభావః, ఏవంశులిసిద్ధన్యాయవిరోధప్రయోజనపర్యవసానా
భావాభ్యామ్నాత్తోపయోగిత్వన్నిరస్తమ్,

అస్తిన్నథేక పరమతసంవాదందశ్శయతి - సంపత్తిమితి—
సాంఖ్యోపి అతః ప్రధానసంపత్తిమ్, తదుపాస్త్యా - ప్రధానోపాసన
జన్యమ్, మోక్షన్నవదత్త్యస్వయా, వ్యక్తావ్యక్తజ్ఞవిజ్ఞానాన్మోక్షాభి
వదతాపి సాంఖ్యేనప్రధానస్యవ్యాధౌవపరిజ్ఞానమాత్రంవివక్షితమ్,
నతూపాసనమితిభావః, నిగమయతితస్మాదితి- తస్మాత్ - ప్రధానోపా
సనస్యమోక్ష సాధనత్వాభావాత్, ఇహ శులితఖరగిరి - నదెవత్వా
దివేదాస్తవాక్యే, సచ్చబ్దవాచ్యమ్, ప్రధానాదన్యదేవేత్యన్వయా,
అతిరిక్తమేవేత్యధః,

శ్రీ ౪ || ఇతశ్చనప్రధానమ్.

—(*)—

* సూ || సాయత్వావచనాచ్చ *

శ్రీ || యదిప్రధానమేవకారణంసచ్చబ్దాభిహితంభవేత్ తదా
ముముక్షో శ్శ్వేతితేతాస్తవా త్కల్ప మ్నాక్షవిరోధిత్వాద్ధేయత్వే
నై ప్రాపద్యోన్యాయత్, సచతత్కీయతే, ప్రతుళతసాదేయత్వే
నై సతత్త్వమసితస్య తావదేవచిరమిత్యుపదిశ్యతే,

శ్రీ ౫ || ఇతశ్చనప్రధానమ్,

—[*]—

నూ || * పృతిజ్ఞావిరోధాత్ *

శ్రీ || ప్రధానకారణత్వే ప్రతిజ్ఞానిగోధశ్చభవతి, వాక్యోపకరీ
మేహ్యోకవిజ్ఞానసంపద విజ్ఞానంపృతిజ్ఞాతమ్, తచ్చకార్యకారణయో
రనన్యత్వేన కారణభూతసద్విజ్ఞానాత్ తత్కార్యభూతచేతనాచేతనప్ర
వృత్త్యజ్ఞాతతయైవ ఉపపాదనీయమ్, తత్తుప్రధానకారణత్వే చేతన
వర్గాస్య ప్రధానకార్యత్వాభావాత్ ప్రధానవిజ్ఞానసంచేతనవర్గాః జ్ఞా
నాసిద్ధివిరుద్ధతే,

శ్లో || హేయశ్వస్యావ్యనుక్తేనతత్తవ సతు సచ్చబ్ద
వాచ్యంప్రధానంసాంఖ్యోక్తంస్యాదితీదంకథయతిహి
మునిస్తవతిహియేతిసూత్రే | యద్యేతత్తుప్రధా
నంభవతిహిజగతః కారణం సత్ప్రకారేస్తతాదాత్మ్య
ముముక్షోపిహతికృదితితద్ధేయమేవౌపదేశ్యమ్ ||

నైవస్తతోవదిష్టంవచసి సముదితంప్రతిత్తుతగాహ్య
మేనప్రాక్తేస్తైస్తత్త్వయస్యాదిభిరితి సచతత్సత్త్వో
క్తంప్రధానమ్ | వ్యాఖ్యాతాచ్చప్రతిజ్ఞావచనవిహ
సతత్సాంఖ్యగీతంప్రధానం సచ్చబ్దేనాదితంస్యాదితి
తుకథయతీహప్రతిజ్ఞేతిసూత్రే ||

వ్యాఖ్యాతశ్చప్రతిజ్ఞావచన విహ జగద్ధేతుతాచేత్ప్రధా
నస్యాస్త్యైకజ్ఞానతావై సకలధియవిహప్రకృతా
హిప్రతిజ్ఞా | సాచైకాత్ కార్యహేత్వోస్తుదవగ
తిబలాత్ కార్యభూత ప్రవృత్తిజ్ఞానైవే ప్రాపపద్యా
భవతి జగదిదంచిత్రదన్యాత్కంహి ||

సూ || * స్వాప్యయాత్

[శ్రీ || తదేవసచ్చబ్రాహ్మణోఽప్రకృత్యాహ - 'స్వస్మాదప్యసా
మ్యవిజానీహీతి యత్రైతత్పురుష స్వపితీనామసతాసోమ్యతదానం
పన్నోభవతి స్వమపీతోభవతి, తస్మాదేనం స్వపితీత్యాచక్షతే, స్వం
హ్యపీతోభవతీతి, సుషుప్తంజీవంసతాసంపన్నం స్వమపీతః—స్వస్తికా
పరీలీనశతివ్యవదిశతి, పరీలయశ్చ స్వకారణేలయః, సచ అచేతనంపి
ధానంచేతనస్య జీవస్యకారణంభవితుమహాతి, స్వమపీతోభవతి—
ఆత్మానమేవజీవాపీతోభవతీత్యుక్తః. చిద్వస్తుశరీరకం తవాత్మభూ
తంబ్రహ్మైవ జీవశబ్దేనాభిధీయతేతినామరూపవ్యాకరణశ్చ)త్యాఉక్త
మ్, తజ్జీవశబ్దాభిధేయంబ్రహ్మ సుషుప్తికలేపి జగిత్యుక్తాలభ్య నామ
రూపపరివ్యక్తాభావాత్ కేవలసచ్చబ్రాహ్మణ్యేయమితి సతాసోమ్యతదా
సంపన్నోభవతి స్వమపీతోభవతీత్యుక్త్యతే, తథా సమానప్రకరణే
సామరూపపరివ్యక్తాభావేన ప్రాప్తేనైవపరివ్యక్తాత్ ప్రాప్తేనాత్మనా
సంపరివ్యక్తౌనబాహ్యం కిచ్చసవేదనా నరః విత్త్యుక్త్యతే. ఆమోక్షా
జీవస్య నామరూపపరివ్యక్తాదేనా స్వస్యతిరిక్తవిషయజ్ఞానోదయః
సుషుప్తికాలేహి నామరూపవిహాయ సతాసంపరివ్యక్తః పునరపి
జాగరదశాయాం తత్తన్నామరూపపరివ్యక్త్య తత్తన్నామరూపభవ
తీతిశ్చ)త్య నరే స్వప్తమభిధీయతే, యదాను ప్రస్వప్నస్వకర్మసంప
శ్యతి అథాస్తికప్రాణవనైకభాభవతి, తస్మాద్వాఆత్మనఃప్రాణాయ
ధాయథం విప్రీతిస్తదై తథాతత్తహవ్యాప్రమోవాసిహ్యూనా వృణో
వావరాహూవా దంశోవామశకౌవా యద్యద్భవంతి తథాభవంతి
తిచ, తథాసుషుప్తంజీవం ప్రాప్తేనాత్మనాసంపరివ్యక్తత్యతిచ వదతి,
తస్మాత్ సచ్చబ్రహ్మైవ పరంబ్రహ్మసంపజ్ఞఃపరమేశ్వరః పురుషోత్తమ
షివ, తదాహవృత్తికారః, సతాసోమ్యతదాసంపన్నోభవతీతి సంప

త్వసంపత్తిభ్యామేతదధ్యనసీయతే, ప్రిజ్ఞేనాత్మహనుపరిష్కృత
ఇతిచాహోతి,

శ్లో || సంప్రీతాత్ స్వాప్యయా దస్యఖిలజగతి నైవే
హహేతుః ప్రిథానం సచ్చబ్దాధో భవేదిత్యకథయ
దుదితాత్ స్వాప్యయాదిత్యతత్త్వం । అహస్వప్నాస్త
మిత్యాదిక నిగమవచస్సర్వదాథానంప్రకృత్య స్వా
పంయత్రైతదిత్యాదికఇహసతీసంపత్తిరూపస్తతత్త్వం ॥

సంపత్తిస్సాస్వహేతౌలయఇతి సభవేజ్జీవహేతుః ప్రి
థానంయస్తాత్తస్తాత్ ప్రిథానన్న సదితిభవతీదంసదస్య
త్ప్రిథానాత్ । స్వాపశ్చాయన్నిరుక్తస్వమితితు
వచసాస్వాత్మనిత్యస్యయాత్తా బ్రహ్మైవప్రీత్యతేచి
ద్యపురిహకథితాజ్జీవవాచిస్వశబ్దాత్ ॥ ॥

శబ్దోజీవస్యతద్దేహ్యాపివదతి పరంబ్రహ్మతన్నామరూప
వ్యాకృత్యుక్త్యాత్మధైవాపగతమితితదేవోక్తమతీస్వ
శబ్దాత్ । సచ్చబ్దశ్చస్వశబ్దాభిహితమహవదత్యస్య
యథాసమస్యేత్యుక్తంసచ్చబ్దతోయద్భవతితదితరత్
సాంఖ్యగీతాత్ ప్రిథానాత్ ॥ ॥

జీవాఖ్యంబ్రహ్మనుష్టేప్రీలయ సమయవన్నామరూపా
నువక్లౌభావాత్ సచ్చబ్దమాత్రం కథయతి తదితి
ప్రీత్యతేతత్త్వతేతి । ఏవంప్రీత్యం సమాసప్రకరణ
నిగమాన్తోక్తిభినామరూపైస్ససంగభావనత్తాప్రీ
లయఇవపరిష్కృతాబ్రహ్మజైవ ॥ ॥

ప్రాజ్ఞానైత్యాదికాభిః పరవిషయమతినామ రూపా
నుషణ్ణాదామోక్షం తత్ప్రహణాద్యవతినహిమతిస్సా
త్రాజీనెనుషుప్తే! వాగన్యానామసూచానుషహితమిహ
తుస్వాపకాలే పునస్తమ్యక్తంజాగ్రద్దశాయాంశ్రుతి
నిఖరగతావక్త్రీవంయదెతి || ||

తస్మాత్ సచ్చబ్రహ్మచ్యోభవతిఖలుపరః పూరుషోబ్రహ్మ
రూపస్సనఃజ్ఞాధీశ్వరోన్నఖలుతదితరత్ సాంఖ్య
గీతంప్రధానమ్ | ప్రాప్తేదంవృత్తికారోధ్యనసితమి
తినంపత్తితచ్ఛాన్యతాభ్యాం ప్రజ్ఞానైత్యప్యవాదీదితి
కథితమిదంవృత్తికృత్ సమ్యక్భూ || ||

అ || ఏకవిజ్ఞానైససవఃవిజ్ఞానప్రతిజ్ఞానం కాద్యకారణభావని
బద్ధనమ్, నుషుప్తాపరమాత్మని చేతనస్యప్రళయశ్చతన్ని బద్ధనఇతి కా
ర్యకారణభావనిబద్ధనత్వ సామ్యాత్ సంగతం నుషుప్తాలయంహేతు
త్వేనాహేత్యభిప్రాయన్నాహ - సంప్రాక్తాదితి—

టీ || సంప్రాక్తాత్ - అస్మిన్ సద్విద్యావాక్యేప్రతిపాదితాత్
స్వాప్యయాదపి ప్రధానమ్ - ఇహలిఖలజగతి, హేతుః కారణీభూతః
సచ్చబ్రహ్మణో నైవ భవేదితి, ఉదితాత్ స్వాప్యయాదిత్యతశ్చ—
ఉక్తాత్ స్వాప్యయాదితిపూతాచ్చ అకథయత్ - మునిరితిశేషః,
ప్రళయపాదయన్తురిత్యథః, కుత్రాయంస్వాప్యయఉక్తః, తస్మాచ్చ
కథముక్తాథః సిద్ధ్యతీత్యత్రాహ - అహేతి - స్వప్నాస్తమిత్యాదిక
నిగమవచః - స్వప్నాస్తమ్యేసోమ్యవిజానీహీత్యాదికన్నిగమవాక్యమ్,
సత్వేదాథః, ప్రకృత్య - ఇహయత్రైతదిత్యాదిక— యత్రై
త్పురుషస్సపితి నాను సతాసోమ్యతదాసంపన్నాభవతీతివాక్యే,

స్వాపమ్ - సతిసంపత్తిరూపమాహృత్యన్వయః, తావతాకింపకృత
 స్యోత్యతాహ - తతశ్చైతి - తతశ్చ - స్వాపస్య సతిసంపత్తిరూప
 త్వచ్చ, సాతుసంపత్తిఃస్వపేతాలయఇతి - స్వకారణేలయఇతి, ఏ
 ధానం యస్తాన్నజీవహేతుః - సజీవకారణమ్, తస్మాత్, ఏధానన్న
 సత్ - ససచ్చబ్దవాచ్యమ్, ఇతి- అతోహేతోః, ఇదంసత్ - సచ్చబ్ద
 వాచ్యమ్, ఏధానాదన్యత్వత్వన్వయః, అతీస్వాపస్య సతిసంపత్తిరూ
 పతయాఉక్తత్వాత్ సంపత్తైశ్చస్వకారణేలయరూపత్వాత్ ఏధా
 నస్యజీవకారణత్వాభావాత్ సజీవలయస్థానంసచ్చబ్దవాచ్యం ఏధాన
 మితిభావః, యత్రై తత్పురుషస్సపిత్తివాక్యపర్యాలోచనయా సత్ప
 దాథః స్య ఏధానాదన్యత్వ ముపసాద్య స్వమపీతోభవతీతి స్వాప
 నిరుక్తివచనాదపి తదుపవాదయతి - స్వాపశ్చైతి - అయంస్వాపశ్చ
 స్వమితితువచసా స్వమపీతోభవతీతివాక్యాత్, స్వాత్తేని- అవ్యయా
 త్తా-అస్యయాత్తః, నిరుక్తః-వ్యాఖ్యానః, తావతాకింపకృతస్యోత్య
 తాహ - బ్రహ్మైవైతి - అతీ కథితాజ్ఞేనవాచిన్వశబ్దాత్ - స్వమపీతో
 భవతీత్యతీత్రూయమాణాతీ స్వశబ్దాత్, బ్రహ్మైవైత్యై- ఏతి
 పాద్యతేతిత్యథః.

జీవస్యశబ్దః - జీవవాదిశబ్దః, తద్దేహి - జీవశరీరకమ్,
 తద్బ్రహ్మపివతీత్యన్వయః, నామరూపవ్యాకరణగుణితుతీ ఏధా
 నయతి - నామరూపవ్యాకృత్యుక్త్యైతి - నామరూపవ్యాకృత్యుక్త్యా
 'హస్తాహమిమాన్తిసో'దేవతా అనెనజీవనాత్తనానుప్రదీత్యానామరూ
 పవ్యాకరణవాణీతి నామరూపవ్యాకరణగుణిత్యా, తద్దేహివాగతమ్—
 జీవవాదిశబ్దోబ్రహ్మవాచీత్యైవావగతమ్ ఇతి- అతోహేతోః, తదేవ
 తీన్వశబ్దాయక్తమితిన్వయః, తదేవ- బ్రహ్మైవ, తావతాసచ్చబ్దాథః
 స్యఏధానశ్చైతిమాగతమితితీతీ జీవావ్యయస్థానవాచిన్వేన సచ్చబ్దో

పి స్వశబ్దార్థమేవానగమయతీతి స్వశబ్దకత్ తస్య పరిధానాన్యవా
చిత్వమేవేత్యాహ - సచ్చబ్రహ్మేతి - సచ్చబ్రహ్మ స్వశబ్దాభిహితమన్య
అప్యన్యస్థానమ్, జీవస్వాన్యస్థానమ్, వదతీతి. సచ్చబ్రహ్మాయదుక్త
మ్, తత్ సాంఖ్యగీతాత్ పరిధానాదితదిత్యన్వయః,

సమప్రళయకాలేచిదచితౌనామరూప పరిష్వక్ష్ణాభావాత్
తచ్చరీరస్యబ్రహ్మణ స్పదెవేతి సచ్చబ్రహ్మేతిపాదన ముపపద్యతే,
సుషుప్తికాలేతు తత్ కథమిత్యతాహ - జీవాఖ్యమితి - జీవాఖ్యమ్-
జీవశబ్దాభిధేయమ్, జీవశరీరకమిత్యర్థః. ఏవంభూతమ్, తత్ - బ్రహ్మ,
సుప్తేసుషుప్తికాలే, ప్రళయసమయవత్ - ప్రళయసమయః,
నామరూపానుష్వక్ష్ణాభావాత్ - నామరూపసంసర్గః రాహిత్యాత్,
సచ్చబ్రహ్మాంతరికథయతి - పరిపాదయతి, మాత్రేశబ్రహ్మేనకా
ర్యావస్థచేతనవాదిదేవాదిశబ్దవ్యవచ్ఛేదః, ఇతి - అతోహేతోః, తత్
బ్రహ్మ, సతేతిప్రాచ్యతత్త్వన్వయః, అత్ర నామరూపపరిష్వక్ష్ణాభావః,
ఏవన్నామకాహమ్ ఏవంరూపావా మితిపరిపాదనరాహిత్యరూపా
వినశీతః,

సుషుప్తికాలే జీవశరీరకస్యబ్రహ్మణా నామరూపపరిష్వక్ష్ణాభా
వస్సమానప్రకరణ. నిగమాన్తవాక్యాన్తరేగాపి ప్రాక్ష్యత్యతా
హ - ఏవమితి - సమానప్రకరణ నిగమాన్తాక్షిభిః - ప్రాక్ష్యేనత్యాది
భిః - ప్రాక్ష్యనాత్తనాసంపదీప్యక్రొసబాహ్యం కిచ్చనవేదనాన్తరమిత్యా
దికాభిః, అన్యనామరూపైస్సంసర్గాభావవత్తా పరిలయఃసమప్రళయ
జీవపరిష్వక్ష్ణితా, ఏవంప్రాచ్యతత్త్వన్వయః, ఉచాత్తప్రాక్ష్యేనత్యాదివా
క్యేసుషుప్తికాలే జీవస్యపరిపాదితే బాహ్యభ్యంతరాభావప్రతిష్ఠాన
రాహిత్యే అన్యాయవ్యతిరేకసిద్ధనియామకమాహ - పరవిషయమతి
రితి - ఆమోక్షమ్ - మోక్షపర్యంతమ్, పరవిషయమతిః - బాహ్య

భృగస్తరవిషయకస్వభిన్నాథకప్రతీతిః నామరూపానుషక్త్యాత్ - నామ
రూపానుషక్తినిబద్ధనా, అత్రోసుషుప్తౌ, తత్ప్రసాదాత్ - తత్ప్రతిత్వా
గాత్, సామతినః భవతీత్యన్వయః, సుషుప్తౌ నామరూపానుషక్త్యాభా
వెహ్యై కై వెదాస్తవాక్యాస్తరంస్తప్తాథకం ప్రమాణయతి - వాగ
న్యైతి - ఇహ స్వాపకాలే, నామరూపానుషహితమ్, జాగ్రద్దశాయాం
పునస్తమ్యక్తౌ, యదేత్యన్యవాగ్వివతీత్యన్వయః, 'యదానుప్తస్త్వి
ష్మన్నకల్పనపశ్యతి అథాస్తి' హ్యేవవైకధాభవతి తస్మాదాప్య
ఆత్మనః హ్యేవాయథాయథంవిప్రతిష్ఠంతే ' ఇత్యాదికానిన్యవాగ్వి
వతీత్యథః,

నిగమయతి - తస్మాదితి - తస్మాత్ - ప్రధానస్య సచ్చబ్దవాచ్య
త్వాభావాత్, సవజ్ఞః, అధీశ్వరః, అయంబ్రహ్మహంసఃపరఃపురుష
సచ్చబ్దవాచ్యభవతి, తత్ సచ్చబ్దవాచ్యమ్, ఇతరత్ సాంఖ్యగీతం
ప్రధానస్మేత్యన్వయః, వ్యాఖ్యానాస్తరవ్యాప్యత్యథకం వృత్తికార
సమ్యగిమాహ - ప్రాపౌతి - వృత్తికారః - సంపత్తితచ్ఛాన్యతా
భ్యామ్ - సంపత్త్యసంపత్తిభ్యామ్, ఇదమధ్యనసితమిహప్రాపేత్యన్వ
యః, 'సతిసంపద్యనవిదు స్సతిసంపత్స్యామహితి సత ఆగమ్యనవిదు
స్సత ఆగచ్ఛామహితి, ఇత్యుక్తాభ్యాంసంపత్తినిగమాభ్యామ్,
ఇదమ్ - పరబ్రహ్మకారణత్వమ్, అధ్యనసితమిత్యాహిత్యథః, స్వా
ప్యయశబ్దేన అసంపత్తిరప్యభిప్రేతేతివృత్తికారస్యభావః,

హ్యేవనైత్యన్వవాదీదితి - హ్యేవనాత్తనాసంపదివ్యక్తైతిచా
హేతివృత్తికారవాక్యం తత్ప్రమానాథకవాక్యాస్తరేణ అనూదితమ్
హ్యేవనాత్తనాసంపదివ్యక్తైతివాక్యే బ్రహ్మణీజీవసంపత్తైఃప్రతిపాద
నాదుక్తాథోఽధ్యనసీయతైతిభావః,

శ్రీ ౨ || ఇతశ్చసప్రధానమ్,

సూ || * గతిసామాన్యత్వం *

శ్రీ || అత్తావాదమెకవదాగ్రాసీన్నాస్యేతి కిచ్చనమిషత్ *
సక్షపతలో కాన్నుసృజాతి నామాల్లో కాసృజత * తస్మాద్వాపతస్మా
దాత్తసత కాశస్సంభూతః ఆకాశాద్వాయుః, వాయోర్గ్నిః, అగ్నే
రాపః అద్భ్యుపృథివీ * తస్యహవావతస్యమహతోభూతస్యనిశ్వసితమే
తద్వదృగ్వేద ఇత్యాదిసృష్టివాక్యానాంయాగతిః - పృథ్వీ, తత్సా
మాన్యత్వం - తత్సమానార్థత్వాదస్య, తేషుచసర్వేషు సర్వేశ్వరః
కారణమవగమ్యతే తస్మాదత్యాపి సర్వేశ్వరవకారణమితినిశ్చయతే

శ్రీ || ఇతశ్చసప్రధానమ్.

సూ || * శ్రుతత్వాచ్చ *

శ్రీ || శ్రుతమేవహ్యస్యాముపనిషది అస్యసచ్చిదానందస్య
అత్తత్వేననామరూపయోవాక్యకర్తృత్వం సర్వాజ్ఞత్వంసర్వశక్తి
త్వం సర్వాధారత్వమపహతపాప్తత్వాదికంసత్యకామత్వం సత్యసంక
ల్పత్వం, అసేనజీవేనానుప్రవిశ్యనామరూపేవాక్యకరవాణి * సన్తూలా
స్సమైమా సువాఃప్రజాస్సదాయతనాస్సత్ప్రతిష్ఠాః ఐతదాత్మమి
దంసర్వంతత్సత్వంసతత్త్వా, యచ్చాస్యేహస్తియచ్చనాస్తి సర్వస్త
దస్తి తస్మాహితమ్, తస్మిన్ కామాస్సమాహితాః, ఏషతత్త్వా
అపహతపాప్తా విజరోవిమృత్యువిశోకోవిజిఘ్రోహఽపిససృత్యకా
మే సత్యసంకల్పతే తథాచ శ్రుత్యస్తరాణి, సతస్యకశ్చిత్ సతరస్తి
లోకే నచితా నైవచతస్యలిజమ్ * సకారణంకరణాధిపాసచాస్య
కశ్చిజ్జనితాసచాధిపః * సర్వాణిరూపాణిచిత్తధీరః నామానికృత్వా
భిసర్వాయదాస్తే * అస్తాపవిష్ట్యాస్తాజనానామ్ సర్వాత్మా * విశ్వా
త్మానంపరాయణమ్, * పతింవిశ్వస్యాత్మేశ్వరమ్ * యచ్చశ్చిజ్జగత్స

స్త్రిద్భుశ్యతైశ్చూయతేపివా అస్తబహిశ్చ తభువంవ్యాప్యనా
రాయణస్థితః ఏషసవభూతాస్తరాత్మా అపహతపాప్తాదిప్ర్యాదేవఏ
కౌనారాయణః, ఇత్యాదీని, తస్మాజ్జగత్కారణవాదివాక్యన్నప్రధానా
దిప్రతిపాదనయోగ్యమ్ అతస్సవజ్ఞ స్సవశక్తిస్సవేశ్వరేశ్వరోఽ
నవధికారిశయాసంభేద్య కల్యాణగుణగణౌఘముహూణః నిఖిలజ
గత్కారణంజ్ఞాన్యంబ్రహ్మేశ్వితమ్.

శ్లో॥ శ్రుత్యనైహేతావాచాంగతిరిహతు సమానా
ఽథభోధేఽభలానాస్తస్మాత్ సచ్చబ్రవాచ్యన్నతది
తితువదత్యత్రసూత్రైగతీతి । ఆత్మవేత్త్యాదితస్మాదితి
చనిగమగంపృష్టివాక్యం యదన్యత్ తస్యేత్యాద్య
జ్ఞానేనాంగతిరిహగిరియాచాథభోధేప్రవృత్తిః ॥ ॥

తత్సామ్యాత్ ప్రాక్తశాఖాస్తరవచన సమానాథాక
త్వాదితీర్థం హేతోనికమ్మషక ఉక్తిభవశిఖలుసతో
భేదసిద్ధాప్రధానాత్ । అన్యస్యాతః ప్రధానాజ్జగతి
భగవతస్తేషు సవేశు హేతోస్సవేశ్వరస్వప్రతికేరి
హచనబసకస్సత్ప్రదాథాప్రతీతిః ॥ ॥

అస్యామివశ్రుతత్వాదుపనిషది సతస్త్వస్యసవజ్ఞ
తాదేస్సచ్చాబ్దాథాః ప్రధానన్నసదితివదతీదంశ్రు
తత్వాదితీహ । సవజ్ఞత్వాదిరస్యాముపనిషదిగు
ణః శ్రూయతేవై సత్యాయం సవకస్యాధారతాత్మత్వ
మపిచచగతౌనామరూపావహత్వమ్ ॥ ॥

పాపోత్తీకాత్వముభోష్టిచ నుగుణగణస్సత్యస్సంకల్ప
తాస్తస్మాత్ సచ్చబ్రవాచ్యన్నభవతిహి పరిపా)

కృతమిత్యధానమ్ । ఏవంశ్రుత్య ప్రరక్ష్యప్రవదతి
హినతస్యతి యచ్చైతిచాన్యత్ సవజ్ఞస్సవ శక్తిస్స
కలజగదధీశైశ్వరోఽతాఽస్తదోషః ॥ ॥

నిస్సీమోత్కృష్టానంఖ్యాతి గనుగుణగణాంభానిధిస్స
వహేతుజః జ్ఞాన్యం బ్రహ్మనారాయణాహపరమః
పూరుషోహీతిసిద్ధమ్ । ॥ ॥

అ ॥ పూర్వసూత్రే ప్రాప్తేనాత్మనెత్యాదే స్సుషుప్తివిషయ
స్యశ్రుత్యప్రరక్ష్య ప్రకృత్యాధోపపాదకతయాబుద్ధిస్థత్వాత్ కారణ
స్యపరమాత్మత్వమపి కారణవిషయైశ్రుత్యంతరైరుపపాద్యతే—
శ్రుత్యప్రతి—

టీ ॥ ఇహశ్రుత్యంతైః అఖిలానాంహేతువాచామ్ - కారణ
పచసామ్, గతిరథః బోధనమానా - అథః బోధాపయికప్రవృత్తి
స్సమానెత్యథః, తస్మాత్ - తతోహేతోః, సచ్చబ్రహ్మచ్యమ్, తన్న
తి - ప్రధానస్థితి, గతిత్యసీనుతే - గతినమాన్యాదితినూతే,
వదతి - సూత్రీకారణిత్యేషః - సూత్రీకారోపదతీత్యథః, వెదాన్తై
షుకారణవాక్యానాం సవేషామథః బోధాపయికవ్యాచారరూపప్ర
వృత్తైరాత్మావెత్వాదిషుపరమాత్మ తాత్పర్యరూపాయాస్సమానత్వా
త్ అతాప్రసద్విద్యావాక్యైసచ్చబ్రహ్మచ్యపరమాత్మైవసాత్, అన్యథా
అన్యసద్విద్యావాక్యస్య కారణవాక్యంతరై కాథక్యవ్యాఖ్యాతాభి
షః, సూత్రాధికమాహ- ఆత్మావేతి- నిగంతుగంనిగమన్తంఆత్మావెత్వా
దిఆత్మావాచిసమేకవవాగ్గిరితీతే ఇత్యాదికం వెదాన్తవాక్యమ్, తస్మా
దితచ - తస్మాద్వా ఏతస్మాదాత్మన ఆకాశస్సంభూతః, ఇత్యాదికచ్చ
తథాఅన్యత్తస్యైత్యాద్యుత్పత్తివాక్యమ్ - తస్యమావావతస్య

మహతోభూతస్యనిశ్చసిత మేతద్యదృగ్వేదః ఇత్యాదీకంవాక్యజ్ఞా
యత్, తెషాంగతిః- పృష్ఠత్రి, ఇహ గిరిఅస్తివాక్యేయేత్యన్వయః,
ఇదజ్ఞ సూత్రోన్యగతిశబ్దవివరణమ్,

తత్సామ్యాదితి - ఆథాబోధాపయికపృష్ఠత్రిసామ్యాదిత్య
భాః, అనెనగతిసామ్యేనఫలితం సత్పదార్థాన్య పృథానభేదసాధక
న్నిష్కృప్తహేతు మాహ - పృక్తేతి - పృక్తశాఖానైరవచన
సమానార్థకత్వాత్. పృక్తంయచ్చాఖానైరవచనమ్, ఆత్మవేత్త్యా
దికమ్, తత్సమానార్థకత్వాదిత్యభాః. ఇతీత్యంహేతోనిష్కృప్త
ఉక్తిభవతి - ఇత్యేనంహేతున్నిష్కృప్తః పృథికాదితోభవతీత్యభాః,
కుతాయంహేతురిత్యతాహ - సత్యతి - సతః - సచ్చబ్దార్థాన్య,
పృథానాద్భేదసిద్ధౌ - పృథానాద్భేదసాధనైత్యభాః. పృథానాద
న్యఃకౌహేతురతి పృథీయతైత్యతాహ - అన్యస్యేతి - తేషు
సర్వేషు - ఆత్మవేత్త్యాదివాక్యేషుతేషుసర్వేషు జగతిహేతో భా
గవత స్సర్వేశస్య పృథానాదన్యస్య పృథీతేః, ఇహచ అస్తికసన్న్వి
ద్యావాక్యేచ, సత్పదార్థాన్యజనకఃపృథీతః - సత్పదార్థాన్యసర్వేశ
రోజనకఃపృథీతైత్యభాః,

నకేవలముపనిషదన్తరేషు, అత్రైవ సర్వేశ్వరకారణత్వం
స్ఫుటమితిశ్రుతత్వాదితిసూత్రంవక్తృత్వాహ - అస్యామేవేతి-అస్యా
మేవౌపనిషది. సతోన్యసర్వజ్ఞత్వత్వాదేశుశ్రుతత్వాత్ తత్పృథానమ్,
ననదితి - నసచ్చబ్దవాచ్యమితి, ఇదమ్, శ్రుతత్వాదితీహ - శ్రుతత్వా
దిగిసూత్రే, వదతీత్యన్వయః, సూత్రోన్యగతిశబ్దావహరః, సూత్రార్థా
మాహ-సర్వజ్ఞత్వాదిరితి. అస్యాముపనిషది-సతః- సత్పదార్థాన్య,
సర్వజ్ఞత్వాదిగుణః శ్రూయతే, సర్వాన్యాధారతా - సేర్వాధార
త్వమ్, జగతలత్తత్వన్నమరూపావహత్వముపి - నామరూపవ్యాక

తత్త్వముపి, పాపాత్తీకత్వముఖ్యః - అపహతపాపత్వపరిభ్రష్టిః
 సత్యసంకల్పతాన్తస్సుగుణగణః, శూన్యతదృశ్యసమగ్ధః, తస్మాత్,
 సచ్ఛబ్దవాచ్యం పరపాత్తమేతత్పరిధానన్న భవతీత్యన్వయః, అతః
 సర్వజ్ఞత్వాదిగుణస్తదైక్షితేత్వాదినాఫలితః, సర్వసాధారణతా
 సన్నూలాదృశ్యనైన సదాయతనాదృశ్యనైనలబ్ధః, జగతతత్త్వన్నామ
 రూపవ్యాకతత్త్వోత్పన్నామరూపవ్యాకరణశ్రుత్యాల్లబ్ధమ్, అపహత
 పాపత్వాదిసత్యసంకల్పతాన్తాగుణః ఏవతత్తాఅపహతపాపత్వానిజ్యో
 విమృత్యువిశోకా విషిమతానిపిపాససత్యకామ సత్యసంకల్పః,
 ఇత్యనైనలబ్ధః, ఉక్తవైశిష్ట్యాశ్చ మనుక్తగుణప్రదేశనాథం
 తద్వతశ్చర్యరత్వదేవతాపశేషత్వస్య యితీకరణాథః ఇచ్చా పూర్వసూ
 తాభిప్రేతా న్యనుదాహృతశ్రుత్యస్తరాణ్యదాహరితి - ఏవమితి -
 నతస్యేతి నతస్యకశ్చిత్ పతిత స్తిలోకే నచేతానైవచతస్యల్లబ్ధమ్,
 ఇతివాక్యమ్, యచ్చేతిచాన్యత్ - యచ్చేచ్ఛిజగత్త్వస్త్విదృశ్యతే
 శూన్యతేపి, అవాస్తవబహిష్కృతత్వనానావ్యాప్యనారాయణస్థితః,
 ఇత్యన్యద్యాక్యమిత్యర్థః, ఇదన్నివాక్యంకారణస్యదేవతాపశేష
 త్వనిధాకరణాథముక్తమ్, నాశబ్దమిత్యపకృమసూత్రానురోధేన
 ప్రానన్యఅవృత్తిపాద్యత్వమేతావతాప్రతిపాద్యతేసఫలితంబ్రహ్మణః
 ప్రతిపాద్యత్వగ్నిగమయతి - సర్వజ్ఞాదృశి - అతస్సనజ్ఞః, సర్వాశక్తిః
 సకలజగదధీశేవ్వరః, అస్తవోమః - సాయప్రతినికః, నిస్సీమోత్కమః
 సంఖ్యాతిగనుగుణగణాంభూనిధిః - అననధికాతిశయోనంభ్యయ కల్యా
 ణగుణగణమహాణావః, పరమః పూరుషోనారాయణః, ఇహజ్ఞాన్యం
 బ్రహ్మైతిసిద్ధమిత్యన్వయః

(శ్రీ ॥ అతవసనివిశేషచిన్తాత్రిబ్రహ్మవాదోపిభిఃశ్రుతిభినిక
 రస్తోవేదితవ్యః, పారమార్థికముఖ్యేక్షణాదిగుణయోగి జ్ఞాన్యంబ్ర

చైర్హిస్థపనాత్ । వివిశైషవాదేహి సాక్షిత్వమవ్యపారమార్థికమ్,
 వేదాస్తవేద్యంబ్రహ్మజ్ఞాన్యతయా పరిజ్ఞాతమ్, తచ్చచేతనమితి ఈ
 ట్తతేనాశబ్దమిత్యాదిభిన్నానైః పరిపాద్యతే, చేతనత్వన్నామచై
 తన్యగుణయోగః, అత ఈక్షణగుణవిహిణః, పరిధానతుల్యత్వ
 మేత, కిచ్చ నివిశైషపరికాశమాత్రీబ్రహ్మవాదేశన్య పరికాశ
 త్వమపి దురుపపాదమ్, పరికాశోహినామ స్వస్యపరస్యచ వ్యవహార
 యోగ్యతామాపాదయన్ నస్తుచిశైషః. నివిశైషస్యనస్తునస్తదుభ
 యురూపత్వాభావాత్ ఘటాదివదచిత్త్వమేవ, తదుభయురూప
 త్వాభావేపి తత్తక్షమత్వమస్తీతిచేత్తన్న తత్తక్షమత్వంహి తత్
 సామాధ్యమేవ, సామాధ్యగుణయోగేహి నివిశైషవాదః పరిత్య
 క్తస్యాత్, అథ శ్రుతిపామూల్యా దయమేకావిశేషోఽభ్యుపగమ్య
 త్యతిచేత్ హస్తతహి తతవనసన్జాతా సవశక్తిత్వమ్, సవేశ
 శ్వరేశ్వరిత్వమ్, సవశక్తల్యాగుణాకరత్వమ్, సకలహేయపరిత్యగీక
 తేత్యాదయ స్సవేశభ్యుపగస్తవ్యాః, శక్తిమత్త్వచ్చకార్యవిశేషా
 నుగుణత్వమ్, తచ్చ కార్యవిశేషైకనిరూపణీయమ్, కార్యవిశేషస్య
 నిష్ప్రమాణకత్వే తదేకనిరూపణీయశక్తిమత్త్వమపి నిష్ప్రమా
 ణమ్, పరిత్యక్తానుమానాగమస్వానుభవా స్పవిశేషబోధకాత్మి పూ
 ర్వామైత్రాక్తమ్, తస్మాద్విచిత్రచేతనా చేతనాత్మకజదూపేణబహు
 స్వామితీక్షణక్షమః పుగుణోత్తమవనజ్ఞాన్యతీసిద్ధమ్,

శ్లో ॥ చింతాత్రీన్నివిశైషం యదభిమతమిదంబ్రహ్మ
 తేషాన్తుపక్షః పరిత్యస్తస్సోతవనశ్రుతిశిఖరగిరాపాక్త
 యాపాక్తనూత్రైః । జ్ఞాన్యంసత్యముఖ్యక్షణగుణ
 మితిహిబ్రహ్మనిశ్చేతమేతత్ సాక్షిత్వశ్చాన్యసత్యం
 ఖలువదతి సతై నివిశైషత్వవాదీ ॥

జిజ్ఞాస్యంబ్రహ్మవేద్యంశురీతిశిరసి పరంపరీకృతజిజ్ఞా
తమతత్ తచ్చైతన్యైనచేక్షత్యధికరణమిదం బ్రహ్మ
యుక్తంబ్రవీతి । చైతన్యన్నామకశ్చిద్గుణాభిహసన
చైన్నైవకశ్చిద్విశేషోబ్రహ్మణ్యస్త్విపరీధానాదితిజగ
తినతత్కారణత్వైవిరోధః ॥ ॥

కీర్త్యస్త్వివై పరీకాశత్వముపి సనువచన్నివిశేషపరీ
కాశోబ్రహ్మైత్యస్త్వింస్తుచక్షే న్యవరవిషయకవ్యాహృ
తైరానుగుణ్యై । హేతుఃకశ్చిద్విశేషఃఖలుభవతి
సవై వస్తునిష్ఠఃపరీకాశోనాథేనైస్త్విన్నివిశేషేనైస్త్వి
హితమభయతైత్యన్యవత్స్వాదచిత్త్వమ్ ॥ ॥

అథేనైస్త్వినివిశేషే తమభయవిధతావజ్ఞతైపి
క్షమత్వం తత్తాస్తీతిత్వయుక్తంగుణాభిహతచ్ఛ
క్తతాఖ్యంక్షమత్త్వమ్ । తచ్చైదగ్రీకృతంతహ్య
యమిహవిహితోనివిశేషత్వవాదోవేదపరీమాణ్య
స్త్విద్యైయదిచగుణమిహైకంబ్రవీష్యభ్యుపేయమ్ ॥ ॥

హస్తైవంతహ్యై పెయస్సకలగుణాభిహత్యధీతా
నైవవాశేషజ్ఞాశేషశక్తిత్వముఖితిహితోనివిశే
షత్వవాదః । శక్తికార్యానురూపాభవతియదిచత
న్నిష్పరీమాణంహికార్యనైవైవేయన్నిరూప్యాభవతి
ఖలుతదాశక్తిరవ్యసరీమాణా ॥ ॥

కీర్త్యయంనస్తుతాపీహేతుభవతి తదాన్నిష్పరీమాణాపరీ
మాణాసర్వంపరీత్యక్షముఖ్యంభవతిహి సవిశేషావ

గాహీతివాక్త్రమ్ । తస్మాదేతద్విచిత్రస్థిరచరచిద
చిద్భేదయుక్తప్రపంచాన్ కారోపేతైబహుస్యామితి
కథితభూపేక్షణేయఃకమోయమ్ ॥ ॥

హేతుస్సవశస్యతాస్తైరధిగత విభవౌనిస్తులానస్తయు
క్రొజ్జాస్యపూరుషేషూత్తమభితి కథితాధిక్రియాస్వా
నుసిద్ధమ్ ॥ ॥ ౨౦౪౫ ॥

అ । ఏషాంసూత్రాణాం బ్రహ్మజ్ఞానవాదినాననుగుణత్వం
పూర్వము క్తంవిస్తరేణాహ - చింతామితి—

నిర్విశేషంచింతాత్రిదంబ్రహ్మ, యదభిరుక్తమ్ - యేషామభి
మతమ్, తేషాంపక్షౌతవవపరీత్యస్తవత్వస్వయః, అతవవేత్యస్యవివ
రణమ్, శ్రుతిశిఖరగిరెత్వాదికమ్, ప్రాక్తయాశ్రుతిశిఖరగిరాప్రాక్తేన
తదైక్షతేత్వాది వేదాస్తనాశ్చన, ప్రాక్తసూత్రైః - ఈక్షతేనాశ
బ్దుమిత్వాదిభిరూపూక్తసూత్రైః, నిరాసప్రకారమేవ ఉపపాద
యతి - జ్ఞాస్యమితి - జ్ఞాస్యమేతత్ బ్రహ్మ - సత్యముఖ్యేక్షణ
గుణమితిహి నిర్దేశమిత్యన్వయః, సత్యముఖ్యేక్షణయుక్తమితిహి
ఈక్షత్యధికరణేస్తాపితమిత్యర్థః, ఈక్షణస్యాసత్యత్వే సాంఖ్యాభిమ
తం ప్రధానమేవబ్రహ్మస్యాత్, శుక్తిత్వాపారమాధ్యేహి రజతమేవ
పరమాధ్యక్షాదితిసాంఖ్యనిరాసోఽనుపపన్నస్యాదితిసత్యశబ్దాభిప్రాయః,
సచ్చబ్రోక్తస్వరూపస్యసంశయసహత్వాత్ తదతిరిక్తేనవ్యావతా
కేనభావ్యమితి— గుణశబ్దాభిప్రాయః, అతస్సదాదిపదానాం సాం
ఖ్యాభిమతప్రధానపరత్వవ్యవచ్చేదసిద్ధ్యర్థమిక్షణాదిగుణతత్పర
మాధ్యక్ష వివక్షావద్భిన్నసూత్రైనిర్దేశకేషచింతాత్రి నిరాసఃఫలితభి
భావః, తదైక్షతేత్వాదివాక్యాని సాక్షిత్వమూర్తిపరాణి, సతుఃగుణ

విశేషవరాణి, సాక్షీత్వమూతైగాపి సూత్రాభిమతాపరీధానవ్యాప్తి స్సంభవతీత్యత్రాహ - నాక్షీత్వభృతి - సః, నిఘోశేషత్వవాదీ, సాక్షీత్వభృత్యసంభవంఖలు వదతీత్యన్వయః, అపారమాధికాకమితి హివదతీత్యథాః. సచ్చబ్రహ్మస్థాపితవిమతి పదస్వరూపాతిరేకేణ సాక్షీత్వమవ్యపారమాధికాక సత్తత్వత్యథాః. జ్ఞాత్వత్వాభావసాక్షీత్వమపినసంభవతీతీహైప్రాక్తమిత్యపిశబ్దాభిప్రాయః,

అపారమాధికాకత్వే కింస్యాదిత్యత్రాహ - జ్ఞాన్యమితి - శ్రుతిగిరినివేద్యమితీతీ పరంబ్రహ్మ సాక్షిజ్ఞాన్యంపరీజ్ఞానమిత్యన్వయః, జ్ఞాన్యత్వేనపరీజ్ఞానమిత్యథాః, నహ్యోపి తాకార సత్త్వావేదకవిమాణవిషయః, సచలవాః చీనంబ్రహ్మ జ్ఞాన్యమితిపరీజ్ఞానమిత్యథాః, తతఃకమిత్యత్రాహ - తచ్చైతన్యనతి - ఇదమితి త్యధికరణం తద్బ్రహ్మ. చైతన్యసంయుక్తః బ్రహ్మత్యథాః. తతోపిత్వ, నహ్యస్తాభిరచేతనమచ్యుతత్యత్రాహ - చైతన్యం నైవ మితి - శక్తిగ్గుణత్యత్యత్య ఈతీత్యత్వన్న చిద్రూపతామూలమిత్యథాః, చైతన్యాఖ్యగుణస్యబ్రహ్మగ్గుణస్థితీకారే దోషదుఃఖా - ఇహననచేతి - ఇహ - అస్తికబ్రహ్మణి. సః - చైతన్యగుణః, నచేత్ - నాస్తిచేత్ అస్తికబ్రహ్మణి, పరీధానాద్విశేషః శక్తిన్నైవేతి, జగతి, తత్కారణత్వే - పరీధానకారణత్వవాదే, నవికారత్యత్యత్యత్య, నానువపత్తి రిత్యథాః.

సపరీధానతంత్ర్యత్వమ్, పరీకాశత్వాభ్యుపగమాత్, యథా ఆత్మధర్మభూతజ్ఞానస్య జ్ఞానాంతరామోగేపిచిదావ్యవృత్తిస్త్వత్వత్వై, తద్వదిత్యత్రాహ - కేషేత్రి, నిఘోశేషపరీకాశోబ్రహ్మత్వస్థికపక్షే పరీకాశత్వమపిననువచన్ - దుఃఖః చమిత్యథాః. కథందుషక చత్వమిత్యత్రాహ - స్వపరేతి - పరీకాశః, స్వపరవిషయకవ్యవహారి

మణిమంజూషి కాఖ్యయా న్యాఖ్యహసహితా - తత్పరత్వాచరి: ౧౧౯౫

శయోగ్యతాయామ్, హేతుఃకశ్చిన్వస్తునిష్టోవిశేషః ఖల్విత్యన్వయః,
తావతాకిమిత్యత్రాహ - నాథశ్చతి - అస్తిన్నివిశేషేఽగ్రే,
తదుభయతానాస్తీతి - స్వస్యవహారానుగుణ్య పరిస్యవహారానుగు
ణ్యాభయవత్త్వాభావాదిత్యథః.

అథ తదుభయక్షమత్వం శబ్దతే - అథేఽస్తిన్నితి -
తదుభయవిధతావజ్ఞతేపి నివిశేషే అస్తిన్నథే తత్తీక్షమత్వమ
స్తీతిత్వయుక్తమిత్యన్వయః, తత్క్షమభ్యుహభ్యుపగమ్య దూషణమా
హ - సహిగుణశ్చతి - శక్తతాఖ్యంక్షమత్వమిహగుణః ఖల్విత్యన్వయః,
అస్తు కాహానిరిత్యత్రాహ - తచ్చేదితి- తత్ - శక్తతాఖ్యంక్షమత్వం
గుణరూపమ్, అగ్రీకృతశ్చేత్, తహి, ఇహ బిహ్యణి, నివిశేషత్వ
వాదోయం విహతశ్చత్యన్వయః, వ్యాహతశ్చత్యథః. పరస్యఅగతి
త్వగదశ్చయితమహా - వెదప్రామాణ్యసిద్ధ్యాశ్చతి - వెదప్రామా
ణ్యసిద్ధ్యై బిహ్యణఃప్రకాశరూపత్వప్రతిపాదికవేద ప్రామాణ్యసిద్ధ్య
థమ్, యదిచ, ఇహబిహ్యణి, ఏకంగుణమ్ - నిరుక్తశక్తతాఖ్యంగు
ణమ్, అభ్యుపేయంబివిషి - అభ్యుపగస్తస్యబూషే, ఇత్యథః.

పరిహరతి - హస్తతి - హస్తతిభాదే, ఏనస్తహి - ఏవశ్చా
త్, అతవన - వెదప్రామాణ్యహేతోరేవ, ఇహ - బిహ్యణి, శుభ్రత్య
ధీతః - వెదోక్తః, అశేషజ్ఞాశేషశక్తిత్వముఖః - సర్వజ్ఞత్వసర్వశక్తి
త్వప్రధృతిః - ఉపేయశ్చతి - అభ్యుపగస్తస్యశ్చతి, నివిశేషత్వవా
దోహతశ్చతియోజనా, వ్యాహతశ్చత్యథః. వస్తుతస్తు తత్క్షమత్వమేవ
నాస్తీత్యాహ - శక్తిచితి - శక్తికార్యానురూపాభవతి - కార్యాను
గుణాభవతి, యదిచ తత్కాశ్చిన్నిష్ప్రమణమ్, తేనైవనిరూప్యే
యమ్ - కార్యేణైవనిరూపణీయేయమ్, శక్తిరే, అప్రమాణత్వస్య

యః, నిష్ప్రమాణేత్యథః. కార్యవిశేషస్య నిష్ప్రమాణకత్వే
స్వపరవ్యసహారయోగ్యతాపాదనా భావే నిరూపకాభావనిరూప్యా
భావత్యథః.

వస్తుత్వేన సంధవత్వపి పరిధానతుల్యత్వము క్తమ్, అథ వస్తుత్వ
మేవ ససిద్ధ్యతీత్యాహ - కిచ్చేతి - కిచ్చానాబిప్రక్షాణి, తదా - నివి
శేషత్వవాదే, వస్తుతాపి నిష్ప్రమాణాభవతీత్యన్వయః, కుత ఇత్యతా
హ - పరిమాణమితి - పరిత్యక్తముఖ్యం సర్వాపరిమాణమ్ - పరిత్య
క్తాదికం సకలం పరిమాణమ్ - సవిశేషావగాహితి ఉక్తం భవతీత్యన్వ
యః, సాగుక్తమిత్యథః. సవిశేషావగాహి పరిమాణై నివిశేష
వస్తునోఽసిద్ధ్యా వస్తుత్వేన త్ర ససిద్ధ్యతీతిభావః, పరపక్షదూషణా
నన్తరం స్వపక్షన్నిగమయతి తస్మాదితి - ఏతద్విచిత్రస్థిరచరచిచిద్భేద
యుక్తప్రపంచాకారోపేతే, పరిదృశ్యమానవిచిత్రస్థిరచరభేదవా
చిదచిద్భేదవాంశ్చయః ప్రపంచా, తదాకారోపేతే - ఇహ, బహుస్యా
మితి కథితే ప్రేక్షణే, యః తుమ్, అయమ్, సర్వాస్య హేతుః - నిఖిల
జగత్కారణమ్, అయచ్ఛబ్దస్తావ్యధికరణాథః. శాస్త్రే రధిగతవిభవః,
శాస్త్రే కిగమ్యవై భవవాక్, అయచ్ఛ శాస్త్రే యోని త్వాధికరణాథః,
పూరుషేషూత్తమః - పురుషోత్తమః, జ్ఞానస్యః - అయం జ్ఞానాధికర
ణాథః, ఇతి, ఆనుకథితాధిక్రీయాను - ఏషు పూర్వా త్వాధికరణే
షు, ఈశ్వర్యధికరణవర్య నైషు, సిద్ధమ్ - నిశ్చితమిత్యథః.

ఇతి తత్వరత్నావళ్యా

మీక్షిత్యధికరణమ్.

శ్రీ ౨ || జిజ్ఞాసితస్య బ్రహ్మణ శ్చైత సభాగ్యభూత జడరూప
సత్స్వరజస్తమోమాయ ఏభానాదావ్యసృత్తికుక్తా, ఇదానీం కర్మవ
శ్యాత్ ఇగుణాత్కవీశృతినంసగఽనిమిత్త నానావిధానస్తమఃఖ
సాగరనిమజ్జననాశుద్ధా చ్చుద్ధాచ్చ పృథ్వీగా త్తనోన్మన్మిఖలహేయ
పృథ్వీనీకనిరతిశయానస్తంబీహ్యైతి సృతిపాద్యతే,

సూ || * ఆనస్తమయోఽభ్యాసాత్ *

శ్రీ ౩ || తైత్తిరీయాఽధీయతే , సవావషపురజాన్మరసమయః
ఇతిపీశృత్య తస్మాద్వాపితస్మాద్విజ్ఞానమయత్, అన్యోన్మరజత్తా
ఽనస్తమయఇతి, తత్సందేహః, కిమయమానస్తమయోబద్ధమోక్షభాగి
నఃపృథ్వీగా త్తనోజీవశబ్దాభిలషనీయాదస్యఃపరమాత్మా, ఉతసవేతి,
కింయక్తమ్, పృథ్వీగాత్యైతి, కుతః, తస్యైవషశారీర ఆత్మైతి ఆనస్త
మయస్యశారీరత్వశేవణాత్, శారీరోహిశరీరసంబద్ధీశవాత్మా; ననుచ
జగత్కారణతయాపృతిపాదితస్య బ్రహ్మణస్సుఖపృతిపత్వథఃమ్,
అన్నమయాదీ ననుకృమ్య తదేవజగత్కారణమానస్తమయైవత్వప
దిశతి, జగత్కారణం ' తదైక్షతే ' ఓక్షణశేవణాత్ సవజ్ఞ స్సర్వే
శ్వరైవత్వక్తమ్, సత్యముక్తమ్, సతు జీవాన్నాతిరచ్యతే, ' అనెవజీవే
సాత్తనానుప్రవిశ్యతత్త్వమసి శ్వేతకెతో, ఇతి కారణతయానిదిష్ట
స్యజీవసామానాధికరణ్య నిదేశాత్; సామానాధికరణ్యం హ్యేకత్వ
పృతిపాదనసరమ్, సోయందేవదత్తకత్యాదా. ఈక్షాపూర్వికాచ
సృష్టిశ్చైతనస్య జీవస్య ఉపపద్యతేవ, అతో ' బ్రహ్మవిదాహ్నిపర
మ ' తి జీవస్య అనిత్ సంసగఽవియుక్తంస్వరూపంప్రవృత్తయోపది
శ్యతే, అచిద్వియుక్తస్వస్వరూపస్యలక్షణమిదముచ్యతే, ' సత్సంజ్ఞానమ
నస్తంబీహ్యైతి ' తద్రూపప్రారేవహిమోక్షః, ' సహవై సశరీర
స్యసతఃప్రియాప్రియయోరపహతిరస్తి, అశరీరంవావసస్తన్నప్రియా

ప్రియైస్పృశత ' ఇతి అత్రోజీవస్యావిద్యావియం క్తం స్వరూపంప్రాప్య
 తయా పృథాన్తమానందమయభిక్షాపదిశ్యతే, తథాహి, శాఖాచ
 స్త్రీన్యాయేన ఆత్మస్వరూపందశః యితు మన్నమయఃపురుషఇతి
 శరీరంప్రథమన్నిదిశ్యతే తనస్తభూతంతస్యధారకం యజ్ఞాన్మత్రిశా
 ణం తస్యాప్యస్తభూతమ్నస్తదస్తభూతాన్బుద్ధిమ్, పాణి
 మమోమనోమయోవిజ్ఞానమయఇతితతీ తతీబుద్ధ్యవతరణకీమణ
 నిదిశ్య సర్వాస్తభూతంజీవాత్మానమ్ అన్యోస్తరలత్తానందమయ
 ఇత్కుపదిశ్య అస్తరాత్సవరంపరాంసమాపయతి; అత్రోజీవాత్మస్వ
 రూపమేవ ' బ్రహ్మవిదాహ్నాతిపర ' మితి పృథాన్తంబ్రహ్మ, తదేవ
 ఆనందమయభిక్షుపదిష్టమితినిశ్చీయతే; ననుచ బ్రహ్మపుచ్చంప్రతి
 ష్టేతాత్మస్తమయాదస్యభృష్టైతి ప్రతీయతే, నైవమ్, బ్రహ్మైవ స్వ
 స్వభావవిశేషేణ పురుషవిధత్వరూపితం శిరఃపక్షపుచ్చరూపేణవ్యప
 దిశ్యతే, యథా అన్నమయోదేహోఽపయవీ స్వస్తాదనతిరిక్తై
 స్సాన్వయవై రేవ ' తస్మాదమేవశిర ' ఇత్యాదినాశిరఃపక్షపుచ్చనత్త
 యా నిదశిశః, తథాఆనందమయంబ్రహ్మైవ స్వస్తాదనతిరిక్తైఃప్రియా
 దిభినిదశి తమ్, తత్రైవయవత్వేనరూపితానాం ప్రియమోదపప్ర
 మోదానందానా మాశ్రియతేయా అఖిణ్డరూపమానందమయం ' బ్రహ్మ
 పుచ్చంప్రతిష్ఠేత్కుచ్యతే, యదిచ ఆనందమయా దస్యభృష్టాభ
 విష్యత్, తస్మాత్సాన్వితస్త్వాహానందమయాత్, అన్యోస్తరలత్తా
 బ్రహ్మైశ్యపిరదైత్యత ' సచైవన్నిదిశ్యతే ఏతదుక్తంభవతి,
 బ్రహ్మవిదాహ్నాతిపర ' మితిపృథాన్తంబ్రహ్మ ' సత్యంజ్ఞానమనంతం
 బ్రహ్మ ' తిలక్షణతస్సకలేతకవ్యావృత్తాకారం ప్రతిపాద్య తదేవ
 తస్మాద్వాన్వితస్త్వాత్మ ' ఇతి ఆత్మశబ్దేన్నిదిశ్యతేస్వ సర్వాస్తర

త్వేన ఆత్మత్వంవ్యజ్ఞాయద్వాక్యమ్ అన్నమతూజిషు తత్తదస్తరిత
 యా ఆత్మత్వేన నిజః స్థాః పాదమయాదీనతికృమ్య అన్యోస్తర
 అత్తాఽఽనస్తమయ ఇతి ఆత్మత్వేన నిజః శమానస్తమయ సమాప
 యతీతి, నిశ్చయతఇతి, ననుచబిహ్వాచుచ్చంపరితీష్ఠేత్వైత్యై . అనన్మ
 వసభనతి అనదృష్టిహేతివేదచేత్, అస్తిబిహ్వాతిచేద్వేద, సస్తమేన
 స్తతోవిదుతి బిహ్వాజ్ఞానాజ్ఞానాభ్యామాత్మనస్సద్భావానద్భావౌద
 శః యతి, నానస్తమయజ్ఞానాజ్ఞానాభ్యామ్, నచఅనస్తమయస్యపీయ
 మోదాదిరూపేణసవలోకవిదితస్య సద్భావానద్భావజ్ఞానాశజ్ఞా
 యుక్తా; అతో నానస్తమయమధిక్యత్య అయంత్యోకణదాహృతః, తస్మా
 దానస్తమయాదస్యస్పృహః నైవమ్ , ఇవంపుచ్చంపరితీష్ఠా వృథివీపు
 చ్చంపరితీష్ఠా, అధవాక్షీరసఃపుచ్చంపరితీష్ఠా, మహాపుచ్చంపరితీష్ఠా
 ఇత్యుక్తై తతీతతోదాహృతా అన్నాద్వైచిజాపిజాయన్తై
 ఇత్యాదిశ్లోకా యథానపుచ్చమాతీపరితీషదనచరాః, అపిత్వన్నసు
 యాదిపురుష పరితీషదనచరాః, ఏవమత్యాహ్వానస్తయస్యయ మన
 న్మేవేతిశ్లోకః, నానస్తమయవ్యతిక్రస్యపుచ్చస్య . అనస్తమయస్యైవ
 బహ్వాత్వేపి పీయమోదాదిరూపేణ రూపితస్య ఆపరిచ్ఛిన్నానస్తస్య
 సద్భావానద్భావజ్ఞానాశజ్ఞాయుక్తైనపుచ్చబిహ్వానాఽపిఅపరిచ్ఛిన్నా
 నస్తతయైవహి అపరిస్థితా, శిరఃపరిభృత్యయవిత్వాభావాద్యిహ్వా
 నానానస్తమయోబిహ్వాతిచేత్, బిహ్వాణఃపుచ్చత్వనీతిష్ఠాత్వాభా
 వాత్ పుచ్చమపిబిహ్వానభవేత్, అతోఽఽవిద్యాపరికల్పితస్యనస్తు
 సస్తస్యాశ్రయభూతత్వాత్ బిహ్వాణఃపుచ్చంపరితీష్ఠేతి , రూపేణ
 మిత్యుచ్యేత, సాస్తరిహికా అనుభాదావ్యవృత్తస్య అనస్తమయస్యపి
 యశిరస్తాద్విదిరూపణంభవిష్యతి, ఏవం నత్యంజ్ఞానమనస్తంబిహ్వాతి
 వికారాస్పదజడపరిచ్ఛిన్నవస్తవస్తవ్యావృత్తస్య అనుభాదావ్యవృ

త్రిరానస్తమయఇత్యుపదిశ్యతే, తతశ్చ అఖణ్డైకర సానస్తరూపజ్ఞీ
 హ్నాణి ఆనస్తమయఇతిమయత్ పాణిమయఇవ స్వాధిః కోదగ్రీష్టస్యః
 తస్మాదవివ్యాపరివల్పితవిధవిచిత్రీ దేవాదిభేదభిన్నస్య జీవాత్తనస్వస్య
 భావికంఠూప మఖణ్డైకరసం సుఖైకతానమానస్తమయ ఇత్యుచ్యతే
 ఇత్యానస్తమయః పృత్యాగాత్తా;

శ్లో ॥ ఏవంజిజ్ఞాసితస్యతీగుణమయ ఇషక్షేత్తీభాగ్య
 పృథానాద్వాప్యవృత్తిబలీహ్నాఽస్య శురీతిశిఖరగి
 రాసాధితోక్తాధికారైః । యుక్తామక్తపృశ్యత్యా
 తీగుణసహితయా కమవశ్యాదశుద్ధాద్భేదశ్శుద్ధా
 చ్చజీవాదధికరణఇహప్రొచ్యతేఽయన్ద్విదానీమ్ ॥ ॥

అమ్నాతస్తైత్తరీయోపనిషదితు సవాపష ఇత్యాది
 నోపకృమ్యాదా నరిపదశాన్యస్యమయ తనుము
 ఖాన్జ్ఞానపర్యస్తకొశాన్ ॥ తస్మాద్వైత్యాదినాన్యో
 ఽనరవితికథితజ్ఞానకొశాన్తరాత్తా జీవఃకింసోధవాతః
 పరవితివిశయస్సంపృప్యత్రోఽత్రీవాన్య ॥ ॥

కింయుక్తంజీవపవేత్యవగమయతివై తన్మతారీరశబ్దశ్శా
 రీరోఽయం శరీరీఖలు భవతినవై జీవపవేహదేహీ ।
 నన్వాదాప్రొక్తమత్రాత్మనవిజగతఃకారణం బ్రహ్మ
 తద్ధీసాకర్యాయోపదిశ్యాన్న మయతనుముఖంకొశ
 వగంపురాఽనై ॥ ॥

హేతుహిన్యోప్రదిష్టోజగతి సుఖఃసుయఃపశ్చమః
 కొశత్రహేతుశ్చాయంపృప్యైష్టపరమపురుషఇత్యు
 క్తముక్తాధికారైః । సత్యంజీవాత్ సనాన్యః కథితమి

దేమనెనెతి జీవై క్యమ స్థిక్ పోక్తోఽయన్తత్త్వమ
స్యాదిభిరపిదగతో హేత్వభేదోఽత్రోజ్జవే || ౧ ||

ఈయోర్నా ప్రాణపచన్నైవహించిత ఇహవై సృష్టిరేత
సృజీవస్యాహ్నోతిబిహ్వవేదీపరమితిచతత స్తవ్యాచిన్దు
త్తనూహ | పోక్తాత్ సత్యాదివాక్యానవిభవతి
తదీయంహిలత్తోపదిష్టిం తస్యప్రాప్తిహి మోక్షో
వదతిహినహవాఇత్యదోవాక్యమెవమ్ || ౨ ||

జీవస్యాతస్త్వరూపం పరికృతమహతుయత్ పోగ
విద్యానియుక్తం తస్వక్త్యానన్దశబ్దోనతుభగవతఇత్యే
వయుక్తస్తథాహి | శాఖాచంద్రాదినీత్యాఽఽత్తన
ఇతికథితేబిహ్వణోఽస్యాత్తభావే బుద్ధ్యాగోహాథ
ముక్తావన్నమయతనుముఖాజ్ఞానవర్యస్తకోశా ||

నిదిః ప్రేక్షాశవగైపునకుపరిత నెహ్నిచ్యకొశాత్తభావ
న్నిదిశ్యానన్దనల్లీనిగమయతి సుఖేతాత్తతామ
స్త్యకొశే | జీవస్యాన్యస్వరూపంపురతఇహపునబక్తి
హ్నవిద్యాచియత్తుపికాన్తం బిహ్వతద్ధిచినదతికథి
తానన్దశబ్దోమయద్వా || ౩ ||

సన్వత్రోబిహ్వభిన్నంఖలు వదతినహ్నోపుచ్చంపి
తిస్మేత్యానన్దాన్నైవమన్తైస్సహిభవతిశిరః పక్షపు
వైచిఃపియాద్యైః | స్వానన్యైరూప్యమాణఃపురు
షవిధఇహానన్దపవతిపుచ్చంబిహ్వపుక్తం సవవపిభ
మముదితయైవాన్నాకొశోక్తరీత్యా || ౪ ||

నిదిః ప్రస్తతీతస్యేదమతిఖలు శిరఃపక్షపుచ్చాదిరేసో
 ౭నన్యస్తస్మాత్తథైవాతీచభవతిన చాతోపపన్నా
 న్యరీతిః । నిదిః ప్రస్యపియా దెరవయవివిధయాబి
 వ్వాపుచ్చంప్రతిపృత్యా ధారోఽఖిణ్డఉ క్తస్సుఖమయ
 ఇహాతుబిహ్వాశబ్దైఃనాన్యః ॥ ॥

యద్యతీబిహ్వాభిన్నంసుఖమయత ఇదస్తహినిదే
 శ్యమేతత్తస్మాదన్యోస్తరాత్తైత్యసినఖలు తథాహోచ్య
 తెహోక్తరీత్యా । బిహ్వాతీత్యైతదుక్తంభవతిపత
 మిదంబిహ్వావిద్వాచియత్తు ఏకాన్తంబిహ్వలక్ష్మో
 క్త్యసుకథితమిదన్వాత్తశబ్దాత్పురోక్తాన్ ॥ ॥

తస్మిన్సవాత్తభావం కథయితుమిహచాన్నాది
 కొశాకపరిదశ్య ఏకాన్తన్వాత్తశబ్దన్నిగమయతి
 సుఖఽతాన్త్యకొశేతీయీతి । బిహ్వాతోతాత్త
 శబ్దాత్ ఏకృతమిహవత్త్యక్తతనన్దశబ్దోజనస్యైవ
 స్వరూపం ఏకృతమితి తదేవై క్తమానన్దశబ్దాత్ ॥

నన్వతీబిహ్వాధీతద్విరహతడిదితావాత్తసత్తాతదీయా
 భావానాన్దధీతద్విర హతఇతినల్లోక ఆనన్దవాచీ ।
 కిచ్చానన్దఃపియాద్యాత్తక ఇహవిదీతోలోక ఏవేతి
 తస్మిన్సత్వానత్తస్మిన్సశబ్దాస్పదమితిచ తతోపైష
 నాన్దవాచీ ॥ ॥

హోక్తశ్లోకస్తస్మిన్మిత్త్య పరిసుఖమయాస్పిహ్వాభి
 న్నంనచైతల్లోకేస్తింస్తు ఏసిద్ధస్తశ్చహ సదసద్భావ
 శబ్దాపియక్తా । నెదంపుథావ్యదిపుచ్చోక్తితడిప

రిపురావళితాస్తై యథా శాస్త్రోకానౌపుచ్ఛమాత్రా
పరివచన నిరతాః శ్లోక ఏషోఽపిచైవమ్ ॥

షిష్టాతచ్ఛిపియాద్యాత్మకమిహతు సుఖిన్నిస్తులానన్ద
రూపత్వేనైదంనై నహో కేవిదితిమితివ పాశ్చత్తకజ్ఞా
స్తరచ్ఛి । పుచ్ఛస్యబ్రహ్మణాపిహ్యనవధికమహాన్ద
భావనవాచ్యాతేపిస్యాదపాసిద్ధి స్సమగ్రహచమమాత
స్సశ్శేష్కావహారః ॥

నానంశేఽతాస్త్రిమూర్ధా పరిభృతిరవయవైః ౭ తా
నచానన్ద ఏవబ్రహ్మణి పాశ్చత్యతేచెన్న చభవతిహితే
పుచ్ఛతావస్తుతాఽస్య । సారోష్ఠ్యాచేత్ సమూర్ధాపరి
భృతిరనయవైః పృథివీశీకల్పస్య ఏవేశాన్తకజ్ఞాతన్ని
వృత్తిదేవ్యయమపిచ సమంహ్యవయోరిత్యదోషః ॥

తల్లక్ష్మిక్వా వికారాస్సనజజమిత వస్త్రస్త్రైభ్యావివి
త్తంవ్యాసృత్తం పాశ్చత్యతేఽన్యాసుఖతగ్రహ పునః
పరిస్తుతానన్దవాచి । తస్మాదన్యాస్త్రైశ్చ కరణవివికృ
తిబ్రహ్మణీహ పరివృత్తాన్దోకైవైమయలూన్యధిక
ఇహభవతిపాశ్చత్యైవాదివాయమ్ ॥

తస్మాదన్యాసాపవిద్యావిరచిత వివిధానన్దదేవాదేభేదో
జీవస్త్రస్యైవరూపన్ని జమిహ కథయత్యేషజనన్దకల్పః ।
తస్మాదానన్ద వాచామయ దుపహితయాతైత్తిరీయై
పరితీతాజేప్రొనాన్యస్తుతస్మాదతిథవతి పునఃపూర్వవ
త్సపరివృత్తః ॥

అ॥ అథ ఉత్తరాధికరణస్య పూర్వాధికరణసంగతిమ్ హు-
వంజజ్ఞాసిత్స్యేతి—

టీ॥ జ్ఞాసితస్య అన్యబ్రహ్మణః, ఉత్తాధికారే - పూర్వాధి-
కరణే, శ్రుతిశిఖరగిరా - తదైశ్వరతే త్యాది వేదాంతవాక్యేన త్రిగుణ-
మయజడక్షేత్రీభాగ్యప్రధానాత్ - త్రిగుణమయమ్ - సత్వరజస్త-
మోరూపగుణత్రయమయమ్, జడమ్ - పరప్రకాశ్యమ్, క్షేత్రీభా-
గ్యమ్ - క్షేత్రీజ్ఞభాగ్యమ్, యత్ప్రధానమ్, తస్మాత్, వ్యాప్నోతి,
సాధితా - నిశితా, ఇదాసీత్త్రిగుణసహితయా, ఉక్తప్రకృత్యా
యక్తాత్, అశుద్ధాత్, శుద్ధాచ్ఛశేవాత్, అయంభేదస్తు. ఇహ అధిక-
రణే - అస్తిన్నానందమయాధికరణే, ప్రాచ్యతఃకస్యన్వయః, జగత్కర-
ణస్యనిరూపణీయత్వే చతుస్సూత్ర్యాసిద్ధే ప్రతిష్ఠాద్విధితయా
ప్రసిద్ధతీతయా దచేతనై ప్రభవమవతరస్త్రీబుద్ధి రీక్షణాదిభిస్తతో
వ్యావర్త్యచేతన వస్తస్త్వభిముఖకృతా, ఇదాసీమచేతనాపేక్షయా
ప్రసిద్ధిమాన్వేషి పరమాత్మాపేక్షయా ప్రసిద్ధతరే అహంప్రత్యయ-
సిద్ధాప్రత్యేగాత్తస్యవతరస్త్రీబుద్ధివాన్యవర్త్యతత్త్వధర్మా అత్ర వీక-
కార్యకారిత్యం పూర్వాధికరణేన అస్వాధికరణస్యసంగతిః, చేతనా
చేతనభేదవిశిష్టాత్తత్వరూపపరమాత్మప్రసృతీతి ముఖ్యభయోరధిక-
రణయోరేకంకార్యమ్,

అథసూత్రీస్యనిషయవాక్యందశేయతి - ఆత్మాతత్త్వే—
తైత్తిరీయోపనిషది - సవావీష ' ఇత్యాదినాఉపకరేయ్య - సవావీష
పురుషోన్నరసమయః ' ఇత్యాదినాప్రారభ్య, ఆచా - ప్రభవమ్,
అన్నమయతసుముఖా - అన్నమయశరీరప్రభృతీః, జ్ఞానమయప-
ర్యవ్తా కొళా - సంప్రదశక్య - జ్ఞాపయిత్యా, తస్మాద్వేత్త్యాదినా
తస్మాద్వావీతస్మాద్ధిత్యాదినా, అనోన్యైరతత్త్వైః సందమయితే, ఆత్మా

తః - అధీతః, కథితజ్ఞానకొశాంతరాత్మా - ప్రాక్తస్యజ్ఞానకొశస్య అస్త
రాత్మైత్యర్థః. అథ సంశయందశయతి - జీవఃకిమితి - సః - అస్త
రాత్మా, జీవఃకిమ్ - అథవా, అతఃపరః - జీవాదన్యః, ఇతి, అత్రీవా
త్యై, విశయః - సంశయః, సంప్రీవృత్త్యర్థస్వయం, శారీరత్వాన్వ
ప్రీచుర్యాభ్యాంసంశయః, కారణషయస్య 'తస్మాద్వాషితస్తాతివా
క్యస్య ఉత్తంత్రీచోద్యపరిహారిముఖేన ఉదాహరిష్యమాణత్వాత్
ప్రథమ మాత్మబ్రహ్మఖ్యానోపకరీమభూతిం సవాషష్యత్వాదికం
వాక్యముచాత్తమ్, అతఏవహి పరిబధాన్తరే తస్మాద్వాచిత్యాదికము
దాహృతమ్, కింకారణవాదినస్సవే వెవాన్తః పరిశుద్ధపితృగాత్మస్వ
రూపసరాః, ఉతతద్విలక్షణపరాఇతి ప్రథమోవిచారః, తదథామా
నస్తమయః, కింపరిశుద్ధావస్థపీత్యగాత్మా, ఉతవరమాత్మైతి, తదథామ్,
ఇహప్రీతిపన్నశ్శరీరసంబద్ధః కిమ్, జీవాత్తాసాధారణః, ఉత, న, తద
థామ్, మయట్, కిమహస్వాధికత్యవికారాథకత్యయో రన్యతర
వాక్, ఉతప్రీచుర్యాథకవాక్, తదథామ్, కింవికారాద్యథాకను
గుణహేతవ్రానుగోద్ధవాన్తః, ఉతప్రీచుర్యాథాకనుగుణహేతవః,
విజ్ఞానమయశబ్దః కింవిజ్ఞానమాత్రీపరః, ఉతజీవపరః, తదథాం తత్రీ
మయట్ స్వాధికతః, ఉతన, తదథాం విజ్ఞానయజ్ఞంతనుతేఇతివిజ్ఞా
నశబ్దః కింజ్ఞానమాత్రేవతతే, ఉతజ్ఞానగుణకే పితృగాత్మనీతి, పూ
ర్వేకల్పాః పూర్వవత్, ఉత్తరేతుసిద్ధాన్తః, యదావికారాథక
త్వాద్యచుగుణహేతో రనుగోద్ధవ్యత్యైన మయటాస్వాధికా వికారా
థకావాధవతి, తదానితీతయప్రీచుర్యాప్రీతిపత్యై రానస్తమాత్రీ
స్య జీవేషి సంభవాత్ స్వతోజీవానుగుణతయాప్రీతిపన్నస్య శరీరసం
బద్ధస్యజీవాసాధారణత్వే విరోధాభావాదానస్తమయో జీవః, యజా
చక్లోకస్థః జ్ఞానశబ్దోవిజ్ఞానమాత్రీపరః, తదావిజ్ఞానమయశబ్దస్వాపి

స్వాధికారమయః సత్త్వైవ విజ్ఞానమాత్మసరత్వాత్ విజ్ఞానశబ్దస్యబుద్ధి
పరిత్యజ్యసంభవాత్ తదన్తరజననస్తమయః పరిత్యగ్యాత్మైతి పూర్వపక్షే
ఫలఫలిభావః, రాధానైతు యదాప్రాచుర్యాభావగుణపాతౌ
రనుగోద్ధవ్యశ్చైవ ఆనందమయత్యత్ర మయట్పాచుర్యాభావః, తదా
నీమానస్తప్రాచుర్యస్య సరిషధికతయా అవగతస్యశుభవిరుద్ధాశుభో
పధికత్వనాఽయోగేన స్వతోనిరతిశయస్య జీవాత్మస్యసంభవాత్
తద్విరోధే నశరీరసంబద్ధస్య జీవాసాధారణకర్మమూలత్వాసంభవా
చ్చ నానందమయఃపరిత్యగ్యాత్మా. యదాచశ్లోకస్థవిజ్ఞానశబ్దోవిజ్ఞానగుణ
కేపరిత్యగ్యాత్మనివతః. తదావిజ్ఞానమయశబ్దస్యాపి ప్రాచుర్యాభా
వమయడంతయూ పరిత్యగ్యాత్మవాచిత్యాచ్చ తదన్తరజనస్తమయః
పరమాత్మైతిఫలఫలిభావః,

పూర్వపక్షోపప్లవ్యమృతయ్యుక్తిమాహ - కింయుక్తమితి—కిం
యుక్తమ్ - జీవత్వజీవాన్యస్వయోఽవోహ్యోకింయుక్తమిత్యభావః. జీవ
వవేతి - యుక్తమిత్యనుషజ్ఞః, జీవవవేతియుక్తమిత్యభావః. కులత్వ
త్రాహ- అవగమయతీతి. ఇహ- అత్రోపనిషది, శారీరశబ్దః- ఆనంద
మయవిషయకశ్చారీరశబ్దస్తస్యైవ ఏవశారీరకత్వైత్వాదికః, తమ్—
జీవాత్మానమ్ - అవగమయతి - జ్ఞాపయతీత్యభావః. కథంశారీరశబ్దస్య
జీవబోధకత్వమిత్యత్రతస్య శరీరవాచకత్వా జ్ఞేవస్త్యైవశరీరత్వాదిత్వా
హ - శారీర్యమితి - పూర్వపక్షోత్థానమాయీవతి - నన్వితి—
అత్ర - అస్మామానందవల్లభమ్, ఆత్మశబ్దః - తస్మాద్వాపితస్మాదాత్మ
నకాశస్సంభూతః ఇతి, ఆదాజగతః కారణంబ్రహ్మప్రాక్తమ్—
తద్దీపకార్యయ - ఆత్మశబ్దేన ప్రాక్తజగత్కారణభూతబ్రహ్మణస్సు
ఖపృతిపత్తయే అన్నమయతనుముఖమ్ - కొశవగమ్, అన్నమయ
ప్రాణమయ మనోమయవిజ్ఞానమయరూపం కొశవగమ్, పురా

ప్రళయతః, ఉపదిశ్య, అన్తై - అవసానై, జగతిహేతుః, సుఖమయః, ఆనందమయః, వజ్రమయఃకౌశలతా ౧, అత్యోపదిష్టః, అయంప్రపంచో హేతుశ్చ, పరమపురుషశ్చైత్యుక్తాధికారే ఉక్తమితియోజనా, అయం భావః, 'బ్రహ్మవిదాప్నోతిపర' మితి ప్రళయతోబ్రహ్మహాసనై నముక్తిముపదిశ్య ఉపాస్యబ్రహ్మణస్వరూపం 'సత్యంజ్ఞానమనన్తం హై'తి శోధకవాక్యేన ఉపదిశ్య తస్మాద్వాపితస్మాద్వాత్తన ఆకాశ స్సంభూత, ఇతి తస్యలక్షణవాక్యోక్తం జాగత్కారణత్వమాత్మత్వ ఇచ్చవిభావై తస్యకారణభూతస్యనుభేద ఆత్మత్వప్రతిపత్త్యర్థ మన్న మయప్రాణమయమనోమయవిజ్ఞానమయరూపంకౌశలగ ౦ పూర్వ పూర్వాత్మతయానిర్దిశ్యఅన్తై 'తస్మాద్వాపితస్మాద్విజ్ఞానమయాదన్యోన్తరఆత్మానందమయ' ఇతి చతుర్థకౌశల్యవిజ్ఞానమయస్య ఆత్మా వజ్రమయఃకౌశలనంద మయోనిదిశ్యతే, అయచ్చప్రళయతోజగత్కారణతయా నిదిశ్యప్రేయ ఆత్మానంద, ఉపకృమోపసంహారయో స్సమానాథకౌశల్యస్య అవశ్యంభావాత్. జగత్కారణ ఇచ్చ పూర్వాధి కరణై 'తదైక్షతే'తి బహుధవనసంకల్పావాః పరమపురుషఇతి స్థాపితమ్, అతస్తస్య జీవత్వశక్త్యానాసంసక్తిః, పరిహరతి— సత్యమితి-అధాభ్యుపగమ్యచేతనత్వాదావభ్యుపగమః, జీవాతిరేకేవి వాదః, సః. ప్రపంచహేతుః, జీవాన్నస్యః, జీవాదసతిరీక్షా,గురవత్వ త్రాహ—కథితమితి - అనెనతి—అనెజీవేనాత్మనానుప్రవిశ్యనామ రూపేవ్యాకరవాణీశి, ఇదంజీవైశ్యమ్, అస్మిజగత్కారణకథితమ్— ప్రోక్తమిత్యర్థః, జగత్కారణస్య జీవాభేదే శౌత్రవాక్యాన్తరాణి ప్రమాణయతి - ప్రోక్తమితి - అతఃజీవే, జగతోహేత్వభేదోయమ్ తత్త్వమస్యాదిభిరపి - తత్త్వమస్యాదివాక్యైః, ప్రోక్తః - ప్రతి పాదితవ్యర్థః.

ఈక్షత్విశ్వవ్యాజీవవిలక్షణత్వ ముక్తమిత్యత్రాహ ఈక్షాపూ
 వేతి. చిత్తః - చెతనరూపస్య, ఏతస్యజీవస్య, ఈక్షాపూర్వాస్యప్రీ
 షపన్నైవహీత్యస్వయం, ఉపపద్యతేవేత్యథః, ఏవకారోఽస్వాంస్య
 నూచకః, సాక్షీత్వమేవహీక్షీత్వత్వమితిభావః, భేదస్యచదేశాచ్చై తి
 భేదస్యచదేశంసిద్ధాంతహేతుం వదతాసూత్రీకారేణ ఐక్యన్యచదేశ
 స్య పూర్వాపక్షహేతుత్వం వివక్షితమిత్యవగమ్యతే, ఏవముత్థా
 నూపపత్తే సాన్నిహేతువశాచ్చ ఐక్యన్యచదేశః పూర్వపక్షహే
 తుతయా ఉపస్యస్త, పూర్వాధికరణేన జీవవ్యతిరేకాసిద్ధేధికరణా
 న్నరమూరమృణీయమితిభావః, ననుబిహ్మవిదాషై తి పరమిత్యశ్చి
 బిహ్మచాప్తవ్యంశూయతే, అనన్తరంలక్షణంకథ్యతే, తత్ర సత్వ
 త్వమానన్తస్యచ్చ అన్తరూతమ్, జీవస్యనిత్యచాప్తత్వాత్ సాన్య
 త్వమనుపపన్నమ్, జ్ఞాతత్వాల్లక్షణచ్చనవాచ్యమ్ సత్వత్వాననన్తత్వ
 రూపలక్షణవిశేషచ్చ నైకరూపజ్ఞానస్య పరిచ్ఛిన్నస్య నూపపద్యతే,
 అతఃపరమాత్మైవ ప్రతిపాద్యతే శబ్దాంపరిహరణ పూర్వపక్ష
 మాహ - ఆహ్నతీతి - తతః - శారీరత్వశ్చివశాత్, జగత్కారణజీవై
 క్యస్యప్రతిపన్నత్వాచ్చ, ఆహ్నతిబిహ్మవేదీపరమితీచ - బిహ్మవిదా
 హ్నతివశమిత్యాదివాక్యచ్చ, అదిస్తుక్తంతంహస్య హీత్యస్వయం, అచి
 ద్వియుక్తంజీవాత్తస్వరూపమేన అప్రొచదిత్యథః. అచిద్వియుక్త
 స్వరూపచాన్యతాపరత్వం కల్పమితిభావః, లక్షణకథనం తత్ప్రీతి
 సత్త్వథమ్, తత్త్వశేషోక్తిశ్చాచిద్వియుక్తస్వరూపసంభవతీత్యాహ
 ప్రాక్తాదితి. ప్రాక్తాత్సత్యాదినాక్యాదపి, - సత్యంజ్ఞానమనన్తంబి
 హ్మైతికథితవాక్యాదపి, తదీయంలక్ష్య ఉపదిష్టంభవతీత్యన్వయః, అచి
 ద్వియుక్తజీవాత్తస్వరూపలక్షణం సముపదిష్టంభవతీత్యన్వయః. నకేవ
 లంశారీరత్వశ్చివశాదచిద్వియుక్త జీవాత్తస్వరూపస్య సాన్యత్వమ్,

కిన్తు కణ్ఠాత్తఞ్చైత్యాహ - తస్యచాప్రిహీణతి - తస్యచాప్రిహీణ -
అచిద్వియు క్తజీవస్వరూపచాప్రిహీణ. మోక్షః - ముక్తిః, హిశబ్దః
శ్రుతిప్రసిద్ధిద్యోతకః, శ్రుతిప్రసిద్ధిమేవదశాయతి - వదతీహీతి—
సహవాఇత్యదోవాక్యమ్ - సహవై సశరీరస్యసతః ప్రియాపీయయో
రవహతిరస్తి అశరీరం వావస న్నన్నప్రియాపీయే స్పృశతః ' ఇత్యేత
ద్వాక్యమ్, ఏవంవదతిహీత్యన్వయః,

చాప్రిస్యత్వానుగుణపురుషార్థతాందశ్చ యో నిగమయతి—
జీవస్యతి - అతః, ఇహపాక్, యత్, అచిద్వానియుక్తం జీవస్వ
స్వరూపమ్, ప్రకృతమ్ . బ్రహ్మవిదాహ్నాతీత్యత్ర ప్రకాశితమ్, ఆస
ద్దేశబ్దః - ఆనన్దమయఇత్యత్ర ఆనన్దశబ్దః, తద్వక్తి - తదేవప్రతిపాద
యతి, ఇత్యేన, యుక్తమ్ - ఉపపన్నమ్, సను నాత్ర అచిద్వియుక్త
జీవస్వరూపముపదిశ్యతే, ' సవావషపురుషోన్నరసమయ ' ఇతిశరీర
సంబద్ధశ్రీవగాత్, అపరిచ్ఛిన్నానన్దత్వశ్రీవగాచ్చే, త్యత్రశరీర ముప
లక్షణమాత్రమ్, సతువిశేషణమితి తద్వియోగేన అపరిచ్ఛిన్నానన్ద
త్వాదిక ముపదిశ్యతేఇతి పరిహారమభిప్రేత్యాహ - తథాహీతి—
ఆత్మనైతికథితే - ' తస్మాద్వాసితస్మాదాత్మన ఆకాశస్సంభూత ' ఇతి
ప్రతిపాదితే, అస్యబ్రహ్మణ ఆత్మభావే, బుద్ధ్యారోహణమ్ - సుఖ
ప్రతిపత్త్యర్థమ్, అన్నమయతనుముఖా - సవావషపురుషోన్నరస
మయఇతిప్రతిపాదితాన్నమయశరీరప్రకృతే, జ్ఞానవశ్యస్తకొశా-
విజ్ఞానమయపర్యస్తకొశా, అన్నమయ చాగ్రమయమనోమయ
విజ్ఞానమయార్కొకానిత్యర్థః. ఉక్త్వా - నిర్దిశ్య, నిర్దిష్టే - ఉప
రితనైకాశేవగే - చాగ్రమయమనోమయాదా కొశవగే, చాచ్య
కొశాత్తభావమ్ - అన్నమయాదిరూపచాక్తనకొశాత్తతామ్, నిర్ది-
శ్య - (తస్మైప్రసవశరీరఆత్మై) త్వాదినా నిర్దిశ్య, ఆనన్దవల్లీ—

అన్యకోశే, అతీసుఖ- ఆనందమయ, ఆత్మతాన్నిగమయతీత్యన్వయః,
అపరిచ్ఛిన్నానంద త్వమపిపరిశుద్ధా త్వస్వరూపస్యసంభవతీత్యర్థః సిద్ధమ్.
శారీరత్వశ్రేణా, జీవసామానాధికరణ్యా, ద్విజ్ఞానమయశబ్దస్య అన్యః
కరణపరత్వాత్, సాప్యత్వాదేఃపరిశుద్ధా త్వస్వరూపేప్రపవన్నత్వా
త్, శరీరస్యకపటకత్వేన తిష్ఠియు క్తస్వరూపేణ సాప్యత్వాదినం
భవాత్, మయబ్బుత్యయస్యస్వాధికత్యైవ వికారపరత్వాభావాచ్చ,
పరిశుద్ధప్రత్యగా త్వస్వరూపవిషయమిదం వాక్యమితి పూర్వపక్ష
సంగ్రహః. తత్ర ద్వాపైతూసాధకా, అన్యేతు శబ్ద-తదూపగాన్య
ధాసిద్ధిరూపాః,

ఏవమానందమయశబ్దస్య ప్రత్యగాత్మపరత్వవాదినం పూర్వ
పక్షీణం సాంఖ్యమృషావాదిపక్షశ్చోదయతి - సన్నితి- అత్ర-
అస్తిత్వానందవల్లీవాక్యే, బ్రహ్మపుచ్చంప్రతిష్ఠేతివచః, బ్రహ్మఆనందా
చ్ఛిన్నంఖలు వదతీత్యన్వయః, తస్యపుష్పమిషష్ట్యా అవయవినంబ
ద్ధప్రతీతే స్సంబద్ధస్య ద్వినిష్ఠతయా ప్రతిష్ఠాతద్వద్భావేనచ న్యతిరే
కావగమా దన్యత్వమిత్యర్థః, పరిహరతి - నైవమితి - పీయాద్యై
శ్శిరఃపక్షపుచ్చైః- ప్రియమోడాద్యైర్బ్రహ్మనై శ్శిరఃపక్షపుచ్చైః,
సావినద్యై రంతైః - సావభినై రవయవైః, పురుషవిభోరూప్యమా
ణః - పురుషవిధతయారూపితః, సః - ఆనంద ఏవేతి, పుచ్చము క్తంబ్ర
హ్మపి - పుచ్చతయాఉ క్తంబ్రహ్మపి, సవచ- ఆనంద ఏవ, ఏవమసజ్జీకృత్య
పుచ్చతస్వతాభేదాద్భేదకారే పూర్వకొశోక్తరీతివైషమ్యందోష
మూహ - ప్రథమముదితయేతి - ప్రథమముదితయా - ప్రథమంప్ర
వృత్తయా, అన్నకొశోక్తరీత్యైవత్యన్వయః,

అన్నకొశేకారీతిరుక్తాతదైష్వమ్యమత్ర కథమిత్యత్రాహ-
నిఃప్రతితి - తత్ర - అన్నకొశే, తస్యైదమితి - 'తస్యైదమేవశిరః

అయందక్షిణఃపక్ష ' ఇత్యాదినా, నమశ్శిరఃపక్షపుచ్చాదిః, తస్మాదన
 న్యోనిదిఃప్రతిః, అన్నమయాదభిన్నః పరితిపాదితకర్తృభావః. తథైవా
 త్రిచభవతి, అత్ర అన్యరీతిర్యాపపన్నైత్యన్వయః, అత్ర ఆనందకొ
 శాపక్షయా పుచ్చస్యబిహ్వణాభేదాక్షీకారే రీతివై సమ్యంస్యాదితి
 భావః సరు ఆనందతై ' తి ఆనందోఽవయవిత్యేన రూపితః సత్త్వవ
 యవిత్యేన, తత్కథముచ్యతే పియాదెరవయవవిధయేతి అదిశద్వై
 నోపాత్తస్య ఆనందస్య అవయవత్వమ్, నైషదోషః, ఆత్మశబ్దస్యస్వ
 వాచిత్యాభావాత్, కాయస్యరుద్రభాగోహ్యత్మశబ్దవాచ్యః, దశ హ
 స్తాః అక్షరాయః, దశపాద్యాః, ద్వాపూరూ, ద్వాబాహూ, పంచవింశ
 ఆత్మా ' ఇత్యాదౌ తథాపియోగదశకనాత్, అతఏవ తస్యఆనందతై
 తివప్రాయస్యతిరెక నిదేశస్వారస్యంసిద్ధ్యతి, తస్మాదానందోమధ్యభాగ
 త్యేనరూపితః,

హేత్వస్తరమాహ- యదీతీ- అత్రీదదంబిహ్వ, సుఖమయతః
 ఆనందమయతః. యదిభిన్నమ్ - పోక్తరీత్యా, భిన్నంస్యాత్, తహి
 వీతతీ, బిహ్వ, తస్మాదన్యోస్తరత్యైత్యపి, నిదేశశ్చమ్. నిదేశస్త
 వ్యమ్, పరితిపాద్యమిత్యభావః. పూర్వకొశేషు తస్మాద్వావీతస్మాదన్యో
 స్తర త్యైతి పాగిమయాదిషు అన్నమయాదిభేదస్యపరితిపాదనాత్
 తథైవాతాపి పరితిపాదనీయమిత్యభిపాియోగపోక్తరీత్యేత్యుక్తమ్,
 నను తస్మాద్వావీతస్మాదానందమయాత్ అన్యోస్తరత్యాబిహ్వైతి
 ఆస్తకాత్మతయైవభేదోవక్తవ్యఇతి సహ్యస్థినియమః, పృథగా
 త్తానంపేరితారం * పతింవిశ్వస్యేత్యాదివద్వావతకాకారాస్తరే
 ణాపి అన్యత్ర పరితిపాదనసంభవాత్, ఇత్యాశబ్దాహ - అత్రీత్యే
 తమ క్తంభవతీతి - పరికరణస్య తత్తదస్తరతయైవ అన్యత్వపరితిపాదన
 పరత్వాత్ తత్ప్రీకరణస్థేనవాక్యేన తాదృశేనభవితవ్యమితిభావః,

అస్మిన్ పరకరణే అన్యోన్యవర్తతే ఆత్మశబ్దస్య శుభ్రైవవ్యాఖ్యానం
 కృతమితి కథమవగమ్యత ఇతి శబ్దా-యాం స్వత్త్వస్య స్వయమేవ వ్యా
 ఖ్యానం పరకరణసిద్ధమితి దశకయితమూత్మశబ్దనిర్దిష్టస్యైవ బ్రహ్మ
 తోవోపయోగితయాచ బ్రహ్మవిదాహ్నోతి పరమితి వాక్యము దాహృతం
 బ్రహ్మవిద్యాచీతి, బ్రహ్మవిద్యాచి - బ్రహ్మవిదాహ్నోతి పరమితి వాక్యే,
 యత్ప్రకాస్తమిదమ్, లక్ష్యోక్త్యనుకథితమ్ - సత్యంజ్ఞానమనంతంబ్ర
 హ్మైతి లక్షణవాక్యేన ఇతరవ్యాప్యత్రతయా పరిపాడితమ్, పరంబ్ర
 హ్మ, తత్, పురా - పరమతః, ఆత్మశబ్దాదుక్త్యా - 'తస్మాద్వాచిత
 స్తదాత్మనాకాశస్సంఘాతఇతి ఆత్మశబ్దేన ధృత్వా, తస్మిన్ - బ్రహ్మణి,
 సర్వాత్మభావమ్ - సర్వాన్తరాత్మత్వమ్, కథయితుమ్ - పరిపాద
 యితుమ్, ఇహ - అన్నాదికొశాక - అన్నమయసాగమయమనూ
 మయవిజ్ఞానమయరూపాకొశాక, పరిదశ్య-పరిపాద్య, త్రియా,
 అన్యకొశే, సుఖే - ఆనందమయే, ప్రకాస్తమాత్మశబ్దన్నిగమయ
 తీత్యన్వయః, సమావయతీత్యథః, తత్ర బ్రహ్మశబ్దవ్యాఖ్యానం సత్య
 జ్ఞానాదివాక్యమ్. ఆత్మశబ్దవ్యాఖ్యానమానందమయే సమాప్తమస్తు
 తతఃకిమానందమయస్య బ్రహ్మత్వే, ఇతి శబ్దా-యాం బ్రహ్మశబ్దేన ప
 రీతస్యైవ ఆత్మశబ్దేన నిర్దిష్టత్వందశకయతి - బ్రహ్మైతి - అతః
 అత్ర ఆత్మశబ్దాత్ పరీకృతంబ్రహ్మ, ఇహోక్త అనందశబ్దోపదతీత్య
 న్వయః, తావతాజీవస్యకిమాగతమిత్యత్రాహ - జీవస్యైతి - జీవ
 స్యైవ స్వరూపం పరీకృతమితి - పూర్వాక్తరీత్యా బ్రహ్మవిదాహ్నోతి
 పరమితి ప్రకాస్తమితి, తదేవ ఆనందశబ్దాదుక్తమిత్యన్వయః,

పునశ్చోదయతి - నన్వీతి - అత్ర బ్రహ్మగ్రహీతద్విరహతః బ్రహ్మ
 జ్ఞానతదభావాభ్యామ్, ఆత్మనత్తాతదీయాభావా - ఉదితా - ఉక్తా,

ఆనందధీతద్విరహతః - ఆనందధీతదభావాభ్యామ్, నూదితావిత్యుజితావి
 త్యస్యానుపక్షాః స్యాయః, అతః, అయంశ్లోకః-ఆనందవేతిశ్లోకః, నానంద
 వాచీత్యన్వయః- నానానందపరత్యుభయః- పూర్వంపాధాన్యేనాత్మానా
 మన్నమయాదీనాం శ్లోకేషు తత్తద్బుద్ధైరేవ నిర్దేశోద్భవః, ఏవమ
 త్రాప్త్యానందమయఃపాధానశ్చేతీ తద్విషయశ్లోకేపి ఉచ్ఛబ్దేనైవ
 నిర్దేశప్రసక్తమ్, యదాప్య యద్యానందమయేతత్తశబ్దవ్యాఖ్యానపరిసా
 మాప్తిః, తహేవ్యత్తశబ్దేనిర్దేశప్రసక్తమ్, తథాచసకృతమ్, అపితు
 బ్రహ్మశబ్దేనిర్దేశప్రసక్తమ్, తస్మాదానందమయస్య సపాధాన్యమ్, అతఃపు
 చ్చబ్రహ్మైవ పాధానపాతిపాద్యమిత్యభిపాద్యః. బ్రహ్మశబ్దస్యతానంద
 మయవిషయత్వేసిద్ధబ్రహ్మశబ్దేన నిర్దేశోనదోషాయేతి శబ్దాపరి
 హణ్యతే, అతీ శ్లోకస్య ఆనందమయ విషయత్వాభావేయత్త్యస్తర
 మాహ కింశ్చేతి - పియాద్యాత్తకః- పియమోపపిమోహాత్తకః-
 ఆనందః, ఇహలోకేవిదితవవేతి - పసిద్ధవవేతి, తస్మిన్-పియాద్యాత్త
 కేతినందే. సత్త్వాసత్త్వమ్-సత్త్వమసత్త్వమ్, శబ్దాస్పదన్నేతి, అస
 ద్బ్రహ్మైవేతివేదచేత్, అస్తిబ్రహ్మైవేతిచేద్వేదేతిశబ్దా-విషయానైతి,
 యోసావసన్నిత్యపరిశ్లోకః- యోసాశ్లోకః, అనన్దవేత్వాదినా ఉప
 రిపాత్కః, ఏవః - అయంశ్లోకః, నానందవాచీత్యన్వయః, నానందపరత్యు
 భయః, అతోబ్రహ్మతానందమయాద్భిన్నమిత్యాహ - సుఖమయాదితి -
 సుఖమయాత్ ఆనందమయాత్, బ్రహ్మభిన్నమ్ - అతిరిక్తమిత్యర్థః,
 బ్రహ్మణఃశ్లోకపాతిపాద్యత్వేస్సపక్షేఉపపత్తిమాహ-నైతదితి-ఏతత్ -
 బ్రహ్మతస్మిన్-కేనపసిద్ధమ్, తతః. తస్మాత్, ఇహ-బ్రహ్మణి, సదసద్భా
 వశబ్దాపి - అసద్బ్రహ్మైవేతివేదచేత్ అస్తిబ్రహ్మైవేతిచేద్వేదే, తిసత్త్వా
 సత్త్వశబ్దాపి, యుక్తా - ఉచితేత్యర్థః, ఉక్తరీత్యాశ్లోకస్యపుచ్చ
 బ్రహ్మమాత్రీపరత్వంపాత్కంపరిహరతి - నైతి - ఇదంపుర్ణావ్యదిపు

చోక్తితః - ఇదంపుచ్చంప్రతిష్ఠా, పృథివీపుచ్చంప్రతిష్ఠా - అథవాః
 క్షీరసంపుచ్చంప్రతిష్ఠామహాపుచ్చంప్రతిష్ఠాఇతివాక్యాదుపరి, పాక్.
 పురా, దశైతాః, తెల్లొకాః — 'అన్నాద్వై' ఇత్యాదిల్లొ
 కాః, యథానౌపుచ్చమాత్రీప్రవచననిరతాః - నపుచ్చమాత్రీప్రతి
 పాదననిరతాః, కిన్తుపుచ్చవిశిష్టాన్నమయాదివిషయకాః, ఏషల్లొకొపి
 అసన్నైవెతిల్లొకొపి, ఏషమ్ - నపుచ్చమాత్రీవిషయకః, కిన్తు తద్విశి
 ష్టానన్తమయవిషయకఇత్యర్థః.

ల్లొకస్యఅనన్తమయవిషయకత్వే ప్రాక్తశజ్ఞాన్తరంపరిహరణి
 విజ్ఞాతశ్చైతి - ఇహ - అస్మిలోకే, ప్రియాద్యాత్మకమ్ - విజ్ఞాతశ్చ
 ప్రియమౌనప్రమౌదాత్మకతయా విజ్ఞాతమపి, ఇదంసుఖమ్, నిస్తులా
 వన్తరూపత్వేన, లోకేనవిదితమితి - నప్రసిద్ధమితి, ప్రాక్తశజ్ఞాన్తరం
 నెత్వన్వయః, నిరతిశయానన్తరూపత్వేన సుఖస్యలోకేప్రసిద్ధభావా
 త్ తథావిధసుఖస్య సద్భావాసద్భావశజ్ఞాయుక్తేతిభావః, ప్రతిబద్ధ
 మభిప్రేత్యాహ-పుచ్చస్యైతి - పుచ్చస్యబ్రహ్మణోఽపి, తె-తవ, నిరవ
 థికమహానన్తభావేన అప్రసిద్ధివాక్యాచ్యూత్, అతః-సశజ్ఞాన్తరహరణి,
 మమచ-మమాపినమః - సమానఇత్యర్థః. 'విజ్ఞానమానన్తంబ్రహ్మ'
 అనన్తోబ్రహ్మేత్యాదివాక్యేన బ్రహ్మణ అనన్తరూపత్వస్యక్తత్వా
 దానన్తస్యచప్రసిద్ధత్వాన్నతస్యసద్భావాసద్భావజ్ఞానాశజ్ఞాయుక్తేతి
 చాదితేతస్య అనన్తరూపస్య బ్రహ్మణోఽవిదితత్వమపరిచ్ఛిన్నానన్త
 త్వాదేవహిత్యమౌపపాదనీయమ్, తదత్యాగితుల్యమిత్యర్థః.

శజ్ఞతే - నానంశఇతి - అనంకే - నిరవయవే, అత్రీ అస్మి
 బ్రహ్మణి - మూర్ధాప్రభృతిశ్చిరఃపక్షపుచ్చరూపః, అవయవః, నాస్తి
 నవిద్యతే, అతః - ఏష అనన్తౌ నబ్రహ్మైతి ప్రాచ్యతేచేదిత్యన్వయః.

పరిహరతి - సచేదితి - తే - పుచ్చబిహ్వవాదినస్తవ, అస్య - బి
హ్వణః, వస్తుతఃపుచ్చతానభవతిహి. పరమార్థతఃపుచ్చత్వన్నాస్త్రీహి
బిహ్వణోఽవయవిత్యనునన్మమితచేత్, అవయవత్వమప్యనుపవ
న్నమిత్యర్థః. అవయవార్థమార్థమితీశజ్జతే - సేతి - సా—
పుచ్చతా, ఆరోప్యచేత్ - బిహ్వణ్యారోపితాచేత్, అతీ - బిహ్వణి,
సమూర్థప్రభృతిరవయవైః, శిరఃపక్షపుచ్చరూపావయవైః, నీ
కల్పవవేతి-బుద్ధ్యారోపితవవేతి, ఆశజ్జాతన్నివృత్తిర్దవ్యమపి,
అవయోస్సమంహి, ఇతి - అతః, అదోషః - సదోషిత్యర్థః.

సత్యజ్ఞానాదివాక్యేన బిహ్వణ స్మకలేతరవ్యావృత్తత్యైసిద్ధే
కేమతీక్రియతఇత్యత్రాహ . తదితి - తత్ - తస్మాత్, లక్ష్మీకా—
సత్యజ్ఞానమనస్తం బిహ్వణిలక్షణవాక్యేన వికారాస్పదజడమితవ
స్త్యస్తరేభ్యః - వికారాస్పదజడవతిచ్చిన్నాథాస్తరేభ్యః, వివిక్తమ్
వ్యావృత్తంబిహ్వ, ఇహ, ప్రస్తుతానందవాచి - ప్రస్తుతానందవాక్యే
అన్యానుభవః - ఇతరస్తాదనుభూత్, వ్యావృత్తమ్, విభిన్నమ్, ప్రాచ్య
తే - ప్రతిపాద్యతఇత్యర్థః. సత్యశబ్దనిర్దిష్టస్యబిహ్వణఃకస్యచిద్వి
కాశత్వాభావాత్ అనందమయశబ్దవాచ్యత్వమయుక్తమిత్యత్రాహ .
తస్మాదితి - తస్మాత్, ఇహ అఖిణ్డైకరసవివికృతిబిహ్వణి - నిరవయ
వైకస్వభావవికారరహితబిహ్వణి, అస్యాప్రవృత్తాన్దౌతై—
ప్రాయుక్తానందశబ్దై, ప్రాణశబ్దాదివ - ప్రాణమయిత్యత్రప్రప్రాణ
శబ్దాదివ, ఇహాయమ్యయట్వాధికౌఠభవతీత్యస్వయః,

ప్రత్యగాత్మస్వరూపమేవమపరిచ్ఛిన్నానందరూపశ్చేత్ కథం
జీవనాంమఖిత్వసుఖత్వతారతమ్యముపలభ్యతే ఇతిశజ్జాంపరిహ
రన్ పూర్వపక్షముపసంహరతి తస్మాదితి - అవిద్యావిరచితవివిధా

నస్తదేవాదిభేదః - కర్మాధీనానకప్రకారానస్తదేవాదిశరీరభేద
వాక్, యోసాజీవః - తస్యైవ, నిజంరూపమ్ - స్వాభావికంరూపమ్,
ఏషఅనందశబ్దఃకథయతీత్యన్వయః, అతేదేవాదిభేదస్య అవిద్యావిర
చితత్వప్రతిపాదనేన జీవానాం దేవాదిశరీరప్రవేశనిబద్ధసంసుఖదుః
ఖతారతమ్యం కర్మాధీనమ్, సతుస్వాభావికమితి స్వాభావికస్వరూ
పస్యఅపరిచ్ఛిన్నానందత్వన్నవ్యాహతమితి ప్రోక్తశ్చజ్ఞాపరిహృతాభ
వతి. తస్మాత్ - జీవత్వసాధకప్రోక్తయ్యక్తిః, తైత్తిరీయే - తైత్తిరీ
యోపనిషది, మయమవహిరయా, అనందనాచా - అనందమయశబ్దేన
ప్రతీతః - ప్రతీతస్త్వః, జీవః; తస్మాత్ - జీవాత్ - నాన్యః, ఇతిపూర్వ
పక్షఃసప్రతిపాదనతీత్యన్వయః,

* ఇతి పూర్వఃపక్షః *

అథ రాద్ధాంతః.

శ్రీ॥ ఏవంప్రొస్తేప్రచక్షుహే, ఆనందమయోభ్యాసాత్, ఆనంద
మయఃపరమాత్మా, కుతః - అభ్యాసాత్, 'సైహానందస్యమీమాంసా
భవతీ' త్యారభ్య 'యతోవాచానివర్తంతే' ఇత్యేవమనైకవాక్య
న శతగుణితోత్తరకృమేణ నిరతిశయదశాశిరస్కృతభ్రమసమాన
ఆనందోఽనంతఃఖమిశోపరిమితసుఖలవభాగిని జీవాత్తత్వసంభవ
సిఖలహేయప్రత్యసీకం కల్పాంతేకతానం సకలేతరవిలక్షణం పరమా
త్మానమేవ స్వాశ్రయమావేదయతి. యథాహ - తస్మాద్వాచితస్తా
ద్విజ్ఞానమయాత్ అన్యోస్తరతత్వానందమయః ఇతి. విజ్ఞానమయోహి
జీవః, నబుద్ధిమూలేష్, మయట్ప్రత్యయేనవ్యతిరేకప్రతీతే, ప్రాణమ
యేత్యగత్యాస్వాధికరణాఽఽశ్రీయతే, ఇహతుతద్వతోజీవస్యసద్భా
వాన్నాసథాకన్యన్యాయమ్, బద్ధోముక్తశ్చసీత్యగాత్వా జ్ఞాతైవేత్య

భ్యభిష్కృహి, పాణిమయూదాచమయదధానశ్శాస్త్రానస్తరమేవ
 వక్ష్యతే, కథస్తహి విజ్ఞానమయవిషయశ్లోకేవిజ్ఞానంయజ్ఞంతనుతే
 ఇతి కేవలవిజ్ఞానశబ్దోపాదానముపపద్యతే, జ్ఞాతులెవాత్మనస్వరూప
 మపి స్వస్థికాశతయా విజ్ఞానమిత్యుచ్యతఇతి నదోషః, జ్ఞానైకనిరూ
 పణీయత్వాచ్చజ్ఞాతుస్వరూపస్య, స్వరూపనిరూపణధర్మశబ్దాహి
 ధర్మముఖాన ధర్మికస్వరూపమపి ప్రితిపాదయన్తి, గవాదిశబ్దవత్,
 కృత్యల్యుటోబహుల 'మితివాకతకరిల్యుడాశ్రీయతే, నన్దాదిత్వం
 వాచశ్రిత్యనన్దిగోహీత్యాదినాకతకరిల్యుః, అతఏవ (విజ్ఞానంయజ్ఞం
 తనుతేకమాణితనుతేపిచ) ఇతి యజ్ఞాదికతకృత్వం విజ్ఞానస్య
 శూన్యతే, బుద్ధిమాతీస్యహినకతకృత్వంసంభవతి, అచేతనేషుహి
 చేతనోపకరణభూతేషు విజ్ఞానమయాత్పావీనెష్యన్నమయాదిషు
 నచేతనధర్మభూతంకతకృత్వంశూన్యతే, అతఏవ చేతనమచేతన
 త్పాస్వాసాధారణే నిలయనత్వానిలయనత్వాదిభి ధర్మమవిశేషే
 విభజ్యజ్ఞానశబ్దేన తద్గుణంచేతనంపదతి, తథా అస్తర్యామిబ్రాహ్మణే
 'యోవిజ్ఞానెతిష్ఠ' నిత్యస్య కాణ్వపాతగతస్యపర్యాయయస్య స్థాన
 'యతత్తనితిష్ఠన్ని' తి పర్యాయమాధీయానామాధ్యైదినాః కాణ్వపా
 తగతంవిజ్ఞానశబ్దనిదికప్రంజేవాత్మైతి స్ఫుటీకువంతి,విజ్ఞానమితిచనపుం
 సకలిజ్ఞం వస్తుత్వాభిప్రాయమ్, తదేవంవిజ్ఞానమయాజ్ఞేవాదస్యస్తద
 న్తరఃపరమాత్మాతనన్దమయః,

శ్లో || అత్యబూహి మో నజేపూభనతిసుఖమయోఽ
 యన్తివిహానన్దవల్లభ నిదిష్టోఽశ్వస్యమానావధి
 రహితమహానన్దయోగాత్తథాహి | సైషేత్యార
 భ్యతేయేశతమితిసుఖానన్దమారభ్య దేవాద్యాన
 న్దాఽపూవః పూష్యాత్తర శతగుణితానాశతానన్ద
 ముక్తావ్ ||

బ్రహ్మనదైవీవృత్తాయతథిత్తి హృతధీవాగ్గతామూత
భావంబ్రహ్మణ్యనస్తవల్లి నిరవధికమిహానస్తయోగం
బ్రవీతి । జీవేతానస్తమఃఖపరిమితసుఖలేశేష్వల
భావకాశోహ్యనందోయం యథోక్తాగమయతిపర
మాత్మానమేవాశ్రీయంస్వమ్ ॥ ॥

జీవానన్యత్వమన్యోస్తరథిత్తి వచసీహైవనుస్పృష్టమేత
త్ప్రీతైస్త్విన్నస్త్యకౌశేసుఖమయథిత్తి నై తస్యజీవత్వ
శక్త్యా । జీవాత్మాధీమయోఽయన్నహిభవతిసవై
బుద్ధిమాత్రీస్తథాచైదైవయథాభ్యుపగత్యయస్యప్రస
జతిమయటఃప్రాణశబ్దాత్త్వగత్యా ॥ ॥

తస్యైష్టంస్వాధికత్వం పురుషవిహాధియస్తాశ్రీయో
స్తీతి నై వానథాక్యంయుక్తమస్యాతథిహమతిమయో
జీవసవేతియుక్తమ్ । జ్ఞాతాబద్ధశ్చముక్తోపిచభవతి
పునః ప్రత్యగాత్మేతిగీతం సాధాప్రాణాదిశబ్దాదపిమ
యడితిచానస్తరంవక్ష్యతేతి ॥

శ్లోకేతహీహవిజ్ఞానమయవిషయకేశుద్ధవిజ్ఞానశబ్దోవి
జ్ఞానంయజ్ఞమిత్వేషతుకథమితిచమచ్యతేజ్ఞాతురేవ ।
జీవస్యాస్యస్వరూపంభవతిఖలు యతస్త్వప్రకాశస్త
తస్తత్ప్రీతంవిజ్ఞానశబ్దాదితి సహతిరియంకిచ్చజీవస్వ
రూపమ్ ॥ ॥

ఏతద్జానై కరూప్యంతతథిహ భవతిజ్ఞానశబ్దప్రయోగ
శ్చబ్దోధర్మకస్యధర్మకణ్యపిభవతి సవైధర్మకానారూప
కస్య । ద్వారాధర్మకప్రీతితేజగతి ఘటపటాద్యస్తు

శబ్దోయధై వం యద్వాసూ త్రేణ కృత్యల్యుట ఇతితు
భవెత్కతః కిల్యుట్ప్రీవృత్తః ॥ ॥ ॥

నన్వాదిత్వాచ్చవాల్మ్యభావతి వచసివై కతఃరీమా
ప్రీన్వత్తోయజ్ఞాదైకతృప్తావ్రాపిచ ససముచితోత్రో
హివిజ్ఞానఉక్తః । కతృప్తంబుద్ధిమాత్రే సఖలుస
ముచితనై వకతృప్తమేత చ్చిద్భిన్నై పౌచ్యకాశే
శుతమిహాయదిదం చెతనస్త్వైవధమః ॥ ॥

ధమై స్సీవ్యై విభజ్యోపదిశతి యదిదంచెతనా
చెతనా చావృవాక్యంవిజ్ఞానమిత్యప్యనువదతిహితంచెత
వంజ్ఞానధమమ్ । కిన్హస్తర్యామివాక్యేశుతిశిఖర
గతేకాణ్వసారెస్థితాయాస్థానెవిజ్ఞానవాచః పరిపతతి
హిమాధ్యన్దినోత్రా త్తశబ్దమ్ ॥ ॥ ॥

వస్తుత్వస్యాభినన్ధ్యాకధితశహపునః క్షీబవిజ్ఞానశబ్దో
జేనాదగన్యస్తదేవం సుఖమయఉదితోధిమయాదస్త
రోఽస్య । ॥ ॥

అ॥ అస్మిన్పూర్వపక్షేసిద్ధాంతసూత్రమువతారయతి - అత్ర
బూరిమితి—

టీ॥ తత్ర ప్రితిజ్ఞాంశంసాధ్యసమర్పకపదేన పూరయవాన్య
చప్తై . నజీప్రాభవతీతి - ఇహ ఆనన్దవల్ల్యాన్నిదిష్టౌఽయన్తు, సుఖ
మయః - ఆనన్దమయః, నజీప్రాభవతి, ఇతిప్రితిజ్ఞా- సుఖమయిత్యన్తరి
సూత్రస్థానన్దమయశబ్దవివరణమ్, నజీప్రాభవతీతి సాధ్యపూరణమ్,
అభ్యాసాదితి హేతువాక్యంవ్యాచప్తై . అభ్యసమనాతి- అభ్యసన్య

మానావధిరహితమహానన్దయోగాత్ - అభ్యస్యమానః - పునఃపు
నరుచ్యమానః, యః, అవధిరహితః - నిరవధికః, మహానన్దయోగః,
తస్మాదిత్యథః, ఉత్తరాధికరణే (భేదవ్యవదేశాచ్ఛాన్య) ఇత్యస్యశబ్దః
ప్రయుక్తః, ఇహతదాకర్షణలబ్ధోఽథః ఉక్తోనజీవోభవతీతి—
యద్వాపూర్వాధికరణసూత్రస్థయో నాశశబ్దమితివదయో రనువజ్ఞ
లబ్ధోయమథః. యస్మిశబ్దసప్రమాణన్నభివతి సన్యాశబ్దః,
స్వయంప్రకాశస్యప్రత్యక్షానుమానాదిభిస్సిద్ధ్యతోజీవన్యాపితదశబ్దస్య
ముపపద్యతే, యథాఆత్మసిద్ధౌ (ఏవమాత్మాస్వతస్సిద్ధ్యాన్నాగమేనా
నుమానతః । యోగాభ్యాసభువాన్మత్తంప్రత్యక్షేణప్రకాశతే) ఇతి-
యద్వా వీతదధికరణసూత్రస్థసప్ర (నెతర) ఇతి సాధ్యోశోఽత్రాపి
వివక్షితఇత్యభిప్రాయోక్తస్సజీవోభవతీతి - సనుభేదవ్యవదేశస్య
జీవాదస్య త్వేస్ఫుటతరతయా నిరపేక్షపేతుత్వాత్ స్వవాక్యస్థత్వా
చ్చసవపరిధమంపత్తస్య, సతువాక్యాన్తరస్థోఽనుగ్రహకయుక్త్య
పేక్షోఽభ్యాసః నైవమ్, స్వవాక్యస్థాద్భేదవ్యవదేశాదపి స్వపదైక
దేశమయడావ్యస్య ప్రాచుర్యస్య ఉపసాదనసాపేక్షస్యాప్యాసన్నత
రత్వాత్ తద్విసరణరూపస్య నిరతిశయదశాశిరస్కస్యాభ్యాసస్యైవ
ప్రథమంహేతుతయా వక్తుంయుక్తత్వాత్, నిరుక్తహేతో రాస్త
మయేపక్షే సద్భావముపపాదయతి - తథాహీతి - అనన్దవల్లీ, సైమే
త్యారభ్య - సైమానన్దస్యమిహాంసాభవతీత్యాభ్య, మనుజానన్ద
మారభ్య - మనుష్యానన్దంప్రకృశ్య, తేయేశతమితి పూర్వః పూ
ర్వోత్తరశతగుణితా - దేవాద్యానన్దా, ఆశతానన్దమ్ - హిర
ణ్యగర్భపర్యన్తమ్ - ఉక్త్వా - పృతిపాద్య, బిహ్మానన్దేపిన్పత్తాసతీ
బిహ్మానన్దంవక్తుముద్యుక్తాసతీ, యతఇతి - (యతోవాచోనివర్తనై)
ఇతి, హృతనీవాక్ - నివృత్తనీవ్యవహారా, మూకభావంగతాసతీ-మూ

కత్వంపాప్రాసతీ, ఇహ బిప్రాణి నిరవధికమహానందయోగంబ్రవీత్యన్వయః. సూత్రే అభ్యాసశబ్దః కర్మాక్షరకఘృణానైకత్యభిప్రాయేణ అభ్యస్యమానత్వాదిరతీహేతురుక్తః అస్త్యానందస్య అపరిచ్ఛిన్నత్వమ్, తతః కిమిత్యతాహ - జీవ ఇతి. అన న్తదుఃఖేషు కిమితనుఖలేశైరతిజీవేయభోక్తౌఽయమాన్దనః అలభావకాశస్సకన్వమాశ్చియంపరమాత్మానమెవగమయతీత్యన్వయః; అన న్తదుఃఖిత్యనైవ నిరతిశయానందవిరుద్ధధర్మయోగఉక్తః పరిమితనుఖలేశిత్యనైవ నిరతిశయానందాభావఉక్తః, విరుద్ధధర్మోఽలమ్భాదభావోఽలమ్భాచ్చ అసంభవ ఇత్యర్థః,

నకేవలన్నిరతిశయానందత్వరూప వస్తుసామర్థ్యానుగృహీతత్వాజ్జీవవైలక్షణ్యమవగతమ్, తత్కణ్ఠాక్షరేణ త్యాహ - జీవాదితి - ఇహ, అన్యోత్తర ఇతివచస్యేన - తస్మాద్వాసితస్మాద్విజ్ఞానమయాదన్యోత్తర ఆత్మానందమయ ఇతి వాక్యవీచ, పాత్రై ఆస్తిన్న న్యైకాశే సుఖమయే - ఆనందమయే, ఏతజ్జీవాదన్యత్వంసుస్పష్టమితి ఏతస్య ఆనందమయన్యనజీవత్వశక్తి-త్వన్వయః, నను భేదవ్యవదేశాదితిసూత్రీవ్యవిషయవాక్యంహీదమ్, తత్రీవ్యాఖ్యాస్యమానస్యాస్య కథమిహోపాదానమ్, అథోపాదానఞ్చ, ఉచ్యతే, నిరతిశయానందస్య జీవాత్తస్యయోగ్యతారూపస్తకొహి ఆనందమయశబ్దస్య పరమాత్మవిషయత్వవ్యవస్థాపకఉక్తః, అస్యతకస్య అనైవవాక్యేన గభీతత్వాత్ తత్సూచకశ్చైవన ఇదంవాక్యమత్యోపన్యస్తమ్, అత్రీహ్యే తస్మాదితివదేన విజ్ఞానంయజ్ఞంతనుతేకమాణితనుతేఽపిచే' తి పూర్వవాక్యప్రకృత కర్మవశ్యత్వాదివైశిష్ట్యం జీవస్వాభిప్రేతమ్, ధర్మివాచినాపిమయడనైన విజ్ఞానమయశబ్దేన సమోపాధివినిముక్తం స్వాభావికంరూప మసంకుచితజ్ఞానమిత్యనయవశత్వాదశివే తమ్

అనెనవాక్యేన స్వభావపరిశుద్ధస్యాపి జీవస్యకమకృతానస్తదుఃఖభా
జనస్య నిరతిశయానందాసంభవాత్, తతఃపరమాత్మనోవిలక్షణత్వం
పరితిహితమితి అతేదముచాత్తమ్, అస్మివాక్యేవిజ్ఞానమయశబ్దస్య
బుద్ధిమాత్రీపరత్వంపునసస్యతి జీవాత్తేతి - అయంధీమయః - విజ్ఞాన
మయః, జీవాత్తా, సః - విజ్ఞానమయః, బుద్ధిమాత్రీన్నభవతీత్యన్వ
యః, విజ్ఞానమయశబ్దస్యబుద్ధిమాత్రీన్నాథకృత్యథః. తథాఅభ్యు
పగమేదోషమాహ - తథాచేదితి - తథాచేత్ - విజ్ఞానమయోబుద్ధి
మాత్రీశ్చైత్, మయటఃపరిత్యయస్యవైయథ్యాంపరిసరీత్యన్వయః.
జ్ఞప్తివాచినోవిజ్ఞానశబ్దస్య జ్ఞాయతేఅనెనెతిపుష్పత్వాత్ అస్తకరణ
పరత్వమన్వరసమిత్వభిప్రాయః, ప్రకరణవశాత్ పరిత్యయస్య సాన్వి
ధికకర్తవ్యమాశంక్యాహ - పారిణశబ్దాత్త్వీతి - పారిణశబ్దాత్తు, తస్య
మయట్పరిత్యయస్య, అగత్యా - వికారపారిచుర్వాద్యథాకృతరా
సంభవాత్, సాన్విధికకర్తవ్యమిష్టమిత్వన్వయః, వక్షేతదైవమ్యమాహ -
పురుషఇతి - ఇహ - విజ్ఞానమయశబ్దే, ధియః - జ్ఞానస్య, ఆశ్రయః
పురుషోస్తీతి, అస్యపరిత్యయస్య అనకకృత్యమ్ - వైయథ్యామ్,
నైవయుక్తమ్, అతః, ఇహ, మలిమయః - విజ్ఞానమయః, జీవవైతి,
యుక్తమ్ - వక్త్రంయుక్తమిత్వథః, నాత్రీమయడకృత్యసంభవతి,
జ్ఞప్తిమాత్రీస్వరూపోహ్యత్వా, జ్ఞాతృత్వంహికాల్పనికమ్, ముక్తావస్థా
యాంతదపినాస్తీత్యత్రాహ - జ్ఞాతేతి - బద్ధశ్చముక్తౌపిపరిత్యగాత్తా
జ్ఞాతేతి - జ్ఞాతాభవతీతి, గీతమిత్వన్వయః, పరితిహితమిత్వథః.
పారిణమయాదాసాన్విధికకర్తవ్యమభ్యుపగమ్యపరిహారఉక్తః, అథ తదే
వనాస్తీత్యాహ - సాధకఇతి - పారిణాదిశబ్దాదపిమయట్పాథకృతి
అత్రీ అనస్తరంవక్ష్యతఇత్యన్వయః॥ విజ్ఞానమయశబ్దస్య తద్విషయక
జ్ఞోకస్థవిజ్ఞానశబ్దసమానాథకకర్తాన్వయట్సాన్విధికకర్తవ్యభిప్రాయః

ఉపపచ్చతి - శ్లోకఇతి - తహివిజ్ఞానంయజ్ఞమితి ఇహవిజ్ఞానమయ
 విషయశ్లోకేశుష్ణవిజ్ఞానశబ్దః కథమితిచేదిత్యన్వయః, మయద్రహిత
 విజ్ఞానశబ్దఃకథంపీయ క్తృత్యర్థః. విజ్ఞానశబ్దస్యజ్ఞాతరిప్రవృత్తైనిమి
 త్తందశయతి - ఉచ్యతఇతి - యతః, జ్ఞాతురేవాస్యజీవస్యస్వరూపం
 స్వప్రకాశమ్, తతస్తద్విజ్ఞానశబ్దాత్ ప్రాక్తమితి నెయంహతిరిత్యన్వ
 యః, నాయందోషఇత్యర్థః. జ్ఞాతృశబ్దతుల్యార్థతయాపినివా
 హందశయతి - కింఞ్చిత్ - ఏతజ్జీవస్వరూపమ్, జ్ఞానైకరూప్యమ్—
 జ్ఞానైకనిరూప్యమ్; తతః - ఇహ - జీవే, జ్ఞానశబ్దప్రయోగోభవతీత్య
 న్వయః, జ్ఞానైకనిరూప్యత్వమాత్రేణ జీవేజ్ఞానవాచిజ్ఞానశబ్దప్రయో
 గస్య నియామకన్యాయమాహ - శబ్దఇతి - ధర్మణారూపకస్య-
 నిరూపకస్య, ధర్మస్య, సశబ్దః, ధర్మప్రతీతేదావ్యరా - ధర్మో
 వస్థాపనద్వారా, ధర్మణ్యపిభవతి, ప్రవృత్తోభవతీత్యర్థః. అత్ర
 ఆకృతినయవిషయతయా సంప్రతిపన్నంశబ్దన్నిదశయతి - జగతీతి-
 జగతి - ఘటపటాదిశ్శబ్దో, యథా, ఏవమిత్యన్వయః, ఘటపటాది
 స్వరూపనిరూపకఘటత్వసలత్వాదివాచకౌ ఘటపటాదిశ్శబ్దోయథా
 ఘటత్వసలత్వాద్యుపస్థాపనద్వారేణ ఘటపటాదాప్రయుజ్యతే,
 తథావిజ్ఞానశబ్దోపి విజ్ఞాననిరూపితస్వరూపేజీవేప్రయుజ్యతేత్యర్థః.
 ఏవంసౌత్రీన్యాయాభ్యాంద్విధానివాహాఉక్తః, అథ శబ్దమర్యాద
 యాత్విధానివాహమాహ - యద్యేతి - కృతల్యుటఇతిసూత్రేణ
 (కృత్యల్యుటోబహులమ్) ఇతిసూత్రేణ కతరీల్యుటప్రవృత్తోభవ
 దిత్వన్వయః, బహులగ్రహణాత్ కతరీల్యుటస్థనతీత్యభిప్ర
 యః, నన్దాదిత్వాశ్రయణేనవా, ఇహవచసి కతరీల్యుటప్రవృత్తో
 భవతీత్యన్వయః, (నన్దిగ్రహీపచాదిభ్యోల్యుటిశ్యచః) ఇతిసూత్రేణ
 అత్రీకతరీల్యుటప్రత్యయమాశ్రిత్యవిజ్ఞాన శబ్దప్రయోగఇతిభావః,

స్వవాక్యస్థాయుక్త్యంతరమాహ - యజ్ఞాదెరితి - అతోహి - అతవహ
హి, విజ్ఞానైఉక్తః, యజ్ఞాదెస్సకర్తృభావైహి, సముచితఇత్యన్వయః,
బుద్ధిమాత్రస్యవిజ్ఞానశబ్దార్థత్వైతత్రయజ్ఞాదికర్తృత్వానుపపత్త్యా
విజ్ఞానశబ్దస్యజీవసత్త్వమితిభావః, అతఇత్యనెనవిపక్షితంబుద్ధిమాత్రే
యజ్ఞాదికర్తృత్వాభావం ఏవృణోతి - కర్తృత్వమితి - నను (అద్య
తేఽత్తిచభూతానీ) త్వన్నమయత్తవ సౌకర్యనికమాపచారికంకర్తృ
త్వముపకరణత్వావిశేషాద్బద్ధిరపిస్వాదిత్యత్రాహ - నైవెతి-యతో
చేతనస్యైవధమః, ఇదంకర్తృమహచిద్భిన్నైచ్చాచ్యుకౌశేనైవశ్రుత
మిత్యన్వయః, బాధకాభావేఉపచారవదోషః, సచపరకరణానున్మ
వృత్తశ్చేత్సోధవ్యః, సచతదనువృత్తిః, ప్రాణమయేమనామయేచత
స్యవిచ్ఛిన్నత్వాదితిభావః! విజ్ఞానశబ్దస్యచేతనపతత్వైవప్రయోగాన్తరం
దశాయతి - ధమైరితి - స్వయైధమైః - సాస్సాధాంతేనిల
యనత్వానిలయనత్వాదిభిధమైః, చేతనాచేతనాద్వానిదిశద్యా
క్యమ్, విభజ్యఉపదిశతి - విభజ్యప్రతిపాదయతి - ఇదంవిజ్ఞానమితి
వాక్యమపి, విజ్ఞానధమైఃచేతనమనువదతీత్యన్వయః, అచిద్వికారవి
శేషస్యతన్తరకరణస్య (జీవభూతామ్మహాబాహుయయేదంధార్యతే
జగత్) ఇతిప్రకారేణ చేతనశార్యస్య విశ్వనిలయనత్వాయోగాత్,
పరేణతస్యసత్యత్వానభ్యుపగమాచ్చేతిభావః, విజ్ఞానశబ్దస్యసంవిత్పర
త్వయస్యయుక్తమ్, అనుప్రవిశ్యేత్యనెన అనుప్రవేశశ్రీణాత్, సహి
సంవిదూపితత్వాత్తాన్తరవ్యాప్యతయాభిమతఃపరస్య, విజ్ఞానశబ్దస్య
చేతనపరత్వైవప్రయోగాన్తరందశాయతి - క్షిప్రేతి - శ్రుతిశిఖరగ
తే - వదాన్తభాగస్థితే, అన్తర్యమివాక్యే - అన్తర్యామిభాగ్వాన్త
కారణ్యపాఠేస్థితాయాః - కాణ్వపాఠస్థితాయాః, విజ్ఞానవాచః—
యోవిజ్ఞానైతివృత్తిపర్యాయస్థవిజ్ఞానోక్తే స్థానైత్రీ, మాధ్యమినిః-

మాధ్యస్థినశాశ్రి, ఆత్మశబ్దంపరియుజై - పరియుజైహిత్యధః. విజ్ఞానశబ్దానె ఆత్మశబ్దపరియోగాద్విజ్ఞానశబ్ద ఆత్మవాచితిభావః. సన్వతసీసరియుక్తస్య విజ్ఞానశబ్దస్య కతకరియ్యుత్పత్తిత్యయా నైవై విశేష్యానుగుణలిజ్ఞత్వాత్మవిషయస్యతస్యకథన్నపుంసకత్వ మిత్యతాహ - వస్తుత్వస్యేతి - ఇహజీవాత్మని, వస్తుత్వస్యాభిసంభా - వస్తుత్వాభిప్రాయేణ, క్లీబవిజ్ఞానశబ్దః - నపుంసకవిజ్ఞానశబ్దః, కథితః - పరియుక్తశత్యధః. సిద్ధాంతన్నిగమయతి - జీవాదితి - తత్ - ఉక్తిపవత్తిభిః, ఏవమ్, విజ్ఞానశబ్దస్యచేతనపరత్వసిద్ధేరిత్యధః. ఉదితస్సుఖమయః, - పోక్తలస్వయమయః, ధీమయాజ్జీవాత్ - విజ్ఞానమయాజ్జీవాత్, అస్యః, అస్యాస్తరభిత్వస్వయః, ధీమయస్యాస్వస్వరాతైత్యధః.

శ్రీ || యద్యపి (విజ్ఞానంయజ్ఞస్తనుతే) ఇతిశ్లోకే జ్ఞానమాత్రమేవోపాదీయతే, సజ్ఞాతా, తథాపి (అన్యోస్తరతత్తావిజ్ఞానమయ) ఇతి తద్వాక్జ్ఞాతైవోపాదిత్యతే, యథా (అన్నాద్వైపిహః పరిజాయంతే ' ఇత్యతీశ్లోకే కేవలాన్నోపాదానపి (సవావషపురుషోన్నరసమయైత్యతీ) నాన్నమాత్రాన్నిదిప్తమ్, అపితు తత్తయస్తద్వికారః, ఏతత్సనంహృదినిధాయ సూత్రీకార స్వయమేవ (భేదవ్యవచేశాది) త్యనస్తరమేవ వదతి,

శ్లో || శ్లోకేవిజ్ఞానమిత్యాదికఇహభవతుజ్ఞానమాత్రం పరితీతన్నజ్ఞాతాధాపిచాన్యోస్తరఇతి కథితోధీమయోఽయన్ద్విహత్తా । శ్లోకేఽగ్నాదిత్యుపాతైపురతఇహ యథాకేవలాన్నేపరితీతేపుక్తేవాక్యే సవావషపురుషవతి నైవాన్నమాత్రోపదేశః ॥

శ్రీ || యదుక్తమ్, జగత్కారణతయా నిదిష్టస్య (అనెన జీవేనాత్మనానుపవీశ్య * తత్త్వమునీ) తిచ జీవసామానాధికరణ్యని దేశశాతీ జగత్కారణమపి జీవస్వరూపాన్నాతిరిచ్యత ఇతికృత్యా జీవస్వైవస్వరూపం (బ్రహ్మవిదాహ్నాతిపరమి) తిపితాస్త్ర మనుఖా ద్వాస్యవృత్తత్యైవ అనన్దమయిత్యుపదిశ్యత ఇతి; తదయుక్తమ్, జీవస్యచైతన్యత్యైవ (తదైక్షతబహుస్యాంపిజాయయేతి తత్తైజోఽస్మజత) ఇతి స్వసంకల్పపూర్వకానన్తవిచిత్రస్పష్టియోగానుపపత్తైః శుద్ధావస్థస్యాపితస్యనగాదిజగద్వాప్యపారాసంభవౌ (జగద్వాప్యపారవజమ్ * భాగమూత్రీసామ్యలిక్లాది) త్యత్రోపపాదయిష్యతే,

శ్లో || యచ్చోక్తం సాగనెనెతిచజగతిపునస్తత్త్వమ్. న్యాదివాక్యై హేతుజీవాద భిన్నఃకథితఇతిజగద్ధే తుతాస్యైవయుక్తా తత్ప్రకాస్తంపురాయణ్మరమితి కథితంబ్రహ్మవిద్యాదిశుద్ధం జీవస్వైవస్వరూపంవదతి నుఖమితీహానుఖాన్యాత్తనెతి || ||

నై తద్యుక్తం బహుస్యామితిసఖిలుభవేత్ స్వీయసంకల్పపూర్వకస్పష్టిజీవస్యచిత్త్యైవప్రపరిమిత జగత్త్యత్రీసవత్సరితే । శుద్ధావస్థస్యచాస్మచ్ఛత్ర ఇహ జగదిత్యత్రీభోగతిసూత్రేనగాదానై వక్తృత్యైవస్యఇహజగతోస్యేతిసుస్పష్టమగౌ || ||

టీ || యచ్చోక్తమిత్యాదెరవమన్వయః, అనెనెతి - అనెన జీవేనాత్మనానుపవీశ్యనామరూపేవ్యాకరవాణీతివాక్యేన, జగతిహేతుః - జీవాదభిన్నఃకథితఇతి, జగద్ధేతుతా, అస్యైవ - జీవస్వైవ, ఉచితా - యుక్తా, తత్ - తస్మాత్, పురా - పూర్వమ్, బ్రహ్మవిద్యాచి

బ్రహ్మవిదాహ్నాతిపరమితివాక్యే, పరమితికథితమ్, పృక్కాంతశుద్ధం
జీవస్వస్వరూపంయత్, తత్ సుఖమితి, అనుభాన్యాత్తనా - అనుభ
వ్యాపుత్రస్వరూపేణ, వక్తీతి - ఆనందశబ్దశత్యధ్యాహారః, పాక్య
చ్ఛక్తమిత్యన్వయః,

పూర్వపక్షే జీవసామానాధికరణ్యం శారీరత్వశ్రీవణశ్చమౌ
తుద్వయముక్తమ్, తత్ర సామానాధికరణ్యస్య భేదావహత్వముప
పాదయితుం యచ్ఛక్తమిత్యాదినా అనుభాన్యాత్తనతీత్యనైవ
అనూదితంపూర్వపక్షహేతుం దూషయతి - నైతద్వక్తమితి—
జీవస్య, చిత్రైవపి - చెతనత్వేపి, చిత్రేతిత్రీనవకతాపరిమితజగతి,
బహుస్యామితిస్వీయసంకల్పపూర్వాశ్చక్తేనభవేదిత్యన్వయః, పృలి
యదశాయాముపసంహృతకరణకలైబరస్య కమకవశ్యస్య సంకల్ప
మాత్రేణ విచిత్రీజగత్సర్వాకాయోగాద్భద్రస్యసృష్టృత్వమనుపపన్నమి
త్యభః, శుద్ధస్యసంభవతీత్యతాహ - శుద్ధావస్థస్మితి - శుద్ధావస్థ
స్యాస్య - జీవస్య, జగదిత్యత్ర- జగద్వ్యాపారవజ్జమితిసూత్రే, భా
గతిసూత్రేచ - భాగమాత్రీసామ్యలిక్ష్ణాదితిసూత్రేచ, అస్యజగతః,
ఇహసర్గాదాకృత్యే, నైవాన్వయితి, అగ్రేనుస్సప్తముచ్యతేత్య
న్వయః,

శ్రీ || కారణభూతస్య బ్రహ్మణోజీవస్వరూపత్వానభ్యవగమే
అనెనజీవేనాత్తనా తత్త్వమసీతిసామానాధికరణ్యనిరదేశః కథము
పపద్యతేతిచెత్, కథంవానిరస్తనిఖిలదోషస్యసత్యసంకల్పస్య సర్వా
జ్ఞస్య సర్వాశక్తై రనవధికాతిశయాసంఖ్యైకల్యాణగుణగణస్య సక
లకారణభూతస్య బ్రహ్మణో నానావిధానస్తమఃఖాకర కమూర్ధన
చిన్తితనిమిషితాది సకలపృథ్విజీవస్వరూపత్వమ్, అన్యతరస్యమి
థ్యాత్వేనోపపద్యతేతిచెత్, కస్యభిః, కింహేయసంబద్ధస్య, కింవా

హేయపరిత్యగీకకల్యాణైకతానస్వభావస్య, హేయపరిత్యగీకకల్యాణైకతానస్య బ్రహ్మణోఽనాద్యవిద్యాశ్రీయత్వేన హేయసంబంధమిథ్యాపరితిభాసామిథ్యాకూటాంతితే, విపరితిపిద్ధమిదమభిధీయతే బ్రహ్మణోహేయపరిత్యగీకకల్యాణైకతానత్వ మనాద్యవిద్యాశ్రీయత్వేన అనన్తముఖవిషయమిథ్యాపరితిభాసాశ్రీయత్వశ్చైత్రీ, అవిద్యాశ్రీయత్వం తత్కార్యముఖపరితిభాసాశ్రీయత్వశ్చైవ హేయసంబంధః, తత్సంబంధిత్వేన ప్రతిపత్తికత్యక్త విరద్ధమేవ, అథాపి తస్య మిథ్యాత్వాన్న విరోధితీమామ్రాచః, మిథ్యాభూతమప్యపురుషార్థావేవ, యన్ని రసనాయనవేదేదాంతాతరభ్యంతరజీవూషే, నిరసనీయా పురుషార్థా యోగశ్చ హేయపరిత్యగీక కల్యాణైకతానతయా విరుద్ధతే,

న్మో || హేతుజ్ఞేవాతిరిక్తాయదిజగతి సవైతహ్య నైతిజీవేతేనప్రాక్తానమానాధిక్యతిరిహ తథంయు జ్యలేతత్ తథంవా । సవజ్ఞేఽవ్యాహతేచ్ఛెసుగుణగణనిధానవశక్తావదోషే బ్రహ్మణ్యస్తిన్న శేషాన వధికవివిధశ్శేవగాఢస్పదేన ||

కమోఽతానన్తసంభ్రాంత నిమిషితముఖ్యాఖ్యలస్వకీయైతజ్జీవేనైకత్యమత్రాన్యతంగుణమృషాత్వేనచేత్ కన్యభోస్తత్ । మిథ్యాకిం హేయయోగోధనతిభగవతీహానవద్యోగుణావానిదోషే హేయధర్మాన్వయతహతుమృషాన్యాద్యవిద్యోదితశ్చైత్ ||

పైషాతేవ్యాహతోక్తిః ప్రతిహతసకలావద్యమేతత్కథంవాబ్రహ్మపద్యాసృదంస్యాద్యవతిఖలు మృషాసాప్యవిద్యేతిచ్ఛేన్న । మిథ్యాభూతోపిచాథోనభ

పురుషాధోహ్యవిద్యాదికాయం సమ్రాజేనాస్తా
 రభ్యతఃకథితాపాప్రత్యతేయన్నివృత్తైః ॥

తద్దేయవృత్తినీకాఖిల సుగుణగణై కాస్పదత్వైసహ
 యంత్యక్తవ్యస్యాపుమథాస్యతుభవతి యథోక్తస్య
 యోగోవిరుద్ధః । ॥ ॥

టీ॥ జగతి సహేతుజీవాతిక్రొయది, తహి, ఇహజీవః
 అనెనెతి - అనెనజీవేనా త్తనానుభవీవ్యేతి, తేన - జగత్కారణేన,
 ప్రాక్తా - సమానాధిక్యతిః - ప్రాక్తంసామానాధికరణ్యమ్, కథం
 యుజ్యతఃకథ్యస్వయః; సమానవిభక్త్యవగతైశ్చోపపత్తిః కథమిత్య
 థః. జీవబ్రహ్మణై కృపతే ప్రాతిపదికావగతవిశేషణాస్వయః
 కథమితీశ్చూతే - తత్కథంవేతి - సవజ్ఞాత్యాదిభిః పదైస్తత్ప
 దప్రాతిపదికావగతవిశేషణాస్వయోదశితః, తదైశ్చతః * అస్మజ్జగతి
 యథాసంబంధగత్ప్రప్తిశోచణేన సవజ్ఞాత్యాదిగుణానా మతిరోహి
 తత్వావగమాత్ తిరోధాయకహేయసంబంధానమాత్ప్రమథాసిద్ధ
 మిత్యభిపాయేణ అదోషిత్యుక్తమ్; జగద్వ్యాపారావయికగుణాస్త
 రాణామన్యత్ర కణోక్తానాం సద్విద్యాయాంగతినామాన్యన్యాయా
 దథాసిద్ధత్వాభిప్రేత్యోక్తం సుగుణగణనిధావతి - కల్యాణగుణ
 శోయిత్యథః. అశేషానపధికేత్యనెన త్వంపదప్రాతిపదికావగత
 విశేషణాస్వయోదశితః, అశేషానపధికవివిధశ్లేషవగాస్పదేన—
 కమోత్థానస్తసంజ్ఞినితనిమిషితముఖ్యాఖిలస్వక్రయైతజ్జీవేన - కర్తా
 ధీనానస్తచినితనిమిషితాదినకల స్వకీయావ్యాపారవతాలనెనజీవేన—
 అస్తిబ్రహ్మణి, ఏకత్వంతత్కథంవాయుజ్యతఃకథ్యనువక్షేణాస్వయః,
 సామ్యోపరాభిమతంపదద్వయావగత విశేషణపరిత్యాగపక్షం దూ

మయిష్యక సంభావితంపక్షద్వయంశజ్జుతే - అత్రైతి - అత్ర—
 తత్త్వంపదపరిపన్నవిశేషణయోమఃకథ్య, అన్యతరగుణమృషా
 త్వేనచేత్ - అన్యతరగుణస్యమిథ్యాత్వేనచేత్త్యశః. వికల్పయతిక
 స్యైతి - తత్ - మృషాత్వమ్, కస్యభా - పరిత్యక్తసిద్ధాగమసిద్ధత్వస్స
 త్వదావగతవిశేషణబాతందుస్యజమితిభావః, వికల్పయతి - విధ్యేతి
 ఇహభగవతిహేయయోగః క్షిప్త్యా అనవద్యోగుణావామిథ్యా,
 ఇతి మిథ్యాశబ్దానువక్ష్యాన్వయః, సహేతుకంపరణప్రకమశిరః పరి
 గ్రహంశజ్జుతే - నిర్దోషఇతి - నిర్దోషే - హేయపరిత్యగీక,
 ఇహవరబ్రహ్మణి, హేయధర్మాన్వయః, మృషా - మిథ్యా, తత్ర
 హేతుమాహ - అనాద్యవిద్యోజితఇతి - అనాద్యవిజ్ఞాకల్పితఇత్య
 ఖః, చేతిత్యంతశబ్దా, || దూషయతి - సైమేతి - తేనైవాఉక్తిః
 వ్యాహతా-విరుద్ధత్యఖః, విరోధమేవపరిపాదయతి. పరిపాతేతి-
 పరిపాతసకలావద్యమ్ - నిరస్తాఖిలదోషమ్, ఏతద్బ్రహ్మ - కథంవా
 అవిద్యాస్వపంస్యాచిత్త్యన్వయః, అవిద్యాసూపదోమాశ్రయత్వ హే
 యపరిత్యగీకత్వయోః పరస్పరవిరోధాద్విరుద్ధంభావణమితిభావః, అవి,
 ద్యాదీనాం హేయత్వేన తేషామిథ్యాత్వాదవిరోధంశజ్జుతే—
 భవతితి. సాఅవిద్యాశుమృషాభవతీచేతిత్వన్వయః, దూషయతి. నేతి
 మిథ్యాభూతోప్యవిజ్ఞాదీకొయమథః పురుషాథోనభవతిహి, య
 న్నిన్నత్యైవత్రావేదాన్తరభ్యతేతి భవతాప్రాచ్యతేత్యన్వయః,
 నిశనీయత్వాదవిద్యాదీనామపురుషాథ త్వేమితిభావః, తతఃకిమిత్వ
 త్రాహ - తదితి - తత్ - తస్మాత్, హేయపరిత్యగీకాఖిలనుగుణగ
 జ్ఞే కాస్పదత్వేన, యథోక్తస్యత్వక్తస్యస్యాపుమథాస్య - నిరసనీ
 యావిద్యాద్యపురుషాథాస్య, సోయంయోగోవిరుద్ధ ఇత్యన్వయః,

అనెన నై షాతేవ్యాహతౌక్తిరితి పౌగభిహితం విరుద్ధభావణత్వము
వపాదితంభవతి,

(శ్రీ || కింకుమః (యైనాశుతంశు)తంభవతీ)తి ఏకవిజ్ఞా
నెనసవః విజ్ఞానంపౌతిజ్ఞాయ (నదెవసోమ్యేదమగ్రిఽసీత్, ఇత్యాది
నా నిఖిలజగదేకకారణతాం (తదైక్షితబహుస్యా) మితి సత్యసంక
ల్పతాత్పర్య బ్రహ్మణఃసృతివాద్య తస్యైవబ్రహ్మణ స్తత్త్వమునీతిసా
మానాధికరణ్యేన అనన్తముఃఖాశ్రయజీవైక్యంపౌతిసాదితమ్; తదన్య
థానుసవత్త్వాబ్రహ్మణవేదావిద్యాశ్రేయత్యాది పరికల్పనీయమితిచె
త్, శుతౌపసత్తయేష్యనుపపన్నం విరుద్ధత్వా నకల్పనీయమ్, అథ
హేయసంబంధవపారమాధికః, కల్యాణైకస్వభావతాతుమిథ్యా
భూతా, హస్తైస్తాసతీయాభూతచేతనో జ్ఞానవిషయాసృత్యంతంశా
స్త్రంతాపతీయాభూతిరేవ తస్యపారమాధికీ, కల్యాణైకస్వభావ
స్తుభ్రాన్తిసరికల్పితత్వతి బోధయత్ సమ్యగజ్ఞేనయతి, అథైతద్దోషవరి
జహీషకయా బ్రహ్మణోనివిశేషచింతాసర్వరూపాతిరిక్తజీవత్వముఃఖ
త్వాదికం సత్యసంకల్పత్వకల్యాణగుణాకరత్వ జగత్కారణత్వాద్యపి
మిథ్యాభూతమితి కల్పనీయమితిచెత్, అసామాన్యతాం వాక్యా
ధావర్యాలోచనకుశలతా; ఏకవిజ్ఞానెన సవః విజ్ఞానపౌతిజ్ఞానం సర్వ
స్యమిథ్యాత్వే సవఃస్వజ్ఞాతప్యస్యాభావాన్న సత్సృతి,

శ్లో || కింకుమోఽత్రైక మత్యాఖిలవిషయమతిం
పౌక్ష్పౌతిజ్ఞాయయేనెత్యుక్త్వా తస్మిన్సదేవేత్యఖిల
విదజగత్కారణత్వం పరస్మిన్ । బ్రహ్మణ్యత్రై
క్షితస్యాంబహుతదితిపునస్సత్యసంకల్పయోగం సద్వి
ద్యాతత్త్వ మస్మాదిభిరిహనచనైవః క్తి జీవాత్త
నై క్యమ్ ॥

కల్పాంతస్యాపవత్త్యేవదసి యదిపరబ్రహ్మణోనాద్య
విచ్యాంకల్పస్మిన్నస్యాద్విగుధం తదిదమనుపపన్నం
శుతస్యాపవత్త్యే । సత్యోతోహేతుధర్మాన్వ
యశ్చహనుగుణై కాస్తతాసామృషేతిబూపేచెద్ధస్త
తాపత్రీయహతజగదుజ్జీననాథకంపివృత్తమ్ ॥ ॥

శాస్త్రీనాపత్రీయేణత్వభిహతిరియమేవాన్వ సత్యా
గుణై కన్వాభావ్యభాన్రిసిద్ధం కథయదిదమహూ
చమ్యగుజ్జీవయెన్నః । ఏతద్దోషోద్ధిశ్శిష్యువకదసియ
దిపరబ్రహ్మణానివిశేషంచిన్తాత్రీం స్వస్వయాపంతది
తరదఖలంజీవతాదుఃఖతాద్యమ్ ॥ ॥

సత్సంకల్పత్వముఖ్యాఖిలగుణపటలం సవకహేతుత్వ
ముఖ్యంసవకంవైధమకబాతం శుతమనృతమిదం
కల్పితంబ్రహ్మణీతి । వాక్యాధాలోచనెహేహ
విలసతిబహుధానిస్తులంకా శలంప్రాత్రైకజ్ఞానస
సవాకవగతిరభిహితాసవకమేతన్తృమాచెత్ ॥ ॥

జ్ఞాతవ్యస్వత్వసత్త్వాత్తవసకల పదాథకస్య సిద్ధ్యేత్
కథంసాసిద్ధాతస్యాస్తుయేనాశుతమితి కథితావ్యా
హతాస్యాత్ పరిజ్ఞా । ॥ ॥

అ ॥ అపురుషాథకత్వమస్తిచెత్ హేయప్రత్యసీకత్వవ్యా
ఘతోదుష్పరిహరణత్వ క్తమ్, తద్విరోధపి హేయసంబధస్య శుతిబ
లాదభ్యుపగస్తవ్యత్వంశబ్దతే - కింకుమకృతి—

టీ ॥ అత్రీ - ఉపనిషది, సద్విద్యా, యెనెతి + యేనాశుతం
శుతంభవత్వమతమృతమవిజ్ఞాతం విజ్ఞాతమితి, పాక్ - పరిభ్రమతః,

ఏకమత్యా అఖిలవిషయమతిం ప్రతిజ్ఞాయ . ఏకవిజ్ఞానసంపద విజ్ఞానం ప్రతిజ్ఞాయ, తస్మిన్ పరస్మిన్ బ్రహ్మణి, సదైవతి - సదైవసోమ్యైష మగ్రీతీడితి, ఆఖిలవిధజగత్కారణత్వమ్ . తీర్థవిధంజగత్కారణత్వమ్, ఉక్త్వా - ప్రతిపాద్య, అతః - అస్మిన్ బ్రహ్మణి, ఐక్షతస్యాంబ హుతదితి - తదైక్షతబహుస్యామితి, సత్యసంకల్పయోగమ్, ఉక్త్వై త్యస్యానుపజ్ఞః - ఉక్త్వా ప్రతిపాద్య, తత్త్వమస్యాదిభివశచన్తః తత్త్వమస్యాదిభివాశక్త్యైః, ఇహ - బ్రహ్మణి, జీవాత్మనాటక్యమ్, వక్తి . ప్రతిపాదయతి, తస్య - జీవబ్రహ్మణారై క్యస్య, ఉపపత్త్యై - ఉపపాదనాయ, పరబ్రహ్మణః అనాద్యవిద్యాం కల్పాంతం వదసియదీత్య స్వయః, జీవబ్రహ్మణారై క్యాన్యథానుపపత్త్యా బ్రహ్మణానాద్య విద్యాంకథయసిచేదిత్యర్థః, పరిహరతి - కల్పమితి - శుతస్యాప పత్త్యై - అనుపపన్నం విరుద్ధస్తదిత్యన్వకల్పంస్యాదిత్యన్వయః, అనుపపన్నత్వం తత్కపరాహతత్వమ్, విరుద్ధత్వం ప్రమాణవిరుద్ధత్వమ్, ఏకస్మిన్ హేయప్రతిత్వనీకత్వ హేయస్పదత్వాదివిరుద్ధధర్మాన్వయానుపపత్తిస్తకవిరోధః, (అపహతచాప్తావిశోకవిజఘ్నః, ఏషహి సవేశ్యః సాప్తధ్యఉడితః) ఇత్యాదిశుతివిరోధః ప్రమాణవిరోధః, శిరోఽన్తరంశఙ్కతే - సత్యితి - అతః - ఉక్తానునుపపత్తిః, ఇహ బ్రహ్మణి, హేయధర్మాన్వయస్సత్యః, సానుగుణైకాన్తతా - సుగుణైకాధారతా, మృషేతి - మిశ్రేతి, బూషేచత్ - వక్షిచత్ ఇత్యర్థః, దూషయతి - హన్తితి - హన్తితిభేద, తాపతీయహతజ గదుజ్జీవనాథం ప్రాప్తమిదం శాస్త్రం తాపతీయేణాభిహతిరియ మేవ, అన్యజగతః, సత్యా, గుణై కస్వాభాష్యమ్, భ్రాన్తిసిద్ధమ్, కథయతో సత్ - ప్రతిపాదయతో సత్, నా, సమ్యగుజ్జీవయేత్, వ్యతిరేక

అక్షణాయానోజ్జీవయోదిశ్యతః, శాస్త్రస్యప్రమేయపర్యవసానాబావాదప్రామాణ్యంప్రసజేదిత్యుతః.

పరస్యసిద్ధాంతభూతముభయప్రహాణంశబ్దతే - ఏతద్దోషేతి, ఏతద్దోషోద్దిగ్భీషుః - ఏతదుభయవిధదోషపరిజహీషుః, త్వమితిశేషః, త్వమ్ - పరబ్రహ్మణానిర్వేశేషం చింతాత్రింస్వస్వరూపమ్, తత్తితరదఖిలంజీవతాదుఃఖతాద్యమ్-తదితరత్ సవకం జీవత్వదుఃఖత్యాదికమ్, శుతమిదంసత్సంకల్పత్వముఖ్యాఖిలగుణపటలమ్ - సత్యసంకల్పత్వముఖ్యంసకలగుణజాతమ్, సవశక్తత్వముఖ్యం సవంధముజాతమ్ బ్రహ్మణికల్పితమన్యతమితిపదసియదీత్యన్వయః, పరిహరతి - వాక్యాధాలోచనఇతి- వాక్యాధాలోచనై - వాక్యార్థపర్యాలోచనై, వః, నిస్తులంకౌశలంబహుధావిలసతీత్యన్వయః, వ్యతిరేకలక్షణాయావాక్యార్థపర్యాలోచనాసామర్థ్యం వివక్షితమ్, అర్థనిష్కషోపయుక్తపదద్యయ వాక్యై తత్ప్రకరణ ప్రకరణాంతరోపనిషదంతరప్రమాణాంతర తక సామానాధికరణ్య నిరూపణమిహపర్యాలోచనమ్, ఏతేషాంవిరోధా దేతన్నిరూపణన్నాస్తీతిభావః, ప్రథమమేతత్ప్రకరణాపకరీమవిరోధందశయతి - అత్యేతి - అప్ర - అస్తికసద్విద్యాప్రకరణే అభిహితా - ప్రతిపాదితా, ఏకజ్ఞానైవ సర్వావగతిః - ఏకప్రతీత్యాసర్వప్రతీతిః, సర్వమేతన్నప్రపాచేత్ - మిథ్యాచేత్, జ్ఞాతస్యస్య సకలపదార్థస్య సత్త్వాత్, సాతవకథంసిద్ధ్యేత్ తస్మాఅసిద్ధా యేనాశుతమితికథితా ప్రతిజ్ఞావ్యాహతాస్యదిత్యన్వయః,

శ్రీ || యథాఏకవిజ్ఞానం పరమాథ్యవిషయం తద్దైవసర్వవిజ్ఞానమపియదిపరమాథ్యవిషయం, తదన్తగతాచ్చ, తదాతద్జ్ఞానైవ సర్వవిజ్ఞానమితిశక్యతేవక్తుమ్, సహిపరమాథ్యశుక్తికాజ్ఞానైవ తదాశ్చరీయాపరమాథ్యరజతంజ్ఞాతంభవతి,

శ్లో॥ ఏకజ్ఞానం యథాతాత్విక విషయమిదం సర్వభో
 శ్చైదృశీచేదస్తభూతాచతత్త్వోదయవిహ సువచస్త
 ద్ధియాసర్వబుద్ధేః । సత్యాయాశ్చక్తికాయాసహి
 భవతిధియా తద్గతాసత్యరాప్యంజ్ఞాతం తద్వత్ప్రీతి
 త్యాజగదన్మతమిదంబ్రహ్మణోనామతంస్యాత్ ॥ ౧

అ॥ సర్వసత్యత్వేపి పరితిజ్ఞాకథం సత్స్వతీత్యత్రాహ - ఏక
 జ్ఞానమితి—

టీ॥ ఇదమేకజ్ఞానం యథాతాత్వికవిషయమ్ పరమార్థవి
 షయమ్, సర్వభోశ్చైదృశీచేత్ - సర్వజ్ఞానమపి పరమార్థవిషయ
 శ్చైత్, తత్రాస్తభూతాచ - పరమార్థవిషయకజ్ఞానాస్తభూతాచ
 స్యాచ్చైదిత్యర్థః, పరివర్జ్ఞానతద్గతాః పురుషాహిజ్ఞాతాభవన్తి, నతు
 తద్భూతిస్థావిభావః, జ్ఞానస్వతదస్తగతత్వం విషయదావృతమ్, సర్వ
 భోశ్చైదృశీచేదస్తభూతాచ తత్తేత్త్వక్తమర్థం వ్యతిరేకణోపపాద
 యతి - సత్యాయాశ్చ - సత్యాయాశ్చక్తికాయాధియా తద్గతాసత్య
 రాప్యమ్, సజ్ఞాతంభవతిహి; తద్వద్బ్రహ్మణఃప్రీతిత్యా, అన్మతజగది
 దన్నామతంస్యాదిత్యన్వయః, సజ్ఞాతంస్యాదిత్యర్థః,

శ్రీ॥ అథాచ్యత, ఏకవిజ్ఞానసర్వవిజ్ఞాన పరితిజ్ఞాయా
 అయమర్థః, నివేశేషచింతాత్రమేవసత్యమ్, అన్యథసత్యమితి; నత
 హి, యేనాశుతం శుతంభవతిఅమతంమతమవిజ్ఞాతమితిశూయేత
 యేనశుతేన అశుతమపిశుతంభవతీతిహ్యస్యవాక్యస్యార్థః, కార
 ణతయోపలక్షిత నివేశేషవస్తుమాత్రేనైవసద్భావశ్చైత్ పరితిజ్ఞా
 తః, యథాసామ్యైకేనమృత్పిష్టానసర్వమృత్తయంవిజ్ఞాతమితి దృష్టా
 న్తోపి సఘటతే, మృత్పిష్టజ్ఞానసహితద్వికారస్యజ్ఞాతతానిదశితా,

తత్తాపివికారస్య అసత్యతా అభిప్రేతేతిచేత్ , మృద్వికారస్యజ్జన
పాదీవదసత్యత్వంశుశూరోరసిద్ధమితి పృతిజ్ఞాతాథానంభావనాప్ర
దశానాయ యథాసోమ్యేతి పృతిద్ధవదుపన్యాసో నయుజ్యతే, నచ
తత్త్వమస్యాదివాక్యజన్య జ్ఞానోత్పత్తైఃపాక వికారజాతస్య అసత్య
తామాపాదయత్ తత్కానుగృహీతమనను గృహీతంవా ప్రమాణ
ముపలభామహాఞ్ఞతి - అయమథా (స్తదనన్యత్వమారమ్భణశబ్దాది
భ్యః) ఇత్యేతి వక్ష్యతే,

శ్లో॥ యద్యుచ్యతే కమత్యా సకలవిషయకజ్ఞానవా
చాయమథో వస్తైకన్నివిశేషం సదితరదఖిలవ
స్తుజాతమ్మపేతి । యేనత్యేనం తథాచెన్నహివచ
ఉపలభ్యేతనాతోపపన్నో దృష్టాస్తశ్చోపదిష్టోవికృతి
రిహమ్నదోవ్యాతిదృష్టాస్తఉక్తః ॥ ॥

తత్తాపిప్రస్తుపాత్వంవికృతిషు మృదగత్యుచ్యతేచే
దసిద్ధంశుశూరోరజ్జనపాదీవదిహాకథితే మృద్వికా
రెమృపాత్వమ్ । నూపన్యాసోయథేత్యాదికథహ
తుతత్సిద్ధవద్యుజ్యతేయం పాక్తాథో యస్తుసం
భావ్యత ఇతిమనసి పృత్యయాథానుతస్య ॥ ॥

విజ్ఞానాత్తత్త్వమస్యాదికవచనభువః పాగ్వికారాన్మ
తత్ప్రగాహ్యుద్యత్తేకాయుక్తం తదితరదధవానో
పలబ్ధంహిమానమ్ । దృష్టాన్తాతోస్తతత్వేజగ
తథానచబహ్మణస్సత్యతాయాం యుక్తస్మాతేప్ర
కాశేభవతీహి తదనన్యత్వమిత్యథావపః ॥ ౨౪౫౫ ॥

అ॥ బ్రహ్మైకమేవసత్యమితిజ్ఞాతే అస్యన్తిభ్యాత్యైస్జ్ఞాతం
స్వాదితిశబ్దః - యద్యుచ్యతేతి—

టీ॥ ఏకమత్యాసకలవిషయక జ్ఞానవాచః - ఏకవిజ్ఞానసర్వ
విజ్ఞానపరిజ్ఞానాక్యస్య, ఏకన్ని శేషంవస్తుసత్ నిర్విశేషవస్తుమాత్రం
సత్యమ్, ఇతరదఖిలంవస్తుజాతంమృషేతి - అయమథఃఇతియోజ
నా, పరిహరతి - యేనెతి - తథాచేత్ - తథాలభ్యవగమే, యేన
త్యేనంవచానాపలభ్యతేతియోజనా, సర్వమిభ్యాత్యైస్ జ్ఞాతంభవ
తీతివా, సర్వన్నిపుత్రంభవతీతివా, ఉపలభ్యేత, సతుయేనాశుతం
శుతంభవతీతి, ఏవంపరిజ్ఞానాక్యాస్వారస్యముక్తమ్, అథ దృష్టాంత
వాక్యాననుగుణత్వమాహ - నాలేతి— అతీ - అస్తిపక్షే,
ఉపదిష్టాదృష్టాంతృనూపపన్నఇత్యన్వయః, అనుపపన్నత్వముపపాద
యతి - వికృతిరితి - ఇహ అస్తిపరిజ్ఞాతాథే, అతీ - అస్తి
న్నపనిషద్వాక్యే మృదోవికృతిః - వికారోహి, దృష్టాంత ఉక్తఇత్య
న్వయః, యథాసామ్యేత్యాదినా మృద్జ్ఞానసజ్జాతస్య మృద్వికార
స్య ఘటశరావాదే ఉక్తాంత్యైస్ పరిపాదనాత్ తస్యచసత్యత్వా
త్ జగదసత్యతాయాం సదృష్టాంతాయముపపన్నఇతిభావః, దృష్టాంత
విరోధంశబ్దః - తతాపీతి . తతీమృదోవికృతిష్వపిమృషాత్వ
మిష్టమిత్యచ్యతేచేదిత్యన్వయః, పరిసిద్ధవదుపన్యాసాన్యథానుపప
త్త్యాదూషయతి - అసిద్ధమితి - శుశ్రూషః - శోతుమిచ్ఛానతః
శ్వేతకెతో, ఇహ, కథితేమృద్వికారే - పరిపాదితేమృద్వికారశూ
తఘటాదౌ, రజ్జుసర్పాదివస్తృమాత్వమ్, అసిద్ధమ్ - అపరితమిత్వ
థః, తతఃఃమిత్వతాహ - నూపన్యాసఇతి - తతః, అపరిసిద్ధత్వా
త్, యథేత్యాదికః - యథాసామ్యేకేనమృద్విచ్ఛేదేత్యాదికః—సుతస్య-

పుత్రీస్య శ్వేతకేతోః, అయంపౌత్రార్థః - ఏకవిజ్ఞానైన సర్వవిజ్ఞానరూపప్రతిజ్ఞాతార్థః స్తు, సంభావ్యత ఇతి - సంభావిత ఇతి మనసి, ప్రత్యయాథామ - ప్రత్యయోత్పత్త్యర్థః; సిద్ధపదుషన్యాసానయూజ్యత ఇత్యన్వయః, మృద్వికారానత్యత్వమచుమానాదినా అనగతమిత్యత్రాహ. విజ్ఞానాదితి- తత్త్వమస్మాత్తేకవాక్యజన్యాత్, విజ్ఞానాత్ పౌక్, ఉద్భవత్తర్కయుక్తమ్ - తర్కానుగృహీతమ్, అథవా, తదితరత్ - తదననుగృహీతంవా, మానంప్రమాణమ్, నౌపలబ్ధంహీత్యన్వయః, నౌపలభ్యత ఇత్యర్థః. అత్ర తదితరదిత్యనైన జ్వాలైక్యబుద్ధిసదాపాతప్రతిజనకంవివక్షితమ్, తత్త్వమసీతివాక్యార్థస్యచ ఇదాసీమనిచ్చన్నత్వాత్ తత్త్వావ్యక్త జీవబ్రహ్మైక్యాన్వయానుసృత్యాసి సజగన్విభాత్యసిద్ధిం చి నవికారమిభాత్యసిద్ధిః ప్రతిభాహ. దృష్టాన్తాసిద్ధిన్నిగమయతి - దృష్టాన్త ఇతి - అతః - జగతోఽసృతత్వే ఇహ బ్రహ్మణస్సత్యతాయాశ్చ దృష్టాన్తోనయుక్త ఇత్యన్వయః, ఆయమథః (తతనన్యత్వమారమ్భణశబ్దాదిభ్యః) ఇత్యారమ్భణాధికరణే వ్యక్తీభవిష్యతీత్యాహ - సూత్రీ ఇతి - తతనన్యత్వమితిసూత్రే) ఏహోఽథఃప్రకాశీభవతీత్యన్వయః,

శ్రీ॥ తథా (సదైవసామ్యేదమగ్రీతసీదే కమేవాద్వితీయం తదైశ్వరబహుస్యాంప్రజాయేయేతి, తత్తైజాస్సజత * హస్తాహమిమాస్మిసౌదైవతా అనెనశీవేనాత్మనానుప్రవిశ్య నామరూపేవ్యాకరవాణి * సన్మూలాస్సామ్యేమాస్సవాః ప్రజాస్సదాయతనాస్సత్ప్రీతిః ప్లావితదావై త్యదిదంసర్వ) మిత్యాదినా అస్యజగతస్సదాత్మకతా సృష్టేః పూర్వకాలే నామరూపవిభాగప్రహేణం జగదుత్పత్తౌ సచ్చబ్దవాచ్యస్యబ్రహ్మణ స్సన్వయతిరిక్తనిమిత్తాన్తరానపేక్షత్వం సృష్టికాలే

అహఃశుభలనస్తస్థిరత్రీసరూపేణ బహుస్వామిత్యనన్య సాధారణసంక
ల్పవిశేషో యథాసంకల్ప మనస్తవిచిత్ర తత్త్వానాంవిలక్షణకృమివి
శేషవిశిష్టాస్పృష్టి స్సమస్తైష్వచేతనైశ్శుభస్తుష్టుస్వాత్మకజీవానుష్రీవేశేన
అనస్తనామరూపవ్యాకరణం స్వవ్యతిక్రస్య సమస్తస్య స్వమూల
త్వం స్వాయుతనత్వం స్వప్రవత్యత్వం స్పేనై షజీవనం స్వప్రతివత్వ
మిత్యాద్యనస్తవిశేషాశ్చాస్త్రైకసమధిగమ్యాః ప్రతిపాదితాః, తత్సం
బధితయా ప్రకరణాస్తరైష్వ్యవహతపాష్టత్వాదినీరస్తనిఖిలదోష
తా సవజ్ఞతా సవేశ్వరత్వ సత్యకామత్వ సత్యసంకల్పత్వ సవా
నస్తకరణనిరతితయానస్తయోగాదయ స్సకలేతరప్రమాణావిషయా
స్సహసౌశఃప్రతిపాదితాః,

శ్లో॥ సద్విద్యాయాః సదేవేదమితీతు జగతస్సత్త్వ
థాత్త్వతత్త్వం సృష్టేః పాజ్ఞామరూపై విభజన
విరహేనాననన్యతత్త్వపైతౌ । సృష్టేసాహం
బహుస్యామితిబహుభవనైచ్చత్వ సాధారణీయాసృ
ష్టివైచిత్రీయ క్తకృమసః సు వహితాతత్త్వవగేయ
థాచ్ఛమ్ ॥

జీవస్వస్వాత్తకస్య పరిణయనమచి తోరూప నామ్నాః
 ప్రివేశాత్ స్వపేర్వత్సం స్వమూలత్వమపిచజగత
 స్స్వప్రీతిత్వత్వమేవమ్ । అన్యేచానస్తథమాత్మహ
 సమవగతాయేతుశాస్త్రైకగమ్యా అన్యతాప్రస్యధ
 మాఃప్రీతిరణుడితాబ్రిహ్మణోఽపాపతాద్యాః ॥ ॥

అ || ఉపరితేనవాక్యాపర్యాలోచనాందశశయతి - సద్విద్యా
యామితి—

మణిమంజూషికాఖ్యాయా వ్యాఖ్యమునహిత - తత్వరత్నావళి: ౧౨౪౧

టీ || సదాయతనత్వఫలితం స్వపేర్వత్వమ్, ప్రకాశనసహి
భారణమ్, శాస్త్రైకగమ్యాత్మనైవ నిషేధాయగుణానువాదఇతిశ
జ్ఞాప్యదానః, సోవిధేరనువాదిత్వమితిభావః, శుత్యస్తరాపర్యా
లోచనాం దశయతి - అన్యత్రాపీతి - అన్యత్రాపీకరణే, అపా
స్తతాద్యా అన్యధమాః, బ్రహ్మణః, ఉదితాః - ప్రతిపాదితా
ఇత్యక్షః,

శ్రీ || ఏవమనన్యగోచరానస్త విశేషవిశిష్ట ప్రకృతబ్రహ్మపరా.
మశేతచ్ఛబ్దస్య నివిశేషమస్తుమాత్రోపదేశపరత్వ మనంగతత్వైవ
ఉన్నత్తప్రతిపదితాయేత, త్వంపదజ్ఞ సంసారిత్వవిశిష్టజీవవాచి, తస్యా
పినివిశేషస్వరూపోపస్థాపనపరత్వే స్వాభావరిత్యక్తస్యాత్, నిర్వి
శేషప్రకాశస్వరూపస్యవస్తునూహ్యవిద్యయాతిరోధానం స్వరూపనా
శప్రసక్తాదిభి న్నసంభవతీతి పూర్వమేవైక్తమ్,

శ్లో || ఏవంస్వానన్యవేద్యామితగుణ కథితబ్రహ్మసంస్థ
శేతచ్ఛబ్దోఽయంస్యా నివిశేషార్థకజ్ఞితివచ
ఉన్నత్తభాషాయతేవః । జీవంసంసారయ్య క్తంకథయ
తికథితంత్వంపద స్వత్రీవాక్యే స్వాభావస్యక్తస్తడా
స్వాద్యదితదపిపదన్నివిశేషార్థకంస్యాత్ ॥ ॥

బ్రహ్మణ్యస్తిక్ ప్రకాశాత్తనితం నఖలుసానివిశేషే
తిరోధియ్యక్తాస్వాస్వరూపక్షతి భయత ఇతీదంపు
రై వాత్రగీతమ్ । ॥ ॥

అ || తతఃకిమిత్యాకాంతౌంపూరయక్ పదద్వయపర్యాలో
చనాభావందశయతి - ఏవమితి—

టీ || స్వానన్యవేద్యామితగుణత్యనన పాకరణికవాక్యవిరో
 ధోవివక్షితః, కథితబ్రహ్మసంస్పృశితచ్చబ్రహ్మత్యనన యతీక్వాపి పృ
 కృతాకారవిశిష్టపరామశీతయా తచ్చబ్రహ్మపుస్తత్తివిరోధఉత్తః,
 త్వంపదస్యాపి వస్తుమాత్రీపరత్వే ముఖ్యాథకప్రహణమాహ—
 జీవమితి - అత్రీవాక్యే - తత్త్వమసీత్యస్తివాక్యే, కథితమ్ - పరి
 తమ్, త్వంపదమ్, సంసారయుక్తం జీవంకథయతీత్యన్వయః, ప్రతిసా
 దయతీత్యథః, అన్యథాతస్యనివిశేషాథకత్వే దూషణమాహ—
 స్వాథకత్వే - తదపిపదంయదినివిశేషాథకంస్యాత్, తదాస్వాథక
 స్త్యక్తస్యాదిత్యన్వయః, యుక్తచ్చబ్రహ్మ సంబోధ్యత్వావచ్ఛేదకత్వా
 పలక్షితథమవిశిష్టవాచిత్యాత్ సంసారిత్వస్త్రివ సంబోధ్యత్వావ
 చ్ఛేదకత్వాత్ తద్విశిష్టవాచినస్త్వంపదస్య నివిశేషాథకత్వే
 తస్యముఖ్యాథకపరిత్యాగస్యాదితిభావః, ప్రమాణతకావర్యాలోచ
 నాపూర్వాకైత్యాహ - బ్రహ్మణీతి - నివిశేషే అస్తిప్రకాశా
 త్తనిబ్రహ్మణీస్వస్వరూపస్యక్షుతిభయతః - స్వస్వరూపనాశప్రసంగభ
 యాత్, తిరోధిన్యాయైతి పురై వాత్రీగీతమ్ - తిరోధానానుపపత్తి
 ప్రకరణే ప్రతిపాదితమిత్యథః, స్వప్రకాశస్యబ్రహ్మణోవిద్యయాతి
 రోధానంపదతాం స్వరూపనాశప్రసంగేన నివిశేషత్వాభ్యుత్ప
 మోనయుజ్యతేతిభావః,

ప్రశీ || ఏవఞ్చనతి సమానాధికరణవృత్తయోస్తత్త్వమితిద్వ
 యోరపిపదయో ముఖ్యాథకపరిత్యాగేన లక్షణాచసమాశ్రయణీ
 యా, అథోచ్యత సమానాధికరణవృత్తానామేకాథక ప్రతిపాదన
 పరతయా విశేషణంశే తాత్పర్యాసంభవాదేన విశేషణనివృత్తే
 వస్తుమాత్రీకత్వప్రతిపాదనా న్నలక్షణప్రసంగః, యథాసీల
 ముత్పలమితిపదద్వయస్యవిశేషైకత్వప్రతిపాదన పరత్వేనసీలత్వోత్ప

లత్వరూపవిశేషణద్వయం వివక్ష్యతే, తద్విత్తాయాంహి నీలత్వవిశిష్టాకారణ ఉత్పలత్వవిశిష్టాకారస్య ఏకత్వప్రతిపాదనం ప్రసజ్యత, తత్తు నసంభవతి, సహినైల్యవిశిష్టాకారణ తద్విస్తుఉత్పలపదేన విశేష్యతే, జాతిగుణయోగన్యాయసమవాయప్రసక్తాత్, అతానీలత్వాత్పలతోపలక్షితవస్త్రైకత్వమాత్రం సామానాధికరణ్యస ప్రతిపాద్యతే, తథా సోయం దేవదత్తత్యతీతకాలవిప్రకృప్తదేశవిశిష్టస్య తేనైవరూపేణసన్నిహిత దేశవత్సమానకాలవిశిష్టతయా ప్రతిపాదనానుపపత్తే రుభయదేశకాలోపలక్షితస్వరూపమాత్రైక్యం సామానాధికరణ్యసప్రతిపాద్యతే, యద్యపి నీలమిత్యాద్యైకపదశ్చివణే ప్రతీయమానంవిశేషణం సామానాధికరణ్యవేలాయాం విరోధాన్నప్రతిపాద్యతే, తథాపి వాచ్యైర్థేకప్రతిధానాంశస్య ప్రతిపాదనాన్నలక్షణా, అపితు విశేషణాంశస్య అవివక్షామాత్రమ్, సవత్సరి సామానాధికరణ్యస్య ఏవఏవ స్వభావఇతి సకశ్చిద్దోషఇతి,

శ్లో || ఏవంచేత్స్యాత్ సమానాధికరణపదయోర్దుఖ్యవృత్తైర్ద్యయోశ్చత్యాగోగాణీచన్పత్తిః పరిహృతి రహితాతత్త్వమిత్యుక్తయోస్తే । నన్వైకస్త్రిసమానాధికరణపదయోరథే ఏవాశయో తోవైశిష్ట్యత్వాగతోఽర్థైర్కమతిజనకయోరేతయోలక్షణాన ॥

యద్యతోప్రీతై సమానాధికరణవచనతూత్పలన్నీలమిత్యత్యాధైర్కేతత్పరత్వాన్నభవతిహి వివక్షోత్పలత్వేచనైల్య । స్యాచ్ఛేత్సాన్తిక వివక్షాప్రసజ్యతీహివిశిష్టైక్యధీరుత్పలత్వశ్యామత్వాదేశ్వసాచేత్ప్రసజతిగుణజాత్యోరిహానోన్యయోగః ॥ ||

తస్మాద్వాక్యే సమానాధిక్యతీతతా సామాపలక్ష్యస్య
 సీలత్వాద్యైర్ధీః సౌః విశిష్టస్యతుభవతి తథాతత్త్వ
 మస్యాదికైఃపి । దృష్ట్యయః పాకృష్టవాఽమితి
 వచసివైవిపకృష్టాదతీతాదైశాన్ కాలాద్విశిష్టస్యతు
 భవతినవై తేనరూపేణతస్య ॥ ॥

ఏతద్దిక్కాలయైకైశ్చమతిరితి దిశాకాలయగ్తోపల
 త్యైశ్చైక కత్వస్యైవధీస్తద్వచసి పదసమానాధిక్య
 త్యాభ్యుపేయా । యద్యచ్ఛస్యత్ర సీలాదికవచసి
 పునఃకేవలేభాసమానవైల్ల్యాద్యస్తత్ సమానాధి
 కరణవచసిత్యాభ్యుత్తాద్విరోధాత్ ॥ ॥

వాచ్యేభావిప్రధానాంశమతిరవిహతేతీహగౌణీనవృత్తి
 వైశిష్ట్యస్యావియోపరమిహవచసిప్రాగ్విహితాద్వి
 రోధాత్ । సహస్యాంశసమానాధికరణవచసఃప్రా
 క్తవస్వభావైషమ్యంకావపినేతి ప్రసజతినహి
 వ్యత్రోదోషోమమేతి ॥ ॥

అ ॥ పదద్వయనిమిత్తసహజే నివిశేషత్వస్యబుద్ధిస్థత్వా
 త్ తదనువపత్తిరూపతకావర్యాలోచనం దశితమ్, సామానాధిక
 రణ్యబలాన్నివిశేషవస్త్యభ్యుపగమ ఇతిశాఙ్కాయాం పదద్వయ
 లక్షణాలక్షణందూషణమాహ - ఏవశ్చాదితి—

టీ ॥ ఏవశ్చాత్ - పదద్వయస్య నివిశేషవస్తూపస్థాపనపర
 త్వే, ఉక్తయోః, తత్త్వమిద్వయోశ్చపదయోః, ముఖ్యవృత్తైస్త్యా
 గః, గౌణీనవృత్తిస్తేపరిమృతిరహితాస్యా దిత్వన్వయః, దువాకరా

స్వాదిత్యుభయః. అథ పరమతముపన్యస్యతి - సన్విత - సను, ఏకస్మి
న్నైవాధే సమానాధికరణపదయోః, ఆశయః - తాత్పర్యమ్; అతః
వై శిష్ట్యత్యాగతః - విశేషణాంశత్యాగేన, అధైక్యమతిజనకయో
రెతయోలక్షణానెత్యన్వయః, వాచ్యాబహిర్భూతపరిపాదనాదితి
భావః, అయచ్ఛాగ్రిస్తాపిషయః,

ఏవంపక్షవిషయే సంక్షేపేణోక్తమథః ముపసాదయతి—

• యద్వదితి - యద్వత్ - యథా, ఉత్పలన్నీలమతిప్రాక్తే ఆత్రసమా
నాధికరణవచన - సమానాధికరణవాక్యే అధైక్యతత్పరత్వాత్—
అధైక్యతాత్పర్యకత్వా దుత్పలత్వేనైవేత్యేచవివక్షానభవతి, తద్వది
త్యధ్యాహారేణాన్వయః, ఉత్పలత్వనైల్యయోవిశేషణయోర్వివక్షా
యాం విశేషణభేదాద్విశిష్టభేదేన అధైక్యతాత్పర్యకత్వం సమా
నాధికరణవాక్యసభజ్యేతేతిభావః, విశేషణవివక్షాయాం దూషణా
న్తరమాహ - స్యాచ్ఛేదితి - అస్తి - నై తేఉత్పలత్వేచ, వివక్షా
స్యాచ్ఛేత్, ఉత్పలత్వశ్యామతాదేవిశిష్టైక్యధిః పరిసజతీత్యన్వయః,
ఉత్పలత్వవిశిష్టైశ్యామత్వాదివిశిష్టైక్యధిః పరిసజతీత్యుభయః, తద్బు
ద్ధ్యజ్ఞేకారేదోషమాహ - సాచేదితి - సాచేత్ - ఉత్పలత్వాదివిశిష్టై
సీలత్వాదివిశిష్టధీస్యాచ్ఛేదితి - స్యాదిత్యస్యానుషక్త్యానన్వయః, ఇహ
గుణజాత్యోరన్యాయధోగః పరిసజతీత్యన్వయః, అన్యాయసమవా
యస్యాదిత్యుభయః. యగపదభిధాన ఉద్దేశ్యోపాదేయ విభాగహాని
పరిసజ్ఞాత్ పదద్వయపరికృత్యుపస్థాపితవిశిష్టైక్య సమానవిభక్త్యా
పరిపాద్యమాన విశేష్యాంశస్యైవ విశేషణాంశభూతజాతిగుణాంశ
యోరైక్యపరిసంగాచ్చ క్రిమేణాభిధానపక్ష ఏవాభ్యుపగన్తవ్య ఇతి
దందూషణముక్తమ్, సవరికరోరాజాదృష్ట్యిత్యాదౌ పరికరవిశిష్టై

దృష్టత్వాన్వయస్థలే విశేష్యతావచ్చేదకేపరికరేదృష్టత్వాన్వయవత్
ఉత్పలత్వవిశిష్టేనైల్యాన్వయ ఉత్పలత్వేపి నైల్యాన్వయస్సాన్వయదితి
భావః,

తాత్పర్యబహిష్ఠస్యాపి విశేషణస్య ఉపయోగందశాయా
ఫలితమాహ - తస్మాదితి - తస్మాత్ - సమానాధికరణవాక్యేవిశిష్టభా
ధస్యాసంభవాత్, ఇహవాక్యే - నీలముత్పలమిత్యాదికే అస్మిన్
మానాధికరణవాక్యే, సమానాధికృతితః-సామానాధికరణ్యేన, నీలత్వా
ద్యైవిశిష్టస్యనోధిః, కిన్తు ఉపలక్ష్యస్యసాధీభవతీత్యన్వయః, తావ
తాపకృతేకిమాయాతమిత్యత్రాహ - తథాతితత్త్వమస్యాదికేఽపి.
తత్త్వమస్యాదివాక్యేపి, తథా తద్దైవప్రతీయత ఇత్యర్థః. నీలోత్పల
మిత్యత్రా విశేషణాన్వయస్ఫుటేఽపితాత్పర్యాభావఉత్తః, తత్రావిశేష
ణాన్వయస్య అస్ఫుటత్వాద్విశేషణాన్వయే స్పష్టతాత్పర్యాభావము
దాహరణాంతరందశాయతి- దృష్టఇతి- యఃసాద్భవః, సవనాయమి
తివచసి, విపకృష్టాద్దేశాత్, అతీతాత్ కాలాత్ విశిష్టస్యతస్యతేనరూ
పేణ ఏతద్దిక్కాలయుక్తైక్యమతిః - ఏతద్దేశకాలవిశిష్టైక్యబుద్ధిః, నెతి,
తద్వచసి - తస్మిన్వాక్యే, దిశాకాలయుగ్తౌపలక్ష్యైకైకత్వస్యైవ
దేశకాలద్వయోపలక్షితత్వైక్యస్యైవ, ధీః - బుద్ధిః, సమానాధికృ
త్యా - సామానాధికరణ్యేన, అభ్యుపేయా - అభ్యుపగంతవ్యైత్యర్థః
విశిష్టవాచినశ్చబ్దస్యవిశేషణపరిత్యాగేన విశిష్టైక దేశతయాతత్సంబద్ధిని
విశేష్యస్వరూపమాత్రేవృత్తిలక్షణేవస్యాదిత్యత్రాహయద్యపీతి-
యద్యపి - అన్యత్రాకేవలేనీలాదివచసి - సమానవిభక్తికపదాంతరా
సమభివ్యాహృతే నీలమిత్యాదిశబ్దై, భాసమానమ్ - ప్రతీయమానమ్
తనైల్ల్యాద్యమ్, సమానాధికరణవచసి నీలముత్పలమితి సమానాధి

కరణవాక్యే, ఉక్తాద్విరోధాత్ - ఉక్తవిరోధేన, త్యాజ్యమ్ - త్యజ్యతే, వాచ్యైకదశత్యాగేన లక్షణాస్యాదితిభావః,

పరిహరతి - వాచ్యఇతి - అథాపి - తథాపి, వాచ్యేపీథానాంశమతిః - విశేష్యాంశబుద్ధిః, అవిహతేతి - ఇహ - అస్తివాక్యే గోణీపుత్రినేత్యన్వయః, తాత్పర్యవిషయతయాధమికతయాచ పృథానస్యవిశేష్యాంశస్య అవజ్ఞానాత్ అపీథానవిశేషణత్యాగేపి లఙ్కల్యాదివికలే పురుషశబ్దస్యేవ సలక్షణతిభావః, ముఖ్యాథత్వే తుల్యేపి విశిష్టపీఠిపాదనదశాలోచైలక్షణ్యం దశకాయతి - వైశిష్ట్యస్యేతి - ఇహవచసి - అస్తి సమానాధికరణవాక్యే, వైశిష్ట్యస్య - విశేషణస్య, ఉక్తాద్విరోధాత్ - ఉక్తవిరోధేన, అవివక్షాపరమ్ - అవివక్షామూర్తమ్, పూర్వంపక్షేలక్షణభావఉక్తాదానీంసపక్షే విశదీకృతౌ భవతి; విశేషణావివక్షాయా మస్వారస్యంస్యాదిత్యత్రాహ - సర్వస్యేతి - సర్వస్య సమానాధికరణవచసః - పోక్తౌ యమేవ స్వభావః, కాపి నవైషమ్యమితి కొపిదోషోఽత్రీమమ సప్రసజతీత్యన్వయః, ఇతీతిశక్కాసమాప్తా, సామానాధికరణ్యపుష్పత్వేత్రేదృశత్వా న్నాస్వారస్యమ్, పుష్పత్వత్వసనురోధేనతిహ్య స్వారస్యమ్, అత ఏకాథ్యపుష్పత్వత్తివిరోధివిశేషణ వివక్షాయామేవ అస్వారస్యమితి భావః,

శ్రీ ॥ తదిదమసారమ్, సర్వేష్వేవవాక్యేషు పదానాంపుష్పత్వత్తిసిద్ధాథకసంసగ్గవిశేషజూత్రీంపీత్యాన్వయమ్, తత్రీసమానాధికరణవృత్తానామపినీలాదిపదానా వైల్లల్యాదివిశిష్టవవాఖ్యోపుష్పత్వత్తిసిద్ధః పదాన్తరాథకసంసృష్టోఽభిధీయతే, యథా, నీలముత్పలమానయెత్యుక్తే నీలిమాదివిశిష్టమేవానీయతే, యథాచ, విద్ధ్యాటవ్యామృతముదితోమూతజగణ స్తివృత్తీః పదద్వయావగతవిశేషణవిశి

ప్రవవాధాః పృథీయతే, వీవంవేదాస్తవాశ్చేష్యపి సమానాధికరణనిదేశేషు తత్తద్విశేషణవిశిష్టమేవబిహ్నా పృథిపత్రవ్యమ్, నచ విశేషణవివక్షాయామితరవిశిష్టాకారంవస్తు అన్యేన విశ్లేషవ్యమ్, అపి తు సవైః విశ్లేషణై స్సవ్యరూపమేన విశేష్యమ్, తథాహి భిన్నపృథ్విత్తినిమిత్తానాంశబ్దానామేకస్తిన్నభేదృత్తిస్సామానాధికరణ్యమ్, ఇత్యన్వయేన నివృత్త్యావాపదాస్తరపృథిపాద్యాకారా దాకారాస్తరయుక్తతయా తస్యైవ వస్తునఃపదాస్తరపృథిపాద్యత్వంసామానాధికరణ్యకార్యమ్, యథా దేవదత్తశ్శ్యామోయువా లోహితాక్షోఽదీనోఽకృపణోఽనవద్యజ్జతి, యత్రైవైకస్థివస్తుని సమన్వయా యోగ్యం విశేషణద్యయం సమానాధికరణపదనిదేశ్యమ్ తత్రాప్యన్యతరత్పదముఖ్యస్య త్రమాశ్రీయతే, నద్యయమ్, యథా, గౌపాఃహీకఇతి, నీహోత్పలాదిషుతు విశేషణద్యయాన్వయావిరోధాదేకమేన ఉభయవిశిష్టంపృథిపాశ్చతే,

శ్లో॥ నైతత్సారంపదానాంజగతిచ నిగమేఽథాన్య సంసర్గాభేదస్సిద్ధప్రత్యుత్తి కస్యాఖిలవచసి పరిజ్ఞాప్య తెఽథాన్తరేణ । తత్ప్రప్రాక్తై సమానాధికరణవచ సిప్రాక్తసీహోక్తితోఽయంసిద్ధప్రత్యుత్తికొథాన్సుర తివరపదాథాన్వితోనైల్యవాహి ॥ ॥

నీలంపుష్పంసమానైయమితితువచసాఽఽనీయతేనీల మేవహ్యన్యన్నానీయతేఽచ్చంకుసు మమహతతొఽవ్యాహతానీలతాధీః । విద్యాటవ్యాంపృహృప్తఃపృథివసతిమహామత్తమాత్రజయూ ధస్త్విత్పృథిజ్ఞాయతేఽథాఃపదయుగకథితాథాన్ ద్వయోపేతవ ॥

వేవంపోత్తైసమానాధికరణ నిగమాస్తస్థవాక్యైపితత్త
దైవ్విష్ణ్వేవతమేన పరికృతమిహపరంబ్రహ్మబోధ్యం
పవాభ్యామ్ । నూనైశ్చిష్ట్యేవినయోదిభనతివిశేష్ట
వ్యమన్యేనధమేణాన్యైధమైయతం వస్తస్విషి
తుసకలధమైస్సర్వరూపస్తథాహి ॥ ॥

శబ్దాభిన్నపరివృత్త్యైపయికగుణ యుతాయెన్యైరేషా
స్తుస్థిహేయకతాగ్రథే సమానాధికృతితిమహా
భాష్యసమానిరుక్తా । అన్యకారణ శబ్దాస్తరసమధిక
గతస్యాస్వయాద్యావిన్నత్యైవాథాన్యైకస్యభిన్నా
కృతితృహపదాద్బోధ్యతాస్యాస్తుకాశ్యమ్ ॥ ॥

త్యాజోయంలోహితాక్షః పురుషశహాయువాసున్ద
రోదేవదత్తోద్భుష్టోఽదీనోఽననద్యోకృపణశతి పున
స్సన్దిహేమాదాహృతివాక్ । ధర్మాద్వాచ్యే
రుద్ధావచసితుకథితే యతీనాన్యైశుమహాకావస్తు
న్యైకతీతతాన్యై తరదుభయతోఽముఖ్యవృత్తన్న
యుగ్గమే ॥ ॥

గౌవాహీకోయమిత్యాదికవచసి సనీలోత్పలాన్య
క్రిషుస్యాదేకస్యావ్యస్వయస్య పరిహతివిరహాదౌ
ణవృత్తిఃపదస్య । ॥ ౨౫౯౫ ॥

అ ॥ ఇమంపూర్వపక్షం పరిత్యజేత్ - నైతత్సారమితి -

టీ ॥ పరిధనుంచరమోక్తతయాబుద్ధిస్థం వ్యుత్పత్త్యస్తరా
శ్రేయణన్నిరస్యతి - పదానామితి - జగతినిగమేచ - లోకవేదేచ,

అఖిలవచసి . సమానాధికరణేవ్యధికరణే సవకత్తైవవాక్యై, సిద్ధప్రస్థ
త్వత్తికస్య - ప్రస్తత్వత్తిసిద్ధస్య, పదానామర్థస్య, అర్థాన్తరేణ -
పదాన్తరాధాన, సంసర్గభేదః - సంబద్ధవిశేషః, జ్ఞాప్యతే - పరి
త్యాగ్యత్యత్యధః, అఖిలవచసీత్యనన (గామానయా, గాంబధాన
ఇత్యాదివ్యధికరణవాక్యేషు సహిపౌతివాక్యం పదానామర్థభేదప్రస్థ
త్వత్తికల్పనమ్, (కౌప్రకల్ప్యవిరోధతుయ్యక్తఃకౌప్రపరిగ్రహః))
ఇత్యాద్యై న కౌప్రప్రస్థత్వత్త్యైవ సావధానబోధనసంభవే ప్రస్తత్వత్వ
న్తరకల్పనానుపపత్తే, తథా సమానాధికరణవాక్యేషుపి న పదానాం
ప్రస్తత్వత్వన్తరం పరిస్థితిమిత్యాదివిష్టవిషయంకల్పసీయమితిగన్యా
తే, ప్రస్తత్వత్వన్తరాభావేపి వాక్యానాం పరస్పరవైషమ్యసంభ
వ్యాపాదనవరంసంసర్గభేదపక్షమ్, ప్రస్తత్వత్తిసిద్ధార్థానంసర్గవిశే
షాద్యావ్యవైషమ్యమ్, సతుపరికృత్యంశస్య ప్రస్తత్వత్వనవగతార్థాన్
న్తరకల్పనాదిత్యభిపాయః, ఏవంసవకవాక్యసాధారణంయావముక్త
మ్, అనన సమానాధికరణవాక్యేషుఫలితమర్థమాహ - తత్తైతి-
తత్తి - తేషువాక్యేషు, పౌక్తసమానాధికరణవచసి నీలముత్పలమితి
వాక్యే, పౌక్తసీలోక్తిః - పౌక్తసీలశబ్దాత్, సిద్ధప్రస్థత్తికః -
ప్రస్తత్వత్తిసిద్ధః, నైల్యవాసథోయమ్ - నైల్యవిశిష్టోర్థోయమ్,
పరపదార్థాన్వితః - ఉత్పలపదార్థాన్వితః, స్ఫురితి - భాసత్యత్య
ధః, సమానాధికరణపదానాం విశిష్టేకార్థాన్వితీతి హేతుత్వ ము
దాహరణేనశ్చేతి . నీలమితి, నీలంపుష్పంసమానైయమితివచనా-
నీలమేవపుష్పమానీయతే - నాచ్ఛంకుసుమ మిహానీయతే, ఇతిఅనీ
యత్యత్యస్యానుపక్షేనాన్వయః, అతొనీలతాధీరవ్యాహతేత్యన్వయః,
నీలత్వబుద్ధిమన్వాత్యధః. సమానాధికారణపదసముదాయా
పస్తుమాతృపౌత్యాయకశ్చేద్యన్తు మాతృత్వావిశేషాదనీలమప్యానీ

యైత్యభిప్రాయః. కిచ్చ సమానాధికరణపదానాంవిశేషణపరిత్యాగేనా హేతుః, సామానవిధక్త్యవగతమైక్యమితిచెన్న, ప్రాతిపదికావగతవిశేషణస్వయంబలాత్ సమానవిధక్తిరైక్యం న్న ప్రతిపాదయేత్, తదేవయత్తన్, విధక్త్యధాదపి ప్రాతిపదికాధాప్రధాన్యాత్, (అదితిఃపాశాన్, గృహంసమ్ప్రాప్తిన్) ఇత్యాదిషుహేవిధక్త్యధానాద్యుక్తః; ఏక్యవిషయప్రయోగదశానాదైక్యపరమితిచెత్, విశేషణస్వయేసి ప్రయోగదశానాత్ విశేషణస్వయమపిబోధయతి, శబ్దప్రతీతిహేవస్తు మాలీప్యేవ, విశేషణస్వయంస్తు ప్రత్యక్షబలాత్ స్వీక్రియతే, ప్రత్యక్షాగోచరేతు యథాశబ్దన్నవిశేషణప్రతీతిరితిచెన్న, విశేషణస్వయశబ్దప్రతీతివిషయః, ఏక్యస్తుప్రత్యక్షబలాదజ్ఞీక్రియత్యతి కిన్నస్యాత్, ప్రత్యక్షాగోచరేపి దేవదత్తశ్శాస్త్రమోయువేత్యాది ప్రయోగేషు ఏక్యంశబ్దధీవిషయఇతిచెత్ తత్రైవపరోక్షవిషయప్రయోగ విశేషణస్వయస్యాపిప్రతీతే విశేషణస్వయశబ్దవేన, సప్రత్యక్షసిద్ధ్యతి, ఇథంప్రత్యక్షస్థలే ఉదాహరణాంతరమభిధాయపరోక్షస్థలే ఉదాహరణాంతరందశాయతి - విధ్యాటవ్యామితి - పదయుగకథితాథాద్యయోపేతవన—ప్రహృష్టపదమహచ్ఛబ్దకథి ప్రహృషమహత్త్రవిశిష్టవమాత్యయుధరూపాధాః, జ్ఞాయతే - బోధ్యత్యత్యధాః. || ఇథంప్రత్యక్షపరోక్షవిభాగతహితం సమానాధికరణపదానా మనెకవిశేషణవిశిష్టే కాథాబోధకత్వందశాతన్, తస్మాత్ యవీవలాకికా స్తవవైదికా ఇతి లోకవేదాధికరణస్వామేన వేదాంతవాక్యేషుపి పదద్వయావగతవిశేషణపరిత్యాగేనైవ అధాః, ప్రతిపత్త్యుత్తరత్యాహ ఏవమితి—వీవన్, ప్రాక్తే సమానాధికరణ నిగమాంతస్థవాక్యేషు—పూర్వముక్తే తత్త్రవిమన్యాదీసమానాధికరణవాక్యేషుపదాభ్యాం తత్త్రవిమన్యాదాభ్యా

మ్, తత్తదైవశిష్ట్యపెతమ్ - జగత్కారణత్వ సంసారిత్యాది తత్తద్ధ
 ముఁ విశిష్టమ్, ప్రకృతం పరంబ్రహ్మైవ బోధ్యమిత్యన్వయః, అన్యోన్య
 సమవాయప్రసంగం పరిహరతి - నూనైశిష్ట్యశ్చితి వైశిష్ట్యవికారభవతి
 యది, విశేషణే వివక్షాభవతిచేత్, అన్యైథమైః యుతం వస్తు, అన్యే
 సథమైః అన్యోవిశిష్టవ్యమ్, అపితు సకలధమైః స్వరూపం విశే
 ష్యవ్యమితి విశేష్యవ్యమిత్యన్య అనువక్షేః సాన్వయః, ఆరుణాధిక
 రణే విస్తరణపరిహారో వక్ష్యత ఇత్యత్ర సంతీప్తః; సహి
 యథా అనుపపత్తిస్సాన్వితే తథావత్తవ్యమితిభావః, కృమణాభిధా
 నాహి ఏకధమః విశిష్టే అపరిధమాన్వయేన అన్యోన్యసమవాయ
 ప్రసంగః, యుగపదభిధానచనాయందోషః, సవః విశేషణైస్వరూప
 వైస్యవ విశేష్యత్వై అనుగుణం సామానాధికరణ్యలక్షణమిత్యాహ-
 తథాహీతి || (భిన్నప్రకృతినిమిత్తానాం శబ్దానామైకస్థిత్తే శ్చైవ ప్రకృ
 త్సామానాధికరణ్యమితి) మహాబాష్యే క్తం సామానాధికరణ్యలక్ష
 ణం శబ్దాన్తరేణానువదతి - శబ్దాశ్చితి - భిన్నప్రకృత్యైవ యిక్ గుణ
 యుతాః - భిన్నప్రకృతినిమిత్తకాః, యైశ్చాన్వయః - ఏషామ్—
 ఏతేషామ్, ఏకతాద్రేణ్యత్వైః - సమానాధికృతిః, ఏషా - సమా
 నాధికృతిః, మహాబాష్యే నిరుక్తా - వ్యాఖ్యాతా, సహి విశేషణాన్తర
 విశిష్టాకారే విశేషాన్తరాన్వయప్రతిపాదనం సామానాధికరణ్యమిత్యు
 క్తమ్, ఇతి ఉక్తలక్షణం నైవీయపక్షానుగుణమితిభావః, సామానాధి
 కరణ్యలక్షణగ్రాన్థవిప్రణాతి - అన్యాయాకారణేతి - అన్యాయాకారణ—
 భిన్నాయాకారణ, శబ్దాన్తరసమధిగతస్య - పదాన్తరప్రతిపాద్యస్య, ఏక
 వైస్యవాధాన్వయ, అన్వయూద్యానివృత్త్యావా - అన్వయూద్యానివృత్త్యా
 వ్యాన్వృత్తిరూపేణవా, భిన్నాకృతితః - ఆకారాన్తరేణ, పదాన్వృత్త్యా
 తా - పదాన్తరజన్యబోధవిషయతా, అన్యాయః - సమానాధికృత్యైః,

కార్యమ్ - ఫలమిత్యర్థః, ఆస్వయనూపాధఃస్య వ్యాప్తత్వీయా
 పాధఃత్వేన్నకల్పనీయమ్, యథావృత్తత్తి అస్వయముఖేన వ్యాప్త
 త్తిముఖేనవాచస్తుచః పదాన్తరప్రతిపాద్యాకారాదాకారాన్తరయు
 క్తతాప్రతిపాదనంసమనాధికరణ పదసముదాయకార్యమిత్యుక్తం
 భవతి || ఉదాహరణి శ్యామోయమితి, (అయందేవత్రాపురుషశ్యా
 మోయ వాలోహితాగ్నోఽదీనోఽసవద్యోఽకృపణః) ఇతివా
 గిహేనాదాహృతిస్సాన్వదిత్యస్వయః, ఆస్వయముఖేన అనెకప్రవృత్తి
 నిమిత్తవైశిష్ట్యాదాహరణః శ్యామోయమితి, న్యతితేకముఖేన
 అనెకప్రవృత్తినిమిత్తవైశిష్ట్యాదాహరణ మదీనఇత్యాది, దీనత్వముఖా
 స్వరమనస్కత్వమ్, కృపణత్వేన్నిధః సత్వమ్, అత్రాయఃపథః, కృ
 మేనాభిధానవ్యధికరణవాక్యేష్వపి కరణకారకవిశిష్టే అధికరణకార
 కాన్వయస్సాన్వితే, తద్విశిష్టే ఇతరకారకాన్వయోవాచాసజైదితి
 అన్యోన్యవైశిష్ట్య ప్రసజ్జవోద్యంవ్యధికరణవాక్యేష్వపి సమాసమ్,
 తత్రాయఃపరిహారః, సపివాత్రాపి తథాహి - పదజాతంశుతంసవకం
 స్థానితానన్వితాధఃకమ్ | న్యాయసంపాదితవ్యక్తిపశ్చాద్వాక్యాధః
 బోధకమ్) ఇత్యుక్తప్రకారేణ స్తరణదశాయాం సవైఃపదైఃపుథక్
 పుథక్స్వాధః స్తరణా న్నవిశేషణానామన్యోన్యసమవాయప్రసజ్జః,
 పరామళకదశాయాఞ్చ, యథా ఉపపన్నంభవతి తథాపరామళా
 న్నాయంప్రసజ్జః, పశ్చాన్యగవత్ సవైఃపదై వాక్యాధఃబోధా
 న్నమిధస్సమవాయప్రసజ్జః, తస్మాత్ సమానాధికరణపదై యుగప
 త్తత్తత్తదప్రవృత్తినిమిత్తవిశిష్టేకవిశేష్యప్రతిపాదనన కృమాభావా
 న్నాన్యోన్యసమవాయఇతి - ఏవంసవకత్రావృత్తత్తిసిద్ధాధఃపవస్వీ
 కార్యశ్చై న్నకవేదితపి వృత్త్యన్తరకల్పనం పుత్త్యన్త్యన్తరకల్పనం
 వాస్వాదిత్యత్రాగ - ధమః వితి - కథితేయత్రాపచసిహితై

యతోవాక్యే, ఏకతేవస్తుని, అన్వేతుంనాచాఽన్వాధమాన్వే, తతో తస్మిన్వాక్యే, ఉభయతః - పదద్వయే, అన్వేతంతే - ఏకం పదమ్, అముఖ్యసృత్తమ్ - లాక్షణికమ్, నయగ్గమ్ - నపదద్వయ మిత్యర్థః. అత్యోదాహరణమాహ - గౌవాః హీక ఇతి - పుత్రత్తి సిద్ధాఢన్వీకారవచ సమాత్యస్వతఃప్రాప్తః, తస్యప్రమాణవిరోధాద న్వయాయోగ్యతేవసతి పృత్తస్తరకల్పనంప్రాప్తమ్, తదసమ్భవే పుత్రత్తస్తరకల్పనమ్, గోశబ్దస్యకరణవాచిత్యే - పృత్తస్తరాభా వాద్ధిశక్తికల్పనమ్, యదావృత్త్యస్తరకల్పనమ్, తదానీమన్వయతర స్యాముఖ్యత్వకల్పనమ్, తావత్తేవవిరోధశమనాత్, నపునస్సవే హంపదానామ్, తాత్పర్యనిశ్చయకాభావప్రసక్త్యాత్, గౌవాః హీక ఇతిప్రయోగే గోపదన్వేనహ్యముఖ్యత్వమ్, నతువాహీకపదస్యాపి, అన్వేతరపదస్యపృత్తస్తరకల్పనాపి నశివే శేషపరత్వమ్, ముఖ్యసృత్త్య పనీతవిశేషణానన్వయేపి పృత్తస్తరగోపనీత విశేషణాన్వయాదితిభావః, నీలోత్పలాదివాక్యేతు పృత్తస్తరకల్పనమేతురేవనాస్తీత్యాహ - న నీలోత్పలాద్యుక్తిప్వీతి - నీలోత్పలాద్యుక్తిషు, అన్వయస్యప్రతిహతి విరహాత్ - అన్వయానుపపత్తివిరహాత్, ఏకస్యాపిపదస్య గౌణవృత్తి సహస్యాదిత్యన్వయాః, లక్షణానస్యాదిత్యర్థః.

శ్రీ ! అథమనుషే ఏకవిశేషణప్రతిసంబద్ధిజ్యేన నిరూప్య మాణం విశేషణాంతరప్రతిసంబద్ధిత్యాద్విలక్షణమిత్యుటపటయోరివ ఏకవిభక్తివిదేశే శైవ్యైక్య ప్రతిపాదనాసంభవాత్ సమానాధికరణ శబ్దస్య నవిశిష్టప్రతిపాదనపరత్వమ్, అపితువిశేషణముఖాన స్వరూప ముపసాప్య తదైక్యప్రతిపాదనపరత్వమేవేతి, స్యాదేతదేవమ్, యది విశేషణద్వయప్రతిసంబద్ధిత్యమాత్ర మైక్యన్నిరుద్ధ్యాత్, నచైతదస్తి ఏకస్థిధర్మిణ్యుపసంహతుం మయోగ్యధర్మ ద్వయవిశిష్టత్వమే

చ హ్యేకత్వన్నిరుణధి, అయోగ్యశాచ ప్రిమాణాన్తరసిద్ధా ఘటత్వ
 పటచ్చయోః, నీలముత్పలమిత్యాదిషుశు ద్దణ్డిశ్వకణ్డలిశ్వనత్ రూప
 చత్వరసచత్వరస్థవత్వాదివచ్చ విరోధోనూపలభ్యతే, నతేవలమ
 విరోధవన, ప్రివృత్తిచిమిత్తభేదన ఏకాధః నిష్కశ్వరూపం సామా
 నాధికరణ్యముపపాదయత్యేవ ధర్మద్వయవిశిష్టతా, అన్యథాస్వ
 రూపమాత్రైశ్చ అనెకపవప్రివృత్తానిమిత్తాభావాత్, సామానాధిక
 రణ్యమేవనన్యత్, విశేషణానాం స్వసంబంధానదరణవస్తుస్వరూపాప
 లక్షణత్వేనతి ఏకేనై నస్తూపలక్షిత మిత్యుపలక్షణాన్తరమనభాక
 మేవ ఉపలక్షణాన్తరోపలక్ష్యాకారభేదాభ్యుపగమే తేనాకారేణ
 సవిశేషత్వచిన్ద్య, సోయందేవదత్తకత్వత్రాపి లక్షణాగన్ద్యో నవిద్య
 తే, విరోధాభావాత్, దేశాన్తరసంబద్ధితయా అతీతస్యసన్నిహితదే
 శసంబద్ధితయా వత్కమానత్వేవిరోధాత్, అతవవహి సోఽయ
 మితిప్రిత్యభిజ్ఞయా కాలస్వయసంబద్ధినోవస్తున ఐక్యముపపాద్యతే
 వస్తుస్థిరత్వవాదిభిః, అన్యథా ప్రతితివిరోధసతి సర్వహంక్ష
 ణికత్వమేవన్యత్, దేశద్వయసంబద్ధ విరోధస్తుకాలభేదన పరి
 హీయతే;

శ్లో ॥ యన్యచ్యతాతీధర్మజగతిః విదితోధర్మ
 భేదాద్విభిన్నోదృష్టాభిన్నాఘటాద్య ఇహతుఘట
 పటత్వాదిధర్మైవిభిన్నైః । తుల్యాప్రేతదర్శక
 వచసముదితానౌవిధక్తిస్తదైక్యం వక్తుంతద్వత్
 సమానాధికరణగిచ్ఛక్తైక్యభీనాకసయాన్యత్ ॥ ॥

కిన్తూపస్థాప్యధర్మావగతితథా తద్ధర్మణస్సస్వ
 రూపంతత్రైవైకప్రితీతింజనయతిసవిశిష్టైశ్చ బుద్ధా

క్షమతి । స్యాదేవభిన్నధర్మాన్వయఃసహాయదిధ
మైశ్యక్యమేతిన్నరుద్ధాన్యై వం తేచెద్విరుద్ధాభవత
ఇహతదై ప్రోరుద్ధాత్తదైక్యమ్ ॥ ॥

సిద్ధోమానాన్తరేణత్విహతు ఘటపటత్వాదిధర్మే
ఽరోధో నాయన్నోత్పలత్వాదిషు భవతిఽరోధఃప
తీతః కశఞ్చత్ । ఏకస్త్రిధర్మయోనాహ్యనుప
హతిరియం కేవలావృత్తిమత్వేపి త్వస్త్రివిద్యమా
నాఘటయతిహి సమానాధికారఞ్చవాచః ॥ ॥

నోచెన్నస్యాత్ సమానాధికృతిరిహనిమిత్తవృధేద
ప్రహాణాద్యన్వచ్చైకాథాకేసానభవతి ఘటకుమ్భా
దిశబ్దేసహూక్తై । ధర్మాణాన్నైవ యోగాదర
ఇహాయదిచైతైస్తుగమైశ్వర బోధ్యస్తహేయకేనైవ
ధర్మేప్రమితిరితిసృధై వాన్యధర్మాన్వయస్సాస్యత్ ॥

అకారాచ్చద్విభేదోభిమత ఇహతదాతౌన్యధ
మోపలక్ష్యతై నాకారేణసన్తుపిసజతి సవిశేష
స్తతస్సేవ్యై భజః । వాక్యేసోఽయంపుమానిత్య
పిసఖిలుభవెల్లక్షణాతావిరోధా దైశైఽతీతోహి
భిన్నైస్థితఇతరదిశేహస్థితౌవతమానః ॥ ॥

ఏకత్వంప్రతిత్యభిజ్ఞాఘటయతిహి యతోభిన్నకాలస్థితే
సాతస్యాదేవస్థితత్వంఘటయతిజగతోవస్తునస్థైర్యవాదీ ।
నోచేదేవంప్రసక్తంక్షణిక మఖిలమప్యన్యదేశాన్వ
రసాస్తోహేయకస్త్రిక కాలభేదాదితినహివిహతిఃకాపి
చాతప్రసక్తా ॥ ॥

మణిమంజూషి కాఖ్యయా వ్యాఖ్యతూసహితా - తత్పరత్వావళిః ౧౨౫౭

అ || విశేషణభేదేనవిశేష్యభేదంశబ్దతే - యద్యుచ్యతేతి -

టీ || అత్యజగతిధర్మార్థమభేదాద్విభిన్నా హీత్యన్వయః, తదైవదృష్టమిత్యాహ - దృష్టాంతి - ఇహ - అస్తిజగతి, ఘటా వ్యాః - విభిన్నైఃఘటపటత్వాదిధర్మైఃభిన్నాదృష్టాంత్యన్వయః, సమానాధికరణవాక్యే సమానాధికృత్యా యదిభిన్నధర్మవిశిష్టయోరైక్యప్రతీతిస్సీక్తియతే, తహిఃఘటఃపటిత్యాదావపి ఘటపటాదీనాం సమానవిభక్త్యావికృత్యప్రతీతిస్సాదిత్యాహ - తుల్యాపీతి - తదభేదవచసి - ఘటపటాద్యభేదే ఘటపటిత్యాదివాక్యే, సముదితా, ఉక్తా, విభక్తిః - తుల్యాపి - సమానాపి, తదైక్యమ్ - ఘటపటాదైక్యమ్, వక్తుమ్ - ప్రతిపాదయితుమ్, నెష్టే - నక్షమా, తద్వత్, సమానాధికరణగిరి - సమానాధికరణవాక్యే, అనయా - సమానవిభక్త్యా, ఉక్తైక్యధిః - ధర్మద్వయవిశిష్టైక్యబుద్ధిః, సన్యాదిత్యన్వయః, విశేషణత్యాగే తత్ప్రతిసంబద్ధివిశేషోపస్థాపనాయోగాత్ తదైక్యమపి దుష్ప్రతిపాదనమిత్యత్యాహ - కిన్త్వీతి - కిన్త్వధర్మావగతిః - ధర్మప్రతీత్యా, తద్ధిమిః - స్వస్వరూపముపస్థాప్యతత్రైవవికృత్యప్రతీతింజనయతి విభక్తిరితి విభక్తిరిత్యన్వయ అనువశేణాన్వయః, విశిష్టైక్యబుద్ధౌ - విశిష్టైక్యబుద్ధ్యుత్పాదనే, నక్షమేత్యన్వయః, తాత్పర్యావిషయస్యాపి విశేషణస్య పరామర్శేదశాప్రతీతిమాత్రేణ తద్విశేష్యప్రతీతిసిద్ధేస్తదైక్యప్రతిపాదనం సంభవతీతిభావః, ఇతీత్యన్వయద్యుచ్యతేత్యనాన్వయః, ధర్మభేదమాత్రీన్నధర్మభేదకమ్, కిన్త్విరుద్ధధర్మేవపథమేభేదకఇత్యభిప్రాయేణ పరిహరతి - స్వాదేవమితి - ఇహ - ఇహజగతి, భిన్నధర్మాన్వయః, భిన్నధర్మాన్వయమాత్రీమ్, ఏతద్ధర్మైక్యంయదీనిరుద్ధ్యాత్ -

పరిహారత్, తదాస్యాదేవమ్ - విశేషణభేదాద్విశేష్యభేదస్సాదిత్య
 ఖః. భిన్నధర్మాన్వయస్య ధర్మభేదకత్వందృష్టంహీత్యత్రాహ -
 నైవమతి - ఏవన్న - భిన్నధర్మాన్వయమాత్రిం ధర్మభేదకన్న
 భవతీత్యధః. ఘటత్వపటత్వాదిస్థలే తథాదృష్టమిత్యత్రాహ -
 తౌ - భిన్నధర్మావిరుద్ధాభవతశ్చైత్, తదైవ, తదైక్యమ్ - ధర్మైశ్చ
 క్యమ్, ఉపరుద్ధాత్ - భిన్నధర్మాన్వయ ఇత్యనుషణ్ణాన్వయః,
 యశోవిరుద్ధత్వమభ్యుపగతమ్, తత్రాపి విశేషణత్వమేవహివిరుద్ధత్వే
 ప్రయోజకమ్, అతోసీలత్వాదివిశేషణమపి విరుద్ధంస్యాదిత్యత్రాహ.
 సిద్ధతి - ఇహఘటపటత్వాదిధర్మేతు, మానాన్తరేణవిరోధస్సిద్ధః,
 నీలోత్పలత్వాదిఘ - నీలత్వోత్పలత్వాదిఘ, అయంవిరోధోన కథ
 జ్ఞిత్ప్రతీత్యిత్త్యన్వయః, మానాన్తరేణేత్యనైవ విరోధోనవిశేషణస్వ
 ప్రియుక్తైత్యుక్తంభవతి.

అవిరోధేపి వివక్షితైక్యానుపయోగాద్విశేషణా వివక్షేత్య
 త్రాహ - ఏకస్థిత్తి - ధర్మయోరేకస్థిత్తిమత్వైశ్చేవలా
 అనుపహతిన్ - నావిరోధమాత్రిమ్, అపితు, అస్థి - ఏకస్థి,
 ఐద్యమానా-వత్మామానాధర్మా, వాచః, వాక్యస్య, సమానాధికా
 రణ్ - సామానాధికరణ్యణ్, ఘటయతి ఉపపాదయతీత్యధః,
 పర్యాయయోఃపదయోరేకాక్షణ్యత్వై నిమిత్తసాపేక్షత్వై తేన
 వినా తత్రప్రసృత్యయోగాచ్చ అత్యంతోపయోగాద్విశేషణస్యవివ
 క్షితత్వమితిభావః, ఘటయతీత్యనైనోక్త ముపపాదకత్వమేవ వివక్షే
 బాధంప్రదేశయన్ దృఢయతి - నోచేదితి - నోచేత్ - విశేషణ
 త్యాగే, నిమిత్తప్రభేదప్రమాణాత్ - ప్రసృత్తినిమిత్తభేదపరిత్యాగా
 త్, యద్యచ్చ - యథాచ, సహజై - సహప్రియుక్తై, ఘట

కుమ్భాదిశబ్దై - ఘటఃకుమ్భాదిత్యాదిశబ్దై, తద్వదిహసమానాధిక్యతీ
 నఃస్యాదితి తద్వదిత్యస్యాధ్యాహారోఽన్వయః, ఉపలక్షణతయా
 నిమిత్తత్వంస్యాదిత్యత్రాహ - ధర్మాణామితి - ఇహ - అస్మిన్
 సమానాధికరణవాక్యే యదిధర్మాణాం యోగాదరోనైవ - ధర్మా
 ణాంయోగతాత్పర్యన్తైవయది, ఏతైస్తు - ఏతైర్ధర్మైస్తు,
 ధర్మైస్సహోధ్యంయదీతి యదీత్యస్యానుషక్త్యాన్వయః, తహి -
 తదావకేనైవ - ఏకధర్మైశ్చైవ, ధర్మిఃప్రమితీతి - ధర్మిఃస్వరూప
 ప్రతిపత్తిరితి, అన్యధర్మాన్వయోవృత్తైవస్యాత్ - వ్యర్థఃప్రవస్యా
 దిత్వధః, నను ఉపలక్షణాన్తరవైయధ్యంతవాపిహిసజెత్, ఏక
 స్తీన్నుపలక్ష్యే జన్మాద్యనౌకాపలక్షణాభ్యుపగమాదిత్యత్రాహ - ఆకా
 రాగితి - అతీ - అస్తిన్నైకైకధర్మోపలక్ష్యకారే, అన్యధ
 మోపలక్ష్యకారాద్భేదగ్రహభిమతశ్చైత్, తెనాకారేణ వస్తుసవిశే
 షంప్రసజతి - అస్తుకాహానిరిత్యత్రాహ - తతస్సైవ్యభగ్గతి - స్వాభీ
 ష్టస్య నివిశేషత్యస్యభగ్గతిత్యధః, అస్థాభిస్తుజన్మాదిభిరుపలక్షణైః,
 ఉపలక్ష్యైస్తదనుగుణజ్ఞానశక్త్యా ద్యాకారభేదాసీస్వకృతాగితి నాస్త్వా
 కందోషగ్గతిభావః,

అథ ఉభయపదవిశేషణవిపత్నాయామపి సామానాధికర
 ã్యం సోయందేవదత్తత్యాదా దృశ్యతగ్గతియమక్తమ్, తత్ప్రతిప
 త్తి - వాక్యగ్గతి - సోయంపుమానిత్యత్రాహి లక్షణానభవేత్,
 అవిరోధాదిత్యన్వయః, ముఖ్యాథాభూతవిశేషణద్వయసంబద్ధవిరోధా
 భావాదిత్యధః, ప్రథమంకాలద్వయ సంబద్ధవిరోధాభావముప
 పాదయతి - దేశగ్గతి - భిన్నదేశే, స్థితోతీతః, ఇహాతరదిశిస్థితోవతః
 మానగ్గత్యన్వయః, దేశభేదేన కాలద్వయసంబద్ధవిరోధానాస్తితిభా

వః, యుక్త్యంతరచ్ఛాహ - ఏకత్వమితి - యతః, సాపృత్యభిజ్ఞాభిన్న
కాలస్థితేవేకత్వంఘటయతి, తస్మాదేవవస్తునస్థైర్యవాసీజగతస్థిరత్వం
ఘటయతీత్యన్వయః, సాగతమతవిరాసకస్య కాలద్వయసంబంధ
విరోధాభ్యుపగమోవిరుద్ధత్యిభావః, తదేవ్రూపపాదయతి - నౌచేది
తి - ఏవన్నౌచేత్ - ఏకస్థివస్తునికాలద్వయసంబంధోవిరుద్ధశ్చైత్
అఖలమపిక్షణికంప్రసక్తమిత్వన్వయః, సవఃస్యవస్తునఃక్షణికత్వప్రస
క్తత్యర్థః. దేశద్వయసంబంధవిరోధం పరిహరతి - అన్యదేశాన్వ
యాపితి - అన్యదేశసంబంధో, ఏకస్థి, కాలభేదాత్, స్తథితి - భవత
ఇతి, సకాప్యత్రీవిహతిఃప్రసక్తైత్యన్వయః, సకాపివిరోధః ప్రసక్త
ఇత్యర్థః,

శ్రీ || యతస్సమానాధికరణసదానా మనెకవిశేషణవిశిష్టైకా
థవాచిత్యమ్, అతఏవ అరుణయైకహాయన్యాపిజ్ఞాత్వో సామంక్రీ
ణాతీ) త్యారుణ్యాదివిశిష్టైకహాయన్యా క్రియసాధ్యతయా విధీయతే,
తదుక్తమ్, (అక్షైకత్వేద్రీవ్యగుణయో రైకకమన్యో నియమ
సాన్వ) దితి, తత్రైవంపూర్వపక్షీమన్వతే, యద్యప్యరుణయైతిపద
మాకృతేరివగుణస్యాపి ద్రీవ్యప్రకారత్రైకస్వభావత్వాద్ద్రీవ్యపర్యస్త
మేవారుణిమానమభిదధాతి, తథాపి ఏకహాయన్యన్వయనియమోఽ
రుణిమ్నో నసంభవతి, ఏకహాయన్యాక్రీణాతి తచ్చరూణయైత్యర్థః
ద్వయవిధానాసంభవాత్, తతశ్చ అరుణయైతివాక్యంభిత్వా ప్రకర
ణవిహిత సవఃద్రీవ్యపర్యస్తమేవ అరుణిమానమభిదధాతి, అరు
ణయైతి స్త్రీలింగనిర్దేశఃప్రకరణవిహిత సవః లింగకద్రీవ్యాణాం
ప్రదేశనాథః. తస్మాదేకహాయన్యన్వయనియమోఽరుణిమ్నో
నన్యాదితి; అత్రాభిధీయతే, అరుణయైకహాయన్యైతి అరుణ్య
విశిష్టద్రీవ్యైకహాయద్రీవ్యవాచిపదయో సామమానాధికరణ్యేన

చైతన్యైసిద్ధసత్త్వైకహాయనీద్రీవ్యారుణ్యగుణయో రరుణయైతివదే
నైవ విశేషణవిశేష్యభావేనసంబద్ధితయా అభిహితయోః క్రియా
త్యైకకమాన్వయావరోధా దరుణిన్నఃక్రియసాధనభూతైకహాయ
న్యస్వయనియమస్సాన్త్ర్యైకహాయన్యాక్రియసంబద్ధవదరుణిమ
సంబద్ధోపి వాక్యోవసేయస్సాన్త్ర్యైకహాయన్యాక్రియసంబద్ధవిధానం
స్సాన్త్ర్యైక, నచైతదస్తి, అరుణయైతివదేనైవ అరుణిమవిశిష్టద్రీవ్యమభి
హితమ్, ఏకహాయనీపదసామానాధికరణ్యేన తస్యఏకహాయనీత్వ
మాత్రీమవగమ్యతే, నగుణసంబద్ధః, విశిష్టద్రీవ్యైక్యమేవహి సామా
నాధికరణ్యస్యాథః. (భిన్నప్రీప్తనిమిత్తానాంశబ్దానామైకస్తిన్న
థైకప్రీప్తస్సామానాధికరణ్య) మితిహి సామానాధికరణ్యలక్షణమ్,

లో! యస్తాదేవస్తతోవై పఠితమరుణయైత్యాదికంశ్రో
తవాక్యస్తావ్యరుణ్యద్యై విశిష్టోక్రియ జనకతయా
వక్తిగామేకవమామ్ । అథైకత్యైత్రీసూత్రేము
నిరవదదిదంజై మినిః పూర్వతన్త్రైతత్రీయంపూర్వ
పక్షోఽరుణపదముదితం యద్యపిద్రీవ్యవాచి ॥

జాత్యాఖ్యానత్రాపవ్యస్వయ నియతిరియన్నరుణి
మోగవిస్యదారుణ్యస్య క్రియస్యాపిచవిధిరుభయో
నైకవాక్యేహియుక్తః । తస్తాద్వాక్యంవిభక్తస్తదిద
మరుణయైత్యన్వితాథంహి వాచ్యంసర్వత్రీద్రీవ్యన
తత్ప్రకరణపఠితేఽధీతయాగోపయుక్తై ॥

స్త్రీలిజ్జస్త్రీత్రీ సర్వచక్రకరణపఠితద్రీవ్యలిజ్జప్రీద్రు
ప్రీతస్తాన్నాత్రైకహాయన్యరుణిమగుణత స్సాన్త్ర్యన్ని

యత్యాన్వితేతి । సిద్ధాంతాథేకస్యసిద్ధాగుణగుణివ
చసోకమణీహక్రియాభ్య ద్వివ్యరుణ్యాన్వయేనా
న్వయనియతిరియంర క్తతాయాగవీతి ॥ ॥ ॥

క్రియాతీతక్రియేగౌరివయదివచసై వావ సెయోఽగుణి
మోగవ్యస్యాతాన్వయశ్చ ప్రసజతిహి తదై వ్రా
క్తవాక్యాథే భదః । నై వంద్రివ్యంవిశిష్టన్వర్షుణ
పదతనీవారుణిమాన్ ప్రతీతస్తతైకాబ్జత్వమాత్రం
కథయతిహి సమానాధికారోఽన్యతదై ॥ ॥

నాయన్వగుణ్యయోగం కథయతి హివిశిష్టేకతా
హ్యస్యవాచ్యాతైకాథేకవృత్తిరూపఃఖలు భవతిమ
హాభాప్యసవప్రతీతః । ॥ ౨౭౦ ॥

అ ॥ ఏవం ప్రవృత్తినిమిత్తభేదేన ఏకాథేకపర్యవసాయిత్వం
సమానాధికరణపదానాం వైదికప్రయోగసిద్ధిశ్చత్యాహ - యస్తా
దితి—

టీ ॥ యస్తాత్ - యతః, ఏవమ్ - సమానాధికరణపదానాం
ప్రవృత్తినిమిత్తభేదేన ఏకాథేకపర్యవసాయిత్వమ్, తతః - తస్మాత్,
అరుణయైత్యాదికమ్ - (అరుణయైకహాయన్యాపిజ్ఞాత్యైసోమంకీరా
తీ) త్యేవంచూపమ్, శౌతవాక్యమ్ - వైదికవాక్యమ్, అరుణ్యాద్యై
విశిష్టామ్ - అరుణ్యాపిజ్ఞాక్షీత్వాదిగుణవిశిష్టామ్, ఏకవసామ్—
ఏకహాయినీమ్, గామ్ - క్రియజనకతయావక్తిత్వన్వయః, అనెన
పస్తుచాత్రోపరత్వే అరుణాధికరణసిద్ధాస్తన్వాయవిరోధశ్చోక్తసాన్వి
త్, అరుణయైకహాయన్యైత్యాదివాక్యే పదానాం న్నసామానాధికర

జ్యమిత్యత్రాహ - అధైకత్యైతి - పూర్వతన్త్రై అధైకత్యైతి
 సూత్రై - అధైకత్యైద్రవ్యగుణయోరై కకమూర్త్యన్నియమసాస్య
 దితిసూత్రై, జైమినిమునిరిదమవదదిత్యన్వయః, అధైకత్యై
 త్యాదినూత్రైస్య అన్యథావ్యాఖ్యాతత్వాన్న సామానాధికరణ్యప
 రత్వమిత్యత్రాహ - తత్త్రైతి - ఆయమితి - అస్త్రుక్తావేన పూర్వ
 పక్షసిద్ధాంతా సూత్రకారాభిమతావతిభావః, కిమత్రీ అరుణయేతిప
 దోక్తమానుష్యమేకహాయనీమాత్రాన్వయి, ఉతప్రాకరణికసవ
 ద్రవ్యాన్వయీతిప్రథమోవిచారః, తత్రీ అరుణయేతిపదమేకహాయ
 న్యైత్యాదిపదై రేకవాక్యతయాఽన్వేతి, ఉతభిన్నవాక్యతయాస్థితమితి
 తదథేవిచారః, ఇదంవిచారద్వయం పూర్వమీమాంసావ్యాఖ్యా
 వృత్తి రభ్యుపేతమ్, అధికస్తదథేవిచారఉచ్యతే, అరుణయేత్యాదిప
 దాని కింవ్యధికరణాని, ఉతసమానాధికరణానీతి పునస్తదథేవిచారః
 కారకవిభక్త్యస్తత్వం కింసామానాధికరణ్యవిరోధి, ఉత అవిరో
 ధీతి, విరోధీతిపూర్వపక్షః, అవిరోధీతిసిద్ధాంతః, యవావిరోధి, తదా
 సామానాధికరణ్యాభావేన ఏకవాక్యత్వాభావాత్ ప్రాకరణికసవ
 ద్రవ్యాన్వయీతి పూర్వపక్షే ఫలఫలిభావః, అవిరోధేసామానాధి
 కరణ్యన వాక్యభేదాభావా దేకహాయన్వయనియమఇతి సిద్ధాంతై
 ఫలఫలిభావః, అస్తాకస్తు పూర్వపక్షే సిద్ధాంతైచ అరుణయేతిపదన్వ
 ద్రవ్యసర్వస్తత్వ మనుయాయీ, పరేనాస్తు గుణమాత్రీపర్యస్తత్వ
 ముదయత్రానుయాయీ, ఆకృత్యధికరణే గుణవాచిశుక్లాదిపదానాం
 జాతివాచిగవాచిశ్చైవ ద్విన్యసర్వస్తత్వన్నిజీతమ్, (అతీప్రద్రవ్యై
 గుణజాతీ) ఇతిహితీకాకారః, తత్రీచాత్రీదకావిశేషఇతిచేత్, ఏకైక
 ప్రాతిపదికార్థనిరూపణమాకృత్యధికరణే, అత్రీత్యనైకప్రాతిపదిక
 స్థసమానవిభక్తినిరూపణమితిభేదః, సనుగుణవాచిపదన్వద్రవ్యసర్వ

స్తత్వై ఏతదధికరణపూర్వపక్షోత్థాన స్మర్యాత్, గుణమాత్రీపర్య
 స్తత్వైహి గుణస్యకారకతయానిదిష్టస్య క్రియాన్వయస్యద్రీవ్యా
 న్వయస్యచ ఏకవాక్యేనబోధయితుమశక్యత్వైస వాక్యభేదాత్ పా
 కరణికసర్వ ద్రీవ్యాన్వయీగాతి పూర్వపక్షోత్థానంస్యాత్, ద్రీవ్యప
 ర్యస్తత్వైతు ఏకహాయనీపదసామానాధికరణ్యేన విశిష్టకరణైకత్వా
 త్తస్యక్రియాన్వయమాత్రీస్య ఏకవాక్యేన బోధయితుంశక్యత్వైస
 వాక్యభేదాభావాదేకహాయనీమాత్రాన్వయీగాతి వాక్యభేదాయత్త
 పూర్వపక్షోనుదయ ఇత్యాశక్యోహ - అరుణపదమితి-యద్యపి,
 ఉదితమరుణపదమ్ - అరుణయేతిపదమ్; జాత్యాభ్యానత్ - జాతివా
 చిగవాదిశబ్దవత్, ద్రీవ్యవాచి - ఆరుణ్యవిశిష్టద్రీవ్యపర్యస్తమిత్యర్థః,
 గోత్వాద్యాకృతైః గుణస్యాపిద్రీవ్యప్రకారతైకస్వభావత్వాత్త
 ద్వాచిశబ్దోయద్యపిద్రీవ్యమాత్రీపర్యస్తఇతిభావః, తథాప్యేకహాయ
 నీత్వాశ్చీయద్రీవ్య విశేషపర్యస్తత్వ స్మసిద్ధ్యతీత్యాహ - తథాపీతి
 తథాపి, అరుణిమ్, గవి, అన్వయనియతియమ్ - అన్వయనియ
 మోఽయమ్, నస్యాదిత్యస్వయః, కులశత్యత్రాహ - ఆరుణ్యస్యేతి-
 ఏకవాక్యే - క్రియస్య, ఆరుణ్యస్య, ఉభయోరపి, విధిసంయక్తో
 హీత్యన్వయః, నచవాచ్యమ్, అరుణయేతిపదంకీర్ణాతినా అన్వేతి,
 ద్రీవ్యవిశేషాకాక్షాయాం సవిశేషస్సర్వవాక్యైకహాయనీ పదోఽపహా
 పితం ద్రీవ్యంభవతీతి; క్రియస్య ఏకహాయన్వయపరుద్ధతయా అరుణాప
 దవిభాగేసాకాక్ష త్వాభావాత్, ఆకాక్షోత్థాపకచశబ్దద్వంద్వభా
 వాచ్చ, అత ఆరుణ్యస్య క్రియాన్వయద్వారానైకహాయన్వయః,
 సకింపదయో స్సమానాధికరణ్యేన ఉత్తయ్యధికరణ్యేన స్వవాక్యస్థ
 తయా, సతాపత్పదద్వయ సామానాధికరణ్యేన ఏకహాయన్వయ
 నియమఆరుణ్యస్యసంభవతి, కారకవిభక్త్యస్తత్వప్రాయుక్తానుపప

త్వా విశేషణవివక్షానుపపత్త్యాచ సామాసాధికరణ్యాయోగాత్, తత్ర యద్యపివిశేషణ వివక్షాయాం విశేషణభేదన విశేష్యభేదో జన్తాద్యధికరణన్యాయేనపరిహృతః, తథాపి కారకవిభక్త్యంతప్రపరి యుక్తానుపపత్తిస్థితా, కారకవిభక్తిహే కిరీయాన్వయబోధోపక్షేణ త్వాన్న పరస్పరాన్వయబోధంజనయితుశక్నోతి, పరస్పరాన్వయేహి విశేషేక్యమ్, ఏవంకారకవిభక్త్యంతప్రపరియుక్తానుపపత్త్యాన సామా నాధికరణ్యమ్, అతః అగుణయైకహాయన్యతిపదద్వయం పృథక్పరణ వాచి, ఇత్యేతావత్ సిద్ధంకృత్వా వై యధికరణ్యసతి స్వవాక్యస్థత యాతరుణ్యస్య ఏకహాయన్యన్వయనియమానుపపత్తిరుచ్యతే, తతః కిమిత్యత్రాహ - తస్మాదితి - తస్మాత్ - ఏక స్థివాక్యే అర్థః ద్వయ విధానాసంభవాత్, తదిదమరుణయేతివాక్యమ్, విభక్తమ్ - విభిన్నం సత్, ఏతత్ప్రకరణపఠితే, అధితయాగోపయిక్తే - శుశ్రీషితిపన్న యాగకరణభూతే, సవత్తదీప్యే, అన్వితార్థం వాచ్యమిత్యన్వ యః, వక్తవ్యమిత్యర్థః.

అరుణయైత్రిశ్రీలింగనిర్దేశఃకథమిత్యత్రాహ - శ్రీలింగన్వి తి - అత్రీశ్రీలింగస్తు, సవత్పరకరణపఠితదీప్యలింగవిదృష్ట్యై - పరక రణపఠితసవత్దీప్యలింగవిదేశానాథమిత్యర్థః, ఏతత్ప్రకరణపఠి తానిదీప్యాణియద్యల్లిజ్ఞాని, తల్లిలింగవిదేశానాథమిదంశ్రీలింగ మిత్యర్థః. పూర్వపక్షముపసంహరతి - తస్మాదితి - తస్మాత్ - అరుణయైత్వాదివాక్యస్యభిన్నవాక్యత్వాత్, అత్రీఏకహాయసి, అరు ణిఃసుగుణతః, నియత్యాఅన్వితానన్యాదిత్యన్వయః, నియమేనఅన్వితా నన్యాదిత్యర్థః. ఇతిత్యస్య అత్రాయంపూర్వపక్షఇతిపూర్వేణా న్వయః, అస్థిపూర్వపక్షే సూత్రీకారాభిమతంసిద్ధాంతమాహ -

సిద్ధాంతాంతి - గుణగుణివచసాః- గుణగుణివాచకయో రరుణశబ్దైకహరి
 యనీశబ్దయోః, అధైకత్యసిద్ధాంతామానాధికరణ్యైవ ఏకాధికత్యై
 సిద్ధే, అయిచ్చ అధైకత్యైవద్రవ్యగుణయోరితిసూత్రీఖణ్డాధికః; అవ
 రసూత్రీఖణ్డాధికమాహ - కమణీతి - ఇహకరీయాభ్య కమణీ,
 జీవ్యారుణ్యాన్వయేన - ద్రవ్యారుణ్యయోరన్వయేన, ద్రవ్యస్వసా
 యాత్, ఆరుణ్యస్వపరమ్పరయైబోధ్యమ్, అయిచ్చవికకమాన్యవిత్వ
 స్యాధికః. గవిరక్తతాయా అన్వయనియతిః - అన్వయనియమః,
 అయిచ్చనియమస్సాదిత్యస్యాధికః. ఇతీత్యస్య సిద్ధాంతాంతిపూర్వ
 ణాన్వయః, అత్ర గుణద్రవ్యయోవిశేషణవిశేష్యభావః ప్రాతిపది
 కావసేయః, విశేష్యైక్యం సామానాధికరణ్యావసేయమ్, క్రయాన్వ
 యోవాక్యావసేయఇతివాక్యస్య కరీయాన్వయబోధనమేవ కృత్యమ్,
 తస్మాదేక స్థివాక్యే అధికద్యయవిధానపరిసక్లాభావాత్ వాక్యభేదా
 భావేన ఆరుణ్య స్స ప్రాకరణికసవద్రవ్యాన్వయి, అపితు ఏకహయ
 సీమాత్రాన్వయీతి సూత్రాధికః, వైయధికరణ్యైవ పదయోరథా
 భేదఇతిపూర్వపక్షేప్రాప్తే అధైకత్యైవత్వైక్యమ్, ద్రవ్యగుణయోః
 కరీయాన్వయేద్వారద్వారిభావేనవినా తదయోగాత్ ద్వాతాన్వయ
 ద్వార్యన్వయరూపాధికయోభిన్నత్వా ద్వాక్యభేదపరిసక్లరూపవి
 రోధస్సాదితీతశ్చాత్మాత్మామైకకమాన్యదిత్యైక్యమ్, ఏకహయన్యన్వ
 యానియమస్సాదితీపూర్వపక్షే నియమస్సాదిత్యైక్యమితి, అత్రగు
 ణసంబంధప్రాతిపదికావసేయోస్తు, తతఃకింవాక్యభేదాయత్తానియను
 పరిహారస్యేతి శబ్దాయాం సూత్రాక్షరయోజనాయాం సంగ్రహే
 ణోక్తమధికంవివృణోతి. క్రీణాతీతి-క్రీణాతీతికరీయే - క్రీణాతిశబ్దాధై
 కరీయే, గోరివ-ఏకహయనీయత్వవిశిష్టగోవ్యక్తైరివ, అత్రగవి, అన్యమరు

ణిమ్నః, అన్వయః, యదివచనై వావసేయః - వాక్యేనై వపరితీపాద్యః
తదై వఉక్తవాక్యాథా భేదః పరిసజతీత్యన్వయః, గవ్యగుణిమ్నో వాక్య
పరితీపాద్యత్వన్నైత్యాహ - నై వమితి - తహి కేనారుణ్యవిశిష్టద్రా
న్యంపరితీపాద్యతకత్యత్యాహ - ద్రాన్యమితి - అరుణిమ్నా విశిష్టంద్రా
న్యస్తు అరుణపదతపవపరితీతమ్, తత్ర - అరుణ్యవిశిష్టేద్రాన్యే, అన్వ
యేనసమానాధికారః - ఏకహాయనీశబైసామానాధికరణ్యమ్, ఏకాబ్జ
త్వమాత్రాంకధయతి - అయస్తు - సమానాధికారస్తు, అరుణ్యయోగ
న్నకధయతీత్యన్వయః, సామానాధికారణ్యనివహచనైత తస్య విశిష్టా
ధైకతావాచకత్వమైవైత్యాహ - విశిష్టేకతాహీతి. తస్య - సమా
నాధికారస్య, విశిష్టేకతాహి - విశిష్టాధైక్యంహి, వాచ్యమిత్యథాః
అస్తిన్నథా మహాబాహ్యోక్త సామానాధికరణ్యనివహచనంపరిమాణ
యతి - అత్యేతి - అత్ర, ఏకాథే - ఏకస్తిన్నథా, వృత్తిరూపః
ఖలు, ఏవః - సమానాధికారః, మహాభాష్యేపరితీతాభవతీత్యన్వ
యః, భిన్నపరివృత్తినిమిత్తానాంశబ్దానామిత్యాదినా పరితీయతకత్య
థాః,

శ్రీ ॥ అతపవహి రక్తఃపటోభవతీత్యాదిష్టే కాథాన్యదైక
వాక్యత్వమ్; పటస్యభవనక్రియాసంబద్ధహి వాక్యవ్యాపారః, రాగ
సంబద్ధస్తు రక్తపటేనైవాభిహితః, రాగసంబద్ధిద్రాన్యం పటకత్వే
తావంతాత్రాంసామానాధికరణ్యవసేయమ్, ఏవమేకైసగుణైస ద్వా
బ్యాంబహుభివా తేనతేనపడేన సమస్తైసవ్యస్తైసవావిశిష్టముప
సాప్య సామానాధికరణ్యైస సవవిశేషణవిశిష్టోథా ఏకకతిజ్ఞాప
యిత్యా తస్య క్రియాసంబద్ధాభిధాన మవిరుద్ధమ్, (దేవదత్త
శ్యామోమాయువాలోహితాక్షో దణ్డీకుణ్డలీతివృత్తి) శుక్లైసవాససాయ
వనికాంసంపాదయేత్, నీలముత్ఫలమానయ - నీలోత్ఫలమానయ

గామానశయశశుక్లాంశోభనాక్షీమ్, (అగ్నయైపథిక్మతేపురోడాశమ
 హ్లాకపాలన్నివఃపెత్) ఇతి, ఏవమ్ (అరుణయైకహాయన్యాపిజ్ఞాన్యా
 సోమంక్రీణతి) ఇతి, ఏతదుక్తంభవతి యథా (కాష్ఠేస్థాల్యామోద
 సంపచెత్) ఇత్యనేకకారకవిశిష్టేకాక్రియాయుగపత్ప్రతీయతే, తథా
 సమానాధికరణపదసంఘాతాభిహిత మైకైకంకారకం తత్తత్కారక
 ప్రతిపత్తివెలాయామెవ అనెకవిశేషణవిశిష్టంయుగపత్ప్రతీకన్యం
 క్రియాయామన్వేతీతి నకశ్చిద్విరోధః, ఖాదిరై శ్చష్టైకాష్టై స్సమపరి
 మాణేభాదై పాయసంశాల్యోదనం సమర్థఃపాచకఃపచెదిత్వాదిష్య
 ఇతి,

శ్లో॥ ఐకాధ్యాదేవరక్తౌభవతి పటఞ్జితీహైకవాక్య
 త్వయోగోభూధాత్వథేపటస్యాన్వయ ఇహభవతి
 ప్రాక్తవాక్యాభిధేయః । సంబద్ధోరక్తతాయాస్సతు
 భవతిపదేనైవవేద్యోనవాక్యాత్ సంబద్ధిరాగతోఽ
 యంపటఞ్జితీతు సమానాధిక్యత్యావసేయమ్ ॥ ॥

ధమేణై కేనయవోభయత ఇహగుణై వాప్యనైతై
 విశిష్టంవ్యస్తైవా తంసమస్తైరనుకథితవతైః ప్రత్యు
 పస్థాప్యతైస్తైః । ఏకస్సవై విశిష్టోధే ఇతిఖలుసమా
 నాధిక్యత్యాభిధాయో పాత్రాభీప్రక్రియాతోఽన్వయః
 కథనమిదంవాక్యతోఽస్యావిరుద్ధమ్ ॥ ॥ ॥

శ్యామోఽరుద్దేవదత్తోలసతీయపనికాం వాససాచ్చేన
 కుర్యాన్నీలంపశ్యోత్పలంత్వంసితజలజమిహానీయతాం
 గాఞ్చుచిత్రామ్ । ముద్గాక్షీమానయైత్యగ్నయైతిచ

వహోవైదికన్నివకపెదిత్యస్తం దృష్టాస్తవపంకధిశమరు
ణయెతీహబోధ్యోఽయుయథః ॥

కాష్ఠేస్సాల్మాంపచెదోదనమితియగప ద్భాత్యనైకై
విః శిష్టోధాత్యథః కారకైస్తవ్యదిహబహు సమా
నాధికారోక్తిబోధ్యమ్ । ఏకైకంకారకస్తత్కథనస
మయవవహ్యనైకైవిశిష్టం ధమైరుక్తైః ప్రతీతం
యగపదవిహతౌతాన్వయోస్యకీయాయామ్ ॥

శుక్లేకాష్ఠేస్తుభాణ్డేసమపరిమితైః ఖాదిరైఃసాయసం
వైశాల్యన్నం సాధుక్తోగుణశహ సపచేత్ స్వాదుభ
క్ష్యేస్స హేతి ॥

అ ॥ ఏవంప్రతిపదికెనగుణాన్వయస్సమాసవిభక్త్యాపరస్పరా
న్వయో వాక్యేనకీయాన్వయశ్చ బోధ్యత ఇతి కృత్యశ్రేయము క్తమ్
ఏతత్పరై రభ్యుపేతమిత్యాహ - ఐకాధాన్యదితి—

టీ॥ రక్తోభవతిపటశతీహ - రక్తఃపటోభవతీత్యత్ర, ఐకా
ధాన్యదేవ - ఏకాధాన్యకత్వాదేవ, ఏకవాక్యత్వయోగిత్యన్వయః,
అథావాదాధికరణే అథావాదనై రపేక్ష్యణ విధేరేవప్రవర్తకత్వా
ద్విధివాక్యేన అథావాదస్య నైకవాక్యత్వమితిశబ్దాయా మథా
వాదస్యశ్రూయమాణత్వాత్ తత్రాపి విధేరాకాష్టాస్తీతికల్పమ్,
తస్మాదుత్థాపితాకాష్టోధావాదో విధినైకవాక్యతయా అన్విత ఇతినిశ్చి
తః, తత్ప్రొదాహరణము క్తమిదం (రక్తఃపటోభవతీ) తి, తత్ప్రొదా
భవతీత్యేతావతా నిరాకాష్టా త్వేపి వాక్యస్య ప్రియుక్తంరక్తపదం
పటశీదృశ్యత్యుత్థాపితాకాష్ట మన్వేతి, ఏవమత్రాప్యరుణయెతిపదం

శ్రుతియమూఁగముఁజ్ఞాపితాకాఙ్క్ష తాపిదేకవాక్యతయాలన్వితీభావః,
రక్తఃపటోభవతీతివాక్యే యథోక్తప్రకారేణకృత్యతీయందశయ
తి - భూధాత్వభవతి - ఇహభూధాత్వభవన్వయః, పోక్తవాక్యా
భిధేయోభవతీత్యన్వయః, రక్తతాయా స్పృశంబన్ధస్తుపదేనైవవేద్యః,
సవాక్యాదిత్యన్వయః, రాగతోయంసంబన్ధిపటఇతితు సమానాధిక్య
త్వా అవసేయమ్ - సామానాధికరణ్యేనజ్ఞేయమిత్యభవః. రక్తఃపట
ఇతి వాక్యే విశేషణస్య ఏకత్వాత్ తమఙ్గాపితాకాఙ్క్ష మన్వతి, బహూ
నివిశేషణాని సమస్తపదోక్తానిచే దన్వితాని న్యుః సతున్యస్తపదో
క్తాని, అతీతుపదానివ్యస్తాని, తతీ ప్రథమాన్తత్వాత్ సామానాధి
కరణ్యమ్, అతీతుపదానికారకవిభక్త్యస్తాని, తస్మాన్నతీ సామా
నాధికరణ్యమ్, ఇత్యాశఙ్కాతీయమభిప్రేత్యాహ - ధమేణేతి -
ఇహ - ఏకేనధమేణ, యద్వా - ఉభయతః, ఉభయధమేణాహ,
అనైకైగుణే వాపి - అనైకై ఖమై వాపి, విశిష్టస్తమ్ - విశి
ష్టమథమ్, వ్యస్తైస్సమస్తైవాత్తైస్తైరనుకథితపదైః, పీత్యుపస్థాప్య
ఉపస్థాప్య, సన్వైధమైవేశిష్టోథ ఏకఇతి, సమానాధిక్యత్వాఽ
భిధాయ - సామానాధికరణ్యేనాభిధాయ, అస్య - ఉక్తవిశిష్టోథాస్య,
ఉపాత్తాభీప్రకీయాతః, సమభివ్యాహృతయోగ్యక్రియయా వాక్యత
ఇదమన్వయకథనమ్ - వాక్యేనాన్వయపీతిపాదసమిదమ్, అపిరుద్ధమ్
నానుపపన్నమిత్యభవః, అతీ వ్యస్తైవాత్సమస్తైరిత్యనేన కారకవిభ
క్త్యన్వైఃప్రథమాన్తైవేతిచాభిప్రేతమ్, || తతీప్రథమాన్తానైకవిశేష
ణాన్వయే ఉదాహరణమాహ - శ్యామఇతి - కారకవిభక్త్యన్వైక
పదాన్వయోదాహరణమాహ - యపనికామితి - కమకారకము
దాహరతి - నీలంపశ్చోత్పలస్త్యమితి - సమస్తోదాహరణమాహ -

సేతజలజమహానీయతామితి - కారకవిభక్త్యస్తానకపదోదాహరణ
 మాహ - గాఢచిత్రాముగ్ధాక్షీమానయేతి - సంప్రదానకారకవి
 షయంవై దికఞ్ఞోదాహరణమాహ - అగ్నయితి - వైదికమగ్న
 యితి నివపేదిత్యస్తంవచః - (అగ్నయేషధిక్యతేపురోడాశమ
 ప్తాకపాలన్నివపేత్) ఇతివైదికంవాక్యమ్, దృష్టాస్తః - ఉదాహర
 ణమిత్యథః. తత్ర పురోడాశమప్తాకపాలమితి కమకారకమసిద్ధ
 మ్, ఏతదరుణయేత్యాదివాక్యేపిత్యుమిత్యాహ - ఏవమితి - అరుణ
 యేతి - అరుణయైకహయన్యాపిక్లాత్యోసామంక్రీణాతీతివాక్యే, ఏవం
 కథితమిత్యన్వయః, నను కారకవిభక్తేః క్రియాన్వయబోధాపక్షీణ
 త్వాన్నపరస్పరాన్వయబోధకత్వమ్, ఉచ్యతే, కారకవిభక్తేః క్రియా
 న్వయబోధికాస్యాత్, కిమత్ర అయోగవ్యవచ్ఛేదఏవ, ఉతాన్వయో
 గవ్యవచ్ఛేదశ్చ, అయోగవ్యవచ్ఛేదమాత్రీన్నవిరుద్ధమ్, అన్వయోగవ్య
 వచ్ఛేదశ్చైత్ తహిక్రియాన్వయబోధోపక్షీణాకారకవిభక్తేః (పశు
 నాయజేతే) త్యాదిషు సజ్ఞాన్వయమపి నబోధయేత్, కారకవిభ
 క్తిత్వాకారాత్ క్రియాన్వయబోధనమ్, ఏకపచనత్వాద్యాకారాత్
 సజ్ఞాన్వయబోధనమిత్యాకారద్వయాదవిరోధఇతిచేత్, సమానవిభ
 క్తిత్వాకారవిశేషేణతద్వత్పరస్పరాన్వయబోధమపిజనయేత్, నన్వేకప
 దస్థాకారకవిభక్తియ్యుగపత్ సంఖ్యాన్వయంక్రియాన్వయబోధయ
 తీతి తుల్యబలత్వాన్నాన్యోన్యాసహత్వమ్, పరస్పరాన్వయస్తు పదా
 స్తరసాపేక్షితి విలంబితత్వాత్ బాధితఇతిచేత్, కింవిలంబితత్వావిల
 మ్బితత్వమాత్రీమేవ పాఠిబల్యదాబః ల్యహేతుః, తహిక్ పృత్యక్ష
 మేకమేవపరీమాణమ్, అన్యద్దుబళంస్యాత్, తత్సాపేక్షత్యేనవిల
 మ్బితత్వాత్, తస్మాద్విజయిలోకాయతికః, కిణ్వుశ్రుతిరెవపరీమాణ
 న్నస్త్యతి, విలంబుత్, శ్రుతిలిక్ష్ణాదిష్వపి శ్రుతిరెవపరీమాణమ్,

సలిక్షాది, విలంబాదేవ, ప్రాణమావిభక్త్యై నైశుచవకపదస్థైకపచనా
 దినా ప్రాణసంఖ్యాన్వయప్రతీతిః పదాంతస్థసమానవిభక్తివరా
 ముఖసాపేక్షసామానాధికరణ్యాసిద్ధిసాన్యత్, ఇహాపిద్రవ్యగుణయోః
 పరాభిమత ఆధఃపరస్పరాన్వయో నసిద్ధ్యేత్, శబ్దతఃప్రధమావగత
 క్రియాన్వయాపేక్షయా తస్యఆథాత్వేన చరమావగతత్వాభ్యుపగ
 మాత్; నై వమ్, విరోధే సతిహి విశమ్భితా విశంబితయోబాణ
 ధ్యబాధకభావ ఇతిచేత్, తహన్యతాపి క్రియాన్వయసంఖ్యాన్వయవ
 త్ పరస్పరాన్వయసాపి విరోధాభావా ద్విశంబావిశమ్భావకిచ్చిత్క
 రా, అతావిరోధః పరైరభ్యుపేతః, పశ్చాదాథాన్వయసిద్ధ్యతీతి
 సిద్ధాంతోక్తే, ఏవంకారకవిభక్తిచియుక్తానుపపత్తిఃపరిహృతా, శ్చ
 విశేషణవినయాయాంయదనుపపత్తిత్రయమ్, తత్రవిశేషణభేదేన
 విశేష్యభేదో జన్మాద్యధికరణన్యాయేనపరిహృతఇతి నాతీవివక్షితః,
 విశేషణైక్యపరిహారః ప్రాగుక్రొతానునన్ధేయః, అథాన్యాయసమ
 వాయః పరిహారవ్యః, (విశిష్టంప్రత్యుపస్థాప్య - విశిష్టోఽథావక
 ఇత్యభిధాయ) ఇతిలబ్ధస్తనిదేశేన కృత్యత్రయస్యకృమభావిత్వం
 ప్రతీయతే, తత్ర శ్చాన్యాయసమవాయుపసజ్గఇతి తదపనూద్యమ్,
 కరణకారకవిభక్త్యై నై సమానాధికరణ్యంవదతస్మాతీకారస్య తావ
 న్తాతాభిప్రాయత్వశ్చాచనివార్యా; అతస్తదథామాహ - ఇహ
 బోధ్యోఽయమథాఇతి - ఇహాయమథోబోధ్యఇత్యథః. (పదజా
 తంశుతంసవంస్తారితానన్వితాథాకమ్, ఇతినన్యాయేన యుగపద్యో
 ధనాత్ కృమభావిత్వాభావా న్న విశేషణాంతరవిశిష్టేవిశేషణాంతరా
 న్వయవిభాసేన విశేషణానా మన్యాయసమవాయుపసజ్గఇత్యభిప్ర
 యేనాహ - కాష్ఠేరితి - (కాష్ఠేస్థాల్యామోదనంపచేత్) ఇతి—

ఇత్యుచ్యతే, అనైకైఃకారకైః . కాష్టేదనాదిరూపైః పశిష్టోధాత్వభావః,
యుగపద్యాతి, తద్వత్, ఇహబహుసమానాధికారోక్తిబోధ్యమ్—
బహుసమానాధికరణశబ్దబోధ్యమ్, ఏకైకంకారకమ్, తత్కథనసమ
యవ . తత్ప్రతిపాదనసమయవ, యుగపత్, అనైకైరుక్తైర్థః మై
విశిష్టంప్రతీతిమ్ . ప్రతీయతే, అస్యక్రియాయామన్వయోఽ
విహితఇత్యన్వయః; ఉదాహరణి - శుష్కేణి—

శ్రీ ॥ యత్తూపాత్తద్రవ్యకవాక్యస్థగుణశబ్దః కేవలగుణాభిధా
యితీ అరుణయేతివదేన కేవలగుణస్యైవాభిధానమితి, తన్నోపప
ద్యతే, లోకవేదయోదాశ్రయవాచిపదసమానాధికరణస్య గుణవాచి
నః క్వచిదపి కేవలగుణాభిధానాదశానాత్, ఉపాత్తద్రవ్యకవాక్యస్థం
గుణపదం కేవలగుణాభిధాయీత్యవ్యసంగతమ్, పటశ్శుక్లఙ్గత్యాదిషు
ఉపాత్తద్రవ్యకేపి గుణవిశిష్టస్యైవాభిధానాత్, పటస్యశుక్లఙ్కఇత్యుచ్యతే
శౌక్ల్యవిశిష్టపటాప్రతీపత్తి రసమానవిభక్తినిర్దేశకృతా, నపునరు
పాత్తద్రవ్యకత్వకృతా, తత్రైవ పటస్యశుక్లాభాగఙ్కత్యాదిషు సమా
నవిభక్తినిర్దేశే శౌక్ల్యవిశిష్టద్రవ్యంప్రతీయతే,

శ్లో ॥ యత్తూపాత్తోగుణీచెద్గుణవచసి గుణంకేవలం
వక్తిసావాక్తస్తాత్ ప్రాక్తానుకృతాగుణాభిధానాభిధానః
కేవలోనోగుణీతి । నైతద్యుక్తంప్రపంచేషుప్రతీతిషు
చనసమానాధికారాగుణోక్తిర్వాక్యైర్వాక్యవిద్య
ష్టాగుణసమసభిధాయైవశుద్ధగుణేనా ॥ ॥

నోపాత్తద్రవ్యవాక్యేగుణపదముదితం కేవలస్తంబి
వీరీత్యుక్తియైక్యాహోఽయం సితఇతిసితశబ్దాదిహ
ద్రవ్యబోధాత్ । వాక్యేశుక్లఃపటస్యేతితుసితగుణ

వద్ద్రీప్యబుద్ధైరభావైనిదేశా త్వోక్తవాక్యేనతు
భవతి సమానైతరస్యాభిభక్తైః ॥ ౧౧ ॥

నూపాత్తద్రీప్యకత్వాద్వచసినమవిభక్త్యన్వితేద్రీప్య
జోధాచ్ఛ్లోభాః పటస్యైత్యరుణపదమతోద్రీప్య
వాచీహసిద్ధమ్ । ॥ ౧౨౨ ॥

అ ॥ అథ పరోక్షపూర్వపక్షరాధాన్తయోరనుయాయిన
మథః తత్తదసాధారణార్థాచ్చ వ్రుదస్యతి - యత్త్వితీ -

టీ ॥ యత్తు, గుణవచసి - గుణపరిపాదకవాక్యే, గుణీ -
ద్రీప్యమ్ - ఉపాత్తశ్చైత్ - ఉపాత్తశ్చైత్, సావాక్ - తద్గుణవా
క్యమ్, కేవలంగుణంవక్తి, నద్రీప్యమిత్యర్థః. తస్మాత్, ఇహ - పౌ
శ్చారుణాక్తా - అరుణయేత్యుక్తై స్థివాక్యే, కేవలంగుణకథితః,
నూగుణీ - నద్రీప్యమిత్యర్థః, కృష్ణాగచ్ఛతి, (శ్వేతమాలభేత) ఇత్యా
దిషుగుణవాచిపదానాంగుణివర్యస్తత్వైరైరభ్యుపేతమ్, ఆకృత్యధికరణ
నయాత్; తచ్చోపాత్తద్రీప్యకవాక్యస్థత్వంగుణవాచిపదానాం గుణ
మాలీవర్యస్తత్వై ప్రియోజక మభ్యుపేతమ్, పటస్యశుక్లఇత్యాదిషు
తథాదేశకనాత్, పటశుక్లఇత్యాదిషు ఉపాత్తద్రీప్యకవాక్యస్థత్వేపి
తదపవాదకసామానాధికరణ్యాద్గుణివర్యస్తాభిధానమితిచాభ్యుపేతమ్,
తత్రిగుణమాలీవర్యస్తత్వైయత్ప్రియోజకముక్తమ్, తదభ్యుపగమ్య
పౌకృతే గుణమాలీవర్యస్తత్వందూషయతి - ఇతిన్తే తద్యుక్తమితి -
ఇతియన్తే తద్యుక్తమిత్యన్వయః, కుతఇత్యతాహ - పౌపచ్చిఇతి -
పౌపచ్చిశుశ్రీతిషుచ - లోకే వేదేషుచ, కాపి ద్రీప్యోక్త్యా సమా
నాధికారాసాగుణాక్తిః - గుణిన మనభిధాయైవ శుద్ధగుణే
వదృష్టేత్యన్వయః, కారకవిభక్త్యస్తత్వస్య సామానాధికరణ్యాచిరో

ధిశ్చోపపాదనముపజీవ్య ఇదందూషితమ్, గుణిపర్యస్తత్వాపవాదక
ముపాత్తద్రవ్యకవాక్యస్థగుణవాచిపదత్వంయత్, తస్య అపవాదయా
పసామానాధికరణ్యస్య అరుణయైత్యాదివాక్యే విద్యమానశ్చోపపా
దనాత్కేవలగుణాభిధాయిత్వే మయుక్తమిత్యర్థః. || ఏవంపరోక్తప్ర
యోజకాభ్యుపగమేన తత్సాధ్యప్రయోజ్యం గుణమాత్రోపర్యస్తత్వో
దూషితమ్, అథ తదుక్తంప్రయోజకందూషయతి - నోపాత్తద్రవ్య
వాక్యభితి - ఉపాత్తద్రవ్యవాక్యే - ఉచితంగుణపదమ్ - ఉక్తంగుణ
వాచిపదమ్, కేవలస్తంబివీతి - కేవలంగుణంవక్తే, ఇత్యుక్తినిః
క్లేత్యన్వయః, కుత ఇత్యత్రాహ - పటోయమితి - ఇహ - పటో
యంసితభితివాక్యే, సితశబ్దాద్ద్రవ్యబోధాదిత్యన్వయః, గుణమాత్రో
పర్యస్తత్వే గుణిపర్యస్తత్వేపి సాధారణ ముపాత్తద్రవ్యకవాక్యస్థ
గుణవాచిత్వం గుణమాత్రోపర్యస్తతాయాః ప్రయోజకన్నభవతీత్య
ర్థః, నను సత్యప్రయోజకత్వహానిః, అపవాదనహిక్వచిద్గుణాభి
ధాన మిత్యత్రాహ - వాక్యభితి - శుక్లఃపటస్యేతి ప్రోక్తవాక్యేతు,
పగుణవద్ద్రవ్యబుద్ధౌభావః, సమానెతరస్యావిభక్తేనిఃకే శాద్భవతీత్య
న్వయః, అసమానవిభక్తినిఃకేః ప్రోక్తబుద్ధౌప్రయోజకభిత్వర్థః,
నతు ఉపాత్తద్రవ్యకత్వంప్రయోజకమిత్యాహ - నోపాత్తద్రవ్యక
త్వాదితి-ఉపాత్తద్రవ్యకత్వస్య గుణమాత్రోపర్యస్తత్వప్రయోజకత్వే
దూషణమాహ-వచసీతి - సమవిభక్త్యన్వితేషుక్లోభాగఃపటస్యేతివచ
సిద్రవ్యబోధాదిత్యన్వయః, ఉపాత్తద్రవ్యకవాక్యస్థత్వస్య గుణవాచిప
దస్య గుణమాత్రోపర్యస్తత్వనియామకత్వే తత్త్రీద్రవ్యబోధోనస్యాది
తిభావః, వ్యభిచారిణఃప్రయోజకత్వకల్పనం వ్యభిచారస్థలే తదపవాద
కల్పనశ్చాయుక్తమ్, అవ్యభిచారిప్రయోజకసద్భావాదిత్యభిప్రాయః,
గుణమాత్రోపర్యస్తత్వేనదమపి ప్రయోజకమసాధారణమ్, పటస్య

శుక్లభాగభ్రత్యసమానవిభక్తిని దేశేషి గుణిపర్యస్తత్వాత్, ఇతిచేదు
వ్యతే, పటశబ్దేనలసమానవిభక్తిని దేశేషి శుక్లశబ్దస్యవిశేష్యవాచి
భాగశబ్దేనలసమానవిభక్తిని దేశాభావాన్నతస్య గుణమాత్రీపర్యస్త
త్వేప్రియోజకత్వభిక్ష, యథా త్వత్పక్షే గుణమాత్రీపరత్వాపవాదకా
భిమతభాగశబ్దసామానాధికరణ్యాన్నతస్యధమి పర్యస్తత్వాత్ప్రియో
జకత్వహానిరితి, నిగమయతి - ఆరుణపదమితి - అతః - ఉపాత్తా
వ్యకవాక్యస్థత్యస్య గుణవాచిపదే గుణమాత్రీవాచితాయాన్నియా
మకత్వాభావాత్, ఇహ - అరుణయెత్వాదిశ్చుతివాక్యే, ఆరుణపదం
ద్రవ్యవాచిసిద్ధమిత్యన్వయః, ద్రవ్యవాచిత్యేన సిద్ధమిత్యభః.

శ్రీ || యత్పూనఃక్రయస్య ఏకహాయస్యనరద్ధతయా ఆరుణి
మ్నఃక్రయాన్వయోనసంభవతీతి, తదపివిరోధిగుణరహితద్రవ్యవాచి
పదసమానాధికరణగుణపదస్య తదాశ్చీయగుణాభిధానైవ క్రియాపదా
న్వయావిరోధాదసంగతమ్, రాధానైవ ఉక్తన్వాయేన ఆరుణిమ్నశ్చ
బైద్రీవ్యాన్వయేసిద్ధే ద్రవ్యగుణయోః క్రియాసాధనత్వానుపపత్త్యా
అథాత్పరస్పరాన్వయ సిద్ధ్యతీత్యన్వయసంగతమ్, ఆతోయథాక్త
వవాఢః.

శ్లో || యత్తునీప్ర్యాపగుద్ధే క్రియైహసగుణస్యాన్వ
యసాన్వదితీదశ్చాయుక్తంద్రవ్యతోవై ప్రతిభటగుణ
తోనజితాదన్వితాయామ్ హానినైవ పక్రియాయా
మరుణిమగుణతోస్యాన్వయస్యేతి తస్మాత్ పూనఃప
క్షఃపరోక్తోనఖిలుసముచితోనాపిసిద్ధాస్తఉక్తః ||

కమణ్యస్త్రిక్రియాభ్యే నహి గుణగుణినోస్సాధన
త్వోపపత్తిస్తస్మాదన్వయ మథాదిహభవతేతిభా

కత్వకల్పన మయుక్తమితిభావః, స్వాత్మాధికరణార్థముపసంహరతి
పూర్వఃపక్షఇతి,

శ్రీ ॥ తస్మాత్ తత్త్వమస్యాదిసామానాధికరణ్యై పదద్వయా
భిహితవిశేషణాపరిత్యాగేనైవ ఐక్యప్రతిపాదనం వణానీయమ్
తత్త్వనాద్యవిద్యోపహితానవధికదుఃకభాగిన శ్శుద్ధ్యశుద్ధ్యభయాయ
స్థాచ్యతనాదర్థాన్తరభూతమశేషహేయపరిత్యజనీకానవధికకల్యాణే
కతానంపరమాత్మానమనభ్యుపగచ్ఛతోనసంభవతి; అభ్యుపగచ్ఛతోఽ
పమానాధికరణపదానాం యథావస్థితవిశేషణవిశిష్టేక్య ప్రతిపాదన
పరత్వాకోయజే త్వమ్మదప్రతిపన్నసకలదోషభాగిత్వం పరస్యప్రస
జ్యైతేతిచేత్, నైతదవమ్, త్వమ్మదేనాపి జీవాన్తర్యామిణఃపరస్యై
వాభిధానాత్,

శ్లో ॥ తస్మాదైక్యప్రతీతినిఃగమ శిఖరగతత్త్వమస్యా
దివాశ్యేవాచ్యాశబ్దస్వయేనాభిహితగుణపరిత్యాగమే
షావినైవ । సేయశ్చానాద్యవిద్యాస్పదనిరవధిక
క్లైశభాజస్తుజీవాదన్యంశుద్ధాదశుద్ధాదపి పురుషఃపసి
చ్ఛత్సునై పూపపన్నా ॥ ॥

నైవాజ్ఞీకువఃతోపిప్రమితరభిహితాయుజ్యతేత్వమ్మ
దోక్తాదోషోశేషఃపరస్య ప్రసజతీతదైత్యుచ్యతేచే
న్నచైవమ్ । జీవాన్తర్యామిణస్త్వమ్మదతత్తవాపున
బోధనాత్తత్ప్రదోక్తేబ్రహ్మణ్యస్త్విదోషఃప్రసజతీ
కథితాయంభవత్యేతనుక్తమ్ ॥ ॥ ౨౦౧ ॥

అ । ఏవమస్తు, తతఃకింప్రస్తుత సామానాధికరణ్యైత్య
తాహ - తస్మాదితి—

టీ || అస్తాత్ - సామానాధికరణ్యస్య అనేకవి శేషణవిశిష్టే కాథా
పరిత్యక్త్యలోకవేదసిద్ధత్వాత్, నిగమశిఖరగత త్వమస్యాదివాక్యే,
ఐక్యప్రతీతిరేషా, శబ్దవ్యయేనాభిహితగుణపరిత్యాగంవిన్నైవ- తత్త్వ
మృదప్రాక్తగుణప్రమాణమస్తరైవ, వాచ్యా-వక్తవ్యేత్యర్థః. ఈదృశం
సామానాధికరణ్యంపరపక్షేనసంభవతి, పదద్వయావగతగుణప్రమాణాది
త్యాహ - సేయశ్చైతి - సేయశ్చ - సైషాఐక్యప్రతీతిః, అనాద్య
విద్యాస్పదనిరవధికల్లేశభాజః - అనాదికమపరవశనిరవధికదుఃఖ
భాగినః - శుద్ధాదశుద్ధాదపిజీవాత్ - బద్ధముక్తోభయావస్థాదపిజీవాత్
అన్యంపురుషమ్ - అనిచ్ఛిత్సు - అసజ్జీకువత్సు, నై ప్రాపపన్నేత్య
న్వయః, నై ప్రాపపద్యత ఇత్యర్థః. ముక్తిరశాయామైక్యశజ్ఞా-
ప్రసాదానాథంశుద్ధాదిత్యుక్తమ్,

తచ్ఛబ్దావగతవిశేషణాభ్యుపగమవత్ త్వంశబ్దావగతవిశేషణ
మభ్యుపగస్తవ్యమ్, తథాసతిబ్రహ్మణోదుఃఖత్వాదిప్రసజ్జితశజ్ఞా-
తేనై సతి - అజ్జీకువత్తోపి - శుద్ధాదశుద్ధాదపి జీవాదన్యంపురుష
మజ్జీకువత్తోపీత్యనువశ్లేశాన్వయః, అభిహితాప్రమితిన్యైవయ
జ్యతే - ప్రాక్తైక్యప్రమితినిర్వాపపద్యత ఇత్యర్థః. కుత ఇత్యత్యాహ -
త్వమ్మదోక్త ఇతి - తదా - త్వమ్మదాథ తచ్ఛబ్దాథయోరైక్యా
జ్జీకారే, త్వమ్మదోక్తో శేషోదోషః - జీవగతదుఃఖత్వాదిదోషః, పర
స్యప్రసజ్జితహి - పరబ్రహ్మణఃప్రసక్తోభవతిహి, ఇత్యుచ్యతేచేదిత్య
న్వయః, పరిహరతి - సన్నైవమితి - కుత ఇత్యత్యాహ - జీవాన్తర్యా
మిణ ఇతి - ఇహ - అస్మి తత్త్వమసీతివాక్యే, త్వమ్మదతః - త్వంశ
బ్దేన, జీవాన్తర్యామణాబోధనాత్, తత్పదోక్తే స్థిబ్రహ్మణి కథి
తోయందోషానప్రసజ్జితీత్యన్వయః, ఏతదుక్తంభవతీత్యన్వయః, ఉత్త
రత్యాన్వయః,

శ్రీ ॥ వేదము క్తంభవతి, సచ్చబ్రాహ్మితా నిరస్తనిఖిలదోష
 గణ్యం సత్యసజ్జ-ల్పమిశానవధి కాతిశయా సంఖ్యాయ కల్పాణగణ
 గణం సమస్తకారణభూతం పరంబ్రహ్మ బహుస్యామితిసజ్జ-ల్పస్య తే
 జోబన్నప్రముఖంకృత్సంజగత్ సృష్ట్యై తస్మిన్ దేవాదివిచిత్రసంస్థా
 నసంస్థితేజగతి చేతనంజీవవగ్గం స్వకర్మానుగుణేషుశరీరేష్వత్త
 తయాప్రవేశ్య స్వయంస్వ సృష్ట్యయైవజీవాన్తరాత్మతయా అనుప్రవి
 శ్య ఏవంభూతేషు స్వపర్యంతేషు దేవాద్యాకారేషు సంఘాతేషు నా
 మయాపేక్ష్యాకరోత్, ఏవంభూతసంఘాతస్యైవ వస్తుత్వం శబ్దవాచ్య
 త్వచ్ఛాకరోదిత్యథా, (అనెనజీవేనాత్మనా - జీవేనమయే
 తినిదే-శో జీవస్యబ్రహ్మాత్మకత్వందశాయతి - బ్రహ్మాత్మకత్వం జీవ
 స్య జీవాన్తరాత్మతయాబ్రహ్మాణోఽనుప్రవేశాదిత్యవగమ్యతే, (ఇదం
 సర్వమసృజత, యదిదంకింశ్చ, తత్సృష్ట్యై, తదేవానుప్రవేశత్, తదను
 ప్రవేశ్య, సచత్యచ్ఛాభవ) దితి, అత్ర ఇదంసర్వమితినిర్దిష్టంచేతనా
 చేతనవస్తుత్వయ సత్యచ్ఛబ్రాహ్మ్యం విజ్ఞానావిజ్ఞానశబ్దాభ్యాంచ విభ
 జ్యనిర్దిశ్య చిద్వస్తుస్యపిబ్రహ్మాణోఽనుప్రవేశాభిధానాత్; అతస్వ
 న్నామభూతవాచకరణాత్ సర్వేవాచకాశ్చబ్రా అచిజ్జీవవిశిష్టపర
 మ్మాత్మవాచినశిత్యవగతమితి,

శ్లో ॥ సద్విద్యాయాం సదేవేత్యుపనిషదిశ్చసస్సంప్ర
 తితన్నిరస్తాశేసావద్యన్నిధానన్నిరవధిమహిమా
 సంఖ్యభూయోగుణానామ్ । సత్సంకల్పాదికానాం
 పరమఖిలజగత్కారణం బ్రహ్మసంకల్పేదంపూర్వం
 బహుస్యామితిసకలజగత్సంవిధాయప్రవేశ్య ॥౨౦౨॥

చైవాద్యైః స్థివిచిత్రైశ్చ విరచితస్వీయకర్తాను
 సుఖ్యాజ్జీవనవశం పరివేశ్యస్వయమహతు చిత్రస్వ
 చ్ఛయైవచివశ్య । అత్తత్యైవస్వపర్యస్తమహతు
 శురమత్యాదిసంఖ్యాతరూపేమి శ్రేదిద్భిస్తదవ్యైరపి
 చలనవిధైవ్యాకరోన్నామరూపే ॥ ॥

చాన్తైత్యస్థింస్తువాక్యైభగవతి కథితంయత్తుజీవాత్త
 నైక్యం జీవాన్తర్యామితాతస్తదితినహితయోసాన్య
 తేస్వరూపైకభావః । అత్రైవసంసర్వమిత్యాదికవచ
 నివిభజ్యాభిలంఘ్యైతదస్య ద్వైవ్యైతత్సత్త్వదుక్త్యాచితి
 చభగవతోనుపరివేశాభిధానాత్ ॥ ॥

తేనైవన్నామరూపపరిణయనవచనా జ్ఞాయతేచి
 ద్యుతేనోపేతంజీవేనవాచోచ్యతైతిహి పరంబ్రహ్మ
 తత్ సవాయేతి । ॥ ॥

అ । జీవవాచిత్యైవ ప్రవృత్తస్వపదస్య తదన్తర్యామిపర
 త్వంలాక్షణికమ్, తత్కథం (జీవాన్తర్యామిణ స్వప్రముదతత్తహ
 పునర్బోధనా) దిక్కుక్తమ్, ఇత్యతాహ - భవత్యైతదుక్తమితి-

టీ ॥ ఏతదుక్తంభవతీత్యన్వయః, వేదప్రవృత్తత్తిసిద్ధం సవక
 తద్దానాంపరమాత్మవాచిత్యముపపాదయతి - సద్విద్యాయమితి--
 ఉపనిషదినద్విద్యాయామ్, సదేవేతినంపరీతమ్, నిస్తాశేషానన్యమ్
 నిరస్తనిఖిలదోషమ్ సత్సంకల్పాదికానామ్ - సత్యసంకల్పత్వచిత్త
 నామ్, నిరవధిమహిమాసంఖ్యభూయోగుణానామ్ అసవధికాతిశ
 యాసంఖ్యాయానైకకల్పాణగుణానామ్, నిధానమ్ - ఆకరభూతమ్,

అఖిలజగత్కారణమ్, ఇదంపరంబ్రహ్మ, పూర్వంబహుస్యామితిసం
కల్ప్యే, సకలజగత్, సంవిధాయ - సృష్ట్యా, అస్తి, దేవాద్యై—
దేవాదిసంస్థానసంస్థితే, విచిత్రేప్రవిశ్చా, తనుషు- శరీరేషు - సర్వం
జీవన్, విచిత్రస్వీయకర్మానుగుణ్యత్, ప్రవేశ్య - ప్రవిష్టంకృ
త్వా, ఇహ చిత్తితు - జీవతు, స్వేచ్ఛయైవత తత్వేన స్వయంప్రవి
శ్య, చిద్భిస్తదన్వైరపిచ, మిత్రే - మిత్రే, సురమతాన్వదిసంఘాత
రూపే, ప్రవిశ్యైత్యస్యానువజ్ఞః, ప్రవిశ్య, స్వపర్యంతం బహువిధే
నామరూపేవ్యాకరోదిత్యన్వయః, దేవాద్యాకారేషుసంఘాతేషు
తత్తద్దేవాద్యసంఘాత తత్తద్వాచిశబ్దాంశ్చాకరోదిత్యభావః.

హస్తాహమిమాన్తిసోదేవతా, ఇతివాక్యే జీవేనాత్మనతి జీవ
బ్రహ్మణోరైక్యనిర్దేశశరీరశ్శరీరీభావ నిబద్ధనః, సతుస్వరూపైక్యని
బద్ధనఇత్యాహ - హస్తేతి - హస్తేస్త్రిస్త్రివాక్యే - హస్తాహమి
మాఇత్యస్త్రివాక్యేతు, భగవతి యజ్జీవాత్మనావక్యంకథితమ్, తత్
జీవాన్తర్యామితాత ఇతి సతయోస్త్విరూపైకభావస్సాదిత్యన్వ
యః, బ్రహ్మణోజీవశరీరీభావం కథమిత్యాశంక్య తైత్తిరీయోపనిషది
ఇదంసర్వమసృజతేత్వాదివాక్యే సత్త్వచ్ఛబ్దాభ్యాంచేతనాచేతనావి
భజ్య తత్రచేతనైపిభగవతోఽను ప్రవేశప్రతిపాదనాదిత్యాహ—
అత్రేదమితి - అత్రేత్యన్వచిత్తచేత్తగ్నిమితాన్వయః, ఇదంసర్వమి
త్యాదికవచసి - ఇదంసర్వమిత్యాదికేవాక్యే, సత్త్వమత్వా - సత్త్వ
చ్ఛబ్దాభ్యామ్, అఖిలంచిత్రదన్యదన్తు - చేతనాచేతనాఖ్యంసమస్తం
నన్తు, విభజ్య - వివిచ్యప్రతిపాద్య, అత్రచిత్తచ భగవతోఽనుప్రవేశ
శాభిధానాదిత్యన్వయః, ఏవ న్నామరూపవ్యాకరణప్రకారంఉక్తః,
తతఃకింప్రస్తుతస్యైత్యత్రాహ - తేనతి - తేన - ఉదాహృతేనహస్తే

త్యాదికేన, ఏవన్నామరూపప్రణయనచసాపరమాత్మావర్యస్తనామ
రూపవ్యాకరణప్రీతిపాదకవాక్యేన, సవకయావాచా - సమస్తైనాపి
శబ్దైర, అచిన్యుతేనజీవేన, ఉపేతంతస్మిహ్నాద్యతత్త్వతిహిజ్ఞాయతే
ఇత్యన్వయః, ఇతీత్యన్యవతమక్తంభవతీతి పూర్వేణాన్వయః,

శ్రీ॥ కిం (ఏతదాత్మమిదంసవక) మితి చెతనమిశ్రింపిపఞ్చ
మిదంసవకమితినిదిశ్యతస్యైవతత్త్వేతిప్రీతిపాదితమ్, ఏవఞ్చ సవకం
చేతనాచేతనంప్రీతి బ్రహ్మణాతత్త్వేన సవకంసచేతనంజగత్ తస్య
శరీరంభవతి, తథాచ శుత్యస్తరాణి (అస్త్రాపివిప్రశ్నాస్తాజనానాం
సవాత్మా * యఃపృథివ్యాన్రిష్టౌపృథివ్యాఅస్త్రోయంపృథివీనవేద
యస్యపృథివీశరీరమ్ యఃపృథివీమస్త్రోయమయతి సతతత్తాస్త్ర
రాయ్యమృతః) ఇతిప్రారభ్య (యతత్తనిర్విష్టన్నాత్తమోస్త్రోయ
మాత్మానవేద యస్యాత్మాశరీరంయతత్తానమస్త్రోయమయతి సతః
తత్తాస్త్రరాయ్యమృతఇత్యాది (యఃపృథివీమస్త్రేనంచరక య
స్యపృథివీశరీరమ్, యోఽపామస్త్రేసఞ్చరక యస్యాపశ్యరీరమ్),
ఇత్యారభ్య యోక్షరమస్త్రేసఞ్చరక యస్యాక్షరంశరీరంయమక్షర
న్నవేద ఏవసవకభూతాస్తరాత్మాపహతపాప్తాదివ్యోదేవవకొనారా
యణ) ఇత్యాదీని సచేతనంజగత్ తస్యశరీరత్వేన నిదిశ్య తస్యా
త్తత్వేన. పరమాత్మానముపదిశన్తి. అతశ్చేతనవాచినోపిశబ్దాశ్చేతన
స్యాస్యాత్తభూతం చేతనశరీరకంపరమాత్మానమేవాభిదధతి. యథా
అచేతనదేవాదిసంస్థానసిద్ధివాచినశ్శబ్దాస్త్రచ్చరీరకజీవాత్తనవవ
వాచకాః (చత్వారిఃపఞ్చదశరాత్రాద్దేవత్వంగచ్ఛన్తి) త్యాదిషు,
దేవాభవస్తీత్యర్థః, శరీరస్య శరీరంప్రీతి ప్రకారత్వాత్
ప్రకారవాచినాఞ్చశబ్దానాం ప్రకారిణ్యేవపర్యవసానాత్ శరీరవా

చినాంశబ్రానాం శరీరిపర్యవసానస్నాయుమ్, ప్రకారోహేనా
మ ఇదమిథమితిప్రతీయమానెవస్తుని ఇథమితిప్రతీయమానాంశః,
తస్య తద్వస్త్యపేక్షత్వేన తత్ప్రతీతేస్తదపేక్షత్వాత్ తస్మిన్నేవపర్య
వసానముచితమితితస్యప్రతిపాదకౌపి శబ్దస్తస్మిన్నేవపర్యవస్యతి; అత
ఏవ (గారశోమనుష్య) ఇత్యాదిప్రకారభూతాకృతివాచినశ్శబ్దాః
ప్రకారిణిపిణ్డేపర్యవస్యస్తః పిణ్డస్యాపి చేతనశరీరత్వేన తత్ప్రకార
త్వాత్ పిణ్డశరీరకచేతనస్యాపి పరమాత్మప్రకారత్వాచ్చ పరమాత్మ
స్యైవ పర్యవస్య స్థితి సవశబ్దానాంపరమాత్మైవవాచ్యఇతి పరమా
త్మవాచికత్వేనసామానాధికరణ్యమ్యుఖ్యమేవ,

శ్లో॥ కీర్ణోక్తేచిద్యుతేస్తస్మిజగతి పునరిదంసవ
మిత్యైతదాత్మ్యాఖ్యానం తస్యైవతత్త్వేత్యవగమయతి
తచ్చేతనాచేతనానామ్ । బ్రహ్మైవాత్మైతినవంబిదు
వహితజగత్తచ్చరీరంతదైవప్రకృతాశుత్యస్తరేచాస్తరి
తితునకలస్యాత్తతాబ్రహ్మణోఽస్య ॥ ॥

బ్రూతేస్తస్మిన్మివాఖ్యంయథితి పునరుపకృత్యస
వాత్తభావంతస్థాచిద్వాచికభోప్పుపదిశతిచితశ్చా
స్తరాత్మానమనమ్ । యద్వదైవాదిశబ్దాన్పురముఖ
వపుషోవాచకాఃత్వైతివాచో వాక్యేచత్వారథిత్యాది
కథిహతుయథాదేవవాక్తత్తనాస్యాత్ ॥ ॥

దేహస్తాత్మప్రకారోభవతిఖిలు వచోయత్ప్రకారాభి
ధాయస్యాదేతత్ప్రకారిణ్యపిజగతి తతోదేహవాగ్దే
హినిస్యాత్ । ఇత్థంభావప్రకారఃపునరయమిదమిథ
స్తయాఽథేప్రతీతే తస్మిన్స్తద్వస్త్యపేక్షాతథా
శవతితద్దీప్తతత్సవ్యపేక్షా ॥

మణిమంజూషికాఖ్యాయా వ్యాఖ్యాయాసహితా - తత్పరత్నాపరిః ౧౨౨౫

తత్రేయంపర్యవస్యేదితి భజతి వచశ్చాస్యతద్వాచక
త్వంతస్తాన్గౌరవ్యిత్యాదికపచసి గవాద్యాకృతేవా-
చకౌవై । పిండోఽయంపర్యవస్యం స్తచరయమపిచక్షే
తిహింసయశ్చాదేహస్సవేశస్యేతితత్రైవహింసకలత
నాపర్యవస్యేత్ సశబ్దః ॥ ॥

వాచ్యోతస్సవేశబద్ధస్యచసత్తి తదుక్త్యాఽఖిలోక్తే
ప్రయోగముఖ్యైవై మాసమానాధిక్యతిరితి నకౌపీవా
దోషఃప్రసక్తః । ॥ ॥

అ ॥ ఏవం పరమాత్మపర్యస్తనామరూపవ్యాకరణవీతికాద
నాత్ సవేశజ్ఞానాం పరమాత్మపర్యస్తత్వే మానందశితమ్, జ్ఞా
నావాచిత్యైషు ఆకృతినయసశ్చారణేన పరమాత్మపర్యస్తత్వముపహ
దయిష్యత్ శరీరత్వాక్షేపకంవాక్యందశయతి - కింశ్చేతి—

టీ॥ ఇదంసవేశమిత్యుక్తే - ఐతదాత్మమిదంసవేశమిత్యుక్తే
ఇదంసవేశమితివాక్యేనౌక్తే, చిద్యుతేఽస్మిజగతి - చిన్నిశ్చేఽ
స్మిప్రపిష్యా, ఐతదాత్మ్యాఖ్యానమ్ - ఐతదాత్మప్రతిపాదనమ్,
తస్యైషుఆత్మైత్యవగమయతి - చిన్నిశ్చప్రపిష్యాస్య - ఏషపరమాత్మా
ఆత్మైతిజ్ఞాపయతి, తతఃకింప్రస్తుతస్యైత్యతాహ - తదితి - తత్-తస్మా
త్, చెతనాచెతనానాం బిష్టావాత్మైతి, సవేశచిదుపహితంజగత్—
చెతనమిశ్రంజగత్, తచ్ఛరీరమ్ - పరమాత్మశరీరమిత్యర్థః, సకేవ
లనూత్మకదైవశరీరత్వంగమ్యమ్, అపితుశరీరత్వం శరీరలక్షణేన కణ్ఠో
క్తశ్చాత్మాహ - తథైవేతి, తథైవ, అన్యతిశుభ్రస్యన్తరేచ - (అన్యః
ప్రవిష్టశ్చాస్తాజనానా) మితిశుభ్రస్యన్తరేచ, అన్యబిహ్మాణస్సకలస్యాత్మ
తాహిక్తైత్యన్వయః, అన్యప్రవిష్టశ్చాస్తేతిసవేశత్మకబ్ధవివరణమ్,

విశేషణద్వయేన నృపనభావ్యానృత్తిః, భగవతోనియస్తృత్వకథనా
త్ తదేకనియామ్యత్వంశరీరలక్షణముక్తంభవతి, || అత్రైవలస్తర్యా
మిబాప్రాణంప్రమాణయతి- బూతేతి - అస్తర్యామివాక్యము
నః, యథత్వపక్రమ్య, అస్యబ్రహ్మణస్సవాత్త్వభావంబూతేతి అస్య
బ్రహ్మణ్యత్వనుపక్షేణాన్వయః, తతఃకింప్రస్తుతసామానాధికరణ్యస్య,
శరీరాత్త్వప్రాహిభేదరూపతయా సామానాధికరణ్యవిరోధీత్యత్రా
హ - తస్మాదితి - తస్మాత్ - చిదచిదాత్మకజగతఃపరమాత్మశరీరత్వా
త్, చిద్వాచిత్యబ్దోపి-జీవవాచిత్యబ్దోపి, చితశ్చాస్తరాత్తానమనమ్, జీవ
స్యాప్యస్తరాత్తానంసరమాత్తానమ్, ఉపదిశతి - ప్రతిపాదయతీత్య
థః, శరీరభూతచేతనవాచిపదానాం తచ్చరీరపరామాత్మవాచిత్యం
కథమితిశక్త్యాం శరీరవాచినాంశరీరపర్యంతాభిధాయిత్యదశఃనా
దిత్యాహ - యద్వదితి - యస్వత్ - యథా, సురముఖవపుషోవాచ
కః - దేవాదిశరీరస్యవాచకః, దేవాదిశబ్దః - దేవమనుష్యాదిశ
బ్దః, ఔత్తివాచకః - ఔత్తిజ్ఞవాచకః, తథేత్యధ్యాహారేణాన్వ
యః, శరీరపర్యంతవైదికప్రియోగం దశయతి - వాక్యేతి, ఇహ
చత్వారితిత్యాదివాక్యే - చత్వారిశబ్దశరీరాద్దేవత్వంగచ్ఛస్తీతి
వాక్యే, దేవవాక్ - దేవశబ్దః, తత్తనౌ యథాస్యాత్ - దేవశరీరకే
స్యాత్, తథేత్యధ్యాహారేణాన్వయః, అస్మివాక్యేదేవత్వమిత్యస్య
దేవశరీరకత్వాథకత్వం దేవశబ్దస్యతచ్చరీరకాథకత్వంవినానసం
భవతీతిభావః || శరీరవాచిపదానాంశరీరపర్యంతబోధకత్వమపిలాక్షణి
కమిత్యత్రాహ - దేహస్త్వీతి - దేహః, ఆత్మప్రకారోభవతిఖల్వి
త్యన్వయః, తావతాకిమిత్యత్రాహ - వచయతి - యత్ప్రకా
రాభిధాయవచః, ఏతత్తు, ప్రకారిణ్యపిస్యాదిత్యన్వయః,
ప్రకారిణ్యపిప్రాయుక్తంస్యాదిత్యథః. గోత్వాదిప్రకారవాచినాంగ

వాదిశబ్దానాంగవాదివృత్తిః పరియోగదశనాదితిభావః, తవతా
కిమి త్యతాహ - తతః - తతః - పరికారవాచినాం
పరికారిపర్యస్తత్వాత్, దేహవాక్ - దేహవాచిశబ్దః, దేహనిస్సృత్
దేహవిశిష్టత్వాచకస్సాన్విదిత్యర్థః. జాతిసంధావాచినాం ద్వివ్యపర్య
స్తవాచిత్వమివ దేహవాచినామపి దేహిపర్యస్తత్వ మాకృత్యధికర
ణన్యాయేనవివక్ష్యు స్తదర్థంపరికారపరికారిణివివిచ్యదశయతి --
ఇత్థంభావఇతి - ఇదమిత్థస్తయా పరితీతేఽథే - ఇదమిత్థమితిపరితీ
యమానేఽథే, ఇత్థంభావోఽయంపరికారిత్యన్వయః, పరికార
వాచిశబ్దస్య పరికారిపర్యస్తత్వ ముపపాదయతి - తస్మిన్నితి--
తస్మిత్తత్వస్త్యపేక్షాతః - పరికారస్య పరికార్యపేక్షాన్వయాపసద్ధితి
త్వేన, తద్గీత్య తత్త్వపేక్షాభవతి- పరికారస్యభావస్థితస్వరూపపరి
తీతిఃపరికారిసాపేక్షాభవతీత్యర్థః, || తత్తేయంపర్యవస్యేదితి-పరికా
రపరితీతిఃపరికారిణిపర్యవస్యేదిత్యతోపేక్షాతోః, తస్యవచః - పరికారవా
చిశబ్దః, తద్వాచకత్వంధనతి . పరికారివాచకత్వం ధజతీత్యర్థః. శబ్ద
శక్తేరిత్యేషామాతృవిషయత్వే వ్యర్థః సామర్థ్యాద్విశేష్యాంశ
బోధనమ్, అతోఽర్థఃసామర్థ్యసచివాశబ్దశక్తిః శిష్టార్థబోధసా
మగ్నీ, తచ్చప్రాముఖ్యకొటినివిష్టమ్, యథాసంస్కారసచివేంద్రియజ
న్యమపి పరిత్యభిజ్ఞానమింద్రియ పరిసూతత్వాత్పరిత్యక్తమేవ, నస్త్యతి
భవతి, తథాఽతీముఖ్యత్వమ్; అతశ్శబ్దశక్తిః పరివృత్తినిమిత్త
మాత్రే పర్యవస్యతి, విశేష్యబోధనమర్థసామర్థ్యాదితికచినా
నాః. తదయుక్తమ్, శబ్దశక్తేరిత్యేషాపర్యస్తత్వాభావేనిష్ఠమే కశబ్దేపి
అర్థసామర్థ్యాద్విశేష్యపర్యస్తసీపిసక్లాత్, ఏవన్న్యాయశ్చాకృ
తా, ఇత్థంపరిమాణాపపత్తిర్నిత్యత్వాత్సన్వేద్యానాం పరమాత్మైవవా
చ్యఇతిపరమాత్మవాచిత్యదేన త్వస్పదసామానాధికరణ్యముఖ్యమి

మోష, యతఃపునః పృథక్పీఠస్య స్వనిష్ఠస్యైవద్రీవ్యస్యకాదాచిత్క-ద్రీ
వ్యాస్తరప్రకారత్వమివ్యతే, తతఃపునఃత్వద్ధీయ ప్రత్యయఇతి నిర
వద్యమ్.

శ్లో॥ నన్వత్రీద్రీవ్యవాచావచసిహిగుణ జాత్యోస్స
మానాధికారఃఖిణ్ణోగోశ్శుక్ల ఇత్యాదిషునపునరయం
ద్రీవ్యవాచీవాదృప్తః। దణ్డీఖిణ్డీచచైత్రోయమితివచసి
మత్స్వథయోగోహి దృప్తోదేహోక్తౌదేహివాచా
ఽతత్తపాకథమయంస్యాత్ సమానాధికారః॥ ॥

నై నంజాతిగుణోవాధనతుభవతువాద్రీవ్యమేతేషు
వై కంయుక్తంనక్తుం సమానాధికృతిగమకమనౌ్య
స్యమతాభిచారాత్ । యోధమోయస్యసిద్ధౌ
ఽపృథగపితువచస్తస్యతద్ధమివాచావక్తుంయుక్తం
సమానాధికరణమితి సామాన్యతానాతీదోషః॥ ॥
దణ్డాదిఃపుంసిసిద్ధః పృథగితివచసీహాస్యమత్స్వథయో
గోదేహస్తాన్విత్యాపృథక్పీఠఇతి గిరిసమానాధికారస్త
యోస్యాత్ ॥ ౨౯౧౪ ॥

అ॥ శరీరశరీరిభావస్య సామానాధికరణ్యప్రయోజకత్వం
శరీరశరీరిభావవిరహస్థలేపి సామానాధికరణ్యదశనాన్నాసపద్యత
ఇతిశంకతే - నన్వితీ—

టీ॥ నను, ఖిణ్ణోగోశ్శుక్ల ఇత్యాదిషు, ద్రీవ్యవాచా - ద్రీవ్య
వాచిశబ్దైవ, గుణజాత్యోవచసిహి - గుణజాతివాచకశబ్దైహి, సమా
నాధికారః- సామానాధికరణ్యం, దృప్తః - దృప్తమ్, అయమ్-సమా
నాధికారః, ద్రీవ్యవాచి - ద్రీవ్యవాచిశబ్దై, నదృప్తః, తదిదమదశన

నమోమ్రాదాహరతి - దణ్డీతి - దణ్డీఖడ్గీచచైత్రోఽయమితివచసి, మత్వథామోగోహిదృష్టః - మత్వథీయప్రీత్యయమోగోహిదృష్టః, అతః, ఇహ, దేహియాక్తా - దేహివాచిశబ్దే, దేహివాచా - ఆత్మవాచిశబ్దేన, అయంసమానాధికారః - ఇదంసామానాధికరణ్యమ్, కథం స్యాదిత్యన్వయః, కథంభవేదిత్యథః.

పరిహరతి - నైవమితి - ప్రయోగదర్శనమవిశిష్టమిత్యభిప్రాయేణ ద్రవ్యంవెతి - జాతివాభవతుగుణావాభవతుద్రవ్యంవాభవతు, ఏతేష్వేకంసమానాధికృతిగమకమ్ - సామానాధికరణ్యనిమిత్తమ్, సవక్తుంయుక్తమ్, కుత ఇత్యత్రాహ - అన్యోన్యమితి - అత్రాన్యోన్యమ్, పరస్పరమ్, అభిచారాత్ - న్యభిచారాదిత్యథః, గుణస్థలేజాతేః, జాతిస్థలేగుణస్యచ, జాతిగుణస్థలేద్రవ్యస్యచ అసత్త్వేనవ్యతిరేకవ్యభిచారేణ జాతేగుణస్యద్రవ్యస్యవా సామానాధికరణ్యనిమిత్తత్వన్నసంభవతీతిభావః, తహింసామానాధికరణ్యనిమిత్తం కిమిత్యాశక్త్యా మనుగతంతన్నిమిత్తమాహ - యోధమితి - అపితు - కిన్తు, యోధమః, యస్య - ధర్మిణః, అపృథక్సిద్ధః, తస్యవచః - తద్ధర్మవాచకంపదమ్, తద్ధర్మవాచా - తద్ధర్మప్రీతిపాదకపదేన, సమానాధికరణ్యమితి, సామాన్యతః - సర్వసాధారణ్యేన, వక్తుంయుక్తమ్, అత్రేనదోషఇత్యన్వయః, నౌక్తవ్యభిచారదోషఇత్యథః.

దణ్డీఖడ్గీచచైత్రో ఇత్యాకాసామానాధికరణ్య నిమిత్తస్య ధర్మకృతప్రకస్నిద్ధధర్మవాచిశబ్దాన్వయస్య దణ్డగడ్గాదిశబ్దైర్వభావాన్న సామానాధికరణ్యమ్, అపితుమత్వథీయఇత్యాహ - దణ్డాదిరితి - దణ్డాదిః - దణ్డఖడ్గాదిః, పుంసే - చైత్రోదా, పృథక్సిద్ధఇతి, ఇహవచసి - దణ్డీఖడ్గీత్యాదివాక్యే, అస్య - దణ్డాదివా

చకశబ్దస్య, మత్స్యక్షయోగః - మత్స్యక్షయప్రత్యయయోగః,
తావతాదేహత్తనో సామానాధికరణ్యే కిమాయాతమిత్యతా
హ - దేహస్త్వీతి - దేహస్తు, ఆత్మాపుథస్సీద్ధిభిః - ఆత్మనాఅపుథ
స్సీద్ధిభిః, తయోగిరి - దేహత్తనోవాచి, సమానాధికారస్వాత్
సామానాధికరణ్యంస్యాదిత్యుభయః,

శ్రీ ! తదేవంపరమాత్మనశ్శరీరతయా తస్మింకారత్వా దచిద్వి
శిష్టజీవస్యాపి జీవనిర్దేశవిశేషరూపా అహంత్యమిత్యాదిశబ్దైః పర
మాత్మానమేనాచక్షతభి తత్త్వమసీతి సామానాధికరణ్యేనోపసం
హృతమ్, ఏవఞ్చసతిపరమాత్మానంప్రతిజీవస్యశరీరతయాలిన్వయాజ్జీవ
గతాధర్మాః పరమాత్మానన్నస్పృశంతి, యథాస్వశరీరగతాబాలత్వ
యువత్వస్థవిరత్వాదయోధర్మాః జీవన్నస్పృశంతి, అతస్తత్త్వమసీతి
సామానాధికరణ్యేతత్ప్రదంజగత్కారణభూతం సత్యసంకల్పం నవ
కల్యాణగుణాకరం నిరస్తసమస్తహేయగంధంపరమాత్మానమాచక్షే,
త్వమితిచ తమేననశరీరజీవశరీరకమాచక్షతభి సామానాధికరణ్యమ్నా
ఖ్యవృత్తమ్, ప్రకరణావిరోధః, స్పృశుగ్రత్యవిరోధః, బ్రహ్మణినిరవ
ద్యైకల్యాణైకతానై అవిద్యాదిదోషగర్భాభావశ్చ, జీవసామానాధి
కరణ్యమపివిశేషణ భూతాజ్జీవాదన్యత్వమేవాపాదయతితి విజ్ఞానము
యాజ్జీవాదన్యవీవానస్తమయఃపరమాత్మా;

శ్లో ! దేహత్వాత్తత్ ప్రకారోయ మచిదుపహితో
బ్రహ్మణాజీవఆత్మాతస్తన్ని దేశరూపంత్యమహమి
తివచాబ్రహ్మవక్తీతిసిద్ధమ్ । తస్మాద్యుక్తంసమానాధి
కృతనిగమనంతత్వమిత్యుక్త మేతనైవవఞ్చేజీవధ
మస్పృశతిహి పరమాత్మానమేతచ్ఛరీరమ్ ॥

యద్యజ్జీవన్నధమస్సృశతి తనుగతో బాలతాయా
వనాదిస్తవ్యద్భుఃఖాజ్ఞతాదిస్సృశతినహి పరంబ్రహ్మ
జీవస్థితాయమ్ | పృక్తైస్త్యైస్త్యైగమేతత్త్వమితి
వచసివైతత్త్వదంసవహౌతుం సత్సంకల్పంగుణానాం
జలధిమపహతావద్యమాచప్యక్షశమ్ || ||

త్వంశబ్దోవక్త్రోన్యన్యహిరితనుమజ్జీవదేహంతమే
వైత్యేషాముఖ్యాసమానాధిక్యతిరితి సగోపీహదోషః
ప్రసక్తః | నాస్తత్త్వైతేతదోషః ప్రకరణవిహతి
నైగమోక్తైర్నిరోధస్సవస్యాబ్రహ్మణీహత్వపహ
తనిఖిలావద్యకల్యాణభూమా || ||

గన్ధోఽవిద్యాదిదోషస్యచభవతి సమానాధికారోపి
జీవాత్తస్మాద్భేదంప్రకారాద్వదతి సుఖమయోధీమ
యాదీడతోన్యః || ||

అ || పరిహృతచోద్యేన శిషీతేనన్యాయేన పరమసాధ్యసిద్ధి
మాహ - దేహత్వాదితి—

టీ || తత్ - చోద్యస్యపరిహృతత్వాత్, అచిదుపహితాయం
జీవతత్త్వాబ్రహ్మణాదేహత్వాత్ ప్రకారః, అతః, తన్నిదేశశరూపంత్వ
మహమితివచోబ్రహ్మవక్త్రీతిసిద్ధమ్, ఇత్యన్వయః, తస్మాత్, తత్త్వమి
త్యుక్తమేతత్సమానాధిక్యత నిగమనంయుక్తమిత్యన్వయః, ఐతదా
త్త్వమిదంసవమితి పూర్వమేవవై యధికరణ్యేనబ్రహ్మత్కత్వం
సవస్యవిహితమ్, తస్యచ సామానాధికరణ్యేన జీవవిశేషే ఉపసం
హారోయం యుక్తఇతిభావః, యథాసతతత్త్వాన్తర్యామ్యమృతఇతి
జీవవిశేషేకృత్స్వబ్రహ్మశరీరత్వంవైయధికరణ్యేన ఉపసంహృతమ్,

తత్త్వదిత్యర్థః. త్వమ్మదప్రతివన్నదోషభాత్త్వప్రసజ్జన్య పరిహృతే
 త్వందశకయతి - నై వశ్చేదితి - ఏవశ్చేత్, జీవధర్మః, ఎతచ్ఛరీ
 రంపరమాత్మానమ్ - జీవశరీరకంపరమాత్మాః, నన్నప్రశతీత్యన్వయః
 అత్యోదాహరణమాహ - యద్వదితి - యద్వత్ - యథా, తనుగ
 తః - స్వశరీరనిష్ఠః, బాలతారహావనాదిధర్మః - బాల్యయావనా
 ద్యవస్థారూపాధర్మః, జీవన్నస్పృశేతి, తద్వత్ - తథా, జీవస్థితో
 దుఃఖాజ్ఞతాదిగయమ్, పరంబ్రహ్మనస్పృశతీత్యన్వయః. పూర్వం
 యాని దూషణానిపరమతేహృక్తాని, తానిస్వపక్షేనాయాస్తీత్యాహ
 హృక్తృతి - నైగమే తత్త్వమితిహృక్తైస్త్రికవచసి, తత్త్వదమ్,
 సవక హేతుమ్ - సకలజగత్కారణభూతమ్, సత్సజ్జల్పమ్ - సత్య
 సజ్జల్పమ్, గుణానాంజలధిమ్ - సమస్తకల్యాణగుణైకతానమ్,
 అపహతావద్యమ్ - నిరస్తసమస్తదోషమ్, ఈశమ్ - పరమాత్మా
 నమ్, ఆచప్టే - వక్త్రీ, ఇహగిరి - అస్త్రివాక్యే, సోయంత్యంశబ్దస్తు,
 తనుమజ్జీవదేహమ్ - సశరీరకజీవశరీరకమ్, తమేవ - పరమాత్మాన
 మేవ, ఆచప్ట్యిత్యనుషణ్ణేశాన్వయః, వక్త్రీత్యర్థః. ఇతి - ఇత్యత్యోహే
 తోః, ఏషాసమానాధికృతిః - ఇదంసామానాధికరణ్యమ్, ముఖ్యేతి -
 ముఖ్యమితి, నకొపిదోషఃప్రసక్తృత్యన్వయః, పదద్వయావగతవిశే
 షణాపరిత్యాగేన విశేష్యేక్యాత్ సామానాధికరణ్యస్యస్వనుతేము
 ఖ్యత్యమితిభావః, నకొపిదోషఃప్రసక్తృత్యనైవ పరపక్షేప్రసక్తాదో
 షాఃకైఃపిప్రసజ్జన్తిసామాన్యతడక్రంవిశేషతా వివృణోతి - నా
 స్తత్త్వేతి - అత్యోస్తత్త్వే, ప్రకరణవిహితీదోషోనెత్యన్వయః,
 ప్రకరణవిహితీ, ప్రకరణవిరోధః, ఏతదాత్మ్యమిదంసవకమ్ * అను
 ప్రవిశ్యనామరూపేవ్యాకరవాణీ * తి వాక్యవిరోధృతియానత్, నైగ
 మోక్తేస్సవకస్యావిరోధః - దోషానెత్యన్వయత్యాప్యనుషణ్ణేశాన్వయః

భేదశుశ్రిఘటకశుశ్రిఘోస్త్రుక్రొవిరోధోనైత్యథః, అపహతనిఖలావద్య
 కల్యాణభూమా - నిరస్తసమస్తదోషకల్యాణైకతానై, ఇహబ్ర
 హ్మణి, అవిద్యాదిదోషస్యచగన్ధోనభవతీత్యస్వయః, అనెనఉభయలిజ్జ
 త్వశుశ్రిసిద్ధాథకవిరోధాభావఉక్తః, పూర్వాక్తజీవగతధర్మాన్న
 శకస్యఫలమవిద్యాద్యభావఇతినపీనరుక్తమ్, పూర్వపక్షేణాజీవా
 నతిరేకసాధకతయాఉక్తస్య జీవసామానాధికరణ్యస్య రాధాంతానుగు
 ణత్వమాహ - సమానాధికారోపీతి - సమానాధికారోపి - సామానా
 ధికరణ్యమపి, ప్రకారాత్తస్తాజీవాత్, భేదంవదతి, అతః - అతో
 హేతోః, సుఖమయః - ఆనందమయః, ఈత్ - ఈశ్వరః, ధీమయాత్
 విజ్ఞానమయాత్, అన్యః - భిన్నఇత్యథః;

శ్రీ ॥ యదుక్తమ్, తస్యైషవ శారీరతైత్త్యానందమయస్య
 శారీరత్వశ్రేణివా జ్ఞేవాదన్యత్వన్నసంభవతీతి, తదయుక్తమ్, అస్మిన్
 ప్రకరణేనవత్ర తస్యైషవశారీరతత్తాయఃపూర్వస్యతి పరమాత్మ
 నవవశారీరాత్తత్వాభిధానాత్, కథమ్, తస్మాద్వాపితస్మాదాత్తనఆకాశ
 స్సంభూత) ఇత్యాకాశాదిసృజ్యవగ్స్యపరమకారణత్వేన పిజ్ఞాత
 జీవవ్యతీరకస్య పరస్యబ్రహ్మణాత్తత్వేనవ్యపదేశాత్తద్వ్యతిరిక్తా
 కాశాదీనామన్నమయపర్యంతానాం తచ్ఛరీరత్వమవగమ్యతై; యస్య
 పృథివీశరీరంయస్యాపశ్చరీరం యస్యతేజశ్చరీరం యస్యవాయుశ్చరీ
 రం యస్యాకాశశ్చరీరం యస్యాక్షరంశరీరం యస్యమృత్యుశ్చరీరమే
 వసవభూతాస్తరాత్కౌపహతపాప్తాదివ్రాదేవ ఏకానారాయణః)
 ఇతిసుబాలశ్రిత్యా సవతత్వానాం పరమాత్మశరీరత్వంస్పష్టమభిధీ
 యతే, అతః (తస్మాద్వాపితస్మాదాత్తనఇత్యత్రైవ అన్నమయస్యపర
 మ్మాత్మైవశారీరతైత్వవగతమ్, ప్రాణమయంప్రకృత్యాహ తస్యై
 షవవశారీరతత్తాయఃపూర్వస్యతి, పూర్వస్య - అన్నమయస్య

యశ్చారీరతత్తాశుత్యస్తరసిద్ధః పరమకారణభూతః పరమాత్మా,
సవతస్యప్రాణమయస్యాపి శారీరతత్తైత్యథః; ఏవమనౌమయవి
జ్ఞానమయయోద్యోప్యవ్యమ్, అనన్దమయైతు ఏషవవెతినిదేశస్త
స్యలనన్యాత్తత్వందశోయితుమ్, తత్కథమ్; విజ్ఞానమయస్యాపి పూ
ర్వోక్తయాసీత్యా పరమాత్మైవశారీరతత్తైత్యవగతః, ఏవంసతి విజ్ఞా
నమయస్య యశ్చారీరతత్తా సవత అనన్దమయస్యాపిశారీరతత్తైత్యు
క్తై అనన్దమయస్య అభ్యాసావగతపరమాత్మభావస్య పరమాత్మన
స్వయమేవ తత్తైత్యవగమ్యతే, ఏవశ్చ స్వవ్యతిరిక్తం చైతనాచైతన
వస్తుజాతం స్వశరీరమితి సవననిరుపాధికశ్చారీరతత్తా, అతవవేదంపరం
బ్రహ్మాధిక్యత్యపిప్రత్యంశాస్త్రం శారీరకమితిభియుక్తైరభిధీయతే,
అతావిజ్ఞానమయాజ్జీవాదస్యఏవ అనన్దమయఃపరమాత్మా;

శ్లో ॥ యచ్ఛక్తిం వాచితస్యైష ఇతిసుఖమయదేహి
తాయాశుతతావజ్జీవాన్యత్వన్నతస్యత్వసదిదమహా
హి బ్రహ్మవాక్యేషితీతమ్ । శారీరాత్తైతియస్తాత్
ప్రకరణాదహవై వాచితస్యైషవవెత్యస్యాం సవత్ర
శారీరఇతి కథితతత్తైతదేవాతవవ ॥ ॥

తస్మాదిత్యాదివాక్యానగతభావరబ్రహ్మణిజ్ఞాత జీవా
న్యత్వైహేతుత్వయోగాజ్జగతి సకలయత్యాత్మభావః
ప్రతీతః । సవత్రాకాశముఖ్యేజగతిహి తనుతామ
న్నపర్యస్తవంయస్యైత్యాద్యైస్సు బాలోపనిషదిజ
గతస్సప్తమేతత్తనుత్వమ్ ॥ ॥

తస్మాద్యైత్యాదితత్తాన్నమయ ఇహపరంబ్రహ్మశారీర
తత్తైత్యుక్తంప్రాణంప్రకృత్యపివదతిఖలుతస్యైషవ

వెతివాక్యమ్ । యోస్మై శుభ్రత్యస్తరేణావగతఇహ
పునర్భావశారీరత్యాహ్నిరాస్యాప్యేష ఏవత్యభిహి
తవచసోధః స్తధై ప్రిత్రతీ ॥ ౨౯౯ ॥

నిదేశస్త్వైష ఏవత్యయమిహతు సుభేజ్ఞాపనాయపి
పుత్తీనస్యాత్తత్వస్య తస్మాత్ సుఖమయఇహనాన్యా
త్తవత్తాపిసంగః । ఆత్మయోధీమయస్యామిహ
సుఖమయస్యాపిచాత్మైతిగీతే నీత్యాపూర్వాక్తయా
త్తానపరఇతిభవేదస్యచాత్మాయమేవ ॥ ౨౯౯ ॥

ఆనందాభ్యాసతోఽస్తాత్ సమవగతపరిబ్రహ్మభావస్త
తోనన్యాత్తత్వస్యైవనయక్తోనచపి పునరిహత్వాత్తశ
బ్దేనబోధః । ఏవఇచ్చాస్వతిరిక్తంభవతిహి చిదచిద్వ
స్తుజాతంశరీరంసవః హిబ్రహ్మణోఽస్యైత్యనుచధిక
మిదంభాతిశారీరత్యా ॥ ౩౦౦ ॥

సవః త్రైవిదివిషణ్ణాద్వివిధఇహ తతోబ్రహ్మవక్తుంపి
వృత్తంశాస్త్రంశారీరకంప్రాచ్యత ఇదమభియుక్తై
హిః పుంభిఃపురాణైః । జీవాదస్యస్తతోఽయంభవతి
సుఖమయోధీమయాత్ ప్రాక్తయుక్త్యానక్తుంయుక్తః
పరఃపూరుషఇతిసపునః పరికరీమాద్యానుగుణ్యాత్ ॥

అ ॥ అథ శారీరత్వశ్రీవణం పూర్వపక్షహేతుమనువదతి—
యచ్చొక్తమితి—

టీ ॥ తస్యైష ఏవతివాచి - తస్యైష ఏవశారీరత్యాత్మైతివాక్యే
సుఖమయైతన్ద్రమయే, దేహితాయాః - శరీరత్వస్య, శుభ్రత్యాత్

తస్య - ఆనందమయస్య, జీవాన్మత్యన్మేతియచ్చోక్తమిత్యన్వయః, పరి
హరతి - అనదిదమితి - ఇదమనదిత్యర్థః. కుత ఇత్యత్రాహ—
ఇహహీతి - ఇహవాక్యే - తస్యైషవనశారీరతత్వైత్యన్వైవాక్యే, బి
ష్ణుహి శారీరతత్వైతి ప్రతీతిమ్ - ప్రతీయత ఇత్యర్థః. కుత ఇత్యత్ర
ఏతత్ప్రకరణపరితేషు తస్యైషవనశారీరతత్వైతివాక్యేషుసర్వేషు బి
ష్ణుణ ఏవప్రతిపాదనా దిదమపివాక్యం తస్యైవప్రతిపాదకమ్, ప్రకరణ
వశాదిత్యాహ. యస్తాదితి-యస్తాత్-యతోహేతోః, ఇహప్రకరణే
సర్వత్రాతస్యైష ఏవ త్యస్యాంవాది - సర్వ స్థితస్యైషవనశారీర
తత్వైత్యన్వైవాక్యే. శారీరఇతికథితత్వా, ఏతదేవ - ఇదంబిష్టా
వ, అతఏవ - అతోహేతోరీత్యర్థః, సర్వత్రా శారీరాత్తత్వం పర
మాత్మైవేవ వాక్యప్రతిపాదితమితి కథమవగమ్యత ఇత్యత్రాహ—
తస్మాదితి - తస్మాదిత్యాదివాక్యవగతే - తస్మాద్వాసితస్మాదాత్మనత్రా
శస్సంభూతఇతివాక్యప్రతిపన్నే, జగతిహేతుత్వయోగాత్ - జగ
త్కారణత్వయోగాత్, జ్ఞాతజీవాన్మత్యే - నిశ్చితజీవభేదే, ఇహబి
ష్ణుణి, సప్రతీతతత్వభావః - ఆత్మరూపత్వత్వంప్రతీతిమ్, ఆకాశ
ముఖ్యే - ఆకాశప్రభృతికే, అన్నపర్యంతే - అన్నమయపర్యంతే,
జగతి - ప్రపంచాత్, తనుతామ్ - శరీరత్వమ్, కథయతిహి - జ్ఞాపయ
తిఖల్విత్యర్థః. అన్నమయేశారీరాత్తత్వకణ్ఠాక్త్యభావాత్ ప్రాణమ
యైతస్యైషవనశారీరతత్వా యఃపూర్వస్యైత్యుక్తత్వాన్నతద్వాక్య
ర్థం సంఘటయతు మన్నమమపర్యంత్యసృజ్యవగతస్య పరమా
త్మశరీరత్వముపపాదితమ్; ఆకాశాదిసృష్టేఃపంచాద్ధిజీవస్యకరణకళేబర
సృష్టేః, అత స్తతఃపూర్వంజీవస్యసృష్ట్యక్షమత్వా దాకాశాదిసృష్టృ
త్వంజీవవైలక్షణ్యసాధకమ్, తస్యజీవవిలక్షణస్యఆత్మజైనాభిధానా
దాత్మకబ్రహ్మే వుత్పాదికబ్రహ్మప్రతియోగికకబ్రహ్మత్వాదన్నమయాదీ

నాం పరమాత్మశరీరత్వమవగతమిత్యర్థః. శరీరత్వ మన్యతాకణ్ఠాక్ష
జ్ఞాత్యాహ - ఏవమితి - ఏవమ్ -, నుబాలోపనిషది, యస్యైత్యా
లైప్యః - యస్యపృథివీశరీరమిత్యాదివాక్యైః, జగతః - ప్రపంచస్య
ఏతత్త్వమితి - పరమాత్మశరీరత్వమ్, స్పష్టమ్ - స్ఫుటమిత్యర్థః,

తస్మాద్వైత్యాదితత్త్వ - తస్మాద్వాసితస్మాదాత్మసాకాశస్సంభూత
ఇత్యాదివాక్యార్థాదపి, చశబ్దేన శరీరత్వకణ్ఠోక్తిమిత్యోక్తమనుబాలోప
నిషద్వాక్యసముచ్చయః, ఇహాన్నిమయేషరంబోహ్వాశారీరకత్వైశ్చ
త్వమిత్యన్వయః; ఏవమాత్మశబ్దవిధిః ప్రపరమాత్మైవాన్నిమయస్యా
త్వైతి యః పూర్వః స్యైశ్చైత్యతానువాదస్య పురోవాదనివాహః
కృతః, ఉపాదిత్వితస్య తస్యైషవవేతివాక్యస్య ప్రాణమయపరత్వజ్ఞా
పనాయాహ - ప్రాణంప్రకీర్ణ్యతి - తస్యైషవవేతివాక్యమ్ - తస్యై
షవవశారీరకత్వైతివాక్యమ్, ప్రాణంప్రకీర్ణ్య. ప్రసదతిఖలు - కథయ
తిహీత్యర్థః. తద్వాచిచక్షే - యఇతి - యః, అన్నిమయమయే శు
త్యస్తరేణ -, శారీరకత్వా అవగత్యాభాతి, ప్రాణస్యాపి - ప్రాణమ
యస్యాపి. ఏషవవశారీరకత్వైత్యనుషక్తే శాన్వయః, ఇత్యధిహితవచసో
ఽర్థః, ఉక్తవీత్యాశస్యైషవవ శారీరకత్వైతివాక్యస్యాధః ఇత్య
ర్థః, తస్మై చక్షే త్రంత్రీ - మనోమయః జ్ఞానమయశ్చయోరపి పరిత
యోస్తస్యైషవవేతివాక్యయోరధః ఇత్యర్థః, ఆంధ్రమయస్యపర
మాత్మత్వమయ్యుక్తమ్, తస్యైత్యాస్తంశ్రవణాదిత్యతాహ - నిదే
శస్త్వితి - ఇహానుభవ - ఇహాన్దమయేషు, ఏషవవేతినిదేశస్త
తస్యైషవవేతి నిదేశస్త తత్ర, అన్యతాత్మత్వస్యజ్ఞాపనాయప్రస్తుతః
అన్యతాత్మత్వజ్ఞాపయితుంప్రవృత్తత్యర్థః. అతః, ఇహ - ఆంధ్ర
మయే పరేణ - అన్యేన, ఆత్మైత్యాప్రసంగః, నైత్యన్వయః; పతిం
విశ్వస్యాత్మైశ్వర్యమ్ - సతస్యైశ్వర్యమ్ - నానోన్మాతో స్తిచక్షే త్యాదివ

దయన్ని దేవ శక్తి నానెనని దేవ శేనకనన్ద మమస్యకత్తాన్తరవత్తాప్సిన
క్తిరితిభావః, అతోపపత్తిమాహ-ఆత్మేతి. యోధీమయస్యాత్మా- యో
విజ్ఞానమయస్యాత్మా, అయమ్, ఇహ తస్యైషవవశారీరకత్మేతివాక్యే
సుఖమయస్యాపి - ఆనన్దమయస్యాపి, ఆత్మేగీతే - ఆత్మేతిపితిపాది
తేనతి, పూర్వోక్తయాసీత్వా - పూర్వోక్తన్యాయేన, సః, పర
ఆత్మేతి - పరమాత్మేతి, అస్యచ - ఆనన్దమయస్యాపి, అత్తా, అయ
మేవ, పరమాత్మేవేత్యర్థః.

తావతానన్యత్తశ్చబోధే కిమాయాతమిత్యత్రాహ. ఆనన్దా
ద్వాభ్యాసతశ్చితి అస్తాత్ - ఆనన్దాభ్యాసతః - అభ్యసమానానన్దాత్
సమవగతపరబ్రహ్మభావః, అయమేవేత్యనువర్ణః - ఆనన్దమయవేత్య
ర్థః; తతః - తస్మాత్, ఇహవచసి - ఆనన్దమయవిషయకత్వేనైషవ
వేతివాక్యే ఆత్మశబ్దేనానన్యత్తశ్చన్యైరబోధోయుక్తశ్చత్యయః.
ఆనన్దమయస్యపరమాత్మత్వనిశ్చయాత్ తస్యైషకత్మేతివాక్యేన పర
మాత్మనాకత్వవత్తాబోధాచ్చ ఏవమేవాధోవక్తవ్యఇతిభావః, శారీ
రాత్మత్వంపరమాత్మసేవముఖ్యమిత్యాహ- ఏవశ్చేతి- ఏవశ్చ- ఇథ
శ్చ, అస్యబ్రహ్మణః - స్వాతిరి క్తందిదచిద్వస్తుబాతుంసవమ్, శరీరంభ
వతీతిఇదంబ్రహ్మ అనుపధికం శారీరకత్వాభాతి- నిరుపాధికతయా శారీ
రాత్మాభాసతశ్చత్యర్థః. క్వచిత్కదాచిత్ కిచ్చిస్పృతికమానుగుణం
హి కశ్చిదాత్మాధవతి, అయన్తు సర్వేషాం సర్వదా సర్వత్రా
కమవశ్య స్సర్వతః త్మేతి నిరుపాధికఇతిభావః, శారీరాత్మత్వం కుతే
త్యత్రాహ - సర్వతేతి - ద్వివిధే - చెతనాచెతనాత్మకే, సర్వత్రా
ఇహపరిపశ్య, శారీరకత్మేతిపూర్వజాన్వయః, తదేవైషవపదయతి
తతశ్చితి - తతః తస్మాత్, బ్రహ్మవక్తుంపరిపృత్తంశాస్త్రమ్, అభియుక్తే

పురాణైః పుంభిః - భగవద్వీధాయనాదిభిః, శారీరకంప్రాచ్యతే -
 శారీరకమతిప్రాచ్యతే, సంహితమేతచ్ఛారీరకమిత్యాదివాక్యేష్యిత్య
 థాః. సూత్రాథః ముపసంహరతి - జీవాదితి - తతః, అయంసుఖ
 మయః - ఆనందమయః, ధీమయాత్ - విజ్ఞానమయాత్, జీవాత్,
 అన్యోభవతి, తావతాతస్య పరమపురుషత్వంకథమిత్యత్రాహ - పరః
 పూరుషః - కథితాత్, ప్రకృమాద్యానుగుణ్యాత్ - తస్మాత్సావిత
 స్వాదిత్యుసక్రాంతకారణవాక్యానుగుణ్యాత్, సోఽపిపరః పూరుషః
 క్తుంయుక్తత్వయమిత్యస్యానుషక్లేణాన్వయః,

శ్రీ || ఆహ, నాయమానందమయోజీవాదన్యః, వికారశబ్దస్య
 మయత్ప్రత్యయస్యశ్రీవణాత్, (మదైవతయో) రితిప్రకృత్య (నిత్యం
 వృద్ధశరాదిభ్య) ఇతి వికారాథేమయత్ప్రత్యతే, వృద్ధశ్చాయమా
 నందశబ్దః, ననుప్రాచ్యైషమయడస్తి (తత్ప్రకృతవచనమయడి) తి
 స్మృతేః; యథా (అన్నమయోయజ్ఞ) ఇతి; సవనాయంభవివ్యతి;
 నైవమ్, అన్నమయిత్యుపకరీమే వికార్యాథత్వంధృష్టమ్, అతః
 చిత్వాదస్యాపి వికారాథత్వమేవయుక్తమ్, కిచ్చ ప్రాచ్యుర్యాథః,
 తైషి జీవాదన్యత్వన్నసిద్ధ్యతి, తథాహి, ఆనందప్రాచ్యుత్వైకై దుః
 ఖమిశ్రీత్వమవజన్తీయమ్, ఆనందస్యహిప్రాచ్యుత్వం దుఃఖస్యాల్పత్వమ
 వగమయతి, దుఃఖమిశ్రీత్వమేవహిజీవత్వమ్, అతః చాచిత్వప్రాప్తవి
 కారాథత్వమేవయుక్తమ్, కిచ్చ లోకే (మృత్యుయం దారుమయ)
 మిత్యాదిషు నైదేచ (పణామయూజుహూశ్శమిమయ్యస్సుచిః ద
 భామయూరశనా) ఇత్యాదిషుమయతో వికారాథే ప్రయోగబా
 హుశ్యాత్ సవన ప్రథమతరంధియమధిరోహతి, జీవస్యచ ఆనందవికా
 రత్వమప్రైవ, తస్య స్వతఃకన్దరూపస్వసత స్థానాంతిత్యావస్థావికార

వవెతి, అతోవికారవాచినోమయట్పుత్యయస్యశ్రీఽనా దానస్తమ
యోజీవాదనతిరిక్తత్యతి, తదేతదనుభావ్యపరివారితి,

నూ || * వికారశబ్దాన్నేతిచెన్నప్రాచుర్యాత్ *

శ్లో || ఆహాయన్నైవజీవాత్సుఖమయ ఇత్యోధీమ
యాత్ స్యాద్వికారస్యోక్త్యాఽఽ నదైమయట్పుత్య
యతఇహమయద్వైతియుక్తైఽనుసృత్యా | నిత్యం
వృద్ధైతీనూ తేమయడిహ విహితోవృద్ధశబ్దాద్వికారే
వృద్ధోహ్యేనదైవద్దోమయడిహతు వికారాథః కొఽ
తఃప్రవృత్తః ||

నన్వభంప్రాచురీంతత్ప్రకృతవచనఇత్యుక్తితొయన్తు
యడ్వక్త్యథాదృష్టోఽత్యైజ్ఞోఽన్నమయఇతిమ
యటాన్యత్సవనాతీనైవమ్ | దృష్టోహిప్రత్యయో
ఽత్యాన్నమయఇతి వికారాథః కఃప్రకృమయంత
స్తాదాచిత్యతొఽస్యాపిచభవతి వికారాథః త్రైవ్రాచి
తేయమ్ ||

కిచ్చప్రాచుర్యవాచీభవతుమయడభావ్యతే జీవాన్న
భదస్సిద్ధ్యదానస్త ఉక్తై గమయతిహిసుఖప్రాచురీదుః
ఖమల్పమ్ | దుఃఖత్వంజీవతాఽతోవికృతివచన
త్రైవాన్యయుక్తోక్తసీత్యాజీవాన్యత్వన్న తస్మిన్భవతి
హివికృతౌశక్యశఙ్కంకథశ్చిత్ ||

కిచ్చప్రాయఃప్రపశ్యేభవతిహి వికృతౌమృత్యాయా
దైప్రయోగేనిదిష్టఃప్రత్యయోయంశుతిగిరిచకమీ

మయ్యథ త్యాదికాయాం । తస్మాత్ పూర్వం వికారః
 టుమయమదితః శ్రోతృచేతా ౭ధిరో హేన్నాఘో
 న్యోతోవికారాదిహతునుఖవికారత్వమస్యైవజీవే ॥

ఆనందాత్త్యవీహస్వత ఉదితదశాసంస్మృతిస్సద్వికా
 రస్తన్వావిప్రత్యయస్యశ్రుతి రిహమయటోజీవతాం
 వక్తిసేతి । ఏతచ్ఛబ్దామనూద్యాపహరణి మయ
 టఃప్రాచురీవాచితౌక్యాసూత్రే ౭స్త్వివైవికారేణ
 తుమునిరితరాథకస్యబాధాభిసన్ధ్యా ॥ ౩౦౬

అ ॥ ముఖాంతరేణ ఆనందమయబ్రహ్మపరమాత్మనభేదతా
 మాక్షిప్య పృథివక్తివికారేత్యాదినా సూత్రేణ—

టీ॥ తత్త్రి పూర్వపక్ష ముపస్యస్యతి - ఆహేతి - ఆయా
 నుఖమయః - ఆనందమయః, ధీమయాజ్ఞేవాన్నైవేతరః, ఇహఆనందై
 మయట్ప్రత్యయతోవికారస్యోక్త్యేత్యన్వయః; ఆనందశబ్దస్యజీవాన్వ
 బిష్టాపరత్వే నిమిత్తకారతస్త్విమయట్ప్రత్యయేన వికారోక్తిసం
 భవతీతిభావః, మయటోవికారవాచిత్యముపపాదయతి - మయడ్యై
 తీతి - మయడ్యైతి - మయడ్యైత్యయోచితి, అనువృత్తాయుక్తే—
 అనువృత్త్యుపేతే, ఇహ, నిత్యంవృద్ధిసూత్రే- నిత్యంవృద్ధశరాదిభ్య
 ఇతిసూత్రే, వికారే - వికారరూపాథే, వృద్ధశబ్దాన్తయడ్విహితభి
 యోజనా, తతఃకిమిత్యాత్రాహ - వృద్ధతీ - ఆనందశబ్దః, వృద్ధాహి,
 అతః, ఇహ - ఆనందశబ్దే, పృష్టత్తోమయడ్వికారాథకకర్తవ్యన్వయః,
 వికారాథకకర్తవ్యజ్ఞాపనాథక మయడ్యైత్యనువృత్తాయుక్తభిత్వ
 క్తమ్; మయడ్యైత్యయోచిత్యనువృత్తవాక్యంహి (ఏతయోః - వికా
 రానయవయోః, మయడ్యైత్యథకమ్, తయోరేవ (* తస్యవికారః *

అవయవచప్రాణ్యపధివృత్తైభ్యః) ఇతి ప్రకృతత్యైవ వేదచ్ఛబ్దైః ప
రామశాఙ్గదితిభావః, అయమథః. (పాండ్యవృత్తోఽణి) త్యభికార
సూత్రమ్, అస్తిన్నథః వ్యయేచ వృద్ధసంజ్ఞానాం శరాదిగణాంతరణ
కానాచ్చ మయజేవనాణ్నిత్యయశ్చత్యపవదతి - నిత్యంవృద్ధశరాది
శ్చైతీతిసూత్రమ్, (వృద్ధియః స్యాదామాదిస్తస్వృద్ధమ్) ఇతిసూత్రే
ఆచంద్రశబ్దస్యవృద్ధత్వాత్ వికారాథేనమయట్ప్రిత్యయోవిహితశ్చితి.

సిద్ధాన్తిచ్చాయయాచోదయతి . నన్వీతి - నను, తత్ప్రకృత
వచనశ్చత్యుక్తిః - తత్ప్రకృతవచనమయశ్చితిసూత్రాత్, ప్రాచురీమ
థమ్ ప్రాచుర్యసూత్రాథేనమపి, అయమమవ్యక్తిస్యవ్యయః, మయ
ప్రీత్యయస్యప్రాచుర్యార్థకత్యై ఉదాహరణమాహ - అథఃఇతి-
అత్రాథేన - ప్రాచుర్యసూత్రాథేన, యజ్ఞోన్నమయశ్చితి - యజ్ఞోఽ
న్నమయశ్చితివాక్యే, మయద్వైప్ర్యః, అత్ర ఆగన్దసుయశ్చైవ సవసాన్య
క్రియస్వయః, ప్రాచుర్యార్థవనమమయస్థనత్ప్రీత్యర్థః. అగ్ని
క్రియన్యాయేన పరిహరితి - నైవమితి - అత్ర, ప్రకీర్తిమే - ఉపకీ
ర్తిమ, అన్నమయశ్చితి వికారార్థకకప్రీత్యయోవిహితత్వం, తస్మాత్,
రాచిత్యతః, అస్మాపిచ - ఆనందశబ్దస్థమయట్ప్రిత్యయస్యాపిచ, ఇయా
వికారార్థకత్రై ప్రాచితిత్యవ్యయ, ఇదంవికారార్థకత్యమేవయ
త్కమిత్యర్థః. " ప్రాచుర్యార్థకత్యైవభిమతాసిద్ధిరూహ - క్షిప్రతి -
క్షిప్ర - సమయట్ప్రిచుర్యవాచీగవతు, అథాపి, అత్ర, ఉక్తే ఆనందే-
ఆనందమయే, జీవాద్భేదోనసిద్ధ్యేదిత్యవ్యయః, కుతశ్చత్యత్రాహ -
గమయశ్చితి - సుఖగోచరీ - సుఖప్రాచుర్యమ్, అల్పందుఃఖింగమ
యశ్చితిత్యవ్యయః, ప్రాచుర్యార్థకస్వభావాత్ ప్రీతియోగిన్యపేక్షితే
సుఖప్రీతిసంబద్ధితయా సాహచర్యప్రీతిస్థదుఃఖగతాల్పశ్చవ్యవప్రీతియో
గిత్యమితిభావః, దుఃఖత్వమ్ - దుఃఖవిశిష్టత్వమిత్యర్థః, అతోజీవాన్య

త్వ స్మ సిద్ధ్యతీభావః, ఉభయథాపిజీవత్వసిద్ధౌ కిమితివికారాధః త్వ
మాదియత ఇత్యతాహ - అత ఇతి - అతః - పాచుర్యేసి జీవాన్య
త్వాసిద్ధౌ, ఉత్తనీత్యా - పూర్వాత్కాగ్నిపాయన్యాయేన, అన్య-
మయట్పుత్యయన్య, వికృతివచనతైవయుక్తా - వికారాధః తైవయు
క్తా, తథాచవికృతిరూపే అనన్తమయేజీవాన్యత్వ స్మ సిద్ధ్యతీత్యాహ -
జీవాన్యత్వమితి - వికృతౌనిర్జ్ఞి - వికారరూపే అనన్తమయే, జీవా
న్యత్వమ్, కథిన్యత్ - కథమపి, నశక్యశబ్దభవతీత్యన్వయః, || వికారే
ప్రియోగపాచుర్యమాహ - కిన్యైతి - పరిపన్యై - జగతి, మృత్యుయా
దేప్రియోగే - మృత్యుయంహిరన్యాయందారుమయమిత్యాదిప్రియో
గే, శుతిగిరిచవేనవాక్యేచ, శమీమయ్యస్సుచిత్తత్యాదివాక్యేచ,
నిర్దిష్టః, అయంప్రిత్యయః - మయట్పుత్యయః. పాయః - బహు
శః, వికృతౌభవతిహి - వికారాధః కొభవతిహిత్యధః, తస్మాత్ -
మయమితి - మయట్పుత్యయేనప్రితీపాదితః, వికారఃఖిలు - వికా
రోహి, పూర్వమ్ - పరిధమతః, శోతృచతోఽధిరోహేత్ - శోతు
శ్చిత్తమధిరోహేత్, అతోవికారాదన్యాయాధిరోహేదిత్యధిరో
హేదిత్యన్యాయపక్షేనాన్వయః, పరిసిద్ధమన్యాయోగ్యస్మగ్నిహ్యమితి
శబ్దాయాం జీవన్యవికరత్వముపపాదయతి - సుఖవికారత్వమితి -
ఇహజీవేతుసుఖవికారత్వమస్మైవేత్యన్వయః, తహ్యజత్వనిత్యత్వా
దివిరోధిత్యతాహ-అనన్తాత్తన్యవీతి-స్వతఃనన్తాత్తన్యపి - అనన్తరూ
పేపి, ఇహ, జీవే, ఉదితదశా - ఉత్పన్నావస్థారూపానంస్థితిః, వికార
స్వాదిత్యన్వయః, స్వతఃనన్తరూపస్యతస్యమఖత్వాద్యవస్థాయోగో
జీవత్వమ్, అతఃనన్తవికారోజీవః, అనన్తాత్త స్వరూపాపేక్షయా
తస్యనిత్యత్వాదివాద ఇత్యాధః; ఇహ-అస్మిన్నానన్త మయ
వాక్యే, తన్వాచిప్రిత్యయస్యమయట్పుత్యవికారవాచిమయట్పుత్యయస్య,

సామృతిజ్ఞానతాం సక్తి- జీవభావనూవే దయతీత్యర్థః, ఇతీత్యస్య
అహేత్యనేనాన్వయః, ఏతచ్ఛక్తామనూద్య-సేతిచేదిత్యన్వేనానూద్య,
వికారేత్యస్తిన్సూతే) - వికారచద్వాన్నతిచేన్న పాచూర్యాదిత్య
స్తిన్సూతే), మయుటః, పాచూర్యవాచితోక్త్యా - పాచూర్యార్థః
కత్వాభిధానన, ఇతరాథకస్య - వికారరూపార్థకస్య, బాధాభిసద్వ్యా
బాధితత్వాభిధానన, మునిః, అపహరతి - పరిహరతీత్యర్థః.

శ్రీ || నైతమ్యక్తమ్, కుతః. పాచూర్యాత్ - పరస్త్రిబిహ్నా
న్యనన్దపాచూర్యాత్, పాచూర్యార్థఃచమయటస్సంభవాత్, ఏత
దుక్తంభవతి; శతగుణితోత్తరకమితిభ్యస్యమానస్యా సన్దస్య
జీవాశ్రియత్వాసంభవా ద్భృష్టాశ్రియోమమానన్దఇతి నిశ్చితేసతి
పరస్త్రిబిహ్నాని వికారాసంభవాత్ పాచూర్యేషిమయద్విధిసంభవా
చ్చుతసన్దమయఃపరంబిహ్నాతి; ఔచిత్యాత్ పరియోగపాద్యాచ
మయటోవికారార్థకత్వమర్థవిరోధాన్నసంభవతి, కిచ్చ ఔచిత్యం
పాఠమయవపరిత్యక్తమ్, కతవికారాధా- త్వాసంభవాత్, అతస్త
త) పశ్యన్పత్రైవాకాయోపాగివృత్తిమత్రామాతేఽపాఠమయత్వ
మ్, పాఠాపానాదిషు పశ్యన్పత్రైషు పాఠవృత్తైఃపాచూర్యద్వా,
సచపాచూర్యేమయట్పరిత్యయస్యపాఠినాన్స్తి, (అన్నమయోయ
జ్ఞః) శకటమయీయాతా) ఇత్యాదిషుశకనాత్, యదుక్తమా
సన్దపాచూర్యమల్పమఃఖసద్భానమవగమయతీతి; తదనత్, తత్పాచూర
త్వంహితత్పరీభూతత్వమ్, తచ్చ ఇతరస్య సత్తాన్నావగమయతి, అపితు
తస్యాల్యత్వన్నివతకయతి, ఇతరసద్భావాసద్భావాతు పరీమాణాన్తరా
వసెయా, ఇహచ పరీమాణాన్తరేణతదభావోఽవగమ్యతే అపహత
పాదైత్యాదినా, తత్తవీతావదేవన క్తవ్యమ్, బిహ్నాసన్దస్యపరీభూత
త్వమన్యాసన్దస్య అల్పత్వమపేక్షతఇతి, ఉచ్యతేచతత్ సవీమాను

షఆనంద ఇత్యాదినా జీవానందా పెక్షయా బ్రహ్మానందో నిరతిశయదశా
 వన్నః పృథూత ఇతి, యచ్చ క్రంజీవస్య ఆనంద వికారత్వం సంభవతీతి, తద
 పినోపపద్యతే, జీవస్య జ్ఞానానందస్వరూపస్య కేనచిదాకారేణ మృద
 ఇవ ఘటాద్యాకారేణ పరిణామస్స కలశుతి స్తృతిన్తాయనిరుద్ధః, సం
 సారదశాయాన్తు కర్మణా జ్ఞానానందో సంకుచితావిత్కుపపాదయిష్యతే
 ఐతశ్చానందమయో జీవాదస్యః పరంబ్రహ్మ;

శ్లో ॥ నైతమ్య క్రంసుఖస్య పృచురతకతయా బ్రహ్మాణి
 పృత్యయస్య పృచుర్యాథ త్వ యోగాదపివదతిమయ
 ట్పృచురీతతునిఖస్య । వాక్యైతాతః పృతీత
 స్సుఖమయ ఇతరో బ్రహ్మాణో నై వజీప్రా దుఃఖీనాయం
 కథశ్చిత్ పరిమితసుఖభాక్స్యైర్భవత్యై తదుక్తమ్ : ॥

ఆనందోభ్యస్యమానశ్చ తగుణితతయానందతః పూర్వ
 పూర్వాజ్జీవైలబ్ధైవకాశోభగవతీ సతువిశ్రామ్యతీ
 హేతిసిద్ధే । పృచుర్యాథే విధానాన్తయట ఇహ
 వికారస్యచాసంభవేన బ్రహ్మణ్యైషపృతీతస్సుఖమ
 య ఇతరోధీమయాద్బ్రహ్మహీతి ॥

కౌచిత్యాచ్చ పృయోగేమయట ఇహ పునః పృచురీ
 తోవికారాథే త్వం వ్యాఖాతతోఽథే నసీసదుచిత
 తాతూష్ఠి తాపృణాశే ॥ తస్మిన్తాదథ్యహానె
 మయతీసభవతిపృణవృత్తై స్థితత్వాద్వాయావై ప
 ఇన్తృతై పృచురతః తయా వాసుయట్పృణవృత్తైః ॥

పృచుర్యైస్య స్తియజ్ఞాన్తమయ ఇతిమయట్పృత్యయ
 పృథ్విరేషావాక్యేయాతాజనానామిహ శకటమయీ

త్యాదికేచప్రవృత్తా । ఆనందప్రాచురీవై గమయతి
హిమితాంస్వాశ్రయేదుఃఖతామిత్యేతన్నానందభూయ
స్తస్త్వమిదమహసుఖప్రాచురీసానసత్తామ్ ॥ ॥

అన్యస్యాపాదయేత్ కిస్తవపహరతి సుఖస్యల్పతాం
సత్త్వమన్యస్యాసత్త్వచ్ఛానసేయంభవతి పునరిద
మౌనతాతేతరస్తాత్ । అతాదుఃఖత్వమేతచ్ఛ్రీ
తిరపహతచాప్యైతిపక్షీహవాచ్యనైవ తానద్భిష్టాసా
ఖ్యాతిశయ ఇతరసౌఖ్యల్పతాంవాఙ్మతీతి ॥

ఆనందోవై యువాస్యాదితితు పునరుపకరీమ్యసవశస్య
జీవస్యానందాద్భిష్టానాయన్నిరతిశయ దశాపన్న
ఉక్తోగర్విః । యచ్ఛానందస్యజీవోవికృతిరితివచస్త
న్నముక్తన్నజీవోజ్ఞానానందస్వరూపఃపరిణమతిఘటా
ద్యాత్తనామృద్వదేవః ॥ ॥

ఆకృత్యావై కయాచి చ్ఛ్రీతివచననయస్తాతావాక్యై
విరోధాద్జ్ఞానానందాన్వయస్సంకుచితఇహ పునస్సం
సృతాకమణేతి । అథోపాయంవశ్యతైకగ్రేతది
హసుఖమయోనై వజీవస్తదన్యద్భిష్టావాయం ప్రతీ
తోనిరతిశయదశానందభూమ్నాసమేతమ్ ॥ ॥

అ ॥ వికారశబ్దాన్నేతిచెన్నేతిసూత్రే ద్వితీయస్యనభోనిషే
ధ్యం పూర్వపక్షీమతస్య ఉపపన్నత్వ మిత్వభిప్రాయోచ్యతే,
నైతద్యుక్తమితి—

టీ || సూత్రేపాచుర్యాదిత్యై క స్థికస్యపాచుర్యమిత్యై
 పెయ్యాయమాహ - సుఖస్యైతి - బ్రహ్మణిసుఖస్య పాచురతరతయో
 త్యన్వయః, సకేవలంపాచుర్యరూపాథకనద్యావేనాలమ్, శబ్దశక్తిశ్చా
 పెత్వైతిశజ్జాయాం సూత్రాభిప్రేతాథకమాహ - పరిత్యయస్యైతి
 పరిత్యయస్య - మయట్పరిత్యయస్య, పాచుర్యాథకత్వయోగాదపి -
 పాచుర్యవాచిత్యసంభవాదపి, మయట్ - మయట్పరిత్యయః, తత్స
 ఖస్య-బ్రహ్మసుఖస్య, పాచురీమ్ - పాచుర్యమ్, వదతి - వత్తీత్యథాః
 అతః - అత్రీవాక్యేపరితీతస్సుఖమయః, బ్రహ్మణ్యతరః, దుఃఖః, పరిమి
 తసుఖవాక్, జీవా, కథభ్యుత్ - కథమపి, నైవస్యాదిత్యన్వయః,
 మయట్పరిత్యయస్య పాచుర్యాథకత్వం సంభవతు, తథాపివికారా
 థకత్వపరిత్యాగే కొహేతురిత్యత్రాహ - భవత్వైతమక్తమితి—
 ఏతదుక్తంభవతీత్యన్వయః,

ఆనందస్యైతి - పూర్వపూర్వాదానందతః, పూర్వపూర్వాన
 న్దాత్, శతగుణితతయా అభ్యస్యమానః - తేయైతమిత్యభ్యస్య
 మానః, సఆనందస్తు -, జీవే, అలభ్యావకాశస్స - స్థితిమలభమా
 నస్స, ఇహభగవతి - బ్రహ్మణి, విశ్రామ్యతీతి, సిద్ధ - నిశ్చితేనతి
 మయటాపాచుర్యాథకవిధానాత్, ఇహబ్రహ్మణివికారస్యాసంభవేన
 పరితీతపషసుఖయః, ధీమయాదిత్యోబ్రహ్మైత్యైతదుక్తంభవతీతి పూ
 ర్వేణాన్వయః. వికారస్యబాధితత్వాత్ తదథః కత్వంపరిత్యజ్య సుఖ
 పాచుర్యస్యాబాధితత్వాత్తదథః కత్వ మయట్పరిత్యయస్య స్వీకృత
 మితిభావః,

బాధకనద్యావాద్యికారాథకత్వంత్యజ్యతేచెత్ పూర్వోక్త
 సాధకనద్యావాత్ తద్వీక్రియతామితి శజ్జాయాం పరేణవికారా
 థకత్వస్వీకారసాధకతయా ఉక్తమగ్నిపాచుర్యాయం పరియో

గపాచిచర్యచ్ఛవరిహరితి . బౌచిత్యాదితి - బౌచిత్యాత్ - అన్నమ
యెమయట్పుత్యయస్య వికారాథః త్వజశః నన అత్యాపి తస్య
తదథకత్వస్తీకాచాచిత్యాదిత్యథః. ఇహ - వికారే, మయటః,
ప్రియోగపాచిచరీత శ్చైత్యన్వయః, ప్రయోగపాచిచర్యాదిత్యః.
వికారాథః త్వమ్, అథః వ్యాభూతతః - అథః విరోధాత్, నన
దిత్యన్వయః, బౌచిత్యమతీప్రికరణాచిత్యమ్, జ్ఞానబాధ్యమ్, ప్ర
యోగప్రిస్థిరపి గజ్ఞాపదాదిష్వథః విరోధేనబాధితా, అతఉభయా
మపి ప్రమాణాంతరాబాధితత్వేనత్వేవాథః సాధకమ్, అతీత్వథః
విరోధాన్నసాధకమిత్యథః. అథః విరోధః ఆనన్దమయేజీవత్వ వికార
త్వయోఃపూర్వాక్రొంసంభవః, ప్రకరణరూపమాచిత్యమెవనాస్తీ
త్యాహ - ఉచిత్యాత్వితి - ఉచితతాతు - బౌచిత్యన్తు, ప్రియోగే-
ప్రియమయగోశే, ఉజ్జితా - పరిత్యక్తమిత్యథః. కుతఇత్యతాహ-
తస్తిన్నీతి - తస్తిక్ - ప్రియమయశబ్దే, మయటి - మయట్పుత్యయ
తాదధ్యహః - వికారాథః త్వభావాదిత్యథః, తహి తతీ
మయట్పుత్యయస్యకాథః ఇత్యతాహ - తతఇతి - తతః . తస్మాత్,
ఇహపశ్చవృత్తేవాయా ప్రియపృత్యైస్థితత్వాత్, ప్రియపృత్యైప్రి
చరతరతరూవాసమయడిత్యన్వయః, స్వాధిః కఃపాచిచర్యాథఃకొ
వాతలీమయడితిభావః,

వికారఇవ పాచిచర్యేపిమయట్పుయోగప్రిధిరస్తీతి ప్రయో
గప్రాధ్యాపి మయటోనవికారాథః త్వమిత్యాహ - పాచిచర్యేపీతి-
యజ్ఞాన్నమయఇతి ఇహజనానాంశకటమయియాత్రేత్యాదికేచవా
క్యే పాచిచర్యేవ్యేషామయట్పుత్యయప్రాధిఃప్రిసృతాస్తీత్యన్వయః
పూవఃపక్షయ్యుక్త్యన్తరమనువదతి - ఆనన్దపాచిచరీతి - ఆనన్దపాచిచరీ
ఆనన్దపాచిచర్యమ్, స్వాశ్రయే - ఆనన్దాశ్రయే, మితామ్ - అల్పమ్

దుఃఖతామ్, గమయతి - జ్ఞాపయతి, ఇత్యేతన్నైత్యన్వయః, ఆనంద
 పాశ్చాత్యపరితియోగి తత్పమానాశ్రయదుఃఖాల్పత్వమేవ, ఆశ్రయా
 స్తరగతస్యానంద పాశ్చాత్యస్య ఆశ్రయాస్తరగతానద్దాల్పత్వ స్సపరితి
 యోగితామహాతి, స్వాశ్రయగతదుఃఖాల్పత్వస్యైవ అస్తరజ్ఞత్వేన
 గాఢ్యాత్వాదితిపరాభిచారియః. పరిమాణాస్తరవిరుద్ధపరితియోగ్య
 పెక్షత్వస్మయ క్తమ్, అపితు పరిమాణాస్తరసిద్ధ పరిమాణాస్తరవిరు
 ద్ధపరితియోగ్యపెక్షత్వమేవ యుక్తమితి పరిహతుః॥ పాశ్చాత్యశబ్దస్య
 అధాన్తరసద్భావవ్యాప్త్యత్యక్తమాహ - ఆనందభూయస్త్వమితి
 సుఖప్రాచురీషదమానంద భూయస్త్వమ్ - ఆనందాధిక్యరూపేత్యర్థః.
 తతఃకిమిత్యత్రాహ - సేతి - సా - ఆనందభూయస్త్వరూపాసుఖపా
 చురీ, అన్యస్య - స్వభిన్నస్యదుఃఖస్య, సత్తామ్ - సద్భావమ్, నాపాద
 యెత్ - సప్రసక్తయేదిత్యర్థః, తహి వ్యవచ్ఛేద్యాభావేపరిత్యయవై
 యర్థస్మిన్త్యాహ - కిన్త్వితి - కిన్తు సుఖస్యఅల్పతామ్, అపహరతి -
 పరిహరతీత్యర్థః. యదిపాశ్చాత్యవాచనీయత్పురిత్యయఃస్వయన్నా
 ధాన్తరసద్భావేపరిమాణమ్, తహి తత్సద్భావకేనావగమ్యతఇ
 త్యత్రాహ సత్త్వమితి - అత్ర అన్యస్యసత్త్వ మసత్త్వేషు ఇతర
 స్తాన్తానాదవసేయంభవతీత్యన్వయః, తతఃకిమిత్యపెక్షాయాం పరాభి
 మతపరితియోగ్యభావోబిహ్లాణి పరిమాణసిద్ధిత్వత్యాహ - అత్రేతి
 అత్ర - బిహ్లాణి. ఏతదదుఃఖత్వమపహతపాప్యేతిశ్చుతివక్తీత్యన్వ
 యః, తహిబిహ్లాణి పరిమాణవిరుద్ధపరితియోగిదుఃఖాన్వయద్యోత
 కొమయడర్థః స్త్యజ్యతామ్, ఇతరథా తస్యఆనంద పాశ్చాత్యస్య పరితి
 యోగికిమిత్యత్రాహ - ఇహవాచ్య నైవితావదితి - అతీవక్తవ్యత్వై
 తావదిత్యర్థః. కిమిత్యత్రాహ - బిహ్లాణి - బిహ్లాసౌఖ్యాతిశయః
 బిహ్లాన్తరగతపాశ్చాత్యమ్, ఇతరసౌఖ్యాల్పతామ్ - స్వేతరజీవగతసుఖస్య

అల్పత్వమ్, వాఙ్మతి . అపేక్షితత్వధః. ఇతీత్యస్యనీతావద్వాచ్య
మిత్యనైనాస్వయః, ప్రమాణాస్తాసిద్ధాధాః స్తరప్రతియోగికంప్రా
చుర్యమభిదధతో మయబ్బ్రీత్యయస్య స్వయ మథాః స్తరాసాధక
త్వాద్బ్రీహ్మణిన దుఃఖసంబంధస్య ప్రమాణబాధితత్వా జ్ఞేవానన్దాల్ప
త్వస్య లోకసిద్ధత్వాచ్చ బ్రీహ్మనన్ద ప్రాచుర్యప్రతియోగిజ్ఞేవానన్దాల్ప
త్వమిత్యథాః సిద్ధమిత్యధః.

జ్ఞేవానన్దాల్పత్వస్యప్రతియోగిత్వన్న కేవలమథాః సిద్ధమ్, అపి
తు కణ్ఠాక్షణ్యత్యాహ - అనన్దఇతి - యువాస్యాదిత్యుపకరీమ్యసవః
స్యజీవస్య అనన్దాత్ బ్రీహ్మణాయమానన్దో నిరతిత యదశాపన్నోగ
రిష్టఉ క్తత్వత్వస్యః, ఉత్కృష్టతరఉ క్తత్వత్వధః. ఆయమథః,
యదిసజాతీయాల్పత్వం సమానాశ్రయంప్రతియోగి, తద్వాచ్యహతమ్,
యదివిజాతీయంసమానాశ్రయమ్, తత్ప్రమాణా స్తరాధిగతసద్భావాన
ద్భావమ్, అన్యాశ్రయమపిసజాతీయం విజాతీయంవాప్రతియోగి
మానా స్తరావసేయమ్, తత్ప్రచ య ధాతెజఃప్రచురోగభ స్తిమానిత్యు
క్తైతేజఃప్రాచుర్యస్యచంద్రాదిగతంసజాతీయతేజామాన్ద్యంప్రతియోగి
నతు గభ స్తిచుద్ధతతిమిరాల్పత్వాది, తద్ధిప్రమాణబాధితమ్, ఇతరత్
ప్రమాణసిద్ధమ్, తారతమ్యవాచినశ్శబ్దస్య సజాతీయప్రతియోగిజ్ఞాపన
పరత్వంస్వారసికమ్, బలవత్తరత్వత్యక్తై పురుషాస్తరబలంహి ప్రతి
యోగితయాప్రతీయతే, నతుస్వగతంవిజాతీయాజ్ఞానమ్, అన్తరంగత్వం
విఫలమ్, ఏవం బ్రీహ్మణినమానాశ్రయానన్దవిజాతీయమఖాల్పత్వ
రూపప్రతియోగిశ్రుతినిషిద్ధమ్; అన్యాశ్రయసజాతీయాల్పత్వలక్ష
ణంప్రతియోగిశ్రుతిత్వైవసిద్ధమితి; జీవాన్యానన్దవికారత్వంపరోక్తమను
వదతి . యచ్చేతి - జీవానన్దస్యవికృతిరితియచ్చవచిత్యత్వస్వయః, దూ
షయతి - తన్నయుక్తమితి - కుత్యత్వత్యాహ - నేతి - జ్ఞానానన్దస్య

రూపవిషజీవోఘటాద్యాత్తనామృద్వత్కాయాచిదాకృత్యా నపరిణా
మతీత్యన్వయః, స్వరూపాన్యథాభావలక్షణవికారార్థత్వమేవ వయ
తోఽప్యత్పత్తిసిద్ధమ్, తచ్చాత్రనాస్తీత్యర్థః. పరిణామాజ్ఞీకారేదోష
మాహ - శ్రుతివచనైతి - శ్రుతివచనసంస్తాతవాక్యైర్విరోధాత్
శ్రౌతవాక్యైర్నాన్యయైస్సృతివాక్యైశ్చవిరోధాదిత్యర్థః. జీవస్యని
వికారత్వప్రతిపాదకశ్రౌత స్తాతవాక్యస్యతీవివక్షితాని, న్యా
యశ్చనివికారత్వసాధకమాత్మత్వహేతుకమనుమానమ్, జ్ఞానానన్దా
జీవస్యస్వరూపఞ్చాత్ కథంనుఃఖానుభవత్యత్రాహ - జ్ఞానానన్దా,
స్వయశ్చైతి - ఇహ - జీవే, సంస్కృతే - సంసారదశాయామ్, జ్ఞానాన
న్దాన్వయః. కర్మణానంతరచితఇత్యన్వయః; అయమథోఽగ్రైవత్వ
తత్తత్తాహ - ఇతీతి- ఇతి- ఇత్యయమర్థః. అగ్రైవత్వతత్తత్తన్వయః
సూత్రార్థాన్వయోపకృతార్థానసంగమయతి - తదితి - తత్-తస్మాత్,
ఇహప్రతీతః, అయంనుఖమయః-అనన్దమయశ్చబ్రవాచ్యః, జీవోనైవ, తద
న్యత్, నిరతిశయదశానన్దభూమ్నానమేతమ్ - నిరతిశయదశాపన్నా
నన్దభూయస్త్విననమేతమ్, బ్రహ్మైవేత్యన్వయః,

శ్రీ ౨ || ఇతశ్చజీవాదస్యఅనన్దమయఃపరంబ్రహ్మ

సూ || * తద్దేతువ్యవదేశాచ్చ *

శ్రీ || ఓహ్యోవాన్యాత్కఃపాన్యాత్, యదేషఆకాశఅనన్దో
నస్యాత్ ఏషహ్యోవానన్దయాతి ఇతి ఏషఏనజీవానానన్దయతీతి జీవా
నన్దహేతుత్వోవ్యవదేశ్యతే, తతశ్చానన్దయితవ్యాజ్జీవాదానన్దయితా
యమన్యఅనన్దమయఃపరమాత్మైతివిజ్ఞాయతే, అనన్దమయనీవాతీ అ
నన్దశబ్దేనోచ్యతఇత్యనన్దరమేవపవత్స్యతే,

శ్రీ ౨ || ఇతశ్చజీవాదస్యతనన్దమయః

సూ || * మాన్త్రీవణిక కమెవచగీయతే *

శ్రీ || సత్యంజ్ఞానమనన్తంబ్రహ్మేతి మన్త్రీవణోదితం బ్రహ్మైవతనన్దమయశ్శరీరీయతే, తత్తుజీనస్వరూపాదన్యత్ పరంబ్రహ్మతథాహి (బ్రహ్మవిదాహ్నతిపర) మితి జీవస్యపాప్యతయాబ్రహ్మనిర్దిష్టమ్, (తదేవాభ్యుక్తై) తి తద్బ్రహ్మలభిముఖకృత్య - పృథిపాద్యతయాపరిగృహ్య, ఋగేషాలధ్యేతృభిరుక్తా, బ్రాహ్మణాక్రస్యాథన్యవై శద్యమననమన్త్రైరాక్రియతఇత్యథః. జీవస్యాపానకస్యపాప్యంబ్రహ్మ తస్మాద్విలక్షణమేవ, అనన్తరఞ్చ (తస్మాద్వాసీతస్మాదాత్మన ఆకాశస్సంభూత, ఇత్యారభ్య ఉత్తరోత్తరై బాహ్యైర్మన్త్రైశ్చ తదేవవిశదీకీయతే, అతోజీవాదస్యతనన్దమయః,

శ్లో || తద్ధేమాక్త్యాచజీవాత్ సుఖమయఇతరఃపౌచ్యతేపౌక్తసూత్రేతద్ధేత్వీత్యత్రకొహీతితు నిగమఉపకృమ్య జీనస్యహేతుమ్ । సర్వాస్యపౌణనైముం సుఖమయముపదిశ్యాన్తతనన్ద హేతుంబూతేవాచ్యవహీతిప్రమితసుఖయితాన్తనన్దనీయాద్ధిభిన్నః ॥

అనన్దైక్త్యాత్రోచోక్తస్సుఖమయ ఇతిచానన్తరంనక్ష్యతేత్రప్రాక్తాన్తస్మాచ్ఛజీవాత్ సుఖమయమితరంపౌహమాన్త్రైతిసూత్రే । మన్త్రీనై సత్యమిత్యత్రీఖలుసుఖమయోబ్రహ్మసంకీర్త్యతేయం జీవాదన్యో నజీవ్రాభవతిపునరయంపౌక్తలక్ష్యతథాహి ॥ ఆహ్నతిబ్రహ్మవిద్వైపరమితి కథితంబ్రహ్మజీవాప్యమేతన్నన్త్రైరాబ్రాహ్మణాక్తం విశదమభిహితంసత్యమి

త్యాదినాతత్ । ప్రాప్యంజీవాద్విభిన్నంఖలుభవతి
నిజోపాసకాత్పూర్ణస్తాత్పూర్ణం సర్వాదిభిన్నం
ఖలుభవతిజగత్సతీతత్ కామపుంసః ॥ ॥ ॥

తస్మాదిత్యేతదారభ్యతు వివృతమహానస్తరం తత్స
హుఃసమస్తైశ్చబ్రాహ్మణైశ్చాత్యహాసుఖమయసాసతి
చిక్తిహిజీవాత్ । ॥ ॥

అ ॥ హేత్వస్తరేణాప్యానందమయస్యజీవాదస్యత్వం సిద్ధ్యతీ
త్యథాకం తద్ధేతువ్యవదేశాచ్చేతినూత్రా మవతారయతి - తద్ధేతూ
క్త్యాచేతి—

టీ ॥ తద్ధేత్వితీప్రాక్తసూత్రేత్రా - తద్ధేతువ్యవదేశాదిహీ
క్తైస్త్రిసూత్రైః తద్ధేతూక్త్యాచ . ఆనంద హేతుత్వపరిపాదనాచ్చ
సుఖమయః - ఆనందమయః, జీవాదితరఃప్రాచ్యతే - పరిపాద్యత ఇ
త్యథాః. పూర్వోక్తమానంద ప్రాచుర్యమప్యనైనోపపాదితంభవతి,
అనితరసుకరమోక్షప్రదానక్షమత్వంహి నితరామానందహేతుభా
వతి, కిచ్చ ధనస్రచురోహిపురుషోఽన్యస్తైధనందదాతి, అన్యసూ
త్రీన్య విషయవాక్యమాహ - కొహీతి - నిగమః - వెదః, కొహీ
త్యుపకరీమ్య - (కొహ్యేవాన్యాత్కఃప్రాగ్) దిత్త్యుపకరీమ్య,
నవఃస్యజీవస్య ప్రాణన హేతుమ్, అముంసుఖమయమ్ - ఆనందమ
యమ్, ఉపదిశ్య, అన్తే - అవసానై, ఏషహీతివాచి - (ఏషహ్యేవా
నందయాతీతివాక్యై, జీవస్యేత్యన్యానుషంజః, జీవస్యానంద హేతుమముం
బూితైత్యముమిత్యన్య అనుషంజేణాన్వయః, సుఖమయంబ్రవీతీత్య
థాః. తావతాకిమిత్యత్రాహ - పరిమితేతి - పరిమితసుఖయితా—
పరితీతస్సుఖోత్పాదకః, ఆనందనీయాత్ - ఆనందయితవ్యాత్, భిన్నో

హి . వ్యావృత్తోహిత్యథః, ఆనందయితరానందయితవ్యాదృఢస్యా
వశ్యకతయా అతీఆనందయితా ఆనందమయ ఆనందయితవ్యాజ్ఞేవాద్భి
న్న ఏవాభ్యుపేయ ఇతిభావః. కమఃకత్రైకోక్యన్నసంభవతీతియావత్

అతీ (యదేషకాశఆనందోనస్యా) దిత్యానందశబ్దవాచ్యస్య
హిఆనందయితృత్వము క్తమ్, సత్వానందమయస్యేత్యత్రాహ - ఆన
ందోక్త్యేతి అతీ- యదేషకాశఆనందోనస్యాదితివాక్యే, ఆనందోక్త్యా
చ.ఆనందశబ్దేనచ, ఉక్తః - స్రుతిపాదితః, సుఖమయః - ఆనందమయః,
ఇతిచ . ఇత్యథఃశ్చ, అతీ ఆనందరంపత్యతేత్యన్వయః, ఏవమా
నందమయపదస్రుతిప్రత్యయాథః విషయంసూత్రీత్రయంప్రవృత్త
మ్, అథ ఆనందవల్లీమాదిమధ్యాస్తతోనుసన్దాయ అథఃన్నిష్క్రమ్య
కామః స్రుథమ ముపక్రమస్థం హేతుమవతారయతి - ప్రోక్తాదితి-
ప్రాక్తాన్తన్త్రాచ - సత్యంజ్ఞానమనంతం బ్రహ్మేతిమన్త్రాచ, సుఖమ
యమ్- ఆనందమయమ్, జీవాదితరమ్-, మాన్త్రేతిసూత్రే - మాన్త్రీ
వణికకమెతిసూత్రే, ప్రాహసూత్రకారఇత్యధ్యాహారేణాన్వయః,
సూత్రాక్షరాథమాహ - మన్త్రీఇతి - సత్యమిత్యత్రమన్త్రీ-
సత్యంజ్ఞానమనంతంబ్రహ్మేతిమన్త్రీ, సుఖమయః - ఆనందమయః, బి
ష్కాసంకీర్త్యతే - బ్రహ్మేతి స్రుతిపాద్యతే, అయంజీవాదస్య, తస్యై
వవివరణన్నజీవఇతి, ప్రాక్తలక్ష్మోఽయమ్ - స్రుతిపాదితసత్వాదిలక్ష
ణోపేతోఽయమ్, నజీవౌధవతి - జీవౌసభవతీహిత్యథః. మాన్త్రీ
వణికకస్య జీవాతిరిక్తత్వం కథమిత్యత్రాహ - తథాహీతి,

అపౌతిబ్రహ్మవిదైవపరమితి - బ్రహ్మవిదాపౌతిపరమితి,
ఏతద్బ్రహ్మ, జీవాప్యంకథితమ్-జీవప్రాప్యంకథితమిత్యథః. ప్రాప్యత్వ
మస్తు తతఃకి మ్మాన్త్రీవణికబ్రహ్మణోజీవాదస్యత్వ ఇత్యపేక్షాయాం

బ్రాహ్మణాక్షరః విశదీకారణాయప్రవృత్తతాన్వితస్తాస్య సత్యమి
త్యాదికస్య తదేవప్రాప్యంబ్రహ్మత్ర విశదీక్రియతఇత్యాహ - మస్త్రై
ణేతి - సత్యమిత్యాదినామస్త్రైణ, బ్రాహ్మణోక్తమ్ బ్రహ్మవిదాహ్నీతి
పరమితి బ్రాహ్మణాక్షమ్, తత్ - బ్రహ్మ, విశదమభిహితమ్, స్పష్టత
యాప్రతిపాదితమిత్యర్థః. తతఃకిమిత్యత్రాహ - ప్రాప్యమితి - ప్రా
ప్యమ్ - ప్రాప్యంబ్రహ్మ, నిజాపాసకాత్ - బ్రహ్మాపాసకాత్,
పాపురస్తాజ్జీవాద్విభిన్నం ఖలుభవతీత్యన్వయః, పాప్యస్యపాపుభే
దేన భవితవ్యమిత్యతీదృష్టాంతమాహ - పాప్యమితి - పాప్యమ్—
స్వగౌదికామస్య పాప్యమ్, స్వగౌది - అతీజగతి, తత్కామ
పుంసః స్వగౌదికామపురుషాత్, భిన్నంఖలుభవతీత్యన్వయః, మా
స్త్రైవణికం బ్రహ్మజీవాదన్యదస్తు, అస్యైవానందమయత్వం కథమి
త్యత్రాహ - తన్నాదితి - తన్నాదిత్యారభ్య - తన్నాద్వాపితన్నాదాత్త
సఆకాశస్సంభూతఇత్యారభ్య, ఏతత్ - పాప్యమ్, తత్స్వరూపమ్—
బ్రహ్మస్వరూపమ్, మస్త్రైశ్చబ్రాహ్మణైశ్చ అనంతరం వివృతమ్—
విశదీకృతమిత్యర్థః. నిగమయతి - అతఇతి - అతః. జీవాతిరిక్త
పాప్యబ్రహ్మస్వరూపవిశదీకరణాయ పవృత్తతాన్వితస్తోత్తరమస్త
బ్రాహ్మణవాక్యానామ్, ఇహ - తన్నాద్వాపితన్నాద్విజ్ఞానమయాత్
అన్యోస్తర ఆత్మానందమయఇతివాక్యే, సుఖమయస్యః - ఆనందమయ
స్యః, జీవాదతిరిక్తోహి - జీవాదతిరిక్తః ఖల్విత్యర్థః,

శ్రీ అ || అత్రాహ యద్యపుపాసకాత్ పాప్యస్య భేదేనభ
వితవ్యమ్, తథాపి నవస్త్యస్తరంజీవాన్తాతీవణికంబ్రహ్మ, కిన్తుతస్యై
పౌపాసకస్యనిరస్తసమస్తావిద్యాగన్ధనివేశేషచిన్నాత్తైకరసం శుద్ధం
స్వరూపమ్, తదేవ (సత్యంజ్ఞానమనస్తంబిహ్నేతి) మస్త్రైణవిశోధ్యతే

తదేవచ (యతో వాచో నివర్తన్తే అపాగ్రివ్యమనసాసహేతి) వాఙ్మన
సాగోచరతయా నివిశేషమితిగమ్యతే, అతస్తదేవ మాస్త్రోపణిః క
మితితస్తాదనతిరిక్త ఆనందసుయశ్చితి, అతః త్తరంపరతి—

సూ ॥ * నెరనోఽనుపపత్తైః *

[శ్రీ ॥ పరమాత్మనశ్చతరోజీవశబ్దాభిలష్యముక్తావస్థోపి సభవ
వతిమాస్త్రోపణిః కః, కుతః, అనుపపత్తైః, తథావిధస్యాత్మనోనిరుపా
ధికంవిపశ్చిత్త్వన్నోపపద్యతే, ఇదమేవహినిరుపాధికంవిపశ్చిత్త్వం
(సాకామయతబహుశ్యాం పరిజాయయేతి) సత్యసంకల్పశ్చపదేశక
నెనవివరిష్యతే, వివిధంపశ్యచ్ఛిత్త్వంహివిపశ్చిత్త్వమ్, పృషోదరాదిత్వా
త్ పశ్యచ్ఛబ్దావయవస్య యచ్ఛబ్దస్యలోపంకృత్వాప్రకృత్యాదితోవిప
శ్చిచ్ఛబ్దః, యద్యపిముక్తస్యవిపశ్చిత్త్వంసంభవతి, తథాపి తస్యైవాత్మ
నస్సంసారదశాయా మవిపశ్చిత్త్వయస్య స్తీతి నిరుపాధికవిపశ్చిత్త్వ
న్నోపపద్యతే, నివిశేషచింతాత్రేతావన్నస్యముక్తస్యవివిధదేశకా
భావాత్ సుతరాంవిపశ్చిత్త్వం సన్సంభవతీతినకేనాపిప్రమాణేన నివిశ
శేషంవస్తుప్రతిపాద్యతే ఇతిచ పూర్వమేషాక్తమ్, యతో వాచో
నివర్తన్తే ఇతివాక్యం యదివాఙ్మనసోబక్త్యాహినివృత్తిమభిదధిత,
స తతో నివిశేషతాంవస్తుమోఽవగమయితుంశక్నుయాత్, అపితు
వాఙ్మనసయోస్తతాప్రమాణతాంవదత్, తథాచసతి తస్య తుచ్ఛ
త్వమేవాపద్యతే,

శ్లో ॥ అతాహిహాప్రకృత్యవస్తు ప్రమితమిదమహిమా
పాసకాద్యద్యపిస్యాద్వాన్యసృత్తం వై తథాపి ప్రసజతి
సహివస్త్రస్తరంపాప్తృజీవాత్ । కిన్త్వస్యాపాస
కస్యప్రతిహతసకలాజ్ఞానగర్భస్యశుద్ధం చింతాత్రోన్వస్వ
యాపంగతసకలభిదంనుస్త్రోతస్తద్ధిశోధ్యమ్ ॥

వాక్యేతోఽగోచరత్వాద్యతత్తతితు తదేవావిశేషం
 ప్రతీతంతత్ప్రొక్తైమస్త్రోవణేఽను కథితమిదమేవ
 తితస్తాదనన్యః । పాక్తేవాక్యేప్రతీతస్సుఖమయతత్త
 తతోత్తరంవక్తినైతి పోక్తౌనాన్యఃపరస్తాత్ పురుష
 ఇహవిముక్తౌప్రయస్నోపపత్తైః ॥ ॥

బ్రహ్మణ్యేషాపపన్న నిరుపధిక వివశ్చిత్తవ్యమే
 తత్ప్రతీతం వ్యాఖ్యాతం తత్త్విహాకామయతసహి
 బహుస్యామితిపాక్తవాచా । వశ్యచ్ఛిత్తవ్యంహి
 తతాన్యద్వివిధమిహపునః పాస్తయచ్ఛబ్దలోపంప్ర
 త్నన్నంవై వివశ్చిత్తదమితి న పరబ్రహ్మణ్యతీత
 తాస్యత్ ॥ ॥

అస్త్యైతన్ముక్తజీవేష్యనుపధికమిదస్తతా నైషాపప
 న్నంపాకనంసారేఽవివశ్చిత్తవ్యంపిహివిదితం కమ
 ణాహాసయుక్తైః । చిన్తాతే నివిశేషే నభవతినిత
 రాంతద్వివశ్చిత్తవ్యయోగముక్తేత్వతేతి నైషాతా
 హివివిధపదార్థాన్య దృష్టిస్తవ్యదిష్టా ॥ ॥

ఉక్తంపాక్షివిశేషేకిమపినభవతీతి ప్రమాణంవచ
 శ్చైద్యబ్రహ్మణ్యస్తిన్నివృత్తియతత్తతి వచనశ్చైతసశ్చ
 బ్రవీతి । స్వేష్టన్నేష్టేఽవిశేషత్వమిహాగమయితుం
 కిస్తవ్యమానంవదేత్తత్తుచ్ఛత్యం స్యాత్తథాచేద్యగవతి
 కథితంబ్రహ్మణీహత్వమానైః ॥ ॥

అ । నూత్రాన్యశజ్ఞామాహ - అత్రాహేతి—

టీ || అత్ర - ఉపాసకప్రాప్యభేదే అభిహితైసతీత్యర్థః. ఇహప్రమితమిదంప్రాప్యవస్తు యద్యపుపాసకాద్వాప్యవృత్తంస్యాత్, తథాపి ప్రాప్తృజీవాద్వస్త్యస్తరన్నప్రసజతి, కిన్తు అస్య ఉపాసకస్య ప్రతిహతసకలాజ్ఞానగర్భస్య, గతసకలభివమ్ - నివృత్తాశేషవిశేషమ్, శుద్ధమ్, చింతాత్రాన్వేషరూపమ్, తద్ధి - నిరుక్తముపాసకస్యప్రాప్య స్వస్వరూపంహి, మస్త్రీతః - సత్యంజ్ఞానమనస్తమితిమస్త్రీణ, శోధ్యమ్ శోధ్యతేత్యర్థః.

నివిశేషత్వమైవాత్మముపపాదయతి - వాక్యైత్యతి - యత ఇతి - (యతోవాచోనివతఃస్తే) ఇతివాక్యేన, తదేవ - ఉక్తముపాసక స్వస్వస్వరూపమేవ, వాక్యైతోఽగోచరత్వాత్ - వాఙ్మనసాగోచరత్వా త్, అవిశేషంప్రతీతమ్ - నివిశేషంప్రతీతమ్, సత్యజ్ఞానాదివాక్యే జ్ఞానపదేననివిశేషత్వచుర్థసిద్ధమ్, జ్ఞానస్యజ్ఞానాస్తరాశ్రయత్వా యోగాత్, యతోవాచోనివతఃస్త్యితివాక్యే వాఙ్మనసనివృత్తివచ నాన్నివిశేషత్వంస్ఫుటమిత్యర్థః. తత్ - చస్తాత్, ప్రాప్తై, మస్త్రీ వణే - సత్యంజ్ఞానమిత్యాదిమస్త్రీ, ఇదమేవ - ఉపాసకస్యఉక్తంస్వ రూపమేవ, కథితమితి — ప్రతిపాదితమితి, ప్రాప్తైవాక్యై — తస్మాద్వాప్రతస్మాద్విజ్ఞానమయాదిత్యాదివాక్యై, ప్రతీతస్సుఖమయః - ప్రతీయమానఆనందమయః, తస్మాదనన్యః - నిరుక్తస్వాభావికజీవన్మ రూపాదనన్యః, ఇత్యాపౌతిపూర్వేణాన్వయః, ఉపాసకప్రాప్యభేదోఽనస్థాభేదేనాప్యవస్తుఇతి నజీవవిలక్షణత్వేద్ధిరిత్యర్థః. తతోత్త రంవక్త్రీ - నిరుక్తశక్త్యా యాముత్తరంవక్త్రీ, నెతి - నెతరోఽనుపప త్తైరితిసూత్రేణ; సూత్రార్థమాహ - ప్రాప్తైత్యతి - ఇహప్రాప్తః - మస్త్రీవణాప్రాప్తః, పరస్తాత్ పురుషత ఇతరోయముక్తోపి. కుత్యత్ర త్రాహ - నొపపత్తైరితి - అనుపపత్తైరిత్యర్థః.

అనుపపత్తైరిత్యస్థిపదే పశ్చిమ్యథాంపశ్చాద్యత్వత్ అను
 వపత్తిన్వరూపమాహ - బ్రహ్మణ్యవేతి - ఏతత్ పరీతన్నిరుపధికవిప
 శ్చిత్త్వంబ్రహ్మణ్యవైపవన్నమ్, ఇహచ ఉపాధిరస్తిచేత్ సవక్తవ్యః,
 తదభావాదేవ తదనుక్రితి కేవలవిపశ్చిచ్ఛబ్దోనిరుపాధికంవిపశ్చి
 త్త్వమాహేత్యథః. సకేవలన్నిరుపపదత్వాద్విపశ్చిత్త్వస్య నిరు
 పాధికత్వమ్ కిస్తుశ్చుతిసిద్ధమపీత్యాహ - వ్యాఖ్యాతమితి - తత్తు—
 విపశ్చిత్త్వస్త, అకామయతసహిబహుస్యామితిపాక్తవాచా—సో
 కామయతబహుస్యామితిపాక్తవాక్యేన, వ్యాఖ్యాతమ్ - విప్రుతమి
 త్యథః. ముక్తస్యాపినిరుపాధికవిపశ్చిత్త్వంసంభవతీశజ్ఞాయాం
 కింభవదభిమతముక్తస్య విపశ్చిత్త్వోపపత్తిః, ఉతలన్తదభిమతస్యేతి
 వికల్పమభిపేత్య స్యాభిమతస్యముక్తస్య తదనుపపత్తివాక్యఖ్యాత
 మిత్వాదినాఉక్తా, విపశ్చిచ్ఛబ్దార్థేజ్ఞాతేహిజీవే తదనుపపత్తి
 వాచ్యేత్యతాహ - పశ్యచ్ఛిత్త్వంహీతి - వివిధంపశ్యచ్ఛిత్త్వం
 హి, తత్సాత్ - విపశ్చిత్త్వంస్యాదిత్యథః. తహివిపశ్యచ్ఛిచ్ఛితి
 వక్తవ్యమిత్యతాహ - ఇహపునరితి - ఇహ - అస్థివాక్యే, పా
 వ్యయచ్ఛబ్దలోపమ్ - పృష్టోదరాదిత్వేనయచ్ఛబ్దలోపయుక్తమ్, విప
 శ్చిత్త్వదంప్రతన్నమిత్యన్వయః, ఇతి - అతాహేతాః, పరబ్రహ్మణా
 ఽన్యత్ర - ముక్తజీవే, తత్ - వివిధంపశ్యచ్ఛిత్త్వరూపంవిపశ్చి
 త్త్వన్నస్యాదిత్యన్వయః,

సను వివిధంపశ్యచ్ఛిత్త్వరూపం విపశ్చిత్త్వముక్తేష్యస్తీత్యా
 శజ్ఞ తస్యైవముక్తైఃపాక్తంసారే కమణాబుద్ధిహాసయుక్తై అవిప
 శ్చిత్త్వస్యాపి సత్త్వేన నిరుపాధికంవిపశ్చిత్త్వస్తతీనాస్తీత్యాహ—
 అస్యైవతదిత్యాదినాహాసయుక్తఇత్యన్తేనార్థేన - అథ పరాభిమత

ముక్తస్య విపశ్చిత్వా యోగమాహ - చిన్తాతీగతి - నిర్విశేషే
చిన్తాతే అతీముక్తై నితరాంతద్విపశ్చిత్త్యయోగోనభవతీత్యన్వయః
విపశ్చిత్త్యమాత్రే మేవనసంభవతీత్యభిప్రాయోగా నితరామిత్యుక్తమ్,
అతేతీత్యతీగతిశబ్దస్మాత్ప్రసక్తమివాఖ్యాయస్య, యత ఇత్యతీహ-
నైషేతి - ఏషావివిధపదార్థాభ్యుదయః - విపశ్చిత్త్యరూపంవివిధ
పదార్థాభ్యుదయః, అతీ - అస్మిన్నిర్విశేషచిన్తాతీరూపము
క్తే. నత్వదిష్టాహీత్యన్వయః, నత్వదభిమతమిత్యర్థః.

నకేవలంవిపశ్చిత్త్యమాత్రాసంగతిః, సర్వప్రమాణవిరోధ
శ్చైత్యాహ - ఉక్తమితి - నిర్విశేషే కిమపిప్రమాణన్నభవతీతి
ప్రాగుక్తమిత్యన్వయః, అథాగుణనిషేధపరస్యసత్యజ్ఞానాదివాక్యస్య
పరిహారః ప్రథమసూత్రోక్తోఽనుసంధేయః, యతో వాచ్యతీవాక్యస్య
నిర్విశేషపరత్వంప్రదస్యతి - వచశ్చేదితి - యత ఇతివచః - యతో
వాచానివర్తకస్త్యతివాక్యమ్, అస్మిన్బ్రహ్మాణివచనశ్చైతనశ్చనిష్పత్తిం
బ్రహ్మేతిచేత్, స్వప్రమవిశేషత్వమ్ - స్వాభీష్టన్నిర్విశేషత్వమ్, ఇహ
బ్రహ్మాణి, గమయితుమ్ - ప్రతిపాదయితుమ్, నెష్టేనశక్నుయాదిత్య
ర్థః, తహింకిమవగమయేదిత్యపేక్షాయా న్నకేవలమిష్టాబోధకత్వ
మ్, కిన్తు అనిష్టబోధకత్వశ్చైత్యభిప్రాయన్నాహ - కిన్త్వీతి - కిన్తు-
అపితు, తత్ - బ్రహ్మ, అమానమ్ - ప్రమాణశూన్యమ్, యత ఇతి
వచోవదేదిత్యనుషక్లేణాన్వయః, కథ మస్యానిష్టత్వమిత్యత్రాహ -
తుచ్ఛత్వమితి - తథాచేత్ - బ్రహ్మప్రమాణశూన్యంభవేచ్ఛేత్,
అమాన - ప్రమాణశూన్యే, ఇహభగవతిబ్రహ్మాణి తుచ్ఛత్వంకథితం
స్వాదిత్యన్వయః, మనసోప్యగోచరత్వేన సర్వప్రమాణాగోచరత్వం
సిద్ధంకృత్వా ప్రమాణాంతరాగోచరత్వమప్రసజీవ్య తుచ్ఛత్వమా

పాదితమ్, కిం సవధా వాఙ్మనసనివృత్తిరుచ్యతే, ఉత ఇయత్యాగోచ
రవాఙ్మనసనివృత్తిః, ద్వితీయశిరసోఽభ్యుపగమోవత్సృత ఇతి పృథమ
శిరసి తుచ్ఛత్వముక్తమ్,

[శీ॥ బ్రహ్మవిదాప్నోతీత్యారభ్య బ్రహ్మణోవివశ్చిత్వం జగ
త్కారణత్వం జ్ఞానానందైకతానతా మితరాప్రత్యానన్ద యితృత్వం
కామాదేవచిదచిదాత్మకస్య కృత్సృస్యసృష్టృత్వం సృజ్యవగాను
ప్రవేశకృతదాత్మకత్వం భయాభయహేతుత్వం వాయాద్విత్వాదీ
నాంప్రళాసితృత్వం శతగుణితోత్తరకృమేణ నిరతిశయానన్దత్వ
మన్యచ్ఛానైకంప్రతిపాద్యవాఙ్మనసయో బ్రహ్మణిప్రవృత్త్యభావేన
నిష్ప్రమాణంబ్రహ్మైత్యుచ్యత ఇతి భాస్తజన్మితమ్, యతోవాచాని
వత్సన్ద ఇతి యచ్ఛబ్దనిదీప్తమథమానన్దంబ్రహ్మణోవిద్యా నిత్యా
నన్దశబ్దేనప్రతినిధిశ్య తస్యబ్రహ్మసంబన్ధిత్వం బ్రహ్మణ ఇతివ్యతిరేక
నిర్దేశేనప్రతిపాద్య తదేవవాఙ్మనసాగోచరంవిద్యానితి తద్వేదనమ
భిదధద్వాక్యం జరద్గవాదివాక్యనిదవథాకం వాచ్యనన్తగతశ్చ
స్యాత్, అతశ్శతగుణితోత్తరకృమేణ బహునన్దస్య అతిశయేయతాం
చక్రముద్యమ్య తస్యేయతాయా అభావాదేవ వాఙ్మనసయోస్తతో
నివృత్తిః (యతోవాచోనివత్సన్ద) ఇత్యుచ్యతే, ఏషమియత్యాంహి
తంబ్రహ్మణానన్దంవిద్యా కుతశ్చననవిభేతీత్యుచ్యతే, కిచ్చ అస్య
మాస్తవణికస్య వివశ్చిత్తః (సోకామాయతేత్యారభ్యవత్సృతమాణ
స్వసంకల్పావకోస్త జగజ్జన్మస్థితిజగదన్తరాత్తత్వాదేముక్తాత్వస్య
రూపాదన్యత్వంసుస్పష్టమేవ;

శ్లో॥ ఆప్నోతిబ్రహ్మవిద్వైపరమితి సముపకర్యత
స్థిపరస్థి బ్రహ్మణ్యుక్త్యా వివశ్చిత్వమఖిలజగ

తఃకారణత్వంతథైవ । జ్ఞానానందైకతానత్వ మితరపు
రుసానంద హేతుత్వమేనం కామాదైవతరేషామఖిల
చిదచితాంసప్రస్తుతాంసృజ్యనగౌ ॥ ॥ ॥

సనత్కానినుప్రవేశాహితమపిచ తదాత్మత్వముక్త్యా
తథాక్త్యాహేతుత్వం భీత్యభీత్యోఃపవనరవిముఖశా
సితృత్వంసుకౌఘే । నిస్సీమానందయోగం శతగుణి
తతయాభ్యస్యమానం తథాస్థిసంప్రచ్యాయకమ
న్యదవచనహృదయయోబక్తిహాపివృత్త్యా ॥ ॥

బ్రహ్మైదన్నిష్ప్రమాణం కథితమితివచాభ్రాంతజల్ప
యతేవ్రానిదిష్టంయత్పదాద్యద్యతఇతి తదానంద
మిత్యాదివాక్యే । నిదిశ్యానందశబ్దాత్ సుఖమిహ
తువరబ్రహ్మణాస్యాతిరేకాద్విద్వాత్ తద్వాఙ్మనో
గోచరమితి విగమస్తస్యవిద్యాభిధాయీ ॥ ॥

సెకొక్తివహ్ని నెవప్రసజతి బహుధావ్యాహతా
థోతప్రవక్షేవాచిక్వాపిప్రవిష్టోనభవతి నితరాంసాగ
స్యైవఘోషః । ప్రకృత్యాతస్త్వియతాంకథయీ
తుమిహతుబ్రహ్మసాఖ్యాశిరైకే మత్యాద్యానందవ
గంశతగుణితతయాస్వత్తరోక్తికృమేణ ॥ ॥

ఆధాతృనందముక్త్యాతదనుభవదానంద ఆనందవల్లిత
త్రేయత్రాప్రహాణాద్యతఇతి వదతీహూక్తిచేతోని
వృత్తిమ్ । విద్వానానందమేవంభగవతిరహితేయత్త
మేనన్నకస్తాదప్యేషోల్పంబిభేతీత్యుపదిశతితదానందమి
త్యాదివాక్యమ్ ॥ ॥ ॥

పరబ్రహ్మణోస్యాతిరేకాన్నిదిశ్య - పరబ్రహ్మణేతయాభిన్నత్వేన
 నిదిశ్య, తద్వాఙ్మనోఽగోచరమితి విద్వానితితస్యవిద్వాభిధాయీ
 నిగమస్సపదః - తద్వేదనాభిధాయీసపదవేదః, వహ్నినాసెకోక్తి
 రివ - వహ్నినాసిచ్చతీతివాక్యవత్, బహుధ్యావ్యాహతాభావః,
 సాగరస్యఘోషభవ వాచికావ్యవహిత్యేనభవతీతి - బ్రహ్మనశబ్ద
 వాచ్యమతీదం సాగరస్యఘోషభవ వాక్యమేవనస్యాదిత్యభావః,
 వాక్యత్వేవ్యాహతిరనివార్యేతిభావః, బ్రహ్మణాశబ్దగోచరత్వంబ్రహ్మ
 నశబ్దగోచరత్వేనాపి వ్యాహతంస్యాదిత్యభావః, అవి
 రుద్ధాభావకత్వపేక్షాయాం విషయవిభాగందశయేతి - పృక్తి
 మ్యేతి - అతః, ఇహబ్రహ్మసాఖ్యాతిరేక - బ్రహ్మనన్దోత్కషే
 యత్తాంకభయతుమ్, ప్రకృమ్య - ఉపక్రమ్య, శతఃశతతయా
 స్వోత్తరోక్తికృమేణ, మతాన్యద్యానన్దవగమ్ - మనుష్యాద్యా
 నన్దసముదాయమ్, ఆధాతానన్దమ్ - హిరణ్యగర్భానన్దపర్వన్దమ్,
 ఉక్త్వా - పృతిపాద్య, తదను - పశ్చాత్, తత్తీర్థగవదానన్దై,
 యత్తాపృహణాత్ - యత్తారాహిత్యాత్, యతః - యతో
 వాచానివతన్తః, ఇహ, ఉక్తిచతోనివృత్తిమ్ - వాఙ్మనోని
 వృత్తిమ్, పదత్యానన్దనల్లీత్యన్వయః, వాఙ్మననివృత్తిరసిచేత్
 కథంవేదనవచనమిత్యతాహ - విద్వానితి - రహితేయత్తమ్—
 యత్తారహితమ్, భగవత్యానన్దమేనమేవంవిద్వానెవః, నకస్తాదప్య
 ల్పంబిభేతీతి ఆనన్దమిత్యాదివాక్యముపదిశతీత్యన్వయః, యత్తా
 రహితత్వేనవేదనముచ్యతేతినివోధఇతిభావః, సవశక్తిత్వానుప
 పత్తియథాన్తరమాహ - కిచ్చాతి - కిచ్చ - ఇహమస్త్రీవగోపది
 ప్తేవివశ్చితి, సప్తత్యాదితః - సోకామాయతబహుస్యామిత్యాదివా
 క్యతః, పోక్తమ్ - స్వీయేచ్ఛాతోఽవకోఽస్తాఖిలజగదుపయాద్యా

స్తరాన్యైదికమఖిలమ్, అస్య - ఆనందమయస్య, ముక్తాత్తభేదమ్
సుప్తస్త్వమ్-స్ఫుటతరమ్, ఉపదిశతీత్యన్వయః, జ్ఞాపయతీత్యర్థః ఉపసం
హరతి - తదితి - తత్ - తస్మాత్, ప్రాక్తవాక్యేప్రతీతిః సుఖమయః
ఆనందమయః, ముక్తౌనభవతీత్యన్వయః,

శ్రీ అ || ఇతశ్చోభయావస్థాత్ప్రీత్యగాత్తనోఽన్య ఆనంద
మయః,

సూ || * భేదవ్యవదేశాచ్చ *

శ్రీ || తస్మాద్వాపతస్మాదాత్తన ఆకాశ ఇత్యారభ్యమాస్త్రీవణి-
కంబీప్తవ్యజ్జయద్వాక్య మన్నప్రాణమనోభ్యుత్పన్నం జీవాదపితస్య భే
దంవ్యవదిశతి (తస్మాద్వాపతస్మాద్విజ్ఞానమయాదనోన్యస్తర ఆత్మానందమ
య) ఇతి; అతోజీవాద్భేదస్య వ్యవదేశాచ్చాయమాస్త్రీవణి-
క ఆనందమయోఽన్యవేతిజ్ఞాయతే,

శ్రీ అ || ఇతశ్చజీవాదస్యః

సూ || * కామాచ్చనానుమానాపేక్షా *

శ్రీ || జీవస్య అవిద్యావరవశస్య జగత్కారణత్వేహ్యవజ్ఞా
నీయా ఆనుమానికప్రధానాదిశబ్దాభిధేయా చిద్వస్తుసంసర్గాపేక్షా,
తథైవహిచతుర్ముఖాదీనాం కారణత్వమ్, ఇహచసాకామయతబ
హుస్యాంప్రజాయేయైత్యచిత్సంసర్గశహితస్య స్వకామాదేవ విచి
తీచిదచిద్వస్తుసన్నుష్టిః (ఇదంసర్వమస్మదత, యదిదంకింశ్చ) త్యా
మ్నాయతే, అతోఽస్యానందమయస్య జగత్ప్రజతోనానుమానికా
చిద్వస్తుసంసర్గాపేక్షాప్రతీయతే,

శ్లో || అస్తాచ్చప్రీత్యగాత్తనఖిలు సుఖమయోయం
ద్వ్యవస్థోపచేతిబూతే భేదేతిన్మాత్రేమునిరిహసము

వక్రమ్యతస్తాదితీదమ్ । మన్త్రోక్తంబీష్టవాక్యం
గమయమపదిశత్యస్య జీవాచ్చభేదం తస్మాద్వేత్త్యాది
నాన్నాదితథవసనజీప్రోత్రీమన్త్రోద్దితోతః ॥ ॥

బూత్తేఽన్యంజీవతోస్తాత్ సుఖమయమిహాకామా
చ్చనెత్త్యాదిసూత్రే జీప్రోఽవిద్యావిధేయోయదిభ
వతిజగత్కారణస్తహితస్య । సైమాఽవజ్ఞాను
మానప్రకృతినమవధానస్య హేతోవ్యపేక్షాధా
త్రాదివైతధైవమ్య చిదుపకరణలోక సృష్టిం
కరోతి ॥ ॥

అత్రాచిత్సజ్జగూన్యాత్ సకలచిదచితాంసృష్టిమక్తా
స్వకామదేవాస్తాదాత్మ నాకామయతసగతివాచేద
మితాద్యయాచ । నాతస్సృష్ట్యుపవిశ్లేషవతిసుఖ
మయస్యానుమానప్రధానాపేక్షాతోజీవభిన్నోభవతి
సుఖమయస్సత్రీవాక్యేప్రతీతః ॥ ॥

అ । ఏవమనెనసూత్రీద్వయేన ఉపకరీమస్థహేతురనుసంహి
తః, అథ మధ్యగతంస్ఫుటచరంహేతు మనుసస్థత్తైలనస్తరసూత్రేణ,
ఆనస్థమయస్యజీవాదస్యత్వం స్వవాక్యైకదేశమయడస్తపదవాచ్యని
రతిశయానస్థయోగేన ప్రథమనూత్రేణావపాదితమ్, అతోత్రీస్వవా
క్యస్థహేతుశోచ్యోభవతి—

టీ । అస్తాచ్చైతి - ఇహ భేదతిసూత్రే - భేదవ్యపదేశా
చ్చాస్యభిత్త్యస్త్రిసూత్రే, మునిః - సూత్రీకారః, సుఖమయః—ఆనస్థ
మయః, అస్తాచ్చ - భేదవ్యపదేశాచ్చ, ద్వ్యవస్థాపిప్రత్యగాత్—
బద్ధముక్తోభయావస్థాపిజీవాత్, నెతిబూతిభిత్త్యన్వయః, సూత్రా

ధ=మాహ - సముపకరిమ్యతి - తస్మాదితినముపకరిమ్య - తస్మాద్వా
 ఏతస్మాదాత్మసతకాశస్సంభూతఇత్యుచకరిమ్య, ఇదమన్తోక్తంబ్రహ్మ
 సత్యంజ్ఞానమనంతంబ్రహ్మేతి మన్తోక్తంబ్రహ్మ, గమయద్వాక్యమ్-
 జ్ఞాపయద్వాక్యమ్, తస్మాద్వేత్వాదినా - తస్మాద్వాసితస్మాద్విజ్ఞానమ
 యాదన్యోస్తరతత్తానందమయశత్యనెన, అన్నాదితత్వ - అన్నమయ
 కొశాదితత్వ, అస్య ఆనందమయస్య, జీవాచ్ఛభేదముపదిశతీత్యన్వ
 యః, అతః, అతః, మన్తోదితస్ససుఖమయః, జీవోనైత్యన్వయః,

అథ ఉపసంహారస్థపాతుమాహ - బూరిత ఇతి - ఇహకా
 మాచ్ఛనైత్యాదిసూత్రై, అస్తాత్ - ఏతత్సూత్రోక్తహేతోః, సుఖ
 మయమ్ - ఆనందమయమ్, జీవతోఽన్యంబూరితే - జీవాదన్యంబ్ర
 వీతీత్యర్థః, సూత్రాధిమాహ - జీన ఇతి - అవిద్యావిధేయః—
 అవిద్యాపరతంత్రః, జీవోయదిజగత్కారణంభవతి తేహితస్య,
 సైమా, ఆనుమానపరికృతినమవధానస్యహేతోః - ఆనుమానికపరి
 కృతినంగణ్యరూపకారణస్య, వ్యపేక్షా - ఉపకరణత్వేనాపేక్షా, అవ
 జ్యాయ - అవజన్తీయా, తథాకులేదృష్టమిత్విత్యాహ - ధాతాది
 రితి - ధాతాదిః - హిరణ్యగర్భాదిః, అచిదుపకరణస్త్ - అచి
 ద్రూపసహకారికారణయుక్తస్త్, తద్దైవహి - అచిత్సంగణసాపే
 త్సవహి, లోకసృష్టింకరోతీత్యన్వయః, తావతాపరికృతేమాయాత
 మిత్విత్యాహ - అతేతి - అతః - అస్తిన్నానందవల్లీనాక్యై, అచిత్స
 జ్ఞానాత్ - అచిత్సంబద్ధరహితాత్, అస్తాదాత్మనః - ఆనందమ
 యాదాత్మనః, అకామయతస ఇతివాచా - సాకామయతేతివాక్యేన,
 ఇదమిత్యాద్యయావాచాచ - ఇదంసర్వమితివాక్యేనచ, సకలచిద
 చితామ్, స్వకామదేవ - స్వకీయసంకల్పాదేవ, సృష్టిరుక్తా, అతః, పరి
 వర్జితసృష్ట్యసుఖమయస్య - ఆనందమయస్య, ఆనుమానపరిధానాపే

మణికుంజాపి కాఖ్యయా క్యాఖ్యయాసహితా - తత్పరత్వావలి: ౧౩౨౯

యో - ఆనుమానికప్రకృతిసంసర్గావేత్తా, న - నాస్తి, అతః - అతి
చాక్ష్మ్యప్రకృతః, సుఖమయః - ఆనందమయః, జీవభిన్నాభవతీత్యర్థః.

శ్రీ ౨ । ఇతిశ్చ

నూ । * అస్తిన్నస్యచ తద్వ్యోగంతాస్తి *

శ్రీ । అస్తి ఆనందమయే అస్య - జీవస్య, తద్వ్యోగమ్—
ఆనందయోగమ్, శాస్తిశాస్త్రమ్ (రసావైసః, రసంహ్యేవాయల్ల
భ్యావస్థిభవతీ) తి, రసశబ్దాభిధేయీనందమయలభాదయఃజీవశబ్దాభి
లపనీయ ఆనందీభవతీత్యుచ్యమానై యల్లాభాద్యఆనందీభవతి ససవవే
త్యసున్నతైత్యోబ్యవతీత్యర్థః, ఏవమానందమయఃసంబంధిప్రేతినిశ్చి
తేనతి యదేషకాశఆనందః విజ్ఞానమానందంబంధిప్రేత్యాద్యు ఆనంద
శబ్దే ఆనందమయఏవపరామృత్యతే, యథావిజ్ఞానశబ్దే విజ్ఞానమ
యః, అతఏవ (ఆనందంబంధిప్రేత్యావిద్వాని) తి వ్యతిరేకనిదేశః, అత
ఏవచ (ఆనందమయమాత్మానముపసంకామతీ) తి ఫలనిదేశశ్చ,
ఉత్తరేచానువాకే పూర్వానువాకొక్తానా మన్నమయాదీనామ్
అన్నంబంధిప్రేతివ్యజానాత్, చాగోబంధిప్రేతివ్యజానాత్, మనోబం
ధిప్రేతివ్యజానాత్, విజ్ఞానంబంధిప్రేతివ్యజానాత్) ఇతిపరిపాదనా
చానందాబంధిప్రేత్యర్థానందమయస్యైవ పరిపాదనమతి విజ్ఞాయతే,
తతఏవచతత్వాపి ఆనందమయమాత్మానముపసంకామ్యేత్యుపసంహృ
తమ్; అతఃపరిధానశబ్దాభిలప్త్యాదధాన్తరభూతస్య పరస్యబంధిప్రేత్యా
జీవశబ్దాభిలపనీయాదపివస్తునోఽధాన్తరత్వంసిద్ధమ్,

శ్లో ॥ అస్తిన్నానందయోగస్సుఖమయ ఉపనిష్టోహిత
వస్యశాస్త్రా తస్మాజ్జీవోనచాయం సుఖమయఇతితు
ప్రచ్యతేస్తిన్నితీహ । అస్తిన్నిత్యుచ్యమానైసుఖ

మయఃపాజీవస్యతద్యోగమానందస్యత్యైతస్యయోగం
రసఞ్చితి వదతీత్యుక్తసూత్రోద్దితోఽథః ॥

ఆనందీయస్యభాద్యవతియ ఉభయోరేతయోరైక్య
మెతత్ కొను న్నత్రోబ్రవీతీత్యయమను కథితస్యాస్య
సూత్రీస్యభావః । తత్తుబ్రహ్మైవ మానందమయఞ్చితి
పుననిశ్చితేవాత్మ సవత్తానందోక్తియేదిత్యాది
మతునుఖమయంవక్తినిసాఖ్యమాత్రమ్ ॥

యద్వద్విజ్ఞానశబ్దామతిమయ ఉదితోఽతస్త్విహాన
ద్దమిత్యాద్యుక్తియైకాతిరేకాత్ సుఖమయమితి
చేయంఫలోక్తిశ్చయుక్తా । యద్వత్కొశాస్తవతే
న్నమయతనుముఖా అన్నమిత్యాదినోక్తాఅగ్రై
స్యత్రానువాకేసుఖమయవిషయానందఞ్చిత్వోక్తిరేవమ్ ॥

తస్మాత్తత్రాపిచానందమయఞ్చితివచస్తావసంహారఉక్తం
సిద్ధంబ్రహ్మైవమానందమయఞ్చితిపునః ప్రాక్తానందవ
ల్ల్యామ్ । అన్యస్యాతః ప్రధానోక్త్యభిలషనవతో
బ్రహ్మణోఽస్యాత్తనోస్తాద్భద్రాన్ముక్తాచ్చ జలౌక్త్యభిల
షనవతసిద్ధమథాన్తరత్వమ్ ॥

అ ॥ దేహానపేక్షం సత్యసంకల్పత్వకార్యసౌప్త్యత్వ మావి
భూతగుణావృకస్యముక్తస్యాపి శ్రూయత ఇతిశబ్దాంపరిహరణ
సోకామయతేతివాక్యాదుపరితన హేత్వస్తరమాహ - అస్తిన్నితి-

టీ ॥ అస్తిసుఖమయ - ఆనందమయ, జీవస్యఆనందయోగ
శ్వాస్తాదుపదిష్టోహి - ఉపదిశ్యతేహి, తస్మాత్, అయంసుఖమయః-

ఆనందమయః, జీవోనతి, అస్తిన్నితీహ - (అస్తిన్నస్యచతద్యోగంశాస్త్రీ) తిసూతే, పోచ్యత ఇత్యన్వయః, అస్తిన్మాతే అస్తిన్నస్యచ తద్యోగంశాస్త్రీతి సర్వానామశబ్దాహివతాః, కస్తికస్యకేన యోగం కింశాస్త్రీత్యపేక్షాయా మక్షరాభా అనెన అస్తిన్నిత్యాదినా పోచ్యత ఇత్యన్వనఉక్తాః, అస్తిన్నితివిషయసప్తమీ, బ్రహ్మనుభవరూపానందస్యహ్యవచ్ఛేదకంబిహ్వా, శాస్త్రీంకిమితిజ్ఞానాం పరిహరణ సూత్రాధికమాహ - అస్తిన్నితి - అస్తిన్నిత్యుచ్యమాన - అస్తిన్నితిశబ్దేన ప్రతిపాదితే, ఇహసుఖమయే జీవస్య, తద్యోగమ్ - తద్యోగశబ్దాధికమ్, ఏతస్యానందస్యయోగమ్, రసఇతి - రసోవై సః, రసంహ్యేవాయంలభ్యానందీభవతి) తిశాస్త్రీమ్, వదతీతి, ప్రతిపాదయతీతి, ఉక్తసూత్రాదితోధికః. ఉక్తసూత్రాప్రతిపాద్యాధికఇత్యధికః. రసఇతి శాస్త్రీముక్తమ్, వదతీతిశాస్త్రీశబ్దాధికఉక్తః,

ఉక్తసూత్రాధికస్య హేతుత్వముపపాదయతి ఆనందీతి—
యస్యలాభాద్యఆనందీభవతి, ఏతయోరుభయోరైక్యమేతదనున్వత్తః
కొబ్రవీతీత్యయ మనుకథితస్యాస్య సూత్రస్యభావఇత్యన్వయః, హేతు
త్వస్యస్ఫుటతరత్వాత్ సూత్రే హేతుత్వానిదేశఇత్యభిప్రాయేణ
అనున్వత్తఃకొబ్రవీతీత్యుక్తమ్, మాస్త్రీవణికసూత్రేపి హేతుత్వా
నిదేశస్యామేవాభిప్రాయః, కథమానందమయేజీవస్యఆనందయో
గంవదతిశాస్త్రీమ్, ఆనందేహ్యనందయోగంవదతీతిశబ్దాజ్ఞాయా మాన
ందానందమయశబ్దయోరైకవిషయత్వమాహ - తత్త్వీతి - ఏవమ్-ఉక్త
రీత్యా, ఆనందమయస్తుతద్భ్రష్టావేతి, నిశ్చితే - నిశ్చితేనతి, యదిత్యా
షు - యదేషకాశఆనందోనస్యాత్ విజ్ఞానమానందంబిహ్వాత్యాదిషు
పవతీవాక్షు - సవతీవాక్యేషు, ఆనందోక్తిః - ఆనందశబ్దః, సుఖ

మయమ్ - ఆనందమయమ్, వక్తి, సౌఖ్యమాత్రమ్ - ఆనందమాత్రమ్,
సౌవక్తిత్యనుషజ్ఞానస్వయః,

కథమానందశబ్దస్య ఆనందమయవాచిత్య మిత్యపేక్షాయాం
విజ్ఞానశబ్దనివాహే పూర్వాత్తన్యాయమిహాతిదిశతి - యద్వదితి-
విజ్ఞానశబ్దః, మతిమయే - విజ్ఞానమయే, యద్వత్ - యథా, తద్వది-
త్యధ్యాహారేణానన్దయః, పూర్వాత్తహేతపూత్రానుసన్ధియాః; స్వ-
రూపస్య అనుకూలవేదనియత్వా దానందశబ్దోధమిపరః, ధమిప-
రత్వేస్యసర్వవసానాథమిపకఇతిభావః, వ్యతిరేకనిదేశశం హేతు-
మాహ - అత్యతి - అతః - ఆనందానందమయశబ్దయోరేకవిషయత్వా-
దిత్యర్థః. ఇహ, ఆనందమిత్యాద్యుక్తిః - ఆనందంబ్రహ్మణోవిశ్వానితి
వాక్యమ్, అతిరేకాత్ - వ్యతిరేకతః, యుక్తా - యుక్తమిత్యర్థః.
హేత్వేనైవమాహ - సుఖమయమితిచెతి - సుఖమయమితిచ - ఆనంద-
మయమాత్మానముపసంక్రామతీతిచ, అథ నిదేశోఽయమ్, ఫలోక్తి-
శ్చ - ఫలనిదేశశ్చ, యుక్తా - యుక్తఇత్యర్థః; స్థానప్రమాణమా-
హ - యద్వదితి - అన్నమయశనుముఖాః - అన్నమయశరీరవ్రభృత-
యః, తపతేకొశాః - అగ్రేన్యత్రానువాకే - అగ్రిమేతినువాకాంతరే
అన్నమిత్యాదినా అన్నంబ్రహ్మైతివ్యజ్ఞానాదిత్యాదినా, యద్వదుక్తాః
యథోక్తాః, ఏవమ్ - ఆనందశబ్దోక్తిః ఆనందోబ్రహ్మైతివ్యజ్ఞానాదిత్యు-
క్తిః, సుఖమయఃషయూ - ఆనందమయఃషయైత్యర్థః; పూర్వాను-
వాకే ఏతదనువాకోధక్వాభాగేచ మయడంతపదనిధిస్తానా మత్రమ-
యడ్రహిత పదనిదేశవకరణే ఆనందశబ్దేప్రతిపాదనాదానందమ-
యఏవ ఆనందశబ్దవాచ్యఇత్యర్థః, ఆనందశబ్దవాచ్యస్యపరమాత్మత్వం
హి పరాక్షీకృతమ్; తద్ధేతువ్యపదేశాచ్చ । అస్మిన్నస్యచతద్యోగం

శ్చా స్తిత్తిసూత్రీయోరియంభిదా, పూర్వత్రనామాన్యేన సమస్తను
ఖపేతుత్వము త్రరత్రమోక్షనుఖపేతుత్వభోక్తమితి.

తస్మాత్ - ఆసన్దానస్తమయశబ్దయోరెకవిషయత్వాత్, తత్తా
పి - ఉత్తరానువాకేపి. ఉపసంహారే - అన్తే, ఆసన్దమయమితి - ఆసన్ద
మయమాత్మానముససంకీమ్యేతి, ఉత్తమిత్వస్వయః, సిద్ధమితి—
ఆసన్దవల్లాంపొత్తఆసన్దమయః, ఏమ్ - ఉత్తరీత్యా, బ్రహ్మేతిసిద్ధ
మిత్వస్వయః, ఈక్షత్వధికరణార్థమనువదన్నైతదధికరణార్థముప
సంహరతి - అన్యస్యేతి - అతః - ఈక్షత్వాదిహేతుతః పరిధానోక్త్య
భిలపనవతః - పరిధానశబ్దాభిధేయదచేతనాత్, అన్యస్యాన్యబ్రహ్మ
ణః, జీవోక్త్యభిలపనవతః - జీవశబ్దాభిలపనీయాత్, అస్తాన్తద్భాన్త
క్తాచ్ఛాత్తనః, అథాన్తరత్వంసిద్ధమిత్వస్వయః,

* ఇత్యాసన్దమయాధికరణమ్ *

శ్రీ ౮॥ యద్యపిమద్దపుణ్యానాంజీవానాం కామాజ్జగత్సృ
ష్టి రతిశయితానన్దయోగో భయాభయపేతుత్వమిత్యాదినసంభవతి
తథాపి విలక్షణపుణ్యానా మాదిత్యేష్టప్రిహాసతి పరిభృతీనాంసంభ
వత్యైవేతీమాంశడ్కాన్నిరాకరోతి.

సూ ॥ * అస్తస్తద్ధమోవదేశాత్ *

శ్రీ ॥ ఇదమామ్నాయతేచ్చాన్ద్రోగ్యే (యవహోస్తరాదిత్యై
హిరణ్మయఃపురుషోద్భవ్యతేహిరణ్యశక్రశుభిరణ్యకేతాపరిభాత్
సర్వవీచసవణః తస్యయథాకప్యాసంపుణ్డకీకమేవమక్షిణీతస్యాదితి
నామసవీచసవణభ్యః పాప్తభ్యఉదితః ఉదేతిహవై ససేభ్యః పాప్త
భ్యాయవవంవేద, తస్యఋక్సామచంద్రోత్పత్తిరైవతమ్. అథాథ్యా
త్తమ్, అథ యవహోస్తరక్షిణీపురుషోద్భవ్యతే, పైవోతత్సామ

తమక్యంతద్యజుస్తద్భిష్టా, తస్యైతస్యతదేవరూపంయదముష్యరూ-
పమ్, యావముష్యగెష్టా, తౌగెష్టా, యన్నానుతన్నామే) తి; తత్త-
సందిహ్యతే, కింయమయ్యోదిత్యమణ్డలాస్తవతీఃపురుషఃపుణ్యప-
చయనిమితైశ్వయ్యఃఆదిత్యాదిశబ్దాభిలప్యోజీవవ, ఆహ్వాన్విత-
తదతిరిక్తఃపరమాత్మైతి; కింయుక్తమ్, ఉపచితపుణ్యోజీవవవేతి, కుతః
సశరీరత్వశ్చివణాత్, శరీరసంబద్ధాహిజీవానామేవసంభవతి, కమా-
నుగుణప్రియాప్రియయోగాయహిశరీరసంబద్ధః, అతవపహి కమా-
సంబద్ధరహితస్యమోక్షస్య ప్రియత్వ మ శ రీ ర త్వే నో చ్య-
తే, (నహవై సశరీరస్యసతఃప్రియాప్రియయోరపహతిరస్తి, అశరీరం
వావస్తన్నప్రియాప్రియస్పృశతః) ఇతి, సంభవచ పుణ్యాధిక్యాద్భా-
నాధిక్యంశక్త్యాధిక్యం, అతవప లోకకామేశత్వాదితస్యైవౌపవద్య-
తే, చతవపవఉపాస్యత్వంఫలదాయిత్యమ్, పావక్షుపణకరత్వేనమో-
క్షోపయోగిత్యం, మనుష్యస్వపువచితపుణ్యః కచిద్జ్ఞానశక్త్యాది-
భిరధికతరాద్యశ్యస్తే, తతశ్చసిద్ధగన్ధవాదయః, తతశ్చదేవాః, తతశ్చై-
ంద్రాదయః, అతోబ్రహ్మడిష్వస్యతమవవైకే క స్తికల్పేపుణ్యవిశేషేణ
ఏవంభూతమైశ్వర్యంప్రాప్తా జగత్సృష్ట్యాద్యపికరోతీతి జగత్కారణ-
త్వజగదస్తరాత్తత్వాదివాక్య మస్తిన్నైవౌపచితపుణ్యవిశేషే సర్వ-
జ్ఞేనవశక్తౌపతే, అతోనజీవాదతిరిక్తఃపరమాత్మానామకశ్చిదస్తి-
వవచ్ఛసతి (అఘాలమనన్వహృస్వ మిత్యాదయోజీవాత్తనస్సర్వరూ-
పాభిప్రాయాభవన్తి, మోక్షశాస్త్రాగ్రహితత్వస్వరూపతమపాయోప-
దేశపరాణీతి,

శ్లో || కామాత్సృష్టృత్వముక్తం జగతృహమహానస్త-
యోగోభయాదేహేతుత్వాద్యం యద్యవ్యసద-
భలమిదంజీవవగౌల్పపుణ్యే । ఆదిత్యేంద్రిజీవే

పవ్విధికనుకృతవత్సూపఃన్నం సధాక్షిత్యాశజ్ఞాంహ
తుకాకామోమునిరధికరణత్వస్తరిత్యైతదూచే ॥ ॥

ఛాన్దోగ్యేవై యవహోస్తరితితు పరితాత్రాస్తరాదిత్య
విద్యానందేహూమణ్డలేభాస్వతథహద్భుశిచాస్తస్థి
తోయఃపుమానః । ఆదిత్యామ్యక్తిగమ్యాఽధిక
నుకృతకృతైశ్వర్యయుగ్మీవ ఏవాహూస్విత్తస్మాద్విభి
న్నఃపరమపురుషవవెతికింయుక్తమత్రీ ॥ ॥

జీవఃపుణ్యాధిగోయస్సృతికుతథదం దేహితాయాశు
తత్వాజ్జీవానామెవసైసాభవతినతనుతా కర్మాణావే
ప్రితానామ్ । దేహిత్యంస్వీయకర్మానుగుణసుఖిత
దన్యాన్వయామైవహిస్మాన్మోక్షస్యసాప్యతాతఃఖిలు
భవతిహికర్మాజ్ఞితస్యాతనుత్వాత్ ॥ ॥ ॥

శుక్రాన్తానెత్యాద్యయోక్తాభవతిచ నుకృతాధిక్యతొ
జ్ఞానశక్తిస్వరాధిక్యం లోకకామేశన మపికథితంతత్రీ
తస్యైవయుక్తమ్ । తస్మాదేవహ్యుపాస్యత్వమపిచ
ఫలదత్వచ్చపాపహత్వా మోక్షేతస్యోపయోగిత్వ
మపిచకథితంయుజ్యతే న్యైపుమథే ॥ ॥

దృశ్యైజ్ఞానశక్త్యాదిభిరధికతరాః పుణ్యభూమ్నాన
రెవ్వప్యేతేభ్యాజ్ఞానశక్త్యాదిభిరధి కతరాస్సిద్ధగర్భవ
ముఖ్యాః । దేవాస్తేభ్యశ్చేతేభ్యోపిచజగతిభవస్తీంద్రీ
ధాత్రాదయోవై బ్రహ్మదిప్వేవతస్మాజ్జనయతి జగదే
కైకకల్పేనకల్పితే ॥ ॥ ॥

దహౌతుకః నను (తస్యైషవవశారీరతై) తివాక్యప్రతిపన్నశరీరసం
బద్ధవిబద్ధసశజ్ఞాయాః పరిహృతత్వాత్ పునశ్చ శారీరత్వహౌతుక
జీవత్వశజ్ఞానోపపద్యత ఇతిచెమచ్యతే, తత్ప్రహృన్నమయాదీనాంశ
రీరత్వము క్తమ్, నై తెస్మిన్మృత్యుకం కరచలణాదిసంస్థాననస్త్యైస్సంబద్ధ
శ్చ అధిష్ఠాతృధిష్ఠేయభావలక్షణశ్చేషశ్చేషిభావ లక్షణానాయెనకేనా
పిప్రకారేణసరమాత్తన ఉపపద్యతే, అతీతు (హిరణ్యశ్శశుహిం
రణ్యకేశభిత్వాదినాకరచరణాదిసంస్థానకంశరీరంశు)యతే, తస్యచ
కమః కృతత్వంహింకప్రసిద్ధమ్, అతఃపకరణాపకరణీత్వలక్షణసంబ
ద్ధశ్చాభిప్రాయః, నను తత్ప్రహృన్నమయస్య ఆత్మత్వశేనగాదాత్మప్ర
తిసంబద్ధనిశ్చరీరస్య కరచరణాదిమత్వాత్ తత్ప్రతీజీవత్వశజ్ఞాపిత
త్రైవనిరపైతిచెన్న, స్థానిమయాదీనాంకరచరణాదిమత్వాభావాత్,
అన్నమయస్య తథావిధత్వేనశ్చేషి తంప్రతివిజ్ఞానమయస్యైవశరీర
త్వాత్, విజ్ఞానమయంప్రతి శరీరణిసన్దమయస్య కరచరణాదిమచ్ఛ
రీరకత్వాభావాత్ శరీరమాత్రేణసంబద్ధమాత్రీనిబద్ధసశ్చేషన తత్ప్ర
నిరస్తా, అతీతావస్థమయస్యైవ ఆదిత్యా న్నవః తిః కరచరణాది
మత్త్వం ప్రతీయతే, అతఃకరచరణాదిసంస్థానకదేహవిశేషేణ ఉప
కరణాపకరణీత్వలక్షణసంబద్ధవిశేషావగమేన జీవత్వశజ్ఞా పున
స్సాన్విదితి తన్నిరాసాధా మాసన్దమయాధికరణశ్చేషత్వే నైతదధికర
ణంప్రవృత్తమితి, అయమథః కామాదిత్వాదినిరుక్తసంగతిగ్రిన్ధే
అభిసేతః,

విషయందశయతి - ఛాన్దోగ్యఇతి - అతీ ఛాన్దోగ్యే, య
ఏషోస్తరితి - యఏషోస్తరాదిత్యేహిరణ్యయః పురుషోద్భవశ్చతత్త్వ
రభ్య యన్నామతన్నామేత్యనైన అస్తరాదిత్యవిద్యాపరితా, ఇదమ
క్షీవిద్యాయా అప్యసలక్షణమ్, అతీ యఏషఇతి ప్రసిద్ధనన్నిదేశ

శైవ్యధాన్యస్య పరిమాణాన్తరాపాప్రత్యాన్వేదంవాక్యమనువాద
రూపమ్, (యశాగ్నేయోష్టాకపాలఞ్చివత్ అతే ఆదిత్యశబ్దః దివ్య
దిత్యాదిత్యపత్న్య క్తరపదాణ్ణ్యః) ఇతిణ్యపిత్యయాన్తోమణ్ణలవాచీ,
(యవవసత స్త్విమణ్ణలే పురుషోయశ్చాయందక్షిణేఽపి) న్నితిబి
హతారణ్యకెయవవసత స్త్విమణ్ణలేచిపి పురుషఞ్చి తైత్తిరీయకెచ
పురుషస్యమణ్ణలవతిత్వశ్చివణాత్, హిరణ్మయశబ్దోరమణీయత్వపరః
హిరణ్మయఞ్చితిరూపసామాన్యాత్, చన్ద్రముఖివదితిహివాక్యకారః,
దృశ్యతే- యోగిభిరిత్యధః, దృశ్యతేత్వగ్యాయాబుద్ధ్యానూత్నయా
నూత్నదశిభి) రితిశుత్రైకాథాన్యత్, యవవసతేదేత్వ త్రరతే
ఉపాసనవిధానాదుపాసనాథా మారోపితరూపపరమిదంవాక్యమితి
నాశంబునీయమ్, (నసందృశేతిష్ఠతిరూపమస్య ఇత్యుక్తాన్వ హృ
చామనీషామనసాభిక్రప్తాయవసం విదురమృతాస్తైభవన్తి) ఇతి(య
దావశ్యఃపశ్యతేరుక్తవణః) మితివీకరణే (మనసాతువిరుద్ధేన) తిచ
విశుద్ధమనోగాగ్రహ్యత్వోక్తే, ఆరోపితాకారోహిదుష్టమనోగా
గ్రహ్యః, నచరూపమస్యేతి న్వరూపముచ్యతే, షష్ఠీస్వరస్య భంగవస
క్లాత్, అతోవిగ్రహవిశిష్టస్య విశుద్ధమనోగాగ్రహ్యత్వా ద్విగ్రహపా
రమాథ్యమ్, కించ దృశ్యతఞ్చివతమాననిదేశశాచ్చ ఉపాసనా
యారోపితత్వమయుక్తమ్, ఆత్మన్యారోప్యమాణంహిగరుడత్వ స్మ
తతఃపూవకంకేనావ్యవగమ్యతే, ఇహతూపాసనవిధానాత్ ప్రాగేవ
విద్యమానతా అనెనవతమాననిదేశశేన ప్రతీయతే, అతోవాస్త
వత్వమ్, దృశ్యతఞ్చిత్వనెన పూవకపూర్వాపాసకప్రవాహై రారో
పేణానుసంస్థాయమానత్వ ముచ్యతఞ్చిచెన్న, అశాబ్దత్వాత్, నహ్య
రోప్యందృశ్యతఞ్చిశూయతే, దృశ్యత్వమేవ ఆరోపితత్వమితిచెన్న,
ప్రస్తుతివిరోధాత్, దృశ్యతేత్వగ్యాయాబుద్ధ్యేతిదృశ్యతయోక్తపర

మాత్మస్వరూపస్యాస్యవాస్తవత్వప్రసక్త్యాచ్చ, తస్మిన్భావత్వం ప్రమాణవిరుద్ధమితిచేత్ తుల్యమ్, ఆదిత్యవర్ణస్తమసఃపరస్తాదితి స్థితస్య విగ్రహస్య స్వరూపస్యైవ మిథ్యాత్వం ప్రమాణవిరుద్ధమ్, అతావాస్తవత్వసిద్ధిః, అశరీరత్వశ్రుతేరవకాశోవక్ష్యతే, సంశయందశయతి సందేహఇతి - ఇహభాస్వతోమణ్డలే దృశించ అస్తస్థితాయఃపుమానఆదిత్యాద్యుక్తిగమ్యః - ఆదిత్యాదిశబ్దాభిలపనీయః, అధికసుకృతకృతైశ్వర్యయక్, అతిశయితసుకృతాహితైశ్వర్యయక్తః, జీవవీచ, ఆహూస్విత్ - అథవా, తస్మాద్విభిన్నః - జీవాదన్యః, ఇతినద్వైహఇతి పూర్వేణాన్వయః; యత్రయత్రప్రకరణే కరణకలెబరావస్థశరీరసంబద్ధేనజీవత్వశబ్దాతేషాం సర్వేషాంప్రకరణానాంపరమాత్మపరత్వప్రదేశకనాథకమయమధికరణారమ్భిత్యభిప్రాయేణ ఆదిత్యాదీత్యాదిశబ్దాప్రసక్త్యా, వేదాస్తవేద్యంకాతణంబ్రవ్త్వా కింప్రకృష్టపుణ్యోటీవః, ఉతనెతివిచారః, తదథమానస్తమయఃకింజీవః, ఉతపరమాత్మైతి, తదథమస్తరాదిత్యై అస్తరక్షిణిచవర్తమానఃకింజీవః, ఉతపరమాత్మా, తదథాంశశరీరత్వం జీవస్త్వైవ, ఉతపరమాత్మనౌపి సంభవతీతి, తదథాంశశరీరసంబద్ధస్య విచ్ఛత్వంసంభవతి, ఉతనెతి, తదథఃసాప్తాదితత్వాదిశ్రుతిరజాయమాన ఇత్యాదిశ్రుతిరాదిత్యవర్ణిత్యాదిశ్రుతిశ్చ కిమైచ్ఛత్వంజ్ఞాపయతి - నెతి, తదథమిహసాస్తశబ్దఃకింపాపమాత్రీపరః, ఉతపుణ్యసాపరూపకమపరః, అపమాతశబ్దః, కింప్రధ్వంసపరః, ఉతఅత్యంతాభావపరః, అజత్యాదిశ్రుతిః కింకర్మకృతజన్మవిషయతయా వ్యవస్థాపయితుంశక్యతే, నెతి, ఆదిత్యవర్ణిత్యాదిశ్రుతివినిగ్రహస్య ప్రకృతిప్రాకృతవిలక్షణత్వప్రాప్తికానవేతి చ చతుర్థాసంశయః, అతేపూర్వేకల్పాపూర్వకపక్షాః, అపరేతుసిద్ధాంతాః, యదాపాపశబ్దసాపమాత్రీపరః, అపమాతీప్రధ్వంసజన్మ

నిషేధశ్చకర్మములజన్మవిషయః, విగ్రహశ్చనప్రాకృతవిలక్షణః, తదానీంవిగ్రహసంబద్ధస్య ఇచ్ఛామాత్రీమూలత్వాసంభవేన కర్మనిబద్ధనతయాపరస్మిన్నసంభవేన జీవాసాధారణ్యా దాదిత్యాదివత్కపురుషోజీవత్వన్తరాదిత్యవత్కైకాధాన్యదానన్దవల్లీవాక్యేషి జీవస్యప్రతిపాద్యత్వాత్ సర్వాణికారణవాక్యాని ప్రకృష్టపుణ్యాపచయజీవపరాణితిపూర్వకః, యదాపాపశబ్దఃకర్మమాత్రీపరః, అపహతశబ్దోఽత్యంతాభావపరః, జన్మనిషేధశ్చకర్మములజన్మవిషయః, విగ్రహశ్చనప్రాకృతవిలక్షణః, తదానీంవిగ్రహస్యవచ్చకయా తస్య జీవాదన్యత్రీసంభవాచ్చ అత్యోదిత్యాన్తవత్కపురుషఃపరఃఇతితదైకాధాన్యదానన్దవల్లీప్రతిపాద్యస్య పరమాత్మత్వమవిచాల్యమితి తదైకాధాన్యో సర్వాణికారణవాక్యాని పరమాత్మపరాణితి సిద్ధాన్తైఫలఫలిభావః, నిరుక్తసంశయోకోట్యోప్రమితకొటిః కెతిజ్ఞానామాహ - కింయుక్తమితి - అత్ర - అనయోస్సంశయకొటిరూపయోః జీవత్వపరమాత్మత్వయోరిత్యథః, కింయుక్తమ్ - కాప్రమితకొటిరిత్యథః.

పూర్వపక్షమాహ - జీవఇతి - పుణ్యాధికాయస్సజీవఇతియుక్తమిత్యనుషక్లేశాన్వయః, తత్రీహేతుజ్ఞానామాహ-కుతః ఇదమ్ జీవత్వమ్, కుతః - కస్తాదిత్యథః. జ్ఞానాంపరిహరతి - దెహితాయాఇతి - దెహితాయాః - దేహవత్తాయాః, శ్రుతత్వాత్ - హిరణ్మయఃపురుషఃఇత్యాదివాక్యే శ్రూయమాణత్వాదిత్యథః. సశరీరత్వస్యజీవత్వసాధకతామాహ - జీవానామెవేతి-సై హసతనుతా— శరీరవత్తా, కర్మణావేష్టితానాంజీవానామేవభవతీత్యన్వయః, కుతః ఇత్యత్రాహ - దెహిత్యమితి - దెహిత్యమ్ - దేహసత్త్వమ్, స్వీయకర్మానుగుణానుభవదన్యాన్వయామైవహి - స్వీయపుణ్యసాపాను

గుణసుఖదుఃఖసంభద్ధాయోనహి, స్యాత్ - భవేదిత్యథాః. కమఃకృత
సుఖదుఃఖయోగాథా త్వంశరీరసంబద్ధస్య న్యతరైశ్చోపచాదయతి -
మోక్షస్యేతి - అతఃఖలు - అతఏవహి, శరీరసంబద్ధస్య కమఃమూ
లసుఖదుఃఖయోగాథా త్వాదేవహీత్యథాః. కమోఽష్టితస్య సుకృ
తదుష్కృతరూపకమరహితస్య అతిమత్వాత్ దేహరహితత్వేన
మోక్షస్యప్రాప్యతోక్తాభవతీత్యన్వయః,

ఏవంకయాశుత్యోచ్యత ఇత్యత్రాహ - శుత్యేతి - నెత్యా
ద్యయాశుత్యేత్యన్వయః, (నహవై సశరీరసతఃపియాపియయోరప
హతిరస్తి అశరీరంవావసస్తన్నపియాపియ స్పృశతః) ఇతిశుత్యే
త్యథాః, జ్ఞానశక్త్యాదికంఘోక కామే శక్త్యాదికంజ్ఞానకథంజీవన్మయాది
త్యత్రాహ - సంభవతీత్యేతి - సుకృతాధిక్యతః, జ్ఞానశక్త్యైరాధిక్యమ్
సంభవతి. తత్తేకాధితంఘోక కామేశనమపిత్వస్యైవయం క్షమిత్యన్వయః,
ఉపాన్యత్వం ఫలప్రదత్వంమోక్షోపయోగిత్యమపి సుకృతజ్ఞానశక్త్యా
ధిక్యాదేవ జీవన్మోక్షపపన్నమిత్యాహ - తస్మాదేవేతి - తస్మాదేవ - సు
కృతజ్ఞానశక్త్యాధిక్యాదేవ, తస్య - జీవన్మ, ఉపాన్యత్వమపి ఫలదత్వ
త్వా - ఇతరఫలప్రదత్వత్వా చాపావహత్వా - మోక్షప్రతిబంధకీభూత
చావనివారణేన, అన్యైశ్చమథే మోక్షే ఉపయోగిత్యన్వయః, దృశ్య
ఇత్యన్వయః.

సుకృతాధిక్యా జ్ఞానశక్త్యాధిక్యందశేయతీ - దృశ్యస్తాపితి -
నరేష్యపి - మనుష్యేష్యపి, పుణ్యభూమ్నా - సుకృతాధిక్యేన, జ్ఞాన
శక్త్యాదిభిః, అధికతరాః - అతిశయితాః, దృశ్యనైహి - ఈశ్వరైహి
త్యథాః. అతీ (ననకొమానుషతనంద) ఇత్యాద్యభిప్రేతమ్, సిద్ధగర్భ
వఃముఖ్యాః - సిద్ధగర్భనఃవిద్యాధరాదయాః. ఏతేభ్యః - మనుష్యే

భ్యః, పుణ్యభూమ్నోత్పనుషంగః పుణ్యభూమ్నా - సుకృతాధిక్యేన
జ్ఞానశక్త్యాదిభిరధికతరాగిత్యన్వయః, తేభ్యశ్చసిద్ధగర్భరవముఖైభ్యశ్చ,
దేవాః, పుణ్యభూమ్నాజ్ఞానశక్త్యాదిభిరధికతరాగిత్యనుషక్లేణాన్వయః,
తైభ్యోపిచ - దైవైభ్యోపిచ, ఇంద్రిధాతౌదయః - ఇంద్రిహిరణ్యగ
భాదయః, పుణ్యభూమ్నాజ్ఞానశక్త్యాదిభిరధికతరాభవస్తీత్యనుష
క్లేణాన్వయః, ఆదిత్యేంద్రిప్రభృతీనాంసర్వసాంకారణత్వ శ్రీవణా
దావ్యహతిస్సౌత్, పుణ్యహేతుకత్వాత్ క్షయిత్యుచ్ఛస్యాదిత్యతా
హ - బ్రహ్మాద్విష్వితీ - తస్మాత్ - ఆదిత్యేంద్రిప్రజాపతీనాంకారణత్వ
శ్రీవణాత్, ఏకైకకల్పే - ఏకైకస్థికల్పే, బ్రహ్మాదిష్యేనసకశ్చిత్
బ్రహ్మాద్యసృతమవసకాపి, జగజ్జనయతీత్యన్వయః, ఏకైకస్యబ్ర
హ్మాదివ్యవస్థితమస్య ఏకైకస్థికల్పే జగత్కారణత్వాగ్నేకారాన్న
వ్యాహతిః, క్షయిత్యుచ్ఛిష్టమైవేతిభావః,

సర్వవిధవాక్యానాం జీవపరత్వమాహ - సర్వజ్ఞాంతి - జగ
తోహేతుభావాస్తరాత్త్యాయుక్తిశ్చ - జగద్ధేతుత్వాస్తర్యామిత్యా
దివాక్యశ్చ, అసల్పపుణ్యే - ఉపచితపుణ్యే సర్వజ్ఞేనసర్వశక్తౌ, ఇహ
ఖలు - అస్థిజీవేఖలు, భవతీత్యన్వయః, అపహతపాస్తత్వాదిశ్రుత
యో నాకర్మవశ్యతాంవదన్తి, అపితు కేవలపుణ్యహేతుకశరీర
వతఃపాపరాహిత్యమ్, పాపహేతుకంపుణ్యహేతుకమిశ్రహేతుకశ్చై
తిత్రివిధంశరీర మిత్యభిప్రాయేణ అసల్పపుణ్యిత్యుక్తమ్, పూర్వ
పక్షముపసంరతి - తదితరంతి - తత్ - తస్మాత్, జీవాదితరః - జవా
దన్యఃపరతత్తా - పరమాత్మా, నాస్తీత్యన్వయః, జీవాతితక్తస్యపర
మాత్తన అనగ్నేకారే (అఘోలమనన్వాహృస్యమిత్యాదిపరమాత్తపర
వాక్యస్యకాగతిరీత్యతాహ - ఏవంసతీతి - ఏవంసతి - జీవాతిరిక్త
స్యపరమాత్తనఅనత్తైవ, అఘోలమిత్యుక్తిశ్చ అఘోలమనన్వాహృస్య

మితివాక్కు, ప్రాక్షజీవస్వరూపాభిప్రాయా - నిరుక్తోపచితపుణ్యజీవ
స్వరూపప్రతిపాదనపరత్వభావః, భగవత్ప్రార్థనాపరమోక్షశా
స్త్రాణామపినిరుక్షజీవస్వరూపప్రార్థనాపరమోక్షశాస్త్రాణామపి
అస్యేతి - మోక్షశాస్త్రాణామపి మోక్షోపాయప్రతిపాదకశాస్త్రాణామపి
అస్య - నిరుక్షజీవస్వరూపస్య ఆప్రసాదాత్ - ప్రార్థనాపరమోక్షశా
స్త్రాణామపి - వదంత్యభావః. ఇతితిపూర్వపక్షోపసంహారంద్యోత
యతి,

శ్రీ ॥ ఏవంప్రార్థనైర్భిధీయతే, అస్తస్తద్ధర్మోపదేశాత్, అ
స్తరాదిత్యై అస్తరక్షణేచ యఃపురుషఃప్రతీయతే, సజీవాదన్యఃపర
మాత్మైవ, కుతః, తద్ధర్మోపదేశాత్, జీవేష్యసంభవంస్తదతిరిక్త
స్యైవపరమాత్మనాధర్మోపదేశాత్పాతపాస్తత్వాదిః (నవీష్యసంభవం
పాస్తభ్యఉదితః) ఇత్యాదినాపదిశ్యతే, అపహతపాస్తత్వంహ్యప
హతకర్మత్వమ్, కర్మవశ్యతాగన్ధర్వహితత్వవిచ్ఛేదః. కర్మాధీన
సుఖదుఃఖభాగిత్యేన కర్మవశ్యాహిజీవాః, అతోపహతపాస్తత్వం
జీవాదన్యస్యపరమాత్మనవీష్యసంభవం, తత్పూర్వకం స్వరూపాపాధికం
లోకకామేశత్వం సత్యసంకల్పత్వాదికం సర్వభూతాస్తరాత్తత్వం
తస్యైవధర్మః, యథాహ (ఏవమత్తాపహతపాస్తావిజరోవిమృత్యు
విశోకా విజఘ్నంతి) అపహతపాస్తత్వకామస్తత్వసంకల్పం (ఇతి, తథా
(ఏవసర్వభూతాస్తరాత్తాపహతపాస్తాదిప్రాయదేవ ఏకానారాయ
ణః) ఇతి, సోకామయతబహుస్యాం ప్రజాయేయేతి) త్యాదిసత్య
సంకల్పత్వపూర్వకం స్తదచిదద్వైతస్మృత్యైవోగో నిరుపాధికభ
యాభయహేతుత్వం వాఙ్మనసపరిమితకృతపరిచ్ఛేదరహితాననధికాతి
శయానస్తయోగ ఇత్యాదయోకమసంపాద్యా స్వాభావికాధ
ర్మాజీవస్వసంభవంతి, యత్తు శరీరసంబంధా న్నజీవాతిరిక్తత్వం

చిదచిత్సప్తతాద్యాస్స ఇత్యాద్యాభివాఙ్భిఃప్రతీ
తానికుపధికభయాభీతికృత్వాదయశ్చ ॥ ॥

ఇత్థం త్వేనోక్తిచేతః పరిమితిజపరిచ్ఛేదశూన్యోఽస్మి
తావధ్యానస్తాద్యాశ్చ సస్తీహతు సహజగుణాఃకర్మా
జాయేనజీవే । యత్తాత్తందేహయోగాదిహసమ
వగతాజ్జీవభిన్నాస చాయన్త్విశ్యేతన్నైవయుక్త
స్సఖిలునతసుతా కర్మవశ్యత్వపేతుః ॥ ॥

సత్సంకల్పస్యసాసంభవతిఖిలు నిజావ్యాహతేచ్ఛా
బలాచ్ఛాఢాచ్యతైవం శరీరంత్రీగుణపరిణతిభూత
సంఘాతరూపమ్ । సత్సంకల్పేప్యపాప్తస్యయమిహ
నభవేదస్య సంగోవుమధాస్సైవ్చాతః కర్మవశ్యే
త్వయమనవగతస్వస్వరూపేననివార్యః ॥ ॥

నైచ్ఛత్వప్యత్రీకర్మానుగుణసుఖ తదన్యోవభా
గాయహీతిస్యాదేవం తస్యదేహాయదిచగుణమ
యఃప్రాకృతస్సాస్సన్నచైవమ్ । సత్వస్యాప్రాకృత
స్సాస్సభిమత ఉపగతస్సాస్వమరూపస్వకీయేచ్ఛాజా
తోనక్షతిఃకాప్యఖిలమపివిశుద్ధంభవత్యైతదుక్తమ్ ॥ ॥

అ ॥ సిద్ధాంతసూహ - ఏవంప్రాప్తేనమాధీయత ఇతి—

టీ॥ ఆర్యమార్త్యోః - ఆదిత్యమణ్డలేఅక్షిణిచ, యఃపురు
షోదృశ్యతే, అసానజీవః, అపితు పరమపురుషవస్వాత్, కుత ఇత్య
త్రాహ - అస్యధర్మోపదేశాదితి - అస్య - పరమపురుషస్య, యో
ధర్మః, తస్యోపదేశాదిత్యధర్మః, నాసాజీవ ఇతిదం ద్వితీయసూత్ర

స్థాన్యశబ్దాన్వయబంధంసాధ్యధర్మమాహ - తెనఘలితంపరమపురుష
 వవేతి, పరమపురుషస్వైవధర్మః కథాహూపదిశ్యతేయేన జీవాద
 న్యత్వ మన్యబూజే, ఇత్యతాహ - ధర్మఃఇతి - ఇహాకథితం పా
 ప్తాదితత్వం పరస్వైవపుంసోఽన్యధర్మఃఇత్యన్వయః, నను పాప్తాదిత
 త్వంహి (నవవసవేశభ్యఃపాప్తభ్యఉదిత) ఇతిశూయమాణం పా
 వశూన్యస్యపుణ్యవతోజవస్యాపి సంభవతీత్యతాహ - కమోక్షతీ
 ణత్వమితి - కమోక్షతీణత్వరూపం హీత్యథః, పావశబ్దస్య
 పుణ్యపావరూపాభయవిధకిమకవరత్వాదితిభావః, నై సంసేతుమ
 హూరాతైతరతో నజరానమృత్యు నశోకొననుకృతన్నదు
 మ్మృతం సవేశాపాప్తానూఽతొనివతకస్తాత్వాదిశుతివాక్యాన్యత్ర
 ప్రిమాణాని, పాప్తానఃకాలజరామృత్యు శోకాదయఇతి వాక్యకార
 వచః, అతాకికత్వే సత్యనిష్ఠఫలసాధనత్వరూపప్రీతినిమిత్తయో
 గాదుపపన్నం పుణ్యస్యాపి పాప్తశబ్దాభిధేయత్వమ్ । ఉక్తంహిము
 ముక్ష్యపెక్షయాన్వగాదీనామనిష్ఠ ఫలత్వమ్ (అమూనియానిష్ఠానా
 నిదేవానాంపరమాత్తనః) ఇత్యాభ్య (ఏతేవై నిరయాస్తాతస్థానస్య
 పరమాత్తనః) ఇతి - (క్వనాకిపుష్కగమనంపునరావృత్తిలక్షణమ్
 క్వజహవానుదేవేతి ముక్తిబీజమనుత్తమ) మితిచ, పాప్తశబ్దవ్యా
 ఖ్యానముఖేన బద్ధవ్యావృత్తిరుక్తా । ఉదితశబ్దవ్యాఖ్యానముఖేన
 ముక్తవ్యావృత్తిమాహ - గన్ధతి - ఇదమ్ - పాప్తాదితత్వమ్,
 కమణోవశ్యతాయాగన్ధలేశాన్వయవిరహ ఇత్యన్వయః, కమణవశ్య
 తాగన్ధలేశాన్వయవిరహరూపమిత్యథః. జీవస్యావృత్తింస్ఫుటయతి -
 కరోత్తేరితి - జీవాః, కమోక్షతీస్సాఖ్యిదుఃఖైః, సమవహితతయా—
 ఉపేతత్వేన, కమణవశ్యాహితస్తాత్, అభిహితమిదమపాప్తత్వ
 మన్యపరస్వైవపుంసోధర్మః ఇత్యన్వయః, ననుపాప్తాదితత్వంపాపని

వృత్తిః, తతఃకథముక్తవ్యావృత్తిః, యది నిత్యాసంస్కృప్తపాస్తత్వం
 వివక్షితమ్, తదత్యేస్తమశాబ్దమ్, పరస్యకువతోఽకువవాపాస్తా
 సంస్కృప్తత్వమ్, ప్రథమేవ్యాఘాతః, కత్కృసమవేతత్వాత్ క్రియా
 యాః ద్వితీయేచ్ఛన్తదాదెరవైలక్షణ్యమ్, నహ్యకృతేనకమణా
 కశ్చిత్ప్రత్యతి, ఉచ్యతే, పరస్యతావత్పాస్తాభావపరాణివాక్యాని
 వివిధానిశూయంతే, సవేద్యభ్యుపాస్తభ్యఉదిత్యతి పాస్తభ్యఉదయః
 శూయతే; అపహతపాస్తేతి పాస్తనామపహతిఃశూతా, నైతంసేతు
 మహూరాతేతరతథ్యాదివాక్యేన పాస్తనామపాప్రినివృత్తిశ్చ
 శూయతే, తరతే పాప్రివాచిత్యాత్, (నసాధునాకమణాఘా
 యాన్మోషవాసాధునాకనీయాన్) ఇతి కమఃఫలాన్వశఃఉచ్యతే,
 తతః ప్రథమముదితశబ్దస్యయుఖ్యాభోనుపపన్నః, విభావరస్య పా
 స్తాన్వితదేశాదూర్ధ్వగమనాయోగాత్, తస్తాదల్లెషలక్షణాయుక్తా
 తతాకృతకమాల్లెషస్యసవసాధారణస్య ప్రతిపాదనవైయథ్యం
 స్యాత్, అతః కృతానామపికమణామల్లెషపరత్వం తస్యవాక్య
 స్యాభ్యుపగతవ్యమ్, క్రియాయాః కత్కృసమవేతత్వేన వ్యాఘాతా
 దేవ ఫలాసంల్లెషపరత్వమాశ్రీయణీయమ్, తతః హేత్వకథనాత్తిరో
 ధానావిభావయోనిఃప్రమాణకత్వాచ్చ తస్యస్వాభావికత్వేన్ని
 త్యావిభావతత్వశ్చసిద్ధమ్, అపహతశబ్దశ్చ హింసారూపధాత్వభా
 సంభవాద్వినిశంబలక్షయక్ క్రియాస్వరూపస్య నశ్వరతయాస్వరూప
 నాశప్రతిపాదనవైయథ్యా త్ఫలజననశక్తివిశిష్టరూపేణ నాశంప్ర
 తిపాదయతి, యథా (సవమేకపదేనప్రదానమశోతియేయథా)
 ఇతి, నాశశబ్దోదానస్యఫలజననశక్తిహానింప్రతిపాదయతి, తద్వత్;
 అతఃకశ్యరేణ కృతానిపుణ్యపాపసజాతీయానికమాణి నఫలజనన
 శక్త్యానిస్యః, ఈదృశమపహతపాస్తత్వశ్చ పూర్వాక్తవ్యాయాన్ని

రుపాధికన్నిత్యావిభూతశ్చాభ్యుపగస్తవ్యమ్, సససాధునాకమణే
 త్యత్యాపి అసాధుకమఫలాస్పశేస్తత్పాయశ్చిత్తరూపసాధుకమ
 నిభన్ధనత్తితజ్జాచ సాధుకమప్రితిషేధేనై వనిరస్తా నచ సాధుక
 మహతిః, తస్మాపినివతకవిద్యాబలాదితి శజ్ఞసీయమ్, ధ్యానక
 త్తృత్వానుక్తే, ఉదేతిహవై సవేధ్యఃపాష్టభ్యాయవనం వేదేతి
 తస్యధ్యేయత్వశ్చివణాచ్చ, సాధుకమనిషేధాదేవ ధ్యానకతృత్వ
 మపి నిషిద్ధంభవతి, యజ్ఞాదికముపాసనాత్తశ్చ కమః హి సాధుక
 మశబ్దాబలాపాహమ్, అతః ప్రియశ్చిత్తాదిభివే నైవకమఫ
 లాశ్చైవత్తి, అపహతపాష్టశబ్దసహ నిధాతుశ్చ హానివరః, నప్రిధ్వం
 సవరః, నై తంసేతుమిత్యత్యాపి కృతానామేవ కమణాం ఫలజనన
 శక్తిమత్త్వదితేషేణ ప్రిప్యభావఉచ్యతే, అతో నిరుపాధికమప
 హతపాష్టత్వన్నామ కమవశ్యతాగన్ధరహితత్వమ్, నచవర
 మాత్మనిధలజననాసమర్థస్య తత్కృతకమణస్తంప్రతినపాష్టత్వ
 మితి శుతివాక్యస్థపాష్టశబ్దస్య ముఖ్యత్వమితివాచ్యమ్, (అనస్త
 ఖ్యాతినివే ర్యంజరయామాసతద్విచమ్ జపన్విషధరోహరః) ఇత్యా
 దిషు నిగీణజీణవిషాదీనీశ్వరాదీన్ప్రితి విషశబ్దస్యేవ ముఖ్యత్వోప
 పత్తే, ఔత్రిజ్ఞేషుప్రిత్యవాయకరపాపసజాతీయానాం కమణాం
 స్వలీలాకృతానామపి ఫలజననశక్తిప్రితిభటత్వన్నామకశ్చి దయమీ
 శ్వరస్వభావవిశేషః, పరిశుద్ధాత్మస్వరూపవిషయస్యాన్యపహతపాష్ట
 శబ్దస్యామెవాథః, సతుతస్యతిరోధానాహః ప్రితిబన్ధకనివృ
 త్తావావిధవతి, ఈశ్వరస్యతు తిరోధానానహ్నిత్యాదిభూత
 తత్త్వదివిశేషః, అపహతపాష్టశబ్దస్య పాపప్రితిబన్ధకవరత్వమితి నిష్క
 షః, ఆశ్రియతాసంబంధైవపాపంప్రితి తాదాత్మ్యసంబంధైవ ఈశ్వరస్య
 ప్రితిబన్ధకత్వాగ్గీకానాత్ పాపప్రితిబన్ధకత్వరూపమపహతపాష్టత్వ

మీశ్వరస్యోపసన్నమ్, నచెవృశేమపహత పాప్తవ్యమ్మక్తస్య ససం
భవతి, ముక్తాత్తనఃపాపపరితిబద్ధకత్వాజ్ఞీకారేణ దృతాదశాయాస్త
తేపాపానుత్పత్తివీరజ్ఞాతివాచ్యమ్, పరికృతినంబద్ధనిపుత్తిరూప
ముక్తత్వాకారేణ తస్యపాపపరితిబద్ధకత్వాజ్ఞీకారేణాదోషాత్, య
చ్ఛాసిద్ధానైశ్చకైరతిరిక్తాయాజ్ఞీకారేణ బాహాదోమన్యాడేశక్రిమ
త్తైసపరితిబద్ధకత్వనత్ పాపంపరిత్యపిముక్తాత్తనశ్చక్రిమత్తైస్సైవ
పరితిబద్ధకత్వాజ్ఞీకారేణ తస్మాత్ పాపపరితిబద్ధకతావచ్ఛేదికాయా
శ్చక్రేముక్తిరశాయామేన అవిభావేనాదోషాత్, సాతుశక్తిరీశ్వ
రనిత్యావిభావతా, అపహతపాప్తవ్యస్య జీవేతిరోధానావిభావ
పరశ్చుతివచనానిచ నిరుక్తశక్తిరోధానావిభావపరాదీతి సకౌపివి
రోధః, నచ నిరుక్తశక్త్యావిభావంపరితి పరికృతినంబద్ధాభావస్యకార
ణత్వముపశ్యమజ్ఞీకరణవ్యమ్, అన్యథా నిరుక్తశక్త్యావిభావస్య జీవే
బద్ధతాదశాయామప్యావత్యై, ఇత్థం పరికృతినంబద్ధస్య పాపజనక
త్వాజ్ఞీకారేణైవ ముక్తతాదశాయాం పాపానుత్పత్త్యుపపత్తేగౌరవేణ
నిరుక్తశక్తిమత్తైస జీవస్యపాపపరితిబద్ధకత్వాజ్ఞీకారోవిధిః, జీవస్య
అపహతపాప్తవ్యం పాపనిపుత్తిరూపమేవేతివాచ్యమ్, అపహతపా
ప్తవ్యస్య జీవేశ్వరైచ (యతత్తాలపహతపాప్తావపి యతత్తాలపహతపా
ప్తా) ఇతి ఏకజాతీయశ్చుతివాక్యే శ్చూయమాణస్య ఏకరూపస్యైవ
వక్తవ్యతయా జీవేఅపహతపాప్తవ్యస్య పాపనిపుత్తిరూపత్వై తా
దృశస్యైశ్వరే అసంభవేన నిరుక్తపాపపరితిబద్ధకతాయావస్యైచ ఉభ
యసాధారణస్య వక్తవ్యత్వాత్ అధికమన్యతానుసంధేయమ్, నచైవ
న్నిరుక్తరూపస్య అపహతపాప్తవ్యస్య జీవసాధారణ్యాన్నతస్యజీవవ్యా
తకత్వమితివాచ్యమ్, నిరుపాధికస్యతస్యతథాత్వాత్, నిరుపాధికత్వ
ం ఉపాసనానసేనత్వం స్వవ్యధికరణసౌకల్యనసేనత్వంవా, (ఉదేతి

హవై సర్వభ్యూపా స్తభ్యాయవవంవెదె) తి జీవేము కైపాప్తాదితత్వస్య
ఉపాసనాధినత్వావగమాత్, నిత్యేచ భగవత్సంకల్పాధీనత్వాత్,
నిరుక్తనిరుపాధికపాప్తాదితత్వస్య జీవవ్యాప్తతత్వాత్, గుణాంతరా
ణామజీవేష్వసంభవందశః యతి - తత్సూర్యమితి - తత్సూర్యమ్-
అపహతపాస్తత్వపూర్వకమ్, అభిహితమ్ - పరిపాదితమ్, స్వరూ
పాపధికమ్, స్వరూపాపాధికమ్, లోకకామేశతాద్యమ్, లోకేశత్వకా
మేశత్వాదికమ్, సత్సంకల్పాది - సత్సంకల్పత్వాదికమ్, తథా, సా
ర్వభూతాంతరాత్తమ్ - సర్వభూతాంతరాత్తత్వమ్, తస్యైవహీ
ధమోభవతీత్యన్వయః, పరమపురుషస్యైవధర్మకార్యభః. స్వ
రూపాపాధికమిత్యస్య సావభావికమిత్యభః, ఆదిత్యాస్తవతిః
అపహతపాస్తత్వగుణయోగేన ఆనందవల్లీదహరవిద్యానుబాలోపని
షత్కృతిపాద్యస్య ఇహపిత్యభిజ్ఞానాత్ తతీతతీ ఉక్తగుణాపి
అస్యైవహీరణ్మయస్యధర్మాకార్యభిప్రాయేన సత్సంకల్పాదిసావ
భూతాంతరాత్త్యమిత్యుక్తమ్, అపహతపాస్తత్వపూర్వకసత్సంక
ల్పత్వాదాశ్చుతిందశః యతి ఆహతి - ఏషకార్యాదికనిగమవచః—
ఏషకార్యా అపహతపాస్తావిజరోవిమృత్యు విశోకావిజఘ్నోఽపిపా
స సత్సకామసత్సంకల్పకృతి శౌతవాక్యమ్, ఏషసర్వతీదమపి-
(ఏషసర్వభూతాంతరాత్తాఅపహతపాస్తాదివ్యాపక ఏకానారాయ
ణః) కృతివచనమపి ఏవం సత్సంకల్పత్వయోగమ్, నిరుపధికమ్—
నిరుపాధికమ్, అదఃసర్వభూతాంతరాత్త్యమాహాహీత్యన్వయః, తత్త
దంతరత్వేన ఆత్మత్వవ్యాఖ్యానపరస్య ఆనందవల్లీ వాక్యస్య నారాయ
ణపరత్వజ్ఞాపనాథమిహ ఏషసర్వభూతాంతరాత్తేతి వాక్యోపాదా
నమ్, కేషుచిద్వాక్యేష్వపహతపాస్తత్వ పూర్వకగుణవిధానాత్
సర్వశాఖాపిత్యయన్వాయేన వాక్యాంతరేష్వపి తత్సూర్యకర్తవ్యం

వివక్షితమిత్యభిప్రాయేగామా - సత్సంకల్పత్వపూర్వాకృతి సకలత్వా
 ద్యాభి: - సాకామయతబహుస్యాం పరిజాయేమైత్యాద్యాభి:నాగ్భి:
 పరితీతా: - పరితీపాదితా:, సత్సంకల్పత్వపూర్వాకృతి: - సత్సంకల్పత్వ
 పూర్వాకృతి: సకలచిదచిత్తప్రస్తుతాద్యా: - సకలచేతనాచేతనస్సప్టిక
 త్కృత్వాదయ: నిరుపధికభయాభీతికృత్వాదయ: - నిరుపాధికభ
 యాభయహేతుత్వాదయశ్చ, ఇత్యంత్యేనోక్తిచేత:పరిమితిజపరిచ్ఛే
 దశూన్యోజ్యతావధానన్దాద్యాశ్చ, వచ సశ్చేతసశ్చయాకృత్యంత్యే
 నపరిమితి:, తజ్జన్యాయ:పరిచ్ఛేద:, తచ్చూన్యనిరవధికానన్దాదయశ్చ
 యేనకమజాస్సహజగుణా: స్వాభావికగుణా: తె. ఇహజీవనసంతీ
 తచ్ఛబ్దాధ్యాహారేణాన్వయ:, జగత్కారణత్వమేవ వేదాంతవేద్యస్య
 బ్రహ్మణోలక్షణమ్, కారణకేచ్ఛత్ సత్సంకల్పమ్, సత్సంకల్పత్వ
 ఇచ్చ అపహతపాపత్వపూర్వాకృతి, తచ్చనారాయణపరిత్యగిజ్ఞాపకమ్,
 సుబాలోపనిషదైకాథాన్యదితిభావ:, పూర్వాపక్షమనువదతి యత్త్వి
 తి - ఇహ - అస్తిన్నస్తరాదిత్యవిద్యావాక్యే నమవగతాత్ - హిర
 ణ్యయ:పురుషకృత్యాదినా పరితీతాత్, దేహయోగాత్ - దేహసంబ
 ధాత్, అయమ్ - ఆదిత్యమణ్డలాన్వవతీకపురుష:, నజీవభిన్న:—,
 ఇతి యత్కృత్తమేతన్వైవయుక్తమిత్యన్వయ:, కుతకృత్యత్రాహ—
 నఖిల్వీతి - సతనుతా - దేహవత్తా, కర్మవశ్యత్వహేతు: - కర్మ
 వశ్యత్వసాధికా, నఖిల్వీత్యన్వయ:, వధవతిహీత్యర్థ:, శాస్త్రీకప్ర
 మాణకేవస్తుని లోకదృష్టవ్యాప్తిమూలస్తకౌ - సకర్మవశ్యత్వసా
 ధకకృత్యభిప్రాయ:, కల్పకస్యాన్యథాసిద్ధిమామా - సత్సంకల్పస్యేతి -
 సత్సంకల్పస్య - సత్సంకల్పస్య, సా - సతనుతా, నిజావ్యాహతేచ్ఛా
 బలాచ్చ - స్వకీయాపరిహితేచ్ఛాబలేనాపి, సంభవతిఖిల్వీత్యన్వయ:
 సత్సంకల్పస్య కర్మనైరవేక్ష్య మపహతపాపత్వపూర్వాకృతిసత్సం

కల్పత్వశ్రుతిప్రపాదనైవ సమర్థితమ్, అతఏవ ససమయేచాముష్టా
 త్పరాఞ్శ్లోలోకానైషాఞ్శ్లోష్టే దేవకామానాఞ్శ్చనవిషయేచైతస్సాద
 వాఞ్శ్లోలోకానైషాఞ్శ్లోష్టేమనుష్యకామానాఞ్శ్చ) ఇత్యాదిత్యా
 యీపురుషవిషయవాక్యద్వయేన ప్రతిపన్న మైశ్వర్యమనవచ్ఛి
 న్నం తదవచ్ఛేదేశజ్జ్యమానాపి సోవచ్ఛేదోపైచ్చితయా అన్యథా
 సిద్ధ ఇతి ఫలితత్వాన్న కణ్ఠాక్రమ్, విగ్రహవిషయాయా ఇచ్ఛాయా
 అసంభవం శబ్దతే - అథాచ్యతేతి - త్రిగుణపరిణతిః - గుణత్రయా
 త్కప్రకృతిపరిణామరూపమ్, భూతసంఘాతరూపమ్ - పంచభూతస
 ముదాయరూపమ్, శరీరమ్ అన్యసంగోఽయమ్ - అన్యశరీరన్యసంబ
 ధ్ధాయమ్, సత్సంకల్పేఽపి - సత్యసంకల్పేపి, అపాప్తని - ఆపహతపా
 ప్తని, ఇహ - బ్రహ్మణి, స్వేచ్ఛాతః, నభవేత్, కుత ఇత్యత్రాహ -
 అపుమర్థః ఇతి - హేతుగర్భవిశేషణమిదమ్, అపురుషార్థత్వాది
 త్యర్థః. ఇచ్ఛాయాలభావేపి కర్మపారవశ్యాజ్జీవన్య తత్సంబంధసం
 భవమభిప్రేత్యాహ - కిమోతి - అనవగతస్వస్వరూపే - స్వస్వ
 రూపానభిజ్ఞే, కర్మవశ్యేతు - కర్మనరవశేజీవేతు, స్వస్వరూ
 పానభిజ్ఞత్వవిశేషణం కర్మాచరణహేతుః, అయమ్ - దేహసం
 బంధః, నెచ్ఛత్వపి - అనిచ్ఛత్వపి, అనివార్యః - అవజన్తీయ ఇత్య
 థః. అవజన్తీయత్వేహేతుమాహ - కర్మానుగుణేతి - కర్మా
 నుగుణనుఖితదన్యోపభోగాయహి - కర్మానుగుణనుఖిదుఃఖిభోగా
 థత్వాచ్ఛరీరసంబంధస్య కర్మవశ్యేజీవేశరీరసంబంధోఽవజన్తీయ
 ఇతిభావః, ఇతీత్యన్య ఏవమథోచ్యతేతి పూర్వేణాన్వయః, ఇత్యే
 వమథోచ్యతేత్యర్థః. పరిహరతి - స్యాదేవమితి - తస్య - బ్ర
 హ్మణః, గుణమయః ప్రాకృతో యదిదేహస్సాత్, తదాస్యాదేవమితి
 తదేత్యస్యాధ్యాహారేణాన్వయః, నచైవమ్ - నాన్యప్రాకృతోదేహ

టీ.--నూత్రార్థమాహ (జాతభి). ఇహకృత్సప్తప్రపశ్చప్రపశ్చ
యే-అస్మిన్ సమప్తప్రపశ్చనాశే, జాతేనతి-ఉత్పన్నేనతి, జగజ్జన్మనః -
జగదుత్పత్తేః, ప్రాగ్వచేవ - పూర్వనచేవ, ఆవృత్తానప్యత్రజాతేజగతి -
జాతేప్రపశ్చే, సదృశనామాదియోగాత్ - ప్రాక్తనజగత్సమాననామ
రూపయోగాత్, అదోషః-నో-క్షిదోషః. ఏవమ్-ఇత్థమ్, త్రయీచ-
వేదశ్చ, స్మృతిరపిస్మృతిశ్చ, అస్మిన్ ప్రాకృతేనకేవ, ప్రపంచసదృశే
నామరూపేబూతేవక్తిగణిసూత్రభావో భవతీత్యన్వయః. నూత్రతాత్ప
ర్యంభవతీత్యర్థం సమాననామరూపత్వ మనుపపన్నమ్, తత్తచ్చబ్రహ్మైతి
పూర్వకతత్తదర్థస్యరూపావాదిత్యత్రాహ (తథాహీతి). సభితిశ్చుతిప్ర
సీద్ధిం ద్యోతయతి. సఃపురాణం పురుషంబహుస్యామితసంకల్పస్వస్మిన్
లీనమ్-పూర్వస్మిన్ ప్రశానోస్వస్మిన్ విలీనమ్, ప్రకృతిమహదహజ్జగత్ -
ప్రకృతి మహదహజ్జగత్-రాశ్మకమ్, అద్వాదిచ - అద్వాద్యాత్మకశ్చ,
భోక్తృభోగ్యాదియ్యుక్తిమ్ - బోక్తృభోగ్యభోగోపకరణాదియ్యుక్తిమ్,
అఖలంజగత్ ఏతత్సప్తైవ - ఉత్పాద్య, పూర్వోదితపకల విధస్వాను
పూర్వీవిశేషాన్ - ఇషేత్వేత్యాది నకలవిధప్రాచీనసీవ్యాను పూర్వీవి
శేషయ్యుక్తాన్, వేదాంశ్చ ఆవిష్కృత్య - ఆవిభావంప్రాపయ్య,
స్వజనితవిధయే - స్వస్పష్టహిరణ్యగర్భాయ, తాంశ్చవేదానుపదిశ్య
అముమ్ - హిరణ్యగర్భాయ, ప్రాగ్వత్ - పూర్వ వదేవదేవాది
సృష్టేనియుజ్య - నియమ్య, అయమ్ - పరమపురుషం, అస్య - హిర
ణ్యగర్భకస్య, అస్తీరాత్ - అస్తర్యామితయా, అవతస్థే - స్థితవాన్.
తత్ - తస్మాత్, ప్రోక్తం సకలమప్యేత్యుక్తిమ్ - ఉచితమ్. వేద
వాచామ్ - వేదవాక్యానామ్, అనుకథితే - ప్రోక్తేనిత్యుత్తే ఇహ -

శ్లో || బ్రహ్మణ్యస్త్రిపరస్త్రిపతిహత సకలావద్య
గద్యహ్యసస్తజ్ఞానానందైకరూపైభగవతి సకలస్వేతరే
భ్యావివిక్తైః । సన్తిస్వాభావికావై నిరవధిమహిమా
సంఖ్య కల్యాణధర్మాః సద్విస్మయరూపాభినుతవ
పురపితృప్రమస్యస్యనై జమ్ ॥ ॥

తస్మిన్యోపాసకానుగ్రహత ఇతరసాజాత్యయుక్తం
కరోతీహచ్చన్నారాయణస్తత దభినుచివశేనెతిరూ
పంకృపాభిః । ॥ ॥

అ || యథాపరస్య బ్రహ్మణోధర్మస్వరూపం స్వాభావికాగు
ణాశ్చప్రమాణికత్వాదక్షీకీయనై తథా విలక్షణశరీరమవ్యభ్యుపగ
స్తవ్యమిత్యభిప్రాయేణాహ - బ్రహ్మణీతి—

టీ || పతిహతసకలావద్యగద్య - నిరస్తసకలదోషగద్యై, అన
స్తజ్ఞానానందైకరూపై - అపరిచ్ఛిన్నజ్ఞానానందైకస్వరూపై, అత్యేవ సకల
స్వేతరేభ్యావివిక్తైః - స్వేతరసమస్తవస్తువిలక్షణే, భగవత్స్త్రిపరస్త్రి
బ్రహ్మణి, స్వాభావికాః సహజాః, నిరవధిమహిమాసంఖ్య కల్యాణధ
ర్మాః - అనవధికాతిశయాసంఖ్యాయ కల్యాణగుణాః, సన్తి - విద్య
నై, తద్వచ్చ - తద్వదేన, అస్య - పరబ్రహ్మణః, శ్రేష్ఠమ్ - విలక్ష
ణమ్, నై జమ్ - స్వాభావికమ్, స్వానురూపాభినుతవపురపి - స్వాను
రూపంస్వాభినుతచ్చ యచ్ఛరీరమ్, తదపి, అస్తి - వత్కతత్వత్యధః.
అత్ర అభిమతేత్యనెన కరణానపెక్షజ్ఞానకీయస్వాపిపరస్య భౌగాథో
చిగ్రహః, నిరతిశయానస్తస్మాపితస్య వీరివిశేషాపెక్షాఘటతే, ప్ర
భూతానందానామప్యానందానందరాపెక్షా దశనాదితినుచితమ్, అత్ర
శ్రేష్ఠతదైన విలక్షణద్రవ్యత్వముక్తమ్, రూపాదిమత్త్వాత్ ప్రాకృత

త్వం భమిః గ్రాహక పరిమాణ బాధితమితిభావః, నిత్యాల్పిక్ష్వాన్వభా
జసంసిద్ధిర్ద్వియాకారాజ్జపితృజన్మన్మజురవతీ ఉజ్జహారాత్తనఃకేశాసిత
కృష్ణా * అంశాంశేనావతీర్మ్యవాన్యమ్ * సమస్తతక్తిరూపాణితత్తు
రోతిజనైశ్వర * కల్పేకల్పేజాయమానస్వమూతాన్య * సోశోవిష్ణు
మయంస్థాన) మిత్యాద్యత్రానుసంధేయమ్; తిర్యగాదిసాజాత్యైశ్చ
త్తందోషంపరిహరతి - తదితి - కృపాభిః - కృపాజలనిధిః, నారాయ
ణః - తదూహమ్ - నిరుక్తందివ్యవిగ్రహమ్, స్వీయోపాసకానుగ్రహ
తః - స్వాపాసకెష్వనుగ్రహవశతః, తత్తదభిరుచివశేన - తత్తదభి
రుచ్యానుగుణ్యేన, ఇతరసాజాత్యయుక్తంకరోతి దేవతిర్యగాదిసజా
తీయసంస్థానంకరోతి, అత్రహేతురిచ్చన్నితి - ఇచ్చయేత్యర్థః.
ఇతిత్యన్య ఏతదుక్తంభవతీతి, పూర్వోదాన్వయః,

శ్రీ || యతోవాఇమానిభూతానిజాయంతే సదేవసోమ్యేదమ
గ్రీఆసీత్ ఆత్మవాఇదమేకవీవాగ్రీ ఆసీత్ ఏహావై నారాయణఆసీ
త్ సబ్రహ్మనశానశత్యాదిషు నిఖిలజగదేకకారణతయా పగతస్యపర
స్యబ్రహ్మణః సత్యంజ్ఞానమనంతం బ్రహ్మవిజ్ఞా మానందంబ్రహ్మైత్యా
దిష్టేనంభూతంస్వరూపమిత్యనగమ్యతే నిగుణంనిరంజనం అపహ
తపాప్తావిజరోవిమృత్యుర్విశోకోవిజి ఘటోసిపాసస్సత్యకామస్సత్య
స్సంకల్పః సతస్యకాయకంకరణాచ్చ విద్యతేనతత్సమశ్చభృథిధికశ్చ
దృశ్యతే పారాస్యతక్తిర్వివిధైవశ్రూయతే స్వాభావికీజ్ఞానబలక్రి
యాచ తమీశ్వరాణాంపరమం మహేశ్వరంతం దైవతాం పరమం
దైవతంసకారణం కరణాధిపాధిపానచాన్యకశ్చిజ్జనితానచాధిపః సర్వా
ణిరూపాణి విచిత్రధీరః నామానికృత్యాభివర్దయదాస్తే వెదాహ
మేతంపురుషం మహాన్తం ఆదిత్యనణం తమసఃపరిస్తాత్ సర్వేని

మెసాజ్జిరెవిమ్యతః పురుషాదధిశత్యాదిమపరస్య ప్రిహ్లాః ప్రికృ
తహేయగుణాప్రికృతహేయదేహ సంబంధం తన్మూలకమకసంబ
స్థాప్రితిసిద్ధకల్యాణగుణా కల్యాణరూపశ్చవదన్తి తదిదంస్వా
భావిక మేవరూపముపాసకానుగ్రహేణ తత్ప్రతిపత్త్యనుగుణాకారంజ
పమనుష్ఠాదిసంస్థాసంకరోతి సేవచ్ఛయైవపరమకారుణి కొభగవాన్
తదిదమాహశ్రుతిః లజాయమానోబహుధావిజాయతశ్చితి స్త్య
తిశ్చ అజాపిసన్నస్యయాత్తా భూతానామీశ్వరోపిసన్ ప్రకృతింస్వా
మధిష్ఠాయసంభవామ్యాత్మ మాయయాపరిత్యాగాయసాధూనాంవి
నాశాయచదుష్కృతామితి సాధమోహ్యుపాసకాఃతత్ పరిత్యాగమే
మౌద్ధేశ్యం ఆనుమంగికస్తుమష్కృతాం వినాశః సంకల్పమాత్రేణ
పితమపవత్తైః ప్రకృతిం స్వామితిప్రకృతిః స్వభావఃస్వమేవస్వభావ
మాస్థాయనసంసారిణాంస్వభావమిత్యథః, ఆత్మమాయయైతిస్వసంక
ల్పరూపేణజ్ఞానైత్యథః, మాయానయునంజ్ఞానమితి జ్ఞానవయాన్
యమపిమాయాశబ్దం నైఘ్ంటికాఅధీయతే । ఆహచభగవాన్ పరా
శరఃసమస్తాశ్చ క్తయత్యైతా నృపయతీప్రతిష్ఠితాః తద్విశ్వరూప
వైరూప్యం రూపమన్యధరేమహత్ సమస్తశక్తిరూపాణి తత్క
రోతిజనైశ్వర దేవతీయః జ్ఞనుష్ఠ్యాభ్యాచెష్టావన్తిస్వలీలయా జగ
తాముపకారాయనసాకమణిమిత్రజాతి మహాభారతేచాప
తారరూపస్యావ్య ప్రాకృతత్వముచ్యతేన భూతసంఘసంస్థానోదే
హూస్యపరమాత్మానశ్చితి అతః పరస్యైవప్రిహ్లాః వీచంరూపరూప
వత్వాత్ అయమపితస్యైవధర్మః, అతఃపిత్యమణ్డలాత్పృథికరణః
ఆదిత్యాదిజీవవ్యతిరిక్తఃపరమాత్మైవ.

శ్లో॥ వెదానై హేతువాక్యైస్తదిదమవగతం బ్ర
హ్మనవస్య హేతుస్సత్యజ్ఞానాది వాక్యేప్రమితమిదమి

హైవం పృథ్వీకారస్వరూపం । పృథ్వాభ్యామహహే
యం పృథ్వీకృతీధవగుణం నిఁగుణోక్త్యానతస్యేత్యుక్త్యా
తాదృక్ చరూపం తదనుగుణ మచ ప్తాక్షితికిమఁ
యోగమ్ ॥

కల్యాణంవై గుణౌ ఘనవపురపిత వదత్యత్ర తాదృ
గ్విధం వై వెదాహంసత్య కామెతికచ వచఇతరావా
వాక్ చబహ్వితియీస్థా । రూపంశత్రుస్వభా
ప్రౌదితమఖలనిజోసాసకానుగ్రహేణ ధత్తైదేవాది
సంస్థానవచిహ భగవాన్ స్వచ్ఛయాయందయాద్ధి ॥

బూ)తేవాగై వదిక్థం స్తితిరసిభగవత్ ప్రాదితా
జాయమానోజాపీత్యాద్యా తథాన్యాతదపతరణత
స్సాధురయోంపదస్తీ । సాధుగీతోపదిప్త్యభగవతః
హతూపాసకస్తస్యరత్నైశ్చౌద్భ్యాశ్చాదుష్కృతాన్తాప
హతిహిహ జనైరానుమంగిక్యతోస్య ॥ ॥ ॥

సంకల్పాదెసతత్ సంభవత్యహపునస్యాత్ పృక్త
త్యక్తివాచ్యస్తస్య స్వీయస్వభావః పృక్తమితిసం
సారిణాన్తుస్వభావం । కిన్తాన్త్యస్థాయస్వభావంస్వమితి
కథితపద్యోత్తరాథాన్ ద్య పాదస్యాథోన్ బోధోత్తి
మాయాభవతిభగవతోధీన్తుసంకల్పరూపా ॥ ॥

ధీవయాఁ యాహి మాయాపయునమితి పునభాఁతి
నైఘ్ఞ్యకౌక్తిద్రష్టాథేఁ స్థిఁ సమస్తాఞ్చితిపునరు
పకృమ్మ్యచారాశరోక్తిః । ఏవంపాక్తానభూతైత్య

పికథితతనాథారతోక్తిః ప్రమాణం తస్మాత్పుంసః
పరస్యైవహి వపురిదమప్యేష తస్యైవధముః ॥ ॥

ఆదిత్యేయద్దలేతోదృశించనపరమః పూరుషోనైవజీ
ప్రాయశ్చాదిత్యాదిశబ్దాభిలషనవిషయః కర్మవశ్యః
ప్రతీతః । ॥ ॥

అ ॥ అథ ఉక్తార్థః ప్రమాణాన్యాహ వెదాంతైతదిదం
బ్రహ్మవేదాంతై హేతువాక్యైః యతోవాచిమానిభూతానిభూతానై
సదేనసోమ్యేదమిత్యాది కారణవాక్యైః సవకస్య హేతురవగతమిత్య
స్వయః కృత్స్నస్యజగతః కారణమితినిశ్చితమిత్యర్థః.

టీ ॥ ఇహ సత్యజ్ఞానాదివాక్యే సత్యంజ్ఞానమనంతంబ్రహ్మై
త్యాదివాక్యే ఏవంప్రకారస్వరూపం సత్యజ్ఞానత్వాదిరూపప్రకారో
పేతంప్రమితం ప్రతీతమిత్యర్థః, ఇహ జగత్కారణత్వ ధర్మస్వ
రూపవిషయ ప్రమాణావన్యాసోదృష్టాంతార్థః, యథా జగత్కార
ణత్వం బ్రహ్మస్వరూపం నిరుక్తంప్రమాణసిద్ధం తథాగుణవిగ్రహ
యోరపి ప్రమాణతోవక్ష్యమాణాత్ సిద్ధిరితి సచ నిగుణం నిరజ
నమితిశ్రుతివాక్యైర్బ్రహ్మణిగుణ ప్రతిషేధాత్ సతస్యకాయకం
కరణం విద్యత ఇత్యాదిభిః విగ్రహప్రతిషేధాత్ నిగుణవిగ్రహ
యోర్బ్రహ్మణిశ్రుతిః ప్రమాణమిత్యాశంకానాం బ్రహ్మణోగుణ
విగ్రహనిషేధపర నిరుక్తవాక్యానాం ప్రాకృతహేతుగుణ విగ్రహ
నిషేధపరత్వేనా ప్రాకృతకల్యాణగుణవిగ్రహణాం బ్రహ్మణినాసిద్ధిః
అన్యథాతత్పరగుణవిగ్రహ ప్రతిపాదకవాక్య విరోధాదిత్యాహ—
ప్రత్యాఖ్యాయేతి ఇహ బ్రహ్మణి నిగుణోక్త్యా నిగుణమితివాక్యే
సహాయంత్యాజ్యంప్రాకృతిభవగుణం ప్రాకృతగుణంసతస్యైవైవై

సతస్యకాయంకరణం విద్యతేతత్వాదివాక్యేన తాదృక్రూపం
 ప్రాకృతం హేయంవపుశ్చఅపాప్తోక్తిః అపహతపాప్తేత్యాదివాక్యేన
 తదనుగుణంప్రాకృతహేయగుణవిగ్రహ హేతుశూతం కమయో
 గం పుణ్యపాపరూప కమనంబంధం ప్రత్యాఖ్యానం ప్రతిషేధ్య
 వెదాహంసత్యాకామేతిచవచః వెదాహమేతం పురుషంమహాంతం
 చదిత్యనాకంతంసంపరస్తాత్ సత్యకామసత్యసంకల్పః ఇత్యాదివా
 క్యంత్రయీకాభిప్రాయాభిప్రాయావాక్య యస్సనాజ్ఞాసనకవిత్ పరా
 స్యతేక్తివివిధైః సహాయితే విద్యతః పురుషాదధిత్యాదికావాక్య
 అత్ర బ్రహ్మణి కల్యాణం ఉపాదాయం గుణాఘంతాదృగ్విధం కల్యా
 ణరూపం పురిషిశేరీరమపి వదితీత్యన్వయః, ప్రతిపాదయతీత్యథా,
 అత్యాదిత్యవణామితీశ్రూయమాణా విగ్రహాశ్చన ప్రాకృతః తమ
 సంపరస్తాదితిశ్రుతిః ఆతీనూత్నప్రాకృతికహితమః అతస్తత్కాయ
 వైలక్షణ్యసిద్ధిః అన్యధాస్వరూపస్యతమసోన్యత్వముక్తంస్యాత్ తదా
 నీంపరస్తాతిత్యస్తాతిప్రత్యయస్యాదిత్య వణాకైశ్చ వైయథక్యంస్యా
 త్ అతావిగ్రహవిశిష్టస్యైవతమఃస్పృశాభావోక్తిరితి విగ్రహ వైల
 ష్ట్యసిద్ధిఃవిగ్రహవిశేషవిధానదశనాత్ విగ్రహసామాన్యనిషేధస్త
 ద్యవతిక్రవిషయఃసహింస్యాదితివత్ నిగుణమితిపచ్చవిశేషనిషేధ
 దశనాత్ విగ్రహసామాన్యనిషేధావిశేషేషయ్యవస్యతి పశునాయ
 జేతేతివత్ నిగుణశబ్దసచ్చేతితాత్పర్యం పూర్వాక్తమర్థం
 త్యమాణనస్యైతదథాతా జ్ఞాపనాథమనువదన్ పూర్వాక్తం
 విగ్రహస్యైతరసాజాత్యం వివృణోతి రూపమితి దయాభిః భగవాన
 యం స్వభావోదితం తదూపిస్తు తచ్ఛరీరస్తు స్వేచ్ఛయా స్వకీయ
 సంకల్పేన ఇహ అస్తిలోకే నిరూపాసకానుగ్రహేణస్వోపాసక జనై

వ్యసుగ్రహతః దేవాది సంస్థానవత్, దేవ మనుష్యాద్యాకారయుక్తం
 ఆధత్తైత్యస్వయఃకరోతీత్యథః. దయాభిత్తుసానకాను గ్రహేణే
 త్యాభ్యాంవిగ్రహస్య దేవాదిసంస్థానవత్స్వం కమన్విబద్ధనమితిసూ
 చితం ఉక్తాథేశుతిం స్పృతించదశకయతి బూితేఇతి అజాయమా
 నఇత్యాద్యా అజాయమానౌ బహుధావిజాయత ఇత్యాద్యానైది
 కీవాక్శౌతివాక్ భగవత్ప్రాదితా భగవదుక్తా అజాపీత్యాజ్యా
 అజాపి సన్నస్యయాత్తాభూతానా మిశ్వరోపిన్ ప్రికృతిం స్వామ
 ధిష్ఠాయసంభవామ్యాత్మమా యెత్యాకారికాతథాన్యాతదవతరణతః
 భగవదవతారేణసాధురక్షౌంవదన్తి సాధుపరిత్రాణం నదస్తీపరిత్రా
 ణాయ సాధూనాంవినాశాయచదుష్కృతాం ధమకసంస్థాపనార్థాయ
 సంభవామియుగెనఇత్యాకారికా స్మృతిరసిద్ధతంబూితేఇత్యస్వయః,
 అత్రాజాయమాన ఇతి కమన్హేతుకనుఖాద్యథఃప్రాకృత దేహసం
 గతిరూపజ స్తనిషేధః విజాయతఇతీచ్ఛాహేతుకజగద్రక్షణార్థాప్రా
 కృతవిగ్రహేణిష్ఠానరూపజ స్తవిధిః సను అజాయమానఇతిపరిమార్థః
 జ స్తనిషేధః బహుధావిజాయత ఇత్యపరమార్థః జ స్తవిధిఃస్యాత్ స
 కృత్సుమిథ్యాత్వవాదివత్ ప్రయోజనాభావాత్ ప్రపంచమిథ్యాత్వ
 వచనై వెశ్వర రూపమిథ్యాత్వమపిసిద్ధం కింవిశేషతోభిధానన
 విహితస్యనిషేధాయోగాచ్ఛాయుక్తం మానస్తరాగోచరం జన్తాభి
 ధాయత దేవ కథంనిషిద్ధతే స్వపూవస్యాజత్వంశరీరద్వారాబహు
 భవనంచోచ్యతఇతిచెన్న స్వరూపనిత్యత్వ దేహద్వారకజ స్తనూః
 జీవనామపిసమానతయాతస్యధీరాః పరిజానన్తియోనిమితి అనస్తరవా
 క్యప్రీతివన్న వైలక్షణ్యానువపత్తైః సవన్సాధారణలోకవిదితజ స్తప్రా
 కారవైజాత్యైసత్యైవహ్యోనంవక్తుం యుక్తం సహిదేవదత్తస్యజ స్త

భీరై రేవ పరిజ్ఞాయత ఇతి వక్తవ్యమ్ యజ్ఞ ద త్తజ న్తనోవై లక్షణ్యాభా
వాత్; స్వరూపేణాజన్యవిచిత్రీ సమ స్తజగద్రూపేణ బహుభవనము
చ్యుతై తద్ధిజీవేషునసంభవతీతిచెన్న సర్వాణిరూపాణిపిచిత్వస్థిరోనా
మానికృత్యాభివదన్యదా సైతతి పూర్వానువాకై భిదాయతన్యత్వే
ష్టావిదభద్రరూపమతీత్యస్తిన్న పృథునువాకై జగద్రూపేణ బహు
భవనస్యా క్తత్వాత్, ఏవమథాన్తరపరత్వే సత్త్వానభేదకృత్య పృస
న్తాత్ తత్పరిహారాయ అస్యాశ్చ తేరవతారపరత్వ మభ్యుపగత్తవ్య
మ్, తథా అస్యాశ్చ తేరవతారపరత్వేన త్యేవ అజాపిసన్న వ్యయా
త్తైత్యాశ్చ స బృంహణై కాభ్యంస్మాత్, అతోస్యవాక్యస్య యథో
క్తవచాభిః, ఉపాసకానుగ్రహోభ్యం భగవద్విగ్రహ్య కథమత్రీ
(పరిత్రాణాయ) త్యాదిశ్లోకే అవగమ్యత ఇత్యత్ర శ్లోకస్థసాధుశబ్దా
భ్యంవివృణ్వో శ్లోకతాత్పర్యమాహ - సాధురితి - గీతోపదిష్టస్సా
ధుః - సాధుశబ్దాభిః, భగవత ఇహోపాసక ఇత్యన్వయః, నన్వస్తి
శ్లోకే భగవదవతారస్య ప్రియోజనం దుష్కృద్విదాశోఽప్యవగమ్యతే,
అతోనై కాన్తతస్సాధురక్షణాభ్య త్వమవతారస్య, అతోనోపాసకా
నుగ్రహోభ్యత్వమస్యాత్రీసిద్ధ్యతీత్యాశజ్ఞాయాం శ్లోకేవినిశ్చయచే
తి చకబ్దస్య అన్వాచయపరత్వాత్ సాధుపరిత్రాణ మేవముఖ్యఫలమ
వతారస్య దుష్కృద్విదాశస్తాప్తినువక్షిక ఇతి శ్లోకాభిప్రాయమభీష్టాభి
సిద్ధ్యాపయికమాహ - తస్య రక్షేవతి - తస్య సాధూః, రక్షేవ, ఉద్ద
శ్యాముఖ్యత్యభిః, నన్వేవం (సహి దేవై రుదీణస్య రావణస్య వధా
ధిభిః । అథి తోమానుషేలో కేజ్జైవిష్ణుస్సనాతనః) ఇతిప్రమాణ
విరోధ ఇత్యాశజ్ఞాయా న్నవయం దుష్కృద్విదాశస్తనవధా భగవ
దవతారస్య ఫలన్నేతిబూమిః, సత్త్వానువక్షికం తదవతారఫలమ
త్యాహ - దుష్కృతాన్తితి - అతః - సాధురక్షాయాన్తదవతార

ముఖ్యఫలత్వాత్, అస్య - భగవతః, ఇహ అస్తికలోకే, జనైః . అవ
తారస్య, దుష్కృతాముపహతిః - వివాశః, అనువక్షిణీ - అనువక్షిణీ,
ఉపేతా - అభ్యుపగత్యత్యథాః. యద్యపి రక్షణస్య అనిష్టనివృత్తి
పూర్వకైష్టచాప్తిరూపత్వాద్దుష్కృద్వివాశోపి రక్షణాంతరూపతవ
తథాపి గోబలేనదకన్యాయేన విరోధినివృత్తే రిహపృథగభిహితత్వా
దక్షిణమిష్టచాప్తిరూప మేవేహవివక్షితమితి నదోషః, అత్రీ దు
ష్కృద్వివాశన్యానువక్షిణీత్వముత్త ముపపాదయతి - సంకల్పాదేవ
తి - సంకల్పాదేవ - ఇచ్ఛామాత్రేణ, తత్సంభవతః - దుష్కృద్వివా
శసంభవాదిత్యథాః, జగత్సృష్టేర్బహుస్యాం పరిజాయయేతి సంక
ల్పాదేవ విరోధినివృత్తేరన్యవతారమస్తరేణ విరోధినివృత్తిం కర్యా
మితి సంకల్పమాత్రేణ సంభవాదితిభావః, అత్రీ (అహినిన్ని) తి
క్లోకస్థాంతరాథాపరిధమపాదే పరికృతిం స్వానుధిష్టాయేత్యత్రీ పరికృతి
శబ్దస్య మూలపరికృతివరత్వభీషి నివృత్త్యథాంవ్యాచక్షే - ఇహ
తి - ఇహ పరికృతిమితి పరికృత్యుక్తివాచ్యః - పరికృతిశబ్దవాచ్యః,
తస్యస్వీయస్వభావఇత్యన్వయః, భగవతస్సంకల్పాన్వభావఇత్యథాః,
తావతాపరికృతింస్వానుధిష్టాయేతి వాక్యస్య పర్యవసితాథామహా-
నసంసారిణామితి - సంసారిణాం స్వభావన్న, కిన్తుస్వంస్వభావమాస్థా
యేతి, కథితసదోష్ట్రరాథాద్యపాదస్య - పూర్వక్లోకొత్తరాథా
పరిధమపాదస్య, అథోబోధ్యఇత్యన్వయః, స్వభావౌత్రీ నిగుపాధి
కొధమః, అనెనవిగ్రహశ్చ స్వభావఇత్యుక్తంభవతి, అత్తమాయ
యేత్యత్రీ మాయాశబ్దస్య అవిద్యావరత్వే అవతారస్య అవిద్యుకత్వే
న అపాంమాధికకత్వవితిభీషంవారయితు మ్తాయాశబ్దంవ్యాచ
క్షే - అత్రీమాయేతి - అత్రీ - అత్తమాయయేత్యత్రీ, మాయా-
మాయాశబ్దాథాః. భగవతస్సంకల్పరూపాధీభావతీత్యన్వయః,

దియోమాయాశబ్దార్థాః శ్లో వెదవిఘ్నంప్రమాణయతి - ధీవర్యామై
తి - సూయావయునమితీనైః ఘ్నంత్యోక్తిః - మాయావయునం జ్ఞానమితి
వాక్యస్థానమాయత్వోక్తిః, ధీవర్యాయాహితీత్యన్వయః,

భగవతోప్రకృతవిగ్రహేవిఘ్నపురాణవచనం ప్రమాణయతి
దృష్టేతి - అస్తిన్నభేద-భగవతో ప్రకృతదివ్యమజ్జగదప్రవాసత్వేన్వి
సమస్తాత్మకమ్య - సమస్తాశ్చ క్తయన్వైతాశ్చయతే ప్రతిష్ఠి
తాః, ఇత్యుపకరమ్య, పారాశర్యోక్తిః - తద్విశ్వరూపవైరూప్యం
రూపమన్యథాచేమకహత్, ఇతిపరాశర్యోక్తిః, దృష్టేత్యన్వయః, ఉక్త
విగ్రహేభారతోక్తిమపిప్రమాణయతి - ఏవమితి - ఏవమ్, కథితత
నా - ప్రాక్తవిగ్రహే, నభూతేతి - నభూతసంఘసంస్థానోదేహా
స్యపరమాత్మనః ఇతి, భారతోక్తిపిప్రమాణమిత్యన్వయః, సూత్రా
భాముపసంహరతి - తస్మాదితి - తస్మాత్ - భగవత్పవచనక్తాప్రకృ
తవిగ్రహవత్త్వాత్, ఇదంవపుఃపరస్యైవేతి ఏవశబ్దః ప్రస్యైవేత్య
న్వయః. తద్దమోకపదేశాదితి సాత్వికాద్యైః - ఏవంరూపరూప
వత్త్వమపి వివక్షితమితిభావః, అతః, ఆదిత్యేమిద్ధాలే - సూర్యమిద్ధా
లే, దృశించ - అక్షిణించవతకమానః, సపరమఃపూరుషః ఆదిత్యాదిశ
బ్దాభిలషనవిషయః, కమఃవశ్యతయాప్రసిద్ధః, యఃసజ్జ్ఞానైవేత్య
న్వయః,

సూ || * భేదవ్యపదేశాచ్ఛాన్యః *

శ్రీ || ఆదిత్యాదిజవేభ్యభేదోవ్యప దిశ్యతేస్యపరమాత్మనః,
(యఆదిత్యేతిష్ఠన్నాదిత్యాదస్తరోయమాదిత్యోనవేద, యస్యాదిత్య
శ్వరీరయ ఆదిత్యనుస్తరోయమాదిత్యోనవేద, యస్యాదిత్యశ్వరీరం
యఆదిత్యనుస్తరోయమయతి యఆత్మనితిష్ఠన్నాత్మనోస్తరోయమా

త్వానవేదయస్యాత్మాశరీరంయతత్త్వానమస్తరోయమయతి, యస్యాత్మ
రంశరీరంయమక్షరన్నవేద, యోమృత్యుమస్తరేనఞ్చరక్ యస్యమృ
త్యుశ్శరీరంయమృత్యునకవేద, ఏషనవభూతాస్తరాత్మా అపహ
తపాప్లాదిప్ర్యాదేవ ఏకొనారాయణః) ఇతిచతస్యాపహతపాప్లనవర
మాత్తన స్సవాక్ జీవాశరీరత్వేన వ్యపదిశ్య తేషామస్తరాత్మ
త్వేన ఏనంవ్యపదిశతి, అతస్సవభ్యోహిరణ్యగర్భాది జీవేభ్యః
స్యవనపరమాత్మైతిసిద్ధమ్;

శ్లో || ఆహాదిత్యాదిజీవాదితరదితి భిదోక్త్యాపిభేదేతి
సూత్రేబ్రహ్మస్తర్యామివాక్యం యితిపునరుపకర్తి
మ్యసవాంశ్చజీవాక్ । ఆదిత్యాదీ సుబాలోప
నిషది పరపుంసోస్య దేహానిహూత్వాతేషామా
త్వానమనంవ్యపదిశతి తదేభ్యస్తుసిద్ధోయమన్యః । ||

అ || సూత్రాస్తరమవతారయతి - ఆహీతి—

టీ || భేదేతిసూత్రే - భేదవ్యపదేశాచ్చాస్యితిసూత్రే,
భిదోక్త్యాపి - ఆదిత్యాది జీవాదిత్యనుషజ్ఞః, ఆదిత్యాదిజీవాద్భేదవ్యప
దేశేనాపి, బ్రహ్మ, ఆదిత్యాదిజీవాదితరదితి ఆహ, సూత్రీకృదిత్య
ధ్యాహారేణాన్వయః, ఆదిత్యాదిజీవాత్ భేదవ్యపదేశశుక్తిమాహ—
అస్తర్యామివాక్యమితి - ఇహసుబాలోపనిషద్, అస్తర్యామివాక్య
మ్, అస్తర్యామిబ్రహ్మణవాక్యమ్, యితిత్యుపకర్తిమ్య - యఆదిత్యే
తిష్ఠన్నాదిత్యాదస్తరోయమాదిత్యోన వేదయస్యాదిత్యశ్శరీరం య
ఆదిత్యమస్తరోయమయతీత్యారభ్య యత్యనితిష్ఠన్నిత్యాదివా
యోమృత్యుమస్తరేనఞ్చరక్ యస్యమృత్యుశ్శరీరం యమృత్యునక
వేద ఏషనవభూతాస్తరాత్మా అపహతపాప్లాదిప్ర్యాదేవ ఏకొనా

రాయణఇత్యుక్తైః, అదిత్యాదీన్ సవాణంశ్చజీవాన్, అన్యపరపుంసః,
 క్షేమోనుక్తాః, తెషామేనమాత్మానం న్యపదిశతీతిన్వయః, అధికరణా
 భాముపసంహరతి - తదితి - తత్ - తస్మాత్, అయన్తు - పరమాత్మా
 తు, నభ్యః - అదిత్యాది జీవేభ్యః, అన్యస్సిద్ధశత్యన్వయః,

* ఇత్యుక్తరధికరణమ్ *

శ్రీ అ || యతోవాచమానిభూతాని జాయంత్యతిజగత్కార
 ణంబ్రహ్మేత్యవగమ్యతే, కిన్తజగత్కారణమిత్యపేక్షాయాం (నదే
 వసోమ్యేదమగ్నిఆసీత్ * తత్రైజాస్పదత * అత్తావాఇదమేకపవాగ్ని
 ఆసీత్ * సఇమాల్లోకానస్పదత * తస్మాద్వాసతస్మాదాత్మన ఆకాశనం
 భూతః) ఇతి సాధారణైశ్చబైజగత్కారణే నిదిష్టే ఋషీణామిశేషా
 నన్దవిశేషరూపవిశేషభాస్వభావాత్ పరిధానక్షేత్రజ్ఞాదివ్యతిరిక్తం
 బ్రహ్మైత్యుక్తమ్, ఇదానీమాకాశాదివిశేషశబ్దనిర్దిశ్య జగత్కా
 రణత్వ జగదైశ్వర్యాదివాదేషి ఆకాశాదిశబ్దాభిధేయతయా పరిసిద్ధ
 చివచిద్వస్తునాఽర్థాన్తరముక్తలక్షణమేవబ్రహ్మైతి పరిశిషాద్యతే
 ఆకాశస్సల్లక్ష్యాదిత్యాదినా పాదశేషేణ,

నూ || * ఆకాశస్సల్లక్ష్యాత్ *

శ్లో || వేదాన్తైఃసప్తపాతంజగత్యతి యతోవేతి
 సర్వాన్యగీతం జ్ఞానాయాం సహేతుకత్యగిరినదేవే
 తిసాధారణాయామ్ । అత్తావేత్యాదికాయామపి
 సమవగతేసర్వాహేతావిహేతా భేదానన్దోచ్చాయా
 ద్యైఃపరికృతితత్వతరోన్యన్తుజీవాచ్ఛగీతః ॥

అద్యాకాశాదిశబ్దజగతస్థహ విశేషణహేత్వీశ్వర
త్వాద్యుక్తావప్యక్తశబ్దైరభిహిత చిదచిదన్వస్తునా
థాన్తరన్తత్ । బ్రహ్మైతన్తత్ ప్రిసిద్ధాదివివక్షతి
మునిశ్శిష్యమాణైరశేషై రత్రాకాశాధికారాదిభి
రనుకథితైఃపాదశేషేధికారైః ॥ ॥ ॥

అత్రాకాశాధికారే ప్రినదతిమునిరాకాశత్ స్తాత్
ప్రిసిద్ధాదన్యశ్చబ్రహ్మైతి లిక్ష్ణాదుపనిషదిపరపాప్య
తాదెరధీతాత్ । ॥ ౩౫౭ ॥

అ । అథ చిదచిద్విలక్షణస్య వస్తునా వెదాన్తవేద్యత్వని
ణాయా దుత్తరాదికరణమాసారమ్భణీయమితీశజ్ఞాం పరిహరణ
పెటికాభేదతత్సంగతీహ - వెదాన్తస్థితి—

టీ ॥ యతోవేతి వెదాన్తై - యతోవాఙ్మూనిభూతానిజ్ఞా
యన్తస్థితివేదాన్తవాక్యై, బ్రహ్మసర్వస్య జగతోహేతురితిగీతమ్,
సహేతుఃకథితిజ్ఞానాయామ్ - బ్రహ్మశబ్దవాచ్యస్సహేతుఃకథితిజ్ఞా
నాయామ్, సాధారణాయామ్, సదేవత్యాత్మావేత్వాదికాయామపిగిరి
సమవగతే, ఇహసర్వహేతౌ - సర్వకారణే, అ యమ్ —
సర్వహేతుః, ప్రకృతితః ప్రధానాత్, జీవాచ్చ, ఇతరః —
భిన్నః, గీతః — ప్రతిపాదితః, అద్య - ఇదానీమ్, ఇహ
ఉక్తజగద్ధేతౌ, విశేషేణ ఆకాశాదిశబ్దైః, జగతోహేత్వీశ్వరత్వా
ద్యుక్తావపి - హేతుత్వేశ్వరత్వాదిప్రతిపాదనపి; ఏతన్తత్ ప్రిసిద్ధాత్
ఉక్తశబ్దైరభిహిత చిదచిదన్వస్తునః - ఆకాశాదిశబ్దైఃప్రతిపాదితచిదచి
దన్వస్తునః, అథాన్తరంతస్పృహైతి, అత్రీపాదశేషే, శిష్యమాణైర

శేషే రాకాశాధికారాదిభిరధికారైః ముఖనివహదతీత్యన్వయః, యతో
వాచమానీత్యాదినా సచ్చిహ్నత్వాది సాధారణశబ్దానాం జగత్కారణ
వాచినా ముఖాస్వభావాదభిముతవిశేషపర్యవసానం కృతమ్, వస్తస్వ
స్తరవిశేషసాధారణత్వేన వ్యుత్పన్నైరపిశబ్దైః జగత్కారణేనిదిః
ప్రేతేషామవ్యభాస్వభావాదభిముత విశేషేపర్యవసానం క్రియత ఇత్యు
థాః, పూర్వం సంకేత్య వ్యుదాసఃకృతః, అథ వివర్యయవ్యుదాసఃకీ
యత ఇతియావత్, లిక్ష్ణుచ్చితేబః లీయన్త్యాత్కారణవిశేషే ఆకా
శాదిపదశ్చిత్వా నిష్పితేనతి లిక్ష్ణ తద్విరుద్ధవిశేషనిశ్చయోనువవ
న్న ఇతి పూర్వఃక్షోత్థానాద ధికరణన్యాయమృణీయత్వం సిద్ధమితిభా
వః, అతీపాదశేషాధికరణచతుష్టయాత్మకః; తతః ప్రథమే వస్తస్వ
స్తరప్రసిద్ధశబ్దవిశేషేణ ప్రత్యవస్థానమ్ అథావిరోధేన పరిహారః,
అథావిరోధశబ్దాయాప్రత్యవస్థానం ద్వితీయం, విరోధోద్భూతసముఖ
సపరిహారః, విరోధిలిక్ష్ణాభావిన అల్పానుకూలలిజ్జనన్భావేనచ ప్రత్య
వస్థానంతృతీయం, స్వవాక్యేవిరోధిలిక్ష్ణాభావేపి ఉచక్రిమసాక్ష్యస్థవిరోధి
లిజ్జప్రదశః సేన సిద్ధాంతః, ఉచక్రిమవవానుకూలలిజ్జభూయస్త్వేన
ప్రత్యవస్థానంచతుర్థం, తన్నిరాసేనసిద్ధాంతైశ్చిభిదా, అనెన అధికర
ణసంగతిశ్చఫలితా, ఆకాశాధికరణప్రమేయం సంగ్రహేణప్రతిపాద
యతి - అతీతి - అతాకాశాధికారై - అస్తిన్నాకాశాధికరణే,
ప్రసిద్ధాదస్తానాకాశతః, అన్యస్థిత్యైశ్చ, ఉచనిషది అధితాత్ -
పరాయణమిత్యాదినా అధితాత్, పరప్రాప్యతాః - పరమప్రాప్య
తాచిరూపాత్, లిక్ష్ణాత్ - పరమపురుషలిక్ష్ణాత్, మునిఃప్రపదతీత్య
న్వయః,

శ్రీ || ఇదమామ్నాయలెచ్చాన్తోగ్య (అన్యలోకస్య కాగతి
రితి ఆకాశ ఇతి హివాచ సవాణిహవా ఇమానిభూతా న్యాకాశా

దేవసముత్పద్య నై, ఆకాశంప్రత్యస్తంయన్ని, ఆకాశోహ్యవైభ్యా
జ్యాయానాకాశః పరాయణమ్) ఇతి - తత్సేనదైహః, కింప్రసిద్ధాకాశవ
వాతాకాశశబ్దైరభిధీయతే, ఉత ఉత్తలక్షణమేవబ్రహ్మైతి, కింప్రా
ప్తమ్, ప్రసిద్ధాకాశఇతి, కుతః, శబ్దైకసమధిగమ్యై వస్తుని యవవా
ఘోఃప్రత్యుత్తీసిద్ధశ్చబైసప్రతీయతే సవవగృహీతవ్యః, అతః ప్రసిద్ధా
కాశవచనరాచరణుతజాతస్య శృత్నస్యకారణమ్, అతస్తస్మాదనతిరి
క్తంబ్రహ్మ, సన్వీతాపూనః కస్యప్ర్యాదిభిరచేతనాజ్జీవాచ్చవ్యతిరిక్తం
బ్రహ్మైత్యుక్తమ్, సత్యముక్తమ్, అయుక్తస్తుతత్, తథాహి, యతో
వాళిమానిభూతానిజాయంతే తద్బ్రహ్మైత్యుక్తై కుతళిమానిభూతాని
జాయంత్యితి విశేషాపేక్షాయాం సవాణిహవాళిమానిభూతాన్యా
కాశాదేవసముత్పద్యస్తాత్మాదినావిశేషప్రతీతే జగజ్జన్మాదికారణ
మాకాశవవేతి నిశ్చితేనతి సదేవసామ్యైదమగ్ని ఆసీదిత్యాదివ్యపి
సదాదిశబ్దాస్సాధారణాకారాస్తమేవ విశేషమాకాశమభిదధతి, అత్తా
వాళిదమేకవవాగ్ని ఆసీదిత్యాదిమాప్తశబ్దోపి తత్త్రైవవశేతే,
తస్మాప్రసిహితేనైకాస్తవస్ససంభవతి, యథా (మృదాత్కొఘట
ఇతి, అహ్నతీత్యాత్మైతి ప్రవృత్తత్యైసుతరామాకాశేప్రత్యవర్తవతః
తే, అతవవమాకాశవవకారణంబ్రహ్మైతినిశ్చితేనతి ఈక్షణాదయస్త
దనుగుణాగౌణావణానీయాః, యదిహిసాధారణశబ్దైరేవసదాదిభిఃకా
రణమభ్యధాయవ్యత, ఈక్షణాద్యథానురోధేన చేతనవిశేషవవకా
రణమితి నిరచ్యత, ఆకాశశబ్దేనతు విశేషవవనిశ్చితఇతి నాథః
స్వభావాన్నిశేతవ్యమస్తి, నన్వాత్తన ఆకాశస్సంభూతఇత్యాకాశ
స్వాపికార్యత్వం ప్రతీయతే, సత్యమ్, సవేషామేవ ఆకాశవా
యాదీనాం సూక్ష్మానస్థాఘాలావస్థాచేత్యవస్థాద్యయమస్తి, తత్తా

కాశస్యసూక్ష్మాస్థాకారణమ్, ఘాలావస్థాతుకార్యమ్, ఆత్మనలకాశ
స్సంఘాతశ్చతి స్వస్థాదేవసూక్ష్మనూపాత్, స్వయంఘాలరూపస్సంఘాత
ఇత్యర్థః, సవాణిహవాఇమాని ఘాతాన్యాకాశాదేవ సముత్పద్య
స్తశ్చతి సహస్యజగత ఆకాశాదేవప్రభవాప్యయాదిశ్రీవణాత్తదేవ
హికారణంబ్రహ్మతినీశ్చితమ్, యతఏవంప్రసిద్ధాకాశాదనతిరిక్తంబ్ర
హ్మ. అతిఏవచ (యదేవఆకాశఆసన్దైనస్యాత్, ఆకాశోహవైనామ
రూపయోనిఃసహితా, ఇత్యేవమాదినిర్దేశోఽప్యపపన్నతరః, అతః
ప్రసిద్ధాకాశాదనతిరిక్తంబ్రహ్మతి;

శ్లో ॥ ఛాన్దోగ్యేనామ్నోగీతా విశదముపనిషద్యస్య
 లోకస్య కేతిత్వం భావకాశ్యత్యాదితత్వాదజగతోపే-
 తుతాకాశసమా । సద్దైవేనాత్మాయమేవంభవతి
 వదతివాకాశమేవపరిసిద్ధం పోక్తోత్తాకాశశబ్దః పున
 రితరదతోబ్రహ్మవైశ్వుక్తమేవమ్ ॥ ॥ ॥

కింపొస్తం భూతమాకాశమితి కుత ఇదంగ్గోహ్య
 ఏవా యమథక సిద్ధపుత్రత్వత్కియో భవతిపునరి
 మా ధౌకతుశ్చైకగమ్య । ఆకాశోతఃపరిసిద్ధస్సి
 రచరజగతోభూతజాతస్య హేతుస్తస్మాద్భూత్యాధికన్నా
 స్త్వపదిశతితమేవాఖిలం హేతువాక్యమ్ ॥ ॥

నన్వీక్షోపూవఃసగాఽదిభిరచిత ఇదంబ్రహ్మజీవాచ్చ
భిన్నంప్రాక్తం సత్యంతమక్తన్న సముచితమిదం య
త్పరోక్తంతథాహి । తద్భ్రహ్మశేషమేతుయఃపితి
తుయత ఇత్యాదివాచాప్రతీతౌ కింతద్భ్రహ్మైత్యపి
క్షౌంపరిహరతి విశేషోక్తిరాకాశవాక్యమ్ ॥ ॥

నిజేతస్సత్తువాక్యాజ్జగతితుసకలేహేతురాకాశవజే
త్యన్యాసాధారణోక్తిఘటయితు ముచితాస్తి
విశేషేనదాద్యా । ఆత్మావేత్త్యాత్తశబ్దోపచవదతి
తమేవాస్యనైకాస్తతాస్తి చిద్రూపేథేమృదా
త్తాఘటఇతిగిరితస్య తదావెదకత్వాత్ ॥ ॥

అపొతీత్యాత్తశబ్దోవసతిహి నితరాంవ్యావకాశ
మేషోతాబ్రహ్మకాశ ఏవాఖిలజగతిహియంహేతు
మూహూక్తవాక్యమ్ । ఆకాశోనిశ్చితశ్చైజ్జగతితు
సకలేకారణత్వేన వాక్యాదుక్తాదీత్యేదిధమాస్తవ
సుగుణతయావణ నీయాహిగౌణాః ॥ ॥

హేతుస్సాధారణోక్త్యేవహియదిచ సదిత్యాద్యయా
వైప్రీవజ్ఞానిశ్చైతవ్యస్తదీత్యేదిభిహ కథితైస్సాన్యత్
నవైచిద్విశేషః । ఆకాశోక్తివిశేషాత్ కథయతి
జగతోహేతుమాకాశమేషా నిశ్చైతప్ర్యాసకౌశ్య
భేదహతునుధియాంశిష్యతేథన్వభావాత్ ॥ ॥

సన్వాకాశస్యచాస్యాత్తనఇతి కథితస్సంభవస్తైత్తరీ
యేసత్త్వంభూతేష్వపస్థాద్వియమిహభవతిస్థూల సూ
క్ష్మప్రభేదాత్ । సూక్ష్మాదాకాశతోస్తాజ్జననమభిహి
తంస్థూలరూపస్యతస్యభూతేతీత్యాత్తశబ్దస్స ఏమితి
సవిహతస్తస్యహేతుత్వవాదః ॥ ॥

సర్వాణీత్యాదివాక్యే జగదుదయలయాన్మూక్తమా
కాశతోస్తాబ్రహ్మతః కారణం వైసఖిలుయతఇదంబ్రహ్మ

మణిఘ్నాపి కాభ్యయన్ వ్యాభ్యయన్ సహితా - తత్పరత్వావళి: ౧౩౬౧

నాకాశతోన్మత్ । తస్మాదత్రోపవన్నాశుతిశిరిసి
యదిత్యాదికాకాశత్యపుష్టిస్తస్మాత్ ప్రసిద్ధాద్భవ
తిగగనతాబిహ్వాభిన్నస్సహీతి ॥ ౩౬౫ ॥

అ ॥ అస్యాధికరణస్యవిషయవాక్యమాహ - ఛాన్దోగ్యఇతి -

టీ ॥ సామ్ని ఛాన్దోగ్యేఉపనిషది - సామవేదరూపఛాన్దో
గ్యోపనిషది, అస్యలోకస్యకెతిత్వారభ్య - అస్యలోకస్యకాగతిరిత్యా
రభ్య, ఆకాశత్యాదితః - (ఆకాశత్యాహేనావాచ, సనాఽణిహ
వాచమానిభూతాన్యాకాశాదేవసముత్పద్యంతే, ఆకాశంప్రత్యస్తం
యన్తి, ఆకాశోహేత్యునైభ్యోజ్ఞాయానాకాశః పరాయణ) మితివా
క్యతః, జగతోహేతుత్వేన, ఆకాశేఅధీతా - ఉక్తత్యధః, సిద్ధాంత
కారణత్వానువాదస్య వక్ష్యమాణత్వాద్విధేయం కిమత్యవేత్తాయాం
విధేయాథజ్ఞానసాధక మస్యలోకస్య కెత్యాదికముపాత్తమ్, విష
యవాక్యేగతిః - ప్రాప్యమ్; సంశయమాహ - సందేహఇతి - అత్ర
అస్మిన్వాక్యే, ఏవమయంసందేహాభవతీత్యన్వయః, కథమిత్య
త్రాహ - వదతివేతి - అత్ర ప్రాక్తఆకాశశబ్దః, ప్రసిద్ధమాకాశ
మేవవదతివా అతత్పరత్వే ఉక్తవిషమ్ - పూర్వోక్తప్రకారమ్,
బ్రహ్మవదతివేతి వదతీత్యన్వయ అనుషక్త్యానన్వయః, భూతాకాశేప్రసిద్ధ్య
తిశయపరాయణత్వాద్యనుపపత్తిభ్యాంసంశయః, భూతాకాశేపర
మాత్మనిచ ఆకాశశబ్దప్రయోగాతో సంశయశత్యుక్తంపరైః, తద
యుక్తమ్, అశుతవేదాంతస్య సనాఽణిహవాచమాని భూతానీతివా
క్యస్థాకాశశబ్దస్యచ పరమాత్మవిషయత్వాప్రతీతే, శుతవేదాంతస్య
సంశయాభావాచ్చ, చిదచిద్వలక్షణకారణాస్తీత్వాయోగ వ్యవచ్ఛే
దోహి ప్రథమపాదసాధ్యః, సత్వస్యయోగవ్యవచ్ఛేదః, సత్ప్రపాదీహ

ధ్యవన, ఇతఃపూర్వైః రధికరణైః రేవాయోగవ్యవచ్ఛేదసిద్ధశ్చిచ్ఛేద
సదేవ* బ్రహ్మ విదాప్నోతి* ఆత్మసత్యకాశస్సంభూతః) ఇత్యాదిషు కా
రణవిషయాణాం సద్బ్రహ్మశబ్దానాం సాధారణానామాకాశశబ్దాన్తే
స్థావివిశేషవర్ణనానెనతి చిదచిద్విలక్షణకారణాస్తీత్యాసిద్ధే రాకా
శాదిపదానామీక్షాశాస్త్రవిశేషయోగానుగుణతయా నెయత్వేనత్యై
సతత్సిద్ధే, అతా యథాత్మహేతునిబద్ధసస్సంశయః. జగత్కారణ
వాదివాక్యప్రతిపాద్యం వస్తు కిమాకాశః ఉతపరమాత్మేతివిచారః,
తదథా మన్యలోకస్యకాగతిరాకాశఇత్యత్ర ఆకాశః కింప్రసిద్ధః,
ఉతపరః, తదథా కిమత్ర ఆకాశశబ్దోరూఢ్యావతకతే, ఉతఅవయ
వశక్త్యా, తదథాం జ్యాయస్తాద్విదిగుణాః కిమ్ముఖ్యతయానెయాః, ఉత
న, తదథామాత్మన ఆకాశస్సంభూతశ్చిత్త ఆత్మశబ్దః కింకారణాకాశపరః,
ఉతపరమాత్మపరః, తదథాంకిమయమాత్మశబ్దస్సర్వరూపపరః, ఉత
దేహప్రతినంబద్ధిపరశ్చిత్తివిచారః, యదాస్వరూపపరః, తదా ఆత్మన
ఆకాశఇత్యత్ర ఆత్మశబ్దస్యకారణాకాశపరతయాజ్యాయస్తాద్విదిగుణా
నామపి కథంబ్రహ్మయత్వేన రూఢిశక్తేనైతత్వా ద్విషయవాక్యస్థా
కాశశబ్దః ప్రసిద్ధాకాశపరశ్చిత్తి వేదాంతవేద్యం వస్తు ప్రసిద్ధాకాశశ్చిత్తి
పూర్వపక్షేఘటఫలిభావః, యదా ఆత్మశబ్ద శ్చరీరప్రతినంబద్ధిపరః
తదా ఆత్మన ఆకాశఇత్యత్ర ఆత్మశబ్దస్య పరమాత్మపరతయా జ్యాయ
స్తాద్విదిగుణానామపి ముఖ్యత్వాత్ రహాగికవృత్త్యా విషయవాక్య
స్థాకాశశబ్దః పరమాత్మపరశ్చిత్తికారణవాక్యప్రతిపాద్యః పరమాత్మేతి
సిద్ధాంతైఘటఫలిభావః,

సంశయకొట్యోరుభయోఃకాకొటిర్ముక్తేతిపృచ్ఛతి - కింప్ర
ప్రమితి - ఉత్తరయతి - భూతమాకాశమితి . ఆకాశశబ్దోభూతమా
కాశంవదతీతి వదతీత్యస్యానుషంజేనాన్వయః, తత్రకారణంపృచ్ఛతి—

కుత ఇతి - భూతమాకాశం వదతీతీదం కుత ఇత్యన్వయః, ఉత్తరయతి - గ్రాహ్య ఇతి - శబ్దైకసమధిగమ్య ఇహ అథేతు, సిద్ధప్రత్యుత్తికాయః, ప్రత్యుత్తిసిద్ధోయః, అయమెవాథోః గ్రాహ్య ఇతి యోజనాః, ప్రమాణాంతరసిద్ధాధా నువాదేనతిహితదనురోధాయక్లిష్టగత్యా అథాస్య వణానీయత్వంస్యాత్, ఆదిత్యోయాప ఇత్యాదిషు యూపాదేః ప్రమాణాంతరగోచరతయాహితదనురోధాదైక్యహానమ్, మానాంతరాగోచరేవస్తునిప్రతిపాద్యే న తథాప్రత్యుత్తిసిద్ధాధాస్వాజ్యః అనురోధవ్యాంతరాభావేన శబ్దస్వాతంత్ర్యస్య అప్రతిబద్ధ్యత్వాదితి భావః, తతః కిమిత్యత్రాహ - ఆకాశేతి - అతః, స్థిరచరజగతః - స్థిరచరప్రపంచానాం పస్య, భూతజాతస్య, మేతుః ప్రసిద్ధాకాశ ఇత్యన్వయః, అథాంతరపరత్వేహి యోగికవృత్తిరాశీయణీయా, సతస్యక్తమ్, రూఢిహియోగాత్ప్రబలేతి భావః, ప్రకృతాధికరణస్య ప్రథమపాదప్రతిపాదయమితి అయోగవ్యవచ్చేదేపర్యవసానమాహ - తస్మాదితి తస్మాత్ - ఆకాశాత్, అధికమ్ - అతిరిక్తమ్, బ్రహ్మనాస్తీత్యన్వయః, నను తహి ఇతరకారణవాక్యానాం కాగతిర్యత్రాహ - తమేవేతి తమేవ - ఆకాశమేవ, అఖలంమేతువాక్యమ్ - కారణవాక్యమ్, ఉపదిశతి - ప్రతిపాదయతీత్యర్థః,

అథావిరోధాన్వయప్రత్యుత్తిసిద్ధాధాస్వాజ్య ఇతి శబ్దంతే - నన్వీతి ఈషోపాపానగాదిభిః - తదైక్షతబహుస్యాం ప్రజాయయేత్యాది వాక్యైక్షణ పూర్వకసృష్ట్యాదిభిః, ఇదంబ్రహ్మ, అదితః జీవాచ్ఛభిన్నం ప్రాక్తమిత్యన్వయః, ఆదిశబ్దేన ఆనందనల్లీప్రాక్తనిరతిశయానందపరామశాత్ తతోజీవభేదశ్చ ఆనందమయాధికరణేప్రాక్త ఇత్యర్థః పరిహంతి - సత్యమితి - ఉక్తప్రత్యుత్తిమ్; ఉక్తమితియత్తత్సత్యమి

త్యక్తః, ఉత్తేస్తుత్యత్వేపి ఉత్తాభానసముచితత్యాహ - స సముచితమితి - యత్సుగోక్తమిదన్న సముచితమిత్యన్వయః, కుతత్యత్వాహ - తథాహీతి - యత్యత్వాదివాచా - యతోవా ఇమాని సూతాని జాయంత్యత్వాదివాక్యేన, యదశేషహేతుః, సద్భూత్వాతి, పరీతే - జ్ఞానజాతే, కిన్తద్భూత్వాత్వపేక్షామ్ - తస్మిన్మాకిమితివిశేషజ్ఞానామ్, విశేషోక్తిరాకాశవాక్యమ్, విశేషపరీతీపాదనరూపమాకాశవాక్యమ్, పరిహరతీత్యన్వయః,

తావతాకాశప్రస్తుతవిగోధపరిహార ఇత్యత్వాహనిరీకత్యతి - అస్తాద్వాక్యాత్ - సవాణిహవాఇమానిసూతాన్యాకాశాదేవసముత్పద్యంత్యత్వాద్యాకాశవాక్యాత్, సకలేషగతి - సవత్యప్రసక్త్యా ఆకాశమవహేతురితినిరీకతేనతి - నిశ్చితేనతి, అన్యః సవాద్యా-సదేవత్యాదికా, సాధారణాక్షిః - సామాన్యాక్షిః, అస్తివిశేషే ఆకాశరూపవిశేషే, ఘటయితముచితా - యోజయితముక్త్యేత్యధికః. నిరీకత్యతియుక్తితోనిగణయఉక్తః. సనుయతోవాఇమానీ త్యాదివాక్యప్రకరణవన అనన్దోబ్రహ్మశాస్త్రసద్వశజైన విశేషనిగణయోస్తి, నైవమ్, యదేషఆకాశఅనన్దోనస్యాదిత్యాకాశశబ్ద సామానాధికరణ్యా దానన్దశబ్దః కిమాకాశపరః, ఆకాశశబ్దః కిమానన్దపరత్యతిసంశయస్యాత్, తస్తాదానన్దశబ్ద సామానాధికరణ్యరహితాత్ ఆకాశాదేవసముత్పద్యంత్యత్వాదేవవిశేషనిగణయ ఇత్యభిప్రాయేణ ఆకాశమపితినిరీకత్యత్వక్తమ్, సాధారణాక్షివిశేషేపర్యవసానై ఛాగోవామస్త్రీవణాదిత్యాద్యోభిప్రేతః, ఆత్మశబ్దేన విశేషనిగణయశబ్దం వ్యుదస్యతి- ఆత్మావేతి - ఆత్మావాఇదమగ్ని ఆనీదిత్యత్ర, ఆత్మశబ్దోపిచ, తమేవ - ఆకాశమేవ, వదతీత్యన్వ

యుః, ఆకాశశబ్దాపేక్షయా ఆత్మశబ్దోపసాధారణ ఇత్యర్థః. ఆత్మశబ్దస్య చిదప్రస్తుత్యవప్రయోగాద్విశేషశబ్దరూపత్వ మిత్యత్రాహ — అస్యేతి - అస్య - ఆత్మశబ్దస్య, అస్మిచిదుపి౭భౌ, ఏకాస్తతా - నియమనబోధకత్వమ్, నెత్యన్వయః, కుత ఇత్యత్రాహ - మృదాత్మేతి - మృదాత్మాఘటఇతిగిరి - వాక్యే, తస్య - ఆత్మశబ్దస్య, అతదావెదక త్వాత్, చిదుపసాధాణబోధకత్వాదిత్యర్థః,

ఆత్మశబ్దస్యయోగవృత్త్యత్యభూతాకాశ పరత్వమాహ — ఆహ్వాతీతి - ఏవ ఆత్మశబ్దః, ఆహ్వాతీతి - ఆహ్వాతీతివృత్త్యత్య, వ్యాపకాకాశంవదతీత్యన్వయః, నితరామిత్యనెన వ్యాపకత్వరూపప్రవృత్తినిమిత్తయోగరహితజ్ఞాపేక్షయా తన్మ్యకై ఆకాశే అన్యశబ్దప్రయోగస్యాచిత్త్యంశశ్చేతస్, పూర్వపక్ష ముపసంహరతి - అత ఇతి-ఉక్తవాక్యమ్, యం అఖిలజగతి, హేతుమాహ, స ఆకాశఏవబ్రహ్మైతి తచ్చబ్రాహ్మహారణాన్వయః, నను తేహి కారణవాక్యపరితేక్షణాదీనాంధమాణాం బాధపరిహారః కథమిత్యత్రాహ — ఆకాశఇతి-ఉక్తాద్వాక్యాత్ -సవాణిహవాఇమానిభూతాన్యాకాశాదేవసముత్పద్యంతే ఇతివాక్యాత్, ఆకాశః, సకలేజగతి కారణస్యేన నిశ్చితశ్చేత్, ఈతాదిధర్మాస్తదనుగుణతయాగౌణానణః నీయా ఇత్యన్వయః, శ్రుతిప్రాబల్యాల్లిజ్జస్తదనుగుణస్యేయమిత్యర్థః.

ఈతాదిముఖ్యత్వానురోధాత్ సదాదిశబ్దైరేవవిశేష నిణకయథితశక్త్యాంసదాదిశబ్దైభ్య ఆకాశాదిపదశ్రుతైః ప్రాబల్యముపసాదయతి - హేతురితి - సదిత్యాద్యయా సాధారణాక్యైవ - సదేవేత్యాదికేన సాధారణశబ్దేనైవ, ఏవకారేణ విశేషోక్తిసద్భావస్యవచ్చేదః, ప్రపశ్యేహేతు నిశ్చేతప్రాయది-జగత్కారణన్నిశ్చేత

వ్యభిచారాత్, తదా, ఇహ - సద్విద్యావాక్యై, కథితైః పరిపాదితైః, ఈషా
దిభిః - ఈక్షణాదిభిః, సః, జగద్భిః, చిద్విశేషస్సాద్విదితయోజనా,
చైతనవిశేషస్సాద్విద్యుత్తరః, యదీత్యభిప్రేతం విపర్యయేన విశేషనిశ్చా
యకసద్భావందశయతి. ఆకాశోక్తిరితి - ఏషా ఆకాశోక్తిః - అయ
మాకాశశబ్దః, జగతోహేతుమాకాశం విశేషాత్కథయతి, ఇహ
అథాన్వభావాత్, సుధియామ్ - ధీమతామ్, నిశ్చైతన్యైస్సాన్వభావ
శ్చివ్యత ఇత్యన్వయః, రూఢిగాయోగమపహరతిన్యాయాద్విశంభి
తపరిపాదితాన్వాగ్యాగికాదపిశీఘ్రీధీవిషయేనాధ్యక్షాన్వయ ఆకాశశబ్దస్య
పరిగ్రాహే సదాదిశబ్దానామీక్షణాదివిజ్ఞకపరామర్శసాపేక్షత్వే
నవిశమ్భిత పరివృత్తితయా అతిశీఘ్రపరివృత్తిత్వాత్ పరిబలతరా
కాశపదసూత్ర్యా అపేక్షితేవిశేషే లభ్యే అథాన్వభావనిశ్చేతవ్యవిశే
షాభావాదీక్షణాదయస్తదనురోధేనపరానీయాః, అతోనచైతనవిశే
షకారణత్వసిద్ధిరీత్యధః.

కార్యతయాలవగతస్య పరమకారణత్వానుపపత్తిముఖేన
చాదయతి - సన్నితి - అన్యత్రాకాశస్య, ఆత్మనఙ్గతి - ఆత్మనాకాశ
సంభూతానఙ్గతి, తైత్తిరీయోపనిషది, సంభవః - కార్యత్వమ్, కథితః -
కథితమ్, పరిపాదిత - సత్యమితి - కార్యత్వే అభిమతిః, తస్య కారణత్వ
జ్ఞానత్వే అసంశ్చితకారః, ఇహాభూతేషు - పృథివ్యాదికేషుభూతేషు,
స్థూలసూక్ష్మసూత్రసూత్రాదాత్; అనన్తాద్యయంభవతి - వత్తత ఇత్యధః,
తతః కిమిత్యత్రాహ - సూక్ష్మాదితి - సూక్ష్మాదస్తాదాకాశతః - సూ
క్ష్మావస్థాదస్తాదాకాశాత్, స్థూలరూపస్య - స్థూలావస్థస్య, తస్య -
ఆకాశస్య, జననమ్ - ఉత్పత్తిః, అభిహితమ్ - ఆత్మనఙ్గత్వాదితైత్తి
రీయవాక్యే పరిపాదితా, ఆత్మనఙ్గత్వాదివాక్యే ఆత్మశబ్దస్య సూక్ష్మా

వస్థాకాశపరత్వం కథమిత్యాశంక్య ఆత్మశబ్దస్వస్వపర్యయత్వేన
ఆత్మశబ్దత్వస్య స్వస్థాదిత్వదశకత్వేనపరిహరితి - బూత్తీతి, అతః
అస్మిన్నాత్మశబ్దాదివాక్యేతు, ఆత్మశబ్దస్వంబూత్తీతి - వక్తీతి
తస్య - ఆకాశస్య, హేతుత్వవాదః, సవిహితః - నానుపపన్నత్వ
థః,

కుతశ్చత్తమస్వారస్యేన అర్థావగాత్యతత్వత్వాహ - సవాణ
ణీతి, సవాణీత్యాదివాక్యే - సవాణీహవాచ్యమానిభూతాన్యాకా
శాశావసముత్పద్యంత్యితివాక్యే, జగదుదయలయాది - జగదుత్పత్తి
లయాదికమ్, అస్తాదాకాశతః - ఆకాశాత్, ఉక్తమ్, అతః, కార
ణంబిహ - జగత్కారణీభూతంబిహ, సఖిలు - ఆకాశఃఖల్వీత్యథః,
లయాదీత్యాదిశబ్దేన అవకాశప్రదానైవ స్థితిహేతుత్వముచ్యతే,
అత్రాకాశస్య జగత్కారణంబిహభిన్నస్వపక్షే శౌతవాక్యాస్తర
సంవాదమాహయతేతి, యతః - యస్తాత్, ఇదంబిహ, ఆకాశతో
స్యన్న - ఆకాశాద్భిన్నన్నభవతి, తస్మాత్, ఆశ్రయతీతిరసి - వేదా
న్తే, యదిత్యాదికా - యదేషఆకాశ అనన్దానస్వాదిత్యాదికా, ఆకా
శత్యపి ఆకాశోహవై నామరూపయోనివహితేత్యపి, ఉక్తిః—
వాక్, ఉపపన్నా - ఉపపద్యతేత్యథః; పూర్వపక్షమువసంహ
రితి తస్మాదితి - తస్మాత్ | ప్రసిద్ధాద్గతతః - ప్రసిద్ధాకాశాత్,
బిహభిన్నన్నహేతి - బిహభిన్నన్నభవతీత్యథః, ఇతిశబ్దః పూర్వప
క్షోపసంహారద్యోతయతి.

(శ్రీ || వనం పాప్రేబూమః, (ఆకాశస్తల్లిక్ష్ణాత్) ఆకాశశ,
బైభిధేయః ప్రసిద్ధాకాశాదచేతనాదథాన్తరభూతోయథోక్త
లక్షణః పరమాత్మైవ, కుతః, తల్లిక్ష్ణాత్, నిఖిలజగదేకకారణత్వం

సవకస్తాజ్ఞాయ స్తవంపారాయణత్వమిత్యాదీనివరమాత్మలిక్ష్ణాన్యపల
భ్యస్తే. నిఖలకారణత్వంహ్యచిద్వస్తుసః ప్రసిద్ధాకాశశబ్దాభిధేయస్య
నోపపద్యతే, చేతనవస్తున స్తతత్కార్యత్వాసంభవాత్, పరాయణత్వ
ఞ్చ చేతనానాం పరమప్రాప్యత్వమ్, తచ్చ అచేతస్య హేయనస్య సవక
పురుషార్థవిరోధినో నసంభవతి. సవకస్తాజ్ఞాయ స్తవఞ్చ నిరుపా
ధికం సవైః కల్యాణగుణై స్సవకభ్యా నిరతిశయోత్కృష్టః, తద
ప్యచితోనోపపద్యతే, యదుక్తం జగత్కారణవిశేషాకాంతాయా
మాకాశశబ్దేన విశేషసమపకణాదస్యత్సవకం తదనురూపమేవ
పణః నీయమితి, తదయుక్తమ్, సవాణిహవా ఇమాని భూతాన్యా
కాశాదేవసముత్పద్యంతే ఇతి ప్రసిద్ధవన్నిదేశాత్, ప్రసిద్ధవన్ని
దేశోహి ప్రమాణాంతరప్రాప్తిమపేక్షతే, ప్రమాణాంతరాచిన
దేవసోమ్యేదమగ్ని ఆనీదిత్యేవమాదీన్యేవవాక్యాని, తానిచయథో
దితప్రకారేణైవ బ్రహ్మప్రతిపాదయంతి తత్ప్రతిపాదితం బ్రహ్మ
అకాశశబ్దేన ప్రసిద్ధవన్నిదిశ్యతే, సంభవతి చ పరస్య బ్రహ్మణః
ప్రకాశకత్వాదాకాశశబ్దాభిధేయత్వమ్, అకాశతే అకాశయతి
చేతి, కిచ్చ అనేన అకాశశబ్దేన విశేషసమపకణక్షమేణాపి చేతనాం
శం ప్రత్యసంభావితకారణభావమచేతనవిశేషమభిదధానేన తదైక్షత
బహుస్యాం ప్రజాయేయ, సోకమయత బహుస్యాం ప్రజాయే
త్యాదివాక్యశేషావధారితసావజ్ఞ్యసత్యసంకల్పత్వాదివిశిష్టా పూ
ర్వాధాప్రతిపాదనసమర్థవాక్యాధాన్యధాకరణం స ప్రమాణ
పదవీమధిరోహతి, ఏవమపూర్వాన నైవిశేషణవిశిష్టా పూర్వా
ధాప్రతిపాదనసమర్థానేకవాక్యగతినామాన్యస్తు ఏకేన అనువా
దస్వరూపేణాన్యధా కతుం న శక్యతే, యత్వాత్తశబ్దశ్చైతనైకాంతో
న భవతి మృదాత్మకో ఘట ఇత్యాదిదశనాదిత్యుక్తమ్; తత్రో

చ్యుతే, యద్యపి చేతనాదన్యతాప్రి క్వచిదాత్మశబ్దః ప్రయుజ్యతే. తథాపి శరీరప్రతిసంబద్ధిన్యాత్మశబ్దస్య బ్రయోగప్రాచుర్యాత్ (ఆత్మావా ఇదమేక ఏవాగ్రీ ఆసీత్; ఆత్మన ఆకాశస్సంభూత ఇత్యాదిషు శరీరప్రతిసంబద్ధిచేతన ఏవ ప్రతీయతే, యథా గోశబ్దస్య అనేకాథావాచిత్యేపి బ్రయోగప్రాచుర్యాత్ సాస్మాదిమానేవ స్వతః ప్రతీయతే. అథాన్తరప్రతీతిస్తు తతాసాధారణనిర్దేశాపేక్షా, తథా స్వతః ప్రాప్తం శరీరప్రతిసంబద్ధిచేతనాభిధానమేవ (సక్షాత్తత్వలోకాన్ను సృజా ఇతి సోకామయత బహుస్యాం ప్రజాయేయ, ఇత్యాది తత్తద్వాక్యశేషా ఏవ స్థిరీకువన్తి, ఏవం వాక్యశేషావధారితా నన్యసాధారణానేకాపూర్వాథావిశిష్టం నిఖిలజగదేకకారణం సదేవ సోమ్యేత్యాదివాక్యసిద్ధం బ్రహ్మవ ఆకాశశబ్దేన ప్రసిద్ధవత్ సర్వాణి హవా ఇమానిభూతానీత్యాదివాక్యేన నిర్దిశ్యత ఇతి సిద్ధమ్;—

శ్లో ! ఏవంప్రాప్తేనమాధీయతఇహకథితాకాశశబ్దాభి
ధయోభిన్నోహ్యకాశతోస్తాద్భవతినతుపరఃపూరుషః
ప్రాక్తవేవ । లింగాత్ప్రాక్తాత్మదీయాదిహ సకలజ
గత్కారణత్వం సమస్తజ్ఞాయస్త్యం ప్రాప్యతోక్తా
భవతిఖిలు పరాభాతితస్యైవలిజ్జమ్ ॥ ॥

సర్వస్త్రిహేతుతైషానఖలు సముచితాకాశఏవమా
ప్రసిద్ధైఽచిద్వస్తున్యస్యచిద్వస్తునిభవతినవై హేతుభా
వ్రూయతోతః । చిత్ప్రాప్యత్వంసహాయచితిభవ
తిపుమథోపరోధావ హేథేజ్ఞాయస్త్యంసర్వక
తానాచితినిరతిశయోత్కృష్టతాయద్గణేష్టైః ॥ ॥

యహ్యోక్తం హేతుభేదజగతిపునరిహకాంక్షితే తద్వి
 శేషం ప్రోక్తా త్రాకాశబ్దోవదతిహిసకలం నణ్యాను
 స్యానురూపమ్ । ఇత్యేతన్నాత్రిసిద్ధం హ్యనువదతి
 హామ్రాపెతనూకాశవాక్యమౌనాన్యైస మానాస్త
 రమపిచ యథోక్తం సదేవేతివాక్యమ్ ॥

తత్రబ్రహ్మక్తాత్మాకధితమనునదత్యేష ఆకాశ
 శబ్దోబ్రహ్మశ్వాకాశశబ్దోభవతి పునరయంభానతోభా
 సనాచ్చ । కిచ్చాకాశోక్తిరేషాప్రభవతి స విశేషాభి
 ధానక్షమాప్రిప్రత్యేకం చేతనాశం పునరిహతుస
 సంభావ్యహేతుత్వయోగః ॥ ॥

చిద్బిన్నైతతకమానాతదితి సత్తదివైవాక్యశేషానఘా
 మైస్సానః జ్ఞాన్ద్యైయతాధః ప్రిచననటూవా
 చాన్యధాధః విధాతుమ్ । నైవంధమైరపూవై
 బహుభిరాయుతా పూవనస్తుప్రీతీతాశక్తానాం
 వైకవాచాంగతిరనుకథనాత్తైకవాచాన్యధాన్యత్ ॥

యత్వాత్మోక్తినివైకాస్తత ఇహచితిసామృత్తి
 కాత్మామహాయన్విత్యావ్యక్తావదృష్టేరితి స సదిత
 రత్రీకృచితాచితోస్తు । దేహిన్యైవప్రియోగః ప్రి
 చురతరఇహాస్యాస్తు తస్మాదిహాత్మావైత్యాదావాత్మ
 శబ్దః కథయతి తనుసంబద్ధమాత్మానమేవ ॥

గొశబ్దోనైకవస్తుప్రీతికృదపి యథాధేఽత్రీ సా
 స్మానియుక్తే గామర్పేణ ప్రియోగాత్ కథయతి

మణిమహిమ కౌభ్యయా వ్యాఖ్యయా సహితా - తత్పరత్నవతిః ౧౩౦౧

ఁగి తమేవస్వతానాస్యమథకమ్ । అస్యన్తస్త్వకం
గుణేనప్రసదతి తదనాధాః శానోదితేన వ్యాహరన్త
స్యమోచెత్సహ కథయతిగోశబ్ద ఉక్తాథక మేన ॥ ॥

దేహ్యత్తన్యేవవృత్తిస్త్వితథహతు తద్దే వాత్తవాచ
స్సథిత్యాద్యావై తెవాక్యశేషా ఇదమిహబహవ
స్సాధునిధాకరయన్తి । ఏనంవాక్యేష నిధాకరిత
సుగుణగణేనాస్యగైర్దైరపూర్వాయుక్తం సవక
త్రహేతుజగతి గిరిసదిత్యాది కాయాంప్రతీతమ్ ॥

బ్రహ్మనాకాశశబ్దాత్ప్రతిభవదిహ సర్వాణిహేత్యా
దివాక్యేనిదిప్రన్నప్రసిద్ధోన్యథతి పునరిదంధ్రమ
తాధికారే । ॥ 323౪ ॥

అ ॥ కాధాన్తమారభ తె - ఏవమితి—

టీ ॥ పూర్వాధికారణభవ నాత్రి తద్ధకమోపదేశాదిశ్యు
క్తమ్, అపితుతల్లిజ్ఞాదిత్యుక్తమ్, వాక్యాన్తరప్రసిద్ధాథకస్య అనూ
దితస్యహేతుతయా వివక్షిత్యాత్. ఇహ - అస్మిన్ ఛాన్దోగ్యవాక్యే
కథిత ఆకాశశబ్దాభిధేయః, అస్మాదాకాశతాభిన్నాభవతి హేత్యస్వ
యః, తహి సకథితజ్ఞానాయామాహ - సత్వతి. సతు - ఆకాశశ
బ్దాభిధేయస్తు, ప్రాక్తఃపరః పూరుషవవేత్యస్వయః, కుతచిత్యతా
హ - లిక్లాదితి - ఇహ ప్రాక్తాత్తదీయాల్లిక్లాదిత్యస్వయః; కిన్తల్లిజ్ఞమి
త్యతాహ - సకల జగత్కారణత్వమితి - సకలజగత్కారణత్వమ్
సర్వాణిహేవాఇమానిహేతాన్యాకాశాదేవ సముత్పద్యన్తేతివా
క్యోక్తం సకల జగత్కారణత్వమ్, సమస్తజ్ఞాయస్త్వమ్-ఆకాశోహే

వై భౌజ్యాయానితి వాక్యో క్తంసవకప్రపంచజ్ఞాయ స్తవమ్, వరః
 ప్రాప్యభావైషిచ - ఆకాశఃపరాయణమితి వాక్యోక్తంపరప్రాప్య
 త్వత్త్వ, అత్రోక్తమితరచ్చ - సవపరోవరీయానిత్యాదిసాక్ష్యంక్తంప
 రోవరీయస్తాద్వికత్త్వ, అస్యలింగమ్ - బ్రహ్మణాలింగమిత్యర్థః. ఆకా
 శస్యతల్లిక్లానుపపత్తిమాహ - సవకస్తిన్నితి - అచిద్వస్తునిపసిద్ధ
 ఆకాశే, ఏషాసవకస్తికహేతుతా, నసము చితాఖల్విత్యన్వయః,
 నయైత్యర్థః, కుతఃకత్తతాహ - అస్యేతి - అస్య - అచిద్వస్తు
 న ఆకాశస్య, చిద్వస్తునియతోహేతుభావైషిచ భవతి, అతఃకత్తన్వ
 యః, హేయత్వాత్పురుషార్థవిరోధిత్యాచ్చప్రాప్యత్వత్త్వనసంభవ
 తీత్యాహ - చిత్ప్రాప్యత్వమితి - హేయాచిత్త్యర్థే - హేయరూపా
 చిద్వస్తుని, పునుధోకపరోధావహే - సకలపురుషార్థప్రతిబద్ధక,
 చిత్ప్రాప్యత్వమ్ - చేతనప్రాప్యత్వమ్, సభవతీత్యన్వయః, అచేతన
 స్య అచేతనత్వేన స్వరూపానస్తభూతత్వాద్దేయత్వమిత్యర్థః, అత్ర
 పునుధోకమోక్షః, బద్ధహేతుతయా అచిత్తస్తద్విరోధిత్యమిత్యర్థః,
 యద్వాకాంక్షావస్థాయామత్యస్తజ్ఞానసంకొచ హేతుతయా చతు
 ర్ణామపిపురుషార్థానాం విరోధినీత్యర్థః, జ్యాయస్తాప్రపపత్తి
 మాహ - జ్యాయ స్తవమితి - సవతోజ్యాయ స్తవమ్ - సవస్తా
 జ్యాయ స్తవమ్, అచితి నెత్యన్వయః, తదుపపాదయతి - నిరతిశయేతి
 యత్ సవతోజ్యాయ స్తవమ్, గుణామైరికరతిశయోత్కృష్టతా—
 సవైగుణైనికరతిశయోత్కృష్టతారూపమ్, తత్ సవస్తాజ్యాయ
 స్తవస్త్వేతి తదిత్యాస్యాభ్యాహారేణాన్వయః, సవతోజ్యాయ స్తవస్య
 సవైగుణైనికరతిశయోత్కృష్టతారూపత్వాత్ సవతోనికృష్ట
 స్యాచిద్వస్తునస్తసంభవత్తిభావః, అత్రేపూర్వపక్షయుక్తైఃకఃపరి
 హరకత్తపెయోయాం సూత్రాభిప్రేతార్థంవక్ష్యేత్ పరోక్తమను

నదతి - యచ్చోక్తమితి - ఇహజగతి - హేతుభేదే - హేతువిశేషే, ఆకాక్షి తే - జ్ఞానీతే, తద్విశేషమ్ - హేతువిశేషమ్, అత్రాప్రాక్తకాశశబ్దః, అవదదితి - అపూచదితి, సకలమ్ - సకలంహేతువాక్యమ్, అస్యఅనురూపమ్ - అస్య ఆకాశవాక్యస్యానుగుణమ్, వణ్యమ్ - వణానీయమ్, ఇతియచ్చోక్తమిత్యన్వయః, ప్రథమంపురోవాదసాపేక్షేణ అనువాదేన పురోవాదివాక్యవిరుద్ధార్థప్రతిపాదనాయోగంవస్తు మనువాదలిజనత్వమావా - అత్రేతి - అత్రాహపైతమాకాశవాక్యమ్ - హవేతిప్రసిద్ధిద్యోతకనిసాతోపేతమాకాశవాక్యమ్, అన్యైసమానైససిద్ధమనువదతిహి - ప్రమాణాంతరప్రసిద్ధమనువదతిఖల్విత్యర్థః, తతఃకిమిత్యత్రాహ - మానాంతరమపీతి - మానాంతరమచివ, యథాక్తంసదేవేతివాక్యమ్ - సాగుక్తంసదేవస్యోమ్యదమగ్రితసీదిత్యాదివాక్యమిత్యర్థః, తతోపికిమిత్యత్రాహ - తత్రేతి - తత్ర - తస్మిన్ సద్విద్యావాక్యే, ఉక్తరీత్యా - పూర్వోక్తరీత్యా, కథితమ్ - ఈక్షణాదియోగేన అచితౌవిలక్షణత్వేనకథితమ్, బ్రహ్మ, ఏవఆకాశశబ్దోఽనువదతీత్యన్వయః, అచిద్వాచినఆకాశశబ్దస్య బ్రహ్మణికథంప్రయోగఇత్యత్రాహ. బ్రహ్మణీతి—అయమాకాశశబ్దః, భానతోభాననాచ్చ - ప్రకాశాత్ ప్రకాశకత్వాచ్చ, బ్రహ్మణీభవతీత్యన్వయః, అసమస్తాత్ కాశతే ఆకాశయతీతి ప్రస్తావనాబ్రహ్మణ ఆకాశశబ్దాభిధేయత్వమితిభావః, సకలంప్రసిద్ధవన్ని దేశమాత్రేమనువాదకత్వసాధకమ్. (యదాగ్నేయోష్ఠాకసాలః ఉపరిహి దేవేభ్యోధారయతి, ఇత్యాదావదశానాదితిశబ్దాయామ్, అయోగ్యత్వేనిచ్చితేనతి ప్రసిద్ధవన్ని దేశోనువాదకత్వసాధకఇత్యభిప్రాయేణాహిష్యాతి. చెతనాంశంప్రతి ససంభావ్యపేతుత్వయోగే - అసంభావితకారణతావతి, ఇహ, చిద్భిన్నే - అచిద్వస్తు

ని, పతకమూనా, ఏమా, ఆకాశోక్తిః - ఆకాశవాక్, విశేషాభిధాన
 క్షమాపి - విశేషప్రతిపాదనక్షమాపి, తదితి - తదైక్షితబహుస్యాం
 ప్రజాయేయేతి, సఇతి - సోకామయతిబహుస్యాం ప్రజాయేయేతి, వా
 క్యశేషసావధాన్యైః- వాక్యశేషనిషేక్షతైః, సావజ్ఞ్యాదిగుణైః, యు
 తార్థప్రవచనపటువాచః - యుక్తార్థప్రతిపాదనసమర్థవాక్యస్య
 అర్థమన్యధావిధాతున్న ప్రభవతీత్యన్వయః, అత్యిబ్రహ్మణోయో
 గ్యాథత్వజ్ఞాననాయ సావజ్ఞ్యాదికముక్తమ్, అయోగ్యాథేనాను
 వాదరూపేణవాక్యేన యోగ్యాపూర్వాథవాక్యానామన్యధాకర
 ãన్నయుక్తమితిభావః, ఉక్తవైషమ్యద్వయానువాదేన అనెకవా
 క్యాన్యైకేన వాక్యేనబాధయిశుమశక్యానిత్యాహ - నైషమితి—
 ఏవమపూర్వైర్బహుభిధేమైర్యుతాపూర్వవస్తు ప్రతీతావి
 హశక్తానామ్, నైకవాచామ్ - అనెకవాక్యానామ్, గతిః- ప్రస్తుతిః,
 అనుకథనాత్మైకవాచా - అనువాదాత్మకైకవాక్యేన, అన్యధానన్య
 దిత్వన్వయః, అన్యలోకస్య కాగతిరిత్యుచక్రిమవశా దన్యపరత్వంస్ఫు
 టమ్. ఏవమాకాశకారణత్వపక్షే అన్యపరత్వ మేకవాక్యత్వ మయో
 గ్యాథత్వ మనువాదరూపశ్చ, స్వపక్షే అన్యపరత్వంవాక్యబ
 హుత్వం యోగ్యాథత్వమపూర్వత్వశ్చైతి వైషమ్యచతుష్టయము
 .క్తమ్, ఏవంయోగ్యాథశ్రుతిమూలంలిజ్గ మయోగ్యాథశ్రుతితః
 ప్రబలమితి సిద్ధాంతన్వాయ ఉక్తోధవతి, యథాగజ్ఞాశబ్దస్వాధికార
 మపరాక్షమోభూతలథమతయా ప్రత్యక్షసిద్ధ ఘోషాధికరణత్వ
 లిజ్గవిరోధేన అన్వయాయోగ్యస్వాధికార ప్రతిపాదనక్షమాత్వాభావా
 చ్ఛ్రుత్యాభావః, ఏవం యోగ్యాథశ్రుతిమూలలిజ్గాపేక్షయా ఆకా
 శశ్రుతిఃశ్రుత్యాభావఇతి, ఆత్మశబ్దేనైకాన్వయమనూద్యపరిహరతి-
 యత్ప్రత్యక్షాదినా - సాత్మోక్తిః - సఆత్మశబ్దః, ఇహచిత్తినైకాన్వయః-

సనియతేత్యథాః; మృత్తికాత్మానుభూత్యైవైత్యాయుక్తైః. అదృష్టైః -
అవిశేషాత్, ఇతియత్తన్నసదితి తస్మాద్బాధ్యాహారేణాన్వయః. కుత
ఇత్యత్యాహ- ఇతరతేలి, తేతరతేలికవచిత-చిద్భిన్నవస్తునిష్ఠిత,
సా అస్తు - ఆత్మోక్తిరస్తు, ప్రచురతరః - అస్యాః - ఆత్మోక్తే, ప్రయోగః
దేహిన్యేన, తస్మాత్, ఇహాతత్తావేత్యాహ - ఆత్మావాగ్దమేక ఏవా
గ్రహిణీదిత్యాహ, ఆత్మశబ్దః, తనుసంబద్ధమాత్మానమేవకథయతి - శరీ
రప్రతిసంబంధినమాత్మానమేన ప్రతిపాదయతీత్యథాః, చేతనఏవఆత్మ
శబ్దస్య ప్రయోగప్రాచుర్యేణ చేతనబోధకత్వ ఏవతస్యస్వారస్యమితి
పరిహారోత్యాభిప్రేతః, ఆత్మోన్మేషాన్తమాహ - గోశబ్దఇతి - యథా
గోశబ్దః, అనెకవస్తుప్రమితికృదపి - అనెకాథకబోధకౌపి, సాన్నాది
యుక్తేధే - సాన్నాదిమతివస్తుని, ప్రాచుర్యేణప్రయోగాత్ - ప్ర
యోగప్రాచుర్యాత్, తమేవ - సాన్నాదిమస్తమేవాథకమ్, స్వతః-
స్వరసతః, కథయతి - ప్రతిపాదయతి, అన్యమథకన్న స్వతఃకథయతీత్య
న్వయః, గోశబ్దస్యఅన్యాథకబోధకత్వం తదసాధారణధర్మకసమభి
వ్యాహరణఫలవన, నాన్యతేత్యాహ - అన్యత్ప్రతి - అన్యమథకన్న
సాన్నాదిమతోభిన్నాథకన్న, ఉదితేన - ఉక్తేన, తదసాధారణగుణ
సప్రసదతి గోశబ్దఇతి గోశబ్దానువక్తేణాన్వయః, అతోదాహరణ
మాదిత్యస్యగావఃప్రచరన్తీతి, తస్య- తదసాధారణగుణస్య సహవ్యా
హరః - సమభివ్యాహరః, నూచేత్ - నాస్తిచేత్, గోశబ్దః, ఉక్తాథక
మేవకథయతీత్యన్వయః, సాన్నాదిమస్తమేవ కథయతీత్యథాః,
ఇత్యందృష్టాన్తేషీతమథకందాప్తా నికే ఉపపాదయతి - దేహితి-
తతైవ - తద్వదేన, ఆత్మవాచాఆత్మశబ్దస్య, స్వతః - స్వభావతః, ఇహ
దేహ్యత్కన్యేన, ఉక్తి - ప్రవృత్తిరిత్యథాః, ఇత్యమాత్మశబ్దస్య స్వా

రస్యవగతంచేతనబోధకత్వం సోకామయతేత్యాదివాక్యశేషా అపి
 దృఢీకువనస్తీత్యాహ— సత్తత్వాద్యాః ఇతి - ఇహ- ఆత్మశబ్దే, ఇదమ్-
 చేతనబోధకత్వమ్, సత్తత్వాద్యాః-సోకామయతేత్యాద్యాః, బహుశా
 వాక్యశేషాః సాధు-సమ్యక్, నిర్భాకరయన్తి - దృఢీకువనస్తీత్యధికః
 అధికరణార్థమువసంహరతి - ఏవమితి - ఏవమ్, నాన్యగైః - అన
 న్యసాధారణైః, అపూర్వైః, తైః, వాచ్ఛనిర్భాకరిత సుగుణగణైః
 వాక్యశేషనిరోధకసంజ్ఞాత్వాదిగుణగణైః, యుతమ్ - యుక్తమ్ -
 సదిత్యాదికాయామ్ - ప్రతితమ్ - సవత్ప్రజగతి హేతుబల్యైర్హ-
 సకలజగత్కారణంబువైన, ఇహసర్వాణిహేతివాక్యే - సర్వాణి
 హవాఇమా నిభూతానీతివాక్యే, ప్రతితవత్ - ప్రసిద్ధవత్,
 నిదీప్తమ్ - నాన్యఃప్రసిద్ధః - ప్రసిద్ధాకాశోననిదీప్తః, ఇతి
 ఇతిదమత్రాధికారేసిద్ధమిత్యన్వయః,

* ఇత్యాకాశాధికరణమ్ *

సూ ||

* అతివచనానిః *

౧ . ౧ . ౨౪

శ్రీ || ఇదమామూల్యతేఛాన్దోగ్య ప్రస్తావనాదేవతాపి
 స్తావమన్వాయతా) ఇతిప్రస్తుత్య (కలిమాసాదేవతేతి ప్రాగితి
 హూవాచ సర్వాణిహవాఇమానిభూతాని హిణమేవాభిసంవిశన్తి
 ప్రాణమభ్యుజ్జహతేనైషాదేవతాపిస్తావమన్వాయతా, తాఞ్చేదవి
 ద్వాప్రాప్తాఞ్చేదమూర్త్యాదేవ్యవతివ్యత్) ఇతి, అతిప్రాగిశబ్దోపి
 ఆకాశశబ్దవత్ ప్రసిద్ధప్రాణవ్యతిరిక్తేవరస్తిన్నైవబిహ్మణిసతతే, తద
 సాధారణనిఖిలజగత్ప్రవేశనిష్క్రమణాదిలిక్లాత్, ప్రసిద్ధవన్నిదీప్త
 త్, అధికాశజ్ఞాతు, కృత్స్నస్వభూతజాతస్యప్రాణాధినవిష్ణుత్తిస్థి
 త్యాదిదశకనాత్, ప్రసిద్ధవచనప్రాణజగత్కారణతయానిదేశమ

మాతీతి, పరిహారస్తు శిలాకాష్టాదిషు చైతనస్వరూపేన తదభావాత్
సర్వాణిహవావిమానిభూతానిపాణిమవాభినంవిశన్తి పాణిమభ్యు
జ్జహతే, ఇతినౌవపద్యతఇతి, అతః పాణియతినర్వాణిభూతానీతి
కృత్వా పరంబ్రహ్మైవపాణిశబ్దేనాభిధీయతే, అతః పసిద్ధాకాశపా
ణాదెరస్యదేవ నిఖలజగదేశకారణ మవహతసా ప్రత్యసావజ్ఞ్యనత్య
సంకల్పత్వాద్యనన్తకల్యాణగుణగుణంపరంబ్రహ్మైవ ఆకాశపాణాది
శబ్దాభిధేయమితిసిద్ధమ్,

శ్లో॥ అస్మిన్పాణాధికారైత ఇతి కథయతిపాణిశ
బ్దోప్యధీతశ్చాన్ద్రోగ్యస్మిన్పసిద్ధాదవదదితి పరంబ్ర
హ్మతత్పాణివాచయోః । పస్తోతర్యేత్యుపకరమ్యతు
నకలజగద్దేతుతాపాణిఉక్తాచ్చాన్ద్రోగ్యపాణిశబ్దోప్య
యమిహతుపరంబ్రహ్మైవైవాచ్యతే ॥ ॥

పాక్తనత్రిపాసజ్ఞైఃఖలవిహవిదితాత్ సంపా
కాదిలిక్ష్ణాత్ తస్యాసాధారణాత్స్యాత్ పాక్తనవదుది
తాదరీశజ్ఞాధికేయమ్ । పాణిధీనపాపృత్తి
స్థితియుతమఖలంభూతహతంయతోతః పాణినిదేశ
శమహార్యయమఖలజగద్దేతురిత్యత్రీవాచయః ॥ ॥

సిద్ధాశ్చకాష్టలోష్టాదిషుచితిచతధాన్య పావేశాద్యభా
వాత్ సర్వాణిత్యాదికొవైన సముచితఇతికౌరని
దేశవమః । తద్భ్రహ్మపాణిశబ్దావదతిఖలుపరంపా
ణియత్యుపకరభూతంవాచ్యన్నపాక్తనం పాక్తనమచి
చితిదేతుతాయాశ్చబాధాత్ ॥ ॥

వ్యూహచాగ్రాదితః పరమఖలజగత్కారణం
తత్ప్రసిద్ధాత్ చాపా త్తీణః త్వసావజ్జ్యముఖగుణగణైః
ద్యుక్తము క్తంత్యనన్తైః । బ్రహ్మైవ పౌ క్తవాక్యైశ్చ
తిశిఖరగతైశ్చాయమాణైః విశేషా దాకాశపాణిశ
ద్వాదిభిరభిహితమిత్యక్తముక్తాధిక్రమ్యః ॥

అ । అగ్నిమహాగ్రాధికరణసారాధ్యం సంగ్రహేణప్రతిపాద
యతిశ్లోకాధ్యక్ష - అస్మిన్నితి—

టీ । అతఃప్రతి - అతవచచాగ్రాధితి, అస్మిన్ చాగ్రాధికారే .
అస్మిన్చాగ్రాధికరణే, అస్మిన్ ఛాన్దోగ్య అధీతఃపాణిశబ్దోపి ప్రసిద్ధా
త్చాగ్రావాచయో, పరంబ్రహ్మవదదితి కథయతీత్యన్వయః, సూత్ర
కారిత్యధ్యాహరః, ఛాన్దోగ్యకుతాయంపాణిశబ్దోధీతః, తస్యపర
బ్రహ్మపరత్వంకథమ్, ఇత్యాశక్త్యామధికరణస్యవిషయవాక్యము
దాహృత్యసంగ్రహేణా క్తమథంవిస్తరేణ ప్రతిపాదయతి - ప్రస్తా
తర్యతీతి, ప్రస్తాతర్యతి - ప్రస్తాతర్యాదవశాప్రస్తావమన్వాయతా
తాశ్చేదవిద్వాన్ ప్రస్తాప్యోమూర్ధాతేవ్యపతివ్యదితి, ఉపకరీమ్య
అరభ్య, కతమాసాదవతేతి పాణితిహివాచ నవాణిహవా
ఇమానిభూతానిచాగ్రామవాభిసంహిత ని పాణిమభ్యుజ్జహతే సై
వాదవతాప్రస్తావమన్వాయతా తాశ్చేదవిద్వాన్ ప్రస్తాప్యోమూ
ర్ధాతేవ్యపతివ్యదిత్యస్తవాక్యేన ఛాన్దోగ్య నకలజగద్ధేతుతాపా
ణి ఉక్తా, అయంపాణిశబ్దోపి తత్ప్రపరబ్రహ్మణి, వ్యూహవాగ్వి
త్, ఆకాశశబ్దవత్, ఇహప్రాక్తః, కుతఇత్యతాహ - ప్రవచ్చితి
తస్య - పరబ్రహ్మణః, అసాధారణాత్ ప్రథితవదుదితాత్ - ప్రసిద్ధ
వత్ప్రొక్తాత్, విదితాత్ - జ్ఞాతాత్, ఇహ అఖలప్రవచ్చేనంప్రవ

మణిభుక్తాపి కాభ్యయా వ్యాభ్యయానహితా - తత్పరత్వాపః గర్హితా

కాదీన్ద్రాత్ స్వాదిత్యన్వయః, అత్యంతమువాక్యేమూర్ధాతేవ్యప
తివ్యదిత్యన్వ ఆత్మసత్తానలభ్యతేత్యభావః, కింవేదాన్తవేద్యః, పృథి
తఃపాణిః, ఉతపరమాత్మా, తదభాంపాణిభితి హేమావాచ పాణి
మేవాభినందిత స్తీత్యుత్తఃపాణిః కింపసిద్ధః, ఉతపరః, తదభాంపా
ణిభిత్తయాభావః, ఉతయశాగితః, తదభాంభూతజాతస్య పసిద్ధపాణి
యత్తస్థితిత్వమస్తి, ఉతనెతివిచారః, యదాలస్తి, తదారూఢత్వాద్వి
షయవాక్యస్థపాణిభిత్తపసిద్ధపాణివరభితి సర్వవేదాన్తవేద్యఃపసి
ద్ధపాణిభితిపూర్వపక్షే ఫలఫలిభావః, కాధాన్తేతుయదాపాణియ
త్తస్థితిమత్త్వన్నాస్తి తదావయవశక్త్యావిషయవాక్యస్థపాణిభిత్తః
పరమాత్మపరభితి సర్వవేదాన్తవేద్యఃపరమాత్మైతి ఫలఫలిభావః,
ప్రాయమవాగ్విదిత్యతీయాధిపాణిభిత్తపరహారాదికం పూర్వోక్తం
సర్వమనుసంధేయమ్, నాగపృథ్విదాహరణన్నాయోగిదేవ్యవ్యః,
అతిరేకస్యహింసాయోజనమధికాశక్త్యాపరిహారః అతస్మాత్పాణి
మతామధికాశక్త్యాం దశాయతి - అత్యంత - అత్యంత - అస్తిన్నధికరణ
భయమధికాశక్త్యాత్వన్వయః, అకాశాధికరణాదధికాశక్త్యాత్వభావః,
తామేవశక్త్యాం దశాయతి - పాణిభిత్త - అఖిలంభూతజాతమ్ -
పాణిభిత్తమ్, యతఃప్రాణాధీనప్రవృత్తిస్థితియుతమ్, అతః, పాణి
నాయురతీజగద్ధతురితినిరేశమహాతీత్యన్వయః, అత్యంతవిరోధ
శక్తియాపృథ్వివస్థానమ్, విరోధస్ఫుటికరణాన్ననుసంధేయమ్ స్థితిపృ
వృత్తిహేతుత్వేన ఉత్పత్తికారణత్వమధానిధ్యమితిభావః, అధికంపరి
హారందశాయతి - సిద్ధాన్తభితి - కాష్టలోష్టాదిషు, చితిచ - చేతనస్వ
రూపేచ, అస్య - ప్రాణనాయోగ, తథాపివేశాద్యభావాత్ సర్వా
నిహవాణిమూనిభూతానిపాణిమేవాభినందిత స్తీత్యాదికః, ఏవశ్చా
తనిరేశః, న సముచితభితి - నూపపన్నభితిసిద్ధాన్తభితిపూర్వకా

స్వయః, పాణిశబ్దస్య పరమాత్మవరత్వం కథమితీతజ్ఞాంపరిహరన్న
 ధికరణాథముపసంహరితి - తదితి - తత్ - తస్మాత్, నవకభూతం
 పాణియత్ పరంబ్రహ్మపాణిశబ్దోనదతి, పాణికృతంపాణిశబ్దంవాయుమ్
 పాణిధ్వజంవాయుమ్, నవదతీతి వదతీత్యస్య అనువక్షేణాన్వయః, అతి
 హేత్వస్తరమచిత్తి - అచితి, పాణివాయాదిదైతుతాయా బాధా
 చ్చైత్యన్వయః, ఉక్తాధికరణద్వయస్య అవాస్తరపటికాత్వం దశక
 యతిప్రాయమేతి - అతః - పాణిధ్వజోన్వయపాణివాదితః - అకాశప్రా
 నాదే, పరమ్ అతిరిక్తమ్ అనన్తైఃసాపాత్రికత్వసావజ్ఞ్యముఖగుణ
 శ్రేష్ఠ్యక్తమ్, ఉక్తంబ్రహ్మైవ - పాణిక్తంబ్రహ్మైవ, శ్రుతిశిఖరగతే-
 వేదాన్తభాగస్థే, ప్రోక్తనాక్యే విశేషాత్ - విశేషతః, శ్రూయమా
 నైః, అకాశప్రాణశబ్దాదిభిరభిహితంజగత్కారణమితి, ఉక్తాధికృత్యోః
 పూర్వోక్తాకాశాధికారణపాణిధికరణయోః, ఉక్తమిత్యన్వయః,

శ్రీ ౮ । అతఃపరంజగత్కారణత్వవ్యాప్తైసకేనాపినిరతిశయో
 త్కృష్టగుణేనజప్తంజ్యోతిరిన్ద్రాదిశబ్దైరథాన్తరపరిస్థితైరభిధీయమా
 నంపరంబ్రహ్మైత్యభిధీయతే, జ్యోతిశ్చరణాభిధానాదిత్యాదినా,

సూ ॥ * జ్యోతిశ్చరణాభిధానాత్ * ౧ - ౧ - ౨౫

శ్రీ ౯ । ఇదమామ్నాయతేఛాన్దోగ్యే అథ యదతఃపరోదిప్రో
 జ్యోతిరీదంవ్యతేవిశ్వతఃపృష్ఠేషునవతఃపృష్ఠేషునుత్తమేషాన్తమేషు
 లోకేష్విదంవానతద్యదిదమస్తిన్నన్తః పురుషేజ్యోతిః) ఇతి; తతఃసం
 శయః, కిమయంజ్యోతిశ్చబ్దైరనిదిప్రోనిరతియదీప్తియైకైః పాణి
 ధ్వజమాదిత్యాదిజ్యోతిరేవ కారణభూతం బ్రహ్మ, ఉత సమన్తచిదచిద్వ
 మ్మహతవిసజాతీయఃపరమకారణభూతౌమితథా న్నవజ్ఞస్సత్యసంక

ల్పః పురుషోత్తమః, ఇతి; కింయు క్తమ్, ప్రసిద్ధమేవజ్యోతిరితి, కుతిః, ప్రసిద్ధవన్నిదేశేఽపి అకాశప్రాణాదివత్ స్వవాయోచాత్తపరమాత్మవ్యాప్తిబింశేషాదశశాన్త వతమపురుషప్రతిష్ఠానాసంభవాత్ । కాక్షేయజ్యోతిషావాయోవదేశాచ్చప్రసిద్ధమేవజ్యోతిః కారణత్వవ్యాప్తినిరతిశయదీప్తియోగా జగత్కారణంబృహ్మతి,

శ్లో । చాదేనంప్రాచ్యతేతఃపరమిహ జగతోహేతు
తావ్యాప్తియ్యుక్తయఃకౌశ్యుక్తౌ గుణశ్చేదిరినిరతిశ
యోత్కృష్టతథమజుప్తమ్ । అథేనృత్యప్రసిద్ధ
రపినమభిహితైజ్యోతిరిద్వౌదిశబైబాప్తావప్రాచ్య
తేతత్పరమితి మునినాజ్యోతిరాద్యాధిష్ఠిత్యః ॥

తతఃప్రాచ్యేధికారేఽథయదితి నముచకృష్ణుసంప్రాచ్యమానం ఛాందోగ్యజ్యోతిరెతన్నిరతిశయవిదీప్త
న్వితంకింప్రసిద్ధమ్ । సూర్యాదిజ్యోతిరేవాఖిలజగ
తిమితంకారణంబృహ్మయద్వా వ్యాప్తతృత్యేతనాచే
తనసకలవదాథేధ్యవభ్యామితిత్విత్ ॥

నవజ్ఞస్సవ హేతుస్సవరమపురుషస్సచ్యసంకల్పశా
లీత్యేనంవై సంశయోత్యి ప్రసరతికిమిహప్రాప్తముద్ది
ప్తకౌట్యః । సూర్యాదిజ్యోతిరేవేత్యను కథనత
యాక్లేకృతేషి స్వవాక్యేలిజ్ఞాదృప్తైఃపరబృహ్మణ ఉద
రగతజ్యోతిషైక్యాచ్చపుంసః ॥

హేతుత్వవ్యాప్తయాతో నిరతియనుహోపతమేతత్ప్ర
వక్ష్యేజ్యోతిబాప్తప్రసిద్ధం కథితముపనిషద్యత్యిహే
తుస్త్విహేతి ।

అ॥ అథ వర్తిష్యమాణాధికరణద్వయస్య పెటికా నరశ్చ
మాహ - చాదత్తి -

టీ॥ ఇహపాదె అతఃపరమ్. గిరి - వెదాస్త్రవాశ్చ, జగతా
హేతుతావ్యాప్తియక్తః - జగత్కారణత్వవ్యాప్తః, యఃకొపిగుణ
ఉక్తశ్చైత్, నిరతిశయోత్కృష్టతద్ధర్మజుప్తమ్ - తత్పరంబ్రహ్మైవ
అన్యతాధిపతిస్తైర్ధరితః, సమభిహితైః - ప్రాప్తైః, జ్యోతిర్దైవిక
బ్రహ్మైవైవ్యతితతి, జ్యోతిరాద్యాధిపత్యైః - జ్యోతిరధికరణేస్తైస్సాగ్రా
ధికరణయోః, మునినానంప్రచ్యుతతత్వస్వయః, వస్తస్వస్తరాసాధార
ణే శ్చబ్దజగత్కారణనిర్దిశ్యమానాని కారణత్వాభిధాయినాంవా
క్యనాంవిశేషపర్యవసానంకృతమ్, అథ కారణత్వాక్షేపకలిజ్జవాది
వాంవాక్యనాం విశేషపర్యవసానముచ్యతేతత్వవాస్తవపెటికాభేదస్త
త్సజ్జతిశ్చైత్యధాః, జ్యోతిశ్చబ్దేన అవాస్తవసజ్జతిశ్చద్యోతితా, ప్రాణ
వాయువిశేషః, ఆదిత్యాదిజ్యోతిస్తైజ్జావిశేషః, అత ఆకాశప్రాణజ్యో
తిహం కరిష్యామ్యుక్తత్వతి నను ఆకాశాదిశబ్దభీయం పరమాత్మపర
మితి సిద్ధాంతమ్, తథాపి చంద్రసిద్ధ్యనుసారిణ్యా పూర్వపక్షదృష్ట్యా
సంగత్యుపపత్తిః, అత్ర యఃకొపీతి నలిక్సల్పత్వం వివక్షితమ్, కిన్తు
ఉదాహృతవిషయవాక్యప్రతిపన్నోఽయమేవగుణః కారణత్వాక్షే
పకత్వతి గుణవిశేషానియమత్తిభావః, అర్థేన్యత్రప్రసిద్ధైర్తత్వనన
ఉభయోఃపెటికాయోరనుయాయ్యాకారోదశితోభవతి, జ్యోతిరధి
కరణమున తారయతి - తత్రైతి - తత్ర - తయోరధికరణయోమధ్యే,
ప్రాప్యధికారే - పూర్వస్థిజ్యోతిరధికరణే అస్యత్తరత్రాస్వయః
విషయవాక్యసంశయాదికం దశయతి - అథయదితీతి - అథయది
తసముపకరిత్య అథ యదతఃపరోదిప్రాజ్యోతిర్దిశ్యత ఇత్యారభ్య

ఛాన్దోగ్యసంప్రాప్త్యమౌనమ్, విశ్వతఃప్రప్తేషుసర్వతఃప్రప్తేషును త్ర
మేషూ త్రమేషులోకేష్విదంవావత్యదిదమస్తః పురుషేజ్యోతిః) ఇ
త్య నైనౌచ్యమౌనమ్, ఏతన్నిరతిశయవిదీప్త్యన్వితంజ్యోతిః, కింప్రసిద్ధం
సూర్యాదిజ్యోతిరేవ అఖలబగతికారణంబౌత్వా, మతిమ్- అభిమతమ్,
యద్వా, చెతనాచేతన సకలపదార్థభ్యః, వ్యాప్యతః - విలక్షణః
అమితత్వీత్ - అమితభాః, సర్వాజ్ఞాస్సత్యసంకల్పశాలీసర్వమపురు
షస్సర్వహేతుః, ఇత్యేవమతీసంశయః ప్రసరతీత్యన్వయః, లోకప్రసి
ద్ధిభూతకారణత్వాభ్యాంసంశయః, నిరతిశయవిదీప్త్యన్వితమతిపూర్వ
పక్షసిద్ధాంతసాధారణనిర్దేశః, నిరతిశయవిదీప్తిరేవకారణత్వాజ్ఞేవకం
లింగమ్, నతత్ప్రసూర్యోభాతి తస్యభాసాసర్వమిదంవిభాతీ) తి ప్రకర
ణే (తథాఽక్షరాత్ సంభవతీహవిశ్వ) మితి నిరతిశయవిదీప్తియైకస్య
కారణత్వశేషగూత్, వ్యాప్తిగ్రహణస్థానౌపనివత్ప్రసిద్ధం విశేషణద్వ
యముక్తంయస్సర్వాజ్ఞాస్సర్వవిద్యస్యజ్ఞానమయస్తప ఇతిహి-శ్రూయ
తే, తత్ప్రకరణస్యకారణవిషయత్వంహ్యంగీతమ్, పరమాత్మవిషయత్వే
హివిప్రతిపత్తిః, అస్మాముపనిషది పురుషసూక్తప్రత్యభిజ్ఞానాత్పరమ
పురుషఇత్యుక్తమ్, అథయదతఃపరోదివౌజ్యోతిదీ-వ్యతథిత్యత్ర
జ్యోతిశ్శబ్దఃకింప్రసిద్ధాదిత్యాదిజ్యోతిర్విషయః, ఉతపరమాత్మపర
ఇతి, తదభింపూర్వవాక్యేద్యుసంబద్ధితయానిదిః ప్రస్యపరమాత్మనః
కిమతీ ప్రత్యభిజ్ఞానన్నాస్తి, ఉతాస్తి, తదభింకాక్షేయజ్యోతిషే
న్యోసదేశ ఉపదేశభేదశ్చకిం ప్రత్యభిజ్ఞానిరోధినా, ఉతతదనిరోధినా
పూర్వస్త్రిబౌద్ధవాక్యేగాయత్రీశబ్దః కింప్రసిద్ధగాయత్రీపరః
ఉతనెతివిచారః, యదానిరోధినా, గాయత్రీశబ్దార్థశ్చప్రసిద్ధః, తదా
అస్త్రివాక్యే పరమాత్మప్రత్యభిజ్ఞానాభావాత్ ద్యుసంబద్ధిజ్యోతిః
ప్రసిద్ధాదిత్యాదిజ్యోతిరేవేతి పూర్వపక్షేఫలఫలిభావః, యదాకాక్షే

యజ్యేతిషావ్యోపదేశోవిధక్తిభేదశ్చనవరపౌత్యభిజ్ఞానవిరోధినా, గా
యత్రీశబ్దశ్చబ్రహ్మపరః, తదాపూర్వావ్యక్తద్యుసంబద్ధిపరమాత్మ
నభిహపౌత్యభిజ్ఞానాత్ దివఃపరత్వేనోక్తంజ్యోతిః పరమాత్మైవేతిసి
ద్ధానైఫలఫలిభావః, నిరుక్తసంశయకొట్యోద్వయోఃకాకొటిఃపౌ
మితేతివృచ్ఛతి - కిమిహపౌప్తమితి - ఇహ - జ్యోతిషి, ఉద్దిష్టకొ
ట్యోః - ద్వయోఃకొట్యంధ్యై, కింప్రాప్తమిత్యన్వయః, పూర్వా
పక్షమాహసూర్యాదిజ్యోతిరైవేతి - కుతఇత్యత్రాహ - అనుకథనత
యైతి - అనుకథనతయా - అనువాదరూపతయా, అక్షీకృతేపి - అభి
మతేపి, స్వవాక్యై - అథ యదతఃపరోదివ్రాజ్యోతిర్దీప్యతఇతివా
క్యై, అస్యవాక్యస్య అనువాదరూపత్వం యచ్ఛబ్దఘటితత్వాదితిబో
ధ్యమ్, పరబ్రహ్మణాలిక్లాదృష్టేః - లిక్లాదశఃనాత్, సనుకథం స్వ
వాక్యైపరమాత్మలిక్లాభావః, నితశిశయదీప్తియోగాక్షిప్తంకారణ
త్వంహి పరమాత్మలిక్లామ్, నైవమ్, సహిజగత్కారణత్వమాత్రం
పరమాత్మలిక్లామ్, అపితుకృత్స్నచేతనాచేతనంప్రీతి సర్వావిధకార
ణత్వంహి, పూర్వాధికరణవిషయవాక్యయోరపి సర్వాణి
హవాఇమానిభూతానీతి సమస్తచేతనాచేతనంప్రీతికారణత్వరూపం
పరమాత్మలిక్లాంహ్యుచాత్తమ్, కిచ్చ కారణత్వంహ్యుప్రీతిచివార్యతే,
తదేవలిక్లామిత్యుక్తావాత్కాశ్రయఇత్యభిప్రాయః, హేత్విస్తరమాహ -
ఉదరగతేతి - పుంసః - పురుషస్య, ఉదరగతజ్యోతిషా, ఐక్యాచ్చ
ఇదంవావతద్యదిదమస్తఃపురుషేజ్యోతిరిత్యుపదిష్టాదైక్యాచ్చ, ప్రాకృ
తతేజస్తత్వకార్యతయా ఆదిత్యాదఃకాక్షేయజ్యోతిషతైచకజాతీయ
తయా సామానాధికరణ్యేనప్రాయోక్యోపదేశః, కాక్షేయజ్యోతిషశ్చభౌ
తికత్వముష్ణశ్చఘోషగుణకత్వామననాత్ సిద్ధమ్, తస్మైమాదిప్రీత్య
త్రైతదస్త్యైశరీరసంస్పృశేనోష్ణిమానం విజానాతి తస్మైమానుతి

యః త్రైతత్కణాకవపిగృహ్యనిసదమివనదధురివాగ్నైరివప్యలత ఉప
 (శుణోతి) ఇతిశ్రూయతే, పూజకపక్షన్నిగమయతి - హేతుత్వ
 వ్యాప్తయేతి - అతః- ఉక్తహేతుభ్యామ్, పరివృత్తహేతుత్వవ్యాప్త
 యా, నిరతిశయరుచా - నిరతిశయదీప్త్యా, ఉపేతమ్ - యుక్తమ్,
 ఏతత్పరిధంజ్యోతిః, అతః ఉపనిషది, ఇహ హేతుబళివృత్తా కథితమి
 త్యన్వయః, పరివృత్తకారణంబిప్తాప్రాక్తమిత్యర్థః. ఇతితిపూర్వప
 త్నోపసంహారంద్యోతయతి.

* సిద్ధాంతః.

(శ్రీ॥ ఏవంపాప్రైవచిత్తహే - జ్యోతిశ్చరణాభిధానాత్,
 ద్యుసమ్మన్థితయానిదిశ్చైవ నిరతిశయదీప్తియుక్తంజ్యోతిః పరమపు
 రుషవీవ, కుతః, (పాదోన్యసవాభూతానితీ)పాదస్యామృతదివి) ఇ
 త్యన్వైవద్యుసంబంధిన శ్చరణత్వేన సవాభూతాభిధానాత్, ఏతదు
 క్తంధవతి, యద్యపి (అథయదతఃపరోదిప్తాజ్యోతిః) ఇత్యన్వైవా
 క్యే పరమపురుషాధారణలింగం నూపలభ్యతే, తథాపిపూజకావా
 క్యేద్యుసంబంధితయా పరమపురుషస్యనిదేశా దిదమపిద్యుసంబంధి
 జ్యోతిస్సవేతి పరిత్యజిజ్ఞాయతఇతి; కాక్షేయజ్యోతిషేన్యోవదేశశ్చ
 ఫలాయ తదాత్మకత్వానుసంధానవిధిరితి నకశ్చిద్దోషః, కాక్షేయజ్యో
 తిషశ్చతదాత్మకత్వం భగవతాన్వయమేవైక్యమ్, (అహంవైశ్వాన
 రోభూత్వాపాణినాం దేహమాస్థితః) ఇతి.

శ్లో॥ ఏవంపాప్రైవచూర్ధ్వత ఇహవచసిజ్యోతిరు
 క్తంవిదీప్తంబిప్తైవపాప్రైవచమంచరణకథనతః పాద
 ఇత్యాదినాన్య । యద్యవన్యస్తిన్నదృష్టంస్వవచసితు
 పరబిప్తలింగంతథాపి పాప్రైవచాన్యేద్యుసంబంధినఇ
 హకథనాత్తస్యపుంసఃపరస్య ॥ ॥

జ్యోతిశై చ తత్ సవవెత్సనుకథితమహ ప్రత్యభిజ్ఞా
యతేవై కామైయజ్యోతమేగ్యోక్తిరపి విధిరయంస్యా
త్ ఫలాభంహిపుంసః । తాదా త్యస్యప్రతీతేతి
సహివిహతిఃకాపిచాత్రాప్రసక్తా తాదా త్యంకుక్షీగ
జ్యోతిషితుభగవతై వాహమిత్యాదినోక్తమ్ ॥ ॥

అ ॥ సిద్ధాంతమాహ - ఏవంప్రాప్తఇతి.

టీ ॥ ఇహవచసి - అథయదతఃపరోదిప్రాజ్యోతిరిత్యాదివా
క్యే, ఉక్తంవిదీప్తంజ్యోతిః, ప్రాక్తవేషంబ్రహ్మేన, పాదఇత్యాదినా
పాదోన్యసర్వాభూతానితిపాదస్యామృతందివి, ఇత్యనెనవాక్యేనః అ
స్య - నిరుక్తజ్యోతిషః, చరణకథనతః - సర్వేషాంభూతానాంచర
ణత్వేన ప్రతిపాదనాదిత్యభావః, చరణత్వేన సర్వభూతాభిధానం
కారణస్య జీవన్మైలక్షణ్యనిశ్చయశమ్, జీవమాలిన్య సర్వభూతపా
దవత్త్వానుపపత్తేః, తతఃపవ పురుషసూక్తప్రత్యభిజ్ఞాపకతయా దేవ
తావిశేషనిశ్చయః, తద్వారాదీప్తియోగస్య భౌతికజ్యోతిష్ప్రహేతు
తావరిహారశ్చభవతి, ఏవంపూర్వవాక్యే ద్యుసంబద్ధిన శ్చరణాభిభా
నెనతి కథమన్యవాక్యస్యపరమాత్మవిషయత్విమ్, ఏకవిషయత్వాదితి
చేత్, కథమేకవిషయత్వమిత్యత్రాహ - యద్యపీతి - యద్యపి,
అస్మిన్సవచసి - అథ యదతఃపరోదిప్రాజ్యోతిరితివాక్యే, పరబ్ర
హ్మలిజన్నదృష్టమ్, తథాపి, ఇహప్రాచ్యేవాక్యే - పాదోన్యసర్వాభూ
తాని, తిపాదస్యామృతందివీతి పూర్వస్మిన్వాక్యే ద్యుసంబద్ధినస్త
స్యపరస్యభృంసః. పరమపురుషస్య, కథనాత్ - ప్రతిపాదనాత్, ఇహ
అనుకథితమేకజ్యోతిశ్చ, సవవెతిప్రత్యభిజ్ఞాయత ఇత్యన్వయః. ఉక్తం
పూర్వపక్షహేతుంపరిహరిత - కామైయజ్యోతిషేతి - కామైయజ్యోతి

షాఙ్గ్యోక్తిరపి పుంసః ఫలాధాం తదాత్మ్యస్యసృతీతేరయాంవిధిః,
తదాత్మకత్వసృతీతేవిధిరిత్యధః. ఫలాధామిత్యస్య (చక్షుష్యో
శ్రుత్యోధవతీ) త్యుక్తఫలాధామిత్యధః, తదేతిద్వైత్వేచ్ఛశ్రుత్యే
తుష్టాసీతేత్యత్ర తదేతిచ్చబ్రూతదాత్మకజ్యోతిసివిషయా, తదాత్మ
కత్వేన పృథ్వీతత్వాదితిభావః, (అన్నాదోవనుదానః (చతుర్విధా
భజనైమామ్ (సకలఫలపదోహివిష్ణుః) ఇత్యాదిశ్రుతిస్మృతిబలా
త్ సకలఫలపదస్యపరమాత్మన శ్చక్షుష్యత్యాదివిద్యాచుగుణఫలహే
తుత్వం నానుపపన్నమిత్యాహ - నహివిహతిఃకాపీతి - అత్ర—
అస్తికవిషయే, విహతిఃకాపి - దోషఃకాపి, నపినత్తా - ననీనత్త
త్యధః. కామ్యజ్యోతిషోధగవచాత్మకత్వే పరమాణందశ్శయతి—
తదాత్మ్యమితి - కుక్షిగజ్యోతిషి - కామ్యజ్యోతిషి. తదాత్మ్యమ్
భగవదాత్మకత్వమ్, అహమిత్యాదినా (అహంవై శ్వాసరోహిత్యాసౌ)
ణినాం దేహమాస్థితః । చాణాపానసమాయుక్తః పచామృత్యున్నంచతు
ర్విధమ్) ఇత్యచన, భగవతే ప్రాక్తమిత్యన్వయః,

నూ ॥ * ఛందోభిధానాన్నైతిచెన్న తథాచ
తోషణనిగమాత్తథాహిదశశనమ్ * ౧ - ౧ ౩౭

[శ్రీ ॥ పూర్వస్థివాక్యే (గాయత్రీవాచదంసవమ్) ఇతి
గాయత్ర్యాఖ్యం ఛందోభిధాయ (తదేతదృచాభ్యనూక్తమ్) ఇత్యు
దాహృతాయాః (తావానస్యమహిమా) ఇత్యస్యాఋచోపిఛందోవి
షయత్వాన్నాతీపరమపురుషాభిధానమితిచే త్తన్న, తథాచతోషణ
నిగమాత్, సగాయత్రీశబ్దేన ఛందోమాత్రీమహాభిధీయతే, ఛందో
మాత్రీస్య సర్వాత్మకత్వానుపపత్తే, అపితు బ్రహ్మణివగాయ
త్రీచేతోషణమిహ నిగమ్యతే, బ్రహ్మణిగాయత్రీసాదృశ్యానుసంధా

సం ఫలాయఉపదిశ్యతఇత్యర్థః. సంభవతిచ సాదోస్యసవాఙ్మూ
తాని త్రిపాదస్యామృతందివీతి చతుష్పదోబ్రహ్మణశ్చతుష్పదయాగా
యత్రావచసాదృశ్యమ్, చతుష్పదాచగాయత్రీత్వదిద్వైతశ్చతే, తద్య
థా (ఇద్వై)శ్చచీపతిః, వలేనపీడితః, దుశ్శ్చవనోవృషా, సమిత్సుసాసహిః,
ఇతి, తథాహ్యస్యతాపి సాదృశ్యాచ్చన్దోభిధాయీశబ్దోఽథాఽన్తర
రేవీయుజ్యమానోదృశ్యతే, యథాసంవగఽవిద్యాయామ్, (తేజా
వతేపఞ్చన్యైపఞ్చన్యై దశసంపద్యంతే) ఇత్యారభ్య (సై సావిరా
డన్నా) దిత్తుచ్యతే,

శ్లో || గాయత్రీవేతివాక్యే ప్రథమృహపునశ్చన్దవవ
ప్రతీతంగాయత్ర్యాఖ్యన్తదేవప్రమిత ముదితవాక్యే
తుతావానితీహ । పాఠోనాయంపరః పూరుషఇతి
తునిరాచప్తవవంబువన్తంగాయత్రీదృష్టిరతోచ్యత
ఇతితువదః ఛన్దఇత్యాదినూతే) । ||

గాయత్రీఃపరబ్రహ్మణఇహ విహితాస్యాత్ ఫలాఙ్గ
న్నగాయత్ర్యాఖ్యంఛన్దోలోగీతన్నహిభవతి యతన్త
స్యసవాఙ్ తకల్పమ్ । గాయత్రీసామ్యమేతద్భ
వతిఖలుచతుష్పదయా తాదృశస్యప్రాక్తస్యబ్రహ్మ
ణోవై భవతిఖలుచతుష్పదయుక్తాకృచ్చిత్ సా । ||

గాయత్రీహీన్ద్రాదిత్యాదికః ఫణితిరియంయాచతుష్పద
యుక్తాఛన్దోబుద్ధిఃపరతాపిచ సదృశతయాచ్చన్దసో
దృశ్యతేనై । తేవత్యాదావధీతేనిగమశిఖరగత్వ
తీసంవగఽవిద్యావాక్యే ఛన్దోవిరాడిత్యభిహిత
మితరచ్చన్దసస్సామ్యతోస్య । ||

మణిమహిమః కాఖ్యాయా త్యాఖ్యాయాసహితా - తత్త్వరత్నా ౩౦: ౧౩౯

అ | ద్విసంబద్ధివిషయస్య పూర్వవాక్యస్యపరమాత్మపరత్వమాశీష్యసమాధత్తై - గాయత్రీవేతి—

టీ || ఇహ, ప్రథమే - పూర్వస్థి. గాయత్రీవేతివాక్యే- గాయత్రీవాచకం సర్వమిత్యాదివాక్యే, గాయత్ర్యాఖ్యచంద్రవప్రతీతమ్, ఇహతావానిత్యుదితీవాక్యే (తావాసస్యమహిమాఅతావాక్యాయాంశ్చపురుషః, పాదోస్యసర్వాభూతానితీపాదస్యామృతందివి) ఇత్యుక్తవాక్యైతజనప్రమిళమ్, అయంపరఃపూరుషోనప్రాక్తః, ఇత్యేవంబువస్తమ్ - ఇత్యేవం కథయస్తంవాదినమ్, అతి - అస్థివాక్యే గాయత్రీదృష్టిగుచ్ఛతఇతివదన్ - గాయత్రీత్వేనబ్రహ్మణ ఉపాసనముచ్ఛతఇతివదన్, చంద్రాత్మాదినూతే నిరాకృత్యత్వస్వయః,

ఉక్తమేవాథంవివృణోతి - గాయత్రీధీరితి- ఇహ- అస్థి గాయత్రీవేతివాక్యే, ఫలాథమ్, పరబ్రహ్మణఃగాయత్రీధీః - గాయత్రీత్వేనోపాసనమ్. విహితాస్మాత్ - విహితంభవత్, గాయత్ర్యాఖ్యం చంద్రోనాతీగీతమిత్యన్వయః, కుతఇత్యతాహ - నహీతి— యతః, తస్య - గాయత్ర్యాఖ్యచంద్రః, సర్వాత్మకత్వేన్నభవతి తత ఇత్యధ్యాహారేణపూర్వజాన్వయః, పూర్వనూతే చరణాభిధానాదితి స్వపక్షపాదకతయాకిణ్వాక్తస్యహేతోః పూర్వవత్, అనువపత్తిస్సూత్రీకారాభిప్రేతిభావః. నను గాయత్ర్యాంబ్రహ్మదృష్టిరితి— దృష్టివిశేషణభూతబ్రహ్మణాభిధానోపపత్తిరితిచెన్న, మనూబ్రహ్మైతివద్దృష్టివిశేషణభూతబ్రహ్మవాచకపదసామానాధికరణ్యాభావాత్, దృష్టివిధానాభ్యవగమేపి తావానితమస్త్రీస్య దృష్టివిశేషణ బ్రహ్మపరత్వేన ఉత్తరవాక్యే బ్రహ్మప్రతిజ్ఞానోపపత్తేస్తదభ్యవగమవైయథాన్యత్, అతాగాయత్ర్యాంబ్రహ్మదృష్టిశ్చైదయతురనభి

మతా, నను బ్రహ్మణిగాయత్రీదృష్టిస్తత్సామ్యాద్ధినక్తవ్యా, కేనా
 కారణతత్సామ్యమిత్యత్రాహ - గాయత్ర్యేతి - చతుష్పాదయా
 గాయత్ర్యే, తాదృశస్య, చతుష్పాదస్య, పోక్తస్యబ్రహ్మణః, సా
 మ్యమేతద్భవతిఖిల్విత్యన్వయః, నన్విహ నా నుసన్ధేయత్వం ఫలఞ్చ
 శ్రూయతే, స, పూర్ణామప్రవర్తినీంశ్చియంలభతే య ఏవం
 వెదెతిశ్రేవణాత్, పూర్ణత్వమపరిచ్ఛిన్నత్వమ్, అ ప్ర వ త్తి త్వ
 మ్ చ ల త్వ మ్, స్థి ర త్వ మ్; అనస్తస్థిరాచశ్రీముక్తైశ్వర్య
 మ్. త్రిపదాగాయత్రీతిహిశ్రుతిః, తత్కథంచతుష్పాత్త్వమ్, ఇత్య
 త్రాహ - భవతిఖిల్వితీ - సా - గాయత్రీ, క్వచిచ్ఛతుష్పాదయుక్తా
 భవతిఖిల్విత్యన్వయః, కుత్రీసాచతుష్పాదయుక్తాదృశ్యత ఇత్యత్రాహ
 గాయత్రీహీతి - యా, చతుష్పాదయుక్తా - చతుష్పాదసహితా, సే
 యమింద్రీకత్యాదికఫణితిః - ఇంద్రీశ్వచీవతిః, వలేనవీడితః, దుశ్శృవ
 నూవృషా, సమిత్ససాసహిః ఇతివాక్ గాయత్రీహీత్యన్వయః, గాయ
 త్రీశబ్దస్యముఖ్యాధావినయోకథమితి శక్త్యాం తథాహిదశశన
 మితిసూత్రీఖండంవ్యాచక్షే - ఛందోబుద్ధిరితి - షరత్రాపి - అన్యత్రాపి,
 ఛంద సస్సదృశతయాఛందోబుద్ధిదృశ్యత ఇత్యన్వయః, కుత్రైవందృ
 శ్యత ఇత్యత్రాహ - తెవేతి - అధీతేతేవేత్యాదా - తేవావతేషఞ్చ
 న్యేషఞ్చన్యేదశసంపద్యంతే దశాక్షరావిరాడన్నాత్) ఇత్యాకారకే,
 నిగమశిఖరగౌ-వేదాస్తభాగస్థే, సంవర్ణవిద్యావాక్యే అన్యఛందసః -
 విరాట్ఛందసః, సామ్యతః - సాదృశ్యతః, ఇతరత్ - విరాడ్య్వృత్తిరిక్తమ్,
 విరాడిత్యభిహితమిత్యన్వయః, వాయ్వ గ్నిసూర్య చంద్ర సలిలాని
 పౌణవాక్చక్షుఃశ్రోత్రీ మనాంసి చ దశసంఖ్యత్వాద్విరాట్, సదృ
 శాస్తరవాచిశబ్దప్రయోగఃశ్రుతి సమాధిరిత్యథః,

మణిమంజుషా కౌఖ్యయా వ్యఖ్యయానహితా - తత్పరత్వావళిః ౧౪౦౧

సూ || * భూతాదిసాదప్యసదేశోపసత్తైశ్చైవమ్ *

శ్రీ || భూతపుధివేశరీరహృదాయని నిదిశ్య (సైమాచతుష్పదే) తివ్యసదేశో బ్రహ్మజ్యేవగాయతీశబ్దాభిధేయ ఉపసద్యతే,

సూ || * ఉపదేశభేదాన్నతిచెన్నోభయస్తిన్నవ్యవిరోధాత్

శ్రీ || పూర్వాశ్యక్రిసాదమృతందివీతి దిప్రాధికరణత్వేన నిదేశశాదిహచ దినఃపరత్యనధిత్వేన నిదేశశాదుపదేశస్యబిన్నయా పత్వేన పూర్వవాక్యోక్తంబ్రహ్మపరస్తిన్న పృత్యభిజ్ఞాయత ఇతిచెత్ తన్న, ఉభయస్తిన్నవ్యసదేశే అథశస్యభావైశ్చేన పృత్యభిజ్ఞాయా అవిరోధాత్, యథావృత్యాగ్రైశ్చేనావృత్యాగాతీ పరత్యేన ఇతి, తస్మాత్ పరమపురుషవన నింతిశయతేజస్కదివఃపరోజ్యోతిషీః స్యత ఇతిపరిపాద్యతే, ఏతావానస్యమహిమా అతోజ్యాయాంశ్చపురుషః, సాదోస్యవిశ్వాభూతానితీరాదస్యామృతందివి) ఇతి పరిపాదితస్య చతుష్పదఃపరమపురుషస్య (వేదాహమెతంపురుషమ్మహాస్తమ్ ఆదిత్యవణస్తమనస్తుచారై) ఇత్యభిహితాపాకృతారూపస్య తేజోస్య పాకృతమితి తద్వత్తయా సవవజ్యోతిశ్శబ్దాభిధేయ ఇతి నిరసద్యమ్,

శ్లో || భూతంక్షణీంశరీరం హృదయమపినిదిశ్య
సైషేతిచాతుష్పద్యోక్తిబక్తిహ్మణీహౌవ ఖలుసము
చితేత్యాహ భూతేతిసూత్రే | పాశ్చ్యవాక్యేతిపా
దిత్యధికరణతయాద్యాస్తుసప్త మ్యుచాత్తావాక్యేతి
త్వేనపరిత్వేనహి దివ ఇతి సావచ్చుమితఃపరితీతా ||

పాశ్చ్యాత్వేతాపి దృష్టోపచసభవతి వైవైకరీత్య
పదేశస్తస్మాన్నతోక్తవాక్యోదిత పరపురుషపృత్య
భిజ్ఞైశ్శబ్దమ్ | సూత్రేత్వతోపదేశేతితుపరిహ

రతివ్యాహతిస్తాంవిభూస్వక్ వృతౌగౌశ్వేనఞ్చ త్వుచ్చ
రితగిరిరాతఃపరోయన్వితీవ ॥ ॥ ॥

తత్సౌ త్కృష్టతేజాఉపనిషదివరఃపూరుషఃపాక్ష
ఏవజ్యోతిషీస్తంద్రాతఃపరఞ్చితవచసి పాచ్యతేనా
న్యతేజః । ఏతావానిత్యధీతశ్చుతినమధిగతాయఃపరః
పూరుషస్తదూపగవేదాహ మిత్యక్త్యభిహితమితర
త్పాకృతాద్యద్రవిత్సిత్ ॥ ॥

తేజశ్చాపాకృతంతదగతమనశ్చయో జ్యోత్స్నయాదీ
వ్యతేయల్లోకేనవత్ప్రతత్ప్రాచ్యతఞ్చహవచసి జ్యోతి
రుక్త్యైత్యదోషః । ॥ ॥

అ । ఉపకృమస్థగాయత్రీశబ్దానురోధేన మస్త్రోగతసవాన్
త్తకత్వ మస్వారస్యేన నివాహ్యామ్, సతు సవాన్ త్తకత్వానురోధే
న ఉపకృమస్థగాయత్రీవదాస్వారస్యంన్యాయమ్, ఇతిశబ్దాయా
ముపకృమవీప గాయత్రీవరత్వే స్వారస్యహానిరుచ్యతే, భూతమిత్యా
దినా—

టీ ॥ భూతమ్ - ఆ త్తవగమ్, యోగీమ్, కమాజ్జనభాగ
స్థానభూతముమంలొకమ్, శరీరమ్ - తదుపకరణభూతందేహమ్, హృ
దయమపి - ఆ త్తనస్థిత్యనుగుణంప్రదేశమపి, వినిదిశ్య - సై పేతి-
సైపాచతుష్పదత్వక్తి, ఇహబిహ్మజ్యేవఖలు - గాయత్రీశబ్దాధా
బిహ్మజ్యేవఖలు, సముచితేత్యాహ-యైత్యాహ, భూతేతిమాత్రే-
భూతాదిపాదవ్యవదేశోపపత్తైరితినూతై - ఏవముపకృమస్యైవపర
మాత్తపరత్వందశితమ్, పూర్వాత్తరవాక్యయోదివీతి దివఞ్చి
చ విభక్తిభేదేన దినఉపదేశేన సై కాథకత్వ మితిశబ్దామనూద్య

పరిహరత్యుపదేశెతిసూత్రీకత్యాహ - పోచ్యతి - తిపాదితి -
 తిపాదస్యామృతందివీతి, పోచ్యవాక్యే - పూర్వస్థివాక్యే, ద్వా
 స్తుఅధికరణతయా, సప్రమ్యుపాత్తా - సప్రమ్యునైసనిదిః స్తా, దివతి
 అతఃపరోదివతి, అతీత్యేవాక్యే, సాచ్యోః, అవధిత్యేన; పశ్యమీ
 తః - పశ్యమ్యునైన, పతీతా - పతీతానితా, పోగ్యాక్యే, అతీ,
 వచస్యపి-వాక్యేషి, ఏకరీత్యాఉపదేశః, నైవద్యుష్టాధవతి, తస్మాత్, అతీ
 అథ యదతఃపరోదివతివాక్యే, ఉక్తవాక్యోదితపరపురుషపరీత్యభి
 జ్ఞా - పాదోస్యేతివాక్యపరీతపాదితపరమపురుషపరీత్యభిజ్ఞానమ్, నెతి
 శబ్దామ్ - అతీఉపదేశెతిసూత్రే - ఉపదేశభేదాన్నెతిసూత్రే,
 తాంవ్యాహతింవిధూన్వత్ - తంవిరోధంపరిహరత్, పరిహరతీత్యన్వ
 యః, పరిహరప్రకారః కథమిత్యత్ర యథాపృథ్వాగ్గేత్యేన ఇత్యన్వ
 వాక్యస్య పృథ్వాగ్గ్రీతపరత్యేనఇతివాక్యేనావిరోధః, తద్వదిత్యా
 హ - పృథ్వాగ్గ్రితి - పృథ్వాగ్గేత్యేనఇత్యుచ్చరితగిరి - పృథ్వాగ్గేత్యే
 నఇత్యుక్తవాక్యే, అతఃపరోయన్వీతి - పృథ్వాగ్గ్రీత్పరతాయన్వీ
 తి - గిరేవ - వాక్యేనైసత్యధః, సప్రమీ అన్తర్బహిరధనోర్ధ్వ
 భాగస్థితిసాధరణీ, పశ్యమీతు ఉపరిస్థిత్యసాధరణీ, అత ఉభాభ్యాం
 స్థానవిశేషాయపరిస్థితిరేవవివక్షితేతిభావః, సూత్రార్థంపరమసాధ్య
 నఘటయతి - తదితి - తత్ - తస్మాత్, ఉపనిషది - దివ్రాతఃపరతి
 తివచసి సప్రేక్ష్యత్వత్వేత్యాః పోక్ష్యపరఃపూరుషవీష దీప్తంజ్యోతిః
 పోచ్యతే, నిరతిశయదీప్తియుక్తజ్యోతిరూపతయా పరీపాద్యతే,
 నాన్యతేజః - నసాకృతంసూర్యాదితేజఇత్యధః. సఖిల్వాత్తన్వ
 రూపదీప్తిరస్తి, తత్కథంజ్యోతిర్దీప్యతఇత్యుక్తజ్యోతిశ్శబ్దాభిధేయ
 త్వమితిశబ్దాం పరిహరన్నధికరణార్థం నిగమయతి - ఏతావాని
 తి - ఏతావానిత్యధీతశ్చుతిసమధిగతః - ఏతావానన్యమహిమా

అతోన్యాయాంశ్చ పురుషః) ఇతిశ్రుతివాక్యప్రతిపన్నః, యఃపరః
పురుషః -, వెదాహమిత్యుక్త్యభిహితమ్ - వెదాహమేతంపురుష
మృతాన్తమాన్తమాదిత్యసంఘామిత్యాది పురుషసూక్తవాక్యప్రతి
పన్నమ్, ప్రాకృతాదితరత్ - అప్రాకృతమ్, రవిత్విత్ - అదిత్యస
ంఘమ్, తదూహమ్ - తస్యపరమపురుషస్యరూపమ్, యత్, తద్గతమ్
తథావిధపరమపురుషవిగ్రహగతమ్, అప్రాకృతమ్తేజః, యత్ సహ
త్రోక్తే, అనతిశయజ్యోత్స్నయా - నిరతిశయదీప్త్యాదీవ్యతే, తత్,
ఇహనవసి - అథ యదతఃపరోదివ్రాజ్యశీరిత్యాదివాక్యే, జ్యోతిరు
క్త్యా - జ్యోతిశ్శబ్దేన, సంప్రాచ్యతఇత్యదోషఇత్యన్వయః,

* ఇతిజ్యోతిరధికరణమ్ *

శ్రీ అ || నిరతిశయదీప్తియుక్తంజ్యోతిశ్శబ్దాభిధేయం ప్రసిద్ధ
వన్నిదిష్టంపరమపురుష ఏవేత్యుక్తమ్, ఇదానీంకారణత్వవ్యాప్తా
మృతత్వప్రాప్త్యచాయతయా ఉవాస్యత్యేన శ్రుత ఇంద్రప్రాణాదిశబ్దా
భిధేయోపి పరమపురుష ఏవేత్యాహ.

సూ || * ప్రాణస్తథానుగమాత్ * ౧ - ౧ - ౩౯

శ్రీ " కాషీతకీబ్రాహ్మణే ప్రతిపదనవిద్యాసూమ్ ప్రతిపద
నూహవైదైవ్రాదాసిద్ధిస్య ప్రియంధామోపజగామయుద్ధేనచపౌ
రుషేణచ ఇత్యాద్యధ్య (నరంస్పృణీష్య) ఇతి వక్తారమింద్రంప్రతి (త్వ
మేవమేవరంస్పృణీష్యన్తస్యమృతస్యాహితతమమృత్యునై) ఇతిప్ర
తిపదనైవాక్తే (సహోవాచప్రాణోస్తిప్రజ్ఞాత్తాతమ్మామాయుర
మృతమిత్యుచాస్య) ఇతి శ్రూయతే, తత్రసంశయః, కివయంహితత
మోహసనకమతయా ఇంద్రప్రాణశబ్దవిడిష్టోజీవవచ, ఉతతదతితి
క్త్యపరమాత్మేతి, కింయుక్తమ్ జీవవచేతి, కుతః ఇంద్రశబ్దస్యశీవనిశే

కౌపితక్యాంకుతైన్ద్రోవచసి హితతమామాముపా
స్వేత్యుపాసాసందేహస్తత్రీజీవఃకిమిహహితతమోపా
సనోబిహ్వవెతి । కింయుక్తంజీవవైత్యుచితమిద
మిహైవేంద్రశబ్దపరిధిఃపాణీస్తీత్యైతదుక్తాకథయతి
కథితఃపాణిశబ్దాపిచై నమ్ ॥ ॥

తస్మాదింద్రోపరిధౌభవతిహిజగతః కారణంబిహ్వసా
యంజీవస్త్వింద్రోవరంవై త్వమిహ హితతమమైపుణీ
ష్వేతిపుష్టః । స్యాత్ప్రేపాసాంమునెస్తాంసఖలుహితత
మాహ్వముపాస్వేత్యుపాచన్యోక్షోపాయోహిజీవేభ
వతిహితతమస్సచ హేతౌరుపాసా ॥ ॥

మోక్షే హేతుత్వ మస్మానిగమశిఖరగంవక్తి తస్యైతి
వాక్యంతస్మాదింద్రోపరిధిభిలు సకలజగదైతుతాతౌ
చితైతి । ఏవంపాప్తైసమాధీయత్యహ కథితఃపాణిశబ్ద
శ్చనాయంజీవోబిహ్వైవతత్సాదనుగమత్యహానస్త
త్కథ్యాదినాస్య ॥ ॥

అ ॥ అవాస్తరసంగతిమోహ - జ్యోతిశ్శబ్దాభిధేయమితి—

టీ ॥ జ్యోతిశ్శబ్దాభిధేయమ్, నిరతిశయవిదీప్త్యనివృత్తమ్, సిద్ధ
వన్నిదిఃప్రమ్ - అభయదతఃపరోదివత్పరిసిద్ధవన్నిదిఃప్రమ్, యత్
తత్, పరఃపూరుషత్వతి ఉక్తాధికారమునినాప్రోక్తమిత్యన్వయః,
జ్యోతిరధికరణేనూత్రీకృతాప్రోక్తమిత్యభావః, అద్య - సంప్రీతి,
ఉపాస్యత్వమోక్షపరివిరణముతైః - ఉపాస్యత్వమోక్షపరిదత్వపరి

భృతిభిః, హేతుధమైః - జగత్కారణైకాస్తధమైః, ఉపేతః—
 యుక్తతయాప్రతితః, ఇన్ద్రిప్రాణాదిశబ్దైర్భహితపురుషః - ఇన్ద్రిప్రా
 ణాదిశబ్దైఃప్రతిపాదితఃపురుషః, యః, సోపిసవవేతినక్తి- ఉత్తరాధికరణ
 ఇత్యక్షణః, ఆకాశప్రాణతేజసాం కరిమోపపత్తైః అతనిసప్రాణఇత్య
 న్నానస్తరం జ్యోతిశ్చరణాభిధానాదిత్యధికరణం సంగతమితి జ్యోతిశ్చ
 బ్దైర్భావేయమిత్యనైనోక్తంభవతి, ప్రసిద్ధవన్నిదిప్రమిత్యనైన అధికర
 ణయోఃపావాపర్యనియమఉక్తః, సవాణిహవాఇమానిభూతానీ
 తిపూర్వాస్తాద్భూవాధికరణద్వయ విషయవాక్యయోఃప్రసిద్ధవ
 న్నిదేశోదృశ్యతే, అతాపి అథ యదతఃపరఇతి యచ్ఛబ్దైసప్రసి
 ద్ధవన్నిదేశోదృశ్యతే, తస్మాజ్యోతిరధికరణంచావాధికరణద్వయే
 నసంగతమ్, ఏవంసత్యుత్తరాధికరణస్య జ్యోతిరధికరణానస్తరభావి
 త్వంయుక్తమితిభావః, అవాస్తరపేటికానుగతధమఉచ్యతే - హే
 తుధమైఃరిత్యాదినా - పూర్వావాధికరణైవరమపురుషస్య జ్యోతిశ్చ
 బ్దైర్భావేయత్వముక్తమ్, తదయుక్తమ్, పరమపురుషాదన్యస్య ఇన్ద్రా
 దిశబ్దవాచ్యస్య వేదాస్తప్రతిపాదితత్వాది తిశబ్దయాసంగతిః, ఇన్ద్ర
 స్వప్రియంధామోపజగామేతి ఉపక్రమే ఇన్ద్రీశబ్దనిదిప్రత్యాత్
 ప్రాణాస్త్రిప్రజ్ఞాత్వా నవసప్రాణవసప్రజ్ఞాత్వాఽన్యోఽన్యోమృతఇతి
 ప్రాణశబ్దైః నిదిప్రత్యాచ్ఛ ఇన్ద్రిప్రాణాదిశబ్దైర్భహితపురుషఇత్యు
 క్తమ్, ప్రాణశబ్దస్యపరమాత్మప్రతిపాదకవాక్యస్థత్వేన సిద్ధాస్తహే
 తుదోక్షితకత్వాత్ సూత్రే ప్రాణశబ్దైః ధర్మీనిదిప్రత్యః, ఇన్ద్రీశబ్ద
 నిదిప్రత్య విచారవిషయత్వమాథ మితిసూత్రకారాభిప్రాయః,
 అథ ఇన్ద్రిప్రాణాధికరణాథం సంగిహేణప్రతిపాదయతి - ఇన్ద్ర

ప్రాణాధికారాంతరీ - అనై - పాదానై. అత్రీ ఇంద్రిప్రాణాధికార, జగ
 తి హేతుత్వవ్యాప్తిత్వైః - జగత్కారణత్వవ్యాప్తిత్వైః, అమృతతాపా
 యతోపాస్యతాద్యైః - మోక్షోపాయతోపాస్యతావదిభిః, ఇంద్రిజీవ
 జగతిజనకతామ్, జగద్ధేతుతామ్, ఆక్షిప్య - ఆశజ్జ్య, భూయోభిః -
 అనైకైః. బ్రహ్మధమైః - ఆనందత్వాజరత్వామృతత్వాదిభిః బ్రహ్మ
 ధమైః, బ్రహ్మాణః, అనుగమతః - పరితిపాదనాత్, ఇహకాశీతకివచసి
 ప్రాణా ఇంద్రికోచ్ఛ్వాబ్రీహ్మేతి, చక్షుసూనిత్రీతాభిధత్తై, ఇత్యన్వయః, సూ
 త్రచతుష్టయేన ప్రతిపాదయతీత్యర్థః, అధికరణార్థం విస్తరణవ
 త్క్యోవిషయసంశయాదికం సర్వాయతి. కాశీతక్యామితి-కాశీతక్యామ్
 కాశీతక్ష్మపనిషది, పరితర్థసవిద్యాయామ్ పరితర్థనోహవైదై వైదాసి
 ఇంద్రియపీయ మంధామోపజగామయధ్యైచ పారుషేణచ త్యాగభ్య
 వరంపుణిష్కేతి వక్తారమింద్రిం పరితీ త్వమేవమేవరంపుణీష్వయన్వ
 మ్మరుష్యాయాహితతమమన్వసే, ఇతిపరితదనేనోక్తే సాహూవాచ
 ప్రాణోస్తివిజ్ఞాత్తాతమ్నామాయరమృతమిత్యుపాస్వేతి శూరియ
 తే, తత్రీమాముపాస్వేతి, ఇంద్రిజీవసిహితతమా ఉపాసాశ్చుతా,
 తత్రీసందేహః, ఇహహితతమోపాసనః - హితతమముపాసనంయస్య
 తిపుత్యత్తి, హితతమోపాసనకర్మాభూతః, జీవఃకిమ్, బ్రహ్మవేతి,
 అనయోకోట్యోకాకొటిఃపరిమితేతిపృచ్ఛతి - కింయుక్తమితి—
 పూర్వపక్షమాహ - జీవవేతి - జీవవేతీదముచితమిత్యన్వయః,
 కుతఇత్యత్రాహ - ఇహైవేతి - ఇహైవ - జీవవేత, ఇంద్రిశబ్దపరినిధేః
 ఇంద్రిశబ్దస్యనిసిద్ధేరిత్యర్థః. తహిప్రాణోస్తితి ప్రాణశబ్దేన ఉపా
 స్వనిదేశఃకథముపపద్యతఇత్యత్రాహప్రాణోస్తితి - ఏతదుక్తా—
 ఇంద్రివాక్యే, ప్రాణోస్తితి - ప్రాణోస్తిత్యత్ర, కథితః ప్రాణశబ్దోపి,

వసన్ - ఇన్ద్రోన్, కథయతిచిత్రపానయతిత్వఫణః. ఇన్ద్రోవాచిశబ్దపా
మానాధికరణ్యా దిన్ద్రోవాచిశ్చమితిభావః, కారణవాక్యపరితీచాద్యం
బ్రహ్మ కింప్రసిద్ధజీవభావఇన్ద్రోః. ఉతపరమాత్మైతివిచారః, తదథం
హితతమోపాసకకమతయూ ఇన్ద్రోప్రాణశబ్దవిడిప్రకీర్ణసిద్ధఇన్ద్రోః
ఉతపరమాత్మైతి, తదథంమానందాదిగుణాకింగాణాః, ఉతముఖ్యాః,
తదథం కిముపకరిమాపగతత్వాప్రహననాది లిక్ష్మానురోధేన ఆన
న్దాదికథనమ్, ఉత ఆనందాదిలిక్ష్మానురోధేన త్వాప్రహననాదికథనమ్,
తదథంమాముపాస్వేతి కింస్వోపాసనముచ్యతే, ఉతస్వానస్థపర
మాత్మోపాసనమితి విచారః, యదాస్వోపాసనోక్తిః, తదాత్వాప్రహ
ణాద్యగుణమానందాదేవణానీయత్వేన ఆనందాదిగుణానా మము
ఖ్యత్వాద్ధితమోపాసనకమతయోక్త ఇన్ద్రోకతిజగత్కారణంప్రసిద్ధ
జీవభావఇన్ద్రోకతి పూర్వపక్షైఃఫలఫలిభావః, యదాస్వానస్థపరమా
త్మోపదేశః, తదాఆనందాదిగుణానుగుణం త్వాప్రహణాదేవణానీయ
త్వాదానందాదిగుణానాముఖ్యత్వా ద్ధితమోపాసనకమితా భూతఇన్ద్రో
ప్రాణాబ్ధినిడిప్రకీర్ణః పరమాత్మైతి సర్వవేదాన్తవేద్యం జగత్కారణం
బ్రహ్మపరమాత్మైతిసిద్ధాన్తైఃఫలఫలిభావః. తస్మాత్ - ఇన్ద్రోశబ్దస్యజీవవి
శేషవచ ఉపాస్యత్వేన నిడిప్రకీర్ణసిద్ధః, ప్రసిద్ధఇన్ద్రోస్సయంజగతో
కారణంభవతిహిత్యోన్వయః, సనుజీవస్యైన్ద్రోస్య జగత్కారణత్వంతా
వతాకథంసిద్ధ్యతి ఉపాస్యత్వేన జగత్కారణత్వవ్యాప్తేన తస్మిన్ద్య
తీతిచేత్ సకేవలముపాస్యత్వమాత్మిం జగత్కారణత్వవ్యాప్తమ్,
జగత్కారణాదితరస్యాపి మోక్షైతరీఫలాధికనాముపాస్యత్వాత్
మోక్షోపాయతయాఉపాస్యత్వం జగత్కారణత్వవ్యాప్తమపి నాతి
నిడిప్రమ్, ఇత్యాశబ్ద్య హితమోపాసకమత్యస్య అతిఇన్ద్రో
నిడిప్రమ్ మోక్షోపాయతయాఉపాసకమత్యేన ఇన్ద్రోస్య జగత్కారణ

త్వంసిద్ధ్యతీత్యాహ - జీవస్త్వితి - జీవఇంద్రోస్తు, మెహితతమంపరం
 త్వంవృణీష్యేతిష్పప్యః - పౌతద౯నెనమునినాష్పప్యః, సః - ఇంద్రః, ము
 నో - పౌతద౯నస్య, మాముపాస్వేతి, హితతమాంస్వాత్తోపాసామ
 ఘోచతోఖిల్విత్యన్వయః, హితతమనరస్యపౌతద౯నెనప్తతత్వాత్
 తంపౌతుక్యవదిప్తం మాముపాస్వేతిస్వాత్తోపాసనంహితతమమితిగమ్య
 శాస్వాపాసనస్య హితతమతోష్వక్తిమాతేతి అస్యమోక్షోపాయత్వం
 కథంసిద్ధ్యతి, తత్పిద్ధావపి మోక్షోపాయతయా ఉపాస్యస్యజగద్ధేతు
 త్వంకథంసిద్ధ్యతీత్యత్యాహ - మోక్షోపాయోహీతి - మోక్షోపా
 యోహిజీవహితతమోభవతి, తావతాకిమిత్యత్యాహ - సాచేతి—
 సాచ - మోక్షోపాయభూతాచ, హేతోరూపాసా-జగత్కారణాపా
 స్తిః, జగత్కారణాపాసనస్య మోక్షోపాయత్వే కిమ్తానమిత్యత్యా
 హ - మోక్షఐతి - అస్యాః - జగత్కారణాపాసనాయాః, మోక్షే
 హేతుః, మోక్షోపాయత్వమ్, నిగమశిఖరగమ్ - వెదాంతభాగ
 ణమ్, తస్మైతివాక్యమ్ - తస్యతావదేవచిరంయావన్నవిమోక్ష్యే అథ
 సంపత్స్యే) ఇతివాక్యమ్, వక్తి - పౌతిపాదయతీత్యథః. నిరుక్తవా
 క్యస్యసద్విద్యావాక్యగతత్వేన సద్విద్యాయా జగత్కారణాపాసన
 రూపత్వేన తన్నిష్ఠస్యమోక్షపౌతిపాదకమిదంవాక్యం కారణాపాస
 నస్య మోక్షహేతుత్వేప్రమాణమితిభావః, పూర్వఃపక్షముపసంహర
 తి - తస్మాదితి - తస్మాత్, పూర్వోక్తహేతుబలాత్, అత్రోపసిద్ధే
 ఇంద్రేఖిలు జగద్ధేతుతాఉచితేత్యన్వయః, ఇతిశబ్దఃపూర్వఃకాక్షోపసం
 హారణద్యోతయతి,

సూ || * నవక్తురాత్మోపదేశాదితిచేదధ్యాత్వ

సంబంధభూమాహ్యస్తి *

శ్రీః యదు క్తమింద్రప్రాణశబ్దనిదిష్టస్య ఆనందోఽజరోఽమృత
 తత్త్వనైకాధ్యాత్మదయంపరంబ్రహ్మేతి, తన్నోపపద్యతే, మామేవ
 విజానీహి (ప్రాణాస్తిపజ్జాత్కాశమ్మామాయురమృతమిత్యుపాస్వ) తి
 వాక్యేహీంద్రః (తి)శిషాణంత్వాప్తిమహానమిత్యేవమాత్మనా త్వా
 ప్తిసధాదిభిఃపజ్జాతజీవభావస్య స్యాత్తనవపైరాచాస్యతాం పృతడ
 నాయోపదిశతి, అతడవకమేజీనవిశేషత్యవగతేనతి ఆనందోఽజ
 రోమృతత్వాదిభిరుపసంహార స్తదనుగుణవనవణానియతిచెత్,
 పరిహరతి అధ్యాత్మసంబద్ధభూమాహ్యస్తిక్, అత్తనియసంబద్ధసా
 ధ్యాత్మసంబద్ధః తస్యభూమాభూయస్తవ్మ్, బహుత్వమిత్యథః..
 ఆత్మన్యాయేతయాసంబద్ధభూమానాంబహుత్వేన సంబద్ధబహు
 త్వమ్, తచ్చ అస్తిక్వ క్తరిపరమాత్మన్యైవ సంభతి, (తద్యథారథ
 స్యారేషునెమిరపికతా నాభావరాఅపికతా ఏవమైవైతాభూతమా
 త్మాఃపజ్జామాత్రా స్వసికతాఃపజ్జామాత్రాఃప్రాణేఽపికతా స్సవ
 వప్రాణవపజ్జాత్తా ఆనందోఽజరోమృతః) ఇతి భూతమాత్రాశబ్ద
 న అచేతనవస్తుజాతమభిధాయ పజ్జామాత్రాశబ్దేన తదాధారతయా
 చేతనవగజ్జాభిధాయతస్యాప్యాధారతయా ప్రకృత మింద్రప్రాణశ
 బ్దాభిధేయన్నిదిశ్య తమేవ ఆనందోఽజరోమృతత్వత్వపదిశతి, తదేత
 చ్చైతనాచేతనాత్త కృత్సవస్తాధారత్వం జీవాదథానరభూతే
 ఽస్తిక్వ పరమాత్మన్యైపాపద్యతత్వత్వథః. అథవా అధ్యాత్మసంబ
 ద్ధభూమాహ్యస్తిక్ - పరమాత్మాసాధారణధర్మసంబద్ధోఽధ్యా
 త్మసంబద్ధః, తస్యభూమా - బహుత్వంహి అస్తిక్వవికరణేవిద్యతే,
 తథాహి, ఏకమం త్వమేవమేవరంప్రణీప్య యంత్యమ్మనుష్యాయహి
 తతమమ్మన్యసే ఇతి మాముపాస్వేతిచ పరమాత్మాసాధారణమోక్ష

సాధనోపాసనకర్మత్వం ప్రాణశబ్దనిధిప్రస్థాప్తస్య ప్రితీయతే,
తథా (ఏష ఏవ సాధుకర్మకారయతి, తం య మేభ్యాలోకేభ్య ఉన్నీసీ
షతి, ఏష ఏవాసాధుకర్మకారయతి తం య మథోనిసీషతి) ఇతి సర్వ
స్యకర్మణః కారయితృత్వం పరమాత్మధర్మః. తథా తిద్యభావక
స్యారెషు నేమిరిపి తా నాభావరాలిపి తా ఏవ మేవై తాభాతమా
తాః ప్రిజ్ఞామాతాస్వపి తాః ప్రిజ్ఞామాతాః (ప్రాణైః పి తాః)
ఇతి సర్వాధారత్వం లభ్యైవధర్మః; తథా స ఏష ప్రాణ ఏవ ప్రిజ్ఞా
త్వానన్దోఽజ్యోమృతిః) ఇత్యేతేపి పరమాత్మనీవధర్మః, (ఏష
లోకాధిపతి రేష సర్వేశః) ఇతిచ పరమాత్మస్వవసంభవతి, తదేవ మ
ధ్యాత్వ సంబంధభూమ్నోఽలీచిద్యమానత్వాత్ పరమాత్మైవాత్మీ
ఇంద్రప్రాణశబ్దనిధిప్రస్థః,

శ్లో॥ జీవత్వం వక్తరీంద్రే ప్రిథమమవగతంత్యాప్తీహ
స్తృత్వలిక్ష్ణాన్నైయం తస్మానుగున్యాదతరదనుగమో
బ్రహ్మణానతిశిష్టామ్ । ప్రిప్రాన్నైత్యాదిసూత్రే
పహరితిమునిర్ధ్యాత్త సంబంధభూమ్నా భూయోభి
బ్రహ్మధర్మైరితిభవతిపునః హేతునిష్కర్షణ ఏషః॥

భూయాంసోబ్రహ్మధర్మః ఖలు సమభిహితాఉక్త
సద్దర్శనతే ముక్త్యధఃంప్రాగుపాస్యత్వమిహాతు
కథితం మాముపాస్వతివాక్యే । సర్వాధారత్వమ
తాభిహితమిహాపునస్తవ్యథేత్యాదివాక్యే సర్వత్ర
ఋగిరకత్వం కథితమిహాత్యైవైషవసతివాక్యే ॥ ॥

సాధుస్యస్యశ్శికామణ్యసి కథితమిహావ్యర్చనలోకాధి
పత్వం హ్యేతేవై బ్రహ్మధర్మః ఇహ సమభిహితా యే

మణిమల్లూపి కాఖ్యయా వ్యాఖ్యయాసహితా - తత్త్వరత్నావళిః ౧౪౧౩

తుజీవనహిస్యః । ఏమాంభూయస్త్యతొత్తోభవతి
 ఘనరిరియంప్రీణిత్వోనజీవః కిన్వనోతస్తదస్త్య
 తథాపరమాత్మతీసుతీస్యభావః ॥ ॥ ॥

అ ॥ యమక్తమానస్తథిత్యాదివాక్యేన బ్రహ్మణానుగమా
 దిద్ద్రీప్రీణితబ్దనిధిః ప్రోబ్రహ్మవేతి, తదయుక్తమ్, ప్రథమం త్రిశీ
 మాణంత్యాప్తిమహానమిత్యాదివాక్యేన ఇద్ద్రీస్యజీవత్వనిశ్చయా
 త్తదానుగుణ్యేనైవ ఆనస్తథిత్యాదివచనావ్యథాస్య ఎక్తవ్యత్వాది
 త్యాశక్య నవక్తురిత్యాదిసుత్రోపరిచాతీత్యాహ - జీవత్వమితి—

టీ ॥ వక్తరి - మాముపాస్వేతుస్పదేష్టః, ఇద్ద్రీ, త్యాప్తి
 హస్త్యత్వలిక్లాత్, త్రిశీమాణంత్యాప్తిమహానమిత్యాదివాక్యేన
 ననలిక్లాత్, ప్రథమంజీవత్వమవగతమ్, తస్మానుగుణ్యాత్ - తద్వా
 క్యస్మానుగుణ్యాత్, ఇతరీ - ఆనస్తథిత్యాదికంవాక్యపి, నయమ్,
 వణానీయమ్, ఉపకృమప్రబల్యాదితిభావః, బ్రహ్మణానుగమః,
 ఆనస్తథిత్యాదినాయుప్రీక్షః ననెతిశబ్దాం ప్రాప్తమ్, నెత్యాదిసు
 త్రో - నవక్తురాత్మోపదేశాదితీచెన్నాధ్యాత్మసంబంధభూమాన్వ్యాప్తిస్త్వి
 తీసుతే, మునిః అపహరతి - పరిహరతీత్యథాః, కేనహేతుసత్య
 త్రాహ - అధ్యాత్మసంబంధసూక్ష్మేతి - హేతువాక్యస్య నిష్కృష్టే
 ధమాహ ధూయోభిరితి - ధూయోభిబ్రహ్మధమైరిత్యేవ హేతు
 నిష్కృష్టోధవతీత్యన్వయః, ఇద్ద్రీప్రీణితబ్దనిధిః ప్రోబ్రహ్మ । ధూయో
 భిబ్రహ్మధమైః । ఇతిప్రీతిజ్ఞాహేతువాక్యే అత్రో అవధేయః । కేతే
 భూయాంసాబ్రహ్మధమా ఇద్ద్రీప్రీణితబ్దనిధిః ప్రోభిహితాః, యై
 రస్త్విబ్రహ్మత్వం ప్రసాధ్యతే, ఇత్యత్ర తాదానూకప్రదర్శయతి
 భూయాంసంతి - ఉక్తసందర్భే - ఉక్తప్రకరణే ఏతే - వత్సమా

ణాః, భూయాంసోబ్రహ్మధర్మాః ఖలుసమభిహితాః - పోక్తాః ఇత్య
 థాః, తావిశిష్యప్రదేశయతి - ముక్త్యథామితి - పాక్ - ప
 థమే, ఇహమాముపాస్వేతివాక్యే, ముక్త్యథామపాస్వత్వం కథిత
 మ్, మోక్షసాధనోపాసనకమత్వం ప్రతిపాదితమిత్యథాః. ఇహ
 తద్యథాస్వాదివాక్యే - తద్యథారథస్య అరేషుసేమిరపితానా
 భావరాతిపితావమేవై తాభూతమాతాః పృజ్ఞామాతాస్వపితా
 తాః పృజ్ఞామాతాః పాణిణిః పితాః) ఇతివాక్యే, అతి - పాణిశబ్ద
 వాచ్యే ఇంద్రే సర్వాధారత్వపాభిహితమ్ - ప్రతిపాదితమిత్యథాః, భూ
 తమాతాశ్చైవ కృత్స్నమచిజ్జాతముక్త్యా తదాధారత్వేన పృజ్ఞా
 మాతాశ్చైవ కృత్స్నం జీవజాతముక్త్యా పాణిణిః పితా ఇతి పాణిశ్చ
 తదాధారత్వప్రతిపాదనాత్ సర్వాధారత్వం . పాణిశ్చక్రంభవతీతి
 భావాః, తదైవ, ఏష ఏవేతివాక్యే - ఏష ఏవసాధుకమకారయతితంయ
 మేభ్యాలోకేభ్యఉన్నినీపతి, ఏష ఏవసాధుకమకారయతితంయమ
 ధోనినీపతీతివాక్యే, సాధుని, అన్యత్ర - అసాధుని, సర్వాత్పాపిక
 మణి, ప్రేరకత్వమహ కథితమిత్యన్వయః. ఇహ అన్యత్లోకాధిపత్య
 ఇన్ద్ర కథితమ్ - ఏష లోకాధిపతిరితికథితమిత్యథాః. ఏతేషాంబ్రహ్మసా
 ధారణధర్మాత్వాత్ సర్వబ్రహ్మత్వసాధకత్వమిత్యాహ - ఏతేవై ఇతి
 యజ్ఞేవసహస్యః, తేవేతేబ్రహ్మధర్మా ఇహ సమభిహితా ఇత్యన్వయః,
 సూతార్థన్నిగమయతి - ఏషామితి - ఏషామ్ - ఉక్తధర్మాణామ్
 అతోభూయ స్వతః - భూయ స్వరూపాక్తహేతోః, అయంపాణి
 ఇంద్రః ఇంద్రోపాణిశబ్దనిదేశ్యోయమ్, నజీవా, క్షిప్రతితాన్యః, ఇహత
 ద స్తస్థితః - పరమాత్మేతి సూత్రోన్యభావఇత్యన్వయః,

శ్రీ అ || కథంతహిం బ్రహ్మతజీవభావస్యేంద్రస్య స్యాత్తన
 ఉపాస్యత్వోపదేశస్సంగచ్ఛతే, తతానా—

నూ ! * శాస్త్రదృష్ట్యాతూపదేశోవామదేననత్ *

శ్రీ ॥ పృథ్విశబీవభావెనైస్త్రిణ మామేవవిజానీహి మాముపా
స్య ఇతి ఉపాస్యస్యబ్రహ్మణ స్వాత్మత్వైరేనాపదేకోయం నపిమాణా
స్తరపాప్రహ్లాత్పావలోకనకృతః, అపితుశాస్త్రైఃసాత్వద్వష్టికృతః
ఏతదుక్తంభవతి, (అనెనజీవేనాత్మనాసుపివిశ్వనామరూపేవ్యాకర
వాణి * ఐతదాత్మ్యమిదంసర్వమ్ * అస్తఃపివిష్టశ్వాస్తాజనానాం
సర్వాత్మా * యతత్తంతిన్నాత్మనోస్తనోయమాత్మానవేదయస్యా
త్మాశరీరం యతత్తానమస్తనోయమయతి, ఏవసర్వభూతాస్తరాత్మా
అపహతతత్త్వాదిప్యోదేవ ఏకొనారాయణః) ఇత్యేవమాదినాశాస్త్రై
ణ జీవాత్మశరీరకంపరసూత్మానమవగమ్య జీవాత్మవాచిరామహాస్త్వ
మాదిశబ్దానామపి పరసూత్మన్యేన సర్వచనానంజ్ఞాత్వా మామేవ
విజానీహి మాముపాస్వేతి) స్వాత్మశరీరం పరసూత్మానమేవ ఉపా
స్యత్వైరేనాపదిదేశేతి, వామదేవవత్ - యథా వామదేవః పరస్యబ్ర
హ్మణస్సర్వాస్తరాత్మత్వం సర్వస్యచతచ్చరీరత్వం శరీరవాదినాశ్చ
శబ్దానాం శరీరణిపర్యవసానం షశ్యక్ అహమితిస్వాత్మశరీరకంపరం
బ్రహ్మనిదిశ్య తత్సామానాధికరణ్యేన మసుసూర్యాదీక్ వ్యవదిశతి
తద్దైతత్వశ్యక్ ఋషివాక్ మదేనఃపృథివీదే అహమ్మయరథవంసూర్య
శ్చహంకక్షీవాన్మషిర స్త్రివిహి) ఇత్యాదినా, తథాచపృష్టాదః (సర్వ
గత్వాదనస్తస్యసవహమనస్థితః । మత్తస్సర్వమహంసర్వంమయి
సర్వంసనాతన) ఇత్యాదివదతి,

శ్లో॥ వనస్తహి హవాశ్య పరివిదితనిజజ్జవాత్తభావ
స్యవత్తుసాన్వసాన్వత్వాపదేశః కథమతితుహరత్వతః
శాస్త్రోత్తిశ్శామ్ । మామవెత్వాదికేయం హ్యు

పనిపదిపరబ్రహ్మణస్సాన్వితభావేనోపాస్యత్వోక్తిః
త్వాప్రవిదితనిజజీవాత్తభావస్యచాస్య ॥

సైన్ద్రస్యత్వస్యమానాద్భవతి పునరముంజానతస్సాన్విత
త్తభావందృష్ట్యైయం శాస్త్రోతస్సాన్వితనగ్నివిహతి
నోఽభవత్యేతదుక్తమ్ । శాస్త్రైస్తన్నామయాప
ప్రణయనవిషయైబ్రహ్మజీవాత్తదేహఃజ్ఞాత్వాజీవా
త్తవాచిన్యపివచసి పరబ్రహ్మణీహైవవృత్తిమ్ ॥ ॥

స్వాపాస్యత్వోపదేశోభవతిపునరయం వామదేసస్య
వాగ్మత్ సావాత్త్వం హ్యేషయద్వస్థగవతితుప
రబ్రహ్మణీహైవవృత్తిమ్ । సంవశ్యక్ జీవవాచోప్య
హమితితువరంబ్రహ్మతత్సాన్విత దేహానిదికత్వైత
త్సమానాధికరణమనుయోర్యాదివాచోభిధత్తై ॥ ॥

మానంతర్దైతదిత్వాదికమిహ వచనంసవగత్వాదితీ
దంప్రహ్లాదన్యాపినందృశ్యతగ్నిహతు పరబ్రహ్మణస్సాన్విత
త్తత్వాక్తా । ॥ ॥

అ ॥ ఉత్తమసూత్రంశక్వాయాఅవతారయతి-ఏవస్తహీకల

టీ ॥ ఏవస్తహీక - పరబ్రహ్మణ ఏవత్ర ఇంద్రప్రాణశబ్దవా
చ్యుత్యై, ఇహవాక్యై - మామేవవిజానీహి మాముహస్వేతివాక్యై
ప్రవిదితనిజజీవాత్తభావస్య, వక్తుః - వక్తురింద్రస్య, స్వాపాస్యత్వోప
దేశః - స్వస్యైవోపాస్యత్యేనోపదేశః, కథమితిశక్వామ్, శాస్త్రై
త్యతి - శాస్త్రైతిసూత్రై, వారతి - పరిహరతీత్యర్థః.

పరివిదితనిజజీవాత్తభావస్యేశ్యస్య (ఇదిపరమేశ్వర్యై, ఇత్యాదిపరి
 కృతిప్రశ్నయవిభాగేన పరమాత్మపరత్వ మింద్రిదీశబ్దానామయు
 క్తమ్, తావద్భివృద్ధినిజ్ఞనివాహనముపై, తత్కథమింద్రిదీశబ్దప
 రమాత్మనివాహనవిభావః, మానకాపగమాత్మపరత్వసాధకహేతు
 నుక్తః పూర్వపక్షయుక్తైఃకపరిహారిత్యాశక్త్యాం నూత్రావ
 తారితభావః, నూత్రాన్యథాంవదత్ అథాన్నికుక్తశక్త్యాపరిహ
 రినికారమపివదతి - మామెవేతి - ఉపనిషది, ఉక్తాభియంతామెవే
 త్యాదికా, పరివిదితనిజజీవాత్తభావస్య - పరిజ్ఞాతస్వకీయజీవాత్త
 భావస్యాపి అస్యేస్త్రస్య, పరిబ్రహ్మణస్సాన్విత్తభావేనోపాస్యత్వా
 క్తిః, అస్యనూనాత్ స్యాత్తభావంజానతోభవతి, శాస్త్రీశస్సాన్విత్త
 నూదృష్ట్యాభవతి, ఇతి - అతాహేతి, నూపహతిః - నదోషఇత్య
 భః, శాస్త్రీశేత్యస్యస్వానుభవపరిత్యక్తేణ ఆత్మానలోకనే జీవమా
 త్రినికాశః, శాస్త్రీణతన్ములమోగేనచ ఆత్మానుభవే పరమాత్మప
 ర్యంతతయాపరికాశితభావః, సహిపరిమాణవిశేషేణ అస్యతే పరి
 మేయమన్యద్భవతి తచ్చ శాస్త్రీంకిమిత్వతాహ - భవత్వేతినుక్తమి
 తి - ఏతనుక్తంభవతీత్యశ్చయః, నామరూపపరిణామవిషయైః - నా
 మరూప వ్యాకరణపరితీపాదకైః, శాస్త్రీః - అననజీవేనాత్మనానుప్రవి
 శ్యనామరూపే వ్యాకరణవాణీత్యాదిశాస్త్రీః, జీవాత్మదేహమ్—
 జీవాత్మకరీరకమ్, తద్బ్రహ్మ, జ్ఞాత్వా, జీవాత్మవాచిన్యపి - జీవాత్మ
 నాచకేపి, వచసి - శబ్దే, ఇహపరిబ్రహ్మజ్యేవ, సృష్టిమ్ - పర్యవసాన
 మ్, జ్ఞాత్యేత్యనుపజ్ఞేనాన్వయః, వామదేవస్యవాగ్విదయంస్వోపాస్య
 త్వాపదేశోభవతీత్యశ్చయః, వామదేవస్యవాగ్విదయైక్యంవిప్రణాతి
 సావాత్మమితి - ఏషః - వామదేవః, ఇహభగవతిపరిబ్రహ్మజ్యేవ
 సావాత్మమ్ - సర్వాన్తరాత్మత్వమ్, జీవవాచాపి - జీవవాచిక

బ్రహ్మపి, ఇమౌవ - బ్రహ్మజ్యేన, వృత్తిమ్ - పర్యవసానమ్, సంపశ్యన్
అవలోకయన్, అహమితి - అహమ్మనురభవంసూర్యశ్చైత్యాదివ్య
హంశబ్దేన, స్వాత్మదేహమ్ - స్వాత్మశరీరకమ్, తత్పరంబ్రహ్మనిది-
శ్య. ఏతత్సమానాధికరణమనుసూర్యాదివాచ్యః - ఏతత్సమానాధికర-
ణతయా మనుసూర్యాదిశబ్దాః, అభిధత్తై - వదతీత్యధః. ఏవమ-
యమభిధత్తైత్యత్ర కింపిమాణమిత్యత్రాహ - మానమితి - ఇహ
ఏవంవామదేహాక్తౌ, తద్దేతదిత్యాదికమ్ - తద్దేతత్పశ్యన్ ఋషివా-
చమదేవఃపృతిపేదే ఇత్యాదివాక్యమ్, మానమ్ - సమానమిత్యధః
ఉక్తాఞ్శాపిహ్లాదవచనమపి పిమాణమాహ - వచనమితి - ఇహ
పరబ్రహ్మణస్సాత్మతోక్తౌ - స్వాత్మత్వేనోక్తౌ, సర్వగత్వాదితీదమ్
సర్వగత్వాదనన్తస్య సవవాహమవస్థితః, మత్తస్సర్వమహంసర్వం
మయిసర్వంసనాతనై ॥ ఇతీదంపిహ్లాదస్యాపివచనమ్, సందృశ్యత
ఇత్యన్వయః,

శ్రీ ౨ ॥ అస్మిన్పరికరణేజీవవాచిత్యైరచిద్విశేషాభిధాయభి-
శ్చ ఉపాస్యభూతస్యపరస్యబ్రహ్మాభిధానై కారణంచోద్యపూర్వ-
కమాహ—

నూ ॥ జీవముఖ్యప్రాణలిక్ష్ణాన్నతిచెన్నూపాసాత్త్రైవిభ్యా
దాశ్రితత్వాదిహతద్యోగాత్ * ౧-౧-౩౨

శ్రీ ॥ నవాచంవిజ్ఞానీతవక్తారంవిద్యాత్ త్రిశీమాణం
త్వాప్త్యైమహానమ్ * అరున్దుఖాన్యతీనాలాప్యకేభ్యఃప్రాయచ్చమ్
ఇత్యాదిజీవలిక్ష్ణాత్ యావదస్మిన్శరీరే ప్రాణావసతితావదాయః,
అథఖలుప్రాణవీచపిజ్ఞాత్తైసంశరీరంపరిగృహ్యత్యాపయతి ఇతిము-
ఖ్యప్రాణలిక్ష్ణాచ్చ నాధ్యాత్మసంబద్ధభూమేతిచేత్ న ఉపాసాత్త్రైవి

ఖ్యాదైత్యః, ఉపాసనాత్త్రైవిధ్యముపదెష్టుః తత్తచ్చబైసాభిధానమ్, విఖిలజగత్కారణభూతస్య బ్రహ్మణస్వరూపేణానుసన్ధానం భాక్తృవగళశరీరకత్వానుసన్ధానం భాగ్యభాగోపకరణశరీరకత్వానుసన్ధానం జ్ఞాతి త్రివిధమనుసన్ధానముపదెష్టుమిత్యథః, తదిదంత్రైవిధంబ్రహ్మనుసన్ధానం పరీకరణాంతరేష్యస్యాశ్రితమ్, సత్యంజ్ఞానమనంతంబ్రహ్మః ఆనందోబ్రహ్మత్వాదిషు స్వరూపానుసన్ధానమ్, తత్సప్తవ్యవస్థానామప్రావిశత్ తదనుచరీశ్యసచ్చత్యచ్ఛాభవత్, నిరుక్తజ్ఞానిరుక్తజ్ఞానిలయనజ్ఞానిలయనజ్ఞాన విజ్ఞానజ్ఞానిజ్ఞానజ్ఞాన సత్యజ్ఞానృత్యజ్ఞాన సత్యమభవత్ ఇత్యాదిషు భాక్తృశరీరతయా భాగ్యభాగోపకరణశరీరతయాయానుసన్ధానమ్, ఇహాపిపరీకరణతత్త్రైవిధమనుసన్ధానంయజ్యతవవేత్యథః, ఏతదుక్తంభవతి, యత్రహిరణ్యగర్భాది జీవవిశేషాణాం పరీకృత్యాద్యచేతనవిశేషాణాం పరమాత్మాసాధారణధర్మయోగః, తదభిధాయనాంశబ్దానాంపరమాత్మవాచిత్యబైసానిమానాభికరణ్యంవాద్యత్యే, తత్ర పరమాత్మసంతతచ్ఛిదచిద్విశేషాస్త్రాత్తత్వానుసన్ధానం పరీతిపిపాదయిషిరయితి, అతోత్ర ఇన్ద్రాగ్రాణశబ్దనిర్దిష్టజీవాదభావస్తరభూతపరమాత్మైతిసిద్ధమ్,

ఇతి శ్రీభగవద్రామానుజ విరచితే శారీరకమీమాంస

సాధాప్యే పరీథమస్యాధ్యాయస్యపరీథమఃపాదః.

—————(*)—————

శ్లో || జీవోక్త్యాచిద్విశేషోక్తిభిరపిచ పరబ్రహ్మణా భాషణేతూపాస్యస్యైతస్య హేతుం పరీకరణభావవైచాద్యపూర్వకం బ్రవీతి । జీవస్యత్వాప్రమాన్యత్వముఖతఃఉదితాల్లింగతః ప్రాణలింగాద్వాక్యేవైయావదిత్వాదికభావకథితానైషమత్యాక్షిపస్తమ్ ||

ప్రత్యాచప్రహృషసాసాశ్రియకథనకృతే బహ్మణః
ప్రాణజ్యేష్ఠాక్షిభ్యామెతత్సుసంకీర్తనమతికథయన్జన
ముఖ్యతీసూతే | హేతూస్త్వేవాపరిబ్రహ్మణః
భవతితీప్రికారాహృషసాసాస్వాభావాద్భక్తృభా
గ్యాదికసకలతనుజ్ఞేనచెత్యాగమాన్తే || ||

హోక్తోచాసాతీయంవై కథయితుమిహశుబహ్మణః
ప్రాణశబ్దాద్ద్యోక్త్యాచాభిధానంశృతమితిభగవతూహి
తీకారాభినన్ధి | అస్యత్రాప్యశ్చిత్తాబ్రహ్మణః
నిషఙ్గితీప్రికారా వ్యుచాసాసశ్చిజ్ఞానాదివాక్యేభగ
వతఉదితాస్త్వేనాపేణాదిన్తే || ||

తస్మైష్ట్యేత్యాదివాక్యోదిచినుభయరూపేణసంద్విక
తస్యహోక్తోచాసాస్వయత్పానుకథితుమాచైతద్వివక్షే
తిభావః | అతేనదస్త్యథతత్త్వంభవతి భగవతోభ
మయోగస్తుయశ్చిహోక్తోధాత్రాజీవే ప్రకృతిపరి
ణతోవాశురీతోచిద్విశేషే || ||

తత్తచ్చబ్రహ్మమానాధికరణ ఉదితోవాపరిబ్రహ్మణః
స్తత్రేషామాస్తరాత్త్య ప్రమితిరభిహితాబ్రహ్మణి
స్యాదిమోతి | హోక్తేన్త్రాప్రాణశబ్దాభిహితప్రవాళతో
థాన్తగంసోక్తజీవాన్ సనస్యాస్యస్తరాత్కాపర
మపురుషప్రక్షయత్యతీర్థమ్ || ||

ఇతితత్త్వరత్నానశ్యాం ప్రకమన్యాధ్యాయస్య
ప్రకమనాదః.

అ || ఉత్తరసూత్రమివతారయతి - జ్యేష్ఠాక్షితి

మణిమల్లూపి కాఖ్యయూ వ్యాఖ్యయూసహితా - తత్పరత్నావళి: ౧౪౨౧

టీ: ఉపాస్యస్యనీతస్యసంబంధాః, ఇహపరీకరణే, జ్యేష్ఠా
 క్త్యా - జీవవాచీన్ద్రాగ్రదైవ, అచిద్విశేషోక్తిభిరపి - అచిద్విశేషవాచి
 పాగిణాదిశబ్దైః, భావణ - అభిధాన, హేతుమ్ - పరీయా జనమ్,
 చాద్యపూర్వమ్ - శబ్దాపూర్వమ్, బ్రహ్మ - వక్తృత్వభావః, సూ
 తాభిరేవాహ - జీవస్యేతి - తాన్వప్రసాదస్తవ్యముఖతః - తాన్వ
 ప్రసాదస్తవ్యసంబంధతః ఉదాహరణ - త్రిశీమాణంతాన్వప్రసాదస
 మిత్యాదినోక్తాత్, జీవస్యలింగతః, - లింగాత్, యావదిత్యాదికే—
 యావత్ స్థితీశరీరపాగిణావసతి తావదాయః ఇత్యాదికే, ఇహవా
 క్యకథితాత్, పాగిణిల్లాత్, నైవమితి - నాధ్యాత్మసంబంధభూమితి
 అక్షిప్తమ్ - చాదయన్తమ్, పరీత్యాచప్తే - నిరాకరణీత్యభావః,
 పరీత్యాఖ్యానపరీకారమాహ. ఉపాసాతీయకథనకృత్యై - బ్రహ్మణః
 పాగిణీజ్యేష్ఠాక్తిభావః - పాగిణీజీవవాచీశబ్దాభ్యామ్, ఏషాన్వీత్యే నమ్
 ఉపాసాతీయకథనకృత్యై - ఉపాసాతీయోపదేశాభావః. ఇతి, జీవ
 ముఖ్యతీయాతేకకథనకృత్యాచప్తైతిపూర్వేణాన్వయః, ఉపాసా
 తీయంవిన్యూతి - హేతురితి - ఇహాగమాన్తే - వేదాన్తే, హే
 తుః - జగత్కారణస్య, పరబ్రహ్మణః, ఏషాఉపాసా, త్రిపరీకారా
 హిభవతి. త్రివిధాహిభవతీత్యభావః, త్రివిధ్యముపపాదయతి—
 స్వాభావాదీతి - స్వాభావాత్, స్వస్వభావేన, భోక్తృభాగ్యాదిక
 పకలతయత్వేన - భోక్తృభూతజీవశరీరకత్వేన భోగ్యభాగ్యోపకరణా
 చిచ్ఛరీరకత్వేన చెత్యభావః.

ప్రాక్టోపాసాతీయమ్ - కథితోపాసనాశ్రయమ్, కథయితుమ్,
 ఉపదేశ్యమ్, ఇహ - అస్మిన్నుపనిషద్వాక్యే, బ్రహ్మణః ప్రాణశబ్దా
 త్, ఇన్ద్రోక్త్యాచ - ఇన్ద్రాగ్రదైవ, అభిధానకృతమితి భగవత్సూక్తికా
 తాభిసంబంధః, భగవత్సూక్తికారస్యభావఇత్యభావః. ఏతావతాసూక్తి

జీవముఖ్యచారిణిక్లాన్తేతిచెన్నూచాసాత్రైవిధ్యా దిత్వస్తస్యభాగ
స్యాథక ఉక్తోభవతి, అథ ఆశ్రితత్వాదిత్యస్యాథకమాహ — అస్య
త్రాపీతి - అన్యసిడసనిషద్యసి, బిహ్మణః త్రివికారాపుష్పాసా—
త్రివిధాపుష్పాస్తీ, అగ్రితాఅజ్జీకృతైశ్యథః. కుతీరదాశ్రయణ
మిత్యత్రాహ - సత్యజ్ఞానాదివాక్యైశ్చ - సత్యజ్ఞానాదివాక్యై - సత్యం
జ్ఞానమనంత్రబిహ్మ ఆనందోబిహ్మత్వాదికేవాక్యై, భగవతః - స్వస్వ
రూపాణాదిన్తా - ఉచాస్తీ, ఉదితా - ప్రోక్తైశ్యథః.

అవశిష్టముచాసాద్వయం కుతీరప్రాక్రమిత్యత్రాహ - తత్పు
ష్పైత్యాదీతి - తత్పుష్పైత్యాదివాక్యై - తత్పుష్పైత్యైతదేవానుచారివి
శత్ తతనుప్రవిశ్యసచ్చత్యజ్ఞాభవదిత్యాదివాక్యై, చిదచిదుభయ
రూపేణనందశితస్య - చిదచిదుభయశరీరకతయా ప్రతిపాదితస్య,
బిహ్మణాశ్రిత్యనుపజ్ఞేనాన్వయః. ప్రోక్తచాసాద్వయం - ప్రోక్తం
భాక్తశరీరకత్వేన భోగ్యభోగోపకరణశరీరకత్వేనచ ఉపాసనంద్య
విధమ్ - అనుకథితమ్ - ప్రతిపాదితమిత్యథః. ఇహతద్యోగాదిత్య
స్యాథకమాహ - ఇహచేతి - ఇహచ—అస్తిన్నుపనిషద్వాక్యైశ్చ,
ఏతద్వివక్షా - ఉపాసనాతీయవినయో, ఇతిభావః, ఇత్యభిసంధిరీత్యథః.
త్రివిధానుసంధానకతావ్యపి అతిచిద్విశేషాచిద్విశేష విశిష్టత్వోక్తిః
కథమ్, సామాన్యనచిదచిద్విశిష్టానుసంధానంహి ప్రకరణాంతరోక్రమ
త్యపేక్షాం ప్రశమయన్ అస్యన్యాన్యస్య ప్రతీతదానవిద్యామాత్రీవి
షయత్యజ్ఞానివారయన్ విశిష్టోపాసనపరత్వవిహ్నుజ్ఞాదత్యాయతి—
అతేదమితి- యతీ- యస్మిన్వాక్యై, ధాత్యాదిజీవై- హిరణ్యగర్భా
దిరూపజీవవైశేషే, భగవతోధర్మయోగః - భగవదసాధారణధర్మ
యోగః- ప్రోక్తప్రతిపదితః, ప్రకృతిపరిణామో - ప్రకృతిపరిణామరూ

పై, అచిద్విశేషేవా- శూరితః, శూరియతే, తత్తచ్చబై-చిదచిద్వాచిశబైః,
 పరబ్రహ్మశబ్దః- పరబ్రహ్మవాచిశబ్దః, సమానాధికరణావా, ఉదితః—
 ప్రాక్తః, తతః, ఏషామ్ - ప్రాక్తచిదచితామ్, ఇహబ్రహ్మణి, అస్త
 రాత్మ్యపరిమితిః - అస్తరాత్మ్యపరిమితిః, అభిహితేతి - పరిపాది
 తేతి, అధికతత్వమితిపూర్వోగాన్వయః, అతః ఖాతాదిజీవితత్వన
 నపరబ్రహ్మేశబ్దైఃచ (పరమాత్మావ్యస్థితః, సబ్రహ్మసశివస్సెన్ద్రస్స
 శూరఃపరమస్సర్వాత్) ఇతిశ్రుతిస్తాన్వయతే, అనన్యపరేణానారాయ
 ణానువాకేన సవవిద్యానూపాస్యానారాయణవవేతినిగీతతత్వా
 దింద్రాద్యుపాసనాపి తదస్త్రావ్యామీనారాయణవపూర్వాపస్యఇతిభావః,
 అధికరణాధికముపసంహరితి - ప్రాక్తేతి - తతః - తస్మాత్ - ఇహ -
 ఉపనిషది ప్రాక్తేన్ద్రాచీణశబ్దాభిహితః - ఇన్ద్రాచీణశబ్దాభ్యాంకథితః,
 ప్రాక్తాజ్ఞీవాత్ - ప్రాక్తాదన్ద్రాయాచాజ్ఞీవాత్, అథాన్తరమ్—
 అన్యోధాన్, సక ఇత్యత్రాహ - సవ స్యేతి - సవ స్యాపి ఛేతనా
 ఛేతనవగ్రస్య, అస్తరాత్మా అస్త్రావ్యామి, ఉక్తఃపరమపురుష
 వవేతి, అతః - అస్తిక్మధికరణే, సిద్ధమ్ - నిశ్చితమిత్యధాన్,

* ఇతిమణిమల్లహరి కావ్యంప్రథమస్వాధ్యాయస్య

ప్రథమఃపాదః *

శ్రీమతేరామః సుజాయనమః.

శ్రీమదనంతర్యమహాగురవేనమః.

ప్రథమాధ్యాయద్వితీయశాదః ప్రారంభశ్చే.

—(*)—

శ్రీ అ | ప్రథమశాదే అథోతవేదః పురుషః కమమీమాం
పాశ్రవణాధిగతకమయాథాత్మ్యవిజ్ఞానః కేవలకమణా మల్పాస్థిర
పలత్వ మవగమ్య వేదాంతవాక్యేషుచ అనంతస్థిరఫలబంహ్మన్వయావ
తమహాసనసముపజాతపరమపురుషార్థం లక్షణమోమో పెత్తోఽవధా
రితినిర్దిష్టమనంతమోధనశబ్దశక్తి వేదాంతవాక్యాయాం పరస్మిన్
బ్రహ్మణినిశ్చితప్రమాణభావస్త దితీకర్తవ్యతారూప శారీరకమీ
మాంసాశోవణమారభేతేత్య కంశాస్త్రాదిమృసిద్ధయే, అనంతవిచిత్ర
స్థిరతీసరూపభౌత్వభౌగ్యభౌగోపకరణ భౌగస్థానలక్షణనిఖిలజగదు
దయవిధవలయమహానైక కారణంపరంబంహ్మ యతోవాగ్మమానీ
త్యాదివాక్యంబోధయతీతిచప్రత్యపాది; జగదైకకారణంపరంబంహ్మ
సకలేతరప్రమాణావిషయతయా శాస్త్రైకప్రమాణకమిత్యభ్యధామ,
శాస్త్రప్రమాణకత్వశ్చ బంహ్మణః ప్రవృత్తినివృత్త్యన్వయవిరహేపి
స్వరూపేణైవ పరమపురుషార్థభూతేపరస్మిన్ బ్రహ్మణి వేదాంతవా
క్యాయాంసమన్వయాన్నిరూప్యాత్యత్యబ్రూమి. నిఖిలజగదైకకారణ
తయావేదాంతవేద్యంబంహ్మచ ఈక్షణాద్యన్వయా దానుమానికప్ర
ధానాదథాంతరభూతశ్చైతనివిశేషవేత్త్యపాపీవదామ, సచస్వా
ధావికానవధికాతిశయానంత విపశ్చిత్త్యనిఖిలచేతనభయాభయహే
తుత్వ సత్యసంకల్పత్వ సమస్తచేతనాచేతనాంతరాత్మత్వాదిభి ర్బాధ
ముక్తభయావస్థాజ్ఞానశబ్దాభిలషనీయాన్పు అథాంతరభూతత్యత్యచస

మాతీ ధామహి; సచలపాకృతాకమనిమిత్త స్వాసాధారణదివ్య
 రూపభిర్యదైరామ, ఆకాశప్రాణాద్యచేతనవిశేషాభిధాయిభిజ్ఞా
 గ త్కారణతయా ప్రసిద్ధవన్నిదిశ్యమానస్సకలేతరచేతనా
 చేతనవిలక్షణ స్సవవేతినమగరిష్టహి; పరతత్వాసాధారణనిరతిశయ
 దీప్తియుక్తజ్యోతిశ్శబ్దాభిధేయో ద్యుసంబద్ధితయా పృథ్వీభిజ్ఞానాత్
 సవసేత్యాతిష్ఠామహి; పరమకారణసాధారణమృతత్వ
 ప్రాప్తిహేతుభూతః పరమపురుషవవ శాస్త్రోద్భవ్యాభి
 ద్ధాదిశబ్దైరభిధేయతభిర్యదైరామహి; తదేవమతిపతిత సకలేతరపృ
 షాణసంభావనాభూమిస్సావజ్ఞ్యసత్యసంకల్పత్వాద్యపరిమితౌదార
 గుణసాగరతయా స్వేతరసమస్తవస్తువిలక్షణః పరః పృథ్వాపురుషోత్త
 మోనారాయణవేదవేదాంతవేద్యభిజ్ఞాత్మ, అతః పరంద్వితీయతృతీ
 యచతుర్థః షుపాదేషు యద్యపివేదాంతవేద్యంబుష్టావ, తథాపి
 కానిచిద్వేదాంతవాక్యాని పృథానతైలిజ్ఞాంతభూతవస్తువిశేషస్వ
 రూపపృథిపాదసపరాణీత్యాశక్యతన్నిరసనముఖన తత్తద్వాక్యో
 దితకల్యాణగుణాకరత్వంబుష్టాః పృథిపాద్యతే; తత్రే అన్నస్త్వజీవాది
 లిజ్ఞకానివాక్యాని ద్వితీయేపాదేవిచార్యంతే, స్పష్టలిజ్ఞకానితృతీయే;
 తత్తత్పృథిపాదసచ్చాయానుసారీణి చతుర్థః,

శ్లో ॥ పృచ్ఛేపాదత్వధీతశ్చరీరిహ పురుషఃకమ
 మీమాంసయాప్తై తద్వాక్యాత్త్యపిబోధోస్థిరమిత
 ఫలశాంకమణః కేవలస్య । జ్ఞాత్వాపాతపృథితా
 మితనియతఫలబుష్టావిద్యోత మోక్షోపేక్షోనిష్ఠున్న
 వస్తుప్రధిగతపదశక్యత్వధీబాహ్మణీహ ॥ ౧ ॥
 జ్ఞాతపృథిపాద్యాకృత్స శ్చుతిశిఖరగవాగతదశ్చస్తా
 స్త్రీం శాస్త్రోరమ్భాయశారీరకమద మధికుర్యాదితి

ప్రాక్తమాదా । సూత్రేజన్మత్యనన్తస్థిరచరజగదు
త్పత్తినిష్ఠాలయానన్తావద్యోత్పత్తి హేతుర్యతశ్చితుప
రంబిహృతత్పత్తిపాది ॥ ౨ ॥

ప్రాక్తంశాస్త్రైకగమ్యం తదనుసృజితయాసమ్యగ
తాన్వితిశ్చపైతౌదెస్తస్మిధానాత్పరమితచ చిదే
వెత్తుపాపీపదామ । బద్ధాస్తుక్తాచ్చ జీవాత్పరమితి
నిరణాయ్యచ్చిత్తానన్తయోగాత్ సవేషాంభీత్యభీ
త్యోపవితరణవిపశ్చిత్త్యనన్తైచ్చతాద్యైః ॥ ౩ ॥

సవేషామాన్తరాత్మాదపి సచసహజాపకృతాక
మసాఘోర్ముక్తాఙ్గోపతత్వత్య పృథికరణభహత్వన్తరి
త్యైరిరామ । ప్యూమపాణాదివాచాప్యఖిలజగతి
యస్సిద్ధవత్కథ్యమానోహేతుశ్చాయంపరఃపూరుష
ఇతికథితోన్తరోక్తాధిక్రమ్యైః ॥ ౪ ॥

జ్యోతిశ్శబ్దాభిధేయోపిచ పరపురుషైకాన్తనిస్సీచుదీ
ప్తిః పాగ్వాక్యోక్తఃపరఃపూరుషఇతినమస్రాచామలి
క్లాత్తదీయాత్ । అబూమహ్యస్యహేతోజగతి
పునరిహోకాన్తమోక్షచరదత్వాదుక్తయంశాన్తృదృ
ష్ట్యపరపురుషఇతీద్రాదిశబ్దైర్నగీతైః ॥ ౫ ॥

సావజ్ఞ్యద్యైస్తదేవంయుతమగణిగుణై రుజ్జితాన్య
పరిమాణస్పృశం వెవాన్తవేద్యంపరపురుషఇతిబిహ్మ
నారాయణాయమ్ । అధ్యాయైస్త్రితీపాద్యామ
థనిగమశిరస్యచ్యతే బిహ్మయద్యన్యన్యః కాశ్చిత్త
థాపిపకృతిపురుషగీతత్పరాస్పన్తినాచః ॥ ౬ ॥

ఇత్యాశబ్దోక్త శశజ్ఞానిరసనముఖ తస్యత్రదుక్తి
 పరిత్యజ్యైకల్యాణేధర్మమయోగై యతమితీతావ
 రంబిహృతతోచ్యతేనామ్ । పాదచిన్త్యాద్వితీ
 యే నిగమఫణితంస్పష్టజీవాదిలిక్ష్వాస్పష్టేతల్లిజయుక్తా
 పునరథచరణేసాత్ఫలీయేవిచార్యా ॥ ౨౧ ॥

తత్తచ్ఛాయానుసారిణ్యధికవిశదణ్లిజయుక్తాతురీయే
 వైలక్షణ్యదతాయం స్వవిషయవచనామశ్రితః
 పాదభేదః । ॥ ౨౨ ॥

అ ॥ పరిధమపాదాధికరణాథాను క్రిమణికామాహ —
 పాచ్యతి—

టీ॥ కిమథమతిపరిధమపాదాధి కరణాథానుక్రమణమ్,
 ఉచ్యతే, పాదానుయాయినోథస్య పరిత్యధికరణమనుయాయిత్య
 స్ఫుటికరణాయ, కిమథమనుయాయిత్యకథనమ్, త్రిపాదీసర్వత్యథా
 మ్, సర్వతీకుతః, సూత్రీకారాభిప్రేతత్వాత్, పాదభేదోహ్యథాభే
 దాత్, తత్క్రమశ్చసర్వతివిశేషాత్, తతీకింపరిమాణమ్, సంపదా
 యక్రిమః, కిచ్చ అతాధికరణాథానుక్రిమణేన త్రిపాద్యానార
 మ్భణీయత్వశ్చాచ అథాత్ పరిహృతాథవతి, త్రిపాద్యాముదా
 హరిష్యమాణానాంశ్రుతినాం పరిధమపాదాధికరణాక్తన్యాయావి
 షయత్వజ్ఞాపనాథత్వాదనుక్రిమస్య, అతవపరిధమపాదేవేదాన్త
 నాక్యానాంపరమాత్తపరత్వేదిశికతేపి త్రిపాద్యా ఆరమ్భణీయత్వం
 సిద్ధమ్, పరిధమపాదేపి ఈక్షత్యానన్తమయాధికరణయోః కారణస్య
 చిదచిన్తేవలక్షణ్యేసిద్ధేపి సూవాధికరణన్యాయా విషయశ్రుతివా
 క్యనిరూపయాధోహ్యత్త్యోత్రాధికరణారమ్భః, తస్యగతావీతి,
 శాస్త్రారమ్భ పరియోజనానుశ్చతుస్సుత్పాద్యైకధంపరిధమపాదేసర్వ
 తి, ఉచ్యతే, తస్యాశ్చాస్త్రారమ్భాథత్వైసశాస్త్రోపాధ్వుతయావత్వాద
 థతః పరిధమపాదాన్తః తత్త్వమ్, సతుపరిధమపాదస్య పరిధమా

ధ్యాయస్యవా. అసాధారణత్వాత్ సజ్జతిః, ఇహపాపిచ్ఛేచాదేతు -
 పరిధమపాదేతు, అధిరశుతిః - కృతసాక్షసశిరస్కువేదాధ్యయనః,
 తావత్వపర్యవాసానమాహ - కమఃమిమాంసయేతి, కమఃమి
 మాంసయా - కమఃవిచారేణ, అపైతద్యాథాత్వ్య పరిబోధః -
 పాప్రకమయాథాత్వ్యజ్ఞానః, తతాప్యవర్యవసానే హేతుమాహ -
 అస్థిరమితఫలతా మితి-కేవలస్య - బ్రహ్మజ్ఞానవిధురస్య, కమః-
 అనుష్ఠితస్యయజ్ఞయాగాదికమః, అస్థిరమితఫలతామ్ - అల్పాస్థిర
 ఫలత్వేన్, జ్ఞాత్వా - నిశ్చిత్వ, ఆచారపరితీతామితనియతఫలబ్రహ్మ
 విద్యోత్తమోహౌపేక్షః - వేదాంతనాకైయరాచారతపరితీయమానానస్త
 స్థిరఫలరూపబ్రహ్మవిద్యాజన్య మోహౌపేక్షాయుతః, నచ బ్రహ్మవి
 చారపరివతఃనమపాతపరితీతేవ నజాయతే, సిద్ధవస్తుని పుష్క
 త్యభావాదితి శక్త్యాం పరిధమసూత్రీస్యతాత్పర్యమహ - నిష్ప
 న్నవస్తుప్వీతి - నిష్పన్నవస్తుషు - సిద్ధవస్తుషు, అధికతపదశక్యత్వధో
 పాప్రసదశక్తినిశ్చయఇత్యధః. తావతాకిమిత్యతాహ-బ్రహ్మణీతి
 ఇహబ్రహ్మణి, జ్ఞాతపాపిమాణ్యకృత్స్న శురీతిశిఖరగవాక్ - నిశ్చిత
 పాపిమాణ్యకసకలవేదాంతభాగస్థవాక్యః, తహివేదాంతనాకైయరే
 వాలమ్, కిమథోబ్రహ్మవిచారఇత్యతాహ - ఏతదజ్ఞమితి - ధమే
 పరిమియమాణేతువేదేన కరణత్వనా । ఇతికర్తవ్యతాభాగంమి
 మాంసాపూరమిష్యతి ఇత్యుక్తప్రకారేణ ఏతదజ్ఞమిదంశరీరకంజ్ఞా
 న్త్రమ్, అధికుర్యాదితి - ఆరభేతేతి, ఆదా - జ్ఞానాధికరణే, శాస్త్రా
 రమ్యాయప్రాక్తమ్, ఇత్యన్వయః, నచ చతుస్సూత్రీహిశాస్త్రారమ్య
 భాః, తత్కథంపరిధమాధికరణాథాః సుకృమేశాస్త్రారమ్యయేత్వ
 త్తమ్, జన్మాదిసూత్రీస్యాపి పరిధమాధికరణాధీనారమ్యత్వాత్తథోక్తిః,
 నతులేషాంశాస్త్రారమ్యభాత్వాభావాత్, జన్మాదిసూత్రీభావము

కామితి - సూత్రీతి - జ నైతిసూత్రే - జన్మాద్యన్యయత్యతిసూత్రే,
 అనన్తస్థిచరజగదుత్పత్తినిష్ఠాలయానన్తానన్తౌత్పత్తిహేతుః - నిరుక్త
 జగదుత్పత్తిస్థితిప్రశ్నయా పరిచ్ఛిన్నాన్తరూపమోక్షోత్పత్తిహేతుః,
 తత్పరంబ్రహ్మేతి, యత్యతి - యతోవాణిమానిరూతానిజాయంత్యతి
 వాక్యేన. పృథ్వీపాది - పృథివీపాదితమిత్యర్థః. శాస్త్రయోనిత్వాధి
 కరణార్థః మనుకామితి - ప్రాక్తమితి - తదను - తదనన్తరమ్, శా
 స్త్రైకగమ్యమ్ - శాస్త్రైకసమధిగమ్యమ్ తత్ ప్రాక్తమితి తచ్ఛబ్దా
 నుపక్షేణాన్వయః, సమన్వయాధికరణార్థః మనుక్రామితి - సుఖతయే
 తి - సుఖతయా పరమపుగుహార్థరూపసుఖత్వేన, అత్ర - శాస్త్రై
 కమ్యక్, అన్వితశ్చ తత్ప్రొక్తమిత్యనుపక్షేణాన్వయః, సుఖతయేభీదం
 సమితిసూత్రస్థాపనగః పృథివీపాద్యసమ్యక్త్వస్యవివరణమ్, ఈశ్వర
 ధికరణార్థః మనుక్రామితి - పెయోదెరితి - తత్ - పరంబ్రహ్మ,
 పృథానాత్ పరమితి - చిదైవేతిచ, ప్రేయోదేః - ప్రేయోదాదిగుణాత్,
 ఉపాపీపదామెత్యన్వయః, అనన్తమయాధికరణార్థః మనుకామితి -
 బద్ధాదితి - తదిత్యన్యనుపక్షః, తత్ - పరంబ్రహ్మ, ఉచ్చితానన్త
 యోగాత్ - నిరతిశయానన్తయోగాత్, సర్వేషామ్ - సర్వచేతనా
 నామ్, భీత్యభీత్యోః - భయాభయయోః, పృథితరణవిపశ్చిత్త్య
 సత్యేచ్ఛతాద్యైః, సర్వేషామాన్తరాత్మాదపి - సర్వేషామ
 న్తరాత్మాదపి బద్ధాన్తరాచ్ఛబ్దేనాత్ పరమితి నిరణాయిత్యన్వ
 యః, అన్తరధికరణార్థః మనుకామితి - సచేతి - సద - అనన్తమ
 యశ్చ సహజాప్రాకృతాకర్మసాధ్యోత్పత్త్యాజ్ఞాపేతః - స్వాభావికా
 ప్రాకృతకర్మానధీనోత్పత్త్యదివ్యవిగ్రహాపేతః, ఇత్యపి, అన్త
 రీతీహాధికరణే, విరిరామెత్యన్వయః, ఆకాశప్రాణాధికరణార్థావను
 కామితి - వ్యోమేతి - వ్యోమప్రాణాదివాచాపి - ఆకాశప్రాణా

దిశబైరాపి, అఖిలజగతి - యోహేతుస్సిద్ధవత్ కథ్యమానః, అయం
 పరిఃపూరుష ఇతి, అనస్త్రోకాధికృతోఽస్య, కథితఇత్యన్వయః, ఆకా
 శపాణాధికంణాథాయోఃపుథగను క్రితాన్వయసాధనతీభిన్నత్వాత్,
 జ్యోతిరధికరణాథః మనుకాచుతి - జ్యోతిశ్శబ్దాభిధేయఇతి - పరపు
 రుష్టేకాస్తనిస్సీనుదీప్తిః - పరమపురుషసాధారణనిరతిశయదీప్తియు
 క్తః, జ్యోతిశ్శబ్దాభిధేయోపిచ-అథయనతఃపగోదిప్రాజ్యోతిరత్యత్యా
 దితజ్యోతిశ్శబ్దపరితిపాద్యోపి, ప్రాగ్వాక్యోక్తః- పాదోన్యసర్వాభూతా
 నితిపాదస్యాన్మృతందీవీతిపూర్వవాక్యోక్తః- షరఃపూరుష ఇతి. తనీ
 యుల్లిజ్ఞాత్ - తత్యాక్రాద్ధృతసంబద్ధిత్వరూపా త్తదీయుల్లిజ్ఞాత్, సమ
 ప్రాచామేత్యన్వయః, ఇస్త్రాపాణాధికరణాథః మనుకాచుతి - అబూ
 మహీతి- ఇహజగతి. హేతౌరన్య. ఏకాస్తమోక్షపదత్వాత్ - అసా
 ధారణమోక్షపదత్వరూపాద్గుణాత్, సత్తైరిన్ద్రదిశబైశ్చ-కథితైరిన్ద్రా
 దిశబైశ్చ, శాస్త్రోన్మేష్యాఉక్తఃపరపురుషఇత్య బూమహీత్యన్వయః,
 పాదాథమాహ- సావః జ్ఞాన్దైర్భితి - సావః జ్ఞాన్దైర్భిః - సవః జ్ఞా
 త్వాదైర్భిః, గుణైఃపుతమ్, ఉజ్జితాన్యపరిమాణస్పృశమ్ - పరిమాణా
 స్త్రుసంబద్ధగర్భహూన్యమ్, తద్వేదాస్తవేద్యం బ్రహ్మలయన్నారాయ
 నః పరపురుషఇత్యేనగుణీత్యన్వయః, పురుషత్వాదస్తదాదివత్,
 ఇతిమతకః ఉజ్జితాన్యపరిమాణస్పృశమిత్యనైసపరిపూతః, తస్య
 ధర్మిణాహకపరిమాణబాధఇతిభావః, పరితదః సపిద్యాభిపాయో
 నారాయణశబ్దః, మాముహస్వేత్యన్యసి నారాయణానువాకైశ్చైవ
 సవవిద్యోపాస్యతయోక్తనారాయణాపాసనపరత్వాత్, అథ తి
 పాదీమపతారయతి - అథాయెస్తిన్నీతి - అస్తిన్నథాయె, అథ—
 అనస్త్రమ్, అస్యాన్త్రిపాద్యామ్, నిగనుశిరసి - వెదాస్త్రవాక్యే
 బ్రహ్మయద్యపుచ్యతే - పృతినిద్యతే, శభాపి, అన్యః కాశ్చిద్వా

చా, ప్రకృతిపురుషధీతత్పరాః - ప్రధానజీవబోధతాత్పర్యయుక్తాః, సన్ని
 వతః నై, ఇత్యాశజ్జన్య - ఇత్యాజ్జీవ్య, ఉక్తశజ్జానిరసనముఖతః -
 ఉక్తాత్మపరిహారముఖతః, తత్తదుక్తిప్రీతీతైః - తత్తద్వాక్యప్రీతిపాది
 తైః, కల్యాణేధేమయోగైః, తత్ పరంబ్రహ్మయంతమితి ప్రాచ్యత
 ఇత్యన్వయః, జన్మాదిసూత్రే బ్రహ్మకారణమేవ బ్రహ్మైవ కారణమిత్యన
 భారణద్వయం వివక్షితమ్, జన్మాదికారణత్వస్య బ్రహ్మలక్షణత్వాత్, లక్ష
 ణస్య అవ్యాప్త్యతివ్యాప్త్యసంభవపరిహారావశ్యంభావాత్, తత్యన్వ
 యైక్యాన్నావ్యాప్తిః, అసంభవపరిహారరూపాయోగవ్యవచ్ఛేదః ప్ర
 థమపాదఉక్తః, అతివ్యాప్తిపరిహారరూపాన్యయోగవ్యవచ్ఛేదస్త్రిపా
 ద్యాక్రియత ఇతి విభాగాభిప్రాయేణ కాశ్చిద్వాచ ఇత్యుక్తమ్, తత్తదు
 క్తిప్రీతీతై రిత్యనన చిదవిద్విలక్షణస్వరూపం సాధితమ్, అథతస్య గుణ
 విశేషప్రీతిపాదనం త్రిపాద్యాం క్రియత ఇతి చ ప్రథమపాదప్రీతిపాద్యోర్వి
 భాగఇతి సూచ్యతే, పాదత్రయస్యా వాస్తవభిదామాహ - పాదఇతి -
 ద్వితీయపాదే అస్పష్టజీవాదిలింగా - అస్పష్టజీవాదిల్లింగయుక్తా, నిగమ
 ఫణితిః - శ్రుతివాక్, చిన్త్యా - విచార్యా, ఇహత్మతీయే, చరణైః -
 పాదై, స్పష్టేతల్లింగయుక్తా - స్పష్టజీవాదిలింగయుక్తా, సా నిగమఫణితిః,
 విచార్యేత్యన్వయః, అధికవిశదతల్లింగయుక్తా - విశదతరజీవాదిలింగయు
 క్తా, తత్తద్బ్రహ్మయానుసారిణీ జీవాదిబ్రహ్మయానుసారిణీ, సాతురీయే విచా
 ర్యేతి సేత్యస్యానువక్షేణాన్వయః, స్వవిషయవచసామ్, అతోవై లక్ష
 ణ్యాత్ - ఉక్తవై లక్షణ్యాత్, అయం పాదభేద ఆశ్రిత ఇత్యన్వయః,
 సూత్రీకారై రితి శేషః,

సూ॥ * సహస్రప్రపిద్యోపదేశాత్ *

౧-౨-౧

శ్రీ॥ ఇదనూమ్నాయతే ఛాన్దోగ్య అథఖలుక్రతుమయః పు
 రుషోయథాక్రతురస్తి ల్లోకేభవతి తథేతః ప్రత్యభవతి, సకీ

తమంకువీతమనూమయః పాణిశరీరోభారూప) ఇత్యాది, అత్రసకా
 తమంకువీతేతి పృథివీదితస్య ఉపాసనస్యాపాస్యామనూమయః పాణి
 శరీరఇతి నిదిశ్యత్యతివృత్తియతే, తత్రసంశయః, కిమ్మనూమయత్వా
 దిగుణకః తైత్రిజ్ఞః, ఉతపరమాత్మైతి, కింయుక్తమ్, తైత్రిజ్ఞఇతి, కుః
 మనఃపాణియో, తైత్రిజ్ఞోపకరణత్వాత్, పరమాత్మనస్తు (అపా
 నోహ్యమనా) ఇతి తత్ప్రతిషేధాద్భు, నచ సవకంఖల్వదంబిహ్యైతి
 పూర్వానిదిష్ట్యుబిహ్య అహోపాస్యతయూ సంబద్ధంశీక్యతే, శాస్త్ర
 ఉపాసీతేతి ఉపాసనూపకరణ శాన్తినివృత్త్యుపాయభూతబిహ్యైత్
 కత్వాసదేశాయోపాతత్వాత్, నచ సకృతుంకువీతేత్యుపాసనస్య
 ఉపాస్యపాకాంతత్వాత్ వాక్యాన్తరస్థమపి బిహ్యసంబద్ధతేతియు
 క్తంవత్తుమ్, స్వవాక్యోపాత్రేనమనూమయత్వాదిగుణకేన నిరాకాం
 త్తత్వాత్, మనూమయఃపాణిశరీరఇతి అనన్యార్థతయా నిదిష్ట
 స్యవిధక్తివివరిణామమాత్రేణ ఉభయాకాంతానివృత్తిసిద్ధేః, ఏవం
 నిశ్చితేవేత్యేవ తత్ప్రహేతుస్యసంహరణబిహ్యపదమపి జేవపవపూ
 బాధకంవోయుక్తమిత్యధ్యవసీయతేతి.

శ్లో । ప్రాక్సరతప్రసిద్ధీత్యధి కరణమిదంసంపా
 వృత్తంద్వితీయేపాదేచ్ఛాన్దోగ్యవాక్యం విషయఇహ
 పునఃపాక్తశాణ్డీల్యవిద్యమ్ । తతోపాసాపృథితా
 పురరియమఖల్వత్కువకీమ్యగీతే కువీతేత్యన్త
 వాక్యేవిదితేఇహమనఃపాణిసంబద్ధ్యుపాస్యః॥

నదైహస్తత్రజీవఃకిమయముతపరం బిహ్యవేతిప్రసక్తః
 కింయుక్తంజేవసవేత్కుచిరమిహ మనఃపాణియోగా
 త్రదీయాత్ । అప్రాణోహీతివాక్యభగవతితుత

యోఃపర్యదాసాన్నచాస్యాం సహంఖిల్విత్కుసా
తైవచసితు కథితంబ్రహ్మసంబద్ధమహమ్ || ౯౫ ||

సహత్తత్వంహిసావాగ్భగవతీతమసాథశాన్త్యై
విధతైసాకాంక్షోపాస్తిరేమాన పరవచనగంబ్రహ్మసం
బద్ధమహమ్ | నైరాకాంక్ష్యైతస్యాన్వవచసి కథి
తైరవచతోమయాద్యైస్సాకాంక్షతైహి వాక్యాన్త
రగతమహసంబద్ధమహంకథశ్చిత్ || ౧౦౫ ||

నాన్యాథాహృన్తయాదా విపరిణతవిభక్త్యైవశాన్త్యా
భయాకాంక్షేతిబ్రహ్మస్యావాక్యస్థితమహతు ససంబ
ద్ధమహంపరాథమ్ | జీవత్వైసిద్ధవంనిగమనవ
చసిబ్రహ్మశబ్దస్సచైతద్భ్రష్టేత్తుక్తోత్రాపూజాథ ఇతి
సవిహతిఃకాపిచాత్రోదితేతి || ౧౦౬ ||

అ || పరీధమసాదచరమాధికరణే అవయవభూతోపక్రమ
గతజీవలిక్ష్ణ మవయవీభూతమహవాక్యాథాన్వారస్యేన బాధితమి
త్కుత్తమ్, సహతాదాత్వ మనుసాగ్రీణసంబద్ధభాకాకస్త్యాణీయ
న్వవ్యపదేశరూపలిక్ష్ణానా మవయవిగతత్వేన అబాధ్యత్వమితిపరీ
త్యవస్థానం పరిహ్రీయతే ద్వితీయపాద ప్రథమాధికరణఇత్యవాన్త
రసంగత్యాద్వితీయపాదే పరీధమాధికరణంపరీప్రత్యమిత్యాహ -
ప్రచీతి-

టీ || ద్వితీయపాదసహితీపరీధీత్వధికరణమిదంప్రకృంపరీ
ప్రత్యమిత్యన్వయః, నిరుక్తసంగత్యాపరీప్రత్యమిత్యథాః, ఉక్తాధికర
ణస్యవిషయవాక్యాదికంపరీదేశాయతి - ఛాన్దోగ్యవాక్యమితి-
ఇహ - అత్రాధికరణే, పరీక్తశాణ్డీల్యవిద్యమ్ - శాణ్డీల్యవిద్యాసర

మ్, ఛాందోగ్యవాక్యంవిషయిత్యన్వయః, తచ్చవాక్యంవిశిష్టవృద్ధ
శ్యాతత్రసంశయమాహ - తత్రేతి - అథ ఖల్విత్కుపకృమ్య—
అథఖలుక్రతుమయఃపురుష ఇత్యారభ్య, గీతే - ఉక్తే, కువీతే
త్యన్తవాక్యే - యథాకృతురస్తిల్లోకేపురుషోభవతితథేతిప్రత్యభవ
తినకృతుం కువీత) ఇతివాక్యే, ఇయముపాసాపౌతీతేత్యన్వయః,
పౌతీతాయాఉపాసాయా ఉపాస్యస్వరూపమాహ - విదితేతి - ఇహ
అస్యముపాసాయామ్, మనఃప్రాణసంబద్ధీ - మనోమయఃప్రాణశరీర
ఇతివాక్యోక్తమనఃప్రాణసంబద్ధీ, ఉపాస్యోవిదితేత్యన్వయః,

తత్రసంశయః, అయమ్ - ఉపాస్యః, జీవఃకీమ్ ఉతపరంబ్ర
హ్మవేతి వృషక్త్యత్యన్వయః, అనయోఃకౌట్యోఃప్రమితకౌటింపుచ్చ
తికింయుక్తమితి - పూర్వపక్షమాహ - జీవవైత్యుచితమితి—
కుతఇత్యత్రాహ - ఇహేతి - ఇహ - అస్తిన్నపాస్యే, తదీయాత్,
జీవనిష్ఠాత్, మనఃప్రాణసంబద్ధాదిత్యభావః, మనఃప్రాణయోజనా
వకరణత్వేన తద్వ్యోగస్యజీవత్వసాధకత్వమితిభావః, అనైవైవహేతు
నాపరమాత్మత్వప్రతిఘోషోపాపీత్యాహ - అప్రాణాహీనీతి - అప్రా
ణాహీతివాక్యే - అప్రాణాహ్యమనాఇతిబ్రహ్మసరేవాక్యే, భగవతి -
బ్రహ్మణి, తయోఃమనఃప్రాణయోః, పర్యదానాత్ - ప్రతిషేధాది
త్యభావః, అయమత్రేచారః - సకృతుంకువీతేత్యత్ర ఉపాస్యత
యానిదిఃప్రేమనోమయత్యాదిగుణకఃకింజనః ఉతపరమాత్మేతి, తద
భావంకర్మకతత్త్వవ్య పదేశోపసంహారగతబ్రహ్మశబ్దాదయః కిమ్ము
ఖ్యాః, ఉతాముఖ్యాః, తదభావంకిమ్మనోమయత్యాదికంజీవస్వైవసం
భవతి ఉతపరమాత్మనోపిఘటతేతి, తదభావప్రాణాహ్యమనాఇతి
కిమ్మనాదినంబద్ధమాత్రేనిషేధః, ఉతసంబద్ధవిశేషనిషేధేతి, యదాసం
బద్ధమాత్రేనిషేధః, తదా మనోమయత్వాదేజీవాసాధారణతయా

కమకకలృప్యపదేశాదీనాముఖ్యత్వేన సకృతుంకువీతైతి ఏహి
తోపాసనస్య ఉపాస్యాజీవితీ పూవకపక్షస్థితిః, యదాసంబద్ధవిశేష
నిషేధః, తదా మనోమయత్వాదఃపరమాత్మనిసంభవేన కమకక
లృప్యపదేశాదీనాముఖ్యత్వా త్రత్యోపాస్యతయావిహితఃపరమా
త్మైతిసిద్ధా నైఫల్యభలిభావః, సమకథమస్యపాదస్య అస్పష్టజీవలింగకవా
క్యవిషయత్వమ్, మనోమయత్వాదికంహి స్పష్టంజీవలింగమితిచెన్న
స్పష్టస్యమనసంబద్ధమాత్రీస్య జీవలింగత్వాభావాత్, జీవలింగమాతస్య
ఉపకరణోపకరణీత్వరూపసంబద్ధవిశేషస్య అస్పష్టత్వాచ్చ, సమస
నకంఖల్వితీవాక్యే ప్రకృతంబ్రహ్మేన సకృతుంకువీతైత్యత్ర ఉపా
స్యతయాసంబద్ధ మనోమయత్వాదిగుణానాంవిశేషవ్యంస్యాదితీ
జ్ఞాయాం కింబ్రహ్మశబ్దస్య విధిపదాకాంక్షయాఉత్తరత్రాన్వయః,
ఉత్తరకతుంకువీతైతివిధిపదస్య ఉపాస్యసాకాంక్షత్వాత్, సన్నిహి
తానామ్మనోమయాదిపదానాంవిశేషసాకాంక్షత్వాచ్చ బ్రహ్మశబ్ద
స్యఉత్తరత్రాన్వయఇతి వికల్పమభిపేత్య ప్రథమంశిరోదూషయ
తి - సచాస్యామితి - అస్మామ్ - అస్మాముపాసాయామ్, సనకంఖల్వి
దంబ్రహ్మత్వై. వచసి - వాక్యే. కథితంబ్రహ్మ - ససంబద్ధమహా
మ్ - నోపాస్యతయాసంబద్ధమహా తీర్త్యర్థః.

కుతథత్యత్రాహ - సవాత్త్వత్వంహీతి - సావాక్. సనకం
ఖల్విదంబ్రహ్మైతివాక్యమ్, భగవతి - బ్రహ్మణి, తదుపాసాక్షణాన్వై
తదుపాసనోపయితకానినివృత్త్యనమ్, సవాత్త్వత్వంహివిధితై
విదధాతీత్యనః, అన్యార్థతయానిరాకాంక్షత్వాదిత్యనః, ద్వితీ
యంశిరోదూషయతి - సాకాంక్షైతి - సాకాంక్ష - ఉపాస్యసాకాం
క్షౌ, ఏపాఉపాస్తి - సకృతుంకువీతైతివాక్యవిహితాఉపాసా, పర

వచనగమ్ - నవకంఖల్విదంబ్రీప్తేతివరవాక్యస్థమ్, బ్రీహ్మసంబద్ధు
మహాత్మ్యస్వయః, కుతఞ్చత్యతాహ - సై రాకాంక్ష్యేతి - తస్యః
ఉపాసాయాః, స్వపచసి - మనోమయాహ్నిరాశరీరఞ్చిత్స్వవాక్యై, కఞ్చ
తైః, పృథిపాదితైః, చెతోమయాద్యైరెవ - మనోమయాద్యైరెవ
సై రాకాంక్ష్యేతి - నిరాకాంక్షత్వాదిత్యభావః, ఏతదేవ స్మృతిరేణ
ఉపపాదయతి - సాకాంక్ష్యేహీతి - తస్యాఞ్చత్యనుషక్తేనాస్వయః,
తస్యః - ఉపాసాయాః, సాకాంక్ష్యేహీ - ఉపాస్యసాకాంక్ష్యేస
తిహీ, వాక్యాన్తగతమ్-నవకంఖల్విదంబ్రీప్తేతిభిన్నవాక్యాస్థమ్,బ్రీ
హ్మకథఞ్చిత్ సంబద్ధమహామ్ - ఉపాస్యతయాసంబద్ధమహాత్మ్య
భావః, విచ్ఛేదకాభావాన్తహవాక్యైకత్వం వివక్షితమ్, తత్త్వవీచ
ిత్యైతిస్వవాక్యస్థేన అనన్యార్థేన సమాసలిక్ష్ణేనాత్మకజైః విశేష్యా
కాంక్షాశమనాత్ వాక్యాన్తరస్థాన్యార్థభిన్నలిక్ష్ణబ్రీహ్మకథాకథా
నయుక్త్యతిభావః,

ప్రథమాంతానామ్యుపాసాయాది పదానాముపాసనవాచివదేనా
న్వయాద్యోగాద్యబ్రీహ్మపదమన్వితవ్యమిత్యతాహ - నాన్యార్థ
ఞ్చితి - నాన్యార్థే - అనన్యార్థే, హస్తయాదా - మనోమయా
దా, విపరిణతవిధత్వేన, ఉభయాకాంక్షా - ఉపాసనస్య ఉపాస్య
కాంక్షా ఉపాస్యస్యమనోమయాదేకుపాసాకాంక్షాచ, శాన్తా
నివృత్తేతి, అన్యవాక్యోక్తమ్, పరాథగమ్, బ్రీహ్మణస్సర్వాత్మత్వ
విధానాథకంపరియుక్తమ్, బ్రీహ్మ, ఇహ - అస్మాముపాసాయామ్,
సంబద్ధమహామతియోజనా, క్రితుకజైః ద్వితీయాన్తపదస్యావ్య
నన్వయాత్ విధక్తివిపరిణామోకార్యే సన్నిహితస్యసాకాంక్ష్యైవ
పదస్యవిధక్తివిపరిణామోన్యాయ్యః, సతువాక్యాన్తరస్థస్య నిరా
కాంక్ష్యస్మృతిభావః, జీవపరత్వేబ్రీహ్మకథః కథమిత్యతాహ - జీవత్వ

ఇతి - ఏవమ్ - ఏవంపాకారేణ, జీనత్వేసిద్ధై - ఉపాన్యస్యజీనత్వేనిష్ఠై
తే, నిగమనవచసి ఉపసంహృత్యైః, ఏతస్మిన్మైతి - అతః - ఉపా
న్యవిషయే ఉత్తఃసంబిహృత్యైః, పూజాధానైః - పూజాపరభి
అతః - అస్మిన్పక్షే విహితఃకాపినోదితా - నకావిదోమఃపరిసక్తభి
త్యధః. ఇతీతిపూర్వపక్షోపసంహారందోతయతి,

శ్లో || ఏవంపాకైబూమి, సహశ్రప్రసిద్ధాపదేశాత్ మ
నోమయత్వానిగుణఃపరమాత్మా, కుతః సహశ్రవేదానైషు పరస్మి
న్నైవబిహృత్యైః ప్రసిద్ధస్య మనోమయత్వాదేరుపదేశాత్, ప్రసిద్ధం
హిమనోమయత్వాదిబిహృత్యైః, యథా (మనోమయఃప్రాణశరీరేన
తా * సవీక్షాన్తహృదయతకాశః తస్మిన్నయంపురుషోమనోమయః
అమృతోహిరణ్యయః, హృదామనీషామనసాభిక్రొష్టాయనీసంవిదుర
మృతాస్తైధవన్తి * సచక్షుషాగృహ్యతేనాపివాచా మనసాతువిశు
ద్ధేన,తథా) ప్రాణస్యప్రాణః * అభఖిలుప్రాణఏవవృక్షాత్తైదం శరీరం
పరిగృహ్యత్యాత్మాయతి సహాగోహవాఇమానిభూతాని ప్రాణమే
వాభిసంవిశన్తి ప్రాణమధ్యుజ్జహతే) ఇత్యాదిషు. మనోమయత్వంవి
శుద్ధేమనసాగ్రాహ్యత్వమ్ ప్రాణశరీరత్వం ప్రాణన్యాయాధారత్వమ్,
నియంతృత్వం, ఏనక్లృప్తతీ ఏషమతత్కాన్తహృదయవతద్బిహృ
తీ బిహృత్యైఃపరిసంఖ్యవపభవతి, అప్రాణాహ్యమనాఇతి మనతయ
త్తంజ్ఞానం ప్రాణాయత్తాంస్థితిబిహృతోనిషేధతి—

శ్లో || ఏవంపాకైసమాధీయతఇహ నిగమానైషు
సహశ్రధర్మోబిహృత్యైఃప్రసిద్ధోయ ఇహతదుప
దేశాదయన్నైవజీవః, | బిహృత్యైవప్రసిద్ధఃఖిలు
భవతిసత్తైహృదయత్వాభ్యధర్మశ్శుద్ధేనగ్రాహ్య
తాయంభవతిహిమనసాతస్సత్సైవధర్మః ||

ప్రా క్తంచైతా మయత్వం భగవతహి సవహో స్తరిత్యా
దివా క్షే శుద్ధస్వా నైకవెద్యత్వమపిచ మనసెత్యాదివా
క్యేపరతః । పాణిధారత్వరూపంఖలుకభితమిదం
పాణిదేహత్వమస్మి సవాధారెపరబిహ్మణితదపి
పరంయుజ్యతేనెతరతః ।

సత్యేవముఖ్యవృత్తౌభవతిపునరయంబిహ్మశబ్దోన్యవా
క్యేత్వేతిద్వైతాతిచా పాణిభితిహరతి హృత్పాణి
జ్ఞానసతే ।

అ । సిద్ధాంతమారభతే - ఏవంపాప్త ఇతి—

టీ । అయన్వైవజీవభిప్రాయా - ఇదచ్ఛబ్దప్రతిజ్ఞావాక్యమ్
(అనుపపత్తేస్తునశారీరః) ఇతి త్తస్మా త్ప్రతిజ్ఞానలబ్ధమ్, అయమ్ —
ఆత్మోపాస్యః, జీవైవైవైతియోజనా అత్రోపేతుస్సవకత్రప్రసిద్ధౌప
దేశాదిత్యనెలబ్ధఉచ్యతే - నిగమా నైస్విత్యాదినా - స్వతఃనిగ
మా నైఘ్న, అత్రోపేత్తాద్యుపేక్షిద్ధోధమః, ఇహతమపదేశాదితి
యోజనా, అస్తిచ్చుపాస్య మనూమయత్వాదిరూపతాగృతధర్మా
పదేశాదిత్యధః. మనోమయత్వాదిధర్మాణాం బిహ్మజ్యేవప్రసిద్ధ
త్వముపపదయతి - బిహ్మజ్యేవైతి - సహృన్యత్వాఖ్యధమః,
మనూమయత్వాఖ్యధమః, బిహ్మజ్యేవనిగమా నైఘ్న ప్రసిద్ధోధవ
తిభిల్పితియోజనా, నను మనోమయత్వాఖ్యధమఃకథంబిహ్మజ్యేవ
ప్రసిద్ధః, మనూమయత్వంహి మనోయుక్తత్వమ్, తచ్చజీవస్యైహి
ప్రసిద్ధమిత్యాశంక్య మనోమయత్వస్వరూపన్నిరూప్య తస్య బిహ్మ
జ్యేవప్రసిద్ధిముపపదయతి - శుద్ధైవైతి - అయంహృన్యత్వాఖ్య

ధమః, మనోమయత్వాఖ్యధమః, శుద్ధేనమనసా - పరిశుద్ధేనమనసా, గ్రాహ్యతాభవతి - గ్రాహ్యత్వరూపాభవతి, అతః, సమనోమయత్వాఖ్యధమః, తస్యైవ - పరామార్తసవజ్జత్యథః.

సమ మనోమయత్వం వేదాంతవాక్యేషు బ్రహ్మణికుత్ప్రాక్తమిత్యతాహ - ప్రాక్తమితి సవయో న్రిత్యాదివాక్యే - సవయో న్నహ్యో దయితకాశః తస్మిన్నయపురుషోమనోమయః, ఇతివాక్యే, చెతోమయత్వమ్ - మనోమయత్వమ్, భగవతిహి ప్రాక్తమిత్యన్వయః, బ్రహ్మణిహి ప్రాక్తమిత్యథః, నిరూపితం తత్త్వరూపం పరిశుద్ధమనోగ్రాహ్యత్వరూపం బ్రహ్మజ్ఞేన వేదాంతవాక్యే ప్రతిపాదితమిత్యాహ - శుద్ధస్వాంత్యేనైకవేద్యత్వమితి. శుద్ధస్వాంత్యేనైకవేద్యత్వమపి - పరిశుద్ధమనోగ్రాహ్యత్వమపి, పరితీ అన్యతీ, మనసేత్యాదివాక్యే - మనసాతుని శుద్ధేనత్యాదివాక్యే, భగవతిహి ప్రాక్తమితిపూర్వోదాన్వయః, ఏతావతా (మనోమయః ప్రాణశరీరః) ఇత్యాద్యుపాన్యగుణవిధివాక్యైః స్య మనోమయత్వస్య పరబ్రహ్మసాధారణత్వముపపాదితమ్, అథ ప్రాణశరీరత్వస్య తతోక్తస్య తమపపాదయితుం తత్త్వరూపమాహ - ప్రాణాధారత్వరూపమితి - అస్మి కథికమ్ - ప్రాణశరీరఇత్యేనాస్మి కథితమ్, ప్రాణదేహత్వమ్, ప్రాణాధారత్వరూపంఖలు, తదపి సర్వాధారేపరబ్రహ్మణిపరంయుజ్యతే, ఇతరతీనత్వన్వయః,

ఉపసంహారస్వరూపాహ - సత్యైవమితి - ఏవంసతీతియోజనా, ఉపాన్యస్యజీవాన్యత్వేనతీత్యథః. అస్తవాక్యే - నిగమనవాక్యే ఏతద్బ్రహ్మత్వయం బ్రహ్మశబ్దోముఖ్యవృత్తోభవతీతియోజనా, మనఃప్రభృతినైకధర్మాత్వథః ముక్తాధారవిరుద్ధమాహ - అప్రాణఇతి - అప్రాణాహ్యమనాఇతివాక్యమ్, హృత్ప్రాణజ్ఞానసత్యే -

మనఃత్రయత్రంజనం పాగ్ధానాంస్థితిఞ్చ, హరతీత్యన్వయః, నిషేధ తీత్యర్థః.

శ్రీ ॥ అథనా (సహంఖల్విదంబి)హృతజ్వలానితీశాస్త్రజ్ఞపాసీ త) ఇత్యత్రైప్రోపాసనంవిధీయతే సర్వాత్మకంబిహృతాస్తస్మన్నపా సీతేతి సక్రతుంకువీత ఇతితస్యైవగుణపాదానాథోనువాదః, ఉ పాదెయాశ్చగుణామనూమయత్వాదయః, అతస్సర్వాత్మకంబిహృత మనూమయత్వాదిగుణముపాసీతేతివాక్యాధ్యక్షః, తత్రసన్దేహాకిమహ బిహృతశబ్దేన పౌత్యగాత్మానిదిశ్యతే ఉతపరమాత్మైతి, కింయుక్తమ్ పౌత్యగాత్మైతి, కుతః, తస్యైవ సహపదసామానాధికరణ్య నిర్దేశోప పత్తైఃసహశబ్దనిదిశ్యంతంహి బిహృదిస్తస్మన్వ్యస్తం కృత్స్నంజగత్, బిహృదిభావశ్చ పౌత్యగాత్మనూనాద్యవిద్యామూలకమవశేషోపాధి కొవిద్యతవప, పరస్యతుబిహృణ స్సహజ్ఞాస్య సహశక్తైరపహతపా ప్తనూనిరస్తసమస్తావిద్యాదిదోషగతస్య. సమస్తహేయాకర సహ భావనోపపద్యతే, పౌత్యగాత్మస్యవికవ్చిత్ కవ్చిద్బిహృతబ్రహ్మేయ స్యతే, అతవపరమాత్మాపరంబిహృతై పరమేశ్వరస్య కవ్చిత్ సవిశే షణోనిర్దేశః, పౌత్యగాత్మనశ్చ నిముక్తోపాధేబ్రహ్మత్వస్యవి ద్యతే, (సహనన్త్రాయకల్పతే) ఇతిఘోతే, అనిముచస్తస్యైవ కమ నిమిత్తత్వాజ్ఞస్థితిలయానాం (తజ్జలాని) తిహేతునిర్దేశోవ్యుప పద్యతే, తదయమథః, అయంజీవాత్మా స్వతోపరిచ్ఛిన్నస్వరూప త్వేన బిహృతభూతస్సన్నాద్యవిద్యయా దెవతిర్యజ్ఞసుప్త్యస్థావరాత్త నాలవతిపతేతి—

శ్లో ॥ సహంఖల్విత్సుపాత్తంపచ ఇదమథవాబిహృ తావక్రుపాస్తింబిహృతాపాసీతసర్వాత్మక మిదము దయచ్ఛాన్తిరిత్యర్థఃఉత్తైః । తస్మాన్వాగ్నిమస్సుకౌ

తుమితిగుణవిద్యధా ఏషానువాదస్తైచోపాదేయ
 ధర్మాః ఉపరితుకధితాహృన్తయత్వాదిరూపాః । ।
 సంజెహస్తత్రీశవః కిమిహతు కథితబ్రహ్మశబ్దాదితా
 ణోఽభిన్నోవాతః పరః పూరుషత్వలిక ఇహభ్యహి
 తః పక్షాద్యః । జీవస్యైవప్రతీతాభవతినముచితా
 సవనావస్తావత్తతైయంబ్రహ్మాదిస్థావ తాస్తాఖలవివిధత
 నోఽకమణాఽపి ద్వికేన ।

సవనాజ్ఞాపనాశక్తౌనహిభవతి పరబ్రహ్మణోస్తదోషే
 దోషోవిశ్వాత్కాయం తదుదితవివిధావద్యసవనాత్
 తావ । జీవేబ్రహ్మశబ్దః క్వచిదఘముదితో తాఖ
 లుబ్రహ్మణోహప్రాక్తైయం బ్రహ్మశబ్దః పరపదసచివః
 ప్రాయశస్త్రత్రీతరీ ।

ముక్తిసాధాబృహత్త్వంభవతిహి గమకంబ్రహ్మశబ్ద
 ప్రవృత్తైశ్చేవనాగతీమానంశురీశరసి సకలత్వాది
 కారదృష్టవాత్వై । ఉత్పత్తిస్థమభంగా అవిదుషణ
 దితాఃకమణాతస్య తస్మాదేహాక్తిస్తజ్జలానిత్యభిహి
 తనకలాత్తత్వవిషోపపన్నా ।

తస్మాదస్యామయభావః స్వయమయమపరిచ్ఛిన్నరూపా
 విజ్ఞానాబ్రహ్మత్వాజ్ఞానలిర్మజ్జనుజ ముఖితయాఽవస్థి
 తోవిద్యయేతి ।

అ । నిరుక్తన్యాఖ్యాన సవనాశ్రమసిద్ధాంతపక్షాదితి హేతో
 మః నామయత్వాదిగుణ కథనరూపత్వైవ వివక్షితగుణావపత్రైశ్చే

త్యనస్తరసూత్రేపి తాదృశగుణానామేవ హేతుతయా వివక్షితత్వేన
పానరుక్త్యంస్యాదిత్యాలోచ్యన్యాభ్యానాస్తరమారభతే - సవకం
ఖల్వితీతి -

టీ॥ అథనా - యద్వా, సవకంఖల్విత్యుపాత్తమ్ - సవకం
ఖల్విదంబిప్తరజ్జలానిలికాస్తఉపాసీతేత్యుక్తమ్, ఇదంవచః - ఇదం
వాక్యమ్, బిప్తరజ్జ ఉపాస్తివక్తి - బిప్తాపాసనంవిధతై, నిరు
క్తవాక్యస్యాథా మాహ - బిప్తాపాసీతేతి - ఉదయచ్చాన్తిస్స
కాన్తియుక్తస్స, సర్వాత్తకమిదంబిప్త ఉపాసీతేతి ఉత్తరభాగి
యోజనా - వాక్యస్యాథాత్వభాగః, శ్రుతాకాన్తితిక్తపిత్య
యోనాశంసాయాంవిహితః, యెనకాన్తిభాగముపాసీతేతివాక్యాథా
స్యాత్, కిన్తు భూతవివక్తితి యథోక్తవవాధాః, తహిసక్రతుం
కుపీతేతి కిన్తుచ్యత్యత్యత్యాహ - తస్మాదవేతి - తస్మాదవ - నిర
క్తబిప్తాపాస్తైరేవ, అగ్రిమః, సకృతుమితి - సకృతుంకుపీతేతి
ఏషోనువాదభియోజనా, కిమథా మనువాదభియోజనా - గుణవి
ధ్యభాగితి - గుణవిధ్యభాగః - గుణవిధానాభాగః, విధేయాగుణాక
భియోజనా - తేచేతి - తేచఉపాదేయధర్మాః - తేచవిధేయగు
ణాః, ఉపరి - మనోమయఃప్రాణశరీరభిత్వాన్యపరితనహక్యై, కథి
తాః - ప్రతిపాదితాః, హృన్తయత్వాదిరూపాః - మనోమయత్వాది
రూపాభియోజనాః.

పూర్వపక్షసిద్ధాంతైరదర్శయితుంసంజెహమాహ - సంజెహ
భితి - తత్ప్రసంజెహభియోజననా, సంజెహప్రకారమాహ - జేవభి
తహ - అస్మిన్సవకంఖల్విత్వాదివాక్యై కథితబిప్తరజ్జోదితాభాగః.
ప్రాక్తబిప్తరజ్జప్రతిపాద్యాభాగః. జేవఃకిమ్ అతః - జేవాత్, భిన్నః
పరఃపూరుషోవేతియోజనా, అనయోఃపక్షయోఃపక్షఉచితభిత్వా

శబ్దతై - కథహాభ్యహితభతి - జీవభతిపక్షవీచితభతి పూర్వాప
క్షమాహ - ఆద్యభతి - అభ్యహితభతిపక్షస్థమనుషభ్యతై,
ఆద్యపక్షఃఉచితభత్యభాః - కుతభత్యతాహ - జీవస్యైవతి - పృథీతా
సహజంభల్విత్యనైన పృథిపాదితా, ఇయంసహజవస్తావ్యతా—
సహజవస్తావ్యత్కతా, జీవస్యైవ, సముచితాభవతి - యుక్తాభవతీత్య
భాః, అతీహేతుగభావికేషణం బ్రహ్మాదిస్థావరాంతాఖల వివిధత
నూరితి - ఆవిద్యకేనకమణా - అవిద్యానిబద్ధనెనపుణ్యపాపరూప
కమణా, బ్రహ్మాదిస్థావరాంతాఖలవివిధతనూః - బ్రహ్మపృథ్విస్థావరా
స్తవచితానికశరీరవిశిష్టస్యేత్యభాః.

ఇతరపక్షైబ్రహ్మశబ్దార్థస్య సహజత్వత్వన్నసంభవతీత్యా
హ - సహజభ్యభతి - సహజైసహజశక్తౌ, అస్తదోషేనిరస్తసమస్తదో
షే, ఇహపరబ్రహ్మణి అవిద్యాత్వకొయందోషః, తదుచితవివిధావద్య
సహజత్వతాచ - అవిద్యాధీనసహజదోషోపేతసహజవస్తావ్యత్కతాచ
సభవతీహిత్యన్వయః, బ్రహ్మశబ్దప్రయోగోజీవేకభమిత్యతాహ—
జీవేవీతి - క్వచిత్ కుత్రచిత్, జీవేవి అయంబ్రహ్మశబ్దః, ఉచితః -
ప్రయుక్తభత్యభాః, తదుపపాదయతి - అతఃఖల్వీతి - అతఃఖలు -
అతపవఖలు, ఇహబ్రహ్మణి - పరబ్రహ్మణి, అయంబ్రహ్మశబ్దః, పరపద
పచివస్సక్, ప్రియశః - బహుశః, తత్రతత్రహిత్యభత్యన్వయః,
కేవలబ్రహ్మశబ్దస్యైవ జీవవ్యావతకకౌఞ్చై తస్య పరబ్రహ్మైవతపదస
మభివ్యాహారోనిరభాకభిభావః, ఆత్మశబ్దస్యజీవసాధారణ్యాయు
క్తమ్, తత్ప్రీవృత్తినిమిత్తస్య తత్సాధారణ్యాత్, ఆప్నోతీతిహితద్యు
త్పత్తిః, జగజ్జైహంవ్యాప్నోతీత్యర్థః, అతోజీవవ్యావతకఃపరమాత్మై
తిబ్రహ్మణిప్రయోగాయుక్తభతిభావః. ఏవముభయసాధారణంబ్రహ్మ
శబ్దప్రీవృత్తినిమిత్తంవక్తవ్యమిత్యతాహ - ముక్తోపాధావీతి - ముక్తో
పాధా - ఉపాధివినిముక్తైవే, బ్రహ్మశబ్దప్రీవృత్తైగమకమ్ - బ్రహ్మ

శబ్దప్రవృత్తినిమిత్తమ్, బ్రహ్మత్వమ్, భవతిహి - పతకతేహిత్యర్థః, తతోకింప్రమాణమిత్యత్రాహ - వాగితి - అతీతద్భిహత్వై - ముక్తాధిజీవనిష్ఠబృహత్వై, శ్రుతిశిరసి - వెదాంతవాక్యస్థా సచేత్యాది కావాక్. సచానన్త్యాయకల్పతథ్యాదికావాక్, మానమ్ - ప్రమాణమిత్యర్థః, అతీ ఆనన్త్యస్యబృహత్వరూపత్వాదుక్తాథే - ఇదంవాక్యంప్రమాణమితిభావః, కథంజన్మాదికారణత్వంహేతుతయోచ్యతే, హేతునిదేశోహి పూర్వప్రసిద్ధ్యపేక్షః, ప్రసిద్ధిశ్చపరమాత్మనిషయేత్యుక్తమిత్యత్రాహ - ఉత్పత్తిస్థేమథక్లాగ్ని - అవిమమః - మోక్షసాధనవివ్యాహరణస్య, తస్య - జీవస్య, కర్మణా - పుణ్యసాపరూపేకకర్మణా, ఉత్పత్తిస్థేమథంగాః - ఉత్పత్తిస్థితిలయాః, ఉదితాః ఉత్పన్నాః, తస్మాత్, అభిహిత సకలాత్మత్వై - సవకంఖల్విత్యనైనోక్తసర్వాత్మకత్వై, ఏషాతజ్జలానితిహేతుక్తిః, ఉపపన్నా - యుక్తై త్యర్థః.

జన్మాదిహేతుత్వంబద్ధస్య, బృహత్త్వస్తుశుద్ధస్య, తస్యసర్వశబ్దసామానాధికరణ్యం కథంఘటతథిత్యత్రాహ - తస్మాదితి - తస్మాత్ - ముక్తాధారేనజీవస్య బృహత్త్వాశ్రయత్వాత్, అస్య - అస్యవాక్యస్య, అయమథః. కథమథఃకథిత్యత్రాహ - స్వయమితి - అయం జీవః - స్వయమ్ - స్వభావతః అపరిచ్ఛిన్నరూపః - వ్యాపకస్వరూపః, బ్రహ్మాత్మకౌపి అవిద్యయా దేవతిర్యజ్ఞనుజముఖితయా - దేవతిర్యజ్ఞనుష్ఠాపరాదిరూపతయా, అవస్థితత్విపూర్వేణాన్వయః,

శ్రీ ॥ అతీప్రతివిధీయతే సర్వతీప్రసిద్ధౌపదేశాత్, సర్వతీ - సర్వకంఖల్విదమితినిదిష్టే సర్వస్థిజగతి బ్రహ్మశబ్దేన తదాత్మతయావిధీయమానమ్, పరంబ్రహ్మైవ, కుతః, ప్రసిద్ధౌపదేశాత్, తజ్జలానితిహేతుతస్సర్వం ఖల్విదంబ్రహ్మైతి ప్రసిద్ధవనుపదేశాత్,

బ్రహ్మణోజాతత్వాత్ బ్రహ్మణీనత్వాత్ బ్రహ్మణీనజీవనత్వాత్
 హేతోబ్రహ్మత్వకంసహం ఖల్విదంజగదిత్యుక్తే యస్తాజగజ్జన్మస్థితి
 లయా వేదాన్తైఃపరిసిద్ధా స్తదేవతాబ్రహ్మైతిపరిత్యజే, తచ్చపర
 మేవబ్రహ్మ, తథాహి యతోవాచిమానిభూతానిజాయంతే యేనజా
 తానిజేవన్తి యత్ప్రియస్త్యభిసంవిశేన్తి తద్విజ్ఞానస్వ తద్బ్రహ్మైత్యు
 పకీర్య (అనన్దోబ్రహ్మైత్యజానాత్ అనన్దాద్భ్యవఖిల్విమానిభూ
 తానిజాయంతే) ఇత్యాదినా పూర్వానువాకపరితీపాదితా సవధిగా
 తిశయానన్దయోగినోవిపశ్చితే, పరస్తాద్బ్రహ్మణోవ జగదుత్పత్తిస్థితి
 లయానిదిశ్యంతే, తథా (సకారణంకరణాధిపాధిపోనచాశ్చకశ్చిజ్జని
 తానచాధిప) ఇతి కరణాధిపస్య జీవస్యాధిపః పరంబ్రహ్మైవ కారణం
 వ్యపదిశ్యతే, ఏవంసహత్ర పరస్యైవబ్రహ్మణః కారణత్వంపరిసిద్ధమ్,
 అతఃపరబ్రహ్మణోజాతత్వాత్ తస్మిన్పరినత్వాత్ తేనపారిణాత్
 తదాత్మకతయా తదాత్మ్యముపపన్నమ్, అతస్సహకారం సహ
 శరీరం సహాత్మభూతం పరంబ్రహ్మశాస్త్రాభూత్వా ఉపాసీతేతిశ్రుతి
 రేవపరస్యబ్రహ్మణస్సహాత్మకత్వ ముపపాద్యతస్యోపాసనముపదిశతి,
 పరంబ్రహ్మహి కారణవస్థంకార్యావస్థంనూత్తస్థాలచిదచిద్వస్తుశరీర
 తయాసహదా సహాత్మభూతమ్, ఏవంభూతతాదాత్మ్యస్యపరిపా
 దనేపరస్యబ్రహ్మణ స్సకలహేయపరిత్యగీక కల్యాణగుణాకరత్వంసవి
 రుధ్యతే పరికారభూతశరీరగతానాంబోషణాం పరికారిణ్యత్వస్య
 పరిసంగాత్, పరిత్యుత నిరతిశయైశ్వర్యాపాదనన గుణయైవశరీర
 పూర్వమేవైతమ్.

శ్లో ! ఏవంపాప్తేనమాధీయతఇహజగతి బ్రహ్మశక్తైః
 సహ త్రాత్మత్యేనూక్తమేతద్భవతిఖలువరం బ్రహ్మ

జమ్రానచాయమ్ । హేతోరుత్పత్తినిష్ఠాప్రళయత
ఉదితాత్ తజ్జలానిత్యతః ప్రఖ్యాతాత్ సవఃస్యతా
పాత్త్యతథహ కథితాత్ ప్రాక్తవాక్యేప్రసిద్ధాత్ ॥
జాతత్వాద్భ్రష్టాణా స్థివిలయత ఉదితాత్ ప్రాణ
నాచైచతదుత్థాత్ సవఃంబ్రహ్మత్తకంఖల్విదమతి కథి
తేవిశ్రుతావై యతోమీ । జన్మస్థమప్రభక్తజగత
ఉపనిషద్యుచ్యతే బ్రహ్మతదైవ తచ్చబ్రహ్మైవహి
స్యాత్ పరమయమితరోనై వజీవస్తథాహి ॥

ప్రకృత్యైవసంయతోవేత్త్యుపనిషది జగద్భ్రతుమానస్త
తత్త్వాద్యుచ్యతావానువాకో దితనిరతిశయానస్తవ
ప్రహ్మహేతుమ్ । ఏవంవాక్యంసత్యత్వాదికమపికర
ణాధీశజీవాధిపస్తద్భ్రహ్మైవైవైవై జగత్కారణమఖిలజ
గద్భ్రతుతాతప్రసిద్ధా ॥

జాతత్వాద్భ్రష్టాణోతా విలయతథహతు ప్రాణనా
చైచతదుత్థాత్తదాత్త్యంయుక్తమస్థిజగతిహి సక
లేతోవిభిన్నైపిచైతత్ । తస్మాత్ సవఃప్రకారం సక
లతనుసమస్తాత్తథాతం పరంబ్రహ్మైవాసీతేహతాస్త
స్థితతి సకలాత్తత్వమస్యోపపాద్య ॥

అస్యోపాస్తిస్తు సైవశ్రుతిగుపదిశతి బ్రహ్మహేదం
ద్యువస్థంసూక్ష్మస్థూల ప్రభేదాఖిలవిధ చిదచిద్దేహి
హేతుశ్చకార్యమ్ । సావాత్మైవస్థితంతద్భవతి
ఖలు సదాప్రొక్తతానాత్మవాదే వ్యాఖ్యాతోనై
వహిస్యాద్భగవదుభయలింగత్వయోగస్యశోపి ॥

నిర్దోషత్వస్యసమైకరపి సుగుణగణైర్యుక్తతాయా
శ్చ దోషాదేహస్థాదేహినీమనఖలు కథమపిన్యూపన
క్తాఃపరతీ । ఉత్పన్నైశ్వర్యకృత్ప్రీతుశ్చతభవతిగు
ణాయైతి తత్ప్రసిద్ధ్యాత్మంసర్వంఖల్విత్యుచాత్రైవ
చసితదిహనబిహ్వాజీవంపరోక్షః ॥ ౨౪౫ ॥

అ । సిద్ధాస్తమాహ - ఏవంప్రాప్తశ్చి—

టీ॥ యథా అస్తస్తద్ధమోపదేశాదిత్వస్తశ్చబ్దః పరిజ్ఞాప
రః ఏవంసహత్రైతి సాత్వింపదం పరిజ్ఞాపరమిత్యాహ - ఇహజగ
తీతి . ఇహసహత్రైజగతి, బిహ్వాశబ్దేన - సహంఖల్విదంబిహ్వాతిబి
హ్వాశబ్దేన, ఆత్మత్వేనోక్తమ్, ఏతత్పరంబిహ్వా, అయంజీవోనఖలు,
ఇదంపరిజ్ఞానాక్యమ్, అత్రోహేతుమాహ - హేతోరితి - తజ్జలాని
త్యతః - తజ్జలానితివాక్యతః, ఉదితాత్ - ఉక్తాత్, సహస్య - సద్వ
స్యజగతః, ఉత్పత్తినిష్ఠాపిలయతః - ఉత్పత్తినిష్ఠాపిలయరూపాత్,
పరిభ్యాతాత్ - పరిసిద్ధాత్, హేతోః హేతుతః, ఇహ - ప్రాక్రవా
క్యే - సహంఖల్విదంబిహ్వాతివాక్యే, కథితాత్, పరిసిద్ధాత్ - పరిభ్యా
తాత్, సహస్యతాదాత్మతః - సహతాదాత్మ్యాదిత్యథః. అత్ర
జగదుత్పత్తినిష్ఠాపిలయరూప సహతాదాత్మ్యహేతోస్తజ్జలానితీ
త్యత్ర ఇతిశబ్దేనపరిసిద్ధిదోష్యత్యతే, సహతాదాత్మ్యరూపహేతోః
పరిసిద్ధిః. సహంఖల్విత్వత్ర ఖలుశబ్దేన దోషితాభవతి, బిహ్వాశ్చైవజ
గజ్జన్మాదికారణత్వస్య సహతాదాత్మ్యస్యచపరిసిద్ధ్యా పరంబిహ్వా
బిహ్వాశబ్దోదితాభవతిఇతివాక్యాథః. ఉక్తాథమేవస్ఫుటికరోతి—
జాతత్వాదితి - బిహ్వాజాతత్వాత్ అస్తిన్నదితాద్విలయతః -

బ్రహ్మణ్యత్వన్నాత్ పరిలయతః, ఏతదుత్థాన్ పాగినాచ్చ, ఇదంన
 వం బ్రహ్మత్వకంఖలు, ఇతికథితే - ఇతిప్రతిపాదితే, జగతః యతో
 జన్మస్థియపరిధక్ష్ణాడననిషదవిశుతాః - ప్రసిద్ధాః, తద్బ్రహ్మచ్యుతే -
 తద్బ్రహ్మచ్యుతే, తద్బ్రహ్మచ్యుతే, తద్బ్రహ్మచ్యుతే, తద్బ్రహ్మచ్యుతే, తద్బ్రహ్మచ్యుతే,
 నైవ, ప్రసిద్ధిందశాయతీ - తథాహీతి - ఉపనిషది, యతోవేతి -
 యతోవాక్యమూనిభూతానికాయస్తథితి, జగద్ధేతుమేనమ్. ప్రకృష్ట్య
 ఉపకృష్ట్య, అనన్తకత్యాది - అన్తర్యామినిహృతివ్యజ్ఞానాదిత్యాదివా
 క్యమ్, పూర్వానువాకాదితనిరితయాన్వయే - పూర్వానువాక
 ప్థయతోవాచోనివతః స్తథితివాక్యోక్త నిరతిశయానన్వయక్రమ్, బ్ర
 హ్మహేతుమ్ - జగత్కారణమ్, ఉచేత్ పాగిత్యథః ఏవంసత్వత్వా
 దికంవాక్యమపి. (సకారణంకరణాధిపాధిపః) ఇత్యాదికంవాక్యమపి,
 కరణాధిపతీవాధిపం తద్బ్రహ్మజగత్కారణమూచ్యత్యన్వయే, అన
 నబ్రహ్మణిజగత్కారణతా ప్రసిద్ధత్యాహ - అఖిలజగద్ధేతుతేతి -
 అతీ - బ్రహ్మణి, అఖిలజగద్ధేతుతా - అఖిలజగత్కారణతా, ప్రసి
 ద్ధత్యన్వయః, శ్రుత్య స్తరేష్వపి జన్మాదిహేతుత్వకృతతాదాత్మ్యమప్య
 థాసిద్ధమిత్యాహ - జాతత్వాదితి - అతః - అతోహేతో, బ్రహ్మ
 ణాజాతత్వాత్, ఇహబ్రహ్మణివిలయతః, ఏతదుత్థాన్ - ఏత దధీనా
 త్, పాగినాచ్చ అతోవిభిన్నేపి - బ్రహ్మణోభిన్నేపి, అస్తికతే
 జగతి, ఏతత్తాదాత్మ్యమ్, యుక్తమిత్యన్వయః, చిదచిద్విలక్షణస్య
 కథంతాదాత్మ్యోపపత్తిరత్యత్యాహ - తద్బ్రహ్మ - సమస్తాత్మహేతుమ్,
 సహస్యాత్మభూతమ్, సకలతను సహశరీరకమ్, సహప్రకారమ్
 సహవస్తుప్రకారకమ్, పరంబ్రహ్మ - ఇహశాస్త్రః స్థితస్స - శాస్త్ర
 యుక్తస్స ఉపాసీతేతి, అస్య పరబ్రహ్మణః, సకలాత్మత్వమ్, సహా

త్వత్త్వ ఉపపాద్య - సహంఖల్వితివాక్యేన ఉపపాద్య, సాశుతిక
 వ, అన్య - బిహ్మణః, ఉపాస్తీ - ఉపాసనమ్, ఉపదిశతీత్యన్వయః
 ఆశ్రీసకలశన్వితి సమస్తాత్తథాతమిత్యన్వవివరణమ్, ఆకృత్యధికరణ
 న్యాయేనప్రకారిపర్యవృత్తిభా ససిద్ధ్యథా ముక్తంసర్వప్రకారమితి—
 స్థితివశాయాంహిశరీరాత్తథావ, ప్రళయావస్థాయాన్వైకమేవాద్వి
 తీయమితి సహభేదశూన్యత్వా న్నశరీరాత్తథావసిద్ధిరిత్యత్రాహ—
 బిహ్మహీతి - ఇదంబిహ్మ, సూక్ష్మస్థూలప్రళయాఖలవిధ చిదచిద్దేహి
 సూక్ష్మవస్థాఖలవిధచిదచిచ్ఛరీరకం స్థూలావస్థాఖలవిధచిదచిచ్ఛరీర
 కంచెత్యథాః. హేతుః - హేత్వసప్థమ్, కార్యమ్ - కార్యాసప్థమ్, ద్వ్య
 వస్థమ్-ఉభయావస్థమ్, ప్రతీతంభవతిఖలు, తతః తస్మాత్, సదా- సత్య
 దా, సార్యాత్వైసస్థితమ్, అతః, ప్రాక్తతాదాత్వవాద నిర్దోషవత్సన్య
 వనైకరపి సుగుణగణైయైకతాయాశ్చ భగవదుభయలిజ్జత్వయో
 గన్యకొపి వ్యాఖ్యాతౌనైవస్యాదిత్యన్వయః, ప ర ప తే జ వ బి
 హ్మణాస్సర్వరూపతాదాత్వాజ్ఞేకారాత్ హేయప్రత్యసీక కల్యాణైక
 తానన్య సూబోహ్మణి వ్యాపారైవస్యాదితిభావః, శరీరశరీరభావ
 తాదాత్వవాదినస్సన్వయమతే జీవగతదోషాణాం బిహ్మణిప్రసక్తా
 భావముపపాదయతి - దోషాంతి - దేహస్థాః - శరీర
 భూతజీవనిష్ఠాః, ఇమిదోషాః, కథమపి - కథంప్రదపి, పరత్ర - జీవాద్భి
 న్న, దేహిని జీవశరీరకేబిహ్మణి, సప్రసక్తాన్యుఃఖలు - ప్రసక్తిన్న
 ప్రాప్నుయఃఖల్విత్యథాః. నిరుత్తశరీరశరీరభావరూపతాదాత్వంస
 కేవలందోషాభావాయ, ప్రత్యుత జీవాన్తర్యామిత్యరూప తదీయని
 రతిశయైవ్వరూపగుణమప్యవదయతీతిప్రకృతమిత్యాహ—
 ఉత్పప్తేతి - ప్రత్యుత, తత్ - శరీరశరీరభావరూపతాదాత్వమ్,
 ఉత్పప్తేత్వర్యకృత్ - నిరతిశయైవ్వరూపాదకమ్, గుణాయతి - గు

ణావహమితి, ఇహపాగు క్షమిత్యన్వయః, నిగమయతి - సవంఖల్వితి. తత్. తస్మాత్, ఇహఉపాత్రేనర్వంఖల్వివంబుష్టేతివాక్యే, బిష్టా-బిష్టాశబ్దాథా, పరోక్షోజపూనత్యన్వయః,

[శ్రి. యదుక్తమ్ జీవన్మతసవతాదాత్మ్యముపపద్యతేతి, తదనన్త, జీవానాంప్రతిశరీరంభిన్నాన్ మన్యోన్యతాదాత్మ్యాసంభవాత్, ముక్తస్యావ్యనవచ్చిన్నస్వరూపస్యాపి జగత్తాదాత్మ్యం జగజ్జన్మస్థితివలయకారణత్వనిమిత్తం ననంభవతీతి జగద్వాప్యపారవజమితిత్యేతి వక్తృతే, జీవకమన్మిమిత్తత్యావజ్జగజ్జన్మస్థితిలయానాంసవకారణమితిపినసాధీయః, తత్కమన్మిమిత్తత్యేవీశ్వరస్వైవ జగత్కారణత్వాత్, అతఃపరమాత్మైవాత్యేబిష్టాశబ్దాభిధేయః, ఇమమేవసూత్రాథామభియుక్తబహుమన్వతే, యదాహన్మత్తికారః (సవంఖల్వితిసహిత్యాబిష్టాశ) ఇతి.

శ్లో. యచ్చోక్తంసవతాదాత్మ్య మిదమభిహితం జీవవైపవన్నంస్యాదిత్యేతన్న జీవపరితనభిదురన్యోన్యతాదాత్మ్యబాధాత్. ముక్తైశ్చైతజ్జగద్వాప్యపృతివిరహాయతే హేతుతాయత్తమస్మిన్ నత్యగోవ్యక్తమేతజ్జగదితిచరమాధ్యాయగన్త్యధికారే ||

హేతుస్సృజ్యేషవవాఖిల జగదుదయస్సేమభజ్గాదికేతత్కమూధనోయతపోతేతితు సచతత్కమజత్వేపితన్య. హేతుత్వాదీశ్వరస్యాతథహేతుభగవాబిష్టాశబ్దోదితాథాన్సూత్రాథాం వృత్తికారోమునిరపిబహుమనైభియుక్తస్తమనమ్ ||

వృత్తైబ్రిహ్మేశ్వర్యస్తమిహతుకథితే సహామిత్యాది
వాక్యేతస్మాద్బ్రహ్మహజీవోనభవతివరమాత్మైవ సర్వా
త్కూటః ।

। ౨౭ ।

అ । జీవస్యైవసహతాదాత్మ్యం పూర్వాఽక్షీణోక్తమనూ
ద్యదూషయతి - యచ్చోక్తమితి—

టీ॥ అభిహితమ్ - సహాంఖ్యితివాక్యేన పరిపాదితమ్,
ఇదంసహతదాత్మ్యమ్ జీవవిమోహస్సంస్పాదితి యచ్చోక్తమ్, ఇహ
వీరన్నైత్యన్వయః. కుతశ్చత్యత్ర బద్ధస్యవాముక్తస్యవేతివికల్ప్య పృథ
మంకల్పందూషయతి - జీవఇతి - పరితనుభిరుచే - పరితరీరంభిన్న
జీవే - బద్ధజీవే, అన్యోన్యతాదాత్మ్యభాధాత్ - పరస్పరం తాదా
త్మ్యాభావాదిత్యభాః, ముక్తస్యతత్సంభవతీత్యత్రాహ - ముక్తేపీతి -
జగద్వ్యావృతివిరహాయుతే - జగత్ప్రప్తిప్రయోజకవ్యాపారవిరహ
యైకైముక్తేపి - ముక్తాత్మస్యపి, అస్మిన్-జగతి, హేతుతాయత్తమ్.
కారణత్వనిమిత్తకమ్, ఏతత్సహతాదాత్మ్యమ్, నతి - నాస్తీతి,
అగ్రే - అగ్రే, చరమాధ్యాయగే - చతుర్థాధ్యాయగే, జగది
తి - జగద్వ్యాపారవిహామితి, అన్యైధికారే - చరమాధికరణే, వ్యక్తం
స్ఫుటమిత్యభాః. సహతాదాత్మ్యస్య సహకారణత్వనిమిత్తతత్వా
త్ సహకారణత్వస్య జగద్వ్యాపారవిహాధికరణే ముక్తే పరితియే
చాత్ తన్నిమిత్తకంసహతాదాత్మ్యం ముక్తస్య నాస్తీతి తత్పిస్ఫుట
మితిభావః,

జీవస్య కర్మద్వారాజగత్కారణత్వే మనూద్యదూషయతి-
హేతుస్సాధ్యదితి - అఖిలజగదుదయస్థేమధిక్షాదికే - జీవవివ, హేతు
స్సాధ్యత్ - కారణస్వాత్, కుతశ్చత్యత్రాహ - తత్కర్మాధీనఇతి-

యతః, సః - అఖలజగదుదయస్థేనుభక్తాదిః, తత్కర్మాధీనః, - జీవ
కర్మనిమిత్తకః, అతః అతోహేతోచిత్యథః, ఇతిహి, సచ - సనది
త్యథః, కుతచిత్యత్రాహ - తత్కర్మజత్వేపీతి - తస్య - జగజ్జన్మ
స్థే మ భ క్తా దైః, తత్కర్మజత్వేపి - జీవకర్మజత్వేపి—
ఈశ్వరస్య, హేతుత్వాత్ - నిమిత్తత్వాదుపాదానన్వాచ్యైత్య
థః, సహికర్మజగతఃకర్మరూపం నిమిత్తముపాదానచ్చ, ఉభ
యమీశ్వరవచ, కర్మతు కేవలంవైషమ్యహేతుః, యథాఘటాది
నిర్మాణస్య భాక్తృకర్మనిమిత్తత్వేపి భాక్తృకర్మణా న్నక
ర్మైత్యముపాదానత్వంవా, కులాలఘ్నత్విద్వాదరేపహి తదుభయమ్,
సచ తజ్జ్ఞానిత్యత్ర తచ్ఛబ్దస్యకర్మవాచిత్యమ్, అతో సజీవస్య జగ
త్కారణత్వశ్చతం సవ తాదాత్మ్యమస్తీత్యభిప్రాయః, సూత్రార్థ
ముపసంహరతి - అత ఇతి - అతః - అతోహేతోః, ఇహ - సవం
ఖల్విదంబ్రహ్మేతివాక్యే, బ్రహ్మశబ్దోదితార్థః, బ్రహ్మశబ్దవితిపాది
తార్థః, భగవాన్ - పరమాత్మైత్యథః, ద్వితీయయోజనాక్రార్థ
స్యైవసాం ప్రదాయికత్వమాహ - సూత్రార్థమితి - తమేనంసూ
త్రార్థమ్, అభియుక్తిస్మత్తికారోమునిరపి - బోధాయనోపి, బహు
మేన - బహుమనుత ఇత్యథః, ఉక్తార్థే తత్సమ్మతిగ్రాహకంవృత్తి
గ్రాహ్యముపాహరతి - వృత్తావతి - ఇహవృత్తేబ్రహ్మేశ్వరైశ్చైత్యై
సవమిత్యాదివాక్యే - సవంఖల్వితిసవాత్తాబ్రహ్మేశ్వరైశ్చైత్యై
బహుమేనైతిపూర్వేణాన్వయః, తస్మాత్, ఇహ - అస్మిన్సవంఖ
ల్విత్యాదివాక్యే, బ్రహ్మ - బ్రహ్మశబ్దార్థః, జీవ్రాసభవతి, తహిక
ఇత్యత్రాహ - పరమాత్మైవేతి - సవాత్మభూతః - సవశరీరీ, పర
మాత్మైవ - పరమపురుషవైత్యథః,

సూ 1

* వివక్షితగుణావపతైశ్చ *

క్రి. వక్ష్యమాణాశ్చగుణావరమాత్తన్యైశ్చావపద్యైశ్చ, మనో
మయః ప్రాణశరీరో భారూప స్తత్వసంకల్ప ఆకాశాత్తా నవక
మా నవకామా స్సవకగన్ధ స్సవకరస స్సవకమిదమభ్యాత్మోఽవా
క్యరాదరః) ఇతి, మనోమయః . పరిశుద్ధేన మనసై కేనగ్రాహ్యః,
వివేకవిమోక్షాది సాధనసప్తకానుగృహీత వరమాత్మోపాసన నిమగ
లీకృతేనై వమనసా గృహ్యతే, అనెన హేయప్రత్యసీకకల్యాణైకతా
నతయా సకలేతరవిలక్షణస్వరూపతొచ్చతే, మలినమనోభిమోలి
నానామేవగ్రాహ్యత్వాత్, ప్రాణశరీరః - జగతిసవేషాంప్రాణానాం
భారకః, ప్రాణాయస్యశరీరమ్ - ఆధేయమ్, విధేయమ్ శేషభూతశ్చ
సప్రాణశరీరః, ఆధేయశ్చవిధేయత్వశేషత్వాని శరీరశబ్దప్రసృత్తి
నిమిత్తానీత్యుపపాదయిష్యతే, భారూపః - భాస్వరూపః, అప్రాకృత
స్వాసాధారణనిరతిశయ కల్యాణాదివ్యరూప త్వేన నిరతిశయదీప్తియ
క్షత్యత్యక్షః, సత్వసంకల్పః - అప్రతిహతసంకల్పః, ఆకాశాత్తా—
ఆకాశవత్ సూక్ష్మస్వచ్ఛస్వరూపః, సకలేతరకారణభూతస్య ఆకాశ
స్వాస్యాత్మభూతైతివాఆకాశాత్తా స్వయశ్చ ప్రకాశగే అన్యానపి
ప్రకాశయతీతివాఆకాశాత్తా, సవకమా - క్రియతైతికమా
సవకంజగద్యస్యకమా అసానివః కమా నవావాక్రియామస్య
అసాసవకమా, సవకామః - కామ్యస్తైతికామాః భాగ్యభా
గోపకరణాదయః తేపరిశుద్ధాస్తస్య సస్తీత్యక్షః, సవకగన్ధస్సవకరసః
అశబ్దమస్పృశమత్యాదినా ప్రాకృతగన్ధసాదిని షేధాదప్రాకృతాః
స్వాసాధారణనిరవద్యానిరతిశయాః కల్యాణాఃస్వభాగ్యభూతాస్సర్వ
విధాగన్ధసాస్తస్య సస్తీత్యక్షః, సవకమిదమభ్యాత్మః - ఉక్తంరసవ
గ్యస్తంసవకమిదం కల్యాణానిరజాతం స్వీకృతవాక్, అభ్యాత్మైతి

భుక్తాబ్రాహ్మణాఇతివత్ కథారి క్తఃప్రతిపత్తవ్యః, అవాకీ - వాకఃఉక్తీః, సాన్యనాస్తీత్యవాకీ, కుతశ్చత్యత్రాహ - అనాదరణి. అవాప్రసమస్తకామత్వేన ఆదర్తవ్యాభావాదాదరరహితః, అతవవావాకీ అజల్పాకః, పరిపూర్ణోష్వర్యత్యాద్భిష్టాది ప్రమ్మచర్యస్తం నిఘంటుగతోత్పదీకృత్య జోషమాసీనశ్చత్యభాః. తవ తేవివయీతాగుణాః పరమాత్మన్యైశ్చాపపద్యస్తే,

శ్లో । బ్రహ్మణ్యైశ్చాపపతైరపిగుణ నివహానోద్ధితస్యా
గిమోక్తా బ్రహ్మైవబ్రహ్మశబ్దోదితమితి ముని
రాహూత్తరతాత్రీనితే । సంప్రాక్తాహృత్త
యత్వాదయ ఇహమనశ్చత్యాదినాయెగుణావైతేహ్య
త్రైశ్చాపపన్నాభగవతి సమనశ్చవత్త్యాశయాన్య ।
శుద్ధస్వాంత్రకవేద్యోభవతి పునరయంహృత్తయశ్శు
ద్ధచిత్రైబ్రహ్మచాస్త్యా వివేకాదిభిరుపచితయా
వెన్యశ్చత్యైతదభాః । ఏతేనోక్తాహిహేయప్రతి
భటసుగుణైకాంతతాతః పరభ్యోవ్యావృత్తిరుష్ట
చిత్రైబ్రహ్మగతితుమిలినావవవేద్యాభవన్తి ।

సంప్రాక్తఃప్రాణదేవస్సజగతి సకలప్రాణధాతీవపు
ర్యస్యాయంప్రాణస్త్ర ధార్యోభవతిఖలు విధేయశ్చ
యచ్ఛేషభూతః । ఉక్తైరస్యాశ్శరీరేత్యనుకళితవిధే
యత్వశ్చేషత్వధార్యత్వాన్యేవనున్య నిమిత్తంతదిద
ముపరివత్వేత ఈష్టాణదేవాః ।

భారాపోభాస్వరూపాఽప్రకృతిధననిజప్రాజ్ఞ్యలద్దీప్య
రూపస్సంకల్పోయస్య మోక్షోనభవతిహి సవై సత్య

సంకల్పఉత్తః । ఆకాశాత్తాచ్చసూక్ష్మవియదివగగ
సస్యాపిచాత్తాన్యహేతోభాత్యథః ॥ భాసయత్యవ్య
ఖలమితిహివాకాశశబ్దాభిధేయః ॥ ॥

కార్యంకర్మాత్రకార్యం సకలమపిజగత్ సవక
మాసయన్యహేత్తాః కామ్యాస్తుకామాజగతిబహు
విధాయన్యతేనన్తిశుద్ధాః । సంహృక్తస్సవకా
మోధవతి పునరయం సవగన్తస్సన్తిగన్తాన్తస్
హృక్తతాస్సన్త్యపినిరతిశయాభ్యాభూతాస్సమస్తాః॥

కల్యాణాఃహృక్తతానామిహ పరిహృతితోఽశబ్దమి
త్యాదిన్తేహంయన్యత్వీదృగ్గీసా స్సవరసత్వతినహి
హృచ్ఛతేతోక్తితోతః । అభ్యాత్తఃహృత్తవా
వైకథితగుణగణంసవమేతం రసాన్తంవాకస్తూక్తిస్స
నాన్యేత్యయమిహకథితోఽవాక్యయచ్ఛాత్రహేతుః॥

అదత్వన్యన్య కస్యాపిచవిరహాభిహదశేతోనాద్యో
క్త్యా తస్మాదేవవ్యావాకీధవతి పునరజల్పాకవీతంసమ
స్తమ్ । పూర్ణేశ్వర్యస్త్రణీకృత్యహి జగతివిరి
చ్ఛాదికం జోషమాన్తేనోక్తిప్రేక్ష్యక్తియోగ్యోజగ
తిహిసదృశోస్తీహతుస్వనహేతి ॥ ॥

సవేదైతేగుణాహిశ్చుతిశిరసి పరతోచ్యమానాఃప
రస్త్విబిహ్మజ్యేష్ఠాపపన్నాత్వతి ధవతిపునః ప్రోక్త
సూత్రస్యభావః । ॥ 3౪౫ ॥

అ || వివక్షితగుణాపవత్రైశ్చైతీనూత్రీమవతారయతి - బ్రహ్మణ్యేవేతి—

టీ || అగ్రిమోక్తౌ - యనోమయఃప్రాణశరీర ఇత్యగ్నిమవా
క్యే, ఉదితస్య- ప్రాక్తస్య, గుణనివహస్య, మనోమయత్వాదిగుణసము
దాయస్య, బ్రహ్మణ్యేపూపవత్రైరపి - బ్రహ్మణ్యేపూపవన్నతావచ్ఛ, బ్రహ్మశబ్దాదితమ్ - బ్రహ్మశబ్దవాచ్ఛమ్, బ్రహ్మైవ - పరంబ్రహ్మైవ,
ఏవకారేణజీవవ్యవచ్ఛనః; ఇతి ఉత్తరతాత్రీనూత్రే - వివక్షితగు
ణాపవత్రైశ్చైశ్చ్యుత్తరనూత్రే - మునిరాహేత్యన్వయః; కేతెగుణాః
కింతదగ్నిమవాక్యమ్, ఇత్యగ్ని తద్వాక్యంతాః గుణాంశ్చవిశిష్టపరీద
శ్శయః తేషాంగుణానాంజీవేతినుపపత్తిం బ్రహ్మణ్యుపపత్తిశ్చ
నూత్రీకారాభిప్రీతాంవివక్షణీతి - సంప్రాక్తాఇతి - మనశ్చత్యాది
నా - మనోమయఃప్రాణశరీరఇత్యాదివాక్యేన, ఇహ - అస్మిన్
ప్రకరణే, సంప్రాక్తాః - కథితాః - హృన్మయత్వాదయః - మనోమ
యత్వాదయః, యెగుణాః, తే, అత్రీభగవతిబ్రహ్మణ్యేన ఉపపన్నాః,
నపునజీవే, ఇతి, అస్య - సూత్రీస్య, ఆశయః, భావఇత్యర్థః, మ
నోమయత్వాదీనాంగుణానాం జీవేతినుపపత్తిం బ్రహ్మణ్యుపపత్తిశ్చ
వివక్షణీ తేషాంస్వరూపంనిరూపయతి - శుద్ధస్వాన్తకవేద్యఇతి—
హృన్మయః- మనోమయశబ్దార్థః, శుద్ధస్వాన్తకవేద్యః - పరిశుద్ధమన
సైవగ్రాహ్యః, ఏతద్వివక్షణీతి - శుద్ధచిత్తైరితి - వివేకాదిభిః -
వివేకవిమోక్షాది సాధనసప్తకేన, ఉపచితయా - ఉపబృంహితయా,
బ్రహ్మోపాస్త్రా - బ్రహ్మోపాసయా, శుద్ధచిత్తైః - నిమగ్నాంతః
కరణైః, వేద్యఇతి - ఉక్తైః - మనోమయత్వోక్తైః, ఆధాఇత్యన్వ
యః, ఫలితార్థమాహ - ఏతేనైతి - ఏతేన - పరిశుద్ధాంతకరణవే

ద్యత్వ కథనెన, హేయప్రతిభటసుగుణై కా న్తతాతః - హేయప్ర
 త్యసీకత్వ కల్యాణైకతానత్వాభ్యామ్, పరేభ్యః - స్వేతరేభ్యః, వ్యా
 వృత్తిః, అథాఽద్భుత్వాణః, ఉక్తైత్యన్వయః, కుతశ్చత్యత్రాహ - దుష్ట
 చిత్తైరితి . మలినమనోగాగ్రహ్యత్వం హేతుమాహ త్వవ్యాపకమ్, అతో
 వ్యాపక నివృత్త్యావ్యాప్యనివృత్తితిత్యుభయలిజ్జత్వసిద్ధిరితిభావః, ము
 క్తస్యాపి విశుద్ధమనోగాగ్రహ్యత్వం నసంభవతి, ముక్తంస్వతంత్ర్యేణ
 గృహ్లాతిచెత్ మనోశుద్ధమ్, బ్రహ్మపర్యంత్యైవ చెత్ విశిష్టస్వబ్రహ్మణ
 ఏవ విశుద్ధమనోగాగ్రహ్యత్వమితి, ఏతావతా మనోమయశబ్దం
 వ్యాఖ్యాయ ప్రాణశరీర శబ్దంవ్యాచప్తై సంప్రాక్త ఇతి - సప్రా
 ణదేహస్సంప్రాక్తః, యోజగతి - సకలప్రాణధారి, ఇతియచ్చభా
 ధ్యాహారేణాన్వయః, ప్రాణశరీరశబ్దేన ప్రాణధారకత్వం కథమవగమ్య
 తత్తత్వత్రాహ - వపుర్యస్యేతి - యస్య అయంప్రాణః, నపుః-శరీరమ్
 శరీరశబ్దాథమాహ - ధార్య ఇతి- యస్యధార్యః విధేయః, యచ్ఛేష
 భూతశ్చాయంప్రాణః, సప్రాణదేహఇతిపూర్వేణాన్వయః, శరీర త్వే
 సతికథమాధేయత్వాదికమిత్యత్రాహ - ఉక్తైరితి . అస్యాశ్చరీర
 త్వైకై, అనుకథితవిధేయత్వశేషత్వధార్యత్వాన్వయ, నిమిత్తంస్యః
 ప్రతిపత్తినిమిత్తంస్యః, తదిదముపరివక్ష్యే - అగ్రే ఉపపాదయిష్యా
 మిత్వ్యథాః. ఉక్తప్రాణశరీరశబ్ద నివచనెనప్రాణశరీరత్వంప్రాక్తం
 పరమాత్మనవవేత్త్యాహ - అత ఇతి - అతః - ఉక్తహేతో, ప్రాణ
 దేహః . ప్రాణశరీరశబ్దాథాః - ఈట్ - ఈశ్వరఇత్యథాః.

భారూపశబ్దాథమాహ - భారూపఇతి - భారూపః—

భారూపశబ్దవాచ్యః, భాస్వరూపః - దీప్తిధమఃకశిత్యథాః, జ్ఞానస్వ
 రూపఇత్యథాస్తుతిక్లిప్తః, రూపశబ్దోహిధమకవాచీ, భాశబ్దోహిదీప్తి

వరః, దీప్తిగమకతప్తం విగ్రహద్వారకమ్, (అదిత్యవణాంతమసఃపర
స్తాత్ * కుత్తవణమిత్యాదిసూత్రైకాభ్యాత్, తద్వివృణోతి—
అపకృతిభవతి - అపకృతిభవనిజప్రాజ్ఞ్వలద్దిన్యరూపః- అపకృతి
భవమ్ - అపాకృతమ్, నిజమ్ - స్వాసాధారణమ్, ప్రాజ్ఞ్వలత్ - నిరతిశ
యదీప్తియుక్తమ్, దివ్యమ్ రూపమ్ వపుఃయస్య, సత్త్యభావః, సత్య
సంకల్ప శబ్దార్థమాహ - సంకల్పశ్రుతి - యస్యసంకల్పః, మోక్షో
నభవతి, సః, సత్యసంకల్పః - సత్యసంకల్పశబ్దార్థః, ఉక్తః. పృతి
పాదితః, ఆకాశాత్తైత్యస్యాభామాహ - ఆకాశాత్తైతి - ఆకాశాత్కా-
ఆకాశాత్తశబ్దార్థః, వియదివ - ఆకాశేషవ - అచ్చసూక్ష్మః - అచ్చ
సూక్ష్మః, అచ్చత్వం నిమలత్వమ్ సూక్ష్మత్వం వ్యాప్త్యహాత్వమ్,
అథాన్తరమాహ - గగనస్యాపి - అన్యహేతోః. ఇతరసకలపదా
భావేతోః, గగనస్యాపి - ఆకాశస్యాపి, ఆత్మా - ఆత్మభూతః, అన
మస్తాత్ కాశతే, ఆకాశేయత్యభావం నవమితి-ప్రత్యప్రతిద్యయమభిప్రే
త్యఆకాశశబ్దస్య అపరమభామాహ - భావీతి - భావీ - భావతే, అథా
మఖిలంభావయతీతివా, ఆకాశశబ్దాభిధేయః - ఆకాశశబ్దప్రతిపాద్య
ఇత్యభావః, సర్వకమేత్యస్యాభామాహ - కార్యమితి - అత్ర—
అస్మి సర్వకమేతిశబ్దే. కర్మ - కర్మశబ్దార్థః, కార్యమ్-
క్రియత ఇతికమేతిప్రత్యత్వా కార్యమిత్యభావః, సకలమపిజగద్యస్య
కార్యమ్, సర్వకమా - సర్వకమేశబ్దార్థః. సర్వకామిత్వ
స్యాభామాహ ప్రాక్తాశ్రుతి- కామ్యాః, కామనావిషయీభూతాః, కా
మ్యాప్రాక్తాః-కామశబ్దార్థాఉక్తాఇత్యభావః, తె-బహువిధాః. అన
కవిధాః, శుద్ధాః - పరిశుద్ధాః, యస్యసన్ని, ససర్వకామస్సంప్రాక్తాత్వ
న్వయః, సర్వగన్ధఇత్యస్యాభామాహ-భవతీతి - యస్మిన్, అపాకృ

తాః, నిరతిశయాఽపి, భాగ్యభూతాః, సమస్తాః, కల్యాణా గడ్డాస్సన్తి
 సోయంసవకగడ్డోభవతీత్యన్వయః, సవకగడ్డత్యనెన అపాకృతగ
 ధవత్త్వంకథంలభ్యతేత్యతాహ - పాకృతానామితి - ఇహ - బ్ర
 హ్మణి, అశబ్దమిత్యాదినా - (అశబ్దమస్సుకమరూపమన్వయమ్, తథా
 రసనిత్యమగధవచ్ఛయత్) ఇత్యాదినా, పాకృతానామైవామ్, గడ్డా
 నామ్, పరిహృతిః - పృత్యాఖ్యానాదిత్యధః. ఉత్సర్గావవాడ
 న్యామైన పృతిషిద్ధపాకృతగధవ్యతిరిక్తవీవగధస్సవకగధత్యత్ర విస
 క్షీత్యతిభావః, సవకగధత్యస్యాధఃమాహ - యస్యత్వితి - యస్య
 తు, ఈశ్వరిసాః - ఈశ్వరాఃఅపాకృతత్వాదివిశేషణవిశిష్టాః, రసాః,
 సః, సవకగధితి, అతఃక్రితః పాచ్యతేత్యన్వయః, సవకమిదమ
 భ్యాత్త్యత్యస్యాధఃమాహ - అభ్యాత్త్యతి - ఏతం రసాన్తుసవకం
 కథితగుణగణం పాప్రవాక్, అభ్యాత్తః. అభ్యాత్తశబ్దాధః, అవా
 కీత్యస్యాధఃమాహ - వాకస్త్వితి - వాకః - వాకశబ్దాధః, ఉక్తి
 వాక్, సః, - వాకః - నాస్యేతి - అస్యనాస్తితి, అయమ్, అవాకీకథిత
 త్యన్వయః, అవాకీకృతచ్యత్యత్యధః. ఉక్త్యభావే హేతుః
 మాహ - అత్రేతి - అత్ర ఉక్త్యభావే, హేతుః, అయమ్,
 ఆదతవ్యస్యకస్యాపి విరహః, ఆదతవ్యస్య, కస్యాపి—
 కస్యాపిచ పురుషస్య, విరహః - అభావః, ఇహ - అస్తివాక్యే,
 అనాదరోక్త్యా - అనాదరశబ్దేన, దశితః - పృదశితేత్యధః.
 నిరుక్తాదతవ్యపురుషాభావరూపహేతునా బ్రహ్మణఉక్త్యభావంసా
 ధయతి - తస్మాదేవేతి - దస్మాదేవ - ఆదతవ్యపురుషాభావాదేవ,
 అవాకీధవతి, అస్యాధఃమాహ - అబల్పకథితి - అనాదరహేతుక
 మవాకీర్త్యముపసాదయతి. ఏతంసమస్తమితి - పూర్ణేశ్వర్యః పరి
 పూర్ణాకామః, జగతివిరిచ్ఛాదికమేతంసమస్తమ్, బ్రహ్మాదికంచేతన

పగః సమస్తమ్, తృణీకృత్యజాషమాస్తత్యస్వయః, కుతత్యత్య
తాహ - నతి- ఇహజగతి. స్వేనసదృశః, ఉక్తిప్రత్యుక్తియోగ్యానతి
జోషమాస్తత్యతీహావేణాన్వయః, ఏతావతావ్యాఖ్యాత మనూమ
యత్యత్యాదివాక్య పరితివన్నగుణానాం బ్రహ్మణ్యేవోపపత్తిం సూత్ర
కారాభిప్రీతాం పరితిపాద్యసూత్రార్థం నిగమయతి - సర్వేచేతి-
పరతీ - ఉత్తరతీ, శుభిశిరసి - వెదాస్తవశ్చ, ఉచ్యమానాః -
పరితిపాద్యమానాః, ఏతేసర్వే గుణాః ప్రాక్తాస్తవే గుణాః - పరస్మిన్
బ్రహ్మణ్యేవోపపన్నా ఇతి ప్రాక్తసూత్రస్య భావోపపత్తిస్వయః,
వివక్షితగుణావపత్రైశ్చైతిసూత్రస్య ఆశయోభవతీత్యర్థః.

సూ || * అనుపపత్రైస్తుచారీరః * 1-2-3

శ్రీ || తమమంగుణసాగరం పర్యాలోచయతాం ఖిద్యోతక
ల్పస్య శరీరసంబద్ధనిబద్ధనాపరిమితమఃఖసంబద్ధయోగ్యస్య బద్ధముక్తా
వస్థస్యజీవస్య ప్రస్తుతగుణలేశసంబద్ధగన్ధాపి నోపపత్యత ఇతి నాస్తి
ప్రకరణే శారీరపరిగ్రహశక్త్యాజాయత ఇత్యర్థః,

శ్లో || ప్రాక్తంసర్వంగుణాభిం సఖిలువిమృశతామ
తీఖిద్యోతకత్వే బద్ధముక్తైచజీవపురుషాయకృతా
సస్తమఃఖాన్వయాహే | యుక్తయంభాతినంప్ర
స్తుతగుణలవసంబద్ధగన్ధాప్యతొస్తి సందర్భేనాస్య
శక్త్యత్యవదదనుపత్రైరితిప్రాక్తసూత్రే ||

అ || ఏవమన్వయఉక్తః, కథం పరమాత్మన్యైవైత్యవధానాని
ద్విః, ముక్తైః స్యాతెగుణాశ్చజ్ఞనీయాః, ఇత్యపెయోయాం పూర్వా
సూత్రార్థాన్వయస్థైష్ట్యై వ్యతిరేకమాహ - సూత్రకారిత్యాహ -
ప్రాక్తమితి -

టీ॥ పోక్తమ్ - కథితమ్, సవనాంగుణాభిమ్ - సమస్తంగుణసాగరమ్, విష్ణుశతామ్ - పర్యాలోచయతామ్, ఖద్యోతకల్పే - ఖద్యోతవశల్పప్రకాశే, వపురుదయకృతానస్తమఃఖాన్వయాహేళ శరీరసంబంధకృతానస్తమఃఖసంబంధయోగ్య బద్ధేముక్తచజీవే - బద్ధావస్థేముక్తావస్థేచజీవాత్మని, సంపన్నీస్తుతగుణలవసంబంధగన్ధాప్యాయమ్ యక్ష్మినభాతిఖలు, అతః, అస్తికసద్దభేక - అస్తికప్రకరణే, అస్య - జీవస్య శజ్జానతి అనుపపత్తైరితిపోక్తనూతే - అనుపపత్తైస్తునశారీరకత్వముక్తనూతే, అవదత్ - అపూచత్, మునిరితి శేషః,

నూ॥ * కర్మకర్తృవ్యవదేశాశ్చ * 1 - 2 - 4

గ్రీ॥ ఏతమితఃప్రత్యాభిసంభవితాస్తిఇతి ప్రాప్యతయావరంబిహ్నవ్యపదిశ్యతే సాప్తతియాచజీవః, అతఃసాప్రాప్తజీవఉపాసకః, సాప్యంవరంబిహ్న ఉపాస్యమితి సాప్తరన్యదేవేదమితివిజ్ఞాయతే,

శ్లో॥ సాప్యంబిహ్నావదిష్టంపరమిహ కథితేత్వేతమిత్యాదివాక్యేజీవః సాప్రాప్తపదిష్టస్తతఃతరదిదంబిహ్నాహిసాప్తజీవాత్ । కర్మత్వన్నైవకర్తుభవతిఖలుతతః కర్మకర్తుక్రితౌపిబిహ్నస్యత్తత్తుజీవాదితివదతిమునిః కర్మకర్తౌత్వతోత్యై ॥

అ॥ ఉత్తరసూత్రీమవతారయతి - సాప్యమితి—

టీ॥ ఇహకథితే - అస్తికశాణ్డీల్యవిద్యా ప్రకరణేపఠితే, ఏతమిత్యాదివాక్యే - ఏతమితఃప్రత్యాభిసంభవితాస్తిత్యాదివాక్యే, పరంబిహ్నసాప్యముపదిష్టమ్, జీవఃసాప్రాప్తపదిష్టః, తతః తస్మాత్, ఇదంబిహ్న, సాప్తజీవాదితరత్ - భిన్నమ్, అత్రాహతుఃకర్మత్వమితి—

కమత్వం కతున్కభవతిఖలు, తతః - తస్మాత్, కమకతుక్తి
 లోపి - కమకతత్వవ్యపదేశాదపి, తద్భిన్నజీవాదస్యదితి, అత్ర
 అస్తిన్నధికరణే, కమకతేత్వతః - కమకతత్వవ్యపదేశాదితీనూ
 తాత్, మునివదతీత్యన్వయః,

సూ || * శబ్దవిశేషాత్ * 1-2-5

శ్రీ || ఏషమతత్తాన్తహృదయస్థితి శారీరవృష్ట్యానిర్దిష్టః,
 ఉపాస్యస్తుపీథమయా, ఏవంసమాసపీకరణేవాజినాచ్ఛశితౌశబ్ద
 విశేషః శూయతే జీవపరయోః, యథా । వీహివా యశ్చైవా
 శ్యామాకౌవాశ్యామాక తణ్డులోవాఏవమన్తరాత్తేపురుషోహిరణ్మ
 యో యథాజ్యోతిరధూమమితి - అత్ర అన్తరాత్తన్నితి సప్తమ్య
 నైశశారీరోసిర్దిశ్యతే, పురుషోహిరణ్మయస్థితి పీథమయా ఉపాస్యః
 అతఃపరవనౌపాస్యః,

శ్లో || శారీర్యన్తుష స్తేషమస్థితీకథితఃపాచ్యయో
 క్తోవిభక్త్యోపాస్యైస్సమాసపీకరణవచసిప్రీ
 హిరిత్యాదికేపి । సప్తమ్యాహృన్తరాత్తన్నితిధివతి
 పునజీవనిదేశవచపాచీనావైవిభక్తిః పురుషస్థితి
 పరం బిహ్వవక్త్యతీవేగమ్ ॥ ॥

అస్తాచ్ఛబ్దపీథేనాత్ పరమపురుషవవేహతుస్యాదు
 పాస్యానాన్యోజ్యేవకదాపి శుక్తికిఖరగీర్త్యాహ శబ్ద
 తీనూతే । ॥ ॥

అ || అవస్థాభేదేన పాప్యత్వపాప్తప్రత్యోపపత్తిరితిశబ్దా
 పరిహారాథ మేకస్యామేవావస్థాయాం భేదవ్యపదేశం దశయత్వ
 సన్తరసూత్రీద్వయేన శబ్దవిశేషాత్ స్తతేశ్చైత్యనైత్యాహ—
 శారీర్యన్తితి—

టీ॥ అయంశారీరస్తు ఏవమితి - ఏవమతత్తాఽస్తహృదయ ఇతి, పప్తాకథితః, పప్త్యనైన మే ఇత్యనైన కథితః, ఉపాస్యః, పాచ్యయా - పౌథమయా, కిభత్వా, ఉత్తః, ఏవ ఇత్యుక్తః, అన్యస్థిసమానపౌకరణవచసి - సమానపౌకరణస్థవాశ్వాస్తరే పీహిరిత్యాదిక - పీహివాణ్యమౌవా శ్యామాకౌవాశ్యామాకతణ్డులోవా ఏవమయమస్తరాత్మక పురుషేహిరణ్మయోయథాజ్యోతిరధూమమ్, ఇత్యతాపి, అస్తరాత్మస్థితి సప్తమ్యా జీవనిదేశపవభవతి, పురుష ఇతి, పాచీనావిభక్తిః - పౌథమావిభక్తిః అతః, పరంబిహ్మ, వెద్యమ్. ఉపాస్యమ్, వక్తి, అస్తాత్. ఏతస్తాత్, శబ్దపౌథదాత్, పప్త్యస్తపౌథమాస్తరూపశబ్దబెదాత్, పరమపురుషపవ, ఇహశృతిశిఖరగిరి - వెదాస్తవాక్యే, ఉపాస్యః, అన్వోజీవ్రానెతిశబ్దేతిసూత్రే-ఆహ - అప్రాచత్, మునిరితిశేషః,

శ్రీ అ ॥ ఇతశ్చశారీరాదస్యః.

సూ॥ * స్తృతేశ్చ, * 1-2-6

శ్రీ॥ సవనస్యచాహం హృదిసన్నివిష్టోమతః స్తృతిజ్ఞానమపాహనశ్చ * యోమా మేవమసమ్మూఢోజానాతిపురుషోత్తమమ్ । * ఈశ్వరస్సవనభూతానాంహృద్దేశేజ్ఞానతిష్ఠతి । భౌమయన్సవనభూతానియన్త్రాిరూఢానిమాయయా * తమేవశరణంగచ్ఛ ఇతి శారీరముపాసకంపరమాత్మానశ్చోపాస్యం స్తృతిదేశశ్చయతి,

శ్లో॥ సవనస్యేత్యాదియోమామితిచవచఇదంబిహ్మవక్తిహ్యుపాస్యంజీవన్తూపాసకంవక్త్యపరమిహపరబిహ్మణాస్తాదుపాస్యాత్ । గచ్ఛేత్స్వనైతథైవేశ్వర ఇతి సముపకృమ్యసంపాక్తవాక్యే తస్మాన్నబిహ్మజీవ్రాయమితి కథయతీహ స్తృతేశ్చైతిసూత్రే ॥

అ | హృదయస్థస్య ఈశ్వరత్వమువబ్బంహణబలేన విశదయి
తుం స్మృతే శ్చైతీసూత్రాన్తరం పశ్యత్తమిత్యాహ - సవకస్యైతి-

టీ | సవకస్యైత్యాది (సవకస్యచాహం హృదిసన్నివిష్టోమ
త్తై స్మృతిజ్ఞానమపాహనఞ్చితి, యోమామితి - యోమామెవమ
సంమూఢోజానాతిపురుషోత్తమమితి, ఇదంవచశ్చ - ఇదంగీతావాక్య
ఞ్చబ్రహ్మఉపాస్యంవక్తిహి, జీవన్తు, ఉపాస్యాదస్తాత్ పరబ్రహ్మణః, అప
రంవక్తి, తథైవ, ఈశ్వరఞ్చితిసముపకీర్ష్య - ఈశ్వరస్సవభూతా
నాంహృద్దైశ్చజ్ఞానతిష్ఠతి, ఇత్యారభ్య, గశ్చైత్యన్తైసంపాత్తవాక్యై
భానుయోసవభూతానియన్త్రాహానిమాయయా | తమేవశర
ణంగచ్ఛైతిపాత్తవాక్యై, వక్తితిపూర్వేణాన్వయః, తస్మాత్, బ్రహ్మ-
బ్రహ్మశబ్దార్థః, జీవ్రాయన్నైతి, ఇహ స్మృతే శ్చైతీసూత్రేకథయతి
త్వన్వయః, సూత్రీకారఞ్చితిశేషః,

సూ | * అథకాకస్తాత్వత్వవ్యవదేశాచ్చనైతి*

చెన్ననిచాయ్యత్వాదేవంప్రాయమవచ్చ 1-2-7

శ్రీ || అల్పాయతనత్వమథకాకస్త్యమ్; తదవ్యవదేశః అల్ప
త్వవ్యవదేశః, (ఏషమితత్వాన్తహృదయ) ఇతి అణీయసిహృద
యాయతనస్థితత్వాత్ (అణీయా ఏ) హేవా యవాద్వా ఇత్యాదినా
అణీయస్త్యస్యస్వరూపేణ వ్యవదేశాచ్చ నాయంపరమాత్మా, అపితు
జీవవన, (సవగతం సుసూక్ష్మం తదవ్యయం యద్భూతయోనింపరిప
శ్యన్తిధీరాః) ఇత్యాదిభిఃపరమాత్తనోపరిచ్ఛిన్నత్వానగమాత్ జీవ
స్యచ ఆరాగ్రీమాతీతవ్యవదేశాదితిచెత్ నై తదేవమ్, పరమాత్మై
వహ్యణీయానిత్యై వనిచాయ్యత్వైసవ్యవదిశ్యతే, ఏషన్నిచాయ్య
త్వైస - ఏషంద్రీష్టవ్యత్వైస, ఏషముపాస్యత్వైసతియావత్, సప్తరణి

యస్తస్మైవ అస్యస్వరూపమితి - ప్రాయమవచ్చాయంవ్యవదిశ్యతే,
 స్యాభావికమృహత్వశ్చ అత్రైవ వ్యవదిశ్యతే, (జ్యాయాపృథివ్యా
 జ్యాయానస్తరియో జ్యాయాదిప్రా జ్యాయానెభ్యోలోకేభ్యః) ఇతి,
 అత ఉపాసనాథకమేవ అల్పత్వవ్యవదేశః, తథాహి - (సహస్రంఖల్వి
 దంబ్రీహ్మతజ్జలానితిశాస్త్రఉపాసీతే) తి సప్రాత్నత్తిపరియకారణ
 త్వేన సహస్ర్యాత్తతయా అనుప్రవేశకృతజీవయితృత్వేనచ సహా
 త్తకంబ్రీహ్మాపాసీతేత్యుపాసనం విధాయ (అభఖిలుకీతుమయః
 పురుషోయథాకీతురస్తిల్లోకపురుషోభవతి తథైతఃపేత్వభవతీ) తి
 యథోపాసనంప్రాప్యసిద్ధిఃసుభిధాయ సకీతుం కువీతేతి గుణవిధా
 నాథకముపాసనమనూద్య (మనోమయఃప్రాణశరీరోభారూపస్సత్య
 సంకల్ప ఆకాశాత్సహస్రకమాసహకామ స్సహగన్ధస్సహకరస్స
 హమిదమభ్యాత్మోఽవాక్యనాదరః) ఇతిజగదైశ్వర్యవిశిష్టస్య స్వరూ
 పగుణాంశ్చేదాయో ప్రితిపాద్య (ఏషమతత్త్వాదయైవయైవ
 యోప్రీహేవావాయ వాద్వాసహసాద్వాశ్యామాకాద్వాశ్యామా
 కరణ్ణులాద్వా) ఇత్యుపాసకస్య హృదయే అణీయస్తేన తదాత్తత
 యోపాస్యస్యపరమపురుషస్య ఉపాసనాథకమవస్థానముక్త్యా (ఏషమ
 తత్త్వాదయైవయైవజ్యాయాపృథివ్యాజ్యాయానస్తరియో జ్యాయా
 దిప్రా జ్యాయానెభ్యోలోకేభ్యః సహస్రకమాసహకామస్సహగన్ధ
 స్సహకరస్సహమిదమభ్యాత్మోఽవాక్యనాదరః) ఇత్యస్తహృదయే
 అవస్థితస్యఉపాస్యమానస్య ప్రియాకారన్నిదిశ్య (ఏషమతత్త్వాదస్త
 హృదయవేతద్బ్రువ్యే) తి ఏషంభూతంపరంబ్రీహ్మ పరమకారుణ్యేన
 అస్తదుజ్జీవీషయా అస్తథృదయేనన్నిహిత మితీదమనుసన్ధానంవి
 ధాయ (ఏతమితఃపేత్వతిభిసంభవితాస్తి) ఇతి యథోపాసనంప్రాప్తి
 శ్చయానుసన్ధానశ్చవిధాయ (ఇతియస్యస్యాదధానవిచిత్రాస్తీ) తి

వీపంవిధపాప్య పాప్రినిశ్చయోపేతస్యోపాసకస్యపాప్రిప్రాసనంశయో
స్త్రీత్యుపసంహృతమ్, అత ఉపాసనాభావమభావకాకస్తస్వమణీయ
స్తస్వత్వమ్,

శ్లో॥ సంపాక్తాదభావకాకస్తస్వత ఇహరచితాబ్ధత్వ
నిదేశతత్త్వ బ్రహ్మన్యోబ్రహ్మశబ్దాభావ ఇతి పునరపి
పాప్రిప్రమాణేవమనమ్ । బ్రహ్మసాస్తాతథాకై
హాభ్యుదయమిహవదాన్యోమవశ్యోపదేశాద్భ్ర
హ్మేవబ్రహ్మశబ్దాభావ ఇతి పరిహరత్యభావకాకస్తస్వ
సూత్రే ॥

అల్పధారత్వరూపం కథితమిహవచస్వభావకాకస్తస్వ
మేతత్ తస్మాదుక్తాదిహత్వేషమ ఇతి మృదయేణీయసీ
హస్థితత్వాత్ । అల్పత్వాదప్యణీయానితి నిగమగి
రోక్తాదణీయస్తస్వరూపాత్ సంపాక్తబ్రహ్మశబ్దాభావ
ఇహానహిపరఃపూరుషఃకిన్తుజీవః ॥

వేదానైసర్వగత్వోక్తితత్త్వహతు పరబ్రహ్మణస్తస్వస్య
జీవన్ముక్తాగితోక్తితస్తద్వయమనుకథితం యుజ్య
తేతేతిచెన్న । బ్రహ్మైవాసాన్యమేవం కథితమి
హానచానుత్తమస్య స్వభావైవాన్యాయానిత్యస్యసర్వా
వధికమహిమసంకీర్తనైసర్వభావాత్ ॥

తస్మాదల్పాదివాణీభవతిపునరుపాసాభావమేపం నచాల్ప
త్వాదా తాత్పర్యయుక్తామహతి పునరియంబ్రహ్మణీ
స్యాత్తథాహి । సర్వాంఖల్విత్త్యశేషస్యచ జననలయ

ప్రాణనైకారణస్తద్భ్రాహ్మపాసీతసర్వాత్మక మితితు
పరోపాసనంప్రాగ్విధాయ ||

అసోక్తా వచాభిర్విత్తు పరిగిరియథోపాసనం ప్రా
ప్యసిద్ధింతాంచానూద్యోక్తితస్సుకృతు మితిగుణవిధ్య
థముక్తాముపాసామ్ | సంకీర్తాన్వనస్తరోక్తామన
భితి బగదైశ్వర్యయుక్తైగుణాన్తా నంప్రాచ్యోపాస
కస్త్యైషమభితి హృదయే వస్థితిఞ్చాప్యపాస్త్యై ||

సోపాస్యస్యస్వణీయస్తవతఃపా తదనుప్రాప్యరూపం
ఋనిదిశోక్తైవాక్యై తథైవైషమభితిహృదయేవస్థి
తోపాస్యమానై | ఏవంభూతంపరంబ్రహ్మహిపరమ
కృపాతోస్తదుజ్జీవనాథం హృద్యస్తాకం పరంసన్ని
హితమితిపునశ్చైషమభితియాదితాన్వై ||

బ్రహ్మప్రాప్త్యాభిప్రాయోపాసనమిహతు ఫలేనిశ్చయస్యప్రా
తీతినంకీర్తాన్వనస్తరోక్తా పునరిహపురుషస్త్యైతమి
త్యాదికాయామ్ | ఈదృక్ప్రాప్యస్యలాభేభవతిపునర
యంనిశ్చయోయస్య పుంసోనై తసోపాసకస్యేహ
తువిశయభితితీనిథాన్వైతై ||

తస్తాదతోపదిష్టంభగవతీయదిగంహ్యభాకౌకస్త్య
ముక్త్యాన్వీయస్త్యంసతస్త్విక్ సహజమిదముపాస్త్య
థమేవేతిబోధ్యమ్ |

అ || సహస్రభిర్విత్త్యాదివాక్యైః బ్రహ్మశబ్దాభ్యాంజీవవన,
అత్రైవశాష్టిల్యవిద్యావాక్యై తస్య అల్పాయతనత్వాల్పత్వయోర్వ్యవ

మణిమంజుషాపితాఖ్యాయా న్యాఖ్యాయాసహితా - తత్త్వరత్నావళిః ౪౫

దేశాత్, ఇతి పునశ్చపాస్తాశజ్జాపరిహారపరతయా అథకౌక
స్తాదితిసూత్రమునతార్య తదథకమాహ - సంపాక్తాదితి—

టీ॥ ఇహ - అస్మి శాణ్డీల్యవిద్యావాక్యే. సంపాక్తాత్—
కథితాత్, అథకౌకస్త్యతః - అథకౌకస్త్యాత్, ఇహైత్యన్యరచి
తైత్యతాపిసంబంధః, ఇహ - అస్మి శాణ్డీల్యవిద్యావాక్యే రచితా
ల్పత్వనిదేశతశ్చ - కృతాదల్పత్వనిదేశాచ్చ, బ్రహ్మశబ్దార్థః,
బ్రహ్మశబ్దేతి, పునరపిపాస్తామనమామైవమ్, తథాఇహబ్రహ్మ
పాస్తా - అల్పాయతనత్వేన అల్పత్వేనచ బ్రహ్మపాస్తానన, ఉక్తేః -
అల్పాయతనత్వాల్పత్వోక్తేః, హృదయమ్ - ఆశయమ్, వదన్—
ప్రతిపాదయన్, వ్రాయమవదుపదేశాచ్చ - బ్రహ్మణ ఆకాశవదపరిచ్ఛి
న్నత్వేనోపదేశాచ్చ, బ్రహ్మశబ్దార్థోబ్రహ్మవేతిఅథకౌకస్త్య
సూత్రేపరిహరతీత్యన్వయః,

అథకౌకస్త్యన్నామకిమ్, తచ్చ అత్ర శాణ్డీల్యవిద్యాయాం
కుతీవ్రతమ్, అల్పత్వేచ్ఛక్తివృత్తమ్. తదపిక్వపరితమ్, ఇతిజ్ఞానాంపరి
హరన్ ఉక్తశ్చోకార్థాచ్చవివృణ్వన్ అథాత్ సూత్రంవివృణోతి -
అల్పధారత్వరూపమితి - ఇహవచసి - అథకౌకస్తాద్దితిసూత్రీవా
క్యేఅథకౌకస్త్యతః ఇతి శ్లోకస్థవాక్యేచ, కథితం - పరితమ్, ఏతదర్థ
కౌకస్త్యమ్, అల్పధారత్వరూపమ్ - అల్పాయతనత్వరూపమ్, అ
థకశబ్దస్య అల్పవాచిత్యాత్, ఒకశ్చబ్దస్య ఆయతనవాచిత్యాచ్చ
అథకమోకాయస్యేతివృత్తత్వాత్ అథకౌకస్త్యశబ్దస్య అల్పాయ
తనత్వవాచిత్యమితిభావః, ఏషమితిహ - ఏషమిత్యాస్తాహృదయ
అణీయానితివాక్యే, ఉక్తాత్ - తస్మాత్, అణీయసిహృదయైస్థితత్వాత్
అణీయానితి నిగమగిరా - శ్రుతివాక్యేన, ఉక్తాత్ - అణీయస్త్యరూ

పాదల్పత్వాదపి, ఇహసంప్రాక్తబ్రహ్మశబ్దార్థః పరః పూరుషోనహి కిస్తుజీవిత్యన్వయః, బ్రహ్మణోపరిచ్ఛిన్నస్య అణీయసిహృదయైస్థిత త్వణీయస్తవ్యయోరనుపపత్త్యా సపరంబ్రహ్మప్రాక్తబ్రహ్మశబ్దార్థః, అపితుజీవనవైతిభావః,

అముమెవతిభిప్రేతం హేతుంవివృణోతి - వెదాస్తఇతి—
 ఇహవెదానై - సహజతంసుసూక్ష్మమిత్యాది వెదాస్తవాక్యే, అస్య పరబ్రహ్మణః, సహజత్వోక్తితః - సహజతత్వప్రతిపాదనాత్, అప రిచ్ఛిన్నత్వప్రతిపాదనాదియాపత్, ఏతావతాబ్రహ్మణోల్పాయత నత్వాల్పత్వయోద్యయోరనుఫలత్తిరుక్తా, అథజీవస్యతమపపత్తి మాహ - జీవస్యేతి - జీవస్య - జీవాత్తనః, ఆరాగ్రిత్వోక్తితః—
 ఆరాగ్రిమాత్రోహీతివాక్యేన ఆరాగ్రివత్ పరిచ్ఛిన్నత్వ ప్రతిపాద నాత్, అనుకథితంతద్వయమ్ - అల్పాయతనత్వమల్పత్వేచ్ఛ, అత్య-
 జీవే, యుజ్యతేతిచెత్, ఏతావతా సూత్రే అభివక్తాకస్తాత్తద్వ్య పదేశాచ్చనెతిచెదిత్య న్తంవ్యాఖ్యాతమ్, నెత్యాదికమగ్నిమసూత్రీఖ ణ్డంవ్యాచక్షే - నెత్యాదినా - న - నైవమిత్యర్థః, కుతఃకథ్యతాహ బ్రహ్మైవేతి - ఇహ - ఏషమత్యైత్యస్థివాక్యే, బ్రహ్మైవఏవముపా స్యంకథితమ్ - అణీయసిహృదయైస్థితత్వేన అణీయస్తవ్యనచ ఉపాస్యం కథితమిత్యర్థః, కిమథామెవమథావధానమిత్యతాహ - నచతి—
 అణుశ్యమ్ - అస్య - బ్రహ్మణః, స్వభావైవత్యన్వయః, కుతఃకథ్యతా హ - జ్యాయానితి - అస్య - బ్రహ్మణః, జ్యాయానితి - జ్యాయాన్ పృథివ్యాజ్యాయానస్తరిత్యాదిత్యాదివాక్యేన, స్వభావాత్ - స్వభావ తః, సహజవధికమహిమసంకీర్తనానసహజవధికమహత్త్వప్రతిపాద నాదిత్యర్థః. బ్రహ్మణోణీయసిస్థానైవతమానత్వస్య అణీయస్తవ్యస్య చ సావిభావికత్వే జ్యాయానిత్యాదినా అస్యస్వభావతస్సహజవధికమ హత్త్వప్రతిపాదన మనుపపన్నమితిభావః,

అల్పాయతనత్వాల్పత్వయో బహిష్కృతాస్సాంస్వాభావికత్వాభా
వాత్తథోపాసనాథకమేవ తత్కథనమిత్యాహ - తస్మాదితి - తస్మాత్ -
ఉక్తహేతోః అల్పాదివాణీ - అల్పాయతనత్వాల్పత్వోద్వేగైః, ఏవము
పాసాథకంభవతి, ఇయమహతిబిహ్మణి అల్పత్వాదానతాత్పర్యయు
క్తాస్యాత్, మహతీతిహేతుగభాంవిశేషణమ్, బిహ్మణోమహత్త్వా
దేవ తస్మాత్తదల్పత్వాదాన తాత్పర్యమితిభావః, అణీయస్తవ్యఉపా
సనాథకత్వముపాసనప్రకరణావిచ్ఛేదేన స్వాభావికమహత్త్వప్రస
జ్ఞానైనచోపపాదయతి - తథాహీతి - సవంఖల్వితి - సవంఖల్వి
దంబిహ్మశ్శజ్జలానితిశాస్త్రఉపాసీతేతివాక్యేన, అశేషస్యచ జననలయ
ప్రాణనైకారణమ్ - కృత్స్నప్రసజ్ఞోత్పత్తిప్రళయప్రాణనైషుకార
ణమ్, అయశ్చ తజ్జలానితివాక్యాథః, సవాత్తకంతద్భ్రహ్మోపా
సీత, అయశ్చ సవంఖల్విదంబిహ్మోపాసీతేతివాక్యాథః, ఇతి
పరోపాసనంప్రాగ్విధాయ - ఇతివేరబిహ్మోపాసనంప్రథమతోవిధా
యేత్యథః.

అథఖలుకృతుమయశ్చ త్యామ్యపరితనవాక్యస్యాథకమాహ -
అస్యేతి - అస్య పరమాపాత్తోపాసనస్య, అథఖల్వితి - అథకలుకృతు
మయఃపురుషోయథాకృతురస్మిల్లోకపురుషోభవతి తథేతఃపరిత్యభవ
తీతి, ఉపరిగిరి - ఉపరితనవాక్యే, యథోపాసనంప్రాగ్విధిముక్తై
త్యన్వయః, తదుపరితనస్యసకృతుం కువీతేతివాక్యస్యాథకమాహ -
తాత్పర్యేతి - తాత్పర్యోక్తముపాసామ్ - సకృతుమత్కుక్తితః - సకృతుం
కువీతేతివాక్యేన, గుణవిధ్యథమ్ - గుణవిధానాథమ్, అనూద్య
త్యన్వయః, మనోమయఃప్రాణశరీర ఇత్యాదివాక్యస్యాపరితనస్యా
థకమాహ - సంకీర్తేతి - మనశ్చత్యనస్తనోక్తా - మనోమయఃప్రాణ
శరీరఇత్యాద్యనస్తరవాక్యే, జగదైశ్వర్యయుక్తై - జగదైశ్వర్యోపైతే

బ్రహ్మణి, అయశ్చ తజ్జలానితి పూర్వాక్షవాక్యాథానువాదీ,
తాగుణా - ఉపాస్యా గుణా, సంకీర్త్య - పరితిపాద్య, తదు
పరితనస్య ఏవమతత్తాస్తహృదయైః యానితి వాక్యస్యాథక మాహ
సంప్రాప్యతి - ఏవమతీహ - ఏవమతత్తాస్తహృదయైః త్యాది
వాక్యే, ఉపాసకస్య హృదయైః, సోపాస్యస్య, ఉపాస్యై - ఉపాసనార్థం
అణీయస్తస్యః - అణీయస్తేన, అవస్థితీహృపి - స్థితీమపి, సంప్రాప్య
త్యన్వయః. ఏవమతత్తాస్తహృదయైః జ్యాయానిత్యాది వాక్యస్యాథక
మాహ - తదన్వీతి - తదను - తదనస్తరమ్, ఏవమతత్తాస్తహృదయైః
ఏవమతత్తాస్తహృదయైః జ్యాయానిత్యాది వాక్యేహృతై, హృదయై
అవస్థితోపాస్యమానై - ఉపాసకహృదయైః స్థితోపాస్యవస్తునిబ్రహ్మణి,
ప్రాప్యయాపంవినిదిశ్య - ప్రాప్యకారంవినిదిశ్య, ఏవమతత్తాస్త
హృదయై ఏతద్బ్రహ్మణి వాక్యస్యాథక మాహ - ఏవంభూతమితి -
ఏవంభూతమ్ - ఈదృశమాహత్వైవేతమ్, పరంబ్రహ్మహిపరంబ్రహ్మ
ఖలు, అస్తదుజ్జీవనాథమ్, పరమకృపాతా, అస్తాకమ్, హృది - హృ
దయై, పరంసన్నిహితమితి, పునశ్చ, ఏవత్యాదినా - ఏవమతత్తాస్త
హృదయైః త్యాదినా, ఉక్త్వా - పరితిపాద్య,

ఏతమతాపి త్యాభిసంభవితాస్తీతి వాక్యస్యాథక మాహ -
బ్రహ్మప్రాప్తావతి - ఇహ బ్రహ్మప్రాప్తాఫలే యథాపాసనమ్, పురుషస్య
నిశ్చయస్య పరితీతిమ్ - నిశ్చయానుసంధానమ్, ఏతమత్యాదికాయామి
హానస్తరోక్తాసంకీర్త్యత్వన్వయః, ఇతియస్యస్యాదధానవిచిత్యాస్తీ
తిచరమవాక్యస్యాథక మాహ - ఈదృక్ప్రాప్యస్యేతి - ఈదృక్ప్రాప్య
స్య - ఈదృశప్రాప్యస్య బ్రహ్మణః, లాభేప్రాప్తే, యస్య, పుంసః, అయం
నిశ్చయోభవతి, ఏతస్యాపాసకస్య, ఇహ - నిరుక్తబ్రహ్మప్రాప్తే, సవి

శయిత - ససంశయిత, ఇతీతి - ఇతియస్యస్యా దధానవిచిత్తాస్తీ
తీ, అన్తై - చరమవాక్యై, నిర్ధార్యతే - నిర్ణీయత ఇత్యర్థః, నిగమ
యతి - తస్మాదితి - తస్మాత్ - ఉపాసనప్రకరణావిచ్ఛేదాత్, బ్రహ్మణా
నిరవధికమహత్త్వప్రసాదనాచ్చ, అతిభగవతి - బ్రహ్మణి, యది
దమర్థకాక స్వయంపదిష్టమ్, ఉక్తమణీయస్వప్నైదమ్, తస్మిన్నన
హజమ్ - సస్వాభావికమ్, కిన్తుఉపాస్యథామవేతి - ఉపాసనార్థ
మవేతి, బోధ్యమ్ - జ్ఞేయమిత్యర్థః,

సూ । * సంభాగపాప్రితిచెన్నవై శెమ్మాత్ * 1-2-8

శ్రీ । జీవస్యైవ పరస్యాపిబ్రహ్మణ శ్శరీరానైవకర్తవ్యమ
భ్యుపగత్యైత్ తద్వదేవ శరీరసంబంధప్రాయుక్తనుఖమఃఖభాగావత్తి
రితిచేత్ తన్న, హేతువై శెమ్మాత్, నహిశరీరానైవకర్తవ్యమేవ
సుఖదుఃఖోపభాగహేతుః, అపితు పుణ్యపాపకర్మకర్తవ్యమ్,
తత్త్వపహతపాపనఃపరమాత్మనోనసంభవతి, తథాచశ్చుతిః, తయో
రన్యసిప్పలంసావద్యత్తి అనశ్చన్నన్యోభిచాకశీతితి,

జ్ఞో । సంభాగపాప్రిత్యప్రసజతియదిచబ్రహ్మదేహః
నైతత్తిష్ఠేదిత్యాక్షిపంతం పరిహరతి మునిహే
తువై శెమ్మాత్స్య । సంభాగేత్యాదిసూత్రేనఖలు
వపుషినైతై వసంభాగహేతుః కర్మైవాపిత్వనశ్చన్ని
తికథితృదంకమనబ్రహ్మణీతి ॥ ౪౬౪ ॥

అ । సంభాగేత్యాదిసూత్రమువతార్య తదర్థమాహ—
సంభాగేతి—

టీ । యదిచ ఏతద్బ్రహ్మదేహః నైతిష్ఠేత్, అస్య - బ్రహ్మణః
సంభాగపాప్రితః - సుఖదుఃఖభాగపాప్రితః, ప్రసజతి, ఇత్యాక్షిపంతం,

అన్య - సుఖదుఃఖభాగస్య, హేతువైశేష్యాత్ - హేతువైలక్షణ్యా
త్, సంభాగత్వాదినూతేనునిః పరిహరతీత్యన్వయః, హేతువైల
క్షణ్యాత్ పరిహరపరీకారమాహ - సఖిల్విత్యాదిహ - వపుషి - దహ
నః, నస్తేన - నస్తామాతీమ్, నసంభాగ హేతుః, అపితుకమైవ,
అనశ్చన్నితకథితేబిహ్మణి ఇదంకమనౌత్యన్వయః,

* ఇతినవత్రపసిద్ధ్యధికరణమ్ *

—(*)—

* అథా తృదికరణమ్ *

శ్రీ అ ! యది పరమాత్మానభోక్తా ఏవంతహిణః సవకత్యభో
క్తృతయాప్రీతీయమానా జీవవిసస్యాత్ ఇత్యాశఙ్కాహ—

పూ॥ * అత్తాచరాచరగ్రహణాత్ * 1-2-9

శ్రీ॥ కథవల్లీష్యామ్నాయతే (యస్యబి)ష్టచక్షతీంచఉభేభ
వతఓదనః, మృత్యుయఃస్యాపసేచనంక ఇత్థావేదయతీసః)ఇతి, అత్ర
ఓదనోపసేచనసూచితోత్తాజీవవ ఉతపరమాత్మైతి సందిహ్యతే,
శీయుక్తమ్, జీవఇతి, కుటః, భోక్తృత్వస్య కమఃనిమిత్తశాన్తిజీవస్యై
వతత్పంభవాలే,

శ్లో॥ భోక్తానాచైతే పరః పూరుషభిహితాత
హింసమాతీభోక్తాజీవస్సాద్విత్ తాతైత్యధికరణమి
హి యైవతస్సంప్రీతమ్ । యస్యబిష్టాతివాక్యం
భవతిహికతస్త్రిగతంగోచరోఽస్యాత్రైవం సందిహ్య
గోత్రాశ్రీవిడిత ఉపసంసేచనా చ్ఛేదనాచ్చ ।

పాత్రాజ్ఞప్రశాంతిమాహాస్విదయ మఖిలసృష్ట్యాదికృ
త్యుత్పాదేతిపాత్రప్రశాంతిమాహాస్విదయ మఖిలసృష్ట్యాదికృ

మనఃమహిమఃకామ్యయా వ్యాఖ్యయాసహితా - తత్వరత్నావళిః ౫౧

భా కృత్యమేతత్ । యు క్తంనాన్యతీతమ్యజ్యతభివా
వరమాత్మన్యకమోఽథభాగై తస్మాదత్తాతీజీవౌధ
వతినతువరఃపూరుషోఽకమవశ్యః ॥ ౧ ॥

అ ॥ అథ ఉ త్రరాధికరణసంగతిమాహభా కైతి—

టీ । ఇహవరఃపూరుషోభోక్తాభవితానూచత్, తహి, నవతీ - నవతీశ్రుతివాక్యై, భాక్త - పరీతీభాక్త, జీవస్వాత్, ఇత్యతఆత్మవతః, ఇహ, అతైత్యధికరణమిదం సంప్రీప్తమిత్యన్వయః, సంగతిరతీ ఆత్మవరూపాబోధ్యా, అస్యాకథభిన్నపాఠాతే వర్యవసానంబోధ్యమ్, తదాచూః (చింతాంప్రీకృతసిద్ధ్యథాకముపాఠా తంవిదుబుధాః) ఇతి; ప్రీకృతశ్చాధోఽబివృద్ధభా కృత్యాభావః పూర్వాధికరణేప్రీప్తతః, తత్సాధనమేవాతీ అత్రాధికరణేకీయత ఇతి తత్సిద్ధ్యథాత్వమస్యాధికరణస్వబోధ్యమ్, అస్యాధికరణస్వపివయ వాక్యమాహ - యస్యబివృద్ధితి - కరవల్లీగతమ్; యస్యబివృద్ధి వాక్యమ్ - (యస్యబివృద్ధచక్షురీశ్చ ఉభేభవతీదనః మృత్యుర్యస్య పసేచనంకథావేదయతీసః) ఇతివాక్యమ్, అన్య - అస్యాధికరణస్య గోచరః, విషయిత్యథా, సందేహమాహ - అత్రైతి - అత్రీ ప్రీక్తాత్, ఉపసంసేచనాచ్చ ఓదనాచ్చ-మృత్యుర్యస్యపసేచనమితిప్రీక్తావసేచనాత్ బివృద్ధచక్షురీశ్చ ఉభేభవతీదనఇతిప్రీక్తాదనాచ్చ-విదితః నూచితః అత్రాభోక్తా, కింజీవః, ఆ హేమాస్వీత్, అయమఖిల సృష్ట్యాదికృష్ణవైతసందిహ్యతేత్యన్వయః, అనయోఃకొఽప్యైకా కొటిరుచితేతిమధ్యస్తఃపృచ్ఛతి - ప్రీప్తంకిమితి - కింప్రీప్తమిత్యన్వయః, ప్రీమాణతాయుక్తిరశ్చకింప్రీప్తమిత్యథా, పూర్వపక్షమాహ - జీవవైత్యుచితమితి - జీవవైతీయుక్తమిత్యథా, కుతేత్య

తాహ - ఇహహీతి ఇహహి - అన్తిజీవేహి - ఏతత్ కర్మాత్థ
 భోక్తృత్వమ్ - కర్మాధీనభోక్తృత్వమ్. యుక్తమ్, అన్యత్రాక
 మోత్థభాగ - కర్తానధీనభాగే, పరమాత్మని, సత్యద్యుజ్యతశ్చత్వస్వ
 యః, పూర్వపక్షన్నిగమయతి - తస్మాదితి - తస్మాత్ - కర్మాధీన
 భోక్తృత్వస్య, జీవవైపవన్నత్వాత్, అత్రో అత్తాజీవైభవతి, సత్య
 కర్మకవశ్యః పరః పూరుషశ్చత్వస్వయః,

[శ్రీ || అత్తాచ్యతే అత్తాచరాచరగ్రహణాత్, అత్తాపరమా
 త్వైవ, కుతః, చరాచరగ్రహణాత్, చరిచరస్యకృత్సస్య ఆత్మత్వం
 హితస్యైవసంభవతి, నచేదంకర్మానిమిత్తభోక్తృత్వమ్, అపితుజగజ్జ
 న్నస్థితిలయహేతుభూతస్య పరస్య బ్రహ్మణోఽప్రోసంహతకృత్వమ్,
 (సోధ్యసఃసారమాప్నోతితద్విష్ణోః పరిమంపద) మిత్త్యత్రైవదశనా
 త్, తథాచ మృత్యుయోగ్యాచసేచనమితివచనాత్ బ్రహ్మచక్షురీ
 ఛౌతి కృత్సంచరాచరంజగదహదనీయాదనత్వేనదృశ్యతే, ఉపసే
 చనంహినామస్వయమద్యమానం సదస్యస్యాదనహేతుః అత ఉపసే
 చనత్వేన మృత్యోరప్యద్యమానత్వాత్, తదుపనీచ్యమానస్య కృత్సన్
 న్యబ్రహ్మత్రైపూర్వకస్యదగతశ్చరా చరస్యాదనమతివివక్షితమతి
 గమ్యతే, ఈదృశశ్చాదనముపసంహరివ, తస్మాదీదృశంజగదుపసం
 హరిత్వరూపంభోక్తృత్వం పరమాత్మైవ,

శ్రీ || ఇత్యత్రోపాచ్యతేత్తాపరిపురుష ఇహపాచ్య
 మానోనజీవో బ్రహ్మత్రోక్తితోస్తింశ్చరతదితర
 యోబోధనాత్ ప్రాక్తవాక్యే । నేదంకర్మాత్థ
 భోక్తృత్వమపితు జగతస్త్వస్యసంహతకృతాన్య
 న్నృత్యుయోగ్యాచసేచనమృత్యువకరణత ఇహ శేషదగ్ధి
 ప్రతితేః ||

జగ్ధిస్యైవమావరబిహ్మణిహి సముచితానవశస్యప్ర్యాది
హతేతిద్విష్టోరిత్యుచాత్రైవచసి పునరిహోవాస్యవిష్టోః
ప్రతితే: । బిహ్మక్షత్రాదికస్యాఖలజగత్యమాత్మ
త్వతాస్యావసంహత్యైవవిష్టో వరబిహ్మణిహిస
ముచితంనై వజీవేకథ్యుత్ । ॥ ॥

అ । రాధాస్తమారభతే - ఇత్యత్రైవి—

టీ । ఇత్యత్రై - ఇత్య స్త్రీపూర్వపక్షే, పోచ్యతే - సిద్ధాంతః
పోచ్యతేఇత్యర్థః, ఇహపోచ్యమానోత్తావరపురుషః, నజీవః ఇతి
ప్రతిజ్ఞావాక్యమ్, ఇదశ్చప్రతిజ్ఞావాక్యం పూర్వాధికరణే అనువప
త్రైస్తున శారీరఇతినీతస్థనశారీరఇతి వజానుపక్షాల్లభమ్. అత్రోహే
తుంచరాచరగిహణాదిత్యుక్తం వివృణోతి - బిహ్మక్షత్రోక్తిరఇతి -
అ స్త్రీపోక్తవాక్యే - యస్యబిహ్మచక్షురీశ్చ ఉభేభివత్పదనఇతి
వాక్యే, బిహ్మక్షత్రోక్తిః - బిహ్మక్షత్రోశ్చబ్రాభ్యామ్. చరతదితర
యోః - చరాచరయోః, బోధనాత్ - ప్రతిపాదనాదిత్యర్థః, ఇదం
వాక్యంకృత్స్న చరాచరవిషయంవా కతిపయవిషయంవా అస్తు,
తతఃకింజన వైలక్షణ్యస్య, ఉక్తంహికమూలభోక్తృత్వరూప
మిదమత్వత్వమితీత్యత్రావా - నెదమితి - ఇదమ్ - అత్వత్వమ్,
నకమూర్తభోక్తృత్వమ్ - నకమూర్తీనభోక్తృత్వరూపమ్, అపితు
అస్యజగత్సంహత్యతాస్యాత్ - సంహారరూపంభవేదిత్యర్థః, కృ
త్స్నచరాచరవిషయమత్వత్వంజీవస్యానుపపన్నమితిభావః, అత్వ
త్వంవిష్టోకత్యాకం చరాచరవిషయమితి కథమవగమ్యతేఇత్యత్రా హే
తుద్వయమావా - మృత్యుర్యస్యేతి - మృత్యుర్యస్యేతీహ - మృ
త్యుర్యస్యస్యపసేచనమిత్యత్రావాక్యే, మృత్యూపకరణతః - ఉపసేచన

రూపమృత్యువకరణాత్, అశేషజగ్గివృత్తీతే - అశేషభౌత్త్యత్వ
వృత్తీతే,

ఏవంభూతాజగ్గివరబ్రహ్మణవప్రాచితేత్యాహ - జగ్గిస్త్వై
షేతి - ఏవాజగ్గిస్తు - సప్రాః పసంహతృత్వరూపాజగ్గిస్తు, సవశ్య
ప్ర్యాదిహేతౌ - ఇదఞ్చహేతుగర్భావిశేషణమ్, సవశ్యసృష్టిసంహారక
తేరి, పరబ్రహ్మణిహి, సముచితా - యుజ్యతేత్యర్థః, ద్వివీణ్యం
హేతుమాహ - తద్విష్ణోరితి - తద్విష్ణోరిత్యుపాత్తే - సోధ్యసఃపారమా
ప్నాతితద్విష్ణోఃపరమంపదమిత్యతే, ఇహైవచసి - అత్రైవవాక్యే,
విష్ణోః - జగత్సృష్టిసంహారకతుర్విష్ణోః, వృత్తీతే - పృథివీదనాత్,
పృథివీతేపరమాత్మనాచివదశేనణాదితిభావః, సూత్రార్థముపసం
హరతి - బ్రహ్మత్రాదికస్యేతి ఇహ, బ్రహ్మత్రాదికస్య అఖల
జగతః, అత్త్రతా, అస్య - అస్యజగతః, ఉపసంహతృత్వమ్ - ఉప
సంహతృత్వరూపా, పరబ్రహ్మణివిష్ణోహిసముచితా, కథఞ్చిత్ -
కథమపి, జీవేనైవసముచితేత్యనువర్జేణాన్వయః, సోధ్యత్యాది
వాక్యే విష్ణోఃసూయమాణత్వాన్తృత్యుపసేచనత్వసామర్థ్యాసిద్ధ
చరాచరాదనీయత్వాచ్చ కృత్సజగదుపసంహతృత్వరూపమేవ
దం భౌత్త్యమితి నెదంకర్మనిమిత్తమ్, అతఃపరమాత్మైవఅత్రై
త్యర్థః,

నూ ।

* పృథివీదనాచ్చ *

1-2-10

శ్రీ । పృథివీదనాచ్చైవపరస్యైవబ్రహ్మణః, మహాన్తంవిభుమా
త్తానం మత్వాన్ధీరోనశోచతి * నాయుమాత్తాప్రీతచనెనలభ్యోనమేధ
యానబహునాశురీతెనయమేవైషవృణుతేతెనలభ్యస్తస్యైవఅత్తా
వివృణుతేతనూంస్వామితిహిప్రకృతమ్, (కథిత్థావేదన) ఇత్యపిహి

తత్ప్రసాదాద్భుతై తస్యదురవబోధత్వ మేవ పూర్వప్రస్తుతం ప్రత్యభిజ్ఞాయతే,

శ్లో । సందర్భే బ్రహ్మహీదం ప్రకృతమిహ మహాంతం
విభున్నాయమాత్మైత్యాదౌ వాక్యేయ మేవైవ ఇతిక
ఇతిచ ప్రస్తుతం ప్రాకృప్రసాదాత్ । దుబోధత్వం తదీ
యాద్భుత ఇతివచసి ప్రత్యభిజ్ఞాయతే లోబో బ్రహ్మైవా
తాతసియాల్ ప్రకరణత ఇతి ప్రామాణ్యమైవ ద్విత్వే ।

అ । న్యవాక్యస్థహేతుః పూర్వముక్తః, ప్రాకరణికహేతు
రత్యోచ్యతే, అన్యహాతీన్యనజాయతేమియతేవా ఇత్యాదివాక్యం
విషయతయా పరైరుపాత్తమ్, తదయుక్తమ్, పితృదిమరణస్యేవ
పరమాత్మనూహన్యమానత్వస్య లోకప్రసిద్ధ్యభావేన తన్నిషేధా
యోగేన తద్వాక్యస్య పరమాత్మపరత్వాద్యోగాత్, నజాయతేమియ
తేవాకదాచిత్ ఇతిభగవద్గీతావచనేన ఐకాగ్రేణ అన్యవాక్యస్యజే
వపరత్వావగమాత్, (ఉభౌతేనవిజానీతోనాయంహన్తినహన్యతే)
ఇత్యనంతరోక్తహస్తప్రహస్తవ్యతాభాగైః పరమాత్మాశ్రయత్వా
యోగేనజీవపరత్వోపపత్త్యై, అహిమహాంతంవిభుమ్నాయమాత్మై
త్యాదివాక్యమేవ ద్విత్వీయసూత్రీన్యవిషయఇత్యభిప్రాయేన ప్రకర
ణాచ్చేతి ద్విత్వీయసూత్రీమవతారయతి - సంకభాగితి—

టీ । ఇహసందర్భే - ఇహప్రకరణే, మహాంతం విభున్నాయ
మాత్మైత్యాదౌ యమేవైవ ఇతిచ వాక్యే - (మహాంతంవిభుమాత్మానం
మత్వాధీనోనశోచతి నాయమాత్మాప్రవచననలభ్యోనమేధయాసం
హునాశు)తేనయమేవైవవృణతే తేనలభ్యస్తస్యైవతత్త్వ వివృ
ణతేతనూంస్వామ్, ఇత్యాదివాక్యే, బ్రహ్మహీప్రకృతమ్ తదేకప్రకర

ణత్వమస్యవాక్యస్యకథమిత్వతాహ - కథితచైతి - కథితచవచసి -
 కథితావేదయతీసథిత్యస్థివాక్యే, పాక్ - పూర్వస్థియమైష
 ఇత్యాదివాక్యే, ప్రిస్తునిమ్ తదీయాత్ ప్రిసాదాదృతే, దుబోధత్వ
 మ్, దురవబోధత్వమ్, ప్రిత్యభిజ్ఞాయతే, అతస్తదేకప్రకరణత్వమస్య
 వాక్యస్యేతిభావః, అతస్తదీయాత్ ప్రకరణతః, బ్రహ్మసంబంధిసప్రకర
 ణాత్, అత్రాబిప్రేక్ష్యతే ద్వితీయే, సూత్రే - ప్రకరణాచ్చేతిసూత్రే,
 ఆహేత్వన్వయః, మునిరితిశేషః,

శ్రీ అ । అథస్యాత్ నాయంబ్రహ్మక్షత్రోదనసూచితఃపురుషో
 ఒపహతపాప్తావరమాత్మా, అనన్తరమ్ (ఋతంపిబన్తాసుకృతస్యలోకే
 గుహంప్రవిష్టావరమేవరాధ్యే ఛయాతపాబ్రహ్మవిదోవదన్తిష్యా
 గ్నయోయేచతిగ్రాచికేతాః) ఇతికమః ఫలభోక్తురేవ సద్వితీయస్యా
 భిధానాత్, ద్వితీయశ్చప్రాణబుద్ధివాక్యాత్, ఋతపానంహికమక
 ఫలభోగవన, సచవరమాత్మనానసంధవతి, బుద్ధిప్రాణయోస్తుభోక్తు
 జీవసప్త్యవకరణభూతయోయోధాకథ్యేత్ పానెలన్వయస్సంభవ
 తీతి తయోన్యతరేణసద్వితీయో జీవనవప్రతిపాద్యతే, తదేకప్రక
 రణత్వాత్ పూర్వప్రిస్తులోత్తాపి సవపథవితుమహః తీతితత్రా
 చ్యతే,

సూ । * గుహంప్రవిష్టావాత్తానాహితద్దేశనాత్ * 1-2-11

శ్రీ । న ప్రాణజీవా బుద్ధిజీవావా గుహంప్రవిష్టావృతంపిబ
 న్తావిత్యుచ్యతే, అపితు జీవవరమాత్తానాహితథా వ్యవదిశ్యేతే,
 కుతు, తద్దేశనాత్, అస్థిప్రకరణే జీవవరయోరేవగుహంప్రవేశవ్య
 వదేశోద్యత్యతే, వరమాత్మసన్తానత్ (తందుదేశకంఘాఢమనుప్రవి
 ష్టంగుహహితంగహ్వరైష్టంపురాణమ్ అధ్యాత్మయోగాధిగమనదే

పంమత్వాద్ధీరోహపక్షోకౌజహతి) ఇతి, జీవస్వాపి(యాప్రాణేనసంభ
వత్యదితిదేవతామయీ గుహంప్రవిశ్యతిష్ఠన్తీయాభూతేభివ్యజా
యత) ఇతి; కమఃఫలాన్యతీతి అదితిజీవఉచ్యతే, ప్రాణేనసంభ
వతి - ప్రాణేనసహవతః తే, దేవతామయీ - ఇద్వియధీనభాగా, గు
హంప్రవిశ్యతిష్ఠన్తీ - హృదయపుణ్డరీకొదరవతీనీ, భూతేభివ్యజా
యత - పృథివ్యాదిభిర్భూతై స్సహితాదేవాదిరూపేణవివిధాజాయ
తే, ఏవశ్చసతి ఋతంపిబంతావితన్యవదేశశ్చేతిగోగచ్ఛన్తీతివత్ ప్ర
తిపత్తవ్యః, యస్వాప్రియోజ్యప్రియోజకరూపేణ పానకతృప్త్యం
జీవపరయోరుపపద్యతే,

శ్లో॥ నబ్రహ్మక్షత్రీరూపాదన సమవగ తాశేషసంహ
తృభావ్రాఽపాపాత్తాపూరుషోయంపరమఋతమితి
ప్రాదితానన్తగోక్తే । భోక్తాకమోత్థభోగస్యహి
సమవగతస్సద్వితీయో ద్వితీయఃప్రాణోవాయంప్రవి
ష్టఃశుతపూదయగుహంబుద్ధిరైవాథవాస్యాత్ ॥ ॥

సంప్రాక్తప్రాక్తవాక్యేత్వైతమితి నుఖదుఃఖేహిక
మోదితే స్తసానంభాగస్తయోస్స్వత్పతు సహిపర
మాత్తన్యకమోత్థభోగే । ప్రాణాదిభోక్తృజీ
వ్రావకరణవిధయావ్యస్వితస్యాత్ కథశ్చిత్సంప్రాక్తే
కమభాగకథితహితస్సద్వితీయోహిజీవః ॥ ॥

అత్తాపి ప్రాక్తదేవప్రకరణవచనీహ ప్రతీతస్సవై
త్యాకజ్ఞాయాం గుహమిత్యవదదిహమునిసూత్రీ
మైతత్ప్రతీయమ్ । సూత్రాన్యానై వజీవంవదతి
కథితవాక్ ప్రాణబుద్ధిద్వితీయం సాత్త్వానాబ్రహ్మజీవా
ఖిలు వదతిగుహంసంప్రవిష్టేతథోక్తే ॥ ॥

బ్రహ్మణ్య స్థితి మిత్యాదికవచసిగుహాసంప్రవేశశు-
 తాయంయాచాగ్రేనేతిజీవన్ముచ మృదయగుహాసంగ
 ముక్తితీర్థ తోస్య । పౌక్తేనాకృతైకమోక్షాదిత
 ఫలమితివాగ్జీవమాహాదితీతి చ్చత్రిన్యాయాత్పిబన్తా
 వితికథనమిదంబోధ్యమేవంసతీహ ॥ ॥ ॥

యద్వా స్థితి కమభౌగైభవతిఖలు తయోఃకర్తృతై
 కలీసాత్మాజీవన్ముచిప్రగాడ్యాపరమపురుషత్వక్తి
 రేషాచితైతి । ॥ ౫౬ ॥

అ ॥ ఉత్తరసూత్రీమవతారయతి - నతి—

టీ ॥ బ్రహ్మత్వతీరూపాదన సమవగతాశ్చేషసంహతృభావ-
 బ్రహ్మత్వతీరూపాదనసూచితా శ్చేషప్రవృత్తి సంహతృతావా,
 అత్తా, అపావపరమఃపూరుషోయన్నైత్యన్వయః, కుతఃకర్తృతాహ—
 ఋతమితి - ఋతమితిప్రొదితానన్తరోక్తా - (ఋతంపిబన్తానుకృతస్య
 లోకగుహాసంప్రవేశే పరమేపరాభ్యా । ఛాయాతపాబ్రహ్మవిదోవద
 న్నివృత్త్యాగ్నయోయేచత్రిణాచికెతాః) ఇతిప్రొక్తానన్తరవాక్యే, సద్వి
 తీయః । కర్మోత్థభోగస్యభోక్తాహి, సమవగతః - పరితీతకర్మభావః,
 అపావస్యకీర్మాణీనభాగాన్వయాసంభవా దతావగతాభోక్తాజీవన
 వెతిభావః, తహిద్వితీయఃకర్మకర్తృతాహ - ద్వితీయకర్మ - ద్వితీయః
 శూత్రమృదయగుహాసంప్రవేశః - శూత్రీప్రతిపన్నమృదయగుహాసంప్ర
 వేశ, అయంపాణోనా, అథవాబుద్ధిరేషస్యాదిత్యన్వయః,

అతీమన్త్రీప్రతిపత్తఃకర్మోత్థభోగస్య భోక్తైకకథమవగమ్యత
 కర్మకర్తృతాహ - సంప్రొక్తకర్మ - ప్రొక్తవాక్యే - ఋతంపిబన్తావిత్వ

కైవాల్యై, కమోఽదితెనుఖదుఃఖహిసంహృతైస్తై, తావతాకిమిత్య
తాహ - పానమితి - తయోః - సుఖదుఃఖయోః, పానమ్ - పిబంతావి
త్యుక్తంపానమ్, భోగస్సన్న్యత్ - సతు - సభాగస్తు, అకమోత్థభాగ
కమానధీసభోగే, సహి - సఖిలు, అతఃపరమాత్మజీవయోరతీమనై
పరితిపాదన స్స సంభవతీతిభావః, జీవహీనయో జీవబుద్ధ్యోవాకల
తీపరితిపాదనై హీనస్యాచెతనస్య బుద్ధైశ్చభూక్తృత్వంకథమిత్యతా
హ - హీనాదిరితి - హీనాదిః - హీనాబుద్ధిశ్చ, భూక్తృజీవౌప
కరణవిధయాపి - భోక్తుజీవస్య ఉపకరణతయాపి, సంహృతై, కమో
భాగ - కమానధీసభాగే, కథశ్చిదన్వితస్సాదిత్యన్వయః, అతోస్య
మస్త్రీస్య జీవపరత్వమిత్యాహ - కథితఇతి - తతః - హీనబుద్ధ్యా
వా, సద్వియోజితౌహి, ఇహ - అస్తిమనై, కథితఇత్యన్వయః,

పూర్వంప్రకరణంహిబ్రహ్మగ్రాహకంహృత్తమ్, తదపేక్ష
యాల్లిక్లస్య బలీయస్త్యాత్ ఋతంపిబంతావితిమనై జీవల్లిక్లస్యకమో
ఫలభూక్తృత్వయాపస్యదశనాత్, జీవస్యైవాయంమస్త్రీఇతి తదేక
ప్రకరణతయా యస్యబ్రహ్మచక్షురేతిహృత్తనవాక్యే జీవవప్రతి
తఇతి శక్త్యాయాం గుహంప్రవిష్టావితిసూత్రీమవతీకమిత్యాహ -
అత్రాపీతి - హీన్ - హీన్తనై, ఇహతదేకప్రకరణవచసి - అస్తిఃఋ
తంపిబంతావిత్యనై న ఏకప్రకరణే యస్యబ్రహ్మైత్యాదివాక్యే, ప్రతీతౌ
త్రాపి - భోక్తౌపి, నవవెతి - జీవవవెతి, అశక్త్యాయామ్, ఇహ -
అస్తిన్నధికరణే, గుహమితి - గుహంప్రవిష్టావిత్వాదికమ్, ఏతత్ప్రతీ
యంసూత్రీంమునిరవదదిత్యన్వయః, సూత్రాక్షరమాహ - సూత్రా
క్షరఇతి - కథితవాక్ - హృత్తాఋతం పిబంతావితివాక్, హీనబుద్ధిద్వితీ
యమ్ - హీనబుద్ధిభ్యాంసద్వితీయమ్, జీవస్యైవవదతి, తహి కావ

దతీత్యతాహ - సెతి - సా - ఉ క్తవాక్, గుహాంసంపదీవిష్టా - హృద
యగుహాంసంపదీవిష్టా, ఆత్మానాబ్రహ్మజీవాఖిలువదతీత్యన్వయః, ఏతా
వతాసూత్రేగుహాంపదీవిష్టావాత్మానావిత్యస్య అథఉ క్తః, తద్ధర్శనా
దితీసూత్రస్థపాతువాక్యస్యాథమాహ - తథా కైరితి - తథా బ్రహ్మ
జీవయోహక్ష్మాదయగుహాపదీవిష్టత్వేన, ఉ క్తై - అన్యత్రపరిపాదనా
దిత్యథః,

కుతీతథా క్తమిత్యాశక్త్యాం పరిధమతోబ్రహ్మణాహృ
దయగుహాపరివేశపరిపాదకవాక్యమాహ - బ్రహ్మణీతి - తమిత్యా
దికవచసి - (తందుడేశం గూఢమనుపదీవిష్టంగుహాహితంగవ్యారె
ష్టంపురాణమ్) ఇత్యాదివాక్యే, అ స్థిబ్రహ్మణీ - అయంగుహాంసం
పరివేశఃకుతీత్యన్వయః, జీవన్యగుహాపరివేశపరిపాదకం వాక్యమా
హ - యాప్రాణై నెతియాపాణై నెతి - (యాపాణేనసంభవత్యదితిదే
వతామయీగుహాంపదీవిశ్యతిష్ఠస్తీయాభూతేభిర్వ్యజాయత) ఇతివాక్యే,
అన్యజీవన్యచ, హృదయగుహాసంగమః - హృదయగుహాపరివేశః, కీర్తి
తః - పరిపాదిత్యథః, అ స్థివాక్యే అదితిహింపరిపాద్యతే, నజీవ
ఇత్యాశక్త్యాం మదితిశబ్దస్య అ త్రికర్మఫలభాగమితివృత్తత్వాజీవ
పరత్యమిత్యాహ - ప్రా క్తేవాక్య్యితి - ప్రా క్తేవాక్యే - యాపాణై నెతి
ప్రా క్తేవాక్యే, అదితీతివాక్, అ త్రికమో దిశఫలమితి జీవమాహ
త్యన్వయః, నన్వేషమపి అకమవశ్యేబ్రహ్మణీ పిబంతావితి కర్మఫల
భాగప్రతిపాదనం కథముపపద్యతే ఇత్యతాహ - ఛత్రిన్యాయాదితి
ఏవంసతి - అన్యమస్త్రీస్యపరబ్రహ్మజీవోపాఖయపరత్వేనిశ్చితేనతి,
ఇహ - అ స్థిమనై. పిబంతావితీదంకథనంఛత్రిన్యాయాద్భేద్యమి
త్యన్వయః, ఛత్రినాగచ్ఛ స్తీత్యతా అచ్ఛత్రిణామపి నకసాథవాహి
త్యావచ్చిన్నై ఛత్రిశబ్దస్య లక్షణయాబోధనమ్, తన్నాయేనపిబంతావి

త్యనైస అపిబతోపిబిహ్మణాఃపానకత్యృ ఘటితసముదాయఘటకత్యా
వచ్చిన్నైపిబంతావిత్వస్య లక్షణయాబోధోపపత్త్యా నిరుక్తప్రియోగో
పపత్తిరితిభావః,

కర్మాఫలభాగే జీవస్యప్రియోద్యుక్తత్యృత్వ మిశ్వరస్య
ప్రియోజకకత్యృత్వజ్ఞాభిప్రేత్య పిబంతావితిప్రియోగోయంకృతఇతి
నిర్వాహస్తరమాహ - యద్వేతి - యద్వా - అథవా, అస్తిక
ర్మాభాగే - కర్మాధీనఫలభాగే, తయోః - జీవపరయోర్మధ్య
ఏకత్ర జీవే, సాక్షాత్ కత్యృతా - సాక్షాత్ సంబధ్ధేన కత్యృత్వమ్
భవతిఖిలు, అన్యత్రపరమపురుషే. ప్రియోద్యుక్త - పరంపరయా స్వ
నిర్వాహకత్వరూప పరమ్పరాసంబధ్ధేన, కత్యృతేత్యస్యానుషంగః, ఇతి,
ఏషాఉక్తిః - పిబంతావిత్వృక్తిః, ఉచితా - యుక్తైత్యర్థః, ఇతీత్యస్య
సూత్రార్థః ఇతిపూర్వేణాస్వయః, అనుపపత్తిపరిహారస్య సూత్రీ
వాక్యాధికత్యాభావేపి సూత్రీతాత్పర్యవిషయత్వాత్ సూత్రార్థః
త్వోపపత్తిః;

సూ ||

* విశేషణాచ్చ *

1-2-12

శ్రీ || అస్తికప్రకరణే జీవపరమాత్మానావేవ ఉపాస్యత్వో
పానకత్వ ప్రాప్యత్వప్రాప్తకత్వవిశిష్టా సవత్ప్రేతిపాద్యైతే, తథా
హి, (బ్రహ్మజ్ఞం దేవమీద్యంవిదిత్వా నిచాయ్యమాంశాన్ నిమత్య
థమేతి) ఇతి, బ్రహ్మజ్ఞోజీవః, బ్రహ్మజాతత్వా ద్జ్ఞాత్వాచ్చ,
తందేవమీద్యంవిదిత్వా - జీవాత్మానముపాసకం బ్రహ్మత్వకత్వేనా
వగమ్యేత్యర్థః, తథా (యస్సైతురీజానానామక్షరంబ్రహ్మయత్పరమ్
అభయంతితీర్షణతాంపారంనాచికెతంశ కేమహి) ఇత్యుపాస్యపరమా
త్మోచ్యతే, నాచికెతమ్ - నాచికెతస్యకర్మణఃప్రాప్యమిత్యర్థః,
అత్తానంరథినందిద్ధిశరీరంరథమేవచ) ఇత్యాదినా ఉపాసకోజీవఉచ్య

తే, తథా, విజ్ఞానసారధిర్యస్తుమనః పగ్గిహ వానరః సోధ్వసఃపాఠ
మాహ్నః తద్విజ్ఞానోపరమంపదమ్) ఇతిపాప్యపాప్తరావభిధీయతే
జీవపరమాత్మానా, ఇహపి ఛాయాతపావిత్యజ్ఞత్వసవజ్ఞత్వాభ్యాం
తావేవవిశేష్యవిమృశ్యేతే,

శ్లో॥ వాక్యానిబ్రహ్మజీవోపగీకరణఇహతూపాస్యతో
పాసకత్వపాప్యత్వపాప్తతాభిఃపునరుపరివిశింషంతి
నసాగజీవో । నౌవాతోబుద్ధిజీవోతతముతమితివా
గ్వక్తితౌబ్రహ్మజీవావేవేతిపాక్తమథం దృఢశ్చితి
హిమునిఃపాక్తనూతేతితురీయ ॥ ॥ ॥

జీవాత్తూపాసకాయం పరమితఇహపునర్యోబ్రహ్మజ్ఞం
విదిత్వేత్యాదాబ్రహ్మాదితస్తప్రమితియుతఇతిబ్ర
హ్మజ్ఞాతౌజీవః । పాక్తంయస్సేతురిత్యాదికవచసి
తథాత్తానమిత్యాదివాక్యే బ్రహ్మాపాస్యంపరస్త
తదితరఇహతూపాసకజీవఉక్తః ॥ ॥ ॥

విజ్ఞానెత్యాదివాక్యేపరతదితరయోః పాప్యతాపా
ప్తతేస్తపాక్తేచ్ఛయా తపావిత్యవదదిహచసర్వజ్ఞ
తాజ్ఞానితాభ్యామ్ । తావేవత్రయ్యతోనౌవచ
ఇదముదితంపాగజీవోబ్రహ్మిన్ స్వప్తేవాబుద్ధిజీవావి
తిభవతిపునఃపాక్తనూతేస్యభావః ॥ ॥ ౫౯ ॥

౮॥ విశేషణాచ్చుతితురీయసూత్రేమవతారయతి-వాక్యాసీతి-

టీ॥ ఇహపగీకరణే, ఉపరివాక్యాని ఉపరితనవాక్యాని, ఉపా
స్యతోపాసకత్వపాప్యత్వపాప్తతాభిః - బ్రహ్మజీవోవిశింషంతి-

విశిష్టతయావృతపాదయన్తి, సహృణజీవా, నూనా - ననా, తౌబుద్ధి
జీవా, విశింష స్తీత్యనుషజ్యతే, తతః - తస్మాత్, ఋణమితివాక్ - ఋ
తంపిబన్తావితివాక్యమ్, తౌబిహ్మజీవావేవ, వక్షేతిహృక్తమథామ్, ము
నిః, తురీయహృక్తసూత్రే - విశేషణాచ్యుతిప్రాక్తచతుర్థా సూత్రే
దృఢయతి - స్థిరీకరోతీత్యర్థః,

కానివాక్యానిహృక్తధర్మైః బహిష్కృతావిశింషస్తీతిజ్ఞానా
యాం వివక్షితవాక్యానిపదశత్యతదర్థమాహ - జీవాత్తైతి—
ఇహ బిహ్మజ్ఞంవిదిత్వేత్వాదా - (బిహ్మజ్ఞం దేవమీద్యంవిది
త్వానిచాయ్యేమాంశాన్తిమత్యథా మేతే) త్యాదావస్థివాక్యే, ఆ
యంజీవాత్తా ఉపాసకఃప్రమితఇత్యన్వయః, అత్ర ఉపాసకస్యజీవాత్త
నూనాచకశ్చబ్దకఇత్యత్ర బిహ్మజ్ఞశ్చబ్దకఇత్యభిప్రత్యతస్య పుష్పత్తి
మాహ - బిహ్మాదితత్త్వే - బిహ్మణాజాయతఇతిబిహ్మజః, బిహ్మ
జశ్చాసాజ్ఞశ్చబిహ్మజ్ఞఃఇతిపుష్పత్త్యా బిహ్మాదితస్తత్ప్రమితి
యుతత్త్వే జీవైరభ్యతే - తదాహబిహ్మాదితస్తత్ప్రమితియుత
త్త్వే - బిహ్మణఉపాస్యతాపృతిపాదకంవాక్యమాహ - హృక్త
మితి - ఇహ యస్సెతురిత్యాదికవచసి - (యస్సెతురీజానానామక్షరం
బిహ్మయత్పరమ్, అభయన్తితిషాతాంపారంనాచితేతంశకేకమహి)
ఇత్యస్థివాక్యే, తత్పరంబిహ్మ, ఉపాస్యంహృక్తమిత్యన్వయః, అత్ర
వాక్యేశకమహీత్యత్ర ఉపాసితంహృక్తమితి శేషపూరణేన బిహ్మణ
ఉపాస్యత్వలాభః, తథాఇహ ఆత్మానమితివాక్యే - ఆత్మానంరథినంవిధీ
త్వాదివాక్యే, తదితరోజీవః - బిహ్మాతరోజీవః, ఉపాసకఉక్తఇత్యన్వ
యః, శరీరాద్యుపాసనపరికరసహితఉపాసకఃహృక్తఇత్యన్వయః,

వనంహృక్తత్వహృక్తప్రతాభ్యాం బిహ్మజీవావిశింషవాక్య
మాహ - విజ్ఞానైత్యాదీతి - విజ్ఞానత్యాదివాక్యే - (విజ్ఞానారథిర్వస్తు

మనఃప్రగిహ వాన్నరః సోధ్యనఃపారమాప్నోతి తద్విష్ణోపరమంపద్య
 మిత్యాదివాక్యే, పరతదితరయోః - పరబ్రహ్మజీవయోః, ప్రాప్యతా
 ప్రాప్తౌతే ప్రాప్తేస్తథ్యన్వయః, ఏతావతాముతంపిబంతావితివాక్యే
 బ్రహ్మజీవయోఃకథంప్రతిపాదనంసిద్ధ్యతి ఛాయాతపావితిహితత్వ
 క్తమిత్యాశక్త్యాంఛాయాతపశబ్దయోఃప్రకాశతిరోధాన ప్రకాశ
 పరయోరజ్ఞత్వసంజ్ఞత్వపురస్కారేణ జీవబ్రహ్మపరత్వాదుక్తవా
 క్యస్య తత్ప్రతిపాదకత్వమిత్యాహ - ఛాయాతపావితి - ఇహచ - అ
 స్త్రిముతంపిబంతావితివాక్యేచ, ఛాయాతపావితి - ఛాయాతపావితిశబ్ద
 న, సంజ్ఞత్వాజ్ఞానితాభ్యామ్, తేయీ, తావేవ - బ్రహ్మజీవావేవ,
 అవదదిత్యన్వయః, సూత్రార్థం నిగమయతి - అతః - అతః—
 ఏతత్ప్రకరణస్థవాక్యై రుపాస్యత్వోపాసకత్వాదిభిరబ్రహ్మజీవయోరే
 వవిశేషితత్వాత్, ఇదముదితంవచః - ఉక్తమిదంముతమిత్యాదివాక్య
 మ్, స్వేష్టప్రాణజీవానాబ్రహ్మ, బుద్ధిజీవావేతి ప్రాక్తసూత్రస్యభా
 ప్రాధానతీత్యన్వయః,

శ్రీ || అథ స్యాత్ (యయంప్రతేవిచిత్యామనుష్యేఅస్తీ
 త్యేకేనాయమస్తీతిచైకే) ఇతి జీవస్వరూపయాథాత్మప్రశోషక్రమ
 త్వాత్సంజ్ఞమిదం ప్రకరణం జీవపరమితి ప్రతీయతఇతి, నైతదేవ
 మ్, నహిజీవస్యదేహాతిరిక్తస్య అస్తిత్వనాస్తిత్వశక్త్యాం అయంప్ర
 శ్నః, తథాసతి పూర్వవరద్యయవరణానుపపత్తేః, తథాహి, పితుస్సర్వ
 వేదసదక్షిణక్రతుసమాప్తివేళాయాం దీయమానదక్షిణావైగుణ్యేన
 క్రతువైగుణ్యంమన్యమానైన కుమారేణ నచితేతసా అస్తికాగ్రేనరే
 ణస్వాత్మదానెనాపి పితుఃక్రతు సాద్గుణ్యమిచ్ఛతా (కస్తేమాందా
 స్యస్తీ) త్యసకృత్ప్రతిరం పృష్టవతా స్వనిర్బంధరుప్తపితృవచనాన్తృ
 త్యుపదనంప్రవిష్టేన స్వసదనాత్ ప్రాప్నుషియమే తదగతనాత్తతః

తీప్రసారాత్రీరుపానుసా సోపవాసభీతత్పీలివిధానప్రవృత్త మృత్యు
ప్రదతైవరత్రయ ఆస్తిక్యాతిరెకాత్ ప్రథమేనవరణ స్వాత్మానంప్రతి
పితుఃపౌనాదోపుతః, ఏతచ్ఛసనః యదేహాతిరి క్రమాత్తానమజానతో
నూపపద్యతే, ద్వితీయేనవరణ ఉత్తీర్ణదేహాత్తానుభావ్యఫలసాధ
నభూతాగ్నివిద్యాసృతా, తదపి దేహాతిరిక్తాత్తానభిజ్ఞ స్య నసంభతి, అత
స్తృతీయేనవరణ యదిదంవీయతే (యేయంపే)తేచికిత్సానును
ష్యేఅస్తీత్యేకేనాయమస్తీతీచైకే, ఏతద్విద్యానునుశిష్టస్తవయాహం
వరాణామేచవరస్తృతీయః) ఇతి, అత్రీవరమపురుషార్థరూపబ్రహ్మ
సౌప్తిలక్షణమోక్షయాథాత్మ్య విజ్ఞానాయ తనుపాయభూతిపరమా
త్మోపాసనపరావరాత్తతత్వజిజ్ఞాసయా అయంపౌశ్మఃక్రియతే, ఏవశ్చ
యేయంపేతఇతినశరీరవియోగమాత్రాభిసౌప్తియమ్, అపితుసనః బద్ధ
వినిమోక్షాధిసౌప్తియమ్ యథా (నపే)త్యనంజ్ఞాస్తీతి, అయఃసుఖః,
మోక్షాధిక్యతేమనుష్యేపేతే - సనఃబద్ధవినిముక్తైతత్త్వరూప
ఏషయూవాదివిపృతిపత్తినిమిత్తాలస్తిసాస్త్యత్తికాయేయంచికిత్సా,
తదవనూదరాయ తత్త్వరూపయాథాత్మ్యంత్యయానుశిష్టోఽహమ్, వి
ద్యామ్ - జానీయామితి, తథాహి బహుధావిపృతిపద్యతే, కదిద్విత్తి
మాత్రీస్యాత్తనస్వరూపాచ్చిత్తిలక్షణంమోక్షమాచక్షతే, అన్యే
విత్తిమాత్రీస్యైవనతోఽవిద్యాస్తమయమ్, అపరేపాపణరూపస్యా
త్తనోజ్ఞానాద్యశేష వై శేషికగుణాచ్ఛదలక్షణంకైవల్యరూపమ్, అ
పరేత్వపహతపాప్తానంపరమాత్మానమభ్యుపగచ్ఛస్తస్తస్యేవ్రాపాధిసం
సర్గనిమిత్తజీవభావవ్యుత్పాద్యసగమేతద్భావలక్షణంమోక్షమాచ
క్షతే, త్రయ్యస్తస్యైతాస్తు నిఖిలజగజ్జేకకారణస్య ఆశేషహేయ
పౌత్యనీకానస్తజ్ఞానానైకస్వరూపస్య స్వాభావికానవధికాతిశయాసం
భేద్య కల్యాణ గుణాకరస్య సకలేతరవిలక్షణస్య సర్వాత్మభూతస్య

పరస్యబ్రహ్మణశ్శరీరతయా పరికారభూతస్య అనుకూలాపరిచ్ఛిన్న
జ్ఞానస్వరూపస్య పరమాత్మానుభవైకరస్య జీవస్య అనాదికమణూనా
విద్యాతిరోహితస్య అవిద్యోచ్ఛేదపూర్వకస్వాభావిక పరమాత్మాను
భవమేవమోక్షమాచక్షతే. తత్రోమోక్షస్వరూపం తత్సాధనశ్చ త్వ
త్ప్రసాదాద్విద్యామి నచికెతసాపృష్టమృత్యుస్తస్యాథాస్య దురవ
బోధత్వప్రదశః సేన వివిధభోగవితరణప్రలోభనెనచ ఏనంపరీక్ష్య
యోగ్యతామభిజ్ఞాయ పరావరాత్తత్త్వ విజ్ఞానం పరమాత్మోపాసనం
తత్పదస్రాప్తిలక్షణంమోక్షశ్చ (తందుదేశశంకాగూఢమనుప్రవిష్ట)మి
త్యారభ్య సోధ్యసాచారమాప్నోతి తద్విష్టాఃపరిమంపదమిత్యనైనాప
దిశ్య తదపేక్షితాంశ్చవిశేషానుపదితైతే సర్వసమజ్ఞానమ్, అతఃప
రమాత్మైవాత్మైతిసిద్ధమ్,

శ్లో॥ ప్రశ్నోనన్వేషవెత్తుం ప్రథమమిహకృతోయ
యమిత్యాదిశ్చైతత్సంజీవస్యతస్మాత్ ప్రకరణముఖం
తత్పరస్మైతదేవం । దేహాదస్యస్యజీవస్యతునఖలు
భవత్యస్తిగాంనాస్తితాం వాశబ్దప్రశ్నఃప్రవృత్తో
యమితితుకథనంయుక్తమేతత్తథాచేత్ ॥

అన్యన్నైవౌపపన్నంవరయుగవరణంమృత్యుతఃసా
క్షప్రతంయద్దేహూత్తీర్ణాత్తభాగ్యం యతడిదితఫ
లంస్వగ్రూపంతథాహి । పుత్రఃపిత్రాకృతస్యస్వ
యమిహనచికెతాఃక్రతోదక్షిణాయా దృష్ట్యావైగు
ణ్యమస్యాస్తికపరడిదితస్యపశాన్యైప్రవృత్తః ॥

దానాత్ స్వస్యాపిసాధ్యుణ్యమిహ జనయితుంపృష్ట
వాన్స్వస్యతాతం కస్తేమాం దాన్యసీతిత్వసకృదతిత

తరాంస్వీయనిబంధరుష్టే । దాస్యామిత్యాంతుమ్మ
త్యోరితివదతిపితర్యస్యన ద్భవవిప్లవప్రవేశ్యస్వీయ
హద్గతవతిచయమెస్యత్రితద్భవ్యభావాత్ ॥ ॥

తిస్రాత్రీస్తుత్రోపవసతిమకరోతస్య సందశాన
చ్యుఃప్రాప్తైమృత్యైతుపశ్చాత్ స్వసదనముదితస్వ
పవాసెనభీతే । తద్దోషస్యప్రకాశ్యైప్రదిశతిచవ
తానస్య తస్మిన్నపిత్రినాస్తికస్యాతి రెకాత్పరీకమ
ఇహవృతస్వస్యతాతపరీసాదః ॥ ॥

కేహూత్రిణా త్తభోగ్యం ఫలముపజనయన్నగ్నివి
ద్యావరోన్యసువక్షౌచతన్న కేహ త్తవిషయకవివేక్షా
య్యతస్యోపపన్నమ్ । తద్భ్రహ్మచారిప్తిరూపస్యతుపర
మపుమథాస్యయాథాత్మ్యవిత్రై బ్రహ్మచారిసాక్షు
వేత్తుంవృతఇహ తదుపాయంవరోయంతృతీయః ॥ ॥

ఏవక్షౌత్ ప్రేతశబ్దానభవతితను విశ్లేషచూతారిభివద్ధిః
న్వైహోశేషబన్ధక్షతిపరఇహ నపేత్యసంజ్ఞావత
స్యాత్ । అథోస్యాయంహి మోక్షైర్ధిక్యతవతివి
నిముక్తబన్ధమనుష్యే ప్రేతేతస్యస్వరూపభవతిహి
విశయోవాదినాంయోవివాదాత్ ॥ ॥

అస్తిత్యేనాస్తితాయామపి పరిహృతయెస్యానుశిష్ట
స్వయాహంజానీయామస్య యాథాత్మ్యమితితువచ
సోయేయమిత్యాదికస్య । అత్యథంవాదినోస్తి
జగతిహివివదంతేత్రీమోక్షే తథాహిజ్ఞప్తైరాత్మస్వరూ
పస్యతువిలయమముకేచిదాహువిమోక్షమ్ ॥ ॥

మన్య నైన్యత్వవిద్యాస్తమయమిహసతోవిత్తిమాత్ర
స్యమోక్షంకెచిత్ పాపాణకల్పాంస్థితమఖిలగుణోచ్ఛ
దరూపాంవదన్తి । స్వీకువన్తస్తస్వపాపంకతిచన
పరమాత్మానమెనన్నిమిత్రాదన్యైశ్చైవాపాధితః పాకృత
విధతనోజీవభావాన్వితస్య ॥ । ।

అతిష్ఠన్తేన్యూపాధేకమత ఇమంతస్యతుబ్రహ్మభా
వంమోక్షంవైభాస్కరీయా అభిదధతిపరైతస్యభా
యాదివీయాః । త్రయ్యనైత్యస్తనిష్ఠాః పునరఖిలజగ
త్కారణస్యైశ్వరస్యప్రీత్యస్తాశ్చైవ హేయాన్వయనిర
వధికానందధీసంయుతస్య ॥ । ।

స్వాభావ్యప్రౌఙ్ఘితావధ్యతీశయ గుణసద్దోహసిన్ధోః
పరస్యాశ్చైవస్యాప్యాత్మనస్సైవతర సకలవిరూపస్యతు
బ్రహ్మణస్య । జహత్వాద్ధర్మభూతస్వయమయ
మనుకూలాపరిచ్ఛిన్నబుద్ధిజీవా బ్రహ్మనుభూతిప్ర
కృతిరపిహితోనాద్యవిద్యాబలేన । । ।

అస్యావిద్యాప్రహణోదయ ముఖపరమాత్మానుభూ
తింస్వభావంమోక్షంవ్యాచక్రైరేతైః ॥ ౭ ॥ నిగమశి
రోవాక్యతాత్పర్యభూమిమ్ । విద్యాంముక్తిస్వరూ
పస్తదిహఖిలు యథావస్థితంత్యత్ప్రీతా దాత్రస్యాపా
యశ్చైవాస్త్రోదితమితిసచికేతోనుయుక్తస్సమృత్యుః ॥

అథస్యాప్యాధికారం పునరముముపదేశైస్య వై
రాగ్యయోగం భోగానాశ్చైతరేషాం పరివితరణము
క్లేలోభనైస్సంపరీక్ష్య । దుఃఖోధన్వంప్రదశాన్తి

స్వచపరముపదేశామాతామస్య బుద్ధ్యాబ్రహ్మశాస్త్ర
పాదిత తత్సతదనుతమపాసాచ్చమోక్షస్తదాప్తిమ్ ।

అదైస్తవోపయుక్తై స్సహతమితిసమాగభ్యసం
ప్రాక్తవాక్యైరిత్యై తత్సాధుసవంతదిహతుపరమః
పూరుషోత్తైసిద్ధమ్ ।

॥ ౭౭ ॥

అ । అస్తికప్రకరణే జీవపరమాత్మనావిశేష్యత్వముక్త
మయుక్తమ్, ఉపకృమస్య జీవపరత్వాదిత్యాహ - పశ్యతి—

టీ । నను, ఇహప్రథమమ్, యేయమిత్యాదికః - యేయం
ప్రపెత్యిత్యాదికః, ఏవపశ్యః - జీవస్య, తత్త్వమ్ - యాథాత్మ్యమ్,
వెత్తుమ్, కృతః, తస్మాత్, ఏతత్ప్రకరణమఖిలమ్, తత్సరమ్ - జీవపర
మిత్యర్థః, పరిహరతి - నైతదేవమితి - దేహదన్యస్య జీవస్య అస్తి
తాం నాస్తితాంవాతశ్చిన్య అయంపశ్యఃప్రాక్తచితకథనమేతత్తు -
ఇత్యైతత్ప్రతిపాదనస్తు, నయుక్తమిత్యన్వయః, దేహతిరిక్తస్య జీవ
స్య విపరీతపత్త్యాఅయంపశ్యఃకీయతేఇతి కథనంనయుక్తమితిభావః,
కుతశ్చిత్యత్యాహ - తథాచేదితి - తథాచేత్ దేహతిరిక్తస్యాత్మనా
విపరీతపన్నత్యై, అన్యత్ - ప్రాక్తప్రతంమృత్యుతాయద్వరయుగవర
ణమ్, తత్, నై శ్చౌపపన్నమిత్యన్వయః, కుతోఽనుపపన్నమిత్యత్యా
హ - దేహాత్మీణేతి - యతః - యస్తాద్వరయుగతః, ఉదితఫలమ్
ఉత్పన్నఫలమ్, స్వగూరూపమ్, దేహాత్మీణాత్మభాగ్యమ్—
వతఃమానదేహాత్మీణేనాత్మనా దేహోన్తరపరిగ్రహవతా, భా
గ్యమ్ - అనుభావ్యమ్, తద్వరయుగవరణమనుపపన్నమిత్యన్వయః,
వరయుగంకీమ్, దేహోత్పలివేకమస్తరా తద్వరణానుపపత్తికథమిత్యై

తద్విశదయతి - తథాహీతి - ఆస్తికవరః - ఆస్తికాగ్రేసరః, పుత్రో
నచికెతాః ఇహపితౄకృతస్యకృతౌదక్షిణాయావై గుణ్యందృష్ట్యై,
ఉదితస్య, అస్య - దక్షిణావై గుణ్యస్య, పౌశాన్త్యై - అపనూదనాయ
పౌష్కర్యై,

స్వస్యదానాదపి, ఇహ - కృతౌ, సాద్గుణ్యమ్ - దక్షిణాసా
ద్గుణ్యమ్, జనయతుమ్ - ఉత్పాదయతుమ్, స్వస్యతాతమ్ - పితరమ్,
కస్తైమాందాస్యసీతి అసకృత్ప్రప్తవాన్, అతితిరామ్ - అత్యంతమ్,
స్వీయనిబంధదుష్టే - స్వకీయనిబంధైరనుపితే, పితరి, త్యాన్తమృత్యో
దాన్యామీతివదతి, అస్య - మృత్యోః, సద్గ - గృహమ్, పౌవిష్టః
యమెస్వీయగృహాత్ సంప్రేత్య - నిగత్య, అన్యత్ర - దేశాన్తరే
గతవతి, గతవతినతి, తద్దృష్ట్యభావాత్ - తస్యమృత్యోదక్షణా
భావాత్, తస్య - మృత్యోః, సందర్శనెచ్ఛుః, తత్ర - మృత్యుసదనె
తిస్మిరాతీః ఉపవసతిమ్, ఉపవాసమ్, అకరోత్, పశ్చాత్ మృత్యౌ
స్వసదసంప్రాప్తై - స్వీయగృహంప్రాప్తేనతి, ఉదితస్వాపహసేనభీ
తే - స్వాపవాసశృవణభీతే, తద్దోషస్య - స్వకీయగృహేనచికెతసఉప
వాసేనయోదోషః, తస్య, పౌశాన్త్యై - పరిహారాయ, తస్మిన్ - మృ
త్యౌ, స్వస్యతీర్థవరాన్, పౌదిశతి - ప్రియఃపుత్రినతి, ఆస్తికస్య,
అతిరెకాత్ - అతిశయాత్, స్వస్యతాతపౌసాదః, ఇహ - త్రిషువరేషు
పౌషమః - పౌషమికోవరః, వృతః, పౌషితః,

దేహూత్తీర్ణాత్మభాగ్యమ్ - వరకమానదేహూత్తీర్ణాన
జేహాన్తరపరిగ్రహవతాఆత్మనా అనుభావ్యమ్, ఫలమ్ - స్వర్గాదిక
మ్, ఉపజనయన్ - ఉత్పాదయన్, అన్యః, అగ్నివిజ్ఞానతః, వృతఇ
తిపూర్వేణాస్వయః, ఏతత్సర్వాన్చదేహాత్మవిషయకవివేకాన్వితస్య

దేహాత్మనాం పరస్పరభేదజ్ఞానాద్భేదస్య. నాపవన్నమ్, నయత్కమిత్యథా. తహింపాశ్చింత్యంకింవిషయకః, పరశ్చక్షీద్వశేషత్యత్రాహ—
తదితి - తత్ తస్మాత్, బ్రహ్మపాప్తిరూపస్య, పరమపుమథాస్య -
పరమపురుషాథాస్య, యాథాత్మ్యవిత్త్యై - యథావస్థితాకార పరిజ్ఞానాథామ్, తదుపాయమ్ - బ్రహ్మపాప్తిప్రసాదభూతామ్, బ్రహ్మాపాసామ్ - బ్రహ్మాపాప్తిమ్, వెత్తుం - జ్ఞాతుం, అయంతృతేయోవరః, ఇహ - యేయమిత్యాదివాక్యే, వృతః - పాశ్చింత్యత్యథా, యేయమిత్యాదిపరిశ్నవాక్యే మోక్షస్వరూపపరిశ్నఃకణ్ఠోక్తః, పరితవచనపరికారేణ ఉపాసనాదిపరిశ్నశ్చాథా సిద్ధితిభావః. నివిశేషతాపత్రిమోక్షశ్చైవాన్యథాజ్ఞానస్యాపాయతాస్యాత్, ఉభయలింగం పాప్యశ్చైత్ తథాత్వేనోపాసనముపాయసాస్యత్, అతోమోక్షస్వరూపజ్ఞానం తదనుబద్ధజ్ఞానాపేక్షమ్, ఏవం పరిశ్నస్యజ్ఞాతే తరవిషయత్వాత్ పరితవచనానురూప్యాచ్చయశోక్తవీవాథాః.

పరిశ్నస్య మోక్షయాథాత్మ్యవిషయకత్వానుగుణ్యేన పరిశ్నస్థపరితబ్దస్యాథామాహ - ఏవశ్చైదితి - ఏవశ్చైత్, పరిశ్నస్యమోక్షయాథాత్మ్య విషయకత్వేనతి, పరితబ్దః - యేయంపరితత్యత్రాచ్యమానఃపరితబ్దః, తనువిశ్లేషమాత్రాభిసంధిసంధవతి - దేహవియోగమాత్రాభిపాయకొనధవతి, కిన్తు, ఏవః, ఇహ, అశేషబద్ధతీవరః, అశేషబద్ధనివృత్తితాత్పర్యకః, పరితబ్దస్యాక్రథాపరత్వే శ్రుతిసంవాదందశాయతి - నపరిత్యసంజ్ఞేతివదితి - నపరిత్యసంజ్ఞాస్తీతి శ్రుతిరుక్తవిషయిణి. కఃపునవాక్యాథా, సహిమనుష్యమాత్రస్యబద్ధవినిమోక్షసంధవత్యత్రాహ - అథా ఇతి - అస్యయేయమిత్యాదికస్యవచనః, అయమథాత్మ్యస్వయః, కథమిత్యత్రాహ—

మోక్షము - మోక్షాధిక్యతవతి - మోక్షాధికారిణి, మనుష్యే,
 పౌత్రే, వినిముఁ క్తబద్ధై, పౌత్రత్యస్యవివరణమ్, అశేషబంధవిముఁ
 క్తైసతి, తస్యస్వరూపే వాదినాంవివాదాత్, అస్తిత్యేనాస్తీతాయా
 మపి - అస్తినాస్తీత్యంతే, యోవిశయః - యస్సంశయః, అస్య, పరి
 హృతయే - పరిహారాయ, త్వయాఅనుశిష్టోహమస్య యాథాత్మ్యం
 జానీయామిత్యయమథఁ ఇతి పూర్వోదాసయః, మోక్షస్వరూపే
 వాదివిపరీతపత్త్యాసంశయఃపాగుక్తః, తాంవిపరీతిపత్తిమత్వథఁ
 మిత్యాదినా సామాన్యతానూద్య తత్ప్రకారంతథాపీత్యాది
 నాపరీతిపాదయతి - అత్యథఁమితి - అస్తిజగతివాదినః, అతీ
 మోక్షే - మోక్షస్వరూపే, అత్యథఁమ్ - అత్యంతమ్, వివిదన్తే
 హి - విపరీతిపద్యన్తే, విపరీతిపత్తిప్రకారమేవాహ - తథాపీ
 త్యాదినా - తత్ప్రవాధిపక్షమాహ - జ్ఞప్తైరితి - జ్ఞప్తైః - జ్ఞానాత్మక
 స్య, ఆత్మస్వరూపస్య, అముంబిలయమ్ - నాశమ్, మోక్షంకేచిదా
 హురిత్యన్వయః, మాంబిపక్షమాహ - మన్యత్రేణి - అన్యేతు,
 సతః - పశమాథఁసతః, విత్తిమాతీస్య - జ్ఞానమాతీస్యాత్మనః, అ
 విద్యాస్తమయంమోక్షంమన్యన్తే, ఇత్యన్వయః, నైయాయికవైశే
 షికపక్షమాహ - కేచిదితి - అఖిలగుణాచ్ఛేదరూపమ్ - అఖిలవిశే
 షగుణనివృత్తిరూపమ్, సామాణసదృశీమ్, స్థితింకేచిద్వదస్తీత్యన్వ
 యః, భాస్కరపక్షమాహ - స్వీకుర్వాన్త్యితి - కతిచన - కతిచిద్వా
 దినః, ఏనంపరమాత్మానమ్, అపాపమ్, స్వభావతానిష్ఠానమ్, స్వీకు
 ర్వాన్తః, అజ్ఞీకుర్వాన్తః, తస్యైవ, ప్రాకృతవివిధతనాః - ప్రాకృతిపరిణా
 మరూపనానావిధశరీరరూపాత్, ఉపాధితః - ఆగస్త్యకథమరూపాత్
 నిమిత్తాత్ - జీవభావాన్వితస్య జీవత్వంప్రాప్తస్య, ఉపాధేరపగమతః
 ఉపాధినివృత్త్యా, తస్యబ్రహ్మభావమిమంభాస్కరీయా అతీవస్త్రైత్యన్వ

యః, యాదవీయపక్షం పరిదశయతి - అభిదధతీతి - పరేయాదవీ
యాస్తు, అన్యథాఅభిదధతీత్యన్వయః, తదీయమోక్షస్వరూపప్రకారో
న్యత్రోన్వయః, ఇహావిస్తరభియానోక్తః, సిద్ధాన్తినామోక్షప్రకా
రందశయితృత్వమేచిదచిదీశ్వరస్వరూపస్వభావా దశయతి
త్రీయ్యస్తతి-త్రీయ్య నై - వెదానై, అత్యస్తనీషాః - అత్యస్తాదర
వస్తసిద్ధాన్తినః, కారణశోధకగుణప్రతిపాదకవాక్యార్థవిశిష్టమా
హ - అఖిలజగత్కారణస్యేత్యాదినా - స్వాభావ్యతీ - స్వాభావ్య
ప్రొక్షితావధ్యతిశయగుణసందోహసిద్ధాః - స్వాభావికానవధి
కాతిశయానంభ్యయకల్యాణగుణాకరస్య, అతేషస్యాప్యాత్మనః - సర్వ
స్యాప్యాత్మభూతస్య, స్వేతరసకలవిరూపస్య - స్వేతరసమస్తవస్తువిల
క్షణస్య, అన్య-వరస్య, బ్రహ్మణః, ఔహత్వాత్ - శరీరరూపత్వాత్,
జీవః, ధర్మభూతః, అయంస్వయమనుకూలాపరిచ్ఛిన్నబుద్ధిః - అన
స్తాత్తేకాపరిచ్ఛిన్నజ్ఞానవానిత్యర్థః, బ్రహ్మనుభూతిప్రకృతిః - బ్రహ్మ
నుభవైకస్వభావః, తేహిబద్ధః, కథమిత్యత్రాహ అపిహితత్వతి-
అనాద్యవిద్యాబలేన - అనాదికర్మప్రకృత్యాదిప్రబలేన, అపిహి
తః - తిరోహితస్వభావత్యర్థః, బ్రహ్మనుభూతిస్వభావత్వేపి జీవస్య
అవిద్యయాతత్తిరోహానాద్బద్ధత్యతిభావః, ఏతావతా చిదచిదీశ్వరస్వ
రూపస్వభావాప్రదశితాః, అథ ప్రకృతం మోక్షస్వరూపమాహ-
అస్యేతి - అస్య - జీవస్య, అఖిలనిగమశిరోవాక్య తాత్పర్యభూమిమ్,
మోక్షస్వరూపప్రతిపాదక సకలవేదాన్తవాక్యతాత్పర్యవిషయభూ
తమ్, స్వభావమ్, - స్వాభావికమ్, అవిద్యాప్రహణోదయముఖపర
మాత్మానుభూతిమ్, అవిద్యానివృత్తిపూర్వకపరమాత్మానుభవాత్క
మ్, మోక్షమ్, ఏతేవ్యాచక్రీరిత్యన్వయః, ఏతావతా యేయమిత్యా
దేమోక్షప్రకృత్య ఉపయోగితయా వాదివిప్రతిపత్తిజన్యస్తద్విష

యె నచికెతసస్సంశయః పరిదశితః, అథ నచికెతసఃపరిష్టుస్తాత్పర్యం
 పరిదశ్యే పశ్యే వాక్యాథకముక్త్యా తదుత్తరభూతానాం మృత్యూ
 క్తవాక్యానాశ్చాథకమాహ - విద్యామితి - తతీ - తస్మాత్, ఇహ—
 మోక్షవిషయేపి క్తపత్యేషు, యథావస్థితమ్ - తాత్వికమ్, ముక్తిస్వ
 రూపమ్ - మోక్షస్వరూపమ్, తస్య - మోక్షస్య, శాస్త్రోదితమ్—
 శాస్త్రోక్తమ్, ఉపాయశ్చ - సాధనశ్చ, త్వత్ప్రసాదాత్ - త్వదను
 గ్రహీత్, విద్యామ్ - జానీయామితి, నచికెతోనుయుక్తః, నచికెతసా
 పృష్టః, సమృత్యుః, అస్యాథకస్య ఉపదేశే, అస్య - నచికెతసః, అధి
 కారమ్ - అముంవై రాగ్యయోగమ్, ఇతరేషాంభాగానాంపరివితరణ
 ముఖైలోభనైః - వశ్చనాపికారైః (శతాయుషఃపుత్రీపాత్యా
 పృణీష్య) ఇత్యాదివాక్యైః, సంపరీక్ష్య - సమృక్ష్పరీక్ష్య, అస్య—
 అస్యాథకస్య, దుబోధత్యమ్, దుష్టేయత్వమ్, పరిదశ్యే - జ్ఞాప
 యిత్యా, అస్య - నచికెతసః, పరముపదేశాహతామ్ - అతీవ్రాప
 ఙ్గశయోగ్యతామ్, బుద్ధ్యా - జ్ఞాత్యా, ఇతరభాగవితరణ పరిపాదన
 పితత్తాపెత్సావిరహేణ అన్యవైరాగ్యరూప మస్యాథకస్య దుష్టే
 యత్వపరిపాదనపి తత్తాపెత్సావిరహేణమోక్షేదృఢచ్ఛాదరూప
 శ్చాధికారం జ్ఞాత్వేతియానత్, తదను - తదనస్తరమ్, అస్య - నచికె
 తసః, తద్భిప్సా, తదుపాసామ్ - బ్రహ్మపాసనమ్, తదాప్తిమ్—
 బ్రహ్మసాపిప్తిరూపమ్, మోక్షశ్చ, తతోపయుక్తైః - ఉక్తబ్రహ్మ
 పాసనమోక్షోపయోగిభిః, అధైశ్చహ, తమితిసమారభ్య - తందు
 దేశకంఘాథమనుపరివిష్టమిత్యారభ్య, సంప్రాక్తవాక్యైః - సోక్ష్మ
 ణఃపారమాప్నోతి తద్విష్టః పరమంపదమిత్యస్తవాక్యైః ఉపాదిశత్
 ఉపదిదేశ, ఇత్యేతత్సవంసాఘ - సంసృజ్జనమిత్యథాః, అధికరణాథక

ముపసంహరతి - తదితి - తత్ - తస్మాత్, ఇహ యస్యబ్రహ్మచక్షుః
 శ్చాతివాక్యే, పఠిపన్నః, అత్రాపరమః పూరుషశ్చిత్సిద్ధమిత్యన్వయః,

* అత్త్రీధికరణంసమాప్తమ్ *

—————(*)—————

* అథ అన్తరాధికరణమ్ *

నూ ।

* అన్తరక్షపపత్తైః *

1-2-13

శ్రీ । ఇదమామన నిచ్చన్దోగాః, (యవషోషీణిపురుషోద్భవశ్చ
 తే ఏషఃత్తైతిహూవాచ ఏతదమృతమథయమేతద్బ్రహ్మ) ఇతి,తతః
 సన్దేహః, కిమయమత్యోధారతయా నిర్దిశ్యమానః పురుషఃపఠిబి
 మ్బాత్తా ఉతచక్షురిన్ద్రియాధిష్ఠాతా దేవతావిశేషః, ఉతజీవాత్తా,
 ఉతపరమాత్తైతి, కింయుక్తమ్, పఠిబిమ్బాత్తైతి, కుతః, పఠిసిద్ధపన్ని
 దేశాత్, దృశ్యతత్త్వవరోహాభిధానాచ్చ, జీవాత్తావా, తస్మాపిహి
 చక్షుషివిశేషేణసన్నిధానాత్ పఠిసిద్ధిరుపపద్యతే, ఉన్తిలితంహిచక్షు
 రుద్వీక్ష్య జీవాత్తనశ్చరీరస్థితిగతీనిశ్చిన్వన్తి, రత్తిభిరేషోస్త్రిపఠిస్థిత
 ఇతి శ్రుతిపఠిసిద్ధ్యాచక్షుఃపఠిష్ఠాదేవతావిశేషోవా, ఏషేషపఠిసిద్ధ
 పన్నిదేశోపపత్తైరేషామన్యతమః, ఇతిప్రాప్తై పుచక్షుహే, అన్తర
 ఉపపత్తైః, అక్ష్యన్తరఃపరమాత్తా, కుతః, (ఏషఃత్తైతిహూవాచఏ
 తదమృతమథయమేతద్బ్రహ్మైతి, ఏతం సంయద్వామిత్యత్యాచక్షుః, తే,
 ఏతంహిసర్వాణివామాన్యభిసంయన్తి ఏషఉపపదామనిః ఏషహిస
 వాణివామానినయతి ఏషఉపపదామనిః ఏషహిసవేశ్శులోకేషు
 భాతి) ఇత్యేషాంగుణానాంపరమాత్తన్యైశ్చాపపత్తైః,

శ్లో । ఛాన్దోగ్యవై యవషోషీణిపురుషశ్చిత్ పఠిగధీ
 త్యావసానైతైతద్బ్రహ్మేతినిర్దిశ్యత ఇహవిశయోఽ

త్యుశిరఃపూరుషోయమ్ । ఛాయాత్మావాక్య్యధిష్ఠా
త్మ్యుతథవతినవిత్తాత్తికాదేవతావాజీప్రావాపూరు
షోనాపరఇతితుచకుషోటికాయంపవీవృత్తః ॥ ॥

ఛాయాత్మైవేతియుక్తం పృథితవమవదేశేనదృశ్యశ్య
వాచారశ్చిద్వాపితిష్ఠాసవితురభిహితాదృశ్యాయం
వాక్షిగోతః । జీప్రావాసన్నిధానాద్దృశీవపుషి
సమున్నీలితంఏత్యనైత్యం నిశ్చిన్వస్తీహజీవస్థితిమితి
కథితోతోచితఃపక్షపకః ॥ ॥

ఇత్యుతీప్రాచ్యతైత్త్యస్తరిభవా పరమఃపూరుషో
త్రోపపత్తైగ్రేనిదిశశ్యమానస్యతు సుగుణగణస్యే
తరాసంగినాస్య । సయ్యద్వామత్వముఖ్యాబహవ
ఇహగుణావపత్యైత్తుసకృమ్యోక్తానాస్యతీతైస్యః
పరమపురుషవవాక్షిగోజ్ఞాయశేతః ॥ ॥

అ । అతీ అస్తరాధికరణస్య పూర్వాధికరణేనసంగతిఃపూ
ర్వోక్తయాదిశాసిద్ధేతి నకణ్ఠోక్తా, (గూఢోత్తానపీకాశతై తండు
దశశఃంగూఢమనుసగీష్టమ్ * కఇత్థావేద) ఇతిచ పరమాత్మాదు
దశశశ్చైవ సుదశతయాపగీష్ఠత్వేన నిడిప్టోనపరమాత్మాభవి
తుమహాతీతిశబ్దయాసంగతిః, ఛాయాదీనాంసుదశానాంపరమా
త్మత్వనిరాకరణేన దుదశశశ్చతతోస్యస్యపురుషసస్య పరమాత్మత్వ
స్థావననచ అత్రాధికరణే అథాద్దుదశశశ్చత్వమేవ పూర్వోక్తం
పరమాత్మనః స్థావ్యతఇత్తుపొద్ధాతస్సంగతిబోధ్యా, ఇయంఇచ్చసంగ
తివిషయవాక్యద్వారికెతిభోధ్యమ్, అధికరణస్యవిషయాదికందశశ
యతి - ఛాన్దోగ్యఇతి-

టీ || ఛాన్దోగ్య - ఛాన్దోగ్యోపనిషది, యువషోషీణిపురుష
 ఇతి - (యువషోషీణిపురుషాద్భుత్యతే) ఇతి, పౌగధీత్య - పౌగధమం
 నిర్దిశ్య, అత్రావసాన - వాక్యావసాన, ఏతద్భృష్టాని నిర్దిశ్యతే,
 ఏతావతా అధికరణస్య విషయవాక్యం దర్శితమ్, అథ సంశయ
 మాహ . ఇహవిశయఇతి - ఇహ - అస్మిన్వాక్యే, విశయః - సంశ
 యః, కథంసంశయఇత్యత్రాహ - అత్యుచితఇతి - అయమత్యుచిత
 తఃపూరుషః - యువషోషీణిపురుషోద్భుత్యతఇతి శ్రూయమాణాద్భుగా
 శ్చితఃపూరుషః, ఛాయాత్మావా - పౌగధిమ్బాత్మకావా, ఉత, అత్య
 ధిస్తాతీ, సవిత్రాత్మికా - సూర్యాత్మికా, దేవతావా, జీవ్రావా—
 జీవాత్మావా, పరఃపూరుషోవేతి- పరమఃపూరుషోవేతి, చక్షుష్కాటికా
 యంవిశయఃపరివృత్తఇత్యన్వయః. పూర్వక్షమాహ - ఛాయాత్మే
 వెతి - ఛాయాత్మైవ - పరితబింబాత్మకవవ, ఇతియుక్తమ్ - ఉచితమ్,
 కుతఇత్యత్రాహ - పౌగధీతవదుపజ్జతేనెతి - పౌగధీతవదుపజ్జతేన . పరిసి
 ధ్వనన్ని దేశేన, యితియచ్చబైన పరిసిద్ధిస్సూచితా, హేత్వస్తరమా
 హ - దృశ్యత్వనాచేతి - దృశ్యత్వనాచా - దృశ్యతఇతి దృశ్యత్వపరి
 తిపదనన, పరితబింబునైవహిదృశ్యత్వమ్, నాన్యస్యతిభావః, ద్వితీ
 యోపిపక్షఉచితఇత్యాహ - రక్షిద్వారేతి - సవతుః - సూర్యస్య,
 దృశి - అక్షిణి, రక్షిద్వారాపరితిష్ఠాఅభిహితా - రక్షిభిరప్రాప్తా
 పరితిష్ఠితః) ఇతిశ్రుతివాక్యనపరితిపాదితా, అతః, అయంవా - సవి
 తావా, అక్షిగః - అక్షిపురుషః, తృతీయోపిపక్ష ఉచితఇత్యాహ—
 జీవ్రావేతి - జీవాత్మనోక్షిగత్వం కథమిత్యత్రాహ - సన్నిధానాది
 తి - దృశి - చక్షుషి, సన్నిధానాత్ - విశేషతస్సన్నిధ్యాత్, జీవ్రా
 వేత్వన్వయః, దృశిజీవస్యసన్నిధాన ముపపాదయతి - వపుషీతి - సము

స్త్రీనితం నెత్యం వీక్ష్య, ఇహ వపుషి జీవస్థితిని స్పృశ్యస్త్రీతి దృశిశన్నిధానా
జ్జీవౌవెత్సవ్యయః, పూర్వపక్షమువసంహరతి - కథితఇతి - అత్ర
ఏషు త్రిషు ఏతేషు, ఏకఃపక్షఉచితఇత్సవ్యయః.

సిద్ధాస్తమాహ - ఇత్యతేతి - ఇత్యతీ - ఇత్యేవంపూర్వప
క్షే, పోచ్యతే - సిద్ధాస్తకీచ్యతే ఇత్యథః, చతుర్థీకంఠాటిమేవసి
ద్ధాస్తయతి - అత్యస్తరఇతి - ఇహ - అస్తివాక్యే, అత్యస్తరః
అత్యస్తరవర్తితయా శ్రూయమాణః, పరమఃపూరుషః - పరమా
త్మా. కుతఇత్యతాహ - అగ్రిఇతి - అగ్రి - ఉపరి, నిదిశ్యమాన
స్య - ప్రితిపాద్యమానస్య, ఇతరాసంగినః - పరమపురుషేతరావృత్తైః
అస్య - బుద్ధిస్తస్య, సుగుణగుణస్య - కల్యాణగుణసమూహస్య
ఉపపత్తైరిత్యవ్యయః, కేతైకల్యాణగుణాఉపరి నిదిశ్యమానాః, పర
మాత్తస్మైప్రాపపన్నా ఇత్యతాహ - సంయద్వామత్వముఖ్యాఇతి -
ఇహ - అస్తివికరణే, ఏవతత్తైత్సు సకగ్మ్య - ఏవతత్తైత్సారభ్య
బహవస్సంయద్వామత్వముఖ్యాః - సంయద్వామత్వపరిభృతయః,
గుణాః, ఉక్తాః, తే, అన్యత్ర - ఛాయాదా, నన్యుః - నౌపపద్యైర
న్నిత్యథః, సిద్ధాస్తమువసంహరతి - పరమపురుషవేతి - అతః—
అతోహత్యో, అక్షిగః - అక్షినిష్ఠః, పరమపురుషవపజ్ఞాయతే - పర
మపురుషవేతినిశ్చయతఇత్యథః,

నూ । * స్థానాదివ్యవదేశాచ్చ * 1.2.14

శ్రీ । చక్షుషిస్థితినియమనాదయః పరమాత్తనవ(యశ్చక్షు
షిత్వి) నిత్యేవమాదాన్యపదిశ్యంతే, అతశ్చయవపోక్షిణిపురుష
ఇతి సవపప్రియతే, అతఃపరిసిద్ధవన్నిదేశశ్చ పరమాత్తన్యవప
ద్యతే, తతవపదృశ్యతఇతినాత్మాత్కగ్యవ్యవదేశోపియోగిభిదశ్య
మానత్వా మపవద్యతే,

మణిమజ్జిమసికాఖ్యాయా వ్యాఖ్యాయాసహితా - తత్త్వరత్నావళిః ౭౯

శ్లో ॥ స్థిత్యాదిశోచ్యపదిష్టాభవతిహి గిరియశ్చక్షుషీ
త్యాదికాయాం దృశ్యస్యాతశ్చచక్షుస్థితభావపరమః
పూరుషోయంనచాన్యః । నిదేశశశ్చాతవపప్రీతివ
దుదితోబ్రహ్మణోస్యావపన్నా దృశ్యతోవక్తిశ్చసా
క్షాత్కృతివిషయతయా యోగినాంసోపపన్నా ॥౭౬॥

అ ॥ స్థానాదివ్యవదేశాచ్చేతిసూత్రే స్థానశబ్దోనప్రదేశవరః,
కిన్తుయశ్చక్షుషీత్యాదిశుత్యనురోధేన స్థితివరః, అనవస్థితేరిత్యాది
సూత్రే ప్రతిబిమ్బాదీనాం చక్షుషీనియమేనస్థిత్యభావస్యైవ అక్షిపు
రువత్సవ్యవచ్ఛేదహేతుతయా వత్సమాణత్వాచ్చ ఇత్యభిప్రాయేణ
సూతాభిప్రాయమాహ - స్థిత్యాదిశ్చేతి—

టీ ॥ యశ్చక్షుషీత్యాదికాయాంగిరి - యశ్చక్షుషీతివృత్తి
త్యాదికాయాంవాచి, అన్యపరమపురుషస్య, దృశే-చక్షుషీ, స్థిత్యాదిః
ఆదిశబ్దేననియమనాదిపరిగ్రహః, ఉపదిష్టాభవతి - ప్రాక్రొధవతి, అత
శ్చేతిచక్షుస్థితః - చక్షుషీవత్కమానః, అయంపరమఃపూరుషః,
నచాన్యః - నప్రతిబిమ్బాదిః, అనెనసిద్ధాంతసాధనహేతుకథనెన పూ
ర్వవత్సహేతోరన్యధాసిద్ధిశ్చఫలితేత్యాహ . నిదేశశశ్చేతి - అతవ
యశ్చక్షుషీత్యాదిశుతాప్రసిద్ధత్వాదేవ, అన్యబ్రహ్మణః, ప్రీతివదు
దితోనిదేశశశ్చ - యథేతిప్రసిద్ధవన్నిదేశః, ఉపపన్నః - యద్యత
త్యభావః, దృశ్యత్యతిదృశ్యతోవక్తింసమర్థయతి - దృశ్యతోవక్తిశ్చే
తి - సాదృశ్యత్వవాక్చ, యోగినాంసాక్షాత్కృతివిషయతయా - ప్ర
త్యక్షవిషయత్వేన, ఉపపన్నా - ఉపపద్యత్యత్యభావః, శాస్త్రప్రతిప
న్నంహితత్వంయోగిభిరుపాన్యం దృశ్యేషు, యత్తదదౌశ్యమిత్తుక్తావ
(పరిపశ్యన్తికీరాః) ఇత్యుక్తే, (గూఢోత్తానవృకాశతే, దృశ్యతేత్వ

గ్రీవయాబుధ్ధాసూక్ష్మయాసూక్ష్మదశిభిః) రితుక్తైశ్చ, అతోఽథ తశ్చబ్దతశ్చఘ్రిత్యస్తరప్రసిద్ధిహవివక్షితా,

సూ ||

* సుఖవిశిష్టాభిధానాదేవచ *

1-2-15

[శ్రీ | ఇతశ్చఅత్యధారఃపురుషోత్తమః (కంబిహ్మఖంబిహ్మై) తిప్రకృతస్య సుఖవిశిష్టస్యబిహ్మణ ఉపాసనస్థానవిధానాథాంసంయ ద్వామత్వాదిగుణవిధానాథా ఇన్ధ్రువీషోక్షిణిపురుషఇత్యభిధానాత్, ఏవకారోనైరపేక్ష్యంహేతోద్యోతయతి - సన్వగ్నివిద్యావ్యవధా నాత్కంబిహ్మైతిప్రకృతంబిహ్మ సహసన్నిధతై. తథాహి, అగ్నయః పాణిబిహ్మకంబిహ్మఖంబిహ్మైతి బిహ్మవిద్యాముపదిశ్య అథహై సంగాహాపత్యోనుశశాసిత్యారభ్య అగ్ని నాముపాసనముపదిదిశుః, సచాగ్నివిద్యాబిహ్మవిద్యాజ్ఞమితిశక్యంవక్తుమ్ బిహ్మవిద్యాఫలానస్త గతతద్విరోధిసర్వాఃపాప్తి సస్తత్య విచ్ఛేదాదిఫలశ్రీవణాత్, ఉచ్యతే (పాణిబిహ్మవీతదమృతమథయమేతద్బిహ్మ) ఇత్యుభయ త్రిబిహ్మసంశబ్దనాత్ (ఆచార్యస్తుతేగతింవక్తా) ఇత్యగ్నివచనాచ్చ గత్యుపదేశాత్పూర్వం బిహ్మవిద్యాయా అసమాప్తే స్తన్నధ్యగ తాగ్నివిద్యా బిహ్మవిద్యాజ్ఞమితి నిశ్చీయతే, అథహైసంగాహాప త్యోనుశశాసేతి బిహ్మవిద్యాధిక్రమత్వైవాగ్నివిద్యోపదేశాచ్చ, ఇన్ధ్ర వ్యాధిభిఃపరిపూర్ణాస్తే) తి బిహ్మపాప్తిన్యతిరిక్త నానావిధకా మోపహతిపూర్వక గర్భజస్తజరామరణాదిభవభయోపతప్తయో పకొసలాయ (ఏషాసోమ్యతేలస్తద్విద్యాఆత్మవిద్యాచ) ఇతి సము చ్చిత్యోపదేశాన్మోక్షేకఫలాత్తవిద్యాజ్ఞత్వమగ్నివిద్యాయాః ప్రతీ యతే, ఏవజ్ఞులజ్ఞత్యేవగతేసతి ఫలానుకీర్తన మథావాదశ్చతిగమ్య తే, సచాత్రిమోక్షవిరోధిఫలంకిజ్ఞుచ్ఛ్చాయతే, (అపహతేపాపకృ

త్యాం లోకీభవతిసర్వమాయురేతి జ్యోగీవతినాస్యావరపురుషాఃక్షీ
 య నైశివవయ స్తంభుజ్జామో స్తిగ్శ్చలోకేఽముష్టిగ్శ్చ) ఇత్యమీ
 షాంఫలానాం మోక్షాధిక్యతస్మానుగుణత్వాత్, అపవాతేపాఙ్క
 త్యామ్ - బ్రహ్మపా) ప్రివిరోధిచాపంకమకవాన్తి లోకీభవతి - తద్వి
 రోధినిపాపేనిఃపై బ్రహ్మలోకంపాప్నోతి సర్వమాయురేతి—
 బ్రాహ్మసాసనసమాప్తైర్యావదాయురపేక్షితం తస్యనకమేతి, జ్యో
 గీవతి - వ్యాధ్యాదిభిరుపహతాయువబ్రహ్మపా) ప్రిశవతి, నాస్యా
 వరపురుషాఃక్షీయనై - అన్యశిష్యవ్రశిష్యాదయఃపుత్రపౌత్రాదయో
 పిబ్రహ్మవిదవవభవన్తి, (నాస్మాబ్రహ్మవిత్ కలలేభవతి) ఇతిచతుర్త్య
 స్తరేబ్రహ్మవిద్యాఫలత్వేనశూ)యతే, ఉపవయ స్తంభుజ్జామః - యా
 వబ్రహ్మపా) ప్రివిఘ్నై భ్యఃపరిపాలయామిఇతి, అతోఽగ్నివిద్యాయా
 బ్రహ్మవిద్యాజ్ఞత్వేన తత్సన్నిధానావిరోధాత్ సుఖవిశిష్టంప్రకృతమేవ
 బ్రహ్మ ఉపాసనస్థానవిధానాథం గుణవిధానాథం ఇచ్ఛఉచ్యతే, నను
 ఆచార్యస్తుతేగతింవక్తృతి గతిమాత్రపరిశేషణాచాచార్యేణగతిరేవౌ
 పదేశ్యేతిగమ్యతే, తత్కథంస్థానగుణపథ్యథం లోచ్యతే, తదభిధీయ
 తే, ఆచార్యస్తుతేగతింవక్తృత్వసామ్యముభిచారియః, బ్రహ్మవిద్యామ
 నుపదిశ్యప్రాప్నుషిగురౌ తదలాభాదనాశ్వాసముపకాసల ముజ్జీవయి
 తుం స్వపరిచరణవీ)తాగాహాపత్యాదయోగురోరగ్నయోబ్రహ్మస్వ
 రూపమాత్రం తదజ్ఞభూతాఞ్చగ్నివిద్యాముపదిశ్య (ఆచార్యాద్భేద
 విదితావిద్యాసాధిష్టంపా)పత్) ఇతిచతుర్త్యథం మాలోచ్య సాధుతిమ
 త్వప్రాప్త్యథం మాచార్యసంవాస్య సంయద్వామత్వాదిగుణకంబ్రహ్మ
 తమసాసనస్థానమచిరాదికాఞ్చగతి ముపదిశ్యేతిమత్వా ఆచార్య
 స్తుతేగతింవక్తృత్వపౌచక్ | గతిగ్రహణముపదేశ్యవిద్యా శేషపరిదర్శ
 నాథమ్, అతవపఆచార్యోపి (అహస్తుతేతద్వత్సామ్యయథాపుష్క

రపలాశఆపానశ్లిష్యనై ఏవమెవంవిదిపాపం కమఃనశ్లిష్యతే) ఇత్యు
 షకీమ్య సంయద్యామత్వాదికల్యాణగుణవిశిష్టంబిహ్న అక్షిప్తానా
 పాస్య మచిఃశాదికాఞ్చగతి ముపదిదేశ, అతఃకంబిహ్నఖంబిహ్నేతి
 సుఖవిశిష్టస్య పరీకృతస్యైవ బిహ్నః తాభిధానాదత్యౌధారః
 పరమాత్మా.

శ్లో॥ కంబిహ్నేత్యాదివాక్యే పరీకృతమిహసుఖత్వా
 నివృతంబిహ్నయ తత్సౌక్తికం స్వాపా సిదేశాదికవిధ
 యశహంబిహ్నదృక్పూరుషాతః । నన్వేత త్వగ్నివి
 ద్యావ్యవహితమహనాసంనిధ తై పురోక్తంబిహ్నః
 గ్నృతై తథాహిస్వయముపదిదిశుహః శ్చగ్నయో
 బిహ్నవిద్యామ్ ॥

వాక్యైస్తుపాగిణిత్యాదిభిరుపరి తథాథేత్యుషకీమ్య
 వాక్యైరుక్తైస్తైత్వగ్నివిద్యాం నభవతికథితాత్వగ్ని
 విద్యాతదజ్ఞమ్ । నాస్తభూతంవిరుద్ధంశుతమిహ
 హిఫలంబిహ్నవిద్యాఫలేన్ద్రీ సర్వా యస్సస్తతే
 శ్చవిహతిరతశ్చయ స్త్వగ్నివిద్యాస్వతస్తా ॥

మైవంబిహ్నేతిసంకీర్తనత ఉభయతోబిహ్నవిద్యోభ
 యాయంగత్యుక్తైః పాగిపూర్ణాం వదతిఖలు
 పరబిహ్నవిద్యాంవచాగ్నేః । అచార్య స్త్విత్యదోస్త
 భవతియతశ్చయ స్త్వగ్నివిద్యేతరస్యాం బిహ్నా
 పాస్తాదిదజ్ఞంభవతి తతశ్చయంనస్వతస్తాగ్నివిద్యా ॥

కించుథత్యాదివాక్యంవదతి పునరిహత్వగ్ని విద్యాజ్ఞ
 భావంసుస్పష్టం బిహ్నవిద్యాధిక్రతపురుషవవాగ్ని

విద్యోపదేశః । కిచ్చస్తివాగ్నిపూర్ణోహమితిభగవ
తఃప్రాప్తిభిన్నైరశ్వైః కామైస్సస్వస్వపహత్యాదిక
జననజరామృత్యుగర్భాధివాసైః ॥ ॥

తస్మాదైషావదిష్టాభవతిఖలు సముచ్చిత్యమోక్షేచ్ఛ
పుంసేహ్యస్తద్విద్యాత్వవిద్యత్వత ఇయముచితబ్ర
హ్మవిద్యాజ్ఞభావా । ఏవశ్చాజ్ఞత్వసిద్ధావిహఫలకథ
నంజ్ఞాయతేహ్యథావాదోనూపాసైబ్రహ్మగోస్యాః
శ్రుతమిహతువిరుద్ధంఫలంకిచ్చిదస్తి ॥

ప్రాక్తంయత్త్వగ్ని విద్యాఫలమపహతఇత్యాదివా
క్యాత్తదుక్తబ్రహ్మసాస్తావిహపేక్షితమితి సహ
తాహ్యజ్ఞతాస్యాస్తథాహి । బ్రహ్మసాస్తావిహుతా
వహదురితహలింబ్రహ్మలోకస్యలాభంబ్రహ్మసాస్త
స్సమాప్తావనుగుణమఖిలాయుశ్చనీరోగతాశ్చ ॥ ॥

శిష్యాదేబ్రహ్మవిద్యామపినిజకులజేవుత్ర పాత్యాది
కేచత్యాణంవిఘ్ననజేభ్యోఽగ్నిజమపహత ఇత్యాది
వాచోపదస్తి । వాగాచార్యస్త్వీతీయంపదతిహి
గతిమాతోక్తిమాచార్యకృత్యం బ్రహ్మసానాద్యుపా
స్తైరపియథితి కథంపక్షిసాచార్యవాణి ॥

అగ్నిరాచార్యఇత్యాదికమిహ పదతోవాక్యమే
షాభిసన్నివిహాన్మోక్షైవ సంప్రాప్తుపీతు నిజగురా
వగ్నయస్తస్యశిష్యమ్ । విశ్వాఽలాభేనఖన్నంనిజవరి
చరణాసక్తమాశ్వాసయస్తస్తస్మైతు బ్రహ్మమాత్రంని
జగదురుచితాంతెస్వకీయాశ్చవిద్యామ్ ॥

అచార్యార్థైరవిద్యేత్సుదిత నిగమవాక్యాథకానూ
 లోచ్యవిద్యాసాస్థిత్యాన మత్వానదతుగురురి
 మాంస్థానవైద్యేసుహేతి । అగ్నేరాచార్యిత్యాది
 కగిరిగతివాక్తూపదేశ్యస్యవిద్యాస్థానాదేశ్యపరిదృష్ట్యై
 నతుపదతిగతిం తెవలాంసోపదేశ్యామ్ ॥

అచార్యశ్చాతపవాహమితితు నముపకరిమ్యవిద్యా
 పరిదేశంసంయద్వామత్వముఖ్యం గుణమపిచగతించా
 చిరాద్యామప్రాచత్ । పరికారంతత్కమిత్యా
 దికపదసిపురాపోక్తమత్యాపిచెతి బ్రహ్మైవాత్మ్యై
 శ్చిత్తోయంపురుషఇహాయిత్యాదివాక్యేపరితీతః ॥

అ ॥ యవీషోఽక్షిణిపురుషఇత్యశ్చి అక్షిపురుషస్య పరమా
 త్తత్వం హేత్వస్తరేణాపిసాధయితుం పరివృత్తస్య సుఖవిశిష్టాభిధా
 నాదేవచెతిసూత్రీస్యాథకమాహ - కంబ్రహ్మైత్వాదివాక్యఇతి—

టీ ॥ ఇహకం బ్రహ్మైత్వావాక్యే, పరికృతంయత్, సుఖ
 త్వాన్విగంబ్రహ్మ - సుఖత్వవిశిష్టంబ్రహ్మ, తత్, స్వోపాస్తికాశాదిక
 విధయే - స్వోపాససస్థానవిధానాథకమ్, అదిపదేసగుణానాంపరిగ్ర
 హః, ఇహ - యవీషోఽక్షిణీతివాక్యే, పోక్తమ్ - పరితిపాదితమ్,
 అతః - అతోహేతోః, దృష్టురుపః - అక్షిపురుషః, బ్రహ్మ - పర
 మాత్మైత్యథః సూత్రేసుఖశబ్దస్య (ద్వైకయోః) ఇతివత్ సుఖత్వ
 విశిష్టపరత్వమిత్యభిప్రేత్య సుఖత్వాన్వితమత్వాత్కమ్, సరికరణవిచ్ఛే
 దందశాయాశ్చౌచయశ్చి - నన్వితి - పురా, అగ్న్యైకై - అగ్నివా
 క్యై, ఉక్తంబ్రహ్మ, ఇహ - యవీషోఽక్షిణిపురుషఇతివాక్యే నూనంని

ధత్తై - సాన్నిధ్యం సహాపాతి, అతే హేతుగర్భం విశేషణమగ్నివి
 ద్యావ్యసహితమితి - అగ్నివిద్యావ్యసహానాదిత్యగర్భః, కథమగ్నివి
 ద్యావ్యసహాసమిత్యతాహ - తథాహీతి - పాణినిత్యాదిభిస్తు (పా)
 నోబిహ్మకంబిహ్మఖంబిహ్మ) ఇత్యాదిభిస్తు, వాక్యైః, అగ్నయః,
 బిహ్మవిద్యాముపదిదిశుః, ఉపకొసలాయోపదిశన్నిత్యగర్భః, ఉపరి
 అగ్నే, తథా, అథేత్యుపకరిమ్య - అథహేనంగాహాపత్యోసుశశాసే
 త్యుపకరిమ్య, ఉక్తైః, వాక్యైః, తే - అగ్నయః, అగ్నివిద్యామ్, ఉప
 దిదిశురిత్యనువక్షః, అక్షాజ్జిభావేనావిరోధిత్యతాహ - సభవతీతి -
 కథితాలగ్నివిద్యా, తదజ్ఞంసభవతి - బిహ్మవిద్యాజ్ఞంసభవతి, కుతో
 సభవతి (ఫలసత్తునిధావఫలంతదజ్ఞమ్) ఇతిన్యాయేన అగ్నివిద్యా
 యాబిహ్మవిద్యాజ్ఞత్వముపపన్న మిత్యాశక్త్యాయామాహ - నాస్త
 భూతమితి - అస్మిన్ బిహ్మవిద్యాఫలే, నాస్తభూతమ్ - ఆనస్త
 భూతమ్, విరుద్ధమ్ - పరిత్యుతబిహ్మవిద్యావిరుద్ధమ్, సర్వాయుః -
 సర్వాయుఃపాప్తిరూపమ్, సస్తతేరవిహతిశ్చ - సస్తత్యవిచ్ఛేదరూ
 పశ్చ, ఫలమ్, ఇహ - అగ్నివిద్యాయామ్, శూతంహి - శూయితే
 ఖిలు, అతః, ఇయమగ్నివిద్యాతుస్సత నైత్యస్వయః,

పరికరణావిచ్ఛేదనపరిహారతి - మైవమితి - ఉభయతః . కం
బ్రహ్మాత్మత్యతీయవషోఽక్షీణిపురుషద్విత్యతథత్యతీయాభయతీ, బ్ర
హ్మానిసంకీర్తనతః - బ్రహ్మశబ్దప్రియోగాత్, ఇయముఖయాకంబ్ర
హ్మాత్మక్తా యవషోఽక్షీణిపురుషఇత్యుక్తా చెయంద్వయీగబ్రహ్మవి
ద్యా - బ్రహ్మవిద్యాయూహ, అస్యాఅక్షీవిద్యానూబ్రహ్మ, విద్యాయూ
పత్వే హేర్విస్తరమాహ - గత్యుక్తైరితి- ఆచార్యస్త్రివితి. ఆచార్య
స్తు తెగతింవక్తైరి, అదొగ్నేన౯ చః - ఇదనుగ్నివాక్యమ్, గత్యుక్తైః

పాక్ - ఆచార్యకర్తకగతిపరిపాదనాల్ పాక్, పరబ్రహ్మవిద్యామ్
 అపూర్ణామ్, అసమాప్తమ్, వదతిఖలు - పరిపాదయతిహి, యతః
 యతోహేతోః, ఇయమగ్నివిద్యా, ఇతరస్యాంబిహ్యుపాస్తా -
 బిహ్యుపాసనాయామ్, అస్తభవతి - అస్తగతా, తతః, ఇయ
 మగ్నివిద్యా, తదజ్ఞంభవతి - బ్రహ్మవిద్యాజ్ఞంభవతి, నన్వత నైత్యన్వ
 యః, ఉభయత్ర ఉపకృతావసంహారయోబోధానంశబ్దన మగ్ని
 విద్యాయాపాగ్బ్రహ్మవిద్యాయా అసమాప్తిబోధావిద్యాధిక్రమస్య
 అగ్నివిద్యోపదేశః తావత్రీయాతురస్య తచ్చాస్త్యభవముభయోస్య
 ముచ్చిత్యోపదేశశ్చైతి హేతుచతుష్టయమహలక్ష్మణాభివేదితమ్
 తత్రహేతుద్వయముక్తమ్,

తృతీయం హేతుమాహ - కిచ్చైతి - కిచ్చ, అశేత్యాదివాక్య
 య - (అథహైనంగాహాపత్యోనుశశాన) ఇత్యాదివాక్యరూపః, బ్ర
 హ్మవిద్యాధిక్రమపురుషవ - బ్రహ్మవిద్యాధికారిపుంస్వేవ, అగ్నివి
 ద్యోపదేశః, అగ్నివిద్యాజ్ఞావమ్ - అగ్నివిద్యాయాబ్రహ్మవిద్యాజ్ఞ
 త్వమ్, సుస్పష్టమ్, స్ఫుటమ్, వదతి - పరిపాదయతిత్యభవః, చతు
 థం హేతుమాహ - కిచ్చైతి - వ్యాధిపూర్ణాస్త్యహమితి వ్యా
 ధిభిఃపరిపూర్ణాస్తితి ఉపకౌసలవాక్యాభానువాదః, భగవతఃపా
 ప్తిభిస్తే - బ్రహ్మపాపిత్వతిరిక్తైః, అశేష్టేకాన్వైః, స్వస్య - సా
 త్తనః, ఉపహత్యాదికజననజరామృత్యుగర్భాధివాసైః - ఉపహతి
 పూర్వకజన్తజరామరణగర్భవాసైః - తస్తాయ - దుఃఖతాయ,
 మోక్షేచ్ఛపుంసే - ముముక్షువే ఉపకౌసలాయ, అస్తద్విద్యా ఆత్
 విద్యైతిసముచ్చిత్య, ఏషాఅగ్నివిద్యా ఉపదిష్టాభవతిహి, అతః, ఇయ
 మగ్నివిద్యా, ఉచితబ్రహ్మవిద్యాజ్ఞావేత్యన్వయః, ఫలవిరోధమ

భృషగమ్యపరిహరతి - ఏవచ్ఛాతి - ఏవమ్ - ఉత్తరీత్యా, అజ్ఞత్వసి
 ధౌచ, ఇహ - అగ్నివిద్యాయామ్, ఫలకథనమ్ - ఫలోక్తిః అథా
 వాదః - అథావాదరూపా, జ్ఞాయతేహి - పుత్రీయతేహిత్యుభయః.
 (ద్రవ్యగుణసంస్కారకమను ఫలశ్రుతిరథావాదస్యైవ) ఇతిహి
 కమమిమాంసాసూత్రీమ్, అథ ఫలవిరోధవనాస్తీత్యాహ—
 నోపాస్తైరితి - అస్యాబిప్రదాతానైః - బిప్రదాతానాం, విరుద్ధం
 ఫలమ్, ఇహ అగ్నివిద్యాయామ్, శ్రుతంకించన్నాస్తీత్యన్వయః,

(అపహతే) ఇత్యాదినాప్రాకృతే అగ్నివిద్యాఫలె బిప్రదా
 విద్యావిరోధప్రతీతిం ప్రాప్తంపరిహరతి - ప్రాక్రమితి - అపహత
 ఇత్యాదినాక్యాత్, అపహతేచాపకృత్యామిత్యాదినాక్యాత్, యద
 గ్నివిద్యాఫలంప్రాక్రమ్య, తత్, ఇహాత్మబిహిష్టానైః - అత్ర
 ప్రతిపాదితబిప్రదాతానామ్, అపేక్షితమితి - ఉపయుక్తమితి -
 అస్యః - అగ్నివిద్యాయాః, అజ్ఞతా, నహతాహి - అజ్ఞతాహిత్య
 థా, అపహతఇత్యాద్యగ్నివిద్యాఫలవాక్యస్య బిప్రదాతానాంవిరోధి
 ఫలపరత్వముపపాదయతి - తథాహితి - అపహతేచాపకృత్యామి
 త్యస్యాథామాహ - బిహిష్టానైవితి - బిహిష్టానైః - బి
 హిష్టాననై, విఘాతావహదురిత హితిమ్ - విరోధిచాపతయమ్, లో
 కీధవతీత్యస్యాథామాహ - బిప్రదాలోకస్వలాభమితి - బిప్రదాలోకస్వ
 లాభమ్ - బిప్రదాలోకస్వప్రాప్తిమ్, సవకమాయురేతీత్యస్యాథామా
 హ - బిహిష్టానైరితి - బిహిష్టానైః - బిహిష్టాననస్య,
 సమాప్తా - పూతా, అనుగుణమ్ - ఉపయుక్తమ్, అఖిలాయుశ్చ.
 సవకమాయుశ్చ, జ్యోగీవతీత్యస్యాథామాహ - నీరోగతాచ్ఛాతి—
 జ్యోగిత్యన్వయైర్జన్యపరతావన్నీరోగతాథాకత్వమ్,

నాస్యవరపురుషాక్షీయస్తత్సత్వస్యాథకమాహ - శిష్యాదై
 రితి . శిష్యాదై - శిష్యప్రశిష్యాదై, నిజకులజై - స్వకీయకులౌత్ప
 న్నై, పుత్రీపౌత్రాదికైచ, బ్రహ్మవిద్యామపి, బ్రహ్మవిద్యాసంపత్తిమపి
 ఉపవయస్తంభుజ్ఞామిత్యత్వస్యాథకమాహ - త్రాణమితి - విఘ్నవీ
 జేభ్యః - విఘ్నసమూహ్యేభ్యః, అగ్నిజమ్ - అగ్నికృతమ్, త్రాణమ్
 రక్షణమ్ - ఉపవయస్తంభుజ్ఞామిత్యన్య తమ్ వయమ్ - అగ్నయః,
 ఉపభుజ్ఞానుః - విఘ్నేభ్యఃపరపాలయానుః ఇత్యథకత్వమభిప్రేత్య
 ఏతమక్తమ్, అపహతతత్వాదివాచః - అపహతేపాపకృత్యామిత్యా
 దివాక్యాని, వదన్తి - పృథిపాదయస్తీత్యథా, ఉక్తపాతుభిరేకపి
 కరణత్వేన్ధి తేపి బ్రహ్మణఃపునరవక్తవ్యత్వముభేన చోదయతి - వాగి
 తి - ఆచార్యస్త్యైవతీయంవాక్ - ఆచార్యస్తుతేగతింవక్తైత్యగ్నినామి
 యంవాక్, గతిమత్రాత్కైమ్ - అచిరాదగతిమత్రాప్రతిపాదనమ్
 ఆచార్యకృత్యమ్ - ఆచార్యేణకథాన్యం కృత్యమ్, వదితిహి - పృథి
 పాదయపాదతిహి, బ్రహ్మ, ఉపాస్యేస్థానాద్యపి - ఉపాసస్థానగుణా
 వపియతి - యవీషాక్షీణీతి - సా, ఆచార్యవాణి - ఆచార్యవాన్,
 కథంవక్తీత్యన్వయః, స్థానగుణయోవిధేయత్వేనతిహి తదథాంపు
 నబ్రహ్మజాభిధానమ్, తస్తునాసి, పూర్వంతయోరాచార్యేణవత్స
 మాణత్వాకథనాత్, అత్యేథానాదిపరవాక్యంనపరమాత్మవిషయకమ్
 అపిత్వన్యసరమితిభావః,

పరిహంతి - అగ్నేరితి - ఇహ ఆచార్యిత్యాదికమ్ - ఆచా
 ర్యస్తుతేగతింవక్తైత్యాదికమ్, వాక్యమ్, వదతః - పృథిపాదయతః,
 అగ్నేః, ఏహాభిసంధిః - అయమభిప్రాయః, తమేవకభిప్రాయంవిన్న
 ణాతి - విద్యామితి - విద్యామ్ - బ్రహ్మవిద్యామ్, నౌక్త్యైవ - అను
 క్త్యైవ, నిజగురౌ - స్వాచార్యే, సంప్రాప్సుషి - దేశాన్తరంగతనతి

నతి, తె, అగ్నయః, - తస్యశిష్యమ్ - ఉపకొసలమ్, విద్యాలాభేన-
 బ్రహ్మవిద్యాయాఅలాభేన, ఖన్నమ్ - దుఃఖతమ్, నిజపరిచరణాన క్తమ్
 స్వశుశ్రూషణనిరతమ్, ఆశ్వానయస్తః - సమాధాన్యస్తః, తస్మై - ఉప
 కొసలాయ, బ్రహ్మమాత్రమ్ - బ్రహ్మస్వరూపమాత్రమ్, ఉచితామ్
 బ్రహ్మవిద్యాజ్ఞభూతామ్ - స్వకీయాఞ్చవిద్యామ్ - అగ్నివిద్యాఞ్చ, నిజ
 గదుః - ఊచురిత్యుతః, పరిపూర్ణబ్రహ్మపదేశమకృత్వాబ్ర
 హ్మస్వరూపమాత్రోపదేశః క్రిమిభావం కృతశ్చిత్తతాహ - ఆచార్యా
 క్తవతి - ఆచార్యాద్దేవవిద్యేత్తుదిత నిగమవాక్యాభావమ్ - ఆచా
 ర్యాద్దేవవిద్యావిదితాసాధ్యం పాపదిత్యుక్తశ్చుతివాక్యాభావమ్, ఆ
 లోచ్య - పర్యాలోచ్య, విద్యాసాధ్యత్వాత్ - బ్రహ్మవిద్యాసాధుత
 మత్వాభావమ్, ఇమామ్ - బ్రహ్మవిద్యామ్, స్థానవైద్యైస్సహ - అఘ్ని
 వ్తాననసంయద్వామిత్యాదిగుణైశ్చసహ, గురుః - ఆచార్యః, వదతు-
 కథయతు, ఇతిమత్వానిజగదురితిపూర్వేణాన్వయః, తహిఆచార్య
 స్తుతేగతిం పతేతివాక్యే గతిమాత్రీన్య ఉపదేశ్యత్వకథనం కథమిత్వ
 తాహ - అగ్నైరితి - అగ్నైః, ఆచార్యశిష్యాదికగిరి - ఆచార్యస్తుతే
 గతింపతేతివాక్యే, గతివాక్తు - గతిప్రతిపాదనస్తు, ఉపదేశ్యస్యవి
 ద్యాస్థానాదశ్చ, ప్రదృష్ట్యై - ప్రదేశానాభావమ్, సా - గతివాక్
 కేవలాంగతింనూపదేశ్యాం వదతీత్యన్వయః, గతిమాత్రీమాచార్యోప
 దేశ్యంనవదతీత్యుతః, తదేవౌపపాదయతి - ఆచార్యశ్చైతి - ఆతపవ
 విద్యాస్థానాదిప్రదేశానస్యాప్యగ్నివాక్యేవివక్షితత్వాదేవ, ఆచార్యశ్చ
 ఆచార్యోపి, అహమితిసముపక్రమ్య - అహస్తుతేతద్వత్ప్రతిపాదిత
 ముపకీమ్య, విద్యాప్రదేశమ్ - అఘ్నిరూపంవిద్యాస్థానమ్, సంయ
 ద్వామత్వముఖ్యంగుణమపిచ, అచిరాద్వాంగతిఞ్చ, అప్రొచదిత్య

వ్యయః, సూత్రాథాన్నిగమయతి - పరీకాస్తమితి - తత్ - తస్మాత్
పురా, కమిత్యాదికవచసి - కంబిష్టేత్యాదివాక్యే, పరీకాస్తమేవ
అతాపిపాస్తమితి ఇహ యిత్యాదివాక్యే పరీతతోఽత్యాదివా
యంపురుషోబిష్టేవైత్యన్వయః,

శ్రీ ఆ || ననుకంబిష్టాఖంబిష్టేతిపరంబిష్టాభిహితమితి కథ
మవగమ్యతే, యస్యేవాఽత్యాధారతయాభిధానంబూషే, యావతా
కంబిష్టాఖంబిష్టేతి పరిసిద్ధాకాశతాకికనుఖయోరెవబిష్టాదృష్టిః
ధీయతఇతి పరిభాతి (నామబిష్ట మనామబిష్ట) ఇత్యాదివచనసా
రూప్యాత్ తతాహ -

సూ ||

* అతవచనబిష్ట *

1 - 2 - 16

శ్రీ || యత స్తతః (యదేవఖంతదేవకమ్) ఇతినుఖవిశిష్టస్య
అకాశస్యాభిధానమ్, అతవచనఖశబ్దాభిధేయ అకాశఃపరంబిష్ట, ఏత
దుక్తంభవతి, అగ్నిభిఃపాఃసామిష్ట కంబిష్టాఖంబిష్టేత్యుక్తే ఉప
కొసలఉవాచ, (విజానామ్యహం యత్సాహిష్టా కచ్చతుఖచ్చన
విజానామి) ఇతి; అస్యాయమభిపాయః, నతావత్ పాఠాదిపరీక్షా
పాసన మగ్నిభిరభిహితమ్, జన్మజరామరణాదిభవభయభీతస్య ముము
క్షోర్భక్తిహింసాపదేశాయపివృత్తత్వాత్, అతోబిష్టేన ఉపాస్య
మువదిష్టమ్, తతఃపరిసిద్ధేపాఠాదిభిన్నమానాధికరణంబిష్టానిదిష్ట
మ్, తెషుచపాఠానివిశిష్టత్వం జగద్విధరణయోగేనవా పాఠాశరీరతయా
పాఠాస్యనిష్ఠస్తృత్వేనవా బిష్టాణఉపపద్యతఇతి విజానామ్యహం
యత్సాహిష్టేత్యుక్తవా, తథా సుఖాకాశయోరపి బిష్టాగ
శ్శరీరతయా తన్నియామ్యత్వేన విశేషణత్వమ్, ఉత అన్యోన్యస్వప్యవ
చ్చేదకతయా నితీతేతూనన్దరూపబిష్టాస్వరూపసమర్పణపరత్వేనవా

తత్రోపపన్నానామౌత్తరీయవిశేషానాం వైషమ్యకనుభూతా
 కాశయో నికాయామతత్వంబ్రహ్మణస్సాన్వదితి స్వరూపావగతినిశ్చయా
 త్: అన్యోన్యవ్యవచ్చదకత్వే అపరిచ్ఛిన్నానైకస్వరూపత్వం బ్రహ్మ
 ణస్సాన్వదిత్యన్యతరప్రకారనిర్దిష్ఠానయిషయా కన్యతుఖన్యనవిజానా
 మిత్తుత్తవాన్, ఉపకాసలస్యేమమాశయంజానంత్రాగ్నయ: (య
 ద్వావకంలదవఖమ్ యదెవఖంతదవకమ్) ఇత్యుచిరే, బ్రహ్మణస్సుఖ
 రూపత్వమేవ అపరిచ్ఛిన్నమిత్యథా, అతఃప్రాణశరీరతయా ప్రాణవి
 శిష్టంయద్బ్రహ్మ తదేవ అపరిచ్ఛిన్నసుఖరూపశ్చైతి నిగమితమ్, ప్రాణ
 క్షుహస్తేతదాకాశోచ్చుచురితి, అతఃకంబ్రహ్మఖం బ్రహ్మేత్యపరిచ్ఛిన్న
 సుఖంబ్రహ్మప్రతిపాదితమితి పరంబ్రహ్మైవతత్రోపపన్నతమ్, తదేవచ
 అత్యధారతయాఅభిధీయత ఇత్య త్యధారఃపరమాత్మా,

శ్లో । నన్వేతద్బ్రహ్మసంప్రాక్తమితి కథమిదంజ్ఞాయతే
 పూర్వవాక్యేకంబ్రహ్మేత్యత్ర సాఖ్యవిరుద్ధవతి విధి
 తాకేతేబ్రహ్మదృష్టే: । ఆకాశేచప్రసిద్ధేభవతిఖలు
 యథానామనిబ్రహ్మదృష్టేరిత్యాకజ్ఞాత ఏవేతితు
 వదతి మునిస్సూత్రీకృత్ సూత్రమేతత్ ।

యస్తాద్యత్కంతదేతత్ఫలమితి సుఖవిశిష్టస్వభావాభిధా
 నంతస్తాద్బ్రహ్మైవవాచ్యం ఖవచసఖహతుస్వాద్యవత్యే
 తదుక్తమ్ । ప్రాణాబ్రహ్మైతివాక్యంవదతి హుతవ
 హేనాసలోయంబ్రహ్మైతి ప్రాణాబ్రహ్మైతిజానామ్యహ
 మిహసతుకంఖన్యజానామిహేతి ।

భావౌన్యాయం వతాద్భవతిపువరిహసాగమఖ్య
 పరీక్షాసాసాద్విష్టవదేశ్యస్సహి జననజరామృత్యు
 భీతోముముక్షుః । తస్మాద్భ్రష్టావనిదిశ్యతఇహతు
 సామానాధిక్యత్యోవదేశఃపాగిన్యాయంతనుబ్రహ్మ
 నిర్వృతినసుఖాకాశయోరెవవమ్ । । ౧

భాత్యేవభేచ్ఛియస్తృత్యమహభగవతోపైతమో
 నన్వరూపంయత్త్వనద్దా త్తకంయద్యుభయమపిమిథ
 సాన్యద్యవచ్ఛేదకస్తత్ । వక్షేస్థి తత్సయాపం
 నిరవధికనుఖంభాతిపక్షస్తుకౌవాభిప్రేతః పాగిన్యా
 ద్యుపదిశతఇదంవాక్యమగ్నేరిహేతి । । ౨

జానన్జానభావమస్యాగ్నిరపిచకథయన్ పక్షమస్త్యం
 నిజెష్టంయద్యావేత్యాదినాథకం నిగమయతిగిరాపా
 గమిత్పుక్తమేవ । తస్మాద్వాక్యైకమిత్యాదికథహ
 విదితంబ్రహ్మనిస్సీమసాఖ్యంయత్పాగిక్రాంతం తదేవా
 క్షిణికథితమహతోయమాత్మాపరోహి । । ౩

౪ । ఉత్తరమూలేశజ్ఞామాహ - సన్విత -

టీ । కంబ్రహ్మత్యలీపూర్వావాక్యే - కంబ్రహ్మఖంబ్రహ్మ
 త్యాదికేపూర్వాస్థివాక్యే, ఏతద్భ్రష్టసంపాక్తమితీదం కథంజ్ఞాయ
 తే, తహితస్యవాక్యస్యకొథాభిశజ్ఞాయామాహ - సాఖ్యభి -
 లపితం, లాకికేసాఖ్యప్రసిద్ధేలకాశేచ బ్రహ్మదృష్టేవిశిభవతి-౪
 బ్రహ్మణిలాకికసాఖ్యప్రసిద్ధేచాకాశేబ్రహ్మదృష్టిరూపం పరీక్షాసాసన
 మహ - విధీయతఇతిభావః, అలీదృష్టాంతమాహ - భవతీతి. యథానా
 మనిబ్రహ్మదృష్టేవిశిభవతి - విధిరిత్యనుషక్తః యథానామబ్రహ్మ

త్యుపాసీతేతి నామనిబిష్టదృష్టివిధీయతే, తథేత్యథః, ఇత్యాశ్చ
జ్ఞ - ఇత్యాశ్చిప్స, అతవేత్యేతత్సూత్రీమ్ - అతవచసబిష్టే
త్యేతత్సూత్రీమ్, సూత్రీకృస్తునివదతీత్యన్వయః,

సూత్రార్థః - వ్యాచక్షే - యస్తాదితి - యస్తాత్ - యతః,
యత్కంతదేతత్తమితి, సుఖవిశిష్టస్యఖస్య, అభిధానమ్ - పృథిపాతనమ్
కంబిష్టాఖంబిష్టాఖివాక్యైతిభావః, తస్తాత్ - తతః, ఇహ - అస్మిన్
వాక్యే, ఖవచనః - ఖశబ్దస్య, బిష్టేనవాచ్యంస్యాదిత్యన్వయః, సు
ఖవిశిష్టత్వస్య పృథిపాకాశేబాధితత్వాత్ సుఖవిశిష్టత్వేనాభిహితం
ఖశబ్దవాచ్యంబిష్టేనైతిభావః, నను సూత్రే అతశ్చబ్దవచనకృతవాచీ
పాణిబిష్టాకంబిష్టాతివాక్యోడితస్య సుఖవిశిష్టస్యబిష్టాఖానగు
ణవిధ్యథఃమభిధానంహిచకృతమ్, తదేవసుఖవిశిష్టాభిధానమత్ర
అతఃకవరామృత్యతే, తత్కథం (యదేవఖంతదేవకమ్) ఇతిసుఖ
విశిష్టాభిధానమత్రే అతశ్చబ్దార్థతయాఉచ్యతే, ఉచ్యతే, సామా
న్యేనసుఖవిశిష్టాభిధానంహేతుతయా అతశ్చబ్దేనవరామృత్యతే, తత్ర
సుఖవిశిష్టాభిధానవ్యక్తివిశేషావాక్య ద్వయస్థావిహసూత్రీద్వయేవ్య
థఃవశాద్దేతుభూతౌ, యథా (నాత్మసృతిః • జ్ఞోతవ) ఇత్యత్రసృతి
మాత్రీన్య అతశ్చబ్దవరామృత్యత్వేపి అథఃవశాచ్ఛ్రుతివిశేషసిద్ధిః,
తద్వదిహాపీతి. యత్కంతదేతత్తమితివాక్యోపాదానమ్ అపిత్యథా
పాదానమ్, యద్వావకంతదేవఖమితిహిసృతివాక్యమ్, యత్కంతదేతత్
మిత్యత్రాపి అన్యోన్యదృష్టివిధిరేవాస్తు నాన్యోన్యవ్యవచ్ఛేదకత్వమ్,
వ్యవచ్ఛేదకత్వేనా కథంఖశబ్దాభిధానస్యాకాశస్య పరబిష్టత్వమితి
శబ్దాద్వయం హృదినిధాయాహ - భవత్యేతదుక్తమితి - ఏతదు
క్తంభవతీత్యన్వయః, పృథిపాతి - హుతవహే - అగ్నా, పృథిపా

హైతివాక్యమ్ - పాణిబ్రహ్మకంబ్రహ్మఖంబ్రహ్మఇతివాక్యమ్, వదతి
 సతి - కథయతిసతి, అయంకొసలః - ఉపకొసలశ్శిష్యః, నామైకదేశే
 నామగ్రిహణమ్, ఇహ - అస్మిన్వాక్యే, అహమ్, పాణిబ్రహ్మైతి
 జానామి - పాణిబ్రహ్మైత్యుక్తమథంజానామి కచ్చుఖచ్చనజానా
 మి - కశబ్దవాచ్యంఖశబ్దవాచ్యచ్చనజానామి, ఇతిబ్రహ్మీత్యన్వయః,
 దృష్టివిధిత్యైపాణిబ్రహ్మైత్యన్వజ్ఞాతత్వం కచ్చుఖచ్చన్వజ్ఞాతత్వ
 చ్చనూపపద్యతే, దృష్టివిధిత్యైన సవకస్యజ్ఞాతత్వాదితిభావః,

పాణిబ్రహ్మైత్యన్వజ్ఞాతత్వై అన్యస్యఅజ్ఞాతత్వైచ కింవైష
 మ్యమ్, ఖశబ్దవాచ్యస్య సుఖవిశిష్టత్వచ్చ కథమిత్యపేక్షాయాం పా
 నిబ్రహ్మైతిజానామ్యహమితివాక్యస్య అభిప్రాయంవివృణోతి—
 భాషాస్థాయమితి - అస్థాయంభావఇత్యథః. కథంభావఇత్యత్రా
 హ - సతావదితి - ఇహ - అస్మిన్పాణిబ్రహ్మైత్యాదివాక్యే,
 పాణిముఖ్యపరీక్షోపాసా - పాణిదిపరీక్షోపాసైః నోద్దిష్టాభవ
 తి, కుతఇత్యత్రాహ - ఉపదేశ్యఇతి - ఉపదేశ్యః - ఉపదేశకమీ
 భూతః, జననజరామృత్యుభీతః - సాంసారికజన్మజరామరణభీతః, ము
 ముక్షుః. మోక్షేచ్ఛుః, సః - ఉపకొసలః, అతౌనపరీక్షోపాసా
 హ్నాద్దిష్టేతి అతఇత్యధ్యాహరణ పూర్వకాన్వయః, పరీక్షోపా
 సనస్య మోక్షసాధనత్వాభావాన్ముముక్షువిషయే తదుపదేశోన
 యజ్యతఇతిభావః, తస్మాత్ - ఉక్తహేతోరిహపరీక్షస్య అవివక్షిత
 త్వాత్, బ్రహ్మైవ, నిదేశ్యతే - పరితీసాద్యతే, తహిం పాణిబ్ర
 హ్మైతిబ్రహ్మణస్సమానాధికరణతయా పాణిస్యోపదేశఃకథమిత్యత్రా
 హ - సమానాధిక్యత్యైతి - బ్రహ్మణస్సమానాధిక్యత్యా సమానాధి
 కరణతయా, పాణిస్యోపదేశః, అయమ్ - పాణిః, బ్రహ్మణస్తనురితి,

పాణిన్యబిహ్వశరీరత్వాద్బిహ్వణా పాణిన్య సమానాధికరణనిదేశ ఇతిభావః, ఏవమేవసుఖాకాశయోరపి బిహ్వతనుత్వా ద్బిహ్వణాత యోస్సమానాధికరణతయోపదేశ ఉపపద్యతఇతి కఙ్కఞ్కఞ్కనజానా మిత్తుక్తికథమిత్యతాహ - ససుఖాకాశయోరితి - సుఖాకాశయోః ఏవః - బిహ్వణస్సమానాధికరణతయోపదేశః, ఏవంన - బిహ్వశరీర త్వాన్న.

తథాచేదనుపపత్తిమాహ - భాతీతి - ఏవశ్చైత్, సుఖాకాశ యోరపిబిహ్వశరీరత్వేన సమానాధికరణతయోపదేశశ్చైత్, ఇహ - అస్థివాక్యే, ఏతయోః - సుఖాకాశయోః, నియస్తృత్యమ్ - శరీర త్వనిబద్ధసంనియామకత్వమ్, అన్యభగవతః - బిహ్వణః, భాతి - భా సతే, స్వరూపమ్. భగవతఇత్యనుషజ్ఞః, భగవతస్స్వరూపమ్, యత్వా న్దాత్తకమ్, తన్నభాతీతితచ్చబ్దాధ్యాహరణాన్వయః, నభాసతఇత్య భః, సుఖాకాశశరీరకత్వం బిహ్వణాస్వతన్నియామకత్వరూపంవివక్షి తశ్చైత్ తస్యైవపరీతిభవతి, నతాన్వందాత్తకబిహ్వస్వరూపస్యేతి తథావివక్షయా కంబిహ్వఞ్కంజిహ్వేత్తుక్తిన్సంభవతీత్యభిపాయే ణ (సచకంఖిచ్చజానామిహేతి) ఉపకాసలోక్తిరితిభావః, తహిబి హ్వస్వరూపపరీతిఃకథంభవతీత్యతాహ - యదీతి - యదితదుభయ మపి - కఙ్కఞ్కఞ్కభామపి, మిథః - పరస్పరమ్, వ్యవచ్ఛేదకంస్యా శ్చైత్, అస్థిపక్షే, తత్స్వరూపమ్ - బిహ్వస్వరూపమ్, నిరవధిక సుఖమ్ - అపరిచ్ఛిన్నసుఖస్వరూపమ్, భాతి - భాసతే, ఏతావతాప ష్టద్వయముక్త్యా తత్రేవకస్యపక్షస్య బిహ్వస్వరూపపరీతిపత్తిపేతు త్వాభావేన అముఖ్యత్వ మన్యస్యపక్షస్యతద్దేతు త్వేనముఖ్యత్వవ్యాభి ప్రకర్య అనయోపక్షయోఃకపక్షోగ్నామభిప్రేతత్వాహ - పక్ష

ఇతి - ఇహ - అనయోగు క్తయోఃపక్షయోమధ్యే, కఃపక్షః, ప్రాణ
ఇత్యాదికముపదితౌగ్నేః, అభిప్రేతః, ఇతీత్యస్య అయంభావఇతి
పూర్వేణాన్వయః,

ఏవముపహసలస్యభావం జానన్నగ్నిరనయోఃపక్షయోఃస్వాభీ
ప్రంపక్షంబ్రహ్మస్వరూపప్రతీతికరం యద్వావకమత్యాదినా ఉక్త్వా
ప్రాణఇచ్చత్యాదినానిగమయతీత్యాహ - జానన్నితి - అగ్నిరపి అస్య
భావంజానన్ అయద్వావేత్యాదినా యద్వాతకంతదేవఖమిత్యాది
వాక్యేన, అన్త్యంపక్షంనిజెష్టంకథం, ప్రాణమితిగిరా - ప్రాణఇచ్చ
హస్తేతదాకాశఇచ్చచురితివాక్యేన, ఉక్తమేవాథంనిగమయతీత్య
న్వయః, సూత్రార్థకముపసంహరతి - తస్మాదితి - తస్మాత్, ఇహక
మిత్యాదికేవాక్యే - కంబ్రహ్మఖంబ్రహ్మత్యాదివాక్యే, విదితమ్, నిస్సీ
మసాఖ్యమ్ - అపరిచ్ఛిన్నసుఖస్వరూపమ్, యత్ప్రకాశంతంబ్రహ్మ,
తదేవ, ఇహలక్ష్మణికథితమ్ - అక్షిప్తశయాఉక్తమ్, అతః, అయంపర
అత్తాహి, పరమాత్మాహీత్యర్థః,

సూ । • శ్రుతౌపనిషత్కగత్యభిధానాచ్చ • 1. 2. 17

శ్రీ । శ్రుతౌపనిషత్కస్య అధిగతపరమపురుషయాథాత్మస్య
అనునన్ధేయతయా శ్రుత్యంతరప్రతిపాద్యమానా అచిరాదికాగతి
యా, తామౌపునరావృత్తిలక్షణపరమపురుషప్రకీర్తి ముపహస
లాయాక్షిపురుషంశ్రుతవతే (తెచిషమభిసంభవంతి అచిషాహర
హ్నాతపూర్యమాణపక్షమ్) ఇత్యారభ్య (చంద్రోమాసావిద్యుతంతత్పు
రుషోఽమానవస్సవనా బ్రహ్మగమయత్యేవదేవపక్షాబ్రహ్మపథవతే
సప్రతిపాద్యమానాఇమం మానవమావతం నావతః నై) ఇత్యనై
సూపదిశతి - అతౌప్యయమక్షిపురుషఃపరమాత్మా,

సూ ॥ * అనవస్థితైరసంభవాచ్చనైతరః * 1 - 2 - 18

[శ్లో ॥ పృతివిమ్బాదీనామక్షిణి నియమేన అనవస్థానాదమృత త్వోదీనాఞ్చనిరుపాధికానాం శేష్యసంభవాన్నపరమాత్మన ఇతరశ్చాయాదిరక్షిపురుషాభవితుమహాత్మి, ప్రతివిమ్బస్యతావత్ పురుషాస్తర సంనిధానాయ తత్త్వాన్ననియమేన అవస్థానసంభవః, జీవస్యాపి సర్వేన్ద్రియవ్యాపరాసుగుణత్వాయ సర్వేన్ద్రియకస్తభూతైస్థానవిశేషే వృత్తిరితిచక్షుషి నావస్థానమ్, దేవతాయాశ్చ రశ్మిభిరేషోస్త్రిగ్రితి ప్రితఇతి రశ్మిద్వారేణావస్థానవచనా దైశాస్తరావస్థితస్యాపి ఇన్ద్రియాధిష్ఠానోపపత్తేనాచక్షుష్యవస్థానమ్, సర్వేషామేవైషాం నిరుపాధికామృతత్వాదయోనసంభవస్యైవ, తస్మాదక్షిపురుషఃపరమాత్మా,

శ్లో ॥ బ్రహ్మసౌప్తేగతిత్యాచార్యప నిషదిపరత్యాదితాబ్రహ్మవైత్తుస్సానావృత్తైరిహూక్తా భవతిఖలు తతశ్చాక్షిగమ్భిరహ్మనాన్యత్ । నిదిష్టాహ్యత్రీసాతే ౭చిక్షమితితు సమారభ్యసంప్రొత్తవాక్యైనావ తన్తైముమావతక్షమితితు నిగమయ్యాచిరాద్యా గతితై ॥

ఛాయాదేనాక్షిణిస్థాత్ స్థితిరిహనియ తానామృత త్వోదికఞ్చ స్వాభావ్యంతన్నచాన్యఃపురుషఇహపర బ్రహ్మణోస్తాద్భ్రుశిస్థః । ఛాయానైతేనపుంసోభవతి హినియతా సంనిధానాహితత్వాత్పుంసస్త్యన్యస్య జీవస్యచభవతినదృగ్వృత్తిరేషోపపన్నా ॥

అక్షాణాంవ్యాపృతేహి శ్రయణమనుగుణంహృత్ప్రదేశేక్షకదైవవేషాంతస్య నిష్ఠానదృశితదుప

యుక్తైతి జీవ్రానదృక్స్థః । చతుష్వస్త్రినవృత్తి
భవతిపునరియంజెవతాయాశ్చ రత్తిద్వారేణాస్యా
హివృత్తిఃశ్రుతిభిరభిహితాభిన్నదేశస్థితాయాః ॥ ॥
అక్షాధిష్ఠానమస్యాభవతినముచితం నామృతత్వాది
రేషాం స్వాభావ్యాదిత్య మినాక్షిగపురుషతయే
హూచ్యమానాభవంతి । ॥ ॥

అ । అక్షిపురుషస్య పరమాత్మత్వసాధకం అన్యత్రబ్రహ్మవి
ద్యాఫలత్వేన శ్రుయమాణాదికరాదిగతేరేహూపదేశమపి హేతు
మాహ - బ్రహ్మప్రేరితి—

టీ । బ్రహ్మవెత్తుః - బ్రహ్మోపాసకస్య, అనావృత్తైః - అ
పునరావృత్తిలక్షణాయాః, బ్రహ్మప్రేః, యాగతేః, పరత్రోపనిషది
ఉపనిషదస్తరే, ఉక్తా - ప్రతిపాదితా, సేహూక్తాభవతిఖలు, తత
శ్చ - తస్మాదపి హేతూః, అక్షిగమ్ - అక్షినిష్ఠతయాశ్రుయమాణమ్
బ్రహ్మ - బ్రహ్మైవ, నాన్యత్ - ఛాయాదికంసభవతీత్యధః. ప్రతీకా
పాసనస్య అచికరాదిగతిద్వారాబ్రహ్మప్రాపకత్వాభావాదితిభావః,
అచికరాదిగతిప్రతిపాదకంవాక్యమాహ - నిడిష్టాహీతి - అత్ర -
ఉపకాసలవిద్యాప్రకరణే, తెచిషమితినమారభ్య - తెచిషమే
వాభిసంభవస్తీత్యారభ్య, సంప్రాక్తవాన్త్యైః, నావతా నైముమావర్త
మితి నిగమయ్య - (ఏతేనప్రతిపద్యమానాఇమంమానసమావతాం
నావతానై) ఇతినమావ్య, సాలచికరాద్యాగతినిడిష్టాహీత్యన్వయః

ఛాయాదీనామక్షిపురుషత్వప్రతిక్షేపకహేత్వస్తరపరస్య అస
వస్థితేరితినూత్రస్యాభమాహ - ఛాయాదేరితి—
ఛాయాదేః - ప్రతిబిమ్బజీవదేవతానామ్, ఇహ అక్షిస్థితినియతా

నస్యాత్ - సభవేదిత్యర్థః. అనెనసూత్రస్థితస్య అనవస్థితేరిత్యస్య
అర్థః ఉక్తః, అసంభవాచ్చేత్యస్యార్థమాహ - నామృతత్వాదిక
జ్ఞాతి - అమృతత్వాదికజ్ఞా - ఏతదమృతమేతదభయమేతద్భృష్టా
త్యుక్తమమృతత్వాదికజ్ఞా, నస్వాభావ్యమ్ - నస్వాభావికమ్, తత్-
తస్మాత్, ఇహదృశిస్థః - దృగ్విష్టః, అస్మాత్ పరబ్రహ్మణాన్యః పురుషాన
త్యన్వయః. ఛాయాదీనాందృశినియమెనస్థితి విరహముక్తముపపాద
యతి - ఛాయతి - పుంసానతే ఛాయానియతానభవతిహి - నియ
మెనస్థితానెత్యర్థః. కుతశిత్యత్రాహ - సంనిధానాహితత్వాదితి—
అన్యస్యపుంసః - పురుషాన్తరస్య, సంనిధానాహితత్వాత్ - సాంని
ధ్యాయత్రత్వాత్, అన్యస్యపురుషస్య సంనిధానాహితత్వీతిఫలనరూ
పాఛాయాద్దృశిభావతే, నత్యన్యదెతిభావః, జీవన్యదృగ్స్వత్త్వింప్రతి
క్షివతి - జీవన్యచెతి - జీవన్యచవమాదృగ్స్వత్త్వినోపపన్నాభవతీత్య
న్వయః,

కుతశిత్యత్ర సర్వేంద్రియవ్యాపారోపయికతయా సర్వేంద్రి
యాధిమానభూతహృదయప్రదేశేవన జీవన్వత్తైరావశ్యకతయా నదృ
శివృత్తిరుపపద్యత్యత్యాహ - అక్షౌణ్మితి . సర్వేషామక్షౌణ్మి,
శ్చంద్రియాణామ్, వ్యాపృతైః - వ్యాపారస్య, అనుగుణమ్ - అనుకూ
లమ్, అక్షకదై - సర్వేంద్రియమూలస్థానభూతే, హృత్ప్రదేశేహి—
హృదయప్రదేశేహి, శ్రయణమ్ - వర్తనమ్, తస్య - జీవన్యః; దేహ
లీదీపన్యాయేనతస్యైత్యస్య ఉభయత్రాన్వయః, దృశినిష్ఠా - అక్షిణి
వృత్తిః, తదుపయుక్తానతి - సర్వేంద్రియవ్యాపారోపయుక్తానతి, జీవః
నదృశ్శః - నాక్షిపురుషః, దేవతాయాశ్చక్షుషివృత్తింపరిహరతి—
చక్షుషీతి - అస్మిచక్షుషి, దేవతాయాశ్చక్షయంవృత్తినభవతీత్య
న్వయః, కుతశిత్యత్రాశ్చుతివిరోధమాహ - రక్షిద్వా రక్షేతి - అస్యాః,

దేవతాయాః, వృత్తిః - చక్షుషీత్యస్యానువజ్ఞః, చక్షుషీవృత్తిః, రశ్మి
ద్వారేణహితుభిరభిహితైత్యన్వయః, రశ్మిభిశ్చాస్తిప్రతిష్ఠితః
త్యుక్తశుభివాక్యమివావివక్షితమ్; భిన్నదేశస్థితాయాఅపి దేవతా
యా రశ్మిద్వారాగన్త్రియాధిష్ఠానముపపన్నమిత్యాహ భిన్నదేశస్థితా
యాఇతి-భిన్నదేశస్థితాయాః-దేశాంతరస్థితాయాః, అస్యాదేవతాయాః
అక్షాధిష్ఠానమ్ - రశ్మిద్వారాగన్త్రియాధిష్ఠానమ్, సముచితంభవతీత్య
న్వయః, సర్వేషామేవచ్ఛాయాదీనాం కథశ్చిదక్షినివృత్తోవపాదనసి
అమృతత్వాదీనామిహసూక్తానాం స్వాభావికానాం తేషాంసంభవా
న్నతేషామక్షిపురుషతయా నిదిశ్యమానత్వమిదమిత్యాహ- నెతి -
ఏషామ్—ఛాయాదికానామ్, స్వాభావ్యాత్ - స్వభావతః, అమృత
త్వాదినైతి - అమృతత్వాదయోధర్మావసంతీతి, అమీ - ఛాయా
దయః, అక్షిగపురుషతయా ఉచ్యమానానభవతీత్యన్వయః,

* ఇత్యస్త్రాధికరణమ్ *

—(*)—

శ్రీ అ || స్థానాదివ్యపదేశాచ్చైత్యత్ర యశ్చక్షుషీతివృత్తిత్యా
దినా పృథిసాద్యమానం స్థితినియమనాదికంపరమాత్మన్యవేతి సిద్ధం
కృత్యా అక్షిపురుషస్య పరమాత్మత్వం సాధితమ్, ఇదానీంతదేవస
మర్థశ్చై,

నూ || * అస్త్రామ్యధికరణైవాధిలోకాదిషు

తద్ధర్మవ్యవదేశాత్ *

1 - 2 - 19

శ్రీ || కాణ్వమాధ్యన్తినాశ్చ వాజసనెయిన స్సమామనంతి
(యఃపృథివ్యాంతిష్ఠో పృథీవ్యాఅస్త్రో యంపృథివీనవేద యస్యపృ
థివీశకీరం యఃపృథివీచుంతరోయమయ త్వేషతతతా అంతర్యామ్య
మృతః) ఇతి, ఏవమమృవీగ్నస్తరిక్షవాత్వాదిత్యదిక్పస్త్రాతార కా

కాశతమస్తైజస్సు దేవేషుచ సర్వేశుభూతేషు పౌణవాక్పటుఃశ్రో
తీమనస్త్వస్త్విజ్ఞానరేతస్సాన్వితాత్మీయేషుచ తిష్ఠంతం తత్తదస్తరభూతం
తత్తదవేద్యం తత్తచ్ఛరీరకం తత్తద్యమాయంతం కఙ్కిన్నిదిశ్య ఏష
తతత్తాస్త్రర్యామ్యమృతభిత్వపదిశ్యతే; మాధ్యన్దిసచారేతు (యస్య
వేషులోకేషుతిష్ఠే యసవేషువేదేషు యస్యవేషుయజ్ఞేషు) ఇతి
చపర్యాయాః, యోవిజ్ఞానైతిష్ఠన్నితి పర్యాయస్యస్థానై యతత్తైతిష్ఠ
నితివర్యాః, సతతత్తాస్త్రర్యామ్యమృతభిత్వచవిశేషః, తత్రసంశ
య్యతే, కిమయమంతర్యామీపిత్యగాతా, ఉతపరమాత్మైతి, కింయు
క్తమ్, పిత్యగాత్మైతి, కుతః, వాక్యశేషే (దృష్టాశ్రోతే) తి కరణ
యత్తజ్ఞానతాత్పర్యే, ఏవందృష్టరేవాస్త్రర్యామిత్యోపదేశాత్ (నా
న్యాయోస్తిదృష్టా) ఇతిదృష్టాంతరనిషేధాచ్చైతి,

శ్లో । స్థానాదీత్య్రితీచక్షుఃస్థితి ముఖమిహయశ్చక్షు
షీత్యుచ్యమానం సిద్ధంకృత్వాక్షిపుంసఃపరమపురుష
తాసాధితోక్తాధికారే । అంతర్యామిత్యమేతద్భగవతి
నిగమాంతస్థవాక్యైః పురోక్తంజీవవ్యాప్తైర్యుక్తం
బహుభిరభిహితైఃస్థాప్యతేతాధికారే ॥

కాణ్వమాధ్యన్దినాశ్చోపనిషది బృహదారణ్యకేయః
పుణివ్యామిత్యారభ్యాఃస్తరాత్త్యం సకలచిదణి
తాంక్వాపిశంసంతిపుంసి । సందేహాజీవవాయ
ముతసపరమాత్మైవవేతిపిప్రుత్తః కింయుక్తం జీవవవే
త్యవదదిహయతాదృష్టతాం వాక్యశేషః ॥
దృష్టాశ్రోతేతిహేత్వాహితమతి మితరదృష్టరుక్తాన్ని
షేధాద్వాక్యేనాన్యోతృత్యాదికభిహ కరణాయత్త
ధీదక్షిణైతి ।

అ | ఉత్తరాధికరణసంగతిమాహ - స్థానాదీత్యత్రైతి—

బి | స్థానాదీత్యత్రై - స్థానాదివ్యపదేశాచ్చైతినూత్రై, యశ్చ యుషీతీహ - యశ్చ యుషీతిష్ఠన్నిత్యాదివాక్యై, ఉచ్యమానమ్ - పృథి పాద్యమానమ్, చక్షుస్థితిముఖమ్, సిద్ధంకృత్వా - నిశ్చితంకృత్వా, అక్షి పుంసః - అక్షి, పురుషస్య. పరమపురుషతా - పరమాత్మతా, ఉక్తాధికారైః - పూర్వాధికరణే, సాధితా - నిజేతా, పురోక్తమేతదంతర్యామి త్వమ్ - బహుభిరభిహితైర్నిగమాంతస్థవాక్యైః, జీవవ్యావృత్తియక్తమ్, జీవవ్యావృత్తిమ్, అత్యాధికారైః - అస్తిన్నంతర్యామ్యధికరణే, భగవతి, స్థావ్యతై, ఇత్యన్వయః, సంగతిరత్యోషణ్ముతః పృథ్వీపపాద కత్వరూపోబోధ్యః స్థానాదీత్యత్రైప్రకృతంయత్ స్థితినియమాదిరూప మంతర్యామిత్యంతస్యైవ అత్రాధికరణేవ్యవస్థాపనాత్;

అధికరణస్య విషయవాక్యం దేశయతి - కాణ్వాదిత్యాదినా బృహదారణ్యకే ఉపనిషది - యఃపృథివ్యామిత్యారభ్య - యఃపృథి వ్యాంటిష్ఠన్నిత్యారభ్య, సకలచిదచితామ్ - సకలచేతనాచేతనానామ్ అంతరాత్మ్యమ్, అంతరాత్మత్వమ్ కావపిపుంసి - క్వచనపురుషే, శం సన్తి - వదన్తి, ఏతావతా అంతర్యామి బ్రాహ్మణశాక్యంవిషయఇతి దక్షిణేతి, అథ సంశయమాహ - సందేహఇతి - అయమ్ - అంత రాత్మాపురుషః, జీవవన, ఉతసపరమాత్మైవవా, ఇతి సందేహఃపృథ్వీ ఇత్యన్వయః, అలీపీమితకాటింపుచ్చతి కింయుక్తమితి - పూర్వపక్ష మాహజీవవనైతి - యుక్తమితిప్రశ్నస్థనుమద్యతై, జీవవనైతియుక్త మిత్యర్థః, కుతఇత్యత్యోహ - అవదదితి - ఇహ అస్తిన్నంతర్యామి ణి, యతః - యస్తాత్కారణాత్, దీప్త్యశోతేగివాక్యశేషః, హేత్వా హితమితి - కరణాయత్తజ్ఞానరూపామ్, దీప్తృతామవదదిత్యన్వ

యః, కరణాయ త్తజ్ఞానరూపాయాదృష్టృతాయా జీవవేదహసంభవనా
త్ దృష్టాశోతెతి వాక్యశేషవచనహజీవత్వం నిధానరయతీతిభావః
ననుదృష్టృత్వం నచతుర్ద్వియజన్యజ్ఞానరూపమ్, కిన్తురూపవిషయక
ప్రత్యక్షరూపమ్, తచ్చ అకరణాయ త్తజ్ఞానబ్రహ్మాణ్యపిసంభవతీత్య
తాహ . ఇతరదృష్టురితి - ఇహనాన్యోత్యత్యాదికేవాక్యే - నాన్యో
తో సిదృష్టేతివాక్యే, ఉక్తాల్ - ఇతరదృష్టునిశేధాల్ దృష్టృతా
దృష్టాశోతెతి త్యాదృష్టృతా, కరణాయ త్తీధః - కరణాయ త్తజ్ఞాన
రూపా, రూపప్రత్యక్షమాలీన్య దృష్టృతారూపత్వే తస్య ఆతాన్తర
సాధారణ్యాన్నాన్యోత్యతి దృష్టృంతరనిశేధోనయ క్తతిచక్షుః
స్య ప్రత్యక్షరూపమేనదృష్టృత్వం వాచ్యమ్, తచ్చనపరమాత్మనాత్మ
దృష్టృంతరనిశేధ ఉపపద్యతే ఇత్యర్థః ఈదృశస్యదృష్టృత్వస్య వాక్య
శేషావగతతస్య జీవవప్రూపపన్నత్వా జీవవ అంతర్యామితిభావః
ఇతీతిప్రూపావత్ప్రసంగోరః.

శ్రీ || ఏవంపాక్షైరభిధీయతే (అంతర్యామ్యధిదైవాధిలో
కాదిషు తద్ధర్మవ్యవదేశాల్) అధిదైవాధిలోకాదిపదచిహ్నికేషు
వాక్యేషు శ్రూయమాణాన్తర్యామి అపహతపాప్తాపరమాత్మా
నారాయణః, కాణ్వాదిసిద్ధిభ్యాధిదైవాది మద్భ్యోవాక్యేభ్యఃకా
న్యధిలోకాదిమంతివాక్యాని మాధ్యస్థినపాతేన స్తీతి జ్ఞాపనా
థా మధిదైవాధిలోకాదిస్విత్వభయోరుపాదానమ్, తదేవముఖ్యయ
ష్టపివాక్యేష్వన్తర్యామిపరమాత్మైత్యర్థః. కుతః, తద్ధర్మవ్యవదె
శాల్, పరమాత్మధర్మాహ్వయమ్, యదేకవచనవత్సహితోకవచ
భూతసహదేవాదీన్ నియమయతీతి, తథాఉద్దాటకప్రశ్నః, (య ఇమ
ళ్ళలోకంపరంచలోకంసహజితగుతానియోన్తరోయ మతీ) క్యప
క్రమ్యతమంతర్యామిణంబూహి) ఇతి, తస్యచోత్తరం (యః పృథివ్యాం

తిష్ఠ) ని త్యా రభ్యా క్తమ్, తదేతత్సర్వా లోకా సర్వాణిచభూతా ని సర్వా వెదా సనాం శ్చ యజ్ఞా అంతఃపరివిశ్వసవః పరితా కనియ మసంసవః శరీరతయా సర్వస్యా త్తత్వం సవః జ్ఞాత్ సత్యసంల్పాత్ పురుషోత్తమాదన్యస్యసంశయతి, తథాహి, (అంతఃపరివిష్టశ్చాస్తాదనా నాసనవాత్తా * తత్సృష్ట్యా తదేవానుప్రావిశత్ తదనుపరివిశ్వసచ్చ ల్యోచ్చాభవత్) ఇత్యాదీన్యాపనిషదానివాక్యాని పరమాత్మసవ సమాన్య పరిశాసితృత్వం సవః స్యాత్తత్వమిత్యాదీనిపదాని (తథాసు బాహోపనిషది (నై వెహకిచ్చనాగ్రి ఆసీదమూలమనాధారమి మాఃపరిజాఃపరిజాయంతే శివ్యాదేవవకొనారాయణః * చక్షుశ్చద్రీ ప్తశ్చక్షునారాయణః శోత్రీశ్చశోతవ్యక్షునారాయణః) ఇత్యార భ్య (అంతశ్శరీరైసహితోగుహాయామజవ్కోనిత్యైయస్యపృథివీశరీరం యఃపృథివీమంతరేనచ్చరక్ యంపృథివీనవేద యస్యాపృథిరీరమ్) ఇత్యాది (యన్యమృత్యుశ్శరీరం యోమృత్యుమంతరేనచ్చరక్ యం మృత్యునఃవేద ఏషసవఃభూతాంతరాత్తా అపహతపాప్తాద్యైదేవ వకొనారాయణ) ఇతి పరస్మైవబ్రహ్మణస్సవాత్తత్వం సవః శరీరత్వం సవః స్యనియస్తృత్వంపరితిపాద్యతే, స్వాభావికశ్చామృతత్వంపర మాత్మసవధర్మః. నచపరస్యాత్మనః కరణాయత్రం చిత్తృత్వాది కమ్, అపితుస్వభావతవ సవః జ్ఞాత్వాత్ సత్యసంల్పత్వాచ్చ సత ఏవ, తథాచశ్చుతిః, (పశ్యత్యచక్షుస్సశ్చుణోత్సకణః అపాణిపాదో బహుగృహీతా) ఇతి, నచదశఃసశోవణాదిశబ్దాఃచక్షురాదికరణ జన్తమౌజ్ఞానస్యవాచకాః, అపితుయాపాదిసాక్షాత్కారస్య, సచయాపా దిసాక్షాత్కారః కర్మతిరోహిత స్వాభావికజ్ఞానస్య జీవస్యచక్షురాది కరణజ్ఞా, పరస్యతుస్వతవ, నాన్యోతొస్తీద్రీష్టేత్యేతదపి పూర్వ వాక్యోదితాన్నియస్తదన్యైర్మరన్యోద్రీష్టానాస్తీతివదతి, (యంపృథి

వీనవేద * యమాత్మానసేద) ఇత్యేవమాదిభివాక్యైః పృథివ్యాత్మాదినియామ్యైరనుపలభ్యమానవన నియమయతీతి యత్పువకముక్తమ్, తదేవ (అదృష్టోదృష్టాలశ్రుతఃశ్రోతా) ఇతి నిగమయ్య (నామ్యోతో స్తిదృష్టా) ఇత్యాదినా తస్యనియంతునికాయ స్త్రాంతరం నిషిధ్యతే, (ఏవత ఆత్మా* సతతత్తా) ఇతిచ తత్తతివ్యతిరేకవిధక్తినిదికృత్వ స్య జీవస్యాత్మతయోపదిశ్యమానోన్తర్యామీన పృథ్యగాత్మాభవితుమహతి.

శ్లో॥ అత్రీబూమోన్తరాత్మా పరమపురుషవవాధి
లోకాధిదైవాద్యుక్త్యైవతేషువాక్యైష్యహ నిగమిర
స్థేషుతద్ధర్మవాదాత్ । సర్వాల్లోకాన్ సభూ
తాన్ సకలసురగణాన్ పౌరయ త్యేకవవై త్యేతత్
పుంసఃపరస్యైవహిభవతి తథావ్రశ్నఉద్ధాలకస్య ॥
ఏతంలోకంపరఞ్చాఖిలమపియమయత్యన్తరః ప్రాణి
పగ్ంయస్తంబూహీతి తస్యోత్తరమిహ కథితం
యఃపృథివ్యామితీదమ్ । సర్వాల్లోకాన్స్తదేతత్
సకలమపిచభూతం సవేదాన్స్తథేమా సర్వాదే
వాంశ్చయజ్ఞానియమనముదితంసర్వధాన్తఃపృవిశ్య
ఆత్మత్వహ్సస్యసర్వస్యచభవతి నవై సత్యసంకల్పయ
క్తాదన్యత్రాశేషవేత్తుః క్వచిదపి తదిదంయజ్యతేనై
తథాహి । సర్వాస్యాత్మానమేనం పరమపురుషమేనై
తదంతఃపృవిస్థంశాస్తారం తైత్తరీయోపనిషదికథయ
త్యన్తరిత్యాదివాణీ ॥

సర్వత్రానుపవేశంభగవతి జగతస్సృష్టిపూర్వకంపృ
పఞ్చతత్ సృష్ట్యేత్యాదివాక్యం తదనుసకలతాదా

త్వమవ్యసృపతి । నైవెత్యాదానుబాలోపనిషది
జగతస్త్యసృష్టిప్రసంగ సావాత్త్యంవతి నారా
యణాహుబిగస్త్యస్తరిత్యామివాక్యమ్ ॥

సావభావ్యశ్చామృతత్వంభవతిఖలు పరబ్రహ్మణోస్యై
వధమోదగిష్టృత్యాద్యం సచాస్త్రిభవతిహికర
ణాయత్తమెతత్ స్వతాజ్ఞై । సత్సంకల్పేపితుస్యాత్
సహజమిహతథావశ్య తీత్యాహవేదోనామ్యైద్యుత్స
న్నబుద్ధింవదతిపునరియం దశేనాద్యుక్తిరతి ॥

రూపాదేకిస్తుసాక్షాత్కృతిమిహతుభవేత్ సెన్ద్రియో
త్థాహిజేవేపుణ్యాపుణ్యాత్త కమాస్సుటసహజమతే
బ్రహ్మణస్సాన్వభావాత్ । వాక్యంనాన్యోతథ్యత్యైతదపి
కథయతిదగిష్టరుక్మాన్నియస్తు దశైష్టాన్యోనెతియ
స్త్రిభవతిహిసహజాదగిష్టృతానెన్ద్రియోత్థా ॥

పుణ్యావ్యుత్పాద్యైనియామ్యైః కథితమనుపలభ్యత్వమే
వైతనుక్త్వాదృష్టదగిష్టైతి వాక్యైపరిహరతినియ
స్త్రీస్తగంనెతివాక్యై । భేదేనోక్తిత్రయస్త్వైవతథితి
సతథ్యైవ్యయంజేవవతస్యాస్త్రామీనచాత్మాహతి
భవితుమయంపూరుషోతఃపరోహి ॥

అ । సిద్ధాస్తమాహ - అత్రీబూమితి—

టీ । అత్రీబూమిః - అస్మిపూర్వపక్షసిద్ధాంతంబూమి
ఇత్యర్థః. అంతరాత్మా - అంతర్యామితయా ప్రతిపన్నత్రా, పరమ
పురుషవవ, ఇయంప్రతిజ్ఞా, హేతుమాహ - అధిదైవేతి - నిగమశిర

స్థిమ - వెదాంతభాగస్థిమ, అధిదైవాధిలోకాద్యుక్త్యపేతేషు, అధిదైవాధిలోకాదిశబ్దయుక్తేషు, వాక్యేష్విహ - ఏషువాక్యేషు, తద్ధర్మవాదాత్ - తస్యపరమాత్మనోయోఽసాధాగణధర్మః తస్య పదేశాదిత్యధః, సాసాధమః, యమపదేశేన అస్యపరమాత్మత్వం నిశ్చీయతే, ఇత్యత్రాహ - సర్వానితి - (సర్వేషులోకేషు సర్వేషు భూతేషు సర్వేషుదేవేషు) ఇతి పరితాపయామనభిపేత్య సర్వాల్లోకానభూతానకలసురగణానిత్యుక్తమ్, ఏకఏవ - ఏక ఏవనా, సర్వాల్లోకానభూతానకలసురగణా, పీఠయతి - నియమయతి, ఇత్యేతత్, పరస్మైవ పుంసోభవతి - పరమపురుషస్మైవభవతి, యఃపుథివ్యామిత్యాదివాక్యే ప్రతిపన్నం ప్రశోత్తరయోగ్యమానాథకత్వావశ్యంభావనదగ్ధయతి - తథాప్రీత్యుద్దాలకస్యేతి - ఉద్దాలకస్యప్రీత్యుద్దాలక - తస్మిన్నాథకఇత్యధః,

ప్రీత్యుద్దాలకకృతం సమానాథకవాక్యేన అనువదతి ఏతంలోకమితి - ఆనుభూవీతు (యథామిచ్ఛలోకంపరఞ్చలోకం సర్వాణిద భూతానియోస్త్రోయమయతితమంతర్యామిణంబూహి) ఇతి, ఉక్తమథముపపత్త్యాసాధయతి - సర్వాల్లోకానితి - సర్వాల్లోకా తదేతత్ సకలంశాతమపి తథా ఇమాం సర్వదా వేదసహితా, సర్వాదేవాద్యజ్ఞాంశ్చ అంతఃప్రవిశ్య, సర్వా - సర్వప్రకారేణ, ఉదితం తదిదం నియమనమ్ - ఉక్తంనియమనమ్ అస్యసర్వస్యచ అత్యవస్థా, అశేషవెత్తుః - సర్వజ్ఞాత్, సత్యసంకల్పయుక్తాత్ - సత్యసంకల్పవతః, అన్యత్ర, క్వచిదపి - క్వాపిపురుషే, ననైయుజ్యతే - నోపపద్యతే, నియామ్యాపరిజ్ఞాన మోఘసంకల్పవత్త్వేన సర్వానియమనాయోగా దశేషవెత్తుస్సత్యసంకల్పయుక్తాదిత్యుక్తమ్, ఏకస్మైవసతస్సర్వానియమనంకథమపగమ్యతఇత్యత్రాహ

తథాహీతి . నై త్తరీయోపనిషది అంతరిత్యాదివాణీ - అంతఃపరివిష్ట
శ్వాస్తాజనానాంసర్వా తైతిశ్రుతిః, ఏనంపరమపురుషమేవ, సర్వాస్యా
త్మానమ్, ఏతదనుప్రవిష్టంశాస్తారం కథయతీత్యన్వయః,

నై త్తరీయోపనిషదివాక్యాంతరమప్యక్తార్థేప్రమాణయతి.
సర్వాతైతి - తత్ సృష్ట్యేవత్యాదివాక్యమ్ - తత్ సృష్ట్యా తదేవాను
ప్రవిశతీ తదనుప్రవిశ్య సచ్చత్యచ్ఛాభవదితివాక్యమ్, జగతస్సృష్టి
పూర్వమ్ - జగత్సృష్టిపూర్వకమ్, భగవతి, సర్వతఃప్రవిష్ణౌ అను
ప్రవిశమ్, తదను - అనుప్రవిశానంతరమ్ అస్య - భగవతః, సర్వా
తాదాత్మ్యమపి - సర్వాత్కత్వమపి, వక్త్రీ- ప్రతిపాదయతీత్యర్థః.
ఏతదైవశద్యాయసమానప్రకరణస్థం సుబాలోపనిషద్వాక్యం ప్రద
శయతి . నై వెతి - సుబాలోపనిషది, నై వెత్యాదా - నై వెహ
కిచ్చనాగ్రహీదమూలమనాధారమిమాః ప్రజాజాయంతేదివ్యాదేవ
ఏకానారాయణః, చక్షుశ్చదృష్టవ్యచ్ఛానారాయణః, ఇత్యారభ్యోక్తే,
అస్యజగతస్సృష్టిప్రసంగే, అంతరిత్యాదివాక్యమ్ . అంతర్శరీరేనిహి
తగుహాయామజవకొనిత్యః యస్యపృథివీశరీరమిత్యాదివాక్యమ్, భ
గవతీహనాతాయణేనావాత్మ్యంవక్తీత్యన్వయః;

సూత్రీవివక్షితంహేత్వంతరఞ్చాహ - స్వాభావ్యత్వాతి - స్వా
భావ్యమ్ - నిరూపాధికమ్, అమృతశ్చిచ్ఛ ఏవతతత్తాస్తర్యామృత
ఇత్యత్రోక్తమమృత్యుత్వచ్ఛ, అస్యపరబ్రహ్మణవేదధర్మాభవతీత్యన్వ
యః, పూర్వపక్షయ్యక్తింపరిజహీర్వాదశశనశ్రీవణాదిశబ్దానాంక
రణాయ త్రజ్ఞానపరత్వం కిమాథా ముతశాబ్దమిత్యభిప్రేత్య ప్రథమం
శిరఃప్రతిపదతి-దృష్టృత్వాద్యమితి - అస్తిభగవతి, ఏతత్, దృష్టృ
త్వాద్యమ్, కరణాయత్రంసధవతీత్యన్వయః, కుతఇత్యత్రీ స్వతాజ్ఞానం

సంకల్పే) ఇతి హేతుగర్భవిశేషణద్వయమ్, స్వతోజ్ఞ- స్వతపవాభిజ్ఞ
 ఇద్వియనిరపేక్షజ్ఞానవతీత్యర్థః, సత్ సంకల్పిత్యపి సంకల్పమాత్రే
 ణ సర్వాధానాత్మాత్కారక్షయత్వంద్యోతయతీతి అనెనదృష్టతా
 యాఇద్వియనైరపేక్ష్యలాభః, తహి-దృష్టత్వం కీదృశమిత్యతా
 హ - అపిత్వీతి - ఇహ - అస్తిబిహ్మణి, సహజంస్యాత్ - స్వాభా
 వికంస్యాదిత్యర్థః. అత్ర ప్రమాణమాహ - తథాతి - తథా—
 ఇద్వియానధీనస్వాభావికదృష్టత్వాదికమ్, పశ్యతీతి - పశ్యత్యచక్షుస్స
 శృణోత్యకణః) ఇత్యాదిః, వెదః, అహేత్యన్వయః, అథ అచక్షుః
 పశ్యతీతివ్యాహతమ్, దశః నశ్రీవణాదిశబ్దానాం కరణాయ త్రజ్ఞానవా
 చిత్యాదితిశబ్దాయాం దశః నశ్రీవణాదిశబ్దానాం కరణాయ త్రజ్ఞాన
 వాచితాం నిషేధతి - నాత్యోదీతి - అత్ర - పశ్యత్యచక్షుస్సశృణో
 త్యకణఃకణఃఇత్యత్ర; ఇయందశఃనాద్యుక్తిః - దశః నశ్రీవణాది
 వాక్, అత్యోద్యత్సన్నబుద్ధిమ్ - చక్షురాద్యత్పన్నజ్ఞానమ్, నవదతీత్య
 న్వయః,

సర్వప్రయోగానుగుణంప్రవృత్తినిమిత్తమాహ - రూపాదె
 రితి - కిన్తు, రూపాదెస్సాత్మత్కృతివదతీత్యన్వయః, రూపసాత్మా
 త్కారత్వంశబ్దసాత్మాత్కారత్వమిత్యాదికం దశఃనాదిశబ్దప్రవృత్తి
 నిమిత్తమితిభావః, ఏవశ్చసతి దృష్టాశోతేతి రూపశబ్దయోస్సాత్మా
 త్కారేత్యర్థః. మన్త - యేమానసమననాఖ్య సాత్మాత్కారవిష
 యాః. తెహంసాత్మాత్కారేత్యర్థః. విజ్ఞాతా - బుద్ధ్యాఅధ్యవసే
 యాయె తెహంసాత్మాత్కారేత్యర్థః, తత్తదిద్వియవిషయ సాత్మా
 త్కారపరత్వాత్ ప్రకరణస్య - నను కరణాయ త్రత్వంశబ్దంమా
 భూత్, తథాపివ్యాప్తిబలాత్ పరమాత్మనూపిదశఃనశ్రీవణాదయః
 కరణై విహనానూపపద్యంతే, ఇత్యాశబ్ద్య దశఃనాదీనాంకరణాత్మా

యాఃకమవశ్యత్వేన సోపాధికత్వాన్నవ్యాపిరిత్యభిప్రాయన్నాహ
 సేతి - పుణ్యాపుణ్యాత్మకరూఃస్ఫుటసహజమతౌ - పుణ్యపాపరూపక
 ముతిరోహితస్వాభావికబుద్ధౌ, జీవే. సా - సాత్మాత్మకః, ఇద్విద్భూ
 త్థాహి - ఇద్విద్విజన్యాహి, సా బ్రహ్మణః, స్వభావాత్ - స్వాభావికీ
 త్యథాః, అయమభిప్రాయః, యతఃపరిత్యక్షత్వమ్, తత్రఇద్విద్విజ
 న్యత్వమితివ్యాప్తివక్తవ్యా, ఇద్విద్విజన్యత్వవ్యాపకం కమజన్య
 త్వముపాధి, ఈశ్వరీయచరిత్యక్షేతద్విరహేణ తతఃసాధనావ్యాపక
 త్వాత్, అతసనిపాధికత్వేనహేతోవ్యాప్తి నిశ్చయోనభవతీతి,
 తహిదగ్ధిప్రస్తరనిషేధః కథమిత్యతాహ - వాక్యమితి - నాన్యోత
 తోస్తిరగ్ధేత్యేతత్, వాక్యమపి, ఉక్తాన్నియస్తదగ్ధిప్రస్తరన్యోగిప్రస్త
 తికథయతీత్యన్వయః, కీదృశందగ్ధిప్రస్తరం నిషేధతీత్యతాహ - యస్తి
 న్నితి - యస్తి - యస్తిదగ్ధిప్రస్తర, దగ్ధిప్రస్తతా, సహజా - స్వాభావికీ
 నెద్విద్భూత్థా - నెద్విద్విజన్యా, సదగ్ధిప్రేతితచ్ఛబ్దాధ్యాహారేణపూ
 ర్వేణాన్వయః, సభివయుక్తన్యాయేన ఉక్తదగ్ధిప్రస్తరదగ్ధిప్రస్తరేన
 నిషేధస్యనాన్యోతగ్ధివాక్యే వక్తవ్యతయాసహజదగ్ధిప్రస్తరనిషేధ
 వేనఉక్తవాక్యస్యపర్యవాసానమ్ (సభివయుక్తంతద్భిన్నతత్పద్యతే
 తథాహ్యథావగతిః) ఇతిహిన్యాయఇతిభాషః, ఉక్తవాక్యంసహజ
 దగ్ధిప్రస్తరనిషేధవరత్వేనవ్యాఖ్యానం అదృష్టదగ్ధిప్రేతి పూర్వవా
 క్యాథకమనువదన్ నియస్తంతరనిషేధవరత్వేనాపివ్యాచ్యే - పు
 ధావ్యత్తాద్యైరితి - కథితంపుధావ్యత్తాద్యైరిత్యాప్త్యైరేతదనుపల
 భ్యత్వమేవ - అనుపలభ్యమానత్వమేవ, అదృష్టదగ్ధిప్రేతివాక్యే -
 (అదృష్టదగ్ధిప్రేతిఅశుతశ్శీతా)ఇతివాక్యే ఉక్తా - నిగమయ్య, సేతి
 వాక్యే - నాన్యోతోస్తిరగ్ధేతివాక్యే నియస్తంతరనిషేధవరహతీత్య
 న్వయః, వ్యతిరేకనిరదేశస్వరస్వాగపి జీవభేదమంతర్యామిణస్సాధ

మణిమల్లూసి కాఖ్యయ వ్యాఖ్యయసహిత - తత్వతత్వాది: ౧౧౧

యతి - భేదనతి - ఏవతత్వతి - ఏవతత్వత్తాంతర్యామ్యమృతత్వతి, సత
 తత్వతి - సతతత్వత్తాంతర్యామ్యమృతత్వతి, అయంతేవ, వస్త్యా—
 షష్ట్యంతర్యామ్య, అయంతేవ, ఏవతత్వ- అన్యజీవతత్వ- అన్తర్యామ్యత్తాన
 భవితుమహతి, అతే, అయమ్, పరఃపూరుషాహి - పరమపురుషో
 హీత్యర్థః.

సూ || * నచస్తాతమతద్ధమాభిలాపాచ్ఛారీరశ్చ *

శ్రీ || స్తాతంపరీక్షానమ్, శారీరః; జీవః, స్తాతఃశారీరశ్చ
 నాంతర్యామి, అతద్ధమాభిలాపాత్ - తయోరసంభావితద్ధమాభి
 లాపాత్, స్వభావతీవసవన్యదీప్యత్యంతం సవన్యత్తత్వం స్వత
 ఏవామృతత్వశ్చ తయోనన్సంభావనాగన్ధమహతి; ఏతదుత్తంభవ
 తి, యథాస్తాతమచేతనం సవన్యత్వనియన్తత్వసవాత్తత్వాది
 కంనాహతి, తథాజీవోపి అతద్ధమాత్వాదితి,

శ్రీ అ || అమీషాంగుణానాం పరమాత్మన్యన్వయఃపరీత్యగా
 త్తనివృత్తిరకశ్చ సూత్రీద్వయేనదశితః నిరపేక్షశ్చహేత్వంతర
 మాహ—

సూ || * ఉభయేపిహిభేదేనైవసమధీయతే * 1 - 2 - 21

శ్రీ || ఉభయే మాధ్యస్థినాఃకాణ్యశ్చ అంతర్యామిణాని
 యామ్యత్వేనవాగాదిభిరచేతనైస్సమ మెనంశారీరమపి విభజ్యాధీయ
 తే, (యతి త్తనితివన్నాత్తనోంతరోయమాత్తానవేదయస్యాత్తాశరీ
 రం యతత్తానమంతరోయమయతి సతతత్వత్తాంతర్యామ్యమృతః) ఇతి
 మాధ్యస్థినాః, (యోవిజ్ఞానైత్యన్నితచకాణ్యః; పరమాత్మనియా
 మ్యతయా తస్మాద్విలక్షణత్వేనైవ సమధీయతత్వత్వః, అలౌఽన్త

ర్యామిప్రత్యగ్ తనో విలక్షణోఽపహత పాస్తాపరమాత్మానారా
యణితిసిద్ధమ్.

శ్లో॥ నాంతర్యామిప్రథానం స్మృతిసమధిగతంనైష
జీవోఽత్యధమోఽకైస్సంభావితంన శుతమిదమన
యోదఃప్రతాద్యంస్వభావాత్ । వాక్యేస్తిన్నై
తదుక్తంభవతి నహియథాఽచేతనం స్థాతకమేతత్
సవజ్ఞత్వాద్యమహాత్యయమపితదతద్ధమతాతా
హాతీతి ॥ ॥

సంప్రాక్తతద్గుణానాంభగవతితు పరబ్రహ్మణీహాన్వయ
శ్చాభావశ్చాన్వయతీజేవ సమగణిమునినాప్రాక్తసూ
తీద్యయేన । సూత్రేస్తిన్స్తాభయేవీత్యనదదనితరా
పేక్షహేత్వంతరంవై జీవాద్భేదంతరాత్తస్యధికరణ
విహత్యంతిమెనూతీకారః ॥ ॥

కాన్వామాభ్యన్దితాశ్చాభిదధతిహి సమంవాఙ్ముఖైశ్చై
తనాన్వైరేనంజీవంభజ్యశుతి శితసియథిత్యాదివా
చాభయేపి । భేదేనబ్రహ్మణస్తాదనుకథితనియా
మ్యత్వతోస్యాతీసవస్యాంతర్యామిన జీవోఽప
హతసకలపాస్తాసనారాయణాతః ॥ ౧౦౭ ॥

అ॥ సూత్రాక్షరార్థమాహ - నాంతర్యామితి—

టీ॥ స్మృతిసమధిగతమ్ - సాంఖ్యస్మృతి ప్రతిపాదితమ్, ప్ర
థానమ్ - అవ్యక్తమ్, ఏషజీవోపి నాంతర్యామిత్వన్వయః, కుత
ఇత్యతాహ - అతద్ధమోఽకైరితి - తస్మిన్నసంభావితోధమః,
అతద్ధమః,తస్య ఉక్తేః - ప్రతిపాదనాదిత్యధః,ఉక్తహేతువాక్యా

భాం వివృణోతి - సంభావితమితి - అ స్థివాక్యే - దృష్టాశోతేతి
వాక్యే, శ్రుతమిదమ్, స్వాభావికందృష్టత్వాదికమ్, అనయోః—
ప్రధానజీవయోః, నసంభావితమ్ - నసంభావ్యత్యత్యభావః. ప్రధానస్య
అంతర్యామిత్య ప్రసంగాభావేపి కిమభాంసూత్రేణ తన్నిరసమిత్య
త్రాహ - భవత్యేతదుక్తమితి - ఏతదుక్తంభవతీత్యన్వయః, యథా,
స్తూతమేతదచేతనమ్ - ప్రధానమ్, ఏతత్ సర్వజ్ఞత్వాది నాహాతి-
నప్రాప్నుమహాతి, అయమపి - జీవోపి, తత్ - సర్వజ్ఞత్వాదికమ్,
నాహాతీతి సఖోఽనువంగేణాన్వయః, కుతత్యత్యత్రాహ - అతద్ద
మతాత్యతి - అతద్దమతాతః - తస్మిన్నసంభావితధమతాత్వాది
త్యభావః, ఇతీత్యన్వయ ఏతదుక్తంభవతీత్యనాన్వయః,

పూర్వసూత్రేతద్ధర్మాఉక్తాశ్చితి సూత్రస్యపానరుక్త్యమా
శబ్ద్యపరిహరతి - సంప్రాక్తేతద్ధర్మానామితి - సంప్రాక్తేతద్ధర్మానా
మ్ - సంప్రాక్తానామితిపాంగుణానామ్, ఇహభగవతి పరబ్రహ్మణి,
అన్వయశ్చ, అన్వయజీవేతిభావశ్చ. ప్రాక్తసూత్రద్వయేన - అంత
ర్యామితిసూత్రేణ నచస్తూతమితిసూత్రేణచ, మునినాసమగణీత్య
న్వయః, సూత్రీకారేణప్రాక్తత్యన్వయః, ఇహాధికరణే అంతిమే
ఉభయేపీత్యస్థి సూత్రేతు, అంతరాత్మని - అంతర్యామిణి, జీవా
ద్భేదే, అంతరాపేక్ష హేత్వంతరమ్ - ఇతరనిరపేక్ష హేత్వంతరమ్సూ
త్రీకారోపదతీత్యన్వయః, పూర్వంవ్యతిరేకనిర్దేశసాపేక్షోపేతురు
క్తః, అయస్తువత్సమాణోనిరపేక్షత్యభావః,

ఉభయేపీత్యాదిసూత్రార్థమాహ - కాణ్యాశ్చితి - కాణ్యా
మాధ్యంది నాశ్చ, ఉభయేపి - ఉభయశాఖనూపి, చేతనాన్వయః—
అనిద్భిః, వాఙ్మతైః - వాక్ప్రభృతిభిః, సమమ్ - సాకమ్, ఏనంజీవమ్,

విభజ్య - వివిచ్య, శ్రుతిశిరసి - వెదాంతే, యథిత్యాదివాచా - (య
ఆత్మనిర్వృత్తి * యోవిజ్ఞాననిర్వృత్తి) ఇత్యాదివాచా, అభిదధతిహి -
అధీయతేహి, కథమభిదధతీత్యతాహ - భేదెనతి - అస్తాద్భిప్రాయా
భేదేన అభిదధతీత్యన్వయః, నన్వతీ భేదవాచిశబ్దోనశ్రూయ
తత్తత్తతాహ - అనుకథితేతి - అతీ - అస్తిన్నస్తర్యామివాక్యే,
అన్య - జీవన్య అనుకథితనియామ్యత్వతః - పరిపాదితబ్రహ్మనియా
మ్యత్వాత్, భేదస్యకర్తారవేదాపరిపాదనాపి భేదకస్యనియంతృనియా
మ్యభావస్య అతీపరిపాదనాద్భేదస్సిద్ధ్యతీతిభావః, సుబాలోపనిషదు
త్తవిశేషణే స్తదేకవిషయతాంస్తారయన్నధికరణాథ - ముపసంహర
తి - సర్వస్యేతి - అతః, సర్వస్యాంతర్యామినజీవః, కిన్తునః అపహత
సకలపాప్తానారాయణత్వన్వయః,

* సమాప్తమంతర్యామ్యధికరణమ్ *

—(*)—

అథ అదృశ్యత్వాధికరణమ్.

సూ ! * అదృశ్యత్వాదిగుణకొధమాత్మైః *

శ్రీ ! అధర్వణికా అధీయతే, (అథవరాయయాతదక్షరమధి
గమ్యతే యత్తదజ్యేష్ఠమగ్రాహ్యమగ్రోత్తమవణమచక్షుఃశోత్రీం
తదపాణిపాదమ్, నిత్యంవిభుం సర్వగతంసుసూక్ష్మం తదవ్యయం య
జ్ఞాతయోనింపరిపశ్యంతిధీరాః) ఇతి, తథా ఉత్తరతీ (అక్షరాత్ప
శతఃపరః) ఇతి, తతీనందిహ్యతే, కిమిహ అదృశ్యత్వాదిగుణకమక్షర
మక్షరాత్పరతఃపరశ్చ పరికృతిపురుషో, అథోధయతీ పరమాత్మైవేతి,
కింతావత్పూర్వమ్, పరికృతిపురుషావితి, కుతః, అన్యఅక్షరస్య అదృ
ష్టాదప్రత్యాదావివ సద్రష్టృత్వాదిశ్చైతనధర్మవిశేష ఇహశూరి

యతే, అక్షరాత్మరతః పరత్యతిచ సప్తస్తాద్వికారాత్మరభూతాదక్షరా
దస్తాత్మరః తే తేజస్వినమప్తిపురుషః పృథివీద్యతే, ఏతదుక్తంభవతి,
రూపాదిమత్స్థూలరూపాచేతనపుణివ్యాది భూతాశ్రయందృశ్యత్వా
దికం పృథివీధ్యమానంపుణివ్యాది సజాతీయనూత్నరూపాచేతనమే
వైపస్థావయతి, తచ్చపృథానమేవ, తస్తాత్మరత్వంచ సమప్తిపురుషస్యై
వపృథివీధ్యమేతదధిష్ఠితంచపృథానం మహదాదివిశేషవర్యంతంవికారజా
తంపృథానత్యతి తతేదృష్టేనైవవివక్ష్యతే (యథోఽనాభిస్సృజతే
గృహ్లాతేచ యథావృణివ్యామోషభయస్సంభవంతి । యథాసతః య
థాసతః పురుషాత్కేశలోమాని తథాక్షరాత్సంభవతీహవిశ్వమ్)
ఇతి, అతస్త్రిన్పికరణే పృథానపురుషామావేవపృథివీద్యేత్యేతి,

శ్లో॥ సందృష్టంవాక్యమాధర్వణికమథవరేత్యేతదా
రభ్యధీరాశత్యంతంపృక్తమగౌ పరత్యతిపరతాతా
క్షరాత్సంశయోతే । పృక్తంయుక్తంత్వద్విశ్వత్వ
ముఖగుణగజైరక్షరం యత్పరతేపృక్తోస్తాదక్ష
రాద్వైపరత్యతి యథామాస్తః కిమవ్యక్తశ్చవ ॥

యద్వాసంపృచ్ఛమానః పరమపురుషవైపరాయ
తాపివాక్యేతేత్యతావ్యక్తజీవాదితి సముచితం
ప్రప్రక్తవాక్యద్యయోక్తా దృష్టృత్వాదిసంవాక్యే
క్షరభూతుగుణశ్చేతనస్యోపదిష్టా దృష్టాదృష్టేతివ
త్తహ్యయమిహపరమః పూరుషోహ్యక్షరంస్యాత్ ।

తత్సప్తస్తాద్వికారాత్మరత ఇహపరస్త్వక్షరాత్పురు
షాయంపృక్తోజీవస్సమప్త్యైత్యకథి కథితౌతాభవత్యై
తదుక్తమ్ । దృశ్యత్వాద్యంనిషిద్ధకీర్తనలిలముఖే

సూలభూతేస్థితం యదూపాద్యై స్సంయుతేఽస్మిన్దమ
యతీహి సజాతీయమేతేన సూక్ష్మమ్ ॥

తచ్చప్రాక్తం ప్రధానం ప్రథితమహవరత్వంచ తస్మాత్స
మప్టేజీవేతస్య త్వద్విషానత ఇదమఖిలం సంప్రసూతే వి
కారమ్ । దృష్టాంతా అతీతూక్తా ఉపరిబహువిధా
ఊర్ణాభ్యాదయోవై విశ్వస్యాస్య ప్రధానాదుద
యతియథేత్యతీతావేవ వాచ్యమ్ ॥ ॥

అ । దృష్టత్వాదిచేతనధర్మై నియంతృత్వాదిపరమా
త్తధర్మైశ్చ సహితేన అదృష్టాదృష్టేత్వాదివాక్యైశ్చైవ అదృశ్యత్వై
న పరత్వము క్తం పూర్వాధికరణే అంతర్యామివాక్యస్య, చేతనధర్మాది
రహితకేవలాదృశ్యత్వప్రతిపాదకం వాక్యం ప్రధానపరమేవ భవితु
మహతి, రూపాదిమత్ప్రథివ్యాదిగత దృశ్యత్వనిషేధస్య ధర్మ్యం
తరప్రతిపత్తైగౌరవేణ పృథివ్యాదికారణావస్థప్రధానోపస్థాపకత్వాదితి
శంకయోక్తానాత్పంగతి, ఇయము తరతీపూర్వ పక్షోపన్యాసేవ్య
క్తీభవిష్యతి అదృశ్యత్వాదిగుణకశబ్దేన అక్షరం పుల్లింగనిరేకేన
అక్షరాత్పరతః పరశ్చద్వయమపి విషయాకియత ఇత్యభిప్రాయేణ వా
క్యద్వయం విషయతయో పాదధానస్సంశయంచ దశయతి - సందృ
ష్టమితి—

టీ । అథ పరేత్వైతదారభ్య - అథ పరాయయాతదక్షరమధి
గమ్యత ఇత్యారభ్య, ధీరా ఇత్యంతమ్ - (యత్తదదోశ్యమగ్రాహ్యమ
గ్రాహ్యమనర్థమచక్షుశోతం తదపాణిపాదం నిత్యవిభుంసర్వగతం సు
సూక్ష్మం తదవ్యయం యద్భూతయోనిం పరిపశ్యంతి ధీరా) ఇత్యంతమ్,
అధర్వణికం వాక్యమ్, సందృష్టమ్ - సందృశ్యతే ఇత్యర్థః, అతీ -

అ స్థిన్పరకరణే, అగ్రే - ఉపరి, అక్షరాత్పరతఃపరణిహితౌక్తమ్, అత్ర
సంశయత్యత్వన్వయః, సంశయప్రకారమేవదర్శయతి - హౌక్తమితి
అదృశ్యత్వముఖగుణగణేయైక్తం యదక్షరంహౌక్తమ్, పరత్ర
అస్మాదక్షరాత్పరణిహితయఃహౌక్తః, ఇమాకిమన్యక్తజీవాస్తః, య
ద్వా ఉభయత్రాప్యత్రీవాక్యే సంహౌచ్యమానః పరమపురుషవేతి
ఇతీత్యన్య సంశయత్యతి పూవేణాన్వయః, పూర్వపక్షమాహ—
అత్రేతి - అత్రహౌక్తవాక్యద్వయోక్తౌ, అన్యక్తజీవావతీసముచిత
మిత్యన్వయః, యుక్తమిత్యర్థః, కుత ఇత్యత్రాహదౌష్ట్యత్వాదిరితి -
అదృష్టోదౌష్ట్యేతివత్ - అదృష్టోదౌష్ట్యేతివాక్యభవ, ఇహవాక్యే, అక్ష
రే, చెతనన్యగుణోదౌష్ట్యత్వాదిః, నూపదిష్టః, తర్హి - తథాఉప
దేశేనతి, ఇహఅక్షరమయంపరమః పూరుషస్సాద్విదిత్యన్వయః,

తథాప్యక్షరాత్పరతఃపరోనజీవః, నహ్యక్షరాత్పరణిహితౌక్తమ్,
కింతుపరతఃపరణిహితజ్ఞాయాం తన్యసమప్తిపురుషత్వముపసాదయ
తి- తదితి - తత్ - తస్మాత్, సవస్తాద్వికారాత్పరతౌక్షరాత్పరస్తహౌ
క్తభాసమప్త్యాత్మకాయంజీవః, ఇతి, కథితౌ - హౌక్తౌ, తౌ- అన్యక్తజీ
వావిత్యర్థః, చెతనధర్మవిశేషాశ్రయణేవ్యదృశ్యత్వం సాధారణతయా
ననిర్ణాయకమ్, అత్రనుకూలయుక్తివత్త్వ్యా, దృష్టాంతశ్చేతనకా
రణత్వానుగుణ్యత్యత్రాహ - భవస్యేతదుక్తమితి - ఏతదుక్తభవ
తీత్యన్వయః, తదన్యార్థకనశుపల్లిష్టౌ అబ్రాహ్మణాదయశ్శబ్దాహి
బ్రాహ్మణాదిప్రత్యాసన్నక్షత్రిమాదౌ సజాతీయేవతంత్రే, నతుశ్వప
పచాదావశ్వాదావా, అబాలాశృశశబ్దాదయఃప్రత్యాసన్నానన్ధాంత
రాశ్రయేతస్మిన్నేవధర్మణివతంత్రే, నతుధర్మ్యంతరే, సన్నికృష్ట
బోధనస్యన్యాయ్యత్వాత్, ఏవమదృశ్యత్వాదిగుణానాం ధర్మణశ్చ
షాకాంతాయాం నిషిధ్యమానదృశ్యత్వన్వయచిదాధారత్వేన అచేత

నేపితివన్నె తస్యైవసూక్ష్మవస్థస్యా దృశ్యత్వాదాసంభవతి విజాతీయ-
భమ్యంతరకల్పనేగౌరవప్రసంగా తత్త్వరత్వాశ్రయణమయ్య క్తమిత్య-
భిప్రాయేణ వ్యాచక్షేదృశ్యత్వాద్యమితి - రూపాద్వైస్సంయుతే—
రూపరసాదివిశేషగుణైర్ముక్తై, అస్తికాక్షితిసలిలముఖేష్థూలభూతే
స్థితంయన్నిపిద్ధందృశ్యత్వాద్యమ్, తత్ ఏతేన సజాతీయమ్, సూక్ష్మం
హిగమయతి - సూక్ష్మవస్థంహి జ్ఞావయతీత్యర్థః.

దృశ్యత్వాదినిషేధాదుగ్రహితి వదచేతనత్వమపినివతతే.
ఇత్యతాహ - తచ్చైతి - తచ్చ - తత్సూక్ష్మంచ, ప్రాక్తంప్రధానమ్-
పూర్వాక్తంప్రధానమిత్యర్థః, నదృశ్యత్వాదివ్యాప్త్యమచేతనత్వ-
మ్, మనఃకాదావ్యభిచారాదితిభావః, అదృశ్యత్వాదిగుణకస్యప్రధాన-
త్వసమర్థనముపజీవ్య అక్షరాత్పరతఃపరస్యజీవత్వమాహ - ప్రధిత-
మితి - తస్మాత్పరత్వంచ - అక్షరాత్పరత్వంచ, ఇహసమప్రేజీవే, ప్రధి-
తమ్ - ప్రసిద్ధమిత్యర్థః, యథోణానాభిరితిచేతనదృష్టాంతః, కథమి-
త్యతాహ - తస్యత్వైతి - తస్యతు - జీవస్యతు, అధిష్ఠానతః - అధి-
ష్ఠానైన, ఇదమ్ - ప్రధానమ్, అఖిలంవికారంసంప్రసూతే - ఉత్పా-
దయతీత్యర్థః, అత్ర విశ్వస్యాస్యప్రధానాదుదయే, ఉపరి, యథైతి
యథోణానాభిస్సృజతేగృహ్యతేచఇత్యాదివాక్యై, ఊణానాభ్యాద-
యోబహువిధాదృష్టాంతాఉక్తాః, పూర్వపక్షముపసంహరతి - ఇతీతి-
ఇతి - ఇత్యతః, అత్ర - అస్తిన్పరకరణే, తావేవవాచ్యో - ప్రధాన-
పురుషావేవప్రతిపాద్యావిత్యర్థః.

[శ్రీ॥ ఏవంప్రాప్తేభూమిః (అదృశ్యత్వాదిగుణకాధిమోక్షై)
అదృశ్యత్వాదిగుణకః, అక్షరాత్పరతఃపరస్య పరమపురుషవవ, కుతః,
తద్ధమోక్షై, యస్సవజ్ఞస్సవవిదిత్యాదినాసవజ్ఞత్వాదయస్త

స్వైవధర్మాఉచ్యంతే, తథాహి - యయాతదక్షరమధిగమ్యతే
 ఇత్యాదినా అదృశ్యత్వాదిగుణకమక్షరమభిభావయ అక్షరాత్పంభవ
 తీహవిశ్వమితి తస్మాద్విశ్వసంభవంచాభిభావయ సుప్తస్థస్వవిత్
 యస్యజ్ఞానమయంతపః తస్మాదేతద్భిన్నామరూపమన్నంచజాయత
 ఇతి భూతయోనేరక్షరస్య సర్వజ్ఞత్వాదిపరిపాద్యతే, పశ్చాదక్షరా
 త్పరతఃపరఇతిచపరీకృతమదృశ్యత్వాదిగుణకంభూతయోన్యక్షరంసర్వ
 జ్ఞమేవపరత్వేనవ్యపదిశ్యతే, అతొక్షరాత్పరతః పరఇత్యక్షరబ్ధిపఞ్చ
 మ్యంతః పరీకృతమదృశ్యత్వాదిగుణకమక్షరంనాభిధత్తే, తస్యసర్వజ్ఞ
 స్యవిశ్వయోనెస్సపశ్చాత్పరత్వేన తస్మాదన్యస్యపరత్వాసంభవాత్,
 అతొతాక్షరశబ్దోభూతనూత్నమచేతనంబూతి

శ్లో । ఇత్యత్రోపాచ్యతేయంపరపురుషఇహాదృశ్యతా
 ద్వైరుపేతః పోక్తస్తద్ధర్మవాదాత్కథితఇహతనీ
 యోహిధర్మస్తథాహి । ఉక్తాదృశ్యత్వముఖ్యై
 సుహితమిహయయేత్యక్షరంత్వక్షరాది త్యస్మాద్విశ్వ
 స్యజన్మాక్షరతఉపరిసర్వజ్ఞతాద్యుచ్యతే స్తి॥

పశ్చాత్సర్వజ్ఞమేవోచ్యతేఇహపరతస్త్వక్షరాత్తత్వ
 రోక్త్యాపఞ్చమ్యంతంతొతాక్షరపదముదితంనాక్ష
 రంపాచ్యమూచే । సర్వజ్ఞస్యాస్యయోనెజగత
 ఇతరతొశేషతొథాత్పరత్వాత్తస్మాదన్యస్తొనాధి
 కఇతికథితంభూతనూత్నంబివేతి ॥ ॥

అ॥ సిద్ధాంతమాహ - ఇత్యత్రేతి—

టీ । ఇత్యత్ర - ఇత్యస్మిన్పూర్వపక్షే, పాచ్యతే సిద్ధాంతః
 పాచ్యతేఇత్యర్థః, ఇహాపాక్తః అయమదృశ్యత్వాద్వైరుపేతః,

పరపురుషః - పరమపురుష ఇత్యర్థః, ఇయచ్ఛప్రతిజ్ఞా, సూత్రేపరమ
పురుష ఇతిసాధ్యనిదేశాభావేపి అధ్యాహారేణవా అనుషంగేణవా
సాధ్యమిదంలభ్యత ఇత్యభిసంధిః, ధర్మోక్తైరితి సూత్రస్థపేతువాక్య
స్యాథకమాహ - తద్ధర్మవాదాదితి తద్ధర్మవాదాత్ తస్య - పరమ
పురుషస్యయోధమః, తస్య వాదాత్ - ఉక్తైరిత్యర్థః, తదుక్తిమేవై
పసాదయతికథిత ఇతి - ఇహ - అదృశ్యత్వాదిగుణకే అక్షరే, తదీయః -
పరమపురుషసంబద్ధి, ధర్మఃకథితోహిత్యన్వయః, సధర్మఃకఃసకుత్రో
క్త ఇత్యత్రాహతథాహీతి - ఇహ - యయేతి - (యయాతదక్షరమధిగ
మ్యతే) ఇత్యాదినా, అదృశ్యత్వముఖ్యైః - అదృశ్యత్వాభిధా
మః, సహితమ్ - యుక్తమ్, అక్షరముక్త్యా, అక్షరాదితి - అక్ష
రాత్సంభవతీహవిశ్వమితి, అస్తాదక్షరతః - విశ్వస్యజన్మోక్త్యైతి ఉక్త్యై
త్యస్యానుషంగేణాన్వయః, ఉపరి - ఉపరితనవాక్యే, అస్మి అక్షరే,
సర్వజ్ఞతాది, ఉచ్యతే - యసర్వజ్ఞసర్వవిత్ యస్యజ్ఞానమయంతపథి
త్యాదినాప్రతిపాద్యత ఇత్యర్థః. సార్వజ్ఞ్యదేధామివిశేషాకాం
క్షాయాం ప్రకృతవధర్మోన్వీకార్యః, ఉపక్రమేప్రతిపన్నపరిత్యాగ
న అప్రతిపన్నకల్పనగౌరవాత్, (భూతయోనిమ్ * తస్మాదేతత్) ఇతి
కారణత్వప్రతిభిజ్ఞానాచ్చ, అతః (యస్సవజ్ఞః * తస్మాదేతదియ
తచ్చబ్దాప్రకృతాక్షరవిషయా, తతశ్చ అక్షరస్యకారణత్వమనూ
ద్య సృష్టిస్థిత్యుపయోగిత్వేనసార్వజ్ఞ్యాదివిధీయత ఇత్యర్థః.

అక్షరంనపరమాత్మా - అక్షరాదపిపరస్య ప్రతిపన్నత్వాదిత్య
త్రాహ - పశ్చాదితి - పరతోక్షరాత్పరోక్త్యా - అక్షరాత్పరతఃపర ఇతి
శబ్దేన, తత్సవజ్ఞమేవప్రొచ్యత ఇత్యన్వయః, తావతా ప్రొక్తశజ్ఞా
యాఃకఃపరిహార ఇత్యత్రాహ - పశ్చమ్యంతమితి - తతః తస్మాత్,
అత్ర, ఉదితమ్ - ప్రొక్తమ్, పశ్చమ్యంతమక్షరపదమ్, ప్రొచ్యమక్ష

దమ్ - పాక్షికసంజ్ఞాత్వాదిగుణవిశిష్టమక్షరమ్, నూచ - నావనది
త్యభః. కుతఃకృత్యతాపాసర్వజ్ఞస్యేతి - సర్వజ్ఞస్య, జగతోయోనః-
భూతయోనః, అస్య - పూర్వోక్తస్యాక్షరస్య, ఇతరతోశేషతా
థాత్ - స్వేతరసకలవదాథాత్, పరత్వాత్ ఉత్ప్రప్తత్వాత్,
చింతనస్యః, తతోఽథికోనాస్తీతి - సహాచ్యమూచయతి పూర్వేణాన్వ
యః, తహి సజ్జన్మ్యంతమక్షరపదంకింబ్రవీతీత్యతాపా - కథితమితి
కథితమ్ పాక్షికమ్, భూతసూక్ష్మచ-పరీధానమ్, బ్రవీతి- వక్తీత్యభః.

శ్రీ అ || ఇతశ్చనపరీధానపురుషా.

సూ || * విశేషణభేదవ్యవదేశాభ్యాంచనెతరా *

శ్రీ || విశేషస్థిహిపరీకరణం పరీధానాచ్యపురుషాస్య భూత
యోన్యక్షరమ్, వ్యావర్తయతీత్యభః, ఏకవిజ్ఞానసర్వవిజ్ఞానపరీక్షి
పపాదనాదిభిః, తథాతాభ్యామక్షరస్యభేదశ్చవ్యవదిత్యతే (అక్షరా
త్పరతఃపర) ఇత్యాదినా, తథాహి (సబ్రహ్మవిద్యాంసంసంవిద్యాపరీతి
ష్టామథవాచ్యజ్యేష్ఠపుత్రాయచాహ) ఇతి సర్వవిద్యాపరీతిష్ఠా
భూతాబ్రహ్మవిద్యాపరీకాంతా, పరవిద్యైవచసర్వవిద్యాపరీతిష్ఠా,
తామిహాంసర్వవిద్యాపరీతిష్ఠాంవిద్యాం చతుర్ముఖాథవాదిగురు
పరమృతయా అంగిరసాచాప్తాంజిజ్ఞాసుః (శౌనసోహవై మహాశాలో
ఽంగిరసంవిధివదువసన్నఃసవచ్చ కస్తిన్నుభగవ్రా విజ్ఞానైసంమి
దం విజ్ఞాతంభవతీ) తి, బ్రహ్మవిద్యాయాసంసంవిద్యాశ్రీయత్వాద్బ్ర
హ్మవిజ్ఞానై సవం విజ్ఞాతంభవతీతికృత్యాబ్రహ్మ స్వరూపమనెనపు
ష్టమ్, (తస్మైసహజావాచద్యే విద్యేవేదితవ్యేఇతిహస్త బ్రహ్మోదో
పదంతి పరాచైవాపరాచ) ఇతి, బ్రహ్మపేర్పునాద్యే విద్యేవేదిత
వ్యే - బ్రహ్మనిమయపరోహోపరోక్షరూపద్యేవిజ్ఞాన ఉపాదాయైత్య

భా. తత్ర పరోక్షంశాస్త్రజన్యంజ్ఞానమ్, అపరోక్షంయోగజన్యమ్, తయోబళిహృషాపుష్పసాయణుతమపరోక్షంజ్ఞానమ్ తచ్చభక్తిరూపాపన్నమ్, (యయైవపవృణుతేతేనలభ్యః) ఇత్యత్రైవవిశేష్యమాణత్వాత్. తమపాయశ్చాగమజన్యం వివేకాదిసాధనసప్తకానుగృహీతం జ్ఞానమ్, (తమేతంవేదానువచనైన బ్రాహ్మణావివిధపంతి యజ్ఞైనదానైనతపసానాశకైన) ఇతిశ్రుతే, ఆహచభగవాన్పరాశరః (తత్త్వాప్తిహేతుజ్ఞానశ్చ కమచోక్తంమహామునెలగమోక్షంవివేకాచ్చ ద్విధాజ్ఞానంతథోచ్యతే) ఇతి, (తత్రాపరాబుగ్వేదోయజుర్వేదః) ఇత్యాదినా (ధర్మశాస్త్రాణి) ఇత్యంతేన ఆగమోక్షంబ్రహ్మసాక్షాత్కారహేతుభూతంపరోక్షజ్ఞానముక్తమ్, సాంగస్య సేతిహాసపురాణస్య సధర్మశాస్త్రస్య సమీమాంసస్య వేదస్యబ్రహ్మజ్ఞానోత్పత్తిహేతుత్వాత్, (అథవరాయయాతదక్షరమధిగమ్యతే) ఇత్యుపాసనాఖ్యంబ్రహ్మసాక్షాత్కారలక్షణంభక్తిరూపాపన్నంజ్ఞానమ్ (యత్తదదేశ్యమగ్రహ్యమ్) ఇత్యాదినాపరోక్షాపరోక్షరూపజ్ఞానద్వయవిషయస్యపరస్య బ్రహ్మణస్వరూపముచ్యతే, యథోక్తానాభిస్సృజతే గృహ్యతేచ) ఇత్యాదినా (యథోక్తస్వరూపాత్పరస్తాద్బ్రహ్మణోక్షరాత్సృత్సృస్య చేతనాచేతనాత్తక ప్రవేశస్యోత్పత్తిరుక్తా, విశ్వమితివచనాన్నాచేతనమాత్రస్య, తపసాచీయతేబ్రహ్మతతోన్నమభిజాయతే, అన్నాత్పాణిమనస్సత్యంలోకాఃకర్తృసుచామృతమ్) ఇతి బ్రహ్మణావిశోత్పత్తిప్రకారఉచ్యతే, తపసా - జ్ఞానైన, యస్యజ్ఞానమయంతపః ఇతివక్ష్యమాణత్వాత్, చీయతే, - ఉపచీయతే, (బహుస్యా) మితి సంకల్పరూపేణజ్ఞానైనబ్రహ్మసప్రప్యన్తుఖంభవతీత్యర్థః, తతోన్నమభిజాయతే - అద్యతేఇత్యన్నమ్, విశ్వస్యభోక్తృవగ్రస్యభాగ్యభూతం భూతసూక్ష్మనువ్యాకృతం పరస్తాద్బ్రహ్మణాజాయతేఇత్యర్థః. ప్రాణ

మనఃప్రభృతిచ స్వగాఢపవగఢాపఫలసాధనభూతకర్మపర్యంతం
 సర్వవికారజాతం తస్మాదేనజాయతే, (యస్సనాజ్ఞ స్సవఃవిది) త్యాది
 నా సృష్ట్యపకరణభూతంసావజ్ఞ్యసత్యసంకల్పత్వాదికము క్తమ్, సర్వ
 జ్ఞాత్వసంకల్పాత్పరస్తాద్భిష్టానోక్షరాదేతత్కార్యాకారం బ్రహ్మ
 నామరూపవిభక్తంభాక్తృభోగ్యరూపంచజాయతే, (తదేతత్సత్య) మి
 తి పరస్యబ్రహ్మణానిరుపాధికసత్యత్వముచ్యతే, (మంత్రే) షుకర్మాణిక
 వయోయాన్యపశ్యతానిత్రేతాయాంబహుధాసంతతాని, తాన్యా
 చరతేనియతంసత్యకామాః) ఇతి సావజ్ఞ్యసత్యసంకల్పత్వాదికల్యా
 ణగుణాకరమక్షరంపురుషం స్వతస్సత్యంకామయమానాః తత్ప్రాప్త
 యే ఫలాంతరేభ్యోవిరక్తా ఋగ్యజుస్సామాధర్వసుకవిభిదృష్టాని
 వర్ణాశ్రమోచితాని త్రేతాగ్నిషు బహుధాసంతతానికర్మాణ్య
 చరతేతి, (ఏషవఃపన్దా) ఇత్యారభ్య (ఏషవఃపుణ్యస్సుకృతోబ్రహ్మలో
 కః) ఇత్యంతేనకర్మానుష్ఠానప్రకారం శ్రుతిస్తోత్రచోదితేషుకర్త
 సునికతరకర్మవైధుర్యేపి ఇతరేషామనుష్ఠితానామపినిష్ఫలత్వమ
 యథానుష్ఠితస్యచాననుష్ఠితసమత్వమభిధాయ (ప్రవాహ్యేతేలదృఢా
 యజ్ఞరూపఃఅష్టాదశోక్తమవరంయేషుకర్మ ఏతచ్ఛ్రేయోయేభినన్ద
 న్నిమూఢాజరామృత్యాతేపునరేవాపియంతి) ఇత్యాదినా ఫలాభినంది
 పూర్వకత్వేనజ్ఞానవిధురతయాచ అవరంకర్మాచరతాం పునరావృ
 త్తిముక్త్యా (తపఃశ్రద్ధయహ్యుపవసంతి) ఇత్యాదినా పునరపిఫలాభి
 పరిధిరహితం జ్ఞానినా అనుష్ఠితంకర్మ బ్రహ్మప్రాప్తయైథవతీతివశ
 స్య (పరీక్ష్యలోకాని) త్యాదినా కేవలకర్మఫలేషువిరక్తస్యయథో
 చితకర్మానుగృహీతంబ్రహ్మప్రాప్త్యపాయభూతంజ్ఞానం జిజ్ఞాసమా
 సస్య ఆచార్యోపనదనంవిధాయ (తదేతత్సత్యంయథానుదీప్తా) దిత్యా
 దినా (సోవిద్యాగ్నిం వికిరతీహసోమ్య) ఇత్యంతేన పూర్వోక్త

స్వాక్షరస్యభూతయోనోపరిస్యబ్రహ్మణః పరిమపురుషస్య అనుక్రేస్వ
 రూపగుణైస్సహ నవభూతాంతరాత్తతయా విశ్వశరీరత్వేనవిశ్వరూ
 పత్వం తస్మాద్విశ్వసృష్టించవిస్తప్తమభిధాయ (అవిస్సన్నిహిత)మిత్యాది
 నా అస్యైవాక్షరస్య అవ్యాకృతాత్పరతోపి పురుషాత్పరభూతస్య పర
 స్యబ్రహ్మణఃపరిమప్యోమ్ని పృతిష్ఠితస్య అనవధికాతిశయానందస్య
 రూపస్య హృదయగుహాయాముపాసన పృకారముపాసనస్యచ పర
 భక్తిరూపత్వ ముపాసనస్య అవిద్యావియోగపూర్వకంబ్రహ్మసమం
 బ్రహ్మనుభవఫలంచోపదిశ్యోపసంహృతమ్, అతవవంవిశేషణాద్భేద
 వ్యపదేశోచ్చనాస్తిన్పరీకరణే పరీధానపురుషో పృతిపాద్యతే,

శ్లో || నానైవైశిష్ట్యభేదవ్యవహృతితథాదం భూత
 యోస్యక్షరంతువ్యావృత్తం వక్త్రహీదంప్రకరణము
 భయస్తాత్పరీధానాచ్చపుంసః | ఏకజ్ఞానెనసర్వాః ౭౫
 తివిషయకొక్తప్రతిజ్ఞాపపత్త్యాదిభ్యో భేదోక్షరాది
 త్యుదితతథాతతోభూతయోనోతథాహి ||

సబ్రహ్మేత్యాదివాక్యేప్రథమమిహ పునస్సర్వవిద్యా
 పృతిష్ఠాప్రకారంతా బ్రహ్మవిద్యాభవతిఖిలుపరానర్వ
 విద్యాప్రతిష్ఠా | తామేతాందిబ్జుఖాధవముఖగు
 రుముఖాదంగిరోమున్యధేతాం జిజ్ఞాసుశ్చౌనకస్తవంగి
 రసముపగతఃపర్యప్రచ్ఛద్వినీతః ||

కస్త్రిన్జాతేతునర్వం విదితమితిపరబ్రహ్మవిద్యేనసర్వ
 జ్ఞానస్యాధారభూతాభవతి తతథదంబ్రహ్మవాక్యేతి
 పృష్టమ్ | ద్వేవిద్వేదితవ్యేభవతతథాపరాచాప

యస్స వేత్త్యాదివాక్యం వదతి భగవతస్సృష్టిహేతుం
 ప్రసక్త్యాసావజ్ఞ్యాదింగుణౌఘంనభవతి జగతోయం
 వినై తస్యసృష్టిః । తస్మాదిత్యాదివాక్యం తదుపరికథి
 తంసర్వవైత్తుశ్చ తస్మాద్భిష్టాదంకార్యరూపం వదతి
 హిభనతీత్యుల్లసన్నామరూపమ్ ॥ ॥

మస్త్రైష్విత్యాదివాక్యైకకథితగుణనిధింపూరుషంసత్య
 మేనం పెరిప్పత్తుంభిస్తునణాశేమి సమనుగుణం
 కర్మకార్యంబివీతి । వేదప్రాక్తంవిరక్తైరితశవిధ
 ఘలేష్వేష్యత్యాదినై తత్కర్మాచారప్రకారంశ్చ
 తిమునికథితైకకర్మాణీహత్వశేషే ॥ ॥

ఏకస్యాపిప్రహేతేతదితరదఫలంసర్వముక్త్యాఽయథా
 వత్కర్మాచారస్త్య చర్యాసమితికథయత్వాప్ల
 వాహీతివాక్యైః । బ్రహ్మజ్ఞానెనహీనం ఫలరుచి
 సహితంకర్మ కుర్వాజ్జనానాముక్త్యానృత్తింపునశ్చ
 త్రిజగతి తపత్యాదివాక్యైః ప్రవృత్తైః ॥ ॥

బ్రహ్మజ్ఞానోపపన్నంఫలరుచివిధురం బ్రహ్మణఃప్రాప్తి
 హేతుంకర్మాత్యంతంప్రశస్యాత్రితు పునరపితదీవిత
 రాగస్యపుంసః । కర్మాధీనేషుభాగెష్విహసము
 వచితాంకర్మాబ్రహ్మవిద్యాం జిజ్ఞాసోస్తూపసత్తిం
 పరమిహతుపరీత్యైతిచోక్త్యాగురూణామ్ । ॥

సోమ్యైత్యన్తాత్తదిత్యాద్యభిహిత వచనాద్యూతయో
 న్యక్షరస్యప్రాక్తస్యబ్రహ్మణః ప్రాగకథితసుగుణేస్సా

మణిమల్లూషి కాఖ్యాయా వ్యాఖ్యాయాసహితా - తత్పరత్నావళిః ౧౨౭

ధర్మమస్యాఖిలస్య । ఆత్మత్వాద్విశ్వరూపత్వమతః
దయమప్యస్య ఏషుష్టముక్తౌ౭౭విస్మర్నిత్యాదికై
శ్చోపనిషదితువరతోపదిష్టేస్తువాక్యైః ॥ ॥

తస్యైవబిహ్మాహోవ్యాకృత ఇతరతఃపూరుషాదక్షర
స్యత్వస్యస్యాపిస్థితస్య స్వసదనపరమహ్యోముద్వాదానన్ద
సిన్ధాః । హృద్దైశ్చేథ్యానరీతింపరమహచవునభక్తి
రూపత్వమస్యాపాసీనస్యత్వ విద్యావిలయముఖపరబ్ర
హ్మనిత్యానుభూతిమ్ ॥ ॥

సంకీర్త్యబ్రహ్మానైసమ ముపసమహ్యోక్తవైశి
ష్ట్యభేదవ్యాహారాభ్యాం తతో స్తిస్మిరంఽ ఉచితా
వ్యక్తపుంసానబుద్ధిః । ॥ ॥

అ ॥ విశేషణభేదవ్యపదేశాభ్యాఞ్చాతినూతాధర్మమహా -
నాస్యావితీ-

టీ ॥ వైశిష్ట్యభేదవ్యవహృతిః - వైశిష్ట్యేన - విశేషణేన,
భేదవ్యవహృతిః - భేదవ్యపదేశేన, అన్య - పరీధానపురుషా, న -
ఇహానప్రతిపాద్యావిత్యధః. వైశిష్ట్యశబ్దంవ్యాచిష్టే - ఇదమితీ-
ఇదంభూతయోన్యక్షరమ్, ఇదంప్రకరణమ్, పరీధానాత్పుంసశ్చఉభయ
స్తాద్యావృత్తంవక్తిహీత్యన్వయః, కైర్ధర్మమైరిత్యత్రాహ ఏకజ్ఞాన
నైతి ఏకజ్ఞానసర్వానగతివియోక్తప్రతిజ్ఞాపపత్త్యాదిభ్యః - ఏకజ్ఞానే
నసర్వజ్ఞానవిషయః ప్రకృతప్రతిజ్ఞాపపదనాదిభిః, భేదవ్యవహృతిం
వ్యాచిష్టే - భేదోక్షరాదితి - ఇహాభూతయోనా - భూతయోన్యక్షరే,
అక్షరాదితి - అక్షరాత్పరః పరీధానాత్పురుషా

చ్చ, భేదః, ఉదితః - అభిహితశత్యక్షణః, హేతుద్వయంవివరీతుమా
హతథాహీతి,

ఇహసబిహ్యైత్యాదివాక్యే - (సబిహ్యవిద్యాంసవః విద్యాసౌ
తిష్ఠామకవాఽయజ్యేష్ఠపుత్రాయపాహ) ఇతివాక్యే, ప్రథమమ్,
సవః విద్యావీరిష్ఠాబిహ్యవిద్యా, పరీకాంతైత్యన్వయః, నకేవలంవిశే
ష్యవాచినాబిహ్యవిద్యాశబ్దేన విశేషణవాచినాసవః విద్యాపరిష్ఠాశ
శబ్దేనాపిబిహ్యవిషయకత్వం సిద్ధమిత్యాహ - భవతిఖల్వితి - సర్వవి
ద్యాపరిష్ఠా - సవః విద్యాపరిష్ఠాభూతావిద్యా, పరాభవతిఖలు -
పరవిద్యైవభవతీత్యక్షణః, సవఃవిద్యాపరిష్ఠాత్వంసవః విద్యాశ్చీయ
త్వమ్, జ్ఞాతవ్యేబిహ్యణిశృణ్వ జ్ఞాతవ్యాంతభావాద్బిహ్యజ్ఞానైకృ
త్వవిషకజ్ఞానాన్యంతభూతానీత్యక్షణః. తామెతామ్, దిష్టుఖాధర్మ
ముఖగురుముఖాత్ - చూషాముఖాథవప్రభృతిగురుముఖతః, ఆజ్ఞి
రోముశ్యగీతామ్ - అంగిరసాముచినాజ్ఞాతామ్ జిజ్ఞాసుశ్చైవకః, వినీ
తః - వినీతస్య, అంగిరసముపగతఃపరశ్రీశృచ్ఛదిత్యన్వయః,

కస్త్విజ్ఞాతృఇతి - కస్త్విజ్ఞాతౌసవః విదితమితిపర్యశృచ్ఛదితి
పూజేణాప్యయః, అయంఋషిశ్చవాక్యాథానువాదః, పశ్చవా
క్యానుపూహీతు (కస్త్విన్నభగవ) ఇత్యాదికా, బిహ్యజిజ్ఞాసమాన
స బిహ్యహిపరిష్ఠవ్యమ్, కస్త్విన్నభగవత్త్యన్వయకథంబిహ్యవిషయకత్వ
మిత్యత్రాహ - పరబిహ్యవిద్యైవేతి - పరబిహ్యవిద్యైవసర్వజ్ఞానస్యా
ధారభూతాభవతీత్యన్వయః, సవఃవిద్యాశ్చీయత్వవాచినా సవః
విద్యాపరిష్ఠాశబ్దేన అస్యాపరబిహ్యవిద్యాశ్చం సిద్ధపీతిభావః, తతః,
అత్రీవాక్యేబిహ్యశృష్టమిత్యన్వయః, (జ్యేష్ఠద్యై) ఇతివిద్యాద్వయం

మణిమల్లూషి కాఖ్యయా వ్యాఖ్యయాసహితా - తత్వరత్నావళిః ౧౨౯

భిన్నవిషయత్వేన ఇతరైర్వాక్యభూతమ్, పరవిద్యాపరమాత్మవిషయా
అథాంతరవిషయాలాపరవిద్యేతి. కై శ్చిత్కర్మజ్ఞానమపరవిద్యయా
బ్రహ్మజ్ఞానంపరవిద్యయేత్యుక్తమ్, తద్వాప్యప్రత్యక్షం ద్వేవిద్యే
త్యాదిశౌతవాక్యం వ్యాచక్షే - ద్వేవిద్యే ఇతి - ఇహపరాచాపరాచ
తిథేదాద్వేవిద్యేవేదితవ్యేభవతః, ఇతితంపాదకంపృతి అపరోమునిః
రాబ్రహ్మవిద్యామూచఇత్యన్వయః,

పరాపరశబ్దార్థంవివృణ్వో కస్యేమేవిద్యేజ్ఞాతవ్యే ఇతిజిజ్ఞా
సాంచపరిహరతి-బ్రహ్మజ్ఞానమితి-పరోక్షమ్, తదితరదపిచ-పృత్యక్షరూ
పమపిచ, బ్రహ్మజ్ఞానం ముముక్షురపేక్షణీయమితి, అస్య - ద్వేవిద్యే
వేదితవ్యేత్యాదికస్య, అంగిరోమున్యభిహితవచనస్య, అథఃస్సుధీభి
రవధేయఇత్యన్వయః, పరోక్షంబ్రహ్మజ్ఞానంకీదృశమ్, అపరోక్షంస
తతీదృశమ్, తయోమోక్షే అభ్యహితోపాయాః ఇతిశబ్దా
యామాహ - శాస్త్రాదితి - భగవతఃపరోక్షంజ్ఞానంశాస్త్రాత్ - సత్యం
జ్ఞానమనంతం బ్రహ్మత్యాదిశాస్త్రజన్యమ్, ఇతరత్ - భగవతోపరో
క్షజ్ఞానమ్, యోగజన్యమ్, తయోః - పరోక్షోపరోక్షయోర్మధ్యే
అస్యబ్రహ్మణః, ఇదమపరోక్షమ్, అపరోక్షజ్ఞానమ్, బ్రహ్మచారిస్తాపరా
యోభవతి - అభ్యహితోపాయోభవతీత్యర్థః.

అస్యైవబ్రహ్మపరోక్షస్య బ్రహ్మచారిశ్చ్యుతాయతావచ్ఛేదకం
భక్తిరూపావన్నత్వరూపం రూపాంతరమాహ-ఏతదితి - ఏతత్ -
ఇదమపరోక్షంబ్రహ్మజ్ఞానమ్, భక్తిరూపంస్వాదిత్యన్వయః, అస్యభక్తి
రూపత్వేప్రమాణమాహ - కథయతీతి - యమేవైషితి - యమే
వైషివృణుతేతేనలభ్యస్తస్యైవ అత్తావివృణుతేతనూపాన్వమ్) ఇతి
వాక్యమ్, అస్య - బ్రహ్మపరోక్షస్య, తదూపత్వంకథయతీహిత్యన్వ

యః, భక్తిరూపత్వం పరిపాదయతీత్యధః. ననుబ్రహ్మపరోక్షజ్ఞానైవ తత్ప్రసిద్ధాపరోక్షస్యబ్రహ్మజ్ఞానస్య క్వావయోగిత్యాశక్త్యా యామాహ - జ్ఞానమితి - వివేకాద్యుపకృతమ్, వినెకాదిసాధనసప్తకసహకృతమ్, ఆగమాదుదితమ్, ఆగమజన్యమ్, జ్ఞానమ్, తస్య హేతుః - బ్రహ్మపరోక్షస్య హేతుత్వధః. పరోక్షాపరోక్షభేదేన ద్వివిధసాక్షాత్పరమృద్ధయాచబ్రహ్మసాక్షాత్ప్రహేతుభూతే బ్రహ్మజ్ఞానపరిమాణమాహ - త్రోమితి తనుత్వాదిత - తమేతం నేదానుదచనై నబ్రహ్మణావిదిచంతియదైనదానైః ఇత్యాదికంచ, త్రోతంవాక్యమ్ తదిత్యాదిపారాణికోక్తిశ్చ - (తత్ప్రసిద్ధహేతుజ్ఞానశ్చైకమణోక్తం మహామునైః | ఆగమోక్తం వివేకాచ్చద్విధాజ్ఞానం తథోచ్యతే) ఇతి విష్ణుపురాణవచనంచ, ప్రాక్తేషాద్వివిధపరబ్రహ్మవిద్యాప్రభేదే, ప్రమాణమిత్యన్వయః,

తత్ప్రతిపరేత్యాదికౌతవాక్యస్యాధఃమాహ - తత్ప్రజ్ఞానమితి తత్ప్ర - పరోక్షాపరోక్షయోమధ్యే, పరోక్షంభగవతోజ్ఞానమ్, ఇహ తత్ప్రతిపరేత్యాదివాక్యంబూరితఇత్యన్వయః, అథ ప్రతిపరేత్యాదివాక్యస్యాధఃమాహ - అన్యచ్ఛేతి - అథపరేత్యాదికమ్, (అథపరాయయాతదక్షరమధిగమ్యతే) ఇత్యాదికమ్, వచనమ్ - వాక్యమ్, అన్యత్ - పరోక్షాదన్యత్, భక్తిరూపమపరోక్షమ్, బూరితఇత్యనుషంగణాన్వయః, యత్తదదేశ్యమిత్యాదివాక్యస్యాధఃమాహ - సంప్రాక్తమితి - యత్తదిత్యాదికవచన - యత్తదదేశ్యమగ్రాహ్యమిత్యాదికవాక్యే, పరోక్షాపరోక్షప్రభేదాత్ - ఇహద్వివిధవిజ్ఞానగోచరస్య అన్యపరబ్రహ్మణస్త్వరూపం సంప్రాక్తమిత్యన్వయః,

యథోగానాభిస్సృజతే - గృహ్యతేచ ఇతివాక్యస్యాధఃమాహ - కృత్స్నస్యేతి - ఉపరిప్రాక్తాన్యభేత్యాదితోవాక్యాజ్జగత్పూ

౧౯ నాభ్యాదిసీత్యా అస్తాద్యభివృద్ధిచిదుభయరూపస్యకృత్సృ
సౌత్పత్తిరుక్తా, ఇత్యన్వయః, తపసాచీయతేబ్రహ్మ ఇత్యాదివాక్యస్యా
థమామా - సంకల్పేనతి - ఇహపరలోకీయతేతపసేత్యాదివాక్యేస్థి
అస్యబ్రహ్మణోబహుస్యామితీద్యుద్విధన సంకల్పేనైవ ఇహజగత్సృష్టిం
ప్రాపాత్వన్వయః,

యస్సవజ్జ ఇత్యాదివాక్యస్యాథమామా - యస్సవేతి—
యంవివాచితస్యజగతస్సృష్టిసః భవతి, తమిత్యధ్యాహరః, తమ్, పౌప
శ్చోసృష్టి హేతుంధగవతసాసవజ్జ్యాదిగుణాఘమ్, యస్సవేత్యాది
వాక్యమ్ - యస్సవజ్జ సవవిదిత్యాదివాక్యమ్, వదతీత్యన్వయః,
తస్తాదేతద్బ్రహ్మనామరూపమన్నంచజాయతే ఇతివాక్యస్యాథమామా
తస్తాదిత్యాదీతి - తదుపరికథితం తస్తాదిత్యాదివాక్యమ్, నవజేత్తు—
నవజ్జాత్, తస్తాత్ - కారణాకారాద్యభివృద్ధిః, ఉల్లసన్నామరూప
మ్ - విభక్తనామరూపమ్; కార్యరూపమ్, కార్యాకారమ్, ఇదంబ్రహ్మ
వృథవతీతివదతీత్యన్వయః,

మంత్రేషుకమాణికవయోయాన్యపశ్యతానిత్రేతాయాం
బహుధాసంతతాని తాన్యాచరతనియతంసత్యకామాః) ఇత్యంతానా
మథమామా - మంత్రేష్వితి-కథితగుణనిధిమ్ - ప్రాక్తనవజ్జత్యా
దిగుణాకరమ్, వీనంసత్యంపూరుషమ్ - పెరిపుత్సంభిః - ప్రాప్తమిచ్చ
ద్భిః, పురుషే, ఇతరవిభజితేషువిరక్తైః, వెదప్రాక్తంపరాశ్రమసమ
నుగుణమ్, వణాశ్రమోచితమ్, కమా, మంత్రేష్విత్యాదివాక్యే
కార్యంబ్రహ్మతీత్యన్వయః - కర్తవ్యంబ్రహ్మతీత్యథః, ఏవమపంథా
త్యాదివాక్యస్యాథమామా - ఏషఇత్యాదినతి - ఏషఇత్యాదినా—
ఏషమపంథాఇత్యాదినా, ఏతత్కర్తాచారప్రకారమ్ - పూర్వాక్తక

మూఁసుస్థానపరికారమ్, శుభ్రమునికథితే - శౌతెస్తాతేచ, ఇహ
అశేషేకముఁగి, ఏకస్యాపిపరిహారేఏకస్యాపికముఁగిపరిత్యాగే, తది
తరత్సవమ్ - తదన్యత్సర్వంకముఁ, అఫలముక్త్యా-నిష్ఫలముక్త్యా
అయథావత్కమాచారస్తు- శుభ్రస్త్వత్సర్వకవిధిపరిహారకమాఁ
సుస్థానపరికారస్తు, అచర్యానమృతి-అనసుస్థానసమృతి-కథయిత్వా-
ప్రతిపాద్య స్తవాప్యేతే అదృశ్యాదివాక్యానామథమాహ -
స్తవాపీతి - స్తవాపీతివాక్యైః - స్తవాప్యేతే అదృశ్యాదుజ్ఞరూ
పాదిత్యాదివాక్యైః, బ్రహ్మజ్ఞానసహీనమ్ - బ్రహ్మజ్ఞానవిధురమ్, ఫల
రుచినహితమ్, ఫలాభినందినహితమ్, కమఁకువజ్ఞానానామ్ - కర్మాను
ష్ఠాత్మాణాంపుంసామ్, యనశ్చ అతీజగత్సామృతిముక్త్యా, తవశ్చ
ద్వైత్యాదివాక్యానామథమాహ - తవ ఇత్యాదివాక్యైరితి - పృ
థ్వైస్తవ ఇత్యాదివాక్యైః, బ్రహ్మజ్ఞానోపపన్నమ్ - బ్రహ్మజ్ఞానసహీ
తమ్, ఫలరుచివిధురమ్ - ఫలాభినందివిధురమ్, బ్రహ్మజ్ఞానాప్రిహేతు
మ్ - బ్రహ్మజ్ఞానాప్రిపాదనమ్, తత్కమఁ, అతీపునరప్యత్యంతంపరిశస్య
పరీక్ష్యలోకానిత్యాదివాక్యస్యాథమాహ - వీతరాగస్యేతి - ఇహ
కమాధీనైషుభోగేషు, వీతరాగస్య- వైరాగ్యయుక్తస్య ఇహకమఁ
గానముచితాంబ్రహ్మవిద్యాంజ్ఞానోపుంసః, పరంగురూణాముపసత్తి
మిహపరీక్ష్యేత్సుక్త్యా - పరీక్ష్యలోకానిత్యాదినా సమిత్పాణిఃశోభి
యంబ్రహ్మనిష్ఠమిత్యంతేనోక్త్యా.

తదేతత్సత్వమిత్యాదికస్యసోఽవిద్యాగ్రిందివికిరతీహసో
మ్యేత్యంతస్యవాక్యస్యాథమాహ - సోమ్యేత్యన్తాదితి - సోమ్యేత్య
న్తాత్ (సోవిద్యాగ్రిందివికిరతీహసోమ్య) ఇత్యంతాత్, తదిత్యాద్య
భిహితవచనాత్. (తదేతత్సత్వమ్)ఇత్యాదికాత్కథితవాక్యాత్, పృ
థ్వైస్తవభూతయోన్యక్షరస్యబ్రహ్మజ్ఞానాగకథితనుగుణైస్తాథమ్—

పూర్వమను కైస్సుగుడై స్సహ, అస్యాఖిలస్య - అస్యసర్వస్యప్రప
 ఛస్య ఆత్మత్వాద్విశ్వరూపత్వమ్- ఆత్మతయావిశ్వరూపత్వమ్, అస్య
 అస్యప్రపఛస్య, అతః - అస్మాద్భివృద్ధాః, ఉదయమపి - ఉత్పత్తిమపి
 విస్పష్టమ్ - సుస్పష్టమ్, ఉత్త్వా - అభిధాయ, ఆవిసన్నిహితమిత్యా
 దివాక్యస్యాథామాహ - ఆవిసన్నిత్యాదికై రితి - ఉపనిషదివరత్యో
 పదిప్తేః - ఉపద్యుపదిప్తేః, ఆవిసన్నిత్యాదికైః - (ఆవిసన్నిహితంగు
 హాయామ్) ఇత్యాదికై వాక్యైః, అవ్యాకృతతః- ప్రకృతే, ఇతరతః
 అన్యస్మాత్, పూరుషాత్ - జీవాత్, అన్యస్య- పరస్య, స్వసదనపరమ
 వ్యోమ్ని - స్వస్థాన భూత పరమాకాశే, స్థితస్య, ఉదా
 నందసింధోః - అతిశయితానందసాగరస్య, అక్షరస్య - అక్షరబ్రహ్మ
 ణః, హృదైశ్చ - హృత్ప్రదేశే, ధ్యానరీతిమ్ - ధ్యానప్రకారమ్, ఇహ
 అస్మిన్ధ్యానై, పరంభక్తిరూపత్వమ్, అన్యోపసీనస్య - ఉపాసకస్య,
 అవిద్యావిలయముఖపరబ్రహ్మనిత్యానుభూతిమ్ - అవిద్యానాశపూర్వ
 కం పరబ్రహ్మణానిత్యానుభవమ్, బ్రహ్మణానమానమ్, సంకీర్త్య -
 ప్రతిపాద్య, ఉపసమహారి - ఉపసంహృతమ్, ఏవంసౌత్రోహేతుద్వ
 యేనవిశేషణంప్రపశ్యతమ్, ఉదితం హేతుం హేత్వంతరేణ సహాను
 వదన్ సాధ్యాథానఘటయతి- ఉక్తవైశిష్ట్యభేదవ్యాహారాభ్యామితి
 తతః, ఉక్తవైశిష్ట్యభేదవ్యాహారాభ్యామ్ - ఉక్తవిశేషణభేదవ్యవదే
 శాభ్యామ్, అస్మిన్ప్రకరణే, అవ్యక్తపుంసః - అవ్యక్తపురుషయోః
 బుద్ధిః - ప్రతీతిః, నౌచితా- నవక్రుముచితైత్యర్థః.

[శ్రీ || భేదవ్యవదేశోపహితాభ్యాంపరస్యబ్రహ్మణాప్రతిపాద్యతే
 దిప్ర్యావ్యామూతఃపురుషస్సబాహ్యభ్యంతరోహ్యః (అపాణో
 వ్యామనాశ్శుభ్రోవ్యాక్షరాత్పరతఃపరః) ఇత్యాదిభిః; అక్షతాదవ్యా

కృతార్థరోయస్సమప్తిపురుషః తస్మాదపిపరభూతోఽదృశ్యత్వాదిగుణకొక్షరశబ్దాభిహితఃపరమాత్మైత్యథః. అశ్నుతేఽతివా నక్షరతీతివా అక్షరమ్, తదవ్యాకృతేపి స్వవికారవ్యాప్త్యావాసహదాదీనన్నమానరాభిలాపయోగ్యక్షరణాభావాజ్ఞా అక్షరత్వంకథంబిదుపపద్యతే,

శ్లో. భేదోక్తిశ్చాపితాభ్యాం భగవతిశుపకబ్రహ్మణీ
హస్తీదిప్యా హీత్యాదావాక్యజాతేఽక్షరతత్త్వహప
రంజీవముక్త్యాతతోన్యత్ । బ్రహ్మైత్యుక్తంయద
త్రాక్షరపదముదితం తత్ప్రధానసితస్యవాప్త్యాస్వీయే
వికారేశ్చతత్త్వవికృతేవజనాద్వామహద్వత్ ॥

ఆ । అథభేదవ్యవదేశంప్రవచ్ఛయతి . భేదోక్తిశ్చేతి—

టీ. ఇహభగవతిపరబ్రహ్మణి, దిప్యాహీత్యాదావాక్యజాతే - (దిప్యాహ్యమూతః పురుషస్సకాశ్యభ్యంతరోహ్యజః । అపానిహ్యమీనాశ్చభౌహ్యక్షరాత్పరతఃపరః) ఇత్యాదివాక్యజాతే, తాభ్యామ్ - ప్రధానపురుషాభ్యామ్, భేదః కేనవాక్యేనప్రతీయతే ఇత్యత్రాహ - అక్షరతత్త్వేతి . ఇహ - అక్షరాత్పరతఃపరఇత్యత్రాహ, అక్షరతః - ప్రధానాత్, జీవమ్, పరమ్ - భిన్నమ్, ఉక్త్యా, తతః - జీవాత్, బ్రహ్మఅన్యదిత్యుక్తమ్, అక్షరపదస్యకథంప్రధానపరత్వమిత్యత్రాహ . యదత్రేతి - అత్ర అస్మిన్వాక్యే, యదక్షరపదముదితమ్, ఉక్తమ్, తత్ప్రధానేపి, భవతీత్యధ్యాహరః, కయావృత్తత్యాతస్య ప్రధానపరత్వమిత్యత్రాహ - తస్యేతి - తస్య - ప్రధానస్య, స్వీయేవికారే - స్వవికారభూతేమహదాదా, వ్యాప్త్యా, అశ్నుతేఽతి - అశ్నుతే - ఇతివృత్తత్యా, అశూన్యాప్త్యావీతి అశూణాతోవాన్యప్రథమకతాత్ తే ప్రధానస్వస్వలికాకభూతమహదాదావ్యాప్తత్యా

దక్షరత్వమితిభావః, సక్షరతీత్యక్షరమితి పుష్పత్వత్వంతరేణాపి అక్షర శబ్దస్య ప్రధానపరత్వమాహ - వికృతైరితి - మహద్వత్ - మహాదా దిసత్, వికృతైః - నామాంతరాధిలాపయోగ్యవికారాత్, వజ్రనా ద్యా - శూన్యతయానా, ప్రధానపరత్వక్షరపదంభనతీతిపూర్వేణా న్యాయః.

నూ । * రూపావన్యాసాచ్చ *

శ్రీ । (అగ్నిమూర్ధాచక్షుషీ చంద్రీసూర్యాదిశశ్చోత్రై వాగ్విష్ణుతాశ్చవైదాః । నాయుఃప్రాణాహృదయంవిశ్వమన్యపద్భ్యాం పృథివీహ్యేషనవజగతాంతరాత్తా) ఇతీదృశంరూపం సవభూతా చ్చరాత్తేనఃప్రమాత్తేనవసంభవతి అతశ్చపరమాత్తా.

శ్లో । రూపావన్యాసతశ్చాప్యదిత్యహవరః పూరుషో నెతరాత్తావగ్నిమూర్ధేతిరూపంభవతి భగవతో హ్యగ్నిమూర్ధాదిగీతయే । ౧౨౩ ।

అ ॥ హేత్వంతరేణాప్యక్తప్రకరణస్య పరమపురుషపరత్వం వ్యవస్థాపయతి - రూపావన్యాసత్యతి—

టీ । ఇహూదితః - అగ్నిప్రకరణేఉక్తః, పరఃపూరుషః పరమపురుషః - ఇతశాతేన - ఉక్తా ప్రధానపురుషేన, కుత్యత్యతాహ - రూపావన్యాసత్యతి - రూపావన్యాసతశ్చాపి— రూపస్య - భగవతోసాధారణవిగ్రహస్య, ఉపన్యాసతశ్చాపి - ప్రతి పాదనాదపీత్యథః, కింతజూపమ్, కుతీతప్రతిపాదితమిత్యతాహ అగ్నిమూర్ధేతి - అగ్నిమూర్ధేతి (అగ్నిమూర్ధాచక్షుషీచం ద్రీసూర్యాదిశశ్చోత్రైవాగ్విష్ణుతాశ్చవైదాః । నాయుఃప్రాణాహృ దయంవిశ్వమన్యపద్భ్యాంపృథివీహ్యేషనవజగతాంతరాత్తా) ఇతివా

శ్చై. గీతమ్ పఠిపాదితమ్, అగ్నిమూర్తాఽది - అగ్నిశిరఃపఠితమ్,
రూపమ్, భగవతోహి భవతీత్యన్వయః. పరమాత్మనవసంభవత్యుభయః.

* ఇత్యదృశ్యత్వాధికరణంసమాప్తమ్ *

—(౦)—

నూ ! * వైశ్వానరస్సాధారణశబ్దవిశేషాత్ *

శ్రీ || ఇదమామనంతిచ్ఛన్దోగాః (ఆత్మానమేవేమంవై శ్వాన
రంసంపఠిత్యధ్యేషితమేవనోబూహి) ఇతివీక్రిమ్య (యస్యైతమే
పంపాదేశమాత్రమభివిమాన మాత్మాసంవై శ్వానరముపాస్తి) ఇతి
తత్తీసంకేహః, కిమయంవై శ్వానరఆత్మాపరమాత్మైతిశక్యనిణయః,
ఉతనైతి, కింపాప్తమ్ అశక్యనిణయైతి కుతః, వై శ్వానరశబ్దస్య
చతుర్వేద్యభేదము ప్రియోగదశనాత్, జాతరాగ్నాతావత్ (అయ
మగ్నివై శ్వానరోయేనెదమన్నంపచ్యతే యదిదమద్యతే తస్యైష
ఘోషోభవతి యావదేతత్కణావపిధాయశృణోతి సయదోత్క్రమి
ష్యన్యవశి నై సంఘూషంశృణోతి) ఇతి, మహాభూతత్వతీయచ (విశ్వ
స్థాఅగ్నింభవనాయదేవావై శ్వానరంకేతు మహ్నమకృణ్వో) ఇతి.
దేవతాయాంచ (వై శ్వానరస్యనుమతౌప్యామరాజాహికం భవనా
నామభిశ్రీః) ఇతి, పరమాత్మనిచ (తదాత్మన్యవహృదయేగ్నావై
శ్వానరేప్రిస్యత్) ఇతి (సవప్తవై శ్వానరోవిశ్వరూపఃప్రిణోగ్నికు
దయతే) ఇతిచ, వాక్యోపకరీమాదిషూపలభ్యమానానిలింగానిసర్వా
నుగుణతయానైతుంశక్యానీతి.

శ్లో || ఛన్దోగాఃప్రిహురాత్మానమితితు సముపకరి
మ్యవై శ్వానరరాత్మోపాసాంసందిహ్యతేతి శ్చుత
ఇహాకిమయంవాచివైశ్వానరాత్మా । నిగ్గేతుంశక్య

ఆత్మావరమృతినమ్రోతేతి కింపాప్రమతీపాప్రన్నై
వేతికస్తాత్కథయతిచతుర్థాన్వివైశ్వానరోక్తిః ॥

జ్యోతిఃకౌఠేయమగ్నిం పరమపురుషమవ్యగ్నిదైవఞ్చ
తస్తాన్నిశ్చైతున్నైవశక్యః పరమపురుషఞ్చత్యతీవై
శ్వానరాత్మా । కౌఠేయజ్యోతిరాహస్సుటమియమ
యమిత్యతీ వైశ్వానరోక్తివిశ్వస్తాఅగ్నిమిత్యాదిక
వచసీపునస్సహభూతంత్వతీయమ్ ॥ ॥

దైవంవైశ్వానరస్యేతితువచసి తదిత్యాదికబ్రహ్మసా
చ నేతుం శక్యంహిసర్వానుగుణమిహపునఃపరీకృ
మస్థంతులింగమ్ । ॥ ౧౨౫౪ ॥

టీ । ఏవంత్రైలోక్యశరీరత్వేనపరమాత్మత్వేనాధితే తాదృ
శశరీరత్వం తద్వ్యతిరిక్తస్వాపిశూయతెత్యతిశబ్దయోత్థానాతే సంగ
తిః, పరీకృతస్యత్రైలోక్యశరీరకేపరమాత్మత్వస్య సాధనాదుపాప్లాతా
తీనంగతిబోధ్యాః; విషయమాహ - ఛన్దోగాఞ్చితి - ఆత్మానమితితు
సముపకీమ్య - (ఆత్మానమేవేమంవైశ్వానరంసంపరీత్యధ్యపితమేవ
నోబూహి) ఇతిపరీకీమ్య, వైశ్వానరాత్మోపాసామ్ - (యస్యైవత
మేవంపాదేశమాతీమభివిమానమాత్మానం వైశ్వానరముపాస్తే)
ఇత్యుక్తంవైశ్వానరాత్మోపాసనమ్, ఛన్దోగాఃపావరిత్యన్వయః,
అధ్యేషీత్యస్య (ఇక్ష్వరణి) ఇతి స్మరసి - ఉపాస్యేఇత్యర్థః, య
ద్వా, ఇహగతౌగత్యర్థాబుద్ధ్యర్థాః. అవగచ్ఛసీత్యర్థః. యద్యపి
(కొనఆత్మాకింబిప్లే) తి ఆత్మబ్రహ్మశబ్దాభ్యాముపకీమా దుప
సంహారస్య తదానుగుణ్యేననయత్వా న్నసందేహాదయః, తథాపి
సమానపరీకారణేవాజననయే అగ్నివైశ్వానరశబ్దాభ్యాముపకీమా

తే సంశయస్సంభవతీత్యభిప్రాయగాహ - సందిహ్యతఞ్చి - ఇహవా
చి - అస్థివాక్యే, శుతోయంవైశ్వానరాత్మా పరమత్యైతి నిజే
తుంశక్యః ఉతనవేతి అతీసందిహ్యతఞ్చిత్వన్వయః, అనయోగోట్యః,
కింప్రాప్తమితి పృచ్ఛతి - ప్రాప్తమితి - అతీ - అనయోగోట్యః,
కింప్రాప్తమ్ - కాకొటిఃప్రమితకొటితయాప్రాప్తేత్యర్థః. నిషేధకొ
టిమవలంబ్య పూర్వపక్షమాహ - ప్రాప్తమితి - నైవేతిప్రాప్తమి
త్యన్వయః, తతీహేతుంపృచ్ఛతి - కస్తాదితి - ఉత్తరయతి - కథయ
తీతి - వైశ్వానరోక్తిః - వైశ్వానరశబ్దః, చతురోఽర్థాః - వక్ష్య
మాణమథాచతుష్టయమ్, కథయతిహి ప్రతిపాదయతిహిత్యర్థః.
చతుష్స్వప్నథేషువక్ష్యమాణేషు వక్ష్యమాణీర్త్యావైశ్వానరశబ్ద
స్యప్రయోగదశనా దయమేవాథ ఇతినిశ్చేతు న్నశక్యతఞ్చిభావః

కేతెలభాఞ్చిత్వతాహ - జ్యోతిరితి - కాక్షేయంజ్యోతిః -
జాతరంజ్యోతిః, అగ్నిమ్ - మహాభూతతృతీయమ్, పరమపురుషమపి
పరమాత్మానమపి, అగ్నిదైవంచ - అగ్నిదైవతామపి, కథయతిహితి
పూర్వోక్తాన్వయః, నిగమయతి - తస్తాదితి - తస్తాత్ - చతుష్స్వ
థేషు వైశ్వానర శబ్దస్యప్రయోగదశనాత్, అతీ - అస్థివా
క్యే, వైశ్వానరాత్మా - వైశ్వానరశబ్దవాచ్యః, పరమపురుషఞ్చి—
పరమాత్మైతి) నిశ్చేతునైవశక్యతఞ్చిత్వన్వయః, చతుష్స్వథేషువై
శ్వానరశబ్దప్రయోగంస్వమతముదాహరతి - కాక్షేయజ్యోతిరితి—
అయమిత్యతీ - (అయమగ్నివైశ్వానరోయేనదమన్నంపచ్యతే
యదిదమద్యతే తస్మైషఘోషోభవతి యావదేతత్కర్ణావపిధాయ
శుగోతినయదోత్కృమిష్యథవతి నై సంఘోషంశుగోతి) ఇతి
వాక్యే, ఇయంవైశ్వానరోక్తిః, స్ఫుటంకాక్షేయజ్యోతిరాహిత్యన్వ
యః, మహాభూతతృతీయేవైశ్వానరశబ్దప్రయోగముదాహరతి—

విశ్వస్తా ఇతి - విశ్వస్తా అగ్ని మిత్యాదికవచసి - (విశ్వస్తా అగ్నిం భువనాయ దేవావై శ్వానరం కేతుమహ్ని మకృణ్వత్) ఇతివాక్యే, సా - వై శ్వానరోక్తిః, తృతీయం భూతమాహేత్యన్వయః,

దైవతాయాం బ్రహ్మణి చ వై శ్వానరశబ్దప్రయోగముదాహరణి - దైవమితి - వై శ్వానరస్యేతి తువచసి వై శ్వానరస్య సుమతౌ స్వామిరాజాహికం భువనానామభిశీః) ఇతివాక్యేతు, సా - వై శ్వానరోక్తిః, దైవమ్ - అగ్ని దైవతామ్, ఊచ- ఆహేత్యథః, తదిత్యాదికవచసి - (తదా త్తస్యేవ హృదయే గ్నా వై శ్వానరే ప్రాప్యత్) ఇతివాక్యే, సా బ్రహ్మచైత్యన్వయః, ప్రయోగ సాధారణ్యాతిరిక్తేషు త్రైతాగ్నికల్పనాదిషు ఆత్మబ్రహ్మశబ్దాదిషు చ ప్రతీయమానైషు కథం శక్యనిర్ణయత్వతదభావనం దేహాక్తిరిత్యతాహ- నేతుం శక్యమితి. ప్రకృమస్థం లింగం నై. వాక్యోపకృమస్థం లింగంతు, సర్వానుగుణమ్-నిరుక్తాథకచతుష్టయానుగుణమ్, నేతుం శక్యం హేత్యన్వయః, కాల్పనికం త్రైతాయావత్వం సర్వత్ర సంభవతి, బ్రహ్మగ్ని శబ్దామిథః ప్రతిబంధకత్వాదనిధానకౌ, అన్నాదనరూపం ఫలఞ్చ సర్వతోపపన్నమితి భావః.

శ్రీ || ఏవం ప్రాప్తై అభిధీయతే వై శ్వానరస్సాధారణశబ్దవిశేషాత్, వై శ్వానరః పరవీవాత్తా, కుతః, సాధారణశబ్దవిశేషాత్, విశేష్యత ఇతి విశేషః, సాధారణస్య వై శ్వానరశబ్దస్య పరమాత్మ సాధారణైథేమైవిశేష్యమాణత్వాదిత్యథః, తథాహి దేవమన్యవాదయః పఞ్చమైమమహమ్ యస్స మేత్య కొన ఆత్మాకింబ్రహ్మైతి విచార్య (ఉద్దాలకౌ హ వై భగవంతోయమారుణిస్సంప్రతీమమాత్మానం వై శ్వానరమధ్యేతి తంహస్తాభ్యాగచ్ఛామః) ఇతి ఉద్దాలకస్య వై శ్వానరాత్మవిజ్ఞానమవగమ్యతమభ్యాజగ్ముః, సచోద్దాలకః ఏతావై శ్వానరాత్మవిజ్ఞానూనభిలక్ష్మ ఆత్మనశ్చ తత్రాకృత్స్నవేదిత్వం మత్వా

(తామోహావాచ అశ్వపతివైభవగవంతోయం కేకయస్సంప్రీతి
మమాత్మానం వైశ్వానరమధ్యేతి తంహంతాభ్యాగచ్ఛామః) ఇతి,
తేహోద్దాలకపద్మాస్తమశ్వపతిమభ్యాజన్తుః, సచతామహాషీకాయ
థాహాంపుథగభ్యచక్య (నమేస్తేన) ఇత్యాదినా (యక్ష్యమాణా
హవైభవగవంతోహమస్తీ) త్యంతేన ఆత్మనాప్రతిస్థతయా ప్రతిగ్రీ
హయోగ్యతాం జ్ఞాపయన్తేన బ్రహ్మవిద్భిరపి ప్రతిపిద్ధపరిహరణీయ
తాం విహితకమకతవ్యతాఞ్చ ప్రజ్ఞాప్య (యావదేకైకస్తా
ఋత్విజేధనందాస్యామి తావద్భగవద్యోదాస్యామివసంతుభవంతః)
ఇత్యత్రాచత్ , తేచముముక్షుశ్రేవైశ్వానరమాత్మానం జిజ్ఞాసమానా
స్తమేవాత్మానమస్తాకంబూహీత్యత్రాచక్ , తదేవంహంఆత్మాకింబ్రీ
హ్నేతి జీవాత్మనామాత్మహంతంబ్రహ్మజిజ్ఞాసమానైస్తజ్జమన్సిచ్చ
ద్భివైశ్వానరాత్తజ్జనకాశమాగమ్య పుచ్చ్యమానావైశ్వానరాత్తా
పరమాత్మైతిపిజ్ఞాయతే, ఆత్మబ్రహ్మశబ్దాభ్యాముపకీమ్య పశ్చాత్
సర్వత్ర ఆత్మవైశ్వానరశబ్దాభ్యాంవ్యవహారాచ్చ బ్రహ్మశబ్దస్థానెనిది
శ్యమానావైశ్వానరశబ్దోబ్రహ్మేవాభిధత్తేఇతి విజ్ఞాయతే, కిచ్చ (స
సర్వేశులోకేషుసర్వేశుభూతేషు సర్వేశుస్వాత్మనస్సమత్రితద్యథేషీ
కతూలమశ్నాప్రారంభమాయేత ఏవంహంస్యసర్వేశుస్త్వానఃప్రదూ
యంతే) ఇతిచవక్ష్యమాణంవైశ్వానరాత్మవిజ్ఞానఫలంవైశ్వానరాత్మా
వంపరంబ్రహ్మేతి జ్ఞాపయతి—

శ్లో ॥ ఏవంప్రాప్తైసమాగ్ధీయతేఽహంసరమాత్మైవ వై.

శ్వానరోయం సాధారణ్యాశ్చవైశ్వానరగిరణహతు
బ్రహ్మధమైవిశేషాత్ ॥ ఉక్తివాక్యవత్కయా
నాపునరియమిహతుబ్రహ్మధమైరుపాత్మైవక్తి బ్రీ

హ్మేవనాన్యత్కథమపిజరజ్జ్యోతిరాద్యంతథాహి ॥ ౧ ॥

చక్రీయైకత్వాదిమశేఽం పునరిమముపమన్వాన్వత్తజ్ఞా-
ద్యామునీద్వైవిధ్యామైకోన ఆత్మాకిమితిచపరమంబ్రీ-
హ్వవేదాంతవేద్యమ్ । సంపృత్యధ్యేతివై శ్వానరమము-
మయముద్దాలకోహరుణివైకగచ్ఛామస్తన్వీతిమేత-
మనుయయురముంతలేజ్జ్ఞానమానాః ॥ ॥

జ్జ్ఞానూసోపివై శ్వానర మముమభిలక్ష్యాత్తనూకృ-
త్సన్విత్త్వంమత్వాప్రావాచ వై శ్వానరమితరసకా-
శాత్తుజ్జ్ఞానమానాః । అధ్యేత్యేనంమహంతోఽశ్వప-
తిరిహవునఃకేకయస్తంతూయామ స్సాస్తాకంనక్షే-
శ్వానరమితి సహతేనైవతంబగ్గురతే ॥ ॥

అభ్యచైత్యతాన్యథాహాఽం పృథగధనసమైసైనఇ-
త్యాదినాస్తీత్యంతేన జ్ఞాపయన్స్వంప్రసహితత-
యాదోవ్యమాదాతుమహమ్ । త్యాజ్యత్వంబ్రీ-
హ్వనిష్ఠేరపిపరిహరణీయస్యసత్కమః కతన్వత్వశ్చ-
జ్ఞాపయిత్యాతదనుసతుమునీంస్తా వసంత్యేత్యవ్రా-
చత్ ॥ ॥

దాన్యామ్యైకై కఋత్విగ్విషయధిహాధనం యావదేత-
ద్భవద్భ్యోదాన్యామిత్యవ్యధై తేతమను సమవదన్-
కేకయంమోక్షకామాః । బ్రూహ్యాస్తాకంతు-
వై శ్వానరమితితు తతఃకొనఆత్మేతిజీవాత్తాత్తానంబ్రీ-
హ్వజ్జ్ఞానుభిరిహతదభిజ్ఞేచ్ఛుభిఃశృచ్ఛ్యమానాః ॥ ॥

ఏతేనైశ్వానరాత్తజ్ఞానికటఉదితోభాతివై శ్వానరా-
త్తేత్యేవాత్తబ్రీహ్వశబ్దా పృథమమభిహితావళివై

శ్వానరోక్తిః । హోక్తాంతేబిహ్నశబ్దస్థలఇతిభవతీయ
 న్నువాగ్బిహ్ననిష్ఠాశస్తాదైవశ్వానరోయం భవతిహిప.
 రమాత్తైవనహోక్తమన్యత్ ॥ ॥

కీర్త్యైతజ్జేసనవేషిత్వివచసిఫలం వక్ష్యమాణంతది.
 త్యాదాచ బిహ్నైవవైశ్వానరఇతిగమయెద్భిహ్న వై
 శ్వానరోతః । ॥ ॥

అ ॥ సిద్ధాంతమాహ - ఏవంహోస్తఇతి—

టీ ॥ ఏవంహోస్తై - ఏవంపూర్వపక్షేహోస్తై, సమాధీయతే
 పూర్వపక్షః పరిహీయతఇత్యర్థః- ఇహాయమ్, వైశ్వానరః —
 వైశ్వానరశబ్దవాచ్యః, పరమాత్మైవ - ఇదంచపృతిజ్ఞావాక్యం సూత్రీ
 ఛేనవైశ్వానరఇతిశబ్దేనఫలితమ్, పరమాత్మైవేతి సూత్రేతిధ్యాహార
 ణలబ్ధమ్, సాధారణశబ్దవిశేషాదితి సూత్రీస్థపశ్చిమ్యంతలభ్యంహే
 తుమాహ సాధారణ్యాశ్చైతి- సాధారణ్యాశ్చ - పరమాత్మైతరసాధా
 రణ్యాఅపి, వైశ్వానరగిరః - వైశ్వానరోక్తే, ఇహ- అస్మిన్వాక్యే,
 బిహ్నధమైః- బిహ్నసాధారణధమైః, విశేషాత్-విశేష్యమాణత్వా
 దిత్యర్థః. ఉక్తమేవాధాంవిపుణాతి ఉక్తిరితి - ఇహ, ఉహాత్తై
 ఉక్తే, బిహ్నధమైః, వ్యావర్త్యమానా - ఇతరవాచిశబ్దభ్యావ్యా
 వర్త్యమానా, ఇయముక్తిః - వైశ్వానరోక్తిః, బిహ్నైవపక్షి, అన్య
 జ్జకరబ్యాతిరాద్యం కథమపినవక్తీత్యనుపంగణాన్వయః, కథంబిదపి
 పృతిపాదయతీత్యర్థః, కేపునసైబిహ్నధమాః, యైరియముక్తివి-

శైవ్యతే, ఇత్యత్రో ఇదంప్రకరణంవై శ్వానరేఖాప్రసాధారణధర్మా-
న్వయపరంప్రస్తాతి - తథాహీతి ఉపమన్వాన్వితృజాద్యాః - ఔపమ
న్యవాదయః, పశ్యేమేమునీంద్రామహాశయాః, యుక్తాః - సమేతాః,
కౌనలత్తా వేదాంతనెద్యంపరమంబ్రహ్మకీమితిచ విమర్శంచకుః—
విచారంచకురిత్యథః, తదనంతరంకిమకుర్వన్నిత్యత్రాహ - సంప్ర
తీతి - అయమారుణిరుద్దాలకః, సంప్రత్యముంవై శ్వానరమధ్యేతి, తం
గచ్ఛామితి తత్రాముంజిజ్ఞాసమానామితమనుయయః - తముద్దా
లకమనుజగ్గురిత్యథః.

తదనంతరముద్దాలకః కిమకరోదిత్యత్రాహ - జిజ్ఞాసూనితి—
సోపి - ఉద్దాలకోపి, అముంవై శ్వానరమ్, జిజ్ఞాసూ - జ్ఞాతుమి
చ్ఛామునీన్, అభిలక్ష్య - జ్ఞాత్వా, ఆత్మనః - స్వస్య, లకృతన్న
విత్త్వమ్ - వై శ్వానరస్యకృత్స్వస్య పరిజ్ఞానాభావమ్, మత్వాలతపవ,
ఇతరసకాశాత్ - ఇతరస్యసకాశాత్ వై శ్వానరంజిజ్ఞాసమానః - జ్ఞాతు
మిచ్ఛన్, ప్రోవాచ - అవాదీదిత్యథః. కథమత్రాచదిత్యత్రాహ—
అధ్యతీతి - హేమహాంతః, వీనమ్, వై శ్వానరమ్, ఇహలశ్వపతిఃకేక
యః, అధ్యేతి, తంయాయః, సోస్తాకంవై శ్వానరంవక్త్రీ ఇతిప్రోవాచ
తిపూర్వేణాన్వయః, తదనంతరమేతేకిమకుర్వన్నిత్యత్రాహ - సహ
తి - ఏతేమునయః, తమ్ - కేకయమ్, తేనసహైవ - ఉద్దాలకేనసాక
మ్, జగ్గుః - అగచ్ఛన్నిత్యథః.

తదనంతరంకేకయఃకిమకరోదిత్యత్రాహ - అభ్యుచ్యేతి—
సః - కేకయః, ఏతాన్ - మునీన్, యథాహమ్ - యథాయోగ్య
మ్, పృథక్ - ప్రత్యేకమ్, అభ్యుచ్య - ఘోషయిత్వా, అథ- అనంత
రమ్, సమేదైవత్యాదినా అస్తీత్యంతేన - (సమేదైనాజనపదేన
కదరోన్యసమద్యపానానాహితాగ్నినా విద్యాన్నపై వరీపై వరిణీకుతో

యత్కమణాహవై భగవంతోహమస్మి) ఇత్యంతేనవాక్యేన, స్వమ్-
 ఆత్మానమ్, ప్రతసహితతయా - యజనాపయికప్రతనిష్ఠతయా, దృ-
 వ్యమాదాతుమహమ్ - దృవ్యప్రతిగ్రహయోగ్యమ్, జ్ఞాపయన్
 ప్రకాశయన్, ఇదచ్ఛధనందాస్యామిత్యగోవత్సమానాస్యధనప్రదా-
 నస్యప్రతిగ్రహేహేతుతయోక్తమ్, బ్రహ్మనిష్ఠేరపి - బ్రహ్మవిద్భిరపి
 పరిహరణీయస్య - నిషిద్ధస్యకర్మణః, త్యాజ్యత్వమ్ - పరిత్యాజ్య-
 త్వమ్, సత్కర్మకర్తవ్యత్వచ్ఛ - విహితకర్మణానుష్ఠేయత్వచ్ఛ,
 జ్ఞాపయిత్వా - ప్రకాశ్య, స్వస్యనిషిద్ధకర్మపరిత్యాగోవిహితకర్మా-
 నుష్ఠానచ్ఛ ప్రాచ్యమానంబ్రహ్మవిదామపిమునీనాం తథావస్థితజ్ఞాప-
 నార్థమితిభావః, తదనః - తదనంతరమ్, సః - కేశయః, తా-
 మునీనావసంత్యిత్వప్రాచత్ - వసంత్యిత్వవాదిదిత్యర్థః. ఇహ, ఏకై-
 కఋత్విగ్విషయే - ఏకైకస్మైఋత్విజే, యావద్ధనందాస్యామి, ఏతద్భ-
 వద్భ్యోదాస్యామిత్యస్యప్రాచదితిప్రావేశానాస్యయః, తదనంతరమే-
 తెకిమకువన్నిత్యత్రాహ - అథేతి - అథ అనంతరం, మోక్షకా-
 మాః, ముముక్షువః, ఏతే - మునయః, అస్తాకంవై శ్వానరంబూహీ-
 తి, తంకేశయమ్, సమవదన్ - అప్రాచన్నిత్యర్థః. ఏతావతాప్రక-
 రణస్యకథాసమ్యగుపపాదితా, తతఃకింప్రకృతస్యేత్యత్రాహ - తత-
 ఇతి - తతః - తస్మాత్, కొనఆత్మైతి జీవాత్మాత్మానంబ్రహ్మజ్ఞానుభిః,
 తదభిజ్ఞచ్ఛుభిః - తదభిజ్ఞఃపురుషంకామయమానైః, ఏతైః, వైశ్వ-
 నరాత్తజ్ఞనికట - వైశ్వనరాత్తజ్ఞస్య కేశయస్యసకాశే, పృచ్ఛ-
 మానః - ఉదితః - ఉక్తః, వైశ్వనరాత్తైత్యవభాతీత్యన్వయః, జీవా-
 త్మాత్మత్వం బ్రహ్మత్వ మిత్యాదయోధర్మాస్తత్రవైశ్వనరోక్తివ్యా-
 వర్తకాఇతిభావః, నిరుక్తబ్రహ్మధర్మైవావ్యవర్తమానాయావై

శ్వాసరోక్తైర్వాచ్యః పరమాత్మైవేతిసూత్రాభిప్రాయః, అత్రవై శ్వా
సరశబ్దస్యస్థానప్రమాణేనాపిబ్రహ్మపరత్వమాహ - ఆత్మబ్రహ్మశబ్దావితి
అత్ర. అస్మిన్వాక్యే, ప్రథమమ్ - ప్రకృమే, ఆత్మబ్రహ్మశబ్దౌ, అభిహితౌ -
పఠితౌ, అంతే - నిగమనే, బ్రహ్మశబ్దస్థలే - బ్రహ్మశబ్దస్థానై,
వైశ్వానరోక్తిః - వైశ్వానరవాక్, ప్రాక్తా - పఠితా, ఇతి - ఇత్యుతో
హేతూః, ఇయంవాక్ - వైశ్వానరోక్తిః, బ్రహ్మనిష్ఠాభవతి - బ్రహ్మ
వాదినీభవతి, తస్మాత్, అయంవై శ్వాసరః - వైశ్వానరశబ్దవాచ్యః,
పరమాత్మైవభవతి, నాన్యత్ప్రొక్తమ్ - ప్రొక్తమన్యత్ - ప్రొక్తమ
గ్నాదీకమ్, స - సభవతీత్యర్థః.

హేత్వంతరేణాపివైశ్వానరశబ్దస్యాత్రబ్రహ్మపరత్వమాహ —
కిచ్చాతి - ఏతజ్జై - వైశ్వానరవిద్యానిష్ఠే, ససర్వేష్యతివచసి - (సస
ర్వేషులోకేషు సర్వేషుభూతేషు సర్వేష్యత్సప్తన్నమత్తి) ఇతివా
క్యే, తదిత్యాదాచ, తద్యథేషీకతూమగ్నాప్రొతంపదూయేతవం
హాస్యసర్వేషాస్తానః పదూయంతే) ఇత్యాదా, వచసీత్యన్యాయం
గః, వచసి - వాక్యే, వక్ష్యమాణంఫలమ్, వైశ్వానరోబ్రహ్మైవేతి,
గమయేత్ - జ్ఞాపయేదిత్యర్థః. నిగమయతి - బ్రహ్మైతి - అతావై
శ్వాసరోబ్రహ్మైవేత్యన్వయః,

శ్రీ ౮ | ఇతశ్చవైశ్వానరఃపరమాత్మా —

సూ || * స్మర్యమాణమనుమానంస్యాదితి * 1-2-26

శ్రీ || ద్యుప్రభృతిపృథివ్యంతమవయవవిభాగేన వైశ్వానర
స్మరూపమహిమాపదిశ్యతే, తచ్చశ్రుతిస్తృతిషుపరమపురుషరూప
తయాప్రసిద్ధమ్, తదిహతదేవేదమితి స్మర్యమాణమ్ - పృత్యభిజ్ఞాయ

మానంవైశ్వానరస్యపరమపురుషత్వే అనుమానమ్-లింగమిత్యర్థః. ఇతిశబ్దఃప్రకారవచనః, ఇత్థంభూతంరూపంప్రత్యభిజ్ఞాయమానంవైశ్వానరస్యపరమాత్మత్వేనుమానంస్యాత్, శ్రుతిస్తృతిషుహిపరమపురుషస్యేత్థంరూపంప్రసిద్ధమ్, యథా అథవణే (అగ్నిమూర్ధాచక్షుషీచంద్రసూర్యాదిశశ్శోతైర్వాగ్నివృతాశ్చవేదాః । వాయుః ప్రాణోహృదయంవిశ్వమస్యపద్యాభ్యం పృథివీహ్యోవసవః భూతాంతరాత్మా) ఇతి, అగ్నిరిహద్యులోకః. (అసావైలోకాగ్నిః) ఇతిశ్రుతిః స్మరంతిచమునయః, (ద్యామ్మూర్ధానంయస్య విప్రీవదంతిఖంవైనాభించంద్రసూర్యాచనతైర్) । దిశశ్శోతైర్విధిపాదాక్షితిశ్చసోచిన్త్యాత్మానవః భూతప్రణేతా) ఇతి - (యస్యాగ్నిరాస్యంద్యాయమూర్ధాఖంనాభిశ్చరణాక్షీతిః । సూర్యశ్చక్షుడిశశ్శోతైర్) తస్మైలోకాత్మననమః) ఇతిచ, ఇహచద్యుప్రభృతయోవైశ్వానరస్య మూర్ధాద్యవయవత్వేనోచ్యంతే, తథాహి తైరాపమన్యవప్రభృతిభిర్మహాషిభిః (ఆత్మానమేవేమంవైశ్వానరంసంప్రత్యధ్యేషితమేవనోబూహి) ఇతిపృష్టేః కేయస్తేభ్యోవైశ్వానరాత్మానముపదిదిక్షువిశేషప్రన్నాన్యధానుపపత్త్యా వైశ్వానరాత్మన్యత్రైఃకింశ్చిజ్ఞాతంకింశ్చిదజ్ఞాతమితివిజ్ఞాయజ్ఞాతాజ్ఞాతాంశబుబుత్సయాతానైకైకంపప్రచ్ఛ, తత్ప్ర(హేపమన్యవకంత్వమాత్మానముపాస్మ) ఇతిపృష్టే (దినమేవభగవోరాజః) ఇతి తేనచాత్మై దివితస్యపూర్ణావైశ్వానరాత్మబుద్ధినివర్తయ వైశ్వానరస్యద్యాయమూర్ధాతిచోపదిశంస్తస్యావైశ్వానరాంశభూతాయాదివః సుశౌచాఇతిగుణనామధేయం ప్రాచిభ్యవత్, ఏవంసత్యయజ్ఞాదిభిరాదిత్యవాయ్వాకాశాప్రథివీనామైకైకైకైకముపాస్యమానతయా కథితానాంవిశ్వరూపః, పృథగ్వత్తా, బహులో, రయిఃప్రతిష్ఠాఇత్యైకైకగుణనామధేయాని వైశ్వానరాత్మనశ్చ

త్యుః ప్రిణ సం దేహ వ స్తి పాదా వయవత్వభ్రాంపదిప్తమ్, సం దే
హణామధ్యకాయఉచ్యతే, అతవవంభూత ద్యుమూఢాత్వాదివిశిష్టం
పరమపుగుషస్యైవరూపమితివై శ్వానరఃపరమపురుషవవ,

శ్లో॥ పృథ్వ్యంతెస్యప్రీతీతాహ్యవయవరచనాద్యాం
సమారభ్యగీతేమూఢాద్యభ్యున్మమ స్థివచసి
భగవత స్తత్తురూపంప్రసిద్ధమ్ । శ్వాతెస్నాతేచవా
క్యకథితమహతదెవెతి వై శ్వానరస్యబ్రహ్మత్వైలింగ
భూతంభవతిహివచసిప్రీత్యభిజ్ఞాయమానమ్ ॥

అగ్నిమూఢాత్మ్యపకీమ్యతుకథయతివై సవభూ
తాంతరాత్మైత్యంతోక్తాథవణీవాక్ ప్రకృతమహ
పరబ్రహ్మణారూపమస్య । అగ్నిఃప్రీక్తోద్యులోకః
కథయతిహితథాసావితిశ్వాతేవాణీద్యా మిత్యాద్యా
స్మృతిశ్చస్త్రీహికథితమిదంరూపమస్యైవ త్తీ ॥

అస్యోక్తాతాపిమూఢాద్య వయవరచనాద్యప్రీ
భృత్యథవగః పృథ్వ్యంతెకేకయేనోత్తరితగిరిపునః
ప్రీశ్ననాచాంతథాహి । పృష్ఠఃపృథ్వీశతానమితి
తుమునిభిఃకేకయస్తైమునీన్ద్రైఃపృష్ఠం వై శ్వానరం
తంజగదిమరిహతప్రీశ్ననాచావిశేషాత్ ॥

కించ్చిజ్ఞాతంనకించ్చిత్వవగతమిచాలత్య వై శ్వానరే
స్థి ప్రీత్యైకంతా ముసీందానవగతవిషయంజ్ఞా
తుకామ స్తవృచ్ఛత్ । తెనోపాస్సేకమథంత్యితి

పునరువమన్వాన్త్యజైఽస్తింస్తుపృష్టే సంప్రాక్తైతేన
రాజ్జాదివమితితో శిరోస్యేయమిత్యాహరాజా ॥ ॥

పూణాంవై శ్వానరాత్తపమితిమహాపునర్వారయ
న్నైతదం శేదివ్యాచఖ్యానుతేజాఇతి సతుగుణనామా
పుష్పసాధకమస్యాః । ఉక్తైవంసత్యయజ్ఞాదిభి
రపిమునిభిస్సూర్యవాయ్విష్ణురామ్భఃపుష్యేష్యే కైక
మైకైకత ఉదితమిదం విశ్వరూపాదికాభిః ॥ ॥

ఆఖ్యాభిస్సాకమస్యాత్తనభహ నయనప్రాణసందేహ
వస్త్యజ్ఞాన్యఖ్యాజ్ఞంకైకయోయంనిగమయతినవై శ్వా
నరబ్రహ్మవిద్యామ్ । ఏవంభూతద్యుమూఢాద్యు
పహితముదితంస్యాత్ పరస్యైవపుంసారూపం తస్మా
త్ప్రీతీతఃపరమపురుషవవాతీ వై శ్వానరాత్తా ॥ ॥

అ ॥ స్తర్యమాణమనుమానంస్యాదితినూతే అనుమానశ్చ
బ్రుకరణాథకల్యుడంతః శుభిలింగవాక్యేత్యాదిసూత్రీ పఠితలిక్ష్
పరశ్చ ఇత్యభిప్రాయేణాహ - పుష్యస్త్యతి—

టీ । అస్తివచసి - అస్తిన్నపనిషద్వాక్యే, ద్యాంసమా
భ్యగీతే పుష్యస్త్యితే, అస్య - వై శ్వానరస్య, మూఢాద్యజ్ఞాన్యంతమ్
శిరఆరభ్యసాదపర్యంతమ్, అవయవరచనా - అవయవకల్పనా, ప్రీతి
తాహి - ప్రీతీయతేహ, తతఃకిమిత్యతాహ - భగవత్యతి - తత్తు
ద్యుమూఢాఃదిపుష్యేపాదాంతమ్, శౌతేస్తాతేచవాక్యే, భగవతః
పరమాత్మనః, రూపంప్రసిద్ధమ్ - రూపతయాప్రసిద్ధమ్, ఇహవచసి,
తదేవేతిప్రీత్యభిజ్ఞాయమానంబ్రహ్మత్వే లింగభూతం భవతీత్యన్వయః

మణిమల్లూషికాఖ్యయా వ్యాఖ్యయాసహితా - కర్తృరత్నావళిః గర్భ

సూత్రైస్త్యరమాణమిత్యస్య పృథ్వభిజ్ఞాయమానమిత్యర్థః. అను
మానమిత్యస్యబ్రహ్మత్వైలింగమిత్యర్థః ఇతిభావః,

శ్రుతిస్త్రుతిషు కుత్రేదం ప్రసిద్ధమిత్యత్ర ఆధర్వణీంశ్రుతిం
నిరుక్తరూపప్రతిపాదికాం ప్రథమముదాహరతి - అగ్నిమూర్ధే
తి - అగ్నిమూర్ధేత్యుపకీర్త్య ఉక్తా, సర్వభూతాంతరాత్మైత్యన్తా,
ఆధర్వణీవాక్ - ఆధర్వణీశ్రుతిః, ప్రకృతంరూపమ్, అస్యపరబ్ర
హ్మణఃకథయతీత్యన్వయః, ఉపాత్తాధర్వణశ్రుతివాక్యే అగ్నిహే
మూర్ధేత్యుచ్యతే, విషయవాక్యేతుద్యులోకః, ఇతి కథమియంశ్రు
తిరుక్తరూపప్రమాణమిత్యత్రాహ - అగ్నిఃప్రాక్త ఇతి-అగ్నిః - నిరు
క్తశ్చోతవాక్యస్థాగ్నిశబ్దవాచ్యః, ద్యులోకఃప్రాక్త ఇత్యన్వయః, కథ
మగ్నిశబ్దస్యద్యులోకవాచిత్యమిత్యత్రాహ కథయతీతి - అసావితి
శ్చోతవాణీ - అసావైలోకాగ్నిః) ఇతిశ్చోతీవాక్, తథాకథయతీత్య
న్వయః, ద్యులోకాగ్నిరితిప్రతిపాదయతీత్యర్థః. స్త్రుతిమపిభగవతో
నిరుక్తరూపప్రతిపాదికామాహ - ద్యామిత్యాద్యైతి - కథితమిదం
రూపమ్, అస్యైతి - భగవత ఇతి, వక్త్రీ - ప్రతిపాదికా, ద్యామిత్యా
ద్యా - (ద్యామూర్ధానంయస్యవి ప్రావదంతిఖంవై నాభిచ్ఛన్ద్రసూ
ర్యాచనతే) ! దిశశ్శ్రోత్రేవిధిపాదాక్షితిచ్ఛసోచిన్త్యాత్సర్వభూత
వ్రజేతా || యస్యాగ్నిరాస్యంద్యామూర్ధాఖంనాభిశ్చరణౌక్షీతిః ।
సూర్యశ్చక్షుడిశశ్శ్రోత్రేంతస్థైలోకాత్తనెనమః) ఇతిచ, స్త్రుతిరస్తి
హీత్యన్వయః,

శ్రుతిస్త్రుతిప్రసిద్ధస్య అస్యభగవత్ప్రసవస్య అత్రాపివాక్యే
ప్రతిపాదితత్వా దత్రప్రతిపాదితంతదేవేతి పృథ్వభిజ్ఞాయమానంరూ
పంపరమాత్మత్వైలింగంభవతీతి పూర్వోక్తార్థముపపాదయతి—

అస్యతి - అస్య - పరమాత్మనః, అత్రాపి. ప్రశ్నవాచామ్ - ముని
 కత్కృతప్రశ్నవాక్యానామ్, కేకయేన - కేకయేనరాజ్ఞా, ఉత్తరితగిరి
 ఉత్తరితవాక్యే, పృథ్వీంతేద్యుప్రభృత్యథావగే, మూఢాద్యవ
 యవరచనా, ఉత్తైత్యన్వయః, తథోక్తింప్రదేశాయతి - తథాపీతి-
 మునిభిః, ఆత్మానమితితు - ఆత్మానమేవేమంవై శ్వానరంసంప్రత్యధ్యై
 పితమేవనోబూహి) ఇతి, పృష్టః, పృథ్వీశః - కేకయోరాజా, తై
 మునీంద్రైః, ఇహపృష్టంతంవై శ్వానరమ్, జగదిషుః - వివత్సుః, విశే
 షాత్తప్రశ్నవాచా విశేషతస్తప్రశ్నవాక్యసామర్థ్యాత్, అస్తి
 వైశ్వానరే - అస్తివైశ్వానరాత్మని, కిఞ్చిత్జ్ఞాతమ్, కిఞ్చిన్నావగత
 మ్- ఇత్యాలక్ష్య- ఇతిజ్ఞాత్యాత్మానా మునీంద్రైః - బౌపమన్యవాదీ
 మహర్షీ, అవగతవిషయంజ్ఞాతుకామః - జ్ఞాతాంశంబుబుత్సుః,
 ప్రత్యేకమపృచ్ఛత్ ఇత్యన్వయః, కథమపృచ్ఛత్, ప్రశ్నానాంతైః
 కిముత్తరందత్తమేతదుపరిరాజ్ఞాకిముక్తమిత్యత్రాహ - తేనతి-తేన-
 కేకయేన, అస్తిన్నపమన్యవ్తజై- బౌపమన్యవై, కమథాముపాస్యే
 ఇతిపృష్టే-బౌపమన్యవేన, రాజాదివమితి - దివమేవభగవృరాజన్ని
 తి, సంప్రీతై - ఉత్తరితై, రాజా- కేకయః, అస్య- వైశ్వానరస్య
 ఇయంద్యౌః, శిరః - మూఢేతి, ఆహ - అబ్రవీదిత్యథా.

తథాకేకయోక్తేభావమాహ - పూర్ణామితి - ఇహ—
 దివి, పూర్ణాంవైశ్వానరాత్మప్రేమితిమ్ పూర్ణా వైశ్వానరప్రేమితిమ్
 వారయ - నివారయ, ఆహతిపూర్వేణాన్వయః, ఏతేన బౌప
 మన్యవస్యదివి పూర్ణావైశ్వానరప్రేమితిఃస్థితా సాతుకేకయోవదేశే
 ననివారితేతిలభ్యతే, నకేవలంపూర్ణావైశ్వానరప్రేమితినివారణమత్ర
 కృతమ్, అస్యాఉపాస్యాయాదిపూర్ణగుణనామాపుష్పదిప్తమిత్యాహ -

తదంతఃకరి - తదంతఃకే - వైశ్వానరాంతఃకే, దివి - ద్యులోకే, అస్యాః -
 దివా, ఉపాసాథమ్ - ఉపాసనాథమ్, సః - కేశయః, సుతేజాఞ్జలి
 గుణనామాపి- సుతేజాఞ్జలిగుణనామధేయమపి, ఆచఖ్యావిత్యన్వయః,
 అన్వైముః నిభిః కిముక్తమ్, తదుపరికేశయేన కిముక్తమిత్యతాహ-
 ఉక్తైతి - ఏవమ్, సత్యయజ్ఞాదిభిరపి - సత్యయజ్ఞాదిభిముః నిభిరపి
 ఏకైకతః - ఏకైకేన, సూర్యవాయువృషామ్భుఃపుష్యేషు - ఆదిత్య
 వాయ్వాకాశాప్తృభిషు, ఉదితమ్ - స్వోపాస్మతయాఉక్తమ్,
 ఇదమ్, విశ్వరూపాదికాభిః - విశ్వరూప పృథగ్వర్తక బహుల
 రయి ప్రతిష్ఠారూపాభిః, ఆఖ్యాభిస్సాకమ్ - గుణనామభిస్సాకమ్,
 అస్యాత్మనః - వైశ్వానరస్యాత్మనః, నయనప్రాణసందేహవస్త్యజ్ఞాన్య
 ఖ్యాంగమ్ - చక్షుః ప్రాణ మధ్యకాయవస్తిపాదాఖ్యావయరూపమ్
 ఉక్తాన్ - ప్రతిపాద్య, ఇహ అయంకేశయః, వైశ్వానరబ్రహ్మవిద్యాం
 నిగమయతీత్యన్వయః, నిగమయతి - ఏవంభూతమితి - ద్యుమూ
 ధాద్యుపహితమ్ - ద్యులోకమూఢాదినహితమ్, ఉదితమ్ -
 ఉక్తమ్, ఏవంభూతంరూపమ్, పరస్మైవపుంసస్యైత్ - పరమపురు
 షస్మైవభవేత్, తస్మాదతఃప్రతితీతో వైశ్వానరాత్పరమపురుషవై
 త్యన్వయః,

శ్రీ ౨॥ పునరప్యనిగాయ మేవాశక్యంపరిహరతి—

సూ॥ * శబ్దాదిభ్యోస్తః ప్రతిష్ఠానాచ్చనైతిచెన్న *

తథాదృష్ట్యపదేశాదసమ్భవాత్పురుషమపిచైనమధీయతే.

1-2-27

శ్రీ ॥ యదుక్తంవైశ్వానరఃపరమాత్మైతి నిశ్చీయత ఇతి తన్న,
 శబ్దాదిభ్యోస్తఃప్రతిష్ఠానాచ్చ జాతరస్యాప్యగ్నిహ ప్రతీయమాన
 త్వైత్, శబ్దస్తావద్వాజినాం వైశ్వానరవిద్యాప్రకరణే, (సవహ్ని

వైశ్యానరః) ఇతివై శ్యానరసమానాధికరణత్వయాఽగ్నిరితిశ్చాయతే, అస్తిప్రకరణేచ (హృదయంగాహాపత్యోమనోన్వాహర్యపచనఅస్యమాహవసీయః) ఇతి వై శ్యానరస్యహృదయాదీస్థస్యాగ్నిత్రేయకల్పనం కీయతే, (తద్యద్భక్తంప్రథమమాగచ్ఛేత్తద్ధోమీయంసయాం ప్రథమామాహుతింజుహుయాత్తాంజుహుయాత్ పాణిణాయస్వాహ) ఇత్యాదినాపాణిణాహుత్యాధారత్వేషువై శ్యానరస్యావగమ్యతే, తథావై శ్యానరస్యాస్తిపురుషే అంతఃప్రతిష్ఠానంవాజసనైయనస్సమామనన్తి - (సయోహైతమేవమగ్నింవైశ్యానరంపురుషవిధంపురుషేఽన్తః ప్రతిష్ఠితంవేద) ఇతి, అతోగ్నిశబ్దసామానాధికరణ్యాదగ్నిత్రేతాపరికల్పనాత్ పాణిణాహుత్యాధారభావాదన్తః ప్రతిష్ఠానాచ్చ వై శ్యానరస్యజాతరత్వమపిప్రతీయతఇతి నైకాంతతః పరమాత్మత్వమితిచేతీ తన్న, తథాదృష్ట్యపదేశాత్, పూర్వాత్తస్యత్రైలోక్యశరీరస్యపరస్య బ్రహ్మణోవై శ్యానరస్య జాతరాగ్నిశరీరతయా తద్విశిష్టస్యాపాసనోపదేశాత్, అగ్నిశబ్దాదిభిహేనకేవలోజాతరఃప్రతిపాద్యతే అపితుజాతరాగ్నివిశిష్టః పరమాత్మా, కథమిదమవగమ్యతఇతిచేత్, అసంభవాత్, జాతరస్య కేవలస్య త్రైలోక్యశరీరత్వాసంభవాత్, త్రైలోక్యశరీరతయాప్రతిపన్నవైశ్యానరసమానాధికరణజాతరపిషయతయా ప్రతీయమానోగ్నిశబ్దోజాతరశరీరతయాతద్విష్టంపరమాత్మానమేవాభిదధాతీత్యథః యథోక్తంభగవతా (అహంవై శ్యానరోఽహుత్వాపాణిణాం దేహమాశ్రితః । పాణిపాసనమాయుక్తః పచామ్యన్నంచతుర్విధమ్) ఇతి । జాతరానలశరీరోఽహుత్వేత్యథః, అతస్తద్విశిష్టస్యాపాసనమతోపదిశ్యతే, కిచ్చపురుషమపిచైనమధీయతేవాజసనైయనః, (సపషోగ్నివై శ్యానరోయత్పురుషః) ఇతి, నహిజాతరస్య కేవలస్యపురుషత్వమ్, పరమాత్మ

సన్వహి నిరుపాధికంపురుషత్వమ్ యథా (సహస్రశీమాః పురుషః *
పురుషవేదంసహమ్) ఇత్యాదౌ.

శ్లో॥ ఉక్తంయద్వాచినిశ్చీయత ఇతిపరమాత్మైతి వై
శ్వానరోఽస్యాం వైతచ్ఛబ్దాదితోస్తస్థితతథహపున
జాతరాగ్నిత్వభానాత్ । శబ్దస్తావత్ సవషాగ్నిరితి
కేలసమానాధిక్యత్యాగ్నివాచాధీతా వైశ్వానరోక్తి
మూల్యపనిషదిపునర్వాజినాం శూన్యితేహి ॥

సందర్భేగ్నిత్రయత్వంవదతి హృదయమిత్యాదినా
త్రాపిదేశేహృన్ముఖ్యేస్యస్థితస్యాహుతిరిహ పురుషే
మూల్యమానాపరీతాః । పోక్తేవాక్యేతదిత్యాది
కథహపురుషే వాజినోస్తావత్కేలసాం దేహశంసన్తి
వాక్యేపునఃసహసయత్వస్య వైశ్వానరస్య ।

అగ్న్యైక్యతస్సమానాధికరణవచసోక్త్యాస్య వైశ్వా
నరస్య త్రేతాగ్నిత్వ పోక్త్యాహుతినిలయత
యాంతస్థితత్వాచ్చపునః । ఏతస్మిన్జాతరాగ్నిత్వమ
పిహివిదితంనై ననిశ్చేతుమహలూపైకాంత్యాద్భ్ర
హ్మభావపునరయమితిచెన్నైవముక్తాహిదృష్టిః ॥

అస్యత్రైలోక్యదేహస్యతు కథితపరబ్రహ్మణాజాతరా
గ్నౌదేహిత్యాత్మద్విశిష్టస్యహి దేహితమహలూపాస
నంపోక్తవాక్యేఅగ్న్యైక్యదైవ్యేపరీతాసహిభవతి
పునఃకేవలజాతరాగ్నిఃకీన్తు బ్రహ్మైవతద్యుక్తదిదమవ
గతంసంభవాభావతాస్య ॥

దేహిత్యన్నతిలోక్యాకథమసినువచంకెవలే జాతరా
గ్నాప్రఖ్యాతంయత్ పరస్మిన్పురుష ఉపనిషత్సాన్వ
త్సనీహఃఖలానామ్ । తస్మాద్వైశ్యానరేణాగ్నివచనహ
సమానాధిక్రత్యా ప్రితీతంత్రేలోక్యస్యాత్మనందం
జతరగవిషయంతచ్ఛరీరాభిధాయ ॥ । ॥

ప్రొక్తోధోయంతు గీతావచసిభగవతాత్రాహమి
త్యాదిపద్యపద్యవైశ్యానరోక్తిర్భగవతి జతరాగ్నా
త్సనీహఃహమథే । కీర్త్యనంవాజినఃపూరుషమహ
తుసథిత్యాదివాక్యేవదంతిహ్యే తన్నూపూరుషత్వం
జతరగదహనే కేవలేవతేతేస్మిన్ । ॥

బ్రహ్మజ్యేష్ఠదమాస్మైనుపధికమిహాపుంసూక్తమస్మి
ప్రమాణంతస్మాద్బ్రహ్మైతివైశ్యానరభిహ నిగమాంతే
షునిశ్చీయతేయమ్ । । ॥

అ । ఉత్తరసూత్రమువతారయతి - ఉక్తమితి—

టీ । అథచతుష్టయేప్రయోగసాధారణ్యా దనిత్యయఃపూ
ర్వముక్తః ఇదానీంతు విశేషకథమాణాం బ్రహ్మశబ్దాదీనాం తత్ర
దనురూప విశేషకాచ్ఛబ్దాదః ప్రతిరోధకాదనిత్యయో వివక్షి
తః, సూత్రస్థంనెతివదంవ్యాచక్షే - ఉక్తమిత్యాదినా - అస్యాంవా
చి, వైశ్యానరఃపరమాత్మైతినిశ్చీయతే, ఇతియదుక్తమ్, నైతదిత్యన్వ
యః, కుతఇత్యత్రాహ - శబ్దాదిత ఇతి - శబ్దాదితః అంతఃస్థితఇతిచ
శబ్దాదిభ్యోఽస్త్రప్రతిష్ఠానాచ్చైతి పశ్చిమ్యన్తయోరథః, సూత్రేవి
వక్షితాథకంపూరయతి - ఇహేతి. ఇహ - అస్మిన్—, వైశ్యానరే,

జాతరాగ్ని త్వభానాత్ . జాతరాగ్ని త్వప్రతి తేరిత్యథః . శబ్దాదిభ్యః పురుషస్యాంతః స్థితేశ్చ వై శ్వానరస్య జాతరాగ్ని త్వభానాత్ పరమాత్మత్వంనయు క్తమితిభావః, శుభ్రత్వస్తరస్థ హేత్వోరుధ యోమాఽరస్థ త్వాత్తై కణ్ఠాక్తౌ, ఏతద్భిరకరణస్థమగ్ని త్రియకల్పనం ప్రాణాహుత్యా ధారత్వేషు ఆదిశబ్దేనోపాత్తమ్, సన్నికృష్టత్వాత్ . శబ్దఃకఞ్చత్యతా హ - శబ్దస్తావదితి - సపష్యాగ్ని రితి - సపష్యాగ్నివై శ్వానరఞ్చి, అగ్ని వాచా, సమానాధికృత్యాఅధీతా - సామానాధికరణ్యేనపఠితా, వై శ్వానరోక్తిః, వాజినాముపనిషది వాజసనయిశాఘనాముపనిషది, శూరియ తేహీత్యన్వయః, శబ్దఞ్చత్యస్య వై శ్వానరోక్తౌవధేదసంబంధే నాన్వయః,

ఏతావతావై శ్వానరస్య అగ్ని త్వప్రతిపాదకశ్శబ్దఉదాహృతః ఆదిశబ్దగాఃప్రమాగ్ని త్రియత్వకల్పన మాహుత్యాధారత్వభోచ్చదా హరతి - సందభఃకఞ్చి - ఆతాపిసందభేః అ స్థితప్రకరణేన, హృదయమిత్యాదినా - (హృదయంగాహాపత్యోమనోనావహార్యపచన ఆస్యమాహవనీయః) ఇతివాక్యేన, హృన్ముఖ్యేదేశ్చితస్య - హృదయాదిప్రదేశ్చితస్య, అస్య - వై శ్వానరస్య, అగ్ని త్రియత్వంవదతీత్యన్వయః, ఆహుత్యాధారత్వరూప హేతౌప్రమాణమాహ ఆహుతిరితి ఇహ తదిత్యాదికేప్రాక్తేవాక్యే - (తద్యద్భక్తంప్రథమమాగచ్ఛేత్తద్ధోమీయం సయాంప్రథమామాహుతిం జహుయాత్ తాంజహుయాత్ ప్రాణాయస్వాహ) ఇతివాక్యే, పురుషేహూమానాఆహుతిఃప్రతి తేత్యన్వయః, ఏతావతా ఆదిశబ్దాభోగ్ని త్రియత్వకల్పనం ప్రాణాహుత్యాధారత్వేషు హేతురుపపాదితః, అథ అస్తఃప్రతిష్ఠానం హేత్వంతరముపపాదయతి - పురుషఞ్చిత్యాదినా, వాజినః - వాజస

నెయినః, సయఃసతీహవాక్యే (సయోహైతమేవమగ్నింవై శ్వానరం
పురుషవిధంపురుషేఽంతఃప్రతిష్ఠితంవేద) ఇత్యస్మిన్వాక్యే అస్య
వై శ్వానరస్య దేహే అంతఃప్రతిష్ఠాంశంసంతీత్యన్వయః,

ఉక్తహేతుభివైశ్వానరస్యజాతరాగ్నిత్వమపిప్రతీతమితి సూ
త్రైశజ్ఞాభాగంక్రోడీకృత్య తత్పరిహారం న తథాదృష్ట్యపదేశాది
త్యాదిసౌక్తమాహ - అగ్న్యైకేతి- అతః, అగ్న్యైక్యా - అగ్నిశ
బ్దేన, సమానాధికరణవచనా - సమానాధికరణశబ్దేన, అస్య - వైశ్వా
నరస్య, ఉక్త్యా - ఉక్తత్వాత్, వైశ్వానరస్య, త్రేతాగ్నిత్వప్రకృ
ప్త్యా - త్రేతాగ్నిత్వకల్పనేన, ఆహుతినిబయతయా - ఆహుత్యాధా
రతయా, పుంసోస్తాస్థితత్వాచ్చ - పురుషస్యాస్తాప్రతిష్ఠానాచ్చ. ఏత
స్మిన్ - వైశ్వానరే, జాతరాగ్నిత్వమపి, విదితంహి - విదితంఖలు,
అస్య - వైశ్వానరస్య, అయంబ్రహ్మభావః, ఏకాంత్యాత్ - ఏకాం
తతః, నిశ్చేతుంనామాః, ఇతిచేత్, న, ఏవందృష్టిచూఢ్యకృత్యన్వ
యః; ఏవముపాసనంహి ప్రాక్రమిత్యథః.

ఉక్తమేవాథాంవివృణోతి-అస్యితి. త్రైలోక్యదేహస్య-త్రై
లోక్యశరీరకస్య, అస్యకథితపరబ్రహ్మణః, జాతరాగ్నిదేశహిత్యాత్-
జాతరాగ్నిశరీరకత్వాత్, తద్విశిష్టస్య - జాతరాగ్నివిశిష్టస్య, ఇహ
ప్రాక్తశాక్యే ఉపాసనంవిహితమ్ - (నవమగ్నివైశ్వానరఇతివా
క్యే ధ్యానంవిహితమిత్యథః. తథాచనిరుక్తవాక్యస్య అగ్నిశరీరక
తయా వైశ్వానరోపాసనపరత్వాన్నవైశ్వానరస్య అగ్నిత్వసమర్పక
మితిభావః; ఏతావతాతథాదృష్ట్యపదేశా దితిసూత్రఖణ్డస్యాథాఉ
క్తః; ఆసంధవాదిత్యస్యాథామాహ. అగ్న్యైక్యాద్యైరితి - అగ్న్యై
క్యాద్యైః - అగ్నిశబ్దాదిభిః, కేవలోజాతరాగ్నిప్రతీతానభవతిహి,

కింతు, తద్యుక్ - తద్విశిష్టమ్, బ్రహ్మైవ, ప్రతీతంభవతీతిలింగవిపరిణా
మేనాన్వయః; అగ్నిశబ్దస్య అగ్నివిశిష్టార్థకత్వే నిమిత్తమాహ—
తదిదమితి - తదిదమ్ - అగ్నివిశిష్టార్థకత్వమ్, అస్య - కెవలాగ్నేః,
సంభవాభావతః - త్రైలోక్యశరీరకత్వాసంభవాత్, అవగతమ్—
నిశ్చితమిత్యర్థః.

ఇదమేవవివృణోతి - దేహిత్యమితి - యత్ - ఉపనిషత్సు,
అఖిలానామా త్తనివర స్థిపురుషే, ప్రఖ్యాతమ్ - ప్రసిద్ధమ్, తదిత్య
ధ్యాహరః, తత్, త్రిలోక్యదేహిత్యమ్, కెవలేజాతరాగ్నాకథమపిస
సువచమిత్యన్వయః; అయమగ్నివైశ్వానరఃఇతి) వాక్యస్థాగ్నిశబ్దస్య
వైశ్వానరశబ్దసమానాధికరణస్య ఉక్తరీత్యాకెవలజాతరాగ్నివరత్వా
సంభవాత్ తద్విశిష్టవరత్వమావశ్యకమిత్యాహ - తస్మాదితి. తస్మాత్
కెవలస్య జాతరాగ్నేస్త్రైలోక్యశరీరకత్వాసంభవాత్, త్రైలోక్యస్యా
త్తనా - త్రైలోక్యశరీరకేణ వైశ్వానరేణ - సమానాధికృత్యా—
సమానాధీకరణ్యన, ఇహప్రతీతమ్, జఠరగవిషయమ్ - జాతరాగ్నివిష
యమ్, అగ్నివచః - అగ్నిపదమ్, తచ్ఛరీరాభిధాయ - జాతరాగ్నిశరీరక
నాచి.

ఉక్తార్థేగీతావచనంప్రమాణయతి - ప్రోక్తఇతి - అయమ
థాస్తు, గీతావచసి - గీతావాక్యే, అత్ర అహమిత్యాదిపద్యే - (అ
హంవైశ్వానరోభూత్వాప్రాణినాందేహమాశ్రితః | ప్రాణాపానసమా
యుక్తఃపచామ్యన్నంచతువిధమ్) ఇతిపద్యే, ప్రోక్తఇత్యన్వయః;
ఉక్తార్థే-ఇదంపద్యం కథంప్రమాణమిత్యత్రాహ - పద్యఇతి - పద్యే
ప్రోక్తపద్యే, వైశ్వానరోక్తిః - వైశ్వానరశబ్దః, జఠరాగ్న్యత్తని—
జాతరాగ్నిశరీరకే, అహమథేభగవతివతకతే ఇత్యన్వయః; ఉక్తప

ద్యేవైశ్వానతశబ్దస్య కవలజాతరాగ్నిపరత్వై భగవద్వాచినా అహం
 శబ్దైతస్య సామానాధికరణ్యస్య ఘటతథి తస్య జాతరాగ్నిశరీరపర
 త్వమావశ్యకమిత్యుక్తాథే ఇదంపద్యంప్రమాణమితిభావః, పురుష
 మపిచైవమధీయతఇత్యస్యాథకమాహ - కించెతి - కిచ్చ, వాజినః—
 వాజిననేయినః, ఇహసఇత్యాదివాక్యై - (సవీయగ్నివైశ్వానరోయ
 త్పురుషః) ఇతివాక్యై, ఏనంపూరుషంవదంతిహి - వైశ్వానరంపు
 రుషంవదంతిహి, ఏతత్పురుషత్వమ్, కవలేతస్త్రిజతరగదహనై—
 కవలేజాతరాగ్నో, నోవతత్కై, ఏతావతాజాతరాగ్నైఃకవలస్యపురుష
 త్వాభావేన నిరుక్తవాక్యస్య జాతరాగ్నిపరత్వై వైశ్వానరస్యపురుష
 త్వప్రతిపాదకవాక్యవిరోధః ప్రతిపాదితః

బ్రహ్మపరత్వై తదానుగుణ్యమాహ - బ్రహ్మజ్యేవేతి - అను
 పధికమ్ - నిరుపాధికమ్, ఇదమ్ - పురుషత్వమ్, బ్రహ్మజ్యేవ, ఆస్తే,
 తత్రప్రమాణమాహ - ఇహేతి - ఇహ - బ్రహ్మణోనిరుపాధికపురు
 షత్వై, పుంసూక్తమ్ - పురుషసూక్తమ్, ప్రమాణమస్తీత్యన్వయః;
 నిగమయతి - తస్మాదితి - తస్మాత్, ఇహనిగమాంతేషు, వైశ్వానరో
 యమ్, బ్రహ్మైతి నిశ్చీయతఇత్యన్వయః,

సూ । * అతఏవనదేవతాభూతచ్చ * 1-2-28

శ్రీ ॥ ఉక్తైభ్యవేవహేతుభ్యాదేవతాయాశ్చ తృతీయస్యమహా
 భూతస్యాపి నవైశ్వానరత్వప్రసంగః.

శ్లో ॥ సంప్రోక్తైరేవవైశ్వానరఇహస పునహేతుభిర్దై
 వతాగ్నిభూతంవాతత్తృతీయంపరమపురుషగానాన
 యోహుళ్యక్తధర్మాః ।

॥ ॥

అ || జాతరాగ్నైవైశ్వానరశబ్దప్రసిద్ధిశంకాపూర్వ సూత్రేపరి
ప్యతా, తదితరాథక్షద్యయబోధకత్వం వైశ్వానరశబ్దస్యాశక్త్యపరి
హరతి - సంప్రోక్తైరితి—

టీ || ఇహ వైశ్వానరః, అగ్నిదేవతా - అగ్నిరూపాదేవతా,
తత్త్వతీయంభూతంవా - తేజోరూపంతృతీయభూతంవా, న - నభవ
తీత్యథః; కుతఐత్యత్రాహ - సంప్రోక్తైరితి - సంప్రోక్తహేతుభిరే
వ - జాతరాగ్నైవైశ్వానరత్వ ప్రతిక్షేపకతయాప్రోక్తహేతుభిరేవ,
తానెవహేతుావివృణోతి - పరమపురుషగాఐతి - పరమపురుగాః—
పరమపురుషాసాధారణాః, ఉక్తధర్మాః - వైశ్వానరశబ్దవిశేషకత
యాప్రోక్తా ఆత్మబ్రహ్మశబ్దాదయః ప్రాక్తధర్మాః, అనయోః —
దేవతాభూతత్వతీయయోః; నహి - నాస్తిహీత్యథః, ఇయమత్రా
ధికాశక్త్యా దేవతాభూతత్వతీయయోజాతరవత్ పరిచ్ఛిన్నత్వా
భావాత్త్రైలోక్యశరీరత్వాపవత్తి, దేవతాయా అధిష్ఠాతృతయా
త్రైలోక్యశరీరత్వమ్, మహాభూతృతీయస్యచత్రి పృథ్వుతస్యత్రైలో
క్యరూపేణపరిణతత్వాదితి, అతస్త్రిలోక్యశరీరత్వ కల్పనాపవత్తిరిత్య
సంభవ్రానసంభవతీత్యాక్షేపేణేతి.

సూ || * సాక్షాదప్యపిరోధంజై మినిః * 1.2.29

శ్రీ || వైశ్వానర సమానాధికరణస్యాగ్నిశబ్దస్య జాతరాగ్నిశ
రీరతయాతద్విశిష్టస్యపరమాత్మనావాచకత్వమ్, తక్తైవ పరమాత్మన
ఉపాస్యత్వంచాత్తమ్, జైమినిస్త్యాచార్యో వైశ్వానరశబ్దవదగ్నిశబ్దస్యా
పి పరమాత్మనవవసాక్షాత్ - అవ్యధానేన,వాచకత్వైవనకల్పిద్విరోధఐతి
మన్యతే, ఏతదుక్తంభవో, యథావైశ్వానరశబ్దస్సాధారణాపి పర

మాత్తాసాధారణధర్మవిశేషితో విశ్వేషాన్నరాణాం నెతృత్వాదినా
గుణేన పరమాత్మానమేవాభిదధాతీతి నిశ్చయతే, ఏవమగ్నిశబ్దోఽప్య
గ్రనయనాదినాయెనై వగుణేన యోగాజ్ఞాన్వితవత్తే, తస్యైవగుణ
స్యనిరుపాధికస్య కాష్టాగతస్యపరమాత్మని సంభవా దస్మిన్ప్రకరణే
పరమాత్మాసాధారణధర్మవిశేషితః పరమాత్మానమేవాభిధత్తైతి—

శ్లో ॥ ప్రోక్తంవైశ్వానరోక్త్యాఽగ్నివచనహ సమా
నాధిక్యత్యోపదిష్టంబ్రూతే తజ్జాతరేణోపహితమితిప
రంబ్రహ్మచోపాస్యమేవమ్ । సాక్షాదప్యగ్నివాచః
ప్రతిహతివిరహాన్మన్యతేజైమినిస్తు బ్రహ్మాక్తప్రోక్త
వైశ్వానరవచనానైషోత్రగూఢోన్యభావః ॥ ॥

సాధారణ్యే పుష్పాత్తైభవతిఖలు యథాబ్రహ్మధర్మై
విశిష్టావిశ్వేషాం నెతృతాతోభగవతిహిన్మణాం ప్రో
క్తవైశ్వానరోక్తిః । అగ్న్యైక్తైశ్చేవమగ్నన్నయతి
పురుషమిత్యగ్రనేతృత్వయోగాదగ్నిం వక్తీతికాష్టాగ
తనిరుపాధికప్రోక్తధర్మాశ్రయత్వాత్ ॥ ॥

సందభే స్థింస్తస్వసాధారణగుణసహితాబ్రహ్మణోబ్ర
హ్మవక్తుంశక్నోత్యేషాతఉక్తప్రతిహతివిరహో బ్రహ్మ
ణోస్యాంగీరీతి । ॥ ॥

అ ॥ పూర్వాక్తమనువదతి - ప్రోక్తమితి—

టీ ॥ ఇహ వైశ్వానరోక్త్యా సమానాధిక్యత్యోపదిష్టంతదగ్ని
వచః - వైశ్వానరశబ్ద సామానాధికరణ్యేన పతిర్నిగ్నిశబ్దః, జాతరేణో

పహితమ్ - జాతరాగ్నివిశిష్టమ్, బూరీతథి - వక్తీతి, పరంబీష్టచ,
 ఏవమ్ - జాతరాగ్నివిశిష్టతయా, ఉపాస్యమితీతిశబ్దస్యానుజ్ఞేణాన్వ
 యః, ప్రాక్తమ్ - పృథిపాదితమత్యధః. అస్యైవాగ్నిశబ్దస్య జైమి
 న్యభిప్రేతమథఃమాహ - సాక్షాదితి - జైమినిస్తు - జైమినిరాచా
 ర్యస్తు, వైశ్వానరవచనశ్చ - వైశ్వానరశబ్దస్యైవ, అగ్నివాచః - అగ్ని
 శబ్దస్య, సాక్షాదపి అవ్యవధాననాపి, బ్రహ్మక్తా - బ్రహ్మవృత్తిపాద
 న, పృథిపాతివిరహమ్ - విరోధాభావమ్, మన్యతే - అభిప్రేతి,
 వైశ్వానరశబ్దః కథమవ్యవధానన పరమాత్మవాచీ తథాఅగ్నిశబ్దః
 నగుణేనయోగేనవత్తే తస్యపరమాత్మస్యవ్యవధాననవృత్తికథమ
 త్యత్రాహ - ఏవతీతి - అతీ - అస్మిన్వైశ్వానరశబ్దవిషయే అగ్ని
 శబ్దవిషయేచ, అస్య - జైమినః, ఏవః - వక్ష్యమాణః, గూఢః—
 అంతరః - భావః - అభిప్రాయత్యధః. తమేవభావమాహ - సాధా
 రణ్యేపీతి - సాధారణ్యేపి - బ్రహ్మైతరవాచకత్వేపి, ఉపాత్తైః - సమభి
 వ్యాహృతైః బ్రహ్మధమైః - బ్రహ్మసాధారణధమైః, విశిష్టా - విశే
 షితా, ప్రాక్తవైశ్వానరోక్తిః * శ్రుతిప్రాక్తవైశ్వానరవాక్, విశ్వే
 పాంపుణానైత్యతాతః - విశ్వాన్నరాన్నయతీతిపుత్రత్తిసిద్ధాద్వి
 శ్వనరనైత్యత్వరూపగుణయోగాత్, భగవతిహి - వత్తత్యధ్యా
 హరః, భగవతివత్తేహిత్యధః. ఏవమగ్న్యైక్తేశ్చ - అగ్నిశబ్దశ్చ
 అగ్రన్నయతిపురుషమితి - పురుషమగ్రన్నయతీతిపుత్రత్తిసిద్ధాత్,
 అగ్నినైత్యత్వయోగాత్ - అగ్రిమపురుషాథాప్రకత్వరూపధమ
 యోగాత్, అగ్నింవక్తీతి - జ్వలనంవక్తీతి, కాష్టాగతనిరుపధికప్రా
 క్తధర్మాశ్రయత్వాత్ - బ్రహ్మణ్యత్యస్యానుషజ్జః, సీమాగతనిరు
 పాధికాగ్నినయనయాపప్రాక్తధర్మకవత్వాత్, అస్మిన్సందభే—
 అస్మిన్ప్రకరణే, బ్రహ్మణాసాధారణగుణసమభివ్యాహృతా, ఏవా

అగ్న్యైశ్చ, బ్రహ్మవత్తుంశక్నోతి— బ్రహ్మవృత్తిపాదయతుంశక్నోతి.
అతః, అస్యాంగిరి - అస్తిన్నగ్నిశబ్దే, బ్రహ్మణః, ఉక్తా - ప్రతిపాదన,
ప్రతిహతివిరహః - విరోధోనాస్తి, ఇతిగూఢాస్యభవఇతిపూర్వేణా
న్వయః,

శ్రీ ౮ || (యస్త్వైతమెవంపాదేశమాత్రమభివిమాన) మిత్య
పరిచ్ఛిన్నస్యపరస్య బ్రహ్మణాద్యప్రభృతి పృథివ్యంతదేశసంబధిన్యా
మాత్రయాపరిచ్ఛిన్నత్వం కథముపపద్యతే తత్రాహ—

సూ || * అభివ్యక్తైత్యాశ్చరభ్యః * ౧-౨-౩౦

శ్రీ || ఉపాసకాభివ్యక్త్యథాంపాదేశమాత్రత్వం పరమా
త్తనః ఇత్యాశ్చరభ్యఃఆచార్యోమన్యతే, అగ్నిమూర్ధా ఆదిత్యశ్చతు
ర్వాయఃపాదా ఆకాశోమధ్యకాయ ఆపావస్తిపృథివీపాదావిః
ద్యుప్రభృతిదేశసంబధిన్యామాత్రాయాపరిచ్ఛిన్నత్వం కృత్స్నమగ్నీ
వ్యాప్తవలూపితమానస్యహ్యభివ్యక్తైరేవహేతోభావతి.

శ్లో || వాక్యేయస్త్వైతమిత్యాదికథాపరిమిత్యుజ్ఞిత
బ్రహ్మణాస్యప్రాక్తంప్రాదేశమాత్రత్వమనుచితమితి
ప్రాప్తమాతేవమేతమ్ । పృత్యాచప్తేపృదేశేద్యు
ముఖి ఇహవర్బ్రహ్మతూపాసకస్యాభివ్యక్త్యైతివృత్తిహ
ప్రసజతినపరిచ్ఛిన్నతేత్యాశ్చరభ్యః ॥ ॥

కృత్స్నవ్యాప్తస్యదేశేద్యు ముఖిఇహపరిచ్ఛిన్నతా
మాత్రీయేయంతస్యాభివ్యక్తయేస్యాన్న పునరిహపరి
చ్ఛిన్నతావాస్తవీహి । ॥ ॥

౮ || ఉత్తరసూత్రీశఙ్కామాహ - వాక్యైతి—

టీ॥ య స్వైతమిత్యాదిక - య స్వైతమెవంపొదెశమాత్రీ
 మభివిమానమాత్మానం వై శ్వాసరముపాస్తై) ఇత్యాదౌ, వాక్యే
 అస్య, పరిమిత్వ్యుష్ణితబిప్లాణః - పరిచ్ఛేదరహితస్యబిప్లాణః, పో
 క్తమ్ - పౌతిపాదితమ్, పోదెశమాత్రీత్వమ్ - పోదెశవిశేషపరిచ్ఛి
 న్నత్వమ్, అనుచితమితి - అయుక్తమితి, పోష్టమేతమాక్షేపమ్
 ఆత్మరథ్యఃపౌత్యాచప్టేఽత్యన్వయః, పౌత్యాఖ్యానపౌకారమాహ -
 ప్రదేశాది - ఇహద్యముఖేపొదెశ - ద్యుపౌభృతిపొదెశ, పరంబి
 ప్తా, ఉపాసకస్య, అభివ్యక్తై తిష్ఠతి - వరతే, అ త ఇ త్య ధ్యా
 హరః, అతః, ఇహ - బిప్లాణి, పరిచ్ఛిన్నతానపొనజతి, ఇత్యాత్మర
 థ్యఃపౌత్యాచప్టేఽతిపూర్వేణాన్వయః, పరిచ్ఛిన్నత్వంమహాభూతశ్చ
 తీయదెవతయోరెవసంభవతీతిశక్త్యా పరిహారాథమిదంసూత్రమ్,
 అభివ్యక్తై ఇత్యస్యబుద్ధిసౌకర్యాయెత్యథాః. పరిచ్ఛిన్నత్వేహిబుద్ధి
 సౌకర్యంస్యాత్, ఉక్తమథంవివృణోతికృత్స్నవ్యాప్తస్యేతి-కృత్స్న
 వ్యాప్తస్యసహవాపకస్య ఇహ, ద్యుముఖేదెశ - ద్యుపౌభృతి
 పొదెశ, ఇయమ్మాత్రీయాపరిచ్ఛిన్నతా - ఉక్తామూర్ధాద్యవయవ
 విధయాపరిచ్ఛిన్నతా, తస్య - బిప్లాణః, అభివ్యక్తయ - బుద్ధిసౌక
 ర్యాయ, స్యాత్ భవేత్, ఇహ - బిప్లాణి, వాస్తవీ - పారమాథికీ,
 పరిచ్ఛిన్నతా, న - నభవేదిత్యథాః.

శ్రీ అ॥ మూర్ధాపౌభృత్యవయవవిశేషేపురుషవిధత్వంపర
 స్య బిప్లాణఃకిమథామితిచెత్తత్రాహ—

సూ॥ * అను స్మృతేభాదరిః * ౧ - ౨ - ౩౧

శ్రీ॥ తథోపాసనాథమితిబాదరిరాచార్యోమన్యతే, (య స్వై
 తమెవంపొదెశమాత్రీమభివిమానమాత్మానం వై శ్వాసరముపాస్తైసన

వేషులోకేషు సవేషుభూతేషు సవేష్యాత్మస్వన్నమత్తి) ఇతిబ్రీ
హ్మప్రాప్తయేనామృతాననముపదిశ్యతే, ఏతమేవమితి - ఉక్తప్రకారేణ
పురుషాకారమిత్యధః, సవేషులోకేషు సవేషుభూతేషు సవే
ష్యాత్మసువర్తమానంయదన్నమ్ - భాగ్యమ్, తదత్తి - సవత్రీవ
తమానం స్వతవ వానవధికాతిశయానందం బ్రహ్మానుభవతి, యత్తు
సవైకమవశ్యైరాత్మభిః ప్రత్యేక మనన్యసాధారణమన్నంభుజ్య
తేతన్నముత్సుభిస్త్యాజ్యత్వాదిహనగ్రహ్యతే,

శ్లో॥ మూర్ధాద్యజ్ఞైఃకిమథం పురుషవిధతయాకీత
నంబ్రహ్మణోస్యత్యాత్మైపేబాదరిస్తుప్రీతివదతి తథా
పాననాయేతితస్య । వాక్యేయస్వైతమిత్యాదికథా
పరమంబ్రహ్మతూపాస్యముక్తంతత్ప్రాప్త్యధః సస
వేషివచసితదీయాప్తిరుక్తాఫలంహి ॥

ఏవంశబ్దస్తుపూర్వాదితపురుషవిధత్వంహి వక్త్రీహ
వాక్యైఃతా మూర్ధాద్యజ్ఞయైకై పురుషవిధి
హూపాస్యతాస్పష్టముక్తా । వాక్యేసవేషులోక
ష్వితివదతిపునభోగ్య మన్నోక్తిరేషా వాక్యా
థోబ్రహ్మసనన్ధితమనవధికానందమత్తీతిభోధ్యః ॥
ప్రత్యేకంకమవశ్యైయదనితరగతంహ్యత్మభిభు
జ్యతేఽన్నంత్యాజ్యత్వాత్తన్నముక్షోవచసీతునపు
నగ్రహ్యతేతత్ఫలోక్తా ॥

అ ॥ ఉత్తరసూత్రీస్యశజ్జామాహ - మూర్ధాద్యజ్ఞైరితి -

టీ ॥ అస్యబ్రహ్మణోమూర్ధాద్యజ్ఞైః - ద్యుమూర్ధాద్యవ
యస్తైః, పురుషవిధతయా - పురుషాకారతయా, కీతానమ్ - ప్రీతిపా

దనమ్, కిమథామిత్యాక్షేపే, అపాకృతమూర్ధాద్యుపేతస్య బిహ్మ
ణాపాకృతమూర్ధాద్యుపేతయాకీర్తనం కిమథామిత్యప్యాక్షేపు
రభినంధిః, బాదరిస్తు - బాదరిరాచార్యస్తు, తస్య - బిహ్మణః, తథా
పాసనాయేతి . ద్యుమూర్ధాద్యుపేతయోపాసనాథామితి, పృతి
వదతి . పరిహరతీత్యథః. కథముపాసనాథాత్వమ్ బుద్ధ్యారోహః
థాత్వంకిన్నస్యా దిత్యతాహ - వాక్యతీతి - యస్యైవమిత్యాదిక
ఇహ వాక్యే - (యస్యైవతమేవంపాదేశమాత్రమభివిమానమాత్మానం
వై శ్వానరముపాస్తే) ఇతివాక్యే, పరమంబిహ్మ తత్పాప్రకాశమ్,
ఉపాస్యముక్తమ్ - ఉపాస్యతయోక్తమ్, అస్మిన్వాక్యేబిహ్మాపా
సనస్యబిహ్మపాప్రకాశకత్వంనశూయతే ఇత్యత్ర బిహ్మపాప్రకాశ
ఫలపరంవాక్యమాహ - ససర్వేషామితి - ససర్వేషామితివచసి - (ససర్వే
షులోకేషు సర్వేషుభూతేషు - సర్వేషామిత్వస్వన్నయతి) ఇతివాక్యే
ఫలంతదీయాప్తిరక్తాహి బిహ్మపాప్రకాశఫలముక్తంహిత్యర్థః.

ఏతావతా పురుషవిధతయాకీర్తనస్యతథోపాసనాథాత్వంపా
సుక్తంకథంసిద్ధ్యతీత్యతాహ - ఏవంశబ్దఇతి - ఇహ వాక్యే - (యస్యై
వతమేవంపాదేశమాత్రమభివిమానమాత్మానం వై శ్వానరముపాస్తే)
ఇత్యస్మిన్వాక్యే, ఏవంశబ్దః - ఏతమేవమిత్యేవంశబ్దః, పూ
ర్వాదితపురుషవిధత్వంహివక్తి. పూర్వాక్తపురుషాకారత్వంహివ
క్తీత్యథః. అతః, మూర్ధాద్యంగయ్యుక్తే, పురుషవిధే - పురుషా
కారే, బిహ్మణి, ఉపాస్యతా, ఇహ - అస్మిన్వాక్యే, స్వప్రముక్తా—
స్ఫుటంపృతిపాదితేత్యథః, ఏతమేవమిత్యత్ర ఏవంశబ్దేన పూర్వా
క్తాకారస్యైవపృతిపాదనాత్ పురుషవిధత్వస్యైవపూర్వాక్తాకార
త్వాదుక్తపాసనవాక్యంబిహ్మణఃపురుషవిధత్వేనైవ ఉపాస్యతాం
పృతిపాదయతీతిభావః, ససర్వేషామితివాక్యస్యబిహ్మపాప్రకాశఫల

ప్రతిపాదనపరత్వంసయుక్తమ్, తత్రహ్యన్నమతీత్యన్నాదత్వస్యైవ
 ఫలతయాప్రతిపాదనాదిత్యత్రాహ - వాక్యఇతి - సవేషులోకే
 ప్రితివాక్యే - ససవేషులోకేషు సవేషుభూతేషు సవేషావృత్తస్య
 న్నమత్తి) ఇతివాక్యే, ఏషాలన్నోక్తిః - అన్నశబ్దః. భోగ్యంవదతి
 అద్యతఃఇత్యన్నమితివృత్తత్యా భాగ్యమాత్రీపరోన్నశబ్దఇతిభావః,
 తావతా ఉక్తవాక్యస్య బ్రహ్మచారిప్తిరూపఫలపరత్వం కథమిత్యత్రా
 హ - నాక్యాధికేతి - సవస్థితమ్ - సవత్రివ్యాప్తమ్, అనవధి
 కానందమ్ - అనవధికనుభూతమ్, బ్రహ్మ, అత్తి - అనుభవతిఇతివా
 క్యాథో బోధ్యత్యన్వయః, అన్నశబ్దస్యభోగ్యమాత్రీపరత్వాత్
 నిరవధికానందేబ్రహ్మచారిభాగ్యే అన్నత్వానసాయాదావ్యన్వయక్తాథాప్ర
 తిపాదనపరత్వమితిభావః,

అన్నశబ్దస్యప్రాకృతాన్నపరత్వమేవకీన్నస్వాదిత్యత్రాహ—
 ప్రత్యేకమితి . కమవత్యైరాత్మభిః - ప్రత్యేకమ్, యత్, అనితర
 గతమ్ - అనితరసాధారణమ్, అన్నంభుజ్యతే- అద్యతే, తత్, ముము
 క్షోస్త్యాజ్యత్వాత్, తత్ఫలోక్తౌవచసి - ముముక్షుఫలప్రతిపాదక
 వాక్యే, నగృహ్యతఃఇత్యన్వయః, ఇదంహిబ్రహ్మపాననంముముక్షో
 విహితమ్, తత్ఫలమపితస్యైవ, అత ఇదంప్రాకృతమన్నంవిరక్తస్య
 ముముక్షోస్త్యాజ్యమేవేతి సతదిహతత్ఫలతయాగృహీతుంశక్యమితి
 భావః.

శ్రీ అ || యదిపరమాత్మావైశ్యాసరః కథంతమాశ్చరః ప్ర
 భృతీనాంవేద్యాదిత్వోపదేశః, యావతాజాతరాగ్నిపరిగ్రహ ఏనై
 తదుపపద్యతే ఇత్యత్రాహ—

సూ || * సంవత్సరితిజైమినిస్తథాహిదశశయతి * ౧౨-౩౨

శ్రీ ॥ అన్యవరమాత్మనవవ వై శ్వాసరన్యద్యుప్రభృతి పృథి
వ్యంతశశీరన్య సమారధనభూతాయా ఉపాసకై రహరహఃకియమా
ణాయాఃప్రాణాహుతైరగ్నిహూతీత్వ సంపాదనాయాయమురః ప్ర
భృతీనాం వెదిత్వాద్యుపదేశః ఇతి జై మినిరాచార్యోమన్యతే, తథా
హివరమాత్మోపాసనోచితమేవఫలంప్రాణాహుత్యా అగ్నిహూతీ
సంపత్తిశ్చదశాయతీయంశుతిః, (సయశ్చదమవిద్వాన్గ్నిహూ
త్రంజహూతి యథాలంగారానపోహ్యభస్మనిజహుయాత్ తాదృక్
తత్సృతీ, అథయవతదేవంవిద్వాన్గ్నిహూత్రంజహూతితన్య
సవేశ్మహోకేషు సవేశ్మభూతేషు సవేశ్మస్వాత్మనుహుతంభవతి
తద్యథేషీకతులమగ్నోప్రీతం ప్రదూయైతై వంహాస్యసవేశ్మప్రాప్తానః
ప్రదూయంతే) ఇతి.

శ్లో ॥ ఆత్మాయద్యేవవై శ్వాసరశ్చహవరమస్తహున్య
రోముఖ్యదేశేషూక్తావేద్యాదితోక్తిభావతిహి విధ
లాజాతరోతోభ్యుపేయః । ఇత్యాక్షేపప్రసక్తప్రతివ
దతి మునిజ్ఞేమినిస్తత్ఫలోక్త్యా ప్రాణాహుత్యగ్ని
హూతీత్వశ్చహాకథితవాగ్భావమావేదయన్ ॥

పూజాప్రాణాహుతియాన్యహమిహరచితోపాసకై
బ్రహ్మణోస్యాంసంపాద్యంత్యగ్ని హూతీత్వమితి
ఫలమితీహాన్యసంపత్తనుక్తైః । ప్రాణాహుత్యగ్ని
హూతీత్వఘటనఫలికారో ముఖతూక్తదేశైః
వేదిత్వాదివాక్సానశ్చితవచశ్చదందశయత్యైవమేవ ॥

అ ॥ ఉత్తరసూత్రీన్యజాతరశజ్ఞాప్యదానకత్వందశయన్
తదవతారయతి - ఆత్మైతి—

టీ || ఇహ ఏషవైశ్వానరః పరమతత్త్వాయది తహిం ఉగ్రో
ముఖ్యదేశేషు - ఉరఃప్రభృతిప్రదేశేషు, ఉక్తా - ఉరవీవవేదిరిత్యా
దినోక్తా, వెద్యాదితోక్తిః - వెదిబహిరాదితోక్తిః, విఫలాభవతి
హి, అతః, వైశ్వానరశత్రుసంఘః, వైశ్వానరః, జాతరోభ్యుపేయః
జాతరాగ్నిరిత్యంగీకరణవ్యయః, ఇత్యాక్షేపప్రసక్తే, జై మినిముఢాని,
తత్ఫలక్త్యా - ఉరఃప్రభృతిషువేదితాద్యుక్తైఃఫలప్రదేశకేనన, ఇహ
అస్థిప్రకరణే, ప్రాణాహుత్యగ్నిహూతృత్వే - ప్రాణాహుతేర
గ్నిహూతృత్వసంపత్తే, కథితవాగ్ధానమ్ - కథితవేదితాద్యుక్తభా
వమ్, ఆవేదయన్ - జ్ఞాపయన్, ప్రతివదతి - పరిహరతీత్యర్థః.

తత్ఫలక్త్యుక్త్యాంఫలోక్తిం ప్రాణాహుత్యగ్నిహూతృత్వ
ఇత్యుక్తిర్బ్రహ్మణాతి - పూజేతి - బ్రహ్మణః - వైశ్వానరాత్తబ్రహ్మ
ణః, ఉపాసక్తేః అన్వహమ్ - ప్రత్యహమ్. ఇహయాప్రాణాహుతి,
రచితా - అనుష్ఠితా, అస్మామ్ - ప్రాణాహుత్యామ్, అగ్నిహూతృ
త్వసంపాద్యమ్ - సంపాదనీయమ్, ఇతి, ఇహ - ప్రాణాహుతౌ,
అస్య - అగ్నిహూతృత్వస్య - సంపత్ - సంపాదనమ్, తదుక్తే -
ఉరఃప్రభృతిషువేదితాద్యుక్తైః, ఫలమితి - ప్రయోజనమితి, ఇతీత్య
స్యఫలక్త్యుక్తి ఛావేదాన్వయః, వైశ్వానరోపాసక్తే రహరహరనుష్ఠీ
యమానాయాఃప్రాణాహుతేరగ్నిహూతృత్వసంపాదనీయమితి తత్
తదుపకరణభూతవేద్యాదికమంతరాననివహతీతి ఉరఃప్రభృతిషు
వేదితాద్యుక్తిస్తదభావమేవేతిభావః. ఏతావతా సూత్రేనంపత్తేరితి
జ్ఞేమినిరిత్యంతంవ్యాఖ్యానం తథాహిదశయతీత్యంతంవివృణోతి -
ప్రాణాహుతీతి - అతః - తస్మాత్, ఉరోముఖేఉక్తదేశే - ఉరఃప్ర
భృతౌప్రాక్తదేశే, సావేదిత్యాదివాక్ - ప్రాణాహుత్యగ్నిహూతృ

త్వఘటనఫలికా - ప్రాణాహుత్యగ్ని హేమాత్రత్వసంపాదనఫలికా. ఇదం సత్తివచః - (నయ ఇదమవిద్వానగ్ని హేమాత్రింజు హేమాతి యథా అంగారానపాహ్యాభ స్తనిజహుయాత్ తాదృక్ తత్స్వత్ అథయ ఏతదేవంవిద్వానగ్ని సోత్రంజు హేమాతి తస్య సర్వేషులోకేషు సర్వేషు భూ తెషు సర్వేషాం త్వాత్మసుచూతంభవతి) ఇత్యాదికంవచః, ఏవమే వదశయతి - ప్రాణాహుతిమగ్ని హోత్రమేవదశయతీత్యర్థః.

సూ # * ఆమనంతిచైనమ స్థిక్ * 1-2-3కి

శ్రీ || ఏనం - పరమపురుషం ద్యుమూర్ధాత్వాదివిశిష్టం వైశ్వానరమ్ అ స్థిక్ - ఉపాసకశరీరే ప్రాణాహుత్యాధారత్వాయ ఆమనంతిచ (తస్యహవావీతస్యాత్మనోవైశ్వానరస్యమూర్ధ్నే వసుతే జాః) ఇత్యాదినా, అయమర్థః, యస్యైతమేవం ప్రాదేశమాత్రమ భివిమానమాత్మానం వైశ్వానరముపాస్తే ఇతి తైరి లోక్య శ రీ ర స్య పరమాత్మనోవై శ్వానరస్యోపాసనంవిధాయ (సర్వేషులోకేష్వి) త్యాదినా బ్రహ్మప్రాప్తిశ్చ ఫలముపదిశ్య అస్యైవోపాసనస్యాంగభూ తంప్రాణాగ్నిహోత్రం (తస్యహవావీతస్య) ఇత్యాదినోపదిశతి, యః పూర్వముపాస్యతయోపదిష్టోవైశ్వానరః తస్యాయవభూతానగ్నా దిత్యాదీన్ సుతేజోవిశ్వరూపాదినామధేయా సుపాసకశరీరేమూ ర్ధాఃదిపాదాంతేషు సంపాదయతి, మూర్ధ్నేవసుతేజాః . ఉపాసక స్యమూర్ధ్నే వ పరమాత్మనోమూర్ధాభూతాద్యారిత్యర్థః. చక్షు విశ్వరూపః - ఆదిత్యఇత్యర్థః. ప్రాణఃపృథగ్వత్కా - వాయురి త్యర్థః. సందేహోబహుళః - ఉపాసకస్యమధ్యకాయఏవపరమాత్మ మధ్యకాయభూతాకాశఇత్యర్థః. పృథివ్యేవపాదా - అన్యపాదావేవ తత్పాదభూతాపృథివీత్యర్థః. ఏవముపాసకస్త్వశరీరేపరమాత్మానం

పునఃసమమనుసంధాయ దేహేంద్రియోక్తేదేహం వైశ్వాన
రంసన్నిహితమథనిజోరోముఖాంగంతుతస్య ॥ ౧

వేద్యాద్యాఖ్యాగ్నిహణాత్పాపకరణమను కల్ప్యాహు
తించాగ్నిహణాత్రం తంతుప్రాణాగ్నిహణాత్రాదుర
ఇతివచసారాధయేదిత్యధీతమ్ । తస్మాత్తైలోక్యవే
హాఃపరమపురుషవేహవైశ్వానరోయంబ్రహ్మాత్కామ్య
క్తిభిరోమ్యమునిభిరభిహితఃప్రాక్తవాచీతిసిద్ధమ్ ॥ ౨

ఇతి తత్వరత్నావళ్యాం వైశ్వానరాధికరణమ్.

అ ॥ పరస్యాత్మనాద్యుప్రభృతిశరీరకత్వమయుక్తమ్, ఉపాస
కస్యమూర్ధాఽద్యవయవానామేవ ద్యుప్రభృతిత్వేనోపాసనవిధానా
దితిశక్జ్జాయామామనంతి చైనమస్తిన్నతినూత్రమవతీణా మిత్యభి
ప్రేత్యసూత్రార్థమాహ - దేహాఇతి—

టీ ॥ తస్యేతీహవచసి - (తస్యహవావీతస్యమూర్ధాఽవనుతే
జా)ఇతివాక్యే, ఇహఉపాసకస్యదేహేంద్రియాహుత్యాశ్రయశ్వాధామ్
హూయమానప్రాణాహుత్యాశ్రయత్వసంపాదనార్థమ్, ద్యుమూ
ర్ధాఽద్యుపహితంబ్రహ్మ - ద్యుమూర్ధాఽద్యవయవోపహితంబ్రహ్మ
నరాత్తకంబ్రహ్మ, ఆమనంతి - శంసంతి, ఛందోగాఢిత్యధ్యాహరః,
ఉపాసకశరీరేద్యుమూర్ధాఽత్వాద్యనుసంధానం పరమాత్మనోద్యుమూ
ర్ధాఽత్వాదేరవిరోధి, ఉభయస్యాపిగీతత్వాత్, అత ఉపాసకశరీరవీ
ద్యుమూర్ధాఽద్యవయవత్వమిత్యవధారణకల్పన మయుక్తమితిభావః.
ఏవమిత్యత్ర గభీతమథంవివృణ్వన్నభయస్యవిహితత్వముపపాద
యతి - బోధ్యాయమథఃఇతి - అయమథోఽబోధ్యఇత్యన్వయః; ప్ర

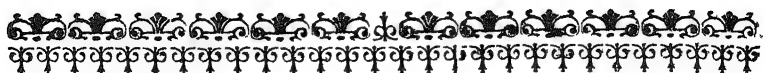
భవంయస్తీవత్వాదాతువాక్యే - (యస్త్యైతమనంప్రాచేశమాత్ర
 మభివిమానమాత్మాసం వైశ్యానరముపాస్తే) ఇతివాక్యే, ప్రాక్షవై
 శ్యానరాత్తబ్రహ్మపాసా - అభిహితత్రైలోక్యశరీరకవైశ్యానరాత్త
 బ్రహ్మపాస్తి, అభిహితా - విహితా, ససవేశ్వితిహాక్తా—
 ససవేశ్వులోకేషు సవేశ్వుభూతేషు సవేశ్పాత్తస్వన్నమత్తి) ఇతి
 వాక్యే, తదీయంఫలంప్రాక్షమ్ - నిరుక్తాపాసనఫలంకథితమ్, తస్యేతి
 హగిరి - తస్యహవావీతస్యైత్యాదాపత్రవాక్యే, తస్యాంగభూతమ్—
 నిరుక్తాపాసనస్యాంగభూతమ్, ప్రాణాగ్నిహోత్రంప్రాక్షమ్, ప్రతిపా
 దితమ్, (ఫలవత్పన్నిధావఫలంతదంగమ్) ఇతీన్యాయేన సఫలస్యవై
 శ్యానరోపాసనస్య ప్రాగుత్తత్వా దఫలంప్రాణాగ్నిహోత్రం తదంగ
 మితిభావః; వాక్యత్రయేఃప్రతిపాదితానధాన్ త్రోడీకృత్యాహ-
 సాంగోపాసేతి - ఇహ - అష్టివాక్యత్రయే, అస్యవైశ్యానరస్య, సా
 క్లాసఫలా, ఉపాసా, ఉపదిష్టాభవతీత్యన్వయః, తస్యహవావీతస్యైత్యా
 దివాక్యస్యాథమాహ - యఃప్రాగుత్తగతి - అత్రయఃప్రాగుత్త—
 పూర్వంత్రైలోక్యశరీరతయోపదిష్టః, వైశ్యానరః, తదీయాంగభూ
 తా - తదీయావయవభూతా, సుతేజోముఖ్యాఖ్యా - సుతేజః
 ప్రభృతిగుణనామధేయయుక్తా, అగ్నిముఖ్యా - అగ్నిశబ్దార్థ
 మ్యముఖ్యా, ధ్యాతుః - ఉపాసకస్య, నిజమూర్ధాదికే - స్వకీయ
 శిరఃప్రభృత్యవయవే, ఇహ - తస్యహవేత్వాదివాక్యే, ఘటయతి—
 సంపాదయతీత్యర్థః.॥ అవాంతరవాక్యానిప్రత్యేకమాచక్షే - మూ
 ర్ధ్వేవేత్యైతదథగతి - ఇహ - అష్టివాక్యే - మూర్ధ్వేవేత్యైద
 థాఃపునః - మూర్ధ్వేవసుతేజాగతివాక్యాథాఃపునః, ఉపాసకస్య
 మూర్ధ్వేవ, అస్యబ్రహ్మణోమూర్ధాదౌక్రిత్యయమిత్యన్వయః; ఉ
 పాసకమూర్ధ్వేవ ఉపాస్యస్యవైశ్యానరబ్రహ్మణో మూర్ధాభూతా

ద్యౌరితివాక్యాధః. (చక్షువిశ్వరూపః) ఇత్యాదీనాముపరితన
వాక్యనామప్యే వమేవాధోగ్రాహ్య ఇత్యాహ - ఉపరితనగిరో
పీతి - అధికరణాధఃప్రతిపత్తిసౌకర్యాధః పూర్వసూత్రవిషయ
వాక్యాధఃమేతత్సూత్రాధే నసంగతముపన్యస్యతి - ఏవమిత్యాదినా
ఏవమ్ - ఉక్తప్రకారేణ, ధ్యాతా - ఉపాసకః, స్వకీయేదేహే, త్రి
లోకీదేహమ్ - త్రైలోక్యశరీరకమ్, వైశ్వానరంసంనిహితమనుసంధా
య, అథ - అనంతరమ్, నిజోరోముఖాంగమ్ - స్వకీయోరఃప్రభృత్యవ
యవజాతమ్, తస్య - వైశ్వానరస్య, వేద్యాద్యాఖ్యాన్నిహూత్రోప
కరణమ్ - వెదిబహిరాదినామకమగ్నిహోత్రోపకరణమ్, అనుక
ల్ప్య - కల్పయిత్వా, ఆహుతిఞ్చ - ప్రాణాహుతిఞ్చ, అగ్నిహూత్ర
మ్, అనుకల్పేత్యనుచంగః, అనుకల్ప్య - కల్పయిత్వా, తమ్ - వైశ్వా
నరమ్, ప్రాణాగ్నిహోత్రాత్ - ప్రాణాగ్నిహోత్రేణ, ఆరాధయేదిః
పూజయేదితి, ఉరఞ్చతివచసా - ఉరఏవవేదిరిత్యాదికెన తాంజుహుయా
దిత్యంతేనవాక్యేన, అధీతమ్ - అభిహితమ్, అధికరణాధఃముపసంహ
రతి - తస్మాదితి-యః, ప్రోక్తవాచి - (కొనఆత్మాకింబ్రహ్మ) ఇతివాక్యే
మునిభిః . ఔపమన్యవాదిభిః, బ్రహ్మాత్మాద్యుక్తిభిః - బ్రహ్మాత్మాదిశ
బ్దైః, అభిహితః - ప్రతిపాదితః, సత్తత్పరత్నావళిః, సః - త్రైలోక్యదేహః
త్రైలోక్యశరీరకః, పరమపురుషవాయం వైశ్వానరఞ్చిసిద్ధమిత్యన్వయః.

* వైశ్వానరాధికరణంసమాప్తమ్ *

ఇతి తత్పరత్నావళివ్యాఖ్యాయాం

మణిమంజూషికాయాం ప్రథమస్యాధ్యాయస్యద్వితీయఃపాదః

శ్రీమతైరామానుజాయనమః.

శ్రీశారకమిమాంసాభాష్యేప్రథమాధ్యాయోత్పతీయ
పాదేద్యుభ్యాద్యధికరణమ్.

(o)

సూ॥ * ద్యుభావద్భావతనంస్వశబ్దాత్ * 1-3-1

శ్రీ || అథవణిణా అధీయతే (యస్మిన్ ద్యావృథివీచాంతరి
క్షమోతమనస్సహప్రాణైశ్చనవైః స్తమైవైకంజానథాత్తానమన్యానా
చోవిముంచథఅమృతస్యైవ సేతుః) ఇతి, తత్రసంశయః, కిమయంధ్యు
పృథివ్యాదీనామాయతనత్వేన శ్రూయమాణోజీవః, ఉతపరమాత్మా
ఇతి; కింయ క్తమ్, జీవఇతి, కుతః, (అరాశివరథనాభాసంహతాయత్ర
నాడ్యస్సవీషాంతశ్చర తెబహుధాజాయమానః) ఇతి పర స్మిన్లోకే
పూర్వావాక్యప్రస్తుతంధ్యుపృథివ్యాద్యాయతనం యత్రేతి పునరపిస
ప్రమ్యంతేనపరామృశ్య తస్యనాడ్యాధారత్వముక్త్వా పునరపి (సవీషా
ంతశ్చరతే బహుదాజాయమానః) ఇతి తస్యబహుధాజాయమానత్వ
ఞ్చోచ్యతే, నాడీసంభంధోబహుధాజాయమానత్వేషు జీవస్యైవపథ
మః, అ స్తిన్నపిల్లోకే (ఓతమనస్సహప్రాణైశ్చనవైఃరితి ప్రాణ
పశ్చుకస్యమనసశ్చాశ్రయత్వముచ్యమానం జీవధర్మవేద, వీవంజీవ
త్వేనిచ్చి తేనతి ద్యుపృథివ్యాద్యాయతనత్వాదికం యథాకథంచిత్
సంగమయితవ్యమితి—

శ్లో॥ యస్మిన్ ద్వారిత్యధీతా శ్రుతిశిరసిపభాతీయ
మాధవణీవాక్ సంధేహ సతతీ కిందుష్టితిముఖజగ

దాధారఉక్తోత్రజీవః | బ్రహ్మాత్మం వెతియు క్తంకిమిహ
సముచితంజీవవేతికస్తాన్నాడీప్రాణాదిమత్త్వాచ్చుత
మపిబహుధాజాయమానత్వమస్య ||

నాడీప్రాణాదిదేవాదితత్తహబహు ధాజన్తయోగశ్చధ
మన్తస్త్వైవేతి స్రతీతేపునరిహకథితస్యాస్యజీవత్వ
యోగే | నివాహేయంకథంచిత స్వవచసి జగదా
ధారతాతుప్రతీతాకమద్వారాతు కమోదితమితి
జగదేతస్యజీవస్యహీతి ||

అ || అన్నప్రజీవలింగానివాక్యాని పరమాత్మపరత్వేననిజీతా
ని, అథ స్వప్రజీవాదిలింగకానివిచార్యంతేతిపాదసంగతిః, పూర్వస్తి
న్నధికరణే ద్యుపృథివ్యాదిసంబధినః పరమాత్మత్వముక్తమ్, ద్యుపృథి
వ్యాదిసంబధిత్వంపరమాత్మత్వతిరిక్తస్యాపిదృశ్యత ఇతిశంకయా అనం
తరాధికరణారంభ ఇత్యవాంతసంగతిః, అత్రపాదసంగతిస్తువీకకార్యకా
రిత్వరూపాబోధ్యా, అధికరణసంగతిస్తు ఉపోద్ఘాతః, విషయమాహ—
యస్త్విద్యారితి—

టీ || యస్త్విద్యారితి - (యస్త్విద్యాఃపుథివీచాంతరిక్ష
మోతంమనస్సమాప్రాణే శ్చనవైస్తమైవైకం జానథాత్మానమన్యా
వాచావిముంచథఅమృతస్యైవసెతుః) ఇతి, అధీతా - పఠితా, ఇయ
మాధవణీవాక్, శ్రుతిశిరసి - వెదాంతే, విభాతి - శ్రూయత ఇత్య
థణః. సంశయమాహ - సందేహఇతి . తత్ర - తస్త్వివాక్యే, సందే
హః - సంశయఇత్యథణః. సంశయప్రకారమాహ - కిమిత్యనైన - అ
త్ర-అస్త్వివాక్యే, ఉక్తః, ద్యుక్షీతిముఖజగదాధారః - ద్యుపృథివ్యా
దికజగదాధారః, జీవఃకిమ్, ఉక్తంపూర్వోక్తమ్, బ్రహ్మవేతి, సందేహ

ఇతిపూర్వేణాన్వయః, అనయోఃకొట్యోః కింయుక్తమితిపృచ్ఛతి—
 యుక్తంకిమితి - ఇహ - అనయోఃకొట్యోః, కింయుక్తమితియోజనా,
 పూర్వపక్షమాహ - సముచితమితి - జీవవవెతిసముచితమ్ - యుక్త
 మిత్యథః. తత్రహేతుంపృచ్ఛతి - కస్తాదితి - కస్తాత్ - కస్తాద్వేత్తోః,
 ఉత్తరయతి - నాడీప్రాణాదిమత్త్వాదితి - నాడ్యాశ్రయత్వాత్ప్రాణా
 ద్యాశ్రయత్వాచ్చేత్యథః, అత్రనాడ్యాశ్రయత్వమ్ (అరాధ్యవరథ
 నాభాసంహతాయత్రనాడ్యః) ఇత్యుత్తరశ్లోకప్రతిపాదితమ్ ప్రాణా
 ద్యాశ్రయత్వంచ యస్మిన్ద్యాతిత్యాదిస్వవాక్యవవ ఓతంమనస్సహ
 ప్రాణేశ్వసవైరితిప్రతిపాదితమ్, ఆదివదెనమనసఃపరిగ్రహః, హేత్వం
 తరమాహ - శ్రుతమవీతి - అస్య - ద్యుభాస్వద్యాయతనస్య, బహుధా
 జాయమానత్వమపి, శ్రుతమ్ - (సవపేంతశ్చర తెబహుధాజాయమా
 నః) ఇతివాక్యేశ్రూయత ఇత్యథః,

ఉక్తహేతోఃజీవత్వసాధకత్వముపపాదయతి - నాడీప్రాణా
 దీతి-నాడీప్రాణాది - నాడీప్రాణాదిమత్త్వమ్, ఇహ - అస్మిలోక
 దేవాదితః - దేవాదిరూపేణ, బహుధాజన్మయోగశ్చ - బహుప్రకా
 రేణోత్పత్తియోగశ్చ, తస్యైవేతి - జీవస్యైవేత్యతాహేతోః, సముచి
 తంజీవవవెతితిపూర్వేణాన్వయః, తత్రైవశ్లోకేద్యుభాస్వద్యాయ
 తనత్వరూపం పరమాత్మలింగంచదృశ్యత ఇత్యత్రాహ - ప్రతీత ఇతి—
 కథితస్యాస్య - ఉక్తస్యాస్య, జీవత్వయోగ, ప్రతీతెనతి - నిశ్చితెనచీ
 త్యథః. స్వవచసి - యస్మిన్ద్యాతిత్యాదిస్వవాక్య, ప్రతీతా - ప్రతీ
 యమానా, ఇయంజగదాధారతాతు, కథంచిన్నివాన్హేత్యత్యస్వ
 యః, నివాన్హప్రకారమాహ - కర్మద్వారేతి - కర్మద్వారాని
 వాన్హేత్యథః. ఇదంచివృణోతి - కర్మోదితిమితి - జగత్, ఏతస్య

జీవస్య, కర్మాదితమితి-కర్మణోత్పన్నమితి, కర్మాదావరానిర్వాహ్యేతి
పూర్వేణాన్వయః, ఇతితేపూర్వపక్షోపసంహారద్యోతయతి, అయం
భావః, ద్వయోరపిజీవపరయోలికజ్ఞప్తిభాసేన విరోధాదన్యతరలిజ్ఞభగ్నే
అవశ్యంభావిని యల్లిజ్ఞస్యఉత్తరస్థోకేప్రతిపన్నలిజ్ఞప్తయానుగుణ్యం తస్మి
న్మనసారేణార్థనిర్ణయఃకథంకృతిః, తథాచ జీవస్య స్వజనకకర్మ
వత్తానంబధేన ప్రపంచాధారత్వమిహవివక్షితమితిభావః;

(శ్రీ) ఏవంప్రాప్తేప్రచక్షుహే, ద్యుభవ్యాద్యాయతనం స్వశబ్దాత్,
ద్యుభృథివ్యాదీనామాయతనంపరంబ్రహ్మ, కుతః, స్వశబ్దాత్, పరబ్ర
హ్మసాధారణశబ్దాత్, (అమృతస్యైవసేతు) రితిపరస్య బ్రహ్మణోసాధా
రణశబ్దః, (తమేవంవిద్వానమృతశ్చసాధవతి నాన్యః పథా అయనాయని
ద్యుతే) ఇతి, సర్వత్రోపనిషత్సుసప్తవామృతత్వే ప్రాప్తిహేతుః శ్రూయ
తే, సినోలేబంధనార్థత్వాత్ సేతుః అమృతస్య ప్రాపకఇత్యర్థః;
సేతురివవాసేతుః, నద్యాదిషుసేతుహిం కాలస్యప్రతిలమ్భకః, సంసారా
ణావపారభూతస్య అమృతస్య ఎషప్రతిలమ్భక ఇత్యర్థః; ఆత్మశబ్దస్య
నిరుపాధికః పరస్మిన్బ్రహ్మణిముఖ్యవృత్తః, ఆప్నోతీతివ్యత్యా, సై
తర సమస్తస్యనియంతృత్వేన వ్యాప్తిస్తస్యైవసంభవతి, అతస్సోపిత్వై
వశబ్దః, (యస్సనఃక్షస్సవఃవిత్) ఇత్యానయశ్చోపరితనాః పరస్యైవ
బ్రహ్మణశ్చబ్దః, నాడ్యాధారత్వంతస్యాపిసంభవతి, (తస్యాగ్నిహయోమ
ధ్యే పరమాత్మాన్యన్థితః) ఇతిశ్రవణాత్, (అజాయమానో బహుధా
విజాయతేతస్యగ్ధిరాః పరిజానన్తియోనిమ్) ఇతి దేవాదీనాంసమాశ్రయ
ణీయత్వాయ తత్తత్కారణీయరూపసంస్థానగుణకర్మ సమన్వితస్సర్వకీయం
స్వభావమజహదేవస్వేచ్ఛయా బహుధావిజాయతే పరఃపురుష ఇత్యభి

ధానాత్, స్మృతిరపి (ఆజోపిసన్నన్యయాత్మా భూతానామీశ్వరోఽపి సః। ప్రకృతింస్వామిశిష్టాయ సంభవామ్యాత్మమాయయా) ఇతి, మనః ప్రభృతి జీవ్రాపకరణాధారశ్చిద్ధ సహాధారస్యపరస్యైవ్రాపపద్యతే,

(శ్లో) బూమితైః సంప్రసక్తేః పరమపురుషవై
దితోయంస్వశబ్దాత్ సేతుహ్యుక్తోమృతస్యామహ
వచ ఇదంనాన్యసాధారణంహి। బద్ధాఢోయంసినో
తివదతి తదమృతప్రాపకంసేతు శబ్దస్తుల్యం వావక్తిసే
తోస్సరితి సతుతటప్రాపకోహిప్రసిద్ధః ॥

పారస్యప్రాపకస్సంస్మృతిమయ జలధేరేష ఇత్యుచ్య
తేథాస్సేతూక్త్యాత్రత్య యాతోనవదతకథమప్యేషశబ్దస్తు
జీవమ్ । హేతుత్వంచామృతత్వేప్రధితమహపరబ్రహ్మ
ణీదంతమేవం విద్వానిత్యాదివాక్యే నుపధిరభిహితోవ్యా
త్మ శబ్దోత్రముఖ్యః ॥

స్వయన్సర్వజ్ఞ ఇత్యాదయఉపరితనా బ్రహ్మణో
స్యైవ శబ్దానాడ్యధారత్వమస్యాపిహివదతి సిరాభిష్టి
తిశ్రౌతవాక్యమ్। శ్రౌతీహజాయమానేకథయతి బహు
ధాజాయమానత్వ ముక్తిబ్రహ్మణ్యస్మిన్నవీదం నచ
భవతి తతోజీవలిక్కుత దేతత్ ॥

దేవాదీనాం స్వకీయాశ్రయణ మిదమిహాద్విశ్వరూపం
స్వకీయంత త్రతస్సంస్థానచేస్తాగుణవదను విధాయాత్మజ్ఞ
స్వంస్వభావమ్ । స్వేచ్ఛాతోజాయతేయం బహువిధఇతి

మణిమజ్జిమపి కాఖ్యయా వ్యాఖ్యయాసహితా - తత్పరత్వావళిః ౧౭౯

హిజ్ఞాయతే ౭స్మింస్తువాక్యేస్మాతీవాగవ్యజోప్రీతితు
వదతి తథాబ్రహ్మణోజన్మచైచ్ఛమ్ ॥

బ్రహ్మణ్యస్మింస్తుజీవోపకరణమన ఆద్యాశ్రయత్వంచ
యుక్తంసంసారధారితతోయం పరమపురుషశత్యత్రహ
నినహీతి ॥

(అవ) సిద్ధాంతమాహబ్రూమ ఇతి ॥

(టీ) అత్ర - అస్మిన్పూర్వపక్షే, ఏవమ్ - ఉక్తరీత్యా, ప్రస
క్తే - ప్రాప్తే, బ్రూమః - సిద్ధాంతంబ్రూమ ఇత్యర్థః, తమేవాహపర
మపురుష ఏవేతి - ఉదితోయమ్ - యస్మిన్ద్యౌరిత్యాదివాక్యేద్యౌవృథి
వ్యాద్యాధారతయావ్రతిపాదితోయమ్, పరమపురుష ఏవ - పరమాత్మై
వ, కుత ఇత్యత్ర హేతుమాహ - స్వశబ్దాదితి - స్వశబ్దాత్ - సాప్తసాధా
రణశబ్దాత్, సశబ్దక ఇత్యత్రాహ - సేతురితి - ఆయమ్ - ద్యౌవృథివ్యా
ద్యాధారధూతః, అమృతస్య సేతుహ్యుక్తః - అమృతస్యైవ సేతురితి
వాక్యే అమృతస్య సేతుతయాహ్యుక్త ఇత్యర్థః, తావతాకిమిత్యత్రాహ
వచ ఇతి - ఇదంవచః - అమృతస్యైవ సేతురితివాక్యమ్, నాన్యసాధార
ణంహి - అన్యస్య - జీవస్య, బోధకన్న భవతీత్యర్థః, సేతుశబ్దస్య సలిఖని
రోధకేప్రసిద్ధత్వేన అమృతస్య నిరోధకత్వప్రసక్తేన రూఢ్యథానుపపత్తే
సత్యా మస్వరస్య సామ్యాత్ తముభయధావ్యాచక్షే - బద్ధార్థ ఇతి -
అయంసినిమాతిః, బద్ధార్థః - బద్ధార్థక ఇత్యర్థః, తత్ - తస్మాత్,
సేతుశబ్దో ౭మృతప్రాపకంవదతీత్యన్వయః, సినిమాతే బద్ధార్థత్వాత్
సేతుశబ్దస్య బద్ధకార్థత్వమిత్యమృతస్య సేతురిత్యనేన అమృతస్య బద్ధక

ఇత్యర్థం లాభేన ఆధాదమృతస్య ప్రాపక ఇత్యర్థోః లభ్యత ఇతి భావః, ద్వితీ
య రివాహమాహ - తుల్యంచేతి - సేతుశబ్దశ్చ త్యనుషజ్ఞః, సేతుశబ్దస్యే
తోస్తుల్యం వావదతి - సేతుసదృశం వాప్రతిపాదయతీత్యర్థః; సేతుతౌ
ల్యం కేసరూపేణేత్యత్రాహ - సరితీతి - సరితి - సద్యామ్, ప్రసిద్ధస్య-
ప్రసిద్ధసేతుః, తటప్రాపకోహి - రూలప్రాపకోహీత్యర్థః -

ఏషః - పరమాత్మా, సంస్కృతిషయవలగ్నేః - సంసారాత్మకసము
ద్రస్య, పారస్య-పారభూతస్యామృతస్య, ప్రాపక ఇతి, అత్రత్యయా సేతు
క్త్యా - అత్రవిద్యమానేన సేతుశబ్దేన, ఉచ్యతే - ప్రతిపాద్యత ఇత్యర్థః;
అమృతస్యైష సేతురితి శబ్దస్య పరిమాత్మాసాధారణత్వము క్తన్నిగషయ
తి-అత ఇతి - అతః - అతోహేతోః, ఏషశబ్దస్తు - అమృతస్యైష సేతు
రితి శబ్దస్తు, కథమపి - కథంబిదమి, బీజన్నవదంత్యన్వయః; అమృతస్యైష
సేతురితి శబ్దస్య, అమృతప్రాపకవాచిత్యేపి అమృతప్రాపకత్వంబ్రహ్మణ
ఏనేతి కథంబిచ్ఛేయత ఇత్యత్రాహ - హేతుత్వంచేతి - ఇదమమృతత్వే
హేతుత్వోచ్చ - తమేవం విద్వానిత్యాదివాక్యే, ఇహపరబ్రహ్మణిపధి
తమ్ - ప్రసిద్ధమిత్యర్థః; ఏతావతా అమృతస్యైష సేతురితివాక్యం
పరమాత్మాసాధారణత్వేన స్వశబ్దశబ్దస్య హేతుభుక్తి భూతస్యార్థ
భూతివాఖ్యాతమ్; అథ "తమేనైకంజానధాత్మాన" మితివాక్యస్థాత్మ
శబ్దోపి తథావిధి ఇత్యాహ - అనుభవీతి - అనుషః - ఉపాధి
భూతప్రతిసంబద్ధినికేషవాచకశబ్దానుభవ్యాహృతి ఇత్యర్థః; అభిహ
తః - కథితః, ఆత్మశబ్దోపి-అత్ర- పరబ్రహ్మణి, ముఖ్యః- ముఖ్యవృత్తః॥

యస్సవశ్య ఇత్యాదీనాముపరితనానాం శబ్దానామపి తథాత్వమా
హ - స్మృతి - యస్సవశ్య ఇత్యాద్యుపాదయతీతి అస్యబ్రహ్మణ ఏవశ

బద్ధిత్యన్వయః; సావజ్ఞ్యాదిగుణానాంపరమాత్మాసాధారణత్వేన త
ద్వాచకశబ్దాపి తదసాధారణాభివ్యక్తః; ఏతావతాస్వశబ్దాదితిహేతు
వాక్యఖ్యాతః, అథ పూర్వపక్షోక్తనాడ్యాధారత్వరూపహేతోనికవాక్
హమాహ - నాడ్యాధారత్వమితి - నాడ్యాధారత్వమ్ - నాడ్యాశ్రయ
త్వమ్, సిరాభి స్త్రితిశ్రౌతవాక్యమ్ - (స స్త్రీతన్ సిరాభిస్తులంబత్యాకోశ
సన్నిభమ్) ఇతితైత్తిరీయశ్రుతివాక్యమ్, అస్యాపి - పరమాత్మనోపి,
వదతిహేత్యన్వయః; అస్మిన్ శ్రుతివాక్యే నాడ్యాధారత్వం హృదయకో
శద్వారా పరమాత్మన ఉక్తమిత్యుక్తార్థే ఇదం వాక్యం ప్రమాణతయా
ఉదాహృతమ్, బహుధాజాయమానత్వస్య పూర్వపక్షేకథితహేతోనిక
వాక్ హమాహ - శ్రౌతీతి - శ్రౌత్యుక్తిః - (అజాయమానోబహు
ధావిజాయతే) ఇతిశ్రుతివాక్యమ్, అజాయమానే అస్మిన్ బ్రహ్మణ్యపి
బహుధాజాయమానత్వమ్, కథయతి - ప్రతిపాదయతి, తతః - తస్మాత్,
తదేతత్ - బహుధాజాయమానత్వమేతత్, నజీవలిగ్గమిత్యన్వయః,
ఉపాత్తశ్రుతివాక్యస్యాథకమాహ - దేవాదీనామితి - దేవాదీనామ్ -
దేవమనుష్యాదీనామ్, ఇహ - అస్మిల్లోకే, ఇదంస్వకీయాశ్రయణమ్ -
స్వకీయారాధనాదిరూపమాశ్రయణమ్, ఉద్దిశ్య - ఉద్దేశ్యతయా అను
సంధాయ, అయమ్ - పరమపురుషః, స్వంస్వభావమ్, అత్యర్థసః
అపరిత్యజసః, స్వకీయంరూపమ్ - స్వాసాధారణరూపమ్, తత్తత్సం
స్థానచేష్టాగుణవత్ - దేవాదిశరీరసంస్థానచేష్టాగుణయుక్తమ్, అనువి
ధాయ - అపాద్య, స్వేచ్ఛాతః - స్వకీయసంకల్పేన, బహువిధః - బహు
ప్రకారః, జాయతే, ఇతి, అస్మిన్ వాక్యే - (అజాయమానోబహుధా
విజాయతే) ఇత్యస్మిన్ వాక్యే, జ్ఞాయతే - ప్రత్యక్షైర్విధేః; ఉక్త

శ్రుతివాక్యానాం వై శబ్దాయస్మృతివాక్యముదాహరతి - స్మృతీతి -
అజోషీతి - (అజోషసన్నవ్యయాత్మాభూతానామిశ్వరోపసన్ . ప్రకృ
తింస్వామధిష్ఠాయసంభవామ్యాశ్చమాయయాః) ఇతి, స్మృతీవాగ్ని-
స్మాతకంవాక్యమపి, తథా, బ్రహ్మణః, విచ్ఛంజన్మ - ఇచ్ఛానిబద్ధనం
జన్మ, వదతీత్యన్వయః, పూనకపక్షేమనఃప్రాణాధారత్వం జీనత్వసాధక
తయోక్తంబ్రహ్మణ్యుపపాదయతి - బ్రహ్మణీతి - సహాధారేఽస్మిన్
బ్రహ్మణి, జీవోపకరణమనతిద్యాశ్రయత్వమ్ - జీవోపకరణభూతమనః
ప్రాణయోరాశ్రయత్వమ్ - యుక్తమ్ - యుజ్యత ఇత్యర్థః; నిగమయతి-
తత ఇతి - తతః - పూర్వాక్తహేతునాం నాఢ్యాధారత్వాదీనాం
బ్రహ్మణ్యపిసంభవాత్, అయంపరమపురుషఇత్యత్ర - ద్యుభ్యాధివ్యా
ద్యాశ్రయః పరమపురుషఇత్యుక్తై, నహానిః - నక్షతిరిత్యర్థః, ఇతీత్యస్య
బ్రూమథీతిపూర్వేణాన్వయః; ॥

(శ్రీ ౨) ఇతశ్చపరమపురుషః.

(సూ) ❀ ముక్తోపస్సప్యవదేశాచ్చ ❀ 1-3-2

(శ్రీ) అయంద్యుభ్యాధివ్యాద్యాయతనధూతఃపురుష స్సంసారబ
న్ధాన్మజైరప్రప్యతిమూవ్యపదిశ్యతే, (యదావశ్యఃవశ్యతేరుక్తవణం
కతాకరమీశంపురుషంబ్రహ్మయోనిమ్ . తదావిద్యాపుణ్యపాపే
విఘ్నాయనిరఙ్గానఃపరమంసామ్యముపైతి *యథానద్యస్సన్దిష్టమానాస్సము
ద్రేలస్తంగచ్ఛన్తినామరూపేవిహాయ . తథావిద్యాన్నామరూపాద్వి
ముక్తఃపరాత్పరంపురుషముపైతిదివ్యమ్) ఇతి. సంసారబద్ధనాద్విముక్తాన
వహి విఘ్నాతపుణ్యపాపానిరఙ్గానామరూపాభ్యాంవినిర్ముక్తాశ్చ, పు
ణ్యపాప నిబద్ధనాచిత్సంసగఃప్రయుక్త నామరూపభాక్త్యమేవహి సం

మణిమజ్జిమి కాఖ్యయా వ్యాఖ్యయాసహియ - తత్వరత్నావళి: ౧౮౩

సారః, అతోవిధూతపుణ్యపాపై నిర్భజ్జనైః ప్రకృతిసంసగకరహితైః
పరేబ్రహ్మణా పరమంసామ్యమాపన్నైః ప్రాప్యతయానిదిష్టో ద్యు
పృథివ్యాద్యాయతనభూతిః పురుషః పరంబ్రహ్మైవ ॥

(శ్లో) ద్యుక్షిత్యాద్యాశ్రయోయంపురుష ఇహపున
స్సంసృతేముక్తజీవైః ప్రాప్యనిదిశ్యతే హిశ్రుతి
వచసి యదాపశ్యత్యాదికేనై । ముక్త స్సంసారబ
న్ధాద్య ఇహ సహి కృతేపుణ్యపాపే విధూయప్రాప్నోతి
బ్రహ్మసామ్యంపరమమనుగతైనామరూపైవిముక్తః ॥

పుణ్యాపుణ్యాఖ్య - కర్మాన్వయ జనిత నిజాచిత్తృ
సంగ ప్రయుక్త - స్సంసారో నామరూపాన్వయఇతిహి
బుద్ధైశీత్యతే శాస్త్రవిద్భిః! పుణ్యాపుణ్యాజ్జతై స్తత్త్వ
కృతివిరహితై బ్రహ్మసామ్యం ప్రపన్నై - నిర్దిష్టః
ప్రాప్యభూతో జగదధికరణం పూరుషాయం పరోహి॥

(అవ) ముక్తోవస్యప్యత్వరూపహేత్వస్తరేచాపి పరమపురుషత్వ
సాధకస్యముక్తోవస్యప్యవ్యవదేశోచ్ఛేతి సూత్రన్యాయా ధర్మావా ద్యుక్షి
త్యాదితి - ॥

(టీ) ద్యుక్షిత్యాద్యాశ్రయోయంపురుషః, ఇహ యదాపశ్యత్యా
త్యాదికేశ్రుతివచసి - (యదాపశ్యఃపశ్యతేరుక్మవణం కతారమిశం
పురుషంబ్రహ్మయోనిమ్ । తదా విద్వాన్ పుణ్యపాపే విధూయ నిర
జ్జనఃపరమంసామ్యముపైతి, యథా నద్య స్సన్యస్తమానా స్సముద్రే అ
స్తంగచ్ఛన్తి నామరూపేవిహయ । తథా విద్వాన్నామరూపాద్విముక్తః

సరాత్సరంపురుషముపై తదిన్యమ్) ఇత్యేవంరూపే శ్రుతివాక్యే, సంస్కృతే
ముక్తజీవైః - సంసారబద్ధాన్ముక్తజీవైః, ప్రాప్యోనిదిశ్యతేహి -
ప్రాప్యతయా ప్రోచ్యతేహిత్యభావః, ముక్తప్రాప్యత్వస్య పరమాత్మాసా
ధారణధర్మత్వా దనేనపే తునాపరమాత్మత్వసిద్ధిరితిభావః, ఉపాత్తశ్రు
తివాక్యే బద్ధాన్ముక్తైరితిశబ్దస్యాశ్రుతత్వా స్మక్తిప్రతిపాదనందశ్శా
యతి - ముక్తశ్చితి - ఇహాయస్సంసారబద్ధాన్ముక్తః సహిక్యతేపుణ్య
పాపే విఘ్నాయ అనుగతై నామరూపై విముక్తస్సక్ పరమంబ్ర
హ్మసామ్యంప్రాప్నోతీత్యన్వయః; పుణ్యపాపవిఘ్నన నామరూపవి
మోక పూర్వక పరమబ్రహ్మసామ్యప్రాప్తేరేవముక్తిరూపత్వా దత్ర
ముక్తప్రాప్యత్వం బ్రహ్మణః ప్రతీయతఇతిభావః. సంసారాన్ముక్తోహి
ముక్తశబ్దాన్భావః.

ప్రాక్తవాక్యే సంసారాన్ముక్తి నాస్ఫుటంప్రతియత ఇత్యత్రాహ-
పుణ్యాపుణ్యేతి - సంసారః, పుణ్యాపుణ్యైశ్చక్రమాన్వయజనితనిజాచి
త్వసంగప్రయక్తో నామరూపాన్వయః- పుణ్యపాపరూపకమన్వయబద్ధో
త్పన్నస్వకీయాచిత్తంబద్ధప్రయక్తో దేవాదినామరూపసంబద్ధః, ఇతిహి
శాస్త్రవిద్భిరుచైః కీర్త్యతఇత్యన్వయః; తథాచ నిరుక్తనామరూపా
న్వయప్రైవ సంసారరూపత్వా న్నామరూపవిమోకప్రతిపాదకేనస్మి
న్వాక్యే సంసారతోవిముక్తిః స్పష్టమేవప్రతీయతఇతిభావః సూత్రా
ధంపరమసాధ్యేనఘటయతి - పుణ్యాపుణ్యేతి - తత్ - తస్మాత్, పు
ణ్యాపుణ్యోఽయైః - పుణ్యపాపవినిర్మూలైః, అతవ, ప్రకృతివిరహితైః-
ప్రకృతసంబద్ధరహితైః, బ్రహ్మసామ్యంప్రపన్నైః - బ్రహ్మణాసామ్యం

మణిమజ్జిమకాఖ్యయా వ్యాఖ్యయాసహితా తత్వరత్నావళిః ౧౪౫

ప్రాప్తైః, స్రావ్యభూతోనిర్విప్లైః, జగదధికరణమ్ - ద్యుష్టధివ్యాదిజగ
చాశ్రయభూతః, అయంపూరుషఃపరోహి - పరమాత్మాహీత్యర్థః; ||

(శ్రీః) పరబ్రహ్మసాధారణశబ్దాదిభిః పరమేవబ్రహ్మేతి ప్రసా
ధ్య ప్రత్యేకాత్మాసాధారణశబ్దాభావాచ్చ అయం పరవేత్త్యాహ; ||

(సూ) *హనుమానమతచ్ఛబ్దాత్పూరితాభ్యుచ్చు.* 1-3-3

(శ్రీ) యథా అస్మిన్ప్రకరణే ప్రతిపాదకశబ్దాభావాత్ ప్రధానం
సప్రతిపాద్యమ్, ఏవంప్రతిపాద్యదపీత్యర్థః; అనుమితానన్వయసమా
నమ్ - పరోక్షంప్రధాన ముచ్యతే, అనుమానప్రమితత్వాదానుమాన
మితివా, అతచ్ఛబ్దాత్ - తద్వాచిశబ్దాభావాదిత్యర్థః, అథాభావేఽ
వ్యయమిత్యవ్యయాభావః, ||

(శ్రీ) శబ్దాద్యై బ్రహ్మమాత్రాన్వయిభి రభిహితై బ్రహ్మ
తాం సంప్రసాధ్యా- భావా జ్ఞేవేతరానన్వయివచన ఇహ
ప్రోచ్యతే బ్రహ్మతాన్వయః । సందర్భేన్ స్థితౌ యథా స్వావ
గమకవచనో భావతో నప్రధానం ॥ వేద్యం జీవోపిన్ద్రై
వంభవతి తతస్మిన్ ప్రోక్షమాత్రోదితార్థః ॥

సౌత్య క్తిశ్చ నుమానేత్యనుమితివిషయం వక్తిహీ
యంప్రధానం ॥ తచ్ఛబ్దాభావ మాహవ్యా నుకథిత
ఇహాయన్వితచ్ఛబ్దశబ్దః ॥

(అవ) ఉత్తరసూత్రమవతారయతి - శబ్దాద్యైతి ॥

(టీ) ఏవం పరంబ్రహ్మేతి పూర్వమన్వయఉక్తః, అత్ర దా
ర్థాన్వయ వ్యతిరేకఉచ్యతే; అన్య-ద్యుభావద్వాయతనన్య, బ్రహ్మమా

త్రాన్వయిభిః-బ్రహ్మసాధారణైః, అభిహితైః-కథితైః, శబ్దాద్యైః-శబ్దా
దిభిః, బ్రహ్మతామ్- బ్రహ్మభావమ్, సంప్రసాద్య- సాధయిత్వా, ఇహ
అస్మిన్ నానుమానమిత్యాదిసూత్రే, జీవేతరానన్వయివచనః- జీవానా
ధారణశబ్దస్య, అభావాత్- అనత్వాత్, బ్రహ్మతా- బ్రహ్మభావః, ప్రో
చ్యతే - ప్రసాద్యత్యత్యథః. సూత్రసంగతే బుద్ధిస్థత్వాయ ప్రథ
మం సంకథ్యమానం సూత్రస్య వాక్యాథకమాహ - సందర్భాంతి -
అస్మిన్, సందర్భే - ప్రకరణే, యథా, స్వావగమకవచనః - స్వప్రతిపా
దకశబ్దస్య, అభావతః - అనత్వాత్, ప్రధానమ్, నవేద్యమ్ - నప్రతిపా
ద్యమ్, ఏవమ్, జీవైషి, తతః, స్వప్రతిపాదకశబ్దాభావాత్, నభవత్తి -
ప్రతిపాద్యోనభవత్తి, ప్రోక్తసూత్రవాక్యాథక ఇత్యథః! సూత్రగత
వాక్యస్యోక్తాథకబోధకత్వోపపాదనాయ తద్బటకపదేవ్యాచక్షే - సా
త్రితి - అనుమానేతిసాత్మ్యక్తిః. సూత్రఘటకమనుమానపదమ్, అను
మితివిషయప్రధానంవక్తి - అనుమాయత్యత్యనుమానమితివ్యుత్పత్త్యా
అనుమానవిషయీభూతం ప్రధానంబూతఇత్యథః; ఇహ - అస్మిన్
సూత్రే, అనుకథితః, అయమతచ్ఛబ్దబ్దైః, తచ్ఛబ్దాభావమ్, ఆహ- అబ
వీదిత్యథః; ||

(శ్రీఅ)

ఇతిశ్చాయంప్రత్యగాత్మా.

(సూ)

భేదవ్యపదేశాత్

1-3-4

(శ్రీ) (సమానేవృక్షేపురుషోమిమగ్నో ౭నీశయాశోచతిమహ్య
మానః | జుష్టం యదా పశ్యత్య న్యమీశ మస్యమహిమానమితి వీత

మణిమజ్జిమనికాఖ్యయా వ్యాఖ్యయాసహితా - తత్పరత్వావళిః గిరా

శిః) ఇత్యాదిభి బీవాద్విలక్షణత్వేనా యం వ్యపదిశ్యతే, అనీశ
యా - భోగ్యభూతయావ్రకృత్యా, ముహ్యమానశ్శోచతిబీవః, అయం
యదా స్వస్థాదన్యం సర్వస్యేతం ప్రీయమాణమ్, అన్య - ఈశ్వరస్య
మహిమానన్భ నిఖిలజగన్నియమనరూపంపశ్యతి, తదా వీతశోకో
భవతి.

(ప్ర) ఉక్తం వృక్షేనమానేపురుష ఇతివచోవక్తి బీవాద్విభేదం
ద్యుభావదేరాశ్రయేన్ స్మిన్ పురుషఇతి పరఃపూరుషో
తస్పవః । బీవఃపశ్యే ద్యదేశంజగత ఇహపరం ముహ్య
మానః వ్రకృత్యా - శోచంస్తు ప్రీయమాణం నియమ
నమహిమానం తదావీతశోకః ॥

ఇత్యర్థః । ప్రోక్తవాచః శ్రుతఇహపురుషేజీవభేదస్సు
టోత్రమ్యక్షిత్యాద్యాశ్రయేతః పరమపురుష ఏవాయ
మిత్యర్థఉక్తః ॥

(అవ) ముక్తోపస్మప్యసూత్రవిషయవాక్యే (పశ్యేతేరుక్మవణ్)
మిత్యుక్తమ్, (జుష్టయదావశ్యతీ)తి తత్తుల్యతయా బుద్ధిస్థవాక్యాన్తర
ప్రతిపన్న హేతువరస్య భేదవ్యవదేశాదితి సూత్రస్యాథమాహ ఉక్త
మితి=

(ప్ర) ఉక్తమ్ - ప్రోక్తమ్, వృక్షేనమానేపురుషఇతివచః- సమా
నేవృక్షేపురుషోనిమగ్నఇత్యుపనిషద్వాక్యమ్, ద్యుభావదేరాశ్రయేస్మిన్
పురుషే, జీవాద్విభేదం వక్తి, ఇత్యుతః, సప్తపదః పూరుషఇత్యన్వయః,
సమానేవృక్షే ఇతిమత్రే) అన్యశబ్దోభేదవ్యవదేశశబ్దేన వివక్షితోస్తు

అత్ర అన్యశబ్దస్య ద్యుభ్యాద్యాయతనవియకత్వంకథమితి శఙ్కాయాం
మన్రింవ్యాచప్తే - జీవత్తి - ప్రకృత్యాముహ్యమానః, (అతఏవ)
శోచకజీవః, యదాపరమ్- అన్యమ్, ప్రీయమాణంజగత ఈశమ్,నియ
మనమహిమానమ్ - జగన్నియమనరూపమహిమానఞ్చ, పశ్యేత్, తదా
వీతశోకః, స్యాదిత్యధ్యాహారః, భవేదిత్యథః, ఇత్యథఃప్రోక్తవాచః -
సమానేవృజ్జేత్తి ప్రోక్తవాక్యస్య ఏవమథఃఇత్యథః; తావతాకిమిత్వ
త్రతాహ - శ్రుతత్తి - శ్రుతే, ద్యుక్షిత్యాద్యత్రయేత్రపురుషే - ద్యు
పుధివ్యాదీనామధారభూతేన్ద్రీయపురుషే, జీవభేదః - జీవాద్విభేదః,
స్ఫుటః - స్పష్టంప్రతీయతఇత్యథః; అతః - ఉక్తహేతోః, అయమ్ -
ద్యుభ్యాద్యాయతనతయాశ్రూయమాణః, పరమపురుషవేతి, అథఉ
క్తః - భేదవ్యపదేశాదితిసూత్రస్యాథఉక్తత్వత్వత్వః;

(సూ)

* ప్రకరణాత్ *

1-3-5

(శ్రీ) ప్రకరణచ్ఛేదం పరస్యబ్రహ్మణత్తి అదృశ్యత్వాదిగణకొ
థమాక్తే రిత్వత్త్వైవ ప్రదర్శితమ్, నాదీనంబద్ధ బహుదాబాయమా
నత్వ మనఃప్రాణాధారత్వైన్ద్రీయ ప్రకరణవిచ్ఛేదాశఙ్కామాత్రమత్రప
ర్యహాత్తమ్॥

(శ్లో) బ్రహ్మే వేదం తదీయప్రకరణతత్త్వం దర్శితంపూర్వమే
వాదృశ్యత్వేత్యస్యనాదీ ప్రభృతీయతతయాపోదితోచ్ఛి
త్తిశఙ్కాః॥

(అవ) ప్రకరణాదితిసూత్రే ద్యుభ్యాద్యాయతనస్య పరమపురుష
త్వేప్రకరణంహేతుతయోక్తమ్, ఇదఞ్చబ్రహ్మప్రకరణమితిప్రకరణేన్ద్రీ

బ్రహ్మైవప్రతిపాద్యమితిచ అదృశ్యత్వాదీత్యత్రైవ ప్రతిపాదితమితిచ
నరుక్త్యమాశ్చద్యుపరిహరణ సూత్రార్థకమాహ - బ్రహ్మైవేతి॥

(టీ) ఇదమ్ - ద్యుభ్యాద్యాయతనమ్, బ్రహ్మైవ, కుతశ్చత్యత్రా
హ - తదీయప్రకరణతత్వతి - తదీయప్రకరణతః - బ్రహ్మణః ప్రకరణా
దిత్యర్థః ఇదమ్, పూర్వకమేవ, అదృశ్యత్వేతి అదృశ్యత్వాదిగుణకోధ
మోక్షేరిత్యత్ర, దర్శితమ్ - ప్రదర్శితమిత్యర్థః, తహిం శునఃకమ
థకముక్తిరిత్యత్రాహ - నాదీతి - నాదీప్రభృతీయతతయా - నా
దీప్రభృతి బీజవిజ్ఞయుక్తతయా, అన్య - బ్రహ్మప్రకరణాన్య, ఉచ్చితి
శబ్దా - విచ్ఛేదశబ్దామాత్రమ్, అపోదితా - పరిహృతమిత్యర్థః;

(సూ)

త్వదనాభ్యాశ్చ

1-3.6

(శ్రీ) ద్వాసుపజ్జానయజానభాయానమానంవృక్షం పరిషస్వ
జాతే తయోరన్యః పిష్టలంస్వాదస్త్యైశ్చన్నం న్యాఽభిచాకశీతి) ఇత్యే
కస్యకమకఫలాదన మన్యన్యచ కమకఫలమనశ్చైవపదీప్యమానతయా
శరీరాన్తస్థినిమాత్రం ప్రతిపాద్యతే. తత్రకమకఫలమనశ్చైవపదీప్యమాన
ఏవనవజ్ఞోఽమృతసేతు స్సవాత్తాభవితుమహాతి, నపునకమకఫల
మదక శోచక ప్రత్యగాత్తా, అతో ద్యుభ్యాద్యాయతనం పరమాత్మే
తిసిద్ధమ్;

(శ్రీ) ఏకస్యద్వాసుపజ్జేత్వదనమభిహితం కమకణోద్యత్సు భా
ధేరన్యస్యానశ్చతోస్మిన్ వపుషితుకధితం భాస్వతస్థే
మమాత్రమ్ । తత్రతానశ్చంస్తుదీప్తస్సకలవిదమృతస్యై
షసేతుహింవక్తుంయక్తానాన్యస్తుశోచక ప్రకృతిపరవ
శఃకమకభోక్తానజేవ॥

ద్యుక్షిత్యాద్యాశ్రయోతః పరమపురుషవహాయమన్యో
 నజీహ్రాయస్సనః కమఃజన్యంవివిధమిహమహాదుఃఖ
 మత్తిసిద్ధమ్॥

(అన) సిత్త్యదనాభ్యాత్పేతి సూత్రార్థమాహ - ఏకస్యేతి -

(టీ) దాస్యపక్షేతి- (దాస్యపక్షాః సయజాసఖాయాసమానం
 వృక్షం పరివస్వజాతే, తయోరన్యః విప్రులంస్వాద్వత్త్యనశ్చన్నన్యోఽభి
 చాకశేతి) ఇతిమస్తే, ఏకస్య-ఏకస్యపుంసః, కమః-కా-పుణ్యపాపరూప
 కమః, ఉద్యత్సుఖాదే - ఉత్పన్నసుఖదుఃఖయోః, అదనమ్ - అశ
 నమ్, అభిహితమ్ - ప్రతిపాదితమ్, అనశ్చతః - కమఃఫలాదనరహిత
 స్య, భాన్వతః - ప్రకాశమానస్య, అన్యస్య - అన్యస్యపుంసః, అస్మిన్
 పుషి - ఏతస్మిన్ శరీరే, స్థేమమాత్రమ్ - స్థితిమాత్రమ్, కథితమ్ - ప్ర
 తిపాదితమిత్యర్థః; అస్మిన్మస్తే జీవన్మాసి ప్రస్తుతత్వాత్ (యస్మిన్
 ద్యా) రితి మన్తోఽపి తత్ప్రతిపాదకస్యాత్, అత్ర అదనశ్చబ్దనాచ్యభాగో
 షకరణ మనఃప్రాణసంబద్ధదశకనాదిత్యత్రాహ - తత్రేతి - తత్ర - త
 యోఃపురుషయోమధ్యే, అనశ్చక్ - కమఃఫలాదనరహితః, దీప్తః -
 ప్రకాశమానః, సకలవిత్ - సర్వజ్ఞః, అమృతస్యనేతుః - మోక్షప్రాప
 కః, ఏషః - ద్యుభాస్వద్యాయతనపురుషః, వక్తుంయుక్తః - ప్రతిపాదయ
 తుంశక్త్యః, అన్యః -, కమఃభోక్తా - కమఃఫలభోక్తా, ప్రకృతిపరవశః -
 ప్రకృతిపరాధీనః, శోచక - దుఃఖమనుభవక, నజీవః - సజీవాత్మానః,
 వక్తుంయుక్తకృత్యస్యానుషంజః, ద్యుభాస్వద్యాయతనత్వేన ప్రతిపాదయతు,
 మశక్యకృత్యర్థః.

అధికరణార్థమునసంహరతి - ద్యుక్షిత్యాదీతి - అతః ద్యుక్షిత్యా

మణిమహాసికాఖ్యయా వ్యాఖ్యయానహియ - తత్పరత్నావళిః ౧౬౧

త్యాద్యాశ్రయః - ద్యుభ్యాద్యాయతనభూతః, అయంపరమపురుషవ, అన్యః, యః, ఇహ, కర్మజన్యమ్ - కర్మాత్పన్నమ్, వివిధమ్ - ఆ ధ్యాత్రి కాధిదైవికాదిభేదేన నానావిధమ్, సర్వమ్, మహాదుఃఖమ్-అ నస్తదుఃఖమ్, అత్తి - భునక్తి, సజీవోనేతి తచ్చబ్రాహ్మహారేణాన్వ యః, సజీవాత్సానభవతీత్యర్థః ॥

ఇతితత్పరత్నావళ్యాం

ద్యుభ్యాద్యధికరణం

సమాప్తమ్.

అధభూమాధికరణమ్.

(సూ). భూమాసంప్రసాదాదధ్యుపదేశాత్.

1-3-7

(శ్రీ) ఇదమామనన్తిచ్చన్దోగాః, (యత్రనాన్యత్పశ్యతి నాన్య చ్చుతోతి నాన్యద్విజానాతి సభూమా, అథయత్రనాన్యత్పశ్యత్యన్యచ్చు తోత్యన్యద్విజానాతి తదల్పమ్) ఇతి, అత్రాయంభూమశబ్దో భానప్రస్థ యాన్దోనిపాత్యతే, తథాహి, పృథ్వాదిషుబహుశస్తేః పత్యతే, తతః (పృథ్వాదిభ్యిమనిజాన్వి ఇతీమనిచ్చిత్వయేక్యతే (బహులోపోభూచ బహూః) ఇతిప్రకృతిప్రత్యయయోవికారేభూమేతిభవతి, భూమా- బహుత్వమిత్యర్థః, అత్రచాయంభూమశబ్దో వైపుల్యవాచీ, ససంఖ్యా వాచీ, (యత్రనాన్యత్పశ్యతితదల్పమ్) ఇత్యల్పప్రతియోగిత్యక్రవణాత్, అల్పశబ్దనిర్దిష్టధర్మప్రతియోగి ప్రతిపాదనపరత్వాదేవ ధర్మపరశ్చ

నిశ్చయతే సధుమాత్రపరః, తదేవం ధూమేతి విపులకృత్యభః, నైపు
 ల్యవిశేష్యశ్చేహ ఆత్మేత్యవగతః, (తరతిశోతిమాత్మవిత్) ఇతిప్రకృష్ట
 భూమవిద్యాముపదిత్య(అత్తై నేవంసవమ్)ఇతితస్యైవైపాపసంహారాత్.
 అత్ర సంశయ్యతే, కిమయం భూమగుణవిశిష్టఃప్రత్యగాత్మాఉతపరమా
 త్మేతి, కింయుక్తమ్, ప్రత్యగాత్మేతి, కుతః, (సతంహ్యేవమేవభగవద్వ
 శేభ్యస్తరతిశోకమాత్మవిత్) ఇత్యాత్మజ్ఞానయోపసేదుషేనారదాయ
 నామాదిప్రాణవర్యక్షేమాపాస్యతయోపదిక్షేషు (అస్తిభగవోనామ్నా
 భూయః అస్తిభగవోవాదోభూయః) ఇత్యాదయఃప్రశ్నాః (వాగ్వా
 వనామ్నాభూయసీమనోవావనామ్నాభూయః) ఇత్యాదీనిప్రతిపచ
 నానిప్రాణాత్ప్రాచీనేషుదృశ్యే, అతఃప్రాణవర్యప్రవప్రత్యగాత్మా
 పదేశఇతి ప్రతీయతే, తేనేహ ప్రాణశబ్దవిడిప్యః ప్రాణసహచారీప్రత్య
 గాత్మైవ (ప్రాణోహపితా ప్రాణోహమాతా) ఇత్యాదయశ్చప్రాణ
 స్య చేతనతామవగమయన్తి, (పితృహ - మాతృహ) ఇత్యాదినా సప్రా
 ణేషు పితృప్రభృతిషూపమదకారిణిహింసకత్వనిమిత్తోపక్రోశదశకనా
 త్ - తేష్వేవవిగతప్రాణేష్యత్వంతోపమదకారిణ్యపి ఉపక్రోశాభా
 వవచనాచ్చహింసాయోగ్యశ్చైతనవప్రాణశబ్దవిడిప్యః, అప్రాణేషుస్థా
 పరైష్యపి చేతనేషూపమదకభావాభావయో హింసాతదభావవచనాద
 యంహింసాయోగ్యతయా నిడిప్యఃప్రాణఃప్రత్యగాత్మైవేతినిశ్చయతే,
 తేనవచనరూపాభివృద్ధ్యా తామ్యసన్యాసేన ప్రాణశబ్దవిడిప్యః. పర
 తిసంభవితవ్యం, పరస్యహింసాప్రసంగాభావాత్ - జీవాదితరస్యతదో
 గ్యభోగోపేక్షరణభూతస్య కృతస్సప్రాచీనిద్వస్తనో జీవాయత్తస్థితేన
 ప్రత్యగాత్మనేవతరనాభివృద్ధ్యాంతోపపత్తేశ్చ. అయమేవచప్రాణశబ్ద
 విడిప్యోభూమా, అస్తిభగవఃప్రాణాద్భూయః ఇతిప్రశ్నైవైపాపసంహారా

దాన్యుయథతి ప్రతివచనస్యచాభావాద్దాన్యుమసం శబ్దనాత్వాక్ ప్రా
ణప్రకరణస్యావిచ్ఛేదాత్, కించ ప్రాణవేదినోఽతివాదిత్వముక్త్యా తమే
వ(ఏషతువాతివదతి) ఇతిప్రత్యభిజ్ఞాస్య (యస్యత్యేనాతివదతి) ఇతి తస్య
సత్యవదనంప్రాణోపాసనాఙ్గతయోపదిశ్య ఉపాదేయస్యసత్యవదనస్య శే
షితయా సూక్ష్మానిర్దిష్టప్రాణయాధా త్య్యవిజ్ఞానం (యథావైవిజానా
త్యధసత్యంవదతి) ఇత్యుపదిశ్య తస్మిద్ధ్యుక్తంచ మననశ్రద్ధానిష్ఠాప్రయ
త్నానుపదిశ్య తదారంభాయచ ప్రాప్యభూత ప్రాణశబ్దనిర్దిష్టప్రత్యగా
త్మస్వరూపస్య సుఖరూపతాముపదిశ్య తస్యచసుఖస్యవిపులతా (భూ
మాత్యేవవిజ్ఞాసితవ్యః) ఇత్యుపదిశ్యతే, తదేవం ప్రత్యగాత్మన ఏవావి
ద్యావియుక్తంరూపం విపులసుఖమిత్యుపదిష్టమితి (తరతిశోకమాత్మవిది
త్యుపక్రమావిరోధశ్చ. అతోభూమగుణవిశిష్టః ప్రత్యగాత్మా, అతఏవ
అహమథేప్రత్యగాత్మని (అహమేవాధస్తాదహముపరిష్టాత్) ఇత్యార
భ్య (అహమేవేదంసవత్) ఇతిప్రత్యగాత్మనోవై భవముపదిశతి, ఏవం
ప్రత్యగాత్మత్యేనిచ్ఛితేసతి తదనుగుణతయావాక్య శేషోనేతవ్యథతి.

(శ్లో) ఛన్దోగాయత్రనేత్యాదిక ఇహవచనెనంజ గుర్భూమవి
ద్యాం స్యాద్భావప్రత్యయాన్యైవచసి పునరయంభూమశ
బ్దస్త్విహూక్తః । పృథావదిత్యాద్భహూక్తే రిమనచి
బహుశబ్దేపి భూభావయుక్తే లుప్తేచప్రత్యయాదౌభవ
తి పునరయంత్వత్రభూమేతిశబ్దః॥

బ్రూతేశ్శబ్దోబహుత్వం పునరయముదితం నాత్రసంఖ్యా
బహుత్వం ప్రత్యక్ష్యల్పస్య యస్మాచ్ఛ్చుతిమహాకథిత
స్యాన్యవైపుల్యమేతత్ । ధక్షేన్యవాతఃప్రతీతోవిపులభా

భవత్యత్రవైపుల్య ధర్మీత్వాత్తైవాత్మాహి సప్రక్రమ
 ఇహతరతీత్యుక్త ఆ త్తేతిచా నే॥

అత్రైవంసంశయః కింవిపులగుణయతః ప్రోక్తభూమా
 తుజీనః కింహిబ్రహ్మైవయద్ధీభవతినకలశోకాహస్తీ
 త్విహేతి । కింయక్తం జీవపవేత్యుచితమహతరత్యాత్మ
 విచ్ఛేదకమిత్యాదేశంశ్రుత్వా మునీనాంతదశగమ సమీ
 హతపత్యోపసన్నమ్॥

నిదిస్తోనారదం ప్రత్యముముపనిషదీహై షనామూర్త
 థః ప్రాణాంతః ప్రాణతః ప్రాకృమధికవిషయే పూర్వ
 పూర్వేభ్యుక్తై । దృష్టప్రశ్నోత్తరేనాత్రతు భవతఇ
 మేప్రశ్ననాగుత్తరం చాతోత్రత్వాత్తోజ్జేభోభవతిపు
 సరయంప్రాణపర్యంతవ ॥

ఇత్యేవంనిశ్చితేథే కథితఇహపునః ప్రాణ ఆత్మశుజీ
 వః ప్రాణేనైతస్యయోగాన్నసభవతి తతః కేవలంప్రాణవా
 యుః । ప్రాణోహేత్యాదివాక్యన్తవగమయతిహిప్రాణ
 మేనంతుజీవం సప్రాణేతూపమదానహ ఇహపితృహే
 త్యాదిరాకోశఇప్తః ॥

పుత్రాదాహింసకత్వాహిత ఇహతుగత ప్రాణవాయూన
 చేష్టోహ్యత్యంతం ఘాతకారిణ్యవిభవతి జనేస్మిన్నపక్రో
 శవషః । అప్రాణాపావరాత్మస్వపి హతితదభావావహే
 హింసకత్వైతద్రాహిత్యేన దృష్టేతతఇహకథిత ప్రాణశ
 బ్ధోదితోథః ॥

హింసాహా=శ్చేతనస్సాదితి కథితఇహప్రాణశబ్దాన్నవా
యుః ప్రాణోతోజీవవేత్త్యయ మహతుభవేద్భూమ
శ్చోదితోధః । దృష్టాంతాచ్చరనాభ్యాదిత ఇహకథి
తాత్పర్యమేయం పరోహిత్యేషాబాన్త్రి నిరస్తాతఇ
హసఖలుతస్యాస్తిహింసాప్రసంగః ॥

జీవాన్యద్భృగ్య భోగోపకరణమఖిలంపస్తస్ చిద్యత్తదీ
యం జీవాయత్తస్థితీయమహ సముచితైవారనాభ్యాది
నాణీ । ప్రాణాత్ప్రీతిర్నోర్ధికవిషయ యో
ధూమసంక్రమణాత్ప్రీతిర్నాత్మ్యా నాత్రతస్యప్రకరణ
హతిరిత్యత్రభూమాసవః॥

కింఞ్చిత్ప్రాణవైత్తుః పునరిహకథితస్యాతి వాచిత్యమ
స్తిస్సతోక్తిం ప్రాణవిద్యాజ్ఞమపిచ కథయిత్వైష ఇ
త్యాదివాక్యే । తచ్ఛేషిప్రాణవిద్యానిహవచసి యథే
త్యాదికేనూద్య పశ్యాచ్చృద్ధానిష్ఠాప్రయత్నానపి మన
సముఖాన్సిద్ధయేష్యాస్తథోక్త్వా ॥

జీవేతుప్రాణశబ్దాదిత ఇహసుఖతాంప్రాప్య భూతేతదా
రంభార్థం నిర్విశ్యత స్తస్వదతి విఫలతాలవాచిభూమా
త్వితీహ । జీవస్యైవాతవపం విఫలసుఖమవిద్యావియు
క్తంస్వరూపంనిర్విష్టంప్రోక్తవాక్యేతతఇహసతరతీత్యా
ద్యవాకోపరోధః ॥

భూమాతోజీవవస్వయమయమత ఏవాహమథేహమే
వేత్యారభ్యాగ్రేతనోస్తి భవతి సముచితోనై భవస్య

పదేశః । ఏవంబీవత్వనిగ్ధారణ ఇహజనితేవాక్యశేషశ్చనై
యస్తస్త్విజీవేకథంచిత్త దనుగుణతయాగౌణవృత్త్యాన్య
మేతి ॥

(అవ) పరమాత్మప్రకరణావిచ్ఛేదేనపరమాత్మపరత్వంసాధితమ్,
తహిజీవప్రకరణావిచ్ఛేదేన జీవపరత్వశబ్దోత్థానాత్సంగతిః, ఇయం
ప్రమాణద్వారికా, పూర్వమేవతంతునస్సహప్రాణైశ్చసన్తేః) ఇతిప్రాణ
సంబంధినః పరమాత్మత్వముక్తమ్, అత్రప్రాణసంబంధినవప హింసాయూ
గ్యత్వశ్రవణాజ్జీవత్వంప్రతీయతఇత్యర్థః ద్వారాహిసంగతిః॥

(టీ) అధికరణస్యవిషయవాక్యమాహ-ఛందోగాఇతి-ఛందోగాః,
యత్రనత్యాదిక-యత్రనాన్యత్వశ్యతినాన్యచ్ఛ్చిణోతి నాన్యద్విజానాతి
సభూమా యత్రనాన్యత్వశ్యత్వశ్చచ్ఛిణోత్యన్యద్విజానాతితదల్పమ్) ఇ
త్యాదా, ఇహవచన- వాక్యే, భూమవిద్యాంసంజగుః - ఆహురిత్య
థః; అత్రభూమశబ్దార్థః మాశ్రిత్యసంశయస్యవక్ష్యమాణతయా భూ
మశబ్దస్యప్రకృతి ప్రత్యయ నిరూపణపూర్వకం నిష్పత్తిం ప్రదశ్యాథః
మాహస్యాదితి - ఇహవచసి, ఉక్తోయంభూమశబ్దః, భావప్రత్యయాస్త
స్యాదిత్యన్వయః, కౌసాభావప్రత్యయః, తస్యచప్రకృతిః కా, ఇత్యాది
శబ్దాయామాహ-పృథ్వాదిత్వాదితి - పృథ్వాదిత్వాత్ - పృథ్వా
దిగణైస్తేభావాత్, బహూక్తైః- బహుశబ్దాత్. ఇమనిచి- ఇమనిచ్చి
త్యయే, కృతే, బహుశబ్దేవ, భూభావయుక్త-బహూలోపభూచబ
హూదితీనూత్రేణ భూఇత్యాదేశంప్రాప్తే, ప్రత్యయాదా- ఏమనిచ్చి
త్యయస్యాదిభూతేషవణే, లుప్తేచ-తేనైవనూత్రేణలోపంప్రాప్తే
సతి, అత్రాయంభూమేతిశబ్దోభవతి - నిష్పన్నాభవతీత్యర్థః, ఎతావ

తా ప్రకృతిప్రత్యయయోగేనభూమశబ్ద నిష్పత్తిఃకృతా.

అథతదర్థమాహ-బ్రూతఇతి- అయంశబ్దోబహుత్వంబ్రూతఇత్యన్వ
యః, భావప్రత్యయాన్తబహుశబ్దత్వాదయం శబ్దోబహుత్వబోధకఇత్య
థః, బహుత్వస్య బహుషుబహువచనమిత్యాదిషు సంఖ్యరూపతయా
ప్రయోగాత్ప్రకృతేషి బహుత్వంసంఖ్యరూపమితి భ్రమస్సాన్విదితి త
వ్వారణాయవ్యాచక్షే - ఉదితమితి - ఉదితమ్ - బహుశబ్దేనోక్తమ్,
బహుత్వంసంఖ్యనాత్తెత్యన్వయః - సంఖ్యరూపంనభవతీత్యథః, కుత
ఇత్యత్రాహ-ప్రత్యధీ-తి- యస్మాత్-యతః, ఇహ-అస్మిన్నకరణే, కథి
తస్య - యత్రాస్యత్పశ్యతీత్యాది వాచ్యప్రోక్తస్య, అల్పసః - అల్పపరి
మాణవిశిష్టస్య, శ్రుతమేతత్, శ్రుతమిదంబహుత్వమ్, ప్రత్యధి - ప్రతి
యోగి, తస్మాదిత్య ధ్యాహారేణాన్వయః, అల్పపరిమాణప్రతియోగిత్వం
సంఖ్యరూపస్యబహుత్వస్యననంభవతీతి బహుత్వమత్రనసంఖ్యరూపః
తిభాషః, తహి-బహుత్వం, కిమిత్యత్రాహ నైపుల్యమ్-మహత్పరిమాణరూ
పమిత్యథః, యదిమహత్పరిమాణరూపంబహుత్వంభూమశబ్దార్థః, తహి-
వక్షమాణస్యభూమాజీవోవాబ్రహ్మ వెతిసంశయస్య, కథంప్రసక్తిః, ద్రవ్య
స్యపరిమాణరూపత్వాభావాదిత్యాశంక్య అగ్రధర్మవాచినోపిశబ్దస్య
ధర్మవాచ్యల్పప్రతియోగిపరత్వాదేవధర్మవాచిత్యమిత్యాహ-ధర్మే
వెతి-ఇహ, అతః - ధర్మవాచ్యల్పప్రతియోగిపరత్వాదేవ, ప్రతీతః-ప్రతి
యమానః విపులః-నైపుల్యాశ్రయః, ధర్మేవేత్యన్వయః, అత్రనైపుల్య
ధర్మికకథిజిజ్ఞాసాయామాహ - భవతీతి - అత్రనైపుల్యధర్మికాల్పై
శభవతీత్యన్వయః, కుతఇత్యత్ర ఉపక్రమాసంహారయో రాత్మనవవప్ర
కృతత్వాత్పవవిపులధర్మికత్వాహ - ఆత్మాహీతి - సఆత్మహి - ,

ఇహతరతీతిప్రక్రమే - తరతిశోకమాతృవిదిత్యుపక్రమవాక్యే, ఆత్మైస్థి
చాన్తై - ఆత్మై వేదం సవకమిత్యవసంహార వాక్యేచ, ఉక్తః - ప్ర
తిపాదిత ఇత్యర్థః.

సంశయమాహ - అత్రైతి - అత్ర - అస్మిన్వాక్యే, ఏవమ్ -
వత్సయాణప్రకారేణ, సంశయః - సందేహః, సంశయప్రకార
మాహ - కీమితి - విపులగుణయతః - వైపుల్యగుణయుక్తః, ప్రోక్త
భూమా - నిరుక్తభూమశబ్దార్థః, కింజీవః, ఇహ, యద్ధీ - యజ్ఞా
నమ్, సకలశోకాపహస్త్రీ, సకలశోకాపహరణమ్, భవతి, తద్భ్ర
మైవనాకిమితి, తచ్ఛబ్దార్థా హరణాన్వయః, ఇతీత్యస్య ఏవం
సంశయ ఇతిపూర్వేణాన్వయః, ప్రమితకోటింపుచ్చతి - కింయుక్తమితి
ఉత్తరయతి - జీవవైత్యుచితమితి - అత్రప్రాణశబ్దార్థజీవవపభూమ
శబ్దార్థః, తస్మాదధికవిషయకప్రశ్నోత్తరయో రత్రాదశణాది తవ
త్యక్ కస్యాయంప్రశ్నఇతి జిజ్ఞాసాయాం, నారదస్యేతిజ్ఞాపయితు మిదం
ప్రకరణం నారదంప్రత్యాల్లోపదేశప్రకరణమిజ్ఞాపయితుం ప్రకరణ
సంగతిమూహ - తరతీతి - తీరతిశోకమాతృవిదితి, మునీనామ్, అదేశ
మ్ - ఉపదేశమ్, శ్రుత్వా, తదవగమసమీహతః - ఆత్మజ్ఞానెచ్ఛయా,
ఎత్య - అగత్య, ఉపసన్నమ్, అముమ్, నారదంప్రతి, ఇహాపనిషది,
ఏవనామాది, ప్రాణాంతః - ప్రాణపర్యంతః, అథః, నిడిప్టుః - ఉప
దిప్టుః, తతఃకిమిత్యత్రాహ - ప్రాణతత్త్వ - ప్రాణతఃప్రాక్ - ప్రాణాత్పు
వకమ్, పూర్వపూర్వేభ్యః - పూర్వేభ్యఃపూర్వేభ్యోనామాదిభ్యః,
సమధికవిషయే - అధికవిషయకే, ప్రశ్నోత్తరే - అస్తిభగవనామ్నో
భూయిత్యాదిప్రశ్నవాక్య వాగ్దావనామ్నోభూయసీ ఇత్యుత్తరవా

కే, ఉక్తైద్యై - కథితైద్యకేతైత్యధః, అత్రతు - ప్రాణపర్యాయ
తు, ఇమేప్రశ్నవాగుత్తరంచ నదృష్టేభవత్యతి దృష్టేత్యస్యానుషజ్జేదా
న్వయః; తతఃకిమిత్యత్రాహ - అత్యతి - అతఃప్రాణాదధికవిషయకప్ర
శ్నోత్తర యోరదశేనాత్, అత్రఅత్యోపదేశోయంప్రాణపర్యంత ఏవ
ఇత్యేవమథానిశ్చితేనతి, ఇహకథితఃప్రాణః, జీవలత్మా-జీవాత్మేతిని
శ్చీయత్యత్యధః; ప్రాణశబ్దస్యజీవేకథంప్రయోగిత్యత్యశ్చ్యులక్షణయే
త్యభిప్రయః శక్యసంబంధమాహ—ప్రాణేనతి- ఏతస్య-జీవస్య, ప్రాణేన-
ప్రాణవాయునా, యోగాత్ - సంబంధాదిత్యధః, ఉక్తహేతుబలాదేవ
కేవలంప్రాణవాయోఃప్రాణశబ్దాధికత్వంనాస్తీత్యాహ— నేతి - తతః -
ప్రాణఏవాత్యోపదేశస్యపర్యవసన్నత్వాత్, కేవలంప్రాణవాయుః, సస
భవతి- ప్రాణశబ్దవాచ్యోనభవతీత్యధః; అత్రజీవాత్మేన ఏవప్రాణశబ్దవా
చ్యత్యై హేత్వస్తరమప్యాహ - ప్రాణోహేతి - ప్రాణోహేత్యాదివాగపి-
(ప్రాణోహపితా) ఇత్యాదివాక్యమపి, ప్రాణమేనమ్ - ప్రాణశబ్దవాచ్య
మేనమ్, జీవమవగమయతి - జీవంజ్ఞాపయతీత్యధః, నహికేవలందేహ
స్యవాయువిశేషస్యవాపితృత్యాదికంవేదానైషు కల్పితభృష్టపగచ్ఛతీతిభా
వః, హేత్వస్తరమాహ - సప్రాణఇతి - ఇహసప్రాణేపిత్రాదా, ఉప
మదావహే - ఉపమదకారిణిజనై, హింసకత్వాహితః - హింసక
త్వనిబంధనః, పితృహేత్యాదిరాక్రోశః - ఉపక్రోశః, ఇష్టః— ఇష్యతే,
గతప్రాణవాయూ - ప్రాణవాయురహితే, ఇహపిత్రాదాతు, అత్యంతం
ఘాతకారిణ్యపి- అత్యంతాపమదకారిణ్యపి, జనైస్తే - అస్మిన్జనై,
ఏషఉపక్రోశోనైష్టత్యిష్టత్యస్యానుషజ్జేదాన్వయః; అత్రప్రకరణేసప్రా
ణేషుహింసక హింసానిమిత్తోపక్రోశవచనందృశ్యతే, అప్రాణేషుహింసక
హింసానిమిత్తోపక్రోశాభావశ్చదృశ్యతే, లోకేచనజీవనిజీవయోరుప

మదకాని షూపక్రోశతదభావాద్యశ్చేత్రతస్మాత్ సప్రాణనిష్క్రాంతివిష
యోపమదకతదభావయోః శ్రుతయోస్య జీవనిష్ఠే వశరీరోపమదకనిమిత్త
కహింసాతదభావరూపకృత్యనూచ్యకమితి ఇతి ప్రాణశబ్దవాచ్యస్య జీవత్వ
సాధకమితి భావః; ఉపక్రోశతదభావాద్యశ్చేత్రప్రాణవత్త్వతదభావనిబ
ద్ధసాన్యాతామ్, సతు సజీవత్వనిష్ఠే వత్క్రోశతావిత్యత్రాహ - అప్రాణేతి -
అప్రాణస్థాపరాత్మస్వపి - ప్రాణసహితభావర జీవాత్మస్వపి, హతితద
భావావహే ఉపమదకతద భావకారణియమే, హింసకత్వైవతదా
హిత్యే - హింసకత్వతదభావా, దృష్టే - వశ్యవృత్తాత్ప్రాణవత్త్వతదభావ
యోరేవ ఉపమదకావహే ఉపక్రోశ తదభావహేతుత్వే స్థాపరాత్మ
సుఉపమదకతదభావావహే చ హిం సకత్వనిబద్ధసాన్యాశతదభావాన
సాన్యాతామితి భావః, నిరుక్తహేతుభిః ప్రాణశబ్దాద్యజీవత్వం నిగమయ
తి - తత ఇతి - తతః - ఉక్తిహేతుతః ఇహ, కథిత ప్రాణశబ్దోద్దేశాః -
ప్రాణశబ్దోద్దేశః, హింసాహకైత్రసన్యాదితి, ఇహ ప్రాణశబ్దాత్కథితః,
వాయునేత్యన్వయః, ప్రాణశబ్దవాచ్యస్య హింసాహకచేతనత్వాదేవ
హేతోజీవత్వమిత్యాహ - ప్రాణఇతి, అతః - హింసాహకచేతనత్వా
దేవ, ప్రాణః ప్రాణబద్ధవాచ్యః, జీవస, ఇతి - ఇత్యతోహేతోః,
భూమశబ్దోద్దేశాః - భూమశబ్దప్రతిపాదితాదేశాః. అయంధవేతి - జీ
వో భవేదిత్యదేశాః, అరనాభిష్టాన్తరపూర్వకసదకధారకతోపన్యా
సేన ప్రాణశబ్దనిర్దిష్టః పరః ప్రతీయత ఇత్యత్రాహ - దృష్టాన్తాదితి - ఇహ కథి
తాత్, అరనాభ్యాదితోద్దృష్టాన్తాచ్చ అయం పరః పూర్వమోహి, ఇత్యేషా
భ్రాన్తిరిహ అతోనిరస్తేత్యన్వయః, కుత ఇత్యత్ర అత ఇతి హేతుం వివృ
ణోతి - సఖిత్వీతి - తస్య - పరమాత్మనః, హింసాప్రసం గోనా స్తిఖిత్వి
త్యన్వయః; హిహింసాయా అభావో ముక్తస్యాప్యస్తీతి తద్వాన్వివృత్తి

ధణం హింసేత్త్యనుత్తావ హింసాప్రసంగఇత్త్యుక్తమ్; తహింసానాభిద్య
 ప్తాస్తః కథమిత్త్యత్రాహ - జీవాన్యదితి - జీవాన్యత్ - జీవాదితరత్,
 యత్, అఖలమ్, తదీయం - జీవసంబద్ధి భోగ్యభోగోపకరణమ్ - అచి
 ద్వస్తు, తత్. జీవాయత్తస్థితి, ఇతితచ్ఛబ్దాధ్యాహారణాన్వయః; జీవా
 యత్తస్థితి - జీవాయత్తసత్తాకమితి, ఇహ - జీవే, ఇయమరనాభ్యాది
 వాణీ - దృష్టాంతయానరనాభ్యాదివాక్, సముచితైవ - యుక్తైవేత్య
 ధణః, ఏవంజీవః ప్రాణశబ్దవాచ్యస్తు, తతః కింభూమవిశిష్టస్యజీవత్వే,
 ఇత్త్యత్రాహ - ప్రాణాదితి - ప్రాణాదధికవిషయయోః, ప్రశ్నోత్తరో
 క్త్యైః - అస్తిభగవః ప్రాణాద్భూయఇతిప్రశ్నవాక్యస్య. అదోవాప్రా
 ణాద్భూయఇత్త్యుత్తర వాక్యస్యచ, భూమసంకీర్తనాత్పాక్, - భూమ
 శబ్దప్రయోగాత్పూర్వమ్, అశ్రుత్యా - అశ్రవణేన, అత్ర - భూమశబ్ద
 ఘటితవాక్యే, తస్య - ప్రాణస్య, ప్రకరణహతిః - ప్రకరణవిచ్ఛే
 దః, నెతి - నాస్తితి, సపవ - ప్రాణపవ, భూమా - భూమ
 శబ్దార్థఇత్యధణః, అస్తిభగవత్ప్రత్యాదిప్రశ్నప్రతిపచనాభావః ప్రాణప్ర
 కరణావిచ్ఛేదహేతుః, తదవిచ్ఛేదోభూమగుణవిశిష్టస్యజీవత్వహేతుతిత్వ
 ధణః (ఏషతువాఅతివదతియస్స త్యేనాతివదతీతి తుశబ్దస్యప్రకరణవిచ్ఛేద
 కత్వమాశంక్యాహ - కిచ్ఛేతి ఇహకథితస్యప్రాణవేత్తుః - ప్రాణోపాస
 కస్య, అతివాదిత్వముక్త్యా, అస్మిక్-ప్రాణోపాసకే, ప్రాణవిద్యాజ్ఞమ్ -
 ప్రాణోపాసనాజ్ఞభూతామ్, సత్యోక్తిమపిచ - సత్యవాచమపిచ, ఏష
 ఇత్యాదివాక్యే. ఏషతుఅతివదతియస్స త్యేనాతివదతీతివాక్యే, కథయిత్వా
 ప్రతిపాద్య, తచ్ఛేషిప్రాణవిద్యామ్ - సత్యకథనశేషిభూతంప్రాణోపా
 సనమ్, యదేత్యాదివాక్యే, (యదావైవిజానాత్మధనత్యంవదతి) ఇత్యాది
 వాక్యే, అనూద్య- పరామృశ్య, పశ్యత్ - అప్యాససిద్ధయే - నిరుక్తప్రా

యవిద్యాసిద్ధ్యధామ్, మననముఖ్యామ్ - మననసూచకత్వా, శ్రద్ధానిష్ఠా
 ప్రయత్నామ్, ఉక్త్యా - ఉపదిశ్య పాశాశబ్దాదికైః - పాశాశబ్దప్రతిపా
 దితే, ప్రాప్యభూతే జీవేతదారమ్యాధామ్ - జీవోపాసనారమ్యామ్,
 సుఖతామ్ - సుఖరూపత్వమ్, నిర్దిశ్య - (సుఖనైవవిజ్ఞాసితవ్యమ్)
 ఇతివాక్యేననిర్దిశ్య, తస్మిన్ - సుఖే, విపులతామ్ - మహత్త్వమ్, భూ
 మాత్వితీహవాచి - (భూమాత్వేనవిజ్ఞాసితవ్యః) ఇతివాక్యే, వదతి - కథ
 యతీత్యధాః, (ఏషతువాచిహవాత్ప్రీయస్సత్యంవదతీ) త్యతీ అగ్ని
 హవాత్ప్రీయత్వాదితినః (ఏషతువాచివదతి) ఇతివాక్యేనైత్యభిజ్ఞా
 నా త్తస్యైవప్రావిద్యాజగతయూ సత్యకథన ముక్తమితిసతుశబ్దసప్రా
 ణప్రకరణవిచ్ఛేదకత్వమితిభావః, కథంజీవన్వరూపస్య విపులసుఖత్వమ్,
 తద్ధిశోకప్రచురమిత్యత్రాహ - జీవన్వైవేతి - అతః, ఏషమ్ - ఏవంప్ర
 రేణ, జీవన్వైవ, అవిద్యానియుక్తమ్, విపులసుఖంస్వరూపమ్. ప్రోక్త
 వాక్యే - నిరుక్తభూమాత్వేవేతివాక్యే, నిర్దిష్టమ్ - ప్రోక్తమిత్యధాః
 ఉపక్రమే (తరతిశోకమాత్మవిది) తిశోకావిష్టత్వం జీవన్వైవైవస్మమ్,
 తత్కథంవిపులసుఖత్వమిత్రాహ - అత ఇతి - అతః, ఇహ, తరతీత్యా
 ద్యవాక్యపరోధో నేత్యన్వయః, తరతిశోకమాత్మవిదిత్యు పక్రమవాక్యని
 రోధోనైత్యధాః, బద్ధోహిసశోకః, ముక్తస్వరూపంవిపులసుఖమితిభావః,
 ఉక్తహేతునాధూమశబ్దార్థస్యజీవత్వంనిగమయతి - భూమేతి - అతః -
 అయంజీవవన్వయంభూమా - భూమశబ్దార్థాంత్యధాః; అహంశబ్దని
 దేశశబ్దహేతుమామాహ - అత ఏవేతి - అత ఏవ - భూమశబ్దార్థస్య
 జీవత్వాదేవ. అస్మిన్మహామధే - అహమేవేత్యారభ్య - అహమేనాధ
 స్తాదిత్యారభ్య, అగ్రేతనః - ఉపరితనః, వైభవస్య - మాహాత్మ్యస్య
 ఉపదేశః, సముచితోభవతి - యక్తోభవతీత్యధాః, నన్వపం (స్వేమహి

మృప్రతిష్ఠితః) ఇత్యాదివాక్యం స్వమహిమ ప్రతిష్ఠితత్వాదిపరం కథం
యుజ్యతఇత్యతాహ - ఏనమతి - ఏనమ్ - ఉక్తరీత్యా. ఇహ - భూమశ
ద్వాధే, జీవన్ముఖిభావరణే-జీవన్ముఖియే జనితే - ఉత్పన్నే వాక్యశే
షశ్చ - (స్వమహిమృప్రతిష్ఠితః) ఇత్యేవ వాక్యేషా తదనుగుతయా.
ఉక్తాధానుగుణ్యేన, అన్యయా - ముఖ్యన్యత్ప్రయోగా, గాఢవృత్త్యా,
తస్మిన్ జీవకథంచినైయతిత్వస్వయా, ఇతిశబ్దః పూర్వపక్షోపసంహారం
ద్యోతయతి,

(శ్రీ) ఏవంప్రాప్తీలభిషీయతే, (భూమానుప్రసాదాదభ్యుపదేశాత్) భూ
మనుభిరభ్యుప్రత్యగత్యా, అపి సుపరమౌత్తాః కుతః సంప్రసాదభ్యు
పదేశాత్, సంప్రసాదః - ప్రత్యగత్యా, (ఏవం ప్రసాదోస్తాచ్చరీరాత్స
ముక్తాయపరంజ్యోతి రుచనవ్యసేనహుతే భినిష్పవ్యత) ఇన్యనిష
త్సానిధేః, సంప్రసాదాత్ - ప్రత్యగత్యా, ఇతయభూమవిశిష్టస్య
శ్చ శబ్దాభిధేయస్య ఉపదేశాదిత్యధా, సత్యశబ్దాభిధేయం పరబ్రహ్మ
ఏతదుక్తంధవతి, యథానామాదిషుప్రాణపర్యంతేషు పూర్వసూర్వా
ధికతయా ఉత్తరోత్తరాభిధానాత్ పూర్వభ్యుత్తరేషామథాన్తర
మ్ - ఏవంప్రాణశబ్దనిధిష్టాత్ ప్రత్యగత్యనూపధికతయానిధిష్టస్య
త్యశబ్దాభిధేయస్తస్మాదథాన్తరభూతపద, సత్యశబ్దనిధిష్టపదభూమే
తినత్యాఖ్యంపరంబ్రహ్మైవ భూమేత్యుపదిశ్యతఇతి; తదాహవ్యతీకారః,
భూమాత్వేవేతిభూమాబ్రహ్మ. నామాదిపరంపరయా ఆత్మనడఃభ్యు
మస్యోపదేశాదతి, ప్రాణశబ్దనిధిష్టాదధికతయాసత్యస్యోపదేశః కథమ
వగమ్యతఇతిచేత్, (సనాపి ఏవంపత్యన్నేవమన్వానసంవిజానన్నతివా
దీధవతి) ఇతిప్రాణవిదీతివాదిత్వముక్తావ (ఏవమన్వానసంవిజానన్నతివా

నాతివదతి) ఇతిసత్యవేదిత్యేనాతివాదినంతుశబ్దేన పూర్వస్మాదతివాది
మోహ్యావతయతి, అతఎవ (ఏవతువాఅతివదతీ) త్యత్ర ప్రాణాతివా
నోసప్రత్యభిజ్ఞా, అతోస్యాతివాదిత్వ నిమిత్తంసత్యంపూర్వాతివాదిత్వని
మిత్రాత్పాదాదధికమితివిజ్ఞాయతే,

(శ్లో) అత్రబ్రూమో సభూమాభవతిపునరయం ప్రాణశ
బ్దోక్త జీవోత్తైతస్మాత్సంప్రసాదాద్వ చనిసమధికస్యో
పదేశాత్పరోయమ్ ఏషత్విత్యాది వాక్యేతదధికముదితం
సత్యశబ్దేనతత్తు బ్రహ్మైవాన్యన్నకిచ్చిద్భవతసుమతిభిస్త్య
థావమోవసేయః॥

ప్రాణాన్తేనామముఖ్యే కథితఇహ యథాపూర్వపూ
ర్వాధిక త్వేనాఖ్యానాదుత్తరం చోత్తర మితరదతః
పూర్వపూర్వోదితాథాత్ । ఏవంప్రాణోక్తివాచ్యా
దధికఇహపునస్సత్యశబ్దేన జీవాన్నిదిష్టోతోవిభిన్నస్తద
నుసకథితోభూమశబ్దేనచేతి॥

భూమాత్విత్యాదినాక్యే కథయదిదమసాపూర్వకమస్యో
పదేశాదిత్య నైవృత్తికారః పరమపురుషపేహభూమే
తిసమ్యక్ । సత్యంప్రాణాదిహాక్తం కథమధికమితిజ్ఞాత
మిత్యుచ్యతే చేదిత్థంప్రాణాతివాదిత్వ మిహగిరిసవే
త్యస్యతుప్రాణవేత్తుః॥

ఏషత్వేత్యుక్యే తస్మమధికఇతివై సత్యవేదితుశబ్దాత్
స్మాదేనైవఇత్యే షతుసఖలుపరామృత్యుతే ప్రాణవేది

వేత్త్రాధిక్యంచవేద్యేభవతి సమధికత్వాహితం తత్పునో
క్తాద్యేద్యాత్పాదాదధీతం భవతీసమధికం సత్యమే
తత్తువేద్యమ్॥

(అవ) సిద్ధాంతమాహ - అత్రేతి॥

(టీ) అత్ర - అస్మిన్పూర్వపక్షే, బ్రూమః - సిద్ధాంతంబ్రూ
మిత్వత్యధః; భూమా - భూమాగుణవిశిష్టః, అయంప్రాణశబ్దోక్తజీవో
నభవతీతిప్రతిజ్ఞా, తత్రహేతుమాహ - అత్రేతి - అత్రవచసి-ఏషతువా
అతివదతి యస్సత్యేనాతి వదతీతివాక్యే, ఏతస్మాత్సంప్రసాదాత్ - జీ
వాత్, సమధికస్య - అతిశయితస్య, ఉపదేశాత్ - అభిధానాదిత్యధః;
తహాభూమశబ్దార్థః కథిత్యత్రాహ-వరోయమితి—అయమ్ - భూ
మా, పరః - పరమాత్మేత్యధః, సంప్రసాదశబ్దస్యజీవపరత్వంకథమితిచే
త్, (ఏషసంప్రసాదోస్మాచ్ఛరీరాత్సముత్థాయపరంజ్యోతి సుపసంపద్య
స్వేనరూపేణాభినిష్పద్యతే) ఇత్యుపనిషత్ప్రసిద్ధేః? నహిప్రాణకథనాన
ంతరంభూమగుణ విశిష్టస్యాధికత్వం శూయతఇత్యత్రాహ - ఏషత్విత్వా
దీతి - ఏషత్విత్వాదివాక్యే - ఏషతువాఅతివదతియస్సత్యేనాతివదతీతివా
క్యే, సత్యశబ్దేన - తదధికమ్ - ప్రాణాదధికమ్, ఉచితమ్ - ప్రోక్తమ్,
తావతా బ్రహ్మణోభూమశబ్దార్థత్వే కిమాయాతమిత్యత్రాహ - త
త్త్వీతి—తత్తు—ప్రాణశబ్దోక్తజీవాదధికంతు, బ్రహ్మైవ, అన్యన్నకించి
ద్భవతీత్యన్వయః; సత్యశబ్దాభిధేయగృతుశబ్దోపేతాతివాది శబ్దేన అధిక
తయోపదేశోస్తు, అధిక్యస్యచప్రాణశబ్దవాచ్యజీవప్రతియోగికత్వంకథమ్
నహి మనోవాచనాచోభూయిత్యాదివత్పశ్చిమ్యంతః ప్రాణశబ్దఃశ్రుతః
అతోనసత్యస్య ప్రాణశబ్దవాచ్యాజీవాదథాన్తరత్వమ్, కేస్తు పూర్వని

దిఃస్థాయా అశాయా అధికతయోపదిష్టః ప్రాణవివసత్యశబ్దనాచ్యః, పరి
శుద్ధప్రత్యగాత్మస్వరూపస్యాపి (సత్యంచాన్యతంచసత్యమభవత్) ఇత్యా
దావివ సత్యశబ్దనాచ్యత్వంసంభవేదిత్యైతాహ - సుమతిభిర్న్వీతి - సుమ
తిభిస్తు - సుధీభిస్తు, ఏసోఞ్కోవసేయః - వక్ష్యమాణఏసోఞ్కోవసేయ
ఇత్యర్థః;

పూర్వనిడిష్టాదూర్ధ్వమభిధానం పూర్వనిడిష్టప్రతియోగి
తయా ఉత్తరేషామధికతయా అథాన్తరత్వేహేతుః, తస్య హేతోస్సప
క్షేవ్యాప్తిదశాయతి - ప్రాణాన్తత్వతి—యథా, ఇహకన్యతే—అత్త
ప్రోక్షే, నామముఖ్యే - నామప్రభృతౌ; ప్రాణాన్తే - ప్రాణపర్యన్తే,
పూర్వపూర్వాధికత్వేన - పూర్వపూర్వభేద్యైతి శయితత్వేన, ఆ
ఖ్యానాత్ - ప్రతిపాదనాత్, ఉత్తరంచోత్తరమ్ - ఉత్తరోత్తరంవస్తు,
అతః, పూర్వపూర్వాదితాదాత్ - పూర్వంపూర్వముక్తాదాత్, ఇ
తరత్ - అన్యత్, ఏవమ్ - ఉత్తరీత్యా, ప్రాణోక్తివాచ్యాత్ - ప్రా
ణశబ్దనాచ్యాత్, జీవాత్, ఇహ, సత్యశబ్దేన, అధికః - అధికతయా, ని
డిష్టః - కధితః, అతః - జీవాత్, విభిన్నః - అన్యః, సఏవభూమశబ్దా
థః ఉత్త ఇత్యాహ - తదన్నితి - తదను - తదన్తరం, సః—సత్యశ
బ్దోక్తః పరమాత్మా, భూమశబ్దే నచకథితఇత్యన్వయః; ఇతీశ్య సు
మతిభిరవసేయ ఇతిపూర్వేణాన్వయః;

ఉక్తార్థేవృత్తికారసమ్మతిమాహ - భూమాత్విశి-అసావృత్తికా
రః, ఉర్ధ్వమస్యోపదేశాదిత్యన్తే భూమాత్విత్వాదివాక్యే (భూమా
త్వేవేతి భూమాబ్రహ్మ, నామాదిపరంపరయా అత్యనఊర్ధ్వమస్య
పదేశాదితివాక్యే, ఇహ, పరమపురుషఏవ భూషేతీదం నన్యగకథయది

త్యన్వయః; పూర్వనిర్దిష్టాధికతయా ఉత్తరోత్తరనిర్దేశ ప్రకరణ
 త్వత్ప్రకారశబ్దవాచ్యా జ్ఞానసూక్ష్మము స్సత్త్వశబ్దవాచ్యభూమా
 తతోధికం పరంబ్రహ్మత్వి వృత్తికారగ్రహస్యాగ్రహః, ఆత్మనఙ్గార్థమి
 యస్యేన ప్రాణశబ్దనిర్దిష్టస్య జీవాత్మత్వం వృత్తికారాభిమతమ్, నతుప
 ఛాస్మత్ప్రప్రాణత్వ మిత్యవగతమ్, అతః ప్రాణశబ్దనిర్దిష్టస్య జీవత్వమా
 శ్రిత్యైవ పూర్వపక్షసిద్ధాంతచరణం వృత్తికారాభిమతమితి జ్ఞాపనం
 వృత్తికారగ్రహసాదానఫలమ్, ఏనమధికతయో పదేశసిద్ధవత్కారణ
 సత్త్వస్య ప్రాణాదధికతయా అధాన్తరత్వముక్తమ్, అథ ప్రాణప్రతి
 యోగికాధాన్తరత్వహేతుత్వేనోక్తోఽపి కథిమూవదేశ ఏవకథమ్, స
 త్యనదనంహి ప్రాణాపాననాశ్చత్వేనో పదిప్తమిత్యుక్తమితి పరాభిప్రా
 యంశఙ్కణే - సత్యమితి - ఇహాన్తంసత్యమ్, ప్రాణాదధికమితి
 కథంజ్ఞాతమిత్యుచ్యతేచేదితి శఙ్కా, ఇథమిత్యాదినాపరిహారః, ఇథమిత్య
 స్య వక్ష్యమాణప్రకారేణేత్యగ్రహః; తమేవప్రకారమాహ - ప్రోచ్యతఇ
 త్యాదినా - సవేతీహగిరి - (సవాఏషఏవంపశ్య) నిత్యాదివాక్యే, అస్య
 ప్రాణవేత్తుః - ప్రాణోపాసకస్య. అతివాచిత్యమ్, ప్రోచ్య - ఉక్త్యా, ఏష
 త్వితీ - (ఏషతువాఅతివదతి యస్య త్వేనాతివదతి) ఇతివాక్యే, సత్యవేదీ -
 సత్యోపాసకః, అతః - ప్రాణవేత్తుః, సమధికః - అతిశయితః, ఇతి తుశ
 బ్దాదుచ్యత ఇత్యన్వయః, ఏషతువాఅతివదతీతివాక్యే ఏషఇతి ప్రాణవేత్తుః
 పరామర్శఇతి హోక్తమతఏవ నిరస్తమిత్యాహ - తస్మాదేవేతి - త
 స్మాదేవ - సత్యవేదిన ఏవతుశబ్దాదధికతయో పదేశాదేవ, ఏషఇతి -
 ఏషఇతిశబ్దేన, ఏషప్రాణవేదీ సపరామృత్యత ఇత్యన్వయః; ఏతావతా
 సత్యవేత్తుః ప్రాణవేత్త్రీపేక్షయా ఆధిక్యంసిద్ధమ్, నతుసత్యస్య ప్రాణా
 దాధిక్యమిత్యత్రాహ - వేత్త్రీధిక్యమితి - వేత్త్రీధిక్యంచ - ఉపాసక

స్వానికృతం, వేద్యే, సమధికత్వాహితమ్ — అతిశయితత్వాదీనమ్, తత్ - తస్మాత్, పునోక్తాత్ ప్రాణాద్యేద్యాత్, అధీతమ్-ఉక్తమ్, ఏతత్సత్వంసమధికం భవతీత్యన్వయః;

(శ్రీ) సమచ ప్రాణవేదినప సత్యవదనమజ్జత్వేనా పదిష్టమ్, అతఃప్రాణప్రకరణావిచ్ఛేద ఇత్యుక్తమ్, నైతన్యక్తం, తుశబ్దేనవ్యాజ్ఞి వాద్యేవాన్యః ప్రతీయతే, సతుతస్యైవాతివాది సస్సత్యవదనాజ్ఞ విశిష్ట తామాత్రమ్, (ఏషతుఏవాఅగ్నిహోత్రీయస్సత్వంవదతి) ఇత్యాదిషు అగ్నిహోత్రాత్ర్యన్తరాప్రతీతేః ప్రతీతస్యైవాగ్నిహోత్రీయస్సత్వవదనా జ్ఞనిధానమితి క్లిష్టాగతిరాశ్రీయతే అత్రతు అతివాద్యన్తరత్వనిమిత్తం సత్యశబ్దాభిధేయం పరంబ్రహ్మప్రతీయతే, సత్యశబ్దశ్చ సత్యజ్ఞానమనన్తం బ్రహ్మత్యాదిషు పరస్మిన్బ్రహ్మణి ప్రయుక్తః, అతస్తన్నిష్ఠస్యా తివాదినః పూర్వస్మాదధికత్వం సంభవతీతి వాక్యస్వరసేద్ధ మన్యత్వం నబాధితవ్యమ్, అతివాదిత్వంహి వస్తన్తరాత్పురుషార్థతయా అతిక్రాంతస్వోపాస్యవస్తువాదిత్వమ్, నామాద్యాశాపర్యంతోపాస్యవస్తవతి క్లాన్త స్వోపాస్యప్రాణశబ్దనిర్దిష్ట ప్రత్యగాత్మవాదిత్వాత్ ప్రాణవిదోఽతివాదిత్వమ్, తస్యాపిసాతిశయ పురుషార్థత్వాన్నిరతిశయ పురుషార్థతయోపాస్య పరబ్రహ్మవాదినప సాక్షాదతివాదిత్వమితి (ఏషతు వాఅతివదతి యస్స త్యేనాతివదతి) ఇత్యుక్తమ్, సత్యేనేతి ఇథంభాతలక్షణేత్యతీయా, సత్యేన - పరేణబ్రహ్మణోపాస్యనోపలక్షితో యోఽతివదతీత్యథః; అతపవ ఏవం శిష్యః ప్రాథమ్యతే, (సోహం భగవన్నత్యేనాతివదానీ)తి, ఆచార్యశ్చ (సత్యంత్యేవవిజ్ఞానితవ్యమ్) ఇత్యాహ, (ఆత్మనః ప్రాణ) ఇతిచ ప్రాణశబ్దనిర్దిష్టస్యాత్మన ఉత్పత్తిరుచ్యతే, అ

మణిమజ్జిమనికాయా వ్యాఖ్యయాసహితా తత్పరత్నావళిః ౨౦౯

తః (తరతిశోకమాత్మవిత్) ఇతిప్రకాశతత్త్వా ప్రాణశబ్దనిర్దిష్టాదన్య
ఇతి గమ్యతే;

(శ్లో) నస్వేషప్రాణవేత్తాకథిత ఇహతుయస్సత్యవాగే తదజ్ఞం
ప్రోక్తం ప్రాణస్యనాతః ప్రకరణ హతి రిత్త్యుక్తమేతన్న
యుక్తమ్ । ప్రోక్తాదస్మాత్తుశబ్దాదిహ పునరతివాద్యేనభి
న్నఃప్రతీతోనాస్తి సత్యోక్తిమాత్రం వచసీతువిదితం
ప్రాణవేత్తుస్తదంగమ్ ॥

అన్యత్రత్వగ్నిహోమాశ్చగ్రితర మతివిరహాదగ్నిహోమా
త్రీణ్యు పాతైసత్యోక్తేరంగభావో మతఇతి కథితాక్షిప్త
గత్యోపపత్తిః । అత్రత్వస్మిన్ నిమిత్తం శ్రుతమిదమతి వా
ద్యంతర త్వేస్యసత్యం సత్యజ్ఞానాదివాక్యం కథయతిహి ప
రంబ్రహ్మసత్యోక్తివాచ్యమ్॥

తన్నిష్ఠేచాతి వాదన్యకతమధికత్వంతు పూర్వో
దితార్థాత్ వాక్యస్వారస్యసిద్ధం సభవతి హివృధాబాధి
తవ్యం కథంచిత్ । స్వోపాన్యస్యతీవాదిత్వ మిదమతిశ
యే నాన్యతఃపూరుషార్థత్వే నాఖ్యాత్మత్వమేతద్భవతి
ఖలుపురాప్రాణవిద్యత్రతూక్తే ॥

నామాద్యాశాంతవ స్తవర సమధి క తాయుష్షిజోపాన్య
భూతప్రాణాఖ్యప్రత్యగాత్మా హ్యతివదతితతః ప్రాణవి
త్స్వీయవేద్యమ్ ।

తస్యాపిప్రాణవేత్తుస్స్వయమధికపు మర్థత్వతోబ్రహ్మవా
దిన్యేవోపాన్యేతి వాదిత్వమనవధి పుమర్థత్వతో భాతి
సాక్షాత్ ||

ఇత్థంభూతేతి సూత్రాద్భవతి పునరియంసత్యశబ్దాత్ప్రతీ
యాబోధ్యస్సత్యోపలక్ష్యోతి వదతిహియ ఇత్యత్రవా
క్యార్థ ఏషః || శిష్యోతఃకాంక్షతేసత్వతివదనమిదం సో
హమిత్యాదివాక్యే త్వాచార్యశ్చహసత్యంత్వితి వచసి
తదేవాస్య జ్ఞాసితవ్యం ||

ఉత్పత్తిశ్చేరితాత్రాత్మన ఇతికథితస్యాత్మనః ప్రాణశ
బ్దాత్ప్రకాంతోతస్రత్యాస్య విదితీకథిత ప్రాణతో
న్యాయమాత్మా ||

(అవ) అగ్నిహోత్రవాక్యదృష్టాస్తే తుశబ్దస్యభిచారం హృది
నిధాయ అతివాద్యంతరా ప్రతిపత్తిముఖేన చోదయతి - సన్నితి ||

(టీ) సను, ఇహ, కథితః - ప్రోక్తః, యఏషప్రాణవేత్తా, సత్య
వాక్ - సత్యకథనమ్, ఏతదజ్ఞమ్ - ప్రాణవిద్యాజ్ఞమ్, ప్రోక్తమ్, (ఏష
తువాచితివదతియస్సత్యే నాతివదతి) ఇతివాక్యేన ప్రోక్తమ్, అతః,
ప్రాణస్య - ప్రాణశబ్దనాచ్యస్య జీవాత్మనః, ప్రకరణహతిః - ప్రకరణ
విచ్ఛేదః, వేత్సుక్తమిత్యన్వయః, సభవతీత్యుక్తమిత్యర్థః; వరిహరతి -
ఏతన్నయం క్తమితి - అగ్నిహోత్రవాక్య వైషమ్యంవత్సక్త తుశబ్దస్వా
రస్యాదతివాద్యంతర ప్రతిపత్తిమాహ-ప్రోక్తాదితి - ఇహ-(ఏషతువాచి

తివదతీ) త్యత్ర, ప్రోక్తాదస్మాత్తుశబ్దాత్. అతివాద్యేవ, భిన్నఃప్రతీతః - ప్రాణాతివాద్యపేక్షయా భిన్నఃప్రతీయతే, అస్మిన్వచసి, ప్రాణవేత్తుః, సత్యోక్తిమాత్రమ్ - సత్యకథనమాత్రమ్, తదజ్ఞన్నవిదితమిత్యన్వయః. తదజ్ఞత్వేననావగతమిత్యర్థః ॥

అగ్నిహోమోతివాక్యదృష్టాంతా దృష్టాంతికస్య సత్యాతివాది వాక్యస్య నైషప్యం వత్తుం దృష్టాంతేస్వారస్యహనిమాహ - అన్యత్ర త్వతి - అన్యత్రతు - (ఏషతువా అగ్నిహోమాత్రీయస్సత్యంవదతి) ఇత్యత్రతు, అగ్నిహోమాత్ర్యస్తరమతివిరహాత్, ఉపాత్తాగ్నిహోమాత్ర్యపేక్షయా అతిరిక్తాగ్నిహోమాత్రిణః ప్రతీతివిరహాత్, ఉపాత్తేఅగ్నిహోమాత్రిణి, సత్యోక్తేః - సత్యవదనస్య, అజ్ఞభావః - అజ్ఞత్వమ్, మత ఇతి - అభిమతమితి, క్లిష్టగత్యాఉపపత్తికథితేత్యన్వయః, దృష్టాంతేఅగ్నిహోమాత్ర్యస్తరాప్రతీతిద్రవ్యదేవతావిశేషాప్రతీతేః, సాచసత్యవదనశబ్దస్యదధ్యాదిద్రవ్యదేవతావిశేషోపస్థాపనాసమర్థ్యాత్, ఏవమగ్నిహోమాత్ర్యస్తరసమర్థకశబ్దాభావాత్ తత్రతుశబ్దస్వారస్యం భగ్నమిత్యభిసంధిః, ఇహాపితహింసాతివాద్యస్తరాప్రతీతే రగ్నిహోమాత్రియాభావమితిత్యత్రాహ - అత్రత్వతి - అత్రతు - ఏషతువాఅతివహతీత్యాదివాక్యేతు, అన్య-సత్యాతివాదినః అస్మిన్, అతివాద్యస్తరత్వే -ప్రాణాతివాద్యపేక్షయా భిన్నాతివాదిత్వే, నిమిత్తమిదం సత్యంగతుమిత్యన్వయః, అత్రత్వతివాద్యం తరత్వనిమిత్త ముపాసనాంతరమ్, తద్ధేతు భూతముపాస్యాస్తరమ్, ఇహాతత్సమర్థానసమర్థాస్యసత్యశబ్దస్య సద్భావాత్ తుశబ్దస్వారస్యన్నభిజ్ఞా

నీయమ్, అతోఽతివాద్యంతరంసిద్ధమిత్యర్థః, కిచ్చ సపరంద్రవ్య దేవ
తోఽపకళబ్ధాభావాదగ్నిహోత్రస్తరాప్రతీతిః, కిస్తుస్వరూపోప
స్థాపకళబ్ధాభావాచ్చ, సహిజహోతీత్యాది పదాంతరంశ్రూయతే,
నచ శ్రూయమాణోపదతిబద్ధో జుహోత్యర్థఃకః, తతశ్చ అగ్నిహో
త్రస్తరాప్రతీతేరగ్నిహోత్రీబ్ధః సజాతీయవృక్తి మలభమానః ప్రకృత
మేవ అగ్నిహోత్రీణమవలంబ్య, ఇహాతుసపరముపాస్యాంతరసమప
ణక్షమః సత్యబద్ధస, సత్య వ్రేవిజ్ఞాసి తస్యమిత్వ పాసనాంతరోపస్థా
పకళబ్ధశ్చశ్రూయతే, అతఃపాసనాంతరప్రతీతే రుపాస్యాంతరప్రతీతి స
ద్భావా దతివాదిశబ్దస్తద్విషయో భవతుమహాతీతి తుశబ్దస్వరస్య
న్నభిచ్ఛనీయమ్, అతఃప్రకరణవిచ్ఛేదఇతి చాభిప్రాయః, తుశబ్దస్యధర్మ
భేదకత్వేసిద్ధే సత్యశబ్దస్య ఉపాస్యాంతరసమపకత్వమ్, సత్యశబ్దస్య ఉ
పాస్యాంతర పరత్వేతుశబ్దస్య ధర్మభేదకత్వమ్, ఇశ్యన్యోన్య్యాశ్రయ
మాశక్యసత్యసబ్దస్య ఉపాస్యాంతర పరత్వప్రసిద్ధిం దశయతి - సత్య
జ్ఞానాదీతి - సత్యజ్ఞానాదివాక్యమ్ - (సత్యంజ్ఞానమనంతం బ్రహ్మేతివా
క్యమ్, పరంబ్రహ్మ, సతోక్తివాచ్యమ్ - సత్యశబ్దవాచ్యమ్, కథయతి
హి - ప్రతిపాదయతి హీత్యర్థః ॥

తతః కిమిత్యపేక్షాయాం తుశబ్దస్వరస్య ఫలితమథమాహ -
శన్నిష్ఠఇతి - తన్నిష్టే - సత్యనిష్టే, అతివాదిని - ఉపాసకే, వాక్యస్వ
రస్యసిద్ధమ్ - తుశబ్దఘటితవాక్యస్వరస్యేనసిద్ధమ్, పూర్వాదితాథా
త్ - పూర్వముక్తాత్ప్రతివాదినః, అధికత్వమ్ - అతిరిక్తత్వమ్,
కథంబుత్ - కథమపి, వృధా - ప్రయోజనమన్తరేణ, బాధితవ్యన్నభవతీ

త్యన్వయః, బాధయోగ్యన్నభవతిత్యర్థః, సహితశబ్దస్య ధర్మః ధేదిక
 త్వస్వారస్యం స్యశబ్దాపేక్షమ్, సత్యశబ్దస్య ఉపాస్యాస్తర సమవళితుః
 మత్వం శ్రుతిసిద్ధమ్ సతుశబ్దాపేక్షమ్, అతోఽన్యోన్య సాపేక్షత్వాభా
 వా న్నాన్యోన్యాశ్రయఇత్యభిప్రాయేణ పూర్వస్మాదధికత్వం సంభవ
 తీతి వాక్యస్వారస్యసిద్ధమన్యోన్యన్నబాదిత్యమిత్యుక్తమ్, ప్రాణాపానకస్య
 అసాధారణమతి వాదిత్వం నాతివాద్యంతరంసమాతే, అతోఽతివాదిశబ్ద
 స్వారస్యభగ్గిత్యత్రాహ - స్వోపాస్యస్యేతి - అన్యతః - అన్యస్మాత్,
 స్వోపాస్యస్య, అతిశయేన - అతిశయితత్వేన, పూర్వసాధకత్వేన - పు
 ర్వాసాధకత్వేన, ఆఖ్యాతృత్వమ్ - ప్రతిపాదనమ్, ఇదమతివాదిత్వం, ఏ
 తత్ - ఏతాదృశాతినాదిత్వమ్, పురా, అత్రోక్తప్రాణవిది భవతిభవ్య
 త్యన్వయః; సహి ప్రాణాతివాదిన్యేవ అతివాదిశబ్దారూఢః (క్షప్తవయ
 వశక్త్యైవ లభ్యే స్వాధాన్వబోధనే । సప్తావయవనామత్వం ప్రత్యాచ
 ష్టేహిసూత్రకృత్ ॥ ఇతిదశిఃతాత్ (ప్రోక్షణీష్వర్థసంయోగాత్)ఇ
 తిసూత్రితాత్ (ప్రోక్షణీనయాదవయవశక్త్యాస్వార్థబోధేసంభవతిరూ
 ఢికల్పనాయోగాత్, అతో నప్రాణాతివాదిశబ్దస్వారస్యమితిభావః ॥

అతిక్రాంతస్వోపాస్యవస్తువాదిత్వమతివాదిశబ్దప్రవృత్తినిమిత్తమి
 మమథం ప్రాణాతివాదినిదేశయతి-నామాదీతి-ప్రాణవిదః, నిజోపాస్య
 భూతప్రాణాఖ్యప్రత్యగాత్మాహి- స్వోపాస్యభూతప్రాణాఖ్యజీవాత్మా
 హి, నామాద్యాశాస్త్రవస్తువంతర సమధికతాయుక్ - నామప్రభృ
 త్యాశా పర్యస్తప్రోక్త వస్తువస్తరాపేక్షయా అతిశయయుక్తః, తతః-
 తస్మాత్, ప్రాణవిత్ - ప్రాణవేదీ, స్వీయవేద్యమ్-స్వోపాస్యమ్, అతివద

తీ- అతిక్రాంతంకథయతీత్యథః; అస్య అతివాదిశబ్దప్రవృత్తినిమిత్తస్య అతిక్రాంతస్థాపాస్య వస్తువాదిత్వరూపస్య పరమాత్మోపాసకవన పుష్కలత్వాత్ తస్మిన్నేవ అతివాదిశబ్దో ముఖ్యిభితి (యస్య త్యేనాతివదతి) ఇతివదత ఆచార్యస్యాభిప్రాయఇత్యాహ — తస్యాపీతి - తస్యప్రాణవేత్తురపి, ప్రాణవిద్యానిష్ఠోపాసకాదపి స్వయంబ్రహ్మవాది న్యేన అధికపుమథఃత్వతః - అధికః పుమథోయస్య సోధికపుమథః, తస్యభావః, అధికపుమథఃత్వమ్, తస్మాత్, అతిశయితపురుషార్థవత్వాదిత్యథః; అతివాదిత్వం సాక్షాద్భూతీత్యన్వయః, తత్రహేతురనవధిపుమథఃత్వత్యిభితి - నిరతిశయపురుషార్థవత్వాదిత్యథః, తుశ్చబ్రహ్మ అతివాదిశబ్దస్య ఉభయస్యాప్యస్మిన్ పక్షవస్వరస్య మితిభావః;

సత్యముపాస్యంచేత్ సవపంచశ్యన్నితివత్ సత్యంచశ్యన్నితివదతి ఇతివక్తవ్యమ్, నతుసత్యేనేతిశక్త్యాం తృతీయాధికమాహ- ఇథం భూతేతీతి—ఇయంసత్యశబ్దాత్తృతీయా, ఇథంభూతసూత్రాత్ - (ఇథంభూతలక్షణే తృతీయా) ఇతిపాణినీయసూత్రాత్, భవతీత్యన్వయః ఏషతువా అతివదతీతివాక్యస్యాధికమాహ—బోధ్యిభితి—యస్సతోవలక్ష్యైతివదతి, సద్భవః అతివదతి, ఇత్యత్రవాక్యాథో బోధ్యిభితిత్యన్వయః, సత్యేనేతిసత్యవదనపక్ష ఏవతృతీయానుపపత్తిః తుశ్చబ్రహ్మైవార్థం చేతిభావః,

ఉపాస్యాస్తరత్వముపపాదయతి—శిష్యిభితి—అతః - సత్యవాదినవవ అతిశయితపురుషార్థవత్వాత్, సశిష్యః, సోహమిత్యాదివాక్యే (సోహం

భగవన్నత్యేనాతివదాని) ఇతివాక్యే, ఇదమతివదనమ్ - సత్యాతివదనమ్, కాంక్షతే - అపేక్షతే, సతుప్రాణాతివదనమత్యుథాః; ఎవం శిష్యప్రార్థనానుగుణ్యేన ఆచార్యశ్చిపదిశతీత్యాహ - ఆచార్యప్రేతి - ఆచార్యశ్చ ఆచార్యోపి, సత్యన్వితివచసి - సత్యం త్వేవవిజ్ఞాసితవ్య మితివాక్యే, తదేవ - సత్యమేవ, ఆస్య - శిష్యస్య, జ్ఞాసితవ్యమ్ - ఉపాస్యమ్, ఆహేత్యన్వయః, అతిక్రాంతసోపాస్యవస్తువాదిత్వన్వేన ప్రవృత్తినిమిత్తత్వాదేవహి సత్యశబ్దాభిధేయం (సత్యం త్వేవవిజ్ఞాసితవ్యమ్) ఇత్యనేనఉపాస్యతయోక్తమిత్యర్థః కింఽసత్యవదనమజ్గతయా విహితఞ్చేత్ సత్యం సంపాద్యమిత్యుక్తంస్యాత్, తదానీంవిజ్ఞాసితవ్య శబ్దాసావరస్యంభవతి, సత్యంవిజ్ఞాసితవ్యమ్ - వదనార్థంజ్ఞాతవ్య మిత్యర్థఇతిచేత్ తదా అథ్యాహరప్రసంగ ఇతిభావః!

సూత్రాభిమతేనహేత్వస్తరేణాపి అధికతయా ఉపాస్యంతరత్వముపపాదయన్ సంప్రసాదాదధ్యుపదేశంవివృణోతి-అత్ర-అస్మిన్ప్రకరణే, (ఆత్మవర్జిత-ఆత్మనః ప్రాణః) ఇతి, ప్రాణశబ్దాత్-ధితస్యాత్మనః, ఉత్పత్తిరీతా-ఉత్పత్తిఃప్రతిపాదితా, అతః, తరత్యాత్మవిదితి-తరతిశోకమాత్మవిదితివాక్యే, ప్రక్రాంతాయమాత్మా, ప్రాణతోన్యః - ప్రాణశబ్దవాచ్యాదస్య ఇత్యర్థః-

(శ్రీ) యదుక్తమ్-(అస్తిభగవఃప్రాణాద్భూయః) ఇతి ప్రశ్నస్య (అదోవాప్రాణాద్భూయః) ఇతి ప్రతివచనస్యచా దశనాత్ ప్రక్రాంతాత్మోపదేశః ప్రాణోపదేశపర్యవసానోగమ్యతఇతి; తదయుక్తమ్, సహి ప్రశ్నప్రతివచనాభ్యా మేవాథాంతరత్వంగమ్యతే; ప్రమాణాస్త

రేణాపి తత్సంభవాత్, ఉక్తంచప్రమాణా నైరమ్, అస్తిభగవః ప్రాణా
 ద్భూయః ఇత్యేషుచ్చతోఽయమభిప్రాయః, నామాదిష్యాణాపర్యంతేష్య
 చేతనేషు పురుషార్థభూయస్తయా పూర్వపూర్వమతిక్రాంతేష్యప్య
 త్తరోత్తరేషుపదిష్టేషు తత్తద్వేదిన ఆచార్యేణాతివాదిత్వం నూక్తమ్
 ప్రాణశబ్దవిధిష్ట సత్యగాత్రయాథాత్మ్యవేదినస్తు పురుషార్థభూయ
 స్తాతిశయం మన్వానేన నవావశవం పశ్యన్నేవంమన్వాన ఏవంవిజాన
 న్నతివాదీభవతి ఇతి అతిక్రాంతవస్తువాదిత్వముక్తమ్ అతోఽత్రైవా
 త్స్థోఽదేశ స్సమాప్తఇతి మత్వా శిష్యో భూయోనపప్రచ్ఛ; ఆచార్య
 స్త్విదమపిసాతిశయంమత్వా నిరతిశయపురుషార్థభూతం సత్యశబ్దాభిధే
 యం పరంబ్రహ్మ “ఏవతువాఅతివదతి యస్స త్యేనాతివదతి” ఇతిస్వయ
 మేవోపచిక్షేవ, శిష్యోఽపి పరమపురుషార్థహవే పరస్మిన్ప్రహ్మణ్యపక్షి
 పై తత్సర్వరూప తదుపాసనయాధాత్వ్యబుబుత్సయా “సోఽహంభగవ
 స్స త్యేనాతివదాని” ఇతి ప్రార్థయామాన, తతోబ్రహ్మసాక్షాత్కార
 నిమిత్తాతివాదిత్వ సిద్ధయేబ్రహ్మసాక్షాత్కారోపాయభూతం బ్రహ్మ
 పాసనం “సత్యంత్వేన విజిజ్ఞాసితవ్యం ఇత్యుపదిశ్య తదుపాయభూతం బ్ర
 హ్మపాసనం “మతిస్తేవవిజిజ్ఞాసితవ్యా” ఇత్యుపదిశ్య శ్రవణప్రశిష్ఠార్థ
 త్వాన్మననస్య మననోపదేశేన శ్రవణమథాసిద్ధం మత్వాశ్రవణోపాయ
 భూతం బ్రహ్మణిక్రధాం “శ్రద్ధాత్వేనవిజిజ్ఞాసితవ్యా” ఇత్యుపదిశ్య
 తదుపాయభూతాంచతన్నిష్ఠాం “నిష్ఠాత్వేన విజిజ్ఞాసితవ్యా” ఇత్యుప
 దిశ్యతదుపాయభూతాంచ తదుద్యోగప్రయత్నరూపాం కృతిమపి “కృతి
 స్త్వేనవిజిజ్ఞాసితవ్యా” ఇత్యుపదిశ్యశ్రవణాద్యుపక్రమరూపకృతిసిద్ధయే

ప్రాప్యభూతస్య సత్యశబ్దాభిహితస్య బ్రహ్మణ స్సుఖరూపతాజ్ఞాతవ్యేతి
 సుఖం త్వేన విజిజ్ఞాసితవ్యం" ఇత్యుపదిశ్యనిరతిశయ విపులమేవసుఖం
 పరమపురుషార్థః సూపంభవతీతి తద్వైవబ్రహ్మణస్సుఖరూపస్యనిరతిశయ
 విపులతా జ్ఞాతవ్యేతి " భూమా త్వేన విజిజ్ఞాసితవ్యః, ఇత్యుపదిశ్యనిరతి
 శయవిపులసుఖరూపస్య బ్రహ్మణో లక్షణమిదముచ్యతే " యత్రనాన్యత్ప
 శ్యణినాన్య ద్భూతోతి నాన్యద్విజానాతినభూమా,, ఇతి—అయమర్థః॥
 అనపధికాతిశయసుఖరూపే బ్రహ్మణ్యనుభూయమానే తతోన్యత్కిమపి
 ససశ్యస్యనుభవితా, బ్రహ్మస్వరూప తద్విభూత్యంతగతత్వాచ్చ
 ప్రాప్తస్యైవ సుజాతస్య; అత ఏశ్వర్యావరపర్యాయపిఛూతి గుణవిశిష్టం
 నిరతిశయసుఖరూపం బ్రహ్మేనుభవణ తద్వ్యతిరిక్తస్య వస్తునోఽభా
 వాదేవకిమప్యన్యన్నపశ్యతి; అనుభాన్యస్య సర్వస్య సుఖరూపత్వాదేవ
 దుఃఖించనపశ్యతి, తదేవహిసుఖం, యదనుభూయమానం పురుషానుకూ
 లంభవతి,

(శ్లో) యత్తాక్తంప్రశ్నవాచః ప్రతిపచనగిరశ్చాధికే ప్రాణతో
 స్మాద శ్రుత్యాత్మోపదేశో భజతినిగమనం ప్రాణవీచేతి
 తన్న । ప్రశ్నప్రత్యుత్తరోక్తీనహి భవత ఇమేకేవలే
 మానమత్ర ప్రోక్తేత్వేథాన్తరత్వే పరమపిచ తత
 స్సాన్యధిమానం తమక్తమ్ ।

ప్రాణాద్భూయోన పృష్టంకథమత ఇతిచేదుచ్యతే నామ
 పూర్వేత్వాత్తాన్తే ఽచేతనేథేక కథితఇహపునః పూర్వ

సూవాత్పుమథాత్ | నాలీక్రాస్తేతివాదిత్వమగణి
గురుణా తత్ర తద్విదోస్య ప్రాణాఖ్య ప్రత్యగాత్మజ్ఞ
ఇహతుపురుషాథాతిరేకాత్తదుక్తమ్ ||

శిష్యస్తావత్మోపదేశోఽత ఇహనిగమితః ప్రాణవేతిమ
త్వాధూయోనాపృచ్ఛ దస్తాన్గురురముమపివై సాధిక
మృత్యుమానః | సత్యోక్త్యైషత్వితీహానవధిక పురుషా
థాం పరంబ్రహ్మతూజై శిష్యాపిప్రోచ్యమానే పునరిహ
గురుణైవ స్వయంసత్యవాచా ||

బ్రహ్మణ్యస్య స్వరూపాదికవిషయ బుబుత్సాన్వితస్సో
హమిత్యా ద్యూచేస్వస్యాతి వాదిత్వమిదమభిహితా త్స
త్యతః కాంక్షమాణః | తద్బ్రహ్మే నిమిత్తావదన
మనుతద్దశానౌపాయ భూతబ్రహ్మోపాసాన్తు సత్య
న్వితివచసిగురుః ప్రోచ్యతద్దేశుభూతమ్ ||

ఉక్తావవాక్యాత్తదీయ మ్మనసమపి మతిస్తీవ్రతప్రచ్యు
తిజ్ఞాథాత్ సిద్ధామృత్య మానస్తరుదయజనక శ్రద్ధధా
నత్వముక్తా | శ్రద్ధాత్వేవేతి వాక్యాత్తదుదయ జననీం
బ్రహ్మనిష్ఠాన్తు నిష్ఠాత్వేవే త్యాఖ్యాననిష్ఠాన్వయ జ
నక తదుద్యోగయత్నం పరస్తాత్ ||

ఉక్తావవాక్యే కృతిస్తీవ్రతనుకథిత కృతేసిద్ధయైప్రాప్య
భూతే-బ్రహ్మణ్యస్మిన్ సుఖాత్మత్వమపి సముపదిశ్యా

వగ న్తవ్యమేతత్ । వాక్యేప్రోక్తేనుఖన్విత్త్యథ విపులను
ఖం పూరుషాఢోభవేదిత్యై తచ్చాఖ్యాయ భూమేతితు
విపులనుఖత్వం పరబ్రహ్మణీహ॥

లక్ష్మీస్య ప్రామాచోక్తే వచసిభగవతో బ్రహ్మణాస్మి
స్సభూమేత్యస్తే యత్రేత్యుపక్రమ్యతుకథిత గిరోఢో
యమూహ్యస్సుధీభిః । బ్రహ్మణ్యస్మి న్నవధ్యుజ్జితవిపు
లతరానందరూపే ౭నుభూతే భోక్తాపశ్యత్యతో న్యన్నుఖ
లునకలమప్యే తదన్తగతంయత్॥

బ్రహ్మనందస్వరూపం విపులమనుభవన్ సన్విభూత్యా
దిజుష్టం పశ్యత్యన్యన్నతస్నాదితగవిరహతః కింబిదప్యేష
వస్తు । సహజైవానుభావ్యం నుఖమితిసతతో ఏక్షతే
న్యత్తు దుఃఖంలోకేదృష్టం నుఖన్తద్యవతి యదనుకూలం
ప్రతీతంహి పుంసః॥

(అ) పూర్వపక్షమనువదతి - యత్త్వితీ-

(టీ) ప్రశ్నవాచః - (అస్తిభగవః ప్రాణాన్భూయః) ఇతిపశ్య
వ్యాకస్య, ప్రతివచనగిరశ్చ - (అదోవాప్రాణాన్భూయః) ఇతిప్రతి
వచనస్యచ, అస్మాత్ప్రాణతః- అస్మాత్ప్రాణశబ్దవాచ్యాజ్జీవాత్, అధిక్తే-
అతిశయితే, అశ్రుత్యా-అశ్రవణేన, ఆత్మోపదేశః, ప్రాణఏవ - ప్రాణ
శబ్దవాచ్యజీవ ఏవ, నిగమనమ్ - పర్యవసానమ్, భజతీతియత్కాత్మమి
త్యన్వయః, పరిహరతి - తస్మితిఇమేకేవలే ప్రశ్నప్రత్యుత్తరోక్తి ప్రశ్న

ప్రత్యుక్తరోక్తిమాత్రమ్, అప్రప్రోక్తేఅథాన్వరత్వే - ప్రాణాదధికత్వే
సమానమ్, తతః - ప్రశ్నప్రత్యుత్తరోక్తితః, పరమ్ - ఇతరదపి, మా
నమ్ - ప్రమాణమ్, స్యాధి - భవేద్ధి; క్తిస్తస్మానమిత్యత్రాహ - తదుక్త
మితి - తత్ - ప్రమాణాంతరమ్ ఉక్తమ్ - ప్రతిపాదితమిత్యర్థః
ప్రశ్నప్రతిపదసేహి'లిజమ్, తదభావేపి తుశబ్దశ్రుతిః ఆత్మసఃప్రాణోత్ప
త్తిశ్చ లిజమితి, ప్రమాణాంతరముక్తమితిభావః॥ తత్రప్రశ్నాభావః,
కిన్నిబద్ధనఇత్యత్రాహ - ప్రాణాదితి - అతఃప్రాణాద్భూయః - అస్మా
త్ప్రాణశబ్దవాచ్యాదధికమ్, కథన్నపృష్టమితిచేదిత్యన్వయః, కుతోనపృ
ష్టమితిచేదిత్యర్థః, ఉక్తశఙ్కాంపరిహరతి - ఉచ్యతేఇతి - నామపూ
ర్వే - నామప్రభృతికే, ఆశాస్తే - ఆశాపర్యస్తే, ఇహఅచేతనేఽర్థే,
కథితే - ప్రోక్తే, పురుషార్థాత్ - పురుషార్థః తః, పూర్వపూర్వాత్ -
పూర్వస్మాద్పూర్వస్మాత్, అతిక్రాంతే - అతిశయితే, గురుణా -
ఆచార్యేణ, తత్తద్విదః - తత్తదుపాసకస్య, అస్య - అస్యపుంసః, అతి
వాదిత్వమ్, నాగణి - నౌక్తమిత్యర్థః; ఇహప్రాణాభ్యుప్రస్యగాత్మ
జ్ఞేతు - ప్రాణాభ్యుజ్జీవాత్మోపాసకేతు, పురుషార్థాతిరేకాత్ - పురు
షార్థాతిశయాత్, తత్ - అతివాదిత్వమ్, ఉక్తమ్ - ప్రతిపాదితమ్,
తావతాప్రొక్తశఙ్కాయాః కఃపరిహర ఇత్యత్రాహ - ఉచ్యస్తిఏతి -
అతః - ప్రాణోపాసకపవాతివాదిత్వప్రతిపాదనాత్, ఉచ్యస్తే, ఇహప్రాణ
పవ, ఆత్మోపదేశః, నిగమితఇతిమత్వా-పర్యవసితఇతిమత్వా, అస్మాత్
ప్రాణాత్, భూయః - అధికమ్, నాపృచ్ఛత్ - నపృష్టవానిత్య
ర్థః, తహి (ఏవతువాలిపదతి) ఇతివాగ్విత్తానంకథమిత్యత్రాహ -

గురురితి - గురుః - ఆచార్యః, అముమపి - ప్రాణైబ్జనాచ్యంజీవాత్మా
 నమపి, సాధికమ్ - స్వాపేక్షయా అతిశయితపరమాత్మసహితమ్, మన్య
 మానః - ఏషశ్చిత్తహ - (ఏషతువాఅతివదతియస్స త్యేనాతివదతి) ఇతివా
 క్యే, సత్యోక్త్యా-సత్యశబ్దేన- అనధికపురుషార్థమ్- నిరతిశయపురుషా
 ర్థహూయమ్, పరంబ్రహ్మ, ఊచే- అవద దిత్యర్థః, భగవద్గీతాయా
 మపి (తస్మాద్యోగీభవాఞ్ఞాన) ఇతిజీవాత్మయోగం పరిసమాప్య (యో
 గినామపిసవేషాంమద్గతే నాస్తరాత్మనాశ్రద్ధావాభజతేయోమాం
 సమేయు క్తతమోమతః) ఇతిపరమాత్మోపాసనం భగవానేవహ్యుపక్షి
 స్తవా, తద్వదితిభావః, శ్రుతాచుత్తరవాక్యాన్యవతారయతి- శిష్యోపీతి
 శిష్యోపి,స్వయంగురుజైన, సత్యవాచా-సత్యశబ్దేన, ఇహబ్రహ్మణి, ప్రో
 చ్యమానే-ప్రతిపాద్యమానేనతి, అస్య- బ్రహ్మణః, స్వరూపాదికవిషయ
 బుబుత్సన్వితః - స్వరూపాదివిషయకనిర్ణయేచ్ఛాన్వితః, స్వస్యఇదమ
 తివాదిత్వమ్, అభిహితాత్-ఉపదిష్టాత్, సత్యతః-బ్రహ్మణః, కాంక్షమా
 ణం-అపేక్షమాణం, సోహమిత్యాది- (సోహంభగవన్నత్యే నాతివదాని)
 ఇత్యాదిమ్, ఊచే - అవదదిత్యర్థః, తత్ - తదనంతరమ్, -బ్రహ్మే
 త్మానిమిత్తావగనషను - బ్రహ్మసాక్షాత్కార నిమిత్తకాలివాదిత్వసిద్ధ
 యే, తద్దేశనోపాయభూతబ్రహ్మేనాపాసాంతు- బ్రహ్మసాక్షాత్కారో
 పాయభూతబ్రహ్మోపాసనమ్, సత్యంత్వితవచసి - (సత్యంత్వేవవిజి
 జ్ఞాసితవ్యమ్) ఇతివాక్యే, గురుః - ఆచార్యః, ప్రోచ్య - ఉక్త్యా ఇత్య
 ర్థః, బ్రహ్మేత్మానిమిత్తేత్యనేన (యదానైవిజానాత్యధసత్యంపదతి)
 ఇతిశ్రుతివాక్యన్యలర్థః ఉక్తోభవతి; ఉపాత్తశ్రుతివాక్యే విజానాతితద్భూసా

తూత్కారపరః, నతుశాస్త్రజన్యజ్ఞానసరః, (యదావై మనులేఖవిజానా
తి) ఇతిజానాత్యర్థస్యచుననసాధ్యత్వావగమాత్, సత్యంవదతి - సత్య
మశివసత్యధాః, అతివాదస్యప్రకృతత్వాత్ యదాబ్రహ్మసాక్షాత్క
రోతితదాలతివదతితస్మాత్ అతివాదిత్వ నిమిత్తబ్రహ్మసాక్షాత్కారా
యతదుపాయభూతం సత్యోపాసంకుర్యాదిత్యధాః తద్దేతుభూత
మితి - తద్దేతుభూతమ్ - సత్యోపాసన హేతుభూతమ్, తదీయంమనన
మపి - సత్యవిషయకంమననమపి, మతిస్తీవ్యతః-మతిస్తేవజిజ్ఞాసితవ్యా
ఇతివాక్యాత్, ఉక్త్వా - ఉపదిశ్యేత్యధాః, శ్రుతించ - శ్రవణంచ,
అర్థాత్సిద్ధామ్ మననోపదేశేన అర్థసిద్ధమ్, మన్యమానః - విజానా
సన్నిత్యధాః, గురుసకాశాత్ - ఆచార్యసకాశాత్ ఉక్తార్థశ్రవణం
వినాతన్మననస్యకర్తుమశక్యత్వాత్ మననోపదేశేనైవ శ్రవణస్యాప్య
ధాత్సిద్ధిరితిభావః. తదుదయజనకమితి - తదుదయజనకమ్ - శ్రవ
ణోత్పత్తి హేతుభూతమ్, శ్రద్ధధానత్వమ్ - బ్రహ్మణి శ్రద్ధామ్,
శ్రద్ధాత్వేవేతివాక్యాత్ శ్రద్ధాత్వేన విజిజ్ఞాసితవ్యా ఇతివాక్యాత్,
ఉక్త్వా - ఉపదిశ్యేత్యధాః, శ్రవణమనననిదిధ్యానన ప్రాప్తివిషయో
హిబ్రహ్మ, తాదృశబ్రహ్మవిషయశ్రద్ధాచతచ్ఛ్రోతుంమంతుం ద్రష్టుం
ప్రాప్తుంచభవతితత్ర శ్రవణోత్పత్తి హేతుభూతాం శ్రద్ధామిత్యనేన
బ్రహ్మశ్రోతుంశ్రద్ధావిషషితా, శ్రద్ధానామత్వరా, తదుదయజననీమితి
తదుదయజననీం - శ్రద్ధోత్పత్తిహేతుభూతమ్ బ్రహ్మనిష్ఠాంతు - బ్ర
హ్మవిషయకనిష్ఠాంతు, బ్రహ్మైవశ్రోతవ్యంనాన్యదితినిశ్చయోనిష్ఠాశ్రో
తవ్యత్వనిశ్చయేనత్యేవ హిశ్రోతుత్వరాభవతి, తస్మాన్నిష్ఠాయాఃశ్రద్ధా

జనకత్వమితిభావః, నిష్ఠాత్వేవేతి- నిష్ఠాత్వేవవిజ్ఞానితవ్యాఘ్రివాక్యాత్
 ఆఖ్యాయ - ఉపదిశ్య,పరస్తాత్ - తదనంతరమ్, నిష్ఠాన్వయజనకతదు
 ద్యోగయత్నమ్ - ఉద్యోగశ్చాసాయత్నశ్చ ఉద్యోగయత్నః తస్యఉ
 ద్యోగయత్నఃతమ్ తద్విషయకముద్యోగశబ్ద వాచ్యప్రయత్నమిత్యర్థః
 కృతిస్తి ఏతివాక్యే- కృతిస్తేవవిజ్ఞానితవ్యాఘ్రివాక్యే, ఉక్త్వా - ఉపది
 శ్య, అత్రప్రయత్నః-శ్రోతవ్యాంతరేషుహేయత్వాను సంధానేనమనసో
 నియమనరూపః, అన్యస్మిన్నుపాదేయత్వబుధ్యా ప్రవణయనస-స్వహిబ
 మ్రొవశ్రోతవ్యంనాన్యత్ ఇత్యాకారకఅధ్యవసాయోనభవతి, అతఃఉక్త
 ప్రయత్నస్యనిష్ఠాహేతుత్వమ్ - అనుకథితకృతేరితి - అనుకథితకృతేః -
 శ్రవణాద్యుపక్రమరూప ప్రోక్తయత్నస్య సిద్ధయేసిద్ధ్యర్థం, ప్రాప్య
 భూతే, అస్మిన్ - సత్యశబ్దాభిహితేబ్రహ్మణి, సుఖాత్మత్వమపి - సు
 ఖస్వరూపత్వమపి, సుఖమిత్యా - స్వరూపంయస్యతతో సుఖాత్మఅవగ
 త్తవ్యమ్- అత్రఇతికరణందప్తవ్యమజ్ఞాతవ్యమితి, ఏతత్ - సుఖస్వరూపత్వం
 ప్రోక్తసుఖంత్యభివాక్యే - కథితేసుఖంత్వేన విజ్ఞానితవ్యమితివాక్యే ,
 సముపదిశ్యేత్యన్వయః అథ-అనంతరమ్, విపులసుఖం - నిరతిశయసుఖమే
 వ, పురుషార్థోభవేదితి- పురుషార్థోభవేదిత్యభిప్రాయేణ, ఏతచ్ఛవి
 పులసుఖత్వమ్ - ఏతాదృశవిపులసుఖరూపత్వమ్ ఇహపరబ్రహ్మణి, భూ
 మేతి - భూమాత్వేవవిజ్ఞానితవ్యః ఇతివాక్యేన, ఆఖ్యాయఉపదిశ్య, అ
 న్య-నిరతిశయవిపులసుఖరూపస్య, భగవతోబ్రహ్మణః, ప్రోక్తేకథితే, య
 త్రేత్యుపక్రమ్య సభూమేత్వంతే (యత్ర నాన్యత్పశ్యతినాన్యచ్ఛ)ణోతి
 నాన్యద్విజానాతి సభూమాఇత్యస్మిన్నావాక్యే, లక్ష్యప్రాహేత్యన్వయః లక్ష

ణమవ్రాచదిత్యధాః, జిజ్ఞాసితస్యపురుషార్థః త్వే తస్యనిరతిశయత్వేచజ్ఞా
తేనతిమనసః సాతిశయపురుషార్థాంత వై ముఖ్యకరణంసంభవతీత్యభి
ప్రాయేణసుఖస్వరూపత్వం నిరతిశయసుఖస్వరూపత్వంచ జ్ఞాతవ్యమిత్య
క్తమ్, నిరతిశయసుఖస్వరూపత్వజ్ఞానంచ శాస్త్రోదేవ ఆపాతతోభవతి
యావృద్భి కేనసజ్జననంవాదాది నాచసిద్ధ్యతి (యదావై శ్రద్ధధాత్యధను
సుతే యదావై నిస్త్యత్యధశ్రద్ధధాతి యవై కరోత్యధని స్తిష్ఠతి) ఇతిశే
తివాక్యే నిష్ఠాదీనాంకృత్యాద్యానంతగ్య శ్రవణాత్ యదనస్తరన్యాయేన
తేషాముపాయోపేయభావఃప్రతిపాదితః, యదావై సుఖంలభతేఇతిశుతౌ
లాభశబ్దోబుద్ధివాచీలభతేః ప్రాప్త్యధికత్వాత్ ఇత్యభిప్రాయేణసుఖాత్త
త్వమవగంతవ్యమిత్య క్తమ్నహిశ్రవణాదేపూర్వమేవసుఖినహిప్రాప్తి
పపద్యతేమతిస్తేనవిజిజ్ఞాసితస్యేత్యాదివాక్యేషు జిజ్ఞాసితవ్యపదాని సం
పాద్యత్వాధికాని, సత్యంత్వేన విజిజ్ఞాసితవ్యమిత్యత్రతుజిజ్ఞాసితవ్య పద
ముపాసనాపరమ్ యత్రనాన్యచిత్వాదివాక్యే అన్యదశనశ్రవణాదీనాని
షేధాత్ దృశ్యరుక్మాత్వశంకాస్యాదితి తస్యైవాసాదృతస్య వాక్యస్య
అధికమాహ కథితగోళోయమూహ్య ఇతి- అవధ్యుష్ణితవిపులతరా
నందమాపే- అసనికాతిశయానన్దస్వరూపే, అస్థికబ్రహ్మణి, అనుభూ
తేనతి - అనుభూయమానేనతి, భోక్తా - అనుభవితా, ఆతోన్యత్-బ్ర
హ్మణోన్యత్, కిగుపిచస్తుపశ్యతిభిలు, కుతఇత్యత్రాహ సకలమపీతీయత్
యస్మాత్, సకలమపికృత్సన్నమపిచస్తుజాతమ్, ఏతదంతగతం-బ్రహ్మస్వ
రూపతద్విభాత్యంతగతమ్, తన్నపశ్యతీతిపూర్వేణాన్వయః, ఇత్యయమ
ధికః, కథితగః (యత్ర) నాన్యత్పశ్యతినాన్యచ్ఛోతినాన్యద్విజానాతిన

భూమా)భక్త్యక్తవాక్యస్య, సుధీభిః-బుద్ధిశతైః ఊహ్యః-బోధ్యః, ఇతి
 పూర్వేణసంబంధః, యత్రనాన్యత్పశ్యతీతివాక్యే, యత్రేత్యనంతరమను
 భూయమానే ఇతిపదస్యఅభావేఽ అథకస్యభావాత్ అనుభూయమానే
 ఇతిపదస్యఅధ్యాహరః కర్తవ్యఇత్యభిప్రాయేణ అనుభూతేఇత్యుక్తమ్,న
 హిబ్రహ్మసద్భావాదేవమఃఖరూపవ స్త్వంతరాదశకసంభవతి,యత్రే
 తియచ్చబ్రహ్మబుద్ధిసపరామర్శిత్యాత్ అవస్యజ్ఞి తవిపులతరానంద రూపే
 బ్రహ్మణీత్యుక్తం॥యోవైభూమాతత్సుఖమ్ - ఇత్యుక్తనిరతిశయసుఖ
 రూపబ్రహ్మలక్షణపరత్వాత్ వాక్యస్య,తత్రదుః ఖదశకనాభావహేతుః
 అనవధికాతిశయసుఖరూపత్వం, అనవధికాతిశయసుఖ రూపత్వాత్ దుః
 ఖంసంపశ్యతీత్యర్థః॥ జ్ఞానాదిగుణాః స్వరూపాంతగతాః అఖిలంజగద్వి
 భూత్యంతగతమేఇత్యభిప్రాయేణ సకలమప్యేతదంతగతమిత్యుక్తమ్॥ న
 ను?యత్రేతిపదంబ్రహ్మపరమ్, సతువిభూతిపరమిత్యత్ర నచతద్విషయంప
 దాంతరమస్తి, అతోబ్రహ్మస్వరూపతద్విభూత్యంతగతత్వాదిత్యయుక్త
 మ్,అస్తువాతద్వాచిత్యభ్యంతరభావినాన్యత్పశ్యతీత్యయుక్తమిత్యత్రఉక్తంవిప్ర
 లోతిబ్రహ్మేతి-విభూత్యాదిజుష్టమ్-విభూతిగుణవిశిష్టమ్, విపులమానంద
 స్వరూపమ్ - అనవధికాతిశయానందరూపమ్, బ్రహ్మ - పరంబ్రహ్మ,
 అనుభవశాన్, ఏషః - అనుభవితా- తదితరపిరహతః - విభూతిగుణ
 విశిష్టబ్రహ్మవ్యతిక్రస్యపత్తనోఽభావాదేవ, కించిదపి తస్మాదన్యద్వస్తున
 పశ్యతి. అనుభావ్యంసర్వంచసుఖ మేవేతి - అనుభావ్యమ్, సర్వమ్-
 సర్వవిభూతికమ్, పరబ్రహ్మరూపంవస్తు, సుఖమేవేతి - సుఖరూపమే
 వేతి హేమాతోః, తతోన్యత్, దుఃఖమ్- దుఃఖంచ నవీక్ష్యతే - నపశ్యతీ

త్యథః, సర్వస్యసుఖరూపత్వంకథమ్, ఆత్మగుణవిశేషో హి సుఖమిత్య
త్రాహ-లోకఇతి - లోకే, పుంసః - పురుషస్య, యదనుకూలంప్రతీతమ్
యదనుభూయమానమనుకూలతయాభాసతే, తత్సుఖంబృష్టంభవతిఇత్య
న్వయః అత్రఅనుకూలత్వంనామ - స్వతఃస్వత్వమ్, స్వతఃస్వత్వంచ - అ
నిష్టనిష్టత్తిరూపతయాఇష్టసాధన తయాచనినాపీష్టత్వమ్, ఇతరేచ్ఛా,
నధీనేచ్ఛావిషయత్వమితియావత్

(శ్రీ) ననుచఇదమేవజగ ద్బ్రహ్మణో న్యతయానుభూయమానందుఃఖ
రూపం పరిమితసుఖరూపంచ భవత్కథమివ బ్రహ్మవిభూతిత్వేన తదా
త్మకతయానుభూయమానం సుఖరూపమేవ భవేత్! ఉచ్యతే! కర్మవ
శ్యానాం జ్ఞేత్రజ్ఞానాం బ్రహ్మణో న్యత్వేనానుభూయమానం కృ
త్నం జగత్తత్తత్కర్మానురూపం దుఃఖించ పరిమిత సుఖంచ భవతి
అతోబ్రహ్మణోఽన్యతయాపరిమిత సుఖత్వేనదుఃఖత్వేనచ జగదనుభవ
స్య కర్మనిమిత్తత్వాత్కర్మరూపావిద్యావిముక్తస్యతదేవ జగద్విభూ
తిగుణవిశిష్టబ్రహ్మనుభవాంతగతం సుఖమేవ భవతి, యాథాప్రకారేషా
తేన పీయమానంపయః పిత్తతారతమ్యేనాల్పసుఖం విపరీతంచ భవతి;
తదేవ పయః పిత్రానుపహతస్యసుఖమైవభవతి, యదైవ రాజపుత్రస్య
విశులీలోపకరణమతథాత్వేనాను సంధియమానం ప్రియత్వమనుపగ
తం తథాత్వానుసంధానే ప్రియతమం భవతి; తథానిరతిశయానందస్య
రూపస్య బ్రహ్మణోఽనవధికాతిశయాసంఖ్యేయకల్యాణ గుణాకరస్య
లీలోపకరణం తదాత్మకం చానుసంధియమానం జగన్నిరతిశయప్రీతయే
భవత్వేన అతోజగదైశ్వర్య విశిష్టమనవధికాతిశయసుఖరూపం బ్ర

హృనుభవంస్తతో న్యతి-మపి నపశ్యతి; దుఃఖంచ నపశ్యతి ఏతదేవౌప
 పాదయతి వాక్యశేషః“ సవాపిచ ఏవం పశ్యన్నేవం మాన్వాన
 ఏవం విజానన్నాత్మరతి రాత్మక్రీడ ఆత్మమిధున ఆత్మానన్దస్సన్ద
 రాధ్యవతి తస్యసర్వేషు లోకేషు కామచారో భవతి అథ యే
 న్యథాఽతో విదురన్యరాజాన స్తేష్యలోకా భవన్తి తేషాం సర్వే
 షు లోకేష్వకామచారోభవతి,, ఇతి॥ స్వరాట్ - అకర్మపశ్యః అన్య
 రాజానః-కర్మపశ్యః తథా ,నపశ్యో మృత్యుం పశ్యతినోగంనూత
 దుఃఖతాం సర్వం హపశ్యః పశ్యతి సర్వమాప్నోతిసర్వశః,, ఇతిచ,
 నిరతిశయసుఖరూపత్వం చ బ్రహ్మణః ఆనందమయోభ్యాసాత్“ ఇత్య
 త్రప్రపంచితమేతతః ప్రాణశబ్దనిర్దిష్టాత్ప్రత్యగాత్మనూఽథాన్తరభూ
 తస్య సత్యశబ్దాభిధేయస్యబ్రహ్మణో ఘామెత్యుపదేశాద్భూమా
 పరం బ్రహ్మ ॥

శ్లో॥ నన్వేనబ్రహ్మణోన్మాజ్జగదితరదిదంభాసమానం ప్రతీ
 తం - దుఃఖాత్కల్పేనసర్వం పరిమిత సుఖభావేన పుం
 సోఽపిలన్య అన్తర్భూతం విభూతౌ భగవత ఇదమేవ
 ప్రతీతం కథంవాత్యాన్తానన్తాత్కంస్యాదిహజగదితిచేదు
 చ్యతేకర్మవత్త్యైః

బ్రహ్మన్య జ్ఞాయమానం సకలమపిజగత్స్వీయకర్మా
 నుగుణ్యాద్భూతీదందుఃఖరూపంపరిమిత సుఖరూపఞ్చజీ
 వైరిహజ్జైః । బ్రహ్మన్యత్తేనభానంజగతిమితసుఖ త్వే

నమఃఖత్వతశ్చ - స్యాత్కమాధీనమేతద్రహితైహపునః
కమణాజీవవగే ॥

అస్తభూతంప్రతీతం భవతి సుఖమయం బహుశాస్యాం
విధూతౌ-నై నై తద్దుఃఖరూపం భవతి సుఖమయస్యాస్య
దోషోఽస్మి తస్మిన్యద్యత్ క్షీరస్తుపితౌపహతపురుషతః
పీయమానంస్వకీయాత్ - పితృస్తాత్రాతమ్యాన్మితసుఖద
మతీవా ప్రయంభాతిపుంసః ॥

యద్బద్రాజ్యస్సుతస్యా ప్రియమనవగతంనై తృకంతాదృశ
త్వేవారామాద్యస్తులీలాకరణమవగతంస్యా త్ప్రియంతద్వ
దేవ! సంఖ్యాతీతోఽస్థితావశ్యఖలగుణగణ బ్రహ్మణోపేతసీ
మానస్తస్యస్తీయలీలోపకరణమశిరత్రా స్త్రీయస్యప్రపణ్యే॥
తస్యాయస్తు ప్రపణ్యో నిరతిశయమహా ప్రీతయేస్యాత్
తోయంలౌకైశ్వర్యోపపన్నునిరవధిక సుఖంబ్రహ్మపశ్య
న్హిముక్తః! పశ్యత్యన్యన్నకిచ్చితకథమపినచదుః ఖిణ్నసో
యంసవేతి బ్రూతేనైవాక్య శేషార్థ మముమిహతథావ
క్తిసత్యాదివాక్యమ్ ॥

బ్రహ్మణ్యక్తి పురోక్తన్నిరతికయసుఖాత్తత్వ మానస్త
భూతే తస్మాత్పాణోక్తివాచ్యాదధికకథాపునస్సత్యశబ్దా
భిధేయే । ఏషత్విత్వాదివాక్యేత్వతివదననిమిత్తత్వతస్సం
ప్రతీతేజీవాద్భూమేతి సంకీర్తనతైహాపరంబ్రహ్మభూమే
తిసిద్ధమ్!

(అవ) అనుభవవిరోధేన చోదయంతినన్వితీ,

(టీ) సన్వితీశంకాద్యోతకమన్వయమ్, ఇదమేవసంజగత్, అస్మాద్భ్రష్టాః, ఇతరద్భాగమానమ్ - ఇతరతయా అనుభూయమానమిత్యథః, అఖిలస్యపుంసః, దుఃఖాత్తత్వేనపరిమితనుఖభావేనచ-దుఃఖరూపతయాపరిమితనుఖ - రూపతయాచ, స్రతీశమ్ - స్రతీయత ఇత్యథః, ఇదమేవజగత్, భగవతః, విభూతౌ-అంతర్భూతమ్-అస్తగతంసత్, కథం వాలత్యంతానందాత్తకం స్రతీతంస్యాత్ - కథంవాలత్యస్తనుఖరూపం స్రతీయేతేత్యథః, ఇతిచేత్ - ఇతిశంకాయామిత్యథః, సహ్యేకమేకదై ననుఖదుఃఖాత్త కవిరుద్ధస్వభావాలింగి తమితియజ్యతే, సహినింబవత్రంకస్యచిత్తగుంభవతి, నచసంజః కస్యచిదనుకూల బుద్ధిబోధ్యోభవతి, నచజగతశక్యం, దుఃఖరూపత్వమపహ్నాతుమ్, తస్యసర్వైరిభ్యుపగంతస్యత్వాత్, ఇతరధాతజ్జహః సయాబ్రహ్మజ్ఞానానసవత్తే, అతః పరిశేషాత్సుఖరూపత్వమేవత్యక్త మిత్యభిప్రాయః, స్వతోపరిచ్ఛిన్నసుఖరూపస్వాప్యపాధితోఽన్వభారూపసంభవాదవిరోధఇతి పరిహరతి-ఉచ్యతఇతి.- ఇహ అస్తిన్నూర్వపజే, ఉచ్యతే - సమాధానముచ్యతఇత్యథః, కర్తృతత్తిరోధానకృతమబ్రహ్మత్తకత్వజ్ఞానంచ నుఖమయస్యఅస్య భారూపత్వే ఉపాధిరిత్యభిప్రాయే డౌహ-కర్మవలైరితి - ఇహ - అస్యాంలీలావిభూతౌ, కర్తృవలైః - కర్తృపరవలైః - అజ్ఞైః - బ్రహ్మత్తకత్వజ్ఞానసూచ్యైః - అబ్రహ్మత్తకత్వజ్ఞానవద్భిరితియావత్,

జీవైః, ఇదం - సకలమపిజగత్, బ్రహ్మస్యజ్ఞాయమానమ్,- బ్ర

ప్రత్యక్షేన అనుభూయమానమ్, స్వీయకర్తానుగుణ్యాత్, దుఃఖరూపమ్ - దుఃఖాత్తకమ్, పరిమితనుఖరూపంచ, భాతీత్యన్వయః, తతఃకమిత్యత్రాహ - బ్రహ్మగ్రంథేనేతి- జగతి-ప్రపంచే, బ్రహ్మన్యతేనభానమ్, మితనుఖత్వేనభానమ్, దుఃఖత్వతోభానంచ ఇతిభానమిత్యన్య స్థలత్రయేపిసంబుధః, కర్తానీనంస్యాత్ - కర్తానీనంభవేత్, కర్తృణారహితేషహజీవవగేవునః, బ్రహ్మణః - పరబ్రహ్మణః, అస్యాంవిభూతో, అంతర్భూతమ్-అంతర్గతంసత్, ఏతత్ - జగత్ సుఖమయంప్రతీతంభవతీత్యన్వయః, దోషోఽస్మి తే-అస్మిన్కర్తృరూపదోషశూన్యే అస్మిన్జీవగే సుఖమయస్యాన్యసుఖస్వరూపైతద్భ్రష్టసంబంధి ఏతత్ ఏతజ్జగత్ దుఃఖరూపంనైవభవతీత్యన్వయః దుఃఖాత్తకం నైవభవతీత్యర్థః॥ స్వతోమధురస్యాపిదోషసంబంధాదననుకూలత్వేఅనుకూలబుద్ధ్యవిషయస్య కేనచిత్సంబద్ధిత్యజ్ఞానాదనుకూలత్వేచ దృష్టాన్తద్వియమాహ-యద్వదితి - యద్వత్ - యథా, పిత్తోపహతపురుషతః పిత్తోపహతేనపురుషేణ, వీయమానమ్, క్షీరమ్పయః- స్వకీయాత్ - స్వబంధినః, పిత్తస్థాత్ తారతమ్యాత్ పిత్తతారతమ్యాత్, పుంసః- పాశకతుఃపురుషస్య, మితనుఖదమ్ అల్పసుఖప్రదమ్ అతీవఅప్రియమ్, అతీవఅప్రీతికరంచ, భాతి, అయంస్వతోమధురస్యాపిదోషసంబంధాదననుకూలత్వేదృష్టాన్తః, అథఅనుకూలబుద్ధ్యవిషయస్య కేనచిత్సంబద్ధిత్యజ్ఞానాదనుకూలత్వేదృష్టాన్తమాహ యద్వద్రాజ్ఞానాదయద్వత్-యథా, రాజ్ఞస్సుతస్య రాజసుతస్యవైతృకమ్ పితుల్కీలోపకరణమ్ ఆరామాద్యమ్- ఉద్యానవనానికమ్ తాదృశత్వేనఅనవగతమ్ - పితుల్కీలోపకరణత్వేన అననుసంధీయమానమ్, అప్రియమ్ - ప్రియ

త్వమనువగతమ్, లీలాకరణమవగతమ్, పితృల్లోపకరణత్వేన అనుసం
 ధీయమానమ్, ప్రియంస్యాత్, ప్రియతమంభవేదిత్యర్థః, దాష్టాంతికేసి
 తాదృక్త్వమహ- తద్వదేవేతి, తద్వదేవ - ఉ క్తరీత్యైవ, సంఖ్యాపీతో
 యి తావత్సఖులగుణగుణ బ్రహ్మణః-వీతనీమానద్వస్య - నిరతిశయానద్వస్య
 రూపస్య, అనవధికాతిశయాసంఖ్యాయ కల్యాణగుణాకరస్యబ్రహ్మణఃసీ
 యలీలోపకరణమతిః స్వకీయలీలోపకరణత్వబుద్ధిః, అత్రప్రపంచే-ఉ క్తే
 జగతి, యస్య - యస్యపురుషస్య, అస్తి - విద్యతే, తస్య - తస్యపురు
 షస్య, అయంప్రపంచః, నిరతిశయమహాప్రీతయెస్యాదిత్యవ్యయః, నిరతి
 శయప్రీతయేభవత్యేవేత్యర్థః, యత్రనాన్యదితివాక్యస్య అర్థన్నిగమయతి
 తత ఇతి - తతః - ఉ క్తహేతోః లోకైశ్వర్యోపపన్నమ్, జగదైశ్వర్య
 విశిష్టమ్ నిరవధికసుఖమ్ అనవధికాతిశయసుఖరూపమ్, బ్రహ్మ, పరంబ్ర
 హ్మ-పశ్యన్, అనుభవన్, ఆయముక్తః-ప్రకృతివినిముక్తోయంజీవః, అ
 న్యత్కించిదపి బ్రహ్మణోఽన్యత్కించిదపివస్తు, నవశ్యతి, సోయందూఃఖం
 చకథమపినవశ్యతీత్యవ్యయః, అయమథః కేనావగమ్యత ఇత్యత్రాహ-
 నవేతీతి సవేతివాక్యశేషః - (సవాపవపంపశ్య న్నేనంమన్వాస
 వీవం విజానన్నాత్మరతి రాత్మక్రీడ ఆత్మఃపిఘన ఆత్మానన్దస్స
 స్వరాడ్భవతితస్య సర్వేషులోకేషుకామచారోభవతి, అథయెస్యథాతో
 విమరస్య రాజానన్తైక్షయ్యలోకాభవంతితేషాం సర్వేషులోకేష్వకామ
 చారోభవతి) ఇతివాక్యశేషః, అముమర్థమ్ - ఔపాధికసుఖమఃఖరూప
 తాయా ఉపాధివిగమ అనవధాన రూపమముమర్థమేవ, బ్రూతే-వదతీ
 త్యర్థః, అత్రరత్యాదిశబ్దానామ్, ప్రీతివాచిత్యేఆత్మనిరతిఃయస్యసః, ఇతి

స్వధికరణబహువ్రీహిః, అనుకూలవిషయపరత్వే ఆత్మారతిః యస్యేతి స
మానాధికరణబహువ్రీహిః ఆత్మశబ్దోహివిభూతిగుణవిశిష్టబ్రహ్మపరః,
రతిః - స్రక్చందనాదిజన్యావ్రీతిః, క్రీడా - ఉభ్యానాదిజన్యావ్రీతిః, మి
ధురమ్ స్త్రీసంభవావ్రీతిః, ఆనందః - విభూతిజన్యః, ఏవంసర్వవిధసు
ఖానుభవఉక్తః, ఉపాత్తశ్రుతివాక్యేస్వరాశ్చిత్త్యస్య అకర్మవశ్య ఇత్యర్థః, అ
స్వరాజాన ఇత్యస్య కర్మవశ్యాఇత్యర్థః, తేనస్వరాద్భవతి అన్యరాజానస్తే
క్షయ్యలోకాః ఇతిచపరమాశ్చ ప్రతిక్షేపఃప్రతీయత ఇతిశంకాయానావ
శాశః, అన్యరాజానఃస్వరాదితిపదద్వయేన ఉపాధితద్విగమాదశ్చేతా,
దుఃఖరూపతయా ప్రతిపన్నస్యాపి న్యతస్సుఖరూపత్వే శ్రుతిమాహ-ఇహత
థావక్తి నేత్యాదివాక్యమితి - తథా, ఇహ-అస్మిన్ప్రకరణే, నేత్యాదివా
క్యమ్ - (నపశ్యోమృత్యుంపశ్యతి సరోగంనోతరుఃఖతామ్ । సర్వంహప
శ్యః పశ్యతి సర్వమాపోతి సర్వశః) ఇతివాక్యమ్ అముమథంవక్తిత్య
న్వయః, సర్వంపశ్యతి, తత్రదుఃఖతాంసశ్యతి, సుఖరూపతామేవ పశ్య
తిత్యర్థః ॥

ఉదాహృతవాక్యే విభూత్యాది విశిష్టస్య ఆనందరూపత్వమస్పష్ట
మితి తద్వైశద్యాయాహ - బ్రహ్మశీతి-అస్మిన్బ్రహ్మణి-ఉక్తపర
బ్రహ్మణి, నిరతిశయ సుఖాత్మత్వమ్ - నిరతిశయసుఖరూపత్వమ్, పు
రా - ఆనందమయోభ్యాసాదిత్యత్ర, ఉక్తమ్- విస్తారేణోక్తమ్, (తదా
త్సాగ్ స్వయమకురుత తస్మాత్తత్సకృతముచ్యత ఇతి యదైవతత్సకృ
తం రసోవై సః రసగ్గోపేవాయంలభ్యానందీభవతి * ఆనందోబ్రహ్మేతి
వ్యజానాత్ ఆనంద్యాధ్యేవ ఖల్విమాని భూతానిజాయంతే) ఇతిచవా

కేయి కార్యకారణావస్థ విభూత్యాది విశిష్టస్యైవ ఆనందత్యోహిన్సు
టతరమ్. సూత్రార్థ ముపసంహరతి తస్మాదితి—తస్మాత్ ఉక్తహేతోః
ఆనందభూతే - ఆనందస్వరూపే, ప్రాణోక్తివాచ్యాదధికే - ప్రాణ
శబ్ద నిదిష్టాత్మత్యగాత్ర నౌథాంతరభూతే, ఏషత్విత్వాదీవాక్యే—
ఏషతువా అతివదతియస్య త్యేనాతివదతిఇతి వాక్యే, అతివదననిమిత్తత్వ
తస్మాదప్రతీతే - అహివాదహేతుతయాప్రతీతే, సత్యశబ్దాభిధేయే—సత్య
శబ్దవాచ్యే, ఇహ- అస్మిన్ప్రస్థావిషయే, జీవాద్భూమేతి సంకీర్తనతః—
జీవాద్విపులశక్యసదేశేన, ఇహ - భూమవిద్యా ప్రకరణే, భూమా -
భూను శబ్దావాచ్యః పరబ్రహ్మేతి - పరబ్రహ్మభిన్న ఇతి, సిద్ధ
మిత్యన్వయః

(సూ) *ధర్మోపపత్తిశ్చ* 1-౩-8.

(శ్రీ) అస్యభూమ్నాయేధర్మా ఆమ్నాయంతేతేపి పరస్మి
న్నైవైవపద్యంతే; “ఏతదమృతమ్,, ఇతిస్వాభావికమమృతత్వమ్ “నేవ
మహిమ్ని,, ఇత్యనర్యాధారత్వమ్ “సవవాధస్తాత్,, ఇత్యాది “సవవె
దంసర్వమ్,, ఇతిసర్వాత్మకత్వమ్ అత్యనఃప్రాణః,, ఇత్యాదిప్రాణప్రభృతి
సర్వస్యాత్పాదకత్వమిత్యాదయోహిధర్మాః పరమాత్మనవ. యత్తు
“అహమేవాధస్తాత్,, ఇత్యాదినాసర్వాత్మకత్వముపదిష్టమ్,తత్ భూమ
విశిష్టస్యబ్రహ్మణోఽహంగ్రహేణా సానసముపదిశ్యతే “అథాతోఽహం
కారాదేశః,, ఇత్యహంగ్రహాపదేశోపక్రమాత్. అహమథస్యప్ర
త్యగాత్ర నౌపి హ్యత్సాపరమాత్మైత్యం తయామి బ్రాహ్మణాది

మూక్తమ్, అతః ప్రత్యగథాన్య పరమాత్మ పర్యవసానాదహం శబ్దోఽపి పరమాత్మ పర్యవసాయాతి ప్రత్యగాత్మ శరీరక త్వేన పరమాత్మానుసంధానాన్తోఽయమహంగ్రహణా పదేశః. పరమాత్మన స్సర్వశరీరతయా సర్వాత్మత్వాత్ ప్రత్యగాత్మనోఽప్యాత్మ పరమాత్మా, తదేవ .. అథాతః ఆత్మాదేశః, ఇత్యాదినా ఆత్మైవేదంసంబద్ధమ్, ఇత్యంతేనోచ్యతే. ఏతదేవోపపాదయితుం ప్రత్యగాత్మనోఽప్యాత్మభూతాత్ పరమానస్సర్వస్యాత్మత్విరుచ్యతే, తస్యహవా ఏతస్యైవ సంశయత ఏవంమన్వానవైవం విజానత ఆత్మనః ప్రాణ ఆత్మన ఆకాశః, ఇత్యాదినా, ఉపాసకస్యాస్తయా మితయాఽవస్థితాత్పరమాత్మన స్సర్వస్యాత్మత్విరిక్యతః. అతః పరమాత్మనః ప్రత్యగాత్మ శరీరకత్వజ్ఞాన ప్రతిష్ఠాథామహంగ్రహణాపాసనంకతాన్యం. తస్మాద్భూమవిశిష్టః పరత్వే తిసిద్ధమ్

భూమాధికరణంసమాప్తమ్.

(శ్లో) ఆమ్నాయంతేత్రథమా శ్రుతిశిఖరవచస్యస్యభూమ్నః పునయంతేప్యత్రైవ్రాపవన్నా భగవతిహితతోఽప్యేవభూమాసవ సావిభావ్యేనామృతత్వం త్వమృతమితి తథాస్వేమహిమ్ని త్వనన్యాధారత్వం తస్యసార్వాత్మ్యమపినతి చప్రోచ్యతేప్రోక్ష భూమ్నః ॥

ప్రాణాదేహేతుతాప్యాత్మన ఇతివ పరబ్రహ్మ ధర్మాహిగీతో వ్రతేనావాంతి హీతః పరమపురుషతోఽన్యత్రేవస్తుం కథంచిత్ । సాపాత్మ్యస్యాపదేశ స్తవహ

మణిమల్లూషికాఖ్యయా వ్యాఖ్యయానహితా- తత్వరత్నావళిః ౨౩౫

మితరచితోఽగ్రేతనో యోఽహమథా బ్రహ్మైవా
హంగ్రహేణ స్వయముదిత ముపాస్మైతు తత్రేత్య
దోషః ॥

ప్రకాంతోఽథాత ఇత్యాదిత ఇహాహిపురాఽహం గ్ర
హస్యోపదేశోగీతోఽన్తర్యామి వాక్యే పరమపురుష
ఏవాహమథాంతరాత్మా । బ్రహ్మణ్యేషోహమథా
స్వయమిహతుయథాపర్యవస్యత్యయం చాహంశబ్దః ప
ర్యవస్యేదితి పరపురుషస్యాహ మక్త్యోపదేశః॥

దేహిత్యేనాస్య జీవస్యతు పరపురుషస్యా నుసంధానసి
ద్ధ్యేనైషస్యా జీవమాత్రస్యతు కథమపి నాన్త్యత్రస
ర్వాత్తతేతి । సర్వాత్మాసర్వదేహీ పరమపురుష ఇత్యా
త్తనోప్యేష ఆత్మేత్యాత్మేత్యం తైస్తువాక్యైః కథితమి
దమహాథాత ఇత్యాదిభిహిః॥

తస్యేతిత్వేత దేనావగమయితుమతః ప్రత్యగాత్మాత్త భూ
తాత్పర్వస్యోత్పత్తి రుక్తాపరమపురుషతః కేవలాన్నైవ
జీవాత్ । అంతర్యామిత్యుక్తా త్వరమపురుషతోధ్య
తు రస్యత్వశేషస్యోత్పత్తిఃకీర్తితేతిప్రకరణవిహతినా
న్తిపూర్వోదితాథా॥

కథవ్యా జీవదేహిత్వధియ ఇహపర బ్రహ్మణీస్థైర్యం

సిద్ధ్యోపాసాహంగ్రిహేణాచ్యత ఇతిపరమం బ్రహ్మ
భూమతిసిద్ధమ్॥

(అ) సూత్రార్థమాహ—అన్నయంతఇతి—.

(టీ) హి—యతః, అత్రశ్రుతిభిరవచసీ — వేదాంతవాక్య
వీతదమృతమిత్యాదికే, అస్య, భూమ్నః — భూమగుణవిశిష్టస్య, యథ
మాణః, అన్నయంతే — గీయంతే, తేహి—తేధర్మాఅపి, అత్రభ
గవత్సేవ — బ్రహ్మణ్యేవ; ఉపపన్నాః—సంగతాః, తతోఽపి—తస్మా
దపిహేతోః, ఏషః, భూమా—భూమగుణవిశిష్టః సపవ—పరశువురుష
ఏవేత్యర్థః. కేతేధర్మాః తదాన్నానంచకుతైత్యత్రాహ—స్వాభా
వ్యేనేతి—అమృతమితి— అమృతమిత్యత్రోక్తమ్, స్వాభావ్యేనామృత
త్వం—స్వాభావికమమృతత్వమ్, తథా—తద్వత్, స్వేషుహిమిషి—స్వే
మహిమిషప్రతితి ఇతివాక్యేనోక్తం, అనన్యధారత్వం—అనన్యధా
ర్యత్వం, సఇతిచ - సవవాధస్తాదిత్యాదివాక్యోక్తం, సావాన్యస్యేషి—
సర్వాత్వత్వంచ, తస్య ప్రోక్తభూమ్నః—నిరూక్తభూమగుణ విశిష్టస్య,
ప్రోచ్యతే - ప్రతిపాద్యతే;

ఆత్మసత్తతీచ — ఆత్మః ప్రాణిత్యాదివాక్య ప్రతిపాద్యా,
ప్రాణాదేహాతుతాపి—ప్రాణాద్యత్పదకతాచ, ప్రోచ్యతేఇత్యనుషం
గేణాన్వయః, ప్రోక్తానాంధర్మాణాం బ్రహ్మణోఽన్యత్రాసత్వాత్ బ్ర
హ్మైవనిరూక్తధర్మా శ్రయోభూమగుణ విశిష్టత్యాహ—పరబ్రహ్మ
ధర్మాహితి - గీతావతేపరబ్రహ్మ ధర్మాహిత్యన్వయః, ప్రోక్తవతే

పరమాత్మధర్మా హీన్యధః. పరమాత్మసమాధామపి అన్యత్రకేసాం
చిత్సంభవాత్తావతా భూమగుణశిష్టః పరమాత్మైతి కథం నిశ్చయత ఇత్యత్ర
ఏతేషాంధర్మాణామమృతా సంభవమాహ—ఏత ఇతి— ఏతే ఉక్తా
ధర్మాః, ఇతః పరమపురుషతః. అస్మాత్పరమపురుషాత్; అన్యత్ర—
అన్యస్థిః, కథంచిత్ - కథమపి, వస్తుమ్ - స్థాతుమ్, నాహంతిహి—
నశక్నువంతిహిత్యధః, తథాచ ఏతేషాంధర్మాణాంపరమపురుషతో
ఽన్యత్రస్థిభావాన్నిరుక్తగమాశ్రయోభూమగుణ విశిష్టః పరమా
త్మైతి నిశ్చయత ఇతిభావః. యద్యత్రభూమాబ్రహ్మైవ, తహి అహమే
వాధస్తాదిత్యాదినా అహమథాన్యజీవస్య సావాత్మ్యోపదేశః కథము
పపద్యత ఇత్యత్రాహ—సావాత్మ్యస్యేతి—అగ్రేతనః, అహమితి—
అహమేవాధస్తాదిత్యాదికః, అహమథేజీవే, సార్వాత్మ్యస్య = సర్వా
త్మ్యస్య, యోరచిత ఉపదేశః, తత్ర, బ్రహ్మైవ, అహంగ్రహేణ -
అహమితిప్రత్యయేన, ఉపాన్వై - ఉపాసనాధమ్, ఉదితమ్—ఉక్తమ్,
ఇతి, అదోషః - నదోష ఇత్యధః.

బ్రహ్మైవాహంగ్రహేణ ఉపాన్యమిత్యస్మిన్నథే అత్రవివక్షితే
ప్రకరణసమ్మతిమాహ - ప్రకాంత ఇతి - అథాత ఇత్యాదితః - అథాతో
హంకారాదేశ ఇత్యతః, ఇహ - అత్ర, అహంగ్రహస్యోపదేశః, ప్రకాం
తః - అరబ్ధ ఇత్యధః. యదిచ బ్రహ్మైవాహంగ్రహేణో పాన్యంత
హి అతస్మిన్ తద్బుద్ధిరిత్యత్రాహ - గీత ఇతి. అన్తర్యామివాక్యే -
అన్తర్యామిబ్రాహ్మణస్థేయస్యాత్తాశరీరమిత్యాదివాక్యే, పరమపురుషవచ-
పరమాత్మైవ, అహమథాన్తరాత్తా-అహమథాన్యజీవస్య అన్తరాత్తా,

గీతః—ఉక్త ఇత్యధికః. తథాచ పరమపురుషస్య అహమర్థాన్తరా
త్మతయా అహంబుద్ధి స్తుత ప్రమైవేతిభావః; తావతా అహంశబ్దస్య
బ్రహ్మణిపర్యవసానం కథయతిశబ్దాం సద్బ్రహ్మంతం పరివారతి - బ్ర
హ్మణీతి - ఏషాఽహమర్థః - జీవః, యథా స్వయంబ్రహ్మణి - పర
మాత్మని, పర్యవస్యతి - నిష్ఠాంలభతే, తథేశ్వర్యాహారః, తథా. అ
యమ్- అహంశబ్దః, బ్రహ్మణీత్యనుషంజః, పర్యవస్యేత్- నిష్ఠాంలభేత్,
ఇతి, అతః, అహముక్త్యా - అహంశబ్దేన, పరపురుషస్యపదేశ ఇత్య
న్వయః,

కిమర్థంతథోపదేశ ఇత్యత్రాహ - దేహిత్యేనేతి - పరమపురు
షస్య, అస్యజీవస్య దేహిత్యేన - ఏతజ్జీవశరీరకత్యేన, అనుసంధాన
సిద్ధ్యే - అనుసంధానదాధ్యాత్మికమిత్యర్థః; తథాకమర్థాన్వక్తవ్యమ్,
అహమిత్యపదేనో జీవమాత్రవిషయాకః కేన్నస్యాదిత్యతాహ - నేతి-
ఏషః - అయముపదేశః, కథమపి - కథంబిదమి, జీవమాత్రస్య, జీవ
మాత్రవిషయః, న-నభవతి, కుతఇత్యత్రాహ - నాస్తీతి - అస్యజీవమా
త్రస్య. సర్వాత్తతా - సర్వాత్తత్వమ్, నాస్తీతి - నవతేతత్వేహే
తోరిత్యర్థః, తథాచయోగ్యతావిరహం న్నాయముపదేశో జీవమాత్ర
విషయకోభవితు మహావీతిభావః, నకేవలమంతర్యామి బ్రాహ్మణాదిషు
అస్తిప్రకరణేపి సర్వాత్తత్వముక్తమితి సర్వముష్కృతత్వగ్రహణదశ
స్య ఆధాత ఆత్మాదేశ ఇతివాక్యవ్యాఖ్యం ము. పు. - సర్వాత్తేతి-సర్వ
దేహీ - హేతుగర్భ విశేషణమిదమ్, సర్వాత్త్వా పరమపురుషఇతి, ఆ
త్మనూపి - జీవాత్మనూపి, ఏషః-పరమపురుష, ఆ త్యేతిదమ్, ఆధాతఇ

త్యాదిభిః - అథాతతత్త దేశిత్యాదిభిః, ఆత్మేశ్వరైః- ఆత్మైశ్వర్యం
సర్వమిత్యనైః, వాగైః, ఇహకథితమిత్యన్వయః;

ఉపాసకాత్మనౌప్యాత్మత్వం ఫలితమిత్యుక్తమ్, అథకణోక్తమ్
వీతి దిశ్యంతం కణోక్తిమద్వాక్యస్యాధఃపాదా—తస్యేతిత్వేతి- త
స్యేతితు - (తస్యహవావతస్తేనంశశ్చ త ఏవమన్వానప్రేక్షంవిజానత
ఆత్మనః ప్రాణతిత్తన ఆకాశః) ఇత్యాదినాత్మ, ఏతదేవ - పరమాత్మన
ఉపాసకాత్మత్వేత్వమేవ, అనగమయితామ్ - జ్ఞాపయతామ్, సత్యగాత్మా
త్వభూతాత్, పరమపురుషతః—పరమాత్మనః, సర్వస్య - సర్వప
దార్థస్య, ఉత్పత్తిః, ఉక్తా—ప్రతిపాదితేత్వర్థః, శ్రుతివాక్యేవిజానత ఇతి
సప్రజ్ఞమ్యంతమ్, అపితుషస్యంతమాత్మ న్యన్వితాధఃక మిత్యభిప్రా
యేణ శ్రుతివాక్యాధఃకం కథయన్ శ్రుతివాక్యస్య ఉపాసకజీవమాత్ర
పరత్వే భూమశబ్దస్య బ్రహ్మపరత్వస్మనంధవతి ప్రకరణవిరోధా దిత్యా
శబ్దాంపరిహరితి—కేవలాదితి— కేవలాజ్ఞీవాత్, సర్వస్య - సర్వ
పదార్థస్య, ఉత్పత్తినౌకేత్వనుషంగేణాన్వయః; తహి ఉక్తశ్రుతి
వాక్యస్యకోధః ఇత్యత్ర ఉక్తమేవాధఃకంవిశదయన్ త్సుత్రాధఃస్మి
గమయతి—అంతర్యామిత్యయక్తాదితి- అన్యధ్యాతుః - ఉపాసకస్య,
అంతర్యామిత్యయక్తాత్, పరమపురుషతః—పరమాత్మనః, అశేషస్య -
సర్వస్య, ఉత్పత్తిః, కీర్తితేతి - నిరుక్తశ్రుతివాక్యాత్ప్రతిపాదితేతి, పూ
ర్వాదితాథే—పూర్వోక్తే భూమశబ్దస్య బ్రహ్మపరత్వే, ప్రకరణ
విహితః—ప్రకరణవిరోధః, నాస్తీత్యన్వయః.

ఇహ - పరబ్రహ్మణి, జీవదేహిత్యధియః - అహంశబ్దార్థజీవశరీ
రకత్వబుద్ధేః, ఘోర్యసిద్ధ్యై - దాఢ్యసిద్ధ్యర్థమ్, అహంగ్రహేణ-అహం
ప్రత్యయేన, సోపాసా—సాబ్రహ్మోపాసా, కర్తవ్యా' ఉచ్యతే. అత
ప్రతిపాద్యత ఇతి, భూమా—భూమశబ్దనాచ్యుః, పరంబ్రహ్మేతి, సిద్ధమ్-
నిశ్చితమిత్యర్థః;

ఇతి మణిమంజుషామికాయాం భూమాధికరణం సమాప్తమ్.

* అథ అక్షరాధికరణమ్. *

(సూ) * అక్షరమంబరాంత్యతేః | 1—3—9

(శ్రీ) వాజసనేయినా గాగ్విప్రశ్నైశ్చమాచనంతి । సహవా
చైతదైవత దక్షరంగాగ్విబ్రాహ్మణా అభివదంతి అఘాలమనణ్యహస్వ
మదీఘమలోహిత మస్తేసాచచ్ఛాయమ్) ఇత్యాది, తత్రసంశయః
కిమేతదక్షరం ప్రధానం జీవావా, ఉతపరమాత్మా, ఇతి; కింయుక్తమ్,
ప్రధానమితి । కుతః? (అక్షరాత్పరతఃపరః) ఇత్యాదిష్వక్షరశబ్దస్యప్రధా
నేప్రయోగదశకానా దఘాలత్వదీనాంచ తత్రసమన్వయాత్, యయా
తదక్షరమధిగమ్యతే ఇత్యాదిషు పరస్త్రిన్నప్యక్షర శబ్దో దృశ్యత ఇతి
చేత్, న, ప్రమాణాంతరప్రసిద్ధ శ్రుతిప్రసిద్ధయోః ప్రమాణాంతరప్రసి
ద్ధస్య శ్రద్ధమప్రతీతే, ప్రతీత ఫరిగ్రహేవిరోధాభావాత్, య
దూర్వంగాగ్విదివో యదర్వాక్పృథివ్యాః ఇత్యారభ్యనర్వస్యకాల

త్రితయవర్తనః కారణభూతాకాశాధారత్వే ప్రతిపాదితే కస్తిన్నుఖ
 ల్వాకాశః ఓతశ్చప్రోతశ్చ ఇత్యాకాశస్యాపి కారణం తదాధారభూతం
 కేమితి పృష్టప్రత్యుచ్య మానమక్షరం సవవికార కారణతయా తదా
 ధారభూతం ప్రమాణాంతరప్రసిద్ధం ప్రధానమితి ప్రతీయతే, అతోక్షరం
 ప్రధానమ్ ।

శ్లో! ప్రశ్నైర్గాగ్గీరితే ప్రాశ్నీతివచనమిదం శూన్యతేన్ద్రే స
 ఘోవాచేత్యాద్యం వాచివాచకధితమిహ వచస్యక్షరం
 కింప్రధానమ్ । జీవోవాబ్రహ్మవేతిస్సరతి విశయఃకిం
 పునశ్చక్త మత్రప్రాచ్యం తత్రాక్షరైః ప్రకృతిపర
 తమై వాక్షరాదిత్యధీతేః ॥

అథూలత్వాదిభిరమోన్వితృప్తమాకర్షితైః సగన్వ క్షణో
 క్తిగీతా బ్రహ్మణ్యపీయం శ్రుతివచసియయేత్యాదికేత్రే
 తిచేన్న । శ్రౌతాథాదవ్యమాన ప్రమితమచిరగోచరం
 హిహ హానినాన్తిప్రాచ్యప్రతీతి గ్రహణ ఇతితతో
 త్రాక్షరంస్యాత్ప్రధానమ్ ॥

కించాప్తేస్త్రిన్యదిత్యాది కవచసేనమస్తస్య కాలత్రయస్థ
 స్యా కాశాధారభావేత దధికరణమప్యత్ర కస్తిన్నితదమ్ ।
 పృష్టతత్కారణం తత్ప్రతివచనగతంత్యక్షరం హేతు
 భూతంసనన్తి నైవవికారే భవతిఖలుతదాధార భూ
 తంప్రధానమ్ ।

సద్గమనాన్తరేణేత్యుచిత మిహపునః పూర్వవక్షస్తు
లిక్తోత్పత్త్యాచ ప్రైతదన్వశేన ఇహకథితాదక్షరాధిక్రి
యాయామ్॥

(అన) పూర్వాధికరణే స్వేనుహిమ్ని ప్రతిష్ఠితత్వము క్తమ్ । తస్మా
పరమాత్మ స్యతి క్తస్యశ్రూయతే ఇతిశంకయానుగతః.

(టీ) ప్రశ్న ఇతి-ప్రాక్, గాగ్గీరితే - గ్యాన్వపై, ప్రశ్నే -
ప్రశ్నవిషయే, వాజినాచ- వాజినకేయవాగ్యస్య, అంతే, సహావా
చేత్యాద్యమ్, “సహావాచైతదైవతదక్షరంగాగ్రి బ్రాహ్మణా అభి
వదన్తి అఘ్నాలమనన్య ప్రాస్వమదీఘు మలోహితమస్మహమచ్ఛా
యమ్, ఇత్యాదికం, ఇదంప్రతిపచనంశ్రూయతే, వర్ణావాపరిషేత్వో
వేతి విచారఇతిపరై యదుక్తం - తదయుక్తం, వర్ణానామప్రాస్వ
త్వాదీఘుత్వా ద్యనుపపత్తైః, స్నేహలౌహిత్యఛాయాది ధర్మాశ్రు
సంగాచ్చ ఇత్యభిప్రాయేణ అచ్ఛాయమిత్యన్తం విషయభాక్యముపా
త్తమ్. ప్రసంగాభావేఽప్రతిషేధస్సంభవతి, యథా “నాన్తరిక్షే
నదివిః, ఇత్యగ్నిచయన నిషేధఇతిచేన్న, నిషేధస్యప్రసక్త విషయతా
యాపప్రవృత్తిఃప్రాప్తత్వాత్. గత్యన్తరాభావేహ్య ప్రసక్త విషయత్వా
శ్రయణామ్నాన్యదా, సంశయమాహ కథితమిత్యాదినా - ఇహవచసి -
“సహావాచైతదైవతదక్షరమ్,, ఇతివాజినకేయవాగ్యే కథితమక్ష
రం - ఉక్తోఽక్షర శబ్దార్థః, కింప్రధానం జీవోవాబ్రహ్మవా ఇతివి
శయః ప్రసరతీత్యన్వయః, సంశయస్సంభవతీత్యర్థః, అత్ర అక్షరశబ్ద
వాద్యః ప్రధానంనాజీవోవా పరమాత్మావేతి సంశయః, తదధికంతాకి

కప్రమాణ విషయే శాబ్దప్రతీతి లైఘ్యమస్తి నైతి సంశయః, తదర్థం
 “కస్మిన్ను ఖల్వాకాశ ఒతశ్చ ప్రోతశ్చేత్యత్ర ఆకాశ శబ్దవిదిః
 కిమ్భూతాకాశః ఉత అవ్యాకృతాకాశఇతి ధారణంచ - కింసత్తా
 మాత్రేణ ఉతప్రశాసనేన ఇతిచసంశయః, యదాప్రతీతి లైఘ్యమస్తి
 ఆకాశశబ్దవాచ్యశ్చభూతాకాశః ధారణంచ సత్తయాస్యాత్ తదాత
 ధారణస్య ప్రధానేనంభవాత్ తద్ధారకమక్షరం ప్రధానమ్, యదా ఆ
 కాశశబ్దవాచ్యోఽవ్యాకృతాకాశః ధారణంచసత్తామాత్రేణతదాజీవేపి
 తత్సంభవాత్ - తద్ధారకమక్షరం జీవ ఇతి పూర్వపక్షే ఫలఫలిభావః
 యదాశాబ్ద ప్రతీతిలైఘ్యస్య తాఃకప్రమాణగోచరత్వ మప్రయోజ
 కం ఆకాశశబ్దవాచ్యశ్చై వ్యాకృతాకాశః ధారణంచ ప్రశాసనేనతదా
 తస్య జీవేవ్యసంభవాత్, తదాధారభూతమక్షరం పరమాత్మైతిరాధాం
 తే ఫలఫలిభావః ప్రమతకోటింపుచ్చతి - కింపునయుక్తమితి - అత్ర
 ఏషుపక్షేషు కేంపునయుక్తం - ఈషక్షోయుక్త ఇత్యర్థః. పూర్వప
 క్షమాహ - ప్రాచ్యమితి - తత్రప్రాచ్యంయుక్తమితియుక్తమిత్యస్యాను
 మంగేడాన్వయః, ప్రధానమితియుక్తమిత్యర్థః, కుతఇత్యత్రాహ -
 అక్షరోక్తేతి - అక్షరోక్తేః - అక్షరశబ్దస్య, ప్రకృతిపరతయైవ - ప్ర
 ధానపరత్వేనైవ, అక్షరాదితి - అక్షరాత్పరతః పరః ఇత్యాదివాక్యేషు,
 అధీతేః - ప్రయోగాదిత్యర్థః,

అక్షరశబ్దానన్యప్రధానత్వే ఉత్తరత్రప్రతిపాదితా నామస్థూ
 లత్యాది ధమాణాంచతత్ర సమన్వయోభవతీత్యాహ - అస్థూలత్యా
 దీతి, ఇహాకథితః సహజావాదేత్యత్ర అస్థూలమిత్యాదినా ప్రతిపాదితః,

అస్థూలత్వాదిధర్మాః ఆత్మైశ్వర - ప్రధానవచ, అన్వితఇత్యన్వయః, స్థి
 స్థితంక తే నన్విత - ఇయంఅక్షరోక్తిః, యయేత్యాదికేఽత్ర శ్రుతిపదాః
 (యమాతదక్షర మధిగమ్యతే) ఇత్యస్మిన్ శ్రుతివాక్యే, బ్రహ్మణ్యపి -
 పరబ్రహ్మణ్యపి గీతేతిచేత్ - ప్రయుక్తేతిచేదిత్యర్థః, పరిహరితి -
 నేతి - శ్రౌతాధాత్ - శ్రుతిప్రసిద్ధాధాత్ పేక్షయా, అన్యమాన
 ప్రమితం ప్రమాణాంతర ప్రసిద్ధమ్, అచిరధీగోచరోహి - శీఘ్రధీవిష
 యోహీత్యర్థః, ఇహ—, సహజావావై తదైవతదక్షరమ్, ఇత్యత్ర
 ప్రాచ్యప్రతీతగ్రహణే-ప్రథమప్రతీతి విషయపరిగ్రహే, హానినాన్తి -
 విరోధోనాన్తి, ఇతి, తతః - తస్మాద్ధైవోః, అత్ర - సహజావావైతదైవ
 తదక్షరమిత్యత్ర, అక్షరం - అక్షరశబ్దార్థః, ప్రధానంస్థాత్ - ప్రధా
 నంభవేదిత్యర్థః, అనుమానస్య ప్రత్యక్షమాత్రా వేత్తాశ్రుతేస్తు
 పుత్యప్తత్యైదా ఉభయాపేక్షాన్తి, అత ఆనుమానికాదక్షరాత్ శ్రుతిప్ర
 తిపన్నస్య విశంబితధీ విషయత్వమితి లాకౌత్యాలాకికయో లాకౌకికస్య
 ప్రసిద్ధి ప్రాధమ్యాత్ ప్రాబల్యం, శ్రుతి లింగాదిష్వపిహి శీఘ్రధీహేతు
 త్యాత్ ప్రాబల్యమితిభావః, సర్వాణిహవాఇమాని ఘాతాన్యాకాశా
 దేవ సముత్పద్యంతఇత్యత్ర ఆకాశశబ్దస్యఘాతాకాశే ప్రసిద్ధిప్రాచుర్యేపి
 పరాయణత్వాది ధర్మాణామనన్వయరూప విరోధాత్ పరబ్రహ్మవిష
 యత్వముక్తమ్, ఇహఅస్థూలత్వాదిధర్మాణాముత్తరత్రప్రతీపాదితా
 నామత్రాన్వయసంభవాత్ హానినాన్తిక్త్యుక్తమ్ ।

ఆకాశకారణప్రశ్నస్య ఉత్తరత్వేనాన్యమానత్వం హేత్వంతర
 మప్యాహ - కించేతి - అస్మిన్, యదిత్యాదికపదసి - (యదూర్ధ్వం

గాగ్రిడివోయదవాక్ష్పృథివ్యాః) ఇత్యాదికవాక్యే, నమస్తస్యకాలత్ర
యస్థస్య - సర్వస్యకాలత్రయవర్తనః పదార్థజాతస్య, ఆకాశాధార
భావే - ఆకాశాధారత్వే, ఉక్తే - ప్రతిపాదితేనతి, కస్మిన్మిశ్రత - క
స్మిన్మిశ్రత్యాకాశ ఒత్తప్రప్రతప్ర ఇతివాక్యే, తత్కారణం - ఆకాశస్యా
వికారణభూతమ్, తదధికరణమ్-ఆకాశాధారభూతమ్, ఇదమ్, పృష్ఠమ్
కిమితిపృష్ఠమిత్యర్థః. తత్ప్రతిపచనగతం- ఉక్తప్రశ్నసమాధాన వాక్య
గతమ్, అక్షరంతు - అక్షరశబ్దవాచ్యంతు, సర్వస్మిన్వికారేహేతుభూ
తమ్, సర్వవికార కారణభూతం అనన్యః తదాధారభూతమ్, ఆకా
శాధార భూతమ్, మానాంత రేణస్థి - అనుమాన రూపభావక
ప్రమాణాంతర ప్రసిద్ధి, ప్రధానం భవతిఖలు, ఇతి ఇహోదితం
పూర్వపక్షమ్, తదస్యతేనః - ప్రధానాస్పృశేనః, కథితాల్లిం గాత్;
భూ అక్షరాధికక్రియాయామ్-అప్రి అక్షరాధికరణ, ప్రత్యాచక్షే-
పరిహరతి, మునిరితిశేషః;

(శ్రీ) ఇతిప్రాప్తేఉచ్యతే (అక్షరమం బరాస్తధృతే) అక్షరంపరం
బ్రహ్మ, కుతః, అంబరాంతధృతే, అంబరస్య-ఆకాశస్య, అంతః- పార
భూతమవ్యాకృతమంబరాంతః, తస్యధృతే-తదాధారతయా అస్యాక్షర
స్యోపదే శాదితియావత్, అయమర్థః కస్మిన్మిశ్రత్యాకాశ ఒత్తప్రప్రత
ప్రతప్ర ఆకాశశబ్దనిర్దిష్టం నవాయుమదంబరం, అపితుతత్కారభూ
తమవ్యాకృతం, అతస్తస్యవ్యాకృతస్యా వ్యాధారత్వేనోచ్య మానమ
క్షరం నావ్యాకృతంభవతుమహాతీతి, నన్వాకాశశబ్దనిర్దిష్టోన వాయు
మానితి కథమవ్యవృత్తే, ఉచ్యతే యద్యుధ్ధాం గాగ్రిడివోయద

వాక్పృథివ్యా యదస్తరాద్యావాపృథివీ ఇమె యద్భూతంచ భవచ్చ
భవిష్యచ్చేత్యాచక్షతే ఆకాశఏవతదోతంచప్రోతంచ, ఇత్యుక్తైశ్చైకా
ల్యవతినో వికారజాతస్యాధారతయానిదిష్ట ఆకాశోనవాయు మదా
కాశో భవితమహతి । తస్యాపివికారాంతగతత్వాత్, అతోత్రా
కాశశబ్దనిదిష్టం భూతసూక్ష్మమితిప్రతీయతే, తతస్తస్యాపిభూతసూక్ష్మ
త్వస్య ఆధారభూతం కిమితిపృచ్ఛ్యతే, కస్మిన్నుఖిల్వాకాశఓతశ్చప్రో
తశ్చ, ఇతి, అతస్తథాధారతయా నిదిశ్యమానమక్షరంని ప్రధానం
భవితమహతి, యత్తుప్రతివసేధాత్ ప్రమాణాంతరప్రసిద్ధంప్రథమం
ప్రతీయత ఇతి, తన్న, అక్షరశబ్దస్య అవయవశక్త్యాస్వాధిక ప్రతిపాదనే
ప్రమాణం తరానపేక్షణాత్ సుబంధగ్రహణ దశాయామధికస్వరూ
పంచైన ప్రమాణే నావగమ్యతే నతత్ప్రతిపాద నదశాయామ పేక్ష
ణీయమ్,

శ్లో॥ బ్రహ్మైవాతాక్షరంన ప్రకృతిరభిహితాధారకత్వాచ్చ
తస్యా ఇత్యధికస్మాత్రవాచోంబర మిహగగనంస్యాత్తద
స్తప్రధానం ! తత్పారంతర్ధృతేరిత్యయ మిహతుభవే
దైతువాకోఽపి డిలోక్తోధార్యనై య ప్రధానంస్వత ఇతి
భవతి ప్రోక్తసూత్రస్యభావః ॥

కస్మిన్ఖల్విత్యధీవచసి పునరిహికాశశబ్దాభి ధేయంవా
యాపేతాం బరన్నాపితు భవతిహిత త్పారభూతం
ప్రధానం । తత్తస్యావ్యాకృతస్యా పృథికరణతయాప్రో

చ్యమానాక్షరమైవార్హత్య వ్యాకృతం తద్భవితమితి
పరంబ్రహ్మ తత్సర్వమూలం ॥

నన్వ్యోయం కథంవావగత ఇహపునర్వాయు మన్నాం
బరం సత్వాకాశోక్త్యోస నిష్టోగతి వనసి చెరుచ్యతే
ఽథేవికారే । త్రైకాల్పస్థాయిత్యాదికవచసి యతకా
శతధార ఉక్తస్సోస్తహ్యతం వికారేంబరమితి కథనం
నూచితం వాయుపద్యత్ ॥

తస్మా చాకాశశబ్దాభిహిత మిహపున ర్భూతసూక్ష్మం
ప్రధానం కస్మిన్ని త్యాదినాస్యా శ్శబ్దిహితవచ సాపృష్ట
మాధారవస్తు । తస్యావ్యాధారధూతం కథితమిహపున
ర్నాక్షరం స్యాత్ప్రధానం బ్రహ్మైవస్యాద్యనుక్తంశ్రుతి
తథితరమానం పురస్కూరిహిత ॥

తస్మాత్తత్వత్వోక్త్యా ప్రకృతమతరియం యోగతోనా
న్యమానాపేక్షా శబ్దార్థయోగ గ్రహణసమయ ఏవాన్య
మానంవ్యాపేక్ష్యమ్ ॥

(అవ) సిద్ధాంతమాహ—బ్రహ్మైవాత్రాక్షరమితి ॥

(టీ) అత్ర—నహావాచై తద్వైతదక్షరమిత్యత్ర అక్షరమ్—

అక్షరశబ్దార్థః, బ్రహ్మైవపరంబ్రహ్మైవ - ఏవకారార్థః—వివృణోతి-
సప్రకృతితి—అభిహితా ప్రకృతిః—ఉక్తంప్రధానమ్, న—నభవతి
త్యధః, కుత ఇత్యత్ర హేతుమాహ—ధారకత్వా చ్చతస్యాగతి—చకా
రోభిన్నక్రమః, తస్యాశ్చధార కత్వాదిత్యన్వయః ప్రధానస్యావ్యాధార

తయా అస్యాక్షరస్య పదేశాదిత్యధః, ఇతిసూత్రవాచోఽథా ఇత్య
 న్వయః; అంబరాస్తశ్చుకేదిత్ బహుప్రీహితయావ్యాచక్షతే, అంబ
 రం—ఆకాశః, అంతః—అవసానం, యేషామ్, తెఅంబరాస్తాః - పృథి
 వ్యాదయః, తేషాంధృతేరితి హేత్వధఃఇతి, తత్ ప్రధానవ్యతిరేకప్రతి
 ఙ్గామూఘకించిత్ర-ర మిత్యభిప్రాయేనాప్యే తత్పుగుపంవ్యాచప్తే అంబర
 ముహగనమతి, ఇవా—అంబరాస్తధృతేరిత్యత్ర, అంబరం—అంబర
 పదవాచ్యం, గగనంన్యాత్ ఆకాశోఽథ వేత్, తదంతః—అంబరాస్తశ్చబ్ద
 వాచ్యః—తిత్పరం, తస్య—ఆకాశస్య- పారం—అవనిభూతమ్, ప్రధా
 నమ్—అవ్యాకృతమ్, అంబరాస్తేత్యత్ర అంతశ్చోఽపధిపచనః, కాయ-
 న్సాంబరస్య దేశతఃకాలతత్పరవధిః కారణమ్, నియతపూర్వభావినః
 కారణత్వాత్కాయేన ప్రతికారణతత్వారామా వరణతయాబహిష్క
 ద్యమూఘత్వాచ్చ, అతోఽమృరాస్తశ్చోఽవ్యాకృతవాచీతిభావః; తద్ధృ
 తే, తస్య అంబరాస్తస్యప్రధానస్య—ధృతే—ధారణాత్, ఇత్యయం
 ఇరా- అక్షరమంబరాస్త ధృతేరితిసూత్రే, హేతువాక్యోది తోఽథః—
 అంబరాస్తధృతే రితిహేతువాక్యో ణోఽథః । ప్రధానస్య అక్షరశ
 బ్దాథాత్వే సూత్రాభిప్రేతామనుష పత్తింస్ఫోరయతి, గాన్యంనై వేతి -
 ప్రధానం స్వతోఽధార్యం నభవతీత్యన్వయః, స్వేనైషధార్యంనభవతీత్య
 థః, ఇతిప్రోక్తసూత్రస్య భావోభవతీ త్యన్వయః.

నవ్యాత్రప్రకరణే అంబరాస్తధూతప్రధాన వాచిశబ్దశ్చూయతే
 ఇత్యత్రాహ—కస్మిన్ఖిల్వితీతి-కస్మిన్ఖిల్విత్యధీతే (కస్మిన్ముఖిల్వాకా
 శఙ్కతశ్చప్రోభత్తు) ఇత్యుక్తే ఇహవచసి—అస్మిన్శ్రుతివాక్యే, ఆకాశ

శబ్దాభిధేయం—ఆకాశశబ్దవాచ్యం, వాయూపేతాంబరమ్—వాయు
మదంబరమ్, న—నభవతి, అపితు, తత్పరభూతం—తస్య వాయుమ
దాకాశస్య, పారభూతం—అవధిభూతం, ప్రధానం—అవ్యాకృతం, భవ
తీత్యన్వయః॥ తత్—తస్మాత్, తస్య, అవ్యాకృతస్యాపి—ప్రధానస్యా
పి, అధికరణతయా—ఆధారత్వేన, ప్రోచ్యమానమక్షరం తదవ్యాకృతం
భవతుంనై వాహ= తీత్యన్వయః, తహి=కింభవిశుమహ=తీత్యత్రాహ-
పరంబ్రహ్మేతి—ఇతి—అతోహేతోః, సర్వమూలమ్—సర్వ కారణ
భూతమ్, తత్పరంబ్రహ్మక్షరం భవతుమహ=తీత్య నుషంగేణాన్వయః,

ఆకాశశబ్దస్య వాయు మదాకాశరూప ఏవాన్ధోవృత్తతి సేద్యితి
అపవాదాభావేఽపి తదతిలంఘనమయ్య క్తమితి శంకతే, నన్వీతి- ఇహ—
కస్మిన్నుఖిల్వాకాశ ఒతశ్చప్రోతశ్చేత్యత్ర, ఆకాశోక్త్యా—ఆకాశపదేన
ఉపదిష్టః నిర్దిష్టః, సోర్థస్త, వాయుమదంబరమ్ - వాయుమానాకా
శోనభవతి, ఇత్యయషర్థః కథమవగతః, కథంవాఙ్మతః, ఇతివదసేచేదిత్య
న్వయః . పరిహరతి ఉచ్యతే ఇతి - త్రైకాల్పిణీ - కాలత్రయవర్తిని
వికారైః - వికారరూపపదార్థవిషయ, యదిత్యాదికవచనీ, యదూ
ర్థ్యంగార్గిదో యదర్వాప్యధివ్యాయదస్తరాద్యావా పృథివీఇమాయ
గ్భూతంచభవచ్చ భవిష్యచ్ఛేత్యావక్షతే ఆకాశవవతోతంసప్రోతంచ,
ఇతిశ్రుతివాక్యే, యఆకాశః, ఆధారఉక్తః ఆధారత్వేన ప్రతిపాదితః, స-
తాదృశ సర్వాధారభూతాకాశః, వికారైః స్తర్భూతం - వికారజాతా
స్తర్గతం, యద్వాయుమదంబరం, యత్తదోర్నిత్యసంబన్ధాత్త దితివర్తతే,
తదంబరమితకథనం నూచితమ్ నయ్య క్తమిత్యర్థః. అర్థవిరోధాత్

నవాయుషదంబర గ్రహణమితిభాషాః. నహిస్వయం వికారాస్తర్భూతః
కృత్సవికారజాత స్యాధారోభవతు మర్హతి॥

త్వా ఆకాశశబ్దవాచ్యం కిమభ్యత్రాహ, తస్మాదితి - తస్మాత్
వాయుషదంబరస్య ఆకాశశబ్దవాచ్యత్వేన ధర్మిరోధాత్, ఇహ - ఆకాశ
ఏవతదోతంచప్రోతంచెత్యత్ర, ఆకాశశబ్దాభిహితం - ఆకాశశబ్దేనప్రతి
పాదితం, భూతసూక్ష్మప్రధానం, అవ్యాకృతమెవేత్యర్థః, తావతాలవ్యా
కృతాధారత్వ మక్షరస్యకథంప్రతీయతే ఇత్యత్రాహకస్మిన్నితి ॥ కస్మి
న్నిత్యాదినా - కస్మిన్నుభిల్వాకాశబిత్తప్రోతశ్చేత్యాదినా - అభిహిత
వచనా - ఉక్తవాక్యేన, అస్యాపి - భూతసూక్ష్మప్యాపి, ఆధారవస్తు -
ఆధారభూతంవస్తు, పృష్ఠమ్, అతః, ఇహ - సహవానైతనైవతదక్షర
మిత్యత్ర, తస్మాప్యాధారభూతంకథితమ్ - భూతసూక్ష్మప్యాప్యాధారత
తయానిర్దిష్టమ్ - అక్షరమ్ - అక్షరశబ్దవాచ్యమ్, ప్రధానంనస్యాత్ -
ప్రధానంనభవితుమర్హతి; కింతుబ్రహ్మైవస్యాత్ - బ్రహ్మైవభవితు
మర్హతీత్యర్థః. పూర్వపక్షయుక్తిం పరిహన్తుమనువదతి యమక్త
మితి - శ్రుతితః - శ్రుతిప్రమాణావేక్షయా, ఇతరమాసమ్ - ఇతరప్ర
మాణమ్, పురస్కృతిహి - శ్రుతిసహేతుహి - శ్రుతిప్రసిద్ధాత్ప్రమా
ణాంతరప్రసిద్ధంప్రథమంప్రతీయతేఇతి ఫలితాధః. ఇతియమక్తమితిపూ
ర్వేణాన్వయః ॥

పరివారతి-తన్నేతి—యాథి శక్త్యాఅవయవశక్త్యావా శబ్దేన స్యా
థాప్రతిపాదనం స్యాత్, తత్ర వత్ప్రమాణపరిహారస్య పక్షిద్వయసా

ధరణ్యేపి, ప్రోక్షణీష్వధఃసంయోగాత్, ఇహిన్యామేన అవయవశక్త్యా
 అధఃప్రతిపాదనసంభవే సముదాయశక్తి కల్పనాఽయోగాత్ అయ
 మక్షరశబ్దోన రూఢ్యావతఃత ఇత్యభిప్రేత్యయాగికత్వ ఇత్తే పరిహారఉచ్య
 తే, తత్రాపి పుష్పన్నానాంపదావయవానాం సంహత్య స్వాధఃప్రతి
 పాదనే కింప్రమాణాన్తరాపేక్షా - ఉతతత్తత్పదావయవపుష్పత్తివేశా
 యామితి వికల్పంహృదినిధాయ ప్రథమేకత్వే పరిహారమాహ-అత్రత్వేతి-
 అత్ర - సహావాచైతద్వైత దక్షరమిత్యత్ర, అక్షరోక్త్యా - అక్షరశ
 బ్దేన - యోగతః - అవయవశక్త్యగీనా, ఇయంప్రకృతవత్తి - ఇయంప్ర
 కృతార్థోపక్తిః - నాన్యమానాపేక్షా - నప్రమాణాన్తరాపేక్షా అవయ
 వశక్తిరేవఅధఃప్రవీణికారణమితి నప్రమాణాన్తరమపేక్షితమ్, సహిదం
 డేశబ్దఃస్వాధఃప్రతిపాదనేదండ దేవదత్తగ్రాహిప్రత్యక్షాపేక్షః, ద్వితీయం
 పరిహరతి శబ్దాధఃయోగేతి - శబ్దాధఃయోగగ్రహణసమయవివహి -
 శబ్దాధఃయోగయోగస్సంబంధః, తస్మిహాదశాయామేవహి, అత్రఅథ
 ప్రతిపాదనదశావపకారవ్యవచ్ఛేద్యా, పదావయవానాంపుష్పత్తికాలకలి
 యావత్. అన్యమానమపేక్ష్యమ్ - ప్రమాణాన్తరమపేక్షితీయమిత్యధః
 పదావయవానాం పుష్పత్తౌప్రమాణాంతరాపేక్షాఅన్వేష, ప్రతిపాదన
 దశాయాం తునతదపేక్షా, యథా చక్షురాదీనాంతి మిరాదీదోషావన
 యనన్య బౌషధాద్యపేక్షత్వేపి ఘటాదిపరిచ్ఛిత్తై నభేషజగ్రాహిప్రమా
 ణాపేక్షా, యథాహుః, అధఃబోధాపేక్షత్వాత్ మానాంతరమనా
 దృశమ్. పుష్పత్త్యుపాయభూతం యత్తద్దత్తన్మాత్రవర్తితు || ౧౧ ఇతి
 పుష్పన్నానాం పదావయవానాం ప్రతిపాదనకాలేపి పుష్పత్త్యపేక్షే

ప్రమా నాంతరా పేక్షాఽస్తిచేత్ దండినమాహ్వయ గామానయ
 ఇత్యాది వాక్యారాం ప్రత్యక్ష సాహాయ్యాభావే నస్వాధాః ప్రతి
 పాదకత్వాత్ గవానయనాది ప్రవృత్తుచ్చేద ప్రసంగః. అతాకికా
 థప్రతిపత్త్యనుపపత్త్యాశాస్త్రవైయధ్యప్రసంగశ్చ. అతోమానాం
 తరాపేక్షాభావాత్ తన్నిబంధనమథప్రతిపత్తప్రాథమ్యచారమ్యరూప
 వైషమ్యం నాస్తీత్యథః. కంచ యాగికానాంశబ్దానామ వయవాధా
 యోగివస్తుసామాన్య ప్రతిపాదనే కింమానాంతరాపేక్షా ఉతవిశేషవ
 యోపసానే ఇతివికల్పేప్రథమేశిరసి పరిహరః అక్షరోక్త్యా ఇత్యాది
 వానాన్య మానాపేక్షాఇత్యస్త గ్రంథనఫలితః. ద్వితీయేతుకల్ప విశేషవ
 యోపసానస్య ప్రాకరణికలింగాద్య ధీనత్వాన్న ప్రమాణాంత రాపేక్షే
 తివయోగ గ్రహణత్యాదిగ్రంథే అథాసిద్ధమ్. యోగగ్రహణ సమయప
 వేతిహ్యుక్తమ్, విశేషవయోపసానే సతిహిప్రతిపాదనం నిరాకాంక్షం
 భవతి, అత్రపరమాత్మలింగందశితమ్. అపిచలవయవాధాసామ్యల్యం
 యత్రసంభవతి తదేవయాగికశబ్దేన స్వరసతః ప్రతీయతే, యథాక్షర
 శబ్దో లాకికేశ్వరాదిషు సత్స్వపి అతాకికమీశ్వరం ఝటితిబోధయతి
 అతశ్చ నక్షరతీత్యవయవశక్తిః పరమాత్మానమేవ శీఘ్రముపస్థాపయతి.
 ఏతదుక్తంభవతి, ప్రతిపాద్యస్యలాకికాలాకేక ప్రమాణగోచరత్వం శాబ్ద
 ప్రతీతివిశంబాఽవిశంబయోర ప్రయోజకమ్ ధర్మాధర్మ శ్వరాదిశ
 బైశ్వేశ్వరాదిభ్యోధమేధ్యః పాథివాదిభ్య ఈశ్వరభ్యోపి అతాకికా
 థాల్ప్యా పాపసర్వేశ్వరాది ప్రతిపత్తిశైఘ్యస్యదశనాత్. అతవప్ర
 యోగస్థాచర్యాద్యధీనం ప్రసిద్ధితారతమ్యమేవశాబ్ద ప్రతీతివిశంబావిశం

బయోః ప్రయోజకమ్ రహాగికశబ్దానాంచ అసంకుచితా వయవాధాన్
విషయకత్వేన స్వతోవాసితత్వాత్ అసంకుచితావయవాధాన్ వత్సేవప్ర
సిద్ధ్యతిశయాత్ ప్రతీతిశ్చై ఘృమితి. నన్వవయవశక్త్యాఽధాప్రతిపాదనే
ప్రధానస్య అనేకప్రమాణగమ్యతయా అభ్యస్తత్వాత్ అస్తీద్రథమా
వగతిః యథాగోశబ్దస్యసామ్యాన్య నిమిత్తకత్వేపిగోశబ్దో చ్చూరణాత్
స్వవరిచితాయామేవ గవిప్రథమప్రతీతిః. తదనన్త ప్రధానస్య అనేకప్ర
మాణగమ్యత్వా నంగీకారాత్, నహిప్రత్యక్షేణజగత్కారణీ భూతంనూ
త్మృంపన్తునిరీక్ష్యతే, నాపి శ్రుతివిరోధ్యనుమానంతరప్రమాణం, తతశ్చ
శ్రుతిరేవతత్రాపి ప్రమాణామితివ క్తవ్యమ్ తథాచశ్రుతిప్రసిద్ధాత్పరమా
త్మనః ప్రమాణాంతరప్రసిద్ధస్య ప్రధానస్యప్రథమప్రతిపత్తి రిత్యసిద్ధమ్
కించప్రథమప్రతీతస్యాప్రధానస్య విరోధేనపరిత్యాగవచ. విరోధశ్చాప్త
తస్పష్టః ఏకస్యైవాధారాధేయ భావానుపపత్తేః ॥

(శ్రీ అ) ఏవంతహ్యక్షర శబ్దనిర్దిష్టోజీవోస్తు, తస్యభూతసూ
క్ష్మపర్యంతస్య కృత్స్నస్యాచిద్వస్తున ఆధారత్వోపపత్తేః, అస్థూలత్వా
ద్యుచ్య మాన విశేషణో పపత్తేశ్చ “ అవ్యక్త మక్షరలీయతే ,, య
స్యావ్యక్తం శరీరం యస్యాక్షరం శరీరం,, “ క్షరస్వర్పాణిభూతాని
కూటస్థోక్షర ఉచ్యతే “ఇత్యాదిషు ప్రత్యుగాత్మన్యస్యక్షర శబ్దప్రయోగ
దశానాదిత్యత్రోత్తరమ్—

(నూ) సాచప్రశాసనాత్ 1—౩—10

సాచాంబరాంతద్భూతి రస్యాక్షరస్య ప్రశాసనాదేవభవతిత్వపక్షే

శ్లోకే “ ఏతస్యవా అక్షరస్య ప్రశాసనేగాగ్నిః సూర్యాచంద్ర మపా
 విస్మృతౌ తిష్ఠతః ఏతస్యవా అక్షరస్య ప్రశాసనేగాగ్నిః ద్యావా పృథివ్యా
 విస్మృతౌ తిష్ఠతః ఏతస్యవా అక్షరస్య ప్రశాసనేగాగ్నిః నిమేషాముహూ
 తాః అహోరాత్రాణ్యర్థమానా మాసాఋతవస్తంవత్సరా ఇతి వి
 ధృతా స్త్యంతి, ఇత్యాదినా, ప్రశాసనం - ప్రకృష్టం శాసనం. సచేదృశం
 స్వశాసనాశీన సర్వపస్తుసధరణం బద్ధముక్తోధయావస్థస్యాపి ప్రత్యగాత్మ
 సస్సంభవః, అతః పునః ప్రశాసితక్షరమ్ ॥

శ్లో॥ ఏవంతహ్యక్షరోక్తిః కథయతునిగమేజీవమే ప్రాక్త
 వాక్యేతస్యాచిద్భూత సూక్ష్మావధిక సకలవస్త్వాశ్రయ
 త్వోపపత్తేః । అస్థూలత్వాదికం చాభిహిత మిహపున
 వాచితస్యోపపన్నంజీవేష్యవ్యక్త మిత్యాదిక నిగమగి
 రీహాక్ష రోక్తేః ప్రయోగాత్ ॥

ఇత్యాశంక్యత్ర సాచేతితు మునిరవసత్సూత్రమేతత్తద
 ధాన్యంప్రోక్తాసాధృతిశ్చాస్యతు భవతేవరాచ్ఛాసనా
 దేవహీతి। ఏతస్యేత్యాదివాక్యేకథయతి నిగమశ్శాశనాద్ధి
 ప్రకృష్టాధార్యత్వం భూతసూక్ష్మావధి జగతి సమస్తేవ
 తేరాక్షరేణ ॥

వైతాద్య్ఛాసనా తస్మాద్విధృతి రఖిల పదార్థాభ్య
 జీవేద్విరూపే బద్ధేముక్తేచరాతః పరమపురుష ఏవాక్ష
 రంశాసిత్యుక్త్యాత్ ॥

(అవ) ఉత్తరసూత్ర శంకామాహ ఏవంతహితి ||

(టీ) ఏవంతహి, నిగమే- వేదానై, ఉక్తవాక్యై- సహజావా
చైతన్యైతదక్షరమితివాక్యై, అక్షరోక్తిః - అక్షరశబ్దాః, జీవమేవ కథయ-
తు - ప్రతిపాదయతు, జీవస్య ఆక్షరశబ్దార్థత్వే పూర్వోద్ధాతార్థవిరో-
ధోఽపిరాస్తీత్యాహ - తస్యేతి - తస్య - జీవస్య, అచిద్గుణత సూ-
క్ష్మావధిక సకలవస్తాశ్రయత్వోపపత్తేః, అత్ర అచిత్త్వం వస్తునివిశే-
షణమ్, భూతసూక్ష్మ పయోస్త కృత్సామి చిద్వస్తున ఆధారత్వోప-
సత్తైరిత్యర్థః అస్థూలత్వాదికమితి - ఇహావాచి - సహజావాచైత-
న్యైతదక్షరమిత్యశ్రుతివాక్యై, అభిహితమ్ - అస్థూలమగణ్యే ప్రాగ్వి-
మిత్యాది నాప్రతిపాదితమ్, అస్థూలత్వాదికః - అస్థూలత్వానణుత్వా-
ప్రాగ్విత్వాదీఘత్వాదివిశేషణం, తస్య - జీవస్య, ఉపపన్నమ్ - అ-
న్వితమ్, అబాధితమితియవత్. జీవైశ్చ శబ్దప్రయోగవివికతయత-
జీవేవేతి - ఇహ అన్యక్తమిత్యాదికనిగమగిరి - “అన్యక్తంపక్షకేలియతే
యస్యాన్యక్తం శరీరం యస్యాక్షరశరీరం క్షరస్సవాణి భూతాని కూ-
టస్థోఽక్షర ఉచ్యతే”, ఇత్యాదినిగమవాక్యైః, అత్రగీతాయా అఖ్య-
పనిషద్వ్యవహారాత్సామి అపినిగమ వాక్యైఃన గ్రహణమ్, జీవేపి -
ప్రత్యేగాత్మస్యపి, ప్రయోగాత్ - ప్రయోగదశకనాత్ అక్షరోక్తి-
జీవమేవ కథయత్వేతి పూర్వోద్ధాతయః, అన్యక్తమక్షర ఇత్యన్యక్తస్య
స్పృధగుపాదానాత్ అక్షరశబ్దోజీవ పరఃనప్రధానః కరణత్విష్టాపనాయా-
న్యక్త ముపాత్తమ్ ||

ఇత్యాశంక్య - ఏనంశంకాముత్థాప్య, అత్ర - ఏతాదృశశంకా
యామ్, సాచేత్యేతత్సూత్రమ్ - సాచప్రశాసనాదిత్యే తత్సూత్రమ్ -
మునిపదదిశ్యవ్యయః - మునియైర్త్రాన్వేన అపూచదిత్యర్థః - సూత్రార్థ
మూహ - తదర్థః ఇతి - సంప్రోక్తాసాధృతిశ్చ - ప్రోక్తాంబరాంతధృ
తిశ్చ, అస్య - అక్షరస్య, పరాత్ ప్రకృష్టాత్, శాసనాదేవ భవతిహి
ఇతితదర్థః ఇత్యన్వయః - అంబరాంతధృతేః ప్రశాసనాధీనత్వప్రతిపాద
కం శ్రుతివాక్యందశయతి - ఏతస్యేత్యాదీతి - నిగమః - వేదః, ఏతస్యే
త్యాదివాక్యే, ఏతస్యవా అక్షరస్యప్రశాసనే గాగిద్యావాపృథివ్యా
విధృతేతిష్ఠతః ఏతస్యవాఅక్షరస్య ప్రశాసనేగాగి నిమేషాముహూ
తా అహం రాత్రాణ్యర్థమానామాసా ఋతవన్సంవత్సరా ఇతివిధృ
తాస్తీష్ఠన్తి, ఇత్యాదివాక్యే, సమస్తైభూతసూక్ష్మావధిజగతి - భూతసూ
క్ష్మపయంత సమస్తప్రపంచే, అక్షరేణతేన - అక్షరశబ్ద వాక్యే
నతేన పరమాత్మనా, ప్రకృష్టాచ్ఛాసనాత్ - ప్రకృష్టశాసనద్వారా -
ధాయత్వమ్ - ధార్యమాణత్వమ్ - కథయతీత్యన్వయః - కతిపయ
వస్తుశాసనస్య జీవేపిసంభవాత్. తద్వ్యావృత్త్యర్థం భూతసూక్ష్మావధి
జగతి సమస్తైశ్చత్వక్తమ్ - క్వచిదప్యప్రతిహతత్వేన విషయప్రకపోచ్ఛా
నసప్రకవణః - ప్రకవణస్య నివారకాభావాత్ శాసనస్యాంబరాంతవిష
యత్వమపి సిద్ధతీతిహృదయమ్॥

తతఃకిమిత్యపేక్షాయాం ప్రకృతేః పరమాత్మశాసన కర్మత్వే
శాస్త్రవంతరంచ ద్యోతయజీవవ్యావృత్తి సిద్ధిందశయతి. నైతాదృ
శితి - ఏతాదృక్. ఏతాదృశీ, స్వాచ్ఛాసనాత్ - స్వకీయ శాసనాత్;

సా, అఖిలపదార్థాన్వయస్థితిః - సర్వవస్తువిధరణమ్, బద్ధే - ముక్తేచ -
 బద్ధావస్థే ముక్తావస్థేచ, ద్విరూపేతేచ - ద్వివిధేతేచ - న - నసం-
 భవతి, అత్రసూత్రే సాచేత్యత్ర చశబ్దోహితబద్ధాధికతయా హేతు-
 వాచీత్యభిప్రాయేణాహ - అతః - అమృతాస్తస్థితిః ప్రశాసనాదేవ
 సిద్ధ్యతీతియతః తదవవేత్యధః. శాసిత - ప్రశాసనాదేవసర్వవస్తుధార-
 కమ్, అక్షరమ్ - అక్షరపదవాచ్యమ్ పరమపురుషవస్వాదిత్యన్వయః -
 అయమభిప్రాయః - నకేవలంశాసనప్రకాశాః దనపోదితాత్ - ప్రకృ-
 తేప్రశాసనకర్మత్వసిద్ధిః; కింతుసర్వస్యవశీసర్వస్యేశానః సర్వస్వాధిపతి-
 స్సవమిదం ప్రశాస్తీత్యాది శ్రుత్యంతరేషుశాసన కర్మోపసాధకసర్వ-
 శబ్దాసంకోచాచ్చతత్సిద్ధిః - కింశాసనత్యశబ్దనివచనే "తానిహవావతాని,
 త్రీణ్యక్షరాణి సత్యమితి తద్యత్సత్తదమృతమ్, అథయత్తితస్మరణ్య-
 మ్, అథయద్యంతేనోభేయచ్ఛతీతి, తిశబ్దాధికమత్య శబ్దవాచ్యా చేత-
 నస్య తన్నియామ్యత్వంచ ప్రతీయతే, - మత్యశబ్దోహిత్యయవశత్త్యా
 పూర్వపూర్వావస్థా వత్యచేతనేవతతే, నశరీరమాత్రే, ద్యావాప్యధి-
 వ్యాదీనాం, తన్నియామ్యత్వా భావప్రసంగాత్; కిం, "యస్యాప్య-
 క్తంశరీరంయస్యాక్షరం శరీరంయస్యమృత్యు శ్శరీర, మితి ప్రధానస్య
 పరమపురుషశరీరత్వ శ్రవణాదత్యంతనియామ్యత్వైవ శరీరత్వాచ్చనియా-
 మ్యత్వసిద్ధిః. ఇహచ. కస్మిన్నుఖిల్యాకాశ ఉతశ్చప్రోతశ్చేతిపుష్టే ఏత-
 దైవతదక్షరంగాగీత్యారభ్యంతస్మిన్నుఖిల్యక్షరే గాగ్యాకాశ ఉతశ్చ
 ప్రోతశ్చేత్యక్షరేణా వ్యాకృతస్యధారణంసూయతే. అతశ్శాసనస్యప్రక-
 షాత్ త్రీత్యంతరాను గ్రహచ్ఛాంబరాంతధృతిరపి ప్రశాసనాధీనేతి.

(నూ) అన్యభావవ్యావృత్తేశ్చ 1-3-11

(శ్రీ) అన్యభావః అన్యత్వమ్, ప్రధానాదిభావః అస్యాక్షరస్య పరమపురుషాన్యత్వం వాక్యశేషే వ్యావర్త్యతే “తద్వాసతదక్షరంగాగ్ర్యే దృష్టండ్రష్టశ్రుతం శ్రోత్రమతం మంత్రవిజ్ఞాతం విజ్ఞాతృనాన్యదతోస్తి ద్రష్టృనాన్యదతోస్తి విజ్ఞాతృ, ఏతస్మిన్నుఖ్యేక్షరేగాగ్ర్యకాశ ఓతశ్చ ప్రాతశ్చ, ఇతి అతద్రష్టృత్వ శోతృత్వాన్యప దేశాదస్యాక్షరస్యా చేతనధూతప్రధాన భావో వ్యావర్త్యతే; సర్వైరదృష్టవ్యైవ సతస్సర్వస్య ద్రష్టృత్వాన్యపదేశాన్చ ప్రత్యగాత్మభావో వ్యావర్త్యతే అత ఇయ మన్యభావవ్యా వృత్తిరస్యాక్షరస్య పరమపురుషతాండ్రథయతి. ఏనం వాన్యభావవ్యావృత్తిః— అన్యస్యసద్భావవ్యావృత్తి రన్యభావ వ్యావృత్తిః; యధైతదక్షరమన్యైరదృష్టం సదన్యేషాండ్రష్టృచ సత్సవ్యతిరిక్తస్య సమస్తస్వాధారభూతమ్, ఏవ మనేనాదృష్టమేతస్య ద్రష్టృచనదేశ స్వాధారభూత మన్యశ్చోస్తితివదః “నాన్యదతోస్తిద్రష్టృ, ఇత్యాది వాక్య శేషోన్యస్య సద్భావం వ్యావర్తయన్నస్యాక్షరస్య ప్రధానభావం ప్రత్యగాత్మభావంచ శేతిషేధతి, కించ “ఏతస్యవాఅక్షరస్య ప్రశాసనేగాగ్రే గదతోమనుష్యోః ప్రశంసంతి యజమానం దేవాదవీం పితరోన్వాయత్రా, ఇతిశ్రౌతంస్మార్తంచ యాగదానఘోమామానికం సవం కర్మయస్యాజ్ఞ యాప్రపర్తతే; తదక్షరం పరబ్రహ్మభూతః పురుషోత్తమ ఏవేతి విజ్ఞాయతే, ఆపిచ “యోవాసతదక్షరంగాగ్ర్యే విదిత్యాస్మిలోకే జహోతి యజతేతవస్తవ్యతే బహూని వషః సహ

మణిమజ్జిమసికాఖ్యాయా వ్యాఖ్యయానహితా తత్త్వగత్నావళిః ౨౪౯

ప్రాణ్యంత్రవదేవాన్యతద్భవతి యోవాదితదక్షరంగాగ్యై విదిత్వాస్మా
 ణ్లోకాత్ప్రేతిసక్తిపణః, అథయ ఏతదక్షరంగాగ్యై విదిత్వాస్మా ణ్లోకా
 త్ప్రేతి సత్రాహ్మణ,, ఇత్యదజ్ఞానాత్సంసారప్రాప్తి యజ్ఞానాచ్ఛా
 మృతత్వ ప్రాప్తిస్తదక్షరం పరంబ్రహ్మైవేతసిద్ధమ్ ॥

శ్లో ॥ ప్రత్యాచక్షేన్యభావం పరమపురుషతో వాక్యశేషోక్షరే
 స్త్రితద్వేత్యాదిః శ్రుతంద్రప్రీతివచన ఇహాచిద్భిదాం
 హ్యస్యనక్తి|బ్రూతేనదేవరదృష్టేత్వఖలవిషయణీద్రప్తు
 తా జ్ఞేభవంప్రాప్త్యావా చితస్మాచ్ఛిదచిదు భయ
 తోభిష్మక్తాక్షరంస్యాత్ ॥

యద్వానత్త్వస్యవచ్ఛేదత ఇతితు పరస్యాక్తసూత్రోది
 తాథోద్రప్త్యేష్టాను దృష్టంభవతి ఖలయధైవాక్ష
 రంస్వేతరాక్షాః | సర్వాధారత్వ యోగీదృగితరపరిహా
 రేణనేత్వాదివాక్యం ప్రత్యాచక్షేత్తరేస్త్రిన్సృక్పతిపురుష.
 తామిత్య యంసూత్రభావః ॥

కించైతస్యేతియాగాదికమిహవచనేయస్య చాజ్ఞాప్రవృ
 త్తంత్రైతంస్కారంచ కర్మాక్షరమిదమితి వాజ్ఞాయతే
 తన్నజీవః| కింతేవద్భ్రహ్మభూతః పరమపురుష ఏకేతివి
 జ్ఞాయతేస్త్రివాక్యేయో వేత్సుకాత్తేక్షరమితి పరహ
 స్పంస్యతేహేతురుక్తః ॥

తజ్జానంముక్తిహేతుః కథితమితితతోవ్యక్షరం బ్రహ్మ
 హీదంజ్ఞానాజ్ఞానే నజీవస్యతుభవతఇమేముక్తిసంసార
 హేతుః॥

(అవ) ఏవంధ్రానశ్రుమ వ్యతిరేకానూత్రద్యయేన పృథగు పపాదితౌ. అథసకనూత్రేణ ప్రాకరణికచరమవాక్య విషయకోణాభయ వ్యతిరేకం దశయతి ప్రత్యాచప్తేఽన్యభావమితి.

(టీ.) తద్వైత్యాదిః—“తద్వా ఏతదక్షరంగాగ్యః దృష్టంద్రప్తి శ్రుతం శ్రోత్రమతంతుంత్ర విజ్ఞాతం విజ్ఞాతృవాన్యదతోఽస్తి ద్రప్తృవాన్య దతోఽస్తి శ్రోతృవాన్యదతోఽస్తిమంతృ వాన్యదతోఽస్తి విజ్ఞాతృ ఏతస్మిన్నుఖివృక్షరేగాగ్యాకాశ ఓతశ్చప్రోతశ్చ, ఇన్యాయం, వాక్య శేషః అస్మిన్ అక్షరే—ఏతస్మిన్న క్షరశబ్దవాచ్యే, పరమ పురుషతోఽన్యభావమ్—పరమపురుషాదన్యత్వమ్, ప్రధానాదిభావమితి యావత్, ప్రత్యాచప్తే—ని రాకరోపిత్వధః. అన్యభావ ప్రత్యాఖ్యాన మేవదశయతి—శ్రుతమితి, ఇహవచనే—ఉక్తేతద్వా ఏతదక్షర మితివాక్యే. శ్రుతంద్రప్తిః.—శ్రుతంగాగ్యః దృష్టంద్రప్తిశ్చేత్ర విద్యమానంద్రప్తిశ్చేదమ్. అన్యక్షరశబ్దవాచ్యన్య, అదిద్భిదామ్—ప్రధానవ్యావృత్తిమ్ - వక్తిహి - ప్రతిపాదయతి హీత్వధః. అత్రలదృష్ట మితివాక్యే ద్రప్తాదిశబ్దాః రూపశబ్ద ప్రభృతి బహిరింద్రియ విషయాణామంత వ్యాధ్యవసేయాదిమన ఇంద్రియవిషయణాంచ సాక్షాత్కర్తృ వాచకాః. శాసనన్య శాసనీయవస్తు దశఃససాకాంక్షత్వాత్, నదృష్టేద్రప్తాగమ్ * సశ్రుతేశ్శ్రోతారమ్ * నమతేమకంతారమ్ * ఇత్యాదినాప రన్యశ్రవణమననాది కర్తృత్వనిమేధేన శ్రవణమననాదీనాంప క్తుమయోగ్యత్వాత్, * ష్శ్రుత్యచక్షుస్సృణోత్యకణః, ఇతిరూపాది సాక్షాత్కర్తృత్వశ్రవణాచ్చ. జీవవ్యావృత్తిందశయతి - బ్రూతఇతి - సరైః-

యోగిభిః, అదృష్టై - అదృష్టై అక్షరే, అస్యాంవాచి - తద్వా ఏతదక్షరం
 గాగ్యదృష్టం ద్రష్టితివాక్యే, ప్రోక్తా-ద్రష్టిత్యనేన ప్రతిపాదితా, అఖ
 లవిషయణీద్రష్టుతా - సర్వస్య ద్రష్టుతా, జీవభేదమ్ - సత్యగాత్ర
 నోభేదమ్, బ్రూతే - ప్రతిపాదయతీత్యర్థః - రూపతదాశ్రయాదిషు
 ఏకైకవర్గాకాత్స్యన్యో-పరోఽఖిలశబ్దః, అస్య అసంకుచితవృత్తి తయా
 ద్రష్టు శబ్దేనస్య సాక్షాత్కారస్య అభిహితత్వేనతి అదిశబ్దాపాత్రశో
 తృత్వాదీనాం నివిషయత్వ స్రసంగాత్, సర్వైరదృష్టత్వాదిమాత్రం
 ప్రథానాదీనామపిసంభవతీతరద్వాన్వృత్త్యర్థమఖిలవిషయద్రష్టుణీతే
 త్యుక్తమ్, అదృష్టత్వాదివిశేషితంద్రష్టుత్వాదికం ప్రత్యగాత్రవ్యావర్తక
 మితిభావః, ప్రత్యగాత్మనస్సగ్నే ప్రత్యేకంస్వస్వాహం ప్రత్యయవేద్యాః
 రూపాదివిజ్ఞాతారశ్చ పరస్తురూపాదిజ్ఞానవేశాయాం యోగిభిరపి స్వస్వ
 రూప వద్రూపాదివచ్చసజ్ఞాయతే అతః అదృష్టత్వవిశేషితం ద్రష్టుత్వం
 ప్రత్యగాత్ర వ్యావర్తకమితి యావత్ అత్రతద్వా ఏతదక్షరమితి శ్రు
 తౌ అదృష్ట మిత్యాదిక్తాస్తపదైః తత్తద్విషయ ప్రతిపత్తివేశాయాం
 పరమాత్మనూఽజ్ఞాతత్వం వివక్షితమ్, అశ్రుతమ్ - శబ్దశ్రవణాదశా
 యామజ్ఞాతమ్, అమతమ్ - స్థావరుపురుషాద్యర్థ విచారదశాయాం
 విచారవిషయవద ప్రతిపన్నమ్, అనిజ్ఞాతమ్ - అభ్యవసాయ దశాయాం
 ఘటాదివత్ స్వస్వరూపవచ్చ అనవగతమ్, అతపసహి విశేషితంద్రష్టు
 త్వాదికం పరమాత్మా సాధారణమ్ - యద్వాయావశబ్దాద్యర్థ వేది
 భిస్సర్వైరవేద్యత్వ విశిష్టంతత్తదర్థద్రష్టుత్వం సముచ్చిత్యచిదచిద్వాన్వ
 వర్తకమిత్యర్థః, సూత్రార్థం నిగమయతి తస్మాత్ అదృష్టత్వవిశే

మీద ద్రష్టుత్వాదిరూపవ్యావరణకధర్మనత్వాత్ ఉక్తాక్షరమ్ - ఉక్తాక్షరశబ్దవాచ్యం, చివచిమభయతోభిన్నస్సాన్యదిత్యవ్యయః. చివచిద్భావం భిన్నః పరమపురుషస్సాన్యదిత్యనః - అత్రపరమపురుషస్యైవసాధ్యత్వాత్ అక్షరమ్ - ప్రధానభిన్నమ్ - ప్రధానవ్యావరణకధర్మవత్వాదితి సాధనే భేదస్యాపివ్యావరణకధర్మత్వేనహేతో స్సాధ్యావిశిష్టత్వమితి శంకాయానావకాశః - సూత్రస్థవ్యావృత్తిశబ్దః వ్యావరణకధర్మః పరః విషయవాక్యే ద్రష్టుత్వాదిరూపవ్యావరణకధర్మస్యేవావగతత్వాత్ చశబ్దః శాసనసంధాంకత్వాదిరూపోక్తహేతుసముచ్చయే తతశ్చ అన్యభావనిరాకరణం తవాన్యవరణకధర్మప్రతిపాదనద్వారా అస్యాంయోజనాయాం ప్రధానపురుషవ్యావరణకసకలధర్మవాచినాక్యానివిషయా, ఘాతానీతిదిదచిద్వాగ్విన్నప్తిః కంఠోక్తాధాతి.

సుఖాంతరేణ సూత్రంయోజయతి - యదేవేతి - పరస్య - పరమపురుషభిన్నస్య, సత్త్వస్యవచ్చేదతః - సద్భావవ్యావృత్తే, ఇతి ఉక్తసూత్రోచితార్థః - అన్యభావవ్యావృత్తేరితి సూత్రస్యార్థః, ఏతాదృశయోజనానైశ్చిరత్వాత్ నాన్యదతో స్తద్ద్రష్టు ఇత్యాదికంవిషయవాక్యముదాహృతం, నాన్యదతో స్తద్ద్రష్ట్యాదివాక్యస్య ఆర్థమాహ, ద్రష్టస్యేషామితి-యథా, అక్షరంస్వేతరాధ్యైః - స్వేతరపదార్థైః, అదృష్టంసత్ అన్యేషాంద్రష్టుభవతి - ఇతరసకలపదార్థానాం ద్రష్టుభవతి, సర్వాధారత్వయోగి - స్వస్యతిరిక్తస్య సమస్తస్యానైకధారభూతంచ భవతి, ఈదృగితరపరిహారేణ ఏవమనైవ అదృష్టస్య ఏతస్యద్రష్టుః ఏతదా

ధారభూతస్య, వస్తుమోనిషేధేన, నత్యాదివాక్యం - నాన్యదతోఽ
 స్తిద్రష్ట్య ఇత్యాదివాక్యం, అస్మిన్నక్షరే - సహూవాచై తద్వైతదక్ష
 రమితి అక్షరశబ్దవాచ్యే, ప్రకృతిపురుషతాం - ప్రధానభావం జీవభావం
 చ, ప్రత్యాచక్షే - ప్రతీషేగతి, యథాఅస్మిన్నామిదేవదత్త ఏవపురు
 షఃనాన్యఇత్యుక్తే పురుషమాశ్రస్య ననిషేధః అపితుప్రస్తుతతుల్యపురు
 షాన్తరని షేగస్సాన్విత, పురుషాన్తరాదాం ప్రమాణసిద్ధత్యేన నిషేధ
 మశక్యత్వాత్, ఏవమిహ౨పి ద్రష్టృశోత్రం తరాదాంప్రామాణిక
 త్వాత్ ప్రకృతతుల్యద్రష్ట్రాదినిషేధ పరమిదంవాక్య మిత్యభిప్రాయేణ
 ఈదృశితర పరిహారేణైత్యుక్తం, అస్యాంయోజనాయాంనాన్య దతోఽస్తి
 త్యాదివాక్యం అధికనిషేగపరం ఈదృశితరపరిహారేణేత్యస్య ఏవంవాఽ
 ర్థః, సమస్తజగతః ప్రళాసననధారకం జగతాఅవృష్టం తస్యద్రష్టృఇతర
 న్నాస్తితి, అస్యాంయోజనాయాం సమనిషేగపర మిదంవాక్యం, నను
 నాన్యదతోఽస్తిద్రష్టృఇతీదంవాక్యం ద్రష్టృదాంపురుషాణాం బ్రహ్మ
 తాదాత్మ్యేన అతదాత్మకత్వ నిషేగకంకాన్యావీలిచ్యే, ఐక్యవిధాన
 స్యాఽప్రకృతత్వాత్ ఐక్యవిధిశేషోహిభేదనిషేధః, వ్యతరేకగృహీత్యయ
 శేషత్వాత్, యదిక్వచిదైక్య విధానాభావేఽపి భేదనిషేగస్సంభవతి
 తత్రతునిర్వా హాన్తరాఽనుభ వాదభ్యుపగస్తవ్యః ఇహతు గత్యస్త
 రసంభవాదైక్య విధ్యభావేఽపి భేదనిషేగపరత్వాఽశ్రయణస్య అయు
 క్తత్వాత్, కించకస్మిన్నుఖిల్వాశ ఓతశ్చప్రోతశ్చేత్సుషక్రమ్య ఏతస్మి
 న్నుఖిల్యక్షరే గార్గ్యాకాశఓతశ్చ ప్రోతశ్చేతి ఉపక్రమోపసంహారా
 భ్యాం ప్రకరణస్యపరమాత్మనా విశ్వధారకత్వ ప్రతిపాదన తత్పరత్వ

మవగమ్యతే, నత్యైక్యనిధిపరత్వం, ధారకత్వైఽభిహితే తస్యాఽపిధా
 గకాస్త రశంకాన్యత్ లోకేధారకాశామపిధార్యత్వదగ్ధనాత్, యథా
 కారణానామపికార్యత్వ దగ్ధనేనపరమాత్మ నోఽపిఽగత్యారణ త్వేన
 అన్యంప్రతి కార్యత్వ శంకాయాం తద్వ్యావర్తనేన పరమకారణత్వసిద్ధ
 యోగకారణం కరణాధిపాధీ హానచాన్యకశ్చిద్భవితాన చాధిపః ఇతికా
 రణాన్తరనిషేధః పరమకారణ త్వాఽపేక్షీ తత్త్వాత్క్రియతే ఏకమి
 హోఽపి పరమాత్మనః పరమాధారత్వ సిద్ధయేనారక రూప్రప్త్యన్తరని
 షేహోఽపేక్షితః, భేదనిషేధస్తు ప్రకృతార్థానపేక్షితః అపేక్షితవిధే
 రనపేక్షిత విధానదార్బల్య మంగీకృతమేవ, కేచ “నాన్యదతోస్తద్ర
 ప్తృనాఽన్య దతోఽస్తిశ్రోతృ, ఇతి ద్రప్తృశ్రోతాదీనాం పృథక్పృ
 థక్షిషేధశ్చ విఫలః, ద్రప్తురేవశ్రోతృత్వ సంభవాత్, యథాతదేవాగ్ని
 స్తద్వాయుః జ్యోతీంపివిష్ణు ర్భువనానివిష్ణుః ఇత్యేదిమి అగ్నినాయు
 జ్యోతిర్భువనవనగిరిదిగాదీనాం అన్యోన్యభిన్న జాతీయతయాతే వ్యన్యత
 మన్య బ్రహ్మత్మకతోఽపదేశేఽపి తదన్యస్యబ్రహ్మత్మ కతోఽసిద్ధ్యా
 ప్రత్యేకం బ్రహ్మత్మకతోఽపదేశస్సఫలః—ఏవంద్రప్తృశ్రోతృమన్త్రా
 దీనాం భిన్నజాతీయత్వాఽభావాత్ పృథక్భేదరూపేధవైయర్థ్యం, నచ
 “బ్రహ్మదాశా బ్రహ్మదాసా బ్రహ్మమేకతవా ఉత,, ఇత్యాదా
 దాశేష్వేవదానత్వకి తవత్వాఽదిసంభవేఽపి పృథక్తదాతోఽన్యపదేశ
 వత్ ఇహోమ్యుపపద్యత ఇతివాద్యం, దాశేభ్యోభిన్న జాతీయానామపిదా
 సకీతవాదీనాం సంభవాచ్చృతివాక్యస్థదాసకీతవాదీనదానాం దాశభిన్న
 దాసకీత నాదివిషయకతోఽపవత్తే, అన్యథాతత్తాఽపి వైయర్థ్యప్ర

నుగోద్యువార సవస్యాత్ అతథవంవాక్యం ప్రకృతద్రష్టుతుల్య ద్రష్ట్రం
తరనిషేధపరం, సూత్రస్థైర్యభావవ్యా వృత్తిశబ్దైరుక్త శ్రుతివాక్యకే
అన్యదస్మి నేతికదా: సత్యభిజ్ఞాన్యద ఇత్యాహ, ఇత్యయం సూత్ర
భావ ఇతి,

అస్యాయోజనాయాంచశబ్దః పూర్వవత్ సౌక్తసముచ్చయపరః
అపితుఅపక్త సముచ్చయపరఇత్యభి ప్రాయోగచశబ్దార్థమాహ - కించేతి,
ఏతస్యతీహవదన ఏతస్యవా అక్షరస్యప్రశాసనె గార్గిదదతో మనుష్యాః
ప్రశంసన్తి యజమానుదేవాదర్శిం పితరోన్వాయత్రా: ఇతీహశ్రుతివా
క్యైశ్చౌతం స్మార్తంచగర్భ - శౌతస్మార్తకర్మకాతంయస్యాజ్ఞాప్రవృత్తం
యచ్చాసనాధీనం, ఇదమక్షరం ఇతిహిజ్ఞాయతే యదిదమోరపినిత్యసం
బంధాత్ ఇనమిత్యుక్తం, తత్ - శస్తాత్, ఏతత్ - అక్షరపదవాచ్యం
ప్రశాసిత్య, నజీవః - జీవేశభవితుమర్హతి, కిన్తు, బ్రహ్మభూతః -
పరబ్రహ్మభూతః, పరమపురుషవవెతి - పురుషాత్తమవవెతి, విజ్ఞాయ
తే - నిశ్చేయతఇత్యర్థః ఏతస్యవాఅక్షరస్య ప్రశాసనెగార్గిదదతో మను
ష్యాఇతి శ్రుతేరయమర్థః గార్గిఏతస్య అక్షరస్యప్రశాసనె - అన్వాయ
త్రాః - అనువశాః, మనుష్యాః వదతఃప్రశంసన్తి, దేవాయజమానం
ప్రశంసన్తి, పితరః దర్శిం ప్రశంసన్తి, ఇతి, అత్రసర్వత్రఏతస్యా క్షర
స్యప్రశాసనె అన్వాయత్రాఇత్యనుషజ్యతే, యాగదానహోమాదిశౌత
స్మార్తకర్మణాం శాసకత్వస్య అచిత్వసంభవాత్ జీవేచా సంభవాత్,
పరిశేషాత్తాదృశ మక్షరంపరంబ్రహ్మైవ భవతీతి పరమపురుషవవెతివిజ్ఞా

యత ఇత్యుక్తం, చక్షర్బహుచ్యుత్యం హేతువైతరమాహ, అస్మిన్వా
 క్యుత్తి, కించేత్యన్ముషంగః, కించ, యోవేత్యుపాతైఅస్మిన్వాక్యే - యో
 వావతదక్షరంగార్గ్యవిదిత్వా అస్మిన్లోకబహుతి యజ్జతేతపస్త్యతే
 బహుని వర్షసహస్రాణ్యస్తవదేవాగ్య తద్భవతి యోవావతదక్షరం
 గార్గ్య విదిత్వా స్మాల్లోకాత్ప్రేతి సప్తపణి అథయఏత దక్షరంగార్గ్య
 విదిత్వా స్మాల్లోకాత్ప్రేతి గ్రహహ్మణః ఇత్యుపాతైఅస్మిన్ స్మృతివా
 క్యే, అక్షరమతి విరహః - అక్షరవిషయక జ్ఞానాభావః, సంస్మతైర్హేతురు
 క్తః - సంసారహేతుత్వేన ప్రతిపాదితః, తజ్జ్ఞానంముక్తి హేతుఃకథితం,
 అక్షరజ్ఞాన మమృతత్వప్రాప్తి హేతుతయాప్రతిపాదితం, యోవేత్యు
 రభ్యుక్తపణి ఇత్యుక్తేనఖండేన అక్షరాజ్ఞానస్య సంసార హేతుత్వం అథ
 యవతదక్షర మిత్యారభ్యస బ్రాహ్మణ ఇత్యుక్తేన ఖండేనఅక్షరజ్ఞానస్య
 ముక్తిహేతుత్వంచ ప్రతిపాదిత మితిబోధ్యం, ఇతితతోఽపి - ఇత్యుతో
 హేతోరపి, ఇదమక్షరం బ్రహ్మహి, ఇత్యుత్వయః, అత్రసంసార కారణీ
 భూతాభావప్రతియోగి జ్ఞానవిషయత్వం ముక్తిహేతు భూతజ్ఞాన
 విషయత్వం చాక్షరశబ్దవాద్యస్య పరమపురుషత్వే శ్రుత్యభిప్రేతంలిం
 గంమితిభావః, అక్షరశబ్దవాద్యం జీవవసతుతోనస్యాత్ ఇత్యుక్తాహ
 జ్ఞానాజ్ఞాన ఇతి జీవన్ముక్తిమజ్ఞానాజ్ఞానైత జీవవిషయకజ్ఞాన తదభావాతు
 ముక్తిసంసార హేతునానభవత ఇతియోజనా, ముక్తిహేతుస్సంసార
 హేతుశ్చ నభవతఇత్యుక్తః, బద్ధానాంకర్మనరవశత్వాత్ ముక్తానాంనిస్కర్మ
 బోధాభావాత్ తజ్జ్ఞానాజ్ఞానముక్తి సంసారాప్రయోజక ఇతిభావః,
 నాన్యదతోఽస్తీద్రష్టు ఇతివాక్యస్య బ్రహ్మవ్యతిరిక్తద్రష్టుసామాన్య

నిపేధ పరత్వమయుక్తం, తథాసతిహిబ్రహ్మైకద్రష్టు నాన్యదిత్యుక్తం
స్యాత్ తత్పరమతేవిరుద్ధం బ్రహ్మణోద్రష్టుత్వానభ్యుపగమాత్, తస్మ
తే నైతదక్షరం ద్రష్టుమితిహివక్తవ్యం, యదిద్రష్టుమిథ్యాత్వ మాత్ర
పరంతదా అతోన్యదితినీదేశ వైయర్థ్యం ద్రష్టునాస్తి ఇత్యేతావతికథి
తేఽపి ద్రష్టుమిథ్యాత్వసిద్ధేః. ననుబ్రహ్మైకద్రష్టిత్వర్థః తత్క్షబ్రహ్మ
ణీద్రష్టుణాం కల్పితత్వంసిద్ధ్యతి, యథానాన్యస్థానాశిషీర ఇత్యు
క్తేహోరమిథ్యాత్వం సిద్ధ్యతీతిచెన్న, అనుమేవపురుషః నాన్యోఽ
తోఽస్తి పురుషఇత్యుక్తే, పురుషత్వమస్మిన్నుచ్ఛిత మిత్వర్థాద్రతీతే,
ఏతత్పురుష పురుషాన్తరనిషేధాహి తద్రప్రతియతే బ్రహ్మణోద్రష్టు
వగోమిథ్యా ఇత్యర్థ ఇతిచెన్న, అదృష్టంద్రష్టితి పూర్వవాక్యేబ్రహ్మణ
ఏవద్రష్టుత్వ ప్రతిపాదనాత్ బ్రహ్మన్యతిరిక్తస్త్వేన ద్రష్టుత్వమితి వక్తు
మయుక్తత్యాత్ ద్రష్టుమిథ్యాత్వే బ్రహ్మణోఽపి మిథ్యాత్వప్రసం
గాత్, తస్మిన్పరిజహీర్షి తేనతి అదృష్టంద్రష్టితి పూర్వవాక్యప్రతిపాది
తస్య అబ్రహ్మత్వ ప్రసంగాచ్చ, బ్రహ్మణోద్రష్టుత్వేఽపి బ్రహ్మ
న్యతిరిక్తత్వా భావాన్నమిథ్యాత్వమితి చెత్తర్హిరచూర్ధతో జ్ఞాతృత్వ
మభ్యుపగతంస్యాత్, ఇతి.

అక్షరాధి కరణమ్ సమాప్తమ్.

(నూ) * ఈక్షతికర్మవ్యవదేశాత్సః. * 1—కి—12.

(శ్రీ) ఆధర్వణికాస్సత్యకామప్రశ్నేఅధీయతే “ యఃపునఽఽని-

త్రిమాత్రేణామిత్యనై వైవాక్షరేణపరం పురుషమభిధ్యాయీ తసతేహి
నూర్యసంపన్నో యథాపాదోదరస్త్వ చావినిర్ముచ్యతే-ఏవంహై
పాప్మనావినిర్ముక్తః ససామభిరున్నీయతే బ్రహ్మలోకంగప్ తసా

ఘనాత్మరాత్వరం పురిశయం పురుషమీక్షతే, ఇ, అత్రధ్యాయతీక్షణి
 కబ్ధావేక విషయా, ధ్యాన ఫలత్వాదీక్షణస్య, “యథాక్రతు రస్మిన్లోకే
 పురుష, ఇతిన్యామేనధ్యాన విషయస్యైవప్రాప్యత్వాత్ పరంపురుష
 మిత్యుభయత్ర కర్మభూతస్వార్థస్య స్రత్యభిజ్ఞానాచ్చ, తత్రసత్యయ్యతే
 కిమిహపరంపురుష మితినిర్దిష్టో జీవనమప్తిగూపాండాధి పతేశ్చతుర్ముఖః
 ఉతసంశ్లేషరః పురుషోత్తమఇతి, కింయుక్తం, సమప్తితేత్రజ్ఞానాది, కుతః,
 సయోహవై త త్చగవన్మరుష్యేషు ప్రాయణాన్తమోం కారమభిధ్యా
 యీతకతమంవావస తేనలోకంజయతీతి స్రక్రమ్యేవకమాత్రం ప్రణవము
 పాసీనస్య మనుష్యలోకప్రాప్తి మభిధాయ ద్విమాత్రముపాసీనస్య అంత
 రిక్షలోకప్రాప్తి మభిధాయ త్రిమాత్రముపాసీనస్య ప్రాప్యతయా౭
 భిధీయమానో బ్రహ్మలోకో౭ర్దరితౌ త్వరోజీవనమప్తి రూపస్యచతు
 ర్ముఖస్య లోకఇతి విజ్ఞానుతే, తన్మతేనచెత్స్వమాణ స్తన్గోకాధిపతిశ్చతు
 ర్ముఖవహ, ఏతస్మాజ్జీవ ఘనాత్మరాత్వరమితి చదేహేంద్రియాదిభ్యఃపరా
 త్ దేహేంద్రియాదిభిస్సహ ఘనీభూతాత్ జీవవ్యప్తిపురుషాత్ బ్ర
 హ్మలోకవాసి నస్సమప్తిపురుషస్య చతుర్ముఖస్య పరత్వేనౌపపద్యతే,
 అతోత్రనిర్దిశ్యమానః పరఃపురుషస్సమప్తి పురుషశ్చతుర్ముఖవహ, ఏవం
 చతుర్ముఖత్వే నిశ్చితలజరత్వాదయో యథాంధందిన్నై తన్మాః—

శ్లో॥ వాక్యేత్వాధర్వణేయః పునరిపసముపక్రమ్య గీతే
 త్రిమాత్రా దోంకారాద్ధ్యాయతీతౌ పరమపురుషముక్తా
 స్యతు బ్రహ్మలోకః సంప్రాక్తానత్రకబ్ధా సద్వశ విషయ
 కాధ్యాయతి శ్చేతతిశ్చేత్యేతౌ సంప్రాక్త వాక్యకధి
 తమిహాథం హీక్షణంధ్యాన స్మతైః ।

మణిమల్లాపికాఖ్యయా వ్యాఖ్యయాసహితా తత్వరత్నావళిః ౨౨౯

యక్తోచాసాను భూలోస్సద్భుత విషయతా తత్కృతు
న్యాయసిద్ధా వేద్యస్త్రతోఽభయత్రాఽపిచ పరపురుష
స్తత్ర సందేహావపం || నిద్దిప్తోస్సిం స్తువాక్యే పురుష
ఋతిపరం కించతుర్వక్తోవ తేత్రజ్ఞానాం సమప్తిః పర
మపురుష ఏవోక్తనూపోఽభవేతి ||

కింయుక్తం జీవఏవోక్తత్రాతి సయత్త్రాతిప్రాగుపక్రమ్యతస్య
పాసీనస్సైక్యమాత్రం ప్రణవమధిగమం మర్త్యలోకే
భిధాయ || ఉక్తావగ్రేతుద్విమాత్రం ప్రణవమధిగమం
చాంతరిత్యాఖ్య లోకేశ్వాదేతత్త్రి మాత్రంప్రణవమవ
గతోత్రాధిగమ్యా స్యపుంసః ||

లోకోయం ధాతురేవో పరితనత్త్రాతిచేత్తంతు నిర్ధారితైశ్చ
తత్తస్మై రీత్యుమాణస్సభవతిహి చతుర్వక్త్ర ఏవేత
రోన | వ్యప్తిరీవ స్తుజేహేంద్రియ ఘనఉదితోతః పరః
ప్రాచ్యమాన స్వైత స్మాదిత్యుపాత్తైవచసితు కథితో
యంవిధా తాసమప్తిః ||

నిర్ణీతేథాత్మభావే పురుషభావపునర్యోఽజ రత్వాఽది
ధర్మోగీతో స్వాన్నైగమాక్తౌ తదనుగుణతమైవేహన
యఃకథంచితే ||

(అవ) పూర్వమదృష్టం ద్రష్టృతిపరమాత్మనో ద్రష్టుత్వము
క్తమ్. తహిణాత్మకమకా త్వేనోక్తానపరమాత్మైతి శంకయాసంగతిః
సంగతిశ్చాత్ర ప్రసంగదూషా. యద్వాపూర్వాధి కరణే అథకవిరో

ధేరితకాశశబ్దస్య అంబరాస్తమత్వముక్తమ్. తథాలస్తరిక్షశబ్దస్యకము
భాస్తరేణ నిర్విహస్సువచ ఇతిశంకయాసంగతిః. యాద్వాపకాశశబ్ద
స్యఅంబరాస్తమత్వవత్ బ్రహ్మలోకశబ్దస్య అన్యధానిర్వాహణానా
స్తీతి శంకయాసంగతిః.

(టీ) వాక్యఇతి యఃపునరితినముపక్రమ్య “యఃపునరేతత్రి
మాత్రైశ్చౌమిశ్యైశ్చైవైవాక్షరేణ పరంపురుష మభిధ్యాయీత నతేషి
సూర్యేనంపన్నో యథాపాదోదరస్తవచా వినిర్ముచ్యతే ఏవంహేవ
సపాస్యరా విస్మిక్తస్ససామ భిరున్నీయతే బ్రహ్మలోకం ఏతస్మాజ్జీవ
ఘనాశ్చరా త్వరంపురిశయం పురుషమిక్షతే,, ఇత్యారభ్య, గీతె -
ఉక్తై, ఆధర్వణినాశ్చై - ఆధర్వణికనత్య కామప్రశ్నవాక్యై, త్రిమా
త్రా దోంకారాన్ - త్రిమాత్రేణఓమిత్యక్షరేణ, పరమపురుషమ్ -
పరమాత్మానం - ధ్యాయతి - ధ్యాయతిపురుషః, బ్రహ్మలోకే, అన్యే
తా - పరమపురుషేణమ్, ఉక్తా - ప్రపాజిత మిత్యర్థః. అత్రసం
ప్రోక్తవాక్యై - ఉక్తైస్సన్మరమపురుష మభిధ్యాయీత ఇత్యాదివాక్యై,
సంప్రోక్తా - కథితౌ, ధ్యాయతిశ్చేతతి శ్చేత్యేతాశద్దౌ - ధ్యాయతీతి
శద్దౌ, సదృశవిషయకౌ - ఏకవిషయకావిత్యర్థః, ఏకవిషయకత్వహేతు
మాహకథితమితి. హి - యతః ఇహ - ఉక్తవాక్యే, ధ్యానవృత్తైః -
ధ్యానస్య, ఈక్షణంఫలంకథితమ్ - ఈక్షణంఫలత్వేన ప్రోక్తమిత్యర్థః.

ఈక్షణస్యధ్యానఫలత్వేతయోరేకవిషయత్వే కముక్తంభజతీ
త్యత్రాహ - యుక్తేతి. ఉపాసాను భూత్యోః—ఉపాసనేక్షణయోః,
తత్త్వైశ్చధ్యాయసిద్ధౌ - “యథాక్రతుస్సిల్లోక పురుషోభవతి తథేతః

ప్రేత్యభవతి, ఇతివేదాన్తవాక్యసిద్ధ తత్క్రిశ్చ న్యాయెనసిద్ధా, సద్భవ
విషయతా. ఏకవిషయతా, యుక్తైత్యన్వయః. తత్క్రిశ్చన్యాయేనాధో
పాసనం ఫలమిన్యక్తత్వాత్ అత్రధ్యాయస్య పరమపురుషవిషయకత్వా
భావేతత్ఫల భూతేక్షణస్యాపి పరమపురుష విషయకత్వేనస్యాత్ అతస్త
దన్యథాను పపత్త్యాధ్యాయమపి పరమపురుషవిషయ కమేవేధ్యానేక్ష
ణయో స్సమానవిషయకత్వ సిద్ధిరితిభావః. ధ్యానేక్షణయో స్సమానవిష
యకత్వే హేత్వంతరమాహ. వేద్యఇతి. తత్రక్షణయత్రవ - ధ్యానే
ఈక్షణే ఉభయస్థిన్నసి, వేద్యః - కర్మభూతః, పరపురుషః - పరమపురు
షః పరంపురుషమిత్యనేన కమణః ప్రత్యభిజ్ఞానాదితిభావః పరై
రీక్షణికర్మణః పరమాత్మత్వం వ్యవస్థాప్యధ్యాయ తేస్తతోభిన్న విషయ
తయా పూర్వసత్తం కృత్యావకవిషయతయా సిద్ధాన్తక్షేత్ర తదనువ
పన్నమిత్యభి ప్రాయోధ్యానై క్షణయోస్సమార విషయత్వముక్తమ్.
పరంపురుష మభిధ్యాయాత్ ఇతి ఏకత్రపరంపురుషమేవ అన్యత్ర పరాత్పరం
పురిశయంపురుషమీక్షతఇతిపరాత్పరంపురుషమితిపత్రవణాత్ ధ్యానేక్షణ
యోవేభిన్న విషయత్వం సశంకనీయమ్. యత్రపంచమ్యస్తం పవనా
స్తీతత్రావ్యథా సామధ్యాన్ తాదృశపంచమ్యస్త పదప్రాప్తే. యా
దవప్రకాశీయేతుజీవోహిధ్యాతవ్యః తస్మాత్పరస్తుముక్తజీవ ఇతిపూర్వ
పక్షితం తదవ్యనేనాయుక్తమిదక్షితమ్ అభిధ్యాతవ్యాజ్ఞేవా త్వరోము
క్తజీవ ఇత్యుక్తైబద్ధజీవప్రాధ్యాతవ్య ఇత్యుక్తంస్యాత్, బద్ధావస్థజీవధ్యా
నాన్ముక్తా వస్థప్రప్రాప్తిరిత్యనువపన్నం తస్మాద్ధ్యానేక్షణయో భయో
రపిచతుర్ముఖ విషయత్వమేవ పూర్వపక్షీ కతుంయుక్తమ్. సంశయ
మాహ తత్రసందేహాఇతి తత్త్రైవసందేహాఇత్యన్వయః. కథంసంశయ

ఇత్యత్రాహనిదిష్ట్యతి-అస్మిన్వాక్యే-యః పునరేతన్మత్రిమాత్రేణోమిత్య
ననైవాక్షరేణ పరంపురుష మభిధ్యాయిత ఇతివాక్యే, పరంపురుషమితి
నిదిష్ట్యః - పరంపురుషమిత్యనేన ప్రతిపాదితః, కి, తే ప్రజ్ఞా గాగనమప్తిః -
జినసమష్టిః, చతుర్వక్త్రః - చతుర్ముఖబ్రహ్మం. అథవాత్త్రైలోకపః
పరమపురుషవ. ఇత్యేవంతత్రసందేహ ఇతిపూర్వేణాన్వయః - కంఠ్యా
యతీక్షతి కర్మవతుర్ముఖః ఉతపరమాత్మా, తదథఃశాన్తత్వాజరత్వా
దయః కంఠముఖ్యాఉత అముఖ్యాః, తదథఃకంఠజీవఘనశబ్దేన చతుర్ముఖ
వ్యతిరిక్తస్యగ్రహణం ఉతతస్యాపి గ్రహణమితి, కిమత్రబ్రహ్మలోకశబ్ద
శ్చతుర్ముఖస్థానపరః ఉతపరమ వ్యోమపరః, కిమిత్కతికమ- విషయే
వాక్యేయ త్తత్కవయో వేదయన్త ఇతివైష్ణవం పదంప్రత్యభిజ్ఞాప్యతే
ఉతసేతి శంశయః, యదావైష్ణవపదప్రత్యభిజ్ఞాన సూభవాత్, బ్రహ్మ
లోకశబ్దస్య చతుర్ముఖస్థానపరత్వం యదాచజీవఘనశబ్దేన చతుర్ముఖ
స్యాగ్రహణం తదాశాంతత్వాజరత్వాదీనాం గాఢత్వాత్ ధ్యాయతీక్షతి
కమ- చతుర్ముఖస్థాన్యత్ ఇతిపూర్వపక్షే ఫలపలిభావః. యదాక్షతి
కర్మవిషయేవాక్యే య త్తత్కవయో వేదయన్త ఇతివైష్ణవపదప్రత్యభిజ్ఞా
నేన బ్రహ్మలోకశబ్దః పరమవ్యోమవాచీ యదాచజీవఘనశబ్దేన చతు
ర్ముఖస్థాపి గ్రహణంతదానీంశాం తత్వాజరత్వాదీనాం ముఖ్యత్వాత్
ధ్యాయతీక్షతికర్మపరమాత్మేతి సిద్ధాంతేఫలఫలిభావః.

ప్రమితకోటింశృచ్ఛతి కింయుక్తమితి, పూర్వపక్షమాహ జీనవ
వెతి-ఉక్తోజీవవెతియుక్తమిత్యన్వయః, సమష్టిజీవశ్చతుర్ముఖవవెతివక్తుం
యుక్తమిత్యర్థః, కుతఇత్యత్రాహ, నయఇతి, ప్రాక్ - యః పునరేతం
త్రిమాత్రేణాత్మతః ప్రాక్, నయఇత్యుపక్రమ్య, సయోహవై తద్భగవ

స్మనుష్యేషు ప్రాయణాంతమోంకార మభిధ్యాయితకతమం వావసరే
 నలోకంజయతీ, తిప్రకమ్య, ఏకమాత్రం ప్రణవముప్రాసీనస్య - ఏకమా
 త్రప్రణవో పానకస్య, తస్య - పురుషస్య, మర్త్యలోకాధిగమం-మర్త్య
 లోకవిషయకప్రాప్తిం లభిధాయ - ఉక్త్వా, అగ్రే - తదుపరి, ద్వీమాత్రం
 ప్రణవమ్ ఉపాసీనస్యే త్యయమంగః . ద్వీమాత్రప్రణవౌ పానకస్య,
 అంతరిక్షాఖ్యలోక అధిగమం - అంతరిక్షాఖ్యలోకప్రాప్తిం ఉక్త్వేత్వ
 నుమంగః, శబ్దాత్ - తదనంతరం ఏతంత్రీమాత్రం ప్రణవం ఆత్రాపు
 పాసీనస్యేత్యనుమంగః, ఏతత్త్రీమాత్రప్రణవౌ పానకస్య, అస్యపుంసః-
 అస్యపుషస్య అధిగమ్యః - ప్రాప్యతయా లభిహితః, అయం లోకః -
 అయం బ్రహ్మలోకః, ఉపరితనః అంతరిక్షాత్పరః, ధాతురేవ లోక ఇత్య
 పగత ఇత్యన్వయః, చతుర్ముఖస్థస్థాన భూతో లోక ఏవేతి విజ్ఞాయత ఇ
 త్యర్థః, భూమ్యంతరిక్షక్రమప్రాప్త శ్చతుర్ముఖలోక ఏవేత్యర్థః, తతః కిమి
 త్యత్ర తావా, ఇథంతితి ఇథం నిధారితేత్యేథై, తత్రస్థై రీక్ష్యమాణః తాదృశ
 బ్రహ్మలోకస్థై రీక్ష్యమాణః, నః - పరపురుషః, చతుర్వక్త్రీవభవతి -
 చతుర్ముఖ బ్రహ్మైవభవతి, ఇతరోన, తదతిక్రీనభవతీత్యర్థః, తస్మి “నప
 తస్మాజ్జీవఘనా త్వరాత్పరమితి నిర్దేశః కథముపపద్యతాం చతుర్ముఖ
 బ్రహ్మణః జీవఘనాత్పరాత్పరత్వాభావాది ఇత్యత ఆహ, వ్యప్తిర్జీవ స్తీవ స్తీతి,
 ఏతస్మాదిత్యుపాతైవచసి - “ ఏతస్మాజ్జీవఘనాత్పరాత్పరం పురిశయమి,
 త్యుపాతై చేదాంతవాక్యై, దేహేంద్రియఘనః- దేహేంద్రియాదిభిస్సహ
 ఘనీభూతః వ్యప్తిర్జీవః, స్థూలజీవః ఉదితః, జీవఘనశబ్దేన ప్రోక్తః, అత్ర

శ్రుతివాక్య పరాదితివచవ్యస్తం జీవసురాదిత్యనేన సామానాధికరణ్యే
నాన్వేతి, తథాచ - దేహేంద్రియాదిభ్యః పరాత్ దేహేంద్రియాదిభి
స్సహఘనీ భూతాత్, జీవాదితి - జీవసురాదిత్యన్యైర్థ ఇతిభావః,
పరమిత్యన్యార్థమాహ - అతఃపరఇతి, అతః - ఉక్తౌర్పరా జీవసునాత్,
పరః ప్రోచ్యమానః - యత్యే నోచ్యమానః అయంపురుషః సవప్త్తి
ధాతాకథితః, జీవసమప్తిరూప శ్చతుస్సుఖ, ఇతిప్రొక్తః బ్రహ్మణస్సమ
ప్తిపురుషత్వం దేవతీర్యగాద్య పేక్షయా

పరాత్పరమిత్యన్య చతుర్ముఖపరిశ్వేతతోక్తా అజరత్వాదయః
కథముపపద్యంతే, చతుర్ముఖస్యాపి సంసారిత్వేనా జరత్వాదీనామ
భావాత్ ఇత్యత్రాహనిర్ణీతఇతి, ధాతృభావెన్ని తే-చతుర్ముఖత్వేనిశ్చ
తేసతి, అస్యాం నైగమాక్తా - అస్మిన్వేదాస్తవాక్య ఇహపురుషే,
యోఽజరత్వాదిధర్మః, గీతః - ప్రతిపాదితః, సః - తదనుగుణతయైవ
ధాతృభావాను గుణ్యేనైవ, కథంచిత్ - యథాకథంచిత్ ఇహ -
అస్మిన్చతుర్ముఖవవ, నెయః, సంగమనీయః, చిరకాలస్థాయిత్యాభి
ప్రాయణవా చతుర్ముఖస్యైవ పరిశుద్ధా వ్యవస్థాప పరత్వేనవా
నిర్వాహ్య ఇతిభావః,

శ్రీ ఇతిప్రాప్తేప్రచక్షుహే, (ఈశ్వరికర్మవ్యవ దేశాత్మః)
ఈశ్వరికర్మ, సఃపరమాత్మాకతః, వ్యవదేశాత్ వ్యవదిశ్యతేహి ఈశ్వరి
కర్మపరమాత్మత్వేన, తథాహి, ఈశ్వరికర్మవిషయతయో దాహ్యతే
శ్లోకే, తమోంకారైశ్చ వాయ నేనాన్వేతినిద్యాన్యత్ర చ్ఛాస్తమజరమ

మృతమభయంపరంచెతి, పరంతాస్త మజరమభయమమృత మితిహిపర
మాత్మన ఏనైతద్రూపం, ఏతదమృతమేతదభయ మెతద్భ్రష్టాత్మేవ
మాదిశ్రుతిభ్యః, ఏతస్మాజ్జీవఘనా త్వరాత్పరమితిచ పరమాత్మనఏవవ్య
వదేశః నచతుర్ముఖస్య, తస్యాఽపిజీవఘనశబ్దగృహీతత్వాత్, యస్యహి
కర్తృనిమిత్తం దేహిత్యంసజీవఘనఇత్యుచ్యతే, చతుర్ముఖస్యాపితచ్ఛాన్
యతేయోబ్రహ్మణంవిదధాతి పూర్వమిత్యాదా, యత్సునరుక్త మస్త
రిక్షలోకస్యా పరినిర్దిశ్యమానో బ్రహ్మలోకశ్చతుర్ముఖలోక ఇతిప్రతీ
యతే, అతస్తత్రస్థశ్చతుర్ముఖిణి, తదయుక్తం “యత్తచ్ఛాస్తమజ
రమమృతమభయమి, త్యాదిచాక్షుతికగ్నః పరమాత్మత్వేనిచ్ఛితే
సతిక్షుషీతు స్థానతయానిర్దిష్టో బ్రహ్మలోకోనక్షయిష్టు శ్చతుర్ముఖ
లోకోభవితుమర్హతి, కించ “యథాపాదోదరస్త్యచావి నిర్ముచ్యతే
ఏవంహైవసపాప్మ నావినిర్ముక్తస్ససామభిరున్నీయతే బ్రహ్మలోకం,,
ఇతిసర్వ పాపవినిర్ముక్తస్య ప్రాప్యతయోచ్యమానంపదతుర్ముఖస్థానం,
అతేవచ ఉదాహరణశ్లోకే ఇమమేబ్రహ్మలోకమధి కృత్యత్రాయతే
“యత్తత్కవయోవేదయనై, ఇతి, కవయః - సూరయః, సూరిభిర్ద్వై
శ్యంచవైష్ణవంపదమేవ. ’ తన్నిష్టోఽరమంపదగ్ సదాపశ్యన్తిసూరయః,
ఇత్యేనమాదిభ్యః, నచాస్తరితూత్పర శ్చతుర్ముఖాః మధ్యస్వర్గలోకాదీ
నాంబహూనాం సచ్ఛావాత్, అతః ” ఏతదైవసత్యకామపరంచాపరం
చబ్రహ్మ యదోంకారస్త స్మాద్విద్వానైతే వై వాయనైక తరమ
న్యతీ,, తిప్రతివచనెయదపరంకార్యం బ్రహ్మనిర్దిష్టతదైహి కాముష్ణి
కత్వేన ద్విధావిభజ్య ఏకమాత్రం ప్రణవముపాసీనానామైహికంమను

ష్యలోకా వాప్తిరూపం ఫలమభిధాయద్విమాత్రము పాసీనానామాఃసు
ష్మిక మస్తరిక్షశబ్దో పలక్షితం ఫలంచాభిధాయ త్రిమాత్రేణపరబ్రహ్మ
వాచినా ప్రణవేనపరంపురుషం ధ్యాయతాంపరమేవ బ్రహ్మప్రప్యత
యోపదిశతీతి సర్వంసమంజసం, అతఃశాఖాతికర్ణ పరమాత్మా.

శ్లో॥ ఇత్యత్రబ్రూమశ్చయోవిషయ ఈహపరః పూరుషోఽస్య
ప్రవాదాత్తద్యత్తచ్చాస్తసిత్వాదికవచసిపరంబ్రహ్మ
హిప్రోక్తమీత్యం । ఏకస్మాదిత్యపాత్రంకథయతివచ
సం బ్రహ్మనోజీవమేనం పంచమ్యంతేనతస్యాప్యభిహి
తవచన్తేనంగహతో)క్తధాతుః॥

ప్రోక్తయంజీవశబ్దో ఘనపదసచిప్రావక్తిర్మోతథేహం
ధాతాచోక్తో యథిత్యాదికనిగమగిరాప్రాప్తకర్మోత్థదే
హః । యత్తూపర్యస్తరితూత్కథితఇహపునర్బ్రహ్మలోకో
విధాతులోకస్తత్తేనిరీక్ష్యోభవతిహిచతురాస్యాయ
మేవేతితన్న

నిజేతే సాతమాత్యైవిషయ ఇహదృశోయత్తదిత్యా
దివాచాప్రోక్తతద్దష్టులోకే భవతికథమయం ధాతృ
లోకత్వవాదః । కించాయంబ్రహ్మ లోకస్సకలమరిత
నిర్ముక్తపుంభిహింగమ్యాని దిష్టోస్సిన్యథే త్యాదిక
వచసితతోపేషధాతునలోకః ॥

తస్మాదేవేహయత్తత్కవయ ఇతిపునర్లోక ముద్దిశ్యచైనం
శ్లోకః ప్రోక్తః కథంవాభవతిహికవిభిన్నూరి భిర్దృశ్య

ఏవః । తద్విష్ణోరిత్యపాత్తంఖలు పరమపదంసూరిభిర్వృ
శ్యమైతన్నిత్యంస్థానంసదాతుః కథమపిభవితాభంగురో
యస్తులోకః ॥

లోకోయన్వస్తరితౌ త్వరణతివవిధాతుశ్చన్వైవోప
న్నంమధ్యస్వగ్గాదిలోకా బహవశహయతస్సన్తి పుణ్యా
హితస్మాత్ । కార్యం బ్రహ్మైహికాముష్మికభిదము
భయంచైతదిత్యాది నూక్త్యాధ్యాత్మాణామేకమాత్రం
ప్రణవమిహఫలం మర్త్యలోకేభిదాయ ॥

ధ్యాత్మాణాస్తుద్విమాత్రం ప్రణవమపరమాముష్మికం
ప్రాచ్యలాభం ధ్యాత్మాణాస్తుత్రిమాత్రం ప్రణవమిహ
పరంబ్రహ్మహి ప్రాప్యముక్తం ॥ నాత్మోక్తీబ్రహ్మలో
కోపససిపునరయం ధాతృలోకో నిరీక్ష్యస్తత్రత్వైర్నో
విధాతాఽపితు పరమపదంబ్రహ్మతత్త్వైర్నిరీక్ష్యం ॥

(అప) సిద్ధాంతమాహ, ఇత్యత్రబ్రూవతి.

(టీ) ఇత్యత్ర ఇత్యస్మిసూర్వోక్తే, ప్రాప్తే ఇతిశేషఃబ్రూ
మః - సిద్ధాంతంప్రచక్షుహే ఇత్యర్థః తమేవసిద్ధాంతమాహ, ఈతౌ
విషయ ఇతి, ఇహఈతౌవిషయః - పరాత్పరం పురిషయంపురుషమీ
శత ఇత్యత్ర ఈశతికర్మభూతః పరః పూరుషః పరమాత్మా, ఇతి ప్రతి
జ్ఞానసేన ఈశతికర్మనః ఇతి సూత్రస్థ ఈశతికర్మ తత్త్వదయోరర్థ ఉ
క్తః, అత్రహేతు మాహఅస్యప్రవాదాదితీ - అస్యవరమాత్మత్వస్య

[ప్రవాదాత్ - ఈశ్వరికర్మణి న్యపదేశాదిత్యర్థః, అనేనచ సూత్రస్థ్య పదేశాదితి హేతువాక్యార్థః ప్రతివాదితః, ఈశ్వరికర్మణి పరమాత్మత్వం కత్రన్య పదిష్టమిత్యత్ర పరమాత్మత్వప్రతి పాదకం వచనం దర్శయతి తద్యత్తచ్చాంతమితి, యత్తచ్చాంతమిత్యాదికవచసి, యత్తచ్చాంతమజరమ మమృతమభయంపరంచేతి ఈశ్వరి కర్మవిషయ తయోదాహృతశ్లోక తత్ పరంబ్రహ్మహి ఈశ్వరప్రాక్తం, ఈశ్వరికర్మ పరమాత్మత్వేనహిప్రతి పాదితం, తమోకారణై వా యననాన్వేతివిద్వాక్ యత్తచ్చాంతమజ రమమృతమితి నపుంసకాంతశబ్దనిర్దిష్టం స్వరూపం పరమాత్మనవప, చతుర్ముఖ పరత్వేహి అజరామృతాదిబద్ధానాం పుల్లింగాంతాస్యాత్ ఏతదమృతమేత దధయమేతద్భిహ్మా ఇత్యేవమాదిశ్రుతిషు నపుంసకా న్నామృతాదిశబ్దానాం పరబ్రహ్మ స్వరూపసరత్వ స్త్యైవదృష్టత్వాత్, ఇతి న్యపదేశశబ్దవివక్షితం హేత్వంతరమాహ, ఏతస్మాదిత్యపాత్రమితి ఏతస్మాదిత్యపాత్రంవచనం- ఏతస్తాజ్జీవఘనా త్పరాత్పరంపురిశయంపురుషమీశ్వర ఇత్యుక్తంవాక్యం బ్రహ్మధయతి - పరంబ్రహ్మైవ ప్రతి పాదయతి, ఏకంజీవం - జీవసమష్టి రూపంచతుర్ముఖం, నౌకధయతీత్య స్వయః, కథంచతుర్ముఖస్య ఏతద్వ్యపదేశాసంభవ ఇత్యత్రాహ- పంచ మ్యన్తై నైతి, అభిహితవచనై ఏతస్తాజ్జీవఘనాదిత్యుక్త వాక్యైరస్యాజీవ సమష్టి రూపస్యాఽపిప్రోక్తధాతుః, పంచమ్యన్తై న - ఏతస్తాజ్జీవఘనా దితిపంచమ్యన్త జీవఘనశబ్దైన, సంగ్రహాత్ సంగృహీతత్వాదిత్యర్థః,

కథంజీవఘనశబ్దైన చతుర్ముఖస్య సంగ్రహ ఇత్యత్రాహప్రాక్రో యన్వీతి, ప్రోక్రోయం, ఘనపదనచివ్రాజీవశబ్దః ఘనపదవిశిష్టోజీవశబ్దః - జీవఘనశబ్ద ఇతియాచత్, కర్మోత్థదేహంవక్తి - కర్మనిమిత్తకళరీరవన్తం

ప్రతిపాదయతి, కర్మనిమిత్తకదేహవిజిష్టస్యైవ దేహేంద్రియాచిభిస్స
 చాఘనీ భావసంభవాదితిభావః, చతుర్ముఖస్యకర్మకృత దేహందర్శయతి;
 ధాతాచేతి, యథాత్మాదిక నిగమగిరా “యోబ్రహ్మణంవిదధాతిపూర్వం
 యోనై వేదాంశ్చప్రహీణాతితస్మై”, ఇతిశ్రుతివాక్యేన, ధాతాచ -
 చతుర్ముఖఽపి, ప్రాప్తకర్మోత్థదేహః - కర్మకృతశరీరవాణా, ఉక్తః -
 ప్రతిపాదితి, సశరీరత్వాదేవహి బ్రహ్మణశ్చతుర్ముఖత్వ మితిభావః, నను
 కథంయో బ్రహ్మణ మితి శ్రుత్యాచతుర్ముఖదేహస్యకర్మమూలకత్వాఽ
 వగమః సహితాదృశశ్రుతౌ కర్మసంబంధశ్చూయతే, ఉచ్యతే, కారణ
 వాక్యేషు బ్రహ్మణవాగ్దమేకపవాగ్ర అసీత్ ఇత్యారభ్య “యాన్యన్యా
 నిదేవత్వత్రాణి ఇంద్రోవరుణస్సోమాయద్రః షర్ణవ్యోయమోమృత్యురీ
 శానః”, ఇతిసృజ్యతే యాశ్రుతానాం ఇంద్రవరుణస్సోమ యమాదీనాం
 కర్తృవశ్యత్వ మవతిష్ఠతే, ఏవమేవచతుర్ముఖస్యాఽపి అపవాదశ్రుత్య
 భావాత్ సృజ్యత్వహేతునా స్వతఃప్రాప్తకర్తృవశ్యత్వ మవతిష్ఠతఇతి,
 కించ, “యోవైవేదాంశ్చ ప్రహీణాతితస్మై”, ఇతిఉపదేశసాపేక్ష
 జ్ఞానప్రసరతయా సంకుచితజ్ఞానత్వం స్వతఃప్రాప్తం, ఇంద్రవిరోచనాదీ
 నాంఉపదేశసాపేక్ష తయాహిసం కుచితజ్ఞానత్వాఽవగమః, భగవత
 స్సాందీపిని ప్రభృతిగురూపదేశ సాపేక్షత్వం లీలాత్వవచనైరపోదితత్వా
 న్నుజ్ఞాన సంకోచసాధకం, ఇంద్రవిరోచనా దీనామివ చతుర్ముఖస్యాఽ
 ప్యపవాదరహిత ముపదేశసాపేక్షత్వం సంకుచితజ్ఞానత్వ సాధక
 మితితేనాఽపిసం కోచకకర్మసంబంధసిద్ధిః, ఏవంసృజ్యత్వాత్ ఉపదేశసా
 పేక్షజ్ఞానప్రసరత్వాచ్చ కర్మవశ్యత్వాచ్చతుర్ముఖస్యజీవ ఘనశబ్దోపహే
 తత్వసిద్ధిః-ఽపూర్వ పక్షహేతు మనువదతియత్త్విఇతిహలస్తరిత్యామవ
 రికధితోబ్రహ్మలోకఃపునఃలస్తరిత్యాత్పరత్వే నౌచ్యమానఃబ్రహ్మలోకఃవి

ధాతులోకః చతుర్ముఖబ్రహ్మలోక ఏవ, తత్ స్థైరీయైః తాదృశబ్రహ్మలోకస్థైరీయైః
 ర్నిరీక్ష్యమాణః అయం సతురాస్య ఏవభవతి - జీవసమష్టిరూపశ్చతుర్ముఖ
 ఏవభవతి, ఇతియత్, ఇతి పూర్వేదాన్వయః, యత్త్విత్యాదినా
 - అనూదితం పూర్వపక్షహేతుం పరిహరతి, తన్నైతి - ఉక్త బ్రహ్మలోకస్య
 - పరమాత్మలోకత్వే హేతుత్వయమాహ, నిర్ణీతఇతి, ఇహదృశోవిషయే
 అస్తిస్మిత్తతికర్షణి, యత్త్విత్యాదివాచాయ త్తచ్ఛాస్త మజరమభయ
 మమృత మిత్యాదివాక్యేన, పారమాత్మై - పరమాత్మత్వే, నిర్ణీతే -
 నిశ్చితేనతి, ప్రోక్తే, తద్గ్రీష్ట్యలోకే - బ్రహ్మైషీతుస్థానతయా నిర్దిష్ట
 లోకే, అయంధాతృ లోకత్వవాదః - క్షయిష్టు చతుర్ముఖ లోకత్వ
 ప్రవాదః, కథంభవతి, కథంభవితుమర్హతీత్యర్థః, అతఃపరమాత్మలోక
 త్వమేవ ఉక్తబ్రహ్మలోకస్య అంగీకర్యమితిభావః, హేత్వేనరమాహ
 కించేతి, కించఅయంబ్రహ్మలోకః, సకలదురిత నిర్మూలకపుంభిః - సర్వ
 పాపవినిర్మూలైః, గమ్యః - ప్రాప్యః, యథేత్యాదికేవచసి - యథాపాదో
 దర స్వచ్ఛావి నిర్మల్యతేషవం హైవసప్రాప్తనావినిర్మూల స్సపామరుభి
 స్సీయతే బ్రహ్మలోకం, ఇతివాక్యే, నిదిష్టః - ఉక్తః, తతోపి - సర్వ
 పాపవి నిర్మూలప్రాప్యత్వాదపి, ఏషః - ఏవబ్రహ్మలోకః, ధాతులోక
 తోన - చతుర్ముఖ లోకోనైత్యర్థః.

తృతీయం హేతుమాహ - తస్మాదైవేతి - తస్మాదేవ - ఉక్తబ్రహ్మ
 లోకస్య పరమాత్మలోకత్వాదేవ, ఇహ - అత్రైవప్రకరణే యత్తత్క
 వయఇతి - యత్తత్కవయో వేదయన్తఇతి, ఏకం లోకముద్దిశ్య - ఇమ
 మేవ బ్రహ్మలోకమధి కృత్య, శ్లోకః ప్రోక్తఇత్యన్వయః. తావతాఉక్త
 బ్రహ్మలోకస్య చతుర్ముఖలోకత్వా భావేకిమాయాత మిత్యత్రాహ -

కథావేదికవిభిః - యత్తత్కవయోవేదయన్త ఇత్యత్రకవిశబ్దవాద్యైః,
 సూరిభిః - నిత్యముక్తైః, దృశ్యః - అనుభావ్యోలోకః, ఏషకథంవా
 భవతి - చతుర్ముఖలోకః కథంవాదవేత్, విభాషాకథమిచ్ఛేతి చకా
 రాలైనా చతుర్ముఖలోకస్య నశ్వరలోకత్వా దితిభావః తదేవప్రపంచ
 యతి - తద్విష్ణోరీతితి, తద్విష్ణోరిత్యుపాత్తమ్ - తద్విష్ణోఃపరమంపరం
 సదావశ్యన్తియూరయః, ఇతివాక్యేనప్రతిపాదితమ్, సూరిభిర్దృశ్యం -
 సూరిభిరనుభావ్యం, నిత్యంస్థానమ్ - తశశరహితంస్థానమ్ - ధాతుః-చతు
 ర్ముఖసంబంధీ, భంగురః - నశ్వరః, అయంతులోకః, కథమపి - కథం
 కథంచదిదపి, నభవితా - సూరిభిఃప్రాప్యోన భవిష్యతీత్యర్థః అజరత్వా
 దిభినిశ్చిత పరమాత్మభావస్య స్థానత్వాత్ సర్వకర్మవిముక్తస్యప్రా
 ప్యస్థానత్వాత్ - సూరిభిర్దృశ్యత్వ ప్రత్యభిజ్ఞానాచ్చ నచతుర్ముఖలోక
 ఇత్యర్థః.

లోకక్రమ ప్రత్యభిజ్ఞానభంగస్య అస్వరస త్వమాశంక్యాహ -
 లోకోయంతితి - అస్తరిక్షాత్పరః - అస్తరిక్షాత్పరత్వే నౌచ్యమానః,
 ఇదంచహేతుగర్భ విశేషణం, అయంలోకః - అయంబ్రహ్మలోకః,
 విధాతుగ్లోకః, చతుర్ముఖలోకపర, ఇతిచనైవోపపన్నం, కుతోనుపప
 న్నమిత్యత్రాహ, మధ్యఇతి, యతః, ఇహమధ్యే - అస్తరిక్షలోకచతు
 ర్ముఖలోకయోగ్యుధ్యే, పుణ్యైః - పుణ్యప్రాప్యైః, బహవస్సన్విదాది
 లోకాః, సన్విహి, తస్మానైవైవైపపన్న మిత్యన్వయః, అస్తరిక్షలో
 కాత్పరత్వం అన్యవహితం చతుర్ముఖలోకైపిరాస్తీ, ఇతి, తాదృశ
 పరత్వస్యహేతుత్వే స్వరూపాసిద్ధిః, వ్యవహితంఅస్తరిక్షలోకాత్పరత్వం

పరమాత్మలోకైఽపివర్తతే, అతోవ్యభిచారిత్వాత్ తదపిచతుర్ముఖలోక
 త్వాఽసాధకమితిభావః, ననునాస్మకంవ్యవహితత్వా దస్వారస్యం అస్త
 రిక్షశబ్దస్య బ్రహ్మలోకాదర్వాచీన లోకానాం ప్రదర్శనార్థత్వాత్
 బ్రహ్మలోకశ్చ ప్రాకృత్యలోకద్వయ సాహచర్యాత్ ప్రాకృత్యలోకవన
 భవితు మర్హః శిష్యత్రతామా, కార్యంబ్రహ్మైతి, ఐహికాముష్మికభిదం -
 ఐహికాముష్మిక భేదేనభిన్నం ఉభయంచకార్యంబ్రహ్మ - ఉభయమపి
 కార్యరూపంబ్రహ్మ, ఏతదిత్యాదినా, ఏతదైవసత్యకామ పరంచాఽ
 పరంచ బ్రహ్మయదోంకారస్తస్మాద్విద్వానైతే నైవాయనైకతరమ
 న్నైతి, ఇతి సత్యకామప్రశ్న ప్రతివచనై ఉక్త్వా - ఆభిధాయత్యర్థః,
 ఏతదైవసత్యకామేత్యాదిశుతేరయమర్థః, సత్యకామ, ఓంకారఇతియత్
 ఏతత్పరంచాపరంచబ్రహ్మ, వాచ్యవాచకభావనిబన్ధనంపరంచాఽపరంచ
 బ్రహ్మయ దోంకార ఇతిసామానాధికరణ్యమ్ ఓంకార వాచ్యం
 పరాపర రూపంబ్రహ్మ, ఏతేనైవాయనై - అనైవైవోపాయన విద్వాన్
 ఏకతరం - కార్యకారణ బ్రహ్మశరణ్యతరత్ అన్వతిప్రాప్నోతి, ఇతి.
 అత్రచలపరంబ్రహ్మైతి కార్యంబ్రహ్మాక్తం, చతుర్ముఖ లోకస్యచ
 అవర బ్రహ్మశబ్ద వాచ్యత్వ మేవయుక్తం, నతుపరబ్రహ్మ శబ్దవాచ్య
 త్వం, * కార్యంబాదరిః * * కార్యాత్యయ * పరంజైమినిఃఇతి
 తస్యకార్యలోకత్వ వ్యవదేశాత్, తతఃపృథగేవ పరబ్రహ్మవ్యవదేశా
 చ్చైతి దర్శితంకార్య బ్రహ్మశబ్దేన. ఉపరివృథకృత్యేన కీర్తనాత్ విభా
 గోఽభి ప్రేత్యత్రైహికా ముష్మికభిదమిత్యుక్తం, పరాపరశబ్దయోః

కార్యకారణ పరత్వాత్ కార్యలోకస్య ప్రాకృతత్వంసంధిమితి కారణ
 బ్రహ్మలోక స్వాతంత్ర్యప్రాకృతత్వ మకార్యత్వాదేవసిద్ధం, అతఃప్రాకృ
 తాతంత్ర్యత రూపేణప్రాప్య లోకవిభాగః ప్రాకృతేనపి ఐహికాము
 ష్మికరూపేణ శ్రుత్యభిప్రేతః, ఉపరిష్పథస్థలత్వేనకీర్త నానవిశేషాదితి
 భావః, ఐహికానముష్మికవిభాగ ప్రయోజకం ఉపరిష్పథస్థలత్వేన
 కీర్తనందర్శయతి, ధ్యాత్వాణామితి, ఏకమాత్రంప్రణవం ధ్యాత్వా
 ణాం-ఏకమాత్రం ప్రణవముపాసీనానాం, ఇహమర్త్యలోకే - ఇహమ
 సుచ్యలోకే, ఫలచభిధాయ- ద్విమాత్రం ప్రణవంధ్యాత్వాణాంస్తు అపర
 మాముష్మికం లాభంప్రోచ్య, త్రిమాత్రంప్రణవం ధ్యాత్వాణాంస్తు -
 త్రిమాత్రప్రణవో పాసకానాంస్తు, పరంబ్రహ్మప్రాప్త్యముక్త మిత్యన్వ
 యః, ఐహికానముష్మికవిభాగోక్తిః ప్రాకృతాతంత్ర్యత విభాగస్య
 ప్రదర్శనానైత్యభిప్రాయేణపరం బ్రహ్మప్రాప్త్యముక్త మితప్రాకృతాత
 తంత్ర్యత విభాగోపపద్యతే, చతుర్ముఖలోకస్యా వ్యవర్తితశబ్దోపలక్ష్య
 త్వేనంగ్రాహ కమాముష్మికత్వనుస్తి, చతుర్ముఖలోకవ్యతిరిక్తోపలక్ష
 ణేనంగ్రాహకాకారోనాస్తీతివైషమ్య సూచనాయతముష్మిక మిత్య
 క్తం, ఉపలక్షణతయావ్యవధాన పరిహారస్తుల్యః, చతుర్ముఖలోకస్యా
 పుష్కలలక్ష్యత్వే సంగ్రాహకలాభోనైస్సన్మితేనధిక ఇతిభావః, పరంబ్ర
 హ్మేతి, చతుర్ముఖలోకస్యప్రాప్త్యత్వే పరాత్పరంపురిశయం పురుషమీ
 షుతే ఇతిఫలవచన విరోధానభిప్రేతః, ఏకంకార్యబ్రహ్మేతి గతాన్వ
 చతుర్ముఖలోకస్య తతఃపుష్కలరూపం పరబ్రహ్మేతిబా స్యయన్వ
 మాత్రప్రాప్తః ప్రాప్త్యాప్రయతనం తత్కర్తృత్వానామవిరోధః ఫలవచ
 నవిరోధశ్చేత్య నేకయుక్తిభిః ప్రాకృతలోకజ్ఞయ సాహచర్యంనిరస్తం,

ఆదావేపరంచాపరంచేతిప్రాప్య విభాగస్యాపహితత్వాత్ ప్రాప్య
తసాహచర్య యుక్తిరుపక్రమోన్ములితా చెత్యుక్తంభవతి,

అధికరణాథముపసంహరతినాత్మోక్తఇతి - అత్రవచస్యుక్తః - ససామభి
రున్నీయతైబ్రహ్మలోకమిత్యత్రవచసిప్రతిపాదితః బ్రహ్మలోకః - బ్రహ్మ
లోకశబ్దవాచ్యః, అయంధాత్యులోకోన - సశ్వరశ్చతుర్భు లాకోన
భవతి, తత్రత్వైర్నిరీక్ష్యః - బ్రహ్మలోకస్థైర్నిరీక్ష్యమాణశ్చ, సోవి
ధాతా - నచతుర్భుః, అపితు, అత్తోక్తోబ్రహ్మలోకః - పరమపదం,
తత్త్వైర్నిరీక్ష్యంచ, బ్రహ్మైత్యవ్యయః.

ఈశ్వరీకర్మాధికరణం సమాప్తం.

శ్రీశారీరకమీమాంసాభాష్యేదహరాధికరణమ్.

(సూ) * దహరణి త్రైభ్యః * ౧—౩—౧౩.

(శ్రీ) ఇదమామన్తి ఛందోగాః “అథయదిదమస్మి స్మృష్టా
పురెదహరం పుండరీకంవెక్స దహరోన్స్థిన్నంతర ఆకాశస్తస్మిన్యదస్త
స్తవస్వేష్టవ్యం తద్వావిజ్ఞాసితవ్యమ్, ఇతి తత్రసందేహః - కిమసా
హృదయ పుండరీకమధ్యవతీ దహరాకాశోమహాఘాత విశేషః ఉత
ప్రత్యగాత్మా, అథపరమాత్మా, ఇతి కింతావద్యుక్తం? మహాభూతవిశే
షఇతి కుతః? ఆకాశశబ్దస్య భూతాకాశైబ్రహ్మశివ ప్రసిద్ధత్వేషిభూ
తాకాశై ప్రసిద్ధిప్రకాశాత్. “తస్మిన్యదస్త స్తవస్వేష్టవ్యమ్, ఇత్య
స్వేష్టవ్యాస్త రస్యాధారతయా ప్రతీతైశ్చ ॥

శ్లో॥ ఛందోగాతమనన్తస్యా ధయదిదమితి ప్రాగుపక్ర
మ్యదేహే ధ్యాతుమాత్మత్వద్ధారికే స్థితమిహదహరా
కాశమన్వేష్యవన్తమ్ । సందేహస్తత్రకింస్విచ్ఛ్రితఞ్మహా
దహరో భూతభేదోఽథవాయం జీవోబ్రహ్మైవవేతి
ప్రసరతి కథితేషాద్య పక్షోహియుక్తః ।
యద్యప్యాకాశశబ్దో భగవతిచయథాభూత భేదేప్రసి
ద్ధోఽథాప్యాకాశం ప్రసిద్ధంకథయతి కథి తోఽయం
ప్రసిద్ధి ప్రకాశాత్ । కింఞ్చన్వేష్యాంతరస్యా న్యయఞ్మహా
కథితో బ్రహ్మవాచిత్య మన్యప్రత్యాచయై నకించ్చిద్భవతి
భగవతోన్వేష్య మన్యద్యతోస్తాత్ ॥

(అ) పూర్వాధికరణే పరాత్పరం పురిశయంపురుషమిత్యుక్త
స్య పరమాత్మత్వం సాధితమ్, అత్ర, పురిశయస్యాకాశ శబ్దవాచ్యస్య
అపరమాత్మత్వ నిరన్యతఞ్మహాసంగతిః, తథాచఉపోద్ఘాతపవ సంగతిర
త్రాభిప్రేతా, పురిశయస్య అపరమాత్మత్వనిరసనమన్తరా పరమా
త్మత్వస్థాపనం సంభవతీతి ప్రకృతోపపాదకత్వా దస్యాధికరణస్య,

(టీ) విషయాదికం దశయితి - ఛందోగా ఇతి - చందోగాః -
సామశాఖసః, ప్రాక్ - పూర్వమ్, అధయదిదమితి - అధయదిదంబ్రహ్మ
పురేదహరం పుణ్డారికంవేత్త, దహరో స్థిన్న స్తర ఆకాశ స్తస్థిన్యదన్తస్త
దన్వేష్టన్యం, తద్వావిజ్ఞాసితవ్యమ్) ఇతి ఉపక్రమ్య - ఆరభ్య, ధ్యాతుః-
ఉపాసకస్య, (ఇహాన్దేహే - బ్రహ్మపురశబ్దవాచ్యేశరీరే, మాత్మత్వద్ధారికే-
పుణ్డరీ కాకారేహృదయే, అన్వేష్యవన్తమ్ - తస్మిన్యదన్తరితి ప్రతిప

నాన్వీర్యవనస్తమ్, దహరాకాశమ్ - సూక్ష్మాకాశమ్, ఆమనస్తీత్య
 న్యయః, ఏవం ఏవయముక్త్యా సందేహమాహ - సందేహఘటి -
 తత్ర - తస్మిన్వాక్యే, ఇహ - శ్రుతోదహరః - దహరాకాశః, కిం,
 భూతభేదః - భూతవిశేషఆకాశః, అగ్రవా, అయంజీవః, బ్రహ్మైవవా -
 ప్రాగుక్తం బ్రహ్మైవవా, ఇతీసందేహః ప్రసరతీత్యన్వయః, అథపూ
 వఃపక్షమాహ కథితేష్వితి - కథితేషు - ప్రోక్తేషుపక్షేషు, ఆద్యపక్షో
 హి - భూతాకాశ ఇతిప్రథమః పక్షఃఖిలు, యుక్తః - ఉచితః.

సన్వాకాశశబ్దస్య, భూతాకాశశబ్దస పరబ్రహ్మ్యాపి ప్రసిద్ధిస
 త్వైవ కథమేకాన్తతో భూతాకాశపరత్వ మస్యేత్యాశక్యభూతా
 కాశే ప్రసిద్ధిప్రకాశేణ పరిహరతి - యద్యపీతి - ఆకాశశబ్దః—,
 యద్యపి, యథా, భూతభేదే - భూతాకాశే, ప్రసిద్ధః, తథా భగవతి-
 చప్రసిద్ధ 'ఇతి, తథాశబ్దాధ్యాహారేణ, ప్రసిద్ధిభిర్యస్యాను పక్షేణచా
 న్యయోబోధ్యః, అథాపి - తథాపి, కథితోయమ్ - ప్రోక్తఆకాశశబ్దః,
 ప్రసిద్ధి ప్రకాశాత్ - ప్రసిద్ధ్యతిశయాత్, ప్రసిద్ధమాకాశమ్ - భూతా
 కాశమ్, కథయతి - ప్రతిపాదయతీత్యర్థః, దహరాకాశస్య భూతా
 కాశత్వే, హేత్వస్తరమప్యాహ - కిచ్చౌతి - ఇహ - అస్మిదహరా
 కాశే, అన్వేష్యాస్తరస్య - అన్వేష్యాప్రేప్తవ్యస్య, కథితః - తస్మిన్వద
 స్తరితి వాక్యేనప్రతిపాదితః, అన్వయః - ఆశ్రయత్వరూప సంబంధః,
 అన్వ - దహరాకాశశబ్దస్య, బ్రహ్మవాదిత్వమ్ - బ్రహ్మప్రతిపాదకత్వమ్
 ప్రత్యాచక్షి - పరిహరతీత్యర్థః, కుతఃకథిత్రాహ - సకించదితి -
 యతః - యతోహేతోః, అస్తాన్భగవతః - పరబ్రహ్మణః, అన్వదన్వీ
 వ్యమ్ - అన్వేష్ట్యాస్తరమ్, నభవతి - నాస్తి, తస్మాదిత్యధ్యాహారేణ

స్వయః, అత్ర, దహరాకాశస్య బ్రహ్మవాచిత్యే తస్మిన్యదస్తస్తదన్వేష్ట
వ్యమితి వాక్యేన, తస్మిన్దహరాకాశశబ్దవాచ్యే, అన్వేష్టవ్యాస్తరస్య
స్వయః కథితోఽనుపపన్నః, బ్రహ్మైవహిసవత్ర అన్వేష్టవ్యమ్ము
క్షుభిః, సతతోన్యదన్వేష్టవ్యమస్తీతి, యోగ్యతావిరహాన్ని దహరాకాశ
శబ్దస్య బ్రహ్మవాచిత్యమ్, అపితుభూతాకాశ వాచిత్యమేవేతిభావః ॥

సీధాంతః.

(శ్రీ) ఇత్యేవంప్రాప్తైభిఃసీధాంతే - దహరఉత్తరేభ్యః - దహ
రాకాశః పరంబ్రహ్మ, కుతః? ఉత్తరేభ్యోవాక్య గతేభ్యోహేతుభ్యః
“ఏవమత్రాఽపమాత పాప్తావిజరోవి మృత్యుర్విశోకో విజఘ్తోఽపి
పాసస్సత్య కామస్సత్యసంకల్పః,, ఇతినిరుపాధికాత్మత్వ మపమాతపాప్న
త్వాదికం సత్యకామత్వం సత్యసంకల్పత్వం చేతిదహరాకాశే శ్రూయ
మాణాగుణాః దహరాకాశం పరంబ్రహ్మైతిజ్ఞాపయన్తి - “అథయథ
హత్తానమనువిద్యవ్రజం త్యేతాంశ్చ సత్యాన్కామాంస్తైహం సర్వేషులో
కేషుకామచారోభవతి,, ఇత్యాదినా ” యంకామంకామయతే సోఽస్య
సంకల్పాదేవ సముత్తిష్ఠతితేన సంపన్నోమహీయతే,, ఇత్యన్తేపదహరా
కాశవేదిన స్సత్యసంకల్పత్వప్రాప్తి శ్చోచ్యమానా దహరాకాశంపరం
బ్రహ్మైత్యవగమయతి ” యావాన్వాఅయమాకాశస్తా వానైహోఽస్త,
హృదయ ఆకాశః,, ఇత్యుమమానూప మేయభావశ్చ దహరాకాశ
స్యభూతాకాశత్వే నూపపద్యతే. హృదయావచ్ఛేదనిబంధన ఉపమా
నూప మేయభావఇతి చేత్ - తథాసతిహృదయా వచ్ఛిన్నస్యద్యావా
పృథివ్యాది సర్వాశ్రయత్వం నోపపద్యతే ॥

శ్రీ సనుచదహారాకాశస్య పరమాత్మత్వేఽపి బాహ్యకాశో
 పమేయత్వం న సంభవతి, “ జ్యాయాన్పుధివ్యాజ్యాయా నంతరితాత్,,
 ఇత్యాదౌ స్వప్నాజ్ఞాయ స్త్వ శ్రవణాత్ - నైవం. దహారాకాశస్య
 హృదయ పుండరీకమధ్యవర్తిత్య ప్రాప్తాల్పత్వనివృత్తి పరత్వాదస్య
 వ్యాప్త్య, యథాఅధికజవేఽపి సవితరి “ ఇమపద్మచ్ఛతినవీతా,, ఇతివచ
 నంగతిమాంద్యని వృత్తిపరం. అధస్యాత్ “ ఏషతత్త్వాఽపహతపాప్నా,,
 ఇత్యాదినాద హారాకాశోననిర్దిశ్యతే, ” దహరోఽస్మిన్నస్తర ఆకాశ
 ప్రస్థితో యదస్తస్తదన్వేష్టవ్యం,, ఇతివహారాకాశోస్త ర్వర్తినస్తతోస్య
 స్యాఽన్వేష్టవ్యత్వేన ప్రకృతత్వాదిహ “ ఏషతత్త్వాఽపహతపాప్నా,, ఇతి
 తస్యైవాన్వేష్ట వ్యస్యనిర్వేప్టుంయక్తత్వాత్, స్వాదేతదేవం, యదిశ్రు
 తిరేవ, దహారాకాశం, తదస్తర్వర్తినంచ నవ్యభాజ్ఞ్యత్, వ్యభాజ్ఞీత్తు
 సా, తథాహి “ అథయదిదమస్మి స్పృష్టాశురేదహరం పుండరీకంవెళ్ళ
 దహరోఽస్మిన్నస్తర ఆకాశప్రస్థిత్యదస్తస్త దన్వేష్టవ్యం,, ఇతిబ్రహ్మ
 పురశజ్ఞేన ఉపాస్యతయా సన్నిహితపరబ్రహ్మణః పురత్వేనోపాసకశరీ
 రంనిర్దిశ్య తస్మధ్యవర్తి చతదవయవభూతం పుండరీకాకార మల్పపరి
 మాణం మృగయం పరస్యబ్రహ్మణోవెశ్మత యాఽభిధాయ సర్వజ్ఞం
 సర్వశక్తిం, సూక్ష్మతవాత్సల్యైక జలధిముపాసకాఽసుగ్రహాయ త్స్మి
 న్వెళ్ళని సన్నిహితం సూక్ష్మతయాధ్యేయం దహారాకాశశబ్దేననిర్దిశ్య
 తదస్తర్వర్తించాఽపహత పాప్నత్వాది స్వభాసతోనిరస్త నిఖిలహేయ
 త్వసత్య కామత్వాదీస్వాభావికా నవశికాతిశయకల్యాణ గుణజాతంచధ్యే
 యం ” తదన్వేష్టవ్యమిత్యు పదిశ్యతేఅత్ర “ తదన్వేష్టవ్యం,, ఇతితచ్చ
 జ్ఞేనదహారాకాశం తదస్తర్వ రిరుణజాతంచ పరామృశ్యతకుభయమన్వే

ప్రవృత్తిమిత్తునదిశ్యతే. “యవిదమస్మిన్ బ్రహ్మపురే దహరంపుండరీకంవె
 శ్నో, ఇశ్యనూశ్య తస్మిన్ దహరంపుండరీకవెశ్నోని యోదహరాకాశఃయ
 చ్చతదస్తర్వర్తిగుణజాతం తదుభయమన్వేష్టచ్యమితి విధీయతఇత్యర్థః -
 దహరాకాశశబ్దవిద్విప్రస్య పరబ్రహ్మత్వం “తస్మిన్ దహరః, ఇతిన్ది
 ప్రస్యచతర్గుణత్వం తచ్చబైసౌభయం పరామృత్య ఉభయస్యాఽప్య
 న్వేష్టవ్యత్వం విధానంచకథమవగమ్యత ఇతిచేత్ తదవహిత మనాశ్చ
 య “యావాన్వా అయమాకాశః తావానైస్తర్వృథయ ఆకాశః,
 ఇతిదహరాకాశస్యాఽతి మహత్తామభిధాయ “ఉభేలస్త్విద్యావాపుభి
 వీలస్తరేవసమాహితే ఉభావగ్నిశ్చవాయుశ్చ సూత్యాచంద్రమసావృభౌ
 విద్యున్నక్షత్రాణి,, ఇతిప్రకృతమేవ దహరాకాశమస్తిన్దితిన్ది శ్యతస్య
 సంబంధాధారత్వమభిధాయ “యచ్చాస్యహస్తేన్దియచ్చ నాస్తిసర్వ
 స్తదస్త్విన్దిసమాహితం,, ఇతిపునరప్యస్త్విన్ది తమేవ దహరాకాశం
 పరామృత్య తస్త్విన్నసౌపాసకస్య ఇహలోకేయద్భోగ్య జాతమస్తియ
 చ్చమనోరథమాత్ర గోచరమిహనాస్తి సర్వస్తద్భోగ్యజాత మస్త్విన్దిహ
 రాకాశే సమాహితమితి నిరతిశయభోగ్యత్వం దహరాకాశస్యాఽని
 ధాయతస్య దహరాకాశస్య జేహవయవసూతహృద యాస్తర్వర్తిత్వే
 ఽపిజేహస్య జరాప్రథ్యం సాదాసత్యసి పరమకారణతయా అతిసూక్ష్మ
 త్వేననిర్వికారత్వ ముక్త్యా తతవన “ఏతత్సత్యంబ్రహ్మపురం,, ఇతితమే
 వదహరాకాశం సత్యభూతంబ్రహ్మఖ్యం పురంనిఖిలజగదావాసభూత
 మిత్యవపాద్య “అస్మిన్కామాస్సమాహితాః,, ఇతిదహరాకాశమస్మి
 న్నిన్దిన్దిశ్యకామ్య భూతాంశ్చసృజౌకా కామాఇతిన్ది శ్యతేపాంచహ

రాకాశస్త ర్వర్షిత్వముత్వా తదేవదహరాకాశస్య కామ్యభూతకల్యా
 నగుణవిశిష్టత్వం తస్మాత్సత్వంచ " ఏషతస్మాదపహతపాప్తా, ఇత్యా
 దినానత్యసంకల్పః ఇత్యన్తైః స్ఫుటికృత్య " యథాహ్యైవేహప్రజాలన్వా
 విశేన్తి,, ఇత్యారభ్య,, తేషాంసర్వేశులోకస్య కామచారోభవతి,
 ఇత్యన్తేన తడిదంగుణాప్తకం తద్వినిష్టం దహరాకాశ శబ్దసిద్ధిప్త
 మాత్మానంచ అవిమమాంవతద్వ్యతిరిక్త భోగ్యసిద్ధమౌచ కర్తృత్వతాం
 అస్తవత్ఫలానవాప్తి మనత్యసంకల్పత్వంచాభిధాయ " అథయథహ
 త్మానమనువిద్య ప్రజన్త్యైతాంశ్చ సత్యానామూం సైషాం సర్వేశులో
 కభుకామచారోభవతి,, ఇత్యాదినాదహరాకాశశబ్ద నిర్దిష్టమాత్మానం
 తదస్తర్వర్షి నశ్చేకామ్యభూతానపహత పాప్తత్యాదికాన్లుడాన్విజాన
 తాముదారగుణ సాగరస్యతస్య పరమపురుషస్య ప్రసాదాదేవసర్వకా
 మానవాన్తి స్సత్యసంకల్ప తాచోచ్యతే, అతోదహరాకాశః పరం
 బ్రహ్మ తదస్తర్వర్షిచ అపహతపాస్కత్వాది కామ్యగుణజాతం తదుభ
 యమన్వేష్టవ్యం విజిజ్ఞాసితవ్యమితిచోచ్యత ఇతినిశ్చయతే, తదతద్వాక్య
 కారోన్వి స్పష్టయతి " తస్మిన్యదంతరితి కామవ్యవదేశః,, ఇత్యాదినా
 అతపితేభ్యోహేతుభ్యో దహరాకాశః పరంబ్రహ్మ,

(శ్లో) ఇత్యత్రబ్రూమ ఉక్తోదహరఇహపరం బ్రహ్మ
 హేతుభ్య ఉక్తాభ్యైభ్యస్తూత్తరస్యాం పరపురుషగుణా
 హ్యేతత్తత్త్వత్రగీతాః ॥ ఉక్తంహ్యేత్సత్వమత్రత్వ సుపధి
 కమపాతశ్చ ముఖ్యాశ్చధత్వాబ్రహ్మై కాన్వాహిగీతా

దహరణహపున స్సత్వసంకల్పతాంతాః ॥

ఏచంప్రసీహవాక్యే ధయణ్నిదహరాకాశవే దిన్యవా
ప్తిస్సత్వసంకల్పస్య గీతాకథయతిదహరం బ్రహ్మసంప్రో
క్తమేచం । యావాన్వత్యాదివాక్యే శ్రుతమిదముపమా
నోపమేయత్వమస్మిక్వా భూతాకాశత్వయోగం పరిహ
రతితత్తోష్యేషహి బ్రహ్మనాస్యః ॥

భూతాకాశైఽపియుక్తం హృదుఃకథక ఇహాక్తిపమే
యత్వమేతచ్ఛేతహీహల్పదేనేమ్యముఖ సకలలోకా
శ్రయతోక్తిపాదః । జ్యాయానిత్యాదియోక్తౌ భగవతి
సకలాజ్ఞాయసీదంనయుక్తం భూతాకాశోపమేయత్వ
మభిహిత మిహత్వస్మతైఽపీతిచెన్న ॥

దృష్టోక్తైఃతివేగేనవితరి శరవద్గచ్ఛతీతి ప్రయోగో
మాంద్యవ్యాప్తిమాత్రం కథయతిహి యథాతద్గతౌ
తద్వదేవ । అస్మిన్నల్పత్వమాత్రం పరిహరతి హృదీహ
స్థితత్వప్రయుక్తంయావానిత్యాది వాక్యం పరిహరతినత
ద్బాహ్యభూతాన్మహత్వం ॥

వాక్యేననేవష అత్యైత్యయమిహదహతోనౌప దిష్టోయ
తోస్మిన్నన్వేష్ట్యం ప్రతీతంనహిపర పురుషాదన్యదన్వే
ష్యమాన్తి స్యాదేవంనవ్యభాజ్యత్యది నిగమవచోదహ

పూకాశమస్మిన్నంత స్థంచాపివేద్యం స్ఫుటమిదముభి
యంతత్యభాక్షీత్రధాహీ ॥

దేహస్తూపాసకస్యా ధయదితినగరం బ్రహ్మశోస్యాభిధా
యప్రత్యా సన్నస్యవేశ్మాస్యతు దహరమిదంకీతయి
త్వాహృదబ్జమ్ । తస్మిన్నాకాశముత్వా దహరమపిపర
| బ్రహ్మసూపం తవ స్తవేద్యాంశ్చ పాస్తతాదీకథయ
తిహిగుణానత్యసంకల్పతాన్తా ॥

సప్రాంచాత్రస్థితంచ ద్వయమపిచపరామృత్య తచ్ఛబ్ద
తోస్తాత్తస్మిన్నిత్యాది వాక్యంపదతితమభయం చాస్యవే
ద్యంముముక్షోః । దహ్రాహాయోయత్తవ స్థితగుణప
టలం తద్ద్వయంవేదితవ్యం వాగేషాపక్తి నాతోవిహత
మహతుయత్తత్పదాధైక్యముక్తా ॥

బ్రహ్మత్వంప్రోక్తవాక్యేదహరభహతవ స్థితేత్సంగవ్యం
తచ్ఛబ్దాద్భిన్నా తస్యంగుణమపిచపరా మృత్యుజ్ఞానతా
స్య|ప్రోక్తైత్యథాకథం వానవిదితభావేనుత్తరత్రోక్త
వాక్యై రత్రస్థితేనవిజ్ఞాయత ఇతితదిదం శ్రూయతాం
సావధానమ్ ॥

యవానిత్యాదివాక్యే దహరభహమహత్తాతి రేకంప్రక్షి
తోభ్యోభేలస్మిన్నిత్య పాత్తైవచని సకలలోకాశ్రయ

త్వంవిధాయ । యచ్ఛాన్యేత్యాదివాక్యే నిరతిశయప
హాభోగ్యతాం కీర్తయిత్వాజీర్ణేనప్తేషి దేహేవికృతి
విరహితాం హృదఃఆకాశఉక్తాన్ ॥

ప్రోచ్యైతత్సత్య మిత్యాదికవచసీపురం బ్రహ్మసర్వస్య
భూమించాస్మిన్నిత్యత్ర కామ్యాత్సకల గుణగణాన్
ద్రహఃఆకాశఉక్తౌ । ఆత్మత్వంచైష ఇత్యాదికవచసిగు
ణానత్యసంకల్పతాన్తాన్ ప్రోక్తానష్టే గుణానప్యవిదుషి
దహరంచైన మాత్మానమన్యత్ ॥

భోగ్యంప్రాప్తంచకర్మాచరతి ఫలమనిత్యం త్వకామప్ర
చారంసంకీర్త్యా స్మిన్యథేత్యాదికవచసి తథాష్టేగు
ణాన్తమ్యతంచ । ఆత్మానంజానతాంచాథయ ఇతికథితః
కామచారోహిలోకే సర్వత్రైవ్రాపదిష్టా ప్రతిహతిర
హితానత్య సంకల్పతాచ ॥

తస్యైవేయంప్రసాదాద్ద హరణహతతో బ్రహ్మతత్త్వాగు
ణాఇత్యథో నిర్భీయతే తద్వయమపిచ సమన్వేష్యమి
త్యేషచాథః । తస్మిన్నిత్యాచినాథం కథయతితమిమం
వాక్య కారోపితస్తాద్ధేతుభ్యఃప్రోదితేభ్యో దహరణహప
రంబ్రహ్మనో భూతభేదః ॥

(అవ) సిద్ధాంతమాహ - ఇత్యత్రేతి—

(టీ) ఇత్యత్ర- ఇత్యస్త్రికాపూర్వప్రసాదే, బ్రూమః- సిద్ధా
స్తంబ్రూమితిత్యధః, ఇహ- అస్త్రికాదహరవాక్యే, ఉక్తః- కీర్తితః,
దహరః- దహరాకాశః, పరంబ్రహ్మ, ఇయంచప్రతిష్ఠా, అత్రహేతుమా
హ- హేతుభ్యుత్పత్తి- ఉత్తరస్యాముక్త- అత్రదహరవిద్యాయా ముత్త
రత్రప్రోక్తవాక్యే, ఉక్తేభ్యోహేతుభ్యుత్పత్త్యన్వయః. తేచహేతవేషవ
త్తేత్యాదివాక్యేప్రోక్తాః పరమపురుషాసాధారణాగుణాః, సూత్రేదహ
రభిషేషమనిదేశః, బ్రహ్మేతిసాధ్య మధ్యాహారాదినాల్పభమ్, ఉత్తరే
భ్యుత్పత్తిహేతురతిభావః, హేతునాంగుణానాముత్తరత్వం స్వప్రతిపాదక
వాక్యద్వారాబోధ్యమ్, తానేవహేతునాముత్తర వాక్యోదితాదశయ
తి. ఉక్తంహేతి- అత్ర- దహరాకాశే, అనుసాధికమ్- నిరుసాధికమ్,
ఆత్మత్వముక్తంహి- ఏషతేత్యాదివాక్యేకీర్తితంహేత్యధః, నిరుసా
ధికాత్మత్వంపరబ్రహ్మణవేతిభావః, ఇహదహరే, ఆసామ్యత్వముఖ్యః,
అసహతసామ్యత్వప్రభృతయః, బ్రహ్మైకాంతాః- బ్రహ్మమాత్రనిష్ఠా,
సత్యసంకల్పతాంతాః- సత్యసంకల్పత్వపర్యంతాః, ధర్మాః- గుణాః,
గీతాహి- కీర్తితాహిత్యధః;

హేత్యుత్తరమాహ- ఏషమితి- అథయథాహేతివాక్యే- అథయథాహే
త్యాసమనువిద్యప్రజన్యైతాంశ్చసత్యాకామా- తేహంసవేషులో
కేషుకామచారో భవతీత్యాదికే యంకామంకామయతేసోస్యసంకల్ప
దేవసముత్పత్తి ఇత్యన్తేవాక్యే, దహరాకాశవేదినిపుంస- దహరాకా
శోసాసకపురుషే, గీతా- కీర్తితా, సత్సంకల్పస్య- సత్యసంకల్పస్య,

అవాప్తిః- (ప్రాప్తిః వనం సంప్రాప్తం దహరం బ్రహ్మకథయతీత్యన్వయః, దహరస్య భూతాకాశస్య వ్యవచ్ఛేదకం హేత్వస్త రమాహ- యావా స్వేతి- యావాన్వత్పాదివాక్యే- (యావాన్వాఅయమాకాశస్తావానే షోస్తహ్మకథయతీత్యాశః) ఇత్యాదివాక్యే, శ్రుతమ్, ఇదముపమానో పమేయత్వమ్- అయముపమానోపమేయభావః, అస్మిన్- దహరాకా శే, భూతాకాశత్వయోగమ్- భూతాకాశత్వాన్వయమ్, పరిహరతి- ప్రత్యాచక్షే, ఏకస్మైవోపమానోప మేయత్వసంభవాదితిభావః; తతో పి- తస్మాదపి హేతోః, ఏషః- దహరాకాశః, బ్రహ్మ- పరంబ్రహ్మ, నాన్యః- భూతాకాశోనభవతీత్యర్థః

భూతకాశేపిహృదయప్రదేశోపాధికత్వనిబన్ధనం బాహ్యకాశో పమేయత్వం సంభవతీత్యాశక్త్యుపరిహరతి- భూతాకాశేపీతి- హృదు పధికే- హృదయరూపోపాధ్యవచ్ఛిన్నే, ఇహభూతాకాశేపి, ఏతదుక్తో పమేయత్వమ్- యావాన్వాఅయమాకాశ ఇత్యాదినా ఉక్తంబాహ్యకా శోపమేయత్వమేతత్, యుక్తంచేత్ - యుక్తమితిచేదిత్యర్థః; పరిహ రతి - తహితి - తహి - తథానతీ, అల్పదేశేషహ - హృదయరూ పాల్పప్రదేశో వచ్ఛిన్నే అస్మిన్ భూతాకాశే, ద్విముఖసకలలోకాశ్ర యతోవ్యక్తిబాధః - ఉభేతస్మిద్భ్యావాప్యధివీ అస్తరేవమాహితే ఇత్యా దివాక్య మస్మిన్ ద్విపృథివ్యాది సకలలోకాశ్రయత్వ ప్రతిపాదకంబాధి తంస్యాదిత్యర్థః. అల్పప్రదేశోవచ్ఛిన్నే అస్తిమహాతాం ద్వ్యపృథివ్యా దిలోకానామాశ్రయత్వానుపపత్తైతితిభావః, న్యూనపరిమాణస్యేవలధిక పరిమాణస్యాపి సమభ్యనుపతిమాణైః సాధమ్యం యుక్తమితిచోదయ

తి-జ్యాయానిత్యాది నేతి-త్వస్మ తేపి-దహరాకాశస్య బ్రహ్మత్వవాదినస్తవ
మతేపి, జ్యాయానిత్యాదినా - జ్యాయాన్ పృథివ్యాజ్యాయానస్త రిక్షాది
త్యాదివాక్యేన, ఉక్తే-ప్రతిపాదితే, సకలాజ్ఞాయసి-సవస్మాన్మహతి,
భగవతి - బ్రహ్మణి, ఇహ - యావానిత్యాదివాక్యే, అభిహితమ్ -
కీర్తితమ్, ఇదంభూతాకాశోప మేయత్వమ్, నయ్యుక్తమితి చేదిత్యన్వ
యః, పరమమహతోబ్రహ్మణోఽల్ప మహతాభూతాకాశేన సామ్య
యోగాదితిభావః. అన్యూనపరిమాణత్వ మాత్రం సాధమ్యమితిపరి
హరతి - నేతి.

అన్యూనత్వమాత్రేణసామ్య ప్రతిపాదనం లోకేదృష్టమిత్యాహ.
కృష్ణాతి - అతివేగే - తుణమాత్రేణనేక యోజనదూరగమనోపయోగ
వేగశాలిని, సనితరి - సూర్యే, దృష్టశృంగద్గచ్ఛతీతిప్రయోగః, తద్గతా-
సూర్యగతౌ, యథా, మాన్ద్యవ్యావృత్తిమాత్రమ్ - మాన్ద్యనివృత్తి
మాత్రమ్, కథయతి - ప్రతిపాదయతి, నహ్యల్పవేగస్యశరస్య అతివేగస్య
సవితుశ్చ సవాత్మనాసామ్యం సంభవతీతిభావః; తద్వదేవ - తద్దేవ,
యావానిత్యాదివాక్యమ్ - యావాన్వాఅయమాకాశ ఇత్యాదివాక్య
మ్, అస్మిన్ - దహరాకాశే, ఇహ, హృది - హృదయే - స్థితత్వప్ర
యుక్తమ్ - స్థితిప్రయుక్తమ్, అబ్బుత్వమాత్రమ్ - అల్పపరిమాణత్వమా
త్రమ్, పరిహరతి - వ్యాసతకయతి, మాత్రశబ్దేనాభి ప్రేతాథమా
హ - పరిహరతీతి, తత్ బాహ్యభూతాత్ బాహ్యకాశాత్ మహత్త్వం
నపరిహరతీత్యన్వయః ॥

ఏష ఆత్మే త్యాదివాక్యే ఏష ఇత్యనేన దహరాకాశో యజ్ఞనిర్దిష్టస్యాత్, తహి తన్నిష్ఠైహేతుభిః పరమాత్మా సాధారణగుడైర్దహరాకాశస్య బ్రహ్మత్వనిశ్చయస్యాత్, నాయందహరాకాశః ఏష ఇత్యనేన నిశ్చయతే, తస్మిన్యదస్తదవ్వేష్టస్యమితివాక్యేన తస్యా న్వేష్టవ్యాస్తరాన్వయ ప్రతిపాదనాత్, పరమాత్మైవహి సవత్రముముక్షుభిరన్విష్యతే, నతుతదన్యః కోపీత్యాశంకతే - వాక్యకృతి - నను, ఏష ఆత్మేతీహవాక్యే - (ఏష ఆత్మైవపహతపాస్లా,) ఇత్యాదౌవాక్యే, అయందహరః - దహరాకాశోయమ్ నౌపదిష్టః - నప్రతిపాదితః, కుత ఇత్యత్రాహ - యత ఇతి - యతః యస్మాద్ధేతోః; అస్మిన్ - దహరాకాశే, అవ్వేష్టస్యమ్ - జ్ఞాన్యమ్, ప్రతీతమ్ - తస్మిన్యదస్తదవ్వేష్టస్యమితివాక్యేన ప్రతిపన్నమ్ దహరాకాశస్య అవ్వేష్టవ్యాంతరవత్ప్రతిపాదనమాత్రాత్తస్య ఏష ఆత్మేత్యత్ర ప్రతిపాదనంకుతోన భవతీత్యత్రాహ - నహితి - పరమపురుషాదన్యత్, అన్వేష్యమ్ - జ్ఞాన్యమ్, సాస్తిహిత్యన్వయః, ఏష ఆత్మేతి వాక్యస్య పరమాత్మ పరత్వాత్, పరమాత్మనశ్చాన్వేష్యాంతరాభావాదన్వేష్యాంతరోపేత దహరాకాశవరత్వచుస్యశాక్యస్య నసంభవతీతి భావః; పరిహరతి స్యాదేవమితి - నిగమవచః - వేదవాక్యమ్, దహరాకాశమ్ - దహరాకాశమ్, అస్మిన్స్తస్థస్థావేద్యంచాపి - దహరాకాశాంత్యంతం తస్మిన్యదస్తదవ్వేష్టస్యమ్, ఇత్యనేనౌక్తం వేద్యంచాపి, నన్యభాంక్ష్యద్యది - నన్యచేచయద్యది, ఏవంస్యాత్ - అన్వేష్యా శ్రయస్య భూతాకాశత్వంస్యాత్, ఇదముభయందహరంతదస్తస్థితం చేత్యుభయమ్, తత్ - నిగమవచః స్ఫుటం వ్యభాం

క్షీతో - వ్యవేచయతో, అయమభిప్రాయః, దహరస్య పరమాత్మత్వం
తదంతస్థితస్య అనేవప్యస్య పరమాత్మగుణత్వం చయదిచిచమచసాసనిశ్చీ
యతే, తదా, దహరాకాశాంత స్థితస్య అనేవప్యస్య పరమాత్మత్వం
తదాశ్రయస్య చదహరాకాశస్య 'ఘౌతాకాశత్వం శంకితుంశక్యమ్,
నైవమ్- తయోనిగమచచనై వతథాత్వేన నిశ్చయాదితి, నిగమచచసా
తద్వివేచన ప్రకారమేవాహ - తథాహీతి —

అథయదితి - (అథయదిగంబ్రహ్మపుణేదహరం పుంశరీకంవేశ్య
దహరోఽస్మిన్నంతర ఆకాశస్తస్మిన్యపస్తైస్తవస్వేష్ట్యమ్) ఇతివాక్యే,
ఉపాసకస్యదేహం, ప్రత్యాసన్నస్య - ఉపాసకానుగ్రహభాగం సన్నిహి
తస్య, అస్యబ్రహ్మణోనగరమ్ - ఏతస్య పరబ్రహ్మణోనగరత్వేన, అభి
ధాయ - బ్రహ్మపురశబ్దేన ప్రతిపాద్య, ఇదందహరమ్ - సూక్ష్మమ్,
హృదబ్జమ్ - హృదయపుండరీకమ్, అస్య - బ్రహ్మణః, వేశ్య - గృహ
త్వేన, కీర్తయిత్వా - దహరంపుండరీకమిత్యనేన ప్రతిపాద్య, తస్మిన్-
హృదయపుండరీకేస్థితమ్, పరబ్రహ్మహృదమ్, దహరమాకాశమపి, ఉక్త్యా
దహరోఽస్మిన్నంతర ఆకాశస్యనేనప్రతిపాద్య, తదంతః - తస్యదహ
రాకాశస్యాంతరవిద్యమానాన్, వేద్యాన్, అపాప్నోత్వాదీన్ - అపహత
పాపృత్వ ప్రభృతీన్, సత్యసంకల్పతాన్తాన్ - సత్యసంకల్పత్వే పర్యం
తాన్, గుణాన్, కథయతి - తస్మిన్యదంతస్త దన్వేష్ట్యవిత్వనేన ప్రతి
పాదయతీత్యర్థః.

నను ఆకాశశబ్దవాచ్యస్య గుణిత్వేన తస్యధ్యయత్వం వక్ష

వ్యమ్, తేనపినాగుణధ్యానాయోగాత్, తచ్చబ్రహ్మ 'తదస్తవతి' షర
త్వాన్నాకాశాభిధాయత్వమ్, గుణినోధ్యయన్వే కథితేగుణానాంధ్యే
యత్వపథః సిద్ధంస్యాత్, నతుగుణానాంధ్యయన్వే కథితేగుణినోఽ
స్తభావః, అతోఽనేప్తవ్య పదంగుణిపరమ్, నతుగుణపరమిత్యత్రత
చ్చబ్రహ్మవోభయపరామర్శిత్యాహ-దహ్రాంచేతి - తస్మిన్నిత్యాదివాక్యం-
తస్మిన్యదస్తదదస్తేప్తవ్యం తద్వావిజ్ఞాసితవ్య మిత్యాదివాక్యమ్, అ
స్మాత్తచ్చబ్రహ్మ - దహరోస్మిన్నస్తవతాశస్తస్మిన్యదస్తదస్తేప్తవ్యమి
త్యత్ర శూయమాణాత్తచ్చబ్రాత్, దహ్రాంచ అంతస్థితంచ ద్వయమపి
పరామృత్య తదుభయంచ అస్యముముక్షోపేద్యవదతీత్యన్వయః, నను
యచ్చబ్రహ్మనిదీప్తంహితచ్చబ్రేన పరామృత్యతే, యచ్చబ్రహ్మస్తవతి
పరః, నాకాశపరః, తత్కథముభయపరామర్శిత్యం తచ్చబ్రహ్మేతి శంకా
యామస్య వాక్యస్య పరోక్తాథః షరత్వంచపుదన్య తచ్చబ్రహ్మభ
యపరామర్శిత్యమాహ - దహ్రా ఇతి - స్పష్టాథః, అథయతిదమిత్యా
ది వాక్యే, యచ్చబ్రహ్మ ప్రథమాపాతస్య దహరోస్మిన్నంతర ఆకాశ
ఇత్యత్రాపి లింగవ్యత్యయేనానుషజ్ఞా దాకాశస్యాపి యచ్చబ్రహ్మపాత
త్వేన తచ్చబ్రహ్మ తస్మాపి పరామర్శిత్యానానుషజ్ఞ ఇతి భావః, తస్మిన్య
దంతరితి వాక్యస్య తస్మిన్దహర పుండరీకేవేశ్మని యదస్తగతం దహ
రాకాశాఖ్యం వస్తతదస్తేప్తవ్యమితి పరోక్తాథేనానుషజ్ఞః, యదిదం
దహరంపుండరీకంవేశ్మ తస్మిన్దహరాకాశఇతి దహరాకాశస్య పుండ
రీకవేశ్మాధారకత్వస్య ఉక్తత్వాత్ పునరపి తస్మిన్యదంతరిత్యాకా
శస్య పుండరీకవేశ్మాధారకత్వధనవైయధ్యంస్యాదితి, తస్మిన్యదంతరితి

గుణవిషయ త్వేషననైయథ్యం, పూర్వమనుక్తత్వాత్, అతోఽపేక్షి
 తవిధారనపేక్షిత విధానంబుబలం, తస్మిన్యదంతస్త దన్వేష్టవ్యమితి
 వాక్యే పుల్లిజనపుంసకలింగయోయోచ్ఛబ్దయోస్త్యదాదీని సర్వైని
 త్యుత్తేకశేషః, సపుంసకవనపుంసకే నైకవచ్ఛాస్యాన్యతరస్యమితి స
 పుంసకాంతత్వమేక వచనాంతత్వంచ, విపక్షితాధాన్య ప్రామాణికత్వే
 సిద్ధహి క్లిప్తనివాహాశ్రయణ ముపపద్యతే తస్మాద్దహరాకాశస్యపర
 బ్రహ్మత్వే తదస్తవతిఽనౌ గుణజాతత్వే తయోనిష్పత్త్యత్వేచ ప్ర
 మాణాంవక్తవ్యమితిపృచ్ఛతి - బ్రహ్మత్వమితి - ప్రోక్తవాక్యే అధయ
 దిదమిత్యాదివాక్యే, ఇహదహరే - దహరాకాశే, బ్రహ్మత్వం - బ్రహ్మ
 రూపత్వం, తచంతస్థితే - దహరాకాశాంతస్థితే, తద్గుణత్వం - బ్రహ్మ
 గుణత్వం, తచ్ఛబ్దాత్ - తస్మిన్యదస్తదవక్తవ్య మితివాక్యస్థాత్తచ్ఛ
 బ్దాత్, బ్రహ్మ, తత్త్వంగుణమపిచ - బ్రహ్మస్వంగుణమపిచ, పరామృశ్య-
 ప్రతిపాద్య, అస్య - బ్రహ్మణస్తద్గుణస్యచ, జ్ఞాన్యతా - వేద్యతా, పో
 క్తేత్యథః - ప్రతిపాదితేత్యర్థః, కథంవా - కేనప్రమాణేన, ప్రవిదితఇతి
 చేత్ - నిశ్చిత ఇతిచేదితిప్రశ్నః, ఉత్తరంవక్తి - ఉత్తరఽఽతి - ఉత్త
 రత్ర - ఉపరి, అత్రస్థైః - ఏతత్ప్రకరణస్థైః, ఉక్తవాక్యేరేవ విజ్ఞాయ
 తిఇతి, తదిదంసావశానం శ్రూయతామిత్యన్వయః, యద్యపి అథయ ఇ
 హాత్మానమనువిద్య ప్రజప్తేతాశ్చసత్త్వా కామానితి వాక్యమేవా
 త్ర పరమాత్మన స్తదంతర్వర్తిగుణానాంచ వేద్యత్వపరమితి
 తదేవౌ దాహతావ్యం, తథాపి, దహర ప్రకరణ విచ్ఛేదోనా
 స్తీతి ప్రతిపాదనాయ యావా నిత్యాదివాక్యాన్యపుదాహృత్య

తదథాః ప్రతిపాద్యస్తే, యావానితి - యావానిత్యాదివాక్యే—
 యావాన్వా అయమాకాశస్తావానేషాన్త హ్మకాయతకాశాత్వాది
 వాక్యే, ఇహ దహరే, దహరాకాశే, మహత్తాతిరేకమ్ - మహత్తాతి
 శయమ్, ప్రకీత్య - ప్రతిపాద్య, తస్యవాక్యస్య బాహ్యభూతాకాశా
 పేక్షయామహత్త్వ ప్రతిపాదనపరత్వా దుక్తాథాబోధకత్వమ్ - ఉభేఽ
 స్మిన్నిత్యుపాత్తేవచసి - (ఉభేఽస్మిన్ద్యువాపృథివీ అన్తరేవసమాహితే
 ఉభావగ్నిశ్చ వాయుశ్చసూర్యాచంద్రమసాపుభౌ) ఇత్యధీతేవాక్యే, సక
 లలోకాశ్రయత్వమ్ - సకలలోకాధారత్వమ్, విధాయ - ఉక్త్వా,
 యచ్చాస్యేతివాక్యే - (యచ్చాస్యేహస్తియచ్చనాస్తి సవంతదస్మిన్
 త్సమాహితం సవేకామాస్సమాహితాః) ఇతివాక్యే, నిరతిశయమ
 స్తోభోగ్యతాం, కీతయిత్వా - ప్రతిపాద్యేత్యథాః; అస్మిన్వాక్యేయ
 చ్చాస్యేహస్తిత్వేన - అస్యోపాసకస్య ఇహలోకే యద్భోగ్యజాతమస్తి
 త్యుక్త్వా యచ్చనాస్తిత్వేన యద్భోగ్యజాతమస్యోపాసకస్య ఇహలో
 కేనాస్తి, కిన్తుమనోరథవధమిత్యుక్త్వా సవంతదస్మిన్సమాహిత మిత్య
 నేన సవంతదోగ్య జాతమస్తిదహరాకాశే స్థాపితమిత్యుక్త్వా అస్య
 వాక్యస్య నిరతిశయభోగ్యతా పరత్వమ్. (సజీర్వతినహస్యతే, ఇతివాక్యే
 నాథాసద్ధమాకారమాహ - జీరాః ఇతి - దేహే, జీర్ణే - జరయా
 శిథిలే, నష్టే - ధ్వస్తే, హదకాశే - హృదయావచ్చిన్నదహరా
 కాశే, వికృతివిరహితామ్ - వికారరాహిత్యమ్, ఉక్త్వా - ప్రతిపాద్య,
 ఏతత్సత్యమిత్యాదికవచసి ఏతత్సత్యంబ్రహ్మపురమితివాక్యే, సవన్యభూ
 మిమ్ - సవావాసభూమిమ్, అతఏవపురమ్ - నగరమ్, ప్రోచ్య -

స్రగీత్యై, అస్మిన్నిత్యత్ర - అస్మిన్ కామాస్సమాహితా ఇతివాక్యే
 దహ్రా ఆకాశే - దహరాకాశే, కామ్యా-కామనావిషయీధూతా,
 సకలగుణగర్భా, అయంచకామాత్మస్యాథా; ఉక్తా - ప్రతిపాద్య
 ఏష ఇత్యాదికవచసి - (ఏష ఆత్మావిజరోవిమృత్యు విశోకోవిజిఘ్నోఽ
 విపానస్సత్యకామస్సత్య సంకల్పః) ఇతివాక్యే, ఆశ్మత్వమ్, సత్యసంకల్ప
 తానా - సత్యసంకల్పత్వవ్యనా గుణాంశోఽస్మాన్ ఇత్యుక్తేవ్యత్య
 త్యస్యానుషణ్ణేణాన్వయః, అస్మిన్ యథేత్యాదికవచసి - యథాప్యేవేహ
 ప్రజాఅన్వావిశస్తీత్యా రభ్యోక్తేవాక్యే, ప్రోక్తానష్టేగుణా, దహర
 మయమేనమాత్మానంచ, అవిమషి - అజానతి, అన్యదోభ్యంతప్రాప్తం
 కర్మాచరతిపురుషే, అనిత్యంఫలమ్, అకామప్రచారమ్ - యథాకా
 మప్రచార రాహిత్యమ్, సంకీర్త్య - ప్రతిపాద్య, తథా, అథయఇతి -
 (అథయఇహాత్మానమను విద్యవజక్తేతాంశ్చ సత్యాకామా) ఇతి
 వాక్యే, ఆష్టేగుణా - ప్రోక్తానష్టేగుణా, తద్యుతమాత్మానంచ -
 తద్యుక్తమాత్మానంచ, జానతామ్ - లోకేనవక్ష్యే, కామచారః -
 యథాకామప్రచారః - కథిణః, ఇయంప్రతిహతి రహితాసత్యసంకల్పతా
 చ, తస్యైవభగవతః ప్రసాదాత్ - అనుగ్రహాత్, ఉపదిష్టేత్యన్వయః,
 అనేనశ్రుత్యథోపన్యాసేన పూర్వప్రస్తుతశబ్దాయాః పరిపూతత్వం
 దశాయతి - దహరఇతి తతః తస్మాత్, ఇహ - అస్మివాక్యే, దహరః -
 దహర శబ్దవాద్యః, బ్రహ్మ - పరంబ్రహ్మైవ, తత్త్వాః - తస్మిన్
 దస్తరిత్యనేనోపైస్తవస్తస్మా, గుణాత్మథోనిశ్చీయతే, తద్వయమ
 పి—దహరాకాశః తదస్తస్థగుణజాతఞ్చాత్మథా ద్వయమపి, అనేవ్యప్య

మితి - అన్వేష్టవ్యమితి, ఏషాఽథశ్చనిశ్చీయత ఇత్యనుషజ్ఞేతాన్వయః;
 నను ఉపక్రమానుగుణముపసంహారో వణానీయః, తత్కథముపసంహా
 రానుగుణము పక్రమాథావణానమితిచేన్న, ఉపక్రమావగతస్య తదస్త
 వాతిఃసోన్వేష్ట వ్యవస్థబాధకాభావాత్, ఉపసంహారగతస్య ఆత్మ
 సోఽన్వేష్టస్యచ్యవస్థ ఉక్రమేవిసక్షితత్వ మాత్రంహ్యుక్తమ్, ననుఉప
 క్రమవాక్య మంతవతిఃన ఏవాన్వేష్టవ్యపరంస్యాత్, అస్మిన్సోఽన్వేష్ట
 వ్యవస్థంతు ఉపసంహారగతవాక్యాదేవ అవగతంస్యాత్, కింక్లిష్టనివా
 హేణేతిచేన్న, ఫలవాక్యగతో పాసనానువాదస్య పురోవాదస్యచవకరూ
 పతాయా అవశ్యాభ్యుపగస్తవ్యత్వాత్, నహ్యప్రాప్తగుణ్యపాసనమనూ
 దితుంశక్యమ్, నచ అథయశ్చహత్తాన మితివాక్యం విశిష్టవిధిపరమ్,
 గుణాంశస్యప్రాప్తత్వాత్, నాపిగుణానువాదేన గుణ్యపాసనవిధాయ
 కమ్, ఉభయాను వాదేఃఫలప్రతిపాదన పరత్వాత్, ఆతోప్రాప్తస్యా
 నువాదాయోగాత్ ఫలవాక్యానూదితస్య గుణ్యపాసనస్య గుణోపాస
 నస్యచ తదన్వేష్టవ్యమితివాక్యేనైవ విహితత్వమవశ్యాభ్యుపగస్తవ్యమితి
 దవారాకాశ గుణాష్టకయో రుభయోరప్యపాసనం తదన్వేష్టవ్యమితి
 విహితమ్, అథ అస్తవతిః కామత్వంసంప్రదాయతో ద్రవ్యతి -
 తస్మిన్నిత్యాదితే - వాక్యకారోపి, తస్మిన్నిత్యాదినా - తస్మిన్యద
 స్తరితి కామవ్యవదేశ ఇత్యాదినా, తమిమమథాం ద్రవ్యతీత్యన్వ
 యః, సూత్రాథాముపసంహారతి - తస్మాదితి - తస్మాత్ —, ప్రోది
 తేభ్యః - ప్రోక్తేభ్యః, హేతుభ్యః—, ఇహ - అస్మిన్వాక్యే, దవారః -

దహరశబ్దవాచ్యః, పరంబ్రహ్మ, భూతభేదః - భూతాకాశః, నౌ -
సత్యధః,

(నూ) * గతిశబ్దార్థ్యాం తథాహిదృష్టం లింగంచ 1-3-14.

(శ్రీ) ఇతశ్చదహరాకాశః పరంబ్రహ్మ, “తద్యథాహిరణ్య నిధి
న్నిహితమక్షేత్రజ్ఞా ఉపయ్యపరి సంచరన్తౌనవిందేయ రేవమేవ మాస్స
ర్వాః ప్రజా అహరహర్గచ్ఛన్త్య ఏతంబ్రహ్మలోకం నవిద్వన్త్యస్మతేనహి
ప్రత్యుధాః, ఇతి ఏతమితి ప్రకృతందహరాకాశన్నిర్దిశ్యతత్రాహరహ
స్సర్వేషాం క్షేత్రజ్ఞానాం గమనం గంతవ్యస్యతస్య దహరాకాశస్య బ్ర
హ్మలోకశబ్దవిద్వేదశ్చ దహరాకాశస్య పరబ్రహ్మతాంగమయతః, కథమన
యోరస్య పరబ్రహ్మత్వ సాధకత్వమిత్యత ఆవా, తథాహిదృష్టమితి, ప
రస్మిన్బ్రహ్మణి సర్వేషాం క్షేత్రజ్ఞానామహరహస్సస్థుప్తికాలే గమ
నమన్యత్రాఽభిధీయమానం దృష్టం, “ఏవమేవ ఖలు సోమ్యమాస్సర్వాః
ప్రజాస్సతి సంపద్యన్విదుస్సతి సంపత్స్యామహ ఇతి, ఇతి “సతఆగమ్య
నవిదుస్సత ఆగచ్ఛామహ ఇతి, ఇతిచ, తథాబ్రహ్మలోకశబ్దశ్చ పరస్మి
న్బ్రహ్మణిదృష్టః, “ఏవబ్రహ్మలోక స్సమాజితి హివాచ, ఇతి,
మాభూదన్యత్ర బ్రహ్మణి గమనదర్శనం, ఏతదేవతు దహరాకాశే స
ర్వేషాంక్షేత్రజ్ఞానాం ప్రలయకాల ఇవనిరన్తర్నిఖిలముఖానాం స్థుప్తి
కాలేఽవస్థానంశూయమాణమస్య పరబ్రహ్మత్వేవర్యాప్తం లింగం,
తథా—బ్రహ్మలోకశబ్దశ్చ సమానాధికరణవృత్త్యా అస్మిద్దహరాకాశే
ప్రయుజ్యమానోఽస్య బ్రహ్మత్వేప్రయోగాంతర నిరపేక్షంపర్యాప్తం

లింగమిత్యాహ, లింగంచేతి - నిషాదస్థపతి న్యాయాచ్చ షష్ఠీ సమాసా త్సమానాధికరణ సమాసోన్యాయ్యః.

అథ వా అహరహర్గచ్ఛన్త్యః ఇతి, ననుషుప్తి విషయంగమన ముచ్యతే, అపిత్యంతరాత్మ త్వేన సర్వదా వర్తమానస్య దహరాకాశ స్య పరమపురుషార్థభూతస్య ఉపద్యుపర్యహరహర్గచ్ఛన్త్యః సర్వస్మై న్నామై వర్తమానాస్త మజానత్యస్తం నవిస్తన్తి, నలభన్తై, యథాహిరణ్యనిధినిహితం తత్త్వానమజానానాస్తదుపతి సర్వదావర్తమానా అపి నలభన్తై తద్వదిత్యర్థః, కేయమేవమంతకాత్మ త్వేన నిశ్చితస్య దహరా కాశస్యోపరితస్మియమితానాం సర్వాసాం ప్రజానామజానతీనాం సర్వ దాగతిరస్య దహరాకాశస్య పరబ్రహ్మతాం గమయతి, తథావ్యాత్ర పరస్యబ్రహ్మణోంతరాత్మతయాఽవస్థితస్య స్వనియాఘ్యాభిస్సవస్త్రిస్వ ర్తమానాభిః ప్రజాభిరవేదనం దృష్టం, యథా అంశర్యామి బ్రాహ్మణే "యత్రాత్మ నితీష్ఠన్నాత్మ నూంతరోయమాత్మానవేదయిష్యాత్మా శరీరం య తత్త్వానమంతరోయమయతి, ఇతి, అదృష్టోద్రష్టా అశ్రుతశ్చోతా ఇతిచ, మాభూదన్యత్రదర్శనం స్వయమేవత్వయం నిధిదృష్టాంతాఽవగత పరమ పురుషార్థభూతస్యాఽస్యహృదయస్థస్యోపరి తదాధారతయాఽహరహ సర్వదా సర్వాసాం ప్రజానామజానతీనాంగతి రస్యపరబ్రహ్మత్వేపర్యా స్తంలింగం,

(శ్లో) బ్రహ్మత్వంత ద్యుభత్యాదికగిరిదహరే ప్రత్య
హంయానమేషాం క్షేత్రజ్ఞానామధీతంకథయతి కథితా

బహ్మహోకాభిధాద | దృష్టంహ్యన్యత్రతేషాం గమన
మిసాపరబ్రహ్మణి స్వాపకాలేవాక్యే స్థిన్నేవమేవేత్య
విచితదభిధాత్రైష ఇత్యాదినాక్యే ||

మాభూదన్యత్రతద్దశణ మహదహరేస్వాపకాలే ప్రతి
ష్ఠాత్మత్రజ్ఞానాంతు లిజ్గంప్రళయభవభవేదన్య పర్యాప్త
మేషా | శబ్దశబ్దహోకేత్యయమిహతు సమానాధి
కృత్యాప్రయక్తో లిజ్గంపర్యాప్తమస్మిన్నుచిత ఇహస
మానాధి కృత్యాసమాసః ||

యద్వాసామస్తికన్నోగమనమిహమతం సవత్థావత్
మానై దహ్రాకాశే వృషభాన్ స్థితిరుపరిమతా ప్రోక్త
దృష్టాస్తభూత్మా || నేయంవృత్తిస్థితస్యో పరిఖలుదహ
రస్యాంతరాజ్యైవతాం చాజానస్తీనాం ప్రజానాంగ
మయతి దహరస్యాస్యతు బ్రహ్మభావమ్ ||

దృష్టంహ్యన్యత్రచావే దనముపరి పరబ్రహ్మహోవత్తమా
నైజీవై రెతన్నియామ్యై య ఇతితు వచనేన్తయ
మబ్రాహ్మణేస్మిన్ | మాభూదన్యత్ర తద్దశణముపరి
హృదిప్రత్యహం జీవవగ్దైజానత్యస్మిన్స్తు వృత్తిస్సవి
యమిహతుభవేల్లింగమన్యాసపేక్షమ్ ||

(అవ) దహరాకాశస్య బ్రహ్మత్వే హేత్వస్తరమాహ -
బ్రహ్మత్వమితి.

(టీ) తద్యథేత్యాదికగిరి - తద్యథాహిరణ్యనిధి ని హితమక్షే
త్రజ్ఞాఉపర్యుపరిసంచ రన్తానవిద్దేయరేవ మేవేమాస్సవాః ప్రజాలహ
రహగచ్ఛన్త్య ఏతంబ్రహ్మలోకంనవిన్దన్త్యనృతేనహి ప్రహ్యుధాః,
ఇతివాక్యే, దహరే - దహరాకాశే, ఏషామ్ తేత్రజ్ఞానామ్, అధీతమ్ -
కథితమ్, గమనమ్, కథితా - ఉక్తా, బ్రహ్మలోకాభిధాన - బ్రహ్మలోకే
త్వభిధాన, బ్రహ్మత్వమ్, కథయతీత్యన్వయః, చక్షీత్యర్థః, కథమన
యోరస్య బ్రహ్మత్వసాధకత్వమిత్యత్రాహ దృష్టంహీతి - అన్యత్ర, ఏవ
మేవేత్యస్థివాక్యే ఏవమేవఖలుసోమ్యమాస్సవాః ప్రజాస్సత్రిసంప
ద్య నవిదుస్సత్రిసంపత్స్యమహాఇతి సతతగమ్యనవిదుస్సత ఆగచ్ఛమ
హాఇతి, ఇతివాక్యే, స్వాపకాలే, తేషామ్ - తేత్రజ్ఞానామ్, ఇహషర
బ్రహ్మణిగమనం దృష్టంహీత్యన్వయః, బ్రహ్మలోకశబ్దస్య బ్రహ్మసాధక
త్వంకథమిత్యత్రాహ అపిచేతి - అపిచ - కించ, ఏషాత్వాదివాక్యే -
(ఏవబ్రహ్మ లోకస్సమాదితి హూవాచ) ఇత్యాదివాక్యే, అత్ర -
బ్రహ్మణి, తదభిధా - బ్రహ్మలోకేత్వభిధా, దృష్టంహీత్యన్వయః విజ్ఞవిపరి
ణామేనానుషంః; దృష్టాహీత్యర్థః; తేత్రజ్ఞానాంస్వాపకాలే బ్రహ్మణి
గమనస్య అన్యత్రోక్తత్వాదీహదహరేప్రోక్త తేత్రజ్ఞానాంగమనం
బ్రహ్మలోకశబ్దస్య అన్యత్ర బ్రహ్మణిప్రయుక్తత్వా దిహదహరేప్రయు
క్తోబ్రహ్మలోకశబ్దస్య దహరస్య బ్రహ్మత్వంసాధయతీతిభావః.

చిట్టచేతిసూత్రఖణ్డం జీవాదిప్రతిపాదక విపక్షభూతవాక్యేష్వద
 శాసన రూపవ్యతిరేకా ద్ధతిశబ్దయోగసాధ్య సాధకత్వపరంవ్యాచప్తే -
 మాభూదితి - అన్యత్ర - అన్యస్మిన్ప్రమాప్రతిపాదకవాక్యే, తద్దశ-
 నమ్ - బ్రహ్మగోక్షైత్రజ్ఞానాంగమనదశశాసనమ్, మాభూత్ - మాస్తు,
 ఇహదహరే - అస్మిదహరాకాశే, స్వాపకాలే - సుషుప్తికాలే,
 ప్రళయభవ ప్రళయకాలభవ, త్కైత్రజ్ఞానమ్, ఏషాప్రతిష్ఠా - నిరస్త
 నిఖిల దుఃఖతయాఢితి, అన్య - బ్రహ్మత్వస్య పర్యాప్తంలింగమిత్యన్వయః
 శబ్దస్యచ న్యాయవిశేషానుపహితస్య, శ్రుత్యంతరే అన్వయనిరపేక్షం
 సాధ్యసాధకత్వమాహ - శబ్దశ్చేతి - ఇహ - అస్మిదహరే, సమా
 నాధిక్యత్యా - సామానాధికరణ్యేన, ప్రయక్తోబ్రహ్మలోకేత్యయంశబ్ద
 శ్చ, అస్మిక్ - దహరస్యబ్రహ్మత్వే, పర్యాప్తంలింగమ్ - ఇతరనిరపేక్ష
 సాధనమిత్యర్థః సను కథం బ్రహ్మలోకశబ్దస్య సమానాధికరణవృత్తి
 త్వావగతిః వ్యధికరణవృత్తావపి తదేవహిశబ్దస్వరూప మితిజ్ఞానాయాం
 వివక్షితం న్యాయానుగ్రహందశశాసన - ఉచితఇతి - ఇహ అస్మిక్వా
 క్యే, సమాసః - బ్రహ్మలోకఇతిసమాసః, సమానాధిక్యత్యా - సామా
 నాధికరణ్యేన, ఉచితః - యుక్తఇత్యర్థః, నిపాదస్థపతిన్యాయాదితి
 భావః;

గతిశబ్దాభ్యామితిసూత్రస్య యోజనాంతరమాహ- యద్వేతి—
 పూర్వయోజనాయాం దృష్టాంతవ ఉపరిశబ్దాన్వయః, అత్రతు దా
 ష్టాన్తికేవీతివిశేషః, సామన్తికమ్- సుషుప్తికాలీనమ్, గమనమ్- ఇ

హ- ఉపర్యుపరిసంచరన్తగతివాక్యే, నోమతమ్- నాభిప్రేతమ్, తహి-
 తిమభిప్రేతమిత్యత్రాహ- సవదేతి- సవదా సవకాలే, వతమా-
 న- స్థితే, పుమథే- పురుషార్థభూతే, దహకాశే- దహరాకాశశ
 బ్దవాచ్యేబ్రహ్మణి, ఉపరిస్థితి, మతా- అభిప్రేతా, ఏవంవ్యాఖ్యానేనిమి
 త్తమాహ - ప్రోక్తేతి- ప్రోక్తదృష్టాన్తభూమ్న- ఉదాహృతదృష్టా
 న్తమహిమేత్యర్థః, హిరణ్యనిధివ్యాకృతదృష్టాన్తఉక్తః, హిరణ్యని
 ధినిహితం తత్త్వసమజానానాన్తమపరిసవదావతమానాఅపిజనా
 యథానలభన్తేతద్విదితిహిదృష్టాన్తవాక్యార్థః; అస్మిన్పక్షే గతేబ్రహ్
 మ్మాత్వసాధకత్వంకథమిత్యత్రాహ- నేయమితి- అన్తరాత్మేన- అన్త
 రాత్మత్వేన- స్థితస్య, దహరస్య- దహరాకాశస్య, ఉపరి, తామ్- అన్త
 రాత్మతయాస్థితిమ్, అజానస్తీనామ్, ప్రజానామ్, నేయంవృత్తిః, అన్యద
 హరస్యబ్రహ్మభావంగమయతి- జ్ఞాపయతీత్యర్థః,

కథమేవంవిధాయా వృత్తైర్దహరే బ్రహ్మాత్వసాధకత్వమిత్యత్రాహ-
 దృష్టంహీతి-అన్యత్ర, అస్తిన్నన్తయమ్బ్రాహ్మణే-అన్తయామిబ్రా
 హ్మణే, యత్కథితచనే- యలశ్శునితిష్ఠన్నాశ్శమోన్తరోయమాత్మనవేద
 యస్యాత్మాకరీం యత్రాత్మానమన్తరోయమయతీతివాక్యే, పరబ్రహ్మ
 ణఉపరివర్తమానైః, ఏతన్నియాప్యైజేనైః పరబ్రహ్మణోఽవేదనం
 దృష్టమితి పరబ్రహ్మణాత్మస్యానృపంగేతాన్వయః; విజ్ఞం చేతిన్మాత్రఖడ్గ
 స్య పూర్వవదర్థమాహ- మాభూదితి- అన్యత్ర- అన్యస్మిన్వాక్యే,
 తద్దర్శనంమాభూత్- మాస్తు. అజానతి- బ్రహ్మలజానానే, అస్మిన్జీవ

వగే, ప్రత్యహమ్, హృడిపరివృత్తిః-హృదయస్థే దహరాకాశేఉపరి
వృత్తిః, ఇహ- అస్యబ్రహ్మత్వే, స్వయమ్, అన్యానపేక్షమ్- ఇతరానపే
క్షమ్, లిజ్జంభవేత్ - సాధకంభవేదిత్యధః,

(శ్రీ-) (అ-) ఇతశ్చదహరాకాశః పరంబ్రహ్మ

(నూ) * ధృతేశ్చమహిమోస్మాస్మిన్నపలభైః * ౧—౩—౧౫.

(శ్రీ) “ అధయతత్మా,, ఇతిప్రకృతందహరాకాశంనిర్దిశ్య“ససే
తువిధృతిరేషాం లోకానామసంభేదాయ,, ఇత్యస్మిన్జగద్విధరణం
శ్రూయమాణం దహరాకాశస్య పరబ్రహ్మతాంగమయతి, జగద్విధర
ణంహిపరస్యబ్రహ్మణోమహిమా” ఏషసర్వేశ్వర ఏషసర్వభూతాధిపతి
రేషభూతపాల ఏషసేతుర్విధరణ ఏషాంలోకానామసంభేదాయ,, ఇతి“
ఏతస్యవాఅక్షరస్య ప్రశాసనగాగ్రి సూర్యాచంద్రమసానిధృతౌతిష్ఠతః,
ఇత్యాదిభ్యః, సచాయంతస్యపరస్య బ్రహ్మణోధృత్యాభ్యోమహిమా
అస్మిన్దహరాకాశ ఉపలభ్యతే, అతోదహరాకాశః పరంబ్రహ్మ.

(శ్లో) నిర్దిశ్యాకాశమేనంధృతిః హతుస ఇత్యాదినో
క్తాప్రసక్తాస్మాస్మిన్ బ్రహ్మత్వమావేదయతిహిమహిమా
పేయవతు బ్రహ్మణోస్య ॥ ఏవంవక్త్ర్యేషసేతుమేధరణఇతి
చైతస్యవేత్యాదివాక్యం దహరాకాశేసచాలత్యుత ఇహ
తుతతో బ్రహ్మద్రాహ్మనచాన్యః ॥

(అవ) హేత్వస్తరాచ్చ తహరాకాశః పరంబ్రహ్మత్యాహ-
నిదిశ్యేతి,

(టీ) ఏనమాకాశమ్ - అధయత్యేతిప్రకృతం దహరాకాశమ్,
నిదిశ్య- ఇహ- అస్మిన్దహరాకాశే, సత్యత్యాదినా- (సనేతువిధ్య
తిరేషాం లోకానామసంభేదాయ) ఇత్యాదివాక్యేన, ఉక్తాప్రపచ్చస్య
ధృతిః- ధారణమ్, అస్మిన్- దహరాకాశే, బ్రహ్మత్వమ్- బ్రహ్మభావమ్,
ఆవేదయతిహి- జ్ఞాపయతిహిత్యర్థః; కథంప్రపచ్చధారణస్య బ్రహ్మతా
గమకత్వమిత్యత్రాహ- మహిమాహీతి- అస్యబ్రహ్మణః, ఏషమహిమా
హీత్యన్వయః, ప్రపచ్చధారణంమహిమాహీత్యర్థః; జగద్విధరణస్య
బ్రహ్మమహిమత్వం వాక్యాస్తరేణసాధయతి- ఏవంవక్తీతి- ఏషనేతు
విధరణఐతి- ఏతస్యవేత్త్యాదివాక్యంచ- (ఏషనేతువిధరణః; ఏతస్య
వాఅక్షరస్య ప్రశాసనేగాగి) ఇత్యాదివాక్యంచ, ఏవంవక్తి- జగద్విధ
రణం బ్రహ్మమహిమేతివక్తీత్యర్థః; తావతాదహరాకాశస్య బ్రహ్మ
త్వేకిమాయాతమిత్యత్రాహ- దహరాకాశఐతి- ఇహదహరాకాశేవ, స-
జగద్విధరణరూపోమహిమా- ఆలక్యతే- జ్ఞాయతే- తతః- తస్మాద్దేహిః,
వహః- తహరాకాశః; బ్రహ్మ- పరంబ్రహ్మ, అన్యోన, అన్యోనభవ
తీత్యర్థః,

(సూ) * ప్రసిద్ధేశ్య * ౧—౩—౧౬

(శ్రీ) ఆకాశశబ్దస్య వరస్సీబ్రహ్మణిప్రసిద్ధః“ కోహ్యేవాన్యాయా
త్మః ప్రాప్యోత్ యదెషఆకాశఃసంవోనన్యాయాత్, “సర్వాణిహవా

ఇమాంభూతాన్యాకాశాదే వసముత్పద్యంతే, ఇత్యాదిషు అపహతపా
పత్వాదిగుణసనాధాప్రసిద్ధి భూతాకాశప్రసిద్ధే ర్భవీయసీత్యభి
ప్రాయః,

(శ్లో) కోహ్యేవేత్వాదివాక్యే ప్రథితభూపరబ్రహ్మణి
హ్యేషశబ్దస్తస్మాద్భివ్రావనాన్యం కథయతికథితౌత్రై
షఆకాశశబ్దః । భూతాకాశప్రసిద్ధేరియ మపహతపాష్ప
త్వముఖ్యై సనాధాధమై బ్రహ్మాప్రసిద్ధి భవతి
పునరితో జ్యాయసీత్యేషభావః ॥

(అవ) బ్రహ్మప్రసిద్ధేరప్యత్రాకాశ శబ్దస్య బ్రహ్మవాచకత్వ
మిత్యాహ - కోహ్యేవేతి—

(టీ) కోహ్యేవేత్వాదివాక్యే - (కోహ్యేవాన్యాత్మప్రాప్త్యా
త్ యదేషఆకాశ ఆనందోనన్యాత్ * సవాణీహవాఇమాని భూతా
న్యాకాశా దేవసముత్పద్యంతే) ఇత్యాదివాక్యే, ఏషశబ్దః - ఆకాశ
శబ్దః, పరబ్రహ్మణిహిప్రథితః - పరబ్రహ్మణిహిప్రసిద్ధః, తస్మాదత్రకథిత
ఏష ఆకాశశబ్దః, బ్రహ్మైవకథయతినాన్యమిత్యన్వయః; ప్రసిద్ధిప్రాచ
ర్యంభూతాకాశ ఇత్యత్రాహ, భూతాకాశ ప్రసిద్ధేరితి - ఇతోభూతా
కాశప్రసిద్ధేః - ఉక్తభూతాకాశ ప్రసిద్ధ్యేషేయాయ, అపహతపాష్పత్వ
ముఖ్యైర్థమైః - అపహతపాష్పత్వ ప్రభృతిర్థమైః, సవాథా -
సహితా ఇయంబ్రహ్మప్రసిద్ధిః - బ్రహ్మణిప్రసిద్ధిః, జ్యాయసీతి - జలీయ
సీతి, ఏషా భావః - అభిప్రాయః.

(శ్రీ) (అ) ఏసంతావద్దహరా కాశస్యభూతాకాశత్వం ప్రతి
క్షిప్తమ్, అథేదానీందహరాకాశస్య ప్రత్యగాత్మత్వమాశంక్య నిరాక
రణముపక్రమతే.

(సూ) * ఇతరపరామ శాస్త్రఇతి చెన్నాసంభవాత్ * ౧-౩-౧౭.

(శ్రీ) యదుక్తంవాక్య శేషవశాద్దహరాకాశః పరంబ్ర
హ్మైతి, తదయుక్తం, వాక్యశేషేపరస్తాదితరస్య జీవస్యైవసాక్షాత్పరా
మశాత్ “ అథయఏవసంప్రసాదోస్మాచ్ఛరీరాత్పముత్థాయ పరం
జ్యోతి దుపసంపద్యస్తేన రూపేణాభినిష్పద్యతే ఏవఆత్మైతిహేవావాచ
ఏతదమృత మభయమేతద్భ్రష్టా, ఇతి, యద్యపి “ దహరో స్థిర్మంతర
ఆకాశః ” ఇతిహృదయపుండరీకమధ్య వర్తితయోపదిష్టస్యాకాశస్యేవ
మానోపమేయ భావాద్యసంభవా ద్భూతాకాశత్వంసంభవతి తథాపి
వాక్యశేషవశాత్ప్రత్య గాత్మత్వంయు క్తమాశ్రయితుమ్, ఆకాశశబ్దోఽ
విప్రకాశాదియోగాజ్ఞేవవ వర్తితమృత ఇతిచేత్—అత్రోత్తరమ్—
నాసంభవాత్ ఇతి, నాయంజీవః, నహ్య పహతసామ్యత్వాదయోగుణా
జీవే సంభవన్తి.

(శ్లో) భూతాకాశత్వమేవం దహరభహపునః పూర్వ
సూత్రేనిరస్తం జీవాత్మత్వం త్వదానీమిదముపరిని
రాకతు మారభ్యతేత్రాయచ్ఛీక్తం వాక్యశేషాద్దహ
రభహపరం జ్ఞాయతేబ్రహ్మహీతీదం యుక్తన్నాతజీవః
ఖలువచసిపరామృత్యతేఽబ్రహ్మసాక్షాత్ ||

ప్రకాస్తః ప్రాకృషహ్య ధయితిసపవప్రతీతః పర
స్కివాక్యేఽస్కిన్నేష ఇత్యాదిక ఇతిరహరోజీవ ఏవేతి
యుక్తమ్ ! యావానిత్యాదివాక్యేఽను కథితముపమా
నోపమేయత్వ మేతద్యస్యస్యాకాశ ఉక్తేనభవతి భవతి
దంతుజీవేతథాపి॥

ఆకాశోక్తిః ప్రకాశాదిక గుణసహితే జీవవహోపపన్నా
తజ్జీవోవాక్య శేషోదితఇతిరహరోజీవవ వేతిచెన్న॥జీవేఽ
పాప్మత్వముభ్యో దితసకలగుణాసంభవాన్నాత్ర వేద్యో
జీవోబ్రహ్మైవవాక్యే కథితమిహతతో బ్రహ్మదప్రహ
నచాన్యః ॥

(అవ) పూర్వ సూత్రచతుష్టయకృత్యం వదన్నుత్తరేషాంనూ
త్రాణాం కర్తవ్యమూహ భూతాకాశత్వమితి

(టీ) ఏవమ్- ఉక్తప్రకారేణ, ఇహదహరే- దహరాకాశే, భూ
తాకాశత్వమ్- భూతాకాశరూపత్వమ్, పూర్వసూత్రైః- పూర్వాత్తై
స్సూత్రైః, నిరస్తమ్- నిరాకృతమ్, ఇదాన్యమ్, అత్ర- దహరాకాశే,
ఉపరి- ఉపరితనసూత్రైః, ఇరంజీవాత్మత్వమ్, నిరాకర్తుమ్- ఆపాక
తమ్, ఆరభ్యతే- ఉపక్రమ్యతే ఆరభ్యతఇత్యనేన అనంతరసూత్రన్నా
ధికరణాంతరమితిసూచితమ్, అవిచ్ఛేదప్రతీతేః, పూర్వాత్కహేతూనాం
స్వరసతోజీవవ్యావర్తనముత్పేది వత్సయమాణశబ్దప్రతిక్షేపానంతరమేవ
స్వరస్యస్యఅసహేదితత్వస్థితిః, అతోభూతాకాశత్వస్యనిరసనే తాత్పర్య

మితిభావః; అత్రసూత్రేచేదిత్యస్తేనాభిప్రేతాంశశ్చామాహ-యచ్చోక్త
మితి - వాక్యశేషాత్, ఏషత్రా అపహతపాప్తా ఇత్యాదివాక్యశేషాత్
దహరః-దహరశబ్దవాచ్యః, పరంబ్రహ్మహిజ్ఞాయత్యతియచ్చోక్తమ్, ఇద
న్నయుక్తమిత్యన్వయః; కుత ఇత్యత్రాహ - అత్రేతి-అత్రవచసి - అస్మి
వాక్యశేషే, అబ్రహ్మ - బ్రహ్మేతరః, సాక్షాజ్ఞః, ఖలుపరామృత్యుతే,
ఇత్యన్వయః, అబ్రహ్మేత్యనేనసూత్రస్థమితరపదం వివృతంభవతి, సాక్షా
దిత్యన్వయజీవ సంబద్ధినిగద్యాపరామశః, కిన్తుతద్వాచిత్యేనేత్యర్థః;

వాక్యశేషస్యజీవపరామశివత్వం కథమిత్యత్రాహ- ప్రకాస్తఇతి-
ప్రాక్ - పూర్వస్మిన్, అథయఇతి - అథయఏషసంప్రసాదఇత్యాదివాక్యే
సవపహి - జీవపహి, ప్రకాస్తః—, వాక్యశేషస్థస్య 'ఏషఇతిశబ్దస్య
ప్రకాస్తపరా మశివత్వా దధయఏష ఇత్యాదిపూర్వవాక్యేజీవస్యై
వప్రకాస్తశేషన వాక్యశేషస్య జీవపరత్వమితిభావః, తేదిదమాహ-సవ
వేతి - సవ - జీవః, పరస్మిన్ - ఉత్తరస్మిన్, ఏషఇత్యాదికే అస్మిన్
వాక్యే, ప్రతీతఇతి, దహరః - దహరశబ్దవాచ్యః, జీవవేతియుక్తమ్ -
జీవవేత్యుచితమిత్యర్థః; దహరాకాశస్య భూతాకాశత్వపక్షే యావా
న్వత్వాదివాక్యేనోక్త ఉపమానోపమేయ భావ్రానసంభవతీతిదోషో
నసంభవతీత్యాహ - యావానిత్యాది వాక్యఇతి - యావానిత్యాదివా
క్యే - యావాన్వానియమాకాశ ఇత్యాదివాక్యే, అనుకథితమ్ - ఏత
దుపమానోపమేయత్వన్, ఉక్తే, ఆకాశే - భూతాకాశే, యద్యపి
నభవతి - సంభవతి, తథాపి. ఇదమ్ - ఉపమానోపమేయత్వమ్, జీవే
భవతీత్యన్వయః, తత్రవిక్యామపమానోప మేయభావాసంభవేతి అత్ర
భవాత్స సంభవతీతిభావః.

జీవన్ముక్తాధిపత్యాశశబ్ద వాచ్యత్వమిత్యత్రాహ - ఆకాశోఽక్తిరితి.
ఏషా ఆకాశోఽక్తిః, ప్రకాశాదీకగుణసహితేజీవే, ఉపపన్నా - ఉపప
ద్యతే, ఆకాశశబ్దస్య ఆసమన్తాత్మాశతద్వితీ వ్యుత్పత్త్యా ప్రకాశగుణ
విశిష్టపరత్వాత్ ప్రకాశగుణస్యైవ జీవనత్వాద్యాగికవృత్త్యా ఆకాశశబ్ద
ప్రయోగోజీవే ఉపపన్న ఇతిభావః; దహరస్య జీవత్వశక్త్యా నిగమయతి
తదితి - తత్ - తస్మాత్; జీవః, వాక్యశేషాదితద్వితీ - వాక్యశేషప్రతిపా
దితద్వితీ, దహరః - దహరశబ్ద వాచ్యః, జీవవవేతిచేత్ - జీవవేత్త్యాశ
క్త్యా యామిత్యర్థః; పరిహారమాహ, నేతి - కుతద్విత్యత్రాహ - జీవద్వితీ -
జీవే - జీవాత్మని, అపాపృత్వమభ్యోదిత సకలగుణానంభవాత్ - అప
హతపాపృత్వ ప్రభృతీనాం సర్వేషాం కథితానాం గుణానామనంభ
వాత్, అత్ర-అస్మిన్వాక్యే, జీవోనవేద్యః = నప్రతిపాద్యః, (కిన్తు) ఇహ
వాక్యే బ్రహ్మైవ, కథితమ్ - ప్రతిపాదితమ్, తతః - తస్మాత్, దహరః -
దహరః, బ్రహ్మ, నాన్య ఇత్యన్వయః.

(సూ) * ఉత్తరాచ్చేదావిభూతస్వరూపస్తు * ౧—౩—౧౦

(శ్రీ) ఉత్తరాత్ - ప్రజాపతి వాక్యాత్, జీవస్యైవ అపహతపాపృ
త్వాదిగుణయోగోనిశ్చీయత ఇతిచేత్ - ఏతదుక్తంభవతి, ప్రజాపతివాక్యం
జీవపరమేవతథాహి “యతస్మాదపహతపాపృ విభరోవిమృత్యువిశో
కోవిజిఘ్నోఽపి పానస్సత్యకామస్సత్యసంకల్పస్సోన్మేష్ట వ్యస్సవిజిఘ్నాసిత
వ్యస్ససర్వాంశ్చలోకానాం పోతినర్వాంశ్చ కామాన్యస్తమాత్తానమనువి
ద్యవిజానాతి, ఇతి ప్రజాపతివచనమైతిహ్యరూపేణోప శ్రుత్యాన్వేష్యవ్యా

త్వస్వరూపజ్ఞానయా ప్రజాపతిముపసేయమే ముఖవతే ప్రజాపతిజ్ఞాన
 గరితస్వస్మసుఖస్త్వవస్థం జీవాత్మానంశరీరం క్రమేణశుశ్రూషుయో
 గ్యతాపరీచిషిషయోపదిశ్యతత్ర తత్రభోగ్యమపశ్యతేపరిశుద్ధాత్మస్వరూ
 పోపదేశయోగ్యాతస్మైషుఖవతే“ ముఖవన్మత్యకంవాఇదం శరీరమా
 త్తంమృత్యునాతదస్యామృతస్యాశరీరస్యాత్మనోఢిష్ఠానమ్,, ఇతిశరీరస్యా
 ఢిష్ఠానతామాజ్ఞానశ్చాఢిష్ఠాత్మతామశరీరస్యచతస్యా మృతత్వస్వరూప
 తాంచోక్త్వా“సహవై సశరీరస్యసతః ప్రియాప్రియయోరపవాతిరస్తి అశ
 రీరంవాసనస్తంనప్రియాప్రియేన్పశతః,, ఇతికర్మార్థశరీరమోగినస్తద
 సుగుణసుఖదుఃఖభాగిత్వ రూపానధఃతద్విమోక్షేచతదభావమభిధాయ
 “ఏవమేవైవసంప్రసాదోఽస్తాచ్చరీరాత్సముత్థాయపరంజ్యోతిగుహసంపద్య
 స్వేనరూపేణాభినిష్పద్యతే,, ఇతిజీవాత్మనస్స్వరూపమేవ శరీరనియంత్ర
 ముపదిదేశ“ సఉత్తమః పురుషః సతత్రపయేతి జక్షత్క్రిడన్రమమాణః
 స్త్రీభిర్వా యానైర్వా “నోపజనం స్మరన్నిదంశరీరం” ఇతిప్రాప్య
 స్యపరస్య జ్యోతిషః పురుషోత్తమత్వమ్, నిన్వత్త తిరోఘానస్యపరం
 జ్యోతి రుపసంపన్నస్య ప్రత్యగాత్మనో బ్రహ్మలోకే యథేష్టభోగావా
 ప్తి, ప్రియాప్రియాపియుక్తకర్మనిమిత్తశరీరాద్యపురషార్థా ననుసం
 ధానంచాభిధాయ“ సయథాప్రయోగ్య ఆచరణేయుక్తపవమస్మిన్ శరీ
 రేప్రాణోయుక్తః,, ఇతియథోక్తస్వరూపస్యైవసంసార దశాయాంకర్మ
 తంత్రం శరీరయోగం యుగ్యశకటయోగదృష్టాక్తేనాభిధాయ“ అథయ
 త్రైతదాకాశమనువిషణ్ణంచక్షుస్సచాక్షుషః పురుషో దశనాయచక్షుర
 ధయోవేదేదంజఘ్రాణీతి సతత్మాగంధాయఘ్రాణ మధయోవేదేద

మభివ్యాహరాణీతి ఆత్మా అభివ్యాహారాయ వాగధయోవేదేదంశ్చణ
వాసీతిసతత్వా శ్రవణాయశ్రోత్రం— అథయోవేదేదం మన్వాసీతిస
ఆత్మా మనోఽస్యదైవంచక్షుః,, ఇతిచక్షురాదీనాంకరణత్వం యాపాదీ
నాంజ్ఞేయత్వమస్యచక్షాత్వత్వంఽదశ్యతలపచశరీరేంద్రియేభ్యోఽస్యవ్య
తిరేక ముపపాద్య “సవాపచపతేనఽవ్యేచచక్షుషా మనసైతాకామాన్మ
శ్యసమతేయఽలేబ్రహ్మలోకే,, ఇతితస్యైవ విధూతకర్మనిమిత్తశరీరేం
ద్రియస్య మనశ్శబ్దాభిహితేనదివ్యేసస్వాభావికేనజ్ఞానేన సర్వకామానుభవ
ముక్త్యా” తంవాపతందేవా ఆత్మాసముపాసతేతస్మాత్తేషాం సర్వేచలో
కాఅప్రాప్తసర్వేచకామాః,, ఇత్యేవంవిధమాత్మానంజ్ఞానినోజానంతీత్యభి
ధాయ “సర్వాంశ్చలోకానాప్నోతి సర్వాంశ్చకామాన్యస్తమాతానమ
నువిద్య విజానాతీతి హప్రజాపతియవాచ,, ఇత్యేవంవిధమాత్మానం వి
దుమస్సన్కలోక సర్వకామావాప్నోగ్గి పలక్షితంబ్రహ్మనుభవం ఫలమ
భిధాయోపసంహృతమ్, అతస్తత్రాపహతపాశ్చ శ్వాదిగుణోజ్ఞాతవ్యత
యాప్రకాంతా జీవనవేత్యవగతమ్; అతోజీవస్యాపహత పాశ్చత్వా
దయస్సంభవంతి, అతోదహరవాక్యశేషే స్రూయమాణస్య జీవస్యా
పహత పాశ్చత్వాదిగుణసంభవాత్సవచ చహరాకాశఇతినిశ్చయతే, ఇతి
చెత్ ? ఇతి,

సిద్ధాంతః .

తత్రాహ- ఆవిధూతస్వరూపస్త్వితీ, పూర్వకమన్వతతిరోహి
తాపహత పాశ్చత్వాదిగుణకస్వరూపః పశ్చాద్విముక్తకమః బద్ధశ్చ

రాత్నముద్భితః పరంజ్యోతిరుపసంపన్న ఆవిభూతస్వరూపస్సన్నహవ
పాశ్చత్వాదిగుణ విశిష్టస్త్రోత్రప్రజాపతివాక్యేఽభిధీయతే, దహరవాక్యే
త్వతిరోహితస్వభావా పహతపాశ్చత్వాది విశిష్టవచదహరాకాశః ప్రతీ
యతే, ఆవిభూతస్వరూపస్యాపి జీవస్యా సంభావనీయా స్సేతుత్వస
వలోకవిధరణత్వా దయస్సత్వశబ్ద నివచనావగతంచేతనాచేతనయో
నియంత్రత్వం దహరాకాశస్య పరబ్రహ్మతాం సాధయన్తి, సేతు
త్వసర్వలోక విధరణత్వాదయ ఆవిభూతస్వరూపస్యాపి నసంభవన్తీ
తిజగద్వ్యాపారవజ్రమ్, ఇత్యుక్తో పపాదయిష్యామః ౧౮

(శ్లో) ప్రాజాపత్యోత్ర రోక్త్యాకథితగుణ గణాజ్ఞాయ
తేఽస్మింస్తుజీవే ప్రాజాపత్యంయ ఇత్యాదికవచనమి
దంపక్తి జీవంతథాహి । ఇన్ద్రాయాన్త్రై ప్రజాపత్యుది
తమితి యఇత్యాదిచై తిహ్య రూపేణోపశ్రుత్యాగతా
యాత్మమతి మనుషరీతూథం మేతస్యజీవమ్ ॥

బాగ్రత్సప్తాద్వచనా త్రయయితముపదిశ్యాత్తదేహం
క్రమేణజ్ఞాత్వా త్రాదృష్టభోగ్యంత ముదితపరిశుద్ధాత్మ
బోధాధికారమ్ । దేహేమత్యత్స మాత్మాశ్రీతఇద
ముపదిశ్యాత్మ నశ్చామృతత్వం దేహణవేతాత్మనాస్య
ప్రియతదితరయో రక్షతించానుకీర్యా ॥

ఆత్మస్యస్మిక్రప్రియాద్యన్వయ విరహమపిత్యక్త దేహేభి
ధాయా స్థిరసమ్మత్తిం పరజ్యోతిసి వచుషణితః

స్థోత్రస్యాభిధాను । ఆవిభూతస్వరూపం తదనుస
మునితం జక్షుఃక్రీడరాద్యైయోగంచ బ్రహ్మలోకే
స్మృతి మపిచపరిత్యక్త దేహాపికస్య ॥

ఏకంరూపస్యచృత్తి వపుషికటయుగ్యోప మానేనచో
క్త్వాప్రాగస్త్రిక కమతస్త్రైగరణమపిమతేః శ్రోత్రనే
త్రాదిచోక్త్వా । వేద్యంశబ్దాది వేత్తృత్వమపిచకథయి
త్వాత్మనీహం ఏవచ్యాచృత్తి చోపపాద్యాస్య పురభి
హితేభ్యస్తు దేహేద్వియేభ్యః.

ఏకంభూతాత్మవిత్సు ప్రచరణమఖలేష్వేవ లోకేషుకా
మానాస్తి చాప్యేష్వశేషాం వచనవిహితమిత్యాదికే
సంప్రదశ్యే । సవాల్లోకాంశ్చ కామానభజతి. ఈ
విహితానమేవం ప్రకారంజానాతీతి ప్రజాపత్యుదితమి
తికృతో త్రోపసంహార ఏవమ్ ॥

జ్ఞాతప్రొతస్తస్మాత్స్వరూపముఖగుణయుత స్తతజీవఃప్రతీ
తస్తజ్జీవే సంభవంతీహతు కథితగుణాస్తేహ్య పాపత్వ
ముఖ్యాః । జీవోతోవాక్యశేషే శ్రుతవితివహరో చీవవ
వేతిశక్త్యాం ప్రాప్తామేతామ నూద్యస్వయమహతుము
నిస్సీవ్యయ సిద్ధాస్తమాహ ॥

ఆవిభూతస్వరూపస్త్వీతి పునరన్యతాచ్ఛాదితా పాన్మ
తాదిః ప్రాకృత్యాచ్యుక్తబంధః ప్రకృతిజవపునః ప్రోతి

తోజ్యోతిషీతః । సంపద్యా విధావద్భిః పునరిహకథి
తోఽపాపృతాద్యైః ప్రజాపత్యక్తోయక్తోఽనౌఘదా
హరవచసీచానాపృతస్వ స్పభావః ॥

జీవేఽసంభావ నీయాః పునరిహతు సమావిధావత్స్వ
స్వరూపేష్యే తేనీతుత్వగవోఽధరణముఖగుణా బ్రహ్మ
దహ్రాంవదన్తి । యత్సతోక్తేనిఃరుక్త్యాఽవగతనియమ
సంచేత నా చేతనానాంతర్ బ్రహ్మే వేతిదహ్రాం కథయతి
తదిదంసూపపన్నుహిజీవే ॥

ఏతేముక్తే జగద్వ్యాప్తు విరహాయతే సన్దిగమా
నసీహిప్రోక్తేఽథానూత్ర కార్తేజగదధికరణేఽయం
పునస్సోపపత్తిః ।

(అవ) సూత్రేతేజాఖ్యాయ అధామాహ- ప్రాజాపత్యేతి—

(టీ) ప్రాజాపత్యోక్త్యోక్త్యా - అతదహరవిద్యాపకరణే ఉత్త
రత్రత్రాయసూచ ప్రజాపతివాక్యేన, అమండసూత్రస్థాత్తరాచిత్వ
స్మాధాః, కథితగుణగణః- ప్రోక్తాపహతపాపృత్యాది గుణగణః
అస్మిన్జీవే జ్ఞాయతే నిశ్చయతే, ప్రజాపతివాక్యం కీదృశమ్, తస్యజీవే
అపహతపాపృత్యాదిగుణప్రతిపాదకత్వంచకథమిత్యత్రాహ ప్రాజాపత్య
మితిప్రాజాపత్యమ్, ప్రజాపతిప్రోక్తమ్, ఇదంయథిత్యాదికవదనమ్-యత,
త్థాం హతపానం విజరోవిమృత్యువిశోకో విజిఘ్తోఽపి వాజస్పత్య
కాసుస్సత్యసంకల్పఇతి వాక్యమ్, జీవరవక్తి - ప్రతిపాదయతి, కథంతస్యజీవ

ప్రతిపాదకత్వ మిత్యాశక్త్యా యాం తత్ప్రకరణపరిశోధనేన తస్యవాగ్దేహ్య
 రత్వగత్వం నిచ్చేయదిశత్యానం - తథాహితి - ఇరంహి ప్రకరణం ము
 ఆస్మే ద్యావాయం ప్రజాపత్యుక్తమితి ఐతిహ్యరూపేణ త్యా ఆశ్మే
 జ్ఞానయా ప్రజాపతిముపనేకుషే ఇద్వాయ ప్రజాపతేరాత్మోఽదేశ
 పరమిత్యాహ - ఇద్వాచేలి - యత్యాది - యత్యాత్మ్యాదివాగ్దేహ్య,
 ప్రజాపత్యుదితమిత - ప్రజాపతి గాడి క్తమితి, ఐతిహ్యరూపేణ - కణా
 కణికాయా, ఉపశుత్య - మత్వా, ఆశ్మేయతమను - ఆశ్మేవిద్యాను
 దేశ్య, ఆగతాయ - ప్రజాపతేనమిషమాగతాయ, అస్మై ఇద్వాచి
 అస్యచర భక్తిర్దేవ్య ప్రజాపత్యుదితమిత్యగ్రి మేనాన్వయః, విరోధనా
 విప్రజాపతి ముపానదత్, తథాపి ఛాయాపురుషాధిగ మమాగ్ర శృప్త
 తయా సోఽపక్రాంతః, అతస్తస్మై, ఇద్వాచివ ఆధాతత్వబుబుత్స
 యాధిగత సచ్చిద్యత్వాత్తన్నిదేశః, ప్రధమతపనపరిశుష్ఠ జీవాత్మ
 స్వరూపమిద్వాయ కులికనూపదిప్తమ్, జాగ్రత్స విశాన్వనస్థాత్రయ
 యుత బద్ధజీవస్వరూపం కుతఉపదిప్తమిత్యత్రాహ - పరీతూర్థామితి -
 వతస్య - ఇత్తస్య, పరీతూర్థమ్ - పరిశుద్ధజీవాత్మ స్వరూపోపదే
 శౌపయికా ధికారరూపవై రాగ్య పరీతూర్థామిత్యర్థః, జాగ్రత్సవిశాన్వ
 ద్యనస్థాత్రయయుతమ్, ఆత్తదేహమ్ - దేహాయుక్తమ్ జీవమ్ - జీవా
 త్మానమ్, క్రమేణోపదిశ్య - ప్రధమతోజాగ్రదవస్థ మనస్తరస్సప్తావ
 స్థానస్తరం సుషుప్తస్థ మితిక్రమేణో పదిశ్యేత్యర్థః (నాహమ
 త్రభోగ్యంపశ్యామి) ఇతీద్విరచనం హృదినిధాయార్థమాహ - జ్ఞాన్వే
 తి - తమ్ - ఇత్తమ్, అత్ర - అవస్థాత్రయయుతేజవే, అదృష్టభోగ్య
 మ్ - భోగ్యతాపరిజ్ఞానశూన్యమ్, అతపస్ - ఉదితపరిశుద్ధాత్మ బోధాధి

కారమ్ - ఉత్పన్నసరిశుద్ధాత్మబోధౌ పయికనైరాగ్యసూపాధికారవస్త
 మ్ - జ్ఞాత్వా - నిశ్చిత్యేశ్యథః, (మఘవస్మత్యంవా ఇదుశరీరమూ
 త్తౌచ్యుష్యునా) ఇత్యాదిప్రజాపత్యు పదేశస్యాథః మాహ - దేహఇతి
 ఆత్మాశ్రితే - ఆత్మాశ్రితానభూతే, దేహే, ఇదంమత్యేష్యమ్ - మరణన
 మ్కవస్త్యమ్, ఆత్మనః, అవ్యతత్వంచ - మరణరాహిత్యం, ఉపనిషత్
 ఉక్తాన్, (నహనైగళరీరస్యసతః ప్రియాప్రియయోరపహతిరస్తి) ఇతివా
 క్యస్యాథఃమాహ - దేహాపేతఇతి - అన్యదేహాపేతాత్మనః -
 అన్యదేహాయుక్తాత్మనః, ప్రియతదితరయోః - ప్రియాప్రియయోః -
 సుఖదుఃఖయోరతియావత్, అక్షతించ - హానిరాహిత్యంచ, అనకీత్య
 అభిధాయ, (అశరీరంవావస్త మిత్యాదిచాఖ్యస్య ఆధఃమాహ - ఆత్మ
 నీతి - త్యక్తదేహే - అశరీరే, అస్మిన్నాత్మనీ, ప్రియాద్యన్వయవిరహ
 మ్ - సుఖమఖ్యాన్వయరాహిత్యమ్, అభిధాయ - ఉక్తాన్, (నవమేనైష
 సంప్రసాదోఽస్తాచ్చ రీరాత్సముక్తాయ పరంబోధితుపసంపద్య) ఇత్య
 స్యాథఃమాహ - అస్మిన్నితి - ఇహోనవశః - అస్త్యుచ్ఛరీరాత్, ప్రాప్తి
 తన్య - నిగతస్య, అస్త్యే పుజ్యోద్దిషిసంపత్తి మభిధాయేత్యన్వయః,
 (స్వేరూపేతాభిష్యద్యతే) ఇతివాక్యస్యాథఃమాహ - ఆవిభావశన్వ
 రూపితి - ఆవిస్కూతావచాతి పాప్తత్వానివ్వస్వభావమ్, అభిధా
 మేత్యుచ్యతేకాన్వయః, తదను-స్వస్వరూపావిభావానస్తరమ్, బ్రహ్మ
 లోకే సముద్దితమ్ ఉత్పన్నమ్, జగణ్ కీదవాద్యైః - జగణ్ క్రీడనముఖైః
 అభ్యష్టేయోగంచా భిధాయేత్యే భిధాయేత్యన్వయః, తేకాన్వయః
 అయంచ జగత్క్రీడకరణమా - స్త్రీభివాహనైవాకాభ్యాంభివాం
 ఇతివాక్యస్యాథః, (నూపజనంస్సంస్మదం శరీరమ్) ఇత్యస్యాథఃమా

హ - అస్మృతిమపీతి - పరిత్యక్తదేహాదికస్య - పరిత్యక్తస్య దేహశబ
 నుబద్ధిచక్షస్య, అస్మృతిమపి - అస్మరణమపి, అభిధాయేతిపూర్వేణా
 న్యాయః, ప్రియాప్రియావీయుక్త కర్మణిమిత్రప్రాక్తన శరీరాద్యపును
 మాథాను సంధానంయక్తిదశాయాం నాస్తీత్యుక్తేస్యథః; (సయ
 థావయోగ్య ఆచరణనియుక్త ఏవమస్మిశరీరేప్రాణాయుక్తః) ఇతి
 వాక్యస్యాథమాహ - ఏవంయాపస్యతి - ఏవంయాపస్య - ఏవంప్రకా
 రస్యత్యత్తనః, ప్రాక్-పూర్వంబద్ధ తాదశాయామ్, అర్మి కర్మతత్త్వే
 వస్తుమి - కర్మాధీనశరీరే, వృత్తిమ్ - స్థితిమ్, శకటయుగ్యోపమాసేన-
 శకటయుగ్యదృష్టా నైవ, ఉక్త్వా - ప్రతిపాద్య, అథయత్యైతదాకాశ
 మిత్యారభ్య అథయోవేదేదంస్తున్వాసీతిస ఆత్మేత్యస్తవాక్యస్యాథమా
 మాహ - కరణమపీతి - శ్రోత్రనేత్రాది - శ్రోత్రదక్షురాదికమ్, మలే-
 జ్ఞానస్య, కరణమ్—, శబ్దాది - శబ్దరూపాదికమ్, వేద్యమ్, జ్ఞానవిష
 యీభూతమ్, ఇహ, ఆత్మని, వేత్తృత్వమపి - జ్ఞాతృత్వమపి, కథయి
 త్వా - ఉక్తేస్యథః; ఏవంకథనస్య ఫలమాహ - అతపవేతి - అత
 ఏవ - దేహేన్ద్రియయోః కరణత్వాదాత్మ సత్సజ్ఞాతృత్వాదేవ, అన్య -
 ఆత్మనః, అభిహితేభ్యః - ప్రోక్తేభ్యః, దేహేన్ద్రియేభ్యః, వ్యావర్తిచ-
 భేదేన, ఉపపాద్య - సంయక్తికముక్త్వా, (తంవాసతందేవాఆత్మనము
 పాసతే) ఇత్యాదివాక్యస్యాథమాహ - ఏవంభూతేతి - ఇహతమి
 త్యాదికేవచసి - తంవాసతందేవా ఆత్మనముపాసతే, ఇత్యాదివాక్యే,
 ఏవం భూతాత్మపితృ - ఏవంభూతాత్మజ్ఞానిషు, అఖలేష్వేవలోకేషు
 సర్వేషులోకేషు, ప్రచరణమ్ - సంచరణమ్, ఏషు - ఏతేషు, అశేషా
 మ్ - సమస్తామకామావప్తించ, సంప్రదక్ష్య - జ్ఞానముత్వా, (సవాం

శ్రీలోకానాపౌరి సవాంశ్రకామాయ స్తమాత్మాన మరువిర్యవిజా
నాతీతివా ప్రజావతిసవాచ ఇహిహిక్యస్కాథకమాహ నవాన్లోకాన
వాన్ కామాంశ్చ భజతీతి ఏనమత్రోనసంహరః కృతశ్శివ్యయః,
సూత్రాథక ముపసంహతి - జ్ఞాత్యశి - అతః - ప్రకరణస్య అప
హతపాపృ తావిగుణయుత పరిశుద్ధజీవాన్మ విషయకప్రజాపతికన్యక
కోవదేశపత్నీత్, రిత్ర - ప్రజాపతివాక్యే, అపహతపాపృత్వ ముఖ
గుణయుతః, జ్ఞాతవ్యోజీవఃప్రతీతః, రత్ - తస్మాత్, తేఅపహతపాపృ
శ్చముఖ్యాః కథితగుణా ఇహజీవేసంభవన్తి, అతః, వాక్యశేషే - ఏష
ఆత్మాఅపహతపాపృ ఇత్యాపివాక్యే, శ్రుతః, జీవత్తి దహరః -
దహరశబ్దవాచ్యః, జీవసవేతి, ప్రాప్తామేతాం శబ్దామనూద్య ఇహ -
అస్మిన్సూత్రే, మునిః - సూత్రకారః, స్వయమ్, ఆవిభూతస్వరూప
స్త్రితి - (ఆవిభూతస్వరూపస్తు) ఇతి వాక్యేసంస్థియసిద్ధాస్తమ్, సావిభి
మితసిద్ధాస్తమ్, ఆహ - అవోచదత్వథః, అవిభూతస్వరూపశ్చిత్తస్యా
థకమాహ - అస్మతేతి - ప్రాక్ - పూర్వంబద్ధతా దశాయామ్,
అస్మతాచ్చాదితా పాపృతాని - అవిద్యాతిరోహితా పహతపాపృత్వా
దిగుణకః, పశ్చాత్ - బ్రహ్మజ్ఞానోత్పత్త్య నస్తరమ్, ముక్తబంధః -
నివృత్తసంసారబంధః, ఇతఃప్రకృతిజవపుషః - అన్తాత్ప్రకృతశశిరోత్
ప్రోత్థితః - ఊర్ధ్వగ్నిగతః, జ్యోతిషి - పరజ్యోతిషి, సంపద్య -
సంపత్తిప్రాప్య, ఆవిధావద్భిః - ఆవిభూతతైః, అపాపృతాద్యైః -
అపహతపాపృత్వాదిభిః, గుణాహైః - గుణసమూహైః, యుక్తః -
ఇహ, ప్రజాపత్యుక్త - ప్రజాపతివాక్యే, కథితః ప్రోక్తః, దహరపవ
సిచ - దహరవాక్యేన, అనావృతస్వస్వభావః - అనాచ్ఛాదితస్వకే

యాపహత పాశ్చత్యావిప్రభావయుక్తః, కథితశ్చత్యనుషంగే తాన్వయః.
 తహిః ఆవిభాతస్వరూపో ముక్తజీవవదహరోస్త్విత్వా శబ్దా-
 యా నూత్రస్థతుశబ్దాభి ప్రేతపథమాహ - జీవశ్చితి - సమావి
 ధూతస్వరూపేషి, ఇహజీవే, అసంభావనీయాః - అసంభావితాః, ఏతే
 సేతుత్వ సహోద్ధరణముఖగుణాః - (ఏష సేతువిధరణ ఏషాంలోకా
 నామసంభేదాయ) ఇతివాకోక్త్యాసేతుత్వ సహధారణాదయోగుణాః,
 దహామ్ - దహరశబ్దవాచ్యమే బ్రహ్మనదన్తి - కథయస్తీశ్యథః,
 ఏతేషాం దహరాకాశేహోక్త్యాం గుణానాం, ముక్తజీవేష్యసంభావిత
 త్వాద్దహరో ముక్తజీవోనభవతీతి బ్రహ్మైవదహరశబ్దవాచ్యశ్చిభావః
 ఏవమత్రదహరేప్రోక్తరశ్యశబ్దనివచనసిద్ధచేతనాచేతనోభయనియన్తృ
 త్వమపి ముక్తవ్యాకరణయత్యత్యాహ - యదితి - సత్యోక్తేః -
 దహరవిషమే ప్రోక్తసత్యశబ్దస్య నిసత్వా - నివచనేన, అవగతని
 యమనం చేతనాచేతనానామ్ - ప్రతీతంచేతనాచేతనో భయనియన్తృ
 త్వమితి, తత్, దహాబ్రహ్మైవే కథయతీశ్యవ్యయః; కుతశ్చోక్త
 జీవే చేతనాచేతననియన్తృత్వాను పపత్తిరత్యాహ - తదిదమితి -
 తదిదమ్ చేతనాచేతననియన్తృత్వమ్, జీవేష్యభయవిధేషి నోపపన్నం
 హి - అనుపపన్నహిత్యథః,

ఏతేషమాః పరమపురుషా సాధారణా ముక్తేన సంభ
 శోక్తీశ్యథః సూత్రకావైరేవ జగద్వాప్యపారవజాః ధికరణే సో
 పపత్తికం వక్ష్యతశ్చత్యాహ - ఏశ్చితి - ఏతేషమాః జగద్వాప్య
 వృత్తివిరహాయుతే - జగద్వాప్యపారరహితే, ముక్తే - ససన్తిహీశ్య
 ధోయం సూత్రకావైః, సోపపత్తి ఉపపత్తిరహితః, జగదగికరణ

జగద్వ్యాపార ప్రజా-ధికరణే, ప్రోక్తః - ప్రతిపాదిత ఇత్యధః;

(శ్లో) (అ) యద్యేవం ప్రవాక్యే “ అథయవష సంప్రసాదః, ఇత్యాదినా జేషప్రస్తావః కిమధః ఇతిచైత్యతాహ,

సూ * అన్యార్థశ్చ పరామర్శః * ౧—౩—౧౯.

దహరాకాశ సైవవాపహతపాపృత్వ జగద్విభగత్వాదివ స్మక్తస్యతమవసం పత్త్యా అపహతపాపృత్వాదికల్యాణగుణనిష్ఠస్వాభావికరూపప్రాప్తికథననతత్వైశుశ్యసూతం పరమపురుషానాధారణం గుణముపదేష్టు-ప్రజాపతివాక్యోక్తస్యజీవస్వానైవరామన్యః ప్రజాపతివాక్యేన ముక్తాశ్చ స్యసూపయాధాన్య విజ్ఞానందహరివిద్యోపయోగితయోక్తం, బ్రహ్మప్రే ఘోష్టిజేవాత్మన స్వస్వరూపంచజ్ఞాతవ్యమేవ, స్వయం కల్యాణగుణవనసన్నననధికాశయానసంఖ్యాయ కల్యాణగుణగుణం పరంబ్రహ్మనుభవిష్యతీతి బ్రహ్మోపాసన ఫలాన్తర్గతత్వాత్స్వరూపయాధాత్మ్యవిజ్ఞానస్య, “ సర్వాంశ్చ లోకానాప్నోసి సర్వాంశ్చకామాః, “ సతతపర్యేతి జక్షతీక్షణ, ఇత్యాదికం ప్రజాపతివాక్యే కీర్త్యమానంఫల మవిదహరవిద్యా ఫలమేవ,

(శ్లో) యద్యేవం ప్రవాక్యే ధయఇతితుకథం ప్రస్తుతోజేవఇత్యతాహాన్యధః పరామర్శఇతికథితసూత్రస్యవాక్యాధఃపదమ్, ద్దహస్యేవాస్త్యపాపృత్వముఖగుణగుణోనయంతు ముక్తేపితత్సంపత్త్యయత్తోత్రహేతుత్వమిహకథయితుంతత్వే సంగ స్తిహేతి ।

ప్రాణవత్యాశ్చ విద్యాకథితహరవిద్యోపయోగేన గీ
తాబ్రహ్మప్రేస్సహిః పుంసః పరమవధవతిస్వస్య
రూపంచవేద్యమ్ । ఆత్మాయంసన్నపేతస్సకల శుభగు
ణైర్బహుతద్భోక్తృతీర్తిబ్రహ్మసా సాఫలే నైశ్శావతి
హికథితస్వాన్య యాధాన్యబుద్ధిః ॥

సహంశ్చేత్యాదివాక్యే కథమహకథితం యత్ప్రేజా
పత్యకీలేదోజ్ఞేయం ద్రూవిద్యాఫలమితిహతిఃకాపిచా
త్రప్రసక్తా ॥

(అవ) ఉత్తరసూత్రశ్చమాహ - యద్యేవమితి -

(టీ) యద్యేవమ్ - ఏవ యది, దహరోబ్రహ్మైవయదీత్యర్థః
ద్రూవాక్యే - దహం - ఏసి, కథమితి - అథ సుప ససం ప్రసాదోఽ
స్థాద్యకీలేదోజ్ఞేయత్వాదివాక్యే, జీవకథంప్రస్తుతిత్వత్త్ర - జీవ
పరామర్శః కథమిత్యత్త్ర, అన్యథః పరామర్శః ఇత్యాహ - అవోచ
త్, సూత్రవాక్యాధఃపూహ - కథితసూత్రస్యేతి - కథితసూత్రస్య -
అన్యథాశ్చపరామర్శః ఇత్యసూత్రస్య, ఏకవాక్యాథకత్వవ్యయః,
కథమిత్యత్రాహ - ద్రూవస్యేవ - ద్రూవస్యేవ - దహరాకాశస్యేన,
తత్సంపత్త్యయత్త్ర, అమమహాస్మత్విముఖగుణగణా, ముక్తేభ్యః,
అత్ర - అస్మిన్నపరామర్శస్థావ ముఖగుణగణే, హేతుత్వమ్ - నివాహ
కత్వమ్, ఇహ - దహరాకాశే కథమితి - ప్రతిపాదయితుమ్
ఇహ - దహరావాక్యే, తత్ప్రసంగితి - జీవప్రసంగితి, ఇతీత్యస్య,
ఇత్యేవ వాక్యాధకత్విపూజేనాన్వయః ॥

దహరవిద్యైవమోక్షోపాయశ్చేత్ కథంజీమౌపాసనవిధిః, కథం
చతస్యఫలకథన మిత్యత్రాహ - ప్రాజాపత్యేతి - ప్రాజాపత్యాత్మవి
ద్యా ప్రజాపతివాక్యోక్తాల్లోపాసా, కథితదహరవిద్యోపయోగేన -
కథితదహరవిద్యోపయోగిత్యేన, గీతా - ప్రతిపాదితా, పరమాత్మోపా
సనే పరస్వరూపమివేద్యమ్, తత్కథమనుపాస్యజీవాత్మ విజ్ఞానోప
యోగ ఇశేశబ్దాయాంతమప యోగిత్యముపపాదయతి— బ్రహ్మప్రే
ప్సోరితి - బ్రహ్మప్రేప్సోః - బ్రహ్మప్రాప్తీచ్ఛావతః, పుంసః - పురుషస్య,
పరస్య రూపమివేతి రూపమిత్యగ్రినుస్యానుకరణః, పరస్వరూపమివే
త్యథః, స్వస్యరూపంచ - స్వస్యస్వరూపంచ, వేద్యంభవతి - జ్ఞాతవ్యం
భవతీత్యథః, బ్రహ్మఃప్రేప్సితవ్యత్యే జీవాత్మస్వరూపస్యకథం జ్ఞాతవ్య
త్వమిత్యత్రాహ - ఆత్మేతి - అయమాత్మా—, సకలశుభగుణైః -
సకలకల్యాణగుణైః, ఉపేతస్స-యుక్తస్స, తత్ - సమస్తకల్యాణగు
ణోపేతం; బ్రహ్మ, భోక్తృత్వేతి - అనుభవిష్యతీతి, బ్రహ్మోపాసాఫలే
స్వాత్మయాథాత్మ్యబుద్ధిః-స్వాత్మయాథాత్మ్యజ్ఞానమ్, అస్తథావతిహి అ
స్తథాతంహిత్యథః. ప్రాప్యస్తథావాత్తస్యజ్ఞాతవ్యత్వమ్, అతస్తద్
జ్ఞానందహర విద్యోపయోగీత్యథః, ననుతహి విశేషణతయోపాస్య
త్వాజ్జీవస్యజ్ఞాతవ్యత్యేవ క్తవ్యే ప్రాప్యస్తథావాత్తస్య జ్ఞాతవ్యత్వోపేక్షిః
కినిబద్ధనా, ఉచ్యతే, ఆత్మేతితూపగచ్ఛస్తీతివత్స మాణస్యజీవాత్మవేదన
స్యప్రాప్యస్తథావనిబద్ధనత్వంహి వ్యతిరేకస్తద్భావభావిత్యాదిత్యత్రవ
త్వతే తస్మాదితి;

ననుజీవాత్మజ్ఞానందహరవిద్యాజ్ఞుచేత్ కథం పృథక్ఫలకీర్తనమ్,
 ఫలవత్సన్నిధావఫలం తదజ్ఞమితీహిన్ద్యాయ ఇత్యత్రాహ - సవాణం,
 శ్చేతి - ప్రజాపత్యధీతే - ప్రజాపతినాహోత్రే, ఇహసవాణంశ్చే
 త్యాదివాక్యే— సవాణంశ్చ లోకానాహోతి సవాణంశ్చకామూణ
 ఇత్యాదివాక్యే, యత్ఫలంకథితం తద్వప్రవిద్యాఫలంజ్ఞేయమితి హతిఃకా
 పినప్రసక్తేత్యన్వయః, త్మతిఃకాపినాస్తీత్యర్థః; అజ్ఞినఃఫలమేవ అజ్ఞేకథిత
 మిత్యర్థః : ||

(సూ) అబ్బశ్రుతేతిచెత్తదుక్తం * ౧—౩—౨౦

(శ్లో) “దహరోఽస్మిన్ ” ఇత్యల్పపరిమాణ శ్రుతిరారాగ్రోపమితస్య
 జీవన్మయోపపద్యతే, నతుసర్వస్వాజ్ఞయసోబ్రహ్మణఇతిచేత్ - తత్ర
 యదుత్తరం వక్తవ్యం, తత్పూర్వమేవైక్తం “ నిచాయ్యత్వాదెఽమ్
 ఇత్యనన అతోదహరాకాశోనాఘ్రూతాఽవిద్యాద్యశైషవోషగంధః
 స్వాభావికనిరతిశయజ్ఞాన బలైశ్వర్యవీర్యశక్తితేజః ప్రభృత్యపరిమితో
 దారగుణసాగరః పురుషోత్తమవ, ప్రజాపతివాక్యనిర్దిష్టస్తు “ ఘృన్తి
 త్వే వైనంవిచ్ఛానయన్తి,, ఇత్యేవమాదిభిరవగతకర్తృనిమిత్తదేహపరి
 గ్రహః పశ్చాత్పరంజ్యోతిమవసంపద్యా విర్భూతాఽపహతపావ్నత్వాది
 గుణస్వస్వరూప ఇతినదహరాకాశః ||

(శ్లో) ఆరాగేణోపమేయస్యహీదహర ఇతీహాక్త
 మల్పప్రమాణంయుక్తంజీవస్యనబ్రహ్మణి పరమమహత్వే

తదిత్యుక్తశ్చా । ప్రత్యాఖ్యాతాద్వితీయేచరణ ఇహాపు
 వైవాభకేత్యాది సూత్రేనస్యాపైస్యసాతథాల్పశ్రు
 తిరితికథితా బ్రహ్మణోనాల్పతేతి ।

దహారాతోస్పృష్టదోష: పరమపురుషపవేహగీతోగు
 ణోమైకల్యాణేజ్ఞానశక్త్యాదిభిరపరిమితైర్నితస్సైస్వి
 దువాన్తై: । ఘృన్తిత్విత్యాదివాక్యాద వగతనిజకమాక
 త్తదేవాస్తుజీవ: పశ్చాదాత్తస్వరూపో వచసితుకథితోఽ
 యంప్రజాపత్యధీతే ।

(అవ) దహారశబ్దస్య అల్పప్రమాణవాచిన: పరమమహతిబ్ర
 హ్మణికథంప్రయోగ: , అతస్తథావిధజీవవాచ్యేవదహారశబ్ద ఇత్యాశక్తా
 పూర్వమేవ అభకాకస్త్యాదినూత్రే పరిహృతత్యాహ-ఆరాగేణేతి-

(టీ) దహారఇతిహోక్తమల్పప్రమాణమ్, ఆరాగేణోపమే
 యస్య - ఆరాగ్రసదృశస్య, జీవస్యహియుక్తమ్, పరమమహతిబ్రహ్మణి,
 ఏతన్నయక్రమితీయుక్రమిత్యస్యానుష్ఠానాన్వయ:, ఇత్యుక్తశ్చా -
 ఏవంప్రోక్తశ్చా, ఇహ - అస్మిన్పథ్యాయే, ద్వితీయేచరణే - ద్వితీయ
 పాదే, అభకేత్యాదినూత్రే - అభకాకస్త్యాదితిసూత్రే, ఘృన్తిత,
 (వత్యాఖ్యాతా - పరిహృతా, ప్రత్యాఖ్యానప్రకారమాహ - అన్యేతి -

అగ్ర - బ్రహ్మణః, తథాఉపాన్వయై - అల్పప్రమాణత్వేనోపాసనార్థమ్
 అన్యఅల్పశ్రుతిని అన్యేత్యస్యానుషంజానన్వయః, ఇతీత్యన్య సత్యా
 ఖ్యాతేత్యనేనాన్వయః, తత్రబ్రహ్మణోల్పత్వస్మి కథితమిత్యత్రాహ -
 కథితేతి - బ్రహ్మణః, అల్పతానకథితేత్యన్వయః; అన్యావిశిష్టీశ్వస్యప్ర
 త్యాఖ్యాతేత్యనేనైవాన్వయః ॥

ఏవముపక్రమోపసంహారావగత హేతునిరసనానంతరం వక్ష్య
 మాణయోస్సుత్రయోః పరమప్రకృతార్థానసంగతిః, సత్వవాస్తరా
 థా విశేషేతిదశయితం ప్రథమప్రకృతదహరాకాశస్య అథావిరోధేన
 జీవాదన్యత్వం స్ఫుటయతి - దప్రార్థతి - అతః, అస్సప్తదోషః అనా
 భూతావిద్యాదిదోషగర్భః, అపరిమితైః, ఉదాతైః, సైన్యైః - స్వాభావి
 తైః, కల్యాణైః, గుణైః, అన్వితఃపరమపురుషవన, ఇహదహ్రా
 గీతః— దహరశబ్దవాచ్యత్వేనప్రతిపాదితః. ఘ్నన్తిత్విత్వాదివాక్యా
 దవగతనిజకమాత్తదేహః - ఘ్నన్తిత్వేనం విచ్ఛాదయన్తిఇతివాక్యప్ర
 తిపన్నస్సక్తియకమాధీనదేహః, పశ్చదాత్తస్వరూపః = పశ్చదాని
 భూతస్వరూపః, అయంజనస్తు, ప్రజాపత్యధీతే - ప్రజాపతిప్రొక్తే,
 వచసి - వాక్యే, కథితః - ప్రతిపాదితఇత్యర్థః; ॥

(శ్రీమ) అథతత్ప్రచేవమ్.

(నూ) * అనుక్రమేత్తస్యచ * ౧—౩—౨౧ ||

(౧౪) తస్యదహరాకాశస్య పరస్యక్షుణ్ణః, అనుకారాత్, అయమపహత పాస్తత్వాది గణకోఽముక్తబంధః ప్రత్యగాత్మానదహరాకాశః, తదనుకారః తత్సామ్యం, తథాహి ప్రత్యగాత్మనో విముక్తస్య పరబ్రహ్మనుకారశ్చూయతే “ యదాపశ్యః పశ్యతేరుక్తవణంకతాః రమీశంపురుషం బ్రహ్మయోనింతదావిద్యాన్పుణ్యపాపే విధూయనిరజనః పరమంసామ్యముపైతి ,, ఇతి, అతోఽనుకతాః ప్రజాపతివాక్య నిదిష్టః, అనుకార్యం బ్రహ్మదహరాకాశః ||

(౧౫) దహ్రస్యాస్యానుకారాన్న భవతిదహరోయన్తు ముక్తః కదాచిత్సామ్యంహ్యత్రానుకారోనఖలుసముచితంస్వస్యతుస్వేన సామ్యమ్ । ముక్తస్యబ్రహ్మసామ్యం శ్రుతమిహాహి యదెత్యాదివాక్యే నుకతాః ప్రాజాపత్యోక్తి గమ్యాదహర ఇహ పునరబ్రహ్మ గీతోఽనుకార్యః ||

(అవ) ఏవముపక్రమోపసంహరినివాహః ప్రమాణాస్తరేణ పరమాత్మజీవాత్మనారపహతపాస్తత్వాదీనాం స్వాభావికత్వాస్వాభావికత్వే సిద్ధేహ్యుపపద్యతే, అన్యథా అనుక్రమస్యతో గ్రాహ్యమితి న్యాయాద్దహరవాక్యే పిముక్తావస్థస్యగణాప్తకాన్వయో విపక్షితస్యాదితీతంకాయామాహ - దహ్రస్యేతి—

(టీ) అస్యసహస్య, అనుకారాత్, అయముక్త్యు, కదాచిత్ - కదాః, సహానభవతీత్యన్వయః, అతథాభూతస్య తథాభావాభినయశంకాప్రతిక్షేపాథకమాహ - సామ్యంహీతి - అత్రఅనుకారోహిసామ్యమ్, తావతాకిమిత్యత్రాహనఖిత్వితి - స్వస్యస్వేనసామ్యంనసముచితంఖిత్విత్వన్వయః; తథాచ ముక్తేదహరానుకారః శ్రూయతే, తదనుకారశ్చతత్సామ్యమ్, దహరసామ్యస్య దహరేనసంభవాద్దహరోముక్త్యనభవతునువాః తీతిభావః, కుత్రశ్రుతమిదందహర సామ్యంముక్తస్యేత్యత్రాహ - ముక్తస్యేతి — ఇహయదెత్యాదివాక్యే - "యదాపశ్యః పశ్యతేరుక్మనణం కతారమిశంపురుషం బ్రహ్మయోనిమ్ తదావిద్వాంపుణ్యపాపేవిధూయనిరజ్జ్ఞానః పరమసామ్యముపైతీ, తివాక్యే, ముక్తస్యబ్రహ్మసామ్యగ్రుతంహీత్యన్వయః, ఏతావతా అనుకతాః, అనుకార్యం కిమిత్యత్రాహ - అనుకతేతి - ఇహ, ప్రజాపత్యోక్తిగమ్యః - ప్రజాపతివాక్యప్రోక్తముక్తః, అనుకతాః, బ్రహ్మ - బ్రహ్మదూషః - దహరః - దహరశబ్దవాచ్యః, అనుకార్యోగీతః - ప్రతిపాదిత ఇత్యర్థః ॥

(సూ) * అపిస్మర్యతే * ౧—౩—౨౨

(టీ) సంసారిణోఽపిముక్తావస్థాయాం పరమసామ్యాఽపత్తి లక్షణః పరబ్రహ్మేననుకారస్మర్యతే " ఇదంజ్ఞానముపాఽత్రిత్యమమసాధర్మ్యమాగతాః! నగ్నేఽపినౌపజాయనైప్రళయేనవ్యధన్విచ, ఇతి, కచిత్ " అనుక్యతెస్తస్యచ, " అపిస్మర్యతే, ఇతిసూత్రద్వయమధికర

తాస్తరం “ తమేవభాస్తమనుభాతినర్వం తస్యభాసానర్వమిదం విభాతిఇ
త్యస్యాఃశ్రుతైః పరబ్రహ్మపరత్వనిర్ణయాయ ప్రవృత్తీంఽదన్తి తత్తు “
అదృశ్యత్వాద్విగుణకోధర్మోక్తేః ,, “ ద్యుభావ్యాయతనంస్వశబ్దాత్ ,,
ఇశ్యధికరణద్వయేనతస్య ప్రకరణస్యపరబ్రహ్మవిషయత్వప్రతిపాదనాత్ ,,
జ్యోతిశ్చరణాఽభిధానాత్ ,, ఇత్యాదీషుపరస్య బ్రహ్మణోభారూప
త్వాఽవగతేశ్చ పూర్వపక్షాఽనుత్థానాదయుక్తం, సూత్రాక్షరవైహి
స్యంచ ॥

(శ్లో) ముక్తావస్థేదనంసారిణిచ పరమసామ్యాత్మక
బ్రహ్మభోగః ప్రోక్తోగీతాసుపద్యే పునరయమిదమిత్యాది
కేబ్రహ్మణైవఆహుఃకేచిత్తుసూత్రద్వయమిహాచరమప్రో
క్తమన్యధాధికారంతాత్పర్యం బ్రహ్మణీతోఽవధృతమితత
మేవేతివేదాస్తవాచః॥ నైతద్యుక్తం పునైవావధృతమిద
మిహాన్యధాధికారద్వయేనా దృశ్యత్వాదీతిచద్యుభివృత్త
దవిశయాత్పూర్వపక్షాప్రసక్తేః । భారూపత్వంచపూ
ర్వంభగవతికథితం జ్యోతిరిత్యాదిసూత్రేనై రూప్యంచే
హపక్షేభవతిహిమునినాప్రోక్త సూత్రాక్షరాణామ్ ॥

(అవ) సామ్యముపైతీత్యుక్తే కేనధర్మిణీత్య పేక్షాపూరణా
ధర్మ మిమసాధమన్యమితివచనముపాత్తమిత్యాహ - ముక్తావస్థేతి—

(టీ) స్వప్రోథః, పరైకృతమధికరణ భేదమనూద్యదూష
యతి - ఆహురితి - కేచిత్తు - ఇహ, చరమప్రోక్తం చసూత్రద్వయమ్
(అనుకృతేస్తస్యచ - అపిస్మర్యతే) ఇహిసూత్రద్వయమ్, అన్యధాధికారమ్.
అధికరణాస్తరమ్, ఆహురిత్యన్వయః, అన్యధాధికరణాస్తరస్యకృత్యమా

అర్థవాదానాముక్తిరీత్యా గుణప్రతిపాదనద్వారేణ కిర్తణిష్ఠ, రోచకత్వంనిగమయతి (శంసంత ఇతి). త్రయీస్థాః ఏతే అర్థవాదాః అభిమతగుణనద్యావమ్ - అపేక్షితగుణనద్యావమ్, శంసంతస్సంతః - ప్రతిపాదయంతస్సంతః, కామిపుష్పి-స్వగాదికామనావిశిష్టపురుషైః కర్తవ్యం విధివిహితమ్ - విధివాక్యప్రతిపాదితమ్, ఇదంకర్మ జ్యోతిష్టా మాదికంకర్మ, రోచయంతి - ప్రరోచయంతిఖల్విత్యర్థః.

మన్తాణాం అర్థప్రకాశనద్వారా కర్మశేషభూతానాం దేవతా, విగ్రహాదిమత్వేతాత్పర్యమాహ (మన్తా ఇతి). కర్మాజ్ఞభూతాః - కర్మ, శేషభూతాః, మన్తాః, దేవతావిగ్రహాదేః - దేవతాయాశ్వరీరాదేః, ప్రకటనముఖతః - ప్రకాశనద్వారా, తత్ర - కర్మణి, కించితుర్వస్తి- ఉపకుర్వంతిత్వర్థః. మాస్తుదేవతావిగ్రహ ప్రకాశనంమన్తైః, దేవ, తాస్మరణద్వారా మన్తాణాంకర్మసూపకారకత్వమస్తిత్వత్రాహ (స్మర, నిషయతామితి). సా-దేవతా, అన్యథా-విగ్రహప్రకాశనమన్తరా, స్మరణవిషయతామ్ - స్మృతివిషయతామ్, నాపుయాధి - నప్రాపు, యాభ్యుత్పత్తిర్థః. ననుదేవతాయా విగ్రహభావేపి స్మృతి విషయత్వం, నానుపపన్నమిత్యత్రాహ (స్మృత్యానూఢేతి). నిర్విశేషా - నిర్దేశా, దేవతా, నృణాం-మనుష్యాణామ్, హృది, స్మృత్యానూడానభవతి-స్మృతి, విషయీభావంనభజతి; అతస్సాదేవతాక్రియాజ్ఞాంత్రస్తతోపి - కర్మా, జ్ఞభూతాన్మన్త్రతోపి వపుషా - శరీరేణ, ఉపేతా - సహితా, అభ్యుపేయా-అగ్నేకర్తవ్యాభవతి. ద్రవ్యదేవతేహి కర్మనిరూపకేవతద్వైతదం కర్మేతి ప్రతిపత్తౌ దేవతావిశిష్టత్వేనహి కర్మప్రతిపత్తిః. యస్యైదేవతా మైహ విర్లహితంస్వాత్ తాంధ్యాయద్వషట్కరిష్యన్నీతి దేవతా

సూ;-- (శబ్దాదేవప్రమితం) ౧-౩-౨౩.

శ్రీ;--కరవల్లిషుశూయతే. “అఙ్గుస్తమాత్రంపురుషోమధ్యతత్త్వ నితిస్తతి. ఈశానోభూతభవ్యస్య నతతోవిజగుప్సతే, ఏతద్వైతత్” “అంగుస్తమాత్రం పురుషో జ్యోతిరివాఽధామకః । ఈశానోభూత భవ్యస్య సపవాద్యనడశ్వః । ఏతద్వైతత్” “అంగుస్తమాత్రం పురు షోఽస్తరాత్మా సదాజనానాంహృదయే సన్నివిష్టః । తంస్వాచ్ఛరీరా త్రప్రగృహేన్ముజ్ఞాదివైషీకాంధైర్యేణ । తంవిద్వాచ్ఛక్రమమృతమ్” ఇతి. తత్ర సద్విహితే, కిమయమఙ్గుష్ట మాత్ర ప్రమితం పురుషం ప్రత్యగాత్మాఉతపరమాశ్లేతి; కింయుక్తమ్-ప్రత్యగాశ్లేతి; కుతః, జీవ స్యాఽన్యత్రాఙ్గుస్త మాత్రత్వశ్చతే; “ప్రాణాధిపస్సశ్చరతిస్వకర్మభిః అఙ్గుష్టమాత్రోరవి తుల్యరూపః ॥ సఙ్కల్పాహక్తారసమన్వితోయః” ఇతి. నచాన్యత్ర ఉపాసనార్థతయాపి పరమాత్మనోఽఙ్గుస్తమాత్రత్వం శూయతే, ఏవంనిశ్చితేజీవత్వే ఈశానత్వం శరీరేన్ద్రియభాగ్య భోగోప కరణా పేక్షయాపిభవిష్యతి ॥

శ్లో;--అమ్నాతోఽఙ్గుస్తమాత్రోమిత ఇహకరవల్లిషుయః పూరుషోషా

జీవోవా బ్రహ్మవేతి ప్రసరతివిశయే జీవపవేతియుక్తమ్ ।

జీవస్యాఙ్గుష్టమాత్రత్వ మభిహిత మిహఽఙ్గుష్టమాత్రోరపీతి శ్రౌతేహ్యన్యత్ర వాక్యేనతు కథితముపాసార్థమప్యేవమన్యత్ ॥
ఏవంజీవత్వ నిర్ధారణ ఇహపురుషేఽపేక్ష్యదేహేన్ద్రియాదీన్ స్యాత్ప్రొక్తేశానతేయన్ద్రియతిభవతిపునః పూర్వపుక్షిప్రసక్తః ॥

టీకా;-- ప్రమితాధికరణమార భమాణం పిషయవాక్యంసూచ యన్, సంశయపూర్వపక్షావాహ (అమ్నాతఇతి). పూర్వస్మిన్దహ

రాధికరణే హృదయాన్తర్వర్తినః పరమాత్మత్వం ప్రతిపాదితమ్ తన్నయైః; హృదయాన్తర్వర్తినోఽఙ్గుస్తమాత్రప్రమితత్వస్య అంగుస్తప్రమితస్యజీవత్వస్య చాఽఽమ్నాతత్వాదిత్యా తేపేణాస్య ప్రమితాధికరణస్యాత్థితిరిత్యు పోష్టాతోత్ర నజ్జతిరోభ్యా.

ఇహకథనల్లిషుఅఙ్గుస్తమాతోగ్రియితః - అఙ్గుస్తమాత్రత్వేనపరిమితః, యిపూరుషఃఅమ్నాతః-అధీతః; అసౌజీవోవాబ్రహ్మవేతి, విశయే-సంశయే, ప్రసక్తి-ప్రవృత్తేనతీత్యర్థః. విషయసంశయాపుకైః; అభిపూర్వపక్షమాహ(జీవత్వేతి). జీవవేతియైక్తమ్-అసౌజీవవేతి కథనముచితమిత్వ్యధికి ఓతత్వత్వత్రాహ(జీవస్వేతి) ఇహఅఙ్గుస్తమాతోరవీతిశ్రౌతేఅన్యత్రవాక్యే-“పాణాధిపస్సచ్చిన్ద్రిన్ద్రభిః అఙ్గుస్తమాతోరవీతిబ్యుహపః” ఇన్ద్రస్యత్రగోవివాక్యే, జీవస్యాఙ్గుస్తమాత్రత్వమభిహితంహేత్వన్వయః. తథాచజీవస్యాఙ్గుస్తప్రమితత్వం ల్లిమితిదేనాస్య జీవత్వముచిత మితిభావః. ననుజీవస్యాఙ్గుస్తప్రమితత్వం నన్వాభావికం, “ఏషోణురాత్మా” “ఆరాగమాత్రం” ఇత్యాదివాక్యేతస్యాఽత్వల్ప పరిమాణత్వ శ్రవణాత్; కిన్తు ఉపాసనాన్తమితి వక్తవ్యమ్. తత్పరమాత్మత్వపక్షి ఉపాసనాన్తతయా అఙ్గుస్తప్రమితత్వముపపన్న మిత్వ్యత్రాహ (నన్వీతి). అన్యత్-బ్రహ్మ, ఉపాసనాన్తమపివం-అఙ్గుస్తమాత్రమితి, నశభిత్-నప్రతిపాదితమిత్వ్యధికి. తథాచ అఙ్గుస్తమాత్రత్వం గోణమపి జీవప్రత్యయోపపన్నం శ్రుతత్వాత్ నబ్రహ్మణాతి అఙ్గుస్తప్రమితస్య బ్రహ్మాత్వ కథనంనయుజ్యత ఇతిభావః.

నన్వఙ్గుస్తప్రమితస్య జీవత్వే, ఈశానోభూత భవన్యేన్నుత్తరవాక్యశ్రుతమీశానత్వం కథముపపద్యత ఇత్వత్రాహ (ఏవమితి). ఇహ

పురుషే-అజ్ఞానప్రమితే పురుషే, ఏవం-ఉక్తరీత్యా, జీవత్వనిర్ధారణే-
జీవత్వనిశ్చయేనతి, దేహే-న్రియాదీన్ అపేక్ష్య-ఈశితవ్యతయాభిప్రేత్య,
ఇయమీశానతాప్రోక్తేత్యన్వయః. ఈశానతాహి-ఈశితవ్యాపేక్షా. జీవ
స్యేశానతాదేహే-న్రియాదిరూప తన్నియామ్య సాపేక్షాస్త్యేవేతి
నానుపపన్న మిశానత్వమస్యేతిభావః. పూర్వపక్షమపసంహరతి (ఇ
తీతి). ఇతిపూర్వపక్షః ప్రసక్తోభవతీత్యన్వయః.

శీ);- ఇతి ప్రాప్తేబ్రూమః; (శబ్దాదేవప్రమితః) అజ్ఞానప్రమితః పర
మాత్మా, కుతః. * ఈశానోభూతభవ్యస్యేతి శబ్దాదేవ. నచభూతభవ్యస్య
సర్వస్యే శిత్పత్వం కర్మపరవశస్య జీవసాక్షిపపద్యతే.

శ్లో;- బ్రూమోత్రాజ్ఞానమాత్రప్రమితఇహపరః పూరుషోత్రోక్తశబ్దా
దేవేదంభూతభవ్యేఽఖిలజగతిచ సంప్రోక్తమత్రేశిత్పత్వమ్ ।

నాన్యత్రబ్రహ్మణోస్మాద్భవతి పరవశేకర్మణోస్థింస్తుజీవే

తస్మాదజ్ఞానమాత్రప్రమితఇహపరః పూరుషోనైవజీవః॥

అవ;—ననుభూతభవ్యస్యేశాన ఇతివాక్యమ్, తచ్చప్రమితత్వలిక్ష్ణా
ద్దుబళం; నైవమ్, ఈశానశబ్దస్యైవ శబ్దశబ్దేన వివక్షితత్వాత్. ఈ
శాన శబ్దస్య దేహే-న్రియాద్యపేక్షయాసజ్ఞోచస్య అనుపపత్తిస్ఫరణార్థం,
ఈశానోభూతభవ్యస్యేతి శబ్దాదేవేతి భూతభివ్యశబ్దోపాదానమ్ భాష్యే.
కిమిశ్వరకింజీవ ఇతివిచారేనేశ్వరసంబద్ధి లిక్ష్ణాన్నిర్ణయః, కింస్తు ఈశ.
త్వవాచి శబ్దాదేవేత్యేవకారార్థః. యద్వా, పూర్వపక్షవ్యభిప్రేతాయాః
ఈశానశబ్దాన్యధానిర్దేః ప్రతిక్షేపః ఏవకారార్థః. అత్రనూత్రే, ప్రమిత
ఇతిపక్షనిర్దేశః. శబ్దాదితిహేతు నిర్దేశః. పరమపురుషత్వం సాధ్యమ్,
ప్రాకరణికమార్థమ్- తదిదమాహ (బ్రూమిఇతి).

(అత్ర) అస్మత్పూర్వపక్షే, (బ్రూమః) సిద్ధాంతం బ్రూమః ఇత్యర్థః. (ఇహ) “అఙ్గుస్తమాత్రం పునః?” ఇత్యాదివాక్యే. (అఙ్గుస్తమాత్రప్రమితం) అఙ్గుస్తమాత్రద్రమాణకం, (పరంపూరుషం) పరమపురుషం. కుత ఇత్యత్రాహ (అత్రే). (అత్ర) - అస్మిన్ వాక్యే. (ఉక్తిశబ్దాదేవ) ప్రోక్తేశానశబ్దాదేవ. తస్య శబ్దస్య హేతుత్వ ముపపాదయతి (ఇదమితి). (భూతభవ్యైకలబ్ధగతిచ) భూతేభవిష్యతిచసకల ప్రపక్షే. (అత్రసంప్రోక్త మితిత్వత్వమ్) ప్రతిపాదితమితిత్వత్వమ్. బ్రహ్మణోస్మాదన్యత్ర కర్మణః పరవశేస్మిన్ జీవేనభవతీత్యన్వయః. నిగమయతి (తస్మాదితి). తస్మాత్ - ఉక్తిహేతుతః. (ఇహ అఙ్గుస్తమాత్ర ప్రమితం) పరం పూరుషం జీవోనైవేత్యన్వయః.

అవః—కథంతర్హి పరమాత్మ నోఽఙ్గుస్తమాత్రత్వ మిత్యత్రాహ,

సూ,-(హృద్యపేక్షయాతుమనుష్యాధికారత్వాత్) ౧-3-౨౪

శ్రీః—పరమాత్మనః ఉపాసనార్థం ఉపాసః పూదయేవ ర్తమానత్వాత్. ఉపాసకహృదయస్యాఙ్గుస్తమాత్రత్వాత్ తదపేక్షయేదమఙ్గుస్త ప్రమితత్వముపపద్యతే. జీవస్యాఙ్గుస్తప్రమితత్వం హృదయా నైర్వర్తిత్వాత్ తదపేక్షమేన; తస్మాదైరాగ్రహత్రత్వశుతేః. మనుష్యాణామేవ ఉపాసకత్వ సంభావనయా శాస్త్రస్య మనుష్యాధికారత్వాత్, మనుష్యహృదయస్య చ తత్తదఙ్గుస్తప్రమితత్వాత్ ఖర తురగభుజగాదీనామన్యస్య ప్రమితత్వేషి న కశ్చిద్దోషః. స్థితంతావదుత్తరత్రసమాపయిష్యతే.

శ్లోః—బ్రహ్మణ్యఙ్గుస్తమాత్రత్వ మభిహితమిదం యుజ్యతేఽస్మిన్ కథంత

ర్హిత్యత్రప్రాహ సూత్రం పరమహృదయాపేక్షయోక్తస్తగేతి ।

బ్రహ్మితోపాననార్థం హృదివసతినిజోపానకస్యాన్యనిత్యం " హృత్తచ్చాఙ్గుష్ఠమాత్రంస్థితమితి తదపేక్షాన్యతతోవదేశః॥ జీవస్యాఙ్గుష్ఠమాత్రత్వ మనుకథితమప్యన్య హృద్దేశవృత్తైః హృద్దేశాపేక్ష యైవశుతిరుపదిశతి హ్యేనమారాగమాత్రమ్ | మర్యానామేవశాస్త్రేధిక్పతిరితి నృణామేవసమ్భావితోపా నైవాంహృత్తత్తదఙ్గుష్ఠమితమితి మృగేస్యాతథాత్వేష్యదోషః ॥

టీకా;-- ఉత్తరసూత్రశఙ్కామాహ (బ్రహ్మణీతి) అస్మిన్ బ్రహ్మణి అభిహితమిద మఙ్గుష్ఠమాత్రత్వం కథంత్యియుజ్యతే ఇత్యత్ర పరంసూత్రం ప్రాపేత్యన్వయః. తాదృశపరసూత్రాభిప్రేత శఙ్కాపరిహారమాహ (హృదయాపేక్షయేతి). హృదయాపేక్షయా-హృదయా మపేక్ష్య. (తథోక్తిః). అఙ్గుష్ఠమాత్రతోవోక్తిః. ఇతీత్యన్య ఇత్యర్థ కమిత్యర్థః. తస్యసూత్రమిత్యేనాన్వయః. సూత్రేహృదీత్యత్రనర్తమాన త్వాదిత్య ధ్యాహారః, హృదీతి విషయసప్తమివా. హృదయాపేక్ష యాఽఽత్తనఃఅఙ్గుష్ఠమాత్రత్వము క్తమిత్యుక్తమ్; తత్కథం బ్రహ్మణః సర్వవ్యాపకస్యేత్యత్రాహ (బ్రహ్మేతి). ఆత్రనిజోపానకస్య హృదిబ్రహ్మ ఉపాననార్థం వసతి; తచ్చహృత్ అఙ్గుష్ఠమాత్రం స్థితమితి - అఙ్గుష్ఠమిమంస్థితమితి, తదపేక్ష్య-హృదయమపేక్ష్య, (అన్య) బ్రహ్మణః, (తతోవదేశః). అఙ్గుష్ఠమాత్రతోవదేశః.

బ్రహ్మణః సర్వవ్యాపకత్వేపి హృదయోపాధ్యవచ్చిన్నస్య తస్మాదపాన్యత్వాత్. ఉపానకహృదయస్య అఙ్గుష్ఠమాత్రత్వాత్. తదవచ్చిన్నస్యాపితతోవదేశ ఇతిభావః.

ననుజీవస్యాల్ప పరిమాణస్యాఙ్గుష్ఠమాత్రత్వం స్వభావతఎవోపపద్యతే; బ్రహ్మణస్తుతదోపాధికం వాచ్యమితి అఙ్గుష్ఠప్రమితస్య జీవత్వ

38-9 మణిమంజూషికావ్యాఖ్యానహితా, తత్త్వరత్నావళి.

పక్షపాద స్వారస్యమిత్యత్రాహ (జీవస్వేతి).

జీవస్య అనుకథితం అఙ్గుస్తమాత్రత్వమపి హృద్దేశస్మజ్జేరస్య హృద్దేశాపేక్షయైన-జీవే ఉపదిష్టమఙ్గుస్త ప్రమితత్వమపితస్య హృద్దేశ వర్తిత్వాత్. హృద్దేశస్వాఙ్గుస్తమాత్రత్వాత్ తదపేక్షయైన వక్తస్యమిత్య ధః. కిమర్థంతథావక్తవ్యంజీవస్వాఙ్గుస్త మాత్రత్వం స్వాభావికమేవకిం నన్యదిత్యత్రాహ(శ్రుతిరితి). ఏనం-జీవం, శ్రుతిః-“ఆరాగ్రమాత్రోహ్య సరోహిద్యుష్టః” ఇతివేదః, ఆరాగ్రమాత్రం, ఆరాగ్రపరిమితిమ్, ఉపదిశతి- వక్తృత్వధః. ఆరాగ్రమాత్ర ఇతిశ్రుతివాక్యేన జీవస్వారాగ్ర పరిమితత్వ ప్రతిపాదనాత్, తస్యాఙ్గుస్తప్రమితత్వా సమ్భవాత్, తత్రాఙ్గుస్త ప్రమి తత్వ ప్రతిపాదనం హృదయరూపోపాధ్యపేక్షయైవేతిత్వయాపి వక్తస్య మితిసామ్యమితిభావః. అఙ్గుస్తప్రమితస్య జీవత్వపక్షే అఙ్గుస్తప్రమితేశాన శబ్దయోగభయోరప్య స్వారస్యమ్; పరమాత్మత్వపక్షే అఙ్గుస్తప్రమిత శబ్దస్త్రికస్వాస్వారస్యమితి అఙ్గుస్తప్రమితస్య పరమాత్మత్వపక్ష ఏవో చిత ఇతిభావః. ఖరతురగాదీనాం మృగాణా మనఙ్గుస్తత్వేన తద్ధృద యానాం తత్తదఙ్గుస్త ప్రమితత్వాభావాత్ అఙ్గుస్తప్రమితత్వంన సర్వ త్రహృదయేన గతమితిశక్త్యా-య ముక్త మనుష్యాధికారత్వాదితి సూత్రస్థపదం వ్యాచక్షే(మర్త్యానామేవేతి), శాస్త్రే, మర్త్యానామేవ- మనుష్యాణామేవ, అధికృతిః. అధికారః, ఇతి, స్మణామేవ - మనుష్యా ణామేవ, ఉపాసా-ఉపాసనా, సమ్భానితా; ఏషామ్ - మనుష్యాణామ్, హృత్-హృదయమ్, తత్తదఙ్గుస్తమితమితితత్తదఙ్గుస్త ప్రమాణకమితి, మృగే - ఖరతురగాదౌ, అస్య - హృదయస్య, అతథాత్వేన - అనఙ్గుస్త ప్రమితత్వేన, అదోషః - నోక్తదోష ఇత్యర్థః.

నూ ;—(తదుపర్యపి బాదరాయణస్సమ్భవాత్). ౧-3-౨౫.

శీ;—సరస్వతీబ్రహ్మణ అఙ్గుష్ఠప్రమితత్వోప పత్తయే మనుష్యాధికారం బ్రహ్మపాసనశాస్త్ర మిత్యుక్తమ్. తత్ప్రసక్తేనదాసిం బ్రహ్మవిద్యాయాం దేవాదీనామధ్యధికారో స్తి నా స్తీతివిచార్యతే. కింతావద్యుక్తమ్, నా స్త్యే దేవాదీనామధికారఇతి; కుతః, సామర్థ్యాభావాత్. నహ్యశరీరాణాం దేవాదీనాం వివేకవిమోకాది సాధనసప్తకానుగృహీత బ్రహ్మపాసనోపసంహార సామర్థ్యమస్తి. నచ దేవాదీనాం శరీరత్వే ప్రమాణముపలభామహే. యద్యపి ముపరినిష్పన్నే విపస్తు నివృత్తత్వ త్తినమ్భావనయా వేదాంతవాక్యాని పరే బ్రహ్మణి ప్రమాణభావమునుభవంతి. తథా విదేవానాం విగ్రహవత్ప్రతిపాదనపరం నకించిదవివాక్యముపలభ్యతే. మంత్రార్థవాదాస్తుకర్మవిధిశేషతయా అన్యపరత్వాత్ న దేవాదివిగ్రహ సాధనే ప్రభవంతి. కర్మవిధయశ్చ స్వాపేక్షితోద్దేశ్యకారకత్వాతిరేకి దేవతాగతంకిమపి న సాధయంతి. అతఏవతాసా మర్థిత్వ మపినసమ్భవతి. అతస్సామర్థ్యాధిత్వ యోరభావాత్ దేవాదీనామనధికార ఇతి.

శ్లో;—వక్తవోర్థస్థినితోయస్స ఉపరితుసమాబ్యోత్రసూత్రద్వయేనైవ దేవాదీనాం సశ్చిన్త్యత ఇహతుపరబ్రహ్మవిత్తిప్రసక్తాత్. శాస్త్రం మర్త్యాధికారం కథితమిహ పరబ్రహ్మణోఽఙ్గుష్ఠమాత్రత్వక్తస్యాక్తస్యాపవత్త్యైతది దమిహపునశ్చిన్త్యతేతత్ప్రసక్తాత్ || దేవాదీనాం కిమస్తియమధిక్యతిరిహ బ్రహ్మవిద్యానుసోపేత్యేవంకింయుక్తమేషా మధిక్యతిరిహనా స్తీతియుక్తంహివక్తుమ్. సామర్థ్యవైష్యభావాన్నఖిలుసురముఖైర్బ్రహ్మ విద్యావివేకాద్యజ్ఞాపేతోపసంహర్తుమియ మతనుభిశ్శక్యతేతైః కథశ్చిత్ ||

కరర మగి యం హి కా వ్యాఖ్యా, సహితా, తత్వరత్నావళి.

నై హం దేహే స్తిమానం శ్రుతిరుదితదిశాయద్యవీయం ప్రమాణం
సిద్ధేష్వధే తథాపిశ్రుతిషు సహితనోరస్తివాక్కాపి తేషామ్ ।
ప్రోక్షామన్త్రాద్ధివాదా అపినఖలు భవన్త్యాన్య భవ్యాద్విధానే
శేషత్వాత్కర్మణా నైసురముఖవపుషాంసాధనేస్మిన్ ప్రపన్తాః
స్వాద్యేన్యాసేషితం యద్యనతిహి తద్భుతేదేవతానాం సకించి
ద్దేహాద్యం సాధయన్తిశ్రుతిగిరివిధయః కర్మణాశ్చ ప్రవృత్తాః ।
తస్మాద్దేవేషు నార్థిత్యమపి భవతితచ్ఛక్తతార్థిత్యశూన్యా
దేవాద్యాబ్రహ్మవిద్యాధిక్రమిరహితా ఇత్యయంపూర్వపక్షః॥

టీకా;--వస్త్రవ్యాధ్యమపరిసమాప్య అర్థాంతరకథనమనంత త మిత్యా
శక్త్యా యాహూహ (వస్త్రవ్యధి). యోవక్తవ్యోద్ధిస్థి నతః-యథహ అవ
శ్యవక్త వ్యతయాస్థితః, సః ఉపరి అన్త్యేసూత్రద్వయే - కమ్మనాది
త్యాది చరమసూత్రద్వయే, సమాప్యః - సమాపయిష్యత ఇత్యర్థః.
ఇహతుదేవాదీనాశ్చ పరబ్రహ్మ విఃత్తిః, ప్రసక్తాచ్చన్త్యతే-విచార్యత
ఇత్యర్థః. తమేవ ప్రసక్తం వివృణోతి (శాస్త్రమితి). పరబ్రహ్మణః ఉక్త
స్య - “అఙ్గుస్తమాత్రపమితః” ఇత్యాదివాక్యే నోక్తస్య, అఙ్గుస్తమా
త్రత్వస్య - అఙ్గుస్తపమితత్వస్య, ఉపపత్త్యై - ఉపపాదనాయ, ఇహ-
అస్మిన్నధికరణే, శాస్త్రమ్ మర్త్యాధికారమ్ - మనుష్యాధికారమితి, క
ధితమ్ - మనుష్యాధికారత్వాదిత్యనేన ప్రతిపాదితమిత్యర్థః. తత్ప్ర
సక్తాత్ - మనుష్యాధికారప్రసక్తాత్, ఇహ - అస్మిన్ దేవతాధికరణే,
తదిదమ్ - అగ్రేవిష్యమాణమ్, చన్త్యతే - విచార్యతే.

టీకా; - అత్యాధికరణేవిచారాజ్ఞసంశయమాహ (దేవాదీనామితి) ఇహపర బ్రహ్మవిద్యాను దేవాదీనామియమధిక్యతిః కిమ స్తినో వేత్త్యేవం చిన్త్యత ఇతిపూర్వేణాన్వయః. మధ్యస్థ జ్ఞానామాహ (కింయు క్త మితి). పూర్వపక్షమాహ (ఏషామితి). ఏషామ్ - దేవాదీనామ్, ఇహ బ్రహ్మవిద్యాను, అధిక్యతి - అధికారః, నా స్తీతి, వక్తుమ్ - ప్రితి పాదయితుమ్, యు క్తంహి - యు క్తంఖలు. కుత ఇత్యత్యాహ (సామర్థ్య స్వేతి) ఎషు - దేవాదిషు, సామర్థ్యస్య - బ్రహ్మవిద్యోప సంహారసామర్థ్య స్య, అభావాత్ - అసత్వాదిత్యర్థః. తమేవసామర్థ్యాభావ ముపపాద యతి (సఖల్వీతి). అతనుభిః శరీరరహితైః, తైః సురముఖైః - దేవాదిభిః వివేకాద్యజ్ఞోపేతా - వివేకివిమోకాదిసాధన సప్తకానుగృహీతా, ఇయమ్ - బ్రహ్మవిద్యాకథఞ్చిత్ ఉపసంహర్తుమ్ - అనుస్థాతుమ్, సశ క్యత ఇత్యన్వయః.

వివేకాదీనామక్లానాం శరీరవ్యాపార సాధ్యత్వాత్ శరీరరహి తై దేవాదిభిః శేషామనుస్థాతుమశక్యత్వాత్ తదజ్ఞబ్రహ్మవిద్యాతైర నుస్థాతు మశక్యేతిభావః.

దేవాదీనాం దేహఽన్గీకారే నోక్తానుపపత్తిరిత్యత్యాహ (నైషా మితి). ఏషామ్ - దేవాదీనామ్, దేహే - శరీరసదృశే, మానమ్ - ప్రమాణమ్ నా స్తీత్యన్వయః. వేదాంతాః ప్రమాణంస్మరిత్యత్రాహ (శ్రుతి రితి). ఉదితదిశా - ప్రథమనూతోక్త సిద్ధపరవాక్య వ్యుత్పత్త్యుపపాదన మార్గేణ ఇయం శ్రుతిః - వేదః, సిద్ధేర్థేపి యద్యపి ప్రమాణమ్; తథాపి, శ్రుతిషు - వేదవాక్యేషు, తేషామ్ - దేవాదీనామ్, తనోః - శరీరస్య, కాపి వాక్, కిమప్యుపపాదక వాక్యంనా స్తీత్యన్వయః. పూర్వభాగేప్రోక్తాః మన్తార్థవాదాస్తత్రప్రమాణమిత్యత్రాహ (ప్రోక్తా ఇతి). ప్రోక్తాః - పూర్వ

30౬ మణిమంజూషికావ్యాఖ్యానహితా, తత్వరత్నావళి.

భాగేప్రోక్తాః, మన్తార్థవాదాః - మన్తాశ్చ అర్థవాదాశ్చ, కర్మణాం విధానే శేషత్వాత్ - కర్మవిధివాక్య శేషత్వాత్, ఆన్యపర్యాత్ - అనుష్ఠేయార్థ ప్రకాశనస్తుత్యోరర్థయోస్తాత్పర్యాత్, తే, సురముఖ వపుషామ్ - దేవాదిశరీరాణామ్, అస్మిన్ సాధనే ప్రవృత్తాన భవన్తి త్యన్వయః.

మానైత్తీదన్యపరేణ మన్తార్థ వాదేన దేవతాది విగ్రహాది, కిన్తు కర్మవిధిచేన సీత్యన్తి; కర్మణోద్రవ్యదేవతా నిరూప్యత్వాత్ క్షణస్వం సినిః కర్మణి కాలాన్తర భావిఫలసాధనత్వ నిర్వాహాయ దేవతైశ్వర్య స్వాపేక్షితత్వాత్ శ్రుతహానేనాశ్రుతాపూర్వకల్పనా యోగాచ్చ ఇత్యత్రాహ(స్వాద్యేశ్యేతి). శ్రుతిగిరి-శ్రుతివాక్యే, ప్రవృత్తాః, కర్మణాం విధయశ్చ - కర్మవిధాయక వాక్యానిచ, స్వాద్యేశ్యాపేక్షితం - స్వాద్యే శ్యస్య స్వస్థాదేయత్ సాధనమపూర్వం భవతితద్యతే - తద్విना, దేవతానాం దేహాద్యం నకించిత్యాధయన్తిత్యన్వయః. అయమభి ప్రాయః; - యద్యపి దేవతావత్సు యాగహోమాదికర్మసు దేవతై శ్వర్యాణ్ణికారేణాపి ఫలప్రదత్వ నిర్వాహసమ్భవః. తథాపిదానతపః ప్రభృతిషు దేవతానామభావాత్ కల్పనీయమేవాపూర్వమ్; తథాచ సమానన్యాయతయా యాగహోమాదావప్యపూర్వమేవ కల్పితామ్, కిమర్థ వై శసేన. కిన్చితతైత్రివకల్పే సర్వకర్మఫలభోగనియమాభావాత్ దేవతానాం సృష్టిప్రళయార్భుపగమాచ్చ ఫలప్రదాతుర భావాత్ కేషాఞ్చిత్కర్మణాం నైష్ఫల్యమేవస్యాత్. అతః, అపూర్వకల్పనా వశ్యకతేతి. ఉక్తోపజీవనన అర్థిత్వాభావమాహ (తస్మాదితి). ఏషు - దేవాదిషు, (తస్మాత్) శరీరరహితత్వాదేవ, (అర్థిత్వమపి) మోక్షా పేక్షిత్వ మపి, నభవతి - నాన్తి. దుఃఖిన్య తజ్జిహాసాయాశ్చదేహ

సమ్మన్తమూలత్వాత్, అర్థిత్యస్య దుఃఖజిహ్వాసారూపత్వా చేతి
భావ్యః పూర్వపక్షం నిగమయతి (తదితి) తత్ - తస్మాత్ దేహద్య
భావాత్, (శక్తతార్థిత్యశూన్యాం) అర్థిత్యసామర్థ్యశూన్యాం, దేవా
ద్యాం - దేవాదయం, బ్రహ్మవిద్యాధిక్యతి విరహితాం - బ్రహ్మవిద్యాధి
కారశూన్యాం ఇత్యయం పూర్వపక్ష ఇత్యన్వయం; ఇత్యేష పూర్వపక్ష
ఇత్యర్థం. (2)

సిద్ధాంతభాష్యమ్.

శ్రీః - ఏవం ప్రాప్తే ప్రచక్షుహే (తదుపర్యపి బాదరాయణస్సమ్మ
వాత్), తదుపర్యపి-తత్ - బ్రహ్మాపాసనమ్, ఉపరి - దేవాదిష్యపి
సమ్మవతీతి భగవాన్పాదరాయణోమన్యతే, తేషామర్థిత్య సామర్థ్యయో
స్సమ్మవాత్. అర్థిత్యంతావత్, ఆధ్యాత్మికాది దుర్విషహదుఃఖాభి
తాపాత్, పరస్మిన్ బ్రహ్మణిచనిరస్త నిఖలదోషగచ్ఛే, అనవధికాంతిశ
యానం ఘోరయ కల్యాణగుణగణే నిరతిశయ భౌగ్యత్వాదిజ్ఞానాచ్చ
సమ్మవతి. సామర్థ్యమపి పటుతర దేహేన్ద్రియాది మత్తయాసమ్మవతి.
దేహేన్ద్రియాదిమత్త్యైర్బ్రహ్మాదీనాం సకలోప నిషత్సస్పృష్టి ప్రక
రణేషూ పాసనప్రకరణేషుచ శూయతే. తథాపి; “సదేవసామ్యేద
మగ్రాసీత్” “తదైక్షతబహుస్యాం ప్రజాయేయేతి తత్తేజోఽస్పృశత”
ఇత్యారభ్య సర్వమచేతనం తేజోబన్నప్రముఖాననస్థా వికేషవద్వ్యాప్తి
త్యై, “అనెన జీవేనాఽఽత్మనాఽనుప్రవిశ్య నామరూపే వ్యాకర
వాణి” ఇతిసడ్కల్ప్య, బ్రహ్మాదిస్థావరాంతం చతుర్విధంభూతజాతం
తత్తత్కర్మోచితశరీరం తదుచితనామభాక్త్యా మకదోదిత్యుక్తమ్ -
ఏవం సర్వత్రస్పృష్టివాక్యేషు దేవతిర్యజ్మానుష్యస్థావరాత్మనా చతుర్విధా
స్పృష్టిరామూయతే.

దేవాదిభేదశ్చ తత్తత్కర్మానుగుణ బ్రహ్మలోక ప్రభృతి చతు
 ర్దశలోకస్థ ఫలభోగయోగ్య దహేద్వియోదియోగాయత్తః, ఆత్మ
 నాంస్వతో దవాదిత్వాభావాత్; తథా. “తద్ధోభయే దవాసురా అను
 బుబుధిరే, తేహోచుచ్ఛ్రోహవై దేవానామభి ప్రవాజవిరోచనోఽను
 రాణాం తౌహాసంవిదానావేవ సమిత్వాణీ ప్రజాపతి సకాశమాజగ్మ
 తుః, తౌహద్వాత్రింశతంనర్వాణి బ్రహ్మచర్యమూషతుః, తౌహప్రజా
 పతిరువాచ” ఇత్యాదినాస్త్వప్తమేవ శరీరేన్ద్రియవత్త్వం దవాదీనాం
 ప్రతీయతే. కర్మవిధిశేషభూత మన్తార్థవాదస్వపి “నజ్రిహస్తంపుర
 స్దరః” “తేనేన్ద్రోవజ్రముదయచ్ఛత్” ఇత్యాదిభిః ప్రతీయమానం
 విగ్రహాదిమత్త్వం ప్రమాణాన్తరాఽవిరుద్ధం తత్ప్రమేయమేవ. నచా
 ఽనుష్ఠేయార్థ ప్రకాశనస్తుతిపరత్వాభ్యాం ప్రతీయమానాఽర్థాన్తరా
 విసమశక్యతేవక్తుమ్; స్తుత్యాద్యపయోగిత్వాత్తేన విసాస్తుత్యాద్యను
 పపత్తేశ్చ. గుణకథనేనహిస్తుతిత్వమ్, గుణానామసద్భావేస్తుతిత్వమేవహీ
 యేత. నచాఽసతాగుణేన కథితేన ప్రరోచనాజాయతే. అతఃకర్మప్రరోచ
 యంతో గుణసద్భావంబోధయన్త్యేవార్థవాదాః. మన్తాశ్చకర్మసు విని
 యుక్తాస్తత తత్రకిశ్చిత్కర్తవ్యయా ఽనుష్ఠేయమర్థం ప్రకాశయంతో
 దేవతాదిగత విగ్రహాదిగుణవిశేష మభిదధత ఏవతత్ర కించిత్కుర్వన్తి;
 అన్యథా ఇన్ద్రియైస్సృత్యనుపపత్తేః. నచనిర్విశేషా దేవతాధియమధిరో
 హతి. అత్రప్రమాణాన్తరాఽప్రాప్తాన్ గుణాన్ స్వయమేవ బోధ
 యిత్వాజ్ఞైః కర్మప్రరోచయన్తి గుణవిశిష్టంవా ప్రకాశయన్తి; ప్రా
 ప్తాంశ్చాఽనూద్యతైః ప్రరోచన ప్రకాశనెకుర్వన్తి. విరుద్ధత్వేతుతద్వా
 చిభిశ్చజైరవిరుద్ధాన్గుణాన్ లక్షయిత్వాకుర్వన్తి.

కర్మవిధేశ్వ దెవతాయా ఐశ్వర్య మపేక్షితమేవ. కామినఃకర్త
వ్యతయా కర్మవిధీయ మానం స్వయంత్యణ ప్రధ్వంసికాలాంతరభావినః
ఫలస్య స్వర్గాదెస్సాధనమపేక్షతే. మన్తార్థవాదయోశ్చ “వాయుర్వై
క్షేపిష్ఠా దెవతావాయుమేవ స్వేనభాగధేయోనోపధావతి, సపవై నం
భూతింగమయతి” “యదనెనహ విషాశాంతైతదశ్శాతదృఢ్యాత్త దస్తై
దవారాధంతామ్” ఇత్యాదిషు దెవతాయాః కర్మణాఽఽరాధితా
యాః ఫలదాయిత్యం తదనుగుణజ్ఞైశ్శ్వర్యం ప్రతీయమాన మపేక్షి
తత్వేనవాక్యార్థేనమన్వియతే. దెవపూజాభిధాయినో యజిధాతోశ్చ
యా గాఖ్యంకర్మస్వారాధ్య దెవతాప్రధానం ప్రతీయతే. తదెవం
కృత్స్నవాక్యపర్యాలోచనయా వాక్యాదెవ విధ్యపేక్షితం సర్వమవగత
మితిసాఽపూర్వాదికం చ్యుత్పత్తిసమయాఽనవగతంకర్మ విధివ్యభిధేయ
తయా కల్ప్యతయా వాశ్రయితవ్యమ్. తథానక్షీర్ణబ్రాహ్మణ మన్తార్థ
వాదమూలేషు ధర్మశాస్త్రేతిహాసపురాణేషు బ్రహ్మాదీనాం దెవానుర
ప్రభృతీనాశ్చ దహేన్ద్రియాదయస్వభావ భేదాస్సానాని భోగాః
కృత్యానిచేత్యేవ మాదయస్సవ్యక్తాః ప్రతిపాద్యస్తే. అతో విగ్రహాది
మత్త్వాద్దేవానామవ్యధికారోస్త్యేవ.

శ్లో; భూమోత్రోపాసనమృతపరిచభవతి తత్సమ్యవాద్భ్రహ్మణోస్య
త్వణిత్యస్యామరాఘేవ్య సురపరిభవాయ త్తదుఃఖాతురేన్ద్రిన్ ।
భోగ్యత్వజ్ఞానతశ్చాఽఖిలసుగుణగణేబ్రహ్మణీహానవద్య
సామర్థ్యస్యాపిసత్వాదనఘపటుశరీరేన్ద్రియాదైవ్యుపేతే॥

౩౫౦ మణిమంజూషి కావ్యాఖ్యానహితా, తత్పరత్వావళి.

బ్రహ్మదీనాంసురాణాంవపురుషనిషదిశ్రూయతేస్సప్టవాక్యే
షూపాసాయాకిప్రక్లేభగవతఞ్జరత్రాపిచేదంతథాహి ।
సద్విద్యాయాంసదవేతితుపురత ఉపక్రమ్య సజ్జల్పపూర్వం
తేజోబన్నాద్యవస్థాయతమఖిలమచిద్వస్తుస్పృష్ట్యాసదెతత్ ॥

సంకల్పే దంత్యనెనెత్యపరి విధిముఖంస్థానరాస్తత్సభూతం
తత్తత్కర్తార్థాదహమ్మపహితమఖిలంవ్యాసరోదిత్యధీతమ్ ।
ఎవంసర్వత్రస్పృష్టి ప్రకరణ ఉదితాచాతురాత్మ్యేనస్పృష్టి
దేవాద్యాస్థానరాస్తాభవతిపునరయంస్పృష్టదేవాదిభేదః ॥

తత్తత్కర్తార్థతత్తద్భువనగఫలభాగ్యాదహహితోన
శ్యాత్మాజ్ఞానాత్మకోసా భజతిసురనరాద్యాత్మకత్వం స్వభావాత్ ।
తద్దేత్యాదౌచవాక్యేసురపతిదనుజానుపితబ్రహ్మచర్య
ప్రాజాపత్యోపసత్త్యాద్యధీహితమపివత్త్యేషు దహోదియోగమ్ ॥

ఏవం మన్తార్థవాదస్విహ విధివచసాంశేషభూతేష్వధీతం
హీన్ద్రాదౌ నజ్రహస్తత్వముఖమపివదత్యేషు దహోదియోగమ్ ।
నాన్యష్టేయప్రకాశస్తతిపరవచసాస్తత్పరత్వంరుణద్ధి
స్వాధీభాతేవిన్ద్రాంభవతి పునరియంప్రత్యుత్తస్తాత్ర హేతుః ॥

స్తాత్రంతావద్గుణోక్తిర్త్యనభిహితగుణోక్తా కథంస్తాత్రతాస్మాత్
వై వస్యాద్రోచనానసద్గుణవిషయగిరాకర్మణీయంకదాపి ।
శంసన్తోహ్యర్థవాదా అభిమతగుణసద్భావమేతేత్రయీస్థాః
కర్తవ్యంకామిపుష్పివిధివిహితమిదంరోచయన్తిస్మకర్మ ॥

మన్తాంకర్మాజ్ఞభూతాంప్రకటన ముఖతో దవతావిగ్రహాదం
కించిత్కుర్వన్తితతస్మరణ విషయతాంసాన్యధానామ్నయాద్ధి ।
స్తృత్యాహుడాకథంవాభవతిహృదిన్మణాం దేవతానిర్విశేషాఽ
తస్సపేతాభ్యుపేయాభవతిహివపుషామన్తతోపిక్రియాజ్ఞాత్ ॥

తత్రైతేబోధయిత్వాకతిదిదితరమానాఽనవాప్తాన్మణాన్వై
కర్తౌతైరోచయన్తి స్థితగుణమథపాకర్మతే జ్ఞాపయన్తి ।
ప్రాప్తంశ్చానూద్యచైతామభిహితగుణతోరోచయన్తిస్మకర్మా
ర్థేస్తిన్తుభ్యేవిరుద్ధైత్యభిహితగుణతోరోచయన్త్యన్యపుత్యా ॥

ఐశ్వర్యం దేవతాయావిధయ ఇహపునః కర్మణాం శ్రౌతవాక్యేఽ
పేక్షాన్తైకర్మహేతుంక్షణికమితి ఫలేనైవకాలాన్తరీణే ।
ధాతోర్దేవస్య పూజావచన ఇహయజ్ఞే కర్మయాగోహివాచ్యం
తత్సాన్వరాధ్యప్రధానంస్థితమితిభవతీహేష్టసిద్ధిస్తతశ్చ ॥

ఏవంకృతైస్సౌశ్చవాక్యైరభిహితవిషయాలోచనాయాంకృతాయాం
వాక్యైరేవప్రతీతం భవతివిధివచోపేక్షితం సర్వమత్ర ।
తన్నాపూర్వాదికల్ప్యంనభవతివిధివాక్యాభిధేయశ్చయత్తు
వ్యుత్పత్తిగ్రాహకైర్నావగతమిహసమనైశ్చకృతైఃప్రమాణైః ॥

బ్రహ్మదీనాం ప్రతీతాన్సురదనుజముఖానాశ్చ దేహేన్ద్రియాద్యాః
భిన్నాన్తైచ్ఛహంస్వభావాస్థలమపి వివిధంభోగకృత్యాదయశ్చ ।
సజ్జీర్ణబ్రాహ్మణాయే నిగమవచనగాయేచ మన్తార్థవాదా
స్తస్మాదైర్ధర్మశాస్త్రైరపిచబహువిధైస్సేతిహసైంపురాణైః ॥

తద్బ్రహ్మోపాసనైస్త్రిన్ధవతిదివిషదాశ్చాధికారోర్థితాదేః
సత్వాద్దేహేదియోగాత్కథితవచనతః ప్రోచ్యమానాదిహేతి.

214-1 మణిమంజూషికావ్యాఖ్యానసహితా, తత్వరత్నావళి.

ః; సిద్ధాంతమాహ (బ్రాహ్మణి) అత్ర - అస్మిన్ పూర్వపక్షే, బ్రాహ్మసిద్ధాంతం బ్రాహ్మ ఇత్యర్థః. తమేవసిద్ధాంతమాహ (ఉపాసనమితి) అస్య - బ్రహ్మణి, తత్, ఉపాసనస్తు ఉపరిచ-ఉపరివర్తమానె అనురపరిభవాయ తదుఃఖితురే అమరాఘే భవతీత్యన్వయః. కుత ఇత్యత్రాహ (సమ్భవాదితి). అధిత్వస్య సమ్భవాదిత్యన్వయః. అధిత్వే హేతుః ఆతుర ఇత్యంతం విశేషణమ్. దుఃఖితు రత్వాదేవమోక్షాద్భిత్వంభవతీతిభాసః. అతైవసహేత్వస్తరమాహ (భోగ్యత్వజ్ఞానత ఇతి) అఖిలసుగుణగణే-సమస్తకల్యాణగుణగణాయుతే, ఇహానవద్య బ్రహ్మణి భోగ్యత్వజ్ఞానతశ్చేత్యన్వయః. బ్రహ్మణ ఇదం విశేషణద్వయం భోగ్యత్వ హేతుతయోక్తమ్; అధిత్వసత్వేపి శరీరేన్ద్రియాదిరహితేదేవగణే సామర్థ్యాభావాత్ కథస్తత్రోపాసనోపసంహార ఇత్యత్రాహ (సామర్థ్యాస్యాపీతి). అనఘపటు శరీరేన్ద్రియాద్యైరుపేతే, అస్మిన్-అమరాఘేసామర్థ్యాస్యాపి సత్వాదిత్యన్వయః.

ననుదేవానాం శరీరేన్ద్రియాదినద్యావే ప్రమాణం నాస్తీత్యత్రాహ (బ్రహ్మణినామితి) బ్రహ్మదీనాం సురాణాం ఉపనిషదిసృష్టివాక్యేషు భగవత ఉపాసాయాం ప్రసజ్జే ఇతరత్రాపిచవపుఃశ్రూయత ఇత్యన్వయః. తథా విధాన్యపనిషద్వాక్యాన్య దాహరతి (తథాహీతి) ఏతత్ సత్ - ఏతత్సచ్చబ్దవాచ్యం బ్రహ్మ, సద్విద్యాయాం సదేవేతి - సదేవసామ్యేదమగ్ర ఆసీదితి, పురతః - ప్రథమమ్, ఉపక్రమ్య - ఆరభ్య, సజ్జల్పపూర్వమ్ - బహుస్యాం ప్రజాయేయేతి సజ్జల్పపూర్వమ్, తేజోబన్నాద్యవస్థాయుతమ్-తేజోజలపుణివ్యాద్యవస్థాయుక్తమ్, అఖిలమచిద్వస్తు - అఖిలమచిత్పదార్థమ్, సృష్ట్యా - ఉత్పాద్య, ఇదమ్ - సత్, అనెనెతి సజ్జల్ప్య - అనెన జీవేనాత్మనాఽనుప్రవిశ్యనామదూపే వ్యాకరవాణీతి సజ్జల్ప్య, ఉపరి - అఖిలం

సకలమ్, విధిముఖమ్ - చతుర్ముఖప్రభృతి, స్థావరాస్తంభాతశ్చ-స్థావరపర్యస్తం ప్రాణిజాతశ్చ, తత్తత్కర్మార్థ దేశాద్యుపహితమ్ - తత్తత్కర్మానుగుణదేహేన్ద్రియాదియుక్తమ్, వ్యాకరోదితి - అకరోదితి, అథితమ్ - ప్రతిపాదితమ్.

ఏతావతాసద్విద్యాయాం సృష్టిప్రకరణే బ్రహ్మదీనాం దేహేన్ద్రియాదియోగః ప్రతిపాదితః. ఏనమన్యత్రసర్వత్ర సృష్టిప్రకరణే దేవాదీనాం దేహయోగః ప్రతీయత ఇత్యాహ (ఏవమితి). సృష్టిప్రకరణేసర్వత్ర దేవాద్యా స్థావరాంతా - దేవతిర్యక్తినుష్య స్థావర రూపా, చాతురాశ్మేయసృష్టిః - చతుర్విధకారాసృష్టిః, ఉదితా-ప్రతిపాదితేత్యర్థః. అస్తు దేవాదిసృష్టిః తావతాదేవానాం దేహయోగః కథంసిద్ధ్యతీత్యత్రాహ (భవతీతి). ఆయంసృష్టదేవాదిభేదః - సృష్టికర్మీభూతదేవాది ప్రభేదః, తత్తత్కర్మార్థ తత్తద్భవనగ ఫలభోగార్థ దేశాహిత ఇత్యన్వయః. తత్తత్కర్మానుగుణతత్తల్లోకస్థ ఫలభోగానుగుణ దేశాధీన ఇత్యర్థః. తథాచదేవానాం శరీరయోగమస్తరా సృష్టికర్తవ్యం ససమ్భవతీతి దేహసిద్ధ్యతీతిభావః. నన్వాత్తనాంస్వయాపత ఏవదేవాద్యాత్మకత్వం కుతోనభవతి; దేవాదిభేదనిర్వాహాయ దేహయోగః కిమర్థం స్వీకరణీయ ఇత్యత్రాహ (దేహ ఇతి). జ్ఞానాత్మకౌసా ఆత్మా, స్వభావాత్ - స్వభావతః, సురనరాద్యాత్మకత్వం సభజతిహీత్యన్వయః. ఏతావతాసృష్టి ప్రకరణే సర్వత్రదేవానాం సృష్టిశ్రవణాత్, సృష్టేశ్వదేహయోగనిబద్ధనత్వాత్, దేవానాందేహయోగ ఆవశ్యక ఇత్యుక్తింభవతి.

ఏవముపాసనప్రకరణేపి తేషాం దేహయోగః శూయత ఇత్యాహ
(తద్ధేత్యాదావీతి). తద్ధేత్యాదావాక్యే-తద్ధోభయే దేవాసురా అనుబు
బుధిరేతేహోచురిత్యాది వాక్యే, అభిహితమ్ సురపతిదనుజానుష్ఠిత
బ్రహ్మచర్యప్రాజాపత్యోపసత్త్వాద్యపి-ఇన్ద్రవిరోచనానుస్థిత బ్రహ్మచర్యం
ప్రజాపతౌగురావుపసత్త్వాదికమపి, ఏషు - దేవాదిషు, దహాదియో
గమ్-దేహేంద్రియాదియోగమ్, వక్త్రీ-బ్రూత ఇత్యర్థః. నిరుక్తవాక్యే
ఇన్ద్రవిరోచనయోః దేవాసురయోః ప్రజాపతినమిషంగత్వా బ్రహ్మచ
ర్యానుష్ఠాన గురూపసత్త్వాదికమపి ప్రతీయమానం ఏతేషాం దేవాదీనాం
దేహయోగమన్తరానసన్భవతీతి తతోప్యేషాం దహాదియోగస్సిద్ధ్యతీతి
భావః. కర్మవిధిశేషభూతమన్తార్థవాదేష్వపి “వజ్రహస్తప్రసవరః” “తే
నేన్ద్రోవజ్రమునయచ్ఛత్” ఇత్యాదివాక్యేషు దేవానాం దేహయోగః
ప్రతీయత ఇత్యాహ (ఏవమితి) విధివచనాం-వినిఘాత్యానామ్, శేషభూ
తేషు - ఉపకారకేషు, ఇహ మన్తార్థవాదేషు - ఏషుమన్తార్థ వాద
వాక్యేషు, అధీతమ్ - ప్రతిపాదితమ్, ఇన్ద్రాదౌ వజ్రహస్తత్వముఖ
మపి - వజ్రహస్తత్వాదికమపి, ఏషు - దేవాదిషు, దహాదియోగం
వదతిహీత్యన్వయః.

అన్యపరత్వమనూద్య నిరస్యతి (నెతి). అనుష్ఠేయ ప్రకాశస్తతి
పరవచనాః-అనుష్ఠేయాథ ప్రకాశన పరమస్త్ర స్తుతిపరార్థవాదవాక్య
యోః, భాషేన్వాధే, ప్రతీతేన్వాధేవివక్షామ్ - తాత్పర్యమ్, తత్ప
రత్వమ్, అనుష్ఠేయాథ-ప్రకాశన స్తుతిపరత్వమ్, నరుణధీత్యన్వయః.
తథాచ, ఇన్ద్రాదౌ వజ్రహస్తత్వాది ప్రతిపాదక మన్తార్థవాదయోః,
అనుష్ఠేయాథ ప్రకాశనపరత్వస్తుతిపరత్వాభ్యామ్, ప్రతీయమాన వజ్ర

హస్తత్వాదిరూపార్థే తాత్పర్యవిఘాతోనభవతీతి తత్తాత్పర్యకత్వస్యా
 ఒకవశ్యకత్వమితిభావః. నకేవలమవిరోధవేద, అనుష్ఠేయార్థప్రకాశన
 స్తుతి పరత్వవజ్రహస్తత్వాదిరూపస్వార్థ తాత్పర్యయోః ఉపజీవ్యోప
 జీవకభావోప్యస్తీత్యాహ (భవతీతి) ప్రత్యుత్రయంభాతేస్వార్థే వివక్షా
 స్తోత్రహేతురిత్యన్వయః. స్తోత్రహేతురిత్యపలక్షణమ్, అనుష్ఠేయార్థ
 ప్రకాశనహేతురిత్యపిభోధ్యమ్.

స్తోత్రహేతుత్వం ఇన్ద్రహస్తత్వాదిరూపస్వార్థ వివక్షాయాము
 పసాదయతి (స్తోత్రంతావదితి) స్తోత్రంహితావత్ - గుణోక్తిర్ని-గుణ
 కథనంహి, అనభిహితగుణోక్తా - అనభిహిత గుణాయాముక్తౌగుణా
 ప్రతిపాదికాయాముక్తౌ, స్తోత్రతాకథంస్యాదిత్యన్వయః. తథాచస్తోత్ర
 స్య గుణోక్తిరూపత్వాత్ అర్థవాదాదిగుణాకథనేతేషాం స్తోత్ర
 త్వానుపపత్తేః, ఇన్ద్రహస్తత్వాదిరూప గుణప్రతిపాదనద్వారాస్తోత్రతా
 యానక్తన్యత్వాత్, తస్మిన్ గుణేతేషామర్థవాదాదీనాం తాత్పర్యం
 స్తోత్రహేతురితిభావః. ననుయదిగుణకథనేన స్తుతిత్వం తథాసతిగుణక
 థనాభావేస్తుతిత్వహా నిస్సృజ్యత్, నగుణానామసద్భావ ఇత్యత్రాహ
 (నైవేతి). అసద్గుణవిషయగిరా-అవిద్యమానగుణవిషయవాచా, కర్మణి-
 విధిప్రోక్షేకర్మణి, ఇయమ్రోచనా - ప్రరోచనానైవన్యాదిత్యన్వయః.
 తథాచవిధిప్రోక్షే కర్మణిప్రరోచనార్థమేవహి అర్థవాదాః స్తుతిరూపాః
 ప్రవర్తంతే. యదిగుణాకథనేపి అర్థవాదానాం స్తుతిరూపత్వం స్వీక్తిః
 యతే, తహితేషాం కర్మణి ప్రరోచకత్వంనన్యాదితిభావః. అనేను
 'నాకథనా స్తుతిరూపపద్యతే' ఇతిద్రమిడభాష్యంస్మార్తతే.

342 మఃశిమంజూషి కావ్యాఖ్యానహితా, తత్వరత్నావళిః.

అర్థవాదానాముక్తిరీత్యా గుణప్రతిపాదనద్వారేణ కిర్మణిప్ర.
రోచకత్వం నిగమయతి (శంసంత ఇతి). త్రయీస్థాః ఏతే అర్థవాదాః
అభిమతగుణసద్భావమ్ - అపేక్షితగుణసద్భావమ్, శంసంతస్సంతః -
ప్రతిపాదయంతస్సంతః, కామిపుష్పిన్స్వగంధకామగావిష్టచురుషేః
కర్తవ్యం విధివిహితమ్ - విధివాక్యప్రతిపాదితమ్, ఇదంకర్మ జ్యోతిష్ట.
మాదికంకర్మ, రోచయంతిస్మ - ప్రరోచయంతిభిర్విత్త్యర్థః.

మన్తాణాం అర్థప్రకాశనద్వారా కర్మశేషభూతానాం దేవతా.
విగ్రహాదిమన్వేతాత్పర్యమాహ (మన్తా ఇతి). కర్మాజ్ఞభూతాః - కర్మ.
శేషభూతాః, మన్తాః, దేవతావిగ్రహాదేః - దేవతాయాశ్శరీరాదేః.
ప్రకటనముఖతః - ప్రకాశనద్వారా, తత్ర - కిర్మణి, కించిత్కుర్వంతి.
ఉపకుర్వంత్యర్థః. మాస్తుదేవతావిగ్రహ ప్రకాశనం మన్తైః, దేవ.
తాస్మరణద్వారా మన్తాణాంకర్మసూపకారకత్వమన్విత్యత్రాహ (స్మర.
ణవిషయతామితి). సాదేవతా, అన్యథా-విగ్రహప్రకాశనమన్తరా,
స్మరణవిషయతామ్ - స్మృతివిషయతామ్, నాపున్యాత్థ - నప్రాపు.
యాన్త్యోన్యోన్యే. సనుదేవతాయా విగ్రహభావేపి స్మృతి విషయత్వం.
నానుపపన్నమిత్యత్రాహ (స్మృత్యానూఢేతి). నిర్విశేషా - నిర్దేశా,
దేవతా, నృణాం-మనుష్యాణామ్, హృది, స్మృత్యానూడానభవతి-స్మృతి.
విషయాభావంనభజతి; అతస్సదేవతాక్రియాత్కాంతస్తతోపి - కర్మా.
జ్ఞభూతాన్మన్తతోపి నపుమా - శరీరేణ, ఉపేతా - సహితా, అభ్యు.
పేయా-అర్హకర్తవ్యాభవతి. ద్రస్యదేవతేహ కర్మనిరూపకేవేతదైవికం.
కర్మేతి ప్రతిపత్తా దేవతావిశిష్టత్వేనహి కర్మప్రతిపత్తిః. యస్యైదేవతా.
యై హ విర్గహితంనాన్యత్ తాంధ్యాయద్వషట్కరిష్యన్నితి దేవతా.

భూతవ్యేతిశూయతే. దేవతాచ ఈదృశీశ్యేన ప్రతిపత్తవ్యా. నిర్విశేషనస్తుపి ప్రతిపత్తుమశక్యత్వాత్. ఇంద్రత్వాదిశ్చైన శుద్ధాత్తస్య రూపస్యవిద్యతే అతోవిగ్రహదావివక్షితత్వమ్; తస్మాదనుష్ఠేయార్థప్రకాశకత్వ నిర్ధ్యర్థంమన్తాణాం. విగ్రహాదిమత్వేచ ప్రామాణ్యమస్త్యే వేతిభావః

“ఆపోవై శాంతాః ఆదిత్యోయాపః” ఇత్యాదిషు ప్రమాణాంతర నిర్ధస్య తద్విరుద్ధస్య చార్థస్య విద్యమానత్వాన్న సర్వత్రప్రామాణ్యమితి శంకాయామాహ (తతేతి). తత్ర - తేషుమన్తార్థ వాదేషుమధ్యే, కతిచిదెతే - కతిపయామన్తార్థవాదాః, ఇతరమానానవాప్తాన్ - ప్రమాణాంతరాప్రాప్తాన్, గుణాన్ - క్షిప్రఫలప్రదత్వాది రూపగుణాన్, బోధయిత్వాఽజ్ఞాపయిత్వా, ఏతైఃకర్మరోచయన్తి - ప్రరోచయన్తిత్వర్థః. ఇదశ్చ “వాయువై = క్షేపిస్తాదేవతా” ఇత్యాద్యర్థ వాదవాక్యవిషయమ్. అథవా - యద్వా, స్థితగుణమ్ - స్థితోగుణోయస్మిన్ స ఇతివృత్తత్యాగుణవిశిష్టమిత్వర్థః. ఏవమూభతంకర్మతే - మన్తార్థవాదాః, జ్ఞాపయన్తి - ఖ్యాపయన్తిత్వర్థః. ఇదశ్చానుష్ఠేయార్థ ప్రకాశకమన్త విషయమ్. “ఆపోవై శాంతాః” ఇత్యాద్యర్థ వాదకృత్యమాహ. (ప్రాప్తానితి). ప్రాప్తాన్ - ప్రమాణాంతరప్రాప్తాన్, ఏతాన్ - గుణాన్, అనూద్య - అనుభాష్య, అభిహితగుణతః - అనూదితగుణేన, కర్మరోచయన్తి - ప్రరోచయన్తిత్వర్థః. “ఆదిత్యోయాపః” ఇత్యాద్యర్థవాదకృత్యమాహ. (అర్థఇతి). అస్మిన్ముఖ్యేర్థే - ముఖ్యపుత్యా ప్రతిపాదితేర్థే, విరుద్ధేతు - బాధితేతు, అన్యపుత్యా - అముఖ్యపుత్యా, అభిహితగుణతః కర్మరోచయన్తి - ప్రరోచయన్తిత్వర్థః.

34౨ మణిమంజూషీకావ్యాఖ్యానహితా, తత్పరత్నావళిః.

ననువిద్యపేక్షితార్థహితాత్పరమ్, దేవతావిగ్రహదేవివిద్యపేక్షితత్వం కథమిత్యత్రాహ (విశ్వరూపిణి). “క్షణిం కర్మకాలాస్తరీణే. ఫలైవహేతుణి, ఇహాశౌతవాక్యేకర్మణాంవిధయః దేవతాయాః విశ్వరూపపేక్షితే” ఇత్యన్వయః, యాగాదికర్మణి క్షణితాప్వత్ తస్య కాలాస్తరీణ స్వర్గాదిసాధనత్వానుపపత్త్యా కర్మఫలప్రదదేవతైశ్వర్యమగ్నేకర్తవ్యమ్, తదగ్నేకారేచ ఫలప్రదాయాం దేవతాయాం ఫలాత్మత్తిప్రయోజకసంకల్ప ఏవకర్మణాం స్వర్గాదిసాధనతాయాం వ్యాపారో భవిష్యతితిద్వారాయాగస్య స్వర్గాదిసాధనత్వ ముపపద్యతేతిభావః, యత్రవాక్యకేషవశాదపేక్షిత దేవతాప్రీతిద్వారాత్వం యాగేస్వర్గాదిసాధనతాయాం నసిద్ధ్యతి తత్రాపియజిసామర్థ్యాత్తస్యిద్ధ్యతి. అర్థవాదాభావేసి విధిసామర్థ్యాత్ స్తుతిరీవేత్యాహ (ధాతోరితి). “ఇహాదేవస్య పూజావచసః యజేధాతోః యాగఃకర్మహివాచ్యం తత్సాన్నిరాధ్యమథానం స్థితమితి తతశ్చేహేష్టసిద్ధిభావతీత్యన్వయః.

ఉత్తరీత్యాదేవతైశ్వర్యాదేవ దేవతాప్రీతిద్వారాయాగాదికర్మణాన్స్వర్గాదిసాధనత్వోపపత్త్యా అపూర్వకల్పనాగౌరవగ్రస్తేత్యాహ (ఏవమితి). ఏవమ్ - ఉత్తరీత్యా, కృణైశ్చైవైశ్చవాక్యైః, సర్వైశ్చమన్తార్థవాదవిధివాక్యైః, అభిహితవిషయాలోచనాయామ్ - ప్రతిపాదితార్థాలోచనాయామ్, కృతాయామ్వాక్యైరేవ విధివచోపేక్షితమ్ - విధివాక్యోపయుక్తిమ్, సర్వమత్రప్రతీతం భవతీత్యన్వయః. తత్ - తస్మాత్, యత్తుప్యత్నత్తిగ్రాహకైః - శక్తిగ్రాహకైః సమస్తైశ్చ, క్షణైః ప్రమాణైఃసావగతమ్ - నప్రతీతమ్; తత్ అపూర్వాదిసకల్ప్యం భవతీత్యన్వయః. వాచ్యానూపాసా వాదపక్షే, అశుతకల్ప్యం

సోస్తీతిచేన్న; వాచ్యత్వస్యాపి కల్పనీయత్వాత్. క ల్యూపూర్వవాదే
అపూర్వ మేవకల్ప్యమ్; వాచ్యపక్షే వాచ్యత్వమపికల్ప్య మిత్య
భిప్రాయం.

దేవాదీనాం దేహాదిమత్త్వే ప్రమాణాంతరాణ్యపిసంత్యేహ
(బ్రహ్మాదీనామితి). బ్రహ్మాదీనాంసురదను జముఖానాశ్చ - దేహాను
రాదీనాశ్చ, దేహేంద్రియాద్యాః ఎపాంభిన్నాస్వభావాశ్చ వివి
ధంస్థలమపి - స్థానమపి, భోగకృత్యాదయశ్చ - భోగవ్యాపారాదయ
శ్చప్రతీతా ఇత్యన్వయః. కుతేత్యత్రాహ (సజ్జీర్ణేతి). నిగమవచన
గాః - వేదవాక్యస్థాః, యేనజ్జీర్ణబ్రాహ్మణాః - సజ్జీర్ణబ్రాహ్మణ
భాగాః, యేచమన్తార్థవాదాః, తస్మాల్లైః - తస్మాల్లక్షైః, బహువి
ధైర్ధర్మశాస్త్రైః, సేతిహాస్తిః - ఇతిహాసనహితైః, పురాణైఃప్రతీతా ఇ
తిపూర్వేణాన్వయః. ఉపసంహరతి (తదితి). తత్ - తస్మాత్, అస్మి
న్ప్రహస్తేపాసనే దివిషదాశ్చ - దేవతానాశ్చ అధికారఇత్యన్వయః.
కుతఇత్యతః (అర్థితాదేరితి). (అర్థితాదః - అర్థితసామర్థ్య
యోః, సత్వాత్ - విద్యమానత్వాత్; తత్రహేతుమాహ (దహాది
యోగాదితి). ఇహ - అస్మిన్ప్రోక్షగుతివాక్యే, కథితవచనతః -
ప్రోక్షవాక్యతః, ప్రోచ్యమానాత్ - ప్రతిపాద్యమానాత్, దహాదియో
గాత్ - దహేంద్రియయోగాదిత్యర్థః. ఇతీత్యుపసంహరే.

సూ;—విరోధాకర్మణీతిచేన్నాన్తేకప్రతిపక్షైర్దర్శనాత్. ౧-౩-౨౬.

శ్రీ;—దేవాదీనాం విగ్రహాదిమత్త్వాభ్యుపగమే కర్మణివిరోధా
ప్రసజ్యతే. బహుషుయాగేషు యుగపదకస్యేన్ద్రస్య విగ్రహవత్త్వే
“అగ్నిషుగ్నావహా” ఇద్వాగిచ్చహరివ ఆగచ్ఛ” ఇత్యాదినా ఆహూ

3౬౦ మణిమంజూషికావ్యాఖ్యానహిత తత్వరత్నావళి.

తస్య సన్నిధానానుకపత్తేః. దర్శయతిచాగ్నాదీనాం తత్రతత్రాగమనమ్, “కస్యవాహదేవా యజ్ఞానూగచ్ఛన్తికస్యవాన బహునాం యజమానానాంయోవై దేవతాః పూర్వం పరిగృహ్ణతి, ససనాశ్శోభా తేయజతే” ఇతి. అతోవిగ్రహాదినుత్తే కర్మణివిరోధః ప్రసజ్యత ఇతి చేత్ తన్న; (అనేకప్రతిపత్తేర్ననాత్) దృశ్యతేహి సౌభరిప్రభృతీనాం శక్తిమతాం యుగపదనేకశరీరప్రతిపత్తిః.

శ్లోః — దహిత్యే దహనాం ప్రసజతివిహతివైచికిషుక్రియాన్వ
స్విన్దో దనైః కయోగేషుతుభవతినైసన్నిధియాగపద్యాత్ ।
కస్యేత్యాచాతువాక్యే శుతమభిగమనందేవతానాంక్రియాన్వి
త్యాశంకాంనైకదేహస్వయతభిహనురేషూధర్మత్వత్తరత్ర ॥
సౌభర్యాదివ్యనేకమునిషువపురిదంస్వీయయోగప్రభావాత్
సందృష్టంయశాగపద్యనతుభవతితద్దా వాసుచాపీతిభావః ॥

టీః — దేవతానాం విగ్రహాభ్యుపగమే తద్వదాధ్ధవాదికే ఆహ్వా
నాగమనేచాభ్యుపేయే. తదాయుగపదనేక కర్మస్వాప్యనేవిరోధః
శరీరాధీనత్వాదాగమనస్య త్యాశంక్య అనేకశరీర పరిగ్రహేణవిరోధం
పరిహరత్వత్తర సూత్రమిత్యాహ (దహిత్యేఇతి). దేవతానాంద
హిత్యే - దహిత్యుపగమేఅనువైచికిషు - వేదప్రోక్తాను, క్రియాను -
యజ్ఞయాగాదిక్రియాను, విరోధః ప్రసజతి - ప్రసక్తోభవతి. తామే
వవిరోధప్రసక్తి ముపపాదయతి (ఇన్ద్రాదిరితి). ఇన్ద్రాదిరి - ఇన్ద్రావ
రుణాదిదేవతాయా ఆహూతాయాః, యశాగపద్యాత్ - యశాగ
పద్యన, నైకయాగేషు - అనేకయాగేషు, సన్నిధిః - సాన్నిధ్యమ్,
శుభవతీత్యన్వయః దేవతానాంసశరీరాణాం శరీరబహ్వరా ఏకదా అనేక

యాగేషుగమనానసమ్భవో విరోధఇతిభావః. అనేకయాగేషుదేవతా
నాంగమనం ప్రామాణికమిత్యాహ (కస్యేతి). కస్యేత్యాదౌతువాక్యే-
“కస్యవాహ దేవాయజ్ఞమాగచ్ఛంతి కస్యవాసబహునాం యజమా-
నానాం యోవై దేవతాః పూర్వం పరిగృహ్యంతిస ఏనాశ్శ్చోభూతేయ
జతే”ఇతివాక్యే. దేవతానాం క్రియాస్వభిగమనంశ్రుతమిత్యాశంకామ్ -
ఇత్యాక్షేపమ్, ఇహసురేషు - ఆసుదేవతాసు, నైకిదేశాన్వయతః -
అనేకదేశాసమ్భవాత్, ఉత్తరత్ర - ఉత్తరస్థిన్, విరోధఇతిసూత్రే ఉ-
ద్ధరతీత్యన్వయః. పరిహరతీత్యర్థః. దేవతానామేతైక శరీరేణ అనేక
యాగేషుయుగపద్ధమనానసమ్భవేపి, అనేకశరీరసమ్భవేన, ఏకశరీరేణైక
స్మిన్యాగే, అన్యశరీరేణాన్యస్మిన్యాగ ఇత్యేవం ప్రకారేణ సర్వస్మిన్యాగే
గమనమవిరుద్ధమితిభావః. ఏకస్యానంత్యనః అనేకశరీర పరిగ్రహోయుగ
పన్నదృశ్యత ఇత్యాశంకాస్సౌభరిప్రభృతిషుమునిషుఏకదా అనేకశరీరపరి-
గ్రహోదృష్టఇతి పరిహారాభిప్రాయకం దర్శనాదితి సూత్రఖండంవ్యాచ-
క్షే (సౌభర్యాదిప్రసీతి). సౌభర్యాదిషు మునిషుస్త్వీయయోగప్రభావా-
దనేకమిదంవపుయాగపద్యేన సంపృష్టమ్ - సన్పృశ్యతే; తదైవ -
తద్వదేవ, ఆసుచాపి - దేవతాస్వపి, భవతి - అనేకదేశాన్వయో భవ-
తీతిభావః ఇత్యభిప్రాయః.

సూ; —

శబ్దఇతిచేన్నాంతః ప్రభవాత్ప్రత్యేక్షాననుమానాభ్యామ్ ౧-3-౨౭.

(శ్రీ);—విరోధఇతివర్తతే. మాభూత్కర్మణి విరోధోనేక శరీర
ప్రతిపత్తే. శబ్దేతువైదికేవిరోధః ప్రసజ్యతే, అనిత్యాగ్ధసంయోగాత్.
విగ్రహవత్త్వేహిసావయవత్త్వేనైవోదేరథస్యానిత్యత్వమనివార్యమ్;

3౬౨ మణిమంజూషికావ్యాఖ్యా సహితా తత్వరత్నావళి.

తతో దేవదత్తాదిశబ్దవదన్ద్రిద్యర్థజన్మనః ప్రాక్ వినాశాదూర్ధ్వశ్చేంద్రా
 దిశబ్దానాం వైదికానామర్థశూన్యత్వ మనిత్యత్వంవా వేదస్యస్యాదితి
 చేత్ తన్న; (అతిప్రభవాత్), అస్మాదిన్ద్రిదిశబ్దాదేవపునః పునర్నిద్రా
 ద్యర్థస్య ప్రభవాత్. ఏతదుక్తంభవతి; - సహిదేవదత్తాదిశబ్దవదన్ద్రి
 దిశబ్దా వైదికావృత్తి విశేషమాత్రే సజ్జిత పూర్వకాః ప్రపుత్యాః
 అపితుస్త్వభావత ఏవగవాది శబ్దనదాకృతి విశేషవాచిత్యేన. తత్తత్త్వైక
 న్యమిన్ద్రస్యక్తా వినష్టాయామత ఏవవైదికాదిన్ద్ర శబ్దాన్మనసి విపరివ
 ర్తమానాదవగతతద్వాచ్యభూతేన్ద్రిద్యర్థాకారోధాతాతదాకారమేవా
 ఒపరమిన్ద్రస్యస్థితి. క్రియధాకులాలో ఘటశబ్దాన్మనసి విపరివర్తమానా
 త్తదాకారమే వఘటమితి, కథమిదమవగమ్యతే; (ప్రత్యక్షానుమానా
 భ్యామ్) శ్రుతిస్మృతిభ్యామిత్యర్థః. శ్రుతిస్తావత్ “వేదనరూపేవ్యాక
 రోత్సతాసతీ ప్రజాపతిః” ఇతి. తథా “సభూరితివ్యాహరత్ సభూమి
 మస్పృశత, సభువఙ్మితివ్యాహరత్ సోన్తరిక్షమస్పృశత” ఇత్యాది. వాచ
 కశబ్దపూర్వకం తత్తదర్థ సంస్థానం స్మరన్ తత్తత్సంసానవిశిష్టంతంతమ
 ధంస్పృష్టవానిత్యర్థః. స్మృతిరపి “అనాదినిధనాహ్యేషావాగుత్సృష్టాస్వ
 యమ్భువా । ఆదానేనమయ్యాదివ్యాయతస్సర్వాః ప్రనూతయః” ఇతి.
 “సర్వేషాస్తు సనామాని కర్మాణిచపుషక్పృథక్ । వేదశబ్దేభ్య ఏవాదా
 పృథక్సంస్థాశ్చనిర్మమే” ఇతి. సంస్థాః-సంసానాని, రూపాణీతియావత్.
 తథా “నామరూపశ్చభూతానాంకృత్యానాశ్చప్రపశ్చనమ్ । వేదశబ్దేభ్య
 ఏవాదాదేవాదీనాం చకారసః” ఇతి. అతోదేవాదీనాం విగ్రహవత్త్వే
 పి వైదికశబ్దానామానర్థక్యమ్ వేదస్యాఒదిమత్త్వశ్చన ప్రసజ్యతే.

శ్లో:- దేవానాంనైక దేహగ్రహణతః ఉదితోపాకృతోయంవిరోధ
 స్సయంశౌత్రేతుశబ్దేప్రసజతిసతనుష్వేష్వనిత్యార్థయోగాత్ ।
 సాంశోదేహస్తవిత్వస్తనుభృతిచతతోఽనిత్యతాదునివారా
 నీన్ద్రాద్వ్యత్వత్తితిపాక్పరమపిచవినాశాత్తుతస్యైవశబ్దః ॥
 ఇన్ద్రాద్విహ్యార్థసూన్యః ప్రసజతిభువనేదేవదత్తాదివాగ్న్య
 ద్వేదస్యాఽనిత్యతాస్యాత్తతః ఇతిహరతి పాప్రమాక్షేపమత్ర ।
 మాత్రస్యైతస్యభావోభవతిపునరయంశౌత్ర ఇన్ద్రాదిశబ్దో
 న్యక్తేసాజ్ఞేతికోయంక్వచనభవతినోదేవదత్తాదివాగ్న్యత్ ॥
 కిన్త్యాకృత్సర్వకోయం గజమనుజగవాశ్వాదివాగ్న్యద్విభాతా
 హీన్ద్రస్యైకస్యనాశేపృజతిపునరయంతాదృశన్విన్ద్రమన్యమ్ ।
 తచ్చబ్రేనస్థితేనస్వహృదికథయతీత్యంత్రుతిస్సార్థవాణీ
 వేదేనేత్యప్యనాదితచ భవతితతోదేహయోగేపిచైషమ్ ॥
 దేవానామర్థవత్త్వంశ్రుతిగిరిపత్యేన్ద్రాదివాచాంసవేదాఽ
 నిత్యత్వచ్చప్రసక్తంభవతితతః ఇతిప్రోక్తదోషానకోపి ॥

టీ:- పూర్వసూతోక్తానువాదపూర్వక ముత్తరసూత్రమవ
 తారయతి (దేవానామితి). దేవానాంనైక దేహగ్రహణతః - అనేక
 దేహగ్రహణతః - అనేకదేహపరిగ్రహణ, ఉదితః - ప్రోక్తిః, అ
 యంవిరోధః - అనేకయాగేషు దేవతానామేకదా గమనాఽనన్యున
 రూపవిరోధః, అపాకృతః - పరిహృతః; సాయంవిరోధః, శౌత్రేశబ్దే
 శ్రుతిస్థేన్ద్రాదిశబ్దే, ఏషా - దేవేషు, సతనుష్వసత్సు - శరీరసహితేషు
 సత్సు, ప్రసజతిః - ప్రసక్తోభవతీత్యర్థః; కుతః ఇత్యతాహ (అనిత్యా
 ర్థయోగాదితి) అనిత్యార్థయోగాత్ - అనిత్యార్థవాచిత్యాదిత్యర్థః; అని

318 మణిమంజూషికావ్యాఖ్యానహితా, తత్వరత్నావళికి.

త్యాగ్ధవాచిత్యమే వేద్దాగ్రిదిశబ్దస్థాపనాదయతి (సాంశకతి). దేహాః సాంశకి - సావయవః; ఇదశ్చవిశేషణమనిత్యతాయాంహేతుః. అని త్యోదహణోభవతుతావతాకిమిత్యత్రాహ (తనుభృతీతి). తనుభృతి - శరీరవిశిష్టే, తతఃశరీరానిత్యత్వాత్, సా అనిత్యతాదునివాదా - నివారయతుమశక్యః. తావతాకిమిత్యత్రాహ (ఇద్దాగ్రిదితి). ఇద్దాగ్రి ద్యుత్పత్తితః - ఇద్దాగ్రిదిజన్మనః, పాక్-పూర్వమ్, తస్య-ఇద్దాగ్రిదేః, వినాశాత్పరమప్యేష ఇద్దాగ్రిదిశ్శబ్దః, అర్థశూన్యః ప్రసజతి-అర్థవిరహితోభవతి. తత్రదృష్టాంతమాహ (భువనకతి). భువనే - లోకే, దేవదత్తాదివాగ్ధ్యత్ - దేవదత్తాదిశబ్దవత్; యథాదేవదత్తాదిశబ్దః దేవదత్తాదీనా ముత్పత్తేఃపాక్ తన్నాశాత్పరమప్యర్థశూన్యః తద్వదిత్యర్థః. తావతాకిమిత్యత్రాహ (వేదస్యేతి). వేదస్య - నిగమస్య, తతః - తస్మాత్, అనిత్యతాస్యత్ - అనిత్యత్వప్రసజ్గః ఇతిప్రాప్తమాజ్ఞేపమ్, అత్ర - అస్మిన్మాత్రే, హరతి శమయతీత్యర్థః.

పరిహారప్రకారం సూత్రస్యభావవర్ణనేన ప్రతిపాదయతి (సూత్రస్యేతి). ఎతస్య సూత్రస్య - “శబ్దకతిచేన్న” ఇతిసూత్రస్య, అయంభావకత్యన్వయః. తమేవభావం వర్ణయతి (శ్రోతకతి). శ్రోతః - నిగమస్థః. అయమిద్దాగ్రిదిశబ్దః దేవదత్తాదివాగ్ధ్యత్ - దేవదత్తాదిశబ్దవత్, క్వచనప్యక్తై-క్వచిద్వ్యక్తై, నోసాజ్ఞేతికః - నసాజ్ఞేతికకత్యర్థః. కిన్తు - అపితు, అయమ్ - ఇద్దాగ్రిదిశబ్దః గజమనుజగవాశ్వాదివాగ్ధ్యత్ - గజమనుజగవాశ్వాదిశబ్దవత్, ఆకృత్యర్థకః-జాతివాచీ; తదేవజాతివాచిత్యముపపాదయతి (విధాతేతి.) అయం విధాతాహి - బ్రహ్మహి, ఏకస్యేన్ద్రస్యనాశే - ఏకస్యాన్ద్రస్యకేః కల్పావసానేనాశే,

స్వహృదిస్థితేన తచ్చబ్రేన - ఇంద్రశబ్దేన, తాదృశమ్ - తత్సజాతీయమ్.
అన్యమిన్ద్రంసృజతి - ఉత్పాదయతి. ఉక్తార్థేప్రమాణమాహ (కథయా
తీతి). ఇన్ద్రంవేదసేత్యపి - వేదేనరూపేవ్యాకరోత్సతానతీ ప్రజాపతి
రితిశ్రుతిరిపి అనాదీతచ “అనాదినిధనామేషా వాగుత్సృష్టాస్వయం
మృవా। ఆదౌవేదమయ్యాదివ్యాయతస్సర్వాః ప్రసూతయః” ఇతి
స్మృతౌవాణీద - స్మృతివాక్చకథ యతీత్యన్వయః. సూతార్థం నిగమ
యతి (తత ఇతి). తతః. తస్మాత్, ఏషామ్ - దేవానామ్, దహయో
గసి - శరీరసమ్భవేషి, శ్రుతిగిరి - శ్రుతివాక్యే, పతితేంద్రాదివాచామ్ -
పతితేంద్రాదిశబ్దానామ్, అర్థవత్త్వమ్ - అర్థయ్యైగః, తతఃవేదానిత్య
త్వం నపరాంతం భవతీతిప్రాక్రదోషః కోపితేత్యన్వయః.

సూ;-- అతఏవచనిత్యత్వమ్. ౧-౩-౨౫.

శ్రీ;--యతఏవేంద్రవసిష్టాదిశబ్దానాం దేవన్లవాచినాంతత్తదాకా
రవాచిత్వంతత్తచ్చబ్రేన తత్తదర్థస్మృతిపూర్వికాచ తత్తదర్థస్మృతిః. తత
ఏవ “మన్తకృతోన్మణీతే” “నమఋషిభ్యోమన్తకృద్భ్యః” అయంసా
అగ్నిరితి విశామిత్రస్య సూక్తంభవతీత్యాదిభిః, వసిష్టాదీనాంమన్తకృ
త్వకాణ్డకృత్వ ఋషిత్వాదౌప్రతీయమానేషి వేదస్యనిత్యత్వముపప
ద్యతే. ఎభిరేవ “మన్తకృతోన్మణీతే” ఇత్యాదిభిర్వేదశబ్దైస్తత్తత్తా
ణ్డసూక్తమన్తకృతామృషీణామాశృతి శక్త్యాదికం పరామృత్య తత్త
దాకారాన్ తత్తచ్చక్తియుక్తాంశ్చస్మష్టాప్రజాపతిస్తానేవ తత్తస్మన్త్రా
దికరణేనియుక్తే. తేషిప్రజాపతిగా ఆహితశక్తయస్తత్తదనుగుణం తేష
స్తత్త్వా నిత్యసిద్ధాన్ పూర్వపూర్వవసిష్టాదిదృష్టాంస్తానేవమన్త్రా ధీనస

35-2 మణిమంజూషికావ్యాఖ్యాన సహితా, తత్పరత్వాఽభి.

ధీశైలస్వరతోవర్ణతశ్చాఽష్టలితాన్ పశ్యన్తి. అతశ్చ వేదానాం నిత్య త్వమేషాశ్చ మస్త్ర కృత్త్వముపపద్యతే.

శ్లోః—యస్మాద్దేవస్థివాచామనుకథితదిశాజాతివాచిత్యమాసాం
 తస్మాన్మస్త్రాదికృత్త్వమునిషునిగమతఃప్రోదితేపితృతీనామ్ ।
 నిత్యత్వంవ్యాహతంనేత్యుపదిశతిపరస్మింశ్చసూత్రే. తథాహి
 శ్రౌతైరేవైభిరుక్తైమునిషుబహువిధైః మస్త్రకృత్త్వాదివాదైః
 శక్త్యాకృత్యాదితేషాంసకలమపిపరామృత్యతత్తన్మునీనాం
 పృష్ట్యాతత్తత్త్వకారాన్ పునరపిచమునీంస్తాంశ్చ తచ్ఛక్తియుక్తాన్
 తానేవాఽస్మిన్నియుజ్జేకరణవిధిప్రోక్తమస్త్రాదికానాం
 కల్పేపూర్వత్రయేవైమునయశ్చహనియుక్తాస్తమస్త్రాదిసృష్టే ॥
 తేపితృహక్మతశక్త్యాద్యుపహితమునయోనిత్యసిద్ధాన్వసిద్ధా
 దైఃప్రాచీనైస్తదృష్టాన్మురుముఖమనధీశైలవస్త్రాదికాంస్తాన్ ।
 పంపశ్యన్తి స్వరాదిష్టలనవిరహితాన్ స్వాత్మప్రోయోగతోఽతో
 వేదానాంనిత్యతైషామవిహతముదితంమస్త్రకృత్త్వంమునీనామ్ ॥

టీః—ఏవమర్థద్వారకమనిత్యత్వచూశఙ్క్యపరిహృతమ్; అథశబ్ద
 ద్వారకాఽనిత్యత్వం పరిహ్రీయతే(యస్మాదితి). ఆసాందేవస్థివాచామ్-
 దేవవాచకేన్ద్రాదివాచామ్ - ఋషివాచకనసిష్ఠవిశ్వామిత్రాదివాచా
 మ్, అనుకథితదిశా - ప్రోక్తమార్గేణ, మస్త్రాజ్ఞాతివాచిత్యమ్ - ఇ
 ద్నిత్యవసిష్ఠత్వాదిజ్ఞాతివాచిత్యమ్, తస్మాత్ మునిషు - వసిష్ఠవిశ్వామ
 త్రాదిమునిషు, మస్త్రాదికృత్త్వే - మస్త్రకాణ్డాదికర్తృత్వే, నిగమతః-

“మన్తకృతోష్ణతే” ఇత్యాదివేదపాశ్వాత్, ప్రోదితేషి-ప్రోక్తేషి, శ్రుతీనామ్ - వేదానామ్, నిత్యత్వంనవ్యాహతమ్-సబాధితమ్. ఇతిపరస్మిన్ సూత్రే - అతవచనిత్యత్వ మిత్యత్తరమాత్రే, ఉపదిశతి - మునిరిత్యధ్యాహరకి; మునిరుపదిశతీత్యర్థం. అర్థవాదానాం ప్రతీయమానేఽర్థే తాత్పర్యమస్తీచేన్నన్తకృత ఇత్యాదివాక్యేష్యపి మన్తకృత్వే తాత్పర్యసమ్భవాత్ వేదానామనిత్యత్వమితీశ్చాపి, ఇన్ద్రవసిష్ఠాదిశబ్దానామాకృతివాచిత్యాత్తచ్చజ్జేన తత్తదర్థస్మృతిపూర్వక తత్తదర్థస్మృత్యాపరిహృతేత్యర్థం.

ఉక్తాశ్చా-పరిహారపరత్వం సూత్రస్యస్ఫుటయతి (తథాహీతి) శ్రౌతై రేభిరుక్తైః మునిషుబహువిధైః మన్తకర్తృత్వాదివాదైశ్చేవ మన్తకాణ్డాదికర్తృత్వాది వాక్యైరేవ, తేషాంతత్తస్మనీనామ్ - వసిష్ఠాదిమునీనామ్, సకలమపి శక్త్యాకృత్యాది-శక్తిమాకృత్యాదికంసమస్తమపి పరామృశ్య అనుసన్ధాయ, తత్తత్ప్రకారాన్-తత్తత్సృభావయుక్తాన్, తచ్చక్తియుక్తాన్-తచ్చక్తుప్రేతాన్, తాన్ మునీన్ పునరపిస్మప్త్వా - ఉత్పాద్య, విధిః-హిరణ్యగర్భః, తానేవ-స్మప్తాన్వసిష్ఠాదీనేవ, ప్రోక్తమన్తాదికానామ్, ఇహకరణే-అస్మిన్నుత్పాదనే, నియుక్తే-నియోజయతి. తానేవేత్యే తద్విషుణోతి (కల్పితీ). పూర్వత్రకల్పేయేమునయః ఇహమన్తాదిస్మప్తే - అస్మిన్నన్తకాణ్డాద్యుత్పాదనే, నియుక్తాః-నియమితాః; తానేవేతిపూర్వేణాన్వయః.

మన్తకృత్వంనామ - అసభీత్యైవమన్తాణామస్థలితస్వరవర్ణతయాదర్శనమ్. తచ్చతత్తస్మన్తస్మృతిపూర్వకం యథాపూర్వం స్మప్తేస్తత్తన్నామరూపభాగ్భిః ప్రవాహపరమ్పరయాగతైవకాసిష్ఠాదిభిః

౩౬౨ మణిమంజూషి కావ్యాఖ్యానహితా, తత్పరత్వా వశేః.

క్రియత ఇతి వేదనిత్యత్వమస్త్యత్వాద్వోర విరోధత్యర్థః. నియుజ్జిత్యన్యమస్తదర్శనానుగుణంతపశ్చరణేనియుజ్జిత్యర్థః. తదిదమాహ (తేషీతి). బ్రహ్మతశక్త్యాద్యుపహితమునయః-హిరణ్యగర్భ-లబ్ధశక్త్యాదినహితమునయస్తేపి నిత్యసిద్ధాన్ ప్రాచీనైవ సిద్ధాదైవ్యి-వసిస్తాదిభిః, దృష్టాన్ తాన్మన్తాదికాన్-స్వరాదిష్టలనవిరహితాన్ - స్వరాదిష్టలనశూన్యాన్, స్వాత్తపోయోగతః - స్వకీయతపోమహిమనంపశ్యంత్యన్వయః. ఉపసంహరతి (అత ఇతి). అతః - ఉక్తహేతోః, వెదవాచామ్ - వేదవాక్యానామ్, నిత్యత్వమునీనాం మన్తాదికృత్త్వమపి, అవిహతమ్ - అబాధిశమిత్యర్థః.

శ్లో;—అథస్యాత్, నైమిత్తిక ప్రళయాదిష్విత్త్రాద్యుత్పత్తౌ వేదశబ్దేభ్యః పూర్వపూర్వేన్తాదిస్మరణేన ప్రజాపతినాదేవాది సృష్టిరుపకద్యతానామ; ప్రాకృతప్రళయోత్పత్తిః ప్రజాపతేః, భూతాద్యహజ్జారపరిణామశబ్దస్యచవినష్టత్వాత్ కథంప్రజాపతేశ్శబ్దపూర్వకా సృష్టిరుపకద్యతే. కథన్తరాంవినష్టస్య వేదస్యనిత్యత్వమ్. అతోవేదనిత్యత్వవాదినాదేవాదీనాం ఏగ్రహణత్వాభ్యుపగమేపి లోకవ్యవహారస్య ప్రవాహానాదితాత్పర్యయః సేయేతి. అత్రోత్తరంపఠతి.

శ్లో; స్యాదేనంవేదశబ్దస్మరణ మధిగతైఃప్రోక్తదేవాదిసృష్టిః ధాతునైమిత్తికేస్మిన్ప్రళయ ఇహకథంప్రాప్తితేసృష్టిరేషా । ధాతుశ్శబ్దస్యచాస్మిన్ ప్రళయఉపరతేనష్టవేదేశకథంవా నిత్యత్వంప్రోక్తమేతద్భవతినముచితంవ్యాహృతి స్తత్రప్రకృష్టే ॥ వాచ్యానాదిః ప్రవాహాదిహనిగమవచోనిత్యతావాదిపుంసె త్యాశక్వాన్తప్రసక్తంపరిహరితినమానేతినూత్రేపరత్ర ॥

టీ:—ఉత్తరసూత్రమవతారయతి (స్వాదేవమితి). అస్మిన్నేషమి
త్తికేప్రళయేధాతుః - హిరణ్యగర్భకస్యస్మరణ మధిగతైః - స్మృతివిష
యతాం ప్రాప్తైః, వేదశబ్దైః - వేదశ్లేష్టాదిశబ్దైః, ప్రోక్తదేవాదిసృష్టిః—
శధితేన్ద్రాదిదేవాదీనాంసృష్టిః, ఏవమ్ - ఉక్తప్రకారేణ, స్వాత్ - భ
వతు. ఇహప్రాకృతే - ప్రళయఇత్యనుషజ్ఞః ప్రళయే, ఏషాసృష్టిః కథ
ముపపద్యతే. శక్ష్మానిమిత్తమాహ (ధాతురితి) అస్మిన్ప్రళయే -
ప్రాకృతప్రళయే, ధాతుః - సప్టుహిరణ్యగర్భకస్య, శబ్దస్యచ ఉపర
తేః - నాశాత్, నష్టవేదే - వినష్టవేదహక్త్యై, ప్రోక్తమేతన్నిత్యత్వం
కథంవాసముచితంభవతి - యుక్తింభవతి. తత్ - తస్మాత్, నిగమవ
చోనిత్యతావాదిపుంసా-వేదవాక్యస్య నిత్యత్వవాదినా పురుషేణ ఇహ
ప్రపజ్ఞేవ్యాపృతిః - న్యనహరిః, ప్రవాహాత్ - ప్రవాహతః, అనా
దిర్వాచ్యా - వాచ్యః; ఇతిప్రసక్తామాశక్ష్మామత్ర సమానేతినూత్రే -
సమాననామరూపత్వాదితినూత్రే పరిహరతీత్యన్వయః. మహాప్రళయే
తత్తదర్థస్మృతిపూర్వకం సప్టుసంప్రదాయ ప్రవర్తకస్య ప్రజాపతేః
తత్ప్రవర్తక్య శబ్దస్యచాభావాత్ నశబ్దనిత్యత్వమితి ప్రపజ్ఞప్రవాహా
ఽనాదిత్వమాశ్రయణీయమితిచోద్య పరిహారార్థమిదంసూత్రమితిభావః.
సూ;—సమాననామ రూపత్వాచ్చాఽఽపుత్రా {౧-౩-౨౯.
వవ్య విరోధో దర్శనాత్స్మృతేశ్చ

టీ:—కృతోస్మిన్పసంహారే జగదుత్పత్త్యావృత్తావపి పూర్వోక్తా
త్సమాననామరూపత్వా దేవనకశ్చిద్విరోధః; తథాహి - సభగవాన్
పురుషోత్తమః ప్రళయాఽవసాససమయే పూర్వసంస్థానం జగత్స్మరన్
బహుస్యామితి సజ్జల్ప్యబోగ్యభోక్తృజాతంస్వస్మిన్ శక్తిమాత్రాఽ
వశేషం ప్రలీనం విభజ్యమహదాది బ్రహ్మజ్ఞం హిరణ్యగర్భక పర్యంతం

యథాపూర్వం సృష్ట్యావేదాంశ్చ పూర్వానుపూర్వీ విశేషసంస్థితానా
విష్కృత్యహిరణ్యగర్భా యోపదిత్య పూర్వవదేవ దేవాద్యాకార జగ
త్సగే తంనియుజ్య స్వయమపి తదంతరాత్మతయాఽనతస్థే. అతోయథో
క్తిం సర్వముపపన్నమ్. ఏతదేవవేదస్యాఽపౌరుషేయత్వం నిత్యత్వ
చ్చి. యత్పూర్వపూర్వోచ్ఛార్ణం క్రమజనిత సంస్కారేణతేషాం వక్రమ
విశేషంస్మృత్యాతేనై వక్రమేవోచ్ఛార్ణత్వమ్, తదస్మానుసర్వేష్వరేషి
సమానమ్. ఇయాంస్తువిశేషః-సంస్కారానపేక్షమేవ స్వయమేవా
ఽనుసన్ధ్యేషుపాత్తమః. కుతఇదం యథోక్తినువగమ్యత ఇతిచేత్త
త్రాహ (దిర్భనాత్స్వితేచ్ఛ) దిర్భనంతాపి-యోబ్రహ్మణంవిదధాతి
పూర్వంయోవావేదాంశ్చ ప్రహిణోతితస్మై” ఇతి. స్మృతిరపిమా
నదీ - “అసీదసంతమోభూతమ్” ఇత్యారభ్య, “సృజిష్యామి శర
రాత్సృజిష్యమి” విధానిప్రబాః। అపసనసమానోతాను వీర్యను
పాస్పరి। తదన్తమథవద్దేమం సహస్రాంశుసమప్రభామ్। తస్మిన్బద్ధ
స్వయంబ్రహ్మ సర్వలోకపితామహః” ఇతి. తథాపారాక్షి - తత్రను
స్తస్యదేవస్యనా భావగ్మమజాయత। తస్మిన్ పద్మేమహాభాగవేదవేదా
జ్జపారగః। బ్రహ్మోత్పన్నస్సతేనోక్తిః ప్రజాస్సృజమహామతే” తథా,
“పరోనారాయణో దేవస్తస్మాద్భారత్సమయ్యథి” ఇతి. తథా “ఆదిస
గేమహంవక్ష్యే” ఇత్యారభ్యోచ్చ్యతే “సృష్ట్యానారం తోయమస్తస్మి
తోహం యేనస్యస్మేనామ నారాయణేతి। కిల్పేకల్పేతత్రశయామి
భూయస్సుస్తస్యమేనాభింస్యాద్యథాఽజ్ఞమ్। ఏవమ్యాతస్యకేదేవినాభి
పద్మేచతుర్ముఖిః। ఉత్పన్నస్సమయాచోక్తిః ప్రజాస్సృజమహామతే”
ఇతి. అతోదేవాదీనామవృద్ధిత్వ సామర్థ్యయోగోద్భవ్యవిద్యాయా
మధికారో స్తీనిద్ధమ్.

శ్లోః; జాతేకృత్సప్రపంచ, పశయఇహజగజ్జన్మసంప్రాగ్వదేవాః ౭౭

మృత్యునప్యత్రజాతేజగతినదృశనామాదియోగాదదోషః ।

బ్రూతే హ్యేనంత్రయాచన్మృతిరవినదృశేనామరూపేప్రపంచే

సగే-స్మిన్ ప్రాకృతేపీతితుభవతిపునస్సూత్రభావస్తథాహి ॥

ప్రాకృతసంస్థానంస్మరన్ సప్రళయ ఉపరతేపూరుషోవై పురాణ [మ్. ।

స్వజ్కల్పాయన్మహాసామితిజగదఖిలంభోక్తిభోగ్యాదియంత్ర

స్వస్మిన్ లీనంవిభజ్యప్రకృతిమహదమాజ్ఞా-రమణ్ణాదిచైతత్

సృష్ట్యవేదాంశ్చపూర్వోదితసకలవిధస్వానుపూర్వవిశేషాన్

ఆవిష్కృతోఽపిశత్రవస్తజనితవిధయేతాంశ్చవేదాన్నియుజ్య

ప్రాగ్వదేవాదిసృష్టావముమయమపిచాస్యాన్తరాత్మానతత్త్వే

తద్యుక్తంప్రాక్తమేతత్సకలమపినకోప్యత్రదోషఃప్రసక్తో

నిత్యత్వేవేనవాచామనుకథితఇహ౭పౌరుషేయత్వఉక్తే ॥

నిత్యత్వజ్ఞైతదేనశ్రుతివచనితథాపౌరుషేయత్వమేత

ద్యత్పూర్వోచ్చారణస్యక్రమజనితనిజప్రాచ్యసంస్థారతోముమ్ ।

స్మృత్యాపూర్వంక్రమంతత్రమసవిధతయోచ్చార్యనూతన్వమేత

త్తుల్యంహ్యస్మానుదేవేష్యపిచభగవతీహ౭ఖిలాధీశ్వరేపి ॥

ఏతావాన్ స్యాద్విశేషస్సపరమపురుషస్సంస్కృతింతాంవిన్తన

ప్రాచ్యంవేదానుపూర్వమనుభవతియథానస్థితామిత్యయంహి ।

ఏనయూతాహిస్పష్టిభాగవతఉదితాశ్చైతవాక్యేస్మృతౌచ

శ్చౌతీవాణీయ ఇత్యాద్యుపనిషదుదితామానవీస్మాతౌవాణీ ॥

ఆసీదిత్యాదికాతోభవతిదివిషదాంబ్రహ్మవీద్యాధికాగ

స్తేషానుద్భిత్వశక్తిరనుకథితాసహస్రవేనతినిద్గమ్ ।

అగ్ర-నూత్రార్థమాహ (జాతగతి). ఇహకృత్స్నప్రపశ్చప్రశ
 మే-అస్మిన్ ప్రపశ్చనాశే, జాతేనతి-ఉత్పన్నేనతి, జగజ్జన్మనః -
 జగదుత్పత్తే, ప్రాగ్వదేవ - పూర్వనదేవ, ఆవృత్తానప్యత్రజాతేజగతి -
 జాతేప్రపశ్చ, సదృశనామాదియోగాత్ - ప్రాక్తనజగత్సమాన నామ
 రూపయోగాత్, అదోషః-నో-స్తిదోషః. ఏనమ్-ఇథమ్, త్రయీచ-
 వేదశ్చ, స్మృతిరపిస్మృతిశ్చ, అస్మిన్ ప్రాక్తతేసకే-చి, ప్రపంచసదృశే
 నామరూపే-బూతేవ-క్తిఇతిసూత్రభావో భవతీత్యన్వయః. సూత్రతాత్ప
 ర్యంభవతీత్యర్థః సమాననామరూపత్వ మనుపపన్నమ్, తత్తచ్ఛబ్దస్మృతి
 భూర్వకతత్తద్ధన్వైరభావాదిత్యత్రాహ (తథాహీతి). సగతిశ్రుతిప్ర
 సిద్ధి ద్యోతయతి. సకపురాణి సుమషంబహుస్యామితసంకల్ప్యస్వస్మిన్
 లీనమ్-పూర్వస్మిన్ ప్రపశ్యే-స్వస్మిన్ విలీనమ్, ప్రకృతిమహదహజ్కారమ్-
 ప్రకృతి మహదహజ్కారశ్శకమ్, అద్భూదిచ - అద్భూద్యాత్మకశ్చ,
 భోక్తృభోగ్యాదియ్యుక్తిమ్ - బోక్తృభోగ్యభోగోపకరణాదియ్యుక్తిమ్,
 అఖలంజగత్-ఏతత్ప్రప్త్యా - ఉత్పాద్య, పూర్వోదితసకల విధస్వాను
 పూర్వవిశేషాన్ - ఇషేత్వేత్యాది నకలవిధప్రాచీనస్వీయాను పూర్వవి
 శేషయ్యుక్తాన్, వేదాంశ్చ ఆవిష్కృత్య - ఆవిభావంప్రాపయ్య,
 స్వజనితవిధయే - స్వసృష్టహిరణ్యగర్భాయ, తాంశ్చనేదానుపదిశ్య
 అముమ్ - హిరణ్యగర్భాయ, ప్రాగ్వత్ - పూర్వ వదేవదేవాది
 సృష్టానియుజ్య - నియమ్య, అయమ్ - పరమపురుషః, అస్య - హిర
 ణ్యగర్భస్య, అస్త్రాత్ - అస్త్రర్యామితయా, అవతస్థే - స్థితవాన్.
 తత్ - తస్మాత్, ప్రోక్తం సకలమప్యేతోయ్యుక్తిమ్ - ఉచితమ్. వేద
 వాచామ్ - వేదవాక్యానామ్, అనుకథితే - ప్రోక్తేనిత్యశ్చే ఇహ -

అస్తివేదవాక్యే, ఉక్తే అపౌరుషేయత్వేన త్రకోపిదోషః న ప్రసక్తః ఇత్యన్వయః.

శబ్దసృష్టృత్తివినాశాభ్యుపగమే శబ్దం వేదనిత్యత్వసిద్ధిః, కథం వాపౌరుషేయత్వ సిద్ధిరిత్యత్రాహ (నిత్యత్వఞ్చేతి). శ్లోతవచసి - వేదవాక్యే, ఉక్తం నిత్యత్వఞ్చ, తథా అపౌరుషేయత్వఞ్చ ఏత దవ. కిన్తదిత్యత్రాహ (యదితి). పూర్వోచ్ఛారణస్య - పూర్వపూర్వైశ్చ కృతవేద వాక్యోచ్ఛారణస్య, క్రమజనిత నిజప్రాచ్య సంస్కారతః - క్రమోత్పన్నస్వకీయ ప్రాచీన సంస్కారతః, అముంపూర్వం క్రమమ్ - ఇమాంశ్చార్వామానుశారీయమ్, స్మృత్వా - అనుసంధాయ, తత్క్రమస విధతయా - తదానుశారీయ కృతయా, ఉచ్ఛార్యమాణత్వంయతో తదితిపూర్వేణాన్వయః.

అక్షరాణాంపదానాం వానిత్యత్వమ్ - వేదనిత్యత్వఞ్చేత్ కాళిదాసాదివాక్యానామపినిత్యత్వ ప్రసజ్గః; వర్ణానుశారీయనిత్యత్వఞ్చేత్తద ప్యనుపపన్నమ్, యుగపత్సగప్రళయమ నభ్యుపగచ్ఛద్భిర్వర్ణానాం విభుత్వాభ్యుపగమాత్ నదేశత ఆనుపూర్వసంభవతి నిత్యత్వాభ్యుపగమాచ్ఛన కాలతః, తస్మా దుచ్ఛారణగతః క్రమ ఇతి తై రభ్యుపేత్యమ్, ఉచ్ఛారణంతాత్పత్తి వినాశవదవేతి క్రమనిత్యత్వమప్యనుపపన్నమ్. తస్మాత్పూర్వపూర్వోచ్ఛారణ క్రమవిశేషో యాదృశః, తాదృశేనైవక్రమేణోత్తరోత్తరముచ్ఛార్యమాణత్వం నిత్యత్వమిత్యన్త దభిమతమేవతై రపిన్ద్వికర్తవ్య మిత్యభిప్రాయేణ ఏత దవేత్క్యక్తిమ. నను పూర్వాంతాభావః పురుషకృతత్వాభావోవాస్యాద పౌరుషేయతా. ఉత్తరాంతాభావఃఉభయాన్త విరహోవానిత్యతా. క్రమవిశేషేణోచ్ఛా

328 మణిమంజూషికావ్యాఖ్యానహితా, తత్పతత్వానళికి.

ర్యమాణత్వమపి వేదస్యస్వరూపమ్; కథమేషామేకత్వమ్. సత్యమ్; ద్వివి
ధానధినై ధుక్రూప నిత్యత్వమేవ వేదవిసక్తితమ్; తథాపిపూర్వా
వధివిధూననం ప్రాధాన్యేనసిమా ధయిషితమ్, స్వతంత్రపురుషవిశ్రాంతే
నిరసనీయత్వాత్, తన్నిరసనేచ ప్రతికల్పంతథాభావేనోత్తరాఽప
ధివైధుర్యసిద్ధ్యే; అతోవేదస్య నిత్యత్వమ పౌరుషేయా త్వజ్ఞానమితిభ
లితమ్.

అస్మాగ్గిరిదానీం యాశృశాఽఽను పూర్వీవిశిష్టతయా వేదడి
చ్ఛార్యతే, ఏవమేవ భగవతాపి వెదడిచ్ఛగృత ఇతినర్వోత్పత్తి సంహ
రేపి వేదస్యనిత్యత్వ ముచపన్నుత్యాహ (ఏతదితి). ఏతత్ - ఏనం
రూపముచ్ఛార్యమాణత్వమ్, అస్మాను దేవేష్వపి అఖిలాఽధీశ్వరే ఇహ
భగవత్యపితుల్య మిశ్వన్వయః. సర్వేశ్వరోపి పూర్వక్రమవిశేషం స్మృ
త్వోచ్ఛారయతిచేత్ తత్సంస్కారోద్భో ధాత్వానఁ తస్యాఽజ్ఞత్వ
మన్యాధీనజ్ఞానత్వశ్చస్యాదిత్యత్రాహ (ఏతావానితి). అస్మత్భగవతః
ఏతావాన్ - ఇయాన్విశేషః అస్మదపెక్షయా భగవతోవ్యాప్తుః.
తామేవవ్యాప్తు ముపపాదయతి (స ఇతి). సః - పరమపురుషః,
తాంసంస్కృతిం వినైవ - పూర్వోచ్ఛారణజనిత సంస్కారమన్తరైవ,
యథానస్థితాంప్రాచ్యాం వేదానుపూర్వమ్, అనుభవతి - అనునన్ధతే.
ఇత్యయంహి విశేషఇతిపూర్వేణాన్వయః. “దర్శనాత్ స్మృతేశ్చ”
ఇతినూత్రఖండంవ్యాచక్షే(ఏనమ్భూతేతి). ఏవమ్భూతాస్మప్తిః-ప్రాక్తన
ప్రపశ్య సజాతీయాస్మప్తిః, భగవతః - పరమపురుషాత్, శ్రౌతవా
క్యే - వేదవాక్యే, స్మృతౌచ, ఉదితా - ఉక్తా. తదేవశ్రౌతంవాక్య

ముదాహరణి (యథాత్మ్యాది). 'యథాత్మ్యాద్యుపనిషదుదితా - ఉదితా, యథాత్మ్యాద్యుపనిషత్ - "యోబ్రహ్మణంవిదధాతిపూర్వం యోవై వేదాంశ్చ ప్రహిణోతితస్మై" ఇత్యాద్యుపనిషత్. స్మృతిముదాహరణి (మాసపీతి). ఆసీదిత్యాదికా - ఆసీదిదం తమోభూతమిత్యాదికా, మాసపీ - మనుప్రోక్తా, స్మృతవాణీ - స్మృతీవాక్. ఉపసంహరణి (అతథి). అతః - ఉక్తహేతోః, దివిషదామ్ - దేవానామ్; బ్రహ్మవిద్యాధికారో భవతీత్యన్వయః. తత్రహేతుమూహ (తేషామితి). తేషామ్ - దేవానామ్, అనుకథితదిశా - ప్రోక్తరీత్యా; అర్థిత్వశక్త్యోః - అర్థిత్వసామర్థ్యయోః, సమ్భవేన - సమ్భవాత్, ఇతి సిద్ధమ్ - ఇతినిశ్చితమితిర్థః.

దేవతాధికరణంసమాప్తమ్.

—(5)—

మధ్యధికరణమ్.

సూ;—మధ్వాదిష్వసమ్భవాదసాధికారంజైమినిః. ౧-3-౩౦.

శ్రీ;—బ్రహ్మవిద్యాయాం దవాదీనామధ్యధికారో స్తీత్యుక్తమ్, ఇదమిదానీంచిన్త్యతేయేషాపాసనేషు దేవతా ఏవోపాస్యాస్తేషు తానామధికారోస్తినేతి; కింప్రాప్తమ్, నాస్త్యధికారస్తేషు మధ్వాదిష్వితిజైమినిమన్యతే, కుతః (అసమ్భవాత్) నహ్యదిత్యవస్వాదిభిరూపాస్యా ఆదిత్యవస్వాదయోఽన్యే సమ్భవన్తి. నచవస్వాదీనాం సతాం వస్వాదిత్వం ప్రాప్యంభవతి, ప్రాప్తత్వాత్. మధువిద్యాయామృగేషు చాదిప్రతిపాద్యకర్మ నిష్పాద్యస్మరశ్చిద్వాదేణ ప్రాప్తరసస్యాఽఽశ్రయ

32 = మ:శీమంజూషి కావ్యాఖ్యా సహితా తత్వరత్నావళికి.

తయాలబ్ధ మధుశ్యవదేశస్యా ౭౭దిత్యన్యంతానాం నస్వాదిభిభృజ్య
 "....." సస్వాదిత్వశ్చ ప్రాప్యంశుయతే," "అసా
 ధు" ఇత్పువక్రమ్య తద్యత్ప్రధమమమృతం తద్వస
 "....." ఇత్పుత్త్వి, "సయపత దవమమృతం వేదవనూనామేనై కో
 భూత్వాగ్నినై నముఖేనై తిత దేవామృతందృష్టాత్మప్యతి" ఇత్యాదినా.

శ్లో*:- దేవానాం బ్రహ్మవిద్యాస్వధి కృతిరుదితా చిన్త్యతే సంప్రతీదం
 విద్యాయాం యత్ర వేద్యా శుతిశిరసిహియా దేవతాతత్రతస్యా ః
 యుక్తాకిం దవతాయా అధి కృతిరుతనెత్యత్రవస్వాదికానాం
 బ్రూతేమధ్వాదివిద్యాస్వనధి కృతిమిమాంజై మిని స్త్వస్త్యపక్షమ్
 కస్మాత్సా ౭౭సంభవాన్నా స్త్వత ఇతర ఇహాదిత్యవస్వాద్యుపాస్యః
 ప్రాప్యోవస్వాదిభావో సహిభవతి సతామిషవస్వాదికానామ్ ।
 నిష్పాద్యోయారసానై శుతిభిరభిహితైః కర్మభిస్తస్యరశ్మి
 ద్వారాలబ్ధస్య యోగాదధిగతమధునా మ్నోరవేరంశభూతః ॥
 వస్వాద్యైభుజ్యమానశుగ్రతడితమధూపాసనై స్తిన్నపాస్యః
 ప్రాప్యోవస్వాదిభావోభవతి పునరసావేతివేదాన్తవాక్యై ॥

టీ:- పూర్వా ౭ధికరణే ఉపాసనసామాన్యే దవతాసామాన్యస్యా
 ౭ధికారో స్తీత్పుక్తమ్, అథోపాసన విశేషే దేవతావిశేషస్యా ౭ధికారో
 నిరూప్యత ఇతిసంక్షేపః. ఇమమర్థమాహ (దేవానామితి). దేవానామ్- దవ
 తానామ్, బ్రహ్మవిద్యాసు అధి కృతిః - అధికారః, ఉదితా-ఉక్తః, సం
 ప్రతి - ఇదానీమ్, ఇదంచిన్త్యతే - విచార్యతే. తదేవాహ (విద్యా
 యామితి). ఇదమధికరణం నమధువిద్యామాత్రవిషయమ్, అపిత్వీద్య
 శసర్వవాక్యవిషయమ్. అతపవహిమధ్వాదిప్విత్యాదికల్పప్రయోగ ఇత్య

భిషేత్వాహ (విద్యాయామితి). శ్రుతిగిరిసి - వెదాంతవాక్యే, యత్ర విద్యాయామ్ - యస్యాంవిద్యాయామ్, యాదవతావేద్యా- ఉపాస్యా తత్ర - తస్యాం విద్యాయామ్, తస్యా దవతాయా అధిస్థితిః - అధికారః, యుక్తాకిమ్ - ఉచితాకిమ్, ఉతనేతి - ఉతనవేతి; అన్యపూర్వేణచిన్త్యత ఇత్యనేనాన్వయః. అన్త్యపక్షమ్ - అనయోపక్షయోరన్త్యమ్, అధికారోనాస్తీతి, సురాణామ్-దేవానామ్, మధ్యాదివిద్యాసు - మధువిద్యాదిషు, ఇమామనధిక్రమిమ్ - ఇమమధికారాభావమన్త్యపక్షమ్ జైమినిబ్రూత ఇత్యన్వయః. వక్రీత్యర్థః.

మధువిద్యాదిషు యాదేవతోపాస్యా, తాసుకింతస్యా అధికారోస్తినేతివిచారః. తదర్థమ్ “యఏతదేవమమృతంవేద” ఇతియచ్ఛబ్దః కింసజ్జోచేన వస్వాదివృత్తిరిక్తవిషయః ఉతాన్త్యుచిత వృత్తిరితి. కిన్తస్యా దవతాయాన్తద్విద్యోపసంహారసామర్థ్యమస్తినేతి. కింమధువిద్యాయాం వస్వాది దవతామాత్రముపాస్యం ఉత తదవస్థం బ్రహ్మేతి. కింవసుత్వమాత్రం మధువిద్యాఫలం ఉతబ్రహ్మప్రాప్తిపర్యంతం వసుత్వమితి. యదావసుత్వమాత్రం ఫలమ్, తదావస్వాది దవతామాత్రస్యాపాస్యత్వేన తస్యా దేవతాయాన్తద్విద్యోపసంహార సామర్థ్యాభావాత్, యచ్ఛబ్దస్య తద్వృత్తిరిక్త విషయత్వాత్ తత్రాన్తధికారఇతి, యదా బ్రహ్మప్రాప్తిపర్యంతం వసుత్వం ఫలమ్, తదాతదవస్థ బ్రహ్మణ ఉపాస్యత్వేన తద్విద్యోప సంహార సామర్థ్యాత్ యచ్ఛబ్దస్య తద్వృత్తిరిక్త విషయత్వాభావాత్, తస్యా దవతాయాన్తస్యాం విద్యాయా మన్త్యధికార ఇతి.

నను తదవస్థ బ్రహ్మణ ఉపాస్యతయా సిద్ధాన్తశ్చైత్ తదావ్రతర్థన విద్యాన్యాయేనగతార్థత్వా దారమృతైయర్థ్యమ్ నైవమ్, తత్ర

32౮ మణిమంజూషేకావ్యాఖ్యా సహితా, తత్పరత్వావళిః.

ప్రతిపాద్య విశేషనైవ నిరూపితత్వాత్; సహస్రస్య తస్యాం విద్యా
యామధికారో స్తినెతినిరూపితమ్, అతోఽధికార నిరూపణార్థ మూర
మృణీయత్వమితి. కిచ్చతత్రోప క్రమమాత్రేజీవలిజమ్, ఆవయవినో
మఃవాక్యస్య పరమాత్మలిజభూయస్తాద్వదవయవి పిరోధేఽవయవమా
త్రస్య దుర్బలత్వాద్ధాన్యస్థాన్యక్తిః, ఇహతూపసంహారమాత్రే పరమా
త్మలిజమ్, నతు మఃవాక్యరూపేఽవయవినీ, అతోధికిరణమూరమృణీ
యమ్; నన్వేవంసత్వప్రమాఽపేక్షయోపసంహారదౌర్బల్యాత్ సిద్ధాంతా
ఽనుపపత్తేరనారమృణీయ తాస్యాత్. నైవమ్; - ఉపక్రమోపసంహార
యోమిఁ ధావిరోధనోపక్రమాఽవగతార్థపరిత్యాగేనప్రాప్తేహితత్వా
బల్యేనోపసంహారబాధః. ఇహతూపక్రమావగతార్థ పరిత్యాగహేత్వ
భావాన్నోపసంహార బాధః; కథన్తర్హి సంశయోత్థానమ్, అర్థిత్యాద్య
సమ్యవబ్రహ్మాపనిషత్త్వ శ్రవణాభ్యాంసంశయః.

మధ్యాదివిద్యాసు దవానా మసధిక్వతౌహేతుంపుచ్చతి (కస్మా
దితి). సా-అసధిక్వతిః, కస్మాత్ - కస్మాద్ధేతోః; ఉత్తరయతి (అసమృ
వాదితి), అర్థిత్య సామర్థ్యయోరితి శేషః. అర్థిత్యసామర్థ్యయోరసమృ
వాత్. సా-అసధిక్వతిరిత్యర్థః. సచాఽర్థిత్య సామర్థ్యయోరసమృవః
కథమిత్యత్రాహ్ (నాస్తీతి). ఇహ-మధువిద్యాయామ్, అతః - ఆది
త్యవస్వాదితః, ఇతరః-భిన్నః, ఆదిత్య వస్వాద్యుపాస్యః నాస్తీత్యన్వ
యః. మాస్తుతావతాకిమిత్యత్రాహ (ప్రాప్యితి) సతాంవస్వాదికా
నామ్ - వస్వాదితయాస్థితానామ్, ఏషవస్వాదిభావః ప్రాప్యోనభవతి
హీత్యన్వయః. వస్వాదినామేవోపాస్యత్వంవస్వాదిత్వనైవ ప్రాప్య
త్వచ్చ కింశ్రూయత ఇత్యపేక్షాయాం కర్మకర్తృవిరోధం ప్రాప్తఫల

త్వచ్చ శ్రుత్యథోపన్యాసన విశదయతి (నిష్పాద్యతి). శ్రుతిభిః-ఋగ్వేదాదిభిః, అభిహితైరికర్మభినిష్పాద్యోయోరసి, తస్యరశ్మిద్వారా - రశ్మిద్వారేణ, లబ్ధస్య - ప్రాప్తస్య, అత్ర, “అగ్నోప్రాస్తామతిన్న మృగాదిత్య ముపతిస్తతే” ఇతివచనాద్ధోఽభిప్రేతః. యోగాత్ - సమ్మన్ధాత్, అధిగతమధునామ్నః - ప్రాప్తమధునామయ క్తస్య, రపః - ఆదిత్యస్య, అంశభూతః-అవయవభూతః - వస్వాదైర్భిః- వస్వాదిభిఃదేవైః, భుజ్యమానః - అనుభూయమానః, అస్మిన్నసావెతివేదాంతవాక్యే-“అసావాఆదిత్యోదెవమధు” ఇత్యాశ్చివేదాంతవాక్యే, ఉదితమధూపాసనె - ప్రోక్తమధూపాసనె, ఉపాస్యః వస్వాదిభావః ప్రాప్యః-ఉక్తమధూపాసనస్య ప్రాప్యఃశ్రుతోభవతి - శ్రూయమాణో భవతిత్యన్వయః.

సనుకథంకర్మ కర్తృవిరోధః, స్వాత్మవిషయమపిహ్యమనన్ధానం సుకరమ్, భూమవిద్యాధీతాయాం ప్రాణవిద్యాయాచ్చ కర్మకర్తృవిరోధాభావశ్చ భవదభిమతః; ఉచ్యతే, నతావత్ స్మృతిన స్తతిమాత్రముపాసనమ్, ఘటాది స్మృతిన స్తతెరవ్యుపాసనశబ్దవాచ్యత్వ ప్రసక్తాత్. అతః ప్రకృష్టవిషయక స్మృతిన స్తతిరెవోపాసనమ్. నామాద్యాశాపర్యంతోపాసనెషు నామాదీనామంత వత్ఫలప్రదానామపి ప్రకృష్టత్వం వివక్షితమ్. వస్వాదీనాస్తు స్వస్మాత్ ప్రకృష్టత్వాఽభావాత్ స్వాపేక్షయా ప్రకృష్ట విషయోపాసనం స్వస్మిన్కర్తృనశక్యతే. ప్రాణవిద్యా యామవ్యవస్థాభేదేనోపాస్య ప్రకర్షస్సమ్భవతి. బద్ధావస్థ ఉపాసకః. నిరతిశయభోగ్యం ముక్తావస్థస్వరూపముపాస్యమ్: తచ్చ బద్ధాదతీవప్రకృష్టమ్. ఉభయవిషయ పరివిద్యాన్వపి స్మాత్కర్మకర్తృ విరో

350 మఃశీమంజూషికావ్యాఖ్యా సహితా తత్వరత్నావళి.

ధోష్యవస్థాభేదన హరిహృతః. మధువిద్యాయాస్తు వస్వాదీనామేవో
పాస్యత్వం నతుపరిశుద్ధాఽపస్థానామ్, అతోఽవసాభేదనాప్య విరో
ధస్య దుర్వచత్వా త్కర్మ కర్తృవిరోధః.

యద్వాప్యయమేవస్వాభీష్టసంప్రదానాఽశక్తేన ఫలాద్ధినా పురు
షేణోపాస్యదేవతాస్యోపాసనప్రీతా ఫలాద్ధినైఫలందిశతి. వస్వాదీనాస్తు
స్యోపాసనజనితస్య ప్రీత్యాస్యస్య ఫలప్రదత్వ మయ్యుక్తమ్. ఉపాసనప్రీతా
నీయత్వాకారణకర్మకర్తృవిరోధః. యద్వాప్యకన్యైవఫలప్రదత్వ ఫలా
ద్ధిత్వరూపప్రకర్తృఽపకర్మవిరోధగర్భాత్వాత్కర్మ కర్తృవిరోధః. స్థితే
సామర్థ్యాభావః.

సూ.—జ్యోతిషిభావాచ్చ, ౧-౩-౩౫.

శ్రీః—“తం దేవాజ్యోతిషాంజ్యోతిరాయుర్హోపాసతేఽమృతమ్”
ఇతి జ్యోతిషి పరస్మిన్ప్రహృణ్యుపాసనం దేవానాం శూయతే. దనమను
ష్ట్యోభయసాధారణే పరబ్రహ్మోపాసనే దేవానాముపాసకత్వ కథనందే
వానామితరోపాసననిపుత్తింద్యోతయతి, అతవషువస్వాదీనామనధికారః.

శ్లోః—తం దవాఇత్యుపాసాశ్రుతిషుదివిషదాం బ్రహ్మణిజ్యోతిషీహ
ప్రోక్తాతోన్యత్రతేషాం నభవతిఖలునెత్యుక్తితోజ్ఞాయతేఽతః ।
బ్రహ్మోపాసనరాణాంభవతిఖలుసురాణాశ్చసాధారణేత
ద్బ్రహ్మోపాసాక్షిరేషాంపరిహరతిపరోపాసనంబ్రహ్మణోస్తాత్ ।
తస్మాన్మధ్యాదివిద్యాస్వధిక్రమవిరహస్సిద్ధపవంసురాణాం
వస్వాదీనాస్తుపేతుద్వయత ఇహపునః ప్రోక్తమాత్రద్వయేన ॥

టీః—జ్యోతిషిభావాచ్చేతి సూత్రార్థమాహ (తందేవాఇతి).

శ్రుతిషు - పెదషు, తందవాఇతి - “తందేవాజ్యోతిషాం జ్యోతిరా

యున్నోపాసతేఽమృతమ్” ఇతివాక్యే, దివిషదామ్ - దేవానామ్, ఇ
హజ్యోతిషిబ్రహ్మణి - జ్యోతిస్స్వరూపేబ్రహ్మణి, ఉపాసాప్రోక్తా -
ప్రతిపాదితా, అతః, బ్రహ్మణః అన్యత్ర - ఇతరత్ర, తేషామ్-దేవా
నామ్, సా - ఉపాసా, నభవతిఖల్వితీ-నభవతిహీతి, అతః ఉక్తితః -
తం దేవాఇతివాక్యతః, జ్ఞాయతే - ప్రతీయత ఇత్యర్థః. ఉక్తమేవాన్తం
విశదయతి (బ్రహ్మోపాసేతి) బ్రహ్మోపాసానరాణాంసురాణాంసాధా
రణీభవతిఖలు. తత్ - తస్మాత్, ఏషాంసురాణామ్ బ్రహ్మోపాసాక్షిః
బ్రహ్మోపాసనప్రతిపాదనమ్, అస్తాద్బ్రహ్మణఃపరోపాసనం - వ్యతిరిక్త
విషయకోపాసనం, పరిహరతీత్యన్వయః - ప్రత్యాచక్ష్యిత్యర్థః. తందే
వాఇతివాక్యస్య - దేవా ఏవవాజ్యోతిరుపాసతే, దేవాః జ్యోతిరేవో
పాసతే ఇతివాఽర్థస్సాన్యత్; తత్రనప్రథమః కల్పోయుజ్యతే, మనుష్యా
ణాం బ్రహ్మవిద్యాఽనధికారప్రసక్తాత్, తస్మాద్ద్వితీయ ఏవకల్పోయు
క్తః; అన్యధావిశేషవచనవైయర్థ్యం స్యాదితిభావః. ఉపసంహరతి
(తస్మాదితి). తస్మాత్ - ఉక్తహేతుతః, వస్వాదీనాం సురాణామ్,
ఏవమ్ - ఉక్తరీత్యా, ప్రోక్తసూత్రద్వయేన హేతుద్వయతః - హేతు
ద్వయేన మధ్వాదివిద్యాస్వధిక్రమివిరహః - అనధికారస్సిద్ధ ఇత్యన్వయః.

(శ్రి);—ఇతిప్రాప్తేఽభిధీయతే;

సూ;—భావస్తుదాదరాయణోఽస్తిహి ౧-౩-౩౨.

ఆదిత్యవస్వాదీనామపి తెష్వధికారభావంభగవాన్బాదరాయణో
మన్యతే. అస్తిహ్యదిత్యవస్వాదీనామపి స్వావస్థ బ్రహ్మోపాసనైవ వస్వా
దిత్వప్రాప్తిపూర్వక బ్రహ్మప్రేక్షానమ్భవః. ఇదానీం వనూనామపి
సతాం కల్పాంతరేపి వస్వాదిత్వప్రాప్తిశ్చాఽపేక్షితాభవతి. అత్రహి
కార్యకారణోభయావస్థ బ్రహ్మోపాసనం విధీయతే. “అసౌవా ఆది
త్యోదవమధు” ఇత్యారభ్య, అథతత ఊర్ధ్వ ఉదేత్యేతః ప్రాగాదిత్య

35-౨ మణిమంజూషే కావ్యాఖ్యాసహితా, తత్సరత్నావళిః.

వస్వాదికార్యవిశేషావస్థం బ్రహ్మసీపాస్యముపదిశ్యతే. “అథతత ఊర్ధ్వ
ఉదతా” ఇత్యాదినా ఆదిత్యాఽన్తరాత్మతయా ౭వస్థితంకారణా ౭ వస్థ
మేనబ్రహ్మాసీపాస్యముపదిశ్యతే. తదేవంకార్యకారణోభయా ౭వస్థం బ్ర
హ్మాసీపాసీనః కల్పాన్తరైవస్వాదిత్వం ప్రాప్యతదన్తైకారణంపరంబ్రహ్మై
వా ౭౭ప్నోతి. “నహవా అస్మా ఉదతిననిమ్రోచతినకృద్ధివాహైవాస్య
భవతీయ ఏతామేనబ్రహ్మాపనిషదం వెదెతికృత్వాన్యాయమధువిద్యా
యాం బ్రహ్మాపనిషత్త్వశ్రవణాత్ బ్రహ్మప్రాప్తి పర్యన్తస్వాదిత్వఫ
లస్యశ్రవణాచ్చ వస్వాదిభోగ్య భూతా ౭౭దిత్యాంశస్య విధీయమానము
పాసనంతదవస్థస్యైబ్రహ్మణ ఇత్యవగమ్యతే. అతఏవం విధముపాసనమా
దిత్యవస్వాదీనామపిసమ్మనతి. ఏవశ్చబ్రహ్మణ ఏవోపాస్యత్వాత్ “తం
దేవాజ్యోతిషాంజ్యోతిః” ఇత్యుచ్యపపద్యతే. తదాహన్మత్తికారం, “అ
స్తిహిమధ్వాదిషుసమ్మనోబ్రహ్మణ ఏవసర్వత్రనిచాయ్యత్వాత్” ఇతి.

—(:)—

శ్లోః — బ్రూతమధ్వాదివిద్యాన్వయమిహభగవానెషనూత్రప్రణతా
వస్వాదిష్వస్తిచైషాంస్వపదనముదయా ౭నన్తరంబ్రహ్మలిప్సా |
వస్వాదీనాంసతాశ్చన్వయమియమధునాభావికల్పాన్తరేపి
ప్రాప్తుంవస్వాదిభావంతదనుభవతిహిబ్రహ్మలబ్ధుంచకాంక్షా ||
బ్రహ్మైషాకార్యహేతుద్విదశేమిదముపాస్యంబవీతిత్రయీవా
గ్వాక్యే ౭సౌవెత్సుపక్రమ్యతుకథయతినా కార్యవస్వాద్యవస్థమ్ |
పశ్చాచ్ఛా ౭థెత్సుపక్రమ్యతువచసిపునఃకారణా ౭వస్థమేత
ద్వక్ష్మాదిత్యా ౭న్తరస్థంశ్రుతముభయదశంబ్రహ్మయఃపర్యపాన్తై ||
వస్వాదిత్వంప్రపద్యన్వయమయమితరత్రాపికల్పేతదన్తై
బ్రహ్మైవా ౭౭ప్నోతిహిప్రపదతిమధువిద్యాత్వసౌపతిగీతా |

కృతస్త్వం బ్రహ్మవిద్యైత్యపదిశతిమధూపాసనంతత్ఫలశ్చ
 బ్రహ్మప్రాప్తితదనైపతితమహనహేత్యాదివాక్యంశ్రుతిస్థమ్ ||
 ఆదిత్యాంశైత ఉక్తానిగమవచసియోపాసనాభోగ్యభూతే
 వస్వాదీనాంపరబ్రహ్మణి కథితదిశాతద్దశేనాఽవధేయా ।
 బ్రహ్మైవోపాన్యమేతద్యత ఇహమధువిద్యాసువస్వాదికానాం
 తందేవాఇత్యుపాత్తంశ్రుతివచనమతస్సమ్యగేవోపపన్నమ్ ||
 సంవాదోఽత్రాస్తిహీత్యాద్యభిహితవచనందృశ్యతేవృత్తికారై
 స్తస్మాన్మధ్వాదివిద్యాభవతిదివిషదాశ్చాపివస్వాదికానామ్ ||

టీ:--సూత్రార్థమాహ (బ్రూత ఇతి). భగవానెష సూత్రప్ర
 జ్ఞతా-భగవానెష బాదరాయణి, ఇహ - వస్వాదిషు, మధ్వాదివిద్యా
 ఽన్వయం బ్రూత ఇత్యన్వయః. ఏతావతా “భావస్తుచాదరాయణి”
 ఇతినూత్రఖండంవ్యాఖ్యానం, అత్రహేతుపరమస్తీహీత్యంశంవ్యాచప్తే
 (అస్తిచేతి). ఏహంవస్వాదీనామ్, స్వపదసముదయానన్తరమ్ - స్వకీ
 యపదప్రాప్త్యనన్తరమ్, బ్రహ్మలిపాన్ - బ్రహ్మలాభేచ్ఛా అస్తిహీ
 త్యన్వయః. ఉక్తమేవార్థం వివృణోతి (వస్వాదీనామితి). స్వయమధు
 నావస్వాదీనాం సతాశ్చ - వస్వాదిభావం ప్రాప్యస్థితానామపి, భావిక
 ల్పాన్తరేపి వస్వాదిభావం ప్రాప్తుమ్ - వస్వాదితాంలబ్ధుమ్, తదను -
 తల్లాభానన్తరమ్, బ్రహ్మలబ్ధుశ్చ - బ్రహ్మప్రాప్తుశ్చ, ఇయంకాంక్షా-
 లపేక్షా, భవతిహీత్యన్వయః.

ఉపాసనస్య బ్రహ్మపర్యంతత్వేఫలస్య బ్రహ్మప్రాప్తిపర్యంతత్వేద
 ప్రతిపాద్యేనతిహికర్మ కర్తృవిరోధః ప్రాప్తఫలత్వాభావశ్చ; తత్కథ
 మిత్యత్రాహ (బ్రహ్మేతి). ఏహాత్రయీవాక్-వేదవాక్, కార్యహేతు

358 మణిమంజూషికావ్యాఖ్యానహితా, తత్పరత్వానళి.

ద్వివి శమ్ - కార్యకారణోభయావస్థమ్, ఇదంబ్రహ్మబ్రవీతీత్యన్వయః. బ్రూతేఇత్యర్థః. ఉక్తిమేవార్థం వాక్యవిశేషోదాహరణోప పాదయతి (వాక్యైకతీ). అ సౌ వె త్యు ప క్ర మ్య తు - “అసౌవా ఆదిత్యోదేసమధు ” ఇత్యారభ్యశు, సాత్రయీవాక్కకార్యనన్వాద్యవస్థమ్ బ్రహ్మకథయతి - ప్రతిపాదయతీత్యర్థః. ఆదిత్యాదినామ రూపవినిష్ట జీవశరీరకం బ్రహ్మకార్యావస్థం తదుపాసనమిహ విహితమిత్యర్థః. పశ్చాత్ - తదుపరి, అధేత్యుపక్రిమ్యతు - “అధతతఉర్ధ్వముదేతా” ఇత్యారభ్యశు, వచసిపునః - వాక్యేపునః, కారణావస్థమ్ - ఆదిత్యాన్తరస్థమ్, కారణావస్థమేతద్బ్రహ్మశ్రుతమితి పూర్వేణాన్వయః. ఇదాసీమాదిత్యనామరూపభాజోపిన్మష్టేః పూర్వమాదిత్యాదినామ రూపరహిత జీవమాత్రస్యాన్తర్యామి బ్రహ్మకారణావస్థంతదుపాసన మిహవిహితమిత్యర్థః. బ్రహ్మోపాసనం విహితఞ్చేత్ కథం తద్విరుద్ధఫల శ్రవణమిత్యత్రాహ (ఉభయదశమితి). యః - ఉపాసకః ఉభయదశమ్ - నిరుక్తకార్యకారణోభయావస్థం బ్రహ్మాన్వయం పర్యుపాస్తే. అయమితరత్రాపికల్పే - ఉత్తరత్రాపికల్పే వస్వాదిత్యం ప్రపద్య - వస్వాదితాంప్రతిపద్య, తదన్తే - కల్పాన్వసానై, బ్రహ్మైవాన్వసాన్వతిహి - బ్రహ్మైవప్రాప్నోతీతి, అసౌవేతిగీతా - అసౌవా ఆదిత్య ఇత్యాదినాన్వధీతా మధువిద్యా - మధువిద్యావాక్, ప్రపదతీత్యన్వయః; ప్రతిపాదయతీత్యర్థః.

ఉదాహృతవాక్యే కార్యకారణావస్థాదిత్యవై యోపాసనం వస్వాదిత్యమాత్ర ఫలప్రాప్తిశ్చప్రతీయతే; నత్వాదిత్యాది శరీరకబ్రహ్మోపాసనం తత్రాప్తిశ్చేత్యత్రాహ (కృత్సన్వతి). కృత్సన్వమధుపాసనం బ్రహ్మవిద్యేతి ఇహతదన్తే - మధువిద్యాన్తేపరితంసహిత్యాది

వాక్యమ్ - “సహవా అస్మా ఉ ధతి ననిమ్రాచతి సకృద్ధి వాహైవాస్య భవతియ ఏతామెవం బ్రహ్మోపనిషదం వెద” ఇతివాక్యమ్, తత్ఫలచ్చ మధూపాసన ఫలచ్చ బ్రహ్మప్రాప్తి ముపదిశతీత్యన్వయః. బ్రహ్మోప నిషదం వెదత్యన్య బ్రహ్మోపాసనం కరోతీత్యర్థః. ఓదనపాకం పచతీ తివత్. తతః కిమిత్యత్రాహ (ఆదిత్యాం శ ఇతి) అతః - కృతాయామ ధు విద్యాయా బ్రహ్మోపాసనరూపత్వ శ్రవణాత్, బ్రహ్మప్రాప్తి ఫలక త్వ శ్రవణాచ్చ, నిగమవచసి - “అసావా ఆదిత్యః” ఇత్యాది వెదవా క్యే, వస్వాదీనాం భోగ్యభూత ఆదిత్యాంశేయా ఉపాసనోక్తా, సాకథితది శా తద్దశే - తచ్చరీరక అవధేయా - జ్ఞేయైత్యర్థః.

ఉక్తరీత్యా బ్రహ్మణ ఎవోపాస్యత్వేన జ్యోతిషి భావాచ్చతి నూత్రైతం దవా జ్యోతిషాం జ్యోతిరితివెదవాక్యేన వస్వాదీనాం దేవా నాం మధువిద్యాస్వయో నాస్తీతి యదుక్తమ్ తదపిపరాస్తపిత్య హ (బ్రహ్మైవేతి). యతః - యస్మాత్, ఇహమధువిద్యాసు, వస్వాదికానామ్ - వస్వాదిదేవతానామ్, ఎతత్ - బ్రహ్మైవ, ఉపాస్య మ్ - ఉపాసనావిషయభూతమ్, అతః తం దవా ఇత్యుపాత్తమ్ - తం ద వాజ్యోతిషాంజ్యోతిరిత్య ధీతమ్, శ్రుతివచనం - వెదవాక్యం, సమ్యగే వ - సర్వసత ఎవోపపపన్న మిత్యన్వయః. అబ్రహ్మోపాసన పరత్వే నెదం వాక్యంయైవాఖ్యాతమ్, తస్మత్తాదన్య ప్రామాణికత్వం పృత్తి కారణంవాదేన దశాయతి (సంవాదఇతి). అత్ర - అస్మిన్విషయే, పృత్తికారైః, అస్తిహీత్యాద్యభి హితవచనమ్ - “అస్తిహి మధ్వాది మసమ్భవో బ్రహ్మణ ఏవసవత్ర నిచాయ్యత్వాత్” ఇత్యభిహితవాక్యం సంవాదోదృశ్యత ఇత్యన్వయః. బాదరాయణ సిద్ధాంతముపసంహరతి

౩౦౬ మణిసుంభాషి కావ్యాఖ్యానహితా, తత్త్వరత్నావళి.

(తస్మాదితి). తస్మాత్ - ఉక్తిహేతోః, వస్వాదికానాం దివిష దాభ్యా
సి - వస్వాదీనాం దవానామపి, మధ్యాదివిద్యా - మధువిద్యాదిమే
భ సతీత్యన్వయః.

మన్వధికరణం సమాప్తమ్.

—[!]—

అపశూదాధికరణమ్.

—(;)—

సూ;—శుగన్ధతదనాదర శ్రవణాత్తదాద్రవణాత్సూచ్యతేహి, ౧-3-33

(శ్రీ);—బ్రహ్మవిద్యాయాం శూద్రస్యవ్యధికారో స్తిన పతివి
చార్యతే. కింయుక్తిమే అత్తి. కుతః, అర్హిత్వసామర్థ్య ప్రయుక్త
త్వాదధికారస్య శూద్రస్య పితత్సమ్భవాత్. యద్యవ్యగ్నివిద్యాసా
ధ్యేషుకర్మ స్వనగ్నివిద్యత్వాహ్మద్రస్యా ౭నధికారః. తథాపిమనోవు
త్తనూత్రత్వాద్బ్రహ్మాపానసస్య తత్రా౭ధికారో నైవ. శాస్త్రీయ
క్రియాపెక్షి త్వేప్యపానసస్య తత్తద్వర్ణాశ్రమోచిత క్రియాయాసనా౭పె
క్షితత్వాహ్మద్రస్యాపిస్వనగ్నోచితపూర్వవర్ణశుశూషేనక్రియాభవిష్యతి.
“తస్మాహ్మద్రోయజ్ఞే ౭నవకగ్నప్తం” ఇత్యవ్యగ్ని విద్యాసాధ్యయజ్ఞాదిక
ర్మానధికారోన్యాయ సిద్ధో ౭నూద్యతే. నన్వనధీత, రస్య ౭శ్రుతవే
దాన్తస్య బ్రహ్మస్వరూప తదుపాననప్రకారా ౭నభిజ్ఞన్యకథం బ్రహ్మా
పాననం సమ్భవతి. ఉచ్యతే, అనధీతవేదస్యా ౭శ్రుతవేదాన్తవాక్య
స్యాపీతిహాస పురాణశ్రవణేనాపి బ్రహ్మస్వరూప తదుపాననజ్ఞానం సమ్భ
వతి. అస్తీచశూద్రస్యా పీతిహాసపురాణ శ్రవణా౭నుజ్ఞా. “శ్రావయే
చ్ఛతురోవర్ణాన్ కృత్వాబ్రాహ్మణమగ్రతః” ఇత్యాదౌ. ద్విశ్యవైచేతి
హాసపురాణేషు విదురాదయో బ్రహ్మనిష్ఠాః. తథోపనిషత్స్వపి సంవ

ర్గవిద్యాయాం శూద్రస్యాపి బ్రహ్మవిద్యాఽధికారః ప్రతీయతే. శుశ్రూ
షుంహి జానశ్రుతిమాచారోఽన్యైరైక్వ శ్శూద్రత్యామస్త్ర్య తస్మై బ్రహ్మ
విద్యాముపదిశతి “అజహరేమాశ్శూద్రాఽనైస్సైవముఖేనాఽలంప
యిష్యథాః” ఇత్యాదినా. అతశ్శూద్రస్యావ్యధికారస్సమ్యవతి.

శ్లోః — దవానాం బ్రహ్మవిద్యాస్వధిక్వతిరుదితార్థిత్యసామర్థ్యయోగాత్
ప్రోక్తేపూర్వాధికారేతదిదమిహపునశ్చిన్త్యతేతత్ప్రసక్తాత్
శూద్రస్త్రీబ్రహ్మవిద్యాధిక్వతిరుతనవెత్కుత్తితేనంశయేన్మి
న్నస్త్రీత్యాహుస్వపక్షంకతిచిదభిహితార్థిత్యసామర్థ్యయోగాత్ ॥
యద్యప్యేషాఽగ్నివిద్యాహితయజనముఖైఃకర్మభిస్సశుకారా
శూద్రనాఽనగ్నివిద్యే పునరుపకృతి భాకర్మభిన్తేస్తథాపి ।
శూద్రస్మిన్చిత్తవృత్తిః ప్రతిహతిరహితా బ్రహ్మవిద్యాస్త్ర్యజాతౌ
విప్రాదస్యేవనాదిభావతి పునరిహస్వాదితోవర్ణధర్మః ॥

తస్మాదిత్యాది వాగవ్యనుపదతిహితే వ్యగ్నివిద్యోత్తకర్మ
జ్యేష్ఠాన్యాయేన సిద్ధామనధిక్వతిమతోఽత్రాఽవిగీతోఽన్యధర్మః ।
నస్వేషాఽనాత్త వైదేరవిదితనిగమాస్తైకధంబ్రహ్మవిద్యా
సాధ్యాబ్రహ్మస్వరూప శ్రవణమనతద్భావన కృత్యాఽనభిజ్ఞైః ॥

సత్యంసాధర్మశాస్త్రైరపిచ బహువిధైస్సేతిహాస్యైఃపురాణైః
బ్రహ్మశ్రుత్వాయ ధానజ్ఞరయతు ముచితాశూద్రవర్ణైశ్చవిద్యాః
శూద్రాణాం శ్రావయేదిత్యుదితమనుమతం శ్రావణంహీతిహాసా
దీనాంసన్త్యేవకేచిద్విదుగముఖమహాబ్రహ్మనిష్ఠాహిశూద్రాః॥

ఉద్దిశ్యబ్రహ్మవిద్యాం గురుముపగతవత్సత్ర జానశ్రుతౌత
శ్శూద్రత్యామస్త్ర్యం తేవ్యనగమయతిహి బ్రహ్మవిద్యాధికారమ్ ॥

35౨ మఃశీమంజూషికావ్యాఖ్యానసహిత తత్వరత్నావళిః.

టీ:- మనుష్యవృత్తిరిక్త వస్వాది దవతా విశేషాణామధిత్వ సామర్థ్యస
 మ్భవాద్భవస్మ విద్యాఽధికారో స్తీత్యుక్తిమ్; అథాఽధిత్వసామర్థ్య
 యోః ప్రయోజకత్వే మనుష్యవిశేషాణాం శూద్రాణామప్యధికారస్యా
 దితిశబ్దాయా సజ్జతిమభిప్రత్యాహ (దవానానితి). అత్త్వసామర్థ్యయో
 గాత్ - అధిత్వసామర్థ్య సద్భావాత్, దవానామ్ - దవతానామ్, బ్రహ్మ
 విద్యాను - బ్రహ్మోపాసనైషు, అధికుతిః - అధికారః, ప్రాక్షేపూర్వా
 ఽధికారై - పూర్వాఽధికరణ, ఉదితా - ఉక్త ఇత్యర్థః. తత్ప్రసక్తాత్ - దవా
 నాం బ్రహ్మవిద్యా ప్రసక్తాత్, ఇహ - అస్తిన్నధికరణ, ఇదమ్ -
 వత్సయమామి, చిన్త్యత - విచార్యత ఇత్యర్థః. తామనచిన్తామాహ
 (శూద్ర ఇతి). శూద్రైశూద్రనర్తేషురుష, బ్రహ్మవిద్యాఽధికుతిః -
 బ్రహ్మవిద్యాధికారః, అన్యుతనవత్సన్తిన్ సంశయ, ఉభితేనతి - ఉత్ప
 న్నేనతి, కతిపిత్ - కచన, అస్తితిస్వపక్షమాహు రిత్యన్వయః. తత్ర
 సౌతుమాహ (అభిహితేతి). అభిహితార్థస్య మర్థ్యయోగాత్ -
 ప్రోక్షాధిత్వ సామర్థ్యయోరధికార ప్రయోజకయోస్సత్వాదిన్యర్థః.

కింబ్రహ్మవిద్యాయాం శూద్రస్యాఽధికారో స్తి నేతివిచారః.
 తనన్తంశస్య తదుప సంహార సామర్థ్యమస్తేతి. కింబ్రహ్మవిషయ
 మనోన్మత్తిరూపా బ్రహ్మవిద్యా అనధీతవేదస్యాపి సమ్భవతి.
 కింవేదాదేవబ్రహ్మఽవగతిః. ఉతేతిహ స పురాణాభ్యామపి
 సమ్భవోఽపి; కింతయోవేదోప బృహాణంకుర్వతోరేవ బ్రహ్మవగతిసౌ
 తుత్వం కింస్వాతన్త్ర్యణేతి; కింజానశ్రుతేహ్మద్రత్యామస్త్రణమిహాస
 పురాణయోనిరపేక్ష బ్రహ్మభోధకత్వ ముపాద్భూయతినేతి; కింతత్ర
 శూద్రశబ్దోయాధ్యా జాతిపరఃకేతమాగితయా శోకవత్పరఇతి. యదా

రూఢి, తదాశూద్రశబ్దస్యేతిహాసపురాణయోనై^౯ రపిక్ష్యోత్తమృకత
యాతయోస్సాన్వితస్త్రైత్యణ బ్రహ్మవివగతిహేతుత్వాత్ బ్రహ్మవిషయ
స్తృతిసంతతి రసధీతవేదస్యాపి సమృద్ధిసామర్థ్యలాభాత్ శూద్రస్యా
వృధికారసమృద్ధిసంతతి పూర్వపక్షః. యదాశూద్రశబ్దోయాగికః, తదా
శూద్రేత్యామస్త్రణేస్యేతి హాసపురాణ యోబ్రహ్మవ బోధననైరపే
క్ష్యాన వగమకతయా సాన్వితస్త్రైత్యణ బ్రహ్మవబోధకత్వా భావాత్
వేదా దన బ్రహ్మవగతిరత్యనధీతవేదస్య తదసమృద్ధిసామర్థ్యభావాన్న
బ్రహ్మపాసనాధికార ఇతిసిద్ధాంతః.

సనుకర్మకాణ్డే అపశూద్రాధికరణే శూద్రస్య వైదికసర్వకర్మస్వ
సాధికార ఉక్తిః, తత్కథమత్ర తత్సమృద్ధి ఇత్యత్రాహ (యద్యపీతి).
ఏషా - బ్రహ్మవిద్యా, అగ్నివిద్యాహితయ జనముఖైః - అగ్నివిద్యా
సాధ్యయాగాదిభిః కర్మభిః; సోపకారా - ఉపకృతిభాక్, అసగ్నివిద్య-
అగ్నివిద్యారహితే, తైరికర్మభిః^౯ పకృతిభాక్. అగ్నివిద్యాసాధ్యయ
జ్ఞయాగాది కర్మాణ్డీకాబ్రహ్మవిద్యా అగ్నివిద్యా శూన్యేశూద్రే అం
గాభావాన్న సమృద్ధిసంతతిభావః. పరిహరతి (తథాపీతి). చిత్తవృత్తిః -
మనోవృత్తి మాత్రరూపా, బ్రహ్మవిద్యా అస్మిన్^౯ హదే ప్రతిహతిరహి
తా - ప్రతిరోధశూన్యా - మనోవృత్తిమాత్ర రూపత్వాద్బ్రహ్మవిద్యా
యాస్తస్యాశూద్రే ప్రతిరోధాభావా తస్మాత్త్రాప్యక్ష తై వెతిభావః.
సనువిద్యాయాః కర్మాణ్డకత్వంపక్ష్యతే, తత్కథంసాజ్ఞ బ్రహ్మవిద్యా
యాం శూద్రస్య సామర్థ్యమిత్యత్రాహ (అన్త్యజాతావితి). ఇహ (అ
న్త్యజాతౌ - చరమవర్ణేశూద్రస్మిన్, విప్రాదః - ప్రథమవర్ణోత్పన్న
బ్రాహ్మణాదః, సెవనాదః - శుశ్రూషాదః, స్వాచితః - స్వయోగ్యః.

3౯౦ మణిమంజూషికావ్యాఖ్యానహితా, తత్త్వరత్నావళి.

వర్ణధర్మోభవతీత్యన్వయః. తథాచక్షుద్రస్యయజ్ఞనాది కర్తృరాహిత్యేపి పూర్వవర్ణ శుశ్రూషాదిర్వర్ణ ధర్మోస్తీతి తదన్తః బ్రహ్మవిద్యాతస్యాత్మ తెలిభావః.

నను “తస్మిచ్ఛూద్రోయజ్ఞైఃనవకల్పైః” ఇత్యత్రయజ్ఞ గ్రహణ స్యాపలక్షణార్థత్వా ద్విద్యాయామప్యస్యాఽనధికారస్సिద్ధ్యతి. నహ్యసా వ్యశ్యత్యైక సమధిగమ్యః. యేనయావద్వచనతాస్యాత్. కిన్తున్యాయ సిద్ధిః; న్యాయశ్చ - అగ్నివిద్యా సాధ్యేష్వ నగ్నివిద్యస్యాఽధికారాఽను పపత్తిరూపః కర్మోపాసన సాధారణః. అతోఽనధికార ఇత్యత్రా హ (తస్మాదితి). తస్మాదిత్యాదివాగపి-“తస్మిచ్ఛూద్రోయజ్ఞైఃనవకల్పైః” ఇతివాక్యమపి, తేషు - శూద్రేషు, అగ్నివిద్యోత్త కర్తృణ్యవ - అగ్నివిద్యా సాధ్యయజ్ఞయాగాది రూపకర్తృణ్య, న్యాయేనసిద్ధామ్, ఉక్తన్యాయేన సిద్ధామ్, అనధిక్యతిమ్ - అధికార రహితతామ్, అను వదతి - అనుభావత ఇత్యర్థః అతోన్యధర్మః - బ్రహ్మవిద్యా రూపోన్య ధర్మః, అత్ర - శూద్రే, అవిగీతః - అప్రతివిధిఇత్యర్థః.

మాభూదగ్ని సాధ్యయజ్ఞాపేక్షా బ్రహ్మవిద్యాయాః, తథాప్యధ్య యన సాధ్యవేదజన్య జ్ఞానాపేక్షా స్తీతిశబ్దతే (నన్వితి). నన్వేషా బ్రహ్మ విద్యా అనాత్మవేదైః - అనధీతవేదైః, అవిదితనిగచూపైః - అశ్రుతపే దానైః. అతఏవ బ్రహ్మన్వరూప శ్రీమణమనంతధ్యాన కృత్యాఽనభిజ్ఞైః బ్రహ్మన్వరూపం తచ్ఛ్రీమణప్రకారం, తన్తనంతధ్యానశ్చ కర్తవ్యం యథావదవిజ్ఞానద్విః, కథం సాధ్యేత్యన్వయః. పరిహరతి (సత్యమితి). సత్యమిత్యర్థాఽక్లికార, బ్రహ్మన్వరూపాదిజ్ఞాన శూన్యైః బ్రహ్మపి ద్యానకర్తు శక్యేత్యంతే అక్లికారః, శూద్రస్య తజ్ఞాన శూన్యతాయా

మనజీకారం కథంశూద్రస్య తజ్ఞానశూన్యత్వం నెత్త్యతాహ (నెతి) సావి
ద్యా - బ్రహ్మవిద్యా, సేతిహాసైర్బహువిధైః పురాణైర్ధర్మ శాస్త్రైః సైరిపి
చయథావ ద్బ్రహ్మశుల్కా - యాథాతథ్యేన బ్రహ్మశుల్కా, శూ
ద్రవర్ణైశ్చ - శూద్రవర్ణైరపి, జనయితు ముచితేత్యన్వయః; ఉత్పాదయ
తుం యోగ్యైశ్చర్థః.

ఇతిహాసాది శ్రవణం శూద్రస్యన ప్రామాణిక మిత్యాశంకా
యాం తత్రాభ్యను జ్ఞామాహ (శూదాణామితి). శ్రావయేదితి -
“శ్రావయేచ్ఛతురోవర్ణాన్ కృత్వాబ్రాహ్మణ మగ్రతః” ఇత్యాది
ప్రమాణైః, శూద్రాణాముదితం - ఉక్తిమ్, ఇతిహాసాదీనాం శ్రవణ
మనుమతం హీత్యన్వయః; అభ్యనుజ్ఞాత మిత్యర్థః. ప్రయోజ్యా భావే
ప్రయోజకా లసిద్ధేశ్వరీవణం శూద్రాణామర్థ సిద్ధమితిభావః. యత్తు,
నెదమితిహాస పురాణశ్రవణానుజ్ఞానమర్థజ్ఞానాలపధిమ్, కిన్తు “శ్మశాన
వచ్ఛాదప్రవృత్తితా” ఇతిప్రతిషిద్ధస్య సమీపపారస్య ప్రతిప్రసవమా
త్రమితి తన్న. “యఇదంశ్రీణు యాన్నిత్యమ్” ఇత్యుపకర్మ్య, శూ
ద్రస్సఖమవాప్నుయాత్” ఇతి శ్రీవణఫల నిర్దేశాత్. శ్రీవణకీర్త
నెహి యథాయోగ్యమన్వీయేతే, శూద్రయోగావహం జాతోనాతో
లన్య ద్వన్తుముత్సహే” ఇతిహ్యుక్తమ్. హేత్వన్తరమాహ (సన్త్యే
వేతి). కేచిత్ విదురముఖా మహాబ్రహ్మనిస్థాః విదురప్రభృతయో
మహాన్త్రబ్రహ్మ విదశ్శూద్రాన్సన్తి హీత్యన్వయః.

కర్మకాణ్డే అపశూద్రాధికరణే శూద్రాణాం వైదికకర్మణ్య
నధికారోన్వీతత్యేత్తిమత్ర శఙ్కనీయమితి శంకాయాంబ్రహ్మపాసనె
అపశూద్రాధికరణన్యాయా ప్రవృత్తౌ తత్రాలపరిహృతా మధికాయా

352 మణిమంజూషికావ్యాఖ్యానహితా, తత్వరత్నావళిః.

క్తిమాహ (ఉద్దిశ్యతి). బ్రహ్మవిద్యా ముద్దిశ్య - బ్రహ్మవిద్యామహా
క్ష్య, గురుం - రైశ్వంగురుం, ఉపగతవతి - ఉపసత్తింకర్తుం ప్రాప్త
వతి, అత్రజానశ్రితౌ - జానశ్రిత్యభ్యుపగమ, తత్ - శూద్రేత్యా
మస్త్రణమ్ - అజహరమాశ్శూద్రేతిరైకోక్తవాక్యే శూద్రేత్యా
హ్వనమ్, తేషు - శూద్రేషు, బ్రహ్మవిద్యాఽధికార మవగమయతి
హిత్యన్వయః. జ్ఞాపయతీత్యర్థః. పూర్వపక్ష ముపసంహరతి (తస్మాది
తి). తస్మాత్ - ఉక్తమేత్యోః, అనుకథితదిశా - ప్రోక్తరీత్యా, తత్ర-
బ్రహ్మవిద్యాయామ్, తస్మాప్చ - శూద్రస్యాప్చ, సామర్థ్యాధిత్వయో
గాత్ - అధికారప్రయోజకసామర్థ్యమోక్తాఽపేక్షయోస్సమ్భవాత్ ,
అయంశూద్రః లఖిలాం బ్రహ్మవిద్యాం, అధికర్తుమర్హతీత్యన్వయత్యా
పూర్వేణాఽన్వయః.

శ్రీః—ఇతిప్రాప్తఉచ్యతే, నశూద్రస్యాఽధికారస్సమ్భవతీసామ
ర్థ్యాభావాత్. నహిబ్రహ్మన్వయాపతదుపాసన ప్రకారమజానతస్తదజ్ఞ
భూతవేదాఽను వచనయజ్ఞాదివ్వనధిక్రత సత్ప్రపానసోపసంహార సామ
ర్థ్యసమ్భవః అసమర్థస్యచాఽధిత్వ సద్భావేవ్యధికారోన సమ్భవతి. అ
సామర్థ్యశ్చవేదాఽధ్యయనాభావాత్. యత్రవ్రతేనర్లిక విషయాఽధ్య
యన విధిసిద్ధస్వాధ్యాయ సమృద్ధ్యజ్ఞానలాభేన కర్తృవిధయోజ్ఞాన తదు
పాయాదీన పరాన్నస్వీకుర్వన్తి. తథాబ్రహ్మోపాసనవిధయోపి. అ
తోఽధ్యయన విధిసిద్ధస్వాధ్యాయాఽధిగత జ్ఞాననైవ బ్రహ్మోపాసనో
పాయత్వాత్ శూద్రస్య బ్రహ్మోపాసన సామర్థ్యాఽసమ్భవః. ఇతిహాస
పురాణే అపివేదోపబృంహణం కుర్వతీ ఏవోపాయ భావమనుభవతః.

స్వాతంత్ర్యం. శూద్రస్యతిహాస పురాణశ్రవణానుజ్ఞానం పాపక్షయా
దిఫలార్థమ్, నోపాసనార్థమ్. విదురాదయస్తుభవాంతరాధికతజ్ఞానాఽ
ప్రమోషాత్ జ్ఞానవంతః ప్రారబ్ధ కర్మవశాచ్ఛేద్యతే జన్మయోగిన ఇతి
తేషాం బ్రహ్మనిష్ఠత్వం. యత్తు సంవర్గవిద్యాయాం శుశ్రూషోశ్శూ
ద్రైః సంబోధనం శూద్రస్యాధికారం సూచయతీతి, తస్మై త్యాహ
(శుగన్యతదనాదర శ్రవణాత్తదా ద్రవణాత్సూచ్యతేహి) శుశ్రూషో
జానాన శ్రుతిం పాత్రతాయణస్య బ్రహ్మజ్ఞానవైకల్యేనహం సాక్షాత్తనాద
రవాక్య శ్రవణాత్ తదైవబ్రహ్మవిదోరైకస్య సకాశంప్రత్యాద్రవణాత్
శుగన్యసజ్ఞాతే తిహిసూచ్యతే, అతస్సశ్శూద్రత్యా మన్త్ర్యతే, నచతు
ర్థవర్ణ త్వేన. శోచతీతిహిశూద్రః; శుచైర్దృశ్యేతిరప్రత్యయే ధాతోశ్చ
ప్రేవకారస్య చ దకారశూద్ర ఇతిభవతి. అతశ్శోచతృత్వమేవాస్య
శూద్రశబ్దప్రయోగేన సూచ్యతే నజాతీయోగః.

జానశ్రుతికిలపాత్రతాయణో బహుద్రవ్యప్రదో బహున్నప్రదశ్చ
బభూవ. తస్యధార్మికాఽగ్రై నరస్యధర్మైః ప్రీతయోః కయోశ్చిన్మ
హాత్మనోరిన్య బ్రహ్మజ్ఞా సాముత్పిపాదయిషతోర్హం సరూపేణ నిశా
యామస్యాఽవిదూరేగచ్ఛతోరన్యతర ఇతరమువాచ. భోభోభల్లాక్ష
భల్లాక్షజానశ్రుతిం పాత్రతాయణస్య సమందివాజ్యోతిరాతతం తస్మాప్రా
సాక్షీస్తత్త్వామా ప్రథాక్షీదితి. ఏనంజానశ్రుతి ప్రశంసారూపం వాక్య
ముపశ్రుత్య పరోహంసః ప్రత్యువాచ “కమ్యరపన మేతత్సంతం సయు
క్త్వానమినరైకవమాత్థ”ఇతి. కంసంతమేనం జానశ్రుతిం సయుక్త్వానం
రైకీన్ బ్రహ్మజ్ఞామివ గుణశైష్టమేతదాత్థ. సబ్రహ్మజ్ఞోరైకవీవలోకే
గుణవత్తరః. మహతాధర్మైః సంయుక్తస్యాప్యస్య జానశ్రుతేర్ బ్రహ్మ

3౯౪ మఃశిమంజూషికావ్యాఖ్యానహిత తత్వరత్నావళి.

జ్ఞస్యకోగుణః యద్గుణజనితంతేజో రైశ్వరేజ ఇవమాందహేదిత్యర్థః
 ఏవముక్తేన పరేణకోసారైశ్వరైశ్చ ఇతిపృష్టః లోకయత్కించీత్సాన్వసు
 స్థితం కిర్మయచ్చనర్వ చేతనగతం విజ్ఞానం తదుభయం యదీయజ్ఞాన
 కర్మాన్తస్తూతం సర్వైశ్చత్యహా.

తదతద్ధంస వాక్యం బ్రహ్మజ్ఞానవిధురతయా ఆత్మనిర్వాగర్భం
 తద్వత్తయాచరైశ్వర ప్రశంసారూపం జానశ్రుతిరుపశ్రుత్య తత్త్వజాదేవ
 త్తత్తారం రైశ్వరైశ్వరేషణాయ బ్రహ్మతస్మిన్విదిత్వా ఆగతేస్యయమపి
 రైశ్వర ముపసన్యగవాం పట్భతంనిష్కమశ్వతరీరభశ్చరైశ్వరయోవ
 హృత్సైశ్వరైశ్వరే ప్రార్థయామాస, “అనుమ ఏతాం భగవోదేవతాం
 శాధియాం దేవతాముపాస్మి” ఇతి. త్వదుపాస్మాం పరాందేవతాం
 మమానుశాధీత్యర్థః. సచరైశ్వరస్య యోగమహిమ విదితలోకత్ర
 యోజానశ్రుతైర్బ్రహ్మజ్ఞానవిధురతానిమిత్తానాదరగర్భహంస వాక్య
 శ్రవణేన శోకావిష్టతాం తదనంతరమేవ బ్రహ్మజ్ఞానయోద్యోగశ్చ విది
 త్యాఅన్యబ్రహ్మ విద్యాయోగ్యతా మభిజ్ఞాయ చిరకాలసేవాం వినా
 ద్రవ్యప్రదానైన శుశ్రూషమాణస్యాన్య యావచ్ఛక్తిప్రదానైన బ్రహ్మ
 విద్యాప్రతిష్ఠితా భవతీతి మత్వాతమనుగృహ్లాన్ తన్యశోకావిష్టతా
 ముపదేశ యోగ్యతాఖ్యాపికాం శూద్రశబ్దేనానంతరేన జ్ఞాపయ
 న్నిదమాహ, “అహహారేత్వా శూద్రతనైవ సహగోభిరస్తు” ఇతి.
 సహగోభిరయంరథస్తవైవాస్తు. నైతావతామహ్యం దత్తైనబ్రహ్మజ్ఞా
 నయాశోకావిష్టత్య తవబ్రహ్మవిద్యాప్రతిష్ఠితా భవతీత్యర్థః,

సచజానశ్రుతిర్యుయోవి స్వశక్త్యను గుణమపగవాదికం ధనం
 కన్యాశ్చ ప్రదాయోపసాద. సరైశ్వరః పునరపితన్య యోగ్యతామ

పఖ్యాపయన్ శూద్రశబ్దేనా ౭౭మవ్రాహ్మ “అజహరేమాశ్మ
ద్రా౭నె నైవముఖేనా ౭౭లాపయిష్యథాః” ఇతి. ఇమానిధనాని
శక్త్యనుగుణాన్యాజహర్థ; అనెనై వద్వాఃరేణ చిరసేవయావినాపిమాంత్వ
దభిలషితం బ్రహ్మాపదశరూప వాక్యమాలాపయిష్య సీత్యక్త్వా
తస్మాడవది దశ; అతశ్శూద్రశబ్దేన విద్యోప దశ యోగ్యతాఖ్యాపహర్థం
శోక ఏవా౭స్య సూచితః; నచతుర్థవర్ణత్వమ్.

శ్లో; — అత్రబ్రూమోనశూద్రవ్య యమిహభవతి బహ్మవిద్యా౭ధికార
స్సామర్థ్యైన్యైవ భావాదవిదిత పరమబ్రహ్మరూప పకారైః !
బ్రహ్మాపాసాన్య వెదానువచనయజ్ఞా ద్యాధికారోఽతైన్యై
నైఃపా౭నుష్ఠాతుమహాధిక్యతిరిహన సార్థిత్వయుక్తైవ్యశక్తైః ॥
యద్యత్తైవర్ణికాహాధ్యయననువిదిత త్రయ్యధిఃప్రతీతే
లాభాన్నాపేక్ష్యత౭న్య చ్ఛృతివచసీవిధిః కిర్మణోజ్ఞానమేవమ్ !
బ్రహ్మాపానైస్తదనై విధిరపిచతత్త్వోతవకోవ్యత్యబుద్ధ్యై
వోఽన్యైఃబ్రహ్మవిద్యాఘటయతి పురుషంశ్రేయసాసానశూద్రైః ॥
వేదోపబృంహణం తత్స్మృతిముఖమఖిలం నెతిహానంపురాణం
మానంస్వాతంత్య్రతో నెత్యతడదితధియానాన్తివిద్యోపకారః ।
సంప్రోక్తాశ్రావయేదిత్యను మతెరితిహాసాదికస్య శ్రుతౌతు
జ్ఞాయాపాపక్షయాథాన పునరిహపరబ్రహ్మ విద్యోపయోగాత్ ॥
సంప్రోక్తాబ్రహ్మనిష్ఠాభువి విదురముఖాః ప్రాప్తజన్మాన్తరీయ
జ్ఞానానిధీఃప్రమోషాభవభహతు గతాశ్శూద్రతాం కర్మశేషాత్ ।
శుశ్రూషుంయత్తు జానశ్రుతిమనుకథితామస్త్రణం శూద్రవాచా
తస్మాదబ్రహ్మవిద్యాన్వయగమకమితీదన్తునెత్యాహసూత్రమ్ ।

౩౯౬ మణిమంజూషికావ్యాఖ్యానహితా, తత్త్వరత్నావళిః.

మున్ముక్తానాదరోక్తి శ్రవణత ఉచితాద్ధావనాద్భక్త్యావిద్యా
ముద్దిశ్యాఽభూచ్ఛుగస్యైత్యన గమయతిహీహోదితశ్శూద్రశబ్దః ॥
ధాతోశ్శోకాద్ధకస్యాస్యతుభవతిశుచేః ప్రత్యయైరైశ్శబ్దైః
చస్యాదశేదకారే భవతిపునరయంశూద్రశబ్దః ప్రవృత్తః ।
భూతైతశ్శోచితృత్వంన భవదభిమతాం శూద్రజాతింతతోస్మాత్
శూద్రత్వామస్త్రణాన్న ప్రసజతికథితాబ్రహ్మవిద్యాఽత్రశూద్ర ॥
అసీజ్ఞానశ్శుతివిః శుతభహన్తపతి భూఃరిదోఽత్యన్నదాయీ
ప్రీతౌకాచియ్యుస్త్రిన్ పరమమిహపునధాః మిఃకిత్వంనిరీక్ష్య ।
జిజ్ఞాసాం బ్రహ్మణోఽస్మిన్ జనయితుమనసాహంసరూపందధానౌ
తస్యాఽదూరద్రవశేనిశినమచరతాంభల్లభల్లాక్షకాఘ్యైః ॥
భోభోభల్లాక్షజానశ్శుతివితత మహాజ్యోతిషిత్వం ప్రసక్తో
మాభూస్తామప్రధాక్ష్యే త్తదితితమవదత్తత్ర భల్లాక్షమన్యః ।
ఆత్మత్వంకంసయుక్త్వానః పువమునివరం రైకవమిత్యేషణేచ
శృణ్వత్వస్మింస్తు జానశ్శుతిమనుజప తౌత స్తభల్లాఖ్యహంసమ్ ॥
కోసారైకవస్సయుక్వైత్య పరభహకృతం సాధుయత్కర్మజాతం
యస్యజ్ఞానక్రియాన్తగః తమయమితితు ప్రాహత స్త్వస్యహంసః ।
ఏవంహం సః క్తవాక్యం పరమపురుషవిజ్ఞాన శూన్యస్వనిద్రా
గభఃంతద్భుక్తగైకవస్తుతి పరమిదమాకర్ణ్య జానశ్శుతిస్తు ॥
క్షత్తారం త్వేతదన్వేషణ మనుపురతః ప్రేష్యతస్మిన్ క్షణైరయం
తస్మిన్ ప్రాప్తేవిదిత్వాస్వయమపి తమవాపోపహృత్యోపహరిమ్ ।
నిష్కంరైకాయుగోషట్చ తమపిరథమప్యశ్వ తర్యోపపన్నం
స్వస్తిబ్రహ్మోప దెష్టుం పరమసుమ ఇతిప్రార్థయామానరైకమ్ ॥

రైకోయోగప్రభావాత్స పునరవగతాః శైషవృత్తోవిదిత్వా
 శోకావిష్టత్వమస్మిన్ పరమపురుషవిద్యోజ్ఞితత్వప్రయుక్తిమ్ ।
 హంసోక్తానాదరోక్తిశ్రవణ సముదితం తత్త్వజ్ఞేబ్రహ్మజ్ఞా
 సోద్యోగఞ్చస్యయోగ్యత్వమపిచపరమబ్రహ్మణోఽస్యృపదేశే ॥
 స్వీయాద్వాసనాత్సాచిరముపరచితాత్పుష్కలద్రవ్యతోవా
 దత్తాన్విద్యాప్రతిష్ఠానపునరితరథేత్యేషమత్వానుగృహ్ణాన్ ।
 శూద్రత్యానున్త్రణాఽస్యతుశుచముపదశాఽహతాజ్ఞాపికామ
 ప్యేతస్యవేదయన్సన్నకథయదహహేత్యాదివాక్యన్తుతస్త్వే ।
 గోభిస్సాకంతవైవాన్త్విదముపహరణంనైవవిద్యాప్రతిష్ఠా
 తావన్నాత్రాదితీత్యంభవతికథితవాక్యస్యరైకోవనభావః ॥
 పశ్చాద్గృహ్ణాన్సజానశ్రుతిరధికధనంస్వీయశక్త్యానుగుణ్యా
 ద్గోకిన్యాశ్చోపసన్నఃపునరపిసతదైవాఽర్హతాంఖ్యాపయన్సన్ ।
 శూద్రత్యానున్త్ర్యగృహ్ణాన్ధనమఖిలమువాచాజహారేతివాక్యం
 రైకోజానశ్రుతింతంప్రతివితరణతస్వీయశక్త్యాప్రసన్నః ॥
 మహ్యంశక్త్యానుగుణ్యాద్వితరసిహిధనంతస్మృతేనైవతుభ్యం
 మాంబ్రహ్మోఽలంకాయవ్యస్యభిలషితమితిప్రోక్తవాకోవిదార్థః ।
 తస్మాద్విద్యోపదేశేఽస్యతుగురువచసా యోగ్యతాఖ్యాపనార్థం
 శోకశ్శూద్రైతినంసూచిత ఇహనపునశ్శూద్రవర్ణోదితత్వమ్ ॥

టీక;—సిద్ధాంతమారభతే (అత్రబ్రూమఃఇతి). అత్ర - అస్మిన్
 పూర్వపక్షే, బ్రూమః - సిద్ధాంతంబ్రూమఃఇత్యర్థః. సంవగఃవిద్యా
 వాక్యగత శూద్రశబ్దనిర్వాహ ఏవసాశ్రయః. అన్యత్పూర్వపక్ష హేతు

౩౯౮ నుణిమంజూషికావ్యాఖ్యా సహితా, తత్త్వరత్నావళి.

జాతం సూత్రకారాభిప్రేతం స్వయముపన్యస్తం ప్రథమం వృద్ధస్య
 ఋషాత్సూత్ర మవతారయిష్యన్ ప్రథమంపూర్వపక్షహేతుం ప్రతిక్షి
 పతి (సహాద్రెష్వీతి). ఏషుసూద్రెషు అయం బ్రహ్మవిద్యాధికారోన
 భవతీత్యన్వయః. తత్రహేతుమాహ (సామర్థ్యస్యేతి). ఏషు - సూ
 ద్రెషు, సామర్థ్యస్యాభావా దిత్వన్వయః. సామర్థ్యాభావ ముపపాద
 యతి (అవిదితేతి). అవిదిత పరమబ్రహ్మరూపప్రకారైః - అవిజ్ఞాతపర
 బ్రహ్మ స్వరూపస్వభావైః, బ్రహ్మాపాసాజ్ఞ వేదానువచనయజ్ఞనాద్యాధి
 కారోత్థితైః బ్రహ్మాపాసనాజ్ఞ వేదాధ్యయనయాగాది వ్యధికారవజ్ఞా
 నైః, తైః - సూద్రైః; ఏషా - బ్రహ్మవిద్యా, అనుష్ఠాతుంనాహా -
 నశక్యేత్వర్థః. అర్థిత్వంహ్యస్తీతిభావః. (అధికృతిరితి) అర్థిత్వయు కైషి-
 అర్థిత్వోపేతేషి, అశక్తై - అసమర్థై, ఇహ - సూద్రసాలాధికృతిర్నైత్య
 న్వయః. అసామర్థ్యం శూద్రస్యవేదాధ్యయనాభావాదితిభావః.

బ్రహ్మాపాసనవిధినా శూద్రస్యావ్యధికారః కల్ప్యః, యథార
 థకారాదీనాం విధిబలనతత్తత్కర్తృధికారః తదపేక్షితమన్త్రాధ్యయనాధి
 కారశ్చసిద్ధతీత్యత్రాహ(యద్వదితి). యద్వత్ - యథా, త్రైవర్ణికా
 హాధ్యయ ననువిదితత్రయ్య ధీనప్రతీతేః త్రైవర్ణికయోగ్య వేదాధ్య
 యనెన సమ్యగవగతవేదవాక్యాధీన జ్ఞానస్మలాభాత్, శ్రుతివచసి -
 పెద, కర్మణోవిధిః - కర్తృవిధివాక్యమ్, కర్తృణ్యత్యనుషజ్ఞః; కర్మణో
 జ్ఞానమన్యత్ నాపేక్షతే. ఏవంతదస్తే - శ్రుత్యస్తే, బ్రహ్మాపాస్తైః -
 బ్రహ్మాపాసనస్య, విధిరపిచేత్యన్వయః. విధయస్సవైయర్థ్య పరిహా
 రాయానుష్ఠా తృసాపేక్షాస్సన్తః అనుష్ఠానస్య జ్ఞానపూర్వకతయాజ్ఞాన
 తద్భేదుభూతాధ్యయనప్రతీపనయనా దీనపేక్షస్తే. తత్రానున్యా

ధ్వస్యం క్షేత్రసాధ్యతయా ప్రయోజనసాకాంక్షంసన్నిహితత్వై వర్ణికగత
జ్ఞానంకృప్తత్వాత్ కర్తృవిధిభిన్నమధ్యతే. తేనకర్తృవిధయః అత్తైనర్ణి
కగతజ్ఞానాదినిరపేక్షత్వాత్ దధికారన్నకల్పయన్తి. ఏవం బ్రహ్మ
పాసనవిధయో పితృవర్ణకగతాఽధ్యయనసిద్ధాఽనన్యార్థసాకాంక్ష
జ్ఞానతోలభ్యాఽనుస్థానతయా అన్యథాసిద్ధత్వాన్న శూద్రాధికారం కల్ప
యన్తి. అనన్యథాసిద్ధంహికల్పకం. రథకారోగ్నీ నాదధీతేతివిధిః అధ్య
యనసిద్ధజ్ఞాన తైవర్ణికై రనివృత్తాఽనుస్థానతయా అనన్యథాసిద్ధత్వా
ద్రథకారస్యాఽధికారం కల్పయతీతివైషమ్యమ్.

కించరథకారాదీనాం రథకారోగ్నీ నాదధీతేతి విధివాక్యేనైవా
ఽధికారిత్వేన విశేషతస్మత్త్వాత్ దపేక్షితమస్త్ర భాగాఽధ్యయ
నాధికారమా త్రంకల్ప్యమ్; ఇహతువిశేషతస్మాద్రా ద్యుద్దేశేనో
పాసన విధానాభావా దుపాసనాధికారస్త దావయికాఽధ్యయనాధి
కారశ్చకల్ప్య ఇతిగౌరవంస్యాత్, అతోఽనధికారఇతి. సంవర్గవిద్యా
యాం శూద్రశబ్దశ్చనో పాసనాఽధికారజ్ఞాపకః. రథకారాదిశబ్ద వద్విధి
వాక్యగతత్వాఽభావాత్. తథాసతిహ్యధికారః కణ్ఠోక్తస్సన్యత్.
శూద్రశబ్దోహ్యర్థవాదగతః.

సన్వర్గపాదస్యాపి స్వాధ్యేప్రామాణ్యముక్తమ్ సత్యమ్. తత్తుబాధ
కాభావేనతిహిభవతి. వైదికవిధీనామధ్యయనసిద్ధ స్వాధ్యాయజన్యజ్ఞాన
సాపేక్షత్వం బాధకమ్. అధ్యయనస్యాపిప్రయోజకత్వే గౌరవమ్. పత్య
మాణో రూడిప్రతికూలలింగనద్భావో ఽవయవశక్త్యనుకూల లింగనద్భా
వశ్చబాధకః. రూడిప్రాబల్యమర్థాఽవిరోధే, అనుకూలలింగనద్భావేచ
భవతి సత్సర్గవిరోధే. అతపవహిగజ్ఞాయాం ఘోషఇత్యత్రగ్జ్ఞ పదస్య

౪౦౦ మణిమంజూషి. కావ్యాఖ్యాసహితా, తత్పరత్వా వళికి.

లక్షణా. రథకారోగ్నినా దధీతేత్యత్రాపి “సాధన్వాన ఋభవశ్శూరచక్షుసః” ఇతిసాధన్వత్వ మనుకూలతిజ్గందృశ్యత. బ్రాహ్మణ దశ్య శిల్పని. షెధోఽవగమ్యత. అతోఽర్థవిరోధాచూచ్ఛద శబ్దస్యరూఢీర్దుర్బలా. అతోఽనధికారః. అయచ్ఛార్థం శుగస్యేతి సూత్రాఽభిపేత ఇహప్రతిపత్తి సాకిర్యామోక్తిః.

ఉక్తమర్థ ముపసంహరతి (తత ఇతి). తతః - తస్మాత్, శ్రౌత వాకోల్లిత బుద్ధైవ- వెదవాక్యజన్యజ్ఞానైవ ఉత్థా - ఉత్పన్నా, ఇయం బ్రహ్మవిద్యా పునుషంశేయసాఘటయతి - యోజయతీత్యర్థం. సాతథా విధాబ్రహ్మవిద్యాశ్చ దనేతీత్యన్వయః. ననూక్తమిహాసపురాణ ద్వా రాఘద్రస్యాపిబ్రహ్మజ్ఞానం సమ్భవతీత్యత్రాహ (వెదోపబ్రంహణమితి). నేతిహాసం-ఇతిహాససహితమ్. స్మృతిముఖమ్ - స్మృత్యాదికమ్, పురాణంవెదోపబ్రంహణం సత్మానమ్ - ప్రమాణమ్, స్వాతంత్ర్యతః - స్వాతంత్ర్యైకానమానమితి. మానమిత్యస్యాఽనుషజ్గం, నప్రమాణమితి. అతః - స్మృతీహాసపురాణతః, ఉదితధియా - ఉత్పన్నజ్ఞానన, విద్యోవకారః - బ్రహ్మవిద్యోపయోగః, నాస్తి - నభవతి.

ఉపబ్రంహణీయ వెదజ్ఞానాఽనధికారాదుప బ్రంహణమాత్రేణోపాసనోపయోగి జ్ఞానపాష్కల్యం నసమ్భవతి నహివ్యాఖ్యేయాఽనధికారిణో వ్యాఖ్యానమాత్రేణ పుష్కలజ్ఞానసమ్భవఇతి దృష్టసామర్థ్యవైకల్యం “ఇతిహాసపురాణాభ్యాం వెదంసముపబృంహయేత్” ఇతివేదార్థ విశదీకార హేతుతయైవ తదవగమ విధానాదజ్ఞతయా విహితస్య స్వతంత్రతయోపాదా నేతజ్జన్యజ్ఞానస్య పుస్తకపాఠాదిలబ్ధ వెదార్థజ్ఞాన స్వేవశాస్త్ర విరోధాదృష్టసామర్థ్య వైకల్యఞ్చ, అతస్తద విరోధస్య న్యాయ్యత్వాః, చ్ఛానవిధివైయధ్యాయ శూద్రస్యశ్రవణాఽనుజ్ఞానం

పుణ్యకథాఽవగతి ద్వారేణ పాపక్షయఫలాధ్యక్షమ్; నతూపాసనార్థ మిత్య
త్రాహ (శ్రావయేదితి). శాసనయెచ్చతురో వర్ణానితి ఇతిహసాదికస్య
ఇహశుక్రై - శ్రవణే, అనుమతిస్తు - అభ్యనుజ్ఞానస్తు, పాపక్షయా
ర్థాజ్ఞేయా - పాపక్షయార్థతయా జ్ఞాతవ్యా; నపరబ్రహ్మ విద్యోప
యోగా దిత్వన్వయః. పరబ్రహ్మవిద్యోప యోగితయత్కర్థం.

య ద్యైవం వెదవాక్యార్థ జ్ఞానముపాసనాద్యమ్, కథ స్తస్మి విదురా
దీనా ముపాసన సమ్భవఇత్యత్రాహ (సంప్రీక్తాఇతి). భువివిదుర
ముఖాః - విదురప్రభృతయః, ప్రాప్తజన్మా స్తరీయ జ్ఞానాః - జన్మా
స్తరీయ బ్రహ్మజ్ఞానయుక్తాః, నిర్ధీప్రమోషాః - జ్ఞానప్రమోషర
హితాః, కర్మశేషాత్ - ప్రాగ్భ కర్మశేషాత్, ఇహభవే-ఇహజన్మని,
శూద్రతాంగతాః-శూద్రత్వం ప్రాప్తాః, బ్రహ్మనిష్ఠాః-బ్రహ్మోపా
సనాయుక్తాః; తేషామప్యుపాసనే ప్రథమప్రవృత్తిః నశూద్రజన్మని,
అపితుపూర్వజన్మస్థైర; పాశ్చాత్యైతుజన్మని ప్రాప్తజ్ఞాన ప్రమోషా
భావాదవజనీయంత దనువృత్తిమాత్రమే వేతిభావః. విదురాదీనా
మితిహసపురాణ శ్రవణాత్ జ్ఞానసిద్ధిరితియదితరైరుచ్యతే తదయుక్తమ్,
“ధర్మవ్యాధాద యోష్యన్యై పూర్వాభ్యాసాజ్ఞగుప్సితే । వర్ణావరత్యై
సంప్రాప్తాన్సం సిద్ధిం శ్రీమణీయథా” ఇతిశౌనకవచన విరోధాత్.

ఎవమర్థ సిద్ధిసూత్రకారాభిప్రేతో హేత్వ స్తరపరిహర ఉక్తః,
అధప్రధానయుక్తి పరిహరపరం సూత్రమవతార యతుమాహ
(శుశ్రూషుమితి). యత్తుశుశ్రూషం - బ్రహ్మవిద్యా శ్రవణేచ్ఛా
వస్తం జానశ్రుతిమను-జానశ్రుతింపత్రి, శూద్రవాచాశూద్రశబ్దేన,
కథితాఽఽమస్త్రణం ప్రోక్తామస్త్రణమ్ తత్, శూద్రేబ్రహ్మవిద్యాఽ

౪౦౨ మణిమంజూషికావ్యాఖ్యానహితా, తత్పరత్వావళికి.

న్వయగమకమితి-బ్రహ్మవిద్యాఽన్వయ సూచకమితి ఇదస్తునేతిసూత్ర
మాహేత్యన్వయః, సూత్రార్థమాహ (మున్యుక్తైతి). మున్యుక్తానా
దరోక్తిశ్రవణతః-ముపిపోక్తిస్వ విషయకానాదర వాక్యశ్రవణేన,
బ్రహ్మవిద్యాముద్దిశ్య, ఉదితాత్ - ఉత్పన్నాత్, ధావనాత్ అస్య -
జానశ్రుణే, శుక్ - శోకి, అభూత్ - అభవత్. ఇతిఇహ ఉదితః -
ఉత్తిః శూద్రశబ్దానివగమయతిహి - సూచయతిహి.

శూద్రశబ్దస్య శోచితృత్వ వాచకత్వం కథమిశ్యతాహ (ధాతో
రితి) శోకార్థకస్యాఽస్య శుచేర్ధాతోః ప్రత్యయే - శుచేర్దశ్చేతిర
ప్రత్యయే, అస్య - ధాతోః దీప్యే-చనదకారే ఆదేశే అయంశూద్ర
శబ్దః ప్రవృత్తభవతి - నిష్ప్న్నోభవతీత్యర్థః. అతః - తస్మాత్, శూద్ర
శబ్దః శోచితృత్వం - శోకనత్వంభూతే - వత్తీత్యర్థః. భవదభిమతాం
శూద్రజాతిం నబ్రూత ఇత్యనుషణ్ణానన్వయః. ఉపసంహరతి (అతఃఇతి)
తతః - తస్మాత్ అస్మిన్ముద్రేత్యామస్త్రణాత్ అత్ర - శూద్రే, కథి
తాబ్రహ్మవిద్యాన ప్రసజతీత్యన్వయః.

అనాదరవాక్య శ్రవణాదీనాంవైశద్యార్థం సంవర్గవిద్యావాక్యస్థ
జానశ్రుతి కథాముపన్యస్యతి (ఆసీదితి). ఇహ - అత్రక్షితౌ, విశ్రుతి -
ప్రఖ్యాతః, జానశ్రుతిః-జానశ్రుత్యాఖ్యః, నృపతిః - నృపః, భూరిదః -
భూరిద్రవ్యదాతా, అత్యన్నదాయీ - అధికాన్నప్రదాతా - ఆసీత్ -
అభూత్. కాచిన్మునీన్ద్రౌ - కాచనమునిశ్రేష్ఠౌ, ఇహ - అస్మిన్ జాన
శ్రుతౌ పరమం-అతిశయితమ్, ధార్మికత్వమ్ - శర్మిష్ఠత్వమ్, నిరీక్ష్య -
అవలోక్య, పీతౌ - పీరితియుక్తౌ సన్తే, అస్మిన్ - జానశ్రుతౌబ్రహ్మ
ణోజిజ్ఞాసామ్ - బ్రహ్మజిజ్ఞాసామ్, జనయితుమనసా - ఉత్పాదనే

చ్చావస్తేనై, భల్లభల్లాక్షకాఖ్యో-భల్లభల్లాక్షకనామానౌ, హంస
రూపందధానౌ-హంసవేషంశ్రితవస్తేనై, తస్య, జానశ్రితేః అదూ
రప్రదేశే-సమీపప్రదేశే, నిశి - రాత్రౌ, సమచరతా మిత్యన్వయః;
సఞ్చారమ కురుతామిత్యర్థః.

అనంతరం జానశ్రితైర్బ్రహ్మజ్ఞానాత్పాదనప్రకారం ప్రతిపాద
యతి (భోభోఇతి). తత్ర-తయోహంసయోమధ్యే, భల్లాక్షంతమ్-
భల్లాక్షనామానం హంసమ్, అన్యః-అపరోభల్లాక్షనామానః, భోభో
భల్లాక్ష, జానశ్రితివితత మహాజ్యోతిషి - జానశ్రితే-స్త్రీమహా
తేజసిత్వం ప్రసక్తమాభూః - త్వంప్రతితోమాభూః, తత్ - తెజః,
త్వాంమా ప్రధాంక్షీత్ ఇత్యవదదిత్యన్వయః. తస్య భల్లాక్షనామ
కహం నెనోక్తముత్తరమాహ (ఆతేతి). త్వంసయుక్వానం చైక్వముని
వరమివ కమాత్థ - అవదః, ఇత్యేషః భల్లాక్షనామహంసః, తంభల్లా
ఖ్యహంసం ఊచఇత్యన్వయః, అవదదిత్యర్థః. ఇదంవాక్యం జానశ్రితేః
కర్ణపథం గతమిత్యాహ (శృణ్వతీతి). అస్మిన్ జానశ్రితిమనుజపతౌ -
జానశ్రిత్యాఖ్య నృపతౌశృణ్వతి సతీత్యన్వయః.

ఇదంభల్లాఖ్యహం సోక్తంవాక్యం శ్రుత్వాభల్లాక్షనామ్నా హంస
నోక్తమాహ (కోసావతి). అపరః - భల్లభ్యోపరహంసః, సయుక్వా
చైక్వః కోసావతి ఊచఇత్యనుషజ్ఞేణాన్వయః. అన్యభల్లాక్షహంసేనోక్త
ముత్తరమాహ (ఇహేతి). ఇహ - అస్మిన్లోకే, కృతంయత్ సాధుక
ర్మజాతమ్ - సత్కృత్యజాతమ్, తదిత్యధ్యాహరః; తత్ యన్య జ్ఞానక్రియా
చైత్తమ్ - యదీయజ్ఞాన కర్మాస్తహృతమ్, అయమితి - సయమితి
తంభల్లాక్షనామానం హంసం అన్యఃహంసః - భల్లాక్షనామానః,
ప్రాహేత్యన్వయః.

౪౦౪ మఃశిమంజూషి కావ్యాఖ్యా సహితా తత్వరత్నావళికి.

అథహంనయోవాఃకృన్య పరబ్రహ్మజ్ఞాన శూన్యస్వ నిద్రాగ
భాస్య తద్యుక్తిరైక్వ ప్రశంసాపరస్య శ్రవణేన, జానత్రుతేం రైక్వస
మీపె బ్రహ్మవిద్యా గ్రహణోద్యోగమాహ (ఏవమితి). ఏవంపరమపు
రుష విజ్ఞానశూన్యస్వ నిద్రాగభామ్ - పరబ్రహ్మజ్ఞానానా శూన్యస్య
స్వస్య గహాగభామ్, తద్యుక్తిరైక్వస్తుతిపరమ్ - పరబ్రహ్మజ్ఞానయు
క్తిరైక్వ ప్రశంసాపరమ్, ఇదం - హంసోక్తవాక్యమ్, జానత్రుతిరా
కిర్ణ్య, తస్మిన్ ఊణే ఏతదన్వేషణమనురైక్వనైతస్యాఽన్వేషణంప్రతి,
అయంపురతః - ప్రాక్క్షత్తారంప్రేష్యతస్మిన్ - ఊత్తరి, విదిత్వా -
రైక్వంజ్ఞాత్వా. ప్రాప్తేనతి - ఆగతేనతి, స్వయషవినిష్కం గోషట్చత
మపి - గవాంషట్చతమపి, అశ్వతర్యోపపన్నమ్ - అశ్వతరీయుక్తిమ్,
రథమప్యూపహార ముపహృత్య, తమవాప్య - రైక్వంప్రాప్య, స్వస్తి
పరంబ్రహ్మ స్థిపదేష్టుం రైక్వమనుమతి - “అనుమతాం భగవోదే
వతాం శాధియాం దేవతాముపాస్యే” ఇతిప్రార్థయామానేత్యన్వయః.

తదనంతరం సరైక్వస్వయోగప్ర భావాదవగతసకలవృత్తాంతః
అస్యజానత్రుతేం, స్వస్యబ్రహ్మవిద్యారాహిత్య ప్రయుక్తహం సోక్తాఽ
నాదర వాక్యశ్రవణేనజాత శోకాఽఽవిష్టత్వం, తతఃబ్రహ్మవిద్యాసమ్పా
దనాయస్వని కటాఽఽగమనశ్చజ్ఞాత్వా అస్యబ్రహ్మవిద్యోప దశ యోగ్య
తామపివిదిత్వాఽస్తే చిరతరస్వకీయనేవనాద్వా స్వస్తిపుష్కలద్రవ్య
దానాద్వా బ్రహ్మవిద్యాయాం ప్రతిష్ఠాభవతినాన్యధేతి మత్వాఽముమసు
గృష్ణన్ శూద్రకత్థాయున్త్రణే నాఽస్యశోకముపదేశా ఽర్హతాజ్ఞాపక
మస్యావేదయన్, అహహకత్థాదినా అయమల్పోపహారస్త వైవాస్తు
సమమతిత్యవదత్ ఇత్యాహ(రైక్వఇతి).

యోగప్రభావాద పగతాశేషసృత్తం - జ్ఞాతనకలవృత్తాంతం
సంరైక్యం అస్మిన్ జానశ్రుతౌ పరమపురుషవిద్యోజ్ఞ తత్ప్రప్రయక్తమ్ -
పరమపురుష విద్యారాహిత్యప్రయక్తమ్, హంసాత్మానాదరోక్తి
శ్రవణముదితం శోకావిష్టత్వం తత్తేజోబ్రహ్మజ్ఞానో ద్యోగ్యా అన్యథా
బ్రహ్మణ ఉపదేశేయోగ్యత్వ మపివిదిత్వా సావిద్యాప్రతిష్ఠా - బ్రహ్మ
విద్యాప్రతిష్ఠా, చిరముపరచితాత్ - చిరకాలచిరతాత్, స్వీయాత్మేవ
నాద్వా - స్వీయసేవాతోవా, దత్తాత్పుష్కలద్రవ్యతోవాభవతి, నెత
రథేతిమత్వా - జ్ఞాత్వా, అనుగృహ్ణాన్ జానశ్రుతిమనుగృహ్ణాన్ శూద్రే
త్యామస్త్రణేన అన్య - జానశ్రుతి, ఉపదేశాల్పతాజ్ఞాపికాం శుచము
వ్యస్యాపే దయన్సన్ సరైక్యం అహహేత్యాదివాక్యం తస్మై - జానశ్రు
తయే అకథయదిత్యన్వయః. అహహేత్యాదివాక్యం కథయతోరైక్య
స్యభావమాహ (గోభిరతి). గోభిస్సాకమి దముపహరణమ్ - అయముప
హరః, తనైవాస్తు, ఏతావన్మాతాత్ విద్యాప్రతిష్ఠానైవ - నభవతి,
ఇతిత్థమ్ - ఇత్యేవమ్, రైక్వేనకథితవాక్యస్య - ప్రోక్తవాక్యస్య
భావః - అభిప్రాయః.

అనన్తరం జానశ్రుతిస్వీయ శక్త్యానుగుణ్యేన విశేషతోధనం
గాఃకన్యాంచగృహీత్వారైక్య ముపససాద, పశ్యాత్సరైక్వస్తద్దత్తమ
ఖలంధనం గృహీత్వాప్రసన్నః జానశ్రుతిం ప్రతిబ్రహ్మవిద్యా ముపదిదే
శ్చేత్యాహ (పశ్యాదితి). పశ్యాత్ - రైకోవైక్తవాక్య శ్రవణానన్త
మ్, సజానశ్రుతిశ్శక్త్యానుగుణ్యాత్ - స్వీయశక్త్యానుగుణ్యేన, అధికథ
నమ్ - అతిశయితంధనమ్, గాఃకన్యాశ్చ గృహ్ణాన్నుపసన్నంరైక్వముప
ససాదత్తర్థః. పునరపి - భూయోపి, సః - రైక్యం, తదైవ - పూర్వవ

౪౦౬ మణిమంజూషికావ్యాఖ్యానహితా, తత్పరత్వావళిః.

దేవ, అర్హతామ్ - బ్రహ్మవిద్యోపదేశార్హతామ్, ఖ్యాపయన్ సన్ -
జ్ఞాపయన్ సన్, శూద్రేత్యామస్త్ర్య - శూద్రేతిసమ్పాద్య, అఖిలం
ధనంగృష్టాన్ - ప్రతిగృష్టాన్, స్వీయశక్త్యా - స్వీయశక్త్యాఽఽను
గుణ్యేన, వితరణతః - ప్రదానతః, ప్రసన్నస్యచైత్వం తదైవ - పూర్వప
దేవ, అర్హతామ్ - బ్రహ్మవిద్యోపదేశే శ్చాతామ్ ఖ్యాపయన్ సన్ - జ్ఞాప
యన్ సన్ శూద్రేత్యామస్త్ర్య తంజానశ్రుతిం ప్రతి ఆజహరేతివాక్య
మువాచేత్యన్వయః.

ఆజహరేత్య స్వార్థమాహ (మహ్యమితి). మహ్యం - మే,
శక్త్యానుగణ్యాత్ - తవశక్త్యానుగుణ్యేన ధనంవితరసి - దదాసి; తన్ను
భేనైవ - ధనవితరణముభేనైవ, తుభ్యమ్ - తవ, మాంఅఖిలపితం
బ్రహ్మ - అపేక్షితంబ్రహ్మ, ఆలాపయిష్యతి - వాచయిష్యతి ఇతిప్రోక్ష
వాక్యోది తార్థిత్యన్వయః; ఇతిఆజహరేతిరైకోక్త వాక్యైశ్చిత్యర్థః.
ఉపసంహరతి (తస్మాదితి). తస్మాత్ - ఉక్తసంవర్తవిద్యా వాక్యైశ్చ
ఖ్యానాత్, అన్య - జానశ్రుతేః, గురువచసా - శూద్రేతిగురుక్తశ
చైవ, యోగ్యతాఖ్యాపనార్హమ్ - విద్యోపదేశయోగ్యతాఖ్యాపనార్హమ్,
ఇహ - జానశ్రుతౌ, శూద్రేతి - శూద్రశబ్దేన, శోకం సంసూచితః -
జ్ఞాపితః. శూద్రవర్ణోదితత్వమ్ - శూద్రవర్ణోత్పన్నత్వమ్, సంసూచిత
మితి లిప్తన్యత్యయోనాఽనుషంగః.

నూ;— ఉత్రియత్వగతేశ్చ. ౧-౩-౩౪.

శ్రీ;—బహుదాయాతిదానపతిత్వేన, బహుపాత్యైశ్చాదినా
సర్వతపవమేతదన్న మత్యస్తీత్యుత్తన బహుతరపక్వాన్న ప్రదాయిత్య
ప్రతీతః, సహ సంజహానపక్షత్తారమువాచేతిష్య త్ప్రప్రేషణాత్,

బహుగ్రామప్రదానాఁ యగతజనపదాఁధి పత్యాచ్చాఽస్య జానశ్రుతేః
క్షత్రియ త్వప్రతీతశ్చనచతుర్థవర్ణత్వమ్.

శ్లో; దానాధ్యక్షత్వపక్వాన్నవితరణముఖైః క్షత్త్ర సంప్రేషణాద్యైః
ఏతస్యాఽత్రోపదిష్టేరిహన పృషలతాక్షత్రియత్వావగత్యా ।

టీ;—శూద్రశబ్దస్య యాగికాధానుకూలః హేతురుక్తః, అతో
రూడిశబ్దాభిరుద్ధ హేతురుచ్యతే (దానెతి). ఏతస్యజానశ్రుతేః, అత్ర
సంవర్గవిద్యావాక్యే ఉపదిష్టేః - బహుదాయా బహుపాక్వాన ఇత్యా
దివాక్య ప్రతిపాదితైః, దానాధ్యక్షత్వ పక్వాన్నవితరణముఖైః-దాన
పతిత్వపక్వో దనదానప్రభృతిభిః, క్షత్తుః - స్వకీయస్యరైకముద్దిశ్య
ప్రేషణప్రభృతిభిః, ధర్మైః. ఇహ- అస్మిన్ జానశ్రుతో. క్షత్రియత్వా
ఽవగత్యా - క్షత్రియత్వప్రతీత్యా, నపృషలతా - నశూద్రతేత్యర్థః.
అస్మిన్సంవర్గవిద్యావాక్యే బహుదాయా బహుపాక్వాన ఇత్యాదిభిర
స్యజాన శ్రుతేఃపక్వాన్నవితరణ క్షత్త్ర సంప్రేషణాద్యాధర్మాః ప్రతీ
యస్తే తెచక్షత్రియత్వస్యై వాఽసాధారణధర్మాః, తత్ర తస్యక్షత్రి
యత్వ ప్రతీత్యానశూద్రతేతిభావః.

శ్రీ;—తదేవముపక్రమగతాఽఽఖ్యా యికాయాం క్షత్రియత్వ
ప్రతీతిరుక్తా. ఉపసంహారగతాఽఽఖ్యా యికాయామపిక్షత్రియత్వమస్య
ప్రతీయతఇత్యాహః.

శ్లో;—సంప్రోకాక్షత్రియత్వాఽవగతిరిహపునః ప్రకమాఖ్యాయికాయా
మేవసంప్రోచ్యతే సంప్రతితునిగమనాఖ్యాయికాయామృతిస్సా ॥

టీ;—ఉత్తరనూత్రమవతారయతి (సంప్రోక్తేతి). - ఏవమ్
ఉక్తదిశా, ఇహ - జానశ్రుతో, ప్రకమాఖ్యాయికాయామ్ - ఉపక్ర

౪౦౬ మణిమంజూషికావ్యాఖ్యానహితా, తత్పరత్వావళి.

దేవ, అర్హతామ్ - బ్రహ్మవిద్యోపదేశార్హతామ్, ఖ్యాపయన్ సన్ -
జ్ఞాపయన్ సన్, శూద్రేత్యామస్త్ర్య - శూద్రేతిసమ్బాధ్య, అఖిలం
ధనంగృహ్ణాన్ - ప్రతిగృహ్ణాన్, స్వీయశక్త్యా - స్వీయశక్త్యాఽఽను
గుణ్యేన, వితరంతః-ప్రదానతః, ప్రసన్నస్మరైశ్చ తదైవ - పూర్వవ
దేవ, అర్హతామ్ - బ్రహ్మవిద్యోపదేశార్హతామ్ ఖ్యాపయన్ సన్-జ్ఞాప
యన్ సన్ శూద్రేత్యామస్త్ర్య తంజానశ్రుతిం ప్రతి ఆజహారేతివాక్య
మువాచేత్యన్వయః.

ఆజహారేత్య స్పార్శమాహ (మహ్యమితి). మహ్యం - మే,
శక్త్యానుగణ్యాత్ - తవశక్త్యానుగుణ్యేన ధనంవితరసి - దదాసి; తస్మ
భేనైవ - ధనవితరణముభేనైవ, తుభ్యమ్ - తవ, మాంఅభిలషితం
బ్రహ్మ - అపేక్షితంబ్రహ్మ, ఆలాపయిష్యతి - వాచయిష్యతి ఇతిపోక్ష
వాక్యోది తార్థాత్పన్వయః; ఇతిఆజహారేతిరైకోక్త వాక్యాశ్చత్వర్థః.
ఉపసంహరతి (తస్మాదితి). తస్మాత్ - ఉక్తసంవర్ధవిద్యా వాక్యైశ్చ
ఖ్యానాత్, అస్య - జానశ్రుతేః, గురువచసా - శూద్రేతిగురుక్తశ
బ్దేన, యోగ్యతాఖ్యాపనార్హమ్ - విద్యోపదేశయోగ్యతాఖ్యాపనార్హమ్,
ఇహ - జానశ్రుతౌ, శూద్రేతి - శూద్రశబ్దేన, శోకః సంసూచితః -
జ్ఞాపితః. శూద్రవర్ణోదితత్వమ్ - శూద్రవర్ణోత్పన్నత్వమ్, సంసూచిత
మితి లింగనృత్యయేనాఽనుషంగః.

నూ;— ఉత్రియత్వగతైశ్చ. ౧-౩-౩౪-

శ్రీ;—బహుదాయాతిదానపతిత్వేన, బహుపాత్యిత్యాదినా
సర్వతపవమేతదన్న మత్యంతీత్యంతన బహుతరపక్వాన్న ప్రదాయిత్య
ప్రవీణతః, సనా సంజహానవపక్షత్తారమువాచేతిఉత్ప్రేషణాత్,

సూయతే. తథాచైతరకస్య క్షత్రియత్వం “తస్మాచ్చైతరకో నామై
‘క్షత్రపత్నిస్తాయతే’ ఇతి. అతోఽభిప్రతారిణశ్చైతరకత్వం క్షత్రి
యత్వశ్చగమ్యతే.

శ్లో; —

అస్యాంసంవర్గవిద్యాగిరి పునరుపరిక్షత్రియాఽభిప్రతార్యా
భ్యోనాఽన్యక్షత్రియత్వం విదితమితిసహాద్రత్వమస్మిన్ తథాహి ।
కాపెయోఽభిప్రతారీనటు రపిచతయోభిక్షమాణోఽథ హేత్యా
ద్యుక్తావ్రక్తోఽద్వితీయోభవతి పునరయంక్షత్రియోన్యోతువిప్ర ।
విద్యాయామన్వితోఽస్యాం ద్విజశ్చతరశ్చతోదృశ్యతేక్షత్రియోతః
విప్రాదై క్వాత్పరోతః ప్రకరణవశతః క్షత్రియాయంసహాద్రః॥

టీ;—సూత్రార్థమాహ (అస్యామితి). అస్యాంసంవర్గవిద్యా
గిరి - అస్మిన్ సంవర్గవిద్యావచసి, ఉపరి - అగ్రే, క్షత్రియాఽభిప్రతా
ర్యాభ్యోన - అభిప్రతార్యాభ్యక్షత్రియోణ, అన్య - జానశ్రుతేః, క్షత్రి
యత్వం విదితమితి - జ్ఞాతమితి, అస్మిన్ - జానశ్రుతౌ సహాద్రత్వంనెత్య
న్వయః. అభిప్రతార్యాభ్యన్య క్షత్రియత్వమాత్రేణ జానశ్రుతేః కథం
క్షత్రియత్వమితి శక్యాం ప్రకరణార్థ మాహ (కాపెయశ్చితి).
అథహేత్యాద్యుక్త - “అథహశౌన కశ్చకాపెయ మభిప్రతారిణశ్చ
కాక్షసెనింపరివిష్యమాణౌ బ్రహ్మచారీబిభిక్షే” ఇతివాక్యే, కాపెయః
అభిప్రతారీతయో భిక్షమాణః - కాపెయాఽభిప్రతారిణోర్నికీతే
భిక్షాంకుర్వాణః, నటురపిచ - బ్రహ్మచారీచ, ఉక్తః - ప్రతిపాదితః.
ద్వితీయాయం - ద్వితీయోఽభిప్రతారీ, క్షత్రియోభవతి. అన్యో -
కాపెయబ్రహ్మచారిణౌ, విప్ర - బ్రాహ్మణౌ.

౪౧౦ మణిమంజూషే కావ్యాఖ్యాసహితా, తత్పరత్వావళి.

తావతాప్రకృతే కిమాయాతమిత్యత్రాహ (విద్యాయామితి).
అస్యాంవిద్యాయామ్ - సంపర్గవిద్యాయామ్, అన్నితః - అధిగతః,
ద్విజః - బ్రాహ్మణః, ఇతః - అస్మాద్బ్రాహ్మణాత్, ఇతరః - అన్యః,
క్షత్రియః అస్యామన్నితోదృశ్యత ఇత్యనుషక్లేణాన్వయః. అతోన్యాం
విద్యాయాం బ్రాహ్మణస్య తదితరేషు క్షత్రియస్యైవాదధి కృతత్వాత్
అతః - అస్మాత్, విప్రాత్ - బ్రాహ్మణాత్ రైక్వాత్, నరః - అన్యః.
అయం - జానశ్రుతిః, ప్రకరణవశతః - ప్రకరణబలాత్, క్షత్రియః న శూ
ద్ర ఇత్యన్వయః. ఏకత్రబ్రాహ్మణ క్షత్రియజాతి ద్వయసమ్బంధితయా
న్యతామన్యత్రాపి బ్రాహ్మణసమ్బంధితయా నిర్ణీతాయాం తస్య
మ్బంధి పురుషాంతరవిషయసందేహసతి అగ్రప్రాయన్యాయాత్తస్య
బ్రాహ్మణక్షత్రియయోరన్య తరత్వం పరిశేషేణ క్షత్రియత్వశ్చ నిశ్చీ
యత ఇత్యర్థః.

శ్రీ, —త దేవంన్యాయవిరోధిని శూద్రస్యాదధికారే లింగంసంప
లభ్యత ఇత్యుక్తమ్; ఇదానీంన్యాయసిద్ధశూద్రస్యాన్యదధికారశ్శ్రుతి
స్మృతి భిరనుగృహ్యత ఇత్యాహ.

శ్లో; —ప్రోక్తం లింగంన శూద్ర శ్రుతమితి నయదుద్ధోక్తవిద్యాధికారే

ద్యాస్యాహన్యాయసిద్ధాదధికృతివిరహమత్రాన్యమాచ్యుతే శ్చ॥

టీ—ఉత్తరసూత్ర సజ్జతిమాహ (ప్రోక్తమితి). శూద్రదనయ
దుద్ధోక్తవిద్యాదధికారే - న్యాయవిరుద్ధప్రోక్త బ్రహ్మవిద్యాధికారే,
లింగంనశ్రుతమితి ప్రోక్తమిత్యన్వయః. పూర్వసూత్రైః ప్రోక్తమిత్య
ర్థః. అద్య , సంప్రతి, అన్య - శూద్రస్య, అత్ర - బ్రహ్మవిద్యాయా
మ్, న్యాయసిద్ధాదధికృతి విరహమ్ - న్యాయసిద్ధ మధికారాభావమ్,

ఆగమాచ్చ-వేదవాక్యాచ్చ, స్మృతైశ్చ - స్మృతివాక్యాచ్చ ఆహేత్యన్వయః.

సూ;—సంస్కారపరామర్శాత్తదభావాఽభిలాషాచ్చ. ౧-౩-౩౬

శ్రీ;—బ్రహ్మవిద్యోపదేశప్రదేశేషూపనయన సంస్కారః

పరామృశ్యతే. “ఉపత్వానెష్యే” “తంహణోపనిన్యే” ఇత్యాదిషు. శూద్రస్యవోపనయనాది సంస్కారాభావోఽభిలప్యతే, “నశూద్రపాతకం కించిన్నచ సంస్కారమర్హతి” “చతుర్థోవర్ణఏకజాతిర్నచ సంస్కారమర్హతి” ఇత్యాదిషు.

శ్లో;—సంస్కారోక్తం హ్యుపత్వైత్యుపనయనమిహ బ్రహ్మవిద్యాస్వధీతంతస్యాఽభావాఽభిలాషాన్నభవతిహిపర బ్రహ్మవిద్యాఽత్రహృదే.

టీ;—ఉపత్వేతి - ఉపత్వానెష్య ఇతివాక్యోక్తిమ్, ఉపనయనమ్ - ఉపనయనాఖ్య సంస్కారః, ఇహబ్రహ్మవిద్యాసు - ఆసుబ్రహ్మవిద్యాసు, అక్లమధీతంహి-అక్లతయాప్రతిపాదితోహి, తస్య - తాదృశ సంస్కారస్య, అత్రశూద్ర అభావాఽభిలాషాత్ - నశూద్రపాతకం కించిన్నచసంస్కారమర్హ తీత్యభావ ప్రతిపాదనాత్ పరబ్రహ్మవిద్యానభవతీత్యన్వయః.

సూ;—తదభావనిర్ధారణేచ ప్రవృత్తైః. ౧-౩-౩౭.

శ్రీ;—నైతదబ్రాహ్మణో వివక్తుమర్హతి సమిధంసామ్యాహరేతి శుశ్రూషోఽహం బాలస్య శూద్రత్వాభావ నిర్ధారణే సత్త్వవేద్యోపదేశ ప్రసృతైశ్చ నశూద్రస్యాధికారః.

శ్లో;—జాబాలే శూద్రతాయా విరహామ వగమయ్యైవ విద్యోపదేశో ద్యోగాచ్ఛూద్రస్య నైవప్రసజతిహి పరబ్రహ్మవిద్యాధికారః.

౪౧-౨ మఃశిమంజూషికావ్యాఖ్యా సహితా తత్వరత్నావళిః.

టీ,—జాబాలే - బ్రహ్మవిద్యా శుశ్రూషాజాబాలే, శూద్ర
తాయా - శూద్రత్వస్య, విరహమ్ - అవగమయ్యైవ - నిశ్చిత్తైవ,
విద్యోపదేశోద్యోగాత్ - “నై తగ్రబాహ్మణో వివక్తుమర్హతి సమిధంసా
మ్యాహర” ఇతిగురుణా బ్రహ్మవిద్యోపదేశ ప్రవృత్తైః, శూద్రస్య పర
బ్రహ్మవిద్యాధికారః - నై వప్రసజతీత్యన్వయః. నప్రసక్తో భవతీత్యర్థః.
నూత్రస్థతచ్ఛబ్దస్య పూర్వసూత్ర ప్రకృతసంస్కార వాచితాయా మేత
త్సూత్ర విషయవాక్యాను గుణ్యాభావాత్తచ్ఛబ్దః పరమప్రకృత వాచీ
త్యభిప్రాయేణ శూద్రతాయా ఇత్యుక్తిమ్.

సూ,—శ్రవణాఽధ్యయనార్థ ప్రతిషేధాత్. ౧-౩-౩౫.

శ్రీ,—శూద్రస్య వెదశ్రవణతదధ్యయన తదర్థాఽనుష్ఠానానిప్ర
తిషిధ్యంతే, “పద్యూహవా ఏతచ్ఛ్రుశానం యచ్ఛూద్రస్త స్మూచ్ఛూద్ర
సమీపే నాధ్యేతవ్యమ్” “తస్మాచ్ఛూద్రో బహుపశుర యజ్ఞీయఇతి.
బహుపశుః - పశుసదృశ ఇత్యర్థః. అనుపశృణ్వ తోఽధ్యయన తదర్థ
జ్ఞాన తదర్థాఽనుష్ఠానా నిససమ్భవంతి. అతస్తాన్యపి ప్రతిషేధాన్వేష.

శ్లో,—ప్రత్యాఖ్యాతాశ్రుతీనాంశ్రుతిపరనతదర్థాహిశూద్రైఃత్రశాస్త్రైః

తస్మాన్నైవాధికర్తుంప్రభవతీహి పరబ్రహ్మవిద్యాను శూద్రః ।

టీ,—అత్రశూద్ర శ్రుతీనాం - వెదానామ్, శ్రుతిపరన తదర్థాః - శ్రవ
ణాధ్యయన తదర్థాఽనుష్ఠానాని, ప్రత్యాఖ్యాతాః-పద్యూహవా ఏతచ్ఛ్రు
శానం యచ్ఛూద్రః తస్మాచ్ఛూద్ర సమీపేనాధ్యేతవ్యమితి, తస్మా
చ్ఛూద్రో బహుపశురయ జ్ఞీయఇతి చప్రతిషేద్ధాని. అత్రప్రథమ
వాక్యేన తదర్థాఽనుష్ఠానస్య ప్రతిషేధఇతిదష్టవ్యమ్. తస్మాత్పరబ్రహ్మ
విద్యానుశూద్రః అధికర్తుంన భవతీత్యన్వయః. సశక్తోతీత్యర్థః.

సూ;—

స్మృతేశ్చ.

౧-౩-౩౮.

శ్రీ;—స్మర్యతేచశ్రవణాదినిషేధః “అథహస్యవేదముపశృణ్వ తస్త్రపుజతుభ్యాం శ్రోత్రప్రతిపూరణ ముదాహరణే జిహ్వచ్ఛేదో ధారణే శరీరభేదః” ఇతి, “నచాస్మ్యపదిశైధర్మం నచాస్మ్యవ్రతమాది శేత్” ఇతిచ; అతశ్చూద్రస్యాఽనధికారఇతిసిద్ధమ్.

శ్రీ;—ప్రత్యాఖ్యాతోఽథహేత్యాదికమునివచనాచ్ఛృత్యధీత్యాదిరస్తిన్ తస్మాచ్ఛూద్రస్యనాయం భవతిఖలు పరబ్రహ్మవిద్యాధికారః ।

శ్రీ;—అథహేత్యాదిక మునివచనాత్ - “అథహస్యవేదముప శృణ్వ తస్త్రపుజతుభ్యాం శ్రోత్రప్రతిపూరణ ముదాహరణే జిహ్వచ్ఛేదో ధారణే శరీరభేదః” ఇతి. “నచాస్మ్యపది శైధర్మం నచాస్మ్యవ్రతమా దిశేత్” ఇతిచస్మృతివచనాత్, అస్మిన్ - శూద్రే, శ్రుత్యధీత్యాదిః- వేదాధ్యయనాదిః, ప్రత్యాఖ్యాతః - ప్రతిషిద్ధః. తస్మాచ్ఛూద్రస్యాఽ- యం పరబ్రహ్మవిద్యాఽధికారః నభవతిఖల్విత్యన్వయః. రథకారోగ్నీ నాదధీత్యాదిషు రూడిర్యోగమపహరతీతి న్యాయేన రూడాథస్త్వి కృతః. తదపవాదోద్ధవిరోధః అనుకూలలిజ్జ సద్యావేవిరోధిజ్జాభావే చరూథః ప్రాబల్య విరోధిలిజ్జసద్యావస్తదపవాద ఇత్యుక్తంభవతి. రథ కారోగ్నీనాదధీత్యత్రాపి సాధన్వానఋభవ ఇత్యనుకూలలిజ్జం హ్యుప లభ్యతే.

శ్రీ;—యేతునిర్విశేష చిన్మాత్రం బ్రహ్మైవపరమార్థః, అన్య త్వర్వం నిర్భాభూతం బద్ధశ్చాఽపారమార్థికి, సచవాక్యజన్యవస్తు యాథాత్మ్యజ్ఞానమాత్ర నివర్త్యః తన్నిన్నుత్తిరేవమోక్ష ఇతివదన్తి, శ్రేఃబ్రహ్మజ్ఞానై శూద్రాదర నధికారోవస్తుం నశక్యతే; అనుపతీతస్యా ఽనధీతవేదస్య ఽనుతవేదాస్త వాక్యస్యాపి యస్మాత్-స్మాదపి నిర్విశేష

౪౧౪ మణిమంజూషికావ్యాఖ్యానహితా, తత్త్వరత్నావళి.

చిన్మాత్రం బ్రహ్మపరమార్థః అన్యత్సర్వం తస్మిన్ పరికల్పితం మిథ్యా భూతమితి వాక్యాద్వస్తు యాధాత్మ్య జ్ఞానోత్పత్తేః తావత్తైవబద్ధ నిపుత్రైశ్చ. నచతత్త్వమస్మాదివాక్యేనైవ జ్ఞానోత్పత్తిః కార్యానవా క్యాస్త రణేతినియన్తుం శక్యమ్. జ్ఞానస్యాఽపురుషతన్త్రత్వాత్. సత్యాం సామగ్ర్యామనిచ్ఛతో విజ్ఞానోత్పత్తేః. నచపెదవాక్యాదేవవస్తు యాధా త్మ్య జ్ఞానెనతి బద్ధనిపుత్తిర్భవతీతి శక్యంవక్తుమ్, యెనకేనాపివస్తుయా ధాత్మ్య జ్ఞానెనతిభాన్తినిపుత్రైః.

పారుషేయాదపి నిర్విశేషచిన్మాత్రం బ్రహ్మపరమార్థోఽన్య త్సర్వం మిథ్యాభూతమితివాక్య జ్ఞానోత్పత్తే స్తావత్తైవభ్రమనిపుత్రైశ్చ. యథాపారుషేయా దప్యప్రవాక్యచుచ్ఛక్తికార జతాదిభాన్తి ర్పాన్తిహృణస్య శూద్రాదెరపినివర్తతే. తద్వదేవశూద్రస్యాపిపెద విత్సం బ్రదాయాగతవాక్యా ద్వస్తుయాధాత్మ్య జ్ఞానెనజగద్రభమనిషు త్తిరపి భవిష్యతి. నచాస్మాదపి కే ధర్మమిత్యాదినా పెదవిదశ్శూద్రాది భ్యోన వదస్తితిచ నశక్యంవక్తుమ్. తత్త్వమస్మాది వాక్యవగతబ్ర హ్మత్మభావానాం పెదశిరసివర్తమానతయా ద్ధాఽఖిలాఽధికారత్వేన నిషేధశాస్త్రక్లిరత్వాభావాత్. అతిక్రాంతనిషేధైర్వా కైశ్చిదుక్తా ద్వాక్యా చుచ్ఛద్రాదేజ్ఞాన ముత్పద్యతేషవ.

సచవాచ్యం శుక్తికాదౌరజతాది భ్రమనిపుత్తివత్పారుషేయ వాక్యజన్యతత్త్వజ్ఞానసమనన్తరంశూద్రస్య జగద్రభమౌననివర్తతేతి. తత్త్వ మస్మాదివాక్య శ్రవణసమనన్తరం బ్రాహ్మణస్యాపిజగద్రభమాఽనిపుత్రైః. నిదిధ్యానసేవద్వై తవాసనాయాం నిరస్తాయామేవ తత్త్వమస్మాదివాక్యం

నిరర్తకజ్ఞానముత్పాదయతీతిచేత్ పౌరుషేయమపివాక్యం శూద్రాదస్తతై వెతినకశ్చేద్విశేషః.

నిదిధ్యాసనంహీనామ బ్రహ్మత్వభావాభిధాయి వాక్యంయదర్థప్రతిపాదనయోగ్యమ్. తదర్థభావనా సై వవిపరీతవాసనాం నిరర్తయతీతి దృష్టార్థత్వం నిదిధ్యాసనవిధేచ్ఛామే. పెదాఽనువచనాదీన్యపి వివిది షోత్పత్తావే వోపయుజ్యంత ఇతిశూద్రస్యాపి వివిదిషాయాం జాతాయాంపౌరుషే యవాక్యాన్నిదిధ్యాసనాదిభీర్వి పరీతవాసనాయాం నిరస్తాయాంజ్ఞానముత్పత్స్యతే. తెనై వాఽపారమార్థికోబన్ధో నివర్తిష్యతే.

అథవాతర్కాఽనుగృహీతాత్మత్యక్షాదనుమానాచ్చ నిర్విశేషస్వప్రకాశ చిన్మాత్రప్రత్యగ్వస్తుత్యజ్ఞానసాక్షిత్వం తత్కృతవివిధవిచిత్రజ్ఞాతృజ్ఞేయ వికల్పరూపం కృత్స్నం జగచ్ఛాఽధ్యస్తమితినిశ్చిత్త ఏవ మూఢతపరిశుద్ధప్రత్యగ్వస్తున్య నవరతభావన యావిపరీతవాసనాం నిరన్యతదేవప్రత్యగ్వస్తు సాక్షాత్కృత్య శూద్రాదయోపివి మోక్ష్యంత ఇతి మిథ్యాభూత విచిత్రై శ్వర్య విచిత్రసృష్ట్యాద్య లోకికాఽనస్తవిశేషా ఽవలమిబ్బినాపెదాంత వాక్యేనకశ్చిత్ప్రయోజన మిహదృశ్యతఇతి శూద్రాదీనామెవబ్రహ్మ విద్యాయా మధికారస్సశోభనః. అనెనై వన్యాయేన బ్రాహ్మణాదీనామపి బ్రహ్మవేదనసిద్ధగుపనిషచ్చ తపస్విసీదత్త జలాజ్ఞలిస్సృత్. నచవాచ్యం నై సర్గికలోకవ్యవహారైః భ్రామ్యతోఽస్య కేన చిదయం లోకికవ్యవహారోభ్రామ్యః పరమార్థస్తు ఏవమితిసమర్పితేనత్యేవ

రంగ మణిరుంజుమ్ కవ్యాభ్యాసితా, తత్వరత్నావళిః.

ప్రశ్నానుమానముల బంధుత్వాబాయతత్వ తస్యచిత్తానుభవ
ప్రశ్నయేతి,

యతోభవభయభీతానాం సాక్షాత్పదయసిత ప్రశ్నమననానా
భ్యాం వస్తులింపణం కుర్వంతే ప్రత్యక్షానుమానప్రత్యక్ష నిభుత్వాం
జనయన్తి. నిభుత్వాయాంవ భారాయాం ప్రశ్నమననానాభ్య
మనవిచక్షస్వగావాభ్యాం నిత్యశబ్ద స్వప్రకాశా ద్విచక్షస్వ
ప్రతన్యమనంత. అన్యత్వస్యో చిత్తస్వస్వప్ర నిలిచునితవమ్. ఏవ
మృతేస్వప్రకాశే వస్తుని తేతి సమర్థగమ్యం విశేషా న్యూనాభ్య
పగమ్యతే. అన్యత్వాతద్రూపనితత్త్వ నిమిత్తానాభ్యుత్పత్తి. ననంత
ఆత్మన ఆనన్తరూప తాత్త్వానామూప నిషబ్దాభియా. చిద్రూపతాయా
ఏవనంతరాత తద్రూపవ్యావృత్తాయా అన్యరూపత్వాత్.

యస్యతుమోక్షసాధనతయోగేనాస్తవాత్మైష్వర్యేనాస్త్వానము
పాసనరూపమ్, తచ్చపరబ్రహ్మభూత పరమగురువక్రీడం తచ్చకాస్త్ర
కసమధిగమ్యం. ఉపాసనశాస్త్రస్థా ఉపసయనాదసంస్కృతా లభితస్వా
ధ్యాయజనితంష్టానం విజేకవిమోకాదిసాధనానుగృహీతమేవ నిష్పా
యతయాస్వీకరోతి. ఏతద్ధర్మసాధనప్రీతితేషుయమోత్తమ ఉపాసకంస్వ
భావికా లలత్త్వయాగోష్ఠ్యైష్టానదానైకత్వేనాల్లభ్యం నాశయవో
బద్ధాన్మోచయతీ తిపక్షిణి, తస్యయశోన్తయా నీశ్యా తహాద్రావెకాధి
కార ఉపపద్యతే.

అపసూదా శ్రీకరణం సమాప్తమ్.

